

VENERABILIS
BEDAE ANGLO-
SAXONIS PRESBY-
TERI IN OMNI DISCI-
PLINARVM GENERE SVA
etate doctissimi

OPERV M

TOMVS SEXTVS;

*Continens in diui Pauli scripta, interpretationes luculentas:
catalogum verò ipsarum, versa pagina tibi
monstrabit.*

COLONIAE AGRIPPINAE,
Sumptibus Antonij Hierati, & Ioannis Gymnici.
Anno M. DC. XII.

S E X T I T O M I
E L E N C H V S.

	<i>Retractationes in Actus Apostolorum.</i>	folio 1
	<i>Quæstiones in Acta Apostolorum quinque.</i>	29
	<i>Ad Romanos, expositio.</i>	31
	<i>Priorem ad Corinthios, expositio.</i>	253
	<i>Posteriorem ad Corinthios, expositio.</i>	447
	<i>Ad Galatas, expositio.</i>	511
	<i>Ad Ephesios, expositio.</i>	562
	<i>Ad Philippenses, expositio.</i>	609
<i>In Epi- stolam Pauli</i>	<i>Ad Colossenses, expositio.</i>	647
	<i>Priorem ad Thessalonicenses, expositio.</i>	673
	<i>Posteriorem ad Thessal. expositio.</i>	689
	<i>Primam ad Timotheum, expositio.</i>	697
	<i>Secundam ad Timotheum, expositio.</i>	738
	<i>Ad Titum, expositio.</i>	759
	<i>Ad Philemonem, expositio.</i>	765
	<i>Ad Hebræos, expositio.</i>	766
	<i>Aniani Epistola ad Euangelum presbyte- rum.</i>	823
	<i>Joannis Chrysostomi Epistola de laudibus beati Pauli Apostoli.</i>	824

VENERABILIS BEDÆ
PRESBYTERI LIBER RE-
TRACTATIONIS IN ACTVS
APOSTOLORVM.

PRÆFATIO.

CIMVS eximium doctorem ac pontificem Augustinum, cum esset senior, libros Retractationum in quædam sua opuscula, quæ iuuenis considerat, fecisse: vt quæ ex tempore melius, crebro ex lectionis vsu ac munere supernæ largitatis didicerat: non vt de prisca confusus imperitia, sed vt de suo magis profectu ga-

uisus monumentis inderet literarum, ac posteris legenda relinqueret. Cuius industriam nobis quoque pro modulo nostro placuit imitari, vt post expositionem Actuum Apostolorum, quam ante annos plures rogatu venerabilis episcopi Acca, quanta valuimus solertia conscripsimus, nunc in idem volumen breuem retractationis libellum condamus: studio maximè vel addendi quæ minus dicta, vel emendandi quæ secus quàm placuit, dicta videbantur. In quo etiam quædam quæ in Græco siue aliter, seu plus aut minus posita vidimus, breuiter commemorare curauimus. Quæ vtrum negligentia interpretis omissa, vel aliter dicta, an incuria librarium sint deprauata, siue relicta, nondum scire potuimus. Namque Græcum exemplar fuisse falsatum, suspicari non audeo: vnde Lectorem admono, vt hæc vbi-
cunq; fecerimus, gratia eruditionis legat, non in suo tamen volumine velut emendatos interferat, nisi fortè ea in Latino codice suæ editionis antiquitus sic interpretata repererit. Nam & Hieronymus pleraque testimonia veteris instrumenti, vt Hebraica veritas habet, edocet: nec tamen hæc ita in nostris codicibus aut ipse interpretari, aut nos emendare voluit. Verbi gratia: *Non aspiciam hominem vltra, & habitatorem, qui euit generatio mea.* Et, *Erit sepulchrum eius gloriosum:* &, *A sinibus terra laudes audiuimus:* &, *Omnia qui occiderit Cain, septuplum punietur:* dicit in Hebræo haberi, *Septem vindictas absolut: &, Ab alis terra:* &, *Requies eius gloriosa:* &, *Habitatorem quietis, generatio mea ablata est:* quæ sic apud Hebræos haberi Lectorem voluit, eruditionis solummodo, non autem emendandi gratia nosse.

Caput Primum.

RIMVM quidem sermonem feci de omnibus, ô Theophile, qua cepit Iesus facere & docere. Quod ait, *Primum quidem*, non est aduertibium ordinis, iuxta illud Apostoli, *Primum quidem gratias ago Deo meo:* sed sicut ex Græco facillimè patet, primum nomen est adiungendum ad hoc quod sequitur sermonè: vt sit sensus, Quod primû sermonem fecerit de Iesu Euangeliû scribendo, secundum sit modo facturus Apostolorû actus addendo. Et quidem cõmemorationem primi sermonis adimplet, cum subdit: *Vsq; in diem, qua præcipiens Apostolis per Spiritum sanctum, quos elegit, assumptus est,* ac deinde initium secûdi sermonis fecit, cum sequitur: *Quibus & præbuit seipsum viuum post passionem suam in multis argumentis per dies quadraginta,* &c. Nam etli in Euangelio illû celos conscendisse, ac discipulos à Berthania Hierosolymã regressos esse testatus est, non tamen ibi dixit, quod per dies quadraginta post passionem suam eis creber apparuit, quod cum ascensurum de regno Israel interrogauerint, quod illo cælum petente angeli eis astiterint, qui eum simili modo rediturum esse prædicerent, & cetera huiusmodi.

Quia Ioannes quidem baptizauit aqua, vos baptizabimini Spiritu sancto.] Baptisma Græcè, Latine tinctio dicitur. Vnde & in quibusdã codicibus ita interpretatum inuenimus: *Quia Ioannes quidem tinxit aqua, vos autem tingemini in Spiritu sancto.* Vbi miranda concordia sermonum Domini, & præcursoris eius. Ille enim aiebat eis quos baptizabat de Domino: *Ego baptizauit vos aqua, ille verò baptizabit vos Spiritu sancto.* Et Dominus ipse: *Ioannes quidem baptizauit aqua, vos aut baptizabimini Spiritu sancto.* Notandum & hoc, quod baptisma Domini in Spiritu sancto, de quo prædixerat Ioannes, non ad illud solummodo tempus respicit, quando Apostoli & ceteri fideles illius tẽporis baptizati sunt aqua in remissionem peccatorû, per gratiam Spiritus sancti donatam sibi à Domino: verum etiã ad hoc, quando mittete ipso Domino plenius eiusdẽ dona spiritus acciperet de cõlis. Sed & nunc quicunq; baptisma in remissionem peccatorum accipiunt, vtiq; in Spiritu sancto baptizantur, per cuius donum & à peccatis abluuntur omnibus, & vt in bonis proficere actibus possint, adiuuantur.

Domine. si in tempore hoc restitues regnum Israel?] Non huius Israel, sed huic Israel: & sicut in Græco manifestum est, vbi totus Israel, & non tu Israel scriptû est. Quod facilius intelligeretur, si addito vno verbo diceretur, *Domine, si in tempore hoc restitues regnum populo Israel.*

Cum intuerentur in calum euntem illum.] In Græco ita habetur: *Et cum intenderent in cælum eunte illo:* quod videlicet in cælum intenderent, quo ibat ipse. Vnde eis & angeli dicunt: *Quid statis aspicientes in calum?* Quia verò etiam eum qui in cælum ibat, intuebantur, sequente angelorû verbo demonstratur, cum dicitur. *Sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in calum.*

Et cum introissent cœnaculû, ascenderunt vbi mansionẽ habebat.

Nam & in Græco ita positus est ordo verborum: *Et cum introissent in cœnaculū, ascenderunt ubi erant manentes, Petrus & Ioannes, & Andreas & Iacobus.* In Græco ita se habet ordo nominum: *Petrus & Andreas, & Iacobus & Ioannes, & Simon Zelotes, & Iudas Iacobi.* Hos referunt hystoriæ, in quibus Apostolorum passiones continentur, & à plurimis deputantur apocryphæ: prædicasse in Perlide, ibique à templorum pōtificibus in ciuitate Suanir occisos, gloriosam subiisse martyrium. Quibus astipulatur & liber Martyrologij, qui B. Hieronymi nomine ac præfatione attitatur: quamuis idem Hieronymus illius libri non author, sed interpres, Eusebius autem auctor extitisse narretur. Porro Hidorus arbitratur hunc Simonem esse, qui post Iacobum fratrem Domini Hierosolymorum rexit ecclesiam, ac sub Traiano crucis martyrio coronatus est, cum centum & viginti esset annorum: quem & nos olim in primo Actus Apostolorum libro secuti sumus, non ea quæ scripsit scrupulosus discutientes, sed simpliciter eius dictis auctantantes, rati quod hæc ipse de certis veterum hystoriis didicerit. Quod ne adhuc quidem negare audeamus, maxime cum ille qui præfatas Apostolorum passiones scripsit, ipse se certissimè incerta & falsa scripsisse prodiderit. Dicit enim, quia Candacis eunuchus, quem baptizasset Philippus in Iudæa, eo tēpore fuerit in Aethiopia, quo Matthæus ibi docebat, eiq; docenti auxilium tulerit: cum manifestum sit, Candacem nomen esse non viri, sed fœminæ: id est, non eunuchi, sed Dominæ eius, reginæ videlicet Aethiopum, quæ sicut ex veterum monumentis cōperimus, omnes antiquitus sic appellari solebant. Scripsi in eodem opere, commentarium Hieronymi secutus, & de Iuda fratre Iacobi, qui etiam Thaddæus vocabatur, missum eum ad Abgarum fuisse, regem Osroenæ, vt Ecclesiastica tradiderit hystoria: sed diligentius postmodum ipsam hystoriam Ecclesiasticam inspiciens, reperi non ibi esse scriptum, quia Thaddæus Apostolus vnus ex duodecim, sed Thaddæus vnus ex septuaginta discipulis ad sanandum memoratum regem fuerit destinatus. Non autem mihi imputandum errorem reor, vbi auctoritatem magnorum sequens doctorum, quæ in illorum opusculis inueni, absque scrupulo suscipienda credidi.

Cum mulieribus & Maria matre Iesu, & fratribus eius.

Fratribus Iesu, non Mariæ dicit. Namque in Græco manifesta distinctio est, vbi non *ἀδελφοί*, sed *ἀδελφές*, scriptum est, quod absque vlla dubietate pronomen est, apud eos generis masculini. Curauit namque beatus Lucas intimare legentibus, quia fratres Domini eo tēpore fidei eius erant participes, de quibus ante passionem eius dictum erat, *Neque fratres eius credebant in eum.*

Et notum factum est omnibus habitantibus Hierusalem, ita vt appellaretur ager ille lingua eorum Acheldemach.

Lingua eorum dicit, qui habitabant Hierusalem: quia nimirum erant vtrique; loquebantur Hebraicè, distabat tamen proprietas lingue Hierosolymorum à Galilæis, de quibus Apostoli erant, quod in hystoria Dominicæ passionis dicimus, vbi idem Petrus etiam nolens, loquela sua proditus est, esse Galilæus.

Et statuerunt duos, Ioseph qui vocabatur Barsabas, qui cognominatus est Iustus.

In Græco habetur plus: *Et his dictis, statuerunt duos: Ioseph, qui vocabatur Barsabas, qui cognominatus est Iustus, & Matthiam.* Vbi nos in hac sententia Iustus legimus, in ipso quoque Græco Iustus est positus. Quod si Latinum nomen esse credimus, videtur quia tantæ virtutis ille vir fuerit, vt etiam à Romanis, qui eum nosse potuerant, iustitiæ nomen acceperit. Sin autem Hebræum nomen est, potest interpretari, parcens, vel ipse alleuatus, vt in libro Hebræorum nominum Hieronymus docet. Quod verò Latine Iustus dicitur, hoc Hebraicè Sadoch, Græcè appellatur *Σαδοκ*. Refert autem Clemens Alexandriae presbyter, vir per omnia doctissimus, ambos hos qui ad sortem apostolatus statuti sunt, de numero fuisse septuaginta discipulorum.

CAPVT II.

ET cum completerentur dies Pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco.

Malè quidam codices habent, Pentecosten. nam Pentecoste nominatiuo casu, quinquagesima dicitur: Pentecoste genitiuo, quinquagesimæ: Pentecosten accusatiuo, quinquagesimam. Nulla aut ratio loquendi finit, vt dicamus Pentecosten, cum dici debeat, *Cum completerentur dies quinquagesimæ*: vel certè sicut in Græco legitur numero singulari, *Et cum completeretur dies quinquagesima*. At verò in precibus eiusdem diei dicendum est, *Et diem sacratissimum pentecosten celebrantes*, id est, quinquagesimā. A cuius verbi consuetudine puratur huius diei solennitas, à quibusdam qui Græcam linguam nesciunt, etiam nominatiuo casu Pentecosten appellari debere.

Et factus est repente de cælo sonus, tanquam aduenientis spiritus vehementis, & repleuit totam domum, vbi erant sedentes, &c.

Et in ipsa datione legis & gratiæ apparet euidentissima veteris & noui Testamenti distantia. Ibi plebs longè stabat: timor erat, amor non erat. Nam vsque adeo timuerunt, vt dicerent ad Moysen: *Loquere tu ad nos, & non ad nos loquatur Dominus, ne moriamur*. Descendit ergo Deus, sicut scriptum est in Synam in igne, sed plebem longè stantem territans, legem digito in lapide, non spiritu suo scribebat in corde. Hic autem quando venit Spiritus sanctus, congregati erant fideles in vnum: nec in monte terruit, sed intrauit domum. De cælo quidem factus est sonus subito, & quasi ferretur status vehemens sonuit: sed expauit nullus. Audisti sonum, vide ignem: quia & in monte vtrumque erat, & ignis & sonitus, sed illic etiam fumus. Hic igitur linguæ diuisæ velut ignis, nunquid de longinquo territans? Absit. Nam in sedis super vnum quēque illorum, & ceperunt linguis loqui, prout Spiritus sanctus dabat eis pronuciare. Audi linguam loquentem, & intellige spiritum non in lapide, sed in corde scribentem.

Et apparuerunt illis dispartitæ linguæ tanquam ignis, seditque super singulos eorum, &c.

Huius ignis, non hic ignis. In Græco enim *πῦρ* habet, non *ῥῆ*. Quæ distinctio facilius pateret, si addito verbo diceretur: *Apparuerunt dispartitæ linguæ tanquam ignis ardentis, siue tanquam ignis fulgentis: vt intelligatur, in speciem ignis linguas esse diuisas.*

Et ceperunt loqui varijs linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis. Erant autem in Hierusalem habitantes Iudæi, viri religiosi ex omni natione, &c.

In Græco non habetur in hoc loco, Variis linguis, sed alijs linguis. Dixerat namque Esaias: *In alijs linguis, & labijs alijs loquar populo huic, & nec sic exaudient me, dicit Dominus.* Quam nimirum prophetiam B. Lucas vt hac datione spiritus impletam esse admoneret, idem etiam verbū, quod in prophetia vidit, in hac sacra hystoria ponere curauit.

Quoniam audiebat vnusquisque linguam suam illos loquentes. Stupebant autem omnes, & mirabantur, dicentes: Nonne ecce omnes isti qui loquuntur, Galilæi sunt? &c.

Scio me reprehensum à quibusdam, quod hanc sententiam duobus modis posse intelligi dixerim, vel potius qualiter intelligenda sit, quæsierim. Quibus breuiter respondeo, quod omne quicquid de eadem sententia in præcedenti meo volumine scripsi, non hoc ex proprio sensu protuli, sed ex verbis sancti & irreprensibilis per omnia magistri: hoc est, Gregorij Nazianzeni assumpti. Et quidem constat quod repleti spiritu sancto Apostoli, linguis omnibus loquebantur: neque de hoc vlli dubitare fidelium licet. Sed quomodo loquerentur, meritò quæritur, vtrum videlicet sermo Apostolorum tantam habuerit virtutem, vt ab omnibus qui diuersas linguas nouerant, auditus æqualiter possit intelligi; an vero quicunque eorum loquebatur: necesse enim erat, vnum in conuente tantæ multitudinis, tacentibus cæteris interim sermonem proferre doctrinæ, ipse qui loquebatur primò Hebræis, Hebraicè fecerit sermonem, nescientibus cæteris quid diceret. Deinde Græcis, Græcè ignorantibus, & expectantibus cæteris. Deinde Parthis, post hæc Medis, ac sic Ela-

mitis, & quæ per ordinem enumerantur gentibus, propria sit ipsorum lingua locutus, præstolantibus singulis ac silentibus donec adueniente suo ordine quid diceretur, intelligerent, & sic verbis docentium fidei assensum præberent. Refert autem loquentem ad turbas Petrum, & secundo vel tertio eadem quæ dixerat, repetentem non refert, sed tantum eas accepto salutis consilio Christianæ fidei consecratas esse mysteriis. Non autem errasse reor illum, si quis vtrunque fieri posse credat, & Apostolos videlicet in Spiritu sancto omnium gentium linguas intelligere ac loqui potuisse, & ipsorum quoque verba maiore miraculo quacunque lingua essent edita, ab omnibus qui audiebant, æquè potuissent cognosci.

Et qui habitant Mesopotamiam, & Iudæam, & Cappadociam, Pontum & Asiam, Phrygiam & Pamphiliam.

Hæ quæ post Iudæam nominantur provincie, verè omnes omnes quidem Græcè loquuntur, sed si nihil diversum patria consuetudine sonarent, nequaquam tam subtili distinctione linguarum commemorarentur. Vnde mira in Apostolis spiritus gratia contuenda est, quæ non solum eos diuersitatem omnium edocuit linguarum, verum etiam distantiam proprietatum in vnaquaque lingua iuxta numerum provinciarum, quæ hac utebantur, in eorum fecit loquelis agnoscere.

Et adueniens Romani. Rectius haberetur in Græco, *Et peregrinantes Romani*, id est, Iudæi qui peregrinam Romæ vitam agebant, sicut alij alibi, de quibus supra dictum est. Nam quod adueniens ibi fuerint, qui Græcè dicuntur profelyti: id est, hi qui ex gentibus ad Iudaismum, relicto gentilicis ritu, conuenerant, sequente versu manifestatur, cum dicitur: *Iudæi quoque & profelyti.*

Sanguinem & ignem, & vaporem fumi. De igne & fumo in præcedenti libro dictum est: sanguinem autem non solum Dominici vulneris, sed etiam Dominici sudoris dicit, quado orante illo ante traditionem, factus est sudor eius sicut guttæ sanguinis, decurrentis in terram. Quod ideo inter signa diuinitus gesta numeratur, quia in consuetudine naturæ nequaquam inueniri probatur humanæ. Signum est ergo, quia significabat vniuersum orbem sanguine Domini esse abluendum: ut sicut aliquando tabernaculū sive templum sanguine victimarum erat Domino consecratum, ita nunc per omnem mundum populus fidelium illi in domum sanctam, ipsius sanguine dedicaretur: nec solum Hierosolymis esset locus orandi, verum in omni loco dominationis eius, leuarent electi manus suas per orationes puras ad Dominum.

Sol conuertetur in tenebras. Tenebrarum nomen in Græco singulari numero legitur, id est *σένος*, quod Latinus interpres, quia singulari numero proferre nequibat, necessariò pluraliter tenebras posuit. Hoc autem ideo commemorandum putauit, ut sciret omnis quicumque hæc de gente Anglorum legeret, non sibi esse necesse propter latinæ lingue autoritatem, tenebras in suam loquelam pluraliter proferre: sed potius singulariter, cum & hoc æquè possit propter Græcam nimirum autoritatem, vnde in Latinam scripturam translata est.

Hunc definito consilio & præscientia Dei, traditum per manus iniquorum assigentes interemisti.

In Græco habet vno verbo plus, quod tamen multum ad causam pertinet.

Et præscientia Dei traditum accipientes. Traditus namque est à præside in potestatem eorum illa conditione, ut siue hunc siue latronem eligerent: & illi accepta hac optione donauerunt latroni vitam, Iesum verò per manus militum suis tamen clamoribus ac precibus interemerunt.

Quem Deus suscitauit solutus doloribus, iuxta quod impossibile erat teneri illum ab eo.

Videtur sensus esse huius sententiæ, quia soluti sunt Domino ad inferos descendente dolores penarum: id est, tangere illum minimè valuerunt. Verum si Græcam inspexerimus autoritatem, vbi scriptum est: *Quem Deus suscitauit tertia die, soluens per ipsum dolores mortis, iuxta quod non erat possibile teneri illum ab eo:* patet profectò, quia solutus per Dominum dicit dolores inferni siue mortis: hoc est,

per descensum eius ad inferos liberatos à locis inferorum sanctos: qui quamuis in sinu Abraham, id est, in consolatione secretæ quietis tenebatur, eo ipso tamen à dolore mortis siue inferni non erant in totum liberi. quo necdum superna in cælis gaudia videre & intrare meruerunt, donec fieret quod dictum est per prophetam Domino: *Tu quoque, in sanguine testamenti eduxisti victos tuos de lacu, in quo non est aqua.* Si enim in lacu locorum infernalium liberi profusus à dolore mortis erant sancti, quare dicit eos victos, donec educerentur in sanguine Christi? *Solutus ergo per illum dolores mortis, iuxta quod impossibile erat teneri illum ab eo.* Nam sicut immunis erat ipse à potestate mortis, ita erat potens etiam quoscunque vellet à dominio mortis eruere.

David enim dicit in eum, id est, in personam eius: Providebam Dominum coram me semper, quoniam à dextris est mihi, ne commouear.

Exponendo mediator Dei & hominum, quid ipse fecerit, dat nobis qui puri homines sumus consilium, quo peccata vitemus. Nam qui auctoris sui præsentiam iugiter oculo mentis intuetur, nullatenus hunc ad delicta conuertit. Dicit etiam causam, qua motus nõ est. Domino siquidem à dextris opulante, sinistra non præualent: sed animus quem ille custodit, in eo firmius perseverat. Congruè sibi autem Dominum à dextris esse dicebat: quia si non ille hanc partem tenuerit, statim eam insidians diabolus occupabit, sicut de Iuda scriptum est: *Et diabolus stetit à dextris eius.*

Propter hoc delectatum est cor meum, & exultauit lingua mea. Propter hoc quod ille scilicet à dextris astitit, & in cogitationibus suis iocunditatem & exultationem in lingua obortam sibi esse testatur. Et quidem imminente passione dicebat: *Quia tristis est anima mea usque ad mortem, cepit que pauere & tædere.* Sed contristabatur, ut verum se esse hominem in anima & corpore, ac veraciter passibilem demonstraret: exultauit verò animo & lingua, quia passione sua saluandum esse nouerat genus humanum.

Insuper & caro requiescit in spem. Gaudebat quidem, quod ab inimicis moueri ac superari nequibat: sed eum super hoc gaudium adhuc sibi dicit creuisse lætitiã, quod in carne sua, cuius nos morte saluauit, exemplum quoque resurrectionis nobis esset præbiturus.

Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.

Constat quidem animam Domini non esse derelictam apud inferos, quæ ablatis eis propter quos ibi descenderat, mox ad superna rediit: constat nec carnem eius esse corruptam, quæ cita resurrectione glorificata est.

Sed querendum, quomodo ipse in alio psalmo impropere impenitentibus & contumacibus, laborem suæ passionis dicat: *Quæ viritas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem?* Quod ita soluitur, quia ibi se dicit descendere in corruptionem, cum corpus eius affigentium clauorum & lanceæ irruptione penetratur: quia & ipsa solidi corporis transerberatio non immeritò quædam probatur dicta corruptio. Hic autem corruptionem, id est, putrefactionem iuste negat fieri, quæ generaliter carnem vastat humanam, sed sacrosancto eius corpori nullatenus valuit prouenire.

Notas mihi fecisti vias viæ, replebis me iocunditate cum facie tua.

Hæc non solum de Domino rectè intelliguntur, qui non alio duce ad superandum mortis regnum egebat: sed accepta semel plenitudine diuine virtutis & sapientiæ, per se mortem deltruere, ad vitam resurgere, atque ad dexteram patris ascendere valebat, verum etiam de electis eius, qui ipso donante viam veritatis inueniunt, per quam ad vitam quam in protoplasto perdidere redeant, qui & ipsi replebuntur iocunditate cum facie Dei patris: quia hæc est perfecta nostra beatitudo, cum ipsum meruerimus facie ad faciem videre, sicut optimè intellexit Philippus cum ait: *Domine, ostende nobis patrem & sufficit nobis.* Sufficit enim illa iocunditas faciem Domini videre, neque aliud amplius requiritur: quia nec erit quid amplius requiratur, cum visus fuerit ille qui est super omnia. Et hæc sunt quæ in

Pſalmo ſequuntur: *Delectationes in dextera tua uſque in finem.*

Propheta igitur cum eſſet & ſciret, quia iure iurando iuraſſet illi Deus de fructu lumbi eius ſedere ſuper ſedem eius, providens locutus eſt de reſurrectione Chriſti. &c.

In Græco habet plus, De fructu lumbi eius ſuſcitare Chriſtum, & ſedere ſuper ſedem eius. Sed in eo quod ſequitur, *Providens: locus eſt de reſurrectione Chriſti eius, quia neque dereliſtus eſt in inferno.* In Græco conſequentius habetur, *quia neque dereliſta eſt anima eius in inferno.* Et ſanctus Fulgentius ad Traſamundum ſcribens, ita ponit: *Nam & de corporis eius excitatione à mortuis continuo ſubiicit dicens, Neque caro eius vidit corruptionem.* Iuxta quod & propheta utramque complexus eſt dicens: *Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis ſanctum tuum videre corruptionem.*

Et promiſſione Spiritus ſancti accepta à patre, effudit hunc quem vos videtis & auditis.

In Græco habet ita: *Effudit hoc donum, quod nunc vos videtis & auditis.* Et quidem ſuper Ieſum, quem crucifixere Iudæi reſuſcitatum à Deo, & eſſe Chriſtum edocuit: nunc autem ad altiora paulatim fidem prouocans audientium, & Deum hunc eſſe verum designat, dum eum Sancti Spiritus donum effuſiſſe conſtat, quod diuine tantum eſſe potentia, ſapiens quiſque cognoscit. Et pulchrè eodem verbo effuſionis uſus eſt, quod ſuperius commemorata propheta ſententia Domino dixiſſe præmiſerat: ut ex hoc quoque & illud audientes colligerent, ipſum eſſe Dominum I E S U M Chriſtum, qui & antequam carnem aſſumeret, loqui conſueſſet in prophetis: qui futura ſæculi tempora, pro ut ipſe uellet diſponeret, qui ſigna & prodigia in cælo daret, & in terra, qui omnes nomen ſuum inuocantes ſaluos faceret, cæteraque quæ propheticis ſermo deſcribit quali Dei filius ac Deus uerus expletur.

Non enim Dauid aſcendit in caelos, dicit autem ipſe: *Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris meis.*

Quidam codices habent, *Dicit Dominus*: ſed Græca exemplaria, & in hoc libro & in pſalterio habent, *Dixit Dominus*. Maniſeſtiſſimè autem beatus Petrus per hunc pſalmum exponit, quomodo ſit intelligendum quod de alio Pſalmo ſuperius aſſumpſerat iuraſſe Dominum Dauid de fructu lumbi eius ſuſcitare Chriſtum, & ſedere ſuper ſedem eius: quia uidelicet, & hæc ſedes regni non in terra Hieruſalem, in qua regnauit Dauid, ſed ad dexteram intelligenda eſſet maiellatis eius in cælis. Vbi utramque uirtus eiſdemque redemptoris noſtri naturam, deſcripturis prophetiſis euidenter aſtruxit: & humanam uidelicet, quæ de fructu lumbi Dauid per uirginem orta eſt: & diuinam propter quam aſcendens in cælum, homo ad dexteram patris aſſumptus eſt. In hac namque ueraciter filius Dauid, in illa Dominus Dauid extitit, propter quod & congruenter adiunxit:

Certiſſimè ergo ſciat omnis dominus Iſrael, quia & Dominum eum & Chriſtum Deus fecit.

Dominum namque illum eſſe probauit, ex uerbo Dauid, quod ait, *Dixit Dominus Domino meo*: & ex eo quod dixit propheta Iſrahel, *Et erit in nouiſſimis diebus dixit Dominus: Effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem*, cum hoc eum ueraciter ipſo die perfeſſiſſe declaraiſſet: Chriſtum uero illum eſſe docuit, uerbo eiſdem Dauid, quo ei dictum à Domino cecinit, *Sede à dextris meis*. ſimul & ex eo, quod per Prophetam loquens Spiritum ſanctum ſuum eſſe ſpiritum declarauit, quodque hunc ſua potestate hominibus dare potuit. Hoc etenim nulli prorsus hominum competere, excepto mediatore Dei & hominum homine I E S U Chriſto, quis niſi infidelis dubitat? Nam quomodo eſſe potuit, ut ille non uerè Chriſtus, id eſt, omni plenitudine Spiritus ſancti uictus eſſe rectè crederetur, qui de eodem ſpiritu potentialiter quibus uoluit, dare probatus eſt? Ait ergo, *quia & Dominum eum & Chriſtum Deus fecit.* Nunquid Dominus CHRIS TUS & Deus & homo eſt una in duabus naturis exiſtente perſona? In diuinitate quidem æternaliter à patre natus eſt, in humanitate autem

ex tempore ab ipſo patre factus eſt, cum eum operante Spiritu ſancto in utero uirginis incarnari diſponit.

Et Dominum inquit eum & Chriſtum Deus fecit, hunc Ieſum quem crucifixiſtis.] Quia Ieſus proprium nomen eſt hominis illius, quem crucifixere Iudæi, ſicut Aaron ſive Dauid propria ſunt nomina hominum: Dominus autem potestatis ac maiellatis uocabulum eſt, cui merito debeat omnis creatura ſubiici, de qua ipſe diſcipulis poſt reſurrectione apparet ait: *Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo & in terra.* Porro Chriſtus regis ſive pontificalis appellatio dignitatis eſt. Namque pontifices & reges per legem oleo ſancto ungi, & ob id Chriſti nuncupari ſolebant: in figuram nimirum eius qui oleo lætitiæ, id eſt, Spiritu ſancto præconfortibus ſuis à Deo uictus rex nobis, & ſacerdos magnus fieri dignatus eſt: ſacerdos uidelicet, ut hoſtia nos ſua paſſionis emundet ab omni peccato, ut ad dexteram Dei poſitus etiam nunc interpellat pro nobis: rex autem, ut de uictis omnibus aduerſariis noſtris, ad regnum nos immortale perducatur.

Quid facimus uiri fratres?] In Græco habet plus: *Monſtrare nobis.* Quod uerbum in opusculis eorum qui ſcripturas ſanctas expoſuerunt, ſæpius huic ſententiæ adiectum inuenimus.

Et accipietis donum Spiritus ſancti. Vobis enim eſt promiſſio, & filiis ueſtris dicente per prophetam Domino: *Effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem: & prophetabunt filij ueſtri, & filia ueſtrae.*] Quod uero addidit, *Et omnibus qui longe ſunt, quoſcumque aduocauerit Dominus Deus noſter*, ad illud teſtimonium reſpicit, quod de propheta uſum poſuerat, quia omnis quicumque inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit. Quod ad gentium uocatione ſpecialiter pertinet, quæ à ſocietate filiorum Iſrahel, & cognatione & merito longe fuerant ſegregate, & tamen per inuocationem nominis Domini iuxta promiſſionem propheta, à ſuo erant errore ſaluandæ.

Qui ergo receperunt ſermonem eius, baptizati ſunt.] Hunc locum alia tranſlatio iuxta proprietatem Græcæ ueritatis ita habet: *illi quidam recipientes libenter uerbum eius baptizati ſunt.* Quæ interpretatione uidetur maniſeſtius expreſſum, quia non quidam ex eis qui audierant uerbum Petri, ſed omnes qui ad audiendum conuenerant, libenter hoc audientes baptizati ſunt.

Dominus autem agebat qui ſalui fierent quotidie in idipſum.] In Græco ita legitur: *Dominus autem agebat qui ſalui fierent quotidie eccleſiæ, ac deinde altera narratio ita incipit.*

CAPVT III.

IN idipſum autem Petrus & Ioannes aſcendebant in templum ad horam orationis nonam.

Quod ſuperiori ſententiæ ita poteſt aptari: Cum Dominus quotidie prædicantibus Apoſtoliſ in eccleſiâ ſuam credentes aggregaret, aſcendebant Apoſtolorum primi in templum, Deum rogaturi in idipſum: id eſt, ut eccleſiæ ſuæ ſemper augmenta procuraret.

Et protinus conſolidatæ ſunt baſes eius & planta.] Baſes nomen Græcum eſt, & in ipſo Græco ſic poſitum, quod Latine ſulturas ſignificat: quo nomine grefſus eius confirmatos indicat, ſicut etiam Latine quidam interpretati ſunt. Sed ſciendum eſt, quod grefſus proprie apud Græcos *ἄσπεδος* uel *ἄσπεδος* uocantur.

Et impleti ſunt ſtupore & extaſi.] Alia editio pro extaſi, id eſt, exceſſu mentis, admirationem non proprie poſuit: quia maior admiratio ſolet nonnunquam naſcentem ad exceſſum deducere, & ultra conſuetum cogitandi modum ad altiora transferre.

Deus patrum noſtrorum glorificauit filium ſuum Ieſum, quem vos quidem tradidiſti, &c.

In Græco habetur conſequentius: *Deus patrum noſtrorum glorificauit puerum ſuum Ieſum.* Conueniebat namque, ut ſermonem de Domino his qui eum occiderant, faciès doctor ſapiens, primò humanitatis, quæ tradi & interfecti potuit, recordaretur: deinde paulatim reſurrectionis gloria eius patefacta, Deum quoque hunc & Dei filium eſſe

delectaret, denique paulò post auctorem eum vitæ appellat. Et in clausula sermonis aperitius, *Vobis*, inquit, primum Deus suscitans filium suum, misit eum benedicientem vobis, ut deleantur vestra peccata: ut cum venerint tempora refrigerij à conspectu Domini, tunc vestra deleantur peccata. Tempora autem refrigerij discretionem vniuersalis iudicij & iustorum redemptionis dicit, de quo ipsi tribulationes quidem passi, sed spe salui facti dicunt Domino in Psalmis: *Transiimus per ignem & aquam, & induxisti nos in refrigerium*. Tunc etenim plenè delebuntur nostra peccata, cum virtute resurrectionis nouissima inimica destructa fuerit mors. In quadam translatione hunc versum ita propter explanationem sensus positum inuenimus, *Vt cum venerint tempora refrigerij, veniant & vobis à facie Domini*. Et reuera in Græco sic scriptum est, cum ad titamentum pronominis illius: *Vt cum venerint vobis tempora refrigerij à facie Domini*.

Quem oportet cælum quidem suscipere vsq; in tempora restitutionis omnium, qua locutus est per os sanctorum suorum à seculo Prophetarum.

Hoc est, quod eidem Domino Iesu Christo à Deo patre dictum Psalmista testatur: *Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*. Assumptus namque est in cælum, & sedet à dextris Dei. In qua nimirum sede paternæ maiestatis, semper diuinitus manet, neque iude vnquam abfuit: verum in assumpta humanitate venturus est de cælo ad iudicandum viuos & mortuos, quando omnes inimici eius subdentur pedibus eius, & restituentur omnia quæ locutus est Deus per omnes Prophetas ab initio sæculi: quia cum sanctis omnibus ad æternam vitam cum Domino intrantibus, reprobis cum diabolo omnes perpetuas penas subibunt, nihil restabit omnino, quod Prophetæ nobis ultra sperandum promittant: eo quod vtraque pars, & boni scilicet & mali irreuocabilem in vltimo examine sententiam à iusto iudice perceperint. Multumque fallitur & fallit Origenes, qui se post hoc iudicium longissimo licet temporum distante intervallo, cum cæteris peccatoribus, qui à sinistra iudicis cum diabolo misi fuerint in gehennam, liberandum putat, & ad regnum cælesti perducendum: quasi hoc eis promittente Propheta qui ait, *Et claudentur ibi carceres, & post dies multos visitabuntur*: cum manifesta sit iuxta sanos sensus Prophetæ sententia, quæ hostes ac persecutores sanctæ Ecclesiæ singules in die exitus sui in gehennam rapiendos prædixit: sed cunctos in die iudicij ad modicum inde relaxandos præuidit, dum recepto corpore immortalis deinde duplicem in penam mortis præcipitentur æternæ. Nam & hoc Prophetam in hac sententia intendisse sequentia ipsius verba declarant, qui cum dixisset, *Et post dies multos visitabuntur*: continuo subiicit, *Et erubescat luna, & consumetur sol*: quod in die iudicij futurum non solum Prophetia, sed & Evangelica verba declarant.

Moses quidem dixit, Quia Prophetam vobis suscitauit Dominus Deus vester de fratribus vestris, tanquam meipsum audietis iuxta omnia qua locutus sum vobis, &c.

Initium huius loci in Græco plus habet: *Moses quidem dixit ad patres vestros, Quia Prophetam vobis suscitauit Dominus Deus vester*. Patet autem virtus sententiæ, quia Dominus noster de populo Israël veritatem carnis assumpsit, apparet in similitudinem Moysi: ut sicut ille carnalem Israël ceremonijs & sociis legalibus instructum ac purificatum, in terram repositionis introduxit, ita & Dominus per gratiam Euangelij spiritalem Israël de toto orbe congregans, ad cælestia regna perduceret, & sicut illi qui legem Moysi contempserunt, de terra repositionis sunt ab inimicis nationibus eieci: sic & hi qui doctrinam Euangelicæ gratiæ despexerunt, de cætu sanctorum per vitores Spiritus expellantur. Hoc est enim quod sequitur.

Erit autem omnis anima quæcumq; non audierit Prophetam illum, exterminabitur de plebe.

Verum notandum, quia beatus Petrus hic non verba Moisaica sententiæ, sed sensum tenere curauit. Scriptum namque est in Deuteronomio, dicente Moysi ad filios Israël: *Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis sicut me, susci-*

tabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies, ut petisti à Domino tuo in Horeb. Et paulò post: *Et ait Dominus Deus mihi, Bene omnia locuti sunt, Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui, & ponam verba mea in ore eius, loqueturq; ad eos omnia qua præcepero illi. Qui autem verba eius que loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego vltor exstremum. Pro quo Petrus posuit, Exterminabitur de plebe*: manifestius insinuans hunc esse modum diuinæ vltionis, ut qui cælestia mandata contempnunt, ab electorum sorte reddantur extorres. Et hic ergo & multis alijs in locis, vbi Apostoli & Euangelistæ de veteri testamento exempla posuerunt: perspicuum est eos scripturarum sensum quæsiisse non verba, nec magnopere de ordine sermonibusque curasse, ut intellectui res pateret.

Dicens ad Abraham, Et in semine tuo benedicentur omnes familie terre.

Ex utroque hoc testimonio & illo videlicet quod ad Moysen, & illo quod ad Abraham à Domino promulgatum est, & seueritas eius & bonitas declaratur. Bonitas quidem in eis, qui accepta fide Christi benedici merentur ab illo: seueritas verò in illis, qui merito sui contemptus & inobedienciæ de plebe benedictorum exterminantur: id est, extra terminos æternæ beatitudinis eiciuntur. Ita autem dictum est, *In semine tuo benedicentur omnes familie terre*: quomodo in Euangelio dictum est, *Erat lux vera, que illuminat omnem hominem venientem in mundum*. Non enim vel omnes familie terre benedicentur in Christo, vel omnis homo veniens in mundum illuminatur à Christo: cum plures multo sint quæ in tenebris & maledictione, qua nati sunt primæ transgressionis vitam transigentes, vel etiam peiora addentes in æternum damnentur. Sed intelligendum quod in semine Abraham, hoc est in Christo benedicantur omnes familie terre, quæcumque benedicendæ sunt: eiusque gratia illuminetur omnis homo, quicumque ad sortem sanctorum, quæ est in luce pertinet: *nec sit aliud nomen sub cælo datum hominibus in quo oporteat nos saluos fieri*. Quamuis & ita rectè possit intelligi, nullam esse cognationem siue familiam terræ, in qua non aliqui benedictionem supernæ hereditatis accipiant: ex illis dico familijs siue cognationib; septuaginta & duobus, in quas post diluuium in constructione turris, diuisum esse genus humanum legimus. Benedicentur ergo in semine Abraham, videlicet mediatore Dei & hominum homine Iesu Christo, omnes electi: non solum qui post incarnationem eius in eum crediderunt, verum etiam hi qui incarnationis eius tempora nascendo in carne præcesserunt. Omnibus namque idem homo Deus ad cælos ascendens, ianuas regni cælestis aperuit: omnibus in die iudicij dicturus est, *Venite benedicti patris mei, percipite regnum*.

CAPVT IV.

Superuenerunt sacerdotes & magistratus templi.] Magistratus numero singulari legendum est, quod ex Græco facillimè claret, vbi *ἑκατοντάρχης* singulariter scriptum est: pro quod Latine in quibusdam codicibus præpositum templi, in alijs rectius prætorum templi scriptum inuenimus. Nam Græcè prætor, *ἑκατοντάρχης*: magistratus autem siue princeps *ἀρχιεπίσκοπος* dicitur.

Dixit ad eos, Principes populi & seniores.] In Græco habet plus, *Et seniores Israël audite*. Similiter insequentibus, vbi dictum est, *In hoc ipse astat coram vobis sanus*: In Græco habetur, *Coram vobis sanus hodie, & in alio nullo*:

Videntes autem Petri constantiam & Ioannis, comperto quod homines essent sine literis & idiotæ, admirabantur.

Sine literis dicitur, non quod literas nescirent, sed quod Grammaticæ artis peritiā non haberent. Nam in Græco apertius pro hoc verbo *ἀγράμματοι*, hoc est, illiterati habetur: idiotæ autem, proprie imperiti vocantur. Denique in Epistola ad Corinthios, vbi scriptum est: *Et si imperitus sermo, sed nō scientia*: pro imperito in Græco *ἰδιώτης* habetur.

Quia omnes clarificabant, id quod factum fuerat.] Melius

habetur in Græco, *Omnes enim glorificabant Deum, in eo quod factum fuerat.* Et quod in nostris codicibus additum est, *In eo quod acciderat:* in Græco non habetur. Et quidem glorificabant, & clarificabant ex vno Græco, quod est *δοξάζω*, solent indifferenter in Latinum transferre, sed distat inter clarificari factum, & Deum in facto clarificari siue glorificari. Clarificari namque, est facta siue dicta aliqua in notitia hæc plurimorum fama vulgante deferri, quod etiam de humanis rebus mirifice gestis fieri potest: Deum autem clarificari siue glorificari in factis hominum, proprium est Christianæ pietatis & humilitatis, precipiente ipso ac dicente: *Videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum qui in cælis est.*

Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? Non quæ necius interrogat Propheta, sed vesaniam mirando impiorum corripit eos qui aduersus Dominum Salvatorem nihil ab eo læsi immò multis beneficijs adiuti confurrexerunt. Gentes autem propter milites Romanorum, populos propter Iudæos posuit. Vnde aptè gentes fremuisse, populi autè meditati esse inania aduersus Deum dicuntur. Iudæorum namque proceres sedula meditatione, quomodo Dominum morti traderent, tractabant: milites verò nihil ei intulisse, nihil insidiarum terendisse reperiuntur, sed tatum in contumeliam & mortem eius imperijs obtemperasse præsidis. Vnde & fremere dicti sunt, imperito scilicet motu atque incondito agitati: & quia fremitus propriè ferarum est, meritò fremere dicti sunt, qui ratione postposita beluino furore succensi sunt. Quod autem populi inania meditati esse perhibentur, respicit ad hoc quod in præcedente Psalmo de beato viro dicitur: *Sed in lege Domini voluntas eius, & in lege eius meditati sunt die ac nocte.* Sicut enim beatus est, qui in meditatione diuinæ legis suum tempus omne transigit: ita perpetuis est miserijs iure deputandus ille populus, qui non solum à meditando Dei lege se superbiens auertit, sed & contra ipsum legis auctorem Deum ac Dominum suum crebra sese meditatione insanus exercuit.

Astiterunt reges terra, & principes conuenerunt in vnum aduersus Dominum & aduersus Christum eius.

Principes Iudæorum, & ipsum Pilatum dicit: reges autem plurali numero propter Herodem tetrarcham ponit, sicut sequentia Apostolorum verba testantur. Quamuis possit rectè plurali regum appellatione designari ipse Herodes tetrarcha, qui in necè Domini consensum præbuit Pilato: & ille eiusdem nominis & malitiæ, qui in persequendo Dominum mox natum, pueros necauit in Bethlehæm. Qui etsi non eodem tempore, eodem tamen odio ac nequitia mentis, cum principibus Iudæorum aduersus Dominum astiterunt & conuenerunt in vnum. Notandum autem quòd horum versuum talis est concatenatio, vt & prior de secundo accipiat clausulam, qua dicitur *aduersus Dominum & aduersus Christum eius:* & secundus de primo accipiat aduerbium *Quare*, vt sit plena vtriusque positio, *Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania aduersus Dominum & aduersus Christum eius? quare astiterunt reges terra, & principes conuenerunt in vnum, aduersus Dominum & aduersus Christum eius.* Reges autem terræ dicit ad distinctionem eorum, in quibus in terra peregrinantibus regnum seruat in cælis.

In eo quod manum tuam extendas, sanitates & signa & prodigia fieri per nomen sancti filij tui Iesu.

In Græco habetur, *Per nomen sancti pueri tui Iesu:* quod magis Apostolorum votis cōgruere videtur, qui per omnia satagebant, vt homo quem crucifixerunt Iudæi clariscentibus per nomen eius miraculorum signis, in cælum assumptus, & Dei esse filius innotesceret.

Et loquebantur verbum Deicum fiducia. In Græco habetur additum: *Omni volenti credere.* Sed & in sequenti lectioe, cum dictum esset, *Multitudinis autem credentium erat cor vnum, & anima vna:* & hic in Græcis exemplaribus, quod nostri codices non habent, adiunctum est, *Et non erat separatio in eis ulla.* Ac deinde, quod & in nostris codicibus continetur subillatum: *Nec quisquam illorum quæ possidebant, aliud suum esse dicebant.* Quam sententiam etiam beatus Cy-

prianus in libro Testimoniorum tertio sic posuit, dicens: *Turba autem eorum qui crediderunt, anima vna ac mente agebatur: nec erat inter illos vllum discrimen, nec quisquam suum iudicabat ex bonis quæ eis erant.* Conuenit autem hic locus, & aptissima ratione concinit ei quod suprà dictum est: quia qui Spiritum sanctū acceperunt in die sancto Pentecostes, cum omnes Galilæi essent, cunctorū qui de diuersis mundi partibus aderant & Iudæorum & profelytorū linguis loquebantur. Illic etenim per adunationem linguarum discrepantium pulcherrimo præfagio designabatur, quod sancta Ecclesia per donum eiusdem Spiritus in diuersis per orbem nationibus & linguis vnum esset cor & animam habitura. Non enim omnium credentium est linguis loqui omnibus, sed diuersarum adunatio linguarum in fide Christi indicio fuit: quia *Dominus vnus, vna fides, vnum baptisma, vnus Deus & pater omnium.*

Sed erant illis omnia communia. Latinè communia, Græcè dicuntur *κοινὰ* à quo nomine constat perfectos Dei famulos *κοινοβίτοι* Græcè, id est, communiter viuentes, & *κοινοβίτιον* habitaculum eorum esse vocata. *βίτιον* namque lingua eorum vitam constat appellari, non eam vitam quæ morti contraria est: sed illam dum quærimus, qua quis conuersatione vitam ducat, in militia, an in agricultura, an in arte qualibet honesta vel turpi, monachus sit, an laicus, an clericus. Cæterum vita quæ à mortuis discernimur, *ζωὴ* nuncupatur à Græcis. Qui ergo ita viuunt, vt sint eis omnia communia in Domino, rectè composito ex duobus vno nomine *κοινοβίτιον* vocantur. Quæ nimirum vita tanto cæteris sæculi huius conuersationibus felicior est, quāto statum futuri sæculi etiam in præsentis imitatur, vbi sunt omnia omnibus communia bona beatis, cernentib⁹ eius gloriam, à quo omnia bona sunt: & quia ibi summa pacis & securitatis gratia regnat, rectè ciuitas in qua huius vitæ typus præcessit, Hierusalem, id est, visio pacis dicta est. Vnde notanda rerum simul locorumque distantia: siquidem in opere superbiæ turris, lingua & mens humani generis cum esset vna, merito iniquitatis discissa est, ita vt cum omnibus ibi linguis loquerentur homines, nemo tamen proximi sui voluntatem aut verba cognosceret. Porro in Hierusalem eadem sunt linguæ merito humilitatis vnitæ, vnaque omnibus lingua, eadem erat voluntas & anima. Quod nimirum vsque hodie toto orbe geritur, dum electi in multifaria diuisione loquelarum, vno ac nō diuiso corde & intentione Domino famulantur: at verò reprobi ita omnes diabolo deseruiunt, vt eadē seruitus diuersa mente, & pugna ci plerunque inter se studio & certamine geratur: propter quæ eorū ciuitas rectè Babylon, id est, cōfusio nominatur.

Ioseph autem qui cognominatus est Barnabas ab Apostolis, quod est interpretatum filius consolationis, leuitæ Cyprius genere, cum haberet agrum vendidit illum, &c.

Mirum quomodo hunc Barnabam, qui postea cum Paulo gentium est ordinatus Apostolus, ac post longum eius cōtubernum denuò Cyprum, vnde ortus fuerat, prædicaturus redijt. Eusebius in historia Ecclesiastica de numero esse septuaginta discipulorum Domini Salvatoris arbitratur, cum manifestè scribat beatus Lucas eum post ascensionem Domini ad discipulatum Apostolorum venisse: nisi fortè putandum est eum prius ita discipulatum Christi secutum, vt necdum reuinciauerit omnibus quæ possidebat. Quod vtrum Euangelicæ doctrinæ conueniret, cuius facillimè patet.

C A P I T V L U M

Exurgens autem princeps sacerdotum, & omnes qui cum illis erant, &c. Hæc lectio in Græco ita incipit respiciens ad priora, *Et videns hæc, exurgens princeps sacerdotum.*

Vt audierunt autem hos sermones magistratus templi, & principes sacerdotum, ambiebant de illis quidnam fieret.

Et hic magistratus singulari numero legendum, sicut etiam in sequentib⁹ vbi dicitur: *Tunc abiit magistratus in templum cum ministris.* Græcum namque exemplar vtroque in loco singulariter *ἄρχιεπίσκοπος* id est, prætor habet. Verū sciendū quod hic locus plus habet in Græco, ita enim scriptū est: *Vt*

audierunt autem verba hac sacerdotes & magistratus templi, & principes sacerdotum, mirabantur, & ambiebant de illis, quidnam vult hoc esse?

Et interrogauit eos princeps sacerdotum dicens: Præcipiendo præcepimus vobis, &c.

Consequentius habetur in Græco, Nonne præcipiendo præcepimus vobis? Namque ita loqui magis interroganti conuenit.

Obedire oportet Deo magis quam hominibus.] Interrogatiue legitur in Græco, Obedire oportet Deo magis quam hominibus? & aptè stultam ac temerariam Pontificis interrogationem Apostoli fixa ac prudenti responsione refutarunt.

Deus patrum nostrorum suscitauit Iesum.] In Græco habet, Puerum suum Iesum: iuxta illud Psalmistæ, Da potestatem puero tuo: saluum fac filium ancillæ tuæ.

Et nos testes sumus horum verborum, & Spiritus sanctus quem dedit Deus omnibus obedientibus sibi.

Nos sumus testes, quia gloriam resurrectionis eius vidimus, quia ascendentem in cælos oculis profecuti sumus.

Testis est & Spiritus sanctus, quia vt magnalia Dei vobis licet resistantibus inuincibiliter prædicemus, ipse nos sua presentia roborauit, ipse in nobis loquens hæc quoque verba formauit.

Et hoc est quod eis Dominus promittit dicens: Cum autem venerit paracletus, quem ego mittam vobis a patre, Spiritum veritatis, qui a patre procedit, ille testimonium perhibebit de me, & vos testimonium perhibebitis: id est, ille vos inspirando vt loquamini, vos autem foras testimonium loquendo, perhibebitis de me.

Surgens autem quidam in concilio phariseus nomine Gamaliel, legis doctor, &c.

De hoc Gamaliel & in libro sancti Clementis legimus, quia discipulus Apostolorum occultè fuerit, sed eorum consilio inter Iudæos ad mitigandū eorum furorem, vbi necessitas ingrueret, sit manere præceptus: sed hoc ita esse veraciter gestum certissimè hodie per reuelationem reliquiarum beatissimi protomartyris Stephani cunctis latè Christi Ecclesiæ innotuit, quæ per eundem virum diuina dispositione facta est. Apparuit namque in visione sancto Dei famulo & presbytero Luciano, vt idem Luciano presbyter postmodum omnibus Ecclesijs scripsit: & vbi S. Stephanus esset tumulatus, simul & Nicodemus, qui Dominum cum Ioseph sepelirunt, necnon & ipse Gamaliel cum filio suo Abibam, sua uisissima ostensione perdocuit.

Post hunc exiit Iudas Galileus in diebus professionis.] In Græco habetur, In diebus διαρκουσις: hoc est, in diebus conscriptionis census, quomodo etiam in historia Ecclesiastica Latine interpretatum habemus.

Et nunc itaq; dico vobis: Discedite ab hominibus istis, & sinite illos.

In Græco plus habetur, Non coinquinantes manus vestras.

Si verò ex Deo est, non poteritis dissoluere eos.] Et in Græco hic plus habet: Neg, vos, neg, principes vestri.

Nesortè & Deo repugnare inueniamini.] Pro eo quod nos habemus, Deo repugnare, vel sicut quidam interpretati sunt, Deo repugnantes: in Græco vnum nomen est positum, ἑπιμαχῶν. Quod idè commemorandum putauit, vt cum in historijs ἑπιμαχῶν & aut ἑπιμαχῶν inuenimus, virtutem nominis certius scire possimus.

C A P V T VI.

Hos statuerunt ante conspectum Apostolorum, & orantes imposuerunt eis manus.] Non illi qui eos statuerunt, sed Apostoli imposuerunt eis manus. Etenim communis quidem dispensatio exigebat, vt ministri pro viduis viri eligerentur: verum vbi inuenti sunt qui digni ad hoc ministerium esse viderentur, crescente gradatim, vt solet, providentia consilij salutaris, placuit eosdem ipsos altaris quoque sacri ac dominici sanguinis, sicut & refectionis mentisque communis multitudinis credentium ministros ordinari: quod probatum est verbo quo dictum est, Et orantes imposuerunt eis manus. Hoc etenim proprium est eorum,

qui de communi fidelium numero ad sacrosancti altaris promouentur officium.

Stephanus autem plenus gratia & fortitudine faciebat prodigia & signa magna in populo.

In Græco habetur additum, In nomine Domini nostri Iesu Christi. Scripsi autem in præcedenti libro, Stephanum interpretari coronatum: nec longè est à vero quod scripsi. Verum solertius ediscens, inueni non coronatum Græcè, sed coronam significare Stephanum, Est enim hoc nomen generis masculini apud eos, ideoque viro conueniens: coronatum autem στεφανοφορον appellari, quasi coronam ferentem. Denique in Psalmo vbi canimus, Benedices coronam anni benignitatis tuæ, versus ille apud Græcos ita incipit, ἐὼλοθῆσθε τὸν στεφανόν. Cuius mysterium nominis pulchrè exponens Eusebius: Statim, inquit, post ordinationem suam lapidatus ab his qui & Dominum occiderunt, per quod & nominis sui Stephano corona datur à Christo. Vocatur autem corona apud Græcos etiam neutro genere στέμνα. Quod idè commemorandum putauit, quia sæpè Latinis etiam libris nomen hoc inditum reperimus.

Surrexerunt autem quidam de Synagoga, quæ appellatur libertinorum & Cyrenensium, &c.

Et in ipso Græco nomen libertinorum scriptum est. Dicuntur autem libertini, filij libertorum: hoc est, eorum qui post seruitutem manumissi ac libertate donati sunt. Constat ergo quia de seruili erant stirpe procreati, qui primi aduersus fidem Christi rebellauerunt: qui etsi emancipati sunt à Dominis hominibus, serui tamen esse peccati nequaquam destiterunt. In quorum persona decenter figurati sunt nequissimi fidei & totius sanctitatis persecutores hæretici: de quibus ait Petrus, Superbia enim vanitatis loquentes, pellicunt in desiderijs carnis luxuria eos qui paululum effugiunt, qui in errore conuersantur: libertatem illis permittentes, cum ipsi serui sint corruptionis. Cui nimirum seruituti contraria est libertas Spiritus, quam habebant Beroenses, in quorum laude prædicantibus Paulo & Sylia dicitur: Hi autem erant nobiliores eorum qui sunt Thessalonice, qui susceperunt verbum cum omni auiditate, quotidie scrutantes scripturas.

Et non poterant resistere sapientia, & Spiritui sancto qui loquebatur.] In Græco habetur plus, Et non poterant resistere sapientia, quæ erat in eo, & Spiritui sancto qui loquebatur: propter quod redarguerentur ab eo cum omni fiducia. Cum ergo non possent contradicere veritati, tunc submisserunt viros, qui dicerent, &c.

C A P V T VII.

Dixit autem princeps sacerdotum.] In Græco additum est, Stephano: ac deinde subiunctum, Si hæc ita se habent.

Qui ait, Viri fratres & patres, audite: Deus gloria apparuit patri nostro Abraham.

Quia beatus Stephanus insimulabatur dixisse verba blasphemie in Moysem & Deum, in ipso initio sui sermonis vigilantissimè illorū calumnie occurrit dicens, ipsum Deum, qui loquebatur patribus & Prophetis, Deum esse maiestatis & gloriæ. Qui etiam vbi ad Moyse vsque tempora loquendo peruenit, ipsum quidem dignis laudibus extulit: sed illos rebelles, eiusque verbis semper inobedientes extitisse probauit. Sed notandum, quanta vtatur arte loquendi: sic etenim ad suos persecutores cepit loqui, quasi timeret eos: Viri fratres & patres audite. Quid lenius, quid clementius conciliabat auditorem, quàm vt commendaret Saluatorem? Blande cepit, vt diu audiretur. Et quia hic fuerat accusatus, quod verba dixerit contra Deum & legem, sicut verum se Deum prædicare principio monstrauit concionis: ita quoque legislationem illis exposuit, vt eius legis esset prædicator, cuius accusabatur esse vastator. Verum in processu sermonis cum errores eorum & nouos redargueret & veteres, manifestissimè quæ auctoritatis animam haberet, quantum à timore inimici libera esset sua animæ perdocuit.

Et positi sum in sepulchro, quod emit Abraham precio argenti.] In Græco habetur, Pater noster Abraham: quod ipsum beatus

Stephanus auditoribus blandiendo, vt diutius ac libentius audiretur adiecit.

*Cum appropinquaret autem tempus remissionis, quam confes-
sus erat Deus Abraham.*

Melius habetur in Græco, *Quã pollicitus erat Deus Abraham.*

*Et accedente illo vt consideraret, facta est vox Domini: Ego
Deus patrum tuorum.*

In Græco ita scriptum est, *Facta est vox de cælo dicens ad
eum: Ego sum Deus fratrum tuorum, solue calcamenta de pedibus
tuis. Locus enim in quo stas, terra sancta est.* Hic locus iuxta
moralem sensum hoc admonet, vt stantes in Ecclesia, quæ
merito terra sancta vocatur, mortuis operibus renuncie-
mus.

*Et tradidit eos seruire militia cæli, sicut scriptum est in libro
Prophetarum.*

Número singulari dicit, quia duodecim Prophetarum
vnus apud Hebræos liber est, & non libri duodecim, iuxta
numerum eorundem Prophetarum. Militia cæli autem
aliquando quidem Angelorum exercitus appellatur: hoc
tamen in loco videtur consequentius, quia militiam
cæli sydera dixerit, cum protinus addit testimonium
Prophetæ, in quo sydus Dei sui pro Deo: tabernacu-
lum Moloch, pro tabernaculo Dei veri suscepisse coar-
guuntur.

*Dura ceruice & incircumcisi cordibus & auribus, vos semper
Spiritu sancto resististis.*

Ottendit eis circumcisionem præputij, de qua contra
gratiam Euangelij gloriabantur nihil valere ad salutem,
qui cogitationem & auditum habere probabatur immun-
dum. Et simul hæc loquendo quasi interpretans exponit
eis quid significauerit Angelus, cum Moyfi in igne flam-
mæ rubi apparuit, ita vt rubus arderet nec combureretur.
Ignis namque Spiritum sanctum designat: rubus quod est
genus quoddam spinarum, peccata illius populi figuratè
denunciabat. Apparuit ergo Moyfi Dominus in rubo
ignem habente, sed non combusta: vt indicaret quòd ipse
quidem cum illustratione atque ardore sancti Spiritus ad
erudiendum populum veniret, nec tamè peccata eiusdem
populi esset consumpturus, quin potius eius pijs beneficijs
ille densissimis suæ nequitia spinetis semper obfisteret.

Ecce video caelos apertos.] Quod Latine dicimus viderè,
Græcè dicitur *ὄραω*, à quo verbo deriuatum est nomen
Theoricæ, id est, contemplatiuæ vitæ. Per quam nonnulli
electorum in hac adhuc vita retenti, mundato diligentius
oculo cordis, futuræ vitæ gaudia speculati diuinitus subli-
mati, meruerunt: quomodo in præfenti sanctus Stephanus,
quomodo Paulus, quando ad tertium cælum raptus est, &
multi alij alijs. Vnde etiam Deus Græcè *θεός* vocatur, eo
quòd vniuersa videat, omniaque nuda & aperta sint ocu-
lise eius.

*Domine ne statuas illis hoc peccatum. Et cum hoc dixisset, ob-
dormiuit.*] Pulchrè dicit, *Obdormiuit*: & non dixit, *Mor-
tuis est.* Oblitit enim sacrificium dilectionis, & obdor-
miuit in spe resurrectionis.

C A P I T V L V M VIII.

Facta est autem in illa die persecutio magna in Ecclesia, qua
erat Hierosolymis, & omnes dispersi erant per regiones Iudææ
& Samaria præter Apostolos.

Si dispersa Ecclesia Apostoli remanserunt in Hierusa-
lem, vt Lucas ait, constat quia mendacium scriptit ille qui
ex persona Militonis Episcopi Asiæ librum exponens de
obitu beatæ Genitricis Dei, dicit quod secundo post ascen-
sionem Domini anno Apostoli fuerint omnes toto orbe
ad prædicandum in suam quisque prouinciam diuisi: qui
vniuersi appropinquato obitu beatæ Mariæ de locis in
quibus prædicabant verbum Dei, eleuati in nubibus rapti
sunt Hierosolymam, ac depositi ante ostium domus eius:
inter quos etiam Paulus nuper ex persecutore ad fidem
Christi conuersus, qui assumptus est cum Barnaba in mi-
nisterium gentium, quæ scriptura etiam specialiter de Ioan-
ne Apostolo refert, quod eo tempore Ephesi prædicauerit:
quæ cuncta verbis beati Lucæ apertè contradicunt,

quibus narrat Apostolos cæteris fidelibus ab Hierosoly-
mis propulsi remansisse ibidem, & prædicasse per omnia,
donec Ecclesia per totâ Iudæam & Samariam & Galilæam
pacem haberet. Quod in vno anno perfici nõ potuisse nul-
li dubium est. Qui etiam manifestè insinuat Paulum non
secundo post ascensionem Domini anno, sed longo post
tempore in ministerium gentium cum Barnaba ordina-
tum. Absit autem vt credamus beatum Ioannem Aposto-
lum, cui Dominus in cruce matrem suam virginem virgi-
ni commendauit, post vnum annum recessisse, & eam re-
liquisse solam, ac tanto tempore deiectam, vt etiam cor-
pus suum defunctæ timeret ab hostibus esse comburendum:
eumque propter quam raptus est in nubibus, ad se redisse
velut oblitum siue incuriosum sui sollicita precaretur di-
cens, *Rogo te fili Ioannes, vt memor sis verbi magistri tui Do-
mini mei Iesu Christi, qui me commendauit tibi. Ecce enim vocata
ingrediar viam vniuersæ terræ. Audiui autem consilia Iudæorum
dicentium: Expectemus diem quando moriatur, quæ portauit Ie-
sum Nazarenum, & corpus eius comburamus: nunc ergo fili cu-
ram habeto exequiarum mearum. Hæc idè commemorare
curavi, quia nonnullos noui præfato volumini contra
auctoritatem beati Lucæ incauta temeritate assensum præ-
bere.*

*Curauerunt autem viri timorati Stephanum, & fecerunt
planctum magnum super illum.*

Huius planctus & interfectionis beati Stephani benè
meminit liber reuelationis reliquiarum eius, cuius & su-
pra mentionem fecimus: in qua refertur Gamaliel dixisse
in visione inter alia Luciano presbytero: *Ego sum Gama-
liel, qui Paulum Christi Apostolum nutritum, & legem docui in Hieru-
salem. Hic mecum in Orientali parte monumenti iacet, ipse est
Dominus meus Stephanus, qui lapidatus est à Iudæis & principibus
sacerdotum in Hierusalem pro fide Christi foras portatus, quæ
est ad Aquilonem, quæ ducit ad Cedar: vbi die ac nocte iacuit pro-
iectus, vt sepultura ei non daretur secundum mandatum impio-
rum principum, vt à feris consumeretur corpus eius. Ex Dei au-
tem voluntate non tetigit cum vnus ex his, non fera, non avis, non
canis. Ego Gamaliel compatiens Christi ministerio, & festinans
habere mercedem & partem cum sancto viro fidei, misi per
noctem quantos noueram religiosos, & in Christo Iesu creden-
tes, habitantes in Hierusalem in medio Iudæorum: hortatus
sum eos, & necessaria substantia ministravi, ac persuasi illis
occulè ire, vt portarent eius corpus meo vehiculo in villam
meam, hoc est, in Capbar Gamalan, quod interpretatur,
villa Gamalielis, viginti millia habens à ciuitate: & ibi feci
illi planctum fieri diebus quadragesima quinque, & poni eum in meo
monumento nouo in Orientali theca, & præcepi eis quacumque neces-
saria erant, pro eius planctu ex meo dari.*

*Igitur qui dispersi erant, pertransibant Euangelizantes ver-
bum Dei.*

Pro dispersis, in Græco habetur disseminatos: id est,
disparentes. Nam ipsi erant de quibus dixit Esaias: *Omnes
qui viderint eos, cognoscent illos: quia isti sunt semen cui be-
nedixit Dominus, & de quibus Dominus in parabola Euan-
gelij: Semen autem bonum, hi sunt filij regni.* Disseminatum
est ergo hoc semen per regiones, vt mensis fidei, quæ in
Hierosolymis cœpta est, primò Iudæam & Samariam,
deinde totum orbem impleret. Denique de eisdem disper-
sis siue potius disseminatis in sequentibus legimus: quia nõ
solum Iudæis, sed & Græcis loquebantur verbum, nascen-
tisque in Antiochia Ecclesiæ per hos nobilissima sunt fun-
damenta posita.

*Philippus autem descenderat in ciuitatem Samaria, & prædi-
cabat illi Christum.*

Et hic ex numero disseminatorum erat, qui primus
Samariæ Christum prædicabat, cœptumque per diaconum,
quod ait Apostolus Christus: *Et eritis mihi testes in
Hierusalem, & in omni Iudæa & Samaria.*

*Vir autem quidam, qui ante fuerat in ciuitate magus seducens
gentem Samaria.*

Pro eo quod est seducens, in Græco scriptum est, *ἡγῆσθαι*,
quod significat in extasin, id est, mentis excessum siue stu-
porem, & admirationem conuertens, per ostenta videlicet
præstigiorum suorum.

Cui auscultabant omnes à minimo vsq; ad maximum, dixerunt: Hic est virtus Dei.

Hic, non adverbium loci, sed pronomen est. Quasi diceretur: Ille est virtus Dei.

Pecunia tua tecum sit in perditionem.] Rectius scribitur, in perditionem, iuxta auctoritatem Græcam, quam in perditione. Neque enim in ea perditione, qua homo nefarius erat damnandus, pecunia eius simul erat cum illo futura: sed pecunia, quæ pro sacrilego mercatu offerebat Apostolis, secum retinere illis accipere nolentibus iussus est, & hoc in perditionem sui: vt huius nimirum causa pecuniæ, quam ob iniustam emptionem congregauerat, pœnas lueret æternas.

C A P V T IX.

Ecce enim erat, & videt virum Ananiam nomine introeuntem, & imponentem sibi manus.

In Græco habetur ita: Et vidit in visu virum, hoc est, *ὄψαται*, quod nomen & Iuuenus presbyter in Euangelico carmine posuit dicens:

Horumatis huiusce expertes reddite cunctos.

Apparet ergo quia per triduum illud, quo cæcatus futuram lucis gratiam expectabat, nequaquam ociosus torpebat, sed diuina potius illustratione sublimatus arcana celestia rimabatur: estque ni fallor credibile, quod eo tempore mysterium Euangelicæ dispensationis edoctus fuerit, de quo ipse gloriatur ad Galatas dicens: *Neq; enim ego ab homine accepi illud, neq; didici, sed per reuelationem Iesu Christi.* Et paulò post: *Cum autem placuit ei qui me segregauit de vtero matris mee, & vocauit in gratiam suam, vt reuelaret filium suum in me, vt Euangelizarem illum in gentibus: continuo nõ ad quæui carni & sanguini, neq; veni Hierosolymam, &c.* Sed & huius libelli textus quo subditur, *Fuit autem cum discipulis qui erant Damasci per dies aliquot, & continuo Synagogis prædicabat eis Iesum, quoniam hic est filius Dei:* nequaquam eum ab hominibus aliquid didicisse asseuerat, sed tantum post baptismum statim doctoris eximij ministerium suscepisse confirmat. Illi vtique comparandus, de quo scriptum est: *Quia eloquium Domini inflammasit eum.*

Consilium fecerunt Iudæi, vt eum interficerent. Nota facta sunt autem Paulo insidiæ eorum: custodiebant autem & portas ciuitatis die ac nocte, vt eum interficerent.

Non Iudæi custodiebant, sed ipsi ciues cum rege suo Aretha, vt ipse qui obsessus est, & euasit, Apostolus scribit ad Galatas. Et gentiles namque & Iudæi quamuis inter se discordent, in Christianorum semper infecutione concordant.

Cum autem venisset in Hierusalem, tentabat iungere se discipulis.] In hoc versu in Græco Pauli nomen est appositum, *Cum venisset autem Paulus in Hierusalem:* non quia illo adhuc tempore sic vocaretur, priusquam Sergium Paulum, Cypropro consulendum ad fidem Christi conuerteret, sed præoccupando nunc ita vocatur opportunè dicente B. Luca: ibi præsignare, quia Paulus esset vocandus, vbi eum primo post conuersionem Hierosolymam venire, & Apostolis iunctum esse narraret: vt vnde paulò ante superbus Ecclesiæ persecutor exierat, illo nunc humilis Ecclesiæ propugnator intraret. Nam quia Paulum Latine modicum significat, iurè Paulus ille vocari maluit, qui inter maximas virtutum operationes, humilis permanere non omisit. Neque enim putandum est Paulum siue Petrum Hebræa, & non potius Latina vel Græca esse vocabula: cum constet Hebræos p literam non habere omnibus modis.

Barnabas autem apprehensum eum duxit ad Apostolos, & narrauit illis quomodo in via vidisset Dominum, &c.

Quando hæc facta sint, & ad quos Apostolos Paulum dederunt Barnabas, ipse Paulus ostendit, scribens ad Galatas: *Cum autem placuit ei qui me segregauit de vtero matris mee, & vocauit per gratiam suam, vt reuelaret filium suum in me, & cætera vsque dum ait, Deinde post annos tres veni Hierosolymam videre Petrum, & mansi apud eum diebus XV. alium autem Apostolorum neminem vidi, nisi Iacobum fratrem Domini.* Quod ergo Lucas subsequenter dicit, *Erat autem cum illis*

intrans & exiens in Hierusalem: hoc per dies quindecim quibus se cum Petro & Iacobo mansisse asseuerat, acritatem esse credibile est. Et quod sequitur ipse in Epistola, *Deinde veni in partes Syria & Cilicia.* Et hoc quomodo sit factum, Lucas sic consequenter insinuat dicens: *Loquebatur quoq; & disputabat cum Græcis, illi autem querebant occidere eum. Quod cum cognouissent fratres, deduxerunt eum Casaream, & dimiserunt Tharsum.* Hæc est enim ciuitas Ciliciæ, & Casarea quoque Philippi, ciuitas est Syriæ. Quodque adiungit, *Erat autem ignotus facie Ecclesijs Iudææ, quæ erant in Christo, tantum autem auditum habebant, quoniam qui persequebatur nos aliquando, nunc Euangelizat fidem, quam aliquando expugnabat.* Hoc est, quod hic Lucas præmittit, quia tentabat se iungere discipulis, & omnes timebant eum, non credentes quia esset discipulus, donec Barnaba narrante didicerunt. Cum ergo constet quod Paulus post annos tres suæ conuersionis venerit Hierosolymam, & Apostolorum fuerit numero sociatus, existens adhuc vt ipse scribit, *ignotus facie Ecclesijs Iudææ, quæ erant in Christo.* Errant multum, qui apocryphorum libros sectando putant eum secundo post passionem Domini anno in Apostolatam gentium cum Barnaba iam fuisse ordinatum.

Ecclesia quidem per totam Iudæam & Galilæam & Samariam habebat pacem.

Vbi Latine dicitur per totam, in Græco habetur *ἡσθαίης*. Vnde notandum quod ex eo Catholica cognominatur Ecclesia, quod per totum orbem diffusa in vna pace versu r.

Et consolatione sancti Spiritus replebatur, siue multiplicabatur.] Vt in Græco scriptum est, pro eo quod nos dicimus consolatione, Græcè dicitur *παρηγορήσει*. Vnde claret manifestè, quod ideo Spiritus sanctus paracletus cognominatur, quia fidelium corda illustrans, Ecclesiam toto orbe multiplicat, & sua gratia replet.

C A P V T X.

Et accersi Simonem, qui cognominatur Petrus. hic hospitatur apud Simonem quendam coriarium, cuius domus est iuxta mare.

Omnia plena figuris spiritualibus in scriptura sancta, etiam nomina & positio locorum. Hospitatur Petrus in domo Simonis. i. obedientis, & ipse est coriarius, quia doctor Ecclesiæ: ibi gratiam habet mansionem & hospitium dilectum, vbi obedientes inuenerit auditores, vbi eos qui calligent corpus suum, & seruituri subijciant: qui à Deo maniti in virtutum arce consistant, vt omnes seculi labentis vndas transgressi tranquilla mentis libertate despiciant. Hoc enim est Simonem coriarium domum, in qua Petrum recipiat in vna parte ciuitatis, quæ est iuxta mare habere, perfectos verbi auditores illa in sancta Ecclesia conuersionem tenere, quæ vel fluxam seculi gloriam, vel temporales ac volubiles eius terrores, vna fidei non fictæ constantia spernant.

Cecidit super eum mentis excessus, & vidit celum apertum.] Apertio cæli futuram iam proximè gentibus reuelationem celestium sacramentorum, & ipsam regni celestis pandendum designat introitum.

Surge Petre, occide: & manduca.] Quod Latine dicitur, *occide*: hoc Græcè hoc in loco dicitur, *ἵστα*, quod non generale occisionis verbū est, sed illius occisionis propter quod hostiæ Deo immolantur. Nam & hostia siue sacrificium Græcè *ἵστα*, & altare *ἱερατεῖον* vocatur. & in psalmo vbi canimus, *Sacrificate sacrificium iusticiæ*: Græcè dicitur, *ἱερατεῖον ἱερατεῖον, & immola Deo sacrificium laudis, ἵστα τῷ ἱερατεῖον*. Iuxta hanc ergo significationem dicitur Petro: *ἵστα* & manduca: quod noster interpres translulit, *Occide & manduca*: vt intelligeret ad hoc sibi oblata celestis diuini generis animantia, vt eos qui per huiusmodi animantia detignabatur, prædicando hostiam Domini faceret: erutos videlicet de noxia vita paternæ traditionis, atque in nouam vitam diuinæ seruitutis per sacramenta Dominicæ passionis translatos.

Quæ Deus purificauit, tu commune ne dixeris.] Facilis quidem huius diuinæ vocis patet sensus, quia gentiles quos Petrus adhuc immundos putabat, interna sui conditoris prouisio iam inter mūdōs computabat. Sed notanda scripturæ sanctæ consuetudo, quæ immunda solet appellare communia: quia nimirū qui varijs seruire vult illecebris, mundus esse non valet dicente scriptura: *Nemo potest duobus Dominis seruire. Et iterum: Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruiēs.* Qui ergo mundus esse desiderat, non diuersis & multifarijs cogitationibus mentem diuidat, sed in sola sui conditoris sequenda voluntate se constringat.

Et Cornelius ait: A nudius quarta die vsque in hanc horam orans eram hora nona in domo mea.

In Græco plenius & apertius scriptum est: A quarta die vsque in hanc horam eram ieiunans & adorans, à sexta hora vsq; ad nonam. Vbi apertè ostenditur, quia quarta die antequam hæc cum Petro loqueretur, ieiunus ad horam vsque nonam permanebat: & vt ieiunium Deo acceptabile fieri posset, à sexta diei hora vsque ad nonam, deuotis precibus agebat: ideoque quod tanta ieiunij & orationis instantia quærebat, obtinere promeruit.

Hic hespiratur in domo Simonis coriarij iuxta mare. Confestim ergo misi ad te, & tu bene fecisti veniendo.

Sequitur in Græco: *Qui cum aduenerit, loquetur tibi.*

Nunc ergo omnes nos in conspectu tuo adsumus, audite omnia quæcunque tibi præcepta sunt à Domino.

In Græco habetur, *In conspectu Dei adsumus.* Quod rectè dicebatur ab eo qui promptum habebat animum diuinæ voluntati, mox vt eam disceret obtemperare, & eius vbi que maiestatem crederet esse præsentem.

Nobis qui manducauimus & bibimus cum illo, postquam resurrexit à mortuis.

In Græco additum est, *Per dies quadraginta:* & sanctus Augustinus in suo codice ita haberi declarauit, atque exponendo subiunxit, *non quod quotidie per dies quadraginta cum illo manducauissent atque bibissent.* Nam erit contrarium loanni, qui octo dies illos interposuit, quibus eis visus non est, vt tertio manifestaretur ad mare Tiberiadis. Cuius sacramentum refectiois simul & ieiunij eius per totidem dies alibi exponens ait: *Ieiunauit cum tentaretur ante mortem, cibo adhuc indigens: manducauit autem & bibit, cum glorificaretur, iam cibo non indigens.* Illic enim ostendebat in se laborem nostrum, hic autem in nobis suam consolatione quadragesimæ diebus vtrunq; desinens. Nam quadragesimæ diebus ieiunauit, cum tentaretur in eremo, sicut in Euangelio scriptum est, ante mortem carnis suæ: & rursum quadragesimæ diebus cum discipulis fuit intrans & exiens, manducans & bibens post resurrectionem carnis suæ. Quo numero quadragesimo huius seculi significari videtur excursus, in his qui vocantur per gratiam ad eum, qui nō venit legem soluere, sed adimplere. Decem namque præcepta sunt legis iam Christi gratia diffusa per mundum, & quadrupertitus est mundus, & decem quadruplicata quadraginta faciunt: quoniam qui redempti sunt à Domino, de regionibus congregauit eos, ab Oriente & Occidente, ab Aquilone & mari. Ieiunans itaque quadraginta diebus ante mortem carnis velut clamabat, *Abstinete vos à desiderijs huius seculi:* manducans autem & bibens quadragesimæ diebus post resurrectionem carnis velut clamabat, *Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi.* Ieiunium quippe est in tribulatione certaminis, quoniam qui in agone est, ab omnibus abstinens est: cibus autem in spe pacis, quæ perfecta non erit, nisi cum corpus nostrum cuius expectamus redemptionem, induerit immortalitatem, quod nondum adipiscendo gloriamur, sed sperando iam pascimur. Vtrunq; Apostolus simul nos agere ostendit dicens, *Spe gaudentes, in tribulatione patientes:* tanquā illud esset in cibo, hoc in ieiunio. Simul enim cum viam Domini carpinus, & à vanitate præsentis seculi ieiunamus, & futuri promissione reficimur: hic non apponentes cor, illic pascentes sursum.

Et stupuerunt ex circumcisione fideles qui venerant cum Petro, quia & in gentibus donum sancti Spiritus effusum est. Audiebant enim illos loquentes linguis, &c.

Huic simile est illud eiusdem Apostoli Petri, cum

rationem redderet Iudæis, quare in circumcisis sacramenta baptismi commisisset.

Si ergo, inquit, æquale donum dedit illis Deus, sicut & nobis, &c.

Et multa alia sunt testimonia scripturarum, quæ concorditer attestantur donum Dei esse spiritum Sanctum, in quantum datur eis qui per eum diligunt Deum. In tantum ergo donum Dei est, in quantum datur eis quibus datur: apud se autem Deus est, etsi nemini detur, quia Deus erat patri & filio coæternus, antequam cuiquam daretur: nec quia illi dant, ipse datur, ideo minor est illis. Ita enim datur, sicut Dei donum, vt etiam seipsum det sicut Deus. *Spiritus enim ubi vult spirat.*

CAPVT XI.

Discipuli autem prout quis habebat, proposuerunt in ministerium mittere habitantibus in Iudæa fratribus. Quod & fecerunt mittentes ad seniores per manus Barnabæ & Pauli.

Videntur hic malè intelligentibus discipuli non seruasse mandatum Domini, quo ait, *Nolite solliciti esse de crastino:* vel quod Paulus sæpè de se ipso testatur, quod manibus suis operatus est, ne quem grauaret, non videtur iuxta mandatum Domini imitatus volatilia cæli & lilia agri. Sed his & huiusmodi scripturarum locis satis apparet Dominium nostrum non hoc improbare, si quis humano more ista procuret: sed si quis propter ista Deo militet, vt in operibus suis non regnum Dei sed istorum acquisitionem inueniat. Ad hanc ergo regulam hoc totum præceptum redigitur, vt etiam in istorum prouisione regnum Dei cogitemus, in militia vero regni Dei ista non cogitemus.

CAPVT XII.

Precingere, & calcia te caliculas tuas.] Pro caliculis siue caligis, vt quidam codices habent, in Græco sandalia habentur. Calciamenti genus in Euangelio legimus Apostolis esse permissum, non vti que absq; figura mystici sensus. Habebant enim pedem Apostoli nec tectum neque nudum ad terram, vt admonerentur neque occultandum esse Euangelium, neque terrenis commodis impendendum, vt possit esse quod scriptum est: *Quam speciosi super montes pedes Euangelizantium bona.*

Seditq; pro tribunali, & concionabatur ad eos.] Pro tribunali, dicit in tribunali. Est enim Latine consuetudinis, vt in hoc nomine ponant pro, vt significant in.

CAPVT XIII.

Dixit spiritus Sanctus: Segregate mihi Barnabam & Paulum in opus quod assumpsi eos.

Hoc post mortem Herodis factum esse videtur, qui mortuus est tertio Claudij principis anno, qui est iuxta fidem chronicorum tertius decimus à passione Domini annus. Cum ergo constet Paulum cum Barnaba post tantum tempus peractæ dominicæ passionis, in Apostolatam esse segregatum: patet profectò eos multum errare, qui librum cuius supra meminimus de obitu sanctæ Mariæ composuerunt vel susceperunt. Scriptum namq; est in eodem figmento, vt sæpè commemorauimus, quod secundo anno post ascensionem Domini, cum moritura esset eadem beatissima Dei genitrix, Apostoli iam tunc per orbem ad prædicandum dispersi, subito ad eam visitandam omnes in nube rapti conuenerint: in quibus & Paulus nuper ad fidem conuersus, ac mox cum Barnaba gentium factus Apostolus. quod longè aliter factum esse, id est, non eum secundo anno post passionem Domini, sed decimotertio esse ordinatum Apostolum, omnis qui beato Lucæ credit, intelligit: ac per hoc præfatum de obitu beatæ Mariæ libellum, cum manifestè erret in tempore, in cæteris quoque suspectæ fidei esse comperit.

Inuenerunt quendam virum magum, pseudopropheta Iudæum,

cui nomen er at Bariesu.] In Græco habet plus, quod interpretatur Elimas.

Resistebat autem illis Elimas magus (sic enim interpretatur nomen eius) quarens auertere proconsulem à fide.

Et hic quoque in Græco habet plus, Quoniam audiebat libenter eos.

Saulus autem qui est Paulus repletus Spiritu sancto, & cetera.

Quomodo Barnabæ mox post abrenunciationem mutatum est nomen, ut pro Ioseph vocaretur Barnabas, id est, pro aucto filius consolationis. Postquam enim auctus & appositus est numero electorum, continuo per acceptam Spiritus gratiam filius *παρολαλῶντος*, id est, consolationis & vocari & esse meruit: ita Saulus post acceptum Apostolatus gradum, Pauli nomen accepit. Quia enim de superbo humilis factus fuerat, recte pro Saulo Paulus vocatus est: Saulus quippe pro Saule impio & persecutore rege, Paulus verò ab humili Spiritu & modico nominatur. Paululum enim modicum est. Vnde nomen suum quodammodo interpretans ipse dicebat: *Ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, quia persecutus sum Ecclesiam Dei.*

Et confestim cecidit in eum caligo & tenebra.] Nomen tenebrarum in Græco singulari numero positum est *οὐρανόθεν*: quod Latinus interpres ideò non est secutus, quia nomen hoc Latine singularem numerum non habet, quod idem & supra similiter positum docuimus.

Et destruens gentes septem in terra Chanaan, sorte distribuit eis terram eorum quasi post quadringetos & quinquaginta annos, & post hæc dedit Iudices.

Quomodo hic numerus possit intelligi in præcedenti libro nostræ expositionis, diximus. Sed sciendum, quòd in Græco aliter scriptum est: *Et destruens gentes in terra Chanaan septem, sorte distribuit eis terram eorum? & post hæc dedit eis quasi annos quadringentos & quinquaginta, dedit eis Iudices vsq; ad Samuel Prophetam.* Quod quomodo conueniat sententiæ, quæ in libro Regum continetur, quia ab exitu Israelis ex Ægypto vsque ad ædificationem templi, fuerint anni quadringenti nonaginta, non est nostræ facultatis exponere: nisi forte vulgarem in loquendo famam secutus est, quod fecisse beatus Stephanus in concione cum Iudicis habita de sepultura duodecim patriarcharum probatur.

Et dedit illis Deus Saul filium Cis, virum de tribu Benjamin annis quadraginta.

Et hoc in loco de regno Saulis videtur Apostolus vulgi opinionem secutus. Sicut in præcedenti libro iam diximus, verum quod ibi dixi, quia Eusebius Iosephum secutus principatui Samuelis & Saulis quadraginta annos dederit, æquali inter eos numero dispersit: postmodum historias Iosephi diligentius ex tempore perspicuus, vidi quod non ipse quadraginta annos ei præfatæ ætatis scripserit, sed duodecim tantum Samueli, viginti autem annos assignauerit Sauli. Sed & relictis solertius libris Chronicorum animaduerti, quare Eusebius hoc loco auctoritatem Iosephi sequi noluerit, sicut nec in annis Iosue, cui cum Iosephus viginti sex annos tribuatur, ipse potius viginti septem annotandos putauit. Hoc ergò in causa fuit, quia si illum sequeretur, nequaquam præscriptum quadringentorum & octoginta annorum numerum ab exitu Israelis ex Ægypto, vsque dum templum ædificari inciperet, plenum posset habere: sed decem minus annos eiusdem ætatis in suis codicibus inueniret. Quod ideo passus est, quia septuaginta interpretes sequens Abialon Iudicem, qui post Abesiam decem annis populum rexit, in suis Chronicis ponere superfeldit. Verum deprehendens decem sibi annos præfiniti calculi in historia sacra iuxta editionem, quam sequebatur, deesse, curauit hos de suo, ubi commodum & historię sacræ minus contrarium videbatur adijcere. Adijcit ergò temporibus Iosue annum vnum, temporibus Samuelis & Saulis anno octauo, & ut decimus numerus impleatur, quartum ipsum annum regni Salomonis, in quo templum ædificari ceptum est, annumerat: quod non esse faciendum quisquis Hebraicam veritatem sequitur, inuenit. Quod autem ipse in præcedenti libro scripsit, Iudices populum à Moyse vsque ad Samuel trecentis & nonagin-

ta sex annis rexisse, Chronicorum auctoritatem secutus sum, nedum anni, aduertens eam Hebraicæ veritati non esse consonam.

Dicebat: *Quem me arbitr amini esse, non sum ego.*] In Græco plenius dicitur, *Non sum ego Christus.*

Viri fratres, filij generis Abraham, & qui in vobis timent Deum. In Græco habet additum, *Audite.*

Et nos vobis annunciamus.] In Græco consequentius legitur, *Quoniam Deus hanc adimpleuit filijs eorum: ea que ad patres nostros repromissio facta est, quoniam Deus hanc adimpleuit filijs nostris.* Sequitur:

Resuscitans Iesum, sicut & in Psalmo secundo scriptum est.] Huius loci sanctus pater Hilarius ita meminit: *Sed id quod nunc in Psalmo est, Filius meus es tu, ego hodie genui te: non ad virginis partum, neq; ad lauacri regenerationem, sed primogenitum à mortuis pertinere, apostolica auctoritas est. Namque in libro Actuum Apostolorum ita dictum est: Nos vobis euangelizamus eam, que ad patres nostros facta est repromissio: hanc Deus expleuit filijs nostris, suscitans Dominum nostrum Iesum Christum, sicut & in Psalmo scriptum est: Filius meus es tu, ego hodie genui te, cum suscitauit eum à mortuis, amplius nõ regressurum in interitum. Vox ergò hæc Dei patris secundum Apostoli in die resurrectionis existit. Et paulò post commemorata Apostoli sententia, qua dicit de illo: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam existimauit se esse æqualem Deo, sed se exinaniuit formam serui accipiens, & cetera.* Et in gloria, inquit, Dei patris hodie genitus nascitur: id est, inmanentem ante Dei formam per premium mortis formam seruis assumptio honestatur, fitque sub tempore noua, nec tamen inuitata nativitas: cum ad præsumendam gloriam Dei patris, qui ex forma Dei in forma serui erat repertus, primogenitus ex mortuis nasceretur.*

Videte contemtores, & admiramini, & disperdimini.] In Græco ita scriptum est, *Audite contemtores, & admiramini: respicite, & disperdimini.*

Qui loquentes suadebant eis, ut permanerent in gratia Dei.] Hinc in Græco sequitur versus, quem nostri codices non habent.

Factum est autem per vniuersam ciuitatem diffamari verbum, ac deinde quod & nos habemus, adiungitur: *Sequente sabato pene vniuersa ciuitas conuenit audire verbum Dei.*

CAPVT XIV.

Sacerdos quoque Iouis, qui erat ante ciuitatem, tauros & coronas ante ianuas offerens, &c.

Moris erat gentilium teste Plinio, ut deorum suorum honori sacrificantes, sumerent coronas victimis simul coronatis.

Superuenerunt autem quidam ab Antiochia & Iconia Iudæi.] In Græco ita incipit hæc narratio: *Demorantibus autem eis & docentibus, superuenerunt autem quidam ab Antiochia & Iconia Iudæi.*

CAPVT XV.

Nunc ergò quid tētatis Deum imponere iugum super ceruices discipulorum, quod neq; patres nostri, neque nos portare potuimus.

Cōstat multipliciter intelligendum, quod dictum est, *Non tētabis Dominum Deum tuum.* Et ille ergò tentat Deum, qui ei aliter, quam ipse præcepit, famulari ac placere nititur, qui præcepta eius absque auxilio gratiæ eius seruare se posse cōfidit. Verum beatus Petrus grauissimum legis obseruantię iugum vult ceruicibus discipulorum tollere, ut eis suauē iugum Euangelicæ libertatis imponat. De quo & Paulus eiusdem gratiæ confortibus ait: *Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, abba pater.*

Ut abstineant se à contaminationibus simulacrorum, & fornicatione: & suffocatis & sanguine.

Suffocatum morticinum dicit, de quo Ezechiel scribit: *Omne morticinum & captum à bestia, & de auiibus & pecoribus nõ comedent sacerdotes.* Quod exponens Hieronymus, & iuxta literam inquit, *Omni generi electo regali & sacerdotali, quod proprie ad Christianos refertur, qui vncti sunt oleo spiritali, de*

quo scriptum est, *Vnixit te Deus Deus tuus oleo latitiae pro confortibus tuis: hæc præcepta conueniunt, ut morticinum non comedas tam de anibus, quam de pecoribus, cuius nequaquam sanguis effusus est: quod in Actibus Apostolorum dicitur suffocatum, & que necessario obseruanda Apostolorum de Hierusalem Epistola monet: & captum à bestia, quia & ipsum similiter suffocatum est: & condemnat sacerdotes, qui in turdis, siccudis, gliribus, & cæteris huiusmodi hæc auuiditate gula custodiunt.*

Turbauerunt vos euertentes animas vestras, quibus non mandauimus.

In Græco plus habet, *Euertentes animas vestras dicentes: Circumcidi oportet, & obseruare legem, quibus non mandauimus.*

Qui tradiderunt animas suas pro nomine Domini nostri Iesu Christi.] In Græco additum, in omnem tentationem.

Visum est enim Spiritui sancto, & nobis.] In Græco scriptum est, Placuit enim Spiritui sancto, & nobis.

Dimissi sunt cum pace à fratribus ad eos, qui miserunt illos.] Pro eo quod est, Ad eos qui miserunt illos: In Græco habetur, Ad Apostolos.

CAPVT XVI.

ET assumens circumcidit eum propter Iudæos.] Merito quæritur, quare Apostolus, qui Timotheum circumcidit, Titum circumcidere noluerit, ut ipse scribit ad Galatas. Sed intelligendum, quia Timotheum circumcidit propter scandalum Iudæorum: ut propter ipsum ostenderet, non se Mosaicæ legis sacramenta damnare, sed ea gentibus tantquam saluti necessariis non imponere. Sed posteaquam circumcidit Timotheum, quidam ex Iudæis, qui propter ea volebant circumcidi gentes, quod dicerent sine illis sacramentis salutem eis esse non posse, iactare se cœperunt, & dicere: *Quia & Paulus hoc tenet, quod & nos dicimus, quod sine his sacramentis salus esse non potest. Nam si hoc non credit, quare Timotheum circumcidit?* Hoc cum Paulus audisset, qui hoc fecerat libertate, non necessitate, propter scandalum Iudæorum, non propter salutem Timothei: vidit illos accepisse occasionem alterius prædicationis, & mouedæ in Paulum malæ suspicionis, & noluit circumcidere Titum. Apparet ergo, quare illum voluerit, quare istum noluerit: illum propter scandalum Iudæorum voluit, istum propter occasionem male credentium noluit.

Et quædam mulier, nomine Lydia purpuraria, ciuitatis Thyatirenorum, colens Deum audiuit, &c.

Purpuraria dicit purpuræ venditricem, sicut etiam in alia translatione positum inuenimus, quod Græce dicitur *πορφυροπώλις*. Bene autem mulier, quæ prima prædicante Apostolo in Illyrico credidit, purpuraria esse dicitur. Significat namque Ecclesiam, quæ quasi purpuram vendere solet: quia sanguinem suum pro Christo dare non dubitat, ut per hoc vitam mercari possit æternam. Si quidem purpura recte sanguinis fusionem & colorem, & ipsa naturæ suæ proprietate, qua de sanguine conchyliorum conficitur, delignat. Lydia autem Apostolum cum comitibus suis domum suam intrare, ibique manere coegit: quia repulsam à Iudæis Euangelij prædicationem Ecclesia interna deuotione cordis suscepit.

Factum est autem euntibus nobis ad orationem, puellam quandam habentem spiritum Pythonis, obuiare nobis, &c.

Qui purpurariam credentem Ecclesiæ sanctæ membris misericorditer adunauit, ipse mox pythoniisam immundo ore Dei magnalia prædicantem, districtè iudicans arte nefaria priuauit. Hæc est namque potestas illa, quam à Domino sancti acceperunt Apostoli, cum ait: *Quacumque alligaueritis super terram, erunt ligata & in cælis: & quacumque solueritis super terram, erunt soluta & in cælis.* Quod autem scripsi in libro priore, quia pythonia Hebraice, os abyssi posset significare, scripsi quod in libro Hebræorum nominum inueni. Verum sciat lector, quod Græcum est hoc nomen, & violenter iuxta linguam Hebræam interpretatum: quod etiam ipse nominum Hebræorum interpret Per Hieronymus non tacuit, quasi Pythonia diceretur. P namque literam Hebrææ non habent, sed in verbis barbaris, pro illa vtuntur.

Sane notandum, quia in hac lectione, ubi scriptum est, *puellam obuiare nobis*: pro eo quod est Latine *obuiare*, in Græco scriptum est, *ὄπιπτοναι*, quod idem commemorandum putauit, ut animaduertat lector dominicam solennitatem, quæ vocatur *ὄπιπτοναι* Domini, inde nomen accepisse Græce, quod allato in templum Domino Simeon & Anna, cæteri que fideles qui erant ibi, & electi eius, obuiam ei deuoto corde & obsequio venerant.

Et cum dies factus esset, miserunt magistratus lictores.] Lictores dicebantur, qui reis puniendis præerant. Vnde & Græce à virga *παρθένου* dicuntur. Græci enim *παρθένος* virgam appellant, cuius officij meminit Hilarius in expositione sententiæ Apostoli, qua dicit: *Quid vultis in virga veniam ad vos, an in spiritu mansuetudinis? Nunquid, inquit, Paulus prætorium eras, ut virga commigaretur, & cum officio licitoris ad Ecclesiam Christi adisset?*

CAPVT XVII.

ET cum non inuenisset eos, trahebant Iasonem, & quosdam fratres ad principes ciuitatis.

In Græco scriptum est, *Et quosdam alios fratres*: vnde intelligendum est, Iasonem quoque fratrem, hoc est, fidelem Christo fuisse.

Multi quidem crediderunt ex eis & gentium mulierum honestarum, & viri non pauci.

Melius & consequentius habent quidam codices iuxta exemplar Græcum: *Et virorum non pauci.*

Et quidam dicebant: Quid vult seminiuervius hic dicere.] De hoc nomine sanctus Augustinus: *Legimus, inquit, Apostolum Paulum dictum fuisse verborum seminatore. Dicitur est quidem ab irridentibus, sed non respiciendum est à credentibus. Erat enim ille reuera seminator verborum, sed messor morum. Et nos licet tantilli, & nequaquam illius excellentiæ comparandi in agro Dei, quod est cor vestrum, verbum Dei seminamus, & vberem messem de vestris moribus expectamus.*

Fecitque ex vno omne genus hominum.] Quod dicit ex vno, patet, quia ex vno homine significat. Sed plenius habetur in Græco: *Fecit ex vno sanguine*: quod idem significare, nulli dubium est. Nomen enim sanguinis pro paginam carnis designat: & per carnem more solito scripturarum, hominem vult intelligi, iuxta illud Psalmistæ: *Ad te omnis caro veniet.*

CAPVT XVII.

ET migrans inde intravit in domum cuiusdam nomine Titi Iusti.] Iusti nomen etiam in Græco scriptum est, quia aut proprium hoc nomen viro fuit, aut merito iustitiæ à Romanis, qui eum nouerant, ita cognominabatur. Non autem putandum est hunc esse Titum discipulum Apostoli Pauli, cui ipse scripsit Epistolam, & eum Cretensium ordinavit Episcopum. Ille etenim Titus multò ante hoc tempore cum illo fuit, cum de Antiochia Hierosolymam pro quaestione circumcisionis Barnaba adhuc secum comitate, veniret. At namque idem Paulus ad Galatas: *Deinde post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosolymam cum Barnaba assumpto Tito, & contuli cum illis Euangelium, quod prædico in gentibus.* Contulit enim cum illis Euangelium, quod prædicabat solerter in consilio Apostolorum, disquirens an recte faceret prædicando, quod gentes per baptismam fidei sine circumcisione possent ad salutem peruenire: non quod ipse de hac re aliquid dubitaret, sed ut mentes dubitantium Apostolicæ synodi auctoritate confirmarentur.

Crispus autem archisynagogus credidit Domino cum omni domo sua, &c.

Hic esse Crispus creditur, quem à se baptizatum Paulus ad Corinthios scribens, insinuat: *Gratias, inquit, ago Deo, quod neminem vestrum baptizauit, nisi Crispum & Gaium.*

Apprehendentes autem omnes Softhenem principem Synagogæ, percutiebant eum ante tribunal.

In Græco melius scriptum est: *Apprehendentes autem omnes: Græci Softhenem.* Iudæis enim cum ignominia expulsi à tribunali, gentiles etiam principem eorum maiore contumelia verberantes afficiebant.

Fratribus valesciens migravit in Syriam, & cum eo Priscilla & Aquila, qui sibi ronderat caput in Cenchris, &c.

Ambigue videtur dictum, utrum sibi Paulus an Aquila Cenchris caput totoderit: sed Hieronymus presbyter manifeste, ut in præcedenti libro plenius docuimus, hoc de Paulo dictum intelligit. Posita namque sententia hac in Epistola ad Augustinum continuò subiecit & ait, *Esto, ut sibi idem in circumcissione Timothei Iudæorum timore compulsus sit facere, quod licebat: quare comam nutriti ex voto, & postea eam in Cenchris totondit ex lege? Cuius si hoc in loco sensum volumus sequi, nusquam omnino legimus, Aquam fuisse attonsum. Si in hoc loco Aquilam esse attonsum dixerimus, restat in fine huius libelli locus, ubi etiam Paulum attonsum siue rasum legimus. Falluntur autem mendositate codicis, qui dicunt Aquilam cum Priscilla coniuge sua esse attonsum. In Græco enim est euidenter *καὶ ἑαυτὸν*, id est, attonsum numero singulari habetur. Et *habebat vorum*, non habebant, siue de Paulo siue de Aquila accipiendum esse putetur.*

Vehementer enim Iudæos reuincbat, publice ostendens per scripturas esse Christum Iesum.

In Græco ita scriptum est, *Publice & per domos ostendens*: quod est optimi doctoris, ita docere multos generaliter, & ut singulos viriliter exhortari non desistat.

CAPVT XX.

Segregavit discipulos quotidie disputans in schola cuiusdam tyranii, hoc autem factum est per triennium, &c.

Hoc tempore commorante Paulo in Epheso dicitur primam ad Corinthios Epistolam scripsisse, in qua etiam Priscilla & Aquila meminit, dicens: *Salutant vos in Domino multum Aquila & Priscilla cum domestica sua Ecclesia*. Quo verbo etiam hoc ostenditur, quia non illi solummodo fideliter Christo seruiert, sed & fidelium in domo sua cōgregationem habuerint. Secundam verò cum esset in Troade, scripsisse fertur Epistolam: Porro Romanorum Epistolam postea scriptam ratio manifestat. Namque hanc seipse proficiscentem Hierosolymam scripsisse testatur, ita ut etiam super languidos deferretur à corpore eius sudaria vel semicinctia. Multi nostrum quid semicinctia significant, ignorant, verum Gregorius, qui nunc est Apostolicæ sedis antistes, cum esset adhuc Archidiaconus, sciscitanti amico de Britannia, & hoc inter alia rescriptis genas esse sudarij, quo Hebræi vtuntur in capite.

CAPVT XX.

Comitatus est autem cum eo Sosipater Pyrriberoensis.] Hic Beroensis, non huius Beroensis. Plus autem habetur in Græco, *Comitatus est autem cum eo vsque Asiam*.

Eductus somno cecidit de tertio cœnaculo.] Pro tertio cœnaculo in Græco scriptum est, *τῆς τρίτης*: quod eo commemorare volui, ut scire possit lector, quod sit in Genesi, quod de arca faciēda iubetur: Cœnacula & tristega facies in ea: *εὐκων* enim Græce tectum, & *τρίγων* triplicia tecta dicuntur.

Assumpto eo venimus Mytilenē.] Scripsimus in libro primo sequentes Plinium Secundum Mytilenen insulam esse cōtra Asiam: sed & idem Plinius alio loco scribit Mytilenen esse ciuitatem in Cypro insula. Quod utrumque; verum esse credendum est, non tamen nunc Paulum cum socijs in ciuitatem Cypro, sed in insulam Asiæ venisse. Nam longo post hæc & multis peragratis regionibus Cypro apparuisse, sed non hanc intrasse perhibetur.

Festinabat enim si possibile sibi esset, ut diem pentecosten faceret Hierosolymis.

In Græco scriptum est, *Diem pentecosten*: id est, quinquagesimæ. Nota ergo & paschæ tempus & pentecosten ipsis etiam Apostolorum temporibus esse celebratum. Sed vtrum inter Iudæos amulatores legis ad diem, quo immolatus est agnus in Agypto, & quo lex data est in monte Sinai: an verò ad diem Dominicæ resurrectionis, & aduentus Spiritus sancti celebrata sunt, dicant qui nouerint. Constat tamen Apostolum Petrum Romæ die Dominico

resurrectionis Christi pascha celebrasse: constat hoc Evangelistam Marcum ab eo missum, in Aegypto docuisse.

CAPVT XXI.

Et intrantes in domum Philippi Evangelista, qui erat de septē, & mansimus apud eum, &c.

Ob primum prædicationis officium Euāgelista meruit appellari, quamuis omnes hoc agerent. Huius domus & filiarum eius longo ex hinc tempore in eadem ciuitate manebat. Denique huius & Hieronymus meminit in historia sanctæ Paulæ, cum ea Cæsaream venisse describeret: *in qua (inquit) Cornelij domum Christi vidit Ecclesiam, & Philippi adicias & cubiculum quatuor virginum prophetarum*.

De his autem, qui crediderunt ex gentibus nos scripsimus, iudicantes ut abstineant se ab idolis, immolatione, &c.

In Græco habet distinctus: *De his autem, qui crediderunt hominibus, nos scripsimus, iudicantes nihil tale custodire eos, nisi ut obseruent se ab idolothytis, &c.* Non ergo prohibiti sunt eo tempore credentes in Christum Iudæi, secundum consuetudinem legis ingredi, stante adhuc templo ac religione sua, quamlibet in solis noui testamenti sacramētis salutem habituri: sed prohibiti sunt hi, qui ex gentibus crediderunt, & Euāgelij sacramētis erant imbuti, ad suscipienda legis sacramenta conuerti, qui tamen illa legis mandata, quæ ad institutionem morum & emundationem cordis pertinent, ut est, *Non concupisces*, diligenter obseruare iubentur. Quarta hæc Synodus Apostolica Hierosolymis habita est. Prima namque de electione duodecimi Apostoli pro Iudæa, secunda de electione septem diaconorum, tertia de circūcisione, ne creditibus ex gentibus imponeretur: quarta hæc de creditibus facta est ex Iudæis illo tempore, ne prohiberentur, ubi necessitas exigeret, etiam legalibus ceremonijs initiari, ob deuitandum videlicet eorum scandalum, qui putabant eos ita Mosæica decreta tanquam idolatriæ dogmata damnasæ, quod eos etiam ante facere cōsueuissent, Timothei maxime circumcissione probatum est.

Iussit duci eum in castra.] Et in hoc loco, & in hac tota narratione, vbicumque castrorum nomē positum est, in Græco hoc singulariter positum esse docendum est: quod idem Latinus interpres pluraliter ponere maluit, ne si singulariter poneret, sensum legentis longè in aliud mitteret, & pro conuentu exercitus, ac militum locum munitum faceret intelligi. Sic & in Psalmo, ubi dicitur, *Et ceciderunt in medio castrorum eorum*: in Græco *ἐν μέσῳ τῶν στρατῶν* scriptum est numero singulari.

Qui cum venisset ad gradus, contigit ut portaretur, & cætera.] Gradus non descensionis de templo, sed ascensionis in castra significat. Quod ex Græco manifestum est, ubi *ἀνὰ βῆμας*, non *ὑπὲρ βῆμας*: id est, *ascensus* habet, non descensus.

Ego homo sum quidem Iudæus à Tharso Cilicia, non ignot a ciuitatis municeps.

Pro municepe quidam codices ciuem habent, quod ex vno Græco *πολίτης* transfertur, deriuato nomine à ciuitate, quæ Græce *πόλις* vocatur. Vnde hoc quod Apostolus ait, *Nostra autem conuersatio in cælis est*: quidam interpretati sunt, *Nostra autem municipatus in cælis est*. Et Hieronymus ad Heliodorum scribens ita posuit: *Quia non aliud municipatū, quam ciuilem conuersationem, quod Græce dicitur *πολιτεύμα*, intelligi voluerit.*

CAPVT XXII.

Eruditus iuxta veritatem, paterna legis amulator existens.] In Græco habet plus, *Aemulator existens Dei*: iuxta illud ad Romanos, *Testimonium enim illis perhibeo, quod amulationem Dei habent, sed non secundum scientiam*.

Saule, saule, quid me persequeris.] In Græco & in hoc loco additum est: *Durum est tibi contra stimulum calcitrare*.

Et qui mecum fuerunt, lumen quidem viderunt.] Et in Græco habet plus, *Et in timore facti sunt*.

Factum est autem reuertenti mihi in Hierusalem, & oranti in templo fieri me in stupore mentis, & videre illum.

Pro stupore mentis quidam codices habent, *mentis excessum*: alij pauorem, alij alienationem. Diuerse enim in-

terpretatur Latine, quod Græce dicitur extasis. Quod verbum & in visione Petri supra positum est, ubi ad docendum Cornelium erat euocandus. Cecidit namque super eum extasis, & vidit cælum apertum. Alienata est autem mens orantium Apostolorum, sed ab infimis ad superna, non ut deuiarent, sed ut viderent.

Ego multa pecunia ciuitatem hanc consecutus sum. Pro ciuitate in Græco *πολιτεία* habet: quod magis ciuilitate, id est, societatem inter ciues conuersationem, vel administrationem Reipublicæ, quam ciuitatem significat. Non enim tribunus ciuitatem Romanam, cuius esset possessor, sed consortium ciuitatis Romanæ, cuius esset particeps, emerat. Sed Paulus eo magis erat ciuis Romanus, quia non hoc comparando, sed nascendo habebat.

Tribunus quoque timuit, postquam rescivit, quia ciuis Romanus esset.

Pro ciue idem verbum in Græco positum est, quod supra pro munice, id est, *πολίτης*.

CAPVT XXIII.

ET deuouerunt se dicentes, neque manducatuos neque bibituos, donec occiderent Paulum.

Deuouerunt, maledixerunt significat. Siquidem pro hoc verbo in Græco scriptum est, *ἀπαγορεύουσι*: sed in sequentibus, ubi dicebant, *Deuotione deuouimus nos nihil gustatuos*: in Græco scriptum est, *ἀναβιβωμι ἀναβιβωμι τῶν σαρπ*. Quod quantum austeritatis sit verbum, norunt qui anathemate sacerdotali à societate Christi & Ecclesiæ alienantur.

CAPVT XXIV.

POST annos autem plurimos elemosynas facturus in gentem meam veni, & oblationes & vota facturus.

Elemosynæ pertinent ad ea, quæ vlibus sanctorum attulerat, quorum in Epistolis suis crebram facit mentionem: oblationes verò & vota, ad ea quæ ad suasionem Iacobi & seniorum Deo in templo obtulerat. Quamuis in Græco non sint vota addita. Et si ergò Lucas in historiarum ordine non dixit, quod Paulus cum elemosynis pauperum Christi de Græcia Hierosolymam venerit, ex verbis tamen, quæ ipsum dixisse refert, quia hoc fecerit, ostendit.

CAPVT XXV.

Estus autem respondit seruari Paulum in Casarea, se autem maturius profecturum.

Maturius utique dicit celerius, quamuis aliquando maturius fieri dicatur, quod tardius, & cum maturitate consilij agitur. In Græco enim scriptum est, *ἐπιτελεσει*: id est, in celeritate.

Cum venisset Agrippa & Bernice cum multa ambitione, &c. Pro ambitione in Græco *φάρμακον* scriptum est, quo nomine designatur multiplex apparatus, & pompa regalis officij: quo ille ambiente, id est, circumdante se undique stipatur.

CAPVT XXVI.

QUONIAM secundum certissimam sectam nostræ religionis vixi Pharisæus. Pro secta in Græco hæresim habet. Vnde probatur, quod eo tempore etiam bona secta hoc apud Græcos vocabulum habebat, quod nunc apud nos mala tantum habere conueuit.

CAPVT XXVII.

VT autem indicatum est eum nauigare in Italiam, & tradi Paulum cum reliquis custodijs centurioni.

Consequentius legitur in Græco: *Vi autem indicatum est nauigare nos in Italiam, tradiderunt Paulum & quosdam alios vinclos centurioni.*

Et Pelagus Cilicia & Pamphilia nauigantes, venimus Lystram, quæ est Lycia.

Pro Lystra in Græco Smyrna positum est, pro quo Hieronymus in libro Hebræorum nominum Myram ponit:

quod idcirco reor in quibusdam codicibus ita reperiri, quæ Græce Smyrna appellatur. Denique in Psalmo, ubi canimus, *Myrrha, & gutta, & casia*: In Græco ita scriptum est, *Smyrna, & stacte, & casia*.

Venimus in locum quendam, qui vocatur Boni portus. Hi Boni portus, non huius boni portus.

Et nauclero magis credebat. Naucleros Græce Dominus nauis vocatur.

Si quomodo possent deuenientes Phœnicem hyemare, portum Creta respicientem ad Africum & ad eborum.

Ventus Africus, qui Græce vocatur *λύξ*, fiat inter meridianam plagam, & occidentalem vergens: chorus verò ad septentrionem & occidentem, sed plus ad occidentem deflexus. Liqueat ergò, quia quincia Phœnicis, Cretam ad occidentem habebat, ideoque portum eiusdem Cretæ de quibusdam suis locis contra Africum: de quibusdam verò contra chorum aspicebat, & propterea siue Africus seu chorus aspiraret, à Creta funem soluentes, Phœnicem poterant peruenire. Sed etsi auster ipse, id est, meridianus afflaret ventus, nihilominus ancipiti directione gubernaculorum, & sinuamine velorum Phœnicem adnauigare, si non diuina obsisterent iudicia valebant. Vnde subsequenter adiungitur.

Aspirante autem austro existimantes propositum se tenere, &c, potuimus vix obtinere scapham.

Scriptimus in libro primo, Isidorum sequentes, scaphæ esse nauiculam leuem, ex vimine contextam, crudoque corio tectam: verum deinceps aliorum scripta percurrentes, inuenimus scaphas vocari nauiculas etiam vna de arbore, quas *μωσέλια* Græci appellant.

CAPVT XXVIII.

ACCENSA enim pruna resiciebant nos omnes. In Græco scriptum est, *Respiebant nos omnes*. Quod & nos arbitramur primo sic interpretatum esse in Latinum, sed librorum negligentia mutatum.

Contigit autem patrem Publij febribus & dysenteria vexatum iacere. Dysenteria est passio intestinorum, causatio cum vlceratione: quia excluditur egestio sanguinolenta, aut felita, aut alia immutatio humoris: sed noxia à veteribus iudicatur, quæ nigram egestionem ab initio ostenderit. Nam Hippocrates in Aphorismis sic ait: *Dysenteria felle nigra incipiens, mortifera est*. Sequitur autem patientes iugis ad ellatio inferioris ventris, aliquando viridis, aliquando mucilaginosafeta: etiam & rasuras cum guttis sanguinis emittit, cum morfu intestini & vmbilici insomnietatem patiuntur, & fastidium, frequenter & febriculam, quam pater hic Publij passus esse narratur: aliquando etiam ex talis excensio contingit, maxime in infantibus: efficitur aliquando ex perfrictione, aut ex corruptione acriorum humorum. Meminit huius morbi & Gregorius in libro historiarum suarum quinto, ita dicens: *Temporibus Tiberij Imperatoris dysentericus morbus pene totas Gallias præoccupauit. Erat enim in his, qui patientur, valida cum vomitu febris renuque nimis dolor, capitis grauedo vel ceruicis: ea verò, quæ ex ore proieciuntur colore croceo, aut certe viridia erant. A multis autem asserbatur, venenum occultum esse: sed herba, quæ venenis mordentur, potu sumpta plerumque præsidia contulerunt.*

Mansit autem biennio toto in suo cōductu, & suscipiebat omnes, qui ingrediebantur ad eum, prædicās regnum Dei. Hieronymus huius loci ita meminit in Epistola ad Lucinium: *Paulus Romanam vinclos ingreditur, ut vinclos superstitionis erroribus liberos faciat: manet in hospitio conductu per biennium, ut nobis vtriusque instrumenti æternum reddat donum.* Quia expositione docuit, cetera quoque, quæ in hoc volumine vel de ipso Paulo Apostolo, vel de alijs quibusque scripta sunt, non in superficie tantum literæ fructum nobis ecclesiasticæ præmōstrare doctrinæ: verum etiam si quis perfecte intellexerit, medullam sensus spiritualis virtute habere grauidam.

RETRACTATIONIS LIBRI FINIS.

VENERABILIS BE-
DAE PRESBYTERI IN ACTA
APOSTOLORUM QVAE-
stiones quinque.

QVAESTIO PRIMA.

INTERROGATIO. Quid indi-
cat illud, quod legimus, Tunc re-
uersi sunt Hierosolymam à mote, qui
vocatur Oliueti, qui est iuxta Hieru-
salem, Sabbathi habens iter : id est,
mille passus?

RESPONSIO. Sabbatho enim
vsq; ad montem Oliueti ire Iu-
daeis licitum erat, vel certe sicu-
bi fuissent, tanto spacio deam-
bulandi licentiam praesumebant.

QVAESTIO II.

INTERROGATIO. Spiritus sanctus quomodo ante
ascensionem à Salvatore secundum Euangelistam Ioannem
Apostolis insufflatur, cum secundum Actus Apostolorum
post decimum ascensionis diem in Apostolos missus sit?

RESPONSIO. Multae sancti Spiritus gratiarum dona-
tiones sunt, secundum illud quod Apostolus dicit: *Alij qui-
dem datur per spiritum sermo sapientia, alij sermo scientia secun-
dum eundem spiritum, alij gratiam sanitarum in vno spiritu, &c.*
Igitur ante ascensionem gratiam sancti Spiritus acceperunt,
qua possent peccata dimittere & baptizare, & credentibus
spiritum adoptionis infundere, secundum quod & tunc,
cum eis à Salvatore Spiritus insufflaretur, dictum fuerat:
*Quorum remiseritis peccata, remittentur eis: & quorum retinueri-
tis, retenta erunt.* At verò post ascensionem multo maiorem
sancti Spiritus gratiam perceperunt in operatione virtu-
tum, & gratia sanitarum, & diuersarum perceptione lin-
guarum: iuxta illud, quod eisdem eodem die promissum
fuerat, vt baptizarentur Spiritu sancto, & indueretur vir-
tute, qua Euangelium Christi vniuersis possint gentibus
praedicare. In hac ergò perceptione sancti Spiritus secun-
dum Dominicæ gratiæ distributionem Apostolorum de-
monstratur profectus, non compugnantium diuersitas scri-
pturarum: & aliter, quare bis datus sit Spiritus sanctus, e-
gregie quidam doctòr exposuit, dicens: *De eo, quem primum
hic Saluator per seipsum dedit, & de caelis postea misit, vt significa-
retur dilectio proximi, & dilectio Dei, qua in cordibus sanctorum*

*per Spiritum sanctum diffunditur, qui datus est eis ad euangeli-
zandum Dei verbum.* Per quod Apolloli sese in orbis partes
intulerunt, quantum narrat historia, Bartolomæus in In-
dos, Thomas tetendit in Parthos, Matthæus Aethiopes,
Andreas Scythas praedicatione molliuit: Ioannes Asiam
diuino sermone correxit, Petrus Cappadociam atque Ga-
latiam, Bythiniam pariter & Pontum, prouinciasq; confi-
nes dum Iudæis praedicat, circuit, postremo Romam illu-
straturus accessit. Paulus ab Hierusalem vsque Illyricum
cum Euangelio repleuisset tam innumeras ac dispares na-
tiones praecipit tanquam armis victor edomuit.

QVAESTIO III.

INTERROGATIO. Cum in Actibus Apostolorum
primum legatur, *Viri autem, qui comitabantur cum eo:* hoc est,
cum Apostolo, *stabant stupentes, audientes quidem vocem, ne-
minem autem videntes,* quomodo postea Apostolus dicit: *Et
qui mecum erant, lumen quidem viderunt, vocem autem non au-
dierunt eius, qui loquebatur mecum?*

RESPONSIO. Superius vbi audisse vocem referuntur,
à Deo non vocem, sed inconditum sonum vocis accepe-
runt, vt eos postea dicat, vocem non audisse: id est, expres-
sam verborum significatiam, qua possint intelligere, quod
sonabat, ac perinde idcirco diuersa vice & audisse & non
audisse referantur: quia quantum ad sonum pertinet, au-
dierunt: quantum ad verba, non audierunt.

QVAESTIO IV.

INTERROGATIO. Quare prius communis cibus vo-
cabatur, qui putaretur immundus?

RESPONSIO. Quod contra interdictum tunc Dei in
commune cæteris pateret hominibus, qui in ciborum dis-
cretione legis obseruantiam non tenebant, per quam Iu-
dæi partem Dei se esse iactabant. Purificatus est autem et-
iam Domino dicente ad Petrum: *Quæ Deus purificauit, tunc
commune dixeris.*

QVAESTIO V.

INTERROGATIO. Quid est illud, quod in Actibus A-
postolorum duodecim illi, qui Iohannis baptismo bap-
tizati fuerunt, baptizantur à Paulo?

RESPONSIO. Hoc idcirco, quia non in nomine Trini-
tatis baptizati erant. Baptismus enim Ioannis licet in eum,
qui venturus est, baptizaret, tamè proprie Ioannis bap-
tismus dicebatur. Vnde & ab hæreticis venientes non rebap-
tizantur à nobis, si baptizatos constat in nomine Trini-
tatis: nisi impositio manus ad fidem rectam conuer-
sis adhibetur, vt per hanc sancti Spiritus
suscipiatur infusio.

QVAESTIONVM FINIS.

PRÆFATIO
IN EXPOSITIO-
NEM PAULI EX OPUSCULIS
AVGVSTINI COLLECTAM PER VE-

nerabilem Bedam presbyterum, in qua ipse
vitam ac opera sua paucis com-
memorat.

ENERABILIS Beda famu-
lus Christi, & presbyter mona-
sterij beatorum Apostolorum,
Petri & Pauli, quod situm est ad
ostium Vviri amnis, in loco qui
dicitur Ingirium, in fine historię
gentis Anglorum de seipso talia
refert. Natus, inquit, in territorio
eiusdem monasterij, cum essem anno-
rum septem, cura propinquorum da-

tus sum educandus reuerendissimo Abbati Benedicto, ac deinde Ce-
olfrido, cunctumque ex eo tempus vita in eiusdem monasterij habi-
tatione peragens, omnem meditando scripturis operam dedi, at-
que inter obseruantiam disciplina regularis, & quotidianam cân-
tandi in Ecclesia curam, semper aut discere, aut docere, seu scribere
dulce habui. Nondecimo autem vita meâ anno draconatum, tri-
cesimo presbyteratus gradum, vtrunque per ministerium reueren-
dissimi Ioannis Episcopi iubente Ceolfrido Abbate suscepi. Ex quo
tempore accepti presbyteratus vsque ad annum etatis meâ 59. hac
in scripturâ sanctâ meâ meorumque necessitati, ex opusculis
venerabilium patrum breuiter annotare, suis etiam ad formam
sensus & interpretationis eorum super adhibere studui. In princi-
pium Geneſeos vsque ad natiuitatem Isaac, & electionem Ismae-
lis, libros tres. Et post pauca. In apostolum quacunquē in opuscu-
lis sancti Augustini exposita inueni, cuncta per ordinem in vnum
colligens transferbere curavi. Et enumeratis omnibus opu-
sculis suis: Te deprecor, inquit, bone Iesu, vt cui propitius dona-
sti verba tuâ scientia dulciter haurire, dones etiam benignus ali-
quando ad te fontem omnis scientia peruenire, & parere semper
ante faciem tuam. Præterea omnes, ad quos hæc potuerim perue-
nire, legentes siue audientes suppliciter deprecor, vt pro meis infir-
mitatibus, & mentis & corporis apud supernam clementiam sepius
interuenire meminerint: vt qui ea, quæ memoratu digna atq; gra-
tia credideram, diligenter annotare curavi, apud omnes fructum
piæ intercessionis inueniam. Amen.

EXPOSITIO EPISTO-
LÆ ad Romanos.

Expositio Epistolarum beati Pauli Apostoli,
excerpta à venerabili Beda presbytero, ex diuersis
opusculis sancti Augustini, & in vnum corpus col-
lecta.

PAULVS seruus Christi Iesu, vocatus Apoſto-
lus, segregatus in Euangelium Dei, quod ante
promiserat per Prophetas suos in scripturis san-
ctis, de filio suo, qui factus est ei ex semine Da-
uid secundum carnem, qui prædestinatus est fi-
lius Dei in virtute secundum Spiritum sanctificationis, ex resur-
rectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri, per quem accep-
imus gratiam & apostolatam ad obediendum fidei in omnibus
gentibus pro nomine eius, in quibus estis & vos vocati Iesu Chri-
sti.]

PAULVS Apostolus, qui cum Saulus prius vocaretur, non ob aliud, quantum mihi videtur, hoc nomen elegit, nisi vt se ostenderet paruum tanquam minimus Apostolorum, multum contra superbos & arrogantes, & de suis operibus præsumentes, pro commendanda Dei gratia fortiter atque acriter dimicans, quia reuera in illo euidentior & clarior apparuit, qui cum talia operaretur, vehementer Ecclesiam Dei persequens, pro quibus summo supplicio dignus fuit, misericordiam pro damnatione suscepit, & pro pœna consecutus est gratiam, merito pro eius defensione clamat atque concertat, nec in re profunda & nimis abdita, nõ intelligenti, & verba sua sana in peruersum sensum detorquentium curat inuidiam, dum tamen incunctanter prædicet donum Dei, quo vno salui fiunt filij promissionis, filij beneficii diuini, filij gratiæ & misericordiæ, filij testamenti noui. Primum quidem, quod omnis eius saluatio sic se habet: *Gratia vobis & pax à Deo patre, & Domino Iesu Christo.* Deinde ad Romanos pene ipsa quæstio sola versatur tam pugnaciter, tam multipliciter, vt fatiget quidem legentis intentionem, sed tamen fatigatione vtili ac salubri, vt interioris hominis magis exerceat membra, quam frangat. Memento de synagoga fuisse arietes, quorum filij sumus. Vnde dicit in Psalmo: *Afferre Domino filios arietum.* Qui inde arietes? Petrus, Ioannes, Iacobus, Andreas, Bartholomeus & cæteri Apostoli. Hinc & ipse primo Saulus, postea Paulus, id est, primo superbus, postea humilis. Saul enim, vnde dictum est nomen Sauli, nostis quia rex superbus & infrenis fuit. Non quasi iactantia aliqua nomen sibi mutauit Apostolus, sed ex Saulo factus est Paulus, ex superbo modicus. Paulum enim modicum est. Vis nosse quid sit Saulus? ipsum audi iam Paulum recordantem, quid fuerit per malitiam suam, & quid iam sit per gratiam Dei. Audi quomodo fuerit Saulus, & quomodo sit Paulus. *Qui fui prius,* inquit, *blasphemus, & persecutor, & iniuriosus.* Audisti Saulum, audi & Paulum. *Ego enim,* inquit, *sum minimus Apostolorum.* Quid est minimus, nisi ego sum Paulus? Et sequitur. *Qui non sum dignus vocari Apostolus.* Quare? quia fui Saulus. Quid est, fui Saulus? Ipse dicat. *Quia persecutus sum,* inquit, *Ecclesiam Dei, sed gratia Dei,* ait, *sum quod abſtulit sibi omnem granditatem tuam minimus iam in se, grandis in Christo.* Ille vas electionis primo Saulus à Saule. Recordamini enim, qui nostis literas Dei, quis erat Saul. Rex pessimus, persecutor sancti serui Dei David. Et ipse si meministis, de tribu Beniamin. Inde iste Saulus ducto secum tramite sequendi, sed in sæuitia non permanfurus. Postea si Saulus à Saule, Paulus vnde? Saulus à rege sæuo cum superbus, cum sæuiens, cum cædes anhelas. Paulus autem vnde? Paulus quia modicus. Paulus humilitatis nomē est. Paulus postea quam adductus est ad magistrum, qui ait: *Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde,* inde Paulus. Vsum Latinæ locutionis aduertite, quia Paulum modicum dicitur. *Paulo post videbo te.* Paulum hic expecta: id est, videbo te post modicum: modicum hic expecta. Audi ergo Paulam: *Ego sum minimus Apostolorum.* Profusus ego sum, inquit, minimus Apostolorum. Et alio loco: *Ego sum nouissimus Apostolorum.* Et minimus, & nouissimus, tanquam fimbria de vestimento Domini. Quid tam exiguum, quæ fimbria? hac tamen tacta mulier à fluxu sanguinis sanata est. Et tanto minus à se magnum excluderat, quæto magis minor erat. Quid miramur magnū habitare in angusto? Magis in minimis habitat. Audi illum dicentem: *Super quem requiescit Spiritus meus, nisi super humilem & quietum, & tremetem verba mea?* Ideo altus habitat in humili, vt humile exaltet. *Excelsus est Dominus, & humilia respicit. Excelsa autem à longe cognoscit.* Humilia te, & propinquabit tibi. Extolle te, & recedat à te. Absit enim Domine, vt in tabernaculo tuo prepauperibus accipiantur persone diuitem, aut pre ignobilibus nobiles, quando potius infirma mundi elegisti, vt confunderes fortia. Et ignobilia huius mundi elegisti, & contemptibilia, & ea, quæ non sunt, tanquam sint, vt quæ sunt euacuares. Et tamen idem ipse minimus Apostolorum tuorum, per cuius linguam tua ista verba sonuisti, cū Paulus pro consul per eius malitiam debellata superbia suble-

ue iugum Christi tui missus esset, regis magni provincialis effectus, ipse quoque; ex priore Saulo Paulus vocari amavit, ob tam magnæ insignie victoriæ. Plus enim hostis vincitur in eo, quem plus tenet, & de quo plures tenet. Plus autem superbos tenet nomine nobilitatis, & de his plures nomine auctoritatis.

Seruus Christi Iesu.] Quid dicem⁹ charissimi, putabimusne hoc promissum, ubi ait, *Quodcumque petieritis hoc faciam*, nec in Apostolis ab illo fuisse completum? Et cui tandem, quod promittit, implebit, si Apostolos suos in sua promissione fraudauit? Euigila igitur homo fidelis, & vigilanter audi, quod positum est, in nomine meo. Ipsum enim quodcumque, non ait petieritis utcumque, sed in nomine meo. Qui promissit ergo tam magnum beneficium quid vocatur? utique Christus Iesus. Christus significat regem, Iesus significat Saluatorem. Non itaque; saluos nos faciet quicumque rex, sed rex saluator. Quapropter quando volumus, ut faciat quodcumque; petimus, non utcumque, sed in nomine eius petamus, hoc est, in nomine Saluatoris petamus. Non ergo contra salutem nostram petamus. Quod si fecerit, non ut saluator facit, quod est nomen eius fidelibus eius. Est quippe impijs & damnator, qui dignatur fidelibus esse saluator. Quia ergo credit in eum, quodcumque; petierit in nomine quod illis est, qui credunt in eum, hoc facit, quoniam hoc sicut saluator facit. Aliam significationem habet Iesus, aliam significationem habet Iesus Christus. Cum sit vnus Iesus Christus saluator noster, Iesus tamē proprium nomen est illi. Quomodo Moyses proprio nomine appellatus est, quomodo Helias, quomodo Abraham, sic tantquam proprium nomē Domini nostri Iesus. Christus autem sacramenti nomen est: quomodo si dicatur propheta, quomodo si dicatur sacerdos, sic Christus commendatur vnus, in quo esset redēptio totius populi Israel. Iste Christus sperabatur venturus à populo Iudæorum, & quia humilis venit, non est agnitus. Quia lapis paruus erat, offenderunt in illum, & fracti sunt.

Vocatus Apostolus.] Apostolos suos certe ipse Dominus milit, quod eorum etiam nomen indicat: nam sicut Græce angeli, Latine nuncijs vocantur, ita Græce Apostoli, Latine missi appellantur.

Segregatus in Euangelium Dei, quod ante promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo.] Omnes populi gentium in talem Christum credunt, qualis per Hebræos prænunciatus est, accipiendo scilicet Euangelium, quod Deus ante promiserat, sicut Apostolus cōmemorat per Prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ei ex femine Dauid secundum carnem. Vnde Propheta Esaias dixit: *Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emanuel*, quod interpretatur nobiscum Deus, ne putent illi hominem tantummodo Christum ab Hebræis Prophetis prænunciatum: nam utique; & Iudæi carnaliter hoc putarēt solum esse Christum, quod propter nos factus est, homo ex femine Dauid, admonet eos ipse Dominus ex propheta eiusdem Dauid, quærens ab eis, quid eis videretur de Christo, cuius eum esse dicerent filium. Qui cum respondissent Dauid, ne hoc solum, ut dixi, putaretur, & non respicerent ad Emanuel, quod est interpretatum nobiscum Deus, & quomodo, inquit, ipse Dauid in spiritu dicit eum Dominum dicens: *Dixit dominus domino meo sede, &c.* Ordo iste mihi seruandus est, ut loquens de Euangelio, non taceam de Prophetis, sed ego, inquit Manichæus, nec Moysen accipio, nec Prophetas. Et quid agis de Paulo Apostolo, qui in exordio Epistolæ suæ ad Romanos scripsit: *Paulus, inquit, seruus Christi Iesu vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium Dei, quod ante promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ei ex femine Dauid secundum carnem?* Audis quia Euangelium per Apostolos non exhiberetur, nisi per Prophetas ante præmitteretur. Audis quia filius Dei secundum diuinitatem factus est filius hominis ex femine Dauid secundum carnem. Quid est enim, in quo Prophetæ contrarij sunt Euangelio? dixit Propheta: *Rorate caeli desuper, & nubes pluant iustum.* Veniat angelus, prædicet verbum, aperiat terra, audiat Maria. Et germinet Saluatorem, pariat Iesum, Propheta dicit: *Ecce virgo concipiet &*

pariet filium, & vocabunt nomen eius Emanuel. Hoc etiam Euangelista cum diceret, secutus est, & exposuit dicens, nobiscum Deus. Frustra Manichæ conaris aduersari Prophetis. Ecce Apostolus dicit, de filio suo qui factus est ei ex femine Dauid secundum carnem. Quod Prophetæ præviderunt & prædixerunt, hoc Apostoli viderunt & prædicauerunt. *Qui erat factus est.* Quid erat? Quid factus est? Verbum erat, caro factus est: filius Dei erat, filius hominis factus est: Deus erat, homo factus est. Suscepit humanitatem, non amisit diuinitatem. Factus est humilis, mansit sublimis. Natus est homo, non destitit esse Deus.

Qui factus est ei ex femine Dauid secundum carnem.] Esti. n. in quibusdam latinis exemplaribus non legitur factus, sed natus ex femine Dauid, cum Græca factus habeat, vnde non ad verbum, sed ad sententiam transferre voluit, dicendo natum latinus interpres, tamē Christum ex lumine Dauid esse secundum carnem, omnium librorum atque linguarum cōcordat auctoritas. Dominus noster Iesus Christus in quantum Deus est, omnia per ipsum facta sunt. In quantum autem homo est, & ipse factus est, sicut Apostolus dicit, factus ex femine Dauid secundum carnem. Non enim erat factus vnigenitus, cum per eum facta sunt omnia, sed factus est ex femine Dauid: vt esset Iesus, id est, Saluator, quia iam erat creator.

Qui prædestinatus est filius Dei in virtute.] Est etiam præclarissimum lumen prædestinationis & gratiæ ipse Saluator, ipse mediator Dei & hominum homo Christus Iesus. Ille enim homo, ut à verbo patri cœterno in vnitatem personæ assumptus filius Dei vnigenitus esset, vnde hoc meruit? quod eius bonum qualecunque præcessit, vt ad hanc ineffabilem excellentiam perueniret? Faciente ac suscipiente verbo ipse homo, ex quo esse cœpit, filius Dei vnicus esse cœpit. Filium Dei vnicum forma illa gratia plena cœcepit. De Spiritu sancto & virgine Maria Dei filius & vnicus natus est, non carnis cupidine, sed solo Dei munere. Libera in illo volūtas erat, ac tanto magis erat, quanto magis seruire peccato nō poterat. Appareat itaque nobis in nostro capite ipse fons gratiæ, vnde secundum vniscuiusque mensuram se per cuncta eius membra diffundit. Fit ea gratia ab initio fidei suæ homo quicumque; Christianus, qua gratia homo ille ab initio suo factus est Christus. De ipso Spiritu & hic renatus, de quo est ille natus. Eodem Spiritu fit in nobis remissio peccatorum, quo spiritu factum est, vt nullum haberet peccatum, hæc se Deus esse facturum præfecit. Ipsa est igitur prædestinatio sanctorum, quæ in sancto sanctorum maxime claruit. Quam negare quis potest, recte intelligentium eloquia veritatis? Nam & ipsum Dominum gloriæ (in quantum homo factus est Dei filius) prædestinatum esse didicimus. Clamat doctor gentium in capite Epistolarum suarum, *Paulus seruus Christi Iesu vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium Dei, quod ante promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ei ex femine Dauid secundum carnem, qui prædestinatus est filius Dei in virtute secundum Spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum.* Prædestinatus est ergo Iesus, vt qui futurus erat secundum carnem filius Dauid, esset tamen in virtute filius Dei secundum Spiritum sanctificationis, quia natus est de Spiritu sancto ex virgine Maria. Ipsa est illa ineffabiliter facta hominis à Deo verbo susceptio singularis, vt filius Dei, & filius hominis simul, filius hominis propter susceptum hominem, & filius Dei propter suscipientem vnigenitum neum veraciter & proprie diceretur, ne non quaternitas, sed Trinitas crederetur. Prædestinata est ista natura humane tanta & tam celsa & summa subiectio, vt quo attolleret altius non haberet, sicut pro nobis ipsa diuinitas quousque; se deponeret, humilior non habuit, quam suscepta natura hominis cum infirmitate carnis vic; ad mortem crucis. Sicut ergo prædestinatus est ille vnus, vt caput nostrum esset, ita multi prædestinati sumus, vt membra eius essemus. Humana hic merita cōticescant, quæ perierunt per Adā, & neget quæ regnat Dei gratia per Dominum nostrum Iesum Christum vnicum Dei filium, vnum dominum. Quisquis in capite nostro præcedetia merita singularis illius generationis inuenerit, ipse in nobis membris eius præcedetia merita multiplicata re-

Math. 1.

Ex lib. contra Faust. Manichæi. cap. 10. Ex lib. enchirid.

Extractus, Psalmi 116.

Ex libr. de prædestinatione sanctorum.

generationis inquirat. Neque enim retributa est Christo illa generatio, sed tributa, ut alienus ab omni obligatione peccati, de Spiritu & virgine nasceretur. Sic & nobis, ut ex aqua & Spiritu renasceremur, non retributum est pro aliquo merito, sed gratis tributum. Et si nos ad lauacrum regenerationis fides duxit, non ideo putare debemus, priores nos dedisse aliquid, ut retribuere nobis generatio salutaris. Ille quippe nos fecit credere in Christum, qui nobis fecit in quem credimus Christum. Ille facit in hominibus principium fidei & perfectionem in Iesu, qui fecit hominem principem fidei & perfectorem Iesum: sic enim est appellatus in Epistola, quæ est ad Hebræos. Nul- lum est illustrius prædestinationis exemplum, quam ipse mediator. Quisquis fidelis vult eam bene intelligere, attendat ipsum, atque in illo inueniat & seipsum. Fidelis, inquam, qui in eo veram naturam credit & confitetur humanam, id est, nostram, quamvis singulariter suscipiente Deo verbo, in vnico Dei filium sublimatam, ita ut qui suscepit, & quod suscepit, vna esset in Trinitate persona, neque enim homine assumpto quaternitas facta est, sed Trinitas mansit, assumptione illa ineffabiliter faciente personæ vnus in Deo & homine veritatem, quoniam non Deum tantum dicimus Christum, sicut hæretici Manichæi, nec hominem tantum sicut hæretici Photiniani, nec ita hominem, ut aliquid minus habeat, quod ad humanam certum est pertinere naturam, siue animam, siue in ipsa anima mentem non habere rationalem, siue carnem non de femina sumptam, sed factam de verbo in carnem conuerso, atque mutato, quæ omnia tria falsa & vana hæreticorum Apollinaristarum tres partes varias diuersasque fecerunt. Sed dicimus Christum Deum verum, natum de Deo patre sine vilo initio temporis, eundemque hominem verum, natum de homine matre certa plenitudine temporis, nec eius humanitatem, qua maior est pater, minere aliquid eius diuinitati, quæ æqualis est patri. Hoc autem vtrunque vnus est Christus, qui & secundum Deum verissime dixit: *Ego & pater vnus sumus*, & secundum hominem verissime dixit, *Pater maior me est*. Qui ergo hunc fecit ex femine Dauid hominem iustum, qui nunquam esset iniustus, sine vilo merito præcedentis voluntatis eius, ipse ex iniustus facit iustus sine vilo merito præcedentis voluntatis ipsorum, ut ille caput, hi membra sint eius. Qui ergo fecit illum hominem sine vllis eius præcedentibus meritis, nullum quod ei dimitteretur, vel origine trahere, vel voluntate perpetrare peccatum ipse nullis eorum præcedentibus meritis facit credentes in eum, quibus dimittat omne peccatum. Qui fecit illum talem, ut nunquam habuerit habiturusque sit voluntatem malam, ipse facit in membris eius esse mala voluntate, bonam. Et illum ergo, & nos prædestinavit, quia & in illo, ut esset caput nostrum, & in nobis, ut eius corpus essemus, non præcessura merita nostra, sed opera sua futura præsciuit, filio dicente, *Et nunc clarifica me tu pater apud te ipsum*, claritate quam habui priusquam mundus esset apud te. Intelligamus prædestinationem claritatis humanæ, quæ in illo est naturæ, ex mortali immortalis apud patrem futuræ, & hoc iam prædestinando factum fuisse antequam mundus esset, quod in mundo etiam suo tempore fieret, si enim de nobis dixit Apostolus, sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, cur abhorreere putatur à vero, si tunc pater caput nostrum glorificauit, quando nos in ipso, ut membra eius essemus, elegit? Sic enim nos electi, quomodo ille glorificatus, quia priusquam mundus esset, nec nos eramus, nec ipse mediator Dei & hominum homo Christus Iesus, sed ille, qui per ipsum, in quantum verbum eius est, etiam quæ futura sunt fecit, & vocat ea, quæ non sunt tanquam sint, profecto secundum id, quod mediator Dei & hominum homo est, ante mundi constitutionem, pro nobis Deus pater glorificauit ipsum, si tunc elegit etiam nos in ipso. Quid enim dicit Apostolus? *Scimus autem, quoniam diligenter Deum omnia cooperantur in bonum his qui secundum propositum vocati sunt sancti*. Quos enim præsciuit, & prædestinavit conformes fieri imaginis filij eius, ut sit primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædestinavit, illos & vocauit.

Nisi forte ipsum prædestinatum dicere formidabimus, quia de nobis tantum ut efficiamur conformes imaginis eius, hoc dixisse videtur Apostolus. Quasi verò quisquam regulam fidei fideliter intuens, filium Dei negaturus est prædestinatum, qui eum negare hominem non potest. Recte quippe dicitur, non prædestinatus secundum id, quod est verbum Dei, Deus apud Deum. Ut quid enim prædestinaretur, cum iam esset, quod erat sine initio, si- ne termino sempiternus? Illud autem prædestinandum erat, quod nondum erat, ut sic suo tempore fieret, quem- admodum ante omnia tempora prædestinatum erat, ut fieret. Quisquis igitur Dei filium prædestinatum negat, hunc eundem filium hominis negat. Sed propter contentiosos etiam hinc audiamus Apostolum in suarum literarum exordio. Nam & prima Epistolarum eius est ad Romanos & ipsius Epistolæ principium est, vbi legitur: *Paulus seruus Christi Iesu vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium Dei, quod ante promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ei ex femine Dauid secundum carnem. Qui prædestinatus est filius Dei in virtute secundum Spiritum sanctificationis & resurrectionis mortuorum*. Secundum hanc ergo prædestinationem etiam clarificatus est antequam mundus esset, ut esset claritas eius ex resurrectione mortuorum apud patrem eius, ad cuius dexteram sedet.

Secundum Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri.

Locutio est in scripturis vstitutissima, si quis aduertat, quod ibi maxime apparet, vbi etiam proprium nomen exprimitur, ut eundem esse, de quo dicitur, dubitari omnino non possit. Qualis est illa in Pentateucho multis locis. *Et fecit Moyses illud atq; illud, sicut præcepit Dominus Moysi*. Non dixit, quod vstitutum est in locutionibus nostris, & fecit Moyses, sicut præcepit ei Dominus, sed dixit: *Et fecit Moyses illud atque illud, sicut præcepit Dominus Moysi*. Quasi alius sit Moyses, cui præcepit, & alius sit Moyses, qui fecit, cum idem ipse sit. Tales locutiones in nouo testamento difficillime reperiuntur. Inde est tamen, quod ait Apostolus, de filio suo, qui factus est ei ex femine Dauid secundum carnem. *Qui prædestinatus est filius Dei in virtute, secundum Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri*. Tanquam alius sit filius Dei, qui factus est ei ex femine Dauid secundum carnem, & alius Iesus Christus, cum sit vnus atque idem. In veteribus autem libris crebra est ista locutio. Est in Psalmis ita dictum, *Dominus est salus, & super populum tuum benedictio tua*. Quasi alteri dictum sit, non ei, de quo dixerat, Domini est salus. Et iterum. *Te, inquit, eruar à tentatione, & in Deo meo transgrediar murum*. Quasi alteri dixerit, à te eruar à tentatione. Et iterum. *Populi sub te cadent in corde inimicorum regis*. Ac si diceret, in corde inimicorum tuorum. Ei quippe regi dixerat, id est, Domino Iesu Christo, populi sub te cadent, quem regem intelligi voluit, cum diceret, *In corde inimicorum regis. Qui prædestinatus est*, inquit, *filius Dei in virtute secundum Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri*. Tanquam de alio supra diceret. Quid est enim filius Dei prædestinatus ex resurrectione mortuorum Iesu Christi, nisi eiusdem Iesu Christi, qui prædestinatus est filius Dei? Ergo cum audimus, filius Dei in virtute Iesu Christi, aut filius Dei secundum Spiritum sanctificationis & Iesu Christi, aut filius Dei ex resurrectione mortuorum Iesu Christi, cum dici potuisset vtitate in virtute sua, aut secundum Spiritum sanctificationis suæ, aut ex resurrectione mortuorum eius, vel mortuorum suorum, non cogimur intelligere aliam personam, sed vnã eandemque, scilicet filij Dei Domini nostri Iesu Christi. *Omnibus qui sunt Roma dilectis Dei vocatis sanctis.*

DE gratiæ Dei commendatione maxime ad Romanos Apostolica Epistola loquitur, ut inde se prædicatio eius velut à capite orbis toto orbe diffunderet. Ea est. n. quia iustificatur impius, id est, sit iustus, q. prius fuerat impius. Et ideo percipiendæ huius gratiæ merita nulla præcedunt, quia meritis impij non gratia, sed pœna debetur.

Ex libro de bono perseverantia.

Ioan. 10. & 14.

Ioan. 17. Extrahatur Evangelij secundum Ioan. 107.

Ad Rom. 8.

Extrahatur Psal. 67.

Ex libro de Trinitate.

Psal. 44.

Ex Epistola ad Romanos.

Nec ista esset gratia, si non daretur gratuita, sed debita redderetur. *Gratia vobis & pax à Deo patre & Domino nostro Iesu Christo.*

Gratia Dei, qua nobis donantur peccata, ut reconciliemur Deo, pax autem qua reconciliamur Deo, sic accipiendum est, ut tamen sciamus utrunq; ad generalem Dei gratiâ pertinere, quomodo in populo Dei, aliud specialiter Israel, aliud Iudas, & tamen utrunque generaliter Israel. Non ergo sic accipiendum est, ac si pax ipsa & reconciliatio non pertineat ad gratiam generalem, sed quod specialiter gratiâ nomine remissionem significauerit peccatorum, sicut legem & specialiter dicimus secundum quod dictum est lex & prophetâ, & generaliter ut in ea sint, & propheta.

Primum quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christum pro omnibus vobis, quia fides vestra annuntiatur in vniuerso mundo.]

Beatus enim, cuius est Dominus Deus spes eius. Et quam bonus Israel Deus, rectus corde. Beatus vir, cuius est Dominus Deus iustus. Super omnes est Deus, tamen nescio, quomodo non facile quisquam audeat dicere Deus meus: nisi qui in eum credit, & qui enim diligit, ipse dicit Deus meus. Tuum tibi fecisti, cuius es, hoc amat ipse. Prorsus dulcedine affectus tibi, & secunda & præfidenti dilectione dic, Deus meus. Securus dicis, verum dicis, quia tuus est, & non fecisti, ut non sit alterius. Non enim sic dicis Deus meus, quomodo equus meus. Equus enim tuus est, non equus alterius. Tuus est, & Deus, & eius qui sic dixerit, Deus meus quomodo dicis tu. Singuli dicunt, Deus meus, & Deus meus. Ille omnium est, communiter omnibus se ad fruendum præbens, in omnibus integer, in singulis integer. Non enim qui sic dicunt, Deum meum singuli diuidunt inter se. Si sermo iste, quem iacto lingua & sono, constans literis & syllabis, totus ad singulos peruenit, nec diuidunt illum inter se, qui audiunt, si sermo, inquam, ad aures corporis corporaliter sonans, in propinquo clarius, in longinquo languidius, ab omnibus tamen audientibus totus accipitur, non inter se syllabarum eum diuidentibus, sed ab omnibus totum accipientibus, quanto magis ille Deus ubique præfens, implens omnia, non propinqua clarius, & longinqua languidius, sed pertendens à fine vsque ad finem fortiter, & disponens omnia sua uiter, æqualiter possidetur ab omnibus? Lux ista fratres mei certe corporea de celo fulget, oritur, occidit, circuit, de loco in locum mutatur. Tamen procedunt in eam, & diriguntur omnium oculi, & omnium oculi pariter eam possident, non eam tamen diuidunt. Nullus in ea diues limites fixit, nec prior præoccupando, ne videret oculos pauperis, aut excludit, aut angustauit. Dicat pauper, Deus meus. Dicat diues, Deus meus. Minus ille habet, plus hic habet, sed argentum, non Deum.

Testis enim mihi est Deus, cui seruo in spiritu meo in Euangelio filij eius, quod sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis, obsecrans si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos. Desidero enim videre vos, ut aliquid impartiar vobis gratiâ spiritualis ad confirmandos vos, id est, simul consolari in vobis per eam, que inuicem est fidem vestram atque meam. Nolo autem vos ignorare si aures, quia sæpe proposui venire ad vos, & prohibitus sum vsque adhuc, ut aliquem fructum habeam in vobis, sicut & in cæteris gentibus. Gratiâ ac barbas.]

Ego autem dico vobis, non iurare omnino. Iustitia Pharisæorum est, non peierare. Hanc confirmat, qui vetat iurare, quod pertinet ad iustitiam regni celorum. Sic enim falsum loqui non potest, qui non loquitur, sic peierare non potest, qui non iurat. Sed tamen quoniam iurat, qui adhibet testem Deum, diligenter considerandum est hoc capitulum, ne contra præceptum Domini Apostolus fecisse videatur, qui sepe hoc modo iurauit, cum dicit. *Qua autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior. Et iterum: Deus & pater Domini nostri Iesu Christi, qui est benedictus in secula seculi quia non mentior. Tale etiam est illud. Testis enim mihi est Deus, cui seruo in spiritu meo in Euangelio filij eius, quomo-*

*do sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis. Nisi forte quis dicat, tunc habedam esse iurationem, cum per aliquid dicitur, per quod iuratur, ut non iurauerit, quia non dixit, per Deum, sed dixit, testis est Deus. Ridelicet est putare. Tamen propter cõteniosos aut multum tardiores, ne aliquid interesse quis putet, sciat etiam hoc modo Apostolum iurasse, dicentem: *Quotidie morior per vestram gloriam.* Quapropter qui intelligit non in bonis, sed in necessarijs iuratione habendam, refrenet se quantum potest, ut non ea utatur, nisi necessitate, cum videt pigros esse homines ad credendum, quod eis vtile est credere, nisi iuratione firmentur. Ad hoc itaque pertinet, quod sic dicitur. *Sit autem sermo vester, est est, non non.* Hoc bonum est, & appetendum. *Quod autem amplius est, à malo est.* Id est, si iurare cogaris, scias de necessitate venire infirmitatis eorum, quibus aliquid suades. *Quæ infirmitas vti que malum est, vnde nos quotidie liberari deprecamur, cum dicimus: libera nos à malo.* Itaque non dixit, quod amplius est, malum est. Tu enim non malum facis, qui bene uteris iuratione, quæ etsi non bona, tamen necessaria est, ut alteri persuadeas, quod vtiliter suades, sed à malo est illius.*

Sapientibus & insipientibus debitor sum, & ita quod in me promptum est, & vobis qui Romæ estis euangelizate.]

Tu fecisti solem & lunam. Solem spirituales, lunam carnales. Adhuc carnalis est, non deseratur, & ipse periciatur. *Tu perfecisti solem & lunam.* Solem tanquam sapientem, Lunam quasi insipientem. Nam ita scriptum est: *Sapienter permanet sicut sol, stultus autem sicut luna mutatur.* Quid ergo? quia sol permanet, id est, quia sapiens permanet sicut sol, stultus sicut luna mutatur, adhuc carnalis, adhuc insipiens deserendus est? Et ubi est, quod dictum est ab Apostolo, sapientibus & insipientibus debitor sum?

Non enim erubescio Euangelium, virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Iudæo primum & Græco.]

Obiectatur crimen Christianis hoc ipsum, quod Christiani essent. Illa quidem gloria erat. Fortes libenter accipiebant, & sic accipiebant, ut omnino in nomine Domini sui non erubescerent. Operuerat enim irreuerentia faciem eorum habentium frontem Pauli, dicentis: *Non enim erubescio de Euangelio, virtus enim Dei est in salutem omni credenti.* O Paule, nonne tu es adorator crucifixi? Parum est, inquit, inde mihi non erubescere. Imò hinc solum gloriatur, vnde me purat inimicus erubescere. *Mibi autem absque gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mandus crucifixus est, & ego mundo.* Huic ergo tali frõri oporobrium solum poterat obijci, nam nec confusio poterat esse in cõscientia sanata, nec verecundia in fronte rã libera. *Iustitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem.]*

Intelligitur quidem fides, qua creduntur ea, que non videntur: sed tamen est etiam fides rerum, quando non verbis, sed rebus ipsis presentibus creditur, quod futurum est: cum iam per speciem manifestam se contemplandam præbebit sanctis ipsa Dei sapientia, per quam facta sunt omnia. De qua fide rerum lucisque illius præsentate, forsitan Paulus Apostolus dicit. *Iustitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem.* Dicit enim alio loco: *Nos enim reuelat a facie gloriæ Dei speculantes, in eandem imaginem transformamur à gloria in gloriam, tanquam à Domini spiritu.* Sicut enim hic ait de gloria in gloriam, ita & ibi ex fide in fidem. De gloria scilicet Euangelij, quo nunc credentes illuminantur, in gloriam ipsius incommutabilis & manifestate veritatis, qua tunc commutati perfruuntur. Ita ex fide verborum, quibus nunc credimus, quod nondum videmus, in fidem rerum, qua in æternum quod nunc credimus, obrinebimus. Secundum sententiam hanc etiam illud dictum est à Ioanne in epistola ad Parthos: *dilectissimi filij Dei sumus & nondum apparuit quod erimus. Scimus quia cum apparuerit similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est.* Vnde enim nunc filij Dei sumus, nisi quia dedit eis potestatem filios Dei fieri credentibus in nomine eius, ut videamus in ænigmate? vnde aut tunc similes

Matth. 5.

Matth. 6.

Ex tractatu in Psal. 37.

Eccle. 27.

Ex tractatu in Psal. 68.

Galat. 6.

Ex lib. quæ sitonâ Euangelij 2.

Cor. 3.

1. Ioan. 3.

miles ei erimus, nisi quoniam ut ipse ait, videbimus eum sicuti est? Quod etiam dictum est, *Tunc autem facie ad faciem*. Illam ergo fidem præsentissimæ veritatis intelligamus ex fide in fidem. Id est, ex fide, in qua ministratur Deo in illam fidem, ubi fruatur Deo. *Sicut scriptum est, iustus ex fide vivit.*]

Ex libro de
littera.

Scriptum est: *Iustus ex fide vivit*. Quoniam neque bonum nostrum iam videmus, unde oportet, ut credendo quæramus: neque ipsum recte vivere nobis ex nobis est, nisi credentes adiuvet, & orantes, qui & ipsam vitam dedit, qua nos ad illos adiuvandos esse credamus.

Ex libro de
spiritu &
littera.

Idem Apostolus in eadem Epistola, in qua vehemens defensor est gratiæ, cum se dixisset Græcis ac barbaris, ac sapientibus & insipientibus debitorem, & ideo quod ad ipsum pertinere, promptum esse & his, qui Romæ essent evangelizare, non enim confundor, inquit, de Evangelio. Virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Iudæo primum & Græco. Iustitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem, sicut scriptum est, *Iustus autem ex fide vivit*. Hæc est iustitia Dei, quæ in testamento veteri velata in nouo reuelatur. Quæ ideo in iustitia Dei dicitur, quod impertiendo eam iustus facit, sicut Domini est salus, qua saluos facit. Et hæc est fides, ex qua & in quam reuelatur, ex fide scilicet annunciantium, in fidem obedientium. Qua fide Iesu Christi, id est, quam nobis contulit Christus, credimus ex Deo nobis esse, pleniusque futurum esse, quod iuste vivimus. Unde illi ea pietate, qua solus colendus est, gratias agimus. Nec immerito Apostolus ex hoc articulo conuertitur ad eos cum detestatione commemorandos, qui vitio illo, quod superius commemoravi, leues & inflati, ac per seipsos velut per inane sublati, ubi non requiescerent, sed fracti dissilirent, in figmenta idolorum tanquam in lapides deciderunt. Quia enim commendauerat pietatem fidei, qua Deo iustificati grati esse debemus, velut quod contrarium detestaremur subinfernens.

Hebr. 10.

Reuelatur enim, inquit, ira Dei de celo super omnem impietatem & iniustitiam hominum eorum, qui veritatem Dei in iniustitia detinent, quia quod notum est Dei manifestum est in illis. Deus enim illis manifestus fuit. Inuisibilia enim ipsius à creatura mundi, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur. Sempiterna quoque virtus eius ac diuinitas, ita ut sint inexcusabiles, quia cum cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum. Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, & mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum & quadrupedum, & serpentium. Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam, ut contumelios afficiant corpora sua in semetipsis.]

Vide quemadmodum non eos dixerit veritatis ignaros, sed quod veritatem in iniquitate detinuerint. Et quia occorrebat animo, ut quæreretur, unde illis esse potuerit cognitio veritatis, quibus Deus legem non dederat, neque hoc tacuit, unde habere potuerint. Per visibilia namque creaturæ peruenisse eos dixit ad intelligentiam inuisibilium creatoris: quoniam re vera, si magna ingenia quærere perstiterunt, sic inuenire potuerunt. Vbi ergo impietas? Quia videlicet cum cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis. Eorum proprie vanitas morbus est, quo seipsos seducunt, dum videntur sibi aliquid esse, cum nihil sint. Denique hoc tumore superbiæ sese obumbrantes, cuius pedem sibi non venire deprecatur sanctus ille captator, qui dixit, *In lumine tuo videbimus lumen*, ab ipso lumine incommutabilis veritatis auersi sunt, & obscuratum est insipiens cor eorum. Non enim sciens cor, quamuis cognouissent Deum, sed insipiens potius, quia non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt. Dixit enim homini. *Ecce pietas est sapientia*. Ac per hoc dicentes se esse sapientes (quod non aliter intelligendum est, nisi hoc ipsum sibi tribuentes) stulti facti sunt. Iam quæ sequuntur, quid opus est dicere? Per hanc quippe impietatem illi homines, illi inquam, homines, qui per creaturam creatorem cognoscere potuerunt, quo prolapsi, cum Deus superbis re-

Psal. 35.

stiterat, atque ubi demersi, melius ipsius Epistolæ consequentia docent. Ait Dominus Iesus, *Ego sum via, veritas, & vita*. Veritatem & vitam omnis homo cupit, sed viam non omnis homo inuenit. Deum esse quandam vitam æternam, immutabilem, intelligibilem, intelligentem, sapientem, sapientes facientem, nonnulli etiam huius seculi philosophi viderunt. Veritatem fixam, stantem, indeclinabilem, ubi sunt omnes rationes rerum omnium creaturarum viderunt, sed de longinquo viderunt. Ad illam verò tam magnam & ineffabilem beatificam possessionem, qua veniretur via, non inuenerunt. Nam quia viderunt etiam ipsi (quantum ab homine videri potest) creatorem per creaturam, factorem per facturam, fabricatorem mundi per mundum, Paulus Apostolus testis est, cui utique debent credere Christiani. Ait enim, cum de talibus loqueretur.

Ex tractatu
de veritate
apostoli
Ioan. 14.

Reuelatur ira Dei de celo super omnem impietatem & iniustitiam hominum, qui veritatem in iniquitate detinent.] Quis nouit potestatem iræ tuæ, & præ timore tuo iram tuam dinumerare? Valde paucorum hominum est, inquit, nosse iræ tuæ potestatem, quæ plerisque ita magis cum parcis irasceris, vt non ad iram, sed potius ad mansuetudinem tuam pertinere intelligatur labor & dolor corporis, quo erudis quos diligis, ne pœnis excrucientur æternis. Sicut enim legitur in alio Psalmo: Irritauit Dominum peccator, pro magnitudine iræ suæ non exquiret. Quis ergo nouit, id est, quotus quisque reperitur, qui nouerit potestatem iræ tuæ, & præ timore tuo iram tuam dinumerare? Quam difficile inuenitur, qui nouerit ita præ timore tuo dinumerare iram tuam, vt etiam hoc addat, & ad eam intelligat pertinere, quod nonnullis, quibus plus irasceris, parcere videris? Vt prosperetur peccator in via sua, & maior a recipiat in nouissimo. Potestas quippe humanæ iræ, cum corpus occiderit, amplius non habet quod faciat. Deus verò habet potestatem & hic punire, & post corporis mortem mittere in gehennam. Et à paucis eruditissimis maior eius ira intelligitur vana & seductoria felicitas impiorum. Nunquid dixit eos non derinere veritatem, veritatem in iniquitate detinent. Bonum est quod tenent, sed malum est, ubi tenent. Occurrebat autem, vt diceretur ei. Unde illi impij veritatem tenent? Num Deus ad quæquam eorum locutus est? Nunquid legem acceperunt, sicut Israel populus per Moysen? Unde ergo detinent veritatem vel in ipsa iniquitate? Sequitur & ostendit. Quia quod notum est Dei (inquit) manifestum est illis. Deus enim illis manifestus fuit. Manifestauit illis, quibus legem non dedit? Audi quomodo manifestauit. Inuisibilia enim eius, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur. Vita sapiens, quæ fecit mundum, contemplato mundo intelligitur. Interroga mundum, ornatum cœli, fulgorem dispositionemque siderum, solem dies efficiens, lunam noctis solatium. Interroga terram fructificatam herbis & lignis, animalibus plenam, hominibus exornatam. Interroga mare quantis natatilibus, & aërem quantis volatilibus viget? Interroga omnia, & vide si non specie sua tanquam voce tibi respondent, Deus nos fecit. Hæc Philosophi nobiles quæsierunt, & ex arte artificem cognouerunt, quid ergo? Quare reuelatur ira Dei super ipsam impietatem? Quia veritatem in iniquitate detinent.

Extrastr.
Psal. 39.

Psal. 19.

Ex sermone
de veritate
Euang. 16.

Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt.] Quod curiositate inuenerunt, superbia perdiderunt. Dicentes se esse sapientes, donum Dei sibi tribuentes, stulti facti sunt. Unde probas stultitiam eorum? Ostende Apostole, ostendisti nobis, unde potuerunt peruenire ad cognitionem Dei. Quoniam inuisibilia eius per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur. Insipientiam eorum unde ostendis? Audi. Et immutauerunt gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium. Figuras enim istorum animalium sibi deos pagani fecerunt: inuenisti Deum, & coluisti idolum, quomodo sapiens es? Ita est iniquitas simulacrorum, in qua iniquitate illi veritatem detinuerunt. Quia quod per creaturam cognouerunt, & quod per opera Dei intellexerunt, in operibus hominum perdiderunt. Mundus enim opus est Dei. Idolum opus est fabri. Ecce in qua iniquitate veritatem tenuerunt,

& ad

& ad possessionem illam, quam viderunt, viam perducentem non inuenerunt. Christus autem, quia ipse est apud patrem veritas & vita, verbum Dei, de quo dictum est, *Et vita erat lux hominum*, quia ergo ipse est apud patrem veritas & vita, & non habebamus, qua iremus ad veritatem & vitam veniendo ad nos homo factus, factus est via. Ambula per hominem, & perueni ad Deum: per ipsum vadis, ad ipsum vadis. Noli querere, qua ad illum venias præter ipsum. Si via esse nolisset, semper erraremus. Factus est via qua venias. Non tibi dico, quare viam. Ipsa via ad te venit, surge & ambula. Ambula moribus, non pedibus, multi enim bene ambulant pedibus, & male ambulant moribus. Sed aliquando ipsi bene ambulantes, præter viam currunt. Inuenis homines bene viuentes, & non Christianos. Bene currunt, sed in via non currunt. Quanto tales currunt, plus errant, quia à via recedunt. Si autem tales homines perueniant ad viam, & teneant viam, quanta securitas esse quia bene ambulant, & non errant? Si autem non tenent viam, quantumuis bene ambulent, dolendum est. Melius est in via claudicare, quam præter viam fortiter ambulare. Via Domini aut non erat, aut latebat. Ut reueletur nobis, vnde Dominus exultauit, quia reuelatum est paruulis, debemus esse paruuli. Nam si voluerim⁹ esse magni, quasi sapientes & prudentes, non nobis illud reuelatur. Qui sunt magni? Sapientes & prudentes. *Dicentes enim se esse sapientes stulti facti sunt.* Habes remedium à contrario. Si dicendo te esse sapientem, stultus factus es, dic te stultum, & sapiens eris. Sed dic, dic, & intus dic, quia sic est, vt dicis. Si dicis, noli coram hominibus dicere, coram Deo dic. Prorsus quod ad te ipsum pertinet, quod ad tua, tenebrosus es. Quid est enim aliud esse stultum, nisi esse tenebrosum in corde? Denique de illis sic ait. *Dicentes se esse sapientes stulti facti sunt.* Antequam hoc dicerent. Quid rursum? *Et obscuratum est insipiens cor eorum.* Dic quia tu tibi lumen non es, vt multum, oculus est, lumen non est. Quid prodest patens & sanus oculus, si lumen desit? Ergo dic à te tibi lumen non esse, & clama quid scriptum est. Tu illuminans lucernam meam Domine, in lumine tuo illuminabis Domine tenebras meas. Mea enim, nihil nisi tenebrae, tu autem lumen fugans tenebras illuminans me, non à me lumen mihi existens, sed lumen non participans, nisi in te.

Inuisibilia enim eius per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciuntur. Vnde arguuntur in libro Sapientiae, qui de his, quae videntur bona, non potuerunt scire eum qui est, neque operibus attendentes agnouerunt artificem, sed aut ignem, aut spiritum, aut citatum aerem, aut gyrum stellarum, aut violentiam aquarum, aut luminaria caeli, rectores orbis terrarum deos putauerunt. Quorum quidem, si specie delectati, hæc deos putauerunt, sciant quanto dominator eorum melior est. Specie etenim generator creauit ea. Aut si virtutem & operationem eorum mirati sunt, intelligant ab his, quanto qui hæc constituit, fortior est. A magnitudine enim speciei & creature, cognoscibiliter poterit horum creator videri. Hæc de libro Sapientiae propter ea posui, ne me fidolium quispiam frustra & inaniter existimet in creatura prius per quasdam sui generis Trinitates, quodam modo gradatim, donec ad mentem hominis peruenirem, quæ fuisse indicia summæ illius Trinitatis, quæ quærimus, cum Deum quærimus. Viderunt ergo isti philosophi, quos ceteris non immerito fama atque gloria prælatos videmus, nullum corpus esse Deum, & ideo cuncta corpora transcendere quærentes Deum. Viderunt quicquid mutabile est, non esse summum Deum, & ideo animam omnem mutabilemque omnes spiritus transcendere, quærentes summum Deum. Deinde viderunt diuinam speciem in re quacunque mutabili, qua est, quicquid illud est, quoquo modo, & qualescunque natura est, non esse posse, nisi ab illo, qui vere est: quia incommutabiliter est, ac per hoc siue vniuersi mundi corpus à cælo vsque ad terram, & quæcunque corpora in eis sunt, siue omnem vitam, nisi ab illo esse non posse qui simpliciter est, quia non aliud illi est esse, aliud viuere, quasi possit esse non viuens, nec aliud illi est viuere, aliud intelligere, quasi pos-

sit viuere non intelligens, nec aliud illi est intelligere, aliud beatum esse, quasi possit intelligere non beatus, sed quod est illi viuere, intelligere, beatum esse, hoc est, illi esse. Propter hanc incommutabilitatem & simplicitatem intellexerunt eum, & omnia ista fecisse, & ipsum à nullo fieri potuisse. Considerauerunt enim quicquid est, vel corpus esse vel vitam, meliusque aliquid vitam esse, quam corpus, speciemque corporis esse sensibilem, intelligibilem vitam. Proinde intelligibilem speciem sensibili prætulerunt. Sensibilia dicimus, quæ visu tactuque corporis senti-ri queunt. Intelligibilia, quæ conspectu mentis intelligi possunt. Nulla est enim pulchritudo corporalis, siue in statu corporis, sicut est figura, siue in motu, sicut est cantilena, de qua non animus iudicet. Quod profecto non posset, nisi melior in illo esset hæc species sine tumore molis, sine strepitu vocis, sine spatio vel loci vel temporis. Sed ibi quoque, nisi mutabilis esset, non alius alio melius de specie sensibili iudicaret, melius ingeniosior quam tardior, melius peritior, quam imperitior, melius exercitior, quam minus exercitatus. Et idem ipse vnus, cum profecerit, melius vtique postea quam prius. Quod autem recipit maius & minus, sine dubitatione mutabile est. Vnde ingeniosi & docti, & in his exercitati homines facile collegerunt, non esse in eis rebus primam speciem, vbi mutabilis esse conuincitur. Cum igitur in eorum conspectu & corpus & animus magis minusque speciosa essent, si autem omni specie carere possent, omnino nulla essent, viderunt esse aliquid, vbi prima esset & incommutabilis species, & ideo nec comparabilis, atque ibi esse rerum principium, rectissime crediderunt, quod factum non esset, ex quo cuncta facta essent. Ita quod notum est Dei, manifestauit eis ipse, cum ab eis inuisibilia eius per ea, quæ facta sunt, intellecta conspecta sunt, sempiterna quoque eius virtus & diuinitas, à quo etiam visibilia & temporalia cuncta creata sunt. Philosophos nec illos consulere debemus, qui creatoris aternitatem, in quo viuimus, mouemur, & sumus, quantum potuerunt, intellexerunt, quia per ea quæ facta sunt, cognoscentes Deum non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt. Et cum idonei non essent in aternitatem spiritualis incommutabilisque naturæ aciem mentis constanter infigere, nec ad aliud quidem digni habitii sunt, vt in eis ista per sanctos angelos nunciarentur, siue fornicus per sensus corporis siue interioribus reuelationibus in spiritu expressis, sicut patribus nostris vera pietate præditis, hæc demonstrata sunt. Quia ea prædicentes, & vel de præsentibus signis, vel de proximis rebus, ita vt prædixerant, factis fidem facientes, auctoritatem, cui de longe futuris vsque in seculi finem crederetur, habere meruerunt. Quidam Philosophi huius mundi extiterunt, & inquisierunt creatorem per creaturam, quia potest inueniri per creaturam euidenter dicente Apostolo: *Inuisibilia enim eius à constitutione mundi, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque virtus eius & diuinitas, vt sunt inexcusabiles.* Et sequitur: *Quia cum cognouissent Deum, non dixit, quia non cognouerunt, sed quia non cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum.* Vnde obscuratum? Sequitur, & dicit apertius. *Dicentes enim sese esse sapientes stulti facti sunt.* Viderunt quo veniendum esset, sed ingrati ei, qui illis præstitit, vt viderent, sibi voluerunt tribuere, quod videbant, & facti superbi amiserunt & id, quod videbant. Et conuersi sunt inde ad idola & simulacra, & ad culturas demoniorum, adorare creaturam, & cõtemnere creatorem. Sed iam isti elisi, ista fecerunt, vt autem eliderentur, superbierunt. Cum autem superbirent, sapientes se esse dixerunt. Hi ergo, de quibus dixit, qui cum cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt, viderunt quia per verbum Dei facta sunt omnia. Nam inueniuntur ista omnia & in libris Philosophorum, & quod vnigenitum filium habet Deus, per quem sunt omnia. Illud potuerunt videre, quod est, sed viderunt de longe, & noluerunt tenere humilitatem Christi, in qua naui securi peruenirent ad id, quod longe videre potuerunt, & sorduit eis crux Christi.

Ex libro de
Trinitate. 4.

Ex tractatu
in Euange-
lij secundum
Iohannem. 2.

Mare transeundum est, & lignum contemnitis? O sapientia superba, irrides crucifixum Christum? Ipse est, quem longe vidisti. Sed quare crucifixus est? Quia lignum tibi humilitatis eius necessarium erat. Superbia enim tumueras, & longe ab illa patria proiectus eras, & fluctibus huius seculi interrupta est via, & qua transeatur ad patriam nō est, nisi ligno portaris. Ingrate irrides eum, qui ad te venit, vt redeas? Ipse factus est via, & hoc per mare. Inde in mari ambulauit, vt ostēderet esse in mari viam. Sed tu quomodo ipse ambulare in mari non potes, nauis portare, ligno portare, Crede in crucifixum, & poteris peruenire. Præcipui gentium Philosophi, qui inuisibilia Dei per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciere potuerunt, tamen quia sine mediatore, id est, sine homine Christo philosophati sunt, quem nec venturum prophetis, nec venisse apostolis crediderunt, veritatem detinuerunt (sicut de illis dictum est) in iniquitate. Non potuerunt, nisi in his rebus infimis constituti, nisi quærere aliqua remedia, per quæ ad illa, quæ intellectat sublimia, peruenirent, atque ita in deceptores dæmones inciderunt. Per quos factum est, vt immutaretur gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium. In talibus enim formis etiam idola instituerunt, siue coluerunt. De ipsi gentilibus idolorumque cultoribus, multa utique à nobis diuersitate distantibus, nihil aliud nobis demonstrat Apóstolus, nisi vt ipsis quoque ita, quicquid prauum est, corrigamus, vt quod forte rectum est, approbemus. Nam utique idololatrias, & quod est grauius, non tantum cultores, sed etiam institutores simulacrorum redarguebat, vbi ait: *Qui cognoscetes Deum, non sicut Deum glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum. Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, & immutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis & volucrum, & quadrupedum, & serpentium.* Talia quippe nouimus fuisse simulacra Ægyptiorum, vbi & instituta esse multiplicior, multoque ignominiosior idololatria perhibetur. Nunquid tamen denegauit cognitionem de illis fuisse, ac non potius confirmauit dicens, cognoscetes Deum, non vt Deum glorificauerunt? Si ergo istam cognitionem tanquam mendacium repellere & destruerere conaretur, quod eam in sacrilegis inuenisset, nonne (quod absit) veritatis inimicus existeret? Ideoque id, quod immutauerunt in mendacium suum. Nam & hic dixit, *Inmutauerunt gloriam Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis.* Talem scilicet fingentes Deum, qualis non est Deus, & non sicut eum cognouerunt tradentes hominibus. Et paulò post de talibus dicit, *Qui immutauerunt veritatem in mendacium, & coluerunt & seruerunt creaturam potius, quam creatori, qui est benedictus in secula.* Veritas quippe creaturæ à Deo est, & nō est Deus, quam illi in mendacium conuerterunt, tanquam deos colentes solem & lunam, & quæcunque cælestia & terrestria. Quod ergo immutauerunt in mendacium suum, culpam, detestatur, euertit, quod autem verum in doctrina, quamuis multis falsitatibus permixta confusaque seruarunt, approbat, testatur, affirmat. Nam & hic eundem locum ita cœpit, vt diceret, *Reuelatur enim ira Dei de cælo super omnem impietatem & iustitiam hominum, eorum qui veritatem in iniquitate detinent, non abnegantes veritatem, quamuis in iniquitate detentat.* Et in Actibus Apostolorum, cum de Deo vno & vero Athenienses doceret, quod in illo viuimus, mouemur, & sumus, continuo subiunxit. Sicut quidam secundum vos dixerunt. Hoc igitur, quod in illo viuimus, & mouemur & sumus, ex illa veritate est, quam & illi impij simulacrorum cultores in iniquitate detinent. Qui cognoscetes Deum, non sicut Deum glorificauerunt. Hanc tamen veritatem, sicut videmus apud impios & sacrilegos inuentam, nō destruit, sed confirmat Apóstolus, eorum que vtitur testimonio ad docendos eos, qui ista nesciebant. Multo autem mirabilius est, quod fecit Apóstolus, vt eorum sana circumiens, aram quandam inter aras dæmonum inuentam, in qua scriptum esset ignoto Deo, neque hoc negando & refellendo destruxerit, sed potius confirmando, hinc etiam reperit opportunissimum suæ disputationis exordium, di-

ens: *Quem vos ignorantes colitis, hunc ego annuncio vobis: hanc itaque & nos per maiores nostros traditam nobis sequentes apostolicam regulam, si quid recti etiam in peruersis inueniremus, eorum peruersitate correcti, illud quod rectum est, minime violamus, vt in vno homine ex his, quæ vera tenet, etiam falsa emendetur, ne ex falsis conuictis etiam vera deserviantur.* Quamuis enim homo Christianus literis tantum Ecclesiasticis eruditus, & Platoniorum forte nomen ignoret, non tamen ita absurdus est in rebus humanis, vt nesciat philosophos vel studium sapientie, vel ipsam sapientiam profiteri. Cauet eos tamen, qui secundum elementa huius mundi philosophantur, nō secundum Deum, à quo ipse factus est mundus. Admonetur enim præcepto apostolico, fideliterque audit, quod dictum est. *Cauete, ne quis vos decipiat per philosophiam & inanem seductionem, secundum elementa huius mundi.* Deinde ne omnes tales esse arbitretur, audit ab eodem Apóstolo dici de quibusdam, quia *quod notum est Dei, manifestum est in illis, Deus enim manifestauit illis. Inuisibilia enim eius à constitutione mundi per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur sempiterna quoque virtus eius, & diuinitas.* Et vbi Athenensibus loquens, cum rem magnam de Deo dixisset, & quæ à paucis posset intelligi, quod in illo viuimus, mouemur, & sumus, adiecit & ait. *Sicut & vestri quidam dixerunt.* Nouit sane etiam ipsos, in quibus errant, cauere. Vbi enim dictum est, quod per ea, quæ facta sunt, Deus illis manifestauit intellecta conspicienda inuisibilia sua, ibi etiam dictum est, non illos ipsum Deum recte coluisse, quia & alijs rebus, quibus nō oportebat, diuini honores illi vni tantum debitos derulerunt. Quoniam cognoscetes Deum, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum. Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, & immutauerunt gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium. Vbi & Romanos, & Græcos, & Ægyptios, qui de sapientia nomine gloriabantur, fecit intelligi. Et commutauerunt gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis. Hoc quidem fit corde impiorum. Nam Deus incommutabilis manet. Neque enim, quia & Apóstolus dixit commutauerunt, idē mutatus est Deus. Hermes Ægyptius, quem trismegistum vocant, alios deos esse dicit, à summo Deo factos, alios ab hominibus, hoc qui audit, sicut à me positum est, putat dici de simulacris, quia opera sunt manuum hominum. At ille visibilia & contrectabilia simulacra, velut corpora Deorum esse dicit. Inesse autem his quosdam spiritus inuitatos, qui valeant aliquid siue ad nocendum, siue ad desideria nonnulla complenda eorum, à quibus eis diuini honores & cultus & obsequia deferuntur, hos ergo spiritus inuisibiles per artem quandam visibilibus rebus corporalis materię copulare, vt sint quasi animata corpora illis spiritibus dicata & subdita simulacra, hoc esse dicit, deos facere, eamque magnam & mirabilem deos faciendi accepisse homines potestatem. Huius Ægyptij verba, sicut in nostram linguam interpretata sunt, ponam. *Et quoniam de cognatione, inquit, & consortio hominum deorumque nobis indicitur sermo, potestatem hominis, O Asclepi, vimus, cognosce.* Dominus, inquit, & pater, vel quod est summum, Deus, vt effector est deorum cælestium, ita homo fictor est deorum, qui in templis sunt humana proximitate contenti. Et paulò post. *Ita humanitas (inquit) semper memor naturæ & originis suæ, in illa diuinitatis mutatione perseuerat, vt sicuti pater ac Dominus, vt sui similes essent, deos fecit æternos, ita humanitas deos suos ex sui vultus similitudine figuraret.* Erat enim de his, de quibus dicit Apóstolus, quod *cognoscetes Deum non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum. Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, & immutauerunt gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & cætera, quæ commemorare longum est.* Multa quippe talia dicit de vno vero Deo fabricatore mundi, qualia veritas habet. Et nescio quomodo illa obscuratione cordis ad ista delabatur, vt dijs quos confitetur ab hominibus fieri, sem-

Ex libro de
Trinit. 13.

Ex libro de
vniuerso hep-
tismo.

Ad. 17.

Ex sermo-
ne de caloy
ad populu.
Ex libro de
cinitate
Dri.

per velit homines subdi. Non enim hæc ei reuelauerat Spiritus sanctus sicut Prophetis sanctis, qui hæc prævidentes cum exultatione dicebant. *Sificiet homo deos. & ecce ipsi non sunt dii.* Et alio loco. *Et in illis die dicit dominus, exterminabo nomina simulacrorum à terra, & iam non erit eorum memoria.* Ex quo genere & illi erant qui venturum quod sciebant venisse gaudebant. Qualis Symeon, qualis Anna, qui mox natum Iesum, qualis Elizabeth quæ etiam conceptum agnouit in spiritu, qualis Petrus reuelante patre dicens, *Tu es Christus filius Dei viui.* Post multa enim ad hoc ipsum redit, vt iterum dicat de dijs quos homines fecerunt, ita loquens. *Quoniam ergo proavi nostri multum errabant circa Deorum rationem increduli, non animaduertentes ad cultum religionemq; diuinam, inuenerunt artem qua efficerent Deos.* Cui inuentæ adiunxerunt virtutem de mundi natura conuenientem, eamque miscntes (quoniam animas facere nõ potuerunt) euocantes animas dæmonum vel Angelorum, eas indiderunt imaginibus sanctis diuinisque mysterijs, per quas idola & benefaciendi & male, vires habere potuissent. Confitetur atque exprimit causas quare ad ista peruenit sit, dicens proavos suos multo errore & incredulitate & animum nõ animaduertendo ad cultum religionemque diuinam, inuenisse hanc artem qua facerent Deos. Nos quid oportet dicere, vel potius quid agere, nisi quãtas postumus Domino Deo nostro gratias, qui hæc cõtrarijs causis quàm instituta sunt, abstulit? Nam quos instituit multitudo erroris, abstulit via veritatis. Quod instituit incredulitas, abstulit fides. Quod instituit à cultu diuinæ religionis auersio, abstulit ad vnum verum Deum sanctumque cõuersio. Neque enim quia Deos homo faciebat, idẽ nõ ab eis possidebatur ipse quæ fecerat, quando in eorũ societatem colendo traducebatur. Societatem dico, non idolorum stolidorum, sed versutorũ dæmoniorum. Nam quid sunt idola, nisi quod eadem scriptura dicit, *oculos habent & non videbunt, & quicquid tale de materijs licet affabre effigiatis, tamen vita sensuque carentibus dicendum fuit? Sed immundi Spiritus eisdem simulacris arte illa nefaria colligati, cultorum suorum animas in suam societatem redigendo miserabiliter captiuauerant.* Vnde dicit Apostolus: *Scimus quia nihil est idolum, sed qua immolant gentes, dæmonijs immolant & nõ Deo. Nolo vos factos fieri dæmoniorum.* Dæmones itaque qui coluntur in templis per artem nescio quã imaginibus inditi, hoc est simulacris visibilibus, quod possunt tanquam dæmones possunt, vel quasi beneficia præstando magis nocentes quia magis decipientes, vel aperte malefaciendo. Nec tamen quælibet horum, nisi quando & quantum permittuntur alta & secreta Dei prouidentia. Species membrorum quã naturaliter in animantibus inuentam videre, atque in nobismetipsis sentire cõsueuimus, quamquam vt illi asserunt in signum aliquo fabrefacta, atque eminenti suggestu collocata, cum adorari atque honorari à multitudine cœperit, parit in vnoquoque sordidissimũ erroris affectum, vt quoniam in illo figmento non inuenit vitalem motum, credat numen occultum effigiem tamen viuenti corpori similem seductus forma, & commotus auctoritate quasi sapientium institutorũ obsequentiumque turbarũ sine viuo aliquo habitatore esse nõ putat, hinc & mala dæmonia ad possidenda gentium simulacra, talis hominũ affectus inuitat, quorum præsidium varia fallacia mortiferi seminantur & multiplicantur errores. Alijs itaque locis contra ista diuinæ literæ vigilant, ne quisquã dicat cum irrita fuerint simulacra, non hoc visibile colo, sed numen quod illic inuisibiliter habitat. Ipsa ergo numina in alio Psalmo eadẽ scriptura sic damnat. *Quoniam dij gentium, inquit, dæmonia, Dominus autem caelos fecit.* Dicit & Apostolus. *Non quod idolum sit aliquid, sed quoniam quod immolant gentes dæmonijs immolant & nõ Deo. Et nolo vos fieri socios dæmoniorum.* Videtur aut sibi purgatoris esse religionis qui dicunt: Nec simulacrum nec dæmonium colo, sed per effigiem corporalem eius rei signum intueor. quã colere debeo. Itaque interpretantur simulacra, vt alio dicant significari terram, vnde templum solent appellare Telluris, alio mare sicut Neptuni simulacra, alio ærem sicut Iunonis, alio ignem sicut Vulcani, alio luciferum sicut Veneris, alio solem, alio

lunam, quorum simulacris eadẽ nomina sicut telluris imponunt, alio illud vel illud sidus, vel illam aut illam creaturam. Neque enim cuncta enumerare sufficimus. De quibus rursum cum exagitari cœperint quod corpora colant, maximeque terram, & mare, & ærem, & ignem, quorum nobis vsus in promptu est (nam de cœlestibus quia nostro ea corpore contrectare ac contingere, nisi oculorum radijs non valemus, non ita erubescunt) audent respondere, nõ se ipsa corpora colere, sed quæ illis regendis præsidet numina. Itaque Apostoli vna sententia pœnam istorum damnationemque testatur.

Qui commutauerunt, inquit, veritatem Dei in mendacium, & coluerunt, & seruiuerunt creatura potius quàm creatori, qui est Deus benedictus in sæcula, Amen. Propterea tradidit illos Deus in passionem ignominia.

NAm priori parte huius sententiæ simulacra damnauit, posteriore autem interpretationem simulacrorum. Effigies enim à fabro factas appellando nominibus earum rerum quæ fabricauit Deus, transmutant veritatem Dei in mendacium. Res autem ipsas pro dijs habendo & venerando, seruiunt creaturæ potius quàm creatori, qui est benedictus in sæcula. Quis autẽ adorat aut orat inueniens simulacrum, qui nõ sic afficiatur vt ab eo se exaudiri putet, ab eo sibi præstari quod desiderat speret? Itaque homines talibus superstitionibus obligari, plerunque ad ipsum solem dorsum ponentes, preces fundunt statuæ quam solem vocant. Et cum sonitu maris à tergo seriantur, Neptuni statuam quã pro ipso mari colunt, quasi sentientem gemitibus feriunt. Hoc enim facit & quodammodo extorquet illa figura membrorum, vt animus viuens in sensibus corporis, magis arbitretur sentire corpus quod suo corpori simillimum videt, quàm rotundum cœlum, vndasque diffusas, & quicquid non eisdem lineamentis formatum conspicit, quibus illa formata sunt quæ viuientia videre consueuit. Videntur hæc intelligentiores, grauiioresque Romani, sed contra consuetudinem ciuitatis quæ dæmoniis ritibus fuerat obligata, parum valebant. Quia & ipsi (etiam si illa esse vana sentiebant) naturæ tamen rerum sub vnus veri Dei regimine atque imperio constitutæ, religiosum cultum qui Deo debetur, exhibendum putabant, seruientis (vt ait Apostolus) *creatura potius quàm creatori, qui est benedictus in sæcula.* Huius veri Dei erat auxilium necessarium, à quo mitterentur sancti viri & veraciter pij, qui pro vera religione morerentur, vt falsæ à viuentibus tollerentur. Agamus itaque Christiani, Domino Deo nostro gratias, qui has superstitiones per altissimam Christi humilitatem, per Apostolorum prædicationem, per fidem martyrum pro veritate morientium, & cum veritate viuentium, nõ solum in cordibus religiosi, verum etiam in ædibus superstitionis, libera suorum seruitute subuertit.

Breuis omnium quæ aduersus idolorum cultores, siue institutores supra ab Apostolo dicta sunt, recapitulatio.]

*Quia cum cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed enauerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum. Vtique ista obseruatio vindicta & pœna iam fuit, & tamen per hanc pœnam, id est, per cordis cæcitatem, quæ sic deserente luce sapientiæ, in plura & grauiora peccata collapsi sunt. Dicentes enim se esse sapientes, stultifacii sunt. Grauis hæc pœna est, si quis intelligat. Ex hac pœna, vide quo ierunt. Et immisauerunt, inquit, gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium. Ita fecerunt ex peccati pœna, qua obscuratum est insipiens cor eorum. Et propter hæc tamen, quia licet pœnalia etiam ipsa peccata sunt, adiungit & dicit: *Propterea tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam.* Ecce quemadmodum Deus grauius condemnauit, tradens illos in desideria cordis illorum, in immunditiam. Videte etiam ex hac pœna quæ faciunt. *Vt contumeliosi, inquit, afficiant corpora sua in semetipsis.* Et quia pœna est ista iniquitatis, cum sit & iniquitas, euidentius commendat dicens: *Qui transmutauerunt veritatem Dei in mendacium, & coluerunt, & seruiuerunt creaturæ potius quàm creatori, qui est benedictus in sæcula, Amen.* Propter hoc, inquit, tradidit illos Deus in passionem ignominia.*

Ex libro de ciuitate Dei 4.

Ex libro de natura & gratia.

Ecce quotiens vindicat Deus, & ex eadem vindicta plura & grauiora peccata confurgunt.

Nam femina, inquit, eorum inmutauerunt naturalem usum, in eum usum qui est contra naturam. Similiter autem & masculi relicto naturali usu femina, exarserunt in desiderijs suis in iniucem, masculi in masculos deformitatem operantes.] Atque vt ostenderet sic esse ista peccata, vt etiam pœnæ sint peccatorum, etiam his adiunxit.

Et mercedem mutuum quam oportuit erroris sui in semetipsis recipientes.] Videte quotiens vindicet, eademque vindicta quæ pariat, pulluletque peccata, adhuc attendite.

Et sicut non probauerunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobam mentem, vt faciant ea que non conueniunt, repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, auaritia, nequitia, plenos inuidia, homicidio, contentione, dolo, malignitate, susurrone, detractores, Deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inuentores malorum, parentibus non obediens, insipientes, incompósitos, sine affectione, absq; fœdere, sine misericordia, qui cum iustitiam Dei cognouissent non intellexerunt, quoniam qui talia agunt, digni sunt morte, nõ solum qui ea faciunt, sed etiam qui consentiant facientibus.] Fortasse respondeat Deum ad ista non cogere, sed dignos deserere tantum deserere. Si hoc dicit, verissime dicit. Deserti quippe (vt dixi) luce iustitiæ, & per hoc contenebrati quid pariant aliud quàm hæc omnia quæ commemorauit opera tenebrarum, donec dicatur eis si dicto obediant, *Surge qui dormis, & exurge a mortuis, & illuminabit te Christus.* Item breuis eorundem verborum recapitulatio.

Reuelatur enim ira Dei de cælo super omnem impietatem.] Quorum, nisi & Iudæorum & gentium? Sed ne diceretur, quare super impietatem gentium? nunquam enim gentes legem acceperunt, & præuaricatores facti sunt: Rectè reuelatur ira Dei super Iudæos quibus data est lex, & eam obseruare noluerunt. Gentibus autem non est data. Intuemini fratres & intelligite, quomodo omnes reos ostendit, & omnes salutis indigere ac misericordiæ Dei. *Reuelatur enim ira Dei de cælo super omnem impietatem & iniustitiam hominum, eorum qui veritatem in iniquitate detinent.* Videte quemadmodum non dixit, non habent veritatem, sed veritatem, inquit, in iniquitate detinent. Et quasi quæres dicens, quomodo possunt habere veritatem qui legem nõ acceperunt?

Quia quod notum est, inquit, Dei, manifestum est in illis.] Et quomodo potuit manifestum esse in illis quod notum est Dei, qui legem non acceperunt? Sequitur & dicit.

Inuisibilia enim eius a creatura mundi per ea que facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoq; eius virtus & diuinitas.] Vtique subaudimus intellecta conspiciuntur. Cur enim attendat opera, & non quærat artificem? Attendis terram fructificantem, attendis mare plenum animalibus suis, attendis aërem plenum volatilibus, attendis cælum fulgere stellis, &c. & non quæris tanti operis artificem? Sed dicis mihi. Ista video, illum non video. Ad ista videnda corporis oculos dedit, ad se videndum mentem dedit. Neque enim & animam hominis vides. Sicut enim ex motibus & administratione corporis animam quam nõ vides intelligis, sic ex administratione totius mundi, & ex regimine ipsarum animarum intellige creatorem. Sed parum est intelligere. Nam illi intellexerunt, & vide quod ait Apostolus.

Quia cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum.] Quo merito, nisi superbiæ? Nam vide sequentia.

Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt.] Non enim debebant sibi arrogare quod ille donauerat, nec se iactare ex eo quod nõ à seipsis, sed ab illo habebant. Quod illi utique Deo reddendum fuit, vt ad hoc tenendum quod videre poterant, ab illo sanaretur qui dederat vt viderent. Si enim hoc facerent, humilitatè seruarent, & possent purgari, atque illi beatissimæ contemplationi cohærerent. Quia vero superbia erat in eis, interposuit se fallax & fallax & superbus, qui eis promitteret quod per partes nefcio quas superbiæ purgarentur animæ illorum, & fecit cultores dæmoniorum. Iodè sacra omnia quæ celebrantur à paganis

quæ valere dicunt ad purgationem animarum suarum. Et audi Apostolum consequenter hæc dicentem, quia pro mercede superbiæ ista receperunt, quia non sic honorificauerunt Deum vt honorificandus est Deus.

Et mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis.] Iam simulacra sunt. Et ista quidem omnium Græcorum aliarumque gentium quæ similitudinem hominum habent. Quia vero non est maior & superstitiosior idololatria quam Ægyptiorum: nam Ægyptus perfudit mundum figmentis talibus, qualia deinceps dicit Apostolus, cum enim dixisset. *In similitudinem imaginis corruptibilis hominis, addidit, & volucrum, & quadrupedum serpentium.* Nunquid enim fratres in alijs templis vidistis simulacrum capite canino vel taurino, cæterorumque animalium irrationabilium figmenta? Hæc enim idola Ægyptiorum sunt. Vtrunque enim genus complexus, ait Apostolus: *In similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium.*

Propterea tradidit illos Deus in desideria cordis eorum in immunditiam, vt contumelijs afficiant fratres in alijs templis.] Hæc mala eorum, ex impietate superbiæ sunt. Ista vero peccata quia de superbia sunt non solum peccata, sed etiam supplicia sunt. Cum enim dicit, tradidit illos Deus, iam de vindicta est cuiusdam peccati, vt hæc faciant.

Qui commutauerunt veritatem Dei in mendacium.] Quid est commutauerunt veritatem Dei in mendacium? *In similitudinem scilicet imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium?* Et ne quisquam eorum diceret, non simulacrum colo, sed quod significant simulacra, subiecit statim. *Et coluerunt & seruerunt creatura potius quàm creatori.* Intelligite prudenter. Aut simulacrum enim colunt, aut creaturam. Qui simulacrum colit, conuertit veritatem Dei in mendacium. Nam mare veritas est. Neptunus autem, mendacium factum ab homine, conuersa veritate Dei in mendacium. Homo autem, simulacrum Neptuni. Sic Deus fecit solem. Homo autem simulacrum solis faciendo, conuertit veritatem Dei in mendacium. Sed ne dicant non colo simulacrum, sed solem colo, idè dixit, coluerunt creaturam potius quam creatorem. Sed væ tibi si amaueris condita, & deserueris conditore. Pulchra tibi sunt, sed quanto est ille pulchrior qui ista formauit? Intentad charitas vestra. Ne surrepat vobis Satanus dicens, quod solet dicere. *Benè nobis sit in creatura Dei. Quare illam fecit Deus, nisi vt benè nobis sit? Et inebriantur & pereunt & obliuiscuntur creatorem suum, dum non temperanter sed cupiditate viuunt creatis, & creator contemnitur.* De talibus dicit Apostolus: *Coluerunt & seruerunt creatura potius quam creatori, qui est benedictus in sæcula.* Non te prohibet Deus amare ista, sed non diligere ad beatitudinem, sed approbare & laudare vt ames creatorem. Ergo dedit tibi Deus ista omnia, ama illum qui fecit. Plus est quod tibi vult dare, id est, seipsum qui ista fecit. Credimus etiam quod sedet Christus ad dexteram patris. Nec idè tamen quasi humana forma circumscriptum esse Deum patrem arbitrandum est, vt de illo cogitantibus dextrum aut sinistrum latus animo occurat, aut idipsum quod sedere pater dicitur, flexis poplitibus fieri putandum est, ne in illud incidamus sacrilegium, in quo execratur Apostolus eos qui commutauerunt gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinem corruptibilis hominis. Tale enim simulacrum Dei, nefas est Christiano in templo collocare. Multo magis in corde nefarium est vbi verè templum Dei est, si à terrena cupiditate atque errore mundetur. Ad dextram ergo intelligendū est esse dictum, in summa beatitudine, vbi iustitia & pax & gaudium est, sicut ad sinistram hædi constituentur, id est, in miseria, propter iniquitatis labores atque cruciatus. Sedere ergo quod dicitur Deus, non membrorum positionem, sed iudiciariam significat potestatem, qua illa maiestas nunquam caret, semper dignis digna tribuendo, quamuis extremo iudicio multo manifestius inter homines vnigeniti filij Dei, iudicis viuorum & mortuorum claritas indubitata fulsura sit.

Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam.] Dedit illos Deus in concupiscentias cordis

Ephef. 5.

Ex sermone de Kal. Januarij.

Ex sermone secundæ Epistolæ Iohanni.

Ex sermone de Simbolo.

Ex tractatu. 1.º Psal. 13.

eorum facere quæ non conueniunt. Intendat charitas uestra. Magna res est: magna res agitur. Quid est hoc? Ergo si Deus dedit illos in concupiscentias cordis eorum facere quæ non conueniunt, idè faciunt illi mala tanta. Si Deus hoc facit vt faciant quæ non conueniunt, quid ipsi fecerunt? Occultum est quod audisti. *Dedit illos Deus in concupiscentias cordis eorum.* Ergo fuit concupiscentia quam vincere noluerunt, cui traderentur iudicio Dei, sed vt deni haberentur qui traderentur. Vide quid de illis superius dixit. *Cum cognouissent Deum, non vt Deum glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum.* Vnde? de superbia. *Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt.* Inde iam sequitur. *Tradidit illos Deus in concupiscentias cordis eorum.* Quia ergo fuerunt superbi & ingrati, digni habiti sunt, qui traderentur in concupiscentias cordis sui. Non ergo frustra dicit Apostolus: *Tradidit illos Deus in desideria cordis eorum.* Quorundam enim peccatorum perpetratorum facilitas, pœna est aliorum præcedentium. Mala voluntas iam sola peccatum est, etiam si desit effectus, id est, si non habeat potestatem. Porro cum voluntas mala potestatem accipit implere quod intendit, ex iudicio Dei venit, apud quem non est iniquitas. Punit enim etiam isto modo. Nec idè iniuste, quia occulte. Cæterum iniquus puniri se ignorat, nisi cum manifesto supplicio fenserit nolens, quantum mali sit quod perpetratur volens, hoc est, quod de quibusdam Apostolus ait. *Tradidit illos Deus in concupiscentias cordis eorum, vt faciant quæ non conueniunt.* Hinc & Dominus Pilato. *Non haberes, inquit, in me potestatem, nisi data tibi esset de super.* In literis etiam Apostolicis videte quæ scripta sunt in Epistola Pauli Apostoli ad Romanos. *Propterea tradidit illos Deus in desideria cordis eorum in immunditiam.* Item paulò post. *Propterea tradidit illos Deus in passionem ignominie.* Item paulò post. *Sicut nõ probauerunt Deum habere in notitiam, tradidit illos Deus in reprobam mentem vt faciant quæ conueniunt.* Et ad Thessalonicenses in Epistola secunda ait de quibusdam: *Pro eo quod dilectionem veritatis non receperunt, vt salui fierent, idè mittet illis Deus operationem erroris vt credant mendacio, vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.* His & talibus testimonijs diuinorum eloquiorum, quæ omnia commemorare nimis longum est, satis (quantum existimo) manifestatur operari Deum in cordibus hominum ad inclinandas eorum voluntates quocumque voluerint, siue ad bona pro sua misericordia, siue ad mala pro meritis eorum, iudicio vtique suo, aliquando aperto aliquando occulto, semper autem iusto. Fixum enim debet esse & immobile in corde nostro, quia non est iniquitas apud Deum. Ac per hoc quando legitis in literis veritatis à Deo seduci homines, aut obtundi vel obdurari corda eorum, nolite dubitare præcessisse mala merita eorum vt iuste ista paterentur, ne incurratis in illud Salomonis prouerbium. *Insipientia viri violat vias eius, Deum autem causatur in corde suo.* Gratia vero non secundum merita datur hominum. Alioquin gratia iam non est gratia. Quia idè gratia vocatur, quia gratis datur. Si autem potens est, siue per Angelos vel bonos vel malos, siue quocumque alio modo operari etiam in cordibus malorum pro meritis eorum, quorum malitiam non ipse fecit, sed aut originaliter tracta est ab Adam aut creauit per propriam voluntatem, quid mirum est si per Spiritum sanctum operatur in cordibus electorum suorum bona, qui operatus est vt ipsa corda essent ex malis bona?

Mercedem mutuan quam oportuit erroris sui in semetipsis recipientes. Oportuisse quippe nõ est veritus dicere Apostolus, vt qui creaturæ potius quàm creatori seruiarent, erroris sui mercedem non inuiti hæc turpia patiendo, sed libenter faciendo reciperent, iudicio scilicet non alicuius hominis immundissimi (quem talia delectarent) sed iustissimi Dei qui tradidit eos in passionem ignominie, vt criminibus vindicentur, & supplicia peccantium non sint tormenta sed incrementa vitiorum. Sapiens autem cum hæc audit, ipsam magis in hac vita iram Dei timet, qua homo non patitur quod acriter dolet, sed facit quod turpiter libet. Inchoatio est iræ futuri iudicij Dei, quod

hic homines dolores & tormenta patiuntur, & maximè damnum intelligentiæ veritatis. Sicut dictum est.

Dedit illos Deus in reprobam sensum. Nam ea est cæcitas mentis. In eam quisquis datus fuerit, ab interiore Dei luce secluditur. Sed nondum penitus cum in hac vita est. Sunt enim tenebræ exteriores, quæ magis ad diem iudicij pertinere intelliguntur, vt admisioni penitus extra Deum sit, quisquis dum tempus est, corrigi noluit. Penitus autem esse extra Deum quid est, nisi esse in summa cæcitate? Siquidem Deus habitat lucem inaccessibilem, quò ingrediuntur quibus dicitur. *Intra in gaudium Domini tui.* Huius igitur iræ inchoatio est, quam in hac vita patiuntur quisque peccator. Non ergo pœnas inferorum, non pœnas illius post resurrectionem ignis æterni, non pœnas istas quæ adhuc in hoc sæculo promiscuæ sunt iustis & iniustis, & plerumque grauiores sunt iustorum quam iniustorum, sed nescio quam pœnam præsentis vitæ vult commendare Spiritus Dei. Audite pœnam impiorum, *Sicut cera (inquit) liquefacta auferentur.* Dixi per concupiscentias suas hoc eis fieri. Concupiscentia mala quasi ardor est ignis. Ignis consumit vestem, libido adulterij non consumet animam? De cogitato adulterio, cum loqueretur scriptura ait. *Alligabit quis ignem in sinu, & vestimentum suum comburet?* Gestas in sinu prunas, perforatur tunica. Gestas in cogitatione adulterium, & integra est anima? Sed istas pœnas pauci vident, propterea eas maximè commendat Spiritus Dei, Audi Apostolum dicentem. *Tradidit illos Deus in concupiscentias cordis eorum.* Ecce ignis, à cuius facie tanquam cera liquefunt. Soluuntur enim à quadam constantia castitatis. Propterea & ipsi euntes in libidines suas soluti, & fluxi dicuntur. Vnde fluxi? Vnde soluti? Ab igne concupiscentiarum. *Tradidit illos Deus in concupiscentias cordis eorum, vt faciant quæ non conueniunt, repletos omni iniquitate.* Et enumerat multa quæ peccata sunt, & pœnas dicit esse peccatorum. Nam dicit primam pœnam superbiam, immò non pœnam, sed primum peccatum superbiam. Primum peccatum superbia est: vltima pœna est ignis æternus, aut ignis infernus. Iam enim damnatorum inter illud primum peccatum, & hanc vltimam pœnam media quæ sunt, & peccata sunt & pœnæ. Tam multa enim dixit Apostolus fieri ab eis, quæ peccata sunt detestabilia, & tamen pœnas eas dicit. *Propter hoc, inquit, Deus tradidit eos in concupiscentias cordis eorum, in immunditiam, vt faciant quæ non conueniunt.* Et ne putaret quisquam ipsis pœnas tantum se affligi quibus modo delectatur, & non timeret quod venturum est in fine, commemorauit vltimam pœnarum. *Qui cum intelligerent, inquit, quoniam qui ea agunt digni sunt morte, non solum qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus.* Qui ea agunt digni sunt morte, quæ superius enumerauit in pœnis esse. Nam *tradidit eos Deus (dixit) in concupiscentias cordis eorum, vt hæc faciant quæ non conueniunt, vt adulter sit, iam pœna est: vt mendax, vt auarus, vt fraudulentus, vt homicida iam pœnæ sunt.* Cuius peccati? pœnæ prioris, apostasiæ illius superbiæ. *Initium peccati hominis, apostatare à Deo.* Et, *Initium omnis peccati superbia.* Propterea ipsum peccatum prius dixit. *Qui cum cognouissent, inquit, Deum, non vt Deum glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum.* Iam ista pœna, est obscuratio cordis. Sed vnde contigit? *Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt,* quia à se habere se dicebant, quod à Deo acceperant. Aut si cognouerunt à quo acceperant, non eum glorificauerunt à quo se accepisse cognouerunt. Parua ista pœna est, vt de ista sola loquamur? Obscuratio cordis, excæcatio mentis parua est pœna? Si quis furtum faciens statim oculum perdidisset, omnes dicerent Deum præsentem vindicasse. Oculum cordis amisit, & non ipsum perdidisset putatur Deus? Hæc mala morum quæ his corporalibus plagis significata esse diximus, propter quod prædictum est, *Aperiam in Parabolis os meum,* per malos Angelos exerceri in eos qui illis diuina æquitate subduntur, conuenientissime creditur. Neque enim cum fit quod ait Apostolus: *Tradidit illos Deus in concupiscentias cordis eorum, vt faciant quæ non conueniunt,* non

illi mali Angeli tanquam in materia sui operis versantur & gaudent, quibus iustissime subdita est vitiositas humana propter eos quos liberat gratia. Ab hac potestate malorum Angelorum non liberat hominem nisi gratia Dei, de qua dicit Apostolus. *Qui eruit nos de potestate tenebrarum & transfudit in regnum filij charitatis sue.* Cuius rei populus iste figuram gerebat, cum esset ereptus de potestate Aegyptiorum, & translatus in regnum terrae promissionis fluentis lac & mel, quod suauitatem significat gratiae. *Sine affectione, absque fœdere, sine misericordia.* Etiam cum rectas, & secundum Deum habemus has affectiones, huius vitæ sunt, non illius quam futuram speramus. Et sæpè illis etiam inuiti cedimus. Itaque aliquando quamuis non culpabili cupiditate, sed laudabili charitate moueamur, etiam dum nolimus flemus. Habemus ergo eas ex humanæ conditionis infirmitate. Sed dum vitæ huius infirmitatem gerimus, si eas omnino nullas habeamus, tunc potius non rectè viuimus. Vituperabat enim & detestabatur Apostolus quosdam quos etiam dixit esse sine affectione. Culpauit etiam illos sacer Psalmus, de quibus ait. *Sustinui qui simul contristaretur, & non fuit.* Nam omnino non dolere dum sumus in hoc loco miseræ, profecto sicut quidam etiam apud sæculi huius literatos sensit, & dixit, non sine magna mercede contingit immanitatis in animo, stuporis in corpore. Cum itaque animum contingere omnino non potest vltus affectus, quis hunc stuporem non omnibus vitij iudicet esse peiorem? Ideò reprehendit Apostolus eos qui duri sunt, & sine affectu. Reprehendens autem quosdam, ait, *Sine affectu, sine misericordia.* Vbi enim affectus, ibi misericordia.

Tres ergo affectiones quasdam corporis aduertite & inspicite, sanitatem, stuporem, & immortalitatem. Sanitas & gratitudinem non habet, sed tamen quando tangitur & molestat, dolet. Stupor autem non dolet. Amisit sensum doloris, tanto insensibilior quanto peior. Rursus immortalitas non dolet. *Absumpta est enim omnis corruptio, & corruptibile hoc induet incorruptionem, & mortale hoc induet immortalitatem.* Nullus ergo dolor in corpore immortalis, nullus dolor in corpore stupido. Non se putet stupidus iam mortalem. Vicinior est immortalitati sanitas dolentis, quam stupor non sentientis. Inuenimus ergo hominem superbum typo arrogantissimo, qui sibi persuaserit nihil timere. Fortiorem putas illo qui ait, *foris pugna, intus timores?* fortiorem ipso capite nostro Domino Deo nostro, qui dixit, *Tristis est anima mea usque ad mortem?* Non est iste fortior. Non te delectet stupor eius. Non immortalitate indutus, sed sensu exutus est. Tu vero habeto animam non sine affectu, reprehensi enim sunt sine affectu, & dic de sensu sanitatis. *Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non vror?*

C A P V T II.

Propter quod inexcusabilis es o homo omnis qui iudicas. Illos scriptura dicit inexcusabiles quos non latet veritas, & in eis perseverat iniquitas. Reuelatur enim ira Dei de cælo ait Apostolus, *super omnem impietatem & iniustitiam hominum, eorum qui veritatem in iniquitate detinert, quia quod notum est Dei manifestum est in illis: Deus enim illis manifestauit. Inuisibilia enim illius a creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur. Sempiterna quoque virtus eius ac diuinitas, ut sint inexcusabiles.* Si ergo istos inexcusabiles dicit, qui inuisibilia illius per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, nec obediunt tamen veritati, sed iniqui & impij permanferunt quanto magis inexcusabiles sunt, qui ex lege eius instructi, confidunt seipos duces esse cæcorum, & alios docentes, seipos non docent? Qui prædicantes non furandum furantur: & cætera quæ de ipsis Apostolus loquitur. Eis quippe dicit. *Propterea inexcusabilis es o homo omnis qui iudicas.* In quo enim alium iudicas, temetipsum condemnas. Eadem enim agis quæ iudicas. Humana enim superbia tanquam præsumens de viribus liberi arbitrij, excusatam se putat quando ignorantia

non voluntatis videtur esse quod peccat. Secundum hanc excusationem inexcusabiles dicit scriptura diuina, quoscunque scientes peccare conuincit. Dei tamen iustum iudicium nec illis parcat qui non audierunt. *Quicumque enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt.* Et quamuis si ipsi excusare videntur, non admittit hanc excusationem, qui scit se fecisse hominem rectum, eique obedientia dedisse præceptum, nec nisi eius quo malè vsus est liberæ voluntatis arbitrio, etiam quod transfret in posteros manasse peccatum. Neque enim damnantur qui non peccauerunt, quandoquidem illud ex vno in omnes pertransiit, in quo ante propria in singulis quibusque peccata omnes communiter peccauerunt. Ac per hoc inexcusabilis est omnis peccator, vel reatu originis, vel additamento etiam propria voluntatis, siue qui nouit, siue qui ignorat, siue qui iudicat, siue qui non iudicat. Quia & ipsa ignorantia in eis qui intelligere noluerunt, sine dubitatione peccatum est. In eis autem qui non potuerunt, pœna peccati. Ergo in vtrisque non est iusta excusatio, sed iusta damnatio. Scriptum est de hæreticis, quòd à semetipsis damnati sunt. Quid ergo? Et illi non à semetipsis damnati sunt, quibus dictum est:

In quo enim alterum iudicas, teipsum condemnas. Eadem enim agis quæ iudicas. Scimus enim quoniam iudicium Dei est secundum veritatem in eos qui talia agunt.

H Vic autem dixit Apostolus, *Qui prædicas non furandum furaris, &c.* Deus apud quem nulla est iniquitas, cuius summa potestas est, qui non tantum qualis quisque sit, videt, verum etiam qualis futurus sit, præuidet, qui solus potest in iudicando non labi, quia in cognoscendo non potest falli, *facit tamen, sicut Euangelium loquitur, solem suum oriri super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos.* Cuius mirabilis bonitatis ut simus imitatores, Dominus Christus exhortans, *Diligite, ait, inimicos vestros, benefacite eis qui vos oderunt, & orate pro eis qui vos persequuntur, ut sitis filij patris vestri qui in cælo est qui facit solem suum oriri super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos.* Hac indulgentia & lenitate diuina, multos abuti ad perniciem suam quis nesciat. Quos arguens Apostolus & grauius increpans dicit.

Existimas autem hoc o homo qui iudicas eos qui talia agunt & facis ea, quoniam tu effugies iudicium Dei? An diuinitas benignitatis eius & patientia & longanimitatis contemnis? Ignoras quoniam benignitas Dei ad penitentiam te adducit? Secundum autem duritiam tuam, & impenitentem cor thesaurizas tibi iram in die ira & reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet vnicuique secundum opera eius. His quidem qui secundum patientiam boni operis gloriam & honorem & corruptionem querentibus vitam æternam. His autem qui sunt ex contentione, & qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati.]

N Vnquid quoniam isti in sua nequitia perseverant, ideo Deus in sua patientia non perseverat, per pauca in hoc sæculo puniens ne diuina prouidentia non esse credatur, & multa seruans vltimo examini, ut futurum iudicium commendetur.

Animus malè sibi conscius, dum videtur sibi nullam pœnam pati, credit quia non iudicet Deus, cum abuti patientia Dei & non intelligere parentis benignitatem, iam sit magna damnatio. Hic enim misericordiae tempus est, nondum iudicij. Nisi enim primo Deus per misericordiam parceret, non inueniret quos per iudicium coronaret. Est ergo misericordiae tempus, quando patientia Dei ad penitentiam adducit peccantes. Audi Apostolus distinguentem vtrumque tempus, distingue & tu. *Existimas autem, inquit, o homo omnis qui iudicas eos qui faciunt ea & eadem agis, quoniam tu effugies iudicium Dei?* Intendite cui hoc dicit. Non vni homini dicit, sed generi hominum. Videbat se committere multa mala quotidie, & tamen vivere, nihil mali sibi cõtingere, & putabat aut dormire Deum, aut res humanas non attendere, aut amare facta hominum mala. Tollit istam cogitationem de corde, sed benè intelligentibus.

Quid ergo ait? Existimas o homo qui iudicas eos qui talia agunt & facis ea, quoniam tu effugies iudicium Dei? Et quali

diceret,

Ex libro
de ciuitate
Dei 15.

Extra-
ta-
tu.
Psal. 55.

1. Cor. 15.

2. Cor. 7.

Matt. 26.

2. Cor. 11.

De Episto-
la ad Sixi-
um presby-
terum.
Rom. 1.

Paulo in-
ferim.

Ex lib.
de bapti-
smo.

Ex Episto-
la ad Mo-
cedoniam.

Matt. 5.

Ex lib. (se-
rentiam
Propheti.

diceret, quare facio tanta mala quotidie, & nihil mali mihi contingit? secutus ostendit illi tempus misericordiae. *An diuitias benignitatis & patientiae & longanimitatis eius contemnis?* Et verè quia hoc contemnebat, fecit illum sollicitum. *Ignoras, inquit, quoniam benignitas Dei ad poenitentiam te adducit?* Ecce tempus misericordiae. Ne autem hoc ille semper putaret futurum, quomodo secutus eum terroret? *Tu autem. Iam tempus iudicij audi. Audisti tempus misericordiae. Propter misericordiam & iudicium cantabo tibi Domine. Tu autem, inquit, secundum duritiam cordis tui & cor impenitens thesaurizas tibi iram in die irae & reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua.* Ecce misericordiam & iudicium cantabo tibi Domine. Sed minatus est de iudicio. Nunquid idè iudicium Dei tantummodo formidandum est, & non amandum? Formidandum malis propter poenam, amandum bonis propter coronam. *Quid tã longanimum, quid tam multum in misericordia?*

Peccatur & viuatur. Accedunt peccata, augetur vita, blasphematur quotidie, & facit solem suum oriri super bonos & malos. Vocat vndeque ad correctionem, vocat vndeque ad poenitentiam. Vocat beneficij creaturæ, vocat impartiendo tempus viuendi. Vocat per lectorem, vocat per tractatorem, vocat per intimam cogitationem. Vocat per flagellum correctionis, vocat per misericordiam consolationis, longanimitatis & multæ misericordiae Deus. Malè vtendo, tu tibi thesaurizas (quod ait Apostolus) iram in die irae. Nam hoc ait Apostolus. *An diuitias bonitatis & longanimitatis eius contemnis, ignorans quoniam patientia Dei ad poenitentiam te adducit?* Quod tibi parcat, putas quia placeat ei? *Hac fecisti, inquit, & tacui. Suspensus es iniquitatem, quod ero tibi similis.* Non mihi placent peccata, sed longanimitate quæro rectè facta. Si punirem peccatores, non inuenirem confessores. Ergo te Deus longanimitate sua parcendo ad poenitentiam adducit. Tu autem cum quotidie dicis, finitur hodiernus dies, & sic ero & crastino die, non enim craserit vltimus, & tertio die, & subito venit ira eius, fratres non tardetis conuerti ad Dominum. Sunt enim qui præparant conuersionem, & differunt, & fit illis vox coruina cras cras. Coruus de arca missus non est reuersus, non quærit Deus dilationem in voce coruina, sed confessionem in gemitu columbino. Intendant ergo qui amant in Domino mansuetudinem, & timeant veritatem. *Etenim dulcis & rectus Dominus.* Ama quod dulcis est, time quod rectus est. Tanquam mansuetus dixit, *tacui*, sed tanquam iustus, *nunquid semper tacebo?* *Misericors & miserator Dominus.* Ita planè. Adhuc adde, *longanimitas.* Adde adhuc, *Et multum misericors.* Sed tunc quod est in nouissimo, *Et verax.* Quod enim modo sustinet peccantes, iudicaturus est contemnescentes. *An diuitias longanimitatis & mansuetudinis eius contemnis? Ignoras quia patientia Dei ad poenitentiam te adducit? Tu secundum duritiam cordis tui & cor impenitens, thesaurizas tibi iram in die irae, & reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua.* Mansuetus Dominus, longanimitas Dominus, misericors Dominus. Sed & iustus Dominus, & verax Dominus. Largitur tibi spatium correctionis. Sed tu plus amas dilationem, quam emendationem. Malus fuisti heri, hodie bonus esto. Et hodiernum diem in malitia peregisti, vel cras mutare. Semper expectas, & de misericordia Dei tibi plurimum polliceris, quasi ille qui tibi per patientiam promisit indulgentiam, promiserit tibi etiam prolixioram vitam. Vnde seis quid pariat crastinus dies? Rectè dicis in corde tuo, quando me correxero, Deus mihi peccata omnia dimittet. Negare non possumus quod correctis atque conuersis indulgentiam Deus promisit. Nam in quo Propheta mihi legis, quia promisit correcto indulgentiam, non mihi legis quia promisit Deus longam vitam? Ex vtroque igitur homines periclitantur, & sperando & desperando decipiuntur, qui dicunt. Bonus est Deus, misericors est Deus, faciam quod mihi placet, quod libet. Laxem habenas cupiditatibus meis, impleam desideria animæ meæ.

Quare hoc? Quia misericors est Deus, bonus Deus, mansuetus Deus. Spe isti periclitantur. Desperatione autem, qui cum inciderint in graui peccata, putantes sibi non posse iam ignosci poenitentibus, & statuentes se ad damnationem sine dubio destinatos, dicunt apud semetipsos. *Iam damnandi sumus. Quare non quod volumus faciamus, animo gladiatorum, ferro destinatum?* Idè molesti sunt desperati. Iam enim quod timeant non habent, & vehementer timendi sunt. Istos desperatione necat, spes illos. Inter spem & desperationem fluctuat animus. Metuendum est ne te occidat spes, & cum multum speras de misericordia, incidas in iudicium. Metuendum est rursus ne te occidat desperatio, & cum putas iam tibi non ignosci quæ graui commisisti, non agas poenitentiam, & incurras in iudicem sapientiam, quæ dicit. *Et ego vestrae perditioni superribebo.*

Quid ergo agit Deus cum periclitantibus vtroque morbo? Illis qui spe periclitantur, hoc dicit. *Ne tardes conuerti ad Dominum, neque differas de die in diem. Subito enim veniet ira eius, & in tempore vindictæ disperdet te.* Illis qui desperatione periclitantur, quid dicit? *In quacumque die conuersus fuerit iniquus, omnes iniquitates eius obliuiscar.* Propter illos qui desperatione periclitantur, proposuit indulgentiæ portum. Propter illos qui spe periclitantur, & dilationibus illuduntur, fecit diem mortis incertum. Quando veniet vltimus dies, nescis. Ingratus est quia hodiernum habes in quo corrigaris?

Secundum duritiam autem tuam & impenitens cor, thesaurizas tibi iram in die irae & reuelationis iusti iudicij Dei, &c.

Thesaurus hic appellat occultas dispositiones Dei, qui disponit reddere unicuique secundum opera eius. Apud quem enim sibi thesaurizat iram impenitens, nisi apud eum qui viuos est iudicaturus & mortuos? Dicit Apostolus, exponens consilium patientiæ Dei. *Existimas, inquit, qui talia agis, quia tu effugies iudicium Dei: An diuitias benignitatis & longanimitatis eius contemnis. Ignoras quia patientia Dei ad poenitentiam te adducit. Tu autem secundum duritiam cordis tui & cor impenitens, thesaurizas tibi iram in die irae & reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua.* Ille ergo auget longanimitatem, & tu auges iniquitatem. Erit illius thesaurus in sempiterna misericordia, sed in eos qui non contempserunt misericordiam: tuus autè thesaurus in ira inuenitur. Et quod ponis quotidie per modicum, postea massam inuenturus es, Minutim imponis, sed cumulum inuenies. Noli attendere minuta peccata tua quotidiana, De minutissimis guttis, flumina implentur.

Quicquid ergo homo facit modo, in thesaurum mittit. In thesaurum cœlestem boni quid colligant sciunt, mali quid colligant nesciunt. Bonus enim ponit in thesaurum cœlesti, omnia opera misericordiae quæ fecit circa homines quibus subuenit, & scit quia fidelis est custos qui illi seruat omnia quæ reponit: & non ea videt, sed de thesauro suo certus est, quia neque aliquid à fure surripitur, neque ab hoste inuaditur, neque ab inimico & improbo & potenti quasi è victo tollitur, sed semper manebit, quia à Domino potentissimo custoditur. Si enim homines pecunias fideli seruo commendant, & securi sunt, misericordias suas commendant potenti Domino, & solliciti sunt? Mali vero & ipsi mittunt in thesaurum, omnia mala opera sua seruat illis Deus. Hoc est quod dicit Apostolus. *Thesaurizas tibi iram in die irae iusti iudicij Dei.* Sed quoniam seruatur quicquid mali faciunt, nesciunt. Vbi venit Deus noster manifestus & non silebit, conuocabit ad se omnes gentes, sicut dicit Euangelium, & separabit quosdam ponens ad dexteram, quosdam ad sinistram, & incipit iam tractare thesauros vtrorumque quid quisque posuit vt inueniat. Tunc dicturi sunt homines fera & infructuosa poenitentia. O si possemus iterum viuere, & quod contempsimus audire, & facere. Sed ista poenitentia cruciabilis est non sanabilis. Vis habere vtilem poenitentiam? Modo habe. Si enim modo habueris, corrige te. Cum correctus fueris, fundetur ille thesaurus tuus,

Prou. 1. Aliter. Ego quoque in interitu vestro ri debo. Eccl. 5.

Ex lib. contra inimicū legis & Prophetarum 1.

Ex serm. de versu Psal. Deus manifeste veniet.

vbi colligebantur mala opera tua, & implebitur alius thesaurus tuus, vbi bona omnia opera tua colligantur. Sed forte conuersus ad Deum, statim morieris, opera tua nulla forte inuenientur in illo thesauro. Plane inuenies ibi opera tua, quia scriptum est. *Pax in terra hominibus bonæ voluntatis.* Deus non annotat facultatem, sed coronat voluntatem. Scit quia voluisti, & non potuisti. Sic te annotat, quasi feceris quod voluisti. Ergo opus est vt conuertaris, ne differendo subito moriaris, & omnino nihil inueniatur quod in præfenti habeas, & in futuro possideas.

Ex sermone de blasphemia spiritus sancti.

Contra Spiritum sanctum quo baptizantur quorum peccata omnia dimittuntur, & quem accipit Ecclesia vt cui dimiserit peccata dimittantur ei, verbum valde malum & nimis impium, siue cogitatione, siue etiam lingua sua dicit, quem patientia Dei cum ad pœnitentiam adducit, ipse secundum duritiam cordis sui & cor impœnitens, thesaurizat sibi iram in die iræ & reuelationis iusticiæ Dei, qui reddet vnicuique secundum opera eius. Hæc ergo impœnitentia, sic enim vno aliquo nomine possumus vtrunque appellare blasphemiam, & verbum contra Spiritum sanctum quod remissionem non habet in æternum. Hæc inquam impœnitentia contra quam clamabant præco & iudex dicentes, pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum celorum, contra quam Dominus os Euangelicæ prædicationis aperuit, & contra quam ipsum Euangelium in toto orbe prædicandum esse prædixit, vbi postea quàm re-turrexit à mortuis, ait discipulis suis. *Oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine eius pœnitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, insipientibus ab Hierusalem,* hæc omnino impœnitentia non habet remissionem, neque in hoc sæculo neque in futuro. Quia pœnitentia impetrat remissionem in hoc sæculo, quæ valeat in futuro. Sed impœnitentia ista vel cor impœnitens, quamdiu quisque in hac carne viuunt, non potest iudicari. De nullo enim desperandum est quamdiu patientia Dei ad pœnitentiam adducit. Nec de hac vita rapit impium, qui non vult tantum mortem impij, quantum vt conuertatur & viuat. Paganus est hodie. Vnde scis vtrum sit futurus craftio Christianus? Iudæus infidelis est hodie, quid si cras credit in Christum? Hæreticus est hodie, quid si cras sequitur Catholicam veritatem? schismaticus est hodie, quid si cras amplectitur Catholicam pacem? Quid si illi quos in quocunque genere erroris notas, & tanquàm desperatissimos modo damnas, antequam finiant istam vitam, agunt pœnitentiam & inueniunt veram vitam?

Matth. 3.

Luc. 24.

1. Cor. 4.

Proinde fratres, etiam ad hoc vos admoneat, quod ait Apostolus. *Nolite ante tempus quicquam iudicare.*

Ira & indignatio, tribulatio & angustia in omnem animam hominis operantis malum, Iudæi primum & Græci.]

Ex Epistola secunda ad Valentinum de gratia & libero arbitrio.

Soli enim paruuli qui nondum habent opera propria vel bona vel mala, secundum solum originale peccatum damnabuntur, quibus per lauacrum regenerationis non subuenit gratia Saluatoris. Cæteri autem omnes qui iam vtentes libero arbitrio sua propria peccata originali peccato insuper addiderunt, si de potestate tenebrarum per gratiam Dei non eruuntur nec transferuntur ad regnum Christi, non solum secundum originis, verum etiam secundum propriæ voluntatis merita iudicium reportabunt. Boni vero non solum ipsi quidem secundum bonæ voluntatis suæ merita præmium consequentur, sed etiam ipsam bonam voluntatem per Dei gratiam consecuti sunt. Ac sic impletur quod scriptum est: *Ira & indignatio, tribulatio & angustia, in omnem animam hominis operantis malum, Iudæi primum & Græci. Gloria autem & honor & pax omni operanti bonum, Iudæo primum & Græco.*

Gloria autem & honor & pax omni operanti bonum, Iudæo primum & Græco.]

Ex lib. sententiarum Prosperii.

Pax Christi, finem temporis non habet, & ipsa est omnis piæ intentionis actionisque perfectio. Propter hanc Sacramentis eius imbuimur. Propter hanc mirabili-

bus eius operibus & sermonibus erudimur. Propter hanc Spiritum eius pignus accipimus. Propter hanc in eum credimus & speramus, & amore ipsius quantum donat accendimur. Propter hanc denique omnem tribulationem fortiter toleramus, vt in ea feliciter sine tribulatione regnemus. Vera enim pax, vnitatem facit. Quoniam qui adhæret Domino vnus Spiritus est.

Non enim est acceptio personarum apud Deum. Quicumque enim sine lege peccauerunt, sine lege & peribunt, & quicumque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur.]

Nimirum cum diceret Apostolus, *Quicumque sine lege peccauerunt, sine lege peribunt, de illa lege agebat quam Deus dedit per Moysen famulum suum populo suo Israël.* Hoc ipsa quæ circumstant verba eius ostendunt. Disputabat enim de Iudæis & Græcis, id est, Gentibus, non ad circumcisionem, sed ad præputium pertinentibus, id est sine lege eos dicens, quia non acceptant legem, quam se accepisse gloriabantur Iudæi. Vnde ait illis. *Sicut tu Iudæus cognominaris, & requiescis in lege, & gloriaris in Deo.* Denique vnde ad hanc sententiam venerit intuedum est, vt diceret: *Quicumque sine lege peccauerunt, sine lege peribunt. Ira (inquit) & indignatio, tribulatio & angustia in omnem animam hominis operantis malum, Iudæi primum & Græci. Gloria autem, & honor, & pax omni operanti bonum, Iudæo primum & Græco. Non est enim personarum acceptio apud Deum.* Et hic addit vnde nunc quæstio est, & ait. *Quicumque enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt.* Et quicumque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur. Hos utique Iudæos, illos Græcos volens intelligi, quoniam de his agebat, vtrosque sub peccato esse demonstrans, vt egere se gratia vtrique fateantur.

Propter quod dicit. *Non enim est distinctio. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei, iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem qua est in Christo Iesu.* Quos itaque dicit omnes peccasse, nisi Iudæos & Græcos, de quibus dixerat, non enim est distinctio? Nam & de his paulo ante. *Causati enim sumus, inquit, Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse.* Ac per hoc quicumque sine lege peccauerunt, illa scilicet de qua Iudæi gloriabantur, sine lege peribunt. Et quicumque in lege peccauerunt, id est, ipsi Iudæi, per legem iudicabuntur. Nec ideo non peribunt, nisi credant in eum qui venit quærere quod perierat. Nonnulli quippe etiam Catholici tractatores, in his Apostoli verbis aliter quàm se res habet, parum attendendo saperunt, vt dicerent illos perire qui sine lege peccauerunt, hos autem qui in lege peccauerunt iudicari tantummodo, non perire, tanquam per pœnas transitorias credantur esse purgandi, sicut ille de quo dictum est, *Ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem.* Sed hoc merito fundamenti benè intelligitur, de quo agebat Apostolus vt hoc diceret. Superius quippe dixerat: *Ut sapiens architectus fundamentum posuit, alius superædificat, vnusquisque autem videat quomodo superædificet. Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Iesus.* Et cætera vsque ad eundem locum, vbi eum dixit per ignem saluari, qui super hoc fundamentum non aurum, non argentum, non lapides preciosos, sed ligna, fœnum, stipulam superædificat, non tamen respuit ne recipiat, nec receptum deserit fundamentum, idque omnibus carnalibus suis quibus capitur atque succumbit delectationibus anteponeit, cum ad hunc articulum ventum fuerit, vt aut illæ deserantur aut Christus. Vbi si non anteponeitur Christus, non ille est fundamentum. Omnibus quippe structuræ posterioribus partibus anteponeitur fundamentum. Nec cogitasse existimo eos qui serferunt non perire de quibus dictum est, *Per legem iudicabuntur, nisi quia fundamentum habent Christum.* Parum ergo attenderunt quod demonstrauius, atque ipsa scriptura clamat, de Iudæis hoc Apostolum dicere, qui sine fundamento sunt Christo. Quis autem Christianus dixerit non perire Iudæum si non credat in Christum, sed tantummodo iudicari, cum Christus ipse ad eandem gentem proprie oues quæ inde perierunt se missum esse testetur, & tolera-

Extrahe. Psal. 111.

Rom. 3.

1. Cor. 3. Ibidem.

bilius dicat futurum Sodomitis in die iudicij, qui utique sine lege perierunt, quàm ciuitati Iudææ quæ in eum non credidit tanta virtute mirabilia facientem? Si ergo Apostolus secundum legem quàm Deus per Moysen populo Israel dedit, cæteris autem gentibus non dedit, sine lege dixit esse cæteras gentes, quid intellecturi sumus in psalmo dictum esse, *Præuaricantes existimauit omnes peccatores terræ, nisi intelligamus aliquam legem non per Moysen datam, secundum quam sunt præuaricantes cæterarum gentium peccatores? Vbi enim lex non est, nec præuaricatio. Quæ ista lex est, nisi fortè illa de qua idem dicit Apostolus. Gentes quæ legem non habent naturaliter quæ leges sunt faciunt, hi legem non habentes ipsi sibi sunt lex.* Secundum hoc ergo quod dixit, legem non habentes, sine lege peccauerunt, sine lege peribunt. Secundum id vero quod ait, ipsi sibi sunt lex, non immeritò præuaricatores æstimantur omnes peccatores terræ. Nullus enim est qui faciat alteri iniuriam, nisi qui fieri nolit sibi. Et in hoc transgreditur naturæ legem, quam non sinitur ignorare, dum id quod facit non vult pati. Nunquid autem lex ista naturalis non erat in populo Israel? Erat planè, quoniam & ipsi homines erant. Sine lege autem naturali essent, si præter naturam humani generis esse potuissent. Multo magis ergo præuaricatores facti sunt lege diuina, quæ naturali illa siue instaurata, siue aucta, siue firmata. Iam verò si in omnibus peccatoribus terræ non incongrue deputantur & paruuli, propter originalis vincula peccati, etiã ipsi in similitudinem præuaricationis Adæ ad illam præuaricationem pertinere monstrantur, quæ data lege in paradiso prima commissæ est. Ac per hoc rectè nullo prorsus excepto, præuaricatores æstimantur omnes peccatores terræ. *Omnes autem peccauerunt, & egent gloria Dei.* Omnes igitur præuaricantes gratia saluatoris inuenit, alios magis, alios minus. Quantò enim legis maior in quocunque cognitio, tantò minor peccati excusatio. Quantò minor peccati excusatio, tantò manifestior præuaricatio. Restabat ergo, vt omnibus non sua, sed Dei, id est à Deo donata iustitia subueniret. vnde ait Apostolus. *Per legem cognitio peccati.* Non ergo oblatio, sed cognitio. *Nunc autem sine lege, inquit, iustitia Dei manifesta est, testificata per legem & prophetas.* Proinde etiam iste subiunxit. *Propterea, inquit, dilexi testimoniari tua.* Tanquam diceret, quoniam lex siue in paradiso data, siue naturaliter insita, siue in literis promulgata, præuaricatores fecit omnes peccatores terræ. Qui ergo nouerunt diuina mandata, aufertur eis excusatio quam solent habere homines de ignorantia. Sed nec ipsi sine pœna erunt, qui legem Dei nesciunt. *Qui enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt. Qui autem in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur.* Quod mihi non videtur Apostolus ita dixisse, tanquam peius aliquid significauerit esse passuros qui legem nesciunt in peccatis suis, quam illos qui sciunt. Peius enim videtur esse perire, quam iudicari. Sed cum hoc de Gentibus & Iudæis loqueretur, quia illæ sine lege sunt, isti autem legem acceperunt, quis audeat dicere Iudæos, qui in lege peccant non esse perituros, cum in Iesum Christum nõ crediderunt? quandoquidem de illis scriptum est, per legem iudicabuntur. Sine fide enim Iesu Christi nemo liberari potest. Ac per hoc ita iudicabuntur vt pereant. Nam si peior est conditio nescientium quam scientiũ legem Dei, quomodo verum erit quod in Euangelio Dominus ait, Luca 12. Seruus qui nescit voluntatẽ Domini sui & facit digna plagis, vapulabit pauca, seruus autem qui scit voluntatem Domini sui & facit digna plagis, vapulabit multa? Ecce vbi ostendit grauius peccare hominem scientem, quàm nescientem. Nec tamen ideo confugiendum est ad ignorantiam tenebras, vt in eis quisque requiratur excusationem. *Aliud est enim nescisse, aliud scire noluisse.* Voluntas quippè arguitur in eo de quo dicitur: *Noluit intelligere vt bene ageret.* Sed & illa ignorantia quæ non est eorum qui scire nolunt, sed eorum qui tanquam simpliciter nesciunt, neminem sic excusat vt semper in igne nõ ardeat, si propterea nõ credidit, quia non audiuit omnino quid crederet, sed fortassè vt mitius ardeat. Non sine causa dictum est, *Essande iram tuam in Gentes quæ te non nouerunt.* Et illud quod ait Apostolus

Paulus: *Cum venerit in flamma ignis dare vindictam in eos qui ignorant Deum.*

Sed quod adiunxit, atque ait, *Nunc autem excusationem non habent de peccato suo*, potest mouere quærentes, vtrum hi ad quos non venit I E S V S Christus, nec locutus est eis, habeant excusationem de peccato suo. Si enim non habent, cur hic dictum est propterea istos non habere, quia venit & locutus est eis? Si autem habent, vtrum ad hoc habent vt à pœnis alienentur, an vt mitius puniantur? Ad hæc inquisita pro meo captu Domino adiuuante respondeo, habere illos excusationem non de omni peccato suo, sed de hoc peccato quo in I E S V M Christum non crediderunt, ad quos non venit, & quibus non est locutus. Sed non in eo sunt numero hi ad quos in discipulis venit, & quibus per discipulos est locutus, quod & nunc facit. Nam per Ecclesiam suam venit ad Gentes, & per Ecclesiam suam loquitur Gentibus. Ad hoc enim pertinet quod ait Matthæi decimo: *Qui vos recipit, me recipit, & qui vos spernit, me spernit.* An vultis (inquit Apostolus Paulus) *experimentum accipere eius qui in me loquitur Iesus Christus?* Restat inquirere vtrum ij qui prius quàm I E S V S Christus in Ecclesiam veniret ad gentes, & priusquam Euangelium eius audirent, vitæ huius sine præuenti sunt seu præueniuntur, possint habere hanc excusationem. Possunt planè, sed non ideo possunt effugere damnationem. *Quicumque sine lege peccauerunt, sine lege peribunt.* Et *quicumque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur.* Quæ quidem Apostoli verba, quoniam id quod ait peribunt terribiliter sonat, quam quod ait iudicabuntur: non solum mihi nihil adiuuare hanc excusationem videntur, verum etiam plus grauare. *Qui enim se quia non audierunt excusabunt, sine lege peribunt.* Sed vtrum hi qui cum audirent contempserunt, vel etiam restiterunt, nec tantum contradicendo, sed eos à quibus audierunt odiis persequendo, in eis deputandi sunt, de quibus aliquid leuius videtur sonuisse quod dictum est, Per legem iudicabuntur, merito quæritur. Sed si aliud est perire sine lege, aliud iudicari per legem, & illud est grauius, hoc autem leuius, proculdubio non sunt in hac pœna leuiore ponendi. Quia neque ipsi in lege peccauerunt, sed omnino legem Christi accipere noluerunt, & eam quantum ad ipsos pertinet, omninò nullam esse voluerunt. Illi autem peccant in lege qui sunt in lege, id est qui eam suscipiunt, eamque sanctam & mandatum sanctum & iustum & bonum fatentur, sed infirmitate non implent, quod ab ea rectissimè præcipi dubitare non possunt. Neque enim de infidelibus & fidelibus erat sermo vt hoc diceret, sed de Gentibus & Iudæis. Qui certe vtrique nisi in eo Salvatore saluentur qui venit quærare quod perierat, ad perditionem sine dubio pertinebunt, quamuis dici possit alios grauius, alios leuius perituros, id est alios grauiores, alios leuiores pœnas in sua perditione passuros. Ille enim perire Deo dicitur, quisquis ab illa beatitudine quam dat sanctis suis per supplicium separatur. Tanta est autem suppliciorum, quanta est diuersitas peccatorum. Quæ quomodo sese habeat, altius eam iudicat sapientia diuina, quàm coniectura scrutatur aut effatur humana. Isti certè ad quos venit, & quibus locutus est Christus, non habent de magno infidelitatis peccato illam excusationem qua possint dicere, non vidimus, non audiimus, siue non acceptaretur ista excusatio ab illo cuius inscrutabilia sunt iudicia, siue acceptaretur, & si non vt ab omni damnatione liberarentur, certè aliquanto mitius & leuius damnarentur.

Non enim auditores legis insiti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur. Cum enim gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ leges sunt faciunt, eiusmodi legem non habentes ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum & inter se inuicem cogitationum accusantium aut etiam defendentium, in die cum iudicabit Deus occulta hominum secundum Euangelium meum per Iesum Christum.

2. Thes. 1.

Extraff. euangelij secundum Ioan. 89.

2. Cor. 13.

Luca 19.

Ex lib. de
spiritu &
litera.

Videndum est quomodo dicat Apostolus, *Cum enim gentes quæ legem non habent, naturaliter quæ legis sunt faciunt, hi legem non habentes ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis.* Ne videatur certè non esse distantia noui testamenti, quod leges suas Dominus in cordibus populi sui se scripturam esse promisit, quandoquidem gentes hoc naturaliter habeant. Pertractanda est igitur hæc quæstio, quæ non mediocris exorta est. Dicit enim aliquis. Si Deus hinc discernit à vetere testamento nouum, quod in vetere legem suam scripsit in tabulis, in nouo autem scripsit in cordibus fidelium, Vnde Iudæi discernuntur à Gentibus, quæ habent opus legis scriptum in cordibus suis, quo naturaliter quæ legis sunt faciunt, quasi iam illo populo vetere potiores, qui legem accepit in tabulis, & nouo populo priores, cui hoc præstatur per testamentum nouum, quod his natura iam præstitit? An fortè eas gentes commemorauit Apostolus scriptam in cordibus habere legem, quæ ad nouum pertinent testamentum? Ad hoc enim vnde venerit intuentum est. Primo Euangelium commendans, ait. *Virtus enim est in salutem omni credenti, Iudæo primum & Græco.* Iustitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem, sicut scriptum est. *Iustus enim ex fide uiuit.* Deinde loquitur de illis impijs, quibus propter superbiam nec cognitio Dei profuit, quia non sicut Deum glorificauerunt aut gratias egerunt. Indetranlit ad eos qui iudicant & agunt talia qualia condemnant, nimirum propter Iudæos, qui de lege Dei gloriabantur, quamuis adhuc eos nominatim non exprimat. Et ideo dicit: *Ira & indignatio, tribulatio & angustia, in omnem animam hominis operantis malum, Iudæi primum & Græci. Gloria autem & honor & pax omni operanti bonum, Iudæo primum & Græco.* Non enim est personarum acceptio apud Deum. *Quicumque enim sine lege peccauerunt, sine lege & peribunt. Et quicumque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur. Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur.* His verbis vnde hoc agitur subiunxit, & dicit. *Cum enim gentes quæ legem non habent naturaliter quæ legis sunt faciunt, & cætera quæ iam supra commemorauit.* Proinde non videtur alios hic significasse sub nomine gentium, quàm eos quos nomine Græci supra significabat, cum diceret, *Iudæo primum & Græco.* Porro si Euangelium virtus Dei est in salutem omni credenti, Iudæo primum & Græco, & ira & indignatio, tribulatio & angustia in omnem animam hominis operantis malum, Iudæi primum & Græci, gloria autem & honor & pax omni operanti bonum, Iudæo primum & Græco, iste autem Græcus nomine gentium significatus est, naturaliter quæ legis sunt facientium, & quæ scriptum habent opus legis in cordibus suis, profecto ad Euangelium pertinent gentes, quibus lex in cordibus scripta est. Eis quippè creditibus virtus Dei est in salutem. Quibus autem Gentibus benè operantibus gloriam & honorem pacemque promitteret, extra Euangelij gratiam constitutis? *Quia enim personarum acceptio non est apud Deum, & non auditores legis, sed factores iustificantur,* ideo siue Iudæus siue Græcus, hoc est quilibet ex Gentibus crediderit, salutem in Euangelio pariter habebit. *Non enim distinctio,* sicut postea dicit. *Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei, iustificati gratis per gratiam ipsius.* Vnde autem factorem legis græcum iustificari diceret, sine gratia saluatoris? Non enim contra seipsum diceret, quod ait, *Factores legis iustificabuntur,* tanquam per opera non per gratiam iustificentur, cum dicat gratis iustificari hominem per fidem sine operibus legis, nihilque aliud velit intelligi in eo quod dicit gratis, nisi quia iustificationem opera non præcedunt. Apertè quippè alibi dicit. *Si gratia, non ex operibus.* Alioquin gratia iam non est gratia. Sed sic intelligendum est, *Factores legis iustificabuntur,* vt sciamus eos aliter non esse factores legis nisi iustificentur, vt non iustificatio factoribus accedat, sed vt factores iustificatio præcedat. Quid est enim aliud iustificari quàm iusti facti, ab illo scilicet qui iustificat impium, vt ex impio fiat iustus? Si enim ita loqueremur, vt diceremus, homines liberabuntur, hoc vtique intelli-

geretur, eis qui iam homines essent accedere liberationem. Si autem diceremus, homines creabuntur, non vtique intelligeretur eos creari qui erant, sed ipsa creatione homines fieri. Ita si dictum esset factores legis honorabuntur, rectè non acciperemus nisi honorem illis qui iam essent factores legis accedere. Cum vero dictum est, factores legis iustificabuntur, quid aliud dictum est quam iusti iustificabuntur? Factores enim legis vtique iusti sunt. Ac per hoc tantundem est ac si diceretur, factores legis creabuntur, non qui iam erant, sed vt sint. Vt sic intelligerent etiam Iudæi legis auditores, indigere se gratia iustificatori, vt possent esse factores, Aut certè ita dictum est, Iustificabuntur, ac si diceretur, iusti habebuntur, iusti deputabuntur, sicut dictum est de quodam. Ille autem volens se iustificare, id est, vt iustus haberetur & deputaretur. Vnde aliter dicimus, *Deus sanctificat sanctos suos:* aliter autem *sanctificetur nomen tuum.* Illud ideo, quia ipse illos fecit sanctos esse, qui non erant sancti. Hoc autem ideo, vt quod semper apud se sanctum est, sanctum etiam ab hominibus habeatur, id est sancte timeatur. Si ergo Gentes commemorans quæ naturaliter legis sunt facientes, & scriptum habentes opus legis in cordibus, illos intelligi voluit qui credunt in Iesum Christum, quia non sicut Iudæi præmissa sibi lege veniunt ad fidem, non est cur eos conemur discernere ab his quibus Dominus, per Prophetam promittens testamentum nouum, dixit leges suas se scripturam in cordibus eorum, quia & ipsi per insertionem quem oleastro præstitam dicit, ad eandem oleam, hoc est ad eundem Dei populum pertinent. Potiusque concordat prophético etiam hoc Apostolicum testimonium, vt hoc sit pertinere ad testamentum nouum, legem Dei habere non in tabulis, sed in cordibus scriptam, hoc est in intimo affectu iustitiam legis amplecti, vbi fides per dilectionem operatur, quia ex fide iustificat gentes Deus. Quod scriptura præuidens, prænunciat Abrahamæ dicens. *In semine tuo benedicentur omnes gentes,* vt per hanc promissionis gratiam oliuæ infereret oleaster, & fierent fideles gènes filij Abrahamæ in semine Abrahamæ, quod est Christus, sectantes eius fidem, qui non accepta in tabulis lege, nondumque habens ipsam circūcisionem, credidit Deo, & deputatum est illi ad iustitiam, ac si tale erit hoc quod de eiusmodi gentibus dixit Apostolus, quod opus legis habeant scriptum in cordibus suis, quale est illud ad Corinthios. *Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.* Ita enim fiunt de domo Israel, cum præputium eorum in circūcisionem deputatur, eo quod iustitias legis non præcisione carnis ostendunt, sed cordis charitate custodiunt. Quoniam si præputium iustitias legis custodiat, nonne præputium eius (inquit) in circūcisionem deputabitur? Et propterea in domo veri Israel, in quo dolus nõ est, participes sunt testamenti noui, quia dat Deus leges in mente eorum & cordibus ipsorum scriptas digito suo Spiritu sancto, quo ibi diffunditur charitas, quæ legis est plenitudo. Nec moueat quod naturaliter eos dixit quæ legis sunt facere non spiritu Dei, non gratia, non fide. Hoc enim agit spiritus gratiæ, vt imaginem Dei in qua naturaliter facti sumus, instauret in nobis. Vitium quippè contra naturam est, quod vtique sanat gratia, propter quam Deo dicitur. *Miserere mei, sana animam meam quia peccauit tibi.* Proinde naturaliter homines quæ legis sunt faciunt. Qui enim hoc non faciunt, vitio suo non faciunt. Quo vitio? Lex Dei est deleta de cordibus. Ac per hoc vitio sanato, cum illic scribitur, fiunt quæ legis sunt naturaliter, non quod per naturam negata sit gratia, sed potius per gratiam reparata natura. Qua gratia interiore homine renouato, iustitia scribitur quam culpa deleuerat. Si autem hi qui naturaliter quæ legis sunt faciunt, nondum sunt habendi in numero eorum quos Christi iustificat gratia, sed in eorum potius, quorum meminit impiorum, nec Deum verum veraciter iustitiam colentium: quædam tamen facta vel legimus, vel nouimus, vel audiuius, quæ secundum iustitiæ regulam, non solum vituperare non possumus verum etiam merito recteque laudamus, quamquam si discutiuntur quo fine fiant, vix inueniuntur quæ iustitiæ debitam lau-

Rom. 1.

Ibidem.

Ephes. 6.

2. Cor. 1.

dem defensionem ve mereantur. Verumtamen quia non vsque adeo in anima humana imago Dei terrenorum affectuum tabe detrita est, vt nulla in ea velut lineamenta extrema remanserint, vnde merito dici possit, etiam in ipsa impietate vitæ suæ facere aliqua legis vel sapere, si hoc est quod dictum est, quia gentes quæ legem non habent (hoc est legem Dei) naturaliter quæ legis sunt faciunt, & quia huiusmodi homines ipsi sibi sunt lex, & scriptum opus legis habent in cordibus suis, id est non omnimodo deletum est, quod ibi per imaginem Dei cum crearentur impressum est, etiam sic illa differentia non perturbabitur qua distat à veteri testamento nouum, eò quod per nouum scribitur lex Dei in corde fidelium, quæ per vetus in tabulis scripta est. Hoc enim ibi scribitur per renouationem, quod non omni modo deletum est per vetustatem. Nam sicut ipsa imago Dei renouatur in mente credentium per testamentum nouum, quam non penitus impietas aboleuerat (nam remanserat vtique id, quod anima hominis nisi rationalis esse non potest) ita etiam ibi lex Dei non ex omni parte deleta per inutilitã, profecto scribitur renouata per gratiam. Nec istam inscriptionem, quæ iustificatio est, poterat efficere in Iudæis lex in tabulis scripta, sed solam præuicationem. Nam & ipsi homines erant, & vis illa naturæ inerat eis, qua legitimum aliquod animal rationale & sentit & facit. Sed pietas quæ in aliam vitam transfert beatam & æternam, legem habet immaculatam, conuertentem animas vt ex illo lumine renouentur, fiatque in eis quod dicitur. Signatum est super nos lumen vultus tui Domine. Vnde & auersi obolescere meruerunt, renouari autem nisi gratia Christiana, hoc est nisi mediatoris intercessionem non possunt. Vnus enim Deus, vnus mediator Dei & hominum homo Christus Iesus, qui dedit semetipsum redemptionem pro omnibus. Ac ius gratia si alieni sunt illi de quibus agimus, qui secundum illum modum de quo superius satis diximus, naturaliter quæ legis sunt faciunt, quid eis proderunt excusantes cogitationes in die qua iudicabit Deus occulta hominum, nisi fortè vt mitius puniantur? Sicut enim non impediunt à vita æterna iustum quædam peccata venialia, sine quibus hæc vita non ducitur, sic ad salutem æternam nihil profunt impio aliqua bona opera, sine quibus difficillimè vita cuiuslibet pessimi hominis inuenitur. Verumtamen sicut in regno Dei velut stella à stella, in gloria differunt sancti, & sic in damnatione poenæ sempiternæ tolerabilius erit Sodomæ quàm alteri ciuitati, & erunt quidam duplo amplius quibusdam gehennæ filij. Ita nec illud in iudicio Dei vacabit, quod in ipsa impietate damnabili magis alius alio minusve peccauerit. Quid ergo Apostolus efficere voluit, quod iactantiam cohibens Iudæorum, cum dixisset non auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur, continuo subiicit de ijs qui legem non habentes naturaliter quæ legis sunt faciunt, si non illi sunt intelligendi qui pertinent ad gratiam mediatoris, sed illi potius qui cum verum Deum vera pietate non colant, habent tamen quædam opera bona, in vita impia? An fortè hoc ipso probandum credidit quod supra dixerat, quia non est personarum acceptio apud Deum, & quod postea dixit quia non Iudæorum est Deus tantum, sed & gentium, quod quantumlacunquæ legis opera naturaliter inlita non inuenirentur in eis qui legem non acceperunt, nisi ex reliquijs imaginis Dei, quam non contemnit cum in eum credunt, apud quem non est acceptio personarum?

Eiusmodi legem non habent es, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis. Nulla est anima quantumuis peruertita, quæ tamen vilo modo ratiocinari potest, in cuius conscientia non loquatur Deus. Quis enim scripsit in cordibus hominum naturalem legem nisi Deus? De qua lege Apostolus ait. Cum enim Gentes quæ legem non habent, naturaliter quæ legis sunt faciunt, hi legem non habentes ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, contestante conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationum, accusantium, aut etiam excusantium in die qua iudicabit

Deus occulta hominum. Quapropter omnis anima rationalis etiam cupiditate cæcata, tamen cum cogitat & ratiocinatur, quicquid in ea ratiocinatione verum est, non ei tribuendum est, sed ipsi lumini veritatis, à quo vel tenuiter pro sui capacitate illustratur, vt verum aliquid in ratiocinando sentiat. Manu formatoris nostri in ipsis cordibus nostris veritas scripsit, quod tibi non vis fieri, ne facias alteri. Hoc & antequam lex daretur, nemo ignorare permisus est, vt esset vnde iudicarentur & quibus lex non esset data. Sed ne sibi homines aliquid defuisse quererentur, scriptum est & in talibus quod in cordibus non legebant. Non enim scriptum non habebant, sed legere nolebant. Oppositum est oculis eorum, quod in conscientia videre cogentur, & quali forinsecus admota voce Dei, ad interiora sua homo compulsus est. Dicente scriptura. In cogitationibus enim impij, interrogatio erit. Vbi interrogatio ibi lex. Sed quia homines appetentes ea quæ foris sunt, etiam à seipsis exules facti sunt, propterea scripta lex quid clamat eis qui deseruerunt legem scriptam in cordibus suis? Redite præuicatores ad cor. Quis enim te docuit nolle accedi ab altero ad uxorem tuam? Quis te docuit nolle tibi furtum fieri? Quis te docuit nolle iniuriam pati, & quicquid aliud vel vniuersaliter vel particulariter dici potest? Multa enim sunt de quibus singulis interrogati homines clara voce respondeant, nolle se patiea. Age, si non vis pati ista, nunquid solus es homo? Nonne in societate viuus generis humani? Qui tecum factus est, socius tuus est, & omnes facti ad imaginem Dei, nisi terrenis cupiditatibus conterant quod ille formauit. Quod ergo tibi non vis fieri, noli alteri facere. Iudicas enim malum esse in eo quod pati nõ vis, & hoc te cogit nosse lex intima in ipso corde conscripta. Omnes ergo de his rebus interrogati, clamant hæc bona non esse. Rursum de beneficiis, non solum de non nocendo, verum etiam de præstando & tribuendo, interrogatur omnis anima. Esuriens famem pateris, alius habet panem, & redundat illi ultra sufficientiam, nouit te egere, & non dat, displicet tibi esurienti, displicet & satiato cum alterum esurire cognoueris. Peregrinus tecto indigens venit in patriam tuam, non suspicatur. Ille tunc clamat illam inhumanam esse ciuitatem, facilius apud barbaros sibi esse potuisse refugium. Sentit enim iniquitatem, quia patitur. Tu fortè non sentis. Sed oportet vt te cogites peregrinum, & videas quomodo tibi possit displicere, qui tibi non præstiterit, quod tu in patria tua non vis peregrino præstare.

Testimonium reddente illi conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationum accusantium, aut etiam defendentium in die qua iudicabit Deus occulta hominum.

Dominus per Prophetam, Et ero, inquit, testis velle malis & periuris, & cætera. Tellem verò se dicit futurum, qui in iudicio suo non indiget testibus. Eumque velocem, siue quia repetente venturus est, eritque iudicium ipso inopinato eius aduentu celerrimum, quod tardissimum videbatur, siue quia ipsas conuincet sine vlla sermonis prolixitate conscientias. In cogitationibus enim (sicut scriptum est) impij, interrogatio erit. Et Apostolus, Cogitationibus, inquit, accusantibus vel etiam excusantibus, in die qua iudicabit Dominus occulta hominum secundum Euangelium meum per Iesum Christum. Etiam sic ergo Dominus futurus testis intelligendus est velocis, cum sine mora reuocaturus est in memoriam, vnde conuincat puniatque conscientiam.

Non quemadmodum iudicant homines, qui corda non vident, à quibus plerunquæ absoluuntur peiores & deteriores, quam condemnantur, sed in æquitate & cum iustitia Dominus iudicabit testimonium perhibente conscientia, & cogitationibus accusantium seu defendentibus. Decidant ergo à cogitationibus suis dictum est, decidant accusantibus se cogitationibus suis, conscientia sua. Sicut Apostolus dicit: Et cogitationum accusantium seu defendentium in reuelatione iusti iudicij Dei. Omnia opera vel bona, vel mala, à cogitatione procedunt. In cogitatione quisque innocens, in cogitatione reus est.

Propter

Ex tractatu.
iii.
Psal. 57.

Ex lib. de
ciuitat. Dei
204
Malac. 3.

Sapi. 1.

Ex tractatu.
iu.
Psal. 9.

Ex tractatu.
iu.
Psal. 2.

Propter quod scriptum est. *Cogitatio sancta seruabit te. Et alibi legitur. In cogitationibus impij, interrogatio erit. Et Apostolus: Cogitationibus (ait) accusantibus, aut etiam excusantibus. Vbi autem felix est, qui in cogitatione miser est? aut quomodo ibi non miser est, qui ad nihilum redactus est? Magna quippè sterilitas, iniquitas. Merito dictum est. Confundantur iniqui facientes vana. id est, inaniter tanquam redacti in nihilum.*

Si autem tu Iudæus cognominaris, & requiescis in lege, & gloriaris in Deo, & nosti voluntatem eius, & probas vtiliora instructus per legem, confidis teipsum esse ducem cæcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiæ & veritatis in lege, qui ergo alium doces teipsum non doces? Qui prædicas non furandum furaris. Qui dicis non mæchandam, mæcharis. Qui abominaris idola, sacrilegium facis. Qui in lege gloriaris, per præuarcationem legis Deum inhonoras. Nomen enim Dei per vos blasphematur inter Gentes, sicut scriptum est.

Iudæum arguit, cumque dicit Iudæum cognominari, & iniquam id quod proficitur implere. *Si autem tu (inquit) Iudæus cognominaris, & requiescis in lege, & gloriaris in Deo, &c.* Non enim qui in manifesto Iudæus est, neque quæ in manifesto in carne est circumcisio, sed qui in abscondito Iudæus est & circumcisione cordis in spiritu non litera, cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est. Hic manifestauit quemadmodum dixit, gloriaris in Deo. Nam vtique si verè talis Iudæus gloriaretur in Deo, eo modo quo postulat gratia, quæ non operum meritis, sed gratuita datur, ex Deo esset laus eius, non ex hominibus. Sed ita gloriabatur in Deo, velut qui soli meruissent legem eius accipere, secundum vocem illam psalmi qua dictum est. *Non fecit sic vlli genti, & iniustitia sua non manifestauit illis. Quam tamen Dei legem sua iustitia se arbitrabantur implere, cum magis eius præuarcatores essent. Vnde illis iram operabatur, abundante peccato, quod ab scientibus perpetrabatur. Quia & quicunque faciebant quod lex iubebat, non adiuuante spiritu gratiæ, timore pœnæ faciebant, non amore iustitiæ. Ac per hoc coram Deo non erat in voluntate, quod coram hominibus apparebat in opere. Poriusque ex illo rei tenebantur, quod eos vouerat malle (si fieri posset impunè) committere. Circumcisionem autem cordis dicit, puram scilicet ab omni illicita concupiscentia voluntatem. Quod non fit litera docente & minante, sed spiritu adiuuante atque sanante. Ideò laus talium non ex hominibus, sed ex Deo est, qui per suam gratiam præstat vnde laudantur. De quo dicitur. *In Domino laudabitur anima mea. Et cui dicitur. Apud te laus mea.**

Circumcisio quidem prodest si legem obserues. Si autem præuarcator legis sis, circumcisio tua præputium facta est. Si igitur præputium iustitiæ legis custodiat, nomen præputium illius in circumcissionem reputabitur? Et iudicabit id quod ex natura est præputium legem consummans te, qui per literam & circumcissionem præuarcator es legis.

Opera legis bipertita sunt. Nam partim in sacramentis, partim vero in moribus accipiuntur. Ad sacramenta pertinet circumcisio carnis, sabbatum temporale, neomeniæ, sacrificium, atque omnes huiusmodi innumerabiles obseruationes. Ad mores autem, Non occides, non mæchaberis, non falsum testimonium dices, & cætera talia. In obseruationibus autem si non intelligantur, seruitus sola est, qualis erat in populo Iudæorum, & est vsque adhuc. Si autem & obseruentur illa & intelligantur, non modo nihil obsunt, sed etiam profunt aliquid si temporari congruant, sicut ab ipso Moyse prophetis que obseruata sunt congruentibus illi populo, cui adhuc talis seruitus utilis erat, vt sub timore custodiretur. Nihil enim tam piè terret animam quam sacramentum non intellectum. Intellectum autem gaudium parit pium. Et celebratur libere si opus est tempore. Si autem non est opus, cum suauitate spiritali tantum modo legitur & tractatur. Omne autem sacramentum cum intelligitur, aut ad contemplationem veritatis refertur, aut ad bo-

nos mores. Contemplatio veritatis in solius Dei dilectione fundata est. Boni mores in dilectione Dei & proximi, in quibus duobus præceptis tota lex pendet & propheta.

Non enim qui in manifesto Iudæus est, neque que in manifesto in carne est circumcisio, sed qui in abscondito Iudæus est, & circumcisio cordis in spiritu non litera cuius laus non ex hominibus sed ex Deo est.

Dicit Apostolus. Qui in occulto Iudæus est, & circumcisione cordis, non litera, sed spiritu. Sunt ergo Iudæi in circumcissione carnis, & sunt Iudæi in circumcissione cordis. Patres nostri multi sancti, & circumcissionem carnis habebant propter signaculum fidei, & circumcissionem cordis propter ipsam fidem. Ab his partibus degenerantes isti qui modo in nomine glorianter, & facta per diderunt, ab his ergo partibus degenerantes, remanserunt in carne Iudæi in corde pagani. Ipsi enim Iudæi qui sunt ex Abraham, à quo Isaac natus est, & ex illo Iacob, & ex Iacob duodecim Patriarche, & populus vniuersus Iudæorum. Sed Iudæi maximè appellati sunt, quia Iuda vnus erat de filiis duodecim Iacob, & de stirpe eius regnum veniebat Iudæis. Nam primo de alia tribu datus est Saul & reprobus tanquam malus rex. Postea datus est de tribu Iuda rex Dauid, & ex illo de tribu Iuda fuerunt reges. Iacob autem ille hoc dixerat quando benedixerat filios suos. *Non deficiet princeps de Iuda, nec dux de femoribus eius, donec veniat cui repromissum est.* De tribu autem Iuda, venit Dominus noster IESVS Christus. Est enim sicut scriptura dicit, ex femine Dauid natus de Maria. Ceterum quod attinet ad diuinitatem Domini nostri IESVS CHRISTI in qua æqualis est patri, non solum ante Iudæos, sed etiam ante ipsum Abraham, non solum ante Abraham, sed & ante Adam, nec solum Adam, sed ante cælum, & terram, & ante secula, quia omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Quia ergo in prophetia dictum est, *non deficiet princeps ex Iuda, neque dux de femoribus eius donec veniat cui repromissum est,* considerat ergo priora tempora, & inuenitur quia Iudæi de tribu Iuda semper reges habuerunt, vnde Iudæi dicti sunt, & non habuerunt prius regem alienigenam, nisi Herodem illum qui fuit quando Dominus natus est. Inde ceperunt reges alienigenæ ab Herode. Ante Herodem omnes de tribu Iuda, sed donec veniret cui repromissum est. Ipso itaque iam veniente Domino euersum est regnum Iudæorum, & sublatum est Iudæis. Modo non habent regnum, quia noluerunt cognoscere verum regem. Iam videte si Iudæi sunt appellandi. Ipsi voce sua abdicauerunt se ab isto nomine, vt Iudæi non sint digni appellari, nisi tantum carne. Vbi ergo se parauerunt ab isto nomine, dicebant, seruebant in Christum, id est genus Iudæ seruebant in semen Dauid. *Et ait illis Pilatus, Regem vestrum crucifigam? Et illi: Non habemus regem nisi Casarem. O Iudæi, qui vocamini Iudæi & nō estis, si non habetis regem nisi Casarem, defecit iam princeps ex Iuda, venit ergo ille cui repromissum est. Illi ergo verius Iudæi, qui Christiani facti sunt ex Iudæis. Ceteri Iudæi qui in Christum non crediderunt, etiam nomen ipsum perdere digni fuerunt. Iudæa ergo vera Christi Ecclesia est, credens in illum Regem qui venit ex tribu Iuda per virginem Mariam, credens in illum de quo Apostolus scribens ad Timotheum, dicit. *Memor esto Christum Iesum resurrexisse à mortuis ex semine Dauid secundum Euangelium meum.**

CAPVT III.

Quid ergo amplius Iudæo, aut qua vtilitas circumcissionis? Multum per omnem modum. Primum quidem, quia creditur sunt illis eloquia Dei. Quid enim si quidam illorum non crediderunt? Nunquid incredulitas illorum fidem Dei euacuat? Absit. Est autem Deus verax. Omnis autem homo mendax, sicut scriptum est.

Ego autem dixi in extasi mea, omnis homo mendax. Conterritus enim repperit infirmitatem suam, & vidit non de se sibi esse præsumendum. Quantum enim ad ipsum hominè pertinet mendax est, sed gratia dei verax est effectus,

Ex lib. de spiritu & litera.

Psal. 147.

Psal. 33. Ibidem.

De exposit. ad Gal.

Ex tra. in. Psal. 77.

Gen. 49.

Ioan. 1.

Ioan. 19. Ibidem.

Timot. 2.

Ex tra. in. Psal. 77.

eff. Et us, ne pressuris inimicorum cedens, non loqueretur quod crediderat, sed negaret, sicut Petro accidit quoniam de se præsumperat, & docendus erat de homine non esse præsumendum, utique nec de seipso, quia homo est. Bene ergo iste vidit in pauore suo, omnem hominem esse mendacem, quia illi qui nullo pauore vanescunt, ne persequentibus cedendo mentiantur, muneribus Dei tales sunt non viribus suis. Proinde verissimè dictum est.

Omnis homo mendax. Sed Deus verax, qui ait, *Ego dixi dii estis & filij excelsi omnes. Vos autem sicut homines mortemini, & sicut vnus de principibus cadetis.* Consolatur humiles, & implet eos non solum fide credendæ, sed etiam fiducia prædicandæ veritatis, si perseverantes subdantur Deo, nec imitentur vnum ex principibus diabolum, qui in veritate non stetit & cecidit. Si enim omnis homo mendax, in tantum non erunt mendaces in quantum non erunt homines, quoniam dixerunt & filij altissimi. Verbi gratia, potens aliquis petit à te propter prædam suam, propter rapinam suam, ministerium falsi testimonij. Negas tu, negas falsum, ne neges verum. Ne multis immorer, ille irascitur. Potens est, premit. Accedit amicus qui non vult esse in pressura, non vult esse in malo. Rogo te, fac quod dicitur, *Quid magnum est?* Iam fortè quomodo & Satanas Domino, scriptum est de te, *quia angelus suis mandauit de te, ne offendas ad lapidem pedem tuum.* Fortè & ille amicus tuus quia videt te Christianum, de lege tibi vult persuadere, quod putat te debere facere. Fac quod dicit. *Quid? hoc quod vult ille.* Sed timendum est, falsum est. Non legisti, *omnis homo mendax?* Iam ille scandalum est. Amicus est. *Quid facturus es?* Oculus est, manus est, amputa, & projice abs te. Noli consentire. Responde illi & ad hoc, ne sibi videatur aliquid dixisse ad suadendum mendacium, testimonium de lege proferens, & vrgens te de lege contra legem. In lege enim scriptum est: *Falsum testimonium ne dicas.* & in lege scriptum est, *Omnis homo mendax.* Hoc ergo ei responde qui dicit, mentire, quia scriptum est, *Omnis homo mendax.* Non mentior, quia scriptum est, *Os quod mentitur occidit animam.* Non mentior, quia scriptum est, *Perdes omnes qui loquuntur mendacium.* Non mentior, qui scriptum est, falsum testimonium non dices. Vrgeat licet pressuris carnem meam, cui displiceo in veritate. audio Dominum meum, *Nolite timere eos qui corpus occidunt.* Quomodo ergo omnis homo mendax? An fortè non es homo? Responde cito & verum est. Et homo non sum, ne mendax sim. Videte enim, *Deus de cælo prospexit super filios hominum, ut videat si est intelligens & requirit Deum.* Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum. Quare? Quia filij hominum esse voluerunt. Ut autem eos ab his iniquitatibus tolleret, redimeret, curaret, sanaret filios hominum, dedit eis potestatem filios Dei fieri. *Quid ergo mirum? Homines eratis, mendaces eratis. Omnis enim homo mendax.* Accedit vobis gratia Dei, dat vobis potestatem filios Dei fieri. Audite vocem patris dicentis, *Ego dixi dii estis, & filij altissimi omnes.* Quoniam omnes filij hominum, si non filij altissimi, mendaces, quia omnis homo mendax. Si filij Dei, si gratia saluatoris redempti, si precioso sanguine comparati, si aqua & spiritu renati, si ad hæreditatem cælorum prædestinati, utique filij Dei. Ergo iam dii. Quid ad te vult mendacium?

Ut iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. Si autem iniquitas nostra iustitiam Dei commendat, quid dicemus? Nunquid iniquus est Deus, qui infert iram? Secundum hominem dico. Absit. Alioquin quomodo iudicabit Deus hunc mundum? Si enim veritas mei in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius, quid adhuc & ego tanquam peccator iudicor?

CVi dicat, difficile est aduertere. Deo utique loquitur, & manifestum est quia Deus pater non est iudicatus. Quid est, *Tibi soli peccauit, & malum coram te feci, ut iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris?* Videt futurum iudicem iudicandum, iudicandum à peccatoribus iustum, & in eo vincentem, quia quod in illo iudicaretur non erat. Huic utique nullum habenti peccatum, dicit

in prophetia præfenti David: [*Tibi soli peccauit & malum coram te feci, ut iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris.*] Supra enim omnes homines, omnes iudices, & qui se putat iustum, coram te iniustus est. Tu solus iudicas iustè, iniustè iudicaris, qui potestatem habes ponendi animam tuam, & potestatem habes iterum sumendi eam. Vincis ergo cum iudicaris, omnes homines superas, quia plus es quàm homines, & per te facti sunt homines.

Et non sicut blasphemamur, & sicut aiunt quidam nos dicere, faciamus mala ut veniant bona, quorum damnatio iusta est.

Peruersi homines, procliuus ad reprehendendum, non idonei ad intelligendum, putabant & iactabant Apostolos dicere. Faciamus mala ut veniant bona. quod absit ut Apostoli dicerent. Sed homines non intelligentes hoc putabant dici, quando audiebant quod dixit Apostolus. *Lex autem subintravit, ut abundaret delictum. Vbi autem abundauit delictum, superabundauit & gratia.* Sed utique gratia id agitur, ut iam fiant bona ab eis qui fecerant mala, non ut perseverent in malis, & reddi sibi exiliment bona. Non itaque dicere debent, faciamus mala ut veniant bona, sed fecimus mala & venerunt bona. Iam faciamus bona, ut in futuro seculo recipiamus pro bonis bona, qui in hoc seculo recepimus pro malis bona. Propter quod scriptum est in Psalmo. *Misericordiam & iudicium cantabo tibi Domine.*

Quid ergo præcellimus eos? Nequaquam.

Contentionem ipsam dirimit, & litem componit, quæ inter eos qui ex Iudæis, & eos qui ex gentibus crediderunt, orta erat, cum illi tanquam ex meritis operum legis sibi redditum Euangelij præmium arbitrantur. Quod præmium, incircumcisis nolebant dari, illi contra, Iudæis se præferre gestiebant tanquam interfecto-ribus Domini.

Causati enim sumus Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse, sicut scriptum est. Quia non est iustus quisquam, non est intelligens, non est qui requirit Deum.

Vsque non est timor Dei ante oculos eorum. Dominus de cælo prospexit super filios hominum, ut videat si est intelligens aut requirit Deum.

Super Iudæos potest intelligi, ut honoratius eos appellauerit filios hominum propter vnus Dei cultum, in comparatione gentilium, de quibus arbitror superius dictum. *Dixit imprudens in corde suo, non est Deus, &c.*

Prospicit autem Dominus ut videat per animas sanctas suas, quod significat id quod dictum est de cælo. Nam per seipsum nihil eum latet.

Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt.

Id est, Iudæi tales facti sunt quales & gentes;

Non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum.

Vsque ad vnum, vel cum ipso vno potest intelligi, ut nullus hominum intelligatur, vel præter vnum, ut accipiatur Dominus Iesus Christus. Sicut dicimus iste ager vsque ad mare est, non utique simul computamus & mare. Et ille est melior intellectus, ut nemo hominum vnquam intelligatur fecisse bonitatem vsque ad Christum, quia non potest quisquam hominum nisi ipse monstrauerit facere bonitatem. Et illud verum est, quia vsquequo quisque cognoscit vnum Deum, non potest facere bonitatem.

Sepulchrum patens est guttur eorum.

Aut voracitas significatur inhiantis gulæ, aut in allegoria, quia occidunt & quasi deuorant interfectos, eos quibus suorum morum peruersitatem persuadent. Cui simile est è contrario quod Petro dictum est, *Mattha & manduca.* Ut in suam fidem & bonos mores conuerteret gentes.

Linguis suis dolosè agebant.

Id est, linguis suis malis. Nam hoc videtur significare quod ait suis. Mali enim malas habent linguas, id est mali loquuntur dolum. Quibus Dominus dicit. *Quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali?*

Ioan. 10.

Ex lib. de gratia & libero arbitrio.

Rom. 5.

Psal. 100.

In expositione epistolæ ad Galatas.

Psal. 13.

Ex tractatu.

Psal. 13.

Psal. 52.

Psal. 5.

Act. 10.

Matt. 12.

Venenum aspidum sub labijs eorum.]

Venenum, dolum dicit. Aspidum autem, quia nolunt audire præcepta legis, sicut aspides nolunt audire verba incantantis. Quod in alio Psalmo euidentius dicitur.

Quorum os maledictione & amaritudine plenum est.]

Hoc est venenum aspidum.

Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.]

Consuetudine male faciendi.

Contritio & infelicitas in visis eorum.

Ex tractatu.

Psal. 118.

Matt. 11.

OMnes enim malorum hominum viæ, plenæ sunt laboribus & miseria. Ideò Dominus clamat. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & vos reficiam. Tollite iugum meum super vos, & discite quoniam mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris. Iugum enim meum leue est, & sarcina mea leuis est.

Et viam pacis non cognouerunt.]

Hanc utique quam Dominus vt dixi commemorat in iugo leni, & sarcina leui.

Non est timor Dei ante oculos eorum.]

Isti non dicunt, non est Deus, sed tamen non timent Deum.

Scimus autem quoniam quæcumque lex loquitur, his qui in lege sunt loquitur.]

Ex lib. de spiritu & litera.

Haecenus ex Psal. 52.

In expositione epistolæ ad Galat.

IN istis enim erat per transgressionem legis confringenda superbia, qui gloriantes de patre Abraham, quasi naturalem se iactabant habere iustitiam, & merita sua incircuncis cæteris gentibus tanto perniciosius quanto arrogantius præferabant. Gentes autem facillimè, etiam sine huiusmodi legis transgressione humiliarentur. Homines enim nullam ex parentibus originem iustitiæ se trahere prævidentes, simulacrorum etiam seruos inuenit euangelica gratia. Non enim sicut istis dici poterat, non fuisse illam iustitiam parentum eorum in colendis idolis quam esse arbitrabantur, ita etiam Iudæis dici poterat, falsam fuisse iustitiam patris Abraham. Denique illi infideles de oliua sua facti, hi autem fideles de oleastro in oliua illorum inserti esse monstrantur. Illorum ergo erat de legis transgressione atterenda superbia. Ideo cum scripturarum verbis peccata eorum exaggerasset, *scimus autem, inquit, quoniam quæcumque lex dicit, his qui in lege sunt loquitur, vt omne os obstruatur, & reus fiat omnis mundus Deo.* Iudæi scilicet de transgressione legis, & gentes de impietate sine lege. Vnde & iterum ait.

Conclussit enim Deus omnia in incredulitate, vt omnium misereatur. Conclussit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. Ita Domine, ita fac misericors Domine. Impera quod non possit impleri, immò impera quod non nisi per tuam gratiam possit impleri. Vt cum homines per suas vires id implere nequiverint, omne os obstruatur, & nemo sibi magnus videatur. Sin omnes paruuli, & reus fiat omnis mundus tibi, quia non iustificabitur ex lege omnis caro coram te,

Vt omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo.]

Vt etiam iustorum omne os obstruatur in laude sua, & non aperiat nisi in laudem Dei.

Quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram illo.]

Ex tractatu.

Psal. 118.

In expositione epistolæ ad Galat.

EX operibus legis, cum suis viribus ea quisque tribuit non gratiæ misericordis Dei, non iustificabitur omnis caro, id est omnis homo, siue omnis carnaliter sentiens. Et ideò illi qui cum iam essent sub lege, Christo crediderunt, non quia iusti erant, sed vt iustificarentur, venerunt ad gratiam fidei. Destruxit autem superbiam gloriantem de operibus legis, quæ destrui & deberet & posset, ne gratia fidei videretur non necessaria, si opera legis etiam sine vlla iustificare crederentur. Ille autem iustificatur apud Deum, qui eum gratis colit, non scilicet cupiditate appetendi aliquid ab ipso præter ipsum, aut timore amittendi. In ipso enim solo verè nostra beatitudo, atque perfecta est. Et quia inuisibilis est oculis carnis, fide colitur quamdiu in hac carne viuimus, sicut idem Apostolus dixit. *Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo filij Dei.* Et ipsa est iustitia, quo pertinet quod dictum est, quia iustus

Galat. 2.

Rom. 1.

ex fide viuunt. Non iustificabitur ex lege omnis caro coram ipso.

Per legem enim cognitio peccati.

Cognitio dixit non consummatio. Quando autem cognoscit homo peccatum, si non adiuuet gratia vt caueatur cognitum, sine dubio lex iram operatur. Quod alio loco ipse Apostolus dicit. *Ipsi enim verba sunt, lex iram operatur.* Hoc dixit, quia ira Dei maior est in præuaricatore, qui per legem cognoscit peccatum & tamen facit. Talis quippè homo præuaricator est legis, sicut & in alio loco dicit. *Vbi enim lex non est, nec præuaricatio.* Propter hoc & alibi dicit. *Vt seruiamus in nouitate spiritus, & nõ in veteritate literæ,* legem volens intelligi literæ vetustatem, nouitatem vero spiritus quid nisi gratiam? Et ne putaretur accusasse legem vel reprehendisse, continuo sibi opposuit quæstionem, & ait. *Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit.* Deinde subiunxit. *Sed peccatum non cognoui, nisi per legem.* Hoc est quod dixerat, *per legem cognitio peccati.* Nam *concupiscentiam nesciebam* (inquit) *nisi lex diceret, non concupisces.* Fides namque impetrat quod lex imperat. Nam sine Dei dono, id est sine Spiritu sancto per quem diffunditur charitas in cordibus nostris, iubere lex poterit non iuuare, & præuaricatore in super facere, qui de ignorantia se excusare non possit. Regnat enim carnalis cupiditas, vbi non est charitas. Sed cum in altissimis ignorantie tenebris nulla resistentem ratione secundum carnem viuatur, hæc sunt prima hominis. Deinde cum per legem cognitio fuerit facta peccati, si nondum diuinus adiuuet spiritus, secundum legem volens viuere vincitur, & sciens peccat, peccatoque subditus seruit. A quo enim quis deuictus est, huic & seruus addictus est: id agente scientia mandati, vt peccatum operetur in homine omnem concupiscentiam cumulo præuaricationis adiecto, atque ita quod scriptum est impleatur. *Lex autem subintravit vt abundaret delictum.* Hæc sunt secunda hominis. Si autem respexerit Deus vt ad implenda quæ mandat ipse adiuuare credatur, & agi homo cœperit Dei Spiritu, conspicitur aduersus carnem fortiore robore charitatis, vt quamuis adhuc sit quod homini repugnet ex homine, nondum tota infirmitate sanata, ex fide tamen iustus viuatur. Iustæque viuatur in quantum non credit malæ concupiscentiæ, vincente delectatione iustitiæ. Hæc sunt tertia bonæ spei hominis. In quibus si pia perseverantia quisque perficiat, postrema pax restat, quæ post hanc vitam in requie spiritus, deinde in resurrectione etiam carnis implebitur. Harum quatuor differentiarum prima est ante legem. Secunda sub lege. Tertia sub gratia. Quarta in pace plena atque perfecta. Sic est & Dei populus ordinatus per interualla temporum, sicut Deo placuit, qui in mensura & numero & pondere cuncta disponit. Nam fuit primitus ante legem: secundo sub lege, quæ data est per Moysen: deinde sub gratia, quæ reuelata est per primum mediatoris aduentum. Quæ quidem gratia nec antea defuit quibus eam oportuit impertiri, quamuis pro temporis dispensatione velata & occulta. Neque enim antiquorum quicumque iustorum præter fidem Christi salutem potuit inuenire. Aut verò nisi & illis cognitum fuisset, non potuisset nobis per eorum ministerium, alias apertius, alias occultius prophætari.

Quia non iustificabitur ex lege omnis caro coram Deo. Potest enim fieri coram hominibus, non autem coram illo qui cordis ipsius & intimæ voluntatis inspector est. Vbi videt etiam si aliud faciat qui legem timet quid tamen mallet facere si liceret. Ac ne quisquam putaret hic Apostolum ea lege dixisse neminem iustificari, quæ in sacramentis veteribus multa continet figurata præcepta: vnde etiam ipsa est circumcisio carnis, quam die octauo accipere paruuli iussi sunt: continuo subiunxit quam legem dixerit, & ait. *Per legem enim cognitio peccati.* Illa igitur lex est, de qua postea dicit. *Peccatum non cognoui nisi per legem.* Nam *concupiscentiam nesciebam nisi lex diceret, non concupisces.* Nam quid aliud est, *Per legem enim cognitio peccati?* Hic fortè dicat humana illa præsumptio, ignorans Dei iustitiam, & suam volens constituere: meritò di-

Ex lib. de gratia & libera voluntate.

Rom. 1.

Ex lib. de charitate.

2. Pet. 1.

Sapientia.

Ex lib. de spiritu & litera.

xiste Apostolum, quia ex lege nemo iustificabitur. Ostendit enim lex tantum modo quid faciendum, quidve cauendum sit, vt quod illa ostenderit, voluntas adimpleat, ac sic homo iustificetur. Sed o homo attende quid sequatur.

Nunc autem, inquit, iustitia Dei sine lege manifesta est, testificata a lege & prophetis.]

PArum ne insonat surdis? Iustitia inquit Dei manifestata: hanc ignorant qui suam volunt constitutuere: huic nolunt esse subiecti. Iustitia, inquit, Dei manifestata est. Non dixit iustitia hominis vel iustitia proprię voluntatis. Iustitia Dei, non qua iustus est Deus, sed qua induit hominem cum iustificat impium. Hęc testificatur per legem, & prophetas. Huic quippę testimonium perhibent lex & prophetę. Lex quidem hoc ipso quod iubendo, & minando, & neminem iustificando, satis indicat dono Dei iustificari hominem per adiutorium spiritus. Prophetę autem, quod id quod prędixerunt, Christi aduentus impleuit. Nam hinc sequitur, & adiungit dicens.

Iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi in omnes & super omnes qui credunt in eum.

HOc est per fidem qua creditur in Christum. Sicut autem ista fides Christi dicta est nõ qua credit Christus, sic illa iustitia Dei, non qua iustus est Deus. Vtrunque enim nostrum est. Sed ideo Dei & Christi dicitur, quod eius nobis largitate donatur. Iustitia ergo sine lege, non sine lege manifestata. Quomodo enim per legem testificata, si sine lege manifestata? Sed iustitia Dei sine lege est, quam Deus per spiritum gratię credenti confert sine adiutorio legis, hoc est, non adiutis lege. Quandoquidem per legem ostendit homini infirmitatem suam, vt ad eius misericordiam iam per fidem confugiens sanaretur. De sapientia quippę eius dictum est, quod legem & misericordiam in lingua portat. Legem scilicet, qua reos faciat superbos. Misericordiam verò, qua iustificet humilios.

Iustitia ergo Dei per fidem IESV Christi in omnes qui credunt.]

Non enim est distinctio. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei.]

Non gloria sua. Quid enim habent quod non acceperunt? Si autem acceperunt, quid gloriantur quasi non acceperint? Egent itaque gloria Dei. Et vide quid sequatur.

Iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem qua est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propter remissionem pręcedentium delictorum in sustentatione Dei ad ostensionem iustitię eius in hoc tempore, vt sit ipse iustus, & iustificans eum qui ex fide est Iesu Christi.]

Non itaque iustificati per legem, non iustificati per propriam voluntatem, sed iustificati per gratiam ipsius. Non quod sine voluntate nostra fiat: sed voluntas nostra ostenditur infirma per legem, vt sanet gratia voluntatem, & sanata voluntas impleat legem, non constituta sub lege, nec indigens lege. *Nunc autem sine lege iustitia Dei manifestata est, testificata a lege & prophetis.* Euangelium enim testimonium habet a lege & prophetis. Vnde etiam in monte inter vtranque personam medius saluator effulsit.

Omnes enim peccauerunt & egent gloria Dei.]

Omnes igitur pręuaricantes gratia Saluatoris inuenit, alios magis, alios minus. Quanto enim legis maior in quocunq; cognitio, tanto minor peccati excusatio. Quãtõ minor peccati excusatio, tantõ manifestior pręuaricatio. Restabat ergo, vt omnibus non sua, sed Dei, id est à Deo donata iustitia subueniret. Vnde ait Apostolus. *Per legem cognitio peccati.* Non ergo oblatio, sed cognitio. *Nunc autem sine lege iustitia Dei manifesta est per legem & prophetas.* Proinde etiam iste subiunxit. *Propterea (inquit) dilexi testimonium tuum.* Ac si diceret. Quoniam lex siue in paradiso data, si-

ue naturaliter insita, siue in literis promulgata, pręuaricatores fecit omnes peccatores terrę, propterea dilexi testimonium tuum quę sunt in lege tua de gratia tua, vt non sit in me iustitia mea sed tua. Lex enim ad hoc prodest, vt mittat ad gratiam. Non solum enim attestatur manifestandę iustitię Dei quę sine lege est, verum etiam hoc ipso quod eos quos pręuaricantes facit, ita vt etiam litera occidat, ad viuificantem spiritum confugere timore compellit, per quem peccatorum deleatur vniuersitas, & rectę factorum charitas inspiretur. *Omnes peccauerunt & egent gloria Dei.* Et si enim iam sumus in Christo noua creatura, tamẽ eramus natura filij irę sicut & ceteri. *Deus autem qui diues est in misericordia, propter multam dilectionem qua dilexit nos, cum essemus mortui delictis, conuincit nos Christo, cuius gratia sumus salui facti.* Hęc igitur Christi gratia sine qua nec infantes, nec ætate grandes salui fieri possunt, non meritis redditur sed gratis datur: propter quod gratia nominatur. *Iustificati (inquit) gratis per sanguinem ipsius.* Vnde hi qui nõ per illam liberantur, siue quia audire nondum potuerunt, siue quia obedire noluerunt, siue etiam cum per ætatem audire nõ possent, lauacrum regenerationis quod accipere possent, per quod salui fierent, non acceperunt: iuste vtique damnantur, quia sine peccato non sunt, vel quod originaliter traxerunt, vel quod malis moribus addiderunt. Omnes enim peccauerunt siue in Adam, siue in semetipsis, & egēt gloria Dei. Vniuersa igitur massa pœnas debet. Et si omnibus debitum damnationis supplicium redderetur, non iniuste proculdubio redderetur. Qui ergo inde per gratiam liberantur, non vasa meritorum suorum, sed vasa misericordię nominantur. Cuius misericordię, nisi illius, qui Christum misit in hunc mundum peccatores saluos facere, quos pręsciuit & prędestinavit & vocauit, & iustificauit, & glorificauit? Quis igitur vsque adeo dementissimẽ insaniat, vt non agat ineffabiles gratias misericordię quos voluit liberantis, qui rectẽ nullo modo posset culpate iustitiam vniuersos omnino damnantis?

Vbi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? Factorum? Non. Sed per legem fidei.

Sive gloriationem dixerit laudabilem quę in domino est, eamq; inclusam, id est vt abscederet pullam, sed vt emineret expressam. Vnde & exclusores dicitur quidam artifices argentarij, hinc est & illud in psalmis, *Vt excludantur hi qui probati sunt argento,* id est, vt emineant hi qui probati sunt eloquio dei. Nam & alibi dicitur. *Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum.* Sive gloriatiõnem vitiosam de superbia venientẽ cõmemorare voluerit, eorũ scilicet qui cum sibi iuste videtur viuere, ita gloriantur quasi nõ acceperint. Eamque non per legẽ factorũ sed per legem fidei dicit exclusam. i. ciectam & abiectam. Quia per legẽ fidei quisq; cognoscit siquid benẽ viuic, dei gratia se habere, & vt perficiatur in dilectione iustitię, nõ se aliunde consecuturum. Quę cogitatio piũ facit, quia pietas est vera sapientia. Pietatem dico, quã Græci Theosebiam vocant. Ipsa quippę commendata est, cum dictum est homini quod in libro Iob legitur. *Ecce pietas est sapientia.* Theosebiam porro si ad verbi originem Latinẽ expressam interpretaretur, dei cultus dici poterat. Qui in hoc maximẽ constitutus est, vt anima ei non sit ingrata: vnde & in ipso verissimo & singulari sacrificio domino deo nostro agere gratias admonemur. Erit enim ingrata, si quod illi ex deo est, sibi tribuerit, præcipueque iustitiam, cuius operibus velut propriis & velut à semetipsa sibi met partis non vulgariter tanquam ex diuitiis aut membro forma, aut eloquentia, ceterisque siue externis, siue corporis siue animi bonis quę habere etiam seelerati solent, sed tãquam de his quę proprię sunt bona bonorum, quasi sapienter inflatur. Quo vitio repulsi à diuinę stabilitate substantiã etiam quidam magni viri, ad idololatrię dedecus defluerunt.

Lex ergo factorum, id est operum, per quam non excluditur illa gloriatio, & lex fidei per quam excluditur, quo inter se differunt operæpretium est considerare, si tamen valeamus advertere atque discernere. Rectẽ enim quisque dixerit legem operum esse in Iudaismo, legem

Ex lib. de natura & gratia.

Ex lib. de spiritu & litera.

Psal. 72.

Psal. 11.

Ex lib. 2. de baptismo paruum.

autem fidei in Christianismo: propterea quia circumcisio ceteraque opera talia legis sunt, quæ Christiana iam disciplina non seruat. Sed quantum fallat ista discretio, iam diu quidem est vt molimur ostendere: verum tamen quoniam magna est res, non incongruenter in ea manifestanda pluribus etiam atque etiam testimoniis immoramur. Ipsa enim dicit legem ex qua nemo iustificatur, quam dicit subintrasse, vt abundaret delictum. Quam tamen ne quiquam ob hoc imperitus argueret, & sacrilegus accusaret, defendit eam dicens. *Quid igitur dicimus? Lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognoui nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret. Non concupisces.* Occasione itaque accepta, per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Dicit etiam. *Lex quidem sancta, & mandatum sanctum & iustum & bonum: sed peccatum vt appareat peccatum, per bonum operatum est mortem.* Ipsa est ergo litera occidens quæ dicit, non concupisces, de qua item dicit quod paulo antè commemorauit. *Per legem enim cognitio peccati.* Deinde subinfert vnde nunc agimus. *Vbi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? factorum? non, sed per legem fidei.* Lex ergo ista factorum, ipsa est quæ dicit, non concupisces, quia per illam cognitio peccati est. Volo ergo scire, si quis mihi dicere audeat, vtrum lex fidei non dicat, non concupisces. Si enim non dicit, quid causæ est cur non in ea positi securi atque impune peccemus? Hoc enim & illi putauerunt Apostolum dicere, de quibus ait. *Et sicut dicant quidam faciamus mala vt veniant bona, quorum damnatio iusta est.* Si autem dicit etiam ipsa, non concupisces, sicut multa præcepta euangelica testificari & clamare non cessant, quare lex factorum etiam ipsa non dicitur? Neque enim quia non habet opera veterum sacramentorum, circumcisionis videlicet atque cæterorum, idè non sunt opera quæ habet in sacramentis suis huic tempori congruis. Aut vero de operibus sacramentorum quæstio fuit, quando mentio legis ob hoc fiebat, quia per ipsam cognitio peccati est, & idè ex ea nemo iustificatur? Vnde non per illam exclusa est gloriatio, sed per legem fidei ex qua iustus vivit, Sed nunquid & per istam non fit cognitio peccati, cum & ipsa dicat, non concupisces? Quid igitur est? Breuiter dicam. Quod operum lex minando imperat, hoc fidei lex credendo impetrat, Illa dicit, non concupisces, ista dicit. Cùm scirem quia nemo potest esse continens nisi Deus det, & hoc ipsam erat sapientiæ, scire cuius esset hoc donum, adij Dominum & deprecatus sum. Ipsa est illa sapientia quæ pietas vocatur, qua colitur pater luminum, à quo est omne datum optimum, omne donum perfectum. Colitur autem sacrificio laudis, actionibusque gratiarum, vt cultor eius non in seipso sed in illo gloriatur. Ac per hoc lege operum dicit Deus *fac quod iubeo*, lege fidei dicitur Deo. *Da quod iubes.* Idè enim iubet lex, vt admoneat quid faciat fides. Id est vt cui iubetur, si nondum potest, sciat quid peccat. Si autem continuò potest, & obedienter facit, debet etiam scire quo donante possit. Non enim spiritum huius mundi accepimus, ait idem constantissimus gratiæ prædicator, sed spiritum qui ex Deo est, vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis. Quis est autem spiritus huius mundi nisi superbix spiritus, quo cor insipiens obscuratum est eorù qui cognitum Deum, non vt Deum gratias agendo glorificauerunt? Nec alio spiritu decipiuntur & illi, qui ignorantes Dei iustitiam & suam volentes constituere, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Vnde mihi magis videtur esse fidei filius, qui nouit à quo speret quod nondum habet, quam qui sibi tribuit id quod habet. Quamuis vtrique horum præferendus sit, qui & habet & nouit à quo habet, si tamen non se credat esse quod nondum est, ne incidat in vitium illius Pharisei, qui quamquam Deo gratias ageret ex his quæ habebat, nihil tamen petebat dari sibi, tanquam nihilo indigeret ad augendam perficiendamque iustitiam. His igitur consideratis pertractatisque pro viribus quas Dominus dare dignatur, colligimus, nõ iustificari hominem præceptis bonæ vitæ, nisi per fidem Iesu Christi, hoc est, non lege operum sed fidei, non litera sed spiritu, non fa-

ctorum meritis sed gratuita gratia. *Vbi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? factorum? Non. Sed per legem fidei.* Hec est lex fidei qua credimus & oramus per gratiam nobis donari, vt faciamus quod per nosmetipsos implere non possumus, ne ignorantes Dei iustitiam, & nosmet ipsos volentes constituere, iustitiæ Dei non sumus subiecti. In lege itaque factorum est Dei iubentis iustitia, in lege autem fidei subuenientis misericordia.

Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis. An Iudeorum Deus tantum? Nonne & gentium? Immo & gentium.]

Credidit Abraham Deo & reputatum est illi ad iustitiam, & amicus Dei appellatus est. Quod credidit Deo, intus in corde, in sola fide est. Quod autem immolandum filium duxit, quod intrepidus dexteram armavit, quod iam feriret nisi voce teneretur, magna fides est vti que, sed & magnum opus. Et ipsum opus laudauit Deus, cum diceret, *quoniam exaudisti vocem meam.* Quare ergo Apostolus Paulus ait, *Arbitramur iustificari hominem per fidem sine operibus legis?* Et in alio loco dicit. *Est fides qua per dilectionem operatur.* Quomodo fides per dilectionem operatur, & quomodo iustificatur homo per fidem sine operibus legis? Credidit aliquis, percepit fidei sacramenta, & mortuus est, defuit illi operandi tempus. Quid dicimus? Quia non est iustificatus? Planè dicimus iustificatum, credentem in eum qui iustificat impium. Ergo iste iustificatus est, & operatur non est. Impletur sententia Apostoli dicentis. *Arbitror iustificari hominem per fidem sine operibus legis.* Latro qui cum Domino crucifixus est corde credidit ad iustitiam, ore confessus est ad salutem.

Nam fides quæ per dilectionem operatur, & si non sit in quo exterius operetur, in corde tamen illa seruens fertatur. Nam erant quidam in lege qui de operibus legis gloriabantur, quæ fortasè non dilectione, sed timore faciebant, & volebant se iustos videri, & præponi gentibus, quæ opus legis non fecerant. Apostolus autem prædicans fidem gentibus, cum eos qui accedebant ad Dominum, videret iustificatos ex fide, vt iam qui crediderant benè operarentur, non quia benè operati sunt credere mererentur, exclamauit securus & ait, quia potest iustificari homo ex fide sine operibus legis, vt illi magis non fuerint iusti, qui quod faciebant timore faciebant, cum fides per dilectionem operetur in corde, etiam si foris nõ exit in opere. Apostolus prædicans iustificari hominem per fidem sine operibus, non benè intellectus est ab eis qui sic dictum acceperunt, vt putarent cum semel in Christum credidissent, etiam si malè operarentur, & facinorose flagitioseque viverent, saluos se esse per fidem posse. Apostolus autem Iacobus eundem sensum Pauli Apostoli quomodo sit intelligendus exponit. Ideoque etiam Abraham magis exemplo vtitur, vacuam esse fidem si benè non operetur: quoniam Abraham exemplo etiam Paulus Apostolus vsus est, vt probaret iustificari hominem per fidem sine operibus legis. Cùm enim bona opera commemorat Abraham quæ eius fidem comitata sunt, satis ostendit Apostolum Paulum non ita per Abraham docere iustificari hominem per fidem sine operibus, vt si quis crediderit, non ad eum pertineat benè operari: sed ad hoc potius, vt nemo arbitretur meritis priorum bonorum operum se peruenisse ad donum iustificationis quæ est in fide. In hoc enim se gentibus in Christum credentibus Iudæi præferri cupiebant, quod dicebant se meritis bonorum operum quæ per legem sunt peruenisse ad Euangelicam gratiam. Ideoque scandalizabantur multi qui ex eis crediderant, quod incircumcisis gentibus Christi gratia traderetur. Vnde Apostolus Paulus dicit, posse hominem sine operibus sed præcedentibus iustificari per fidem. Nam iustificatus per fidem quomodo potest nisi iuste deinceps operari, quamuis nihil antea iuste operatus, ad fidei iustificationem perueniret, nõ merito bonorum operum, sed gratia Dei, quæ vacare in illo non potest, cum iam per dilectionem benè operatur? Quod si cum crediderit, mox de hac vita decesserit, iustificatio fidei manet cum illo, nec præcedentibus bonis operibus: quia non merito ad

illam,

Rom. 7.

Iacob. 1.

Ex iustitia
tu Pauli
117.

Ex sermone
de immo-
lato
Iacobi
Gal. 4.

Galat. 3.

Ex libro
quod est
33.

illam, sed gratia peruenit, nec consequer tibus, quia in hac vita esse non finitur. Vnde manifestum est, quod Paulus Apostolus dicit, *Arbitramur enim iusti sicari hominem per fidem sine operibus*, non ita intelligendum esse, ut accepta fide si vixerit dicamus eum iustum, etiam si male vixerit. Ideo exemplo Abraham & Apostolus Paulus vitur, quia sine operibus legis quam non acceperat per fidem iustificatus est: & Iacobus quia fidem ipsius Abraham opera bona consecuta esse demonstrat, ostendens quemadmodum intelligendum sit quod Paulus Apostolus predicauit. Nam qui putant istam Iacobi Apostoli sententiam contrariam esse illi Pauli Apostoli sententiae, possunt arbitrari ipsum Paulum etiam sibi esse contrarium, quia dicit alio loco. Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur. Et alio loco. *Sed fides quae per dilectionem operatur.* Et iterum: *Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini. Si autem spiritu, facta carnis mortificaueritis, viuetis.* Quae sint autem facta carnis quae operibus spiritualibus mortificanda sunt, alio loco demonstrat dicens: *Manifesta autem sunt opera carnis. Quae sunt fornicationes, immunditia, idolorum seruitus, venesicia, inimicitia, contentiones, emulationes, animositates, dissensiones, haereses, inuidia, ebrietates, comestiones, & his similia, quae praedico vobis sicut praedixi quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt.* Et ad Corinthios ait: *Nolite errare, neque fornicatores, neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque furas, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt.* Et haec aliquando quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis, in nomine Domine IESV Christi, & in spiritu Dei nostri. Quibus sententia manifestissime docet, non eos praeterito bono opere ad fidei iustificationem peruenisse. nec meritis eorum ad istam gratiam, cum dicit, *Et haec quidem fuistis.* Sed cum dicit, *quoniam qui talia agunt regnum Dei non possidebunt*, satis ostendit iam ex quo crediderunt, bene debere operari: quod & Iacobus ait. Et multis omnino locis idem Apostolus Paulus satis aperte quae praedicat, recte viuendum omnibus qui in Christo crediderunt, ne ad poenas perueniant, quas & Dominus ipse commemorat dicens. *Non omnis qui dicit mihi Domine Domine, intrabit in regnum caelorum, sed qui facit voluntatem patris mei qui in caelis est.* Et alibi: *Vt quid mihi dicitis Domine Domine, & non facitis quae dico vobis? Et omnis qui audit verba mea haec, & facit ea, simulabo eum viro sapienti, qui edificauit domum suam supra petram, &c.* Et qui audit verba mea haec & non facit ea, simulabo eum viro stulto, qui edificauit domum suam supra arenam, &c. Quapropter non sunt tibi contrariae duorum Apostolorum sententiae Pauli & Iacobi, cum dicit vnus iustificari hominem per fidem sine operibus, & alius dicit inanem esse fidem sine operibus quia ille dicit de operibus quae fidem praecedunt: iste autem de his quae fidem sequuntur, sicut etiam ipse Paulus multis in locis ostendit. Cum ergo dicit Apostolus arbitrari iustificari hominem per fidem sine operibus legis, non hoc agit ut percepta ac professa fide opera iustitiae contemnantur, sed ut sciat se quisque per fidem posse iustificari, etiam si legis opera non praecesserint. Sequuntur enim iustificatum, non praecedunt iustificandam. Quoniam ergo haec opinio tunc fuerat exorta, alia Apostolicae epistolae, Petri, Ioannis, Iacobi, Iudae, contra eam maxime dirigunt intentionem, ut vehementer astruant fidem sine operibus non prodesse, sicut etiam ipse Paulus non quamlibet fidem qua in Deum creditur, sed eam salubrem planeque euangelicam definiuit, cuius opera ex dilectione procedunt. Vnde illam fidem quae sufficere ad salutem quibusdam videtur, ita nihil prodesse assuerat, ut dicat. *Si habeam omnem fidem ita ut montes transferam: charitatem autem non habeam, nihil sum.* Vbi autem fidelis charitas operatur, sine dubio bene viuunt. *Plenitudo enim legis charitas.* Vnde euidenter in secunda epistola sua Petrus cum ad vitae morumque sanctitatem hortaretur, mundumque istum transitum praenunciaret, caelos vero novos & terram nouam expectari quae iustis habitanda traderetur, ut ex hoc attendere qualiter eos oportet viuere,

vt habitatione illa dignificent, sciens de Apostoli Pauli quibusdam subobscuris sententiis nonnullos iniquos accepisse occasionem, ut tanquam securi de salute quae in fide est, bene viuere non curarent, commorauit quaedam ad intelligendum difficilia esse in epistolis eius, quae homines peruerterent, sicut & alias scripturas, ad proprium suum interitum: cum tamen & ille Apostolus de salute aeterna, quae nisi bene viuentibus non daretur, eadem sentiret quae caeteri Apostoli.

Quoniam quidem vnus est Deus qui iustificat circumcisionem ex fide, & praeputium per fidem.

Vnus enim Deus qui iustificat circumcisionem ex fide, & praeputium per fidem. Quod non ad aliquam differentiam dictum est, tanquam aliud sit ex fide, aliud per fidem, sed ad varietatem locutionis. Alio quippe loco cum de gentibus diceret, hoc est de praepotio, *Pratidens (inquit) scriptura quia ex fide iustificat gentes Deus.* Itemque cum de circumcisione loqueretur vnde erat, *Nos (inquit) naturam Iudaei & non ex gentibus peccatores, scientes quia non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi, & nos in Christo Iesu credimus.* Ecce & praepotium dixit iustificari ex fide, & circumcisionem per fidem.

Legem ergo destruimus per fidem? Absit. Sed legem statuimus.

Per legem cognitio peccati, per fidem impetratio gratiae contra peccatum, per gratiam sanatio animae a vitio peccati, per animae sanitatem libertas arbitrij, per liberum arbitrium iustitiae dilectio, per iustitiae dilectionem legis operatio. Ac per hoc sicut lex non euacuatur sed statuitur per fidem, quia fides impetrat gratiam quae lex impleatur, ita liberum arbitrium non euacuatur per gratiam sed statuitur, quia gratia sanat voluntatem, quae iustitia libere diligatur. Omnia haec quae velut catenatim connexi, habent voces suas in scripturis sanctis. Lex dicit, *non concupisces.* Fides dicit, *sana animam meam quia peccauit tibi.* Gratia dicit, *Ecce sanus factus es, iam noli peccare, ne quid tibi deterius contingat.* Sanitas dicit, *Domine Deus meus exclamaui ad te & sanasti me.* Liberum arbitrium dicit, *Voluntarie sacrificabo tibi.* Dilectio iustitiae dicit, *Narrauerunt mihi iniusti delectationes suas, sed non ut lex tua Domine, Vt quid ergo miseri homines aut de libero arbitrio audent superbire antequam liberentur, aut de suis viribus si iam liberati sunt, nec attendunt in ipso nomine liberi arbitrij, utique libertatem sonare? Vbi autem spiritus Domini, ibi libertas.* An ita sunt liberi, ut nec illum velint habere Dominum qui eis dicit, *Sine me nihil potestis facere.* Et si vos filius liberauerit, tunc vere liberi estis.

C A P V T I V.

Quid ergo dicimus inuenisse Abraham patrem nostrum secundum carnem? Si enim Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam: sed non apud Deum.

Apostolus cum commendaret iustitiam quae ex fide est, aduersus eos qui gloriantur de iustitia quae est ex operibus, hoc ait. *Quid ergo dicimus inuenisse Abraham patrem nostrum secundum carnem? Si enim Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum.* Auertat ipse Deus talem gloriam & illud potius audiamus. *Qui glorietur, in Domino glorietur.* Multi ergo gloriantur de operibus. Et inuenit multos paganos, propterea nolite fieri Christianos, quia quasi sufficiunt tibi de bona vita sua. Bene viuere opus est ait. *Quid mihi praecipitur est Christus, ut bene viuam? Iam bene viuo. Quid mihi necessarius est Christus? Nullum homicidium, nullum furtum, nullam rapinam facio, res alienas non concupisco, nullo adulterio contaminor. Nam inueniatur aliquid in vita mea quod reprehendatur, & qui reprehendit paganus, faciat Christianum, habet gloriam, sed non ad Deum. Non autem sic pater noster Abraham.* Haec autem sententia scripturae, ad hoc vult intentionem nostram dirigere. Quia enim fatemur, & ipsa est fides nostra de sancto Patriarcha quia placuit Deo, ut dicamus

1 Tim. 2.

1 Cor. 6.

Mat. 7.

Mat. 7.

1 Tim. 2.

1 Cor. 13.

1 Tim. 2.

Ex lib. de Spiritu & littera.

Galat. 3.

Galat. 2.

Ex eod.

Psal. 40.

Ioan. 5.

Psal. 29.

Psal. 53.

Psal. 118.

2. Cor. 3.

Ioan. 15.

Ioan. 8.

Ex tractatu Plalm. 31. in Praefatione.

2. Cor. 10.

& 1. Cor. 11.

eum & nonerimus ad Deum habere gloriam, ait Apostolus. *Certe notum est nobis & manifestum est, quia Abraham ad Deum habet gloriam.* At si ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non ad Deum, ad Deum autem habet gloriam: non ergo ex operibus iustificatus est. Si ergo non ex operibus iustificatus est Abraham, unde iustificatus est? Sequitur & dicit unde.

Quid enim dicit scriptura. Id est, unde dicit scriptura iustificatum Abraham?

Credidit autem Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam. Et autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum.]

ERgo ex fide iustificatus est Abraham. Iam qui audit non ex operibus, sed ex fide, obseruet illam voraginem. Vides ergo quia non ex operibus, sed ex fide iustificatus est Abraham? Faciam ergo quicquid volo, quia et si bona opera non habuero, & tantum credidero in Deum, deputabitur mihi ad iustitiam. Respondeo ergo tanquam contra Apostolum, & dico de ipso Abraham, quod inuenimus etiam in epistola alterius Apostoli, qui volebat corrigere homines qui male intellexerant istum Apostolum. Iacobus enim in epistola sua contra eos qui volebant bene operari, de sola fide præsumentes, ipsius Abrahamæ opera commendauit, cuius Paulus fidem, & non sunt sibi aduersi Apostoli. Dicit autem opus omnibus notum Abrahamæ. Filium suum immolandum Deo obtulit. Magnum opus, sed ex fide: laudo superædificationem operis, sed video fidei fundamentum. Laudo fructum boni operis, sed in fide: agnosco radicem. Si autem hoc præter fidem rectam faceret Abraham, nihil illi prodesset qualecunque illud opus esset. Rursus si sic teneret fidem Abraham, ut cum ei Deus imperaret offerre sibi immolandum filium, diceret apud semetipsum, non facio, & tamen credo quia me etiam contemnentem iussa sua liberat Deus: fides sine operibus mortua esset, & tanquam radix sine fructu sterilis atque arida remaneret. Quid ergo? Nulla opera debemus præponere fidei, id est, ut ante fidem quisque dicatur bene operari. Ea enim ipsa opera quæ dicuntur ante fidem, quamuis videantur hominibus laudabilia, inania sunt. Ita mihi videntur esse, ut magnæ vires & cursus celerrimus præter viam. Nemo ergo computet bona opera sua ante fidem. Vbi fides non erat, bonum opus non erat. Bonum enim opus intentio facit, intentionem fides dirigit. Non valde attendas quid homo faciat sed quid cum facit, aspiciat, quo laceratos optimæ gubernationis dirigat. Fac enim hominem optimè gubernare nauem, & perdidisse quo tendit: nonne iste quando sibi videtur in nauis gubernanda agilius & efficacior, tanto periculosius eam sic gubernat, ut ad naufragium properando perducatur. Talis est & qui optimè currit præter viam. Nonne ergo erat melius & tolerabilius, ut esset gubernator ille aliquanto inualidior, ut cum labore & aliqua difficultate gubernacula tegeret, & tamen rectum debitumque cursum teneret? Rursusque ille etiam pigrius & imbecillius in via ambularet, quam præter viam fortiter curreret? Optimus ergo ille qui & viam tenet, & bene ibi ambulat. Sequentis autem spei, qui & si aliquantum claudicat, non omnino ut erret aut remaneat, sed progrediatur etiam paulatim. Fortasse enim sperandum est eum quo tendit, etiam tardius peruenturum. Ergo fratres ex fide iustificatus est Abraham: sed si fidem opera non præcesserunt tamen secuta sunt

Quid enim scriptura dicit? Credidit Abraham Deo & reputatum est illi ad iustitiam]

Factum est verbum Domini ad Abraham in visu. Qui cum ei protectionem mercedemque promitteret valde multam, ille de posteritate sollicitus, quandam Eliezer vernaculum suum futurum sibi dixit heredem, continuoque illi promissus est hæres, non ille vernaculus, sed qui de ipso Abraham fuerat exiturus. Rursusque promissum est semen innumerabile, non sicut arena terræ, sed sicut stellæ cæli. Vbi mihi magis videtur promissa posteritatis cælesti felicitate sublimis. Nam quantum ad multitudinem pertinet, quid sunt stellæ cæli ad arenam terræ?

Hic sanè illa sententia ponitur, cuius Apostolus meminit propter Dei gratiam commendandam, *Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam*, nec circumcilio glorietur, gentesque incircumcisas ad fidem Christi nollet admitti. Hoc enim quando factum est, ut credenti Abrahamæ deputaretur fides eius ad iustitiam, nondum fuerat circumcisis.

Ei qui non operatur, credenti autem in eum qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam secundum propositum gratiæ Dei.

SI quærere voluerit ante gratiam quid meruerit ut acciperet eam, mala sua poterit homo inuenire non bona, etiam si eum vnus Dei vitam habentem super terram gratia saluatoris inuenierit. Quia si aliquis boni operatur homo ut gratiam mereatur, non ei merces imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Si autem credit in eum qui iustificat impium, ut deputerur fides eius ad iustitiam (*Iustus enim ex fide viuit*) profecto antequam gratia iustificetur, hoc est iustus efficiatur impius, quid est nisi impius? Quem si debitum sequeretur, quid eius merito nisi supplicium redderet? Si ergo gratia, iam non ex operibus, alioquin gratia iam non est gratia, operibus enim debitum redditur, gratia gratis datur, unde etiam nuncupatur. *Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille.* Ut credatis in eum, non ut credatis ei. Sed si creditis in eum, creditis ei. Non autem continuo qui credit ei, credit in eum. nam & dæmones credebant ei, sed non credebant in eum. Rursus etiam de Apostolis ipsius dicere possumus, credimus Paulo, sed non credimus in Paulum. Credimus Petro, sed non credimus in Petrum. Credenti autem in eum, qui iustificat impium, deputatur fides eius ad iustitiam. Quid est ergo credere in eum? Credendo amare, credendo diligere, credendo in eum ire, & eius membris incorporari. Ipsa est ergo fides quam de nobis exigit Deus. Et non inuenit quod exigit, nisi donauerit quod inueniat. Quæ fides, nisi quam definit alio loco plenissime Apostolus dicens, *Neque circumcisio neque præputium aliquid valet, sed fides quæ per dilectionem operatur?* Non qualiscunque fides, sed fides quæ per dilectionem operatur.

Nunquid inter credentes in Christum non est computandus, qui non fecerit maiora opera quam Christus? Durum est, absurdum est, ferri non potest. Non toleratur nisi intelligatur. Apostolum igitur intelligamus. *Credenti (inquit) in eum qui iustificat impium, deputatur fides eius ad iustitiam.* In hoc opere faciamus opera Christi, quia & ipsum credere in Christum opus est Christi. Hoc operatur in nobis, non utique sine nobis. Audi iam ergo & intellige. *Qui credit in me, opera quæ ego facio & ipse faciet.* Prius ego facio, deinde ipse faciet, quia facio ut faciat. Quæ opera, nisi ut ex impio iustus fiat? *Et maior a horum faciet.* Quorum obsecro? Nunquid nam operum omnium Christi maiora facit, qui cum timore & tremore suam ipsius salutem operatur? Quod utique in illo, sed non sine illo Christus operatur. Prorsus maius hoc esse dixerim quam est cælum, & terra, & quæcunque cernuntur in cælo & in terra. Et cælum enim & terra transibit, prædestinatorum autem salus & iustificatio permanebit. In illis tantum opera Dei: in his autem est etiam imago Dei. Sed in cælis sedes, dominationes, principatus, potestates, Archangeli, Angeli opera sunt Christi. Nunquid etiam his operibus maiora facit, qui operante in se Christo cooperatur æternam salutem ac iustificationem suam? Non hic audeo præcipitare sententiam, intelligat qui potest, iudicet qui potest, utrum maius sit iustos creare, quam impios iustificare. Certè enim si æqualis vtrunque potentia, hoc maioris est misericordiae. Hoc est enim pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, iustificatum est in spiritu, apparuit angelis, prædicatum est gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria. Sed omnia opera Christi intelligere vbi ait, *Maior horum faciet*, nulla nos necessitas cogit. Horum enim forsitan dixit quæ ille tunc faciebat. Tunc autem verba fidei faciebat. Et de

his operibus fuerat prælocutus dicens. *Verba que ego loquor vobis à meipso non loquor, Pater autem in me manens facit opera ipse.* Tunc igitur verba eius erant opera eius. Et utique minus est opera iustitiæ prædicare, quod fecit præter nos, quam impios iustificare, quod ita facit in nobis ut faciamus & nos.

Dicit Apostolus si Abraham ex operibus iustificatus est habet gloriam, sed non ad Deum. Hæc est ad Deum gloria, qua glorificatur non homo, sed Deus, si non ex operibus sed ex fide iustificatur, ut ex Deo illi sit etiam quod bene operatur. Non ergo hæc nostræ gloriæ tribuamus, tanquam hoc ex nobis ipsis habeamus. Eius est enim hæc gratia, & ideo in hoc non nostra, sed eius est gloria. Ipsius enim sumus figmentum creati in Christo IESU in operibus bonis.

Sicut & David dicit beatitudinem hominis cui Deus accepto fert iustitiam sine operibus. *Beati quorum remissa sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus vir cui non imputabit Dominus peccatum. Beatitudo ergo hæc in circumcissione tantum manet, an etiam in præputio?*

Propterea (inquit) tibi hoc dixi ô homo, ne quasi de operibus tuis præsumere videaris, & merito operum tuorum accepisse fidei gratiam. Noli ergo præsumere de operibus ante fidem. Noueris quia te peccatore fides inuenit. Et si fides datâ te fecit iustû, impium inuenit quem faceret iustû. *Credenti (inquit) in eum qui iustificat impium, deputatur fides eius ad iustitiam.* Si iustificatur impius, ex impio iustus fit. si ex impio iustus fit, quæ sunt opera impiorum? Iactet iam impius opera sua, dicat de pauperibus, nihil alicui aufero, non vxorem alienam cõcupisco, non quenquã occido, nulli fraudem facio, depositum apud me nullo teste repræsentio. Hæc omnia dicat, quæro vtrum pius sit an impius. *Et quomodo sum impius (inquit) ista faciens?* Quomodo illi de quibus dictum est. *Et seruiuerunt creaturæ potius quam creatori, qui est benedictus in secula. Quomodo non es impius?* Quid si de omnibus bonis operibus aut illud speras quod sperandum est, sed non ab illo à quo sperandum est? aut hoc speras quod sperandum non est, etiam ab illo à quo æterna vita speranda est? Pro bonis operibus sperasti terrenam quandam felicitatem, impius es. Non est ista merces fidei, cara res est fides, vili illam addixisti. Impius ergo es, & nulla sunt ista opera tua. Quid si quod sperandum est speras, id est vitâ æternam, sed nõ à Domino Deo per Iesum Christû, per quem solum datur vitâ æterna, sed putas te ad vitâ æternam posse peruenire per militiã calii, per solem & lunã, per potestates aeris & maris, & terrâ & siderû? Impius es: sed crede in eum qui iustificat impium, ut possint & bona opera tua esse opera bona. Nam nec bona illa appellauerim quamdiu non de radice bona procedunt. Quid ergo? qui sunt beati? Num in quibus non inuenit Deus peccatum? Nam in omnibus inuenit. *Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei.* Si ergo in omnibus peccata inueniuntur, remanet ut sint beati, nisi quorum remissa sunt peccata. Hoc ergo Apostolus sic commendauit. *Credidit autem Abraham Deo, & deputatum est ei ad iustitiam.* Ei autem qui operatur, id est, qui de operibus præsumit, & eorum merito sibi dicit datam gratiam fidei, merces nõ imputatur secundum gratiam, sed secundum debitû. Quid est hoc nisi quod merces nostra gratia vocatur? *Si gratia est, gratis datur.* Quid est gratis datur? Gratis constat. Nihil bene fecisti, & datur tibi remissio peccatorum. Attenduntur opera tua, & inueniuntur omnia mala. Si quod debetur istis operibus Deus redderet, utique damnaret. *Stipendii peccati mors.* Non tibi Deus reddit debitam poenam, sed donat indebitam gratiam. Debat vindictam, dat indulgentiam. Et quia totum gratiæ eius imputatur, non meritis nostris, beati quorum remissa sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Non in quibus nõ sunt inuenta peccata, sed quorum tecta sunt peccata. Si texit peccata Deus, noluit aduertere, si noluit aduertere, noluit animaduertere, noluit punire, noluit agnoscere, maluit ignoscere. Ne sic intelligatis quod dixit, peccata cooperta sunt, quia hi sunt & viuunt. Tecta ergo peccata quare dixit? ut non viderentur. Quid enim erat Dei videre peccata, nisi

punire peccata? ut noueris quia hoc est Dei videre peccata, quod punire peccata. Quid enim dicitur? *Auerte faciem tuã à peccatis meis.* Peccata ergo tua non videat ut te videat, ne impediant oculos misericordiæ Dei. Fides commendari mihi videtur quæ opera præcedit, quia sine bonorum operum meritis per fidem iustificatur impius, sicut dicit Apostolus. *Credenti in eum qui iustificat impium, deputatur fides eius ad iustitiam,* ut deinde ipsa fides per dilectionem incipiat operari. Ea quippè sola bona opera dicenda sunt, quæ sunt per dilectionem Dei: hæc autem necesse est antecedit fides, ut inde ista, nõ ab istis incipiat illa. quoniam nullus operatur per dilectionem Dei, nisi prius credat in Deum. Hæc est fides de qua dicitur. *In Christo enim Iesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed fides quæ per dilectionem operatur.* Magna enim opera Domini, exquisita in omnes voluntates eius. Quid magnificentius quam iustificare impium? Sed opus fortassè hominis præuenit istam magnificentiam Dei, ut cum fuerit peccata confessus, iustificari mereatur. Descendit enim de templo iustificatus publicanus, magis quam ille Phariseus, quia nec oculos ad cælum audebat leuare, sed percutiebat pectus suam dicens. *Domine propitius esto mihi peccatori.* Sed fortassè ex operibus. *Non (inquit) ex operibus, ne fortè quis extollatur.* Ipsius enim sumus figmentum, creati in Christo in operibus bonis. Iustitiam enim homo non operatur nisi iustificatus. *Credens autem in eum qui iustificat impium, à fide incipit, ut bona opera non præcedentia quod meruit, sed consequentia quod accepit ostendant.* Vnde ergo illa confessio? Nondum quidem est opus iustitiæ, sed dilecti improbatio. Sed quoquo modo se habeat, nec in ipsa de te homo gloriaris, ut qui gloriatur, in Domino gloriatur. *Quid enim habes quod non accepisti?* Non ergo sola magnificentia quæ iustificatur impius, sed confessio & magnificentia opus eius.

Dicitur enim, quia reputata est Abrahæ fides ad iustitiam. *Quomodo ergo reputata est: In circumcissione, an in præputio? Non in circumcissione, sed in præputio.*

Adhibet exemplum patris Abraham. Hoc enim maxime in eo victoriosum est, quod ante quã circumcideretur deputata est fides eius ad iustitiam. Et ad hoc rectissime refertur, quod ei dictum est. *Quia benedicentur in te omnes gentes.* Imitatione utique fidei eius, quia iustificatus est etiam ante sacramentum circumcissionis, quod ad fidei signaculum accepit, & ante omnem seruitutem legis, quæ multo post data est.

Et signum accepit circumcissionis signaculum iustitiæ fidei quæ est in præputio, ut sit pater omnium credentium per præputium, ut reputetur & illis ad iustitiam: & sit pater circumcissionis non his tantum qui sunt ex circumcissione, sed & his qui sectantur vestigia fidei quæ est in præputio patris nostri Abrahæ.

Circumcisio carnis lege præcepta est, quia non posset melius significari per Christum regenerationis auctorem tolli originale peccatum. Cum præputio quippè omnis homo nascitur, quemadmodum cum originali peccato. Et octauo die lex circumcidit carnem præcepit, quia Christus die Dominico resurrexit: qui post septimam sabbati octauus est. Et circumcisus præputiatum gignit, traiciens in illum quo ipse iam caruit, sicut baptizatus in filium quem generat carne, reatum tamen traicit originis, quo ipse iam liber est. Si veteris populi temporibus Iudæus esset, quando aliud melius esse non possem, accepissem utique circumcissionem. Quod signaculum iustitiæ fidei tantum illo tempore valuit antequam Domini euacuaretur aduentu, ut infantem filium Moyli angelus præfocasset, nisi mater arrepto calculo circumcidisset puerum, & hoc sacramento imminentem perniciem depulisset. Hoc sacramentum etiam Iordanem fluium refrenauit, & reduxit in fontem. Hoc sacramentum ipse Dominus quamuis euacuauerit crucifixus, tamen natus accepit. Non enim signacula illa damnata sunt, sed succedentibus oportunitatibus decesserunt. Nam sicut circumcissionem abstulit Domini primus aduentus, sic baptismum auferet secundus aduentus. Sicut enim nunc postquam

Ex trahe-
tu.
Psal. 67.

Ex trahe-
tu.
Psal. 110.

Luca. 18.

1. Cor. 4.

In exposi-
tione epist.
ad Gal. ar. 3.

Ex lib. sen-
tentiarum
Properi.

Ex epist. ad
Maximianũ
Arianum.

venit libertas fidei, & remotum est seruitutis iugum, nullus Christianus circumciditur carne, sed tunc regnantibus iustis cum Domino, damnatisque impiis, nemo baptizabitur, sed quod ista præfigurant, id est circumcisio cordis & munditia conscientie, manebit in æternum.

Non enim per legem promissio Abraham aut semini eius ut haeres esset mundus, sed per iustitiam fidei.

Fides Abraham semen est Abraham. Qui pertinent ad credulitatis similitudinem, ipsi pertinent ad hæredum promissionem.

Si enim lex iustificat, non est iustificatus Abraham multo ante legem fuit. Quod quia dicere non possunt, coguntur fateri non legis operibus iustificari hominem, sed fide. Simul etiam nos cogit intelligere, omnes antiquos qui iustificati sunt, ex ipsa fide iustificatos. Quod enim nos ex parte præteritum, id est primum aduentum Domini, ex parte futurum, id est, secundum aduentum Domini credendo salui efficiamur, hoc totum illi, id est, utrunque aduentum futurum credebant, reuelante sibi Spiritu sancto, ut salui fierent. Vnde est etiam illud.

Abraham concupiuit diem meum videre, & vidit, & gausus est. Si enim qui ex lege haeres sunt, exinanita est promissio.

Immo destrueretur promissio, si ex lege quisquam iustus esset. Si enim qui ex lege haeres sunt, exinanita est fides, euacuata est promissio.

Lex enim iram operatur.

Ad hoc utique, ut ad iram euadendam gratia Dei requiratur.

Vbi enim non est lex, nec præuaticatio.

Omnis legem præteriens iniquus est: non omnis iniquus legem præterit. *Vbi enim non est lex*, ait Apostolus, *nec præuaticatio. Qui ergo legem non acceperunt, iniqui dici possunt, præuaticatores non possunt. Iudicantur utriusque secundum merita sua. Cur non attendis rogo, ideo non esse haeres de lege, quia lex iram operatur? Vbi enim non est lex, nec præuaticatio. Ideo autem ex promissione, quia Deus quod promisit ipse facit. Qui enim præcepta legis implere se putat per arbitrium propriae voluntatis sine spiritu gratiae, suam iustitiam vult constituere, non iustitiam Dei sumere.*

Ideo ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio omni semini, non ei qui ex lege est solus.

Id est, qui ex veteri testamento venit ad nouum.

Sed & ei qui ex fide est Abraham.

Non tibi præmissa lege. Ex fide autem Abraham, id est imitatores Abraham fidei.

Qui est pater omnium nostrum, sicut scriptum est. Quia patrem multarum gentium posui te.

Cum Apostolus dicat, *Ideo ex fide viuunt, ut secundum gratiam firma sit promissio*, miror homines infirmitati suae se malle committere, quam firmitati promissionis Dei. Sed incerta mihi est (inquis) de meipso voluntas Dei. Quid ergo? Tuae ne tibi voluntas de teipso certa est? nec times. qui videtur stare timeat ne cadat? Cum igitur utraque sit incerta, cur non homo firmiori potius quam infirmiori fidem suam, spem charitatemque committit? Sed cum dicitur, inquit, si credideris saluus eris, vnum hominem exigitur, alterum offertur. Quod exigitur in hominis, quod offertur in Dei est potestate. Cur non utrumque in Dei, & quod iubet, & quod offertur? Rogatur enim ut det quod iubet. Rogant credentes, ut sibi augeatur fides: rogant pro non credentibus, ut eis donetur fides. Et in suis igitur incrementis, & in suis initiis, Dei donum est fides.

Quia patrem multarum gentium posui te. Si enim gratiam Dei quæ data est vobis firmo corde retinemus, non sumus Israel semen Abraham, nobis dicit Apostolus, *Ergo Abraham semen estis.* Quia sicut in alio loco dicit: *non in circumcissione sed in præputio deputata est fides Abraham ad iustitiam, & signum accepit circumcissionis, signaculum iustitiae fidei quæ est in præputio, ut deputetur & illi ad iustitiam, ut sit pater circumcissionis his qui non solum ex circumcissione sunt, sed & his qui sequuntur vestigia fidei quæ est in præputio patris nostri Abraham.* Non

enim carnaliter circumcisæ genti tantummodo factus est pater, cui dictum est: *Patrem multarum gentium posui te.* Multarum autem, non quarundam, sed omnium. Quod apertè dicitur cum ei dicitur, *Et benedicentur in te omnes gentes.* Nullus itaque Christianorum se à nomine Israel arbitretur extraneum. Illis enim qui crediderunt ex Iudæis (in quorum numero principaliter Apostolos inuenimus) in angulari lapide copulamur. Hinc ait Dominus alio loco, *Habeo alias oves quæ non sunt ex hoc ovili. Oportet me & eas adducere, ut sit vnus grex & vnus pastor.* Populus ergo Christianus magis Israel, & ipse potius domus Iacob. Idem quippè Israel qui & Iacob. Illa vero turba Iudæorum quæ merito perfidiæ reprobata est, voluptate carnali vendidit primogenita sua, ut non ad Iacob sed ad Esau potius pertineret. Scitis namque in hoc mysterio dictum esse, quia maior seruiet minori. Quando ergo promisit Deus Abraham in eius semine fidem gentium dicens, *Patrem multarum gentium posui te:* Vnde dicit Apostolus: *Ideo ex fide ut secundum gratiam firma sit promissio omni semini:* non de nostræ voluntatis potestate, sed de sua prædestinatione promisit. Promisit enim quod ipse facturus fuerat, non quod homines. Quia et si faciunt homines bona quæ pertinent ad colendum Deum, ipse facit ut illi faciant quæ præcepit, non illi faciunt ut ipse faciat quod promisit. Alioqui ut Dei promissa compleantur, non in Dei sed in hominum esset potestate, & quod à Domino promissum est, ab ipsis redditur Abraham. Non autem sic credidit Abraham, sed credit dans gloriam Deo, quoniam quæ promisit potens est facere. Non ait prædicere, non ait prædicere, nam & aliena facta potest prædicere & prædicere: sed ait potens est & facere: ac per hoc facta non aliena sed sua. Promisit autem filios Abraham, quod esse non possunt si non habeant fidem. Ergo ipse donat & fidem.

Ante Deum cui credidit, qui iustificat mortuos, & vocat ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt, qui contra spem in spem credidit, ut fieret pater multarum gentium, secundum quod dictum est ei. Sic erit semen tuum, sicut stella cæli & arena maris.

Qui vocat ea quæ non sunt tanquam sint. Nec hic Apostolus diceret, qui vocat ea quæ non sunt ut sint, sed tanquam sint. Apud Deum quippè iam factum est quod eius dispositione futurum est. Quia de illo alibi dicitur: *Qui fecit quæ futura sunt.* Et hic quando facta est, tunc dicta est vocata, id est, ut adesset quæ iam fuerat in eius occulta gubernatione disposita. *Qui vocat ea quæ non sunt tanquam sint.* Nondum enim erant quibus promitteretur, ne quicquam de meritis gloriaretur. Et quibus promissum est, etiam ipsi promissi sunt, ut toto corpus Christi dicat, gratia dei sum id quod sum. Communis est omnibus natura non gratia. Natura non putetur gratia, sed & si putetur gratia, quia & ipsa gratis concessa est. Non enim homo qui non erat, promeruit ut esset. Si promeruit, iam erat. Sed nondum erat: ergo qui promeretur non erat, & tamen factus est. Nec ut pecora factus est, nec ut arbor factus esset, nec ut saxum factus est, sed factus est ad imaginem creatoris. Hoc beneficium quis dedit? Deus qui erat, & ex æterno erat. Cui dedit? homini qui nondum erat. Dedit qui erat, accepit qui non erat. Quis autem hoc facere potuit, nisi qui vocat ea quæ non sunt tanquam sint? De quo dicit Apostolus: *Qui nos elegit ante mundi constitutionem.* Eligis ante mundi constitutionem, in mundo isto facti sumus, nec mundus erat quando electi sumus. Ineffabilia mirabilia fratres mei. Quis hoc explicare suffecerit? quis saltem quod explicet cogitare? Eliguntur qui non sunt, nec errat qui eligit, nec vanè eligit. Eligit tamen, & habet electos quos creaturus est eligendos: habet autem apud se ipsum non in in natura sua, sed in præscientia sua. Ergo nolite extolli, homines sumus, ipse fecit nos. Fideles sumus, si tamen sumus. Sed ecce fideles sumus. Etiam fideles, etiam iustos, quia *iustus ex fide viuunt, ipse fecit nos, & non ipsi nos.* Quid nos fecit nisi quod sumus? Quid autem tumus? Nos autem, ecce quod sumus. Quid? Populus eius & oves pascuæ eius. Ipse nos fecit populum suum, ipse nos fecit oves pascuæ suæ. Qui milit iugulandum ouera innoxiam, fecit oves de lupis. Hæc est gratia excepta illa communi

gratia naturæ, qua homines facti sumus nec digni fuimus, quando non fuimus. Excepta illa gratia, hæc est maior gratia, qua facti sumus populus eius, & oues pascuæ eius per Iesum Christum Dominum nostrum. Sed dicit aliquis. Per Iesum Christum facti sumus, ut etiam homines essemus? Ita verò. Per Iesum Christum facti sunt & pagani non pagani. Immo pagani non ut essent pagani, sed ut essent homines per Iesum Christum facti sunt. Quid est enim Iesus Christus, nisi in principio verbū? & verbū erat apud Deum: & Deus erat verbum, hoc erat in principio apud Deum: omnia per ipsum facta sunt. Illi ergo debent & pagani quod homines creati sunt: & tanto magis puniendi, quia dimiserunt eum à quo facti sunt, & coluerūt quæ ipsi fecerunt. Excepta ergo illa gratia qua condita est humana natura, (Hæc enim Christianis paganisque communis est) hæc est maior gratia, non quod per verbum homines creati sumus, sed quod per verbum carnem factum, fideles facti sumus.

Et non infirmatus est in fide, nec confiteri ait corpus suum emortuum, cum iam ferè centum esset annorum, & emortuam vuluam Sara.]

Scriptum est in epistola ad Hebræos, Fide & ipsa Sara virtutem accepit ad emissionem feminis. Ambo enim senes erant, sicut scriptura testatur, sed illa etiam sterilis, & cruore menstruo destituta, propter quod iam parere non posset, etiam si sterilis non fuisset. Porro si femina ita sit proejectior ætatis, ut ei solita mulierum adhuc fluant, de iuvene parere potest, de seniore non potest, quamuis possit adhuc ille senior sed de adolescentula gignere, sicut Abraham post mortem Saræ de Cetura potuit, quia viuam eius inuenit ætatem. hoc ergo est quod mirum commendat Apostolus, & ad hoc dicit Abraham fuisse iam corpus emortuum, quoniam non ex omni femina cui adhuc esset aliquid pariendi tempus extremum, generare ipse in illa ætate adhuc posset. Ad aliquid enim emortuum corpus intelligere debemus, non ad omnia. Nam si ad omnia, non iam senectus viui, sed cadauer est mortui.

In re promissionis enim Dei non habuit dissidentia, sed confortatus est fide dans gloriam Deo, plenissime sciens, quia quacunque promisit Deus, potens est & facere. Ideo & reputatum est illi ad iustitiam. Non est autem scriptum tantum propter ipsum quia reputatum est illi ad iustitiam, sed & propter nos quibus reputatur creditibus in eum, qui suscitauit Iesum Christum Dominum nostrum à mortuis.]

Promittens credit Abraham, & deputatum est illi ad iustitiam. Dedit enim gloriam Deo, plenissime credens sicut scriptum est, quia quæ promisit potens est & facere. Ipse ergo illos bonos facit, ut bona faciant. Neque enim propterea promisit Abraham, quia præciuit à seipsis bonos futuros. Nam si ita est, non suum sed eorum est quod promisit. Non autem sic credit Abraham: sed non est infirmatus in fide, dans gloriam Deo, & plenissime credens quia quæ promisit potens est & facere. Non ait quæ præciuit potens est promittere, aut quæ prædixit potens est ostendere, aut quæ promisit potens est præscire: sed quæ promisit potens est & facere. Ipse igitur eos facit perseverare in bono, qui facit bonos. Qui autem cadunt & pereunt, in prædestinatorum numero non fuerunt. Cauendum est, ne homo se extollat aduersus Deum, cum se dicit facere quod promisit Deus. Nonne fides gentium promissa est Abraham? & ille dans gloriam Deo plenissime credit: quoniam quæ promisit potens est facere? Ipse igitur fidem gentium facit qui potens est & facere quod promisit. Porro si Deus operatur fidem nostram miro modo agens in nostris cordibus, nunquid metuendum est ne totum facere non possit, & ideo sibi homo primas eius vindicet partes, ut nouissimas ab illo accipere mereatur? Hoc promittit Deus quod ipse facit. Non enim ipse promittit & alius facit, quod iam non est promittere sed prædicere. Ideo non ex operibus, sed ex vocante, ne ipsorum sit non Dei, & merces non imputetur secundum gratiam, sed secundum debitum.

Qui traditus est propter delicta nostra & resurrexit propter iustificationem nostram.

Qui sanat omnes languores tuos, qui redimet de interitu vitam tuam. Ibi sanabitur omnis languor tuus, cum corruptibile hoc induet incorruptionem. Redempta est enim vita tua de corruptione. Iam securus esto, initus est bonæ fidei contractus. Nemo fallit redemptorem tuum, nemo circumuenit, nemo premit. Egredere hic commercium, iam precium soluit, sanguinem fudit. Sanguinem inquam fudit vnicus filius Dei pro nobis. O anima, erige te, tanti vales, redemit de corruptione vitam tuam. Ostendit exemplo quod promisit in præmio. Mortuus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram. Sperent membra quod in capite demonstratum est. Non curabit membra sua, quorum caput leuauit in caelum? Traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram. Sicut morte ipsius feminamur, sic in resurrectione ipsius germinamus. Etenim mors ipsius significat interitum veteris vitæ nostræ. De hac re Apostolus, *Consepulti enim inquit sumus in Christo per baptismum in mortem, ut quem admodum resurrexit Christus à mortuis, sic & nos in nouitate vitæ ambulemus.* Non dixit, traditus est propter iustificationem nostram, & resurrexit propter delicta nostra. In eius traditione delictum sonat, in eius resurrectione iustitia sonat. Ergo moriatur delictum, & resurgat iustitia.

Extra. 1. in. Psal. 102.

Ex formone de Pascha. Rom. 6.

CAPUT V.

Iustificati ergo ex fide pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem habemus accessum per fidem in gratiam istam in qua stamus & gloriamur in spe gloria filiorum Dei.]

Iustificati autem gratis per gratiam ipsius, ne fides ipsa superba sit, nec dicat sibi, Si ex fide quomodo gratis? Quod enim fides meretur, cur non potius redditur quam donatur? Non dicat ista homo fidelis. Quia cum dixerit, merear iustificationem, habeo fidem, respondetur ei. *Quid enim habes quod non accepisti? Cum ergo fides impetrat iustificationem, sicut vnique Deus partitus est etiam mensuram fidei, non gratiam Dei aliquid meriti præcedit humani, sed ipsa gratia meretur augeri, ut aucta mereatur & perfici, comitante nõ ducente, pedissequa non prauia voluntate.* vnde ille qui dixit. *Fortitudinem meam ad te custodiam, causamque reddidit dicens, Quia Deus susceptor meus, es tanquam requirens quibus id meritis fuerit consecutus, nihilque in se inueniens ante gratiam Dei, Deus meus, inquit, misericordia eius præueniet me.* Quantumcumque (inquit) cogitauero antecedentia merita mea, misericordia eius præueniet me. Proinde ab illo attributam fortitudinem suam ad illum custodiens, eodem seruatore non perdidit quod eodem largitore suscepit.

2. lib. ad Bonif. Papa Urbis.

1. Cor. 4.

Psal. 55.

Ibidem.

Non solum autem, sed & gloriamur in tribulationibus, scientes quoniam tribulatio patientiam operatur patientia autem probationem, probatio vero spem. Spes autem non confundit, quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.]

Non itaque per nos, sed per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Ipsa charitate fit, quam donum Dei esse manifestat, ut tribulatio non auferat, sed potius operetur patientiam. Nec nos moueat quod in hac vita secundum carnem, quam portant iusti, multa grauias & aspera tolerant. Nihil enim mali patiuntur qui iam possunt dicere, quod ille vir spiritalis exultat & prædicat Apostolus dicens. *Gloriamur in tribulationibus, scientes quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem. Spes autem non confundit, quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.* Si ergo in hac vita vbi tanta tormenta sunt, possunt boni & iusti viri cum talia patiuntur, non solum æquo animo tolerare, sed etiam in Dei charitate gloriarī, quid cogitandum est de illa vita que nobis promittitur, vbi nullam de corpore molestiam sentiemus? Quoniam non ad hoc resurgit corpus iustorum, ad quod resurgit corpus impiorum, sicut scriptum est: *Omnes resurgemus, sed non omnes immutabimur.* Et ne quisquam putet non iustis immutationem illam promitti, sed potius iniustis, & eorum existimet esse pœnalem, sequitur & dicit, *Et mortui resurgens*

2. lib. de gratia & lib. arbitrii. Ex lib. de agone Christiano.

1. Cor. 1. 5
Ex libro
quasi. 83.

1. Ioan. 19

Ex tracta-
tu.
Psal. 36.
Hier. 17.
Psal. 115.

Ex lib. de
nat. & gra.
Ex sermo-
ne ad popu-
lum de
blasphem.
Spiritus
sanctus.

Ex serm.
ascen. Do-
mini.
Mat. 22.

surgent incorrupti, & nos immutabimur. Ut autem mali bonis sapē temporaliter noceant, potestatem in eos accipiunt ad maiorem bonorum utilitatem, propter exercitationem patientiæ. Itaque anima Christiana semper inuigilet in tribulationibus suis sequi voluntatem Dei sui, ne ordinationi Dei resistendo acquirat sibi grauius iudicium. Quod enim ipse Dominus agens hominem Pontio Pilato dixit, hoc & Iob diabolo posset dicere, Non haberes in me potestatem nisi tibi data esset desuper. Non ergo eius voluntas cuius malitiæ potestas in bonos datur, sed eius voluntas à quo hæc potestas datur, debet esse charissima, quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia vero probationem, probatio autem spem. Spes autem non confundit, quoniam charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.

Spes autem non confundit.

*Quis est qui confunditur? Qui dicit, ego quod sperabam non inueni. Et merito. Sperabas enim de te, aut sperabas de homine amico. Maledictus autem qui spem suam ponit in hominem. Confunderis quia fefellit te spes posita in mendacium. Omnis enim homo mendax. Si autem ponas spem tuam in Domino Deo, non confunderis, quia ille in quo spem posuisti fallere non potest. Vnde & ille iustus confirmatus in tempore malo in die tribulationis quia non confunditur, quid ait? *Gloriamur in tribulationibus scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem. Spes autem non confundit. Vnde ipse non confundit? quia in Deo posita est. Idèd sequitur, Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Iam datus est nobis Spiritus sanctus. Quomodo nos fallit, cuius tale pignus tenemus? Vnde ille gloriaretur dicens, *gloriamur in tribulationibus, si egestatem intus pateretur? Videbantur foris angustia, sed intus latitudo erat. Quid autem facit malus homo cum cœperit tribulari? Foris nihil habet, ablata sunt omnia, in conscientia nullum solatium est. Non est quo exeat, quia dura sunt. Non est quo intret, quia mala sunt. Consolatio non est in externis, non est in internis. Quomodo consolabatur ille plenus sagina interiore, & de ipsa sagina ructans, Dominus dedit, Dominus abstulit, sicut Domino placuit ita factum est, sit nomen Domini benedictum. Quisquis autem malus est, male secum torqueatur necesse est. Sibi ipse tormento est. Ipse enim est poena sua, quem torquet conscientia sua.***

Quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.] A quo nisi ab illo qui attendit in altum, & captiuauit captiuitatem, dedit dona hominibus? Insinuat nobis in patre auctoritas, in filio natiuitas, in Spiritu sancto Patris filijque communitas, in tribus æqualitas. Quod ergo commune est Patri & filio, per hoc nos uoluit habere communionem & inter nos & secum. Per illud donum nos colligere uoluit in vnum, quod ambo habent vnum, hoc est per Spiritum sanctum Deum & donum Dei. In hoc enim diuinitati reconciliamur, eaque delectamur. Nam quid nobis prodesset, quicquid boni noscemus, nisi etiam diligeremus? Sicut autem veritate discimus, ita charitate diligimus, ut & plenius cognoscamus, & beati cognito perfruamur. Charitas porro diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Et quia peccatis alienabamur à possessione verorum bonorum, charitas cooperit multitudinem peccatorum. Ego arbitror idèd bis datum esse Spiritum sanctum, ut commendarentur duo præcepta charitatis. Duo sunt enim præcepta charitatis, & vna est charitas. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota animata tua, & ex tota virtute tua. Diliges proximum tuum tanquam teipsum. In his duobus mandatis tota lex pendet & prophetæ. Vna charitas & duo præcepta, vnus Spiritus & duo data. Non enim vnus est datus prius, & alius datus est postea, quia non alia charitas diligit proximum quàm illa quæ diligit Deum. Non ergo alia charitate quam qua proximum diligimus, ipsum Deum diligimus. Sed quia aliud est Deus, aliud est proximus, vna charitate diliguntur, non sunt tamen vnum quæ diliguntur. Idèd forte, quia magna est & primitus commendata dilectio Dei. Secunda dilectio proximi. A

*secundo autem incipitur ut ad primum veniat. Si enim fratrem quem vides non diligis, Deum quem non vides quomodo potes diligere? Informans nos ad dilectionem proximi venit in terra conspicuus, & proximus, Spiritum sanctum insufflando in facie eorum. Ut autem ab hac proximi charitate audiamus eius charitatem qui in cœlo est, de cœlo misit Spiritum sanctum. Accipe in terra, & dilige fratrem. Accipe de cœlo, & dilige Deum. Quia & in terra quod accepisti de cœlo est. In terra Christus dedit, sed de cœlo est quod dedit. Ille enim dedit qui de cœlo descendit. Hic inuenit cui daret, sed inde attulit quod daret. Quid est ergo fratres? An forte commemoro & hoc, quomodo charitas ad Spiritum sanctum propriè pertineat? Paulum audi. *Non solum autem sed & gloriari in tribulationibus, scientes quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem. Spes autem non confundit, quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Vnde charitas Dei diffusa est in cordibus nostris? Quid tibi dabas? Quid quasi de tuo præsumebas? Quid enim habes quod non accepisti? Ergo vnde, nisi de quo sequitur, per Spiritum sanctum qui datus est nobis? Charitas ista non tenetur, nisi in vnitae Ecclesiæ. Non illam habent diuiores, sicut dicit Apostolus Iudas, qui seipsos segregant animales, spiritum non habentes. Idèd distant, quia coagulum non tenent. Charitas congregat nos. Quia vero dicit Apostolus, charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Intelligamus in dilectione Spiritum sanctum esse. Ipse est enim Spiritus sanctus quem non possunt accipere mali. Ipse est ille fons, de quo dicit scriptura. Fons aquæ tuæ sit tibi proprius, & nemo alienus communicet tibi. Omnes enim qui non diligunt Deum, alieni sunt, Antichristi sunt, & quamuis intrent basilicas, non possunt numerari inter filios Dei. Non ad illos pertinet fons ille vitæ: habere baptismum & malus potest. Inuenimus Saulem Regem habuisse Prophetiam. Persequiebatur sanctum David, & impletus est Spiritu Prophetiæ, & Prophetare cœpit. Accipere Sacramentum corporis & sanguinis Domini & malus potest. Nam de talibus dictum est: *Qui manducat & bibit indigne, iudicium sibi manducat & bibit. Habere nomen Christi & malus potest, id est, Christianus vocari & malus esse potest. De quibus dictum est. Polluerunt nomen Dei sui. Ergo habere Sacramenta ista omnia & malus potest, habere autem charitatem & malus esse non potest. Hoc est ergo proprium donum: ipse est singularis fons, ad hunc bibendum vos hortatur Spiritus Dei, ad se bibendum vos hortatur Spiritus Dei. Vnde scimus quia de Spiritu suo dedit nobis? Hoc ipsum quia de Spiritu suo dedit tibi, vnde cognoscis? Interroga viscera tua, si plena sunt charitate, habes Spiritum Dei. Vnde cognoscimus quia inde cognoscis habitare in te Spiritum Dei? Paulum interroga Apostolum. *Quoniam charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Dedit dona hominibus. Quæ dona? Spiritum sanctum. Qui tale dat donum qualis ipse est. Magna est autem misericordia Dei. Donum dat æquale sibi, quia donum eius Spiritus sanctus est, & vnus Deus tota Trinitas Pater, & Filius, & Spiritus sanctus. Quid nobis præstitit Spiritus sanctus? Audi Apostolum. *Charitas Dei (inquit) diffusa est in cordibus nostris. Vnde tibi d mendice? Charitas Dei diffusa est in corde tuo. Quid aut in quo charitas Dei diffusa est? in corde humano. Habemus (inquit) thesaurum istum in vasis fictilibus. Quare in vasis fictilibus? ut eminentia virtutis sit Dei. Deniq; cum dixisset, charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, ne putaret quisque à se sibi esse quod diligit Deum, continuo addidit: *Per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Vt ergo ames Deum, habitet in te Deus, & amet se de te, id est, ad amorem suum moueat te, accendat te, illuminet te, excitet te. Lucta est enim in isto corpore: quamdiu viuimus pugnamus, quamdiu pugnamus periclitamur. Sed in his omnibus superamus per eum qui dilexit nos. Ergo vnde tibi charitas, nisi quia diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis? Ecce ad quod genèd. Contemne Spiritum tuum, accipe Spiritum Dei. Non timeat******

angustias patiat in corpore tuo. Cum habitare ceperit in corpore tuo Spiritus Dei, non inde excludet Spiritum tuum. Noli timere. Si diuitem aliquem hospitio suscipias, pateris angustias. Suscipe diuitem Spiritum Dei, dilataberis, non angustaberis. *Dilatasti gressus meos subter me. Dic dichospiti tuo, Ditisimus es, dilatasti gressus meos subter me.* Quando non hic eras, angustias patiebar, Implesti cellam meam, & non me exclusisti, sed angustiam meam. Cum enim dicit, charitas Dei diffusa est, ipsa diffusio latitudinem significat. Non ergo timeas angustias. Recipe hospitem istum, & non sit hospes tuus quali transeuntibus. Non enim debet dare discedendo. Veniens habitet in te, & dedit: ipse esto, non te deserat, non inde migret. Tene illum animo: & dic illi, Domine Deus noiter posside nos. Fortitudinem gentilium mundana cupiditas, fortitudinem Christianorum Dei charitas facit. Quae diffusa est in cordibus nostris, non per voluntatis arbitrium quod est à nobis, sed per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Prorsus donum est Dei diligere Deum, ipse ut diligeretur dedit qui non dilectus dilexit. Displacentes amari sumus, vt fieret in nobis vnde placeremus. Diffundit enim charitatem in cordibus nostris Spiritus sanctus, Pateris & filij, quem cum Patre amamus & Filio.

Vt quid enim Christus cum adhuc infirmi essemus secundum tempus pro impijs mortuus est? Vix enim pro iusto quis moritur. Nam pro bono forsitan quis audeat mori.

At vero pro minimo habet Deus hominem, propter quem mori voluit vnicum suum? Attendamus ad iudicium dilectionis, Dei promissionis tales arras accepimus, vnicus pro quibus mortuus est. Vtinam pro bonis, vtinam pro iustis. Sed quid? *Etenim Christus* (ait Apostolus) *pro impijs mortuus est.* Qui donauit impijs mortem suam, quid seruat iustis, nisi vitam suam? Erigat se ergo humana fragilitas, non desperet, non se collidat, non se auertat, non dicat non ero. Qui promisit Deus est, & venit vt promitteret. Apparuit hominibus, venit suscipere mortem nostram, promittere vitam suam. Quid tibi promisit Deus o homo mortalis? Quia victurus es in æternum. Non credis? Crede, plus est iam quod fecit quam quod promisit. Quid fecit? Mortuus est pro te. Quid promisit? vt viuas cum illo. Incredibilis est quod mortuus est æternus, quam vt in æternum viuat mortalis. Iam quod incredibile est tenemus. Si propter hominem mortuus est Deus, nonne victurus est homo cum Deo? Nō est mortalis victurus in æternum, propter quem mortuus est qui viuunt in æternum? Sed quomodo mortuus est Deus, & vnde mortuus est? Et potest mori Deus? Accepit ex te vnde moreretur pro te. Non posset mori nisi caro. Non posset mori nisi mortale corpus. Induit se vbi pro te moreretur. Induet te vbi cum illo viuas. Vbi se induit morte? In virginitate matris. Vbi te induet vita? In æqualitate patris. Elegit sibi hic thalamum castum, vbi coniungeretur sponsus sponsæ. *Verbum caro factum est, vt fieret caput Ecclesie.* Verbum enim ipsum non est pars Ecclesie, sed vt esset caput Ecclesie, carnem assumpsit. Quidam nostrum iam sursum est, quod hic accepit, vbi mortuus est, vbi crucifixus est. Iam quædam primitiæ tuæ præcellerunt, dubitas quia secuturus es?

Omnia mihi tradita sunt, inquit, à patre meo. Fortasse dicturus es. Christo sunt tradita nunquid mihi? Audi Apostolum dicentem, audi vt dixi iam dudum, ne desperatione frangaris. Audi quomodo amatus es, non amandus. Audi quomodo amatus es turpis, foedus, antequam esset in te quod amari dignum esset. Amatus es prius vt dignus fieres qui amareris. *Etenim Christus* (sicut ait Apostolus) *pro impijs mortuus est.* An forte impius merebatur amari? Quæro quid merebatur impius? damnari respondes. Christus tamen pro impijs mortuus est. Ecce quid tibi præstitum est impio. Iam pio quid seruatur? Quid præstitum est impio? *Christus pro impijs mortuus est.* Desiderabas autem omnia possidere, noli per avaritiam, sed per pietatem hoc quærere. Si enim ita quæreris, possidebis. Tenent enim eum per quem facta sunt omnia, & cum ipso omnia possidebis.

Commendat autem suam charitatem Deus in nobis. Quoniam cum adhuc peccatores essemus secundum tempus, Christus pro nobis mortuus est. Multo igitur magis iustificati nunc in sanguine ipsius, salui erimus ab ira per ipsum. Si enim cum inimici essemus reconciliati sumus Deo per mortem filij eius, multo magis reconciliati salui erimus in vita ipsius.

Incomprehensibilis est dilectio qua diligit Deus, neque est mutabilis. Non enim ex quo ei reconciliati sumus per sanguinem filij eius nos cecepit diligere, sed ante mundi constitutionem dilexit nos, vt cum vnigenito eius etiam nos filij eius essemus, priusquam omnino aliquid essemus. Quod ergo reconciliati sumus Deo per mortem filij eius, non sic audiatur quasi idē nos reconciliauerit ei filius, vt iam inciperet amare quos oderat, sicut reconciliatur inimico inimico, vt inde sint amici, & inuicem diligant qui oderunt inuicem. Sed iam nos diligenti reconciliati sumus ei, cum quo propter peccatum inimicitias habebamus. Quod vtrum verum dicam attestetur Apostolus. *Commendat, inquit, dilectionem suam Deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est.* Habebat itaque erga nos charitatem, etiam cum inimicitias aduersus eum exercentes operaremur iniquitatem, & tamen ei verissime dictum est, *Odisti Domine omnes qui operantur iniquitatem.* Proinde miro & diuino modo, & quando nos oderat diligebat. Oderat enim nos quales ipse non fecerat. Et quia iniquitas nostra opus eius non omni ex parte consumpserat, nouerat simul in vnoquoque nostrum & odisse quod feceramus, & amare quod ipse fecerat. Et hoc quidem in omnibus intelligi potest de illo cui veraciter dictum est, *Nihil odisti eorum quæ fecerunt.* Cum igitur eorum quæ fecerit nihil oderit, quis digne possit eloqui quantum diligit membra vnigeniti sui? Et quanto amplius ipsum vnigenitum, in quo condita sunt omnia visibilia & inuisibilia, quæ in suis generibus ordinata ordinatissime diligit? Membra quippe vnigeniti ad Angelorum sanctorum æqualitatem, gratiæ suæ largitate perducit. Vnigenitus autem cum sit Dominus omnium, proculdubio est Dominus Angelorum: natura qua Deus est, non Angelis sed patri potius æqualis. Gratia vero qua homo est, quomodo non excedit excellentiam cuiuslibet Angeli, cum sit vna persona carnis & verbi? Quamquam non desint qui etiam nos Angelis præferant: *quia pro nobis* (inquiunt) *non pro Angelis mortuus est Christus.* Quid est aliud hoc quam de impietate velle gloriari? *Etenim Christus*, sicut ait Apostolus, *iuxta tempus pro impijs mortuus est.* Hic ergo non meritum nostrum, sed Dei misericordia commendatur. Nam quale est idē se velle laudari quia virio suo tam detestabiliter ægrotauit, vt non possit aliter quam medici morte sanari?

Non est hæc nostrorum gloria meritum, sed medicina morborum. An idē nos præferimus Angelis, quia cum & Angeli peccauerint, nihil eis tale impensum est, vnde sanarentur? Cur non potius intelligimus, quod tanto damnabilior eorum iudicata sit culpa, quanto erat natura sublimior? Tanto enim minus quam nos peccare debuerunt, quanto meliores nobis fuerunt. Nunc autem in offendendo creatore tanto execrabilius beneficio eius ingrati extiterunt, quanto beneficentius sunt creati. Nec eis fatis fuit desertores esse illius, nisi & nostri fierent deceptores. Hoc itaque nobis magnum bonum confert, qui dilexit nos sicut dilexit & Christum, vt propter ipsum, cuius membra esse nos voluit, æquales sanctis Angelis simus, quibus & natura inferiores sumus conditi, & peccato indigniores facti, qui eorum fieri qualescunque socij deberemus. *Ostendit enim dilectionem suam Deus in nobis. Si enim cum adhuc peccatores essemus Christus pro nobis mortuus est.* Vix enim, inquit, pro iusto quis moritur. Nam pro bono forsitan quis audeat mori? *Dominus autem noster pro impijs mortuus est.* Neque enim merita nostra præcellerant pro quibus filius Dei moreretur, sed magis quia nulla erant merita, magna erat misericordia. Quam certa ergo, quam firma promissione seruat iustis vitam suam, qui donauit iniustis mortem suam? Testimonia

Ex iras-

tu.

Psal. 118.

quippe Dei sunt, quibus quantum nos diligit nobis pro-
bante dignatur. *Commendat autem suam charitatem Deus in no-
bis. Quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis
mortuus est.* Cum ergo ipse dicat. *Ego sum via:* & humilitas
eius carnalis natiuitatis atque passionis euidentia sint testi-
monia diuinæ erga nos dilectionis: proculdubio via testi-
moniorum Dei Christus est. Per hæc quippe testimonia
quæ in illo videmus impleta, etiam futura erga nos quæ
semper eterna promissa sunt expectamus & speramus im-
plenda.

Ex lib. de

Trinit. 4.

Psal. 97.

Qui enim proprio filio non pepercit, sed pro nobis
omnibus tradidit eum, quomodo non etiam cum illo omnia
nobis donauit? Primum nobis persuadendum fuit,
quantum nos diligeret Deus, ne desperatione non auderemus
ergo in eum. Quales autem dilexerit ostendi oportebat,
ne tanquam de meritis nostris superbientes magis ab
eo resiliemus, & in nostra fortitudine magis dehinc
eremus. Ac per hoc egit nobiscum, ut per eius fortitudinem
potius proficeremus, atque ita in infirmitate humilitatis
perficeretur virtus charitatis. Hoc significat in Psalmo
ubi ait. *Pluuiam voluntariam segregat Deus hereditati tuae, &
infirmata est, tu vero perfecisti eam.* Pluuiam voluntariam
quippe nonnisi gratiam vult intelligi, non meritis red-
ditam, sed gratis datam, unde & gratia nominatur. De-
dit enim eam, non quia digni eramus sed quia voluit. Hoc
cognoscentes, non fidentes in nobis erimus, & hoc est in-
firmari. Ipse vero perficit nos, qui etiam Paulo Apосто-
lo dixit. *Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perfi-
citur.* Persuadendum ergo erat homini quantum nos di-
lexerit Deus, & quales dixerit. Quantum, ne desperemus:
quales, ne superbiremus. Hunc locum Apóstolus
per necessarium sic explicat. *Commendat autem (inquit)
suam charitatem Deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores
essemus, Christus pro nobis mortuus est. Multo magis nunc iusti-
ficati in sanguine ipsius salui erimus ab ira per ipsum. Si enim cum
inimici essemus reconciliati sumus Deo per mortem filij eius, multo
magis reconciliati salui erimus in vita ipsius.* Item alio loco.

2. Cor. 12.

Rom. 8.

*Quid ergo dicemus (inquit) ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui filio proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tra-
didit illum, quomodo non & cum illo omnia nobis donauit? Quod
autem factum nobis annunciat, hoc futurum ostendebatur & antiquis iustis, ut per eandem fidem etiam
ipsi humiliati infirmarentur, & infirmati perficerentur.*

Ex lib. de

Trinit. 13.

Psal. 67.

*Quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis
mortuus est, &c.* Non alium modum possibilem Deo di-
cimus defuisse, cuius potestati cuncta æqualiter subiacent,
sed sanandæ nostræ miseræ conuenientiore alium mo-
dum non fuisse, nec esse oportuisse. Quid enim tam ne-
cessarium fuit ad erigendam spem nostram mentesque
mortalium conditione ipsius mortalitatis abiectas, ab im-
mortalitatis desperatione liberandas, quam ut demonstra-
retur nobis quanti nos penderet Deus, quantumque dili-
geret? Quid vero huius rei tanto isto indicio manifestius
atque præclarior, quam ut Dei filius immutabiliter bo-
nus, in se manens quod erat, & à nobis pro nobis accipiens
quod non erat, præter suæ naturæ detrimentum, nostrum
dignatur inire consortium, prius sine vilo suo malo me-
rito nostra mala perferret, ac si iam credentibus quantum
nos diligit Deus, & quod desperabamus iam sperantibus
donat, in nos sua sine vllis bonis meritis nostris indebita
largitate conferret? Quia & ea quæ dicuntur merita nostra
bona, dona sunt eius. Ut enim fides per dilectionem ope-
retur, *charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum
sanctum qui datus est nobis.* Tunc autem est datus, quando
est Iesus resurrectione clarificatus. Tunc enim eum se
missurum esse promisit & misit, quia tunc sicut de illo
scriptum est, & ante prædictum, *ascendit in altum, captiuauit
captiuitatem, dedit dona hominibus.* Hæc dona sunt me-
rita nostra, quibus ad summum bonum immortalis beatitu-
dinis peruenimus. *Commendat autem (inquit Apóstolus)
charitatem suam Deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores
essemus, Christus pro nobis mortuus est. Multo magis nunc iusti-
ficati in sanguine ipsius, salui erimus ab ira per ipsum.* Adhuc

addit & dicit. *Si enim cum inimici essemus reconciliati sumus
Deo per mortem filij eius, multo magis reconciliati salui erimus in
vita ipsius.* Quos peccatores dixit prius, hos posteriori in-
imicos Dei. Et quos prius iustificatos in sanguine Iesu
Christi, eos posteriori reconciliatos per mortem filij Dei.
Et quos prius saluos ab ira per ipsum, eos postea saluos in
vita ipsius. Non ergo ante istam gratiam quomodo
peccatores, sed in talibus peccatis fuimus, vt inimici es-
semus Dei. Superius autem idem Apóstolus nos peccato-
res & inimicos Dei duobus identidem nominibus appel-
lauit, vno velut mitissimo, alio plane atrocissimo, di-
cens: *Si enim Christus cum infirmi essemus adhuc iuxta tempus
pro impijs mortuus est, quos infirmos, eosdem impios nun-
cupauit. Leue aliquid videtur infirmitas, sed aliquando
talis est, vt impietas nominetur. Nisi tamen infirmitas
esset, medicum necessarium non haberet, qui est Hebrai-
cè Iesus, Græcè Soter, nostra autem locutione Salua-
tor. Quod verbum Latina lingua antea non habebat, sed
habere poterat, sicut potuit quando voluit. Hæc autem
Apóstoli sententia præcedens ubi ait, *Adhuc cum infirmi es-
semus iuxta tempus Christus pro impijs mortuus est,* cohæret
his duabus sequentibus, quarum in vna dixit peccato-
res, in alia inimicos Dei: tanquam in illis singulis red-
diderit singula, peccatores ad infirmos, inimicos Dei re-
ferens ad impios. Sed quid est, *Iustificati in sanguine ipsius?*
Quæ vis est huius sanguinis obsecro, vt in eo iudificen-
tur credentes? Et quid est, *Reconciliati per mortem filij
eius?* Ita ne vero cum irasceretur nobis Deus pater, vidit
mortem filij sui pro nobis, & placatus est nobis? Nun-
quid ergo filius eius vsque ad eum nobis iam placatus erat
vt pro nobis etiam dignaretur mori: Pater vero vsque
ad eum adhuc irascebatur, vt nisi filius pro nobis morere-
tu non placaretur? Et quid est quod alio loco idem ipse
doctus gentium, *Quid (inquit) dicimus ad hæc? si Deus
pro nobis quis contra nos? qui filio proprio non pepercit, sed pro
nobis tradidit eum, quomodo non & cum illo omnia nobis dona-
uit?* Nunquid non iam placatus esset pater, cum proprio
filio non parcens pro nobis eum traderet? Nonne vide-
tur hæc illi velut aduersa esse sententia? In illa moritur
pro nobis filius, & reconciliatur nobis pater per eius mor-
tem. In hac autem tanquam prior nos dilexerit pater,
ipse propter nos filio non parcat, ipse pro nobis eum tra-
dit ad mortem. Sed video quod & antea pater dilexit
nos, non solum antequam filius pro nobis moreretur,
sed antequam conderet mundum, ipso testante Aposto-
lo qui dicit. *Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem.*
Nec filius patre sibi non parcente pro nobis velut iniu-
tus traditus est, quia & de ipso dictum est. *Qui me di-
lexit, & tradidit semetipsum pro me.* Omnia ergo simul &
Pater & Filius, & amborum Spiritus pariter & concor-
diter operantur. *Tamen iustificati sumus in Christi sangui-
ne, & reconciliati sumus Deo per mortem filij eius.* Et quo-
modo id factum sit, vt potero quantum satis videbi-
tur explicabo. Quadam iustitia Dei in potestatem dia-
boli traditum est genus humanum, peccato primi ho-
minis in omnes vtriusque sexus commixtione nascentes
originaliter transeunte, & parentum primorum de-
bito vniuersos posteros obligante. Apóstolus autem
apertius hoc prædicat ubi dicit. *Et vos cum essetis mortui
delictis & peccatis vestris, quibus aliquando ambulastis se-
cundum seculum mundi huius, secundum principem potesta-
tis aëris, spiritus eius qui nunc operatur in filijs dissidentia,
in quibus & nos aliquando conuersati sumus in desiderijs car-
nis nostræ, facientes voluntates carnis & affectionum, &
eramus natura filij iræ sicut & ceteri.* Filij dissidentia sunt
infideles. Et quis hoc non est, antequam fidelis fiat?
Quocirca omnes homines ab origine sub principe sunt
potestatis aëris, qui operatur in filijs dissidentia. Et
quod dixi ab origine, hoc est quod dicit Apóstolus,
natura etiam se fuisse sicut ceteros Natura scilicet vt
est deprauata peccato, non vt recta creata ab ini-
tuo. Modus autem iste quo traditus est homo in dia-
boli potestatem, non ita debet intelligi tanquam
Deus hoc fecerit, aut fieri iusserit, sed quod tantum*

Galat.

1. Cor.

1. Cor.

1. Cor.

1. Cor.

1. Cor.

1. Cor.

1. Cor.

1. Cor.

1. Cor.

1. Cor.

1. Cor.

1. Cor.

1. Cor.

1. Cor.

permiserit, iuste tamen. Illo enim deserente, peccantem peccati auctor ilico inuasit. Nec ita sane Deus deseruit creaturam suam, vt non se illi exhiberet Deum creatorem & viuificantem, & inter pœnalia mala etiam bona malis multa præstantem. *Non enim continuit in ira sua miserationes suas.* Nec hominem à lege suæ potestatis amittit, quando in potestate diaboli esse permisit. Si ergo commissio peccatorum per iram Dei iustam hominem subdidit diabolo, profecto remissio peccatorum per reconciliationem Dei benignam eruit hominem à diabolo. Non autem diabolus potentia Dei, sed iustitia superandus fuit. Nam quid omnipotente potentius? aut cuius creaturæ potestas potestati creatoris comparari potest? Sed cum diabolus vitio peruerfuitatis suæ factus sit amator potentia, & desertor oppugnatorque iustitiæ (sic enim & homines eum tanto magis imitantur, quanto magis neglecta vel etiam perosa iustitia potentia student, eiusque vel adaptione latantur, vel inflammantur cupiditate) placuit Deo vt propter erudendum hominem de diaboli potestate, non potentia diabolus sed iustitia vinceretur, atque ita & homines imitantes Christum iustitia quærerent diabolum vincere, non potentia. Quæ est igitur iustitia qua victus est diabolus? Quæ est inquam nisi iustitia Iesu Christi? Et quomodo victus est? Quia cum in eo nihil morte dignum inueniret, occidit eum tamen. Et vtiq; iustum est vt debitores quos tenebat liberi dimittantur in eum credentes quem sine vilo debito occidit. Hoc est quod iustificari dicimur in Christi sanguine. Sic quippe in remissionem peccatorum nostrorum innocens ille sanguis effusus est. Vnde se dicit in Psalmis in mortuis liberum. *Solus enim à mortuis debito liber est mortuus.* Hinc & in alio Psalmo dicit. *Quæ non rapui tunc exolvebam: rapinam volens intelligi peccatum, quia vsurpatum est contra licitum.* Vnde per os etiam carnis suæ sicut in Euangelio legitur, dicit. *Ecce venit princeps mundi huius, & in me nihil inuenit.* Id est, nullum peccatum. Sed vt sciatis omnes (inquit) quia voluntatem patris mei facio, surgite eam hinc. Et pergit inde ad passionem, vt pro debitoribus nobis quod ipse non debebat exolveret. Nunquid isto iure æquissimo diabolus vinceretur, si potentia Christus cum illo agere, non iustitia voluisset? sed postposuit quod potuit, vt prius ageret quod oportuit. Ideo autem illum esse opus erat & hominem & Deum. Nisi enim homo esset, non posset occidi. Nisi & Deus esset, nõ crederetur voluisse quod potuit, sed non potuisse quod voluit. Quid enim iustius quã vsque ad mortem crucis pro iustitia peruenire? Et quid potentius quam resurgere à mortuis, & in cœlum cum ipsa carne in qua est occisus ascendere? Iustitia ergo prius, & potentia postea diabolum vicit. Iustitia scilicet, quia nullum peccatum habuit, & ab illo est iniustissime occisus. Potentia vero, quia reuixit mortuus, nunquam postea moriturus. Sed potentia diabolum vicisset etiam si ab illo non potuisset occidi. Quamuis maioris sit potentia etiam ipsam mortem vincere resurgendo, quam vitare viuendo. Sed aliud est propter quod iustificamur in Christi sanguine, cum per remissionem peccatorum erimur de diaboli potestate. Hoc ad id pertinet, quod à Christo iustitia diabolus vincitur, non potentia. Ex infirmitate quippe quam suscepit in carne mortali, non ex immortalis potentia crucifixus est Christus. De qua tamen infirmitate ait Apostolus. *Quod infirmum est Dei fortius est hominibus.*

Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filij eius, multo magis reconciliati salui erimus in vita ipsius.

Ergo pro impijs Christus mortuus est. Et Christus Deus est. Quomodo non regnauit inuentus in vita Dei iustus, quando ne periret morte Dei quæsitus est impius? In vita enim Dei salui erimus, quia in vita nostra perieramus. Sed cum audimus & vitã Dei & mortem Dei, discernamus quid, vnde sit. Vitam quippe attulit nobis, mortem vero accepit à nobis. Nec tamen pro suo merito, sed pro nobis.

Multo magis nunc iustificati in sanguine ipsius salui erimus ab ira per ipsum. Filius Dei pro nobis mortuus est. Securus esto accepturum te vitam ipsius qui pignus habes mortem

ipsius. Pro quibus enim mortuus est? Nunquid pro iustis? Paulum interroga. *Etenim Christus pro impijs mortuus est.* Impius eras, & mortuus est pro te. Iam iustificatus es, & deseret te? Qui iustificat impium relinquet pius?

Cur ergo non fieret mors Christi? Imò cur non prætermisisset alijs innumerabilibus modis quibus ad nos liberandos vt posset omnipotens, ipsa potissimum eligeretur vt fieret, vbi nec de diuinitate eius aliquid imminutum est aut muratum, & de humanitate suscepta tantum beneficii collatum est hominibus, vt à Dei filio sempiterno, eodemque hominis filio mors temporalis indebita redderetur, qua eos à sempiterna morte debita liberaret? Peccata nostra diabolus tenebat, & per illa nos merito adigebat in mortem. Dimisit ea ille qui sua non habebat, & ab eo immerito est perductus ad mortem. Tanti valuit sanguis ille, vt neminem Christo indutum in æterna morte debita detinere debuerit, qui Christum morte indebita vel ad tempus occidit. *Commendat ergo charitatem suam Deus in nobis: quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est. Multo magis iustificati nunc in sanguine ipsius salui erimus ab ira per ipsum.* Iustificati inquit in sanguine ipsius. Iustificati plane in eo quod à peccatis omnibus liberati. Liberati autem à peccatis omnibus, quoniam pro nobis est Dei filius qui nullum habebat peccatum, occisus. Salui ergo erimus ab ira per ipsum. Ab ira vtiq; Dei, quæ nihil est aliud quam iusta vindicta. Non ergo sicut hominis animi perturbatio ita est in ira Dei, sed illius ira est cui dicit alio loco sancta scriptura. *Tu autem Domine virtutum cum tranquillitate iudicas.* Si ergo iusta diuina vindicta tale nomen accepit, etiam reconciliatio Dei quæ rectè intelligitur, nisi cum talis ira finitur? Nec inimici eramus Deo, nisi quemadmodum iustitiæ sunt inimica peccata. Quibus remissis tales inimicitia finiuntur, & reconciliantur iusto quos ipse iustificat. Quos tamen etiam inimicos vtiq; dilexit, quandoquidem filio proprio non peperit, sed pro nobis omnibus (cum adhuc inimici essemus) tradidit eum. Rectè ergo Apoll. secutus adiunxit. *Si enim cum inimici essemus reconciliati sumus Deo per mortem filij eius, per quam facta est illa remissio peccatorum, multo magis reconciliati salui erimus in vita ipsius.* In vita salui, qui per mortem reconciliati. Quis enim dubitet daturum amicis vitam suam, pro quibus inimicis dedit mortem suam?

Non solum autem, sed & gloriamur (inquit) in Deo per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus.

Non solum ait salui erimus, sed & gloriamur, nec in nobis, sed in Deo, nec per nos sed per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus, secundum ea quæ superius disputata sunt. Deinde subiungit Apostolus. *Propter hoc sicut per vnum hominem peccatum in hunc mundum intravit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertransiit, in quo peccatores peccauerunt, &c.* In quibus prolixius de duobus hominibus disputat: vno eodemque primo Adam per cuius peccatum & mortem tanquam hæreditarijs malis posterius eius obligati sumus: altero autem secundo Adam qui non homo tantum sed etiam Deus est, quo pro nobis soluens quod non debebat, à debitis & paternis & proprijs liberati sumus. Proinde quoniam propter vnum illum tenebat diabolus omnes per eius carnalem vitiatam concupiscentiam generatos, iustum est vt propter hunc vnum dimittat omnes per ipsius immaculatam gratiam spiritaliter regeneratos.

Propterea sicut per vnum hominem peccatum intravit in hunc mundum & per peccatum mors & ita in omnes homines pertransiit.

Primæ transgressionis peccatum non propagatione in alios homines ex primo homine, sed imitacione transiisse Pelagiani calumniantur. Hinc enim etiam in paruulis nolunt credere per baptismum solui originale peccatum, quod in nascentibus nullum esse omnino contendunt. Sed si Apostolus peccatum illud commemorare voluisset quod in hunc mundum non propagatione

Ex lib. de Trinit. 13. cap. 16.

Rom. 4.

Ex lib. de bapt. par. 1.

1. 1088. 4.
5. cap. 2.

ed imitatione intraverit, eius principem non Adam sed diabolum diceret, de quo scriptum est. *Ab initio diabolus peccat.* De quo etiam legitur in libro sapientiae. *Invidia autem diaboli mors intravit in orbem terrarum.* Nam quoniam ista mors sic à diabolo venit in homines, non quod ab illo fuerunt propagati, sed quod eum fuerint imitari, continuo subiunxit. *Imitantur autem eum qui sunt ex parte ipsius.* Proinde Apostolus cum illud peccatum ad mortem commemoraret quæ ab vno in omnes propagatione transisset, eum principem posuit à quo propagatio generis humani sumpsit exordium. Imitantur quidem Adam quotquot per inobedientiam transgrediuntur mandatum Dei: sed aliud est quod exemplum est voluntate peccantibus, aliud quod Origo est cum peccato nascentibus. Nam & Christum imitantur sancti eius ad sequendam iustitiam. Vnde & idem Apostolus dicit. *Imitatores mei estote, sicut & ego Christi.* Sed præter hanc imitationem gratiæ eius, illuminationem iustificationemque nostram etiam intrinsecus operatur illo opere de quo idem prædicator eius dicit. *Neq; qui plantat est aliquid, neq; qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.* Hæc enim gratia baptizatos quoque paruulos suo inserit corpori, qui certè imitari aliquem necdum valent. Sicut ergo ille in quo omnes viuificantur, præter quod se ad iustitiam exemplum imitantibus præbuit, dat etiam sui Spiritus occultissimam fidelibus gratiam quam latenter infundit & paruulis: sic & ille in quo omnes moriuntur præter quod eis qui præceptum Domini voluntate transgrediuntur, imitationis exemplum est, occulta etiam tabe carnalis concupiscentiæ suæ tabificauit in se omnes de sua stirpe venientes. Hinc omnino ne aliunde Apostolus dicit. *Per vnum hominem peccatum intravit in mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransiuit.* Deinde quod sequitur.

In quo omnes peccauerunt.]

Quam circumspecte, quam propriè, quam sine ambiguitate dictum est. Si enim peccatum intellexeris, quod per vnum hominè intravit in mundum, in quo omnes peccauerunt, certè manifestum est alia esse propria cuiusque peccata, in quibus hi tantum peccant quorum peccata sunt: aliud hoc vni in quo omnes peccauerunt, quando omnes, ille vnus homo fuerunt. Si autem non peccatum sed ille vnus homo intelligitur in quo vno homine omnes peccauerunt, quid etiam ista manifestatione manifestius? Nempè legimus iustificari in Christo qui credunt in eum, propter illam communicationem & inspirationem gratiæ spiritalis, qua quisquis hæret Domino vnus Spiritus est. Quamuis eum & imitentur sancti eius, legatur mihi tale aliquid de his qui sanctos eius imitati sunt: vtrum quisquam dictus sit iustificatus in Paulo, aut in Petro, aut quolibet horum, quorum in populo Dei magna excellit auctoritas, nisi quod in Abraham dicimur benedici, sicut ei dictum est, *Benedicentur in te omnes gentes propter Christum qui semen eius est secundum carnem?* Quid manifestius dicitur, cum hoc idem ita dicitur: *Benedicentur in semine tuo omnes gentes.* Dicitum autem quemquam diuinis eloquijs peccasse vel peccare in diabolo cum eum iniqui & impij omnes imitentur, nescio vtrum quisquam reperiat. Quod tamen cum Apost. de primo homine dixerit, in quo omnes peccauerunt, adhuc de peccati propagine disceptatur, nescio quæ nebula imitationis opponitur. Attendite etiam quæ sequuntur. Cum enim dixisset, *in quo omnes peccauerunt, secutus adiunxit.*

Vsq; ad legem enim peccatum in mundo fuit.]

Hoc est, quia nec lex potuit auferre peccatum quæ subintravit vt magis abundaret peccatum, siue naturalis lex in qua quisque iam ratione vtens incipit peccato originali addere & propria, siue ipsa quæ scripta per Moysen populo data est. Si enim data esset lex quæ posset iustificare, verè ex lege esset iustitia. Sed cõclusit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.

Peccatum autem non deputatur cum lex non esset.

Quid est non deputatur, nisi ignorabatur & peccatum esse non putabatur? Neque enim ab ipso Domino

Deo tanquam non esset habebatur, cum scriptum sit. *Quicumque sine lege peccauerunt sine lege peribunt.*

Sed regnavit (inquit) mors ab Adam vsq; ad Moysen.]

Id est, à primo homine vsque ad ipsam etiam legem quæ diuinitus promulgata est, quia nec ipsa potuit regnum mortis auferre. Regnum enim mortis vult intelligi, quando ita dominatur in hominibus reatus peccati, vt eos ad vitam æternam, quæ vera vita est, venire non sinat, sed ad secundam etiam quæ pœnaliter æterna est, mortem trahat. Hoc regnū mortis solam in quolibet homine gratia destruit Saluatoris: quæ operata est etiam in antiquis sanctis, quicumque antequam Christus in carnem veniret, ad eius tamen adiuuantem gratiam non ad legis literam quæ iubere tantum non adiuuare poterat, pertinebant. Hoc namque occultabatur in vetere testamento pro temporū dispensatione iustissima quod nunc reuelatur in nouo. Ergo in omnibus regnavit mors ab Adam vsq; ad Moysen, qui Christi gratia non adiuti sunt vt in eis regnum mortis destrueretur.

Etiam in eis qui non peccauerunt in similitudinem prauaricationis Adæ.]

Id est, qui nondum sua & propria voluntate sicut ille peccauerunt, sed ab illo peccatum originale traxerunt.

Qui est forma futuri.]

Quia in illo constituta est forma condemnationis futuris posteris qui eius propagine crearentur, vt ex vno omnes in condemnatione nascerentur, ex qua non liberat nisi gratia Saluatoris. Scio quidem plerosque Latinos codices sic habere. *Regnabit mors ab Adam vsque ad Moysen, in eos qui peccauerunt in similitudine prauaricationis Adæ.* Quod etiam ipsum qui ita legit, ad eundem referunt intellectum vt in similitudinem prauaricationis Adæ peccasse accipiant qui in illo peccauerunt vt ei similes crearentur, sicut ex homine homines, ita ex peccatore peccatores, ex mortuo morituri, damnatoque damnati. Græci autem codices (vnde in Latinam linguam interpretatio facta est) aut omnes aut penè omnes id quod à me primo positum est habent.

Sed non (inquit) sicut delictum, ita & donatio. Si enim ob vnus delictum multi mortui sunt, multo magis gratia Dei & donum in gratia vnus hominis Iesu Christi in multos abundauit.]

Non magis multos, id est, multo plures homines, neque enim plures iustificantur quam condemnantur, sed multo magis abundauit. Adam quippe ex vno suo delicto reos genuit. Christus autem etiam quæ homines delicta propria voluntatis ad originale in quo nati sunt addiderunt, gratia sua soluit atque donauit. Quod euidentius in consequentibus dicit. Verum illud diligentius intueri, quod ait ob vnus delictum multos mortuos. Cur enim ob illius vnus & non potius ob delicta sua propria, si hoc loco intelligenda est imitatio non propagatio? Sed attende quod sequitur.

Et non sicut per vnum peccatorem, ita & donum. Nam iudicium quidem ex vno in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in iustificationem.]

Nunc dicant vbi locum habeat in his verbis illa imitatio. *Ex vno, inquit, in condemnationem.* Quo vno nisi delicto? Hoc enim explanat cum adiungit. *Gratia autem ex multis delictis in iustificationem.* Cur ergo iudicium ex vno delicto in condemnationem, gratia vero ex multis delictis in iustificationem? Nonne si nullū est originale delictum, non solum ad iustificationem gratia, sed etiam iudicium ad cõdemnationem ex multis delictis homines ducit? Neque enim gratia multa delicta donat, & nõ etiam iudicium multa delicta condemnat. Aut si propterea ex vno delicto in condemnationem ducuntur, quia omnia delicta quæ condemnantur, ex illius vnus imitatione commissa sunt, eadem causa est cur ex vno delicto etiam ad iustificationem duci intelligantur, quia omnia delicta quæ iustificatis remittuntur, ex illius vnus imitatione commissa sunt? Sed hoc videlicet non intelligebat Apostolus cum dicebat: *Iudicium quidem ex vno delicto in condemnationem, gratia vero ex multis delictis in iustificationem.* Immò vero nos intelligamus Apostolum & videamus idè dictum. Iudicium ex vno

delicto

1. Cor. 4.

1. Cor. 3.

1. Cor. 6.

Galat. 3.

Rom. 2.

delicto in condemnationem, quia sufficeret ad condemnationem etiam si non esset in hominibus, nisi originale peccatum. Quamuis enim condemnatio grauior sit eorum, qui originali delicto etiam propria coniunxerunt, & tanto singulis grauior, quanto grauius quis peccauit, tamen etiam illud solum, quod originaliter tractum est, non tantum a regno Dei separat, quo paruulos sine accepta Christi gratia defunctos intrare non posse ipsi etiam consentunt, verum & a salute ac vita aeterna facit alienos: quae nulla esse alia potest praeter regnum Dei, quo sola Christi societas introducit. Ac per hoc ab Adam, in quo omnes peccauimus, non omnia nostra peccata, sed tantum originale peccatum traduximus: a Christo vero, in quo omnes iustificamur, non illius tantum originalis, sed etiam ceterorum quae ipsi addimus, peccatorum remissionem consequimur. Ideo non sicut per vnum peccantem ita est & donum. Nam iudicium quidem ex vno delicto, si non remittitur, id est, originali in condemnationem iam potest ducere: gratia vero ex multis delictis remissis, hoc est, non solum originali, verum etiam ceteris omnibus ad iustificationem perducit.

Si enim ob vnus delictum mors regnauit per vnum, multo magis, qui abundantiam gratiae & iustitiae accipiunt, in vita regnabunt per vnum Iesum Christum.]

Cur ob vnus delictum mors regnauit per vnum, nisi quia vinculo mortis tenebantur in illo vno, in quo omnes peccauerunt, etiam si propria peccata non adderent? Alioquin non ob vnus delictum mors per vnum regnauit, sed ob delicta multa multorum per vnum quaeque peccantem. Nam si propterea ceteri ob alterius delictum mortui sunt, quia illum in delinquendo praecedentem subsequentes imitati sunt, ille quoque & multo magis ob alterius delictum mortuus est, quem diabolus ita delinquendo praecesserat, vt ei delictum etiam ipse suaderet. Adam vero nihil suasisse imitatoribus suis, & multi, qui imitatores eius dicuntur fuisse, eum tale aliquod commississe, vel non audierunt, vel omnino non crediderunt. Quanto igitur rectius, sicut iam dixi, diabolum principem constituisset Apostolus, a quo vno peccatum & mortem per omnes transisse diceret, si hoc loco non propagationem, sed imitationem dicere voluisset? Multo enim rationabilius Adam dicitur imitator diaboli, quem suadorem peccati habuit, si potest quisquam imitari etiam illum, cui nihil tale suasisse, vel omnino quem nescit. Quid est autem, quod abundantiam gratiae & iustitiae accipiunt, nisi quod non ei tantum peccato, in quo omnes peccauerunt, sed etiam quae addiderunt gratia remissionis datur: eisque hominibus tanta iustitia donatur, vt cum Adam consenserit ad peccatum suadenti, non cedant illi etiam cogenti? Et quidem multo magis in vita regnabunt, quo mortis regnum multo plures in aeternam poenam trahat. Nisi intelligamus eos ipsos in vtroque dici, qui transeunt ab Adam ad Christum, id est, a morte ad vitam: quia in vita aeterna sine fine regnabunt, magis quam in eis mors temporaliter & cum fine regnauit.

igitur sicut per vnus delictum in omnes homines ad condemnationem, sic per vnus iustitiam in omnes homines in iustificationem vita.]

Hoc vnus delictum, si imitationem attendamus, non herit nisi diaboli. Sed quia manifestum est de Adam, non de diabolo dici, restat intelligenda non imitatio, sed propagatio peccati. Nam & quod ait de Christo, *per vnus iustificationem*, magis hoc expressit, quam si per vnus iustitiam diceret. Eam quippe iustificationem dicit, qua Christus iustificat impium. Quam non imitandam proposuit, sed solus hoc potest. Nam potuit Apostolus recte dicere: *Imitatores mei estote, sicut & ego Christi*. Nunquam autem diceret: *Iustificamini a me, sicut & ego iustificatus sum a Christo*. Quoniam possunt esse, & sunt & fuerunt multi iusti homines & imitandi, iustus autem & iustificans nemo nisi Christus. Vnde dicitur: *Credenti in eum, qui iustificat impium, deputatur fides eius ad iustitiam*. Quisquis ergo ausus fuerit dicere, iustifico te, consequens est, vt dicat etiam, crede.

Quod nemo sanctorum recte dicere potuit, nisi sanctus sanctorum: *Creditis in Deum & in me credite*. Vt quia ipse iustificat impium, deuretur fides eius ad iustitiam credenti in eum. Nam si sola imitatio facit peccatores per Adam, cur non etiam sola imitatio per Christum iustos facit? *Sicut enim* (inquit) *per vnus delictum in omnes homines ad condemnationem, sic per vnus iustificationem in omnes homines ad iustificationem vita*. Proinde isti vnus & vnus, non Adam & Christus, sed Adam & Abel constitui debuerunt. Quoniam cum multi nos in huius vitae tempore praecesserint peccatores, eosque imitati fuerint, qui posteriore tempore peccauerunt, ideo tamen volunt isti non nisi Adam dictum, in quo omnes imitatione peccauerunt, quia primus hominum ipse peccauit. Ac per hoc Abel dici debuit, in quo vno similiter omnes imitatione iustificentur, quoniam ipse primus hominum iuste vixit. Aut si propter quendam articulum temporis ad noui testamenti exordium pertinentem Christus est positus propter imitationem caput iustorum, Iudas eius traditor caput poni debuit peccatorum. Porro si propterea Christus vnus est, in quo omnes iustificentur, quia non sola eius imitatio iustos facit, sed per Spiritum regenerans gratia, propterea & Adam vnus est, in quo omnes peccauerunt, quia non sola eius imitatio peccatores facit, sed per carnem generans poena. Ob hoc etiam dictum est, *omnes & omnes*. Neque enim, qui generantur per Adam, ijdem ipsi omnes per Christum regenerantur. Sed hoc recte dictum est, quia sicut nullius carnalis generatio, nisi per Adam, sic spiritualis nullius, nisi per Christum. Nam si aliqui possent in carne generari, non per Adam, & aliqui generari spiritu, non per Christum, non liquide omnes siue hic, siue ibi dicerentur. Eosdem autem omnes postea multos dicit. Possunt quippe in aliqua re omnes esse, qui pauci sunt. Sed multos habet generatio carnalis, multos & spiritualis, quamuis non tam multos haec spiritualis, quam illa carnalis. Veruntamen quemadmodum illa omnes habet homines, sic ista omnes iustos homines. Quia sicut nemo praeter illam homo, sic nemo praeter istam iustus homo. Et vtrique multi.

Sicut enim per inobedientiam vnus hominis peccatores constituti sunt multi: ita per obedientiam vnus hominis iusti constituntur multi. Lex autem subintravit, vt abundaret delictum.] Hoc ad originale homines addiderunt iam propria voluntate non per Adam. Sed hoc quoque soluitur sanaturque per Christum.

Quia vbi abundauit peccatum, superabundauit & gratia. Vt quemadmodum regnauit peccatum in mortem.] Etiam quod non ex Adam traxerunt homines, sed sua voluntate addiderunt.

Sic & gratia regnet per iustitiam in vitam aeternam.] Non tamen aliqua iustitia praeter Christum, sicut aliqua peccata praeter Adam. Ideo cum dixisset, *Quemadmodum regnauit peccatum in mortem*: hic non addidit per vnum, aut per Adam, quia iam supra dixerat etiam de peccato illo, quod subintrante lege abundauit. Ex hoc vtrique non est originis, sed iam propriae voluntatis. Cum autem dixisset: *Sic gratia regnet per iustitiam in vitam aeternam*, addidit,

Per Iesum Christum nostrum.]

Quia generante carne illud tantum modo trahitur, quod est originale peccatum, regenerante autem spiritu non solum originale, sed etiam voluntarium sit remissio peccatorum. Potest proinde recte dici paruulos sine baptismo de corpore exeuntes, in damnationem omnium mitissimam futuros. Multum autem fallit, & fallitur, qui eos in damnationem praedicat non futuros, dicente Apostolo: *Iudicium ex vno delicto in condemnationem*. Simul itaque peccato & morti primi hominis obnoxij nascuntur in carne, & simul iustitiae vitaeque aeternae secundum hominis societati renascuntur in baptismo. Sic & in Ecclesiastico scriptum est: *A muliere initium factum est peccati, & per illam omnes morimur*. Siue autem a muliere, siue ab Adam dicatur, vtrumque ad primum hominem pertinet. Quoniam sicut nouimus, mulier ex viro est, & vtriusque

Ex lib. en-
chirid.

vna caro est. Vnde & illud, quod scriptum est: *Et erunt duo in carne vna.* Igitur iam non duo (inquit Dominus) sed vna caro. Sed homo habet & pœnam propriam, qua etiam corporis morte punitus est. Mortis quippe ei supplicium Deus comminatus fuerat, si peccaret, sic eum munerans libero arbitrio, vt tamen regeret imperio, terreret exitio: atque in paradisi felicitate tanquam in vmbra vite (vnde custodita iustitia in meliora conscenderet) collocauit. Hinc post peccatum exul effectus, stirpem quoque suam, quam peccando in se tanquam in radice vitiauerat, pœna mortis & damnationis astrinxit, vt quicquid prolis ex illo & si mul damnata, per quam peccauerat coniuge per carnalem concupiscentiam (in qua inobedientia pœna similis retributa est) nasceretur, traheret originale peccatum, quo traheretur per errores doloresque diuersos ad illud extremum cum desertoribus angelis, vitiatoribus, & possessoribus, & confortibus suis sine fine supplicium. Sic per vnum hominem peccatum intravit in mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerunt. Mûdum quippe appellauit Apostolus eo loco vniuersum genus humanum. Præter hoc vinculum concupiscentia carnalis natus est Christus sine maculo ex virgine concipiente de Spiritu sancto. Non potest dici iste in iniquitate conceptus, nec potest dici, in peccatis mater eius in vtero eum aluit, cui dictum est: *Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi.* Pœna enim carnis mors. Et inest vtique ipsa mortalitas. Vnde Apostolus non mortuum corpus dixit, sed mortuum. Corpus quidem mortuû est propter peccatum: Spiritus autem vita est propter iustitiam. Quomodo ergo sine vinculo peccati nascitur, qui concreuit & seminatur de corpore mortuo propter peccatum? Opus hoc casta in coniuge non habet culpam: sed origo peccati trahit secum debitam pœnam. Non enim maritus, quia maritus est, mortalitas non est. Aut aliunde, nisi peccato mortalis est? Erat enim & Dominus mortalis, sed non de peccato. Suscepit pœnam nostram: soluit culpam nostram. Merito ergo in Adam omnes moriuntur: in Christo omnes viuificantur. Per vnum enim hominem (ait Apostolus) peccatum in hunc mûdum intravit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerunt.

Ex tractat.
Psal. 50

Rom. 8.

Definita sententia est. In Adam (inquit) omnes peccauerunt. Solus esse innocens infans potuit, qui de opere Adam non est natus. Videte ergo fratres, videte genus humanum à primo illius primi hominis morte fluxisse. Etenim peccatum à primo homine intrauit in hunc mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransiit. Verbum attendite, quod audistis: cõsiderate, videte quod est pertransiit. Inde est paruulus reus. Peccatum nondum feiit, sed traxit. Etenim illud peccatum non in fonte mansit, sed pertransiit. Non in illum, aut illum, sed in omnes homines pertransiit. Genuit peccatores morti obnoxios primus peccator, primus præuaricator. Venit ad saluandos de virgine saluator: qui ad te non, qua venisti, venit. Non enim ille de concupiscentia maris & sceminæ, non de illo vinculo concupiscentia. Sanctus (inquit) Spiritus superueniet in te. Dictum est hoc virgini in fide feruenti, non concupiscentia carnis æstuanti. Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Quæ tale vmbraclum haberet, quando ardor libidinis æstualet? Qui ergo non, qua venisti, ad te venit, liberat te, vbi te inuenit. Illud enim, vbi vel maxime fides Christiana consistit: quod per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorû?

Ex sermone
4. de
ver. Apost.

Luca 1.

sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificantur: & quod per vnum hominem peccatum in hunc mundum intravit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerunt: & quod iudicium quidem ex vno in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in iustificationem: & quod per vnus delictum in omnes homines ad condemnationem, & per vnus iustificationem in omnes homines in iustificatione vite, & si qua alia testimonia declarant neminem nasci ex Adam, nisi vinculo delicti & damnationis obstrictum, neminemque inde liberari, nisi renascendo per CHRISTVM: tam inconculse tenere debemus, vt sciamus eum qui hoc nega-

Ex Epistol.
ad Opas.
Episcopum.
1. Cor. 15.

uerit, nullo modo ad CHRISTI fidem, & ad eam, quæ per CHRISTVM datur pusillis & magnis, Dei gratiam pertinere. Vnde si origo animæ lateat, dum tamen redemptio clareat, periculum non est. Neque enim in Christum credimus, vt nascamur, sed vt renascamur, quomodo cumque nati fuerimus. Hactenus autem dicimus sine periculo latere animæ originem, vt non tamen eam partem Dei esse credamus, sed creaturam: nec Deo natam, sed ab illo factam; atque in eius genus adoptandam mirabili dignatione gratiæ, non parili dignitate naturæ, nec eam corpus esse, sed spiritum, nec creatorem, sed creaturam, nec ideo venisse in hoc corpus corruptibile, quo grauatur, quod illuc eam vitæ in cœlestibus, vel in quibuslibet alijs mundi partibus antea male gesta, merita compulerint. Nondum enim natos Apostolus, cum de Rebecca geminis loqueretur, nihil egisse dicit boni vel mali, vt non ex operibus, quibus nullis alter distinguebatur ab altero, sed ex vocante diceretur minori seruiturum esse maiorem. His igitur firmissime constitutis, si tam reconditum atque abditum est in occultis operibus Dei, vt nec scripturarum diuinarum manifesto eloquio declararetur, vtrum propterea nihil boni vel mali nondum nati egisse credendi sint, quia non ex alijs propagatas, sed mox ex nihilo creatas animas singuli accipiunt: an quia cum essent originaliter in parentibus adhuc ipsi nulli erant, qui suas & proprias vitas agerent: illa tamen sit fides salua, qua credimus nullum hominem siue maioris, siue paruulæ quantûlibet & recentis ætatis liberari à cõtatione mortis antiquæ & obligatione peccati, quod primæ natiuitati cõtinxit, nisi per vnum mediatorem Dei & hominem Christum Iesum. Cuius hominis eiusdemque Dei saluberrima fide etiam illi iusti salui facti sunt, qui priusquam veniret in carne, crediderunt in carne venturum. Eadem namque fides est & nostra & illorum: quoniam hoc illi crediderunt futurum, quod nos credimus factum. Vnde dicit Apostolus Paulus: *Psalm. 97. Habentes autem eundem spiritum fidei secundum quod scriptum est, Credidi propter quod locutus sum: & nos credimus propter quod & loquimur.* Si ergo eundem spiritum fidei & illi habebant, qui venturum in carne Christum pronunciauerunt, quem etiam illi, qui eum venisse nunciauerunt, sacramenta potuerunt esse pro temporum diuersitate, diuersa, ad vnitatem tamen eiusdem fidei concordissime recurrentia. Scriptum est in Actibus Apostolorum, loquente

Apostolo Petro: *Nunc ergo quid tentatis Deum, imponere iugum supra colla discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos potuimus portare? Sed per gratiam Domini Iesu credimus nos saluos fieri quemadmodum & illi.* Si ergo & illi patres portare iugum legis veteris, non valentes per gratiam Domini Iesu saluos se fieri crediderunt, manifestum est, quod hæc gratia etiam antiquos iustos viuere fecit ex fide. Iustus enim ex fide viuuit. Proinde cum omnes iusti, hoc est, veraces Dei cultores siue ante incarnationem, siue post incarnationem Christi, nec vixerint, nec viuant, nisi ex fide incarnationis Christi, in quo est gratiæ plenitudo, profecto quod scriptum est, *Non est aliud nomen sub cœlo, in quo oportet nos saluos fieri,* ex illo tempore valet ad saluandum genus humanum, ex quo in Adam vitium est genus humanum. Ille vnus vnus peccatum misit in mundum: iste verò vnus non solum illud vnum, sed cuncta simul abstulit, quæ addita inuenit. Vnde dicit Apostolus:

Non sicut per vnum peccatum ita est & donum Dei. Nam iudicium quidem ex vno in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in iustificationem. Quia vtique illud vnum, quod originaliter trahitur, etiam si solum sit, obnoxios damnationi facit: gratia verò ex multis delictis iustificat hominem, qui præter illud vnum, quod communiter cum omnibus traxit, sua quoque propria multa commisit. Veruntamen quod paulò post dicit: *Sicut per vnus delictum in omnes homines ad condemnationem, ita & per vnus iustificationem in omnes homines ad iustificationem vitæ:* satis indicat Adam naminem natum, nisi damnatione detineri, & neminem nisi in Christo natum à damnatione liberari.

Nam iudicium ex vno in condemnationem, &c. Sed cur, inquis, gratia Dei non secundum merita hominum datur?

Respon-

Ex lib. de
baptismo
paruulorû.
Act. 15.
Rom. 1.

Ex lib. en-
chirid.

Ex lib. de
baptismo
paruulorû.

Respondeo, quoniam Deus misericors est. Cur ergo in quis, non in omnibus? Et hic respondeo, quoniam Deus iustus iudex est. Ac per hoc & gratis ab eo datur gratia, & iusto eius in alijs iudicio demonstratur, quid in eis, quibus datur, conferat gratia. Non itaque simus ingrati, quod secundum placitum voluntatis suae in laudem gloriae & gratiae suae tam multos liberat misericors Deus de perditione tam debita, ut si inde neminem liberaret, non esset iniustus. Ex vno quippe omnes in condemnationem non iniustam iudicati sunt filij irae, sed iustam. Qui ergo liberatur, gratiam diligit: qui non liberatur, debitum agnoscat. Si in remittendo debitum bonitas, in exigendo aequitas intelligitur, nusquam esse iniquitas apud Deum inuenitur.

igitur sicut per vnius delictum in omnes homines in condemnationem, sic per vnius iustificationem in omnes homines in iustificationem vitæ.]

Quemadmodum enim omnes omnino pertinentes ad generationem voluntatis carnis non moriuntur nisi in Adam, in quo omnes peccauerunt, sic ex his omnes omnino pertinentes ad regenerationem voluntatis spiritus, non viuificantur, nisi in Christo, in quo omnes viuificantur. Quia sicut per vnum omnes ad condemnationem, sic per vnum omnes ad iustificationem. Nec est vllus vli medijs locus, ut possit esse nisi cum diabolo, qui non est cum Christo. Vna est quippe caro peccati, in qua omnes ad damnationem nascuntur, & vna est caro in similitudine carnis peccati, per quam omnes à damnatione liberantur. Nec ita dictum est omnes, velut quicumque nascuntur in carne peccati, sed idem ipsi omnes mundari intelligantur per carnem similem carni peccati. Non enim omnium est fides: sed omnes pertinentes ad generationem connubij carnalis, non nascuntur nisi in carne peccati: & omnes pertinentes ad generationem connubij spiritualis non mundantur, nisi per carnem similem carni peccati, hoc est, illi per Adam ad condemnationem: isti per Christum ad iustificationem. Tanquam si dicamus (verbi gratia) vna est obliuio in hac ciuitate, quæ omnes excipit, & vnus est magister, qui omnes docet literas: neque ibi possunt intelligi omnes, nisi qui nascuntur: neque hic omnes, nisi qui discunt. Non tamen eos qui nascuntur, literas discunt. Sed hinc cuius claret, quod & illic recte dictum est, omnes excipit, præter cuius manus nemo nascitur, & hic recte dictum est, omnes docet, præter cuius magisterium nemo discit. Sicut dictum est: *Sicut per vnius delictum in omnes homines in condemnationem*, vt nullus prætermittetur, sic & in eo, quod dictum est: *Per vnius iustitiam in omnes homines in iustificationem vitæ*, nullus prætermittitur. Non quia omnes in eum credunt, & baptismo eius abluuntur, sed quia nemo iustificatur, nisi in eum credat, & baptismo eius abluatur. Itaque omnes dictum est, ne aliquo modo alio præter ipsum quisque saluus fieri posse credatur.

Ego dico paruulum natum in eo loco, vbi ei non potuit per Christi baptismum subueniri, morte præuentum idcirco talem fuisse, id est, sine lauacro regenerationis exiisse: quia esse aliud non potuit. Absoluat ergo eum, & aperiat ei contra sententiam Domini regnum caelorum. Sed non eum absoluit Apostolus, qui ait: *Per vnum hominem peccatum intravit in mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerunt.* Recte ergo ea damnatione, quæ per vniuersam massam currit, non admittitur in regnum caelorum, quamuis Christianus non solum non fuerit, sed nec esse potuerit. Sed de infante non loquor. Iuuenis vel senex in ea regione defunctus est, vbi non potuit Christi nomen audire. Potuit fieri iustus per naturam & liberum arbitrium: an non potuit? Si potuisse dicunt, ecce quod est crucem Christi euacuare, sine illa quenquam per naturalem legem & voluntatis arbitrium iustificari posse contendere. Dicamus & hic. Ergo Christus gratis mortuus est. Hoc enim possent omnes etiam si mortuus ille non esset. Et si iniusti essent, quia vellent, essent, non quia iusti esse non possent. Si autem sine Christi gratia iustificari omnino non po-

tuit, etiam iustum si audet, absoluat secundum verba sua.

Sicut enim per inobedientiam vnius hominis peccatores constituti sunt multi, ita per vnius obedientiam iusti constituentur multi.] Obedientia est in omnibus, & in omni rationali creatura, omnisque iustitiae origo atque perfectio: ita vt duorum hominum, id est, Adam, qui fuit caput mortis nostrae, & Christi, qui est caput salutis nostrae, hæc commendetur magna distinctio, quia sicut per inobedientiam vnius hominis peccatores constituti sunt multi, ita & per obedientiam vnius hominis iusti constituentur multi. Apostolus gratiam qua salui efficimur, magna intentione commendans, dicit: *Sicut in Adam omnes moriuntur, sic & in Christo omnes viuificantur.* Et sicut per inobedientiam vnius hominis peccatores constituti sunt multi, sic & per obedientiam vnius hominis iusti constituentur multi. Eosdemque multos peccatores non quibusdam exceptis, sed omnes intelligi volens, superius ait de Adam, *In quo omnes peccauerunt.* Vnde utique infantum animæ non possunt fecerni.

Lex autem subintravit, vt abundaret delictum. Vbi autem abundauit delictum, superabundauit & gratia. Hoc proderat superbis, vt abundaret delictum. Multum enim sibi dabant, & quasi viribus suis multum assignabant, & non poterant implere iustitiam, nisi adiuuaret ille, qui iusserat. Superbi enim illorum volens domare Deus, dedit legem tanquam dicens: *Implete, ne putetis deesse iubentem.* Non deest qui iubeat, sed deest qui implet. Si ergo deest qui implet, vnde non implet? Quia natus cum traduce peccati & mortis, de Adam secum traxit, quod ibi conceptum est. Cecidit primus homo, & omnes q. de illo nati sunt, de illo traxerunt concupiscentiam carnis. Oportebat vt nasceretur alius homo, qui nullam traxit concupiscentiam. Ipsa est gratia fratres mei, ipsa est veritas, quia promissa & exhibita. Non erat ista in veteri testamento, quia lex minabatur, non opitulabatur: iubebat, non sanabat: languorem ostendebat, non auferebat: sed illi præparabat medico venturo cum gratia & veritate. Tanquam ad aliquem, quem curare vult, medicus mittat primum seruum suum, vt ligatum illum inueniat. Sanus non erat, sanari nolebat, & ne sanaretur, sanum se esse iactabat. Missa lex est, ligauit eum, inuenit seruum. Iam clamat de ligatura. Venit Dominus, curat amaris aliquantum & acris medicamentis. Dicit enim ægroto, ferto, dicit tolera, dicit noli diligere mundum, habere patientiam, curet te ignis continentiae, ferrum persecutionum tolerant vulnera tua. Expauescas quamuis ligatus: liber ille & non ligatus: bibit quod dabat tibi. Prior passus est, vt te consolaretur: tanquam dicens: *Quod times pati pro te, prior patior pro te.* Hæc est gratia, & magna gratia. Quis illam digne collaudet? Per seruum lex data reos fecit: per imperatorem in dulgentia data reos liberauit. Lex per Moysen data est. Non sibi aliquid amplius seruus assignet, quam quod per illum factum est. Electus ad magnum ministerium tanquam fidelis in domo, sed tamen seruus agere secundum legem potest, soluere à reatu legis non potest. *Lex ergo per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est.* Etiam temporibus Apostolorum non intelleximus quibusdam subobscuris sententijs Apostoli Pauli, hoc eum quidam arbitrari sunt dicere, faciamus mala, vt veniant bona, quia dixerat: *Lex subintravit, vt abundaret delictum. Vbi autem abundauit delictum, superabundauit gratia.* Quod ideo verum est, quia legem accipientes homines, qui de suis viribus superbissime presumebant, nec diuinum adiutorium vincendarum malorum concupiscentiarum recte fide impetrantes, plurimis grauioribusque delictis etiam lege præuaricata onerati sunt: ac sic magno reatu compellente confugerunt ad fidem, qua misericordiam indulgentiae mererentur, & auxilium à Domino, qui fecit caelum & terram: vt diffusa per Spiritum sanctum charitate in cordibus suis, in dilectione agerent, quæ contra seculi huius concupiscentias iubentur, secundum id, quod prædictum fuerat in Psalmo. *Multiplicatae sunt infirmitates eorum, postea accelerauerunt.* Legis litera quæ docet non esse peccandum, si spiritus viuificans desit, occidit. Sciri enim peccatum facit potius, quam

Ex tractat. Esaim. 71.

Ex libro de Genesi ad literam. I. Cor. 15.

Ex tractat. Euan. 1. c. 3.

Ex lib. ed. fid. & ope.

Psal. 120.

Psal. 116. Ex libro de Spiritu & litera.

caueri, & ideo magis augeri, quam minui, quia malæ concupiscentiæ etiam præuicatio legis accedit. Volens ergo Apostolus commédare gratiam, quæ per Iesum Christum omnibus gentibus venit, ne Iudæi aduersus ceteras gentes de accepta lege se extollerent, posteaquam dixit peccatum & mortem per vnum hominem intrasse in genus humanum, & per vnum hominem iustitiam & vitam æternam, illum Adam & hunc Christum apertissime insinuans ait: *Lex autem subintravit, vt abundaret delictum. Vbi autem abundauit delictum, superabundauit & gratia, vt quemadmodum regnavit peccatum in mortem, sic & gratia regnet per iustitiam in vitam æternam per Iesum Christum Dominum nostrum.* Deinde proponens sibi ipse quæstionem inquit:

CAPVT VI.

Ex eodem
continuo.

Quid ergo dicemus? *Per manebimus in peccato, vt gratia abundet? Absit.* Vidit enim à peruerlis peruerse posse accipi, quod dixerat: *Lex subintravit, vt abundaret delictum.* Vbi autem abundauit delictum, superabundauit gratia, tanquam dixerit: propter abundantiam gratiæ prodesse peccatum. Hoc diluens respondit, Absit: atque subiicit:

Qui enim mortui sumus peccato, quomodo viuemus in eo? An ignoratis fratres, quia quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus?

Hoc est, cum id præstiterit gratia, vt moreremur peccato, quid aliud facimus, si viuimus in eo, nisi vt gratiæ simus ingrati? Neque enim qui laudat beneficium medicina, prodesse morbos dicit & vulnera, à quibus illa hominem sanat, sed quanto maioribus medicina laudibus prædicatur, tanto magis vituperantur & horrentur vulnera & morbi, à quibus liberat, quæ ita laudatur. Sic laus & prædicatio gratiæ vituperatio est & damnatio delictorū. Demonstranda enim fuerat homini fœditas languoris eius: cui contra iniquitatem suam, nec præceptum sanctum & bonum profuit: quo magis aucta est iniquitas, quam minuta, quandoquidem lex subintravit, vt abundaret delictum: vt eo modo conuictus atque confusus videret, non tantum doctorem sibi esse necessarium, verum etiam adiutorem Deum, à quo eius itinera dirigantur, ne dominetur ei omnis iniquitas, & confugiendo ad opem diuinæ misericordiæ sanetur, atque ita, vbi abundauit delictum, superabundet gratia, non peccantis merito, sed subuenientis auxilio. Consequenter eandem medicinam in passione & resurrectione Christi mystice demonstratam ostendit Apostolus, dicens: *An ignoratis, quoniam quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti ergo sumus illi per baptismum in mortem, vt quemadmodum surrexit Christus à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.* Nempe satis elucet mysterio dominicæ mortis & resurrectionis, figuratum vitæ nostræ veteris occasum, & exortum nouæ, demonstratamque iniquitatis abolitionem, renouationemque iustitiæ. Vnde igitur hoc tantum beneficium homini, nisi per fidem Iesu Christi? Hæc cogitatio sancta seruat filios hominum in protectione alarum Dei sperantes, vt inebrientur ab vbertate domus eius, & torrente voluptatis potentur, quoniam apud ipsum est fons vitæ, & in lumine eius videbimus lumen.

Psal. 35.
Ioann. 1.
Ex tractat.
Psal. 102.

Per Moysen data est lex, & habet aliquid obscurum traditio ipsa legis. Ad hoc enim data est lex, vt conuinceretur languidus, & medicum imploraret. Ipsa est via oculta Dei. Ergo quia hoc ibi mysterium est, ideo datam legem, vt conuincerentur peccatores, & ad gratiam accipiendam, medicum implorarent. Vnde ille conuictus est, quem in se transfiguratur Paulus Apostolus, dicens: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Per mandatum enim demonstrata illi erat quædam rixa in seipso. Vnde dicit: Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuum me ducentem sub lege peccati, quæ est in membris meis.* Cognouit se in miseria, in gemitu, in rixa & contentione, ipse secum sibi non concordans, à se disso-

Rom. 8.

nans, à se refliens. Et quid ait, optans pacem veram, pacem supernam? *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum.* Vbi enim abundauit peccatum, superabundauit gratia. Vnde autem abundauit peccatum? Lex autem subintravit, vt abundaret peccatum. Quare lege subintrante abundauit peccatum? Quia nolebant se confiteri homines peccatores, addita lege facti sunt & præuicatores. Præuicator enim non est quisque, nisi cum legem transgressus fuerit. Ipse Apostolus hoc dicit: *Vbi enim lex non est, nec præuicatio.* Abundauit ergo peccatum, vt superabundaret gratia. Ergo vt dicere cœperam, quia hoc est in lege magnum mysteriū, ideo eam datam, vt crescente peccato humiliarentur superbi, humiliati confiterentur, confessi sanarentur. Illæ sunt viæ occultæ, quas noras fecit Moysi, per quem legem dedit, qua peccatum abundaret, & superabundaret gratia. Non crudeliter hoc fecit Deus, sed consilio medicinæ. Aliquando enim homo videtur sibi sanus, & ægrotat, & in eo, quod ægrotat, quia non sentit, medicum non quærit. Augetur morbus, crescit molestia, quæritur medicus. Lex data est, vt gratia quæreretur. Gratia data est, vt lex impleretur. Neque suo vitio non implebatur, sed vitio prudentiæ carnis: quod vitium per legem demonstrandum, per gratiam sanandum fuit.

Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem.

Ignoratis, inquit, quoniam quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? *Consepulti ergo sumus illi per baptismum in mortem.* Vnde, nisi fide? Neque enim iam in nobis perfectum est adhuc in nobismetipsis ingemiscētibus, & adoptionem expectantibus redemptionem corporis nostri. *Spe enim salui facti sumus.* Spes autem, quæ videtur non est spes. Quod enim quis videt, quid sperat? Si autem quod non videmus, speramus, per patientiam expectamus. Sed tamen quia ipsa spes ex promissione veritatis certa nobis est, cum diceret: *Consepulti enim illi sumus per baptismum in mortem,* subiunxit & ait:

Vt quemadmodum surrexit Christus à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus.]

Ambulamus ergo in re laboris, sed in spe quietis, in carne vetustatis. Semel immolatus est Christus in seipso: & tamen in sacramento non solum per omnes pasche solennitates, sed omni die populis immolatur. Nec utique mentitur, qui interrogatus eum responderit immolari. Si enim sacramenta quandam similitudinem rerum earum, quarum sacramenta sunt, non haberent, minime sacramenta essent. Ex hac autem similitudine plerumque iam ipsarum rerum nomina accipiunt. Sicut ergo sacramentum corporis Christi corpus Christi est, sacramentum sanguinis Christi sanguis Christi est: ita & sacramentum fidei fides est. Nihil est autem aliud credere, quam fidem habere. Ac per hoc cum respondetur paruulus credere, qui fidei nondum habet effectum, respondetur fidem habere propter fidei sacramentum, & cōuertere se ad Deum propter conuersionis sacramentum, quia & ipsa responsio ad celebrationem pertinet sacramenti, sicut de ipso baptismo Apostolus ait: *Consepulti, inquit, sumus Christo per baptismum in mortem.* Non ait, sepulturam significauimus, sed profusus ait: *Consepulti sumus.* Sacramentum ergo tantæ rei, non nisi eiusdem vocabulo nuncupauit. Itaque paruulus, etsi nondum fides illa, quæ in credentium voluntate consistit, iam tamen ipsius fidei sacramentum fidelem facit. Nam sicut credere respondentur, ita etiam fideles vocantur, nō rem ipsam mente annuendo, sed ipsius rei sacramentum percipiendo. Cum autem sapere homo cœperit, non illud sacramentum repetit, sed intelligit, eiusque veritati consona etiam voluptate coaptatur. Hoc quamdiu non potest, valebit sacramentum ad eius tutelam, aduersus contrarias potestates. Et tantum valebit, vt si ante maioris vsum ætatis ex hac vita emigrauerit, per ipsum sacramentum commendante Ecclesiæ charitate ab illa condemnatione, quæ

per v-

per unum hominem intravit in mundum, Christiano adiutorio liberetur. Hoc qui non credit, & fieri non posse arbitratur, profecto infidelis est, & si habeat fidei sacramentum. Longeque melior est ille paruulus, qui etiam si fidem nondum habet in cogitatione, non ei tamẽ obicem contrariæ cogitationis opponit : vnde sacramentum eius salubriter percipitur.

Scientes quia vetus homo noster simul crucifixus est.]

Mortalitas vnde sit, notum est credentibus. Ex peccata quippe maledicti peccati primi hominis, quam Dominus suscepit, & peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum. Si ergo diceretur, mors maledicta est nemo erhorresceret. Quid autem nisi mors Domini pendit in ligno, vt mortem moriendo superaret? Eadem igitur maledicta, quæ victa est. Item si diceretur, peccatum maledictum est: nemo miraretur. Quid autem peccatum maledictum est: nemo miraretur. Quid autem peccatum in ligno, nisi peccatum veteris hominis, quod Dominus pro nobis in ipsa carnis mortalitate suscepit? Vnde nec erubuit, nec timuit Apostolus dicere pro nobis peccatum fecisse, addens vt de peccato damnetur peccatum. Non enim & vetus homo noster simul crucifigeretur, nisi in illa morte Domini, peccati nostri figura penderet, vt euacueretur corpus peccati, vt vltra non seruamus peccato. In cuius peccati & mortis figura etiam Moyses in eremo super lignum exaltauit serpentem. Persuasionem quippe serpentis homo in damnationem mortis cecidit. Itaque serpens ad significationem ipsius mortis conuenienter in ligno exaltatus est. In illa enim figura mors Domini penderet in ligno. Cui sacramento ipse Dominus attestatus est, dicens: *Sicut exaltauit Moyses serpentem in eremo, ita exaltari oportet filium hominũ.* Non enim & hoc in contumeliam Domini Moysen fecisse aliquis dixerit, cum tantam in ea cruce salutem hominum esse cognosceret, vt non ob aliud ad eius iudicium serpentem illum erigere iuberet, nisi vt in eum intuentes, qui morsu à serpente morituri erant, continuo sanarentur. Non igitur mirum, si de maledicto vicit maledictum, qui vicit de morte mortem, de peccato peccatum, de serpente serpentem. Maledicta autem mors, maledictum peccatum, maledictus serpens. Et hæc omnia in cruce triumphata sunt.

Vt destruat corpus peccati, vt vltra non seruamus peccato. Qui enim mortuus est, iustificatus est a peccato. Si autem mortui sumus cum Christo, credimus, quia simul etiam viuemus cum Christo.]

Cratia Dei per baptismum eius, qui venit in similitudinem carnis peccati, id agitur, vt euacuetur caro peccati. Euacuatur autem, non vt in ipsa viuente carne concupiscentia conspersa & innata repente absumatur, & non sit, sed ne obsit mortuo, quæ inerit nato. Nam si post baptismum vixerit, atque ad ætatem capacem præcepti peruenire potuerit, ibi habet, cum qua pugnet, eamque adiuvante Deo superet, si non in vacuum gratiam Dei susceperit, si reprobatum esse noluerit. Non itaque hoc præstatur in baptismum, nisi forte miraculo ineffabili omnipotentissimi creatoris, vt lex peccati, quæ est in membris, repugnans legi mentis, prorsus ac penitus extinguatur, & non sit, sed vt quicquid mali ab homine factum, dictum, cogitatum est, cum eidem concupiscentiæ subiecta mente seruiret, totum aboleatur, ac velut factum non fuerit, habeatur: ipsa verò soluto reatus vinculo, quo illam diabolus animam retinebat, & interelusione destructa, qua hominẽ à suo creatore separabat, maneat in certamine, quo corpus nostrum castigamus, & seruituti subijcimus.

Scientes quod Christus resurgens à mortuis, iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur.]

Non Lazari resurrectio, sed potius Christi congruit promissæ resurrectioni: quia Lazarus ita resurrexit, vt iterum moreretur. Christus autem, licet de illo scriptum est, *resurgens à mortuis iam non moritur, & mors ei vltra non dominabitur.* Quod etiam promissum est resurrecturis in fine seculi, & cum illo regnatis in æternum. Vnus resurrexit

iam non moriturus. Resurrexit Lazarus, sed moriturus. Resurrexit filius viduæ, sed moriturus. Resurrexit si ita Archifsynagogi, sed moritura. Resurrexit Christus, non moriturus. Audi Apostolum, *Christus resurgens ex mortuis iam non moritur, & mors ei vltra non dominabitur.* Talem spera resurrectionem, & propter hoc esto Christianus.

Quod autem mortuus est peccato, mortuus est semel: quod autem vivit, vivit Deo. Ita & vos existimate vos mortuos quidem esse peccato, viuentes autem Deo in Christo Iesu.]

Peccatum ei non inerit, & tamen quodammodo peccato mortuus est, dum moritur carne, in qua erat similitudo peccati, vt cum secundum vetustatem peccati nunquam ipse vixisset, nostram ex morte veteri, qua in peccato mortui fueramus, reuiviscentem vitam noua sua resurrectione signaret. Ipsum est, quod in nobis celebratur magnum baptismatis sacramentum, vt quicumque ad istam pertinent gratiam, moriantur peccato, sicut ipse dicitur mortuus peccato, quia mortuus est carne, hoc est, peccati similitudine, & viuant de lauacro renascendo, sicut ipse de sepulcro resurgendo, quãtumlibet corporis ætatem gerant. A paruulo enim receniter nato, vsque ad decrepitum senem, sicut nullus prohibendus est à baptismo, ita nullus est, qui non peccato moriatur in baptismo. Sed paruuli tantum originali, maiores autem his etiam omnibus moriuntur peccatis, quæcumque male viuendo addiderunt ad illud, quod traxerunt nascendo.

Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, vt obedientis concupiscentiis eius. Sed neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato, sed exhibete vos Deo tanquam ex mortuis viuentes, & membra vestra arma iustitiæ Deo.]

Si non potes non habere malitiam, vel oderis illam. Cui enim odisti illam, vix tibi surrepit, vt aliquid mali facias. Est enim peccatum in mortali corpore. Sed quid dicit Apostolus? *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore ad obediendum desiderijs eius.* Quando incipit non esse? Quando complebitur in nobis, quod ait: *Cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatem.* Antequam hoc fiat, est delectatio iniquitatis in corpore, sed maior est delectatio voluptatis verbi sapientiæ Dei. Vince peccatum & voluptatem eius: peccatum & iniquitatem eius oderis, vt iungas te Deo, qui tecum illud oderit. Iam continctus male legi Dei, mente serui legi Dei. Et si carne propterea seruis legi peccati, quia sunt in te delectationes quædam carnales, tunc nullæ erunt, quando iam non pugnabis. *Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore.* Non dixit, non lit, sed *non regnet.* Inest peccatum, cum delectaris, regnat cum consenseris. Ex quadam parte hæres Deo, ex quadam parte delectaris seculo. Illud quo delectaris seculo pugnat aduersus mentem, quæ cohæret Deo. Cohæreat, non deficiat, non se dimittat, magnum adiutorium habet. Vincet quod in illa sibi rebellat, perseveret in pugnando. Est peccatum in corpore tuo, sed non regnet. Non ergo regnet, inquit, peccatum in vestro mortali corpore ad obediendum desiderijs eius. Si non obediueris, & si est, quod suadeat, quod delectet ad malum, non obtemperando facis, vt non regnet, quod est, & ita fiat postea, vt non sit, quod erat. Quando? cum absorbebitur mors in victoriam, *Cum corruptibile hoc induerit incorruptionem.* Ibi non erit, quod tibi repugnet, non erit aliud, quod delectet, nisi Deus.

Non dixit Apostolus, non sit peccatum in vestro mortali corpore. Nouit enim, quia quomdiu est mortale, est ibi peccatum. Sed quid ait? *Non ergo peccatum regnet in vestro mortali corpore.* Quid est non regnet? Ipse exponit: *Ad obediendum, inquit, desiderijs eius.* Sunt desideria, existunt desideria: Non tu obedis desiderijs tuis, non sequeris illa desideria, non illis consentis. Est ibi peccatum, sed iam amissit regnum, quando iam non in te regnat peccatum. Quid est, ne dominetur mihi omnis iniquitas? Audi Apostolum: *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore.* Quid est non regnet? *Ad obediendum desiderijs eius.* Non dixit, noli

Ex tractat. Psal. 126.

Ex lib. vi. v. 3. v. 4. v. 5.

Ex tractat. Psal. 55.

1. Cor. 13.

Ex tractat. Psal. 30.

Ex tractat. Psal. 73.

Ex sermone 12. de ver. apof.

habere desideria mala. Quomodo enim in hac carne mortali, ubi caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, non habeo desideria mala? Illud ergo fac. Non regnet peccatum in vestro mortali corpore, ad obediendum desiderijs eius. Et si sunt desideria, non eis obediatur, ne iniquitas dominetur, nec exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato. Non fiant membra tua arma iniquitatis, & non dominabitur tibi omnis iniquitas. Sed etiam hoc, vt non fiant membra tua arma iniquitatis, nunquid tu tibi præstas viribus tuis? hoc ipsum, inquam, hoc ipsum quod non fiunt membra tua arma iniquitatis tu tibi præstas viribus tuis? Cum enim non fiunt membra tua arma iniquitatis, est quidem iniquitas in membris tuis, in desiderijs illicitis, sed non regnat. Quomodo non regnat, quæ arma non habet? Pars tua, caro tua, concupiscentia carnis tuæ languore rebellat aduersus te. Languor iste tyrannus est. Si vis tyranni te esse victorem, Christum inuoca imperatorem. Noli tibi hoc arrogare, ne perdas quod accepisti, & incipias frustra rogare. Non times, Deus superbis reficit, humilibus autem dat gratiam? Ergo tu tibi præstas, vt non dominetur tibi iniquitas? Si vera est tua ista præsumptio, vana est nostra oratio, vbi dicimus Deo, non dominetur mihi omnis iniquitas.

Peccatum enim vobis non dominabitur, non enim estis sub lege, sed sub gratia. Quid ergo? Peccabimus, quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit. An nescitis, quoniam cui exhibetis vos seruos ad obediendum. Serui estis eius, cui obedistis, siue peccati ad mortem, siue obedientiæ ad iustitiam? Gratias autem Deo quod fuistis serui peccati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrina, in qua traditi estis. Liberati autem à peccato, serui facti estis iustitia.]

Ex libro de gra. & lib. arbis.

Sub lege enim positus, non sub gratia dominabitur peccatum: à quo non fit homo liber lege, sed gratia. Propter quod dicit: Peccatum enim vobis non dominabitur. Non enim estis sub lege, sed sub gratia. Nō quia lex mala est, sed quia sub illa sunt, quos reos facit iubendo, nō adiuuando. Gratia quippe adiuuat, vt legis quisque sit factor: sine qua gratia sub lege positus, tantummodo erit legis auditor. Talibus enim dicit: Qui in lege iustificamini, à gratia excidistis.

Humanum dico propter infirmitatem carnis vestra. Sicut enim exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ & iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitiæ in sanctificationem.]

Ex epist. ad Anastasii.

Apostolus admonet: Humanum dico propter infirmitatem carnis vestra. Sicut enim exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ & iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitiæ in sanctificationem. Quid est enim, sicut illud ita & hoc, nisi quemadmodum ad peccandum nullus vos cogebat timor, sed ipsius libido voluptasque peccati, sic ad iuste viuendum non vos supplicij metus vigeat, sed ducat delectatio, charitasque iustitiæ? Et hæc quidem quantum mihi videtur nōdum est perfecta, sed quodammodo adulta iustitia. Neque enim frustra præmitteret, Humanum dico propter infirmitatem carnis vestra, nisi quia plus aliquid dicendum fuit, si iam illi ferre potuissent. Plus quippe seruitutis debetur iustitiæ, quam peccato solent homines exhibere. Nam pœna corporis, & si non à voluntate, tamen reuocat ab opere peccati: nec facile quisque est, qui committat, quo illicitam & immundam percipiat voluptatem, si cruciatu vindictæ certum est continuo secuturos. Iustitia verò sic amanda est, vt ab eius operibus etiam pœnæ corporis nos cohibere non debeant: atque inter manus etiam crudelium iniquorum luceant opera nostra coram hominibus, vt quibus placere possunt, glorificent patrem nostrum, qui in cœlis est. Hic est, quod ille fortissimus dilector iustitiæ exclamat: Quis nos separabit à charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Sicut scriptum est: Quoniam propter te mortificamus tota die, deputati sumus vt oues occisionis. Sed in his omnibus superuincimus per eum, qui dilexit nos. Certus sum enim, quia neque mors, neque vita, neque angelus, neque principatus, neque presentia, neque futura, neque virtus, neque altitudo, neque profundum, neque aliqua creatura poterit nos

Rom. 8.

Psal. 43.

separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro. Vide quemadmodum non utcumque ait, quis nos separabit à Christo: sed attendens, vnde cohæreamus Christo: Quis nos (inquit) seperabit à charitate Christi? Charitate igitur Christo, non pœnæ timore cohæremus. Deinde commemoratis eis, quæ videntur habere violentiam, nec tamen habent violentiam separandi, ita cōclufit, vt eandem diceret charitatem Dei, quam dixerat Christi. Et quid est à charitate Christi, nisi à charitate iustitiæ? De illo quippe dictum est, quia factus est nobis sapientia à Deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio: vt quemadmodum scriptum est, qui gloriatur, in Domino gloriatur. Sicut ergo ille iniquissimus, quem nec pœnæ corporales deterrent ab immundis operibus sordidæ voluptatis, ita ille iustissimus, qui nec pœnarum corporalium terrore reuocatur à sanctis operibus luminosissimæ charitatis. Quæ charitas Dei (quod perpetua cogitatione tenendum est) diffunditur in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis, vt qui gloriatur, in Domino gloriatur. Cum ergo nos huius charitatis, qua lex verissimè impletur, pauperes egentisque sentimus, non de inopia nostra diuitias eius exigere, sed orādo petere, quærere, pulsare debemus, vt ille, apud quem est fons vitæ, det nobis inebriari ab vbertate domus suæ, & voluptatis suæ potare torrentem: quo inundati atque vegetati, non solum tristitia non absorbeamur, verum etiam gloriemur in tribulationibus, scientes quia tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio verò spem. Spes autem non confundit. Non quia per nos ipsos hoc possumus, sed quoniam charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. Præponite delectationi carnis delectationem mentis. Carnem quippe nostram delectant illicitæ voluptates: Mentem delectet inuisibilis, pulchra, casta, sancta, canora, dulcis iustitia, vt non ad eam timore cogamini, si timore nondū delectat. Peccare non debes, non timore pœnæ, sed amore iustitiæ. Hinc Apосто dicit: Humanum dico propter infirmitatem carnis vestra. Sicut enim exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ & iniquitati ad iniquitatem, sic nunc exhibeatis membra vestra seruire iustitiæ in sanctificationem. Quid dixit, humanum dico? Quod potestis portare dico. Quando exhibuistis membra vestra iniquitati ad flagitia perpetranda, timore adducti estis, an delectatione inuitati? Timor vos adducebat ad peccandum, an suauitas peccandi? Respondebitis suauitas. Ad peccatum suauitas adducit, ad iustitiam timor impingit. Probate vos, inspicite vos. Tollat aurum, qui minatur: suauior est iustitia, lucidior est iustitia. Non det aurum, qui promittit, præponenda est auro iustitia, delectando præponenda est, fulgentior est, lucidior est, suauior est, dulcior est. Iam ergo, si quis se probat, & in hoc certamine superauit, audiuit Apostolum dicentem: Humanum dico propter infirmitatem carnis vestra. Sine dubio pepercit infirmitati, & nescio, quid gratius minus idoneis dicere tentauit. Ecce, inquit, hoc dico, quod capere potestis. Exhibuistis membra vestra delicijs illicitis, peccatorum suauitate ducti estis, vt illa faceretis, ducat vos ad recta facta suauitas & dulcedo iustitiæ: amate iustitiam, quomodo amastis iniquitatem. Digna est à vobis iustitia, quæ impetret, vt exhibeatis illi, quod exhibuistis iniquitati. Hoc est, humanum dico, hoc est, quod infirmitas vestra tolerare adhuc potest. Quid ergo suspendit Apostolus? Quid distulit dicere? Quid distulit? Dicam si potero. Appende iustitiam & iniquitatem. Tantum ne digna est iustitia, quantum digna fuit iniquitas? Sic amanda est ista, quomodo amata est illa? Absit vt sic. Et vtinam vel sic. Ergo plus? Plus omnino. In iniquitate secutus es voluptatem, pro iustitia tolera dolorem. In iniustitia, inquam, secutus es delectationem, pro iustitia tolera dolorem. Hoc est plus? Ecce nescio quis ætatis lubricæ impudicus adolescens suauitate illiciente iniecit oculos in coniugem alienam, amauit, concupiuit peruenire, quær it tamen latere. Sic enim amat voluptatem, vt plus timeat dolorem. Quare quær it latere? Timet apprehendi, ligari, adduci, includi, produci, torqueri, occidi. Hæc omnia timendo in illa appetitione suauitatis suæ latebras quær it. Aucupatur absentiam mariti, ipsum adiuto-

2. Cor. 10.

Psal. 35.

Rom. 5.

Ex ferm. de verbis A. postoli 5p.

rem flagitij sui tunc inuenire, quia confecto se formidat implicare: & videmus eum suauitate duci: sed suauitas illa nō est tanta, vt vincat etiam dolorem timoremque pœnarum. Da mihi pulchram iustitiam, da mihi fidei pulchritudinem. Procedat in medium, ostendat se oculis cordis, inspiret feruorem amatoribus suis. Iam tibi dicitur, serui me vis, contemne quicquid te aliud delectat pro me. Ecce contempsisti, parum est illi, humanum est hoc propter infirmitatem carnis vestræ. Parum est, vt contemnas quicquid te delectabat: contemne quicquid te terreat, contemne carceres, contemne vincula, contemne ecaleum, contemne tormenta, contemne mortem. Hæc vicisti? me inuenisti. In vtroque gradu amatores iustitiæ vos probate. Inuenimus forsitan aliquos, qui præponant iustitiæ delectationem voluptatibus, & delectationi corporis sui: qui autem pro illa pœnas, dolores, mortemque contemnat, putas est aliquis in vobis? Saltem cogitemus, quod profiteri non audemus. Quid cogitamus? vbi cogitamus? Millia martyrum adiacent oculis nostris, ipsi verum amatores perfecti iustitiæ. De illis dictum est: *Omne gaudium existimate fratres mei, cum in tentatione varias inciditis, scientes quod probatio fidei vestra patientiam operatur, patientia autem opus perfectum habeat.* Quid addi potest, vt opus perfectum habeat? Amat, ardet, feruet. Calcat omnia, quæ delectant, & transit. Venit ad aspera, horrenda, truculenta, minantia, calcat, frangit & transit. O mare. O ire. O sibi perire. O ad Deum peruenire. *Qui amat animam suam, perdet illam. Et qui perdidit animam suam propter me, in vitam æternam inueniet eam.* Sic armandus est amator iustitiæ, sic armandus est amator inuisibilis pulchritudinis.

Cum enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ.]

Qualis, quæso, potest serui addicti esse libertas, nisi quando eam peccare delectat? liberaliter enim seruit, qui sui Domini voluntatem libenter facit. Ac per hoc & ad peccandum liber est, qui peccati seruus est. Vnde ad iuste faciendum liber non erit, nisi à peccato liberatus esse iustitiæ ceperit seruus. Ipsa est vera libertas propter recte facti læticiam: simul & pia seruitus, propter præcepti obedientiam. Sed ad beneficiendum ista libertas, vnde erit homini addito & vendito, nisi ille redimat, cuius illa vox est: *Si vos filius liber auerit, tunc vere liberi eritis?* Est quædam confusio temporalis, utilis perturbatio animi respicientis peccata sua, respectione horrentis, horrore erubescens, erubescendo corrigentis. Vnde dicit Apostolus:

Quam enim gloriam habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors est. Nunc verò liberati à peccato, serui autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificatione, finem verò vitam æternam.]

Ergò erubescere illos dicit iam fideles, non de præsentibus donis, sed de præteritis peccatis. Hæc confusio non formidet Christianus: imò si hanc non habuerit, æternam habebit.

Stipendia enim peccati mors.]

Merito stipendium: quia militia diabolicæ mors æterna tanquam debitum redditur. Vbi cum posset dicere, & recte dicere: Stipendium autem iustitiæ vita æterna, maluit dicere:

Gratia autem Dei vita æterna in Christo Iesu Domino nostro.]

Vt hinc intelligeremus nō meritis nostris Deum nos ad æternam vitam, sed pro sua miseratione perducere. De quo in Psalmo dicit homo ei & animæ suæ: *Qui coronat te in miseratione & misericordia.* Nunquid non corona bonis operibus redditur? Sed quia ipsa bona opera ille in nobis operatur, de quo dictum est, Deus est enim, qui operatur in nobis, & velle operari pro bona voluntate, id eò dixit Psalms: *Coronat te in miseratione & misericordia,* quia eius miseratione bona operamur, quibus corona redditur. Vbi autem inuenimus etiam vitam æternam, gratiam nuncupari? habemus apud eundem gratiæ magnifi-

cum defensorem Apostolum Paulum. *Stipendium* (inquit) *peccati mors. Gratia autem Dei vita æterna in Christo Iesu Domino nostro.* Vide (obsecro te) in quanta breuitate, quam vigilantanter verba posuerit. Quibus diligenter cōsideratis quæstionis huius aliquatū dilucescat obscuritas. Cum, n. dixisset stipendiū peccati mors, quis non eū congruentissimè & consequenter addere iudicaret, si diceret, stipendium autem iustitiæ vita æterna? Et verum est: quia sicut merito peccati tanquam stipendium redditur mors, ita merito iustitiæ tanquam stipendium vita æterna. Aut si nollet dicere iustitiæ, diceret fidei, quoniam iustus ex fide viuuit. Vnde etiam & merces appellatur in plurimis scripturarum sanctarum locis. Nunquam porrò dicta merces iustitia vel fides, quia iustitiæ vel fidei redditur merces. Quod est autem merces operanti, hoc militanti stipendium. Sed beatus Apostolus aduersus elationem, quæ vsque adeo magnis tentat irrepere, vt & sibi propter ipsam dicat datum angelum Satanæ, à quo colaphizaretur, ne verticem præsumptionis erigeret, aduersus hanc ergò elationis pestem vigilantissime militans, stipendium, inquit, peccati mors. Recte stipendium, quia debetur, quia digne retribuitur, quia meritò redditur. Deinde ne iustitia de humano se extolleret bono merito, sicut humanum meritum malum non dubitatur esse peccatum, non è contrario retulit dicens, stipendium iustitiæ vita æterna, sed *gratia Dei*, inquit, *vita æterna.* Et hæc ne præter mediatorem aliqua alia via quæreretur, adiecit: *In Christo Iesu Domino nostro.* Tanquam diceret: audito quod stipendium peccati sit mors, quid te disponis extollere ò humana, non iustitia, sed nomine iustitiæ plane superbia? Quid te disponis extollere, & contrariam morti vitam æternam tanquam debitum stipendium flagitare?

Cui debetur vita æterna, vera iustitia est. Si autem vera iustitia est, ex te non est. *Desursum est descendens à patre luminum*, vt haberes eam. Si tamen habes eam, profecto acceptisti. *Quid enim boni habes, quod non accepisti?* Quapropter ò homo, si accepturus es vitam æternam, iustitiæ quidem stipendium est, sed tibi gratia est, cui gratia est & ipsa iustitia. Tibi enim tanquam debita redderetur, si ex te tibi esset iustitia, cui debetur. *Nunc verò de plenitudine eius accepimus non solum gratiam, qua nunc iuste in laboribus vsque in finem viuimus, sed etiam gratiam pro hac gratia, vt in requie postea sine fine viuamus.*

* Item lectionis eiusdem breuis & continuata expositio, ab eo vbi dictum est: *Propterea sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, vsque ad id: Gratia autem Dei vita æterna, in Christo Iesu Domino nostro.*

Sicut ab illo vno homine, sic ab eodem peccato infantes immunes esse non possunt, nisi ab eius reatu per Christi baptismum resoluantur.

Vsque enim ad legem peccatum in mundo fuit. Non quia deinceps non fuit, hoc dictum est, sed quia non poterat per legis literam auferri, quod solo poterat spiritu gratiæ. Ne quisquam ergò fidens de viribus, non dico voluntatis, sed potius vanitatis suæ, putaret libero arbitrio legem potuisse sufficere, & gratiam Christi derideret, id eò ait Apostolus: *Vsq; enim ad legem peccatum in mundo fuit.*

Peccatum autem non deputabatur, cum lex nō esset. Non dixit, non erat, sed non deputabatur, quia lex non erat, qua arguente demonstraretur, siue lex rationis in paruulis, siue lex literæ in populo.

Sed regnauit, inquit, mors ab Adam vsque ad Moysen. Quia lex per Moysen data non potuit regnum mortis auferre, sed sola Christi gratia abstulit. In quos autem regnauerit, vide.

Et in eos, inquit, qui non peccauerunt in similitudinem præuicationis Adæ. Regnauit ergò & in eos, qui non peccauerunt. Sed cur regnauerit, addit cum ait: *in similitudinem præuicationis Adæ.* Iste enim est melior intellectus horum verborum: vt cum dixisset, regnauerit mors & in eos, qui non peccauerunt, quasi nos moueret, quare in eos regnauerit, q. nō peccauerūt, adderet, *in similitudine præuicationis*

Ex epist. ad Sixt. presbyterum.

Ex epist. ad Sixt. Presbyterum. Iacob. 1.

Ex epist. ad consul. Hilari.

Adæ, id est, quia inerat in horum membris similitudo prauaricationis Adæ. Potest & sic intelligi: *Regnauit mors ab Adam vsq; ad Moysen, & in uos, qui non in similitudinem prauaricationis Adæ peccauerunt*, quia in seipis, cum iam nati essent, nec ratione adhuc uterentur, quia ille utebatur, quando peccauit, nec præceptum accepissent, quod ille transgressus est, sed solo originali uitio tenerentur obstricti, per quod eos regnum mortis traheret ad condemnationem. Quod regnum mortis in eis tantum non est, qui Christi gratia renati ad eius pertinet regnum. Quoniam mors temporalis, quamuis & ipsa de originali delicto propagata sit, corpus in eis interimit, animam uero ad pœnas nō trahit. Vbi uoluit regnum mortis intelligi, ut anima renouata per gratiam iam non moriatur in gehenna, id est, à uita Dei non alienetur, nec separetur: temporalis autem mors etiam in his, qui Christi morte redimuntur, relinquatur interim ad exercitationem fidei, & agonem præsentis luctaminis, in quo & martyres certauerunt: absumentur uero & ipsa in renouatione corporis, quam resurrectio pollicetur. Ibi enim penitus absorbebitur mors in uictoriam: cui modo gratia CHRISTI admittit regnum, ne suorum animas ad pœnas tartari pertrahat. Quod uero adiunxit de Adam.

Qui est forma futuri.] Neque hoc uño modo intelligitur. Aut enim forma Christi è contrario est, ut quemadmodum in illo omnes moriuntur, sic & in Christo omnes uiuificantur, & quomodo per ipsius inobedientiam peccatores constituti sunt multi, sic per Christi obedientiam iusti constituuntur multi. Aut formam futuri eum dixit, quod ipse inflexerit formam mortis posteris suis. Ille tamen est melior intellectus, ut è contrario forma esse credatur, quam multum commendat Apostolus. Denique ne omnino ex æquo in hac forma eadem contraria pensarentur, adiungit & dicit:

Sed non sicut delictum, ita & donatio. Si enim ob unius delictum multi mortui sunt, multo magis gratia & donum in gratia unius hominis Iesu Christi in multos abundabit.] Ut intelligatur non magis multos cum iniqui multo magis sint, qui damnabuntur, sed magis abundabit, quia in his, qui per Christum redimuntur, temporaliter ualet forma mortis ex Adam, in æternum autem ualebit uitæ forma per Christum. Quamquam ergò, inquit, Adam futuri forma sit, e contrario, plus tamen præstat Christus regeneratis, quam eis nocuerit ille generatis.

Ex libro 2. contra Iul. Disputamus enim non de quocunque peccatore, qui quocunque peccauit, sed de illo, per quem peccatum intrauit in hunc mundum. Vbi si queratur exemplum imitationis diabolus inuenitur. Si contagium generationis, Adam. Proinde dicens Apostolus:

Per unum hominem peccatum in mundum intrauit.] Peccatum generationis intelligi uoluit. Imitationis enim peccatum non per unum hominem, sed per diabolum intrauit in mundum. Nunquid enim Euam non imitantur peccantes? Aut peccatum generis humani non magis ex ipsa sumpsit initium? *A muliere enim initium factum est peccati, & per illam, sicut scriptum est, morimur omnes.* Cur ergo non vis attendere, propterea potius Apostolum per unum hominem dixisse peccatum intrauit in mundum, quia non imitationem, sed generationem uolebat intelligi? *Sicut enim à muliere initium peccati fuit sic initium generationis à uiro est.* Prior enim uir seminat, ut femina pariat. Ideo per unum hominem peccatum intrauit in mundum, quia per semen generationis intrauit, quod à uiro incipiens concipit femina. Quo more nasci noluit, qui solus sine peccato est natus ex femina. In eo quidem loco, ubi dictum est: *Per unum hominem peccatum intrauit in mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransiit.* utrum peccatum an mors, an utrunque in omnes homines pertransiisse dictum sit, uideatur ambiguum. Sed quid horum sit, res ipsa tam aperta demonstrat. Nam si peccatum non pertransiisset, non omnis homo cum lege peccati, que in membris nostris est, nasceretur. Si mors non pertransiisset, non omnes homines quantum ad istam conditionem mortalium pertinet, morerentur. Quod autem dicit Apostolus:

Eccle. 25. *Ex libro 2. contra Iul.* *Ex libro ad Rom. 5. 12.*

In quo omnes peccauerunt.] In quo intelligitur nisi in Adæ, in quo eos dicit & mori? Quia non erat iustum sine crimine transire supplicium. Quod autem aliud indicant etiam sequentia uerba Apostolica? Cum enim dixisset hoc, adiunxit.

Vsq; ad legem enim peccatum in mundo fuit.] Id est, quia nec lex potuit auferre peccatum.

Peccatum autem non deputabatur, cum lex non esset.] Erat ergo, sed non deputabatur, quia nec ostendebatur, quod deputaretur. Sicut enim alibi dicit: *per legem cognitio peccati.*

Sed regnauit, inquit, mors ab Adam vsq; ad Moysen.] Hoc est quod supra dixerat vsq; ad legem, non usque ad Moysen, non ut deinceps non esset peccatum, sed quia nec lex per Moysen data regnum potuit mortis auferre, quæ non regnat utique, nisi per peccatum. Regnum porro eius est, ut hominem mortalem in secundam etiam quæ sempiterna est, præcipitet mortem. Regnauit autem in quibus?

Etiam in his, inquit, qui non peccauerunt in similitudinem prauaricationis Adæ, qui est forma futuri.] Cuius futuri, nisi Christi? Et qualis forma nisi à contrario? Quod alibi etiam dicit: *Sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes uiuificantur.* Sicut in illo illud, ita in isto istud. Ipsa est forma: sed hæc forma non ex omni parte conformis est. Vnde hic Apostolus securus adiunxit:

Sed non sicut delictum, ita & donatio. Si enim ob unius delictum multi mortui sunt, multo magis gratia Dei & donum in gratia unius hominis Iesu Christi in multos abundabit.]

Quid est multo magis abundabit? Quia omnes, qui per Christum liberantur, temporaliter propter Adam moriuntur, propter ipsum autem Christum sine fine uicturi sunt. Quod uero ait paulò superius: *Vsq; ad legem peccatum in mundo fuit*, non originale tantum, sed omne peccatum intelligi uoluit. Et idè usque ad legem fuit, quia nec lex potuit auferre peccatum. Usque ad legem quippe dictum est, ut etiam ipsam legem sententia ista concluderet. Quomodo dictum est in Euangelio: *Omnes ab Abraham vsque ad Dauid generationes quatuordecim.* Non enim excepto Dauid, sed ipso etiam computato numerus iste completur. Sic lex nō est extra per mansionem peccati, quod fuisse est dictum usque ad ipsam. Ac per hoc nemo tollit peccatum, quod nec lex, quamuis sancta & iusta & bona potuit auferre, nisi ille, de quo dictum est: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Tollit autem & dimittendo, quo facta sunt, ubi & originale comprehenditur, & adiuuando ne fiant, & perducendo ad uitam, ubi fieri omnino non possint. Verum est autem, quod Apostolus ait, falsum ergò, quod tu dicis. Et quod superius dixisti, uigilanter inculcasse Apostolum, multò magis gratia Dei & donum unius hominis Iesu Christi in plures abundabit: uolens intelligi idè plures dictos, quia peruenit gratia eius ad paruulos, ad quos imitatio primi hominis non pertinet: aut mendosus codex tibi mentitus est, aut ipse mentiris, aut ab aliquo falso siue fallente aut obliuione deceptus es. Non enim ait Apostolus plures, sed multos. Græcum attende codicem, & inuenies πολλός, non πλείους. Dixit ergò multo magis abundasse gratiam in multos, non in magis multos hoc est, non in plures, sicut iam ostendimus. Quoniam plures dixisset propter paruulos, quos tenet gratia, cum primi hominis non teneat imitatio, falsum dixisset, & esset similis uobis. Si enim omnes imitatores Christi post eius incarnationem regeneratis paruulis additis conferantur cum peccatoribus, quos omnes uultis propter arbitrium libertatis ad imitationem primi hominis pertinere ab ipso Adam usque ad finem seculi uoluntate peccantis, qui eorum multo plures sint euidenter apparet, ut & uestra falsitate conuincamini.

Et non sicut per unum delictum ita est & donum. Nam iudicium quidem ex uno in condemnationem.] Ex uno ergò quo, nisi delicto? Quia sequitur:

Gratia autem ex multis delictis in iustificationem.] Dicat isti, quomodo ex uno delicto in condemnationem, nisi quia sufficit ad condemnationem etiam unum originale peccatum, quod in omnes homines pertransiit. Gratia uero idè ex multis delictis in iustificationem, quia non solum

vnus illud soluit, quod originaliter trahitur, sed etiam cetera, quæ in vnoquoque homine motu propriæ voluntatis adduntur. Quicumque enim ex illo vno multi in seipsum futuri essent, tunc in illo vnus erat. Proinde illud peccatum solius esset, si ex illo nullus exisset. Porro autem, in quo erat natura communis, ab eius vitio est nullus immunis. Si ambo, qui nondum propria vel bona vel mala operabantur, rei tamen ex origine nascebantur, laudet misericordiam, qui liberatur, non culpet iudicium, qui punitur. Hic si dixerimus, quanto melius ambo liberarentur, nihil nobis conuenientius diceretur, quam, *O homo tu quis es, vt respondes Deo?* Nouit quippe illic, quid agat, & quantus numerus esse debeat primitus omnium hominum, deinde sanctorum, sicut fiderum, sicut angelorum, atque vt de terrenis loquamur, sicut pecorum, sicut piscium, volatilium, sicut arborum & herbarum, sicut denique foliorum, capillorumque nostrorum.

Si enim ob vnus delictum mors regnauit per vnum.] A quo delicto paruuli expiantur per baptismum.

Multo magis qui abundantiam gratiæ & iustitiæ accipiunt in vita, regnabunt per vnum Iesum Christum.] Multo magis vtique in vita regnabunt, quia æterna vitæ regnum erit. Mors attem in eis temporaliter transit, non in æternum transibit.

Itaque sicut per vnus delictum in omnes homines in condemnationem, ita & per vnus iustitiæ in omnes homines ad iustificationem vitæ.] Adhuc permaneant in vanitate suæ mentis, & dicant vnum hominem non propaginẽ traicisse, sed exemplum præbuisse peccati. Quomodo ergo per vnus delictum in omnes homines in condemnationem, & non potius per multa sua delicta, nisi quia etiam si illud vnum sit, tamen idoneum est perducere ad condemnationem etiam nullis additis cæteris, sicut perducit paruulos morientes, qui ex Adam nascuntur, si in CHRISTO non renascantur? In eo verò, quod tibi videtur duo ista inter se esse contraria, vt omnes erant in condemnationem per Adam, & omnes in iustificationem per CHRISTUM, omnino erras. Nullus enim hominum nisi per Adam trahitur ad damnationem, de qua per lauacrum regenerationis homines liberantur, & nullus hominum nisi per Christum ab hac condemnatione liberatur. Ideoque ex vtraque parte dictum est omnes: quia nemo ad damnationem generationis nisi per istum, nemo ad vitam regenerationis, nisi per illum. Ac per hoc non generalitas vnus partis locum excludit alterius, quia ex his ipsis, qui generaliter moriuntur in Adam, quos vult viuificat CHRISTVS. Qui propterea liberare dictus est omnes etiam ipse, quoniam non liberat quemquam nisi ipse: sicut dictus est illuminare omnem hominem, quia nemo illuminat quemquam nisi ipse. Eosdem autem omnes etiam multos dicit, postea adiungens: Sicut enim per inobedientiam vnus hominis peccatores constituti sunt multi, sic & per vnus hominis obedientiam iusti constituentur multi. Vide quemadmodum commendat vnum & vnum, id est, Adam & CHRISTVM, illum ad condemnationem, istum ad iustificationem, cum tanto post Adam venerit CHRISTVS in carne: vt sciamus etiam antiquos iustos quicumque esse potuerunt, non nisi per eandem fidem liberatos, per quam liberamur & nos, fidem scilicet incarnationis CHRISTI, quæ illis prænunciabatur, sicut & nobis annunciat. Ideo hic CHRISTVM hominem dicit, cum sit & DEVS, ne quis existimet antiquos iustos per DEVM tantummodo CHRISTVM, id est, per verbum, quod erat in principio, non etiam per fidem incarnationis eius, qua & homo CHRISTVS dicitur, potuisse liberari. Quod verò adiungit & dicit:

Lex autem subintravit, vt abundaret delictum.] Iam non pertinet ad illud delictum, quod trahitur ex Adam, de quo superius dicebat: *Mors regnauit per vnum.* Legem quippe siue naturalem intelligamus, quæ in eorum apparet ætatibus, qui iam ratione vti possunt, siue conscriptam, quæ data est per Moysen, quia nec potuit ipsa viuificare & liberare à lege peccati & mortis, quæ tracta est ab Adam, sed magis addidit præuaricationis augmentum. Vbi enim

non est lex, nec præuaricatio. Præuaricata ergo lege, quæ in paradiso data est, nascitur homo ex Adam cum lege peccati & mortis, de qua dicit Paulus Apostolus: *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & cetera.* Quæ tamen nisi mala postea consuetudine roboretur, facilius vincitur, non tamen sine gratia Dei. Lege autem alia præuaricata, quæ est in vsu rationis animæ rationalis in ætate hominis iam ratione vtentis, præuaricatores sunt omnes peccatores terræ. Præuaricata ergo lege etiam illa, quæ data est per Moysen, multo amplius abundat delictum. *Lex ergo subintravit, vt abundaret delictum,* siue cum homines negligunt, quod Deus iubet, siue cum de viribus suis præsumentes adiutorium gratiæ non implorant, & adduat infirmitati superbiam. Cum autem vocatione diuina intelligunt, cui sit ingemiscendum, & inuocant eum, in quem credunt, recte dicentes: *Miserere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam.* Et ego dixi: *Domine, miserere mei, sana animam meam, quia peccavi tibi.* Cum ergo se homo ad illum extenderit, & sic ingemuerit, fiet quod sequitur:

Vbi autem abundauit delictum super abundauit & gratia.] Et dimittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum, & diffunditur in corde charitas Dei, vnde fiat legis plenitudo, non per vires arbitrij, quod est in nobis, sed per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.

Vt quemadmodum regnauit peccatum in mortem, sic & gratia regnet per iustitiæ in vitam æternam per Iesum Christum Dominum nostrum.]

Modo cum dixisset, vt quemadmodum regnauit peccatum in mortem, non ait per vnum hominem, aut primum hominem, aut per Adam, quia iam dixerat: *Lex subintravit, vt abundaret delictum.* Quæ abundantia non pertinet ad primi hominis propaginem, sed ad conuersationis humanæ præuaricationem, quæ illi vni delicto, quo solo obstricti tenentur infantes, iam in maioribus ætatibus ex abundantia iniquitatis adiecta est. Sed quoniam hoc totum etiam, quod non pertinet ad illius vnus delicti originem, tamen idonea est soluere gratia Saluatoris, ideo cum dixisset: *Sic & gratia regnet per iustitiæ in vitam æternam, addidit per Iesum Christum Dominum nostrum.* Nullius itaque argumentationes contra hæc Apostolica verba impediunt paruulos à salute, quæ est in Christo Iesu Domino nostro. Tanto magis enim pro eis loqui debemus, quanto ipsi pro se loqui non possunt. De qua per vnum hominem poena, & per vnum hominem gratia, cum locutus fuisset, deinde sacri baptismatis in cruce Christi grande mysterium commendauit eo modo, vt intelligamus, nihil aliud esse Christi baptismum, nisi mortis Christi similitudinem: nihil autem aliud mortem Christi crucifixi, nisi remissionis peccati similitudinem. Vt quemadmodum in illo mors vera facta est, sic in nobis vera remissio peccatorum. Et quemadmodum in illo vera resurrectio, sic & in nobis vera iustificatio. Ait igitur:

Quid ergo dicemus? permanebimus in peccato, vt gratia abundet?] Dixerat enim superius: *Vbi enim abundauit peccatum, super abundauit & gratia.* Et ideo quætionem libere proposuit: vt rum propter abundantiam gratiæ consequendam in peccato sit permanendum. Sed respondit: Absit. Atque subiecit.

Si enim mortui sumus peccato, quomodo viuemus in eo?] Nihil dici potuit breuius & melius. Quid enim nobis gratia Dei vtilius confert in hoc presenti seculo maligno, nisi moriamur peccato? Ac per hoc ipsi gratiæ inuenietur ingratus, qui propter illam vult viuere in peccato, per quam morimur peccato. Deinde vt ostenderet mortuos non esse peccato;

An ignoratis, inquit, quoniam quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus?] Si ergo hinc ostendimur mortui esse peccato, quia in morte ipsius Christi baptizati sumus, profecto & paruuli, qui baptizantur in Christo, peccato moriuntur, quia in morte ipsius baptizantur. Nullo autem excepto dictum est: *Quicumque ergo baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus.* Et ideo dictum est, vt probaretur mortuos nos esse peccato.

Rom. 7.

Psal. 50.
Psal. 40.Ex lib. an-
chirid.

Ecc. eod.

Ex epist. 2.
ad Valer. e.
gra. & lib.
arbitr.

Cui autem peccato paruuli renascendo moriuntur, nisi quod nascendo traxerunt? Ac per hoc etiam ad ipsos pertinet, quod sequitur, dicens:

Consepulti enim sumus illi per baptismum in mortem, ut quemadmodum surrexit Christus a mortuis per gloriam patris: ita & nos in nouitate vite ambulemus, & cetera. Vtique dum ait, Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel: quod autem uiuit, uiuit Deo. Ita & vos existimate vos mortuos esse peccato, uiuere autem Deo in CHRISTO IESU. Hinc enim probare cœperat non esse nobis permanendum in peccato, ut gratia abundet, & dixerat: Si mortui sumus peccato, quomodo uiuimus in eo? Atque ut ostenderet, nos mortuos esse peccato, subiiecit: An ignoratis quoniam quicunque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? Sic itaque locum istum claudit, ut cœpit. Mortem quippe Christi sic in sinuauit, ut etiam ipsum mortuum diceret esse peccato. Cui peccato, nisi carni, in qua erat non peccatum, sed similitudo peccati? & idem nomine appellata peccati? Baptizatis itaque in morte Christi, in qua non solum maiores, uerum etiam & paruuli baptizantur, ait: Sic & vos, id est, quemadmodum Christus, sic & vos existimate vos mortuos esse peccato, uiuere autem Deo in Christo Iesu. Quidquid igitur gestum est in cruce Christi, in sepultura, in resurrectione tertia die, in ascensione in cœlum, & sessione ad dexteram patris: ita gestum est, ut his rebus non mystice tantum dictis, sed etiam gestis configuraretur uita Christiana, quæ hic geritur. Nam propter eius crucem dictum est:

Galat. 5. Qui autem Iesu Christi sunt: carnem suam crucifixerunt cum passionibus & concupiscentiis. Propter sepulturam. Consepulti enim sumus cum Christo per baptismum in mortem.

Coleff. 3. Propter resurrectionem. Ut quemadmodum Christus resurrexit a mortuis per gloriam patris: ita & nos in nouitate vite ambulemus. Propter ascensionem in cœlum, sessioneque ad dexteram patris. Si autem surrexistis cum Christo, quæ sursum sunt sapite, non quæ sunt per terram. Mortui enim estis, & uita uestra abscondita est cum Christo in Deo. Interioris enim hominis nostri sacramento data est uox illa pertinens ad mortem animæ nostræ significandam, non solum in Psalmo, uerum etiam in

Ex libro de Trinitate, 3. Interioris enim hominis nostri sacramento data est uox illa pertinens ad mortem animæ nostræ significandam, non solum in Psalmo, uerum etiam in

Matt. 27. Deus meus Deus meus, ut quid dereliquisti me? Cui uoci congruit Apollolus, dicens:

Scientes quia uerus homo noster simul crucifixus est, ut euacuatur corpus peccati, & ultra non seruiamus peccato.] Crucifixio quippe interioris hominis penitentiae dolores intelligitur, & continentiae quidam salubris cruciatus. Per quam mortem mors impietatis perimitur, in qua nos non relinquit Deus. Et idem per talem crucem euacuatur corpus peccati, ut iam non exhibeamus membra nostra arma iniquitatis peccato. Quia & interior homo, si uique renouatur de die in diem, profecto uerus est antequam renouetur. Intus namque agitur, quod idem Apostolus dicit: Exuite uos ueterem hominem, & induite nouum. Quod ita consequenter exponit: Quod propter deponentes mendacium loquimini ueritatem. Vbi autem deponitur mendacium nisi intus, ut habitet in monte sancto Dei, qui loquitur ueritatem in corde suo? Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel, quod autem uiuit, uiuit Deo. Ita & vos existimate, uos mortuos quidem esse peccato, uiuentes autem Deo in Christo Iesu. Hoc est sacramentum, in quo hi, qui baptizantur, uitæ ueteris experiuntur occasum, & nouæ exordiuntur ingressum. Vnde idem dicit: Consepulti ergo illi sumus per baptismum in mortem: ut quemadmodum resurrexit Christus a mortuis sic & nos in nouitate vite ambulemus. Per hoc sacramentum agnoscamus nos & peccato mortuos esse cum Christo: & iustitiæ uiuere in Christo. In cruce dolor est confessorum. In sepultura requies absolutorum. In resurrectione uita iustorum.

Ephes. 4. Exuite uos ueterem hominem, & induite nouum. Quod ita consequenter exponit: Quod propter deponentes mendacium loquimini ueritatem. Vbi autem deponitur mendacium nisi intus, ut habitet in monte sancto Dei, qui loquitur ueritatem in corde suo? Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel, quod autem uiuit, uiuit Deo. Ita & vos existimate, uos mortuos quidem esse peccato, uiuentes autem Deo in Christo Iesu. Hoc est sacramentum, in quo hi, qui baptizantur, uitæ ueteris experiuntur occasum, & nouæ exordiuntur ingressum. Vnde idem dicit: Consepulti ergo illi sumus per baptismum in mortem: ut quemadmodum resurrexit Christus a mortuis sic & nos in nouitate vite ambulemus. Per hoc sacramentum agnoscamus nos & peccato mortuos esse cum Christo: & iustitiæ uiuere in Christo. In cruce dolor est confessorum. In sepultura requies absolutorum. In resurrectione uita iustorum.

Non ergo regnet peccatum in uestro mortali corpore ad obediendam desiderijs eius, neque exhibeatis membra uestra arma iniquitatis peccato.] Non ait non sit, sed non regnet: quamdiam peccatum necesse est esse in membris tuis, saltem illi regnum auferatur: non fiat, quod iubet. Surgit ira: noli dare iræ linguam ad maledicendum, noli dare iræ manum aut pedem ad feriendum. Non surgeret ira ista irrationabilis, nisi peccatum esset in membris Sed tolle illi regnum, non habeat arma, unde contra te pugnet. Discet etiam non surgere, cum arma non cœperit inuenire. Non exhibeatis membra uestra arma iniquitatis peccato. Alioquin toti captiui eritis, & non erit dicere, mente seruiu legi Dei.

Ex tractat. Euangelii secundum Ioann. 42. Non ait non sit, sed non regnet: quamdiam peccatum necesse est esse in membris tuis, saltem illi regnum auferatur: non fiat, quod iubet. Surgit ira: noli dare iræ linguam ad maledicendum, noli dare iræ manum aut pedem ad feriendum. Non surgeret ira ista irrationabilis, nisi peccatum esset in membris Sed tolle illi regnum, non habeat arma, unde contra te pugnet. Discet etiam non surgere, cum arma non cœperit inuenire. Non exhibeatis membra uestra arma iniquitatis peccato. Alioquin toti captiui eritis, & non erit dicere, mente seruiu legi Dei.

atum esset in membris Sed tolle illi regnum, non habeat arma, unde contra te pugnet. Discet etiam non surgere, cum arma non cœperit inuenire. Non exhibeatis membra uestra arma iniquitatis peccato. Alioquin toti captiui eritis, & non erit dicere, mente seruiu legi Dei.

Cum enim essetis serui peccati, liberi fuistis iustitiæ.] Liberum arbitrium uis que adeo in peccatore non perijt, ut per ipsum peccent maxime omnes, qui cum delectatione peccent & amore peccati, & eis placet, quod eis liber. Vnde & Apostolus: Cum essetis, inquit, serui peccati, liberi fuistis iustitiæ. Ecce ostenduntur etiam peccato minime potuisse, nisi alia libertate seruire. Liberi ergo à iustitiâ non sunt, nisi arbitrio libertatis. Liberi autem à peccato non sunt, nisi gratia Saluatoris. Propter quod admirabilis doctor etiam uerba ipsa discreuit. Cum enim serui essetis, inquit, peccati, liberi fuistis iustitiæ. Quem ergo tunc fructum habuistis in his, in quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors est.

Nunc autem liberati à peccato, serui autem facti Deo, habetis fructum in sanctificationem finem uerè uitam æternam.] Liberos dixit iustitiæ, non liberatos. A peccato autem non liberos, ne sibi hoc tribuerent, sed vigilantissime maluit dicere liberatos, referens hoc ad illam Domini sententiam. Si uos filius liberauerit, tunc uerè liberi eritis. Sed hæc uoluntas, quæ libera est in malis, quia delectatur malis, idem libera in bonis non est, quia libera non est. Non potest homo boni aliquid uelle, nisi adiuter ab eo, qui malum non potest uelle. Liberos dicimus ad faciendam opera pietatis eos, quibus idem dicit Apostolus: Nunc autem liberati à peccato, serui autem facti Deo, habetis fructum uestrum in sanctificationem, finem uerè uitam æternam. Hunc in sanctificationem fructum, qui fructus proculdubio charitas est, atque opera eius nullo modo habere possemus à nobis, sed habemus per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. De ipso quippe fructu loquebatur magister Deus, quando palmis in se manentibus dicebat: Sine me nihil potestis facere. Vnde & ipsam uitam æternam, quæ certe merces est operum bonorum gratiam Dei appellat Apostolus.

Stipendium, inquit, peccati mors. Gratia autem Dei uita æterna in Christo Iesu Domino nostro.]

Stipendium pro opere malitiæ debitum redditur, non donatur. Ideo dicit: Stipendium peccati mors, ut mortem peccato non immeritò illatam, sed debitam demonstraret. Gratia uerò, nisi gratis est, gratia non est. Inintelligendum est igitur etiam ipsa hominis bona merita esse, DEI munera. Quibus cum uita ætera redditur, quid nisi gratia pro gratia redditur?

CAPVT VII.

At ignoratis fratres (scientibus enim legem loquor) quia lex in homine dominatur, quâto tempore uiuistis?] Vique ad eum locum, in quo scriptum est: Uiuificauit & mortalia corpora uestra per inhabitantem spiritum eius in uobis.

Apostolus in hac similitudine, in qua de uiro & muliere loquitur, quoniam mulier tenetur lege uiri, tria quædam consideranda commendat, mulierem, uirum & legem. Mulierem scilicet subiugatam uiro per uinculum legis. Quo uinculo morte uiri liberatur, ut cui uult nubat. Sic enim dicit:

Mulier enim sub uiro uiuo marito iuncta est legi. Si autem mortuus fuerit uir eius, euacuata est à lege uiri. Igitur uiuente uiro uocabitur adultera, si fuerit cum uiro altero. Si autem mortuus fuerit uir eius, liberata est à lege, ut non sit adultera, si fuerit cum alio uiro.]

Hucusque similitudo est. Deinde incipit rem loqui, Hæc uis que adeo in peccatore non perijt, ut per ipsum peccent maxime omnes, qui cum delectatione peccent & amore peccati, & eis placet, quod eis liber. Vnde & Apostolus: Cum essetis, inquit, serui peccati, liberi fuistis iustitiæ. Ecce ostenduntur etiam peccato minime potuisse, nisi alia libertate seruire. Liberi ergo à iustitiâ non sunt, nisi arbitrio libertatis. Liberi autem à peccato non sunt, nisi gratia Saluatoris. Propter quod admirabilis doctor etiam uerba ipsa discreuit. Cum enim serui essetis, inquit, peccati, liberi fuistis iustitiæ. Quem ergo tunc fructum habuistis in his, in quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors est.

quam-

quamdiu uiuit peccato, quemadmodum mulier tamdiu sub lege uiri est, quamdiu uiuit uir. Hoc autem peccatum hic intelligendum est, quod accessit per legem. Quod peccatum dicit supra modum esse, quoniam iam cum apparcat esse peccatum, tamen adiuncta prauaricatione cumularur. Vbi enim non est lex, nec prauaricatione cumularur. Vbi enim non est lex, nec prauaricatione. Et hoc est, quod dicitur, *Ut fiat supra modum peccator, aut peccatum per mandatum.* Quapropter legem, quamuis à peccando prohibeat, non tamen sic dicitur datam, ut liberaret à peccato, sed ut demonstraret peccatum. Cui seruientis anima debet se ad gratiam liberatoris conuertere, ut à peccato liberetur. Per legem enim cognitio peccati. Et alio loco dicit: *Sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem.* Vbi enim non est gratia liberatoris, auget peccandi desiderium prohibitio peccatorum. Quod quidem ad hoc utile est, ut sentiat anima seipsam non sufficere ad extrahendum se de seruitute peccati: atque hoc modo de tumescite atque extincta omni superbia subdat liberatori suo: synceriterque homo dicat: *Adhæsit anima mea post te.* Quod est iam non esse sub lege peccati, sed in lege iustitiæ. Lex peccati autem dicitur, non quia lex ipsa peccatum est, sed quia peccatoribus imponitur. Ideo etiam lex mortis dicitur, quia stipendium peccati mors. Aculeus mortis, peccatum. Virtus autem peccati lex. Peccando enim ad mortem labimur. Vehementius enim peccatum lege prohibete, quam si nulla lege prohiberemur. Accedente autem gratia id ipsum quod lex onerosè iusserat, iam sine onere ac libentissime implemus. Lex ergo peccati ac mortis, id est, quæ imposita est peccantibus atque morientibus, iubet tantum ne concupiscamus, & tamen concupiscimus. Lex autem spiritus uitæ, quæ pertinet ad gratiam, & liberat à lege peccati & mortis, facit ut non concupiscamus & impleamus iussu legis, non iam serui legis per timorem, sed amici per charitatem & serui iustitiæ, unde illa lex promulgata est. Iustitiæ autem non seruiliter, sed liberaliter seruendum, id est, charitate potius, quam timore. Ideoque uerissime dictum est: *Lege ergo euacuamus per fidem? Absit. Sed legem statuimus. Hoc enim efficit fides, quod lex iubet. Statuitur ergo lex per fidem. Quæ fides si non sit, iubet tantum lex, & non implet iussu reos tenet: ut eos gementes & non ualentes implere, quæ iussa sunt, ad gratiam liberatoris aliquando conuertat.* Cum ergo tria quædam in illa similitudine uideamus, mulierem, uirum & legem: & rursum in hac re, propter quam similitudo adhibita est tria, animam, peccatum & legem: hoc solum hic diuersum est, quod in illa similitudine uir moritur, ut nubat mulier, cui uolet, & à lege uiri soluitur: hic autem ipsa anima moritur peccato, ut nubat Christo. Cum autem moritur peccato, moritur etiam legi peccati.

Itaque, ait, fratres mei & vos mortui estis legi per corpus Christi, ut sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit, ut si uelificemus Deo. Cum enim essemus in carne, inquit, id est, carnalibus desiderijs obstricti tenebamur, passionibus peccatorum, quæ per legem sunt, operabamur in membris nostris, ut fructum ferrent morti. Nunc autem soluti sumus à lege mortis, in qua detinebamur: ita ut seruiamus in nouitate spiritus, & non in uetustate literæ.]

AUctam concupiscentiam cum lex prohibet, ubi non erat fides, & ad cumulum peccatorum prauaricationis crimen adiectum est, quia ubi non est lex, nec prauaricatione. Has dicitur passionibus, quæ per legem sunt, operatas in membris nostris, ut fructum ferrent morti. Sub istis passionibus tanquam sub uero dominante agebat anima, antequam ueniret gratia per fidem. His ergo passionibus moritur, qui iam seruit mente legi Dei, quamuis ipsæ passionibus nondum mortuæ sint, quamdiu carne seruit legi peccati. Restat adhuc ergo aliquid ei, qui est sub gratia, quod eum non vincat, nec captiuum ducat, donec mortificetur totum, quod consuetudine praua roboratum est.

Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognoui, nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, non concupisces. Occasione autem accepit peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Et paulo post: Adueniente, inquit, mandato peccatum reuixit, ego autem mor-

tuus sum. Et inuentum mihi mandatum, quod erat in uitam, hoc esse ad mortem. Peccatum enim occasione accepta per mandatum fecellit me, & per illud occidit: itaque lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & iustum & bonum. Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit. Sed peccatum, ut appareat peccatum per bonum operatum est mihi mortem, ut fiat supra modum peccans peccatum per mandatum.]

QUod ergo ait, mortuus sum, uult intelligi mortuum me esse cognoui. Quia iam etiam prauaricatione peccat, qui uidet per legem, quid facere non debeat, & tamen facit. Quod autem ait: *Fecellit me peccatum occasione accepta per mandatum:* siue quia suasio delectationis ad peccandum uehementior est, cum adest prohibitio, siue quia etiam si quid homo fecerit secundum iussa legis, si adhuc non sit fides, quæ in gratia est, uult sibi tribuere non Deo, & superbiendo plus peccat. Sequitur ergo, & dicit:

Scimus autem quia lex spiritalis est, ego autem carnalis sum, id est, carni consentio uenundatus sub peccato.] Id est, peccans precio temporalium uoluptatum.

Quod enim operor, ignoro. Non enim quod uolo bonum, hoc ago: sed quod odi malum illud facio. Si autem quod nolo, illud facio, consentio legi, quoniam bona est. Nunc autem iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Scio enim, quia non habitat in me, hoc est, in carne mea bonum. Nam uelle adiacet mihi, perspicere autem bonum non inuenio. Non enim quod uolo bonum, hoc facio, sed quod nolo malum hoc ago. Si autem quod nolo, illud facio, iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Inuenio igitur legem uolenti mihi facere bonum, quoniam mihi malum adiacet. Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem. Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis mee, & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis.]

ID est, non agnosco in præceptis ueritatis, ubi est uera scientia. Secundum hanc locutionem dicit Dominus peccatoribus: *Non noui uos.* Non enim eum aliquid latet, sed quia peccata non inueniuntur in regulis præceptorum, quas habet ueritas, ideo ipsa ueritas peccatoribus dicit, *non noui uos.* Sicut enim tenebræ oculis non uidentur, ita peccata mente ignorando sentiuntur. Ex ista locutione dictum arbitror in Psalmis: *Delicta quis intelligit?* Imploret ergo auxilium, qui sic positus est, & nouerit tuum fuisse quod cecidit, non suum esse quod surgit.

Miser, inquit, ego homo: quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per IESUM CHRISTUM Dominum nostrum. Igitur ego ipse mente serui legi Dei, carne autem legi peccati.]

CAPVT VIII.

Nihil ergo nunc damnationis est his, qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant. Lex enim spiritus uita in CHRISTO IESU liberabit me à lege peccati & mortis. Quod enim impossibile erat legis, in quo infirmabatur per carnem.]

ID est, per desideria carnalia. Ideo enim non implebatur lex, quia ipsius iustitiæ nondum erat charitas, quæ dilectione teneret interiora mentis, ne ad peccatum delectatione rerum corporalium traheretur. Ergo infirmabatur lex per carnem, id est, non efficiebat iustos deditos carni.

Sed Deus filium suum misit in similitudinem carnis peccati.] Non enim caro peccati erat, quæ non carnali delectatione nata erat. Sed tamen inerat in ea similitudo carnis peccati, quia mortalis caro erat. Mortem autem non meruit Adam, nisi peccando. Sed quid fecit Deus?

De peccato damnauit peccatum in carne.] Id est, suscipiendo carnem hominis peccatoris, & docendo, quemadmodum uiueremus, peccatum in ipsa carne damnauit, ut æternorum charitate spiritus flagrans non duceretur captiuus in consentionem libidinis.

Vt iustitia, inquit, legis impleteretur in vobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum.]

Itaque præcepta legis per charitatem impleta sunt, quæ per timorem non poterant.

Qui enim secundum carnem sunt: quæ carnis sunt, sapiunt.]

Id est, carnalia pro summis bonis concupiscunt.

Qui autem secundum spiritum, quæ sunt spiritus, sentiunt. Prudentia enim carnis mors. Prudentia autem spiritus vita & pax, quia prudentia carnis inimica in Deum.]

Ipse ostendit, cur dixerit inimica, ne quis putaret, ex aduerso aliud venire principium. Subiungit enim, & dicit:

Legi enim Dei non est subiecta, nec enim potest.]

Ergo facere contra legem, hoc est, inimicum esse in Deum: non quia Deo aliquid nocere potest, sed sibi nocet, quisquis resistit voluntari Dei. Hoc est enim aduersus stimulum calces mittere, vt beato Paulo Apostolo, cum adhuc Ecclesiam persequeretur, diuinitus dictum est. Sic autem dictum est, *Legi Dei non est subiecta, nec enim potest:* tanquam si diceretur, Nix non calefacit, nec enim potest. Quamdiu enim nix est, non calefacit, sed resolui potest & feruere, vt calefaciat. Sed cum hoc facit, iam nix non est. Sic & prudentia carnis dicitur, cum anima pro magnis bonis temporalia bona concupiscit. Quamdiu enim appetitus talis inest animæ, legi Dei subiecta esse non potest, id est, non potest implere, quæ lex iubet. Sed si spiritalia bona desiderare cœperit, & temporalia contemnere, desinet carnis esse prudentia, & spiritui non resistet. Eadem quippe anima cum inferiora appetit, prudentiam carnis habere dicitur: cum superiora, prudentiam spiritus: non quia prudentia carnis substantia est, qua induitur anima, vel exiit, sed ipsius animæ affectio quæ omnino esse desinet, cum se totam ad superna conuerterit.

Qui autem in carne sunt, inquit, Deo placere non possunt.]

Id est, qui voluptatibus carnis acquiescunt. Ne quis enim de his dictum non putaret, qui de hac vita nondum excelserrunt, opportunissime subiunxit.

Vos autem non estis in carne, sed in spiritu.] Vtique in hac vita adhuc constituti loquitur. In spiritu enim erant, quia in hac fide & spe, & charitate spiritualium rerum acquiescebant.

Si tamen, inquit, spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius. Si autem Christus habitat in vobis, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus autem vita est propter iustitiam. Si ergo spiritus eius, qui suscitauit Iesum ex mortuis, habitat in vobis, qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra per inhabitantem spiritum eius in vobis.]

Hic de resurrectione corporis euidentissimum testimonium. His gradibus homine perfecto nulla substantia inuenitur malum. Neque lex mala est, quæ ostendit homini, in quibus peccatorum vinculis iaceat, vt per fidem implorato liberatoris auxilio & solui, & erigi, & firmissime constitui mereatur. In prima ergo actione, quæ est ante legem, nulla pugna est cum voluptatibus huius seculi. In secunda, quæ sub legem est, pugnamus, sed vincimur. In tertia pugnamus, & vincimus. In quarta non pugnamus, sed perfecta & æterna pace requiescimus. Subiungitur enim nobis, quod inferius nostrum est. Quod propterea non subiugabatur, quia superiorem nobis deseruamus Deum.

Item lectionis eiusdem explanatio.

Cum enim essemus in carne (ait Apostolus) passionibus peccatorum, quæ per legem sunt, operabatur in membris nostris, vt fructum ferrent morti.]

Hic primo, quod non intelligentibus primum & grande periculum est, videtur Apostolus reprehendere & culpæ legem Dei. Dicit aliquis, Absit hoc ab animo qualiscunque Christiani. Quis hoc vel insanus audeat de Apostolo suspicari? Et tamen fratres mei verba ista male intellecta fontem infantiæ furoris Manichæorum subministraverunt. Manichæi enim legem Dei per Moysen datam dicunt, non à Deo datam, & eam Euangelio contra-

riam esse contendunt. Et quando cum eis agitur, in his testimonijis Apostoli Pauli, quem non intelligunt, conuincere conantur. Quid dicam Catholicos non intelligentes, & non potius negligentes? Non est multum, si quis vellet esse diligens, post calumnias ab hæretico auditas saltem considerare in codice circumstantiam lectionis. Quod si fecerit, ibi mox inueniet, vnde aduersarium loquacem conuincat, vnde hostes legis rebellesque prosternat. Et si enim tardus est ad intelligenda verba Apostoli, manifesta ibi laus expressa est legis Dei. *Cum essemus in carne, ait, passionibus peccatorum, quæ per legem sunt.* Hic iam Manichæus erigit ceruicem, & exalrat cornua, imperite facit impetum. *Ecce, inquit, passionibus peccatorum, quæ per legem sunt. Quomodo bona lex est, per quam sunt in nobis passionibus peccatorum, & operantur in membris nostris, vt fructum ferant morti? Lege, aliquantum progredere, totum audi patienter, et si non intelligenter.* Hoc enim, quod ait, passionibus peccatorum, quæ per legem sunt, operabatur in membris nostris, multum est, vt intelligas. Sed prius esto mecum legis laudator, & tunc fieri mereberis intellectus. Clausum cor habes, & clauem accusas? Ecce interim, quod non intelleximus, paululum seponamus, vt ad laudem legis, quæ aperta est, veniamus. *Passiones, inquit, peccatorum, quæ per legem sunt, operabantur in membris nostris, vt fructum ferrent morti.*

Nunc ergo soluti sumus à lege mortis, in qua tenebamur, ita vt seruiamus in nouitate spiritus, & non in vetustate literæ.]

Adhuc legem videtur arguere, culpæ, improbæ, detestari, sed non intelligentibus. Vidit hoc ipse, sentit se non intelligi, & contra verborum obscuritatem suorum cogitationes hominum commoueri. Sentit quid possis contradicere, & prior hoc voluit dicere, vt tu non inuenias, quod possis dicere. *Quid ergo dicemus, inquit? Hoc sequitur. Quid ergo dicemus?*

Lex peccatum est? Absit.] Vno verbo legem soluit. Legis accusatorem damnauit. Auctoritatem Apostoli contra me præferbas? Si Apostoli sequebaris auctoritatem, appende verbum, & cape inde consilium. Audi. *Lex peccatum est? Absit:* audi, ablit. *Quid ergo dicemus? Quia dixi, passionibus peccatorum, quæ per legem sunt, operabantur in membris nostris, vt fructum ferrent morti, quia dixi, euacuati sumus à lege mortis, in qua detinebamur, quia dixi, seruiamus in nouitate spiritus, & non in vetustate literæ. Lex peccatum est? Absit, vt sit peccatum.*

Sed peccatum non cognouit, nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, non concupisces.]

Iam modo te interrogo Manichæe. Responde mihi. Mala est lex, quæ dicit, non concupisces? Hoc nec luxuriosus mihi & nequam aliquis responderet. Etenim ipsi homines flagitiosi, quando reprehenduntur, erubescunt, & quando sunt inter castos, lasciuire non audent. Concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, non concupisces. Ibam enim post concupiscentiam meam, & qua trahebat, currebam, eiusque illecebras blandas, & ex carnali suauitate iocundas magnam felicitatem arbitrabar. Procedit lex Dei, & dicit, *non concupisces.* Ille homo, qui putabat magnum bonum esse, magnamque felicitatem existimabat, ea quæ posset suæ concupiscentiæ non negare, sequi qua trahit, audit, *non concupisces, & cognoscit esse peccatum.* Vix dicit, homo audiuit, Deo credidit, peccatum suum vidit. Quod bonum putabat, malum esse cognouit. Voluit frenare concupiscentiam, non ire post eam. Strinxit se, conatus est, victus est. Qui fuit ante ignarus malorum suorum, factus est doctus, & quod peius est, victus. Cœpit esse non solum peccator, sed etiam præuaricator. Peccator enim & antea erat. Sed antequam legem audiret peccatorum esse se nesciebat. Dum audiuit, peccatum vidit. Conatus est vincere, superatus atque prostratus est, factus est & legis præuaricator, qui fuit ante nescius peccator. Hoc dicit Apostolus.

Occasione autem accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam.] minor erat concupiscentia, quando ante legem securus peccabas: nunc autem

oppositis tibi obicibus legis, fluius concupiscentiæ frenatus est, non sicatus. Quæ te ducebat obicibus nullis, obruit te obicibus ruptis. Concupiscentia tua minor erat quando tuam mouebat libidinem: omnis est quando transcendit legem. Vis nosse quam magna sit? Vide quo erupit: *Non concupisces*. Non homo dixit, Deus dixit. Sed quid facies ô homo? Ideo non vicisti quia de tuo præsumpisti. Intende ergo nunc verba superiora quæ videbantur obscura. Cum enim essemus in carne quid est essemus in carne? Præsumeremus de carne. Non enim qui loquitur Apostolus iam exierat de ista carne, aut eis loquebatur qui iam exierant de ista carne. Nam vtrique adhuc & qui loquebatur & quibus loquebatur, in carne erant. Quid est ergo cum essemus in carne, nisi cum de carne præsumeremus, hoc est de nobis consideremus? Homini enim dictum est, & de hominibus dictum est. *Videbit omnis caro salutem Dei*. Quid est *videbit omnis caro*, nisi videbit omnis homo? Ergo cum essemus in carne, id est, in concupiscentiis carnis versaremur, ibique totâ spem nostram tanquam in nobis poneremus, passiones peccatorum quæ per legem sunt, operabantur in membris nostris, autæ sunt enim quæ per legem sunt. Prohibendo enim fecerunt legis præuaricatorem quia ille qui præuaricator est factus, Deum non habuit adiutorem. Operabantur ergo in membris nostris ut fructum ferrent. Cui nisi mortis? Si damnandus erat peccator, quam spem habet præuaricator? Ergo ô homo vicit te concupiscentia tua. Vicit quia in malo loco te inuenit. Inuenit te in carne, ideo vicit. Migra de carne tua. Dixi non ut moriaris. Imò audeo dicere, dixi ut moriaris. *Si mortui estis cum Christo, quæ sursum sunt querite*. In carne viuens noli esse in carne. *Omnis caro fœnum, verbum Domini manet in æternum*. Dominus fiat refugium tuum, turris fortitudinis à facie inimici.

Noli ergo esse in carne. In spiritu esto. Quid est in spiritu esto? In Deo spem pone. Nam si posueris in ipso spiritu quo homo es, iterum spiritus tuus in carnem relabatur, quia non dedisti eum illi à quo suspendatur. Non se continet, si non continetur. Noli remanere in te. Transcende, & te in illo pone qui fecit te. Nam si in te spem habueris, accepta lege præuaricator eris. Inueniet te hostis nudum refugio, inuadet te, ne forte rapiat ut leo, & non est qui eruat.

Sine lege enim peccatum mortuum est. Quid est mortuum est? Later, non apparet omnino, tanquam sepultum ignoratur.

Adueniente autem mandato peccatum reuixit. Quid est reuixit? Apparere cœpit, sentiri cœpit, rebellare aduersus me cœpit.

Ego autem mortuus sum. Quid est mortuus sum? Præuaricator factus sum.

Et inuentum est mihi mandatum quod erat in vitam. Vide te quia lex laudatur. Qualis enim vita est non concupiscentie. O vita dulcis. Dulcis est quasi voluptas concupiscentiæ. Verum est. Nec eam homines sequerentur nisi dulcis esset. Theatrum, spectaculum, meretrices lasciuia, turpissima cantilena, dulcia sunt ista concupiscentiæ. Dulcia planè, suaui, delectabilia. Sed narrauerunt mihi iniqui delectationes. Suaui sunt, dulcia sunt, delectabilia sunt. Sed audi meliora. Narrauerunt mihi iniusti delectationes, sed non sicut lex tua Domine. Felix anima quæ huiusmodi delectationibus oblectatur, ubi turpitudine nulla inquinatur & veritatis serenitate purgatur. Quando autem delectat lex Dei, & sic delectat ut omnes lasciuæ delectationes vincantur, non sibi arroget istam delectationem. Dominus dabit suauitatem. Quid dicam Domine? Da mihi illam suauitatem, vel illam. Suaui es Domine, & in tua suauitate doce me iustificationes tuas. In tua suauitate doce me, & doces me. Tunc disco ut faciam si in tua suauitate doceas me. Cæterum quamdiu blanditur iniquitas & dulcis est iniquitas, amara est veritas. In tua suauitate doce me, suaui sit veritas, dulcedo contemnatur iniquitatis. Multo est melior & suauior veritas, sed sanis suaui est panis. Ergo ut eius panem quem laudas cum suauitate, id est, cum sanitate manduces, dic illi, *Ego dixi Domine miserere*

mei, sana animam meam quia peccavi tibi. Ergo, inquit, *Inuentum est mihi mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem.* Erat enim antea tibi ignotus peccator, factus est manifestus præuaricator. Ecce inuentum est illi in mortem quod erat in vitam. Occasione autem accepta peccatum per mandatum fefellit, & illud occidit. Gladio quem portabas te inimicus occidit. Armis tuis te vicit, armis tuis te interimit. Recipe mandatum. Scito esse arma, non quibus te occidat, sed quibus à te occidatur inimicus. Sed noli præsumere de viribus tuis. Vide paruum Dauid contra ingentem Goliath, sed in nomine Domini præsumentem. *Tu venis, inquit, ad me cum clypeo & lancea, ego in nomine Domini omnipotentis*. Sic sic, aliter non, omnino aliter nõ prosterntur inimicus.

1. Reg. 17.

Itaque, lex quidem sancta, & mandatum sanctum & iustum & bonum. Nunquid vberius laudari potest? Paulo ante verbo illo quod dixit, *Abstulit*, defenderat à crimine, nondum laudauerat. Aliud est à crimine obiecto defendere, aliud est debito præconio prædicare. Crimen obiectum fuit. Quid ergo dicemus? *Lex peccatum est?* defensio. *Abstulit*. Vno verbo defenditur veritas, quia magna est Apostoli defendentis auctoritas. Quid diu defendat? Sufficiat, *abstulit*. *An vultis*, inquit, *experimentum eius accipere qui in me loquitur Christus?* Modo autem itaque lex quidem sancta & mandatum sanctum & iustum & bonum.

2. Cor. 13

Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? *Abstulit*. Quia bonum non est mors.

Sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem. Mors non est lex, sed peccatum est mors. Tandem autem dixerat, sine lege peccatum mortuum est. Vbi vos admonueram, quia mortuum dixit, absconditum est, latet, non apparet. Modo videte quam verè ita dictum sit. *Peccatum, inquit, ut appareat peccatum, non dixit ut sit, quia erat & quando non apparebat peccatum.* Quid est, *ut appareat peccatum?* *Quia concupiscentiam nesciebam*, nisi lex diceret, *non concupisces*. Non ait concupiscentiam non habebam, sed *concupiscentiam nesciebam*. Sic etiam hic non ait, *ut sit peccatum, sed appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem. Quam mortem?*

Ut fiat supra modum peccans, aut peccatum per mandatum. Quare supra modum? Quia iam & præuaricatio. Vbi enim lex non est nec præuaricatio est.

Rom. 4.

Et inuentum est mihi mandatum quod erat ad vitam.

Quid enim tam pertinens ad vitam, quam non concupisces?

Hoc esse in mortem. Peccatum enim occasione accepta per mandatum fefellit me, & per illud occidit. Concupiscentiam terruit, non extinxit. Fecit timorem penæ, non amorem iustitiæ. Quid ergo? Quid dubitamus ad hoc datam esse legem ut inueniret se homo? Quando enim Deus non prohibebat à malo, latebat se homo. Vires suas languidas non inuenit, nisi quando legem prohibitionis accepit.

Scimus (inquit) quia lex spiritalis, ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato. Quod enim operor non intelligo. Non enim quod volo bonum hoc ago, sed quod odi malum, illud facio. Forte ergo alius est aliquis. Forte tu es. Aut tu es, aut ego sum. Si ergo alius nostrum est, ipsum quasi de ipso audiamus, & non irati corrigamus nos. Si autem ipse est: non sic intelligamus quod dixit: *Non quod volo ago, sed quod odi illud facio*: tanquam vellet esse castus & esset adulter, aut vellet esse misericors & esset crudelis, aut vellet esse pius & esset impius. Sed ad quid? Volo non concupiscere, & concupisco. *Lex, inquit, dixit: Non concupisces*. Homo legem audiuit, vitium agnouit: bellum indixit, captiuitatem inuenit. Sed forte aliquis homo non Apostolus. Audi ipsum Apostolum confitentem nondum ad tantam perfectionem iustitiæ peruenisse, quantam esse in Angelis credimus. Quorum Angelorum æqualitatem speramus si ad quod volumus perueniamus. Quid enim aliud nobis promisit Dominus in resurrectione vbi ait: *In resurrectione mortuorum neque nubent neque vxores ducent?* *Non enim incipient mori, sed erunt æquales Angelis Dei*. Dicit, ergo aliquis, & tu vnde scis quia Paulus Apostolus Angeli iustitiæ & perfectionem nondum habebat. Non facio in-

Matt. 22.

iuriam Apostolo, quia de Apostolo nō credo nisi Apostolo. Alium testem non quæro, suspicantem non curo. Dic mihi sancte Apostole, de teipso loqueris? Dic ubi dixisti, *non quod volo ago, sed quod odi illud facio*. Existunt qui dicant, quod alium nescio quem in te transfiguraueris, laborantem, deficientem, victum, captiuium. Tu mihi dic de te, ubi nemo dubitat quia loqueris de te. *Fratres*, ait Apostolus, *ego meipsum nondum arbitror apprehendisse*. Et quid facis? Vnum autem. Quæ retro oblitus, in ea quæ ante sunt extensus, secundum intentionem nondum perfectionem. Secundum intentionem sequor ad palmam supernæ vocationis Dei in Christo Iesu. Suora iam dixerat: *Non quia iam acceperim, aut perfectus sum*. Adhuc contradicitur & dicitur. Dicebat ista Apostolus, quia nondum peruenerat ad immortalitatem, non quia nondum peruenerat ad iustitiæ perfectionem. Iam ergo tam iustus erat quàm sunt Angeli, sed nondum immortalis sicut sunt Angeli. Sic inquit, sic est profusus. Modo dixisti, tam erat iustus quàm sunt Angeli, sed nondum immortalis sicut sunt Angeli. Ergo perfectionem iustitiæ iam tenebat, sed sequendo palmam supernam immortalitatis quærebatur. Dic nobis sancte Apostole alium aliquem manifestiorem locum, non ubi quæris immortalitatem, sed ubi confiteris infirmitatem. Et hic iam suffurratur, iam contradicitur. Videor mihi audire quorundam cogitationes. Et dicitur mihi. Verum est. Noui quid dicturus es, confitetur infirmitatem carnis, non mentis. Nam quis ignorat utique Apostolum corpore fuisse fragilem, fuisse mortalem sicut dicit: *Habemus thesaurum istum in vas fictilibus*. Ipsum audiamus, ne iniuriōsi estimemur. *In magnitudine reuelationum mearum*, Apostolus dicit, *ne extollar*. Nempè hic agnoscis Apostolum habentem magnitudinem reuelationum, & timentem elationis præcipitium. Ut ergo noueris quia & ipse Apostolus qui volebat alios saluos facere adhuc curatur, ut noueris quia & ipse adhuc curatur, si magni pendis ipsius honorem, audi quid ei medicus appofuerit ad tumorem. Audi non me, ipsum audi consistentem, ut sentias docentem. Ecce iam possum dicere Apostolo Paulo. Ne extollaris sancte Apostole? tu ne extollaris adhuc cauendum est? Quid mihi, inquit, dicis? tu & audi. Audi quid sum, & *noli alium sapere, sed time*. Audi quomodo breuis agnus ingrediatur ubi aries sic periclitatur. *In magnitudine*, inquit, *reuelationum mearum ne extollar, datus est mihi stimulus carnis mea Angelus Satana qui me colaphizat*. Qualem tumorem timuit, qui mordacissimum epithema accepit? Iam ergo modo dic, quia tanta in illo erat iustitia, quanta est in Angelis sanctis. An forte & Angelus sanctus in cœlo ne extollatur accipit stimulum Angelum Satana à quo colaphizetur? Absit hoc de Angelis suspicari. Homines sumus, Apostolos sanctos homines cognoscimus, vasa electa, sed adhuc fragilia, adhuc in carne peregrinantes. Ergo quoniam rogauit Dominum ter, ut ab illo iste stimulus auferretur, nec exauditus est ad voluntatem, qui exauditus est ad sanitatem, forte non indecenter ipse loquitur ubi dicit: *quia lex spiritalis est, ego autem carnalis sum*. Ergo carnalis Apostolus quando alijs dicebat, *Vos qui spirituales estis, in fruite huiusmodi in spiritu*. Sed quid dixit & ipsis spiritalibus qui nondum erant securi, non erant in perfectione cœlesti Angelica, nondum in illius patriæ securitate, sed in huius peregrinationis sollicitudine versabantur? Quid eis dixit? Certè spirituales eos vocauit. *Vos*, inquit, *qui spirituales estis, in fruite huiusmodi in spiritu* leuatis intendis teipsum ne & tu teneris. Ecce quem spiritalem iam appellauit, timuit ille tentationis fragilitatem, vnde possit tentari spiritalis, & si non ex mente, utique ex carne. Spiritalis enim quia secundu[m] Spiritum uiuit. Adhuc autem ex parte mortali carnalis. Idem spiritalis idemque carnalis. Ecce spiritalis. *Mente serui legi Dei*. Ecce carnalis. *Carne autem legi peccati*. Idem ergo ipse & spiritalis & carnalis. Idem plane quamdiu hic uiuit sic est, noli mirari. Quisquis es qui carnalibus concupiscentijs cedis atque consentis, qui eas vel bonas putas ad explendam libidinis satietatem, vel certè sic vides malas ut eis tamen cedendo consentias, &

quo ducunt sequaris, & omnia quæ suggerunt perpetres, totus carnalis es tu. Tu quisquis talis es, totus carnalis es, si autem & concupisces quod lex vetat, serues tamen aliud quod item lex iubet, post concupiscentias tuas non eas, ecce mortis contentio, non quod volo ago. Ecce mortis contentio. Scimus quia lex spiritalis est, ego autem carnalis sum. Sic Apostolus Paulus dicit: *Scimus quia lex spiritalis est, ego autem carnalis sum*. Mente enim spiritalis, corpore autem carnalis. Quando totus spiritalis? Cum seminatur corpus animale, surget corpus spiritalis. Modo ergo quando feruet mortis contentio, non quod volo ago, ex parte spiritalis ex parte carnalis. Ex parte meliori spiritalis. Ex parte inferiori carnalis. Adhuc confligo, nondum vici. Magnum mihi est non vinci. Etsi concupiscentiæ non consentio, & post concupiscentias meas nō eo, tamen adhuc concupisco. Et utique etiam in ipsa parte ego sum, non enim alius in mente, & alius in carne. Sed quid?

Igitur ipse ego.] Quia ego in mente, ego in carne. Non enim duæ naturæ contrariæ sed ex utroque vnus homo, quia vnus Deus à quo factus est homo.

Igitur ipse ego mente serui legi Dei, carne autem legi peccati.] Mente non consentio legi peccati, sed tamen nollem inesset in membris meis lex vlla peccati. Qui ergo nollem, & tamen est, non quod volo ago, quia concupisco & nolo. *Non quod volo ago, sed quod odi illud facio*. Quid od? Concupiscere. Odi concupiscere, & tamen ago illud ex carne, non ex mente. *Quod odi illud facio*. Si autem quod nolo hoc facio, consentio legi quoniam bona est. Quid est hoc, si quod nolo hoc facio, consentio legi quoniam bona est? Consentio legi si quod vellet hoc faceres. Hoc facis quod Lex odit, quomodo consentis legi? profusus si quod nolo hoc facio, consentio legi quoniam bona est. Non implet legem infirmitas mea, sed legem laudat voluntas mea. Ergo si quod nolo hoc ago, idē consentio legi quia nolo, non quia ago. Ipsum autem ago, concupiscere est, non concupiscentiæ consentire. Ne aliquis iam in Apostolo peccandi sibi quærat exemplum, & det malum exemplum. *Non quod volo ago. Quid enim lex dicit? Non concupisces*. Et ego nolo concupiscere, & tamen concupisco, quamuis concupiscentiæ mex assensum non præbeam, quamuis post eam non eam. Resiste enim, auerto mentem, nego arma, teneo membra, & tamen fit in me quod nolo. Quod non vult & lex, nolo cum lege. Quod non vult, nolo. Ergo consentio legi. Ego sum in carne, ego sum in mente, sed magis ego sum in mente quam in carne. Quia enim ego sum in mente, ego sum in regente. Mens enim regit, caro regitur. Et magis sum ego in eo quod rego quàm in eo quod regor. Quia ergo magis ego in mente.

Nunc autem iam ego non operor illud.] Quid est nunc iam? Iam redemptus qui fui ante sub peccato venundatus, iam accepta gratia Saluatoris ut, mente condelecter legi Dei, non ego operor illud.

Sed quod habitat in me peccatum. Scio enim quia non habitat in me.] Iterum ergo in me. Audi quid sequitur.

Hoc est in carne mea bonum.] Iam dudum dixerat, quod operor ignoro. Si ignoras, quomodo scis? *Quod enim operor ignoro*. Dixit ignoro, non approbo, non accipio, non mihi placet, non consentio, non laudo. Non enim & Christus eos ignorabat quibus dicturus est, non noui vos. Profusus etiam hic hoc intelligo: *quod enim operor ignoro, quia non facio ignoro*. Non enim ego operor illud, sed id quod in me habitat peccatum. Idē ignoro, quia non ego facio, sicut dictum est de Domino. *Eum qui non nouerat peccatum*. Quid est non nouerat? Ergo non nouerat quod puniebat. Si non nouerat quod puniebat, iniuste puniebat. Quia vero iuste puniebat nouerat quod puniebat. Et tamen peccatum non nouerat, quia peccatum non fecerat. Nunc autem accepta iam gratia non ego operor illud, libera est mens, caro autem captiua. *Non ego operor illud, sed id quod in me habitat peccatum*. Scio enim quia non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum.

Velle enim adiacet mihi, perficere autem bonum nō adiacet.] *Adiacet velle, perficere non adiacet*. Non dixit facere, sed

perficere.

Philipp. 3.

1. Cor. 4.

2. Cor. 12

Galat. 6.

1. Cor.

Matt. 21

1. Cor.

perferre. Non enim nihil facit. Rebellat concupiscentia, & non consentit: delectat vxor aliena, & non annuit: mentem auertit, in secretarium mentis intrat: videt foris strepitem concupiscentiam, profert in eam sententiam, mundat concupiscentiam.

Condelector enim legi Dei.] Non de me sed de gratia Dei: Tu concupiscentia in carne tumultuaris, mentem tibi non subdis. *In Deo sperabo, non timebo quid faciat mihi caro.* Sicut nec aliena, ita nec mea. Qui ergo in se hæc agit nihil facit? Multum facit, magnum est quod facit, sed tamen non perficit. Quid est enim perficere? Vbi est mors contentio tua?

Inuenio ergo legem mihi volenti facere bonum.] Bonum inuenio legem. Bonum est lex. Bonum aliquid est lex. Vnde probo? Quia implere volo. Inuenio ergo legem mihi volenti facere bonum, quoniam mihi adiacet malum. Et hoc mihi. Non enim caro non mea, aut de alia substantia caro, aut de alio principio caro, aut anima ex Deo & caro de gente tenebrarum. Absit, languor repugnat fanitati. Semiuuius iacet in via: quoniam malum mihi adiacet. Quod malum?

Condelector enim legi Dei secundum interioriorem hominem, video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae, & captiuum me ducentem in lege peccati quae est in membris meis.] Captiuum, sed ex carne. Captiuum, sed ex parte. Nam mens repugnat, & condelectatur legi Dei. Sic enim intelligere debemus: sic de seipso Apostolus loquitur. Iam ergo si mens non consentit peccato tirillanti, suggerenti, blandienti: si mens non consentit, quoniam habet alias interius delectationes suas, delectationibus carnis nulla ex parte conferendas: si ergo non consentit, & est in me quiddam mortuum & quiddam viuum, mors contendit, mens non consentit. Mors adhuc contendit, mens non consentit. Nunquid ipsa mors non est in te? Nunquid illud quod mortuum est non pertinet ad te? Quid inde sperandum est?

Miser ego homo.] Etsi non in mente, tamen in carne miser homo. Non enim in mente homo, & in carne non homo. Quis enim vnquam carnem suam odio habuit?

Miser ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius?] Quid est hoc fratres? Quasi carere vult corpore. Quid festinas si tantum ibi est intentio tua vt corpore careas? Mors quandoque ventura est, & te a corpore isto mortis dies adueniens vltimus proculdubio traherabit. Quid est pro magno quod gemis? quid est quod dicis, quis me liberabit? Mortalis loqueris, moriturus loqueris. Separatio mortis à carne quandoque ventura est. Propter breuitatem vitæ non longè est: Propter quotidianos casus quando fit nescis. Ergo siue festines siue tardes, omnis vita humana breuis est. Quid pro magno gemis dicis, *quis me liberabit de corpore mortis huius?* Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum. Pagani qui non habent gratiam Dei per Iesum Christum Dominum nostrum, num moriuntur? num quandoque in vltimo suo à carne soluantur? non illo die à corpore mortis huius liberabuntur? Tu quid est, quod pro magno gratiæ Dei vis tribuere quia de corpore mortis huius liberaberis? Respondet tibi Paulus Apostolus (si sensum eius cepimus, immò quia Domino adiuvante sine dubio cepimus) Respondet tibi & dicit: *Scio quid loquar.* Paganos dicis liberari à corpore mortis huius, quia veniet dies vltimus vitæ huius: & soluantur ad tempus à corpore mortis huius. Veniet dies quando omnes qui sunt in monumentis audient vocem eius, & prosedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ. Ecce liberati à corpore mortis huius. Qui mala fecerunt, in resurrectionem iudicij. Ecce redierunt ad corpora mortis huius. Corpus mortis huius redit ad impium, nec inde aliquando soluetur. Tunc non erit vita æterna sed mors æterna, quia pœna æterna. Tu autem Christiane roga quantum potes, exclama & dic: *Miser ego homo, quis me liberabit à corpore mortis huius?* Respondetur tibi. Securus efficeris non de te sed de Domino tuo: securus efficeris non de pignore tuo. Spera cum Christo regnum Christi, iam pignus tenens sanguinem Christi, Dic dic, *quis me liberabit de corpore mortis huius, vt respon-*

deatur tibi, *gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum.* Non enim sic liberaberis de corpore mortis huius vt hoc corpus non habeas. Habebis, sed iam non mortis huius. Ipsum erit, sed non ipsum erit. Ipsum erit, quia ipsa caro erit. Non ipsum erit, quia mortale non erit. Sic sic liberaberis à corpore mortis huius, vt mortale hoc induat immortalitatem, & corruptibile hoc induat incorruptionem. A quo? per quem?

Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum.] Quia per vnum hominem mors, & per vnum hominem resurrectio mortuorum. Sicut in Adam omnes moriuntur. Inde est quod gemis: In Adam omnes moriuntur. Inde est quod gemis. Inde est quod cum morte confligis. Inde est corpus mortis huius. Sed sicut in Adam omnes moriuntur, sic & in Christo omnes viuificabuntur. Viuificatus accepto corpore immortalis vbi dicas, vbi est mors contentio tua? liberatus eris à corpore mortis huius: non tamen virtute tua, sed gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum.

Item ex sermone primo.

Vita iusti in isto corpore adhuc bellum est, nondum triumphus. Huius autem belli aliquando erit triumphus: idè Apostolus dixit vocem belli & vocem triumphi. Voces belli modo audiuius. *Non enim quod volo ago, sed quod odi illud facio. Si autem quod nolo hoc facio, consentio legi quoniam bona est. Velle adiacet mihi, perficere autem bonum non inuenio. Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae, & captiuam me in legem peccati quae est in membris meis.* Quando audis repugnantem, quando audis captiuam, bellum non agnoscis? Vox ergo triumphi nondum est. Sed quando futura est, docet te idem Apostolus dicens: *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem.* Cum autem corruptibile hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatem, vbi est vox triumphi, tunc fiet sermo qui scriptus est: *Absorpta est mors in victoriam.* Dicant triumphantes, vbi est mors contentio tua? Dicemus ergo, dicemus quandoque, & ipsum quandoque non erit longe. Non enim tantum remanet sæculo, quantum iam exemptum est. Ergo semper pugnandum est, quia ipsa concupiscentia cum qua nati sumus, finire non potest quamdiu viuimus. Quotidie minui potest: finire non potest. Per illam dictum est hoc nostrum corpus mortis. De ipsa dicit Apostolus.

Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem, video enim aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae, & captiuam me in legem peccati quae est in membris meis.]

Tunc nata est hæc lex, quando contempta & transgressa est prima lex. Quæ est prima lex? Quam in paradiso accepit primus homo. Nonne nudi erant & non confundebantur? Quare nudi & non confundebantur, nisi quia nondum erat lex in membris repugnans legi mentis? Fecit homo factum puniendum, & inuenit motum pudendum. Manducauerunt contra interdictum, & aperti sunt oculi eorum. Quid enim, prius in paradiso clausi vel cæcis oculis oberrabant? Absit. Nam vnde Adam nomina posuit volatilibus & bestiis, quando ad eum cuncta animalia adducta sunt? Quibus nomina imponebat, si non videbat? Deinde dictum est: *Vidit mulier lignum quia placeret oculis ad videndum.* Ergo oculos apertos habebant, & nudi erant & non confundebantur. Aperti sunt autem oculi eorum ad aliquid quod nunquam senserunt, quod in motu sui corporis nunquam expauerant. Aperti sunt ad intuentum, non ad videndum. Curauerunt regendum, consuerunt, inquit, *folia ficulinea, & fecerunt sibi succinctoria.* Quod texerunt ibi senserunt. Ecce vnde trahitur originale peccatum. Ecce vnde nemo sine peccato nascitur. Ecce propter quod Dominus non sic concipi voluit, quem virgo concepit. Soluit illud qui venit sine illo: soluit illud qui non venit ex illo. Vnde vnus & vnus. Vnus ad mortem, vnus ad vitam. Homo primus ad mortem, homo secundus ad vitam. Sed quare ad mortem il-

le homo? Quia tantum homo. Quare ad vitam iste homo? Quia Deus & homo. Non ergo quod vult, agit Apostolus, quia vult non concupiscere & tamen concupiscit. Ideo non quod vult agit. Non quia illa mala concupiscentia trahebat Apostolum ad fornicationem & adulteria. Abfit. Non ascendant tales cogitationes in cor nostrum. Luctabatur non subiugabatur. Sed quia volebat nec hoc habere contra quod luctaretur, idem dicebat. *Non quod volo ago. Concupiscere nolo & concupisco.* Non ergo quod volo ago. Constituit tibi ante oculos pugnam suam, ne timeres tuam. Si enim hoc non dixisset beatus Apostolus, quando videres concupiscentiam moueri in membris tuis, cui tu non consentiret, tamen cum eam moueri videres, forsitan de te desperares, & diceret: Si ad Deum pertinere, sic non moueret. Vide Apostolum pugnantem, & noli te facere desperantem.

Ibidem.

Non quod volo ago, sed quod odi malum hoc facio. Quia concupisco. Quod ergo bonum ago? Quia concupiscentia malae non consentio. Ago bonum, & non perficio bonum. Et concupiscentia hostis mea agit malum, & non perficit malum. Quomodo ago bonum & non perficio bonum? Ago bonum cum mala concupiscentia non consentio, sed non perficio bonum, ut omnino non concupiscam. Rursus ergo & hostis mea quomodo agit malum, & non perficit malum? Agit malum quia mouet desiderium malum. Non perficit malum, quia me non trahit ad malum. Et in isto bello est tota vita sanctorum. Ideo iste miles, & quodammodo in isto bello exercitissimus, tam exercitatus ut esset & dux, cum laboraret contra hostem in hoc bello & diceret, *miser ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius?* gementi subuentum est.

Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum. Liberabit te à lege mortis huius, id est, à corpore mortis huius, *Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum*, quando corpus habebis ubi nulla concupiscentia remanebit, cum mortale hoc induerit immortalitatem, & corruptibile hoc induerit incorruptionem. Et dicitur morti: *Vbi est contentio tua?* Et non erit. *Et vbi est mors aculeus tuus?* Nusquam erit. Modo quid audi.

Igitur ipse ego mente seruius legi Dei, carne autem legi peccati. Mente seruius legi Dei non consentiendo, carne autem legi peccati, concupiscendo. Et mente legi Dei, & carne legi peccati. Et hac delector, & ibi concupisco, sed non vincor. Titillat, infidiatur, pulsatur, trahere conatur. *Miser ego homo. Quis me liberabit de corpore mortis huius?* Nolo semper vincere, sed aliquando cupio ad pacem venire. Quantum ergo in votis nostris, in voluntate nostra, in oratione nostra, quando dicimus: *Ne nos inferas in tentationem, sed libera nos à malo:* hoc utique cupimus, ut nec ipsa mala desideria existant de carne nostra. Sed quamdiu hic viuimus, efficere non valeamus. Propter hoc ait, *Perficere autem bonum non inuenio.* Facere, inquit, inuenio, non consentire malo desiderio. Perficere non inuenio, non habere malum desiderium. Restat ergo in hac pugna, ut mente non consentiente malis concupiscentijs, seruias legi Dei: Carne autem concupiscentiae sed te non seruiente, seruias legi peccati. Agit caro desideria sua, age tu tua, non opprimantur, non extinguantur à te desideria eius, non extinguat tua ut in certamine labores, non victus traharis.

Matth. 6.

Nulla ergo condemnatio est nunc his qui sunt in Christo Iesu. Et si habent desideria carnis quibus non consentiunt, & si lex in membris eorum repugnat legi mentis eorum, & captiuare vult mentem: tamen quia per gratiam baptismatis & lauacrum regenerationis solutus est & ipse reatus cum quo eras natus, & quidquid antea consensisti malae concupiscentiae, siue quolibet flagitio, siue quolibet facinore, siue qualibet mala cogitatione, siue qualibet mala locutione, omnia deleta sunt in illo fonte quo seruus intrasti vnde liber existi. Quia ergo hac ita sunt, nulla ergo nunc condemnatio his qui sunt in Christo Iesu. Nulla est nunc, antea fuit. Ex vno omnes in condemnationem. Hoc malum fecerat generatio, sed hoc bonum fecit regeneratio.

Lex enim Spiritus vitae in Christo Iesu liberabit te à lege peccati & mortis. Inest in membris, sed reum te non facit. Li-

beratus es ab illo, liber pugna, sed vide ne vincaris, & iterum fias seruus. Laboras pugnando, sed lætaberis triumphando. Ergo ne putetis propter hoc quasi duas ex diuersis principijs esse naturas, sicut insaniunt Manichæi, quod quasi non sit caro ex Deo. Falsum est: vtrunque ex Deo est: sed natura humana ista in semetipso meruit de peccato. Ergo languor est: sanatur & non est. Discordia modo quae est in Spiritu & carne, pro concordia laborat. Spiritus idem laborat, ut caro cum illo concordet. Quemadmodum si in vna domo litem inter se habeant vir & vxor, ad hoc debet laborare vir ut domet vxorem, domata vxor subiugetur viro, subiugata vxore viro fiat pax in domo. Cum autem dixisset: *Lex autem Spiritus vitae in Christo Iesu liberabit te à lege peccati & mortis*, proposuit nobis intelligendas ipsas leges. Intuemini eas & discernite. Satis vobis necessaria est ista discretio. *Lex* (inquit) *Spiritus vitae*. Ecce vna lex. *Liberavit te à lege peccati & mortis*. Ecce altera lex. Et sequitur.

Quod enim impossibile erat legis in quo infirmabatur per carnem. Ecce tertia lex. Inquiramus & Domino adiuuante videamus de lege illa bona quid dixit: *Lex Spiritus vitae liberavit te à lege peccati & mortis*. Illa non dixit inualidam fuisse ad efficiendum. *Liberavit* (inquit) *te Spiritus vitae à lege peccati & mortis*. Lex illa bona liberavit te ab ista lege mala. Lex enim mala quae est? *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae & captiuantem me in lege peccati quae est in membris meis*. Quare & ipsa lex dicta est? Rectè omninè. Admodum enim legitime factum est, ut homo qui noluit obedire Domino suo, non ei seruiret caro ipsius. Supra te Dominus tuus, infra te caro tua. Serui meliori, ut seruiat tibi inferior. Contempsisti superiorem, torqueris ab inferiore. Ista est ergo lex peccati. Ipsa est & mortis. *Peccatum enim mors. Quae die manducaueritis, morte moriemini.* Lex enim Spiritus vitae quomodo te liberavit? Primum indulgentiam omnium peccatorum dedit. Ipsa est enim lex de qua in Psal. dicit Deo. *Et de lege tua miserere mei.* Lex misericordiae, lex fidei, non factorum. Quae est ergo lex factorum? Iam audistis legem fidei bonam lex. Spiritus vitae liberavit te à lege peccati & mortis. Audistis & aliam legem peccati & mortis.

Gen. 1.

Psal. 117.

Quod enim impossibile erat legis in quo infirmabatur per carnem. Hæc ergo lex tertio loco quae nominata est, nescio quid quasi non implet: Lex autem Spiritus vitae impleuit, quia te de lege peccati & mortis liberavit. Lex itaque ista quae loco tertio nominata est, ipsa est lex quae data est populo per Moysen in monte Sina. Ipsa dicitur lex factorum. Ipsa minari nouit non subuenire, iubere nouit, non iuare. Ipsa est quae dixit: *Non concupisces*. Vnde dicit Apostolus: *Concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, non concupisces.* Et quid mihi profuit quia lex dixit, *non concupisces*? Occasione accepta peccatum per mandatum fecellit me, & per illud occidit. Prohibitus sum concupiscere, nec impleui iussa, sed victus sum. Ante legem fui peccator, accepta lege factus sum præuaricator. Itaque, inquit, lex quid est sancta. Bona est ergo & ista lex. Quia & ipsam reprehendunt Manichæi, quomodo carnem. De illa dicit Apostolus: *Itaque lex quidem sancta, & mandatum sanctum & iustum & bonum.* Quod enim bonum est, mihi factum est mors? Abfit. Sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem. Apostoli verba sunt: Videte & attendite. *Itaque lex quidem sancta.* Quid tam sanctum quam non concupisces? Non esset mala legis præuaricatio, nisi ipsa esset bona. Si enim non esset bona, non esset malum præuaricari rem malam. Quia vero malum est eam præuaricari, ergo bona est. Quid tam bonum quam non concupisces?

Rom. 7.

1 Pet. 2.

Ibidem.

Ibidem.

Ibidem.

Ibidem.

Lex ergo sancta & mandatum sanctum & iustum & bonum. Quomodo fatiit? quomodo inculcat? quali contra calumniatores clamat? Quid dicis Manichæe? Lex quae data est per Moysen, mala est? Mala est dicunt. O portenta. O frontem. Tu ne dixisti semel mala? Audi Apostolum dicentem, *Lex quidem sancta, & mandatum sanctum & iustum & bonum.* Taces aliquando?

Rom. 7.

Quod ergo bonum est (inquit) *mibi factum est mors? Abfit. Sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem.* Et hic per bonum sic reum accusat, ut à laude

legis non recedat. *Per bonum* (inquit) *mibi operatum est in re-tem.* Per quod bonum? Mandatum. Per quod bonum? Legem. Quomodo operatum est mortem?

Vt appareat peccatum, & fiat supra modum peccatum delinquendo per mandatum. Ideo super modum. Quando delinquebat sine mandato, minus erat. Quando delinquit per mandatum, excedit modum. Quando enim non prohibetur, quis putat quia bene facit. Prohibitus incipit nolle facere, vincitur, trahitur, subiugatur. Iam restat illi gratiam inuocare, quia non potuit legem seruare. Ac per hoc lex illa de qua dictum est, Lex enim spiritus vitæ liberauit te à lege peccati & mortis, lex est fidei, lex est spiritus, lex est gratiæ, lex est misericordiæ. Illa vero lex peccati & mortis non est lex Dei, sed peccati & mortis. Illa altera de qua dicit Apostolus, lex sancta & mandatum sanctum & iustum & bonum, lex est Dei, sed factorum lex operum. Operum lex quæ iubet non inuait: lex quæ tibi ostendit, non tollit tibi peccatum. Ab alia lege tibi ostendatur peccatum, ab alia tollatur.

Quod enim impossibile erat legi in quo infirmabatur per carnem.] Rebellebat enim caro tua, subiugabat te caro tua. Audiebat legem, & plus incitabat concupiscentiam tuam. Infirmabatur ergo lex literæ per carnem, ac per hoc impossibile erat legi literæ liberare à lege peccati mortis.

Misit Deus filium suum in similitudinem carnis peccati.] Non in carne peccati. In carne quidem, sed non in carne peccati. Cætera ergo omnis hominum caro peccati, sola illius non caro peccati, quia non eum mater concupiscentia sed gratia concepit, tamen habens similitudinem carnis peccati. Vnde & nutrire, & esurire, & sitire, & dormire, & fatigari, & mori potuit. *In similitudinem carnis peccati misit Deus filium suum.*

Et de peccato damnauit peccatum in carne.] De quo peccato? Quod peccatum? De peccato damnauit peccatum in carne.

Vt iustitia legis impleatur in nobis.] Iam illa iustitia legis impleatur in nobis. Iam illa iustitia quæ iubetur impleatur in nobis per spiritum, qui adiuuat, id est lex literæ impleatur in nobis per spiritum vitæ.

Qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum.] De quo ergo peccato Dominus quod peccatum damnauit video. Video quidem quod peccatum damnauit, video prorsus: *Ecce agnus Dei: Ecce qui tollit peccatum mundi.* Quod peccatum? Omne peccatum, omne nostrum peccatum damnauit. Sed de quo peccato? Ipse non habebat peccatum. De illo dictum est: *Quis peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius.* Nullum prorsus nec trahendo, nec addendo, nullum peccatum habuit, nec originis nec propriæ iniquitatis. Originem virgo demonstrat, conuersatio vero eius sancta satis ostendit nihil eum fecisse vnde dignus esset morte. Ideo ait: *ecce venit princeps huius mundi* (diabolum significans) *& in me nihil inuenit.* Non inueniet quare me occidat princeps mortis. Et quare ergo morieris? Sed vt sciant omnes, quia voluntatem patris mei facio, eam us hinc, Et perrexit ad passionem mortis, mortem voluntariam, non necessitatis sed arbitrij. *Potestatem habeo ponendi animam meam, & potestatem habeo iterum sumendi eam.* Nemo tollit eam à me, sed ego pono eam, & iterum sumo eam. Si miraris potestatem, intellige maiestatem: vt Deus loquitur, Christus loquitur. De quo ergo peccato damnauit peccatum? Alio loco vide quid dicat Apostolus. *Pro Christo ergo legatione fungimur, tanquam Deo hortante per nos obsecramus pro Christo,* id est, tanquam Christum vos obsecret, pro illo vos obsecramus reconciliari Deo. Et sequitur: *Eum qui non nouerat peccatum, Deus cui vos obsecramus reconciliari.* Eum qui non nouerat peccatum, id est Christum Deum, eum Christum qui non nouerat peccatum, peccatum pro nobis fecit, vt nos simus iustitia Dei in ipso. Nunquid hic potest intelligi peccatum Iudæ, peccatum Iudeorum, peccatum cuiuscunq; alterius hominis, cum audias. Eum qui non nouerat peccatum, peccatum pro nobis fecit? Quis quem? Deus Christum. Deus Christum fecit pro nobis peccatum. Non dixit fecit pro nobis peccantem, sed fecit eum peccatum. Si nefas est dicere peccasse Christum, quis

ferat peccatum esse Christum? Et tamen non possumus Apostolo contradicere. Non ei possumus dicere: quid est quod loqueris? Si enim hoc Apostolo dixerimus, ipsi Christo dicimus. Ait enim alio loco: *An vultis experimentum eius accipere qui in me loquitur Christus? Quid igitur est? Intendat charitas vestra magnum altumque mysterium, felices eritis si intellectum dilexeritis & ad dilectum peruenieritis.* Prorsus prorsus **C H R I S T V S** Dominus noster, **I E S V S** saluator noster, redemptor noster peccatum factus est, vt nos essemus iustitia Dei in ipso. Quomodo? Audite legem. Qui nouerunt, sciunt quod dico: & qui non nouerunt, legant vel audiant. In lege peccata vocabantur etiam sacrificia quæ pro peccatis offerebantur. Habes cum victima pro peccato adduceretur: dicit lex, *Ponant manus suas sacerdotes super peccatum, id est, super victimam pro peccato.* Et quod est aliud quàm Christus sacrificium pro peccato? *Sicut & Christus* Ephes. 5. *dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam Deo in odorem suauitatis.* Ecce de quo peccato damnauit peccatum. De sacrificio quod factus est pro peccatis, inde damnauit peccatum. *Ipsa est lex spiritus vitæ qua liberauit te à lege peccati & mortis.* Quia lex illa altera, lex literæ, lex iubens, bona est quidem, mandatum sanctum, iustum, & bonum: sed infirmabatur per carnem, & quod iubebat, in nobis impleri non poterat. Alia ergo lex vt dicere cõperam tibi ostendat peccatum, alia tollat. Ostendat peccatum lex literæ, tollat peccatum lex gratiæ.

Igitur ipse ego mente seruius legi Dei, carne autem legi peccati.] Rom. 7.

In qua conclusione demonstrat Apostolus ad hoc se dixisse quæ supra dixerat, *Iam non ego operor illud, sed quod in me habitat peccatum,* quia non mente operabatur consentiendo, sed carne concupiscendo. Hoc enim peccati nomine appellat vnde oriuntur cuncta peccata, id est ex carnali concupiscentia. Quicquid enim est peccatorum in dictis, in cogitationibus, in factis, non exoriuntur nisi mala cupiditate, non exoriuntur nisi ex illicita cogitatione. Huic ergo illicitæ delectationi si resistamus, si non consentiamus, si non velut arma ministremus, non regnat peccatum in nostro mortali corpore. Peccatum enim ante regnum perdit, & sic perit. In hac ergo vita quantum ad sanctos attinet regnum perdit, in alia perit. Hic enim regnum perdit quando post concupiscentias nostras non imus. Ibi autem perit quando dicitur, *vbi est mors contentio tua?* Ergo cum dixisset Apostolus, *Mente seruius legi Dei, carne autem legi peccati,* non dando membra committendis peccatis, sed tantum concupiscendo, nec tamen illicitæ concupiscentiæ manus dando, subiecit & ait.

Nulla ergo condemnatio est nunc his qui sunt in Christo Iesu.] His qui sunt in carne condemnatio est: his qui sunt in Christo Iesu, nulla condemnatio est. Ne putares hoc postea futurum, ideo addidit, *nunc.* Postea illud expecta, vt ne concupiscentia sit in te contra quam contendas, quia nec ipsa erit. *Nulla ergo condemnatio est nunc his qui sunt in Christo Iesu.* Non sint solliciti quod videtur adhuc esse lex in membris repugnans legi mentis. Nulla enim condemnatio est nunc. Sed quibus? qui sunt in Christo Iesu. Et vbi est illa de qua dicebat paulo antè, *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati qua est in membris meis:* Sed me dicebat ex carne, non ex mente. Vbi est illa lex, si nulla condemnatio est his qui sunt in Christo Iesu? *Lex enim spiritus vitæ in Christo Iesu.* Lex enim illa non in monte Sina per literam. Lex enim non illa in vetustate literæ, sed *lex spiritus vitæ in Christo Iesu liberauit te à lege peccati & mortis.* Vt enim condelecteris legi Dei secundum interiorem hominem, vnde haberes nisi lex spiritus vitæ Christo Iesu liberaret te à lege peccati & mortis? Ideo ò mens humana ne tibi tribuas quod non consentis desiderijs carnis, quod lex peccati non te de arce deponit. *Lex spiritus vitæ in Christo Iesu liberauit te à lege peccati & mortis.*

Quod enim impossibile erat legi in quo infirmabatur per carnem.] Lex enim iubebat & non implebat, quia caro vbi non erat gratia, inuictissimè resistebat. Et lex infirmabatur per carnem, quia lex spiritalis est, ego autem carnalis

sum. Quomodo mihi ergo lex opitularetur iubens per litteram & non dans gratiam? Infirmabatur itaque per carnem.

Deus misit filium suum in similitudinem carnis peccati.] Id est vt esset caro vera caro. Et vnde similitudo carnis peccati? Quia de peccato vtique mors est in omni carne peccati. de qua dicit Apostolus: *Vt euacuaretur corpus peccati.* Quia ergo mors est in omni carne peccati, sed vtunque ibi est & mors & peccatum: in similitudinem carnis peccati mors erat, sed peccatum non erat. Prorsus quod fecit de tributo, hoc fecit de morte. Tributum non debuit persoluebat; sic persoluit & mortem. Non debebat & persoluebat: Ille nisi indebitum redderet, nunquam à debito liberaret.

Et de peccato damnauit in carne peccatum.] Quomodo ergo non habebat peccatum, si de peccato damnauit peccatum? Peccatum vocatur in lege sacrificium pro peccato. Tale peccatum erat Christus.

Vt iustitia legis impleteret in nobis.] Non implebatur perse, impleta est per Christum. Non enim venit legem soluere, sed adimplere. Sed quomodo iustitia legis impletur in nobis? vel quibus nobis? Vis audire in quibus nobis?

Qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Quid est secundum carnem ambulare? Carnalibus concupiscentiis consentire. Quid est secundum spiritum ambulare? Adiuuare spiritu in mente, & concupiscentiis carnis non obedire. Si ergo impletur in nobis lex, impletur in nobis Dei iustitia. Modo interim impletur, post concupiscentias tuas non eas. Quicquid enim illa concupiscentia carnis egit in nobis præteritorum peccatorum, siue in factis, siue in dictis, siue in cogitationibus, totum deletum est sacro baptisate. Omnia debita deleta sunt vna indulgentia. Restat ergo cum carne conflictus, quia deleta est iniquitas, sed manet infirmitas.

Qui enim secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt. Qui autem secundum spiritum, quæ sunt spiritus. Prudentia enim carnis, mors est. Prudentia autem spiritus, vita & pax. Prudentia enim carnis, inimica in Deum. Legi enim Dei non est subiecta, neque enim potest.] Quid est neque enim potest? Non homo non potest, non anima, non potest, non denique ipsa caro quia Dei est creatura non potest, sed prudentia carnis non potest. Vitium non potest, non natura. Quomodo si diceret, claudicatio rectè ambulationi non subiecta, neque enim potest. Pes potest, sed claudicatio non potest. Tolle claudicationem, & videbis rectam ambulationem. Sed quamdiu claudicatio est, non potest. Sed quamdiu prudentia carnis est, non potest. Non sit prudentia carnis, & homo potest. Quod ergo ait, *Prudentia carnis inimica in Deum*, noli sic accipere quasi inimica ista possit lædere Deum. Resistendo inimica est, non nocendo. Illi autem nocet in quo est. Prudentia carnis quia vitium est nature nocet, in qua natura inest. Medicina autem ideo inuenta est vt pellatur vitium, & natura sanetur. Venit ergo saluator ad genus humanum, nullum sanum inuenit, ideo magnus medicus venit. Hoc propterea dixi, quia Manichæi volentes aliam contra Deum inducere naturam mali, quasi de hoc Apostoli testimonio errorem suum existimant adiuuari, & putant quasi naturaliter dictum, quia dictum est non potest, inimica est in Deum. Legi enim Dei non est subiecta, neque enim potest. Et non attenderunt nõ de carne dictum esse non potest, non de anima dictum esse nõ potest, sed de prudentia carnis. Prudentia ista vitium est. Vis nosse quid est? Sapere secundum carnem mors est. Sed ille ipse vnus homo eademque natura à Domino Deo verè & bono condita, heri sapiebat secundum carnem, hodie sapit secundum spiritum. Expulsum est vitium, sanata est natura. Nam quamdiu esset prudentia illa carnis, omninõ legi Dei subiecta esse non posset. Sanato autem vitio, reparata natura, *fuiſtis aliquando tenebræ: nunc autem lux in Domino.* Videte ergo quid sequitur.

Qui autem in carne sunt.] Id est, qui in carne confidunt, qui concupiscentias suas sequuntur, qui in his habitant, qui

earum voluptatibus oblectantur, qui in earum delectationibus beatam felicemque vitam constituunt. Ipsi enim in carne sunt.

Deo placere non possunt.] Non enim sic dictum est, Qui autem in carne sunt Deo placere nõ possunt, quasi dictum esset, in hac vita cum sunt homines Deo placere non possunt. Ergo non placuerunt sancti Patriarchæ? Ergo non placuerunt sancti Prophetæ? Ergo non placuerunt sancti Apostoli? Non placuerunt sancti Martyres, qui antequam corpus patiendo exponerent, Christum confitendo non solum voluptatem cõtemnebant, sed dolores quoque patientissimè perferabant? Placuerunt, sed in carne nõ fuerunt. Portabant carnem, nõ portabatur à carne. Iam enim paralytico dictum erat: *Tolle grabatum tuum.* Qui ergo in carne sunt quemadmodum dixi: quemadmodum iam exposui, non in hoc seculo viuendo, sed carnis concupiscentiis consentiendo, Deo placere non possunt. Denique audite ipsum quæstionem sine vlla dubitatione soluentem. Viuis vtique in hoc corpore loquebatur: & tamen adiunxit.

Vos autem non estis in carne.] Populo Dei dixit. Ecclesiæ dixit. Romanis quidem scribebat, sed vniuersæ Ecclesiæ dixit, sed tritico dixit, non paleæ. Massæ dixit latenti, non stipulæ apparenti. vnusquisque in corde suo cognoscat.

Vos autem non estis in carne sed in spiritu, si tamen spiritus Dei habitat in vobis.] Non estis in carne quia nõ facitis opera carnis consentiendo concupiscentiæ carnis. Sed estis in spiritu, quia secundum interiorem hominem condelectamini legi Dei, & hoc est: si tamen spiritus Dei habitat in vobis. Nam si de spiritu vestro præsumitis, adhuc in carne estis. Sic ergo non estis in carne, vt in spiritu Dei sitis. Tunc enim in carne non estis. Nam si recedit spiritus Dei, pondere suo spiritus hominis reuoluitur in carnem, redit ad facta carnalia, redit ad concupiscentias seculares, & erunt illius hominis peiora nouissima quàm erant prima. Sic ergo habete liberum arbitrium, vt imploretis auxilium. Nõ estis in carne, & hoc ex viribus vestris? Absit. Vnde ergo? Si tamen spiritus Dei habitat in vobis.

Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius.] Non ergo se extendat, non ergo se iactet, non sibi arroget virtutem propriam egena & vitiosa natura. Si quis spiritum Christi non habet. Ipse enim spiritus Dei, qui spiritus Christi & patris est & filij. Si quis spiritum Christi non habet, non se fallat, hic non est eius. Ecce adiuuante ipsius misericordia spiritum Christi habemus, & ipsa delectatione iustitiæ, integra fide Catholica fide spiritum Dei nobis inesse cognoscimus. Sed quid de carne illa mortali, quid de lege in membris repugnante legi mentis, quid de illo gemitu, Miser ego homo? Audi.

Si autem Christus in vobis, corpus quidem mortuum est propter peccatum: spiritus autem vita est propter iustitiam.]

Ergo de corpore mortuo propter peccatum iam desperandum est? nulla spes est? Absit. Corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus autem vita est propter iustitiam. Remansit tristitia de nostro corpore. Nemo autem carnem suam odio habuit. Iam dicebas ad consolationem, vellem quidem vt & corpus meum esset in vita. Sed quia non potest, sit vel spiritus meus, sit vel anima mea. Expecta, noli esse sollicitus.

Si enim spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis habitat in vobis, qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra.]

Quid timetis, quid etiam pro ipsa carne solliciti estis? *Capillus de capite vestro non peribit.* Adam peccando damnauit in mortem corpora vestra: sed Iesus si est spiritus eius in vobis, viuificabit & corpora vestra mortalia, quia suum sanguinem dedit pro salute vestra. Promissum reddi dubitas quia tale pignus tenes? Sic implebitur quod scriptum est. *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortui huius?* Quia Christus Iesus si spiritus eius in vobis est viuificabit & mortalia corpora vestra. Sic liberaberis de corpore mortui huius: non corpus non habendo, vel alterum habendo, sed non vterius moriendo. Si enim non adderet *mortui huius*, & diceret, *Quis me liberabit à corpore, forte subgereretur error cogitationi humanæ, & diceretur.*

Vides quia non vult nos Deus esse cum corpore? De corpore (inquit) mortis huius. Mortem tolle, & bonum est corpus. Detrahatur mors nouissima inimica, & erit mihi in eternum caro mea amica. Si ergo spiritus eius qui suscitauit Christum à mortuis, habitat in vobis: qui suscitauit Iesum Christum à mortuis.

Viuisificabit & mortalia corpora vestra propter inhabitantem spiritum eius in vobis. Non propter merita vestra, sed propter munera sua.

Item lectionis eiusdem expositio.

Ergo euacuati sumus à lege mortis in qua detinebamur, ita vt seruamus in nouitate spiritus & non in vetustate literæ.]

Quoniam lex litera est eis qui non eam implet per spiritum charitatis, quod pertinet ad testamentum nouum. Itaque mortui peccato liberantur à litera qua detinentur, qui non implent quod scriptum est. Lex enim quid aliud quam sola litera est eis qui eam legere nouerunt, & implere non possunt? Non enim ignoratur ab eis quibus cōscripta est. Sed quoniam intantum nota est in quantum scripta legitur, non in quantum dilecta perficitur, nihil est aliud talibus nisi litera, quæ litera non est adiutrix legentium, sed testis peccantium. Ab eius ergo damnatione liberantur qui per spiritum inuouantur, vt iam nō sint obligati literæ ad pœnam, sed intellectui per iustitiam copulati. Inde est & illud, *Litera occidit, spiritus autem viuificat.* Et quia dixerat euacuati sumus à lege mortis in qua detinebamur, ita vt seruamus in nouitate spiritus, & non in vetustate literæ, atque ita per hæc verba quasi reprehendisse legem posset iudicari, subiicit statim.

Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognouit, nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, non concupisces.]

Hic rursus mouet: Si lex non est peccatum, sed insinuatix peccati, nihilominus his verbis reprehenditur. Quare intelligitur legem ad hoc datam esse non vt peccatum infereretur neque extirparetur, sed tantum vt demonstraretur quod animam humanam quasi de innocentia securâ ipsa demonstratione peccati ream faceret: vt iam peccatū sine gratia Dei vinci non posset, ipsa reatus sollicitudine ad percipiendam gratiā conuerteretur. Itaq; non ait peccatum non feci nisi per legem, sed peccatum non cognouit nisi per legem. Vnde apparet concupiscentiam per legem non in litam, sed demonstratam. Consequens autem erat, vt quoniam nondum accepta gratia, concupiscentiæ reus non poterat, augetur etiam. Quia maiores vires habet concupiscentia crimine præuaricationis adiuncto, cum etiam contra legem facit: quàm si nulla lege prohiberetur. Consequenter itaque subiungitur.

Occasione autem accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam.] Erat enim & ante peccatum, sed non omne erat quando crimen præuaricationis adhuc non erat. Vnde alio loco dicit: *Vbi enim non est lex, nec præuaricatio. Quod autem adiungit.*

Sine lege enim peccatum mortuum est.] Pro eo positum est ac si diceret, latet, hoc est mortuum putatur. Quod paulo post diciturus est euidentius.

Ego autem (inquit) sine lege vivebam aliquando.]

Id est, nulla ex peccato morte terrebar, quia non apparerat cum lex non esset.

Adveniente autem mandato peccatum reuixit.]

Hoc est apparuit. Ego autem mortuus sum.]

Id est, mortuum me esse cognoui, vel quia reatus præuaricationis certum mortis supplicium cōminabatur. Sane quod ait, *Peccatum reuixit*, satis significauit hoc modo aliquando vixisse peccatum, id est notum fuisse, sicut arbitrator in præuaricatione primi hominis, quia & ipse mandatum acceperat. Non enim potest reuiuiscere nisi quod vixit aliquando. Sed mortuum fuerat, id est occultatū, cum mortales nati sine mandato legis homines viuerēt sequentes concupiscentias carnis sine vlla cognitione, quia sine vlla cohibitione. Ergo ego (inquit) *vivebam aliquando sine lege.* Vnde manifestat non ex persona tua propriè, sed generaliter ex persona hominis se loqui.

Inuentum est ergo (inquit) mihi mandatum quod erat ad vi-

ram, hoc esse ad mortem. Mandato enim si obediatur, vtiq; vita est. Sed inusantum est esse ad mortem dum fit contra mandatum, vt non solum peccatum fiat quod etiam ante mandatum fiebat, sed hoc abundantius & perniciosius, vt iam ab sciente & præuaricante peccetur.

Peccatum enim (inquit) occasione accepta per mandatum fellit me, & per illud occidit.]

Peccatum non legitime vtens lege, ex prohibitione aucto desiderio dulcius factum est, & ideo sefellit. Fallax enim dulcedo est, quam plures atque maiores pœnarum amaritudines sequuntur. Quia ergo ab hominibus nondū spiritalem gratiā consequentibus suauius admittitur quod vetatur, fallit peccatum falsa dulcedine. Quia verò accedit etiam reatus præuaricationis, occidit.

Itaque lex quidem sancta, & mandatum sanctum & iustum & bonum.] Iubenda enim iubet, & prohibenda prohibet. In malè vtente quippè vitium est, non in mandato ipso quod bonum est. Quoniam lex bona est, si quis ea legitime vtatur. Malè autem vtitur lege, qui non se subdit Deo pia humilitate, vt per gratiam legem possit implere. Vera sponsa Christi intelligit quid distet inter literam & spiritum, quæ duo dicuntur alio modo lex & gratia: & nō iam in vetustate literæ, sed in nouitate spiritus Deo seruiens, non est iam sub lege, sed sub gratia. Ita litera cum spiritu, & lex cum gratia iam non eo modo litera & lex appellatur, sicut per seipsam cum occidit abundante delicto. Ita etiam lex & virtus peccati dicta est, cum auget eius noxiam delectationē per se veram prohibitionē. Nec tamen etiam sic mala est, sed peccatum vt appareat peccatum, per bonū mihi operatum est mortem. Ita quibusdam multa sunt noxia quamuis non sint mala. Hæc igitur sponsa Christi iam mortua legi, id est peccato, quod legis prohibitionē fit abundantius, cum lex sine gratia iubet nō iuuat, tali ergo legi mortua vt fit alterius qui ex mortuis resurrexit, discernit ista sine legis iniuria ne sacrilegium committat in eius auctorem. Eadem quippè lex, quæ per Moysen data est, *gratia & veritas per Iesum Christum facta est*, cum accessit literæ spiritus vt inciperet impleri iustitia legis, quæ non impleta reos etiam præuaricatione faciebat. Neque enim alia lex est sancta & iusta & bona, & alia per quam peccatū mortē operetur, cui mori nos oportet, vt simus alteri^o qui ex mortuis resurrexit, sed eadē ipsa est. Ecce sequere, lege.

Sed peccatum (inquit) vt appareat peccatum per bonum operatum est mihi mortem, vt fiat supra modum peccator, aut peccatum per mandatum.] Per bonum (inquit) mihi operatum est mortem. Ergo lex semper bona, siue obicit in animabus gratia, siue proficit plenam gratia, semper est bona, sicut sol semper est bonus, quia omnis creatura Dei bona est, siue dolentibus oculis noceat, siue sanos mulceat. Proinde quod est oculis sanitas ad videndum solem, hoc est gratia mētibus ad implendam legem. Et sicut oculi sani non solis delectatione moriuntur, sed illis iētibus asperis radiorum quibus reuerberati in densiores tenebras pellebantur, sic anima quæ per charitatem spiritus salua facta est, nō iustitiæ mortua dicitur, sed illi reatui & præuaricationi, quam lex per literam cum gratia defuit, faciebat. Itaq; de illa vtrunque dicitur, & *Bona est lex si quis ea legitime vtatur*, & quod sequitur, *Sciens hoc quia iusto lex non est posita*, quia non opus habet terrente litera quem delectat ipsa iustitia. Deinde subiungit causam cur ita fit.

Scimus enim, inquit, quia lex spiritualis est, ego autem carnalis sum.] In quo satis ostendit non posse impleri legem nisi à spiritualibus, qui nō sunt nisi per gratiā. Spirituali enim legi quantum fit quisque similior, id est, quantum magis & ipse in spirituale surgit affectum, tantò magis eam implet, quia tantò magis ea delectatur, iam non sub eius nomine afflictus, sed in eius lumine vegetatur. Quia præceptum Domini lucidum, illuminans oculos. Et lex Domini immaculata conuertens animas, gratia donante peccata & infundente spiritū charitatis, quo & non fit molesta, & fit etiam iucunda iustitia. Quomodo autem facti sumus captiui, oblitii fuimus, sed per scripturam commemoramur. Paulum ipsum Apostolum interrogemus. Ait enim.

Scimus quia lex spiritualis est, ego autē carnalis sum venundatus

Ex eodem cap. 15.

1. Tim. 4.

Psal. 18.

Ex tracta.

116.

Psal. 125.

Ex irasc. sub peccato.] Ecce vnde facti sumus captiui, quia venundati sumus sub peccato. Quis nos vendidit? Nos ipsi qui consentimus seductori. Vendere nos potuimus, redimere nos non possumus. Vendidimus nos consensione peccati, redimimur in fide iustitiæ. Sanguis enim innocens datus est pro nobis, vt redimeremur. Non quemcunque sanguinem diabolus fudit persequendo iustos. Qualem sanguinem fudit? Iustorum quidem sanguinem fudit prophetarum, patrum nostrorum, iustorum sanguinem fudit & martyrum, tamen omnes de propagine venientes peccati: vnum sanguinem fudit eius qui non iustificatus, sed iustus natus est. Illo sanguine fuso perdidit quos tenebat. Pro quibus enim datus est innocens sanguis, redempti sunt, & conuersi à captiuitate cantant istum Psalmum. *Psal. 125.* *Cum conuerterit Dominus captiuitatem Sion, facti sumus sicut consolati.* Hoc voluit dicere facti sumus gaudentes. Quando? *Cum conuerterit Dominus captiuitatem Sion.* Quæ Sion? Ipsa Hierusalem æterna Sion. Quomodo æterna Sion? Quomodo captiua Sion? In angelis æterna, in hominibus captiua. Non enim omnes illius ciuitatis ciues captiui sunt, sed qui inde peregrinantur ipsi captiui sunt. Homo ciuis est Hierusalem, sed venditus sub peccato factus est peregrinus. De propagine ipsius natus est genus humanum, & impleuit terras captiuitas Sion.

Ex lib. 1. retractat.

Scimus enim quia lex spiritalis est, ego autem carnalis sum, &c.] Etiam spiritalis hominis iamque sub gratia constituti melius intelliguntur verba ista propter carnis corpus quod spiritale nondum est, erit autem in resurrectione mortuorum, & propter ipsam carnis concupiscentiam, cum qua ita consurgunt sancti non ei consentientes in malum, vt tamen eius moribus quibus repugnantibus resistunt, non careant in hac vita. Non eos autem habebunt in illa, vbi absorbebit mors in victoria. Propter hanc itaque concupiscentiam motusque ipsos quibus ita resistitur, vt tamen sint in nobis, potest quisque sanctus iam sub gratia positus dicere ista omnia.

Ex lib. ad Simplic. Episcop.

Quod ego operor, ait ignoro.] Non enim ita dictum est ignoro, quali peccare se nesciat. Nam contrarium erit quod dixit: *Sed peccatum vt appareat peccatum, per bonum mihi operationem est mortem.* Et illud superius: *Sed peccatum non cognouit nisi per legem.* Quomodo enim apparet, aut quomodo cognouit quod ignorat? Sed ita dictum est, quomodo dicturus est impiis Dominus, *Non noui vos.* Neque enim Deum aliquid later, quado vultus Domini super facientes mala, vt perdat de terra memoriam eorum.

Ex lib. de spirit. & lit.

Sed peccatum, inquit, non cognouit nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam nisi lex diceret, non concupisces.] Cum enim dicitur non concupisces, apertissimum saluberrimumque præceptum est. Quod si quis impleuerit, nullum habebit omnino peccatum. Nam hoc ideo elegit Apostolus generale quiddam quo cuncta complexus est, tanquam hæc esset vox legis ab omni peccato prohibentis, quod ait *non concupisces.* Neque enim vllum peccatum non concupiscendo committitur. Proinde quæ hæc præcipit, bona & laudabilis est lex. Sed vbi sanctus non adiuuat spiritus inspirans pro concupiscentia mala concupiscentiam bonam, hoc est charitatem diffundens in cordibus nostris, profecto illa lex quamuis bona, auget prohibendo desiderium malum, sicut aquæ impetus si in eam partem non cesset influere, vehementior fit obijce opposito. Cuius molem cum euicerit, maiore cumulo præcipitatus violentius per prona prouoluit. Nescio quo enim modo hoc ipsum quod concupiscitur, sit iocundius dum vetatur. Et hoc est quod fallit peccatum per mandatum, & per illud occidit, cum accedit etiam præuaricatio, quæ nulla est vbi lex non est. *Concupiuit anima mea desiderare iustificationes tuas in omni tempore.* Laudabilis est ista concupiscentia, non damnabilis. Non de hac dictum est, *non concupisces,* sed de illa qua caro concupiscit aduersus spiritum. De hac autem bona concupiscentia qua concupiscit spiritus aduersus carnem, quære vbi scriptum sit, & inuenies. *Concupiscentia itaque sapientia deducit ad regnum.* Et multa alia reperuntur bonæ concupiscentiæ testimonia. Sed hoc sanè interest, quod non tacetur quid concupiscatur quando bona

Extrastrat.

Psal. 118.

Sapi. 6.

commemoratur concupiscentia. Cum autem non additur quid concupiscatur, sed sola ponitur, non nisi mala intelligitur, sicut in hoc quod commemoravi. *Concupiscentia itaque sapientia deducit ad regnum.* Si non adderet sapientiæ, nullo modo diceret, *concupiscentia perducit ad regnum.* At vero Apostolus quod posuit, *Concupiscentiam nesciebam nisi lex diceret non concupisces,* non vtique ait cuius rei concupiscentiam, vel quid non concupisces. Certum est enim non intelligi cum ita dicitur nisi malam concupiscentiam.

Non enim quod volo facio bonum, sed quod odi malum hoc ago.] Bonum est enim non concupiscere: & hoc bonum vult iustus qui ex fide viuunt. Et tamen facit quod odit, quia concupiscit, quamuis post concupiscentias suas non eat. Quod si fecerit, tunc verè ipse fecit vt credat, vt consentiat, vt desiderio peccati obediat. Cum vero non finit regnare peccatum in suo mortali corpore ad obediendum desideriis eius, nec exhibet membra sua arma iniquitatis peccato, inest quidem peccatum in membris eius, sed non regnat, quia non obeditur desideriis eius. Et ideo dicit quod non vult agit, id est, non vult concupiscere & concupiscit, consentit legi quia bona est. Hoc enim vult & ipse quod lex, quia vult ipse non concupiscere: & lex dicit, *non concupisces.* In hoc quoniam vult quod & lex vult, proculdubio consentit legi. Concupiscit tamen quia non est sine peccato. Sed iam non ipse operatur illud, sed id quod in illo habitat peccatum. Scit enim quia non habitat in carne eius bonum vbi habitat peccatum, sed non ei consentiendo viuunt ex fide, qua inuocat Deum, vt adiuuetur pugnans contra peccatum. Quod vt omnino ibi non sit, adiacet ei velle, sed perficere bonum non inuenit. Non in eo quod non consentit, bonum facit. Et in eo quod odit concupiscentiam suam, bonum facit. Et in eo quod elemosynas eum non cessat, bonum facit. Et in eo quod illi qui in eum peccat ignoscit, bonum facit. Et in eo quod petit dimitti sibi debita sua, & veraciter dicit quod dimittit etiam ipse debitoribus suis, & orat ne inferatur in tentationem, sed liberetur à malo, bonum facit. Et tamen perficere bonum non adiacet: quod tunc erit quando concupiscentia illa quæ habitat in membris eius, nulla erit.

Scio, inquit, quia non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum.] Hoc vtique ait, quia vitium carnis in re bona non est bonum. Quod cum esse destiterit, caro erit: sed iam vitiosa vel vitiosa non erit. Quam tamen ad nostram pertinere naturam idem doctor ostendit prius dicendo, *Scio quia non habitat in me.* Quod vt exponeret addidit, *Hoc est in carne mea, bonum.* Scitaque dicit esse carnem suam: non ergo ipsa est inimica. Nam & quando eius vitium resistitur, ipsa amatur, quia ipsa curatur. *Nemo enim vnquam carnem suam odio habuit,* sicut ipse Apostolus dicit. Et alio loco ait:

Igitur ipse ego mente seruius legi Dei, carne autem legi peccati.] Audiant qui aures habent. Igitur ipse ego. Ego mente, ego carne. *Sed mente seruius legi Dei, carne autem legi peccati? Quomodo carne legi peccati? Nunquid concupiscentiæ consentiendo carnalis? Absit.* Sed motus desideriorum illic habendo, quos habere nolebat, & tamen habebat, sed eis non consentiendo mente seruebat legi Dei, & tenebat membra ne fierent arma iniquitatis. Sunt enim in nobis desideria mala, quibus non consentiendo non viuimus male. Sunt in nobis concupiscentiæ peccatorum, quibus non obediendo non perficimus malum: sed eas habendo non dum perficimus bonum. Vtrunque ostendit Apostolus: nec bonum hic perfici, vbi malum sic concupiscitur: nec malum hic perfici: quando tali concupiscentiæ non obeditur. Illud quippe ostendit vbi ait:

Velle adiacet mihi: perficere autem bonum non inuenio.] Hoc verò vbi ait, *Spiritu ambulate, & concupiscentias carnis non perferetis.* Neque enim ibi dicit non sibi adiacere facere bonum, sed perficere. Neque hic dicit concupiscentias carnis ne habueritis, sed ne perferetis. Fiunt itaque in nobis concupiscentiæ malæ, cum id quod non licet libet: sed non perficiuntur, cum legi Dei mente seruiente libidines continentur. Et bonum fit cum id quod malè libet, vin-

Ex lib. de perfect. iusti boni.

Ex lib. sermon. de continentia.

Ephes. 1.

Galat. 1.

cente bona delectatione non fit : sed boni perfectio non impletur quamdiu legi peccati carne seruiente libido illicit. Et quamuis contineatur, tamen mouetur. Non enim opus est vt contineretur, nisi moueretur. Erit quandoque etiam perfectio boni : quando consumptio mali. Illud summum, hoc erit nullum. Quod si in ista mortalitate sperandum putamus, fallimur. Tunc enim erit quando mors non erit. Et ibi erit vbi vita æterna erit. In illo enim seculo, & in illo regno erit bonum summum & malum nullum, quando erit & vbi erit sapientiæ amor summus, continentia labor nullus.

Nam velle adiacet mihi, perficere autem bonum non inuenio.

Bona itaque opera nostra tunc perficientur, quando ita spiritui caro consenserit, vt aduersus eum etiam ipsa non concupiscat. Hoc enim volumus, cum perfectionem iustitiæ concupiscimus. Hoc, intentione non intermissa velle debemus. Sed quia id perficere in ista corruptibili carne non possumus, ideò dicit, *Velle adiacet mihi, perficere autem bonum non inuenio*, vel sicut habent codices Græci, *Velle adiacet mihi, perficere autem non, id est, non mihi adiacet perficere bonum*. Non ait facere, sed perficere bonum : quia facere bonum est, post concupiscentias non ire. Perficere autem bonum est, non concupiscere.

Non enim quod volo ego bonum, sed quod nolo malum hoc ego. Si autem (sicut melius sensit Ambrosius) hoc etiã de seipso dicit Apostolus, nec iustior est in hac vita ad perficiendum bonũ tanta libertas propriæ voluntatis, quanta erit in illa vita, vbi non dicetur, nõ quod volo ago. Omnis qui proficit recta intentione, proficiens recedit ab omni peccato, & tantò fit inde longinquior, quantò plenitudini iustitiæ perfectionique propinquior. Quia & ipsa concupiscentia quod est peccatum habitans in carne nostra, etiam manet adhuc in membris mortalibus, minui tamen non definit in proficientibus. Aliud est ergo recedere ab omni peccato quod nunc in opere est: aliud recessisse ab omni peccato quod in illa perfectione tunc erit. Dic obsecro Apostole, quando adhuc in carne viuens in viis Domini ambulabas, habebas peccatum, an sine peccato eras? Audiamus vtrum se ipse seducat, an vero quod beatus Ioannes eius Coapostolus sapiat, quoniam veritas erat in eis. Hic ergo responderet. Nonne legistis vbi confiteor dicens?

Non enim quod volo facio bonum, sed quod nolo malum hoc ego. Et hoc audiuius. Iam itaque illud interrogamus: quo in viis Domini ambulabas, si malum quod nolebas hoc agebas. Cùm Psalmus sanctus insonet dicens: *Non enim qui operantur iniquitatem in viis eius ambulauerunt.* Audi continuo respondentem per sententiam consequentem.

Si quod nolo (inquit) ego hoc facio, iam ego non operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Ecce quemadmodum qui ambulant in viis Domini, non operantur peccatum, & tamen non sunt sine peccato, quia iam ipsi non operantur illud, id est iniquitatem, sed quod habitat in eis peccatum. Hic dicit aliquis, Quomodo agebat quod nolebat malũ, & quomodo ipse non agebat, sed quod habitat in illo peccatum? Vtrunque enim dixit, & non quod volo ago, & non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Vnde intelligere debemus quando peccatum quod habitat in nobis operatur in nobis, tunc nos id non operari, quando nequaquam ei voluntas nostra consentit, & tenet etiam corporis membræ ne obediunt desiderijs eius. Quid enim operatur peccatum nobis nolentibus, nisi sola illicita desideria? Quibus si voluntatis non adhibeatur assensus, mouetur quidem nonnullus affectus, sed nullus ei relaxat effectus. Hoc præcepit idem Apostolus, vbi dicit: *Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore ad obediendum desiderijs eius, neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato.* Sunt itaque desideria peccati quibus nos prohibuit obedire. Operantur ergo peccatum hæc desideria. Quibus si obediunt & nos operamur. Si autem obtemperantes Apostolo non eis obediunt, non illud nos operamur, sed quod habitat in nobis peccatum. Si autem desideria nulla haberemus illicita, nec nos nec peccatum

mali aliquid operaretur in nobis. Motum porro illiciti desiderij cui non obediendo non eum nos operamur, ideo & nos agere dicimur, quoniam non est naturæ vigor alienæ, sed languor est nostræ. A quo languore omnimodò salui erimus, cum & animo & corpore immortales facti fuerimus. Languoris huius & infirmitatis vnde illicita desideria mouentur, quod peccatum appellat Apostolus, vniuersus reatus sacramento baptismatis est solutus cum omnibus quæ illi obediens fecimus, diximus, cogitauimus. Nec nobis deinceps languor iste obesset, si desiderijs eius illicitis nullis vnquam obedientiam præberemus, siue operatione, siue locutione, siue tacita assentione, donec etiam ipse sanaretur.

Si autem quod nolo illud facio, non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Poteest putari falsa esse ista sententia, qua diximus nusquam nisi in voluntate esse peccatum, quia dixit Apostolus: *Si autem quod nolo hoc facio, iam non ego operor illud, sed quod in me habitat peccatum.* Hoc enim peccatum vsque adeo non est in voluntate vt dicat, *Quod nolo hoc facio.* Quomodo ergo nusquam est, nisi in voluntate peccatum? Sed hoc peccatũ de quo sic est locutus Apostolus, ideò peccatum vocatur, quia peccato factum est, & pœna peccati est, quandoquidẽ hoc de concupiscentia carnis dicitur, quod aperit in consequentibus dicens: *Scio quia non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum. Velle enim adiacet mihi, perficere autem bonum, non.* Alibi quippè perfectio boni est, vt nec ipsa concupiscentia peccati sit in homine. Cui quidem quando bene viuunt non consentit voluntas: veruntamen non perficit bonum, quia in eis adhuc concupiscentia cui repugnat voluntas, cuius concupiscentiæ reatus in baptismate soluitur, sed infirmitas permanet, cui donec sanctur omnis fidelis qui bene prospicit, studiosissimè reluctatur. Peccatum autem quod nusquam est nisi in voluntate, illud præcipuè intelligendum est quod iusta damnatio coniectura est. Hoc enim per vnũ hominem in mūdum intrauit. Quanquam & hoc peccatum quo consentitur peccati concupiscentiæ, non nisi in voluntate committitur.

Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem, video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, &c. Caro, inquit, concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, vt non ea quæ vultis illa faciatis. Ex parte libertas, ex parte seruitus. Nondum tota, nondum pura, nondum plena libertas, quia nondum æternitas. Habemus enim ex parte infirmitatem, ex parte accepimus libertatem. Quicquid peccatum est à nobis antea, in baptismate deletum est. Nunquid quia deleta est tota iniquitas, nulla remansit infirmitas? Si non remansisset, sine peccato hic viueremus. Quis autem audeat hoc dicere nisi superbus, nisi misericordia liberatoris indignus, nisi qui se ipsum vult decipere, & in quo veritas non est? Ergo ex eo quod remansit aliquid infirmitatis, audeo dicere. Ex qua parte seruius Deo, liberi sumus. Ex qua parte seruius legi peccati, adhuc serui sumus. Vnde dicit Apostolus: *Condelector legi Dei secundum interiorem hominem.* Ecce vnde liberi, ecce vnde condelectamur legi Dei. Libertas enim delectat. Nam quamdiu facis timore quod iustum est, nõ Deus te delectat: quamdiu non te delectat, adhuc seruis facis. Delectat te & liber es. Noli timere pœnam, sed ama iustitiam.

Nondum potes amare iustitiam, time vel pœnam, vt peruenias ad amandam iustitiam.

Ergo iam ille ex parte superiore liberum se esse sentiebat: vnde dicebat: *Condelector legi Dei secundum interiorem hominem.* Delectat me lex, delectat quod iubet, delectat iustitia: *Video autem aliam legem in membris meis.* hæc est quæ remansit infirmitas: *Repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati quæ est in membris meis.* Ex hac parte sentit captiuitatem vbi non est impleta iustitia. Nam vbi condelectatur legi Dei, non captiuus sed legis amicus est, & ideo liber quod amicus. Quid ergo ex eo quod restat? Quid nisi vt respiciamus ad illud qui dixit, *Si vos filius liberauerit tunc vere liberi eritis?* Denique & ipse qui loque-

Ex libro
reuerati.

Ex tract.
euangelij
secundum
Ioan. 41.
Galat. 5.

Ioan. 8.

batur, ad illum respexit. *Infelix ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum. Ergo si vos filius liberauerit tunc verè liberi eritis. Deque ita concludit: Igitur ipse ego legi Dei seruiuo mente, carne autem legi peccati. Ipse ego, inquit, non enim duo sumus inter nos contrarij de diuersis principiis venientes sed ipse ego mente seruiuo legi Dei, carne autem legi peccati, quamdiu languor obluetur saluti. Sed si carne, seruis legi peccati, fac quod ait ipse Apostolus: Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore ad obediendum desiderijs eius, neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato. Non ait non sit, sed non regnet: quamdiu peccatum necesse est esse in membris tuis saltem illi regnum auferatur, non fiat quod iubet. Surgit ira, noli dare linguam ad maledicendum, noli dare rixæ manum aut pedem ad feriendum. Non furgetur ira ista irrationalis, nisi peccatum esset in membris. Sed tolle illi regnum, non habeat arma vnde contra te pugnet: discedet etiam non surgere cum arma non coeperit inuenire. Non exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato. Alioquin toti captiui eritis: & non erit dicere, mente seruiuo legi Dei. Mens enim si teneat arma, membra non mouentur in ministerium furentis peccati. Teneat arcem imperator interior, quia sub maiore imperatore iuandus assistit. Frenet iram, coerceat concupiscentiam. Inest tamen quod frenetur, inest quod coerceatur, inest quod teneatur. Quid autem volebat ille iustus mente seruiens legi Dei, nisi vt omninò non esset quod frenaretur? Et hoc debet conari omnis qui ad perfectionem tendit, vt & ipsa concupiscentia cui non dantur ad obediendù membra, quotidie in proficiente minuatur. Velle, inquit, adiacet mihi: perficere autem bonum, non. Nunquid dixit, non mihi adiacet facere bonum? Si hoc dixisset, spes nulla esset. Non ait, non mihi adiacet facere: sed non mihi adiacet perficere. Quæ est enim perfectio boni nisi consumptio mali? nisi quod lex dicit, non concupisces? Omninò non concupiscere perfectio boni est, quia consumptio mali est. Hoc dicebat ille: *Perficere bonum mihi non adiacet*: quia non poterat facere vt non concupisceret: faciebat tantum vt concupiscentiã frenaret, vt concupiscentiã non consentiret & concupiscentiã membra ad satellitium non præberet. *Perficere ergo, inquit, bonum non mihi adiacet*. Non possum implere quod dictum est, non concupisces. Quid ergo opus est vt impleas? *Post concupiscentias tuas non eas*. Hoc age interim quamdiu infunt illicitæ concupiscentiæ in carne tua. *Post concupiscentias tuas non eas*. Mane in seruitute Dei, in libertate Christi. Mente serui legi Dei tui, nolito donare concupiscentiis tuis vires.*

Eccl. 18.

Ex tractatu.
Psalm. 35.

Aliud est non pugnare, & esse in pace vera atque perpetua, aliud pugnare & vincere, aliud pugnare & vinci, aliud non pugnare, sed trahi. Sunt enim homines prorsus qui non pugnant, qualis est iste de quo loquitur cum dicit, *Malitiam autem non odiuit*. Quomodo autem pugnat contra eam quam non odit? Ille à malitia trahitur nec pugnat. Sunt autem qui pugnare incipiunt: sed quia de viribus suis præsumunt, vt ostendat illis Deus quia ipse vincit, si se homo subiugit Deo, & pugnautes vincuntur, cum quasi coeperint tenere iustitiam fiunt superbi & eliduntur. Isti pugnant sed vincuntur. Quis autem pugnat & non vincitur? Qui dicit: *Videò aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ*. Vide repugnantem legi mentis suæ, vide pugnantem: sed non de viribus suis præsumit ille, ideo victor erit. Quid enim sequitur?

Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum.

De corpore mortis huius non omnis liberatur qui finit hanc vitam, sed qui in hac vita susceperit gratiam, & ne in vanum suscipiat bonis operibus egerit. Aliud est enim exire de hoc corpore, quod omnes homines dies vitæ huius vltimus cogit: Aliud est liberari de corpore mortis huius, quod sola Dei gratia per IESUM Christum Dominum nostrum sanctis & fidelibus eius impartitur. Post hanc autem vitam merces perficiens redditur, sed eis

Ex lib. de
perfect.
iusti hom.

tantum à quibus in hac vita eiusdem mercedis meritum comparatur. Non enim ad saturitatem iustitiæ cum hinc exierit quisque perueniet, nisi ad eam cum hic est, elurriendo & sitiendo cucurrerit. *Beati quippè qui esuriunt & sitiunt iustitiam quoniam ipsi saturabuntur*. Fideles enim orantes dicunt: *Ne nos inferas in tentationem, sed libera nos à malo*. Si adest possibilitas, vt quid orant? aut à quo malo se liberari orant, nisi maxime de corpore mortis huius, vnde non liberat nisi gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum? Non vtique de substantia corporis quæ bona est, sed de vitis carnalibus: vnde non liberatur homo sine gratia Saluatoris, nec quando per mortem corporis discedit à corpore. Non enim & ille substantiam carnis accusat, cum dicit liberari se cupere de corpore mortis huius, cum etiam corporis sicut animæ natura Deo bono auctori tribuenda sit. Sed vtique de vitis corporis dicit. Nam de corpore mors corporis separat, sed contracta ex illo vitia cohærent, quibus iusta pœna debetur: quam etiam in inferno ille diues inuenit. Hinc se vtique non poterat liberare qui dicit: *Quis me liberabit de corpore mortis huius?* An propter comissa præterita, vt ea tantum ignoscantur quæ fieri infecta nõ possunt? Dimitte hominem, clamet quod clamabat. Non enim tantum desiderat, vt per indulgentiam sit de præteritis impunitus, sed etiam vt sit de cætero ad non peccandum fortis & validus. Condelectatur enim legi Dei secundum interiorem hominem: videt autem aliam legem in membris suis repugnantem legi mentis suæ. Videt esse, non recolit fuisse, præsentibus vrgetur, non præterita reminiscitur. Nec tantum repugnantem videt, verumetiam captiuantem se in lege peccati quæ est in membris eius, non quæ fuit. Hinc est quod clamat: *Infelix ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius?* Ita erat tunc illorum hominum corpus animale constitutorum in paradiso, nondum mortis lege damnatum, vt non haberent appetitum carnalis voluptatis qualem nunc habent ista corpora quæ iam ex mortis propagine ducta sunt. Neque enim nihil est in eis factum cum de ligno prohibito edissent: quando quidem Deus non dixerat, sed ederitis, morte moriemini: sed qua die ederitis, morte moriemini, vt hoc ipsum in eis illa faceret dies, quod Apostolus gemit dicens, *Condelector legi Dei secundum interiorem hominem. Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati quæ est in membris meis*. *Infelix ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum*. Non enim sufficeret ei, si diceret quis me liberabit de corpore hoc mortali, sed de corpore, inquit, mortis huius? Sic ut etiam illud: *Corpus quidem, inquit, mortuum est propter peccatum*. Non ibi ait mortale sed mortuum: quamuis vtique & mortale, quia moriturum. Non ita credendum est fuisse illa corpora, sed licet animalia nondum spiritalia, nõ tamen mortua, id est, quæ necesse esset, vt morerentur: quod ea die factum est qua lignum contra vetitum tetigerunt. Ita illi homines animalia quidem corpora gerentes, sed nõ moritura nisi peccassent, acceptura autem angelicam formam cælestem quæ qualitatem, mox vbi præceptum transgressi sunt eorum membris velut aliqua ægritudo lethalis, mors ipsa concepta est, mutauitque illam qualitatem qua corpori sic dominabantur, vt non dicerent: *Videò aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ*. Quia etsi nondum spiritale sed animale corpus erat, nondum tamen erat mortis huius de qua & cum qua nati sumus. Quid enim aliud non dicam nati, sed omninò concepti nisi ægritudinem quandam inchoauimus qua sumus necessario morituri? Neque enim tam necesse est eum ipso morbo mori qui hydropticus, vel dysentericus, vel elephatiofus factus fuerit, quam eum qui hoc corpus habere coeperit in quo omnes homines natura sunt filij iræ, quia hoc non fecit nisi peccati. Si enim creator omnipotens ineffabiliterque laudandus, qui & in minimis operibus magnus est, apibus donauit vt sic operentur filiorum generationem, quemadmodum cæræ speciem liquoremque mellis, cur incredibile videatur primis hominibus, talia fecisse corpora, vt si nõ peccassent & morbum quandã quo morerentur continuò conce-

Matt. 5.
Ex lib. de
natur. &
grat.Ex lib. de
de Genes
ad litera.

Gen. 1.

cepissent, eo nutu imperarent membris quibus scetus exoritur, quo pedibus cum ambulatur: ut neque cum ardore seminaretur, neque cum dolore pateretur? Nunc vero transgrediendo præceptum motum legis illius quæ repugnat legi mentis in membris conceptæ mortis habere meruerunt. Quem nuptiæ ordinant, continentia cohibet & refrenat: ut quemadmodum de peccato factum est supplicium, sic de supplicio fiat meritum. Quisquis carnalem delectationem aduersus rectam voluntatem suam rebelare sentit per consuetudinem peccatorum cuius indomita violentia trahitur in captiuitatē, recolet quātum potest, qualem pacē peccando amiserit & exclamet: *Infelix ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum.* Ita enim cum se infelicem exclamat, lugendo implorat consolatoris auxilium. Nec paruus est ad beatitudinem accessus, cognitio infelicitatis suæ. Et ideo, *beati etiam lugentes, quoniam ipsi consolabuntur.*

Quid est quod te iactas? quid est quod de lege, & de iustitiæ præsumis? Num vides quid intus configat in te, de te, aduersus te? Num audis pugnantem, & confitentem, & adiutorium in pugna desiderantem? Num audis athletam Domini ab agonotheta petentem auxilium pugnae suæ? Non enim sic te spectat Deus certantem, quomodo te spectat editor si fortē pugnes in amphitheatro. Ille tibi præmium dare potest si viceris, adiuuare te periclitantem non potest. Non sic spectat Deus. Vide ergo, attende eum qui dicit: *Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominē. Video autem aliam legem in membris meis repugnantē legi mentis meae, & captiuum me ducentem in lege peccati: quæ est in membris meis. Miser ego homo. Quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum.* Quare gratia? Quia gratis datur. Quare gratis datur? Quia merita tua non præcesserunt, sed beneficia Dei te præueniunt.

Illi ergo gloria qui nos liberat, omnes peccauerunt & egent gloria Dei.

Liberari est à corpore mortis huius omni sanato langore concupiscentiæ carnis non ad pœnam corpus recipere, sed ad gloriam.

Igitur ipsa ego mente serui legi Dei: carne autem legi peccati. Indicitur enim tibi quaedam noua vita: & tu vetus es. Nouitatis gaudio suspenderis, vetustatis onere pragruaris. Incipit tibi esse bellum aduersus te, sed ex qua parte displices tibi, iungeris Deo: & ex qua parte iam iungeris Deo, idoneus cras ad vincendum te quia ille tecum est qui omnia superat. Attende quid dicit Apostolus: *Mente serui legi Dei, carne autem legi Dei, carne autem legi peccati.* Vnde mentes? Quia displicet tibi vita tua mala. Vnde carne? Quia non desunt suggestiones & delectationes malæ. Sed ex eo quod mente coniungeris Deo, vincis quod in te non vult sequi. Præcessisti enim ex parte, & ex parte tardaris. Trahet te ipsum ad illum, qui te supra te tollit. Pondere quodā vetustatis deprimeris, clama & dicit: *Infelix ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius? Quis me liberabit ab eo quo grauor? Corpus enim quod corrumpitur aggrauat animam. Quis ergo me liberabit? Gratia Dei per IESVM Christum Dominum nostrum.*

Quare autem permittit ut diu contra te litiges donec absorbeantur omnes cupiditates malæ? Ut intelligas in te pœnam tuam. In te, ex te ipso est flagellum tuum, sit rixa tua tecum. Sic vindicatur in rebellem aduersus Deum, ut ipse sibi sit bellum qui pacem noluit habere cum Deo. Quod dixerat, *Sine lege enim peccatum mortuum est*, non intelligamus nisi tanquam non sit, later non apparet, penitus ignoratur, tanquam in nescio quibus ignorantia tenebris sit sepultum. Et quod ait: *Ego autem vivebam aliquando sine lege, quid ait nisi vivere mihi videbar?* Et quod adiunxit, *Adueniente mandato peccatum reuixit*, quid est aliud quam eminuit & apparuit? Nec tamen vixit sed reuixit: vixerat enim aliquando in paradiso quando contra datum præceptum satis apparebat admissum. Cum autem à nascitibus trahitur tanquam mortuum sic latet, donec repugnans iustitiæ malum eius prohibitione sentiat.

Cum aliud iubetur atque probatur, aliud delectat atque dominatur, tunc peccatum quodammodo in notitia nati hominis reuiuiscit, quod in notitia primi facti hominis iam aliquando vixerat. Sed quod ita sequitur, non ita expeditum est quomodo de Paulo possit intelligi. *Scimus enim, inquit, quoniam lex spiritalis est, ego autem carnalis sum.* Non ait sui, sed sum. Nunquid ergo Apostolus cum hæc scriberet carnalis fuit? An secundum corpus hoc dicit? Adhuc enim erat in corpore mortis huius, nondū factō quod alibi dicit, *Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale.* Tūc enim ex toto se, id est, ex utraque parte qua constat, spiritalis homo erit, quando spiritale etiam corpus erit.

Neque enim absurdum est ut sit in illa vita etiam caro spiritalis, si potuit esse in hac vita in his qui adhuc carnalia sapiunt, etiam ipse spiritus carnalis. Sic ergo ideo dicit, *ego autem carnalis sum*, quia nondum spiritale corpus habebat Apostolus: sicut posset dicere, ego mortalis sum. Quod utique non nisi secundum corpus intelligeretur dixisse. quod nondum fuerat immortalitate vestitum. Item quod adiunxit: *Venundatus sub peccato*, ne quisquam eum nondum redemptum Christi sanguine exiltimet, etiam hoc secundum illud potest intelligi quod ait: *Et nos primitias habentes spiritus, & ipsi in nobismetipsis ingemiscimus adoptionem, expectantes redemptionem corporis nostri.* Si enim secundum hoc se dicit venundatum sub peccato, quod adhuc non est redemptum à corruptione corporis eius, vel venundatum aliquando in prima transgressione præcepti, ut haberet corpus corruptibile quod aggrauat animam, quid prohibet hic Apostolum de seipso dicere, quod ita dicit, ut etiam in ipso possit intelligi, etiam si in sua persona non se solum sed omnes accipi velit qui se nouerunt spiritali dilectione cum carnis affectione sine consensione configere? An fortē metuimus ea quæ sequuntur: *Quod enim operor ignoro, non enim quod volo hoc ago, sed quod odi illud facio: ne fortē ex his verbis quisque contentire carnis concupiscentiæ ad opera mala secundum Apostolum suspiceret?* Sed considerandum est quod adiungit: *Si autem quod nolo hoc facio, consensio legi quoniam bona est.* Magis enim se dicit legi consentire quàm carnis concupiscentiæ. Hanc enim peccati nomine appellat. Facere ergo se dicit & operari non affectu consentiendi & implendi, sed ipso motu concupiscenti. Hinc ergo (inquit) *consensio legi quoniam bona est.* Consensio, quia nolo quod non vult. Deinde dicit: *Nunc autem iam non ego operor illud, sed id quod in me habitat peccatum.* Quid est nunc autem, nisi iam nunc sub gratia, quæ liberauit delectationē voluntatis à consensione cupiditatis? Non enim melius intelligitur non ego operor, nisi quia non consentit exhibere membra sua arma iniquitatis peccato. Nam & sic concupiscit & consentit & agit, quomodo non ipse illud operetur etiam si se operari doleat & vinci grauer ingemiscat. Iam illud quod sequitur, nonne vnde loquatur apertissime ostendit? *Scio enim quia non habitat in me, hoc est in carne mea bonum.* Si enim non exponeret adiungendo, *hoc est in carne mea*, aliter fortassis acciperetur quod dixit in me. Ac per hoc versat hoc idem repetens & inculcans: *Velle enim adiacet mihi, perficere autem bonum non inuenio.* Hoc est enim perficere bonum ut nec concupiscat homo. Imperfectus est autē homo quando concupiscit, etiam si concupiscentiæ non consentit ad malū. *Non enim quod volo facio bonum*, inquit, *sed quod nolo malum hoc ago.* *Si autem quod nolo ego hoc facio, iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.* Id repetiuit inculcans, & tanquam tardissimos de somno excitans. Inuenio ergo, inquit, legem volenti mihi bonum facere quoniam mihi malū adiacet. Illud ergo bonū est volenti facere, adiacet autem malum ex concupiscentia, cui non consentit qui dicit: *Iam non ego operor illud.* Apertius autem quod sequitur utrunque declarat: *Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem. Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae, & captiuam me in lege peccati quæ est in membris meis.* Sed quod dixit captiuam me, potest moueri si nulla consensio est. Vnde propter ista tria, duo scilicet de quibus iam disputauimus, quod ait.

1. Cor. 17.

Rom. 8.

Ego autem carnalis sum & venundatus sub peccato, & hoc tertium. Captiuam me in lege peccati quod est in membris meis, potest videri Apostolus eum describere qui sub lege adhuc viuit nondum sub gratia. Sed sicut illa duo exposuimus propter carnem adhuc corruptibilem dicta, sic & hoc potest intelligi, vt captiuam dixerit carne, mentis motione non consensione. Et ideo captiuam me, quia & in ipsa carne non est aliena natura sed nostra. Sicut ergo exposuit ipse quid dixerit, scio quia non habitat in me, hoc est in carne mea bonum, sic iam ex illius expositione hunc locum debemus accipere, tanquam dixerit captiuam me, hoc est carnem meam in lege peccati quae est in membris meis. Deinde subiungit propter quod dixerat: Miser ego homo qui me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum. Atque inde concludit: Igitur ipse ego mente seruo legi Dei, carne autem legi peccati. Carne scilicet legi peccati, concupiscendo: mente autem legi Dei, eidem concupiscentiae non consentiendo. Nulla ergo condemnatio est nunc his qui sunt in Christo Iesu. Non enim damnatur nisi qui concupiscentiae carnis consentit ad malum. Lex enim spiritus vitae in Christo Iesu liberavit te à lege peccati & mortis, ne scilicet consensione tuam concupiscentia sibi vendicet carnis, & ea quae sequuntur eundem sensum magis magisque demonstrant. Sed adhibendus est modus. Visum autem aliquando etiam mihi fuerat hominem sub lege isto Apostoli sermone describi, sed vim mihi post ea ista verba fecerunt quod ait: Nunc autem iam non ego operor illud. Ad hoc enim pertinet quod ait postea: Nulla ergo condemnatio est nunc his qui sunt in Christo Iesu. Et quia non video quomodo diceret homo sub lege, condelector legi Dei secundum interiorem hominem: cum ipsa delectatio boni quae etiam non consentit ad malum, non timore poenae sed amore iustitiae (hoc est enim condelectari) non nisi gratiae deputanda sit.

Nam & illud vbi ait: Quis me liberabit de corpore mortis huius, quis neget Apostolum cum haec diceret adhuc suifere in corpore mortis huius? A quo utique impij non liberantur, quibus eadem corpora ad tormenta aeterna reduntur. Liberari ergo est à corpore mortis huius, omni fanato languore concupiscentiae carnis non ad poenam corpus recipere, sed ad gloriam. Huic loco & illud satis consonat: Etiam ipsi nos primitias spiritus habentes & ipsi in nobismetipsis ingemiscimus adoptionem expectantes redemptionem corporis nostri. Nimirum enim gemitu isto ingemiscimus, in quo dicimus: Miser ego homo qui me liberabit de corpore mortis huius? Illud etiam in quo ait, Quod ego operor ignoro, quid est aliud quam nolo, non approbo, non consentio, non facio? Alioquin contrarium est his quae superius dixit, Per legem cognitio peccati, & peccatum non cognoui nisi per legem, & peccatum vt appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem. Quomodo ergo peccatum per legem cognouit quod ignorat?

Quomodo apparet peccatum quod ignoratur? Sic enim dictum est ignoro, non facio, quia nulla consensione id ego ipse committo: quomodo dicitur est impijs Dominus, Non noui vos, quem proculdubio latere nihil potest. Et sicut dictum est, Eum qui non nouerat peccatum, quod est non fecerat. Neque enim non nouerat quod arguebat. His atque huiusmodi in istam scripturam Apostolicam circumstantiam diligenter consideratis, recte intelligitur Apostolus non quidem se solum in sua persona, verum alios etiam sub gratia constitutos significasse, sed secum nondum in illa constitutos pace perfecta à qua absorberetur mors in victoriam. De qua dicit Apostolus, Si autem Christus in vobis, corpus quidem mortuum est propter peccatum: Spiritus autem vitae est propter iustitiam. Si ergo spiritus eius qui suscitauit Iesum ex mortuis habitat in vobis, qui suscitauit IESUM Christum ex mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra per inhabitantem spiritum eius in vobis. Viuificatis ergo mortalibus corporibus nostris non solum ad peccandum nulla consensio erit, sed nec ipsa cui non consentiatur carnis concupiscentia remanebit: quam spiritui resistentem non habere in carne mortali, ille tantum homo potuit qui non per ipsam ad homines venit. Et id-

eo Apostolos qui homines erant, & corpus quod corruptur & aggrauat animam, in huius vitae mortalitate portabant, ablit vt dicamus sicut iste calumniatur, semper inmoderata libidine fuisse pollutos, sed dicimus à consensione prauarum libidinum liberos, de concupiscentia tamen carnis quam moderando frenabant, tanta humilitate, & pietate gemuisse, vt optarent eam non habere potius quam edomare.

Nam quod impossibile erat legi in quo infirmabatur per carnem. Segregauit itaque hanc pluuuam voluntariam Deus hereditati suae, quod legem dedit & infirmata est, vel ipsa lex, vel ipsa hereditas. Lex infirmata sic accipi potest, eo quod non impletur: non quod ipsa infirmata sit, sed quod infirmos facit: minando poenam, nec adiuuando per gratiam. Nam & Apostolus ipso verbo vsus est vbi ait: Quod enim impossibile erat legi in quo infirmabatur per carnem: significare volens quia per spiritum impletur. Tamen dixit eam infirmari cum ab infirmis non posset impleri.

Quod autem sequitur, tu vero perfecisti eam, ad legem ita refertur, quia secundum illud perfecta, id est, impleta est, quod Dominus in Euangelio dicit, Non veni soluere legem, sed adimplere. Vnde & Apostolus qui dixerat legem infirmatam esse per carnem, quia caro non implet quod per spiritum impletur, id est per gratiam spiritalem: item ipse dicit: Vt iustitia legis impletur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Hoc est ergo, Tu vero perfecisti eam, quia plenitudo legis charitas. Et charitas Dei diffusa est in cordibus nostris non per nos ipsos sed per spiritum sanctum qui datus est nobis.

Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne. Dicit aliquis: si haec natura pura non est sed vitiosa primordia, quia talis non est creatus Adam, cur Christus longè excellentius & certè sine vilo peccato natus ex virgine in hac tamen infirmitate atque aetate procreatus apparuit? Huic propositioni respondemus. Adam propterea non talem creatum, quia nullius parentis praecedente peccato non est creatus in carne peccati: nos ideo tales, quia illius praecedente peccato nati sumus in carne peccati: Christus ideo talis, quia vt de peccato condemnaret peccatum, natus est similitudinem carnis peccati. Cilicium fortasse appellauit Dominus carnis suae mortalitatem. Quare cilicium? propter similitudinem carnis peccati. Apostolus enim dicit: Misit Deus filium suum in similitudinem carnis peccati, vt de peccato damnaret peccatum in carne. Hoc est filium suum induit cilicio, vt de cilicio damnaret haedos. Non quia peccatum erat in verbo Dei dico, sed nec in ipsa quidem dico anima sancta & mente hominis quem sibi ad vnitatem personae verbum Dei & sapientia coaptauerat, sed nec in ipso corpore peccatum erat vllum, sed similitudo carnis peccati erat in Domino, quia mors non est nisi de peccato. Et utique corpus illud mortale erat.

Nam nisi mortale esset, non moreretur, non resurgeret. Si non resurgeret, exemplum nobis vitae aeternae non demonstraret. Ergo sic dicitur mors peccatum quae facta est de peccato, quomodo dicitur Graeca lingua, lingua Latina non ipsum membrum carnis, sed quod sit per membrum carnis. Nam lingua in membris nostris vnum est de ceteris, sicut oculi, naus, aures & caetera. Lingua autem Graeca, verba Graeca sunt, non quia per verba lingua, sed quia verba per linguam. Dicis de aliquo, Agnoui faciem ipsius, de membro corporis loqueris. Dicis etiam: Agnoui manum ipsius, & absentis non manum in corpore, sed scripturam quae facta est per manum quae erat in corpore. Sic ergo peccatum Domini quod factum est de peccato, quia inde carne assumptum de massa ipsa quae mortem meruerat ex peccato. Etenim vt celerius dicam, Maria ex Adam mortua propter peccatum, & caro domini ex Maria mortua propter delenda peccata.

Quid dicit Pelagianista? Audite quid dicit. Videtur confiteri Christum in carne venisse, sed discussus inuenitur. Christus enim in carne venit: quae similitudo esset carnis peccati, non esset caro peccati. Apostoli verba sunt: Misit Deus filium suum in similitudinem carnis peccati. Non in

Rom. 8.

Matt. 5.

2. Cor. 5.

Ex tra. 19. Psal. 67.

Matt. 5.

Rom. 13.

Ex lib. 1. de bapt. parul.

Ex tra. 19. Psal. 34.

Ex tra. 19. Psal. 74.

Ex tra. 19. Iou. 17.

similitudinem carnis, quasi caro non esset caro, sed in similitudinem carnis peccati, quia caro erat, sed peccati caro non erat. Iste autem Pelagius & ceteram carnem omnium infantis, Christi carni conatur æquare. Non ita est charissimum, non pro magno commendaretur in Christo similitudo carnis peccati, nisi omnis cetera caro esset caro peccati.

Quid ergo prodest, quia dicis Christum in carne venisse, & omnium infantium carni eum conaris æquare? Et tibi hoc dico quod Donatista, non est ipse. Ecce video Ecclesiam matrem testimonio reddentem ipsis verbis suis. Accurrunt matres cum paruulis filiis, ingerunt saluatori saluandos, non Pelagio damnandos. Mater quælibet mulier pietate currens cum paruulo filio dicit, baptizetur ut saluetur. Pelagius contra.

Quid saluetur? Non est quod in eo fanetur, nihil habet vitij, nihil ex traduce damnationis attraxit. Si æqualis est Christo, quare querit Christum? Ecce dico tibi, Sponsus filius Dei qui venit in carne, saluator est maiorum & minorum, saluator est grandium & infantium, & ipse est Christus. Tu autem dicis Saluatorem Christum maiorum & non minorum, non est ipse. Si non est ipse, negas & tu Christum in carne venisse.

Magnum quid huc attulit mercator iste. De regione sua veniens iste mercator inuenit in regione nostra quod hic abundat. Quid hic abundat? Nasci & mori. plena est terra his mercibus, nasci & mori. Natus est & mortuus est. Sed qua via natus est? Ad istam regionem venit, sed non ea via qua nos. De caelo enim venit à patre, & tamen natus est mortalis, natus est de Spiritu sancto ex Maria virgine. Nunquid nos sic? Nos de Adam & Eva illa per concupiscentiam carnis: ille autem non per ipsam. Maria enim virgo sine virili amplexu, sine concupiscentiæ actu. quoniam ne pateretur hunc exitum ideo ei dictum est: *Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi.* Virgo ergo Maria non concubuit & concepit, sed credit & concepit. Natus est enim mortalibus. Quare mortalibus? Quia in similitudinem carnis peccati. Non in carne peccati, sed in similitudinem carnis peccati. Quid habet caro peccati? mortem & peccatum. Quid habuit similitudo carnis peccati? Mortem sine peccato. Si haberet peccatum, caro esset peccati: si mortem non haberet, non esset similitudo carnis peccati. Talis venit saluator: venit, mortuus est, sed mortem occidit. Finiuit in se quam timebamus. Suscepit illam, & occidit illam, quomodo summus venator leonem suscepit & necauit.

Nam prudentia carnis mors est: prudentia autem spiritus, vita & pax. *Viuificabis nos, & nomen tuum inuocabimus.* Tu nobis dulcis eris, Viuificabis nos. Nam prius amauius terram non te. Sed mortificasti membra nostra quæ sunt super terram. Illud enim vetus testamentum, habens promissa terrena hoc videtur suadere ne gratis colatur Deus, sed quia dat aliquid in terra, ideo diligatur. Quid amas ut Deum non ames? Dic mihi. Ama si potes aliquid quod ille non fecit. Circumspice vniuersam creaturam, vide vtrū alicubi cupiditatis visco tenearis, & à diligendo creatore impediaris, nisi ea re quæ creauit ipse quem negligis. Quare autem amas ista, nisi quia pulchra sunt? Possunt ne esse tam pulchra, quam ille à quo facta sunt? Miraris hæc, quia illum non vides: sed per ea quæ miraris, ama quem non vides. In terroga creaturam: si à seipsa est, remane in illa: si autem ab illo est, non ob aliud perniciofa est amatori, nisi quia præponitur creatori. Quare hoc dixi? Propter verum illum fratres. Mortui ergo erāt, qui propterea Deum colebāt ut eis secundum carnem bene esset: *Sapere autem secundum carnem, mors est.* Et mortui sunt qui non gratis Deum colunt, id est quia ipse bonus est, non quia dat alia bona, quæ dat & non bonis. Pecuniam vis à Deo? Habet & latro. Vxorē, fecunditatem filiorum, salutem corporis, dignitatem seculi? Attende quàm multi mali habent. Hoc est totū propter quod eum colis? Nutabunt pedes tui, putabis te sine causa colere, quando in eis vides ista qui eum non colunt. Ergo ista omnia dat etiam malis: se solum seruat bonis. *Viuificabis nos.* Nam mortui eramus quando terrenis rebus

inhærebamus, mortui eramus quando terreni hominis imaginem portabamus: *Viuificabis nos, inuouabis nos, vitam interioris hominis dabis nobis, & nomen tuum inuocabimus,* id est te diligemus. Tu nobis dulcis eris remissor peccatorum nostrorum, tu eris totum præmium iustificatorum.

Quoniam sapientia carnis inimica est in Deum, legem enim Dei non subiicitur, nec enim potest.

Nec illud quisquam pro impossibilitate non peccandi obiecerit quod dictum est: *Sapientia carnis inimica est in Deum, legem enim Dei non est subiecta, nec enim potest. Qui autem in carne sunt Deo placere non possunt.* Sapientiam quippe carnis dixit, non sapientiam deorsum descendentem. Et in carne esse non eos qui nondum de corpore exierunt, sed eos qui secundum carnem viuunt, significatos esse manifestum est. Sic autem dixit, mundum non posse accipere Spiritum sanctum, sicut etiam dictum est, *prudencia carnis inimica est in Deum, legem enim Dei non est subiecta, nec enim potest.* Velut si dicamus: iniustitia, iustitia esse non potest. Mundum quippe ait hoc loco significans dilectores mundi: quæ dilectio non est à patre.

Prudentia carnis inimica est in Deum, legem enim Dei non est subiecta, nec enim potest.

Cum enim charitas legem impleat, prudentia vero carnis commoda temporalia sectando spiritali charitati aduersetur. quomodo potest legi Dei esse subiecta, id est, libenter atque obsequenter implere iustitiam, eique non aduersari, quando etiam dum conatur, vincatur necesse est, vbi inuenerit maius commodum temporale de iniquitate se posse assequi, quasi custodiat æquitatē? Sicut enim prima hominis vita est ante legem, cum à nulla nequitia, vel malitia prohibetur, neque vlla ex parte prauis cupiditatibus resistit, quia non est qui prohibeat: sic secunda est sub lege ante gratiam, quando prohibetur quidem & conatur à peccato abstinere sed vincitur, quia nondum iustitiam propter Deum & propter ipsam iustitiam diligit, sed eam tibi vult ad conquirenda terrena seruire. Itaque vbi viderit ex alia parte ipsam, ex alia commodum temporale, trahitur pondere cupiditatis & relinquit iustitiam, quæ propterea tenere conabatur, ut haberet illud quod se nunc videt amittere si illam tenuerit. Tertia est vita sub gratia, quando nihil temporalis commodi iustitiæ præponitur: quod nisi charitate spiritali quam Dominus exemplo suo docuit, & gratia donauit, fieri non potest. In hæc enim vita etiam si existant desideria carnis de mortalitate, corporis, mentem tamen ad consensionem peccati non subiungant. Ita iam non regnat peccatum in vestro mortali corpore, quamuis non possit nisi inhabitare in eo quamdiu mortale corpus est. Primum enim non regnat, cum mente seruimus legi Dei, quamuis carne legi peccati, id est peccati consuetudini: cum ex illa desideria exsultant, quibus tamen non obediunt. Postea verò ex omni parte extinguuntur, quia si spiritus Iesu Christi habitat in nobis, qui suscitauit Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora nostra propter spiritum qui habitat in nobis. Nunc enim implendus est gradus sub gratia ut faciamus quod volumus spiritu, etiam si carne non possumus: id est, non obediamus desiderijs peccati ad præbenda illi membra nostra arma iniquitatis, etiam si non valemus efficere ut eadem desideria non existant: ut quamuis nondum simus in pace illa æterna, & ex omni hominis parte perfecta, iam tamen desinamus esse sub lege vbi præuaricationis rea mens teneatur, dum eam concupiscentia carnis in consensionem peccati captiuam ducit: simus autem sub gratia vbi nulla est condemnatio his qui sunt in Christo Iesu, quia non certantem sed victum pœna consequitur.

Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem in carne non estis, sed in spiritu. Lex peccati, quod etiam peccatum appellat Apostolus cum dicit, *Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore ad obediendum desiderijs eius,* non sic manet in membris eorum qui ex aqua & Spiritu sancto renati sunt, tanquam non sit eius facta remissio, vbi omnia plena & perfecta sit remissio peccatorum omnibus inimicitijs interfectis quibus separamur à Deo, sed manet in vetustate carnis tanquam superatum & peremptum, si

Ex lib. de natur. & grat.

Ex tractat. Euangel. secundum Ioh. 7.

In expost. epist. ad Gal.

Ex lib. 2. de baptis. paruulor.

non illicitis consensionibus quodammodo reuiuifcat, & in regnum proprium dominationemque reuocetur. Ab hac autem vetustate carnis in qua lex ista est peccati, vel peccatum iam remissum, vsque adeo spiritus vita discernitur, in cuius nouitatem baptizati per Dei gratiam renascuntur, ut parum fuerit Apostolo dicere tales non esse in peccato, nisi etiam diceret in ipsa carne illos non esse antequam ex hac mortali vita migrarent. *Qui enim in carne sunt* (inquit) *Deo placere non possunt. Vos autem non estis in carne, sed in spiritu, si tamen spiritus Dei habitat in vobis.* Et in carne sumus, & in carne non sumus. In carne enim sumus eo vinculo quod nondum solutum est, quo dissolui & esse cum Christo multo magis optimum. *Non autem sumus in carne, ex eo quod spiritus primitias dedimus Deo.* Si tamen possumus dicere, quia *conuersatio nostra in calis est*, tanquam capite placeamus Deo, pedibus autem tanquam extremis animæ partibus adhuc lubricum sentiamus.

Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius. Hoc Dominus comendauit in manducatione carnis suæ & potatione sanguinis sui, ut in illo maneamus & ipse in nobis. Manemus autem in illo cum sumus membra eius. Manet autem ipse in nobis cum sumus templum eius. Ut autem sumus membra eius, vnitas nos compaginat. Ut compaginet vnitas, quæ facit nisi charitas? Et charitas Dei vnde est? Apostolum interroga: *Charitas* (inquit) *Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est in nobis.* Ergo spiritus est qui viuificat. Spiritus enim facit viuia membra: Nec viuia membra spiritus facit, nisi quæ in corpore quod vegetat ipse spiritus inuenerit. Nam spiritus qui est in te ð homo quod constas ut homo sis, nunquid viuificat membrum quod separatam inuenerit à carne tua? Spiritum tuum dico animam tuam. Anima tua non viuificat nisi membra quæ sunt in carne tua. Vnitatem si tollas iam ex anima tua, non viuificatur, quia vnitati corporis tui non copulatur. Hæc dicuntur, ut amemus vnitatem, & timeamus separationem. Nihil enim sic debet formidare Christianus quam separari à corpore Christi. Si enim separatur à corpore Christi, non est membrum eius. Si non est membrum eius non vegetatur spiritu eius. *Quisquis autem*, inquit Apostolus, *spiritum Christi non habet, hic non est eius.*

Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus vero viuuit propter iustificationem. Anima iam pia quæ fuit impia, propter iustitiam fidei dicitur ex morte reuiuifcatæ atque viuere. Corpus autem non tantum moriturum propter animæ abscissum qui futurus est, sed propter tantam infirmitatem carnis & sanguinis etiam mortuum dicitur: loquente Apostolo. *Corpus quidem*, inquit, *mortuum est propter peccatum; Spiritus autem vita est propter iustitiam.* Hæc vita ex fide facta est: quoniam iustus ex fide viuuit. Sed quid sequitur? *Si autem spiritus eius qui suscitauit Iesum Christum à mortuis habitat in vobis, qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra propter inhabitantem spiritum eius in vobis.* Corpus enim mortuum est, ait Apostolus, *propter peccatum.* Non ait, corpus moriturum est, sed corpus mortuum est. Adhuc habet vitam utique corpus nostrum, & tamen comparatum corpori illi quod futurum est, qualia sunt angelorum corpora, inuenitur corpus hominis mortuum, quamuis adhuc habens animam. Ut euidentissimè appareat non tantum spiritus, sed etiam corporis mortem propter peccatum meruisse genus humanum, Apostolus dicit, *Si enim Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus autem vita est propter iustitiam.* Si ergo spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis habitat in vobis, qui suscitauit Christum Iesum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra per inhabitantem spiritum eius in vobis. Puto quod non expositore, sed tantum lectore opus habet tam clara & aperta sententia. Corpus, inquit, mortuum est non propter fragilitatem terrenam, quia de terræ puluere factum est, sed propter peccatum. Quid quærimus amplius? Et vigilantissime non ait mortale, sed mortuum. Namque antequam immutaretur in illam incorruptionem quæ in sanctorum resurrectio-

ne promittitur, poterat esse mortale quamuis non moriturum, sicut hoc nostrum potest (vt ita dicam) esse ægrotabile quamuis non ægrotaturum. Cuius enim caro est quæ non ægrotare possit, etiam si aliquo casu priuifquam ægrotet occumbat? Sic & illud corpus iam erat mortale: quam mortalitatem fuerat absumptura mutatio in æternam incorruptionem, si in homine iustitia, id est obedientia permaneret. Sed ipsum mortale nõ est factum mortuum, nisi propter peccatum. Quia verò illa resurrectio futura, mutatio non solum nullam mortem quæ facta est propter peccatum, sed nec mortalitatem habitura est, quam corpus animale habuit ante peccatum, non ait qui suscitauit Iesum Christum à mortuis viuificabit & mortua corpora vestra, cum suprâ dixisset corpus mortuum, sed viuificabit (inquit) & mortalia corpora vestra, vt scilicet iam non solum non sint mortua sed nec mortalia, cum animale resurget in spiritale, & mortale hoc induet immortalitatem, & absorbebitur mortale à vita. Cùm enim presentis temporis gratiam determinans, diceret quidem mortuum esse corpus propter peccatum, quia in eo nondum per resurrectionem renouato, peccati meritum manet, hoc est necessitas mortis, spiritum autem vitam esse propter iustitiam, quia licet adhuc corpore mortis huius oneremur, iam secundum interiorem hominem cœpta renouatione in fidei iustitiam respiramus: tamen ne humana ignoratia de resurrectione corporis nihil speraret, etiã ipsum quod propter meritum peccatum in presenti seculo dixerat mortuum, in futuro propter iustitiæ meritum dicit viuificandum, nec sic vt tantum ex mortuo viuum fiat. Quamquam itaque verear ne res manifesta exponendo potius obscureretur, apostolicæ tamen sententiæ lumen attende. *Si autem Christus*, inquit, *in vobis, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus autem vita est propter iustitiam.* Hoc dictum est, ne ideo putarent homines, vel nullum, vel paruum se habere beneficium de gratia Christi, quia necessario morituri sunt corpore. Attendere quippè debent, corpus quidem adhuc peccati meritum gerere, quod conditioni mortis obstrictum est: sed iam spiritum cepisse viuere propter iustitiam fidei: qui & ipse in homine fuerat quadam morte infidelitatis extinctus. Non igitur, inquit, parum vobis muneris putetis esse collatum per id, quod Christus in vobis est, quod in corpore propter peccatum mortuo, iam propter iustitiam vester spiritus viuuit: nec ideo de vita quoque ipsius corporis desperetis. *Si enim spiritus eius qui suscitauit Christum à mortuis, habitat in vobis, qui suscitauit Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra per inhabitantem spiritum eius in vobis.* Dicit etiam quemadmodum fiat, vt vitam in se mortem mortificando conuertat.

Ergo, inquit, fratres debitores sumus non carni, vt secundum carnem viuamus. Si enim secundum carnem vixeritis moriemini. Si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuuetis. Quicumque enim spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei.]

Quid est aliud quàm hoc, si secundum mortem viuendo mortem viuificaueritis, totum viuuet? *Quod si spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis habitat in vobis, qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra propter inhabitantem spiritum eius in vobis.* Distinguere autem inter illam generationem, & hanc processionem nescio, non valeo, non sufficio. Ac per hoc quia & illa & ista est ineffabilis, sicut Propheta de filio loquens ait, *Generatione eius quis enarrabit?* ita de Spiritu sancto verissimè dicitur, processionem eius quis enarrabit? Satis ergo sit nobis quia non est à seipso filius, sed ab illo de quo natus est, nõ est à seipso Spiritus sanctus, sed ab illo de quo procedit. Et quia de vtroque procedit sicut iam ostendimus, vnde & Spiritus patris dicitur est vbi legitur: *Si autem spiritus eius qui suscitauit Christum à mortuis habitat in vobis.* Et spiritus filij vbi legitur: *Qui autem spiritum Christi non habet, hic non est eius.* Non enim duo sunt Spiritus sancti tanquam singulorum, vnus Patris, & alter Filij, sed vnus potius Patris & Filij, de quo vno Spiritu scriptum est: *Erenim in spiritu vno nos omnes in vnum corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue Græci,*

Ex tractatu.
Psal. 112.

Philip. 3.

Ex tractu.
Euangel. secundum Ioan. 2.4.

Rom. 5.

Ex lib. 4.
de Trinit.

Rom. 1.

Ex tractatu.
Psal. 85.

Ex lib. de
baptis. parauulor.

Ex lib. ita Max. minime.

1. Ch. 11.

siue serui, siue liberi, & omnes vnium spiritum potauimus. Et alio loco: Vnum corpus & vnus spiritus. Quid ergo hæc Trinitas, nisi vnus eiusdemque substantiæ est? Quandoquidem non de aliqua materia, vel de nihilo est filius, sed de quo est genitus. Itemque spiritus sanctus non de aliqua materia vel de nihilo, sed inde est vnde procedit. Vita que fructu corporis delectata negligit Deum, inclinatur ad nihilum, & ista est nequitia. Hoc pacto autem vita carnalis & terrena efficitur, & hoc etiam caro & terra nominatur: & quando ita est, regnum Dei non possidebit. Si autem dum in hoc stadio vitæ humanæ anima degit, vincat eas quas aduersum se nutriuit cupiditates fruendo mortalibus, & ad eas vincedas gratia Dei se adiuuari credat mente illi seruiens & bona voluntate, sine dubitatione reparabitur, & à multis mutabilibus ad vnum incommutabile reuertetur reformata per sapientiam non formatam, sed per quam formantur vniuersa: fruaturque Deo per Spiritum sanctum, quod est donum Dei. Ita sit homo spiritalis omnia iudicans, vt ipse à nemine iudicetur, diligens Dominum Deum suum in toto corde & in tota anima & in tota mente, & diligens proximum suum, non carnaliter, sed tanquam seipsum. Se autem spiritaliter diligit, qui ex toto quod in eo viuunt Deum diligit. In his enim duobus præceptis tota lex pendet & propheta. Inde iam erit consequens, vt post mortem corporalem quam debemus primo peccato tempore atque ordine suo, hoc corpus restituatur pristinæ stabilitati. Quam non per se habebit, sed per animam stabilitam in Deo. Quæ rursus non per se stabilitur, sed per Deum quo fruatur: ideoque amplius quam corpus vigeat, & ipsa per incommutabilem veritatem, qui filius Dei vnicus est: atque ita & corpus per ipsum filium Dei vigeat, quia omnia per ipsum. Dona etiam eius quod animæ datur, id est sancto spiritu non solum anima cui datur salua & pacata & sancta fit, sed etiam ipsum corpus viuificabitur, eritque in natura sua mundissimum. Ille enim dicit: *Mundate que intus sunt, & que foris sunt munda erunt.* Dicit & Apostolus: *Viuite ab ita & mortalia corpora vestra propter spiritum manentem in vobis.* Ablato ergo peccato, auferetur poena peccati. Et vbi est malum? *Vbi est mors contentio tua? Vbi est mors aculeus tuus?* Vincit enim essentia nihilum, & sic absorbebitur mors in victoria.

Ergo fratres debitores sumus non carni vt secundum carnem viuamus, &c. usque hæredes Dei, coheredes autem Christi.

Ergo fratres accepto adiutorio, porrecto nobis desuper diuino auxilio brachio Domini: & ipso brachio Domini porrecto nobis auxilio Spiritu sancto, debitores sumus non carni, vt secundum carnem ambulemus, quia fides bene operari non potest nisi per dilectionem. Vt autem habeamus dilectionem, & ex ea possimus habere bonam operationem, nūquid eam nobis nos dare possumus, cum scriptum sit, *Charitas æ Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis?*

Si enim secundum carnem vixeritis moriemini. Iam supra dixerat, *Prudentia carnis mors est:* non quia caro malum est, sed secundum carnem viuere malum est. Si autem spiritu actiones carnis mortificaueritis, viuete. Hoc est opus nostrum in hac vita, actiones carnis spiritu mortificare quotidie, affligere, minuere, frenare, interimere. Quæ multa, non proficientes iam non delectant, quæ antea delectabat. Quando ergo delectabat & non ei consentiebatur, mortificabatur, quæ iam non delectat in mortificatu est. Cum ergo dixisset Apollus, *Si autem spiritu actiones carnis mortificaueritis viuete,* id est, illas concupiscentias carnis quibus non consentire magna laus est, quas non habere perfectio est: iam hic metuedum est ne quisquam rursus ad mortificandas actiones carnis de spiritu suo presumeret. Ergo ne hic se extolleret humanus spiritus, & ad hoc opus se idoneum firmumque iactaret, subiicit & ait: *Quotquot enim spiritu Dei aguntur, hi filij sunt Dei.* Non qui secundum carnem suam viuunt, non qui carnis voluptate ducuntur, non qui spiritu suo aguntur, sed quotquot spiritu Dei aguntur, hi filij sunt Dei. Dicit mihi aliquis: Ergo agimur, non agimus. Respondeo: immo & agis & ageris. Et tunc bene agis si à bono agaris. Spiritus enim Dei qui te agit, agenti adiutor est tibi. Ipsum nomen

adiutoris præscribit tibi, quia & tu ipse aliquid agis. Quotquot enim spiritu Dei aguntur hi filij Dei sunt non litera, sed spiritu, non lege præcipiente, minante, præmittente, sed spiritu exhortante, illuminante, adiuuante. Fortè dicturi eratis, & lex sufficit nobis. Lex timorem dedit, & videte quid hic subiicit Apollus: *Quia enim qui spiritu Dei aguntur, charitate aguntur: Charitas enim Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis: secutus adiunxit.*

Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timorem.

Quid est iterum? Quomodo terrente molestissimo pedagogo. Quid est iterum? Sicut in monte Sina accepistis spiritum seruitutis. Dicit aliquis: Alius est spiritus seruitutis, alius est spiritus libertatis. Si alius esset, non diceret Apollus iterum. Idem ergo spiritus, sed in tabulis lapideis in timorem, in tabulis cordis in dilectionem. Audistis quomodo longè positam plebem, voces, ignis, fumus, in monte terreat, quomodo autem veniens spiritus sanctus igneis linguis super vnumquemque discipulorum infederit. Iam ergo non in timore, sed in dilectione, vt non serui, sed filij simus.

Qui enim ideo adhuc bene agit quia poenam timet & Deum non amat, nondum est inter filios: vinam tamen vel poenam timeat. Timor seruus est, charitas libera est. Fac vel timore poenæ, si nondum potes amore iustitiæ. Veniet domina & seruus abscedet, quia consummata charitas foras mittit timorem.

Sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba pater.

Dominus timetur, pater amatur. Clamor iste cordis est non faucium, non labiorum, intus sonat auribus Dei, clauso ore, labiisque immotis. Susanna ista voce clamabat. Cor clamet, *Pater noster qui es in calis.* Quare non tantum Pater? Quid tibi vult *Abba pater*? Si enim quæras quid sit Abba, respondetur tibi pater. Abba enim Hebraicè pater dicitur. Quare vtrunque voluit Apollus dicere? Quia videbat lapidem angularem quem reprobauerunt qui edificauerunt, & factus est in caput anguli, non sine causa angularem dictum, nisi quia in osculum recipit vtrunque parietem de diuerso venientem, hinc circumcisio, inde præputium, inde Abba, inde Pater. Concordia parietum anguli gloria.

Ipsa spiritus reddit testimonium spiritui nostro, quia sumus filij Dei.

Non spiritus noster testimonium reddit spiritui nostro quia sumus filij Dei, sed spiritus Dei arrha reddit testimonium pro ea re quæ nobis promissa est.

Si autem filij, & hæredes.

Non enim inaniter filij, hæc est merces hæreditas, sed non quomodo est hominis patris hæreditas: relinquit enim filiis suis, non possidet cum filiis suis, & tamen magnū se facit & gratias sibi agi desiderat, quia voluit dare quod secum non posset auferre. Hæredes Dei sic sunt, vt ipse Deus sit hæreditas nostra, cui dicit Psalmus: *Dominus pars hæreditatis meæ.*

Hæredes quidem Dei.

Si parum vobis est, audite quod amplius gaudeatis.

Coheredes autem Christi.

Item lectionis eiusdem expositio.

Ergo fratres debitores sumus non carni, vt secundum carnem viuamus. Si enim secundum carnem vixeritis moriemini. Si autem spiritu actiones carnis mortificaueritis, viuete.

Nec tamen ideo debetis in homine, hoc est in vobismetipsis non in Domino gloriari, quando non secundum carnem viuatis, sed spiritu actiones carnis mortificatis. Vt enim non se extollerent quibus ista dicebat, exultantes se suo spiritu tanta hæc bona opera facere posse non Dei, propterea cum dixisset, *Si autem spiritu actiones carnis mortificaueritis, viuete, continuo subiicit.*

Quotquot enim spiritu Dei aguntur hi filij sunt Dei. Quando ergo spiritu actiones carnis mortificatis vt viuatis, illum glorificate, illum laudate, illi gratias agite, cuius spiritu agimini vt ista valeatis, vt vos filios Dei esse monstratis. *Quotquot enim spiritu Dei aguntur, hi filij Dei sunt.* Quotquot

ergo adiuncto solo adiutorio legis, sine adiutorio gratiæ confidentes in virtute sua suo spiritu aguntur, non sunt filij Dei.

Ex lib. ser.
de conti-
nuita.

Si autem spiritu facta carnis mortificaueritis uiuetis.] Vt spiritu nostra opera carnis mortificemus, spiritu dei agimur, qui dat continentiam qua frenemus, domemus, vincamus concupiscentiam. In hoc tam magno prælio in quo homo uiuit sub gratia, & cum benè pugnat adiutus exultat in domino cum tremore, non defant tamen streuis bellatoribus & operum carnis quamuis inuictis mortificatoribus aliqua vulnera peccatorum, propter quæ sananda quotidie veraciter dicant, *Dimitte nobis debita nostra*: contra eadem vitia & contra diabolum principem regemque vitiourum multo vigilantius & acrius ipsa oratione certantes, ne valeant aliquid mortifera suggestiones quibus instigat insuper peccatorem ad sua excusanda potius quàm accusanda peccata: ac sic illa vulnera non modo non sanentur, verum etiam & quæ mortifera non erant grauius & lethalius instigantur.

Ex lib. de
cor. & gra.

Quicumque enim spiritu Dei aguntur, hi filij sunt Dei.] Non se itaque fallant qui dicunt, vt quid nobis prædicatur atque præcipitur vt declinemus à malo, & faciamus bonum, si hoc nos non agimus, sed id velle & operari, Deus operatur in nobis? Sed potius intelligant si filij Dei sunt spiritu Dei se agi, vt quod agendum est agant, & cum egerint, illi à quo aguntur gratias agant. Aguntur enim vt agant, non vt ipsi nihil agant: & ad hoc eis ostenditur quid agere debeant, vt quòdo id agunt sicut agendum est, id est cum dilectione, & delectatione iustitiæ, suauitate quam dedit Dominus vt terra eius daret fructum suum accepisse se gaudeant: quando autem non agunt siue omninò non faciendo huc non ex charitate faciendo, orent vt quod non dum habent, accipiant. Quid enim habentur quod non accepturi sunt? aut quid habent quod non acceperunt? Filij Dei quamdiu mortaliter viuunt, cum morte confligunt, & quamuis sit de illis veraciter dictum, *Quot quot spiritu Dei aguntur, hi filij sunt Dei*, sic tamen spiritu Dei excitantur, & tanquam filij Dei proficiunt ad Deum, vt eos spiritu suo maximè aggrauante corruptibili corpore, tanquam filij hominis in quibusdam humanis motibus deficient ad se ipsos & idèd peccent. Interest quidè quantum. Neq; enim quia peccatum est omne crimen, idèd crimen est etiam omne peccatum. Itaq; sanctorum hominum vitam quamdiu in hac morte viuunt inueniri posse dicimus sine crimine, *peccatum autem si dixerimus quia non habemus* (ait Ioannes Apostolus) *ne ipsos seducimus, & veritas in nobis non est*.

Ex lib. En-
chirid.

1. Ioan. 1.

Sed neq; de ipsis criminibus quantūlibet magnis remittendis in sancta Ecclesia Dei misericordia desperanda est, agentibus penitentiam secundum modum sui cuiusq; peccati. In actione autem penitentia vbi tale commissum est, vt is qui commisit à Christi etiam corpore separetur, non tam consideranda est mensura temporis quàm doloris. *Cer enim contritum & humiliatum Deus non spernit*. Non enim qui spiritu suo aguntur, sed quot quot spiritu Dei aguntur hi filij sunt, non quia ipsi nihil agunt, sed ne nihil boni agant à bono aguntur vt agant. Nam tantò magis efficitur quicquid filius bonus, quantò largius ei datur à patre spiritus bonus. Plus est proculdubio agi quam regi. Qui enim regitur, aliquid agit, & idèd regitur vt rectè agat. Qui autem agitur, agere ipse aliquid vix intelligitur, & tamen tantum præstat voluntatibus nostris gratia Saluatoris, vt non dubitet Apostolus dicere, *Quot quot spiritu Dei aguntur, hi filij sunt Dei*. Nec aliquid in nobis libera voluntas melius agere potest, quàm vt illi se commendet qui malè agere non potest.

Ex lib. sen-
tentiarum
Erosperi.

Ex lib. qu.
Exod. t. 55.

Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, &c. Misisti spiritum tuum, cooperuit eos mare. Meminerimus autem spiritum Dei non solum ad beneficia, verum etiam ad vindictam commemorari. Nunquid aliud etiam supra dixit, *Per spiritum in a tua diuisa est aqua*? Iste itaque spiritus Dei in Aegyptios nominatur ipiritus iræ eius: quibus nocuit aquarum diuisio, vt intrantes possint aquis redeuntibus obrui. Filij vero Israel quibus profuit quòdaqua diuisa est, nò fuit ille spiritus iræ Dei. Vnde significatur

propter diuersas operationes & effectus spiritus Dei dissimiliter appellari, cum sit vnus atq; idem. Ille dicitur qui etiam Spiritus sanctus in vnitrate Trinitatis accipitur. Proinde nò arbitror alium quam eundem significari, vbi dicit Apostolus: *Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timorem, sed accepistis spiritum adoptionis in quo clamamus, abba pater*, quia eodem spiritu dei, id est, digito Dei, quo lex in tabulis lapideis conseripta est, timor incussus est eis, qui gratiam nondum intelligebant, vt de sua infirmitate atque peccatis per legem conuincerentur, sed lex illis fieret pedagogus quo perducerentur ad gratiam quæ est in fide Iesu Christi. De hoc autem spiritu adoptionis & gratiæ, id est de hoc opere spiritus Dei quo impartitur gratia & regeneratio in vitam æternam, dicitur, *Spiritus autem uiuificat*: cum supra diceretur, *Littera occidit*, id est, lex conseripta tantummodo sine adiutorio gratiæ.

Et illi qui sub lege sunt, & timore pœnæ iustitiam suam facere conantur, & ideo non faciunt iustitiam dei quia charitas eam facit, quàm non liber nisi quod licet, cum aliud habeat in voluntate qua mallet si fieri posset licere quod non licet & illi ergo credunt deo. Nam si omninò nò crederent, nec pœnam legis vtq; formidarent. Sed non hanc fidem commendat Apostolus qui dicit, *Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timorem, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum in quo clamamus, abba pater*. Timor ergo ille seruilis est, & in illo quamuis deo credatur, non tamen iustitia diligitur, sed damnatio timeatur, filij vero clamant, *Abba pater*. Quarum duarum vocum vna est ex circumcisione, altera ex præputio, Iudæi primum & Græci, quoniam vnus est deus qui iustificat circumcisionem ex fide, & præputium per fidem. Cum autem clamant, aliquid petunt. Et quid petunt nisi quod esuriunt & sitiunt? Et hoc quid est nisi quod de illis dictum est, *Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam quoniam ipsi saturabuntur*? Huc ergo transeant qui sub lege sunt, vt ex seruis filij fiant, nec sic tamen vt serui esse desistant, sed vt tanquam filij Domino & patri liberaliter seruiant, quia & hoc acceperunt. Dedit enim potestatem ille vnicus, filios dei fieri: credentibus in nomine eius, eosq; admonuit petere, quærere, pulsare, vt accipiant & inueniant, & aperiantur eis, addens increpationem & dicens: *Si vos cum sitis mali, nostri bona data dare filijs vestris, quãtò magis pater vester qui est in calis dabit bona petentibus se?* Hæc est fides quæ per dilectionem operatur non per timorem, non formidando pœnam, sed amando iustitiam. Vnde ergo ista dilectio, i. charitas per quam fides operatur, nisi vnde illam fides ipsa impetrauit? Neq; enim esset in nobis quantacumq; sit in nobis, nisi diffunderetur in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Charitas quippè dei dicta est diffundi in cordibus nostris, non qua nos ipse diligit, sed qua nos facit dilectiores suos, sicut iustitia dei qua iusti eius munere efficitur, & Domini salus qua nos saluos facit, & fides Iesu Christi qua nos fideles facit. Hæc iustitia dei, quam non solum docet per legis præceptum, verum etiam dat per spiritum donum. Sicut enim sunt duo timores qui faciunt duo genera seruitutum, sic sunt duæ seruitutes quæ faciunt duo genera seruorum. Est enim timor quem perfecta charitas foras mittit, & est alius timor castus permanens in seculum seculi. Illum timorem qui non est in charitate, attendebat Apostolus cum dicebat: *Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timorem*. Illum autem timorem castum attendebat cum dicebat, *Noli altum sapere, sed timere*. In illo timore quæ charitas foras mittit, est etiam seruitus simul foras cum ipso timore mittenda. Vtrunq; enim iunxit Apostolus, hoc est & seruitutem & timorem, dicendo: *Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timorem*. Ad hanc seruitutem seruum pertinentem intuebatur & Dominus dicens: *iam non dico vos seruos, quia seruus nescit quid faciat Dominus eius*. Non ille vtique seruus ad timorem pertinet castum, cui dicitur, *Euge bone serue: intra in gaudium Domini tui*: sed ille seruus pertinet ad timorem foras à charitate mittendum, de quo alibi dicit: *Seruus non manet in donum æternum: filius autem manet in æternum*. Quoniam ita quæ dedit nobis potestatem filios dei fieri, vt non serui sed

Ex lib. de
spiritu
littera.

Matt. 5.

Luc. 11.

Ex tract.
euangeli
secundum
Ioan. 12.

Rom. 11.

1. Ioan. 17.

1. Ioan. 1.

filij timus, vt miro quodam & ineffabili modo, sed tamē si modo serui, non serui esse possimus, serui scilicet timore casto ad quem pertinet seruus intrans in gaudium Domini sui, non serui aut timorē foras mittendo, ad quem pertinet seruus non manens in domo in æternum. Vt autem tales serui nō serui simus, dominum facere scimus. Hoc seruus ille nescit, qui nescit quid faciat dominus eius. Et cum aliquid boni facit sic extollitur, quasi hoc ipse faciat non dominus eius, & gloriatur in se nō in domino gloriatur cum se ipse deceperit quia sic gloriatur quasi non acceperit. Nemo inuitus benē facit etiam si bonum est quod facit, quia nihil prodest spiritus timoris, vbi non est spiritus charitatis. *Plenitudo legis charitas est*, quia per charitatem lex impletur non per timorem. In tantum enim fiunt mandata iustitię, in quantum adiuuat spiritus gratię. Mandatum Dei si timore fit pœnę, non amore iustitię seruiliter fit, non liberaliter, & ideo nec fit. Non enim bonus fructus est qui non de charitatis radice procedit.

Sed accepistis spiritum adoptionis filiorum in quo clamamus Abba pater.] Qualis res est si pignus tale est? nec pignus sed arrha dicenda est. Pignus enim quando ponitur, cum fuerit res ipsa reddita, pignus aufertur. Arrha autem de ipsa reddatur quę danda promittitur, vt res quando redditur impletur quod datum est non mutetur. Quod autē Marcus nō solum pater, sed *Abba pater* dominum dixisse commemorat, hoc est Abba Hebræicę, quod Latinę Pater. Et fortasē dominus propter aliquod sacramentum vtrunque dixerit, volens se ostēdere illam se tristitiā in persona sui corporis. i. Ecclesię suscepisse, qui factus est angularis lapis venienti ad eum, partim ex Hebræis ad quos pertinet quod ait *Abba*, partim ex gentibus ad quos pertinet quod ait *Pater*. Etiam Paulus Apostolus, non præmittens hoc sacramentum, in quo clamamus, inquit, *Abba pater*. Et iterum ait: *Misit Deus spiritum filij sui in corda nostra clamantem, Abba pater*. Oportuit enim vt bonus magister & verus Saluator infirmioribus compatiens in seipso demonstraret, non debere suos martyres desperare si qua fortē cordibus eorum irreperet sub tempus passionis ex humana fragilitate tristitia, cum eam vinceret voluntati suę præponendo voluntatem dei: quia ille scit quid expediat quibus consulit. Hoc est enim pater, quod *Abba pater*, sed ad sacramentum intimandum planius est *Abba pater*.

Ipse est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, vt duos conderet in se vnum hominum nouum faciens pacem, & commutaret vrosq; in vno corpore deo, in quo corpore sumus filij dei clamantes *Abba pater*, Abba propter illorum linguam, pater propter nostrum. Hoc enim Abba quod Pater. Vnde Dominus qui dixit, *Non sum missus nisi ad oues quę perierunt domus Israhel*, ostendens illi genti redditam præsentię ipsius promissionem, ait tamen alio loco: *Habeo alias oues quę non sunt ex hoc vili, oportet me ipsas adducere, vt sit vnus grex & vnus pastor*. Quod vtrunque breuiter dictum est in eo quod prophetia idem Apostolus commemorat: *Lætami gentes cum plebe eius*.

In expositione Epistolę ad Galatas.

Duo verba posuit, vt posterius interpretaretur primum. Nam hoc est abba quod pater. Eleganter autem intelligitur, non frustra duarum linguarum verba posuisse idem significantia, propter vniuersum populum qui de Iudæis & gentibus in vnitatem fidei vocatus est: vt Hebræum verbum ad Iudæos, Græcum ad gentes, vtriusque tamen verbi eadem significatio ad eiusdem fidei spiritusque vnitatem pertinet.

Ipse spiritus reddit testimonium spiritui nostro quod sumus filij Dei.] Ecclesia accipit hoc donum vt ea Spiritu sancto fiat remissio peccatorum. Quam remissionem cum trinitas faciat, propriē tamen ad Spiritum sanctum intelligitur pertinere. Ipse est enim spiritus adoptionis in quo clamamus *Abba pater*, vt ei possimus dicere, *Dimitte nobis debita nostra*. Et in hoc cognoscimus, sicut dicit Apostolus Ioannes, *quoniam Christus manet in nobis de spiritu quem dedit nobis*. Ipse spiritus testimonium reddit spiritui nostro quia sumus filij dei.

Ad ipsum enim pertinet societas qua efficiuntur vnum corpus vnici filij dei. Vnde scriptum est: *Si qua igitur exhortatio in Christo, si quid solatium charitatis, si qua societas spiritus*. Propter hanc societatem spiritus, illi in quos primitus venit, linguis omnium gentium sunt locuti. Quia sicut per linguas confociator est societas generis humani, sic oportebat per linguas omnium gentium significari, istam societatem filiorum dei & membrorum Christi, futuram in omnibus gentibus, vt quemadmodum tunc illum apparebat accepisse Spiritum sanctum qui loquebatur linguis omnium gentium, ita nunc ille se agnoscat accepisse Spiritum sanctum qui tenetur vinculo pacis Ecclesię quę diffunditur in omnibus gentibus. Vnde dicit Apostolus: *Studentes seruire vnitatem spiritus in vinculo pacis*. Quod autem ipse sit Spiritus patris, ipse filius dicit: *Qui de patre procedit*. Et alio loco: *Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis*. Quod verō ipse sit Spiritus filij, Apostolus dicit: *Misit Deus spiritum filij sui clamantem, Abba pater*. Hoc est clamare facientem: Nos enim clamamus sed in illo, id est in ipso diffundente charitatem in cordibus nostris, sine qua inanerit clamare quicunque clamat. Vnde item dicit: *Quisquis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius*. Ad quem ergo in Trinitate propriē pertinet huius communio societatis nisi ad eum spiritum qui est patri filioque communis?

Si autem filij, & heredes, heredes quidem Dei, cohæredes autem Christi.] Magna beneuolentia, magna misericordia. Vnicus natus est, & noluit remanere vnus. Multi homines cum filios non habuerint, perfecta ætate adoptant sibi, & voluntate faciunt quod natura non potuerunt. Hoc faciunt homines. Si autem aliquis habeat vnicum filium, gaudet ad illum magis quia solus omnia possessurus est, & non habebit qui cum eo diuidant hereditatem, & pauperior remanet. Non sic deus, vnicum eundem ipsum quem genuerat, & per quem cuncta creauerat, misit in hunc mundum, vt non esset vnus, sed fratres haberet adoptatos. Non enim nos nati sumus de deo quomodo ille vnigenitus, sed adoptati per gratiam ipsius. Ille enim venit vnigenitus soluere peccata, quibus peccatis implicabamur ne adoptaret nos propter impedimentum eorum. Quos sibi fratres facere volebat, ipse soluit, & fecit cohæredes. Sic enim dicit Apostolus: *Si autem filius, & hæres per Deum*. Et iterum: *Hæredes quidem Dei, sed cohæredes Christi*. Non timuit illi habere cohæredes, quia hæreditas eius non sit angusta, si multi possiderint. Illi ipsi certē illo possidente fiunt hæreditas ipsius, & ille vicissim sit hæreditas ipsorum. Audi quomodo ipsi fiunt hæreditas ipsius: *Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula à me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam*. Ille quomodo sit hæreditas eorum dicit in Psalmo: *Domine pars hæreditas mea & calicis mei*. Et nos illum possideamus, & ipse nos possideat. Ille possideat sicut Dominus, nos possideamus sicut salutem, nos possideamus sicut lucem.

Sicut Apostolus ad Hebræos dicit, *testamentum testamenti morte firmatur*: propterea pro nobis mortuo Christo nouum testamentum firmatum esse asserit, cuius similitudo vetus testamentum erat, in quo mors testatoris per victimam præfigurabatur. Si ergo quæratur quomodo sumus secundum verba eiusdem Apostoli cohæredes Christi, & filijque heredes dei, cum etiam hæreditas decessoris morte firma teneatur, nec vllō alio modo hæreditas possit intelligi: responderet, ipso quidem mortuo factos nos esse cohæredes, quoniam filij eius dicti sumus. *Non enim ieiunant*, inquit, *filij sponsi quamdiu cum illis est sponsus*. Hæredes ergo dicimur, quia reliquit nobis pacis ecclesiasticę possessionem per fidem temporalis dispensationis quam in hac vita possidemus. Quod testatus est dicens: *Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis*. Cohæredes autem eius efficiuntur, cum in fine seculi absorbebitur mors in victoriam. *Tunc enim ei similes erimus, quoniam videbimus eum sicuti est*. Quam hæreditatem non eius patris morte adipiscimur qui mori non potest, quandoquidem ipse sit hæreditas nostra, secundum illud quod scriptum

Ephes. 4.
Ioan. 15.
Matt. 10.

Ex tract.
Euangel.
secundum
Ioan. 2.

Psal. 2.

Psal. 15.

Ex libro
quart. 33.

Matt. 9.

Ioan. 14.

Ioan. 3.

Psal. 15. est, *Dominus pars hereditatis mea*: sed quoniam cum vocati sumus adhuc paruuli, & ad spiritalia contemplanda minus idonei, vsque ad humillimas nostras cogitationes se misericordia diuina porrexit, vt quomodocunque cernere niteremur quod non euidenter atque perspicue cernebamus. Id ipsum moritur quod in ænigmate cernebamus, cum facie ad faciem cernere cœperimus. Conuenienter ergo dicimus, moriturum esse quod auferetur. *Cum autem venerit quod perfectum est, auferetur quod ex parte est.* Ita nobis quodammodo moritur pater in ænigmate, & idem ipse fit nobis hæreditas cum facie ad faciem possidetur, nõ quia in se moritur, sed imperfecta in eum nostra visio perfecta visione perimitur. Et tamen nisi illa prior nos nutrirer, ad aliam plenissimam & euidentissimam non efficeremur idonei. Quod si etiam de Domino nostro Iesu Christo eius intellectus admittat, non enim nos cohæredes eius esse possumus, nisi & ipse hæres sit in corpore suo, intelligatur hæres, id est, in Ecclesia cuius hæredes sumus, quamuis ex nobis constet. *Quemadmodum filij eius matris dicimur, quamuis ex nobis constet.* Sed rursum quæri potest cuius morti facti sumus etiam nos hæreditas Dei secundum illud: *Dabo tibi gentes hereditamentum.* Nisi fortè huius mundi quo prius tanquam dominante tenebamur, post autem cum dicimus, *Mundus mihi crucifixus est, & ego mundo,* possideat nos Christus mortuo illo qui nos possidebat, cum ei renunciamus morimurque illi, & ipse nobis.

*Psal. 2.**Galat. 6.**Ex ferm. de versu. Psal. 67.*

Talis est enim via iustorum, talis est vita sanctorum tenentium Deum patrem, tenentium Ecclesiam matrem cum vtriusque fideliter adhærent, nec illum parentem nec istam offendentes, sed in amore vtriusque parentis viuentes, & ad hæreditatem æternam properantes non læso patre, non læsa matre, datur vnicuique hæreditas: *Quia duo parentes nos genuerunt ad mortem, duo parentes nos genuerunt ad vitam.* Parentes qui nos genuerunt ad mortem Adam & Eua, parentes qui nos genuerunt ad vitam Christus est & Ecclesia. Nati sumus certè vt moriamur. Præcessores genuerunt sibi successores. Nunquid genuerunt sibi cum quibus hic semper viuant? Sed tanquam decessuri qui illis succederent genuerunt sibi, Deus autem pater & mater Ecclesia non ad hoc generant. Generant autem ad vitam æternam, quia & ipsi æterni sunt, & habemus hæreditatem promissam à Christo vitam æternam.

Ioan. 1.

Secundum quod *verbum caro factum est, & habitauit in nobis,* nutritus creuit, passus, mortuus, & resuscitatus accepit hæreditatem regnum cælorum. In ipso homine accepit resurrectionem & vitam æternam. In ipso homine accepit, in verbo autem non accepit, quia incommutabiliter manet ab æterno in æternum.

Quia ergo accepit resurrectionem & vitam æternam caro illa qua resurrexit, & viuificata ascendit in cælum, hoc nobis promissum est. Ipsam hæreditatem expectamus vitam æternam. Adhuc enim non totum corpus accepit, quia caput in cælo est, membra adhuc in terra sunt. Nec caput solum accepturum est hæreditatem & corpus relinquetur, totus Christus accepturus est hæreditatem, totus secundum hominem, id est caput & corpus. Membra ergo Christi sumus, speremus hæreditatem, quia cum omnia ista transferint, hoc bonum accepturi sumus quod non transibit, & hoc malum euasuri quod non transibit. Hæreditas in qua cohæredes Christi sumus non multitudine minuitur filiorum, nec fit angustior numerositate cohæredum, sed tanta est multis quanta paucis, tanta singulis, quanta omnibus.

Sit amen compatimur vt & glorificemur. Exissimo enim quod sunt condigna passiones huius temporis ad futuram gloriam que reuelabitur in nobis.

*Ex tractatu.**Psal. 30.*

QVæ erit futura gloria nostra nisi æquari angelis & videre Deum? Quantum præstat cæco qui illi oculum sanauerit vt videat hanc lucem? Cùm sanus factus fuerit ille, nec inuenit quid dignum rependat sanatori suo, quantumlibet enim ille det, quid dabit tale quale ille præstitit? Vt plurimum det, aurum dabit. Ille lucem

præstitit, vt nouerit ille quia nihil dat, videat in tenebris quod dat. Quid ergo dabimus nos medico illi, oculos interioris nostri sananti, ad videndum quandam lucem æternam quod est ipse? *Quid illi dabimus?*

Quæramus, inueniamus, si possumus, & in angustiis inquisitionis nostræ exclamemus: *Quid retribuam Domino pro omnibus que retribuit mihi? Et quid inuenit? Calicem salutaris accipiam, & nomen Domini inuocabo.* Ad tempus laboras inter iniquos & iuste, in æternum non laborabis, breuis est molestia tua, æterna erit beatitudo tua. Ad modicum dolebis, sine fine gaudebis. Sed inter molestias incipis labi, proponitur exemplum passionum Christi. Vide quid pro te pertulit, qui quare perferret, non habebat. *Quantacunque patiaris, non peruenies ad illas insultationes, ad illa flagella, ad illam ignominiosam vestem, ad illam spineam coronam. Ad illam postremo crucem non peruenis, quia iam de pena generis humani sublata est.* Cùm enim antiqui scelerati crucifigerentur, modo nullus crucifigitur, honorata est & finita. Finita est in pena, manet in gratia. A locis suppliciorum fecit transitum ad frontes imperatorum. Qui tantum honorem dedit poenis suis, quid seruat fidelibus suis? His ergo rebus, his verbis, his allocutionibus, hoc tali exemplo, *confirmat iustos Dominus.* Sæuiant quantum voluerint, & quantum permisi fuerint peccatores, *confirmat iustos Dominus.*

Quicquid acciderit iusto, voluntati diuinæ deputet, & non potestati inimici. Sæuire ille potest, ferire si ille noluerit nõ potest. Si ille noluerit vt feriat, nouit suum quem admodum excipiat, *quem enim diligit Dominus corripit. Flagellat autem omnem filium quem recipit.* Quid sibi ergo plaudit iniquus, quia flagellum sibi de illo fecit pater meus? Illum assumpsit ad ministeriũ, me erudit ad patrimonium. Nec attendere debemus quantum permittat iniustis, sed quantum seruet iustis.

Vis scire quantum seruet iustis? Audi quid de nobis dictum est: *Dilectissimi filij Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus. Scimus quia cū apparuerit similes ei erimus quoniam videbimus eum sicuti est.* Seruatur ergo nobis nescio quod dulce spectaculum. Omnino et si cogitari ex aliqua parte in ænigmate & per speculum potest, dici tamen nullo modo potest pulchritudo illius dulcedinis quæ seruat Deus timentibus se, perficit autem sperantibus in se. Illuc parantur corda nostra in omnibus vitæ huius laboribus. Pararis, sed ad magnũ aliquid pararis. Vnde vox cuiusdam iusti confirmat: *Non sunt condigna passiones huius temporis ad futuram gloriam que reuelabitur in nobis.* Videtis ergo charissimi quæ sint proposita in hoc tempore seruis Dei, propter futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. Contrà quam non expenditur quælibet, quantalibet tribulatio temporalis. Indignæ sunt passiones huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. Ipse dicit qui patiebatur, & sciebat pro quo nomine patiebatur, & quo fructu patiebatur. *Non sunt condigna passiones huius temporis ad futuram gloriam que reuelabitur in nobis.* Sæuiat mundus, fremat mundus, increpet linguis, coruscet armis, quicquid potest faciat, quid faciet ad id quod accepturi sumus?

Appendo quod patior contra id quod spero, hoc sentio, illud credo & tamen plus valet quod credo quàm quod sentio. Quicquid est quod sæuit pro nomine Christi, si potest vinci tolerabile est. Si nõ potest vinci, migrare hinc facit, non extinguit sed accelerat. *Quid accelerat? Ipsum præmium, ipsam dulcedinem quæ cum venerit sine fine erit.* Opus cum fine, merces sine fine.

Nam expectatio creatura reuelationem filiorum Dei expectat.

Vique ad id vbi ait: *Spe enim salui facti sumus.*

HOc capitulum obscurum est, quia non hic satis apparet quam nunc vocet creaturam. Dicitur autem secundum Catholicam disciplinam creatura, quicquid fecit & condidit deus pater per vnigenitum filium in vitate Spiritus sancti. Ergo non solum corpora, sed etiã animæ nostræ ac spiritus creaturæ nomine continentur. Sic autem

dictum est: *Ipsa creatura liberabitur à seruitute interitus in libertatem glorie filiorum Dei: quali nos non sumus creatura sed filij Dei: in quorum gloriæ libertatem liberabitur à seruitute creatura.* Item dicit: *Scimus enim quia omnis creatura ingemiscit & dolet vsq; adhuc. Non solum autem illa, sed & nos ipsi, tanquam aliud simus nos, aliud omnis creatura.* Totum ergo capitulum particulatim considerandum est.

Existimo enim, inquit, quod indigna sunt passionis huius temporis ad futuram gloriam qua reuelabitur in nobis. Hoc manifestum est in nobis. Dixerat enim superius: Si autem Spiritu facta carnis mortificaueritis, uiuetis, quod fieri non potest sine molestia, cui patientia necessaria est. Quod pertinet ad quod paulo ante ait: Si tamen compatimur, ut & glorificemur. Quod itaque ait:

Nam reuelatio creaturae reuelationem filiorum Dei expectat.] Hoc etiam puto dicere: Nam & hoc ipsum quod in nobis dolet cum facta carnis mortificamus, id est, cum esurimus aut sitimus per abstinentiam, dum frenamus delectationem concupiscentiæ per charitatem, dum iniuriarum lacerationes & contumeliarum aculeos per patientiam sustinemus, dum neglectis atque reiectis voluptatibus nostris pro fructu matris Ecclesiæ laboramus, quicquid in nobis in hac atque huiusmodi attritione dolet, creatura est. Dolet enim corpus & anima: quæ utique creatura est & expectat reuelationem filiorum Dei, id est, expectat, quando appareat quod vocatum est in eâ gloria ad quam vocatum est. Quia enim filius Dei vnigenitus non potest appellari creatura, quandoquidem per ipsum facta sunt omnia quæcunque fecit Deus, distincte etiam nos vocamur creatura ante illam euidentiam gloriæ, & distincte vocamur filij quamuis hoc adoptione mereamur. Nam ille vnigenitus natura filius est. Ergo expectatio creaturæ, id est, expectatio nostra reuelationem filiorum Dei expectat, id est, quando appareat quod promissum est, quando re ipsa manifestum sit quod nunc spe sumus. *Filij enim Dei sumus, & nondum apparuit quod erimus. Scimus quia cum apparuerit similes ei erimus: quoniam videbimus eum sicuti est.* Ipsa est reuelatio filiorum Dei quam nunc expectat expectatio creaturæ. Non quod creatura reuelationem expectet alterius naturæ quæ non sit creatura, sed ipsa qualis nunc est expectat quando sit talis qualis futura est. Tanquam si diceretur operante pietate subiectis sibi coloribus & ad opus eius paratis, expectatio colorum manifestationem imaginis expectat, non quia tunc alij erunt aut non colores erunt, sed tantum quod aliam dignitatem habebunt. *Vanitati enim creatura, inquit, subiecta est. Hoc est illud: Vanitas vanitatum, & omnia vanitas. Que abundantia est homini in omni labore suo quem ipse laborat sub sole, cui dictum est, In labore manducabis panem? Vanitati ergo creatura subiecta est non sponte. Bene additum est, non sponte, homo quippe sponte peccat, sed non sponte damnatus est. Peccatum itaque fuit spontaneum contra præceptum facere veritatis, peccati autem pena subijci fallaciæ.*

Non enim sponte creatura vanitati subiecta est, sed propter eum qui subiecit in spe.]

Id est, propter eius iusticiam atque clementiam qui neque peccatum impunitum relinquit, neque insanabile uoluit esse peccatum. Et ipsa creatura, id est, ipse homo cum iam signaculo imaginis propter peccatum amisso, remanet tantummodo creatura. Et ipsa itaque creatura, id est, & ipsa quæ nondum uocatur filiorum forma perfecta, sed tantum uocatur creatura.

Liberabitur à seruitute interitus.]

Quod itaque ait, *Et ipsa liberabitur*, facit intelligi & ipsa quemadmodum & nos, id est, & de ipsis non est desperandum, qui nondum uocantur filij Dei, quia non crediderunt, sed tantum creatura, quia & ipsi credituri sunt, & liberabuntur à seruitute interitus quemadmodum nos qui iam filij Dei sumus, quamuis nondum apparuerit quid erimus.

Liberabitur ergo à seruitute interitus.

In libertatem glorie filiorum Dei. Scimus enim, quod omnis creatura ingemiscit & parturit vsq; adhuc. Non solum autem illa, sed & nos ipsi primitias Spiritus habentes, & ipsi intra nos gemimus.]

ID est, erunt & ipsi ex seruis liberi, & ex mortuis gloriosi in vita perfecta quam habebunt filij Dei. *Scimus enim quia omnis creatura congemiscit & dolet vsq; adhuc.* Omnis creatura in homine numeratur, non quia in eo sunt omnes Angeli & supereminentes virtutes ac potestates, aut cælum & terra & mare & omnia quæ in eis sunt, sed quia omnis creatura partim spiritalis est, partim animalis, partim corporalis. Quod ut ab inferioribus consideremus, corporalis creatura per loca tenditur: animalis autem uiuificat corporalem, spiritalis animalem regit. Et tunc bene regit, cum ipsa regendam se subijcit Deo. Cum autem transgreditur præcepta eius laboribus & ærumnis, per eadem ipsa quæ regere poterat implicatur. Ita omnis creatura in homine est, quia & intelligit Spiritu, & sentit anima, & localiter corpore mouetur. *Omni itaque creatura congemiscit & dolet.* Non enim tota, sed omnis dixit. Tanquam si quis dicat, quoniam solgem omnes homines uident qui sunt incolumes, sed non toti uident, quia tantum oculi uident. Ita in homine omnis creatura est, quia & intelligit & uiuit & corpus habet, sed non tota creatura est in ipso, quia sunt præter ipsum & Angeli qui intelligunt & uiuant, sunt & pecora quæ uiuant & sint, & corporalia quæ tantummodo sint, cum ipsum uiuere magis sit quam non uiuere, & ipsum intelligere magis quam sine intellectu uiuere. Cum ergo miser homo ingemiscit & dolet, *omnis creatura congemiscit & dolet vsq; adhuc.* Usque adhuc autem rectè dixit, quia etiam si sunt aliqui iam in sinu Abrahamæ, & latro ille in paradiso cum Domino constitutus illo die, quo credidit dolere destiterit, tamen *vsque adhuc omnis creatura congemiscit & dolet*, quia in his qui nondum liberati sunt omnis est dolor propter Spiritum & animam & corpus. Non solum autem, inquit, *omnis creatura congemiscit & dolet, sed & nos ipsi*, id est, non solum in homine corpus & anima & Spiritus simul dolent ex difficultatibus corporis: sed & nos ipsi exceptis corporibus in nobis ipsis congemiscimus. Et bene dixit, *Primitias habentes Spiritus*, id est, quorum iam Spiritus tanquam sacrificium oblatus sunt Deo, & diuinæ charitatis igne comprehensi. Hæc sunt primitiæ hominis, quia ueritas primum Spiritum nostrum obtinet ut per hunc cætera comprehendatur. Iam ergo habet primitias oblatas Deo qui dicit: *Mente seruo legi Dei, carne autem legi peccati*, & qui dicit, *Deo cui seruo in Spiritu meo*, & de quo dicitur: *Spiritus quidem promptus, caro autem infirma.* Sed quia adhuc dicit: *Infelix ego homo qui me liberabit de corpore mortis huius?* & adhuc talibus dicitur, *Viuificabit & mortalia corpora uestra propter Spiritum manentem in uobis*, nondum est holocaustum, erit tamen cum absorbebitur mors in uictoriam: cum ei dicitur, *Vbi est mors contentio tua? vbi est mors aculeus tuus?* Nunc autem, inquit, *non solum omnis creatura, id est, cum corpore, sed etiam nos ipsi primitias habentes Spiritus, id est, nos animæ, quæ iam primitias mentes nostras obtulimus Deo, in nobis ipsis congemiscimus, id est, præter corpus.*

Adoptionem filiorum expectantes redemptionem corporis nostri.]

Id est, ut & ipsum corpus accipiens beneficium adoptionis filiorum qua uocati sumus, totos nos liberatos, transactis omnibus molestijs, ex omni parte, Dei filios esse manifestet.

Spe enim salui facti sumus. Spes autem qua uidetur non est spes. Nam quod uidet quis quid sperat?]

Tunc ergo erit res quæ nunc est spes, cum apparuerit quid erimus, id est, similes illi, quoniam videbimus sicuti est. Hoc capitulum si hoc modo ut tractatum est aperiat, non incidimus in illas molestias quibus plerique homines dicere coguntur omnes Angelos sublimisque virtutes in dolore & gemitibus esse antequam nos penitus liberemur, quoniam dictum est, *omnis creatura congemiscit & dolet.* Quamuis enim adiuuent nos per suas sublimitates dum obtemperant Deo, qui pro nobis etiam unicum filium suum dignatus est mittere, tamen sine gemitu & doloribus id facere credendi sunt, ne miseri existimentur, feliciorque sit de numero nostro Lazarus ille

Rom. 7.

Rom. 1.

Matt. 26.

qui iam in Abrahamæ sinu requiescit: præfertim quia dixit eandem creaturam quæ congemiscit & dolet, vanitati esse subiectam, quod de summis & excellentibus virtutum potestatemque creaturis nefas est credere. Deinde liberandam eam dixit à seruitute interitus, quo illos cecidisse qui in cælis agunt vitam beatissimam, non possumus credere. Sed siue illa quam executi sumus, siue alia aliqua huius capituli expositio proferatur, id tantum cauendum est ne violet aut vulneret Catholicam fidem.

Scio enim vanos hæreticos de hoc capitulo multa impia & inepta iactasse.

Item quædam ex eodem capitulo.

Vanitati enim creatura subiecta est non volens, sed propter eum qui subiecit in spe.] Quid est, auerte oculos meos ne videant vanitatem? Nunquid quamdiu sumus in hoc mundo possumus non videre vanitatem? *Omnia enim creatura vanitati subiecta est,* quæ intelligitur esse in homine, & omnia vanitas. *Quæ abundantia hominis in omni labore suo, quo ipse laborat sub sole?* An iste fortassis hoc orat vt nõ sit eius vita sub sole vbi omnia vanitas, sed in illo fit in quo se viuificari petit? Ille quippe ascendit nõ super solem tantum, sed super omnes cælos vt adimpleret omnia: & in illo magis quàm sub sole viuunt qui non inaniter audiunt quod dixit Apostolus: *Quæ sursum sunt querite, vbi Christus est in dextera Dei sedens: quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram.* Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Ac per hoc si vita vestra ibi est vbi est veritas, non est vita nostra sub sole vbi vanitas. Sed hoc tam magnum bonum magis habemus in spe, non tenemus in re, secundum spem nostram beatus Apostolus locutus est ista, quia & illud cum dixisset: *Vanitati creatura subiecta est,* adiecit atque ait: *Non sponte, sed propter eum qui subiecit eam in spe.* Ergo in spe, quia speramus nos adhæsurus contemplantæ veritati, subiecti sumus inter vanitatem. Creatura ista spiritalis, animalis, corporalisque omnis in homine est, imò homo est. Sponte peccauit, & inimica facta est veritati, sed vt merito puniretur non sponte subiecta est vanitati. Denique post pauca: *Non solum autem,* inquit, *sed & nos ipsi primitias Spiritus habentes,* id est, qui nondum quidem ex toto quod sumus, sed ex ea parte qua peccatoribus meliores sumus, Deo non vanitati subditi ingemimus, hoc est per primitias Spiritus, & ipsi in nobismetipsis ingemiscimus adoptionem expectantes redemptionem corporis nostri.

Spe enim salui facti sumus, spes enim quæ videtur non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat?]

Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus. Quamdiu itaque hic secundum carnem sumus, cuius adoptionem & redemptionem per patientiam spei adhuc expectamus, tam diu secundum id per quod sub sole sumus, vanitati subiecti sumus.

Diligit itaque homo sponte vanitatem, cum deserta soliditate veritatis, opinabilia sequitur, id est, mutabilia. Cum autem inde meritas penas luit, subijcitur non sponte vanitati, sicut subiecta est in homine peccante. Hinc enim Apostolus ait: *Omnia creatura vanitati subiecta est non sponte:* quia & in homine omnis est. Inest quippe homini & inuisibile aliquid secundum animum, & visibile secundum corpus. Omnis enim creatura partim est visibilis, partim inuisibilis. Nec tamen est omnis in pecore, cui mens intellectualis nõ inest, in spem sane subiectam esse propter misericordiam liberantis per remissionem peccatorum & adoptionem gratiæ.

Scimus enim quia omnis creatura ingemiscit & parturit vsque adhuc.] In vnoquoque homine omnis creatura non vniuersaliter, sicut est cælum & terra, & omnia quæ in eis sunt, sed generatim quodammodo intelligi potest, quia rationalis in eo est, quam vel probantur Angeli habere vel creduntur, & vt ita dicam sensualis, qua & bestia non caret, vtuntur enim sensibus & sensualibus motibus ad appetenda vtilia & vitanda contraria: & vitalis priuata sensu, qualis aduertit in arboribus potest. Nam & in nobis sine sensu nostro fiunt corporis incrementa, nec capilli cum præcinduntur, sentiunt, & tamen crescunt. Iam vero corporalis

ipsa creatura euidentius apparet in nobis, quæ licet ex terra facta atque formata sit, insunt tamen illi ex omnibus humeris corpori mundi elementis quædam particulæ ad temperiem valetudinis.

Nam & calore membra vegetantur qui est ab igne, cuius etiam lux per oculos emicat, & aëre venarum discursus quas arterias vocant, atque spiramenta pulmonis implentur. Et humor nisi esset, nulla sputamenta confluerent, vitamque absumeret siccitas. Nam & ipse sanguis humido lapsu alias venas replens quasi riuus & fluminibus per cuncta diffunditur. Ita nullum est creaturæ genus quod non in homine possit agnosci, ac sic omnis creatura in eo congemiscit & dolet, reuelationem filiorum Dei expectans: quæ per corporis etiam resurrectionem & si non in omnibus hominibus, omnis tamen à corruptionis seruitute liberabitur, quia & in singulis omnis est.

Sed & nos ipsi primitias Spiritus habentes, & ipsi intra nos gemimus adoptionem filiorum expectantes redemptionem corporis nostri.] In nobismetipsis, inquit, ingemiscimus adoptionem expectantes redemptionem corporis nostri. Quid enim? Nondum redemptus es d. Paule. Nondum pro te precium persolutum est? Nonne sanguis ille iam fusus est? Nonne ipsum est precium omnium nostrum? planè ipsum. Sed quid ait? *Spe enim salui facti sumus. Spes autem quæ videtur, non est spes.* Quod enim videt quis quid sperat? Si autem quod non videmus speramus per patientiam expectamus. Quid autem expectat, per patientiam? Salutem. Cuius rei salutem? Ipsius corporis, quia hoc dixit redemptionem corporis nostri. Si salutem corporis expectabat, non erat salus illa quam habebat. Esuries, sitis interficit si subuentum non erit. Medicamentum enim famis est cibus, & medicamentum sitis est potus, & medicamentum fatigationis est somnus. Detrahe ista medicamenta, vide si nõ interficiunt illa quæ existunt. Si sepositis istis non sunt morbi, est sanitas. Si autem habes aliquid quod te possit interficere nisi manducaueris, noli gloriari de sanitate, sed gemens expecta redemptionem corporis tui.

Gaudete redemptum, sed nondum re. Spe securus es. Etenim si non genueris in spe, non peruenies ad rem.

Audi Apostolum: *Spe enim salui facti sumus.* Et vide quia de ipsa salute corporis dicebat: *In nobismetipsis, inquit, ingemiscimus adoptionem expectantes redemptionem corporis nostri.* *Spe enim salui facti sumus. Spes autem quæ videtur non est spes. Quod enim videt quis quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus. Qui perseuerauerit vsq; in finem: ipsa est illa patientia: Hic saluus erit: ipsa est salus quam nondum habemus, sed habituri sumus. Nondum est res, sed certa spes.*

Si redemptor noster ille dicitur, captiui tenebamur. Vbi ergo tenebamur vt ille veniret redimere captiuos? Vbi tenebamur? Forte apud barbaros. Peioris barbaris diabolus & Angeli eius, ipsi antea tenebant genus humanum. Ab his redemit nos, quoniam non aurum nec argentum sed sanguinem suum pro nobis dedit. Paulum Apostolum interrogemus. Etenim ipse præcipue gemit in ista captiuitate suspirans æternæ Hierusalem, & docuit nos gemere ex ipso Spiritu quo & ille impletus gemebat. Hoc enim ait: *Omnia creatura congemiscit & dolet vsq; nunc.* Et iterum: *Vanitati enim creatura subiecta est, ait, non sponte, sed propter eum qui subiecit in spe.* Omnem creaturam dixit in hominibus etiam nondum credentibus, sed tamen credituris, ingemiscere creaturam in laboribus. Nunquid nam in his tantum qui nondum crediderunt? Iam vero in his qui crediderunt non gemit nec parturit creatura? *Non solum autem,* inquit, *sed & nos ipsi primitias Spiritus habentes,* id est, qui iam mente credimus Deo, qui iam mente & Spiritu Deo seruimus, & in ipsa fide primitias quasdam dedimus, vt primitias nostras sequamur. Ergo & nos ipsi in nobismetipsis ingemiscimus adoptionem expectantes redemptionem corporis nostri. Gemebat ergo & ipse, & gemunt omnes fideles adoptionem, expectantes redemptionem corporis sui. Vbi gemit? In ista mortalitate. Quæ redemptionem expectant corporis sui? Quæ præcessit in Domino, qui resurrexit à mortuis & ascendit in cælum. Hoc nobis

Extra-
tu.
Psal. 118.

Extra-
tu.
Psal. 37.

Extra-
tu.

Psal. 30.

Matt. 11.

Ex lib. con.
Secundin.

Extra-
tu.
Psal. 121.

Ex lib. ad
conf. Oro-
ssi.

Eccl. 1.

antequam reddatur necesse est gemamus, etiam fidele, etiam sperantes. Id ideo sequitur ibi, quasi diceret ei. Qui tibi ergo profuit Christus si adhuc gemis? Et quomodo Saluator saluum te fecit? Qui gemit adhuc ægrotat. Subiunxit & ait: *Spe enim salui facti sumus. Spes quæ videtur non est spes. Quod enim videt quis quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus.* Ecce quare gemimus, & quomodo gemimus, quia quod speramus iam quidem expectamus sed nondum tenemus, & donec teneamus in tempore suspiramus, quia desideramus quod nondum tenemus? Quare? quia *spe salui facti sumus.* Iam caro sumpta de nobis in Domino non spe, sed re salua facta est. Resurrexit enim & ascendit in capite nostro caro nostra salua, in membris adhuc saluanda est. Secura gaudeant membra, quia à capite suo non sunt deserta.

In nobis in seipsum ingemiscimus adoptionem filiarum, expectantes redemptionem corporis nostri. Quamuis ergo bonum aliquid sit corpus nostrum, tamen quamdiu mortale propter peccatum, quamdiu indigens, quamdiu corruptibile, quamdiu ita mutabile ut ne puncto quidem temporis consistat in se, proculdubio tale est ut optemus redemptionem illius quæ sit aliquando non tale. Sed quale erit aliquando? quale idem Apostolus dicit alio loco, *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem,* corpus iam celeste & spiritale, corpus Angelicum in societate Angelorum.

Spe enim salui facti sumus, &c. Quanto est quisque sanctior & desiderij sancti plenior, tanto est eius in orando letus vberior. An non est vox cuius supernæ Hierusalem, *Facta sunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte, & Lauabo per singulas noctes lectulum meum, lacrymis stratum meum rigabo, & Gemitus meus non est absconditus à te, & Dolor meus renouatus est?* Aut vero non eius filij sunt qui ingemiscunt grauati, in quo nolunt spoliari sed superueltiri, ut absorbeatur mortale hoc à vita? Nonne ipsi sunt qui primitias habentes Spiritus in semetipsis ingemiscunt, adoptionem expectantes redemptionem corporis sui?

Apostolus saluos nos dicit factos per lauacrum regenerationis: qui tamen alio loco inquit, *Spe salui facti sumus. Spes autem quæ videtur non est spes. Quod enim videt quis quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus.* Vnde etiam coapostolus eius Petrus. *In quem modo, inquit, non videntes creditis, quem cum videritis exultabitis in gaudio inenarrabili & honorato, percipientes mercedem fidei salutem animarum vestrarum.* Si ergo nunc est tempus fidei, salus autem animarum merces est fidei, quis dubitet in fide quæ per dilectionem operatur, peragendum diem atque in fine diei recipendam esse mercedem fidei? Non solum redemptione corporis nostri, de qua dicit Apostolus Paulus, verum etiam salutem animarum nostrarum, de qua dicit Apostolus Petrus. Vtriusque enim rei felicitas isto tempore atque in ista mortalitate in spe potius habetur quam in re tenetur. Verum hoc interest, quod exterior homo noster, id est, corpus adhuc corrumpitur, interior autem, id est, anima iam renouatur de die in diem. Itaque & immortalitatem carnis, & salutem animarum futuram expectamus, quamuis iam pignore accepto salui facti esse dicamur.

Meminerimus in corruptibili corpore quod aggrauat animam, vitam nos miseram viuere, sed qui iam redempti per mediatorem sumus, & Spiritum sanctum pignus accepimus, beatam vitam in spe habemus, & si re ipsa nondum tenemus. *Spe enim quæ videtur non est spes. Quod autem videt quis quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus.* In malis autem quæ quisque patitur, non in bonis quibus fruitor opus est patientia. Hanc itaque vitam de qua scriptum est: *Nunquid non tentatio est vita humana super terram?* in qua clamamus quotidie ad Deum: *Libera nos à malo,* cogitur homo tolerare etiam remissis peccatis, quamuis ut in eam veniret miseriam primum fuerit causa peccatum. Productior est enim poena quam culpa: ne parua putaretur culpa si cum illa finiretur & poena. Ac per hoc vel ad demonstrationem debilitate miseriam, vel ad emendationem labilis vite, vel ad exer-

citationem necessariæ patientiæ temporaliter hominem detinet poena, etiam quem iam ad damnationem sempiternam reum non retinet culpa. Hæc est istorum die rum quos in hac mortalitate agimus malos, quamuis in eis diligamus dies videre bonos, flenda quodam, sed non reprehendenda conditio. Venit enim ira Dei iusta, de qua scriptura loquens: *Homo, inquit, natus ex muliere breuis vita, & plenus ira,* cum ira Dei non sit ut hominis, id est, concitatio perturbati animi, sed tranquilla iusti supplicij constitutio. In hac ira sua Deus non continens miserationes suas sicut scriptum est, præter alia solatia miserorum quæ generi humano præbere non cessat, in plenitudine temporis quo ipse sciebat esse faciendum, misit Deus filium suum vnigenitum per quem creauit vniuersa, ut manens Deus fieret homo, ut esset mediator Dei & hominum homo Christus Iesus, in quem credentes per lauacrum regenerationis soluto reatu omnium peccatorum, & originalis videlicet quod generatio trahit, contra quam maximè regeneratio est instituta, & cæterorum quæ malè agendo contracta sunt, liberarentur à damnatione perpetua, & viuerent in fide & spe & charitate peregrinantes in hoc sæculo, atque in eius tentationibus laboriosis & periculosis, consolationibus autem Dei & temporalibus & spiritalibus ambularent, ad conspectum eius viato tenentes quod eis factus est Christus. Et quia in ipso quoque ambulantes non sunt sine peccatis, quæ de huius vite infirmitate subrepunt, dedit eleemosynarum remedia salutaria quibus eorum adiuuaretur oratio, ubi eos dicere docuit: *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.* Hoc agit Ecclesia spe beata in hac vita amnosa.

Saluos enim nos fecit per lauacrum regenerationis. Sed alio loco dicit quemadmodum hoc factum est: *Non solum, inquit, sed etiam nos ipsi primitias habentes Spiritus, & ipsi in nobismetipsis ingemiscimus adoptionem expectantes redemptionem corporis nostri. Spe enim salui facti sumus.* Adoptio ergo plena filiorum in redemptionem fiet corporis nostri. Primitias itaque nunc Spiritus habemus, vnde iam filij Dei re ipsa facti sumus. In cæteris vero spe licet salui, sicut in nouati, ita & filij Dei: re autem ipsa quia nondum salui, idè plene nondum innouati, nondum etiam filij Dei sed filij sæculi. Proficimus ergo in renouationem iustamque vitam, per quod filij Dei sumus. Consumetur ergo quod filij carnis & sæculi sumus: & perficietur quod filij Dei & Spiritu renouati sumus. Vnde idem Ioannes: *Dilectissimi, inquit, filij Dei sumus, & nondum apparuit quod erimus. Quid est hoc, sumus & erimus, nisi quia sumus in spe, erimus in re? Nam sequitur & dicit: Scimus quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam vidimus eam facti est.* Nunc ergo & similes ei esse iam cepimus primitias habentes Spiritus, & adhuc dissimiles sumus per reliquias verustatis. Proinde in quantum similes, in tantum regenerante Spiritu filij Dei: in quantum autem dissimiles, in tantum filij carnis & sæculi, donec totum transeat in adoptionem, & non sit peccator, & quæras locum eius & non inuenias. *Spe salui facti sumus. Spes autem, inquit, quæ videtur non est spes. Quod enim videt quis quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus.* Hinc nobis exhortatorium & consolatorium præbere sermonem admonet nos ipse Dominus Deus noster, cui dicitur in Psalmo: *Spes mea est tu, portio mea in terra viuentium.* Ipse inquam qui ipse nostra est in terra viuentium, iubet ut loquamur in hac terra morientium, ut non respiciatis quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur temporalia sunt, quæ autem non videntur æterna.

Quia ergo quod non videmus speramus & per patientiam expectamus, merito nobis in Psalmo dicitur: *Expecta Dominum, viriliter age; & confortetur cor tuum, & sustine Dominum.* Mundi enim promissa semper fallunt, Dei vero promissa nunquam fallunt. Sed quia mundus quod pollicetur, hic videtur daturus, id est, in hac terra morientium in qua nunc sumus, Deus autem quod pollicetur, in terra viuentium nobis daturus est, multi fatigantur expectare veracem, & non erubescunt amare fallacem. De talibus

Iob. 14.

Ex lib. de bapt. parantorum. Tit. 3.

1. Iuan. 3.

Ibidem.

Ex serm. de ver. Apost. 23.

Psal. 26.

Ecc. 2. dicit scriptura: *Va his qui perdidit sustinentiam, & diuertit in vias prauas.* Cum etiam viriliter agentibus & corde confortato Dominum sustinentibus, filij sempiternæ mortis insultare non cessent, iactantes suas delicias temporales, quæ ad tempus obdulcunt fauces eorum, postea vero amariore felle inueniunt eas. Dicunt enim nobis. Vbi est quod vobis promittitur post hanc vitam? Quis huc inde reuersus est, & indicauit vera esse quæ creditis? Ecce nos in nostrarum voluptatum satietate letamur, quia quod videmus speramus. Vos autem in laboribus continentiae cruciamini, credendo quod non videtis. Deinde subiungunt quod commemorauit Apost. *Manducemus & bibamus, ut non moriamur.* Sed vide quid ipse cauendum monuerit. *Corrumpunt,* inquit, *mores bonos colloquia praua. Sobrii estote, nolite peccare.* Cauete ergo fratres ne talibus colloquijs mores vestri corrumpantur, & euertatur spes & oneruetur patientia, & diuertatis in vias prauas, imò vero mites atque mansueti tenete vias rectas quas vos Dominus docet. De quibus Psalmus dicit: *Dirigit mites in iudicio, docebit mansuetos vias suas.* Patientiam quippe in laboribus huius vitæ, sine qua nemo potest custodire spem futuræ vitæ, nemo potest perpetuo retinere nisi mitis atque mansuetus, qui non resistit voluntati Dei, cuius iugum leue est, & sarcina leuis. Ita quippe mites atque mansueti non solum cõsolationes eius amabitis sed etiam flagella eius tanquam boni filij tolerabitis, vt quando quod non videtur speratis, per patientiam expectetis. Sic agite, sic ambulate.

1. Cor. 15. In Christo enim ambulatis, qui dixit, *Ego sum via.* Quomodo in eo ambulandum sit, discite non solum eius verbo, sed etiam eius exemplo. *Hic enim proprio filio non pepercit Pater, sed pro nobis omnibus tradidit illum,* non vtique nolentem neque reculantem, sed pariter volentem, quia vna est voluntas Patris & Filij secundum æqualitatem formæ Dei, in qua cum esset, non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo, & singulariter obedientem secundum quod semetipsum euacuauit, formam serui accipiens. Nam & ipse dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam Deo in odorem suauitatis. Sic ergo pater proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum, vt & ipse filius traderet semetipsum pro nobis. Traditus ergo ille excelsus per quæ facta sunt omnia, traditus propter formam serui in opprobrium hominum & abiectionem plebis, in contumelias, in flagella, in mortem crucis, docuit nos exemplo suæ passionis cum quanta patientia in illo ambulemus, & firmavit nos exemplo suæ resurrectionis, quid ab illo patienter sperare debemus.

Si enim quod non videmus speramus per patientiam expectamus.

Coloss. 1. Quod non videmus quidem speramus, sed corpus sumus illius capitis in quo iam perfectum est quod speramus. De illo enim dictum est, quod sit caput corporis

1. Cor. 12. Ecclesiæ primogenitus ipse primatum tenens. Et de nobis dictum est, Vos autem estis corpus Christi & membra. Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus securi, quoniam qui resurrexit caput nostrum, seruat spem nostram: & quoniam priusquam resurgeret flagellatus est caput nostrum, firmavit patientiam nostram:

Hebr. 12. Scriptum est enim: *Quem diligit Deus corripit, flagellat autem omnem filium quem recipit.* Non itaque in flagello deficiamus, vt in resurrectione gaudeamus. Ita enim verum est quod *flagellat omnem filium quem recipit, vt nec proprio filio pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum.* Intuentes ergo eum qui sine peccati merito flagellatus est, qui mortuus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram, non timeamus ne abijciamur flagellati, sed potius confidamus quia recipiemur iustificati. Quamuis enim nondum venerit nostri gaudij plenitudo, nec modo tamen sine gaudio relictus sumus, quia *spe salui facti sumus.* Ideò & ipse Apostolus qui ait, *Si quod non videmus, speramus: per patientiam expectamus,* dicit alio loco: *Spe gaudentes, in tribulatione patientes.* Habentes ergo talem spem multa fiducia vtamur, & sermo noster in gratia sit conditus sale, vt sciamus quemadmodum oportet vnicuique respondere. Dicendum est enim eis, qui cum perdidissent vel

Rom. 12. nunquam suscepissent sustinentiam, nobis sustinentibus Dominum, quia quod non videmus speramus per patientiam, etiam insultare audent cum imitari deberent. Nos irridetis qui speramus æterna: quæ cum venierint nõ transibunt, quia nec ipsa veniunt sed tantum permanent, nos autem ad illa veniemus, cum per viam dominicam illa quæ transeunt transferimus. A vobis vero temporalia nec sperari aliquando desinunt, & tamen crebro sperata nos salunt: nec cessant vos inflammare futura, corrumpere venientia, torquere transeuntia. Nonne ipsa sunt quæ concupita madescunt, adepta vilescunt, amissa vanescunt? Vtimur eis & nos secundum peregrinationis nostræ necessitatem, sed non in eis gaudia nostra figimus, ne illis labentibus subruamur, Vtimur enim hoc mundo tanquam non videntes, vt veniamus ad eum qui fecit hunc mundum, & in eo maneamus eius æternitate perfuerentes. Quid est autem quod dicitis, quis huc inde venit? & quid apud inferos geratur quis hominibus indicauit? Et hinc vobis os claudit, qui mortuum die quarto resuscitauit, & vltra non moriturus die tertio resurrexit, & antequam moreretur, qualis vita morientes excipiant, tanquam ille quem nihil lateret, & in paupere quiescente, & in ditite ardente narravit. Non extinguetur in nocte lucerna eius. Lucerna Ecclesiæ spes eius. Ad illam operatur omnis homo quicquid boni ad spem facit, & in nocte ardet lucerna ista. Quod enim non videmus speramus: ideò nõ est. Si autem & non videmus & non speramus, & nox est & lucerna nõ ardet. Quid infelicius talibus tenebris? Vt autem non deficiamus in tenebris, & per patientiam expectemus quod nõ visum speramus, tota nocte ardeat lucerna nostra. Qui enim nobis quotidie loquitur verbum, tanquam oleum infundit in lucerna extinguitur.

Similiter autem & Spiritus adiuuat infirmitatem nostram. Nam quid oremus sicut oportet nescimus, sed ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret Spiritus, quia secundum Deum postulat pro sanctis. Scimus autem quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, his qui secundum propositum vocati sunt sanctis.

Ratio quicquid impetrat, euidenter ostendit donum Dei esse, ne homo existimet à seipso esse: quod si in potestate haberetur, non vtique posceretur. Veruntamen ne saltim orationes putarentur præcedere merita, quibus non gratuita daretur gratia, sed iam nec gratia esset quia debita redderetur, etiam ipsa oratio inter gratiæ munera reperitur. Quid enim oremus, ait doctor gentium, sicut oportet nescimus, sed ipse Spiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Quid est enim interpellat, nisi interpellare nos facit? Indigentis enim certissimum indicium est interpellare gemitibus. Nullius autem rei esse indigentem fas est credere Spiritum sanctum, sed ita dictum est, interpellat, quia interpellare nos efficit nobisque interpellandi & gemendi inspirat affectum, sicut illud in Euangelio: Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis. Neque enim & hoc ita fit de nobis tanquam nihil facientibus nobis. Adiutorium ergo Spiritus sancti sic expreffum est, vt ipse facere diceretur quod vt faciamus facit. Nam non esse intelligendum Spiritum nostrum de quo dictum est, Interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, sed Spiritum sanctum quo nostra infirmitas adiuuatur, satis ipse demonstrat Apostolus Paulus. Inde enim cœpit: Spiritus, inquit, adiuuat infirmitatem nostram. Deinde ista subiunxit: Quid enim oremus sicut oportet nescimus: sed ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. De hoc quippe Spiritus apertius alibi dicit: Non enim accepistis Spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis Spiritum adoptionis filiorum in quo clamamus, Abba Pater. Ecce hic non dixit quod ipse Spiritus clamet orando, sed in quo clamamus, inquit, abba Pater. Alio tamen loco ait: Quoniam filij estis misit Deus Spiritum filij sui in corda vestra clamantem, abba Pater. Non hic ait in quo clamamus, sed ipsam Spiritum clamantem dicere maluit, quo efficitur vt clamemus sicut sunt illa. Ipse Spiritus interpellat gemitibus inenarrabilibus, & sicut, Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis. Sicut ergo nemo recte sapit, recte intelligit,

Luc. 2.

Gal. 4.

Luc. 2.

Gal. 4.

Luc. 2.

Gal. 4.

Luc. 2.

Gal. 4.

Luc. 2.

Gal. 4.

Luc. 2.

Gal. 4.

Luc. 2.

Gal. 4.

Luc. 2.

Gal. 4.

recto consilio ac fortitudine praualet, nemo scienter pius est vel pie sciens, nemo timore casto Deum timer, nisi acceperit Spiritum sapientiae & intellectus, consilij & fortitudinis, scientiae & pietatis & timoris Dei, nec habet quifquam virtutem veram, charitatem sinceram, continentiam religiosam, nisi per Spiritum virtutis & charitatis & continentiae, ita sine Spiritu fidei non est recte quispiam crediturus, nec sine Spiritu orationis salubriter oraturus: non quia tot sunt Spiritus, sed *omnia haec operatur vnus atq; idem Spiritus, diuidens propria vnicuiq; prout vult, quia Spiritus vbi vult spirat.* Sed quod fatendum est, aliter adiuuat nondum inhabitans, aliter inhabitans. Nam nondum inhabitans adiuuat vt sint fideles: inhabitans adiuuat iam fideles. *Quid enim oremus sicut oportet nescimus,* sed ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, quia ipse interpellat pro sanctis. Quid est ipse Spiritus interpellat pro sanctis, nisi ipsa charitas quae in te per Spiritum facta est? Ideo enim dicit idem Apostolus ad Romanos quinto: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.* Charitas ipsa gemit, charitas ipsa orat. Contra hanc aures claudere non nouit qui illam dedit. Securus esto, charitas roget, & ibi sunt aures Dei.

Quid enim aliud significat quod dicitur, Deum requiescisse ab omnibus operibus suis quae fecit bona valde, nisi requiem nostram, quam nobis daturus est ab omnibus operibus nostris, si & nos bona opera fecerimus? Secundum ipsam figuram locutionis dicit Apostolus Paulus: *Quid enim oremus sicut oportet nescimus, sed ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.* Non enim Spiritus sanctus gemit quasi indigeat, aut angustias patiatur, qui secundum Deum interpellat pro sanctis, sed quia ipse nos mouet ad orandum cum gemimus, quod ipso mouente nos faciamus, ipse facere dictus est, sicut dicitur etiam illud Deuteronom. decimo tertio: *Tentat vos Dominus Deus vester, vt sciat si diligatis eum.* Non enim vt sciat ipse, quem nihil latet, sed vt scire nos faciat quantum in eius dilectione profecerimus, tentari nos permittit. Secundum ipsam locutionem dicit & Dominus noster, scire se diem & horam de fine seculi. Quid enim potest esse quod ipse nesciret? Sed quia hoc vtiliter discipulis occultabat, nescientem se esse dixit quia illos nescientes occultando faciebat. Secundum hanc figuram etiam patrem solum scire dixit ipsum diem, quia eiusdem filium scire faceret.

Sic enim dictum est, *gemitibus interpellat,* vt intelligeremus gemitibus interpellare nos facit. Adest enim nobis, & infundendo charitatem nobis facit nos interpellare gemitibus. Denique alio loco cum dicit Apostolus Paulus, *Clamantem, abba Pater:* alio loco dicit, *In quo clamamus, abba Pater.* Expouit quid sit *clamantem, abba Pater,* dicendo *in quo clamamus.* Ac per hoc quid est clamantem nisi clamare facientem? Do exemplum locutionis huius. Nanne Deus omnium est praescius futurorum? Quis vnquam hoc negabit insanus? Tamen ait Apostolus: *Nunc autem cognoscentes Deum, immo cogniti à Deo.* Si nunc eos cognouit Deus, non eos nouerat, non elegerat, non praedestinauerat ante mundi constitutionem? Sed sic dixit, *Nunc autem cognoscentes Deum, immo cogniti à Deo:* vt intelligerent Deum fecisse in eis cognitionem suam. *Cognoscentes Deum.* Quid est *cognoscentes Deum?* Nolite vobis arrogare, nolite superbiere, *cogniti estis à Deo.* Quid est *cogniti estis à Deo?* Cognitores suos Deus vos fecit. Deus dedit vobis vt eum cognoscatis. Quomodo est & illud: *Nunc cognouit quoniam times Deum.* Quando obtulit filium suum ad holocaustum Abraham, dixit ei Deus: *Nunc cognouit.* Ipsa est tota Dei praescientia. Tunc cognouit quando dixit, *nunc cognouit?* Sed quid est, *nunc cognouit?* Nunc te feci cognoscere. Si ergo has locutiones sicut libris diuinis eruditus agnosceres, de gemitibus illis quibus dictum est gemitibus interpellare Spiritum sanctum, non eum faceres miserum. Quid est enim aliud semper gemens quam semper miser? Ideo nos gemimus quia nos miseri sumus. Et gratia Spiritui sancto, quia charitate aeterni saeculi facit nos gemere, propter quod dictus est gemere. Facit nos clama-

re, propter quod dictus est, clamans. Facit nos agnoscere Deum, propter quod dictum est: *Immo cogniti à Deo.* Facit Abraham Deus cognoscentem, propter quod dixit ei, *nunc modo cognouit.*

Iam ante responderam secundum morem scripturarum, qua locutione sit dictum, *Et ipse Spiritus interpellat gemitibus inenarrabilibus,* ne credamus Spiritum sanctum nunquam esse sine gemitibus posse, quoniam nullus dies, nulla hora, nullum momentum temporis inuenitur quo non à sanctis orationes Deo vbiunque fundantur, ab alijs hic, ab alijs alibi, cum tamen ab orationibus sanctorum nullum sit tempus immune, quando quidem diebus & noctibus, cum alij cibo accepto reficiuntur, alij quodlibet aliud agunt, alij dormiunt, non vti que defunt quos desiderium sanctum orare compellat. Ita fit, vt Spiritus sanctus qui vbi que omnibus adest, aliquantulum cessare à gemitibus non sinatur, quod est extremæ miseriae: cum pro quibuscunque orationibus cogitur gemere. Nisi gemitibus inenarrabilibus interpellare, licet intelligatur vt dixi, id est, quia gemitibus sanctorum desideriorum interpellare sanctos facit, quibus affectum pium gratiae spiritalis infundit. Sed cum similes locutionum modos quando per efficientem significat id quod efficitur, sicut frigus pigrum dicitur quia pigros facit: & diem tristem vel aeternum qui tristes vel laetos facit, etiam de scripturis sanctis commemorauerim vbi dicit ad Abraham, *nunc cognouit:* quod nihil aliud est quam nunc vt cognosceres fecit. Non enim tunc Deus dicendus est cognouisse, quod antequam fieret nunquam potuerit ignorare.

Beata vita quaerenda est, haec à Domino Deo petenda. Quid sit beatum esse, à multis multa sunt disputata. Sed nos ad multos & ad multa vt quid imus? Breuiter in scriptura Dei veraciter que dictum est: *Beatus populus cuius est Dominus Deus ipsius.* In ipso populo vt simus, atque ad eum contemplandum & cum eo sine fine viuendum peruenire possimus, finis praeccepti est charitas de corde puro & conscientia bona & fide non ficta. In eisdem tribus pro conscientia bona, spes posita est. Fides ergo & spes & charitas ad Deum perducunt orantem, hoc est credentem, sperantem, desiderantem, & quae appetat à Domino in Dominica oratione considerantem. Adhuc est fortassis quod quaeras, cur Apostolus dixerit: *Quid enim oremus, sicut oportet nescimus.* Neque enim vilo modo credendum est vel ipsum, vel quibus ista dicebat, Dominicam nescisse orationem. Cur ergo putamus hoc eum dixisse quod nec temere potuit nec mendaciter dicere: nisi quia molestiae, tribulationesque temporales plerunque profunt vel ad sanandum tumorem superbiae, vel ad probandam exercendamque patientiam, cui probatae & exercitatae clarior merces superiorque seruetur, vel ad quacunque flagellanda & abolenda peccata? Tamen nos nescientes quid ista profint, ab omni optamus tribulatione liberari. Ab hac ignorantia nec se ipsum Apostolus ostendit alienum. Nisi forte quid oraret sicut oportet sciebat, quando magnitudine reuelationum ne extolleretur, datus est illi stimulus carnis Angelus Satanæ, qui eum colaphizaret. Propter quod ter Dominum rogauit, vt eum auferret ab eo, vti que sicut oportet nesciens quid oraret. Denique Dei responsum cur non fieret quod vir tantus orabat, & quare fieri non expediret, audiuit: *Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur.* In his ergo tribulationibus quae possunt & prodesse & nocere, *quid oremus sicut oportet nescimus:* & tamen quia dura, quia molesta, quia contra sensum nostrum in infirmitate sunt, vniuersali humana voluntate, vt à vobis haec auferantur oramus. Sed hoc deuotionis debemus Domino Deo nostro, vt si ea non abstulerit, non ideo nos ab eo negligi existimemus, sed potius pia patientia malorum bona speremus ampliora. Sic enim *virtus in infirmitate perficitur.* Nonnullis quippe impatientibus Dominus Deus quod perebant concessit iratus, sicut e contra Apostolo negauit propitius. Nam legimus Israelitæ quid & quomodo rogauerint & acceperint: sed expleta concupiscentia, impatientia est grauiter castigata. Dedit & Regem petentibus secundum cor eorum sicut scriptum est, non secundum

Ex lib. con.
Maximim.

Ex lib. ad
Prohem. ad
oran. Deo.

1. Cor. 12.

cor suum. Dedit etiam quod diabolus postulat, ut probandus eius famulus tentaretur. Exaudivit rogantes & immundos Spiritus, ut in multos suos legio dæmonum mitteretur. Hæc scripta sunt ne forte quisquam magni pendat si fuerit exauditus, cum aliquid impatienter petit quod non impetrare plus profit, aut se abiciat & de diuina erga se miseratione desperet si non exaudiatur cum forte aliquid petit quod accipiendo affligatur atrocius, vel ea prosperitate corruptus penitus auertatur. In talibus ergo *quid oremus, sicut oportet nescimus*. Vnde si aliquid contra quod oramus acciderit, patienter ferendo, & in omnibus gratias agendo, hoc potius oportuisse quod Dei, non quod nostra voluntas habuit, minimè dubitare debemus: Nam & huiusmodi exemplum præbuit nobis ille mediator, qui cum dixisset: *Pater si fieri potest, transeat à me calix iste*: humanam in se voluntatem ex hominis susceptione transformans, continuo subiecit: *Veruntamen non volo, sed quod tu vis Pater*. Vnde merito per vnus obedientiam iusti constituuntur multi. Quisquis autem vnus illam petit à Domino & hanc requirit, certus ac securus petit, nec timet ne forte obfit cum acceperit, sine qua nihil prodest quicquid aliud sicut oportet, acceperit. Ipsa est enim vna vera & sola beata vita, ut contemplerur Domini delectationem in æternum immortales atque incorruptibiles corpore & spiritu. Veruntamen quoniam ipsa est pax quæ præcellit omnem intellectum, etiam ipsam in oratione postcundo *quid oremus sicut oportet nescimus*. Quod enim sicuti est cogitare non possumus, utique nescimus, sed quicquid cogitanti occurrit abijcimus, respicimus, improbamus, non hoc esse quod quærimus, nouimus, quamuis illud quale sit nondum nouerimus. Est ergo in nobis quædam (ut ita dicam) docta ignorantia, sed docta Spiritu Dei, qui adiuuat infirmitatem nostram. Nam cum dixisset Apostolus, *Si enim quod non videmus speramus, per patientiam expectamus*, ibi subiecit: *Similiter & Spiritus adiuuat infirmitatem nostram. Quid enim oremus, sicut oportet nescimus. Sed ipse Spiritus interpellat gemitibus inenarrabilibus*. Qui autem scrutatur corda, scit quid sapiat Spiritus, quia secundum Deum interpellat pro sanctis. Quod non sic est intelligendum, ut existimemus Spiritum sanctum Dei, qui in Trinitate incommutabilis est Deus, & cum Patre & Filio vnus Deus, tanquàm aliquem qui non sit quod Deus est, Deum interpellare pro sanctis. Dicitur enim quippe, *interpellat pro sanctis*, quia interpellare sanctos facit: sicut dicitur *Tentat vos Dominus Deus vester, ut sciat si diligatis eum*. Hoc est vt scire vos faciat. Interpellare itaque sanctos facit gemitibus inenarrabilibus, inspirans eis desiderium etiam adhuc incognitæ tantæ rei quam per patientiam expectamus. Quomodo enim narretur, quando desideratur quod ignoratur? Nam utique si omnimodo ignoraretur, non desideraretur. Et rursus si videretur, non desideraretur nec gemitibus quæreretur.

Deut. 13.

Ex tract.
Euang. sec.
Ioan. 6.

Quia ergo in Christo vos amamus, in Christo nos redamate, & amor noster pro inuicem gemat ad Deum. Ipse enim gemitus columbæ est. Si ergo gemitus columbæ est, quod omnes nouimus, gemunt autem columbæ in amore, audite quid dicat Apostolus, & nolite mirari, quia columbæ speciei voluit demonstrari Spiritus sanctus. *Quid enim oremus sicut oportet nescimus, sed ipse Spiritus interpellat gemitibus inenarrabilibus*. Quid ergo fratres mei hoc dicitur sumus, quia Spiritus gemit, ubi perfecta & æterna beatitudo est et cum Patre & Filio? Spiritus enim sanctus Deus, sicut Dei Filius Deus, & Pater Deus. Ter dixi Deus, sed non dixi tres Deos. Magis enim Deus ter quam dij tres, quia & Pater, & Filius, & Spiritus sanctus vnus Deus. Hoc optimè nostis. Non ergo Spiritus sanctus in semetipso apud semetipsum in illa Trinitate, in illa beatitudine, in illa æternitate substantiæ gemit, sed in nobis gemit quia nos gemere facit. Nec parua res est quod nos docet Spiritus sanctus gemere. Insinuat enim nobis quia peregrinamur, & docet nos in patriam suspirare, & ipso desiderio gemimus. Cui benè est in hoc sæculo, immò qui putat quod ei benè sit, qui læritia rerum carnalium & abundantia temporalium & vana felicitate exultat, habet vocem corui. Vox enim corui clamosa est, non gemebunda. Qui autem

nouit in pressura se esse mortalitatis huius, peregrinari se à Domino, nondum tenere illam perpetuam quæ nobis promissa est beatitudinem, sed habere illam in spe, habiturus in re cum Dominus venerit in manifestatione præclarus, qui prius venit in humilitate occultus, qui hæc nouit gemit. Et quamdiu propter hoc gemit, benè gemit. Spiritus docuit illum gemere. A columba gemere dicitur. Multi enim gemunt in infelicitate terrena, vel quassati damnis, vel ægritudine corporis præuati, vel carceribus inclusi, vel catenis colligati, vel fluctibus maris iactati, vel aliquibus inimicorum insidijs circumsepti. Gemunt, sed non columbæ gemitu gemunt, non amore Dei gemunt, non spiritu gemunt. Aded tales cum fuerint ab ipsis pressuris liberati exultant in grandibus vocibus: ubi apparet quia corui sunt, non columbæ. Merito de arca missus est coruus, & non est reuersus. Missa est columba, & reuersa est. Illas duas aues misit Noë, habebat ibi coruum, habebat ibi columbam. Vtrunque hoc genus arca illa continebat. Etsi arca figurabat Ecclesiam, videtis utique quia necesse est vt in isto diluuii sæculi vtrunque genus contineat Ecclesia & corui & columbam. Qui sunt corui? Qui sua quærent. Qui columbæ? Qui ea quæ Christi sunt quærent. *Quid oremus sicut oportet nescimus, sed ipse Spiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus*. Quid est ipse Spiritus interpellat, nisi interpellare facit? Gemitibus inenarrabilibus, sed veracibus: quoniam veritas est Spiritus. Ipse est enim de quo alio loco dicit: *Misit Deus Spiritum Filij sui in corda nostra clamantem abba Pater*. Et hic quid est clamantem nisi clamare facientem, tropo illo quo dicimus, lætum diem, quia lætos facit? Quod alibi manifestat ubi dicit: *Non enim accepistis Spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis Spiritum adoptionis filiorum in quo clamamus, abba Pater*. Ibi dixit clamantem, hic vero, in quo clamamus, aperiens videlicet quomodo dixerit clamantem, id est, sicuti iam exposui, clamare facientem. Vbi intelligimus & hoc ipsum esse donum Dei, vt veraci corde & spiritaliter clamemus ad Deum. Attendant ergo quomodo falluntur qui putant à nobis esse, non dari nobis vt petamus, quæramus: & hoc esse dicunt quod gratia præceditur merito nostro, vt sequamur illa, cum accipimus petentes, & inuenimus quærentes, aperiturque pulsantibus: nec volunt intelligere etiam hoc diuini esse muneris vt oremus, hoc est petamus, quæramus atque pulssemus. Accipimus enim *Spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, abba Pater*.

In his ergo temporibus fratres admonemus vos & exhortamur in Domino vt non petatis aliquid quasi fixum, sed quod vobis Deus expedire scit. Quid enim vobis expediat, omnino non scitis. Aliquando quod putatis prodesse obest, & quod putatis obesse hoc prodest. Agri enim estis. Nolite medico dicere, quæ vobis medicamenta vellet apponere. Si doctor gentium Paulus Apostolus dicit: *Quid enim oremus, sicut oportet nescimus*, quanto magis nos? Qui tamen cum sibi videretur etiam ipse prudenter orare, vt ab eo auferretur stimulus carnis Angelus Satanæ qui eum colaphizauit, ne in magnitudine reuelationum extolleretur, quid audiuit à Domino? Nunquid factum est quod volebat? Non, vt fieret quod expediebat. Quid ergo audiuit à Domino? Ter, inquit, *Dominum rogavi vt auferret eum à me: & dixit mihi. Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur*. Ego medicamentum ad vulnus posui, quando auferendum fuit noui. Non recedat ægrotus à manibus medici, non det cõsiliu medico. Ita sunt omnia ista temporalia. Tribulationes sunt, si benè colis Dominum, noueris quia nouit quid cui expediat. Prosperitates sunt, magis caue ne ipsæ corrumpant animam tuam, vt ab eo qui hæc dedit recedat. *Scimus autem quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum his qui secundum propositum vocati sunt sancti*.

Apostolus cum dixisset, *Scimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum*, sciens nonnullos diligere Deum, & in eo bono vsque in finem non permanere, mox addidit, *His qui secundum propositum vocati sunt*. Hi enim in eo quod diligunt Deum, permanent vsque in finem, & qui ad tempus inde deuiant reuertuntur, vt vsque in finem

perdurent

Gen. 3.

Ex lib. de
ce bono
perfer.

Galat. 4.

Ex tract.

in.

Psal. 133.

1. Cor. 13.

Ex lib. de
cor. 13.

perdurent, quod in bono esse cœperunt. Ostendens autem, quid sit secundum propositum vocari, mox addidit: Quoniam quos ante præsciuit & prædestinavit conformes fieri imaginis filij eius, ut ipse sit primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædestinavit, illos & vocavit, scilicet secundum propositum. Quos autem vocavit, ipsos & iustificavit. Quos autem iustificavit, illos & glorificavit. Illa omnia iam facta sunt, præsciuit, prædestinavit, vocavit, iustificavit, quoniam & omnes iam præsciti ac prædestinati sunt, & multi iam vocati atque iustificati. Quod autem posuit in fine: Illos & glorificavit, si quidem illa gloria est hic intelligenda, de qua idem dicit: Cum Iesus Christus apparuerit vita in nostra, tunc & vos cum illa apparebitis in gloria: nondum factum est, quamvis & illa duo, id est, vocavit & iustificavit, non in omnibus facta sint, de quibus dicta sunt. Adhuc enim vsq; in finem sæculi multi vocandi & iustificandi sunt, & tamen verba præteriti temporis posuit de rebus etiam futuris, rãquam iam fecerit Deus, quæ iam ut fierent ex æternitate, disposuit. Ideo de illo dicit & Propheta Esaias: Qui fecit, quæ futura sunt. Quicumque ergo in Dei providentissima dispositione præsciti, prædestinati, vocati, iustificati, glorificati sunt, non dico etiam nondum renati, sed etiam nondum nati, iam filij Dei sunt, & omnino perire non possunt. Talibus Deus diligentibus eum omnia cooperatur in bonum. Vsq; adeo profus omnia, ut etiam si qui eorum deviant & exorbitant, etiam hoc ipsum eis faciat proficere in bonum, quia humiliores redeunt, atque doctiores. Discunt enim in ipsa vita iusta cum tremore se exultare debere, non sibi arrogando tanquam de sua virtute fiduciam permanenti, nec dicendo in abundantia sua, Non movebor in æternum. Propter quod eis dicitur: *Servite Domino in timore, & exultate ei cum tremore, ne quando irascatur Dominus, & pereatis de via iusta.* Neque enim ait, & non veniatis ad viam iustam, sed *pereatis*, inquit, *de via iusta.* Quid ostendens, nisi eos esse commonitos, qui iam ambulat in via iusta, ut in timore Deo serviant, id est, non altum sapiant, sed timeant? Quod significat non superbiant, sed humiles sint. Vnde alibi dicit: *Non alta sapientes, sed humilibus consentientes.* Exultent Deo, sed cum tremore in nullo gloriantes, quando nostrum nihil sit: ut qui gloriatur, in Domino gloriatur: ne pereant de via iusta, in qua iam ambulare cœperunt, dum sibi hoc ipsum assignat, quod in ea sunt. His verbis vsus est Apostolus, ubi ait: *Cum timore ac tremore vestram ipsorum salutem operamini.* Et ostendens, quare cum timore & tremore, *Deus est enim*, inquit, *qui operatur in vobis, & velle & operari pro bona voluntate.*

Quamvis enim & ipsa mors carnis de peccato primi hominis originaliter venerit, tamen bonus eius vsus gloriosissimos martyres fecit. Et ideò non solum ipsa, sed omnia seculi huius mala: labores doloresque hominum, quamquam de peccatorum, & maxime de peccati originalis meritis veniant, vnde facta est & ipsa vita vinculo mortis obstricta, tamen & remissa peccatis remanere debuerunt, cum quibus homo pro veritate certaret, & vnde exerceretur virtus fidelium, ut novus homo per testamentum novum inter mala huius seculi novo seculo præparetur, miseriam quam meruit vita ista damnata, sapienter tolerans, & quia finietur, prudenter gratulans, beatitudinem verò, quam vita futura sine fine habitura est, fideliter & patienter expectans. Diabolus verò à dominatu & cordibus fidelium foras missus, in quorum damnatione atque infidelitate licet damnatus etiam ipse regnabat, tantum pro conditione carnis mortalitatis huius aduersari finitur, quantum eis expedire nouit, de quo sacræ literæ personat per os Apostoli: *Fidelis Deus, qui non permittet vos tentari super id, quod potestis, sed faciet cum tentatione etiam proventum, ut possitis sustinere.* Profunt autem ista mala, quæ fideles pie perferunt, vel ad emendanda peccata, vel ad exercendam probandamque iustitiam, vel ad demonstrandam vitæ huius miseriam, ut illa, ubi erit beatitudo vera atque perpetua, & desideretur ardentius, & instantius inquiratur. Sed circa eos ista seruantur, de quibus Apostolus dicit: *Scimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, his qui secundum propositum vocati sunt sancti.* Horum prædestinatorum nemo cum diabolo perit, nemo vsque ad mortem

sub diaboli potestate remanebit. Habent aliam causam boni, quare temporalibus affligantur malis, qualem habuit Iob, ut sibi ipse humanus animus sit probatus & cognitus, quanta virtute pietatis gratis Deum diligat. Quibus recte consideratis atque perpectis, attende vtrum aliquid mali acciderit fidelibus & pijs, quod eis non in bonum verteretur. Nisi forte putandum est Apostolicam illam vacare sententiam, ubi ait: *Scimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.* A miserunt omnia, quæ habebant. Nūquid fidem? nūquid pietatem? nūquid interioris hominis bona, qui est ante Deum diues? Hæ sunt opes Christianorum, quibus opulèrus dicebat Apostolus: *Est autem quasiustus magnus, pietas cum sufficientia.* Nihil enim intulimus in hunc mundum, sed nec auferre aliquid possumus. Habentes autem videlicet & regumentum his contenti sumus. Nam qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem & laqueum diaboli, & desideria multa inutilia, & noxia, quæ mergunt homines in interitum & perditionem. Radix enim est omnium malorum avaritia: quam quidam appetentes, à fide pererrauerunt, & inseruerunt se doloribus multis. Nam cum dixit: *Qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem,* & cætera. Profecto in diuitijs cupiditatem reprehendit non facultatem, de qua præcipit alibi, dicens: *Præcipe diuitibus huius mundi non superba sapere, neque sperare in incerto diuitiarum, sed in Deo vivo, qui præstat nobis omnia abundantè ad fruendum.* Beneficiant, diuites sint in operibus bonis, facile tribuant, communicent, thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam. Qui voluntatem Dei sequitur, non voluntatem suam, sed qui Deum volunt, illum faciunt præcedentem, & sequentes, non autem se præcedentes, & illum sequentem, & in omnibus bonum eum inveniunt, siue emendantem, siue consolantem, siue exercentem, siue coronantem, siue purgantem, siue illuminantem, sicut Apostolus ait: *Scimus quia diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.* Animam Christianam recte facit mala huius mundi tolerabilia ducere spes futuri. Sic enim vsu quodam bono conuertuntur in bonum, dum non augent nostram concupiscentiam, sed exercent patientiam, de qua re Apostolus ait: *Scimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.* Omnia, inquit. Non solum ergo illa, quæ appetuntur ut suauius, verum etiam illa, quæ ut molesta vitantur, quando alia sic sumimus, ne capiamur alia, sic ferimus ne frangamur, & secundum præcepta diuina in omnibus gratias agimus ei, de quo dicimus: *Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo.* Et, *bonum mihi, quoniam humiliasti me, ut discam iustificationes tuas.* Neque enim reuera si fallacis prosperitatis semper hic tranquillitas arrideret, anima humana portum illum veræ certæque tranquillitatis appeteret. Sine domino vel operante, ut velimus, vel cooperante cum volumus, ad bona pietatis opera nihil valemus. De operante illo, ut velimus, dictum est: *Deus est enim, qui operatur in vobis & velle.* De operante illo cum iam volumus, & volendo agimus: *Scimus enim*, inquit, *quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.* Quid est omnia, nisi & ipsas terribiles sævasque passiones? Sarcina quippe, quæ infirmitati grauis est, leuis efficitur charitati. Talibus enim Dominus dixit esse suam sarcinam leuem, qualis Petrus fuit, cum passus est pro Christo, non qualis fuit, quando negavit Christum. Hæreticorum quoque inquietudine, ut scripturas vigilantius perscrutemur, vnde ne ouili Christi noceant, eis posuit occurri, tanquam de somno ignauitæ nostra excitatur industria. Ita per multiplicem gratiam Saluatoris etiam, quod inimicus machinatur in perniciem, Deus conuertit in adiutorium, quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.

Nam quos præsciuit & prædestinavit conformes fieri imaginis filij sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.]

Inimici Ecclesiæ quolibet errore cæcentur, vel malitia deprauentur, si accipiunt potestatem corporaliter affligendi, exercent eius patientiam. Si tãtum modo male sentiendo aduersantur, exercent eius sapientiam, & ut etiam inimici diliguntur, exercent eius benevolentiam, quia Deus his qui diligunt eum, omnia cooperatur in bonum.

Certus est ergo Dei præscientiæ definitus numerus, & multitudo sanctorum, quibus diligentibus Deum, quod eis donauit per diffusum in cordibus eorum Spiritum sanctum, omnia cooperantur in bonum, his qui secundum propositum vocati sunt. Quoniam quos ante præsciuit, & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui, ut ipse sit primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædestinauit, illos & vocauit. Hic subaudire debemus secundum propositum. Sunt enim & alij vocati, sed non electi, ac per hoc non secundum propositum vocati. Quos autem vocauit, hoc est, secundum propositum, illos & iustificauit: quos autem iustificauit, illos & glorificauit. Hi sunt filij promissionis, hi sunt electi, qui per electionem gratiæ salui fiunt. Hæc sunt vasa misericordiæ, in quibus Deus etiam per vasa iræ notas fecit diuitias gloriæ suæ.

Nam quos præsciuit, & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.]

Ex libro de præd. sanct.

Prædestinatio est gratiæ preparatio, quæ sine præscientia non potest esse, potest autem esse sine prædestinatione præscientia. Prædestinatione quippe Deus ea præsciuit, quæ fuerat ipse facturus: vnde dictum est, fecit quæ futura sunt. Præscire autem potens est etiam, quæ non facit, sicut quæcunque peccata. Quia & si sunt quædam, quæ ita peccata sunt, ut pænæ sint etiam peccatorum, vnde dictum est: Tradidit illos Deus in reprobam mentem, ut faciant, quæ non conueniunt: non ibi peccatum Dei est, sed iudicium. Quocirca prædestinatio Dei, quæ in bono est, gratiæ est, ut dixi, preparatio, gratia verò est ipsius prædestinationis effectus.

Rom. 1.

Hæc est prædestinatio sanctorum nihil aliud, præscientia scilicet & preparatio beneficiorum Dei, quibus certif-

Ex libr. de dono perse.

si me liberantur, qui quicumque liberantur. Cæteri autem, ubi nisi in massa perditionis iusto diuino iudicio relin-

Ex libr. de ciuit. Dei, 22. Ro. 12.

quantur? Quod ergo ait: prædestinatos conformes fieri imaginis filij Dei, potest secundum interiore hominem intelligi. Vnde nobis alio loco dicit: Nolite conformari huic seculo, sed reformamini in nouitate mentis vestræ. Vbi ergo reformamur, nec conformemur huic seculo, ibi conformamur Dei filio. Potest & sic accipi, ut quemadmodum nobis ille mortalitate, ita nos illi efficiamur immortalitate conformes, quod quidem & ad ipsam resurrectionem corporum per-

Ex libro de Trinit. 14.

tinet. Quos autem præsciuit, inquit, & prædestinauit, conformes fieri imaginis filij sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Primogenitus utique & mortuus secundum eundem Apostolum: Quæ morte seminata est caro eius in contumelia, resurrexit in gloria. Secundum hanc imaginem filij sui, cui per immortalitatem conformamur in corpore, etiam illud agimus, quod item dicit idem Apostolus: Sicut portauimus imaginem terreni, portemus etiam imaginem eius, qui in caelo est, ut scilicet qui secundum Adam mortales fuimus, secundum Christum immortales nos futuros fide vera & spe certa firmamur; teneamus. Sic enim nunc eandem imaginem portare possumus nondum in visione, sed in fide, nondum in re, sed in spe, de corporis quippe resurrectione tunc loquebatur Apostolus, cum hæc diceret:

1. Cor. 15.

Secundum id, quod vnigenitus est, non habet fratres, secundum id autem, quod primogenitus est, fratres vocare dignatus est omnes, qui post eius & per eius primatum in Dei gratiam renascuntur per adoptionem filiorum, sicut Apostolica disciplina commendat.

Ex libro de dono perse.

Ista igitur sua dona quibuscunque Deus donat, proculdubio se donaturum esse præsciuit, & in sua præscientia preparauit. Quos ergo prædestinauit, ipsos & vocauit, vocatione illa, de qua dictum est: Sine pænitentia sunt dona & vocatio Dei. Namque in sua, quæ falli mutarique non potest præscientia opera sua disponere, id omnino nec aliud quicquam est prædestinare.

Rom. 12.

Quos autem prædestinauit, hos & vocauit, & quos vocauit, hos & iustificauit, quos autem iustificauit, illos & glorificauit. Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui etiam proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit? Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificauit. Quis est qui condemnet? Christus Iesus qui mortuus est, imo qui & resurrexit.

Ex tractat. Psal. 5.

Ista sanctificatio conceditur iustis, sed ut iustificentur, præcedit vocatio, quæ non est meritum, sed gratiæ

Dei. Omnes enim peccauerunt, & egerunt gloria Dei. Quos enim vocauit, hos & iustificauit. Quos autem iustificauit, hos & glorificauit. Quia ergo vocatio non meritum nostrorum, sed misericordiæ & benivolentiæ Dei est, subiecit dicens: Domine ut scito bona voluntatis tuæ coronasti nos. Bona etenim voluntas Dei præcedit bonam voluntatem nostram, ut peccatores vocet ad pœnitentiam. Et ipsa sunt arma, quibus expugnatur inimicus. Contra quem dicitur: Quis accusabit aduersus electos Dei? Et si Deus pro nobis, quis aduersus nos? Qui vnigenito filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Si enim cum adhuc inimici essemus, Christus pro nobis mortuus est, multo magis reconciliati salui erimus ab ira per ipsum. Hoc est inuictissimum scutum, quo repellitur inimicus, desperationem salutis suggerens, multitudinem tentationum & tribulationum.

Rom. 3.

Sic enim ad æternam beatamque tendimus vitam primitus nostra peccata damnando, deinde bene viuendo, ut post vitam condemnata malam, & gestam bonam, mereamur æternam. Secundum propositum enim oculisissimæ iustitiæ bonitatisque suæ, Deus quos prædestinauit illos & vocauit, & quos vocauit, ipsos & iustificauit. Quos autem iustificauit, ipsos & glorificauit. Prædestinatio nostra non in nobis facta est, sed in occulto apud ipsum in eius præscientia. Tria verò reliqua in nobis fiunt, vocatio, iustificatio, glorificatio. Vocamur prædicatione pœnitentiæ. Sic enim cepit Dominus euangelizare: Agite pœnitentiam, appropinquabit enim regnum caelorum. Iustificamini in vocatione misericordiæ & timore iudicij. Hinc est quod dicitur: Deus in nomine tuo saluum me fac, & in virtute tua iudica me. Non timeat iudicari, qui impetrauerit ante saluari. Vocati renunciamus diabolo per pœnitentiam, ne subiugo eius remaneamus. Iustificati sanamur per misericordiam, ne iudicium timeamus. Glorificati transimus in vitam æternam. Ad hoc pertinere arbitror, quod Dominus dicit: Ecce eicio demonia, & sanitates perficio hodie & cras, & tertia consumor. Quod etiam in triduo suæ passionis & dormitionis, & euigilationis ostendit. Crucifixus est enim & sepultus, & resurrexit. In cruce de principibus & potestatibus triumphauit, in sepulchro requieuit, in resurrectione exultauit. Pœnitentia cruciat, iustitia tranquillat, vita æterna glorificat. Intelligamus ergo vocationem, qua fiunt electi, non qui eliguntur, quia crediderint, sed qui eliguntur, ut credant. Hanc enim & ipse Dominus satis aperit, ubi dicit: Non vos me elegistis, sed ego elegi vos. Nam si propterea electi erant, quia crediderant, ipsi eum prius elegerant credendo in eum, ut eligi mererentur. Aufert hoc omnino, qui dicit: Non vos me elegistis, sed ego elegi vos. Et ipsi quidem proculdubio elegerunt eum, quando crediderunt in eum. Vnde non ob aliud dicit: Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, nisi quia non elegerunt, ut eligeret eos: sed ut eligerent eum, elegit eos, quia misericordia eius præuenit eos secundum gratiam, non secundum debitum. Hæc est immobilis veritas prædestinationis & gratiæ. Nam quid est, quod ait Apostolus: Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem? Quod profecto si propterea dictum est, quia præsciuit Deus credituros, non quia facturus fuerat ipse credentes, contra istam præscientiam loquitur filius, dicens: Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, cum hoc potius præscierit Deus, quod ipsi Deum fuerant electuri, ut ab illo eligi mererentur. Electi sunt itaque ante mundi constitutionem, ea prædestinatione, in qua Deus sua facta futura præsciuit. Electi sunt autem de mundo ea vocatione, qua Deus id, quod prædestinauit, impleuit. Quos enim prædestinauit, ipsos & vocauit, illa scilicet vocatione secundum propositum. Non ergo alios, sed quos prædestinauit, ipsos & vocauit, nec alios, sed quos ita vocauit, ipsos & iustificauit, nec alios, sed quos prædestinauit, vocauit, iustificauit, ipsos & glorificauit. Nouit Dominus, qui sunt eius. Nouit præscitos, nouit prædestinatos, de illo quippe dictum est: Quos autem præsciuit & prædestinauit, conformes fieri imaginis filij sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædestinauit, ipsos & vocauit, & quos vocauit, ipsos & iustificauit. Quos autem iustificauit, ipsos & glorificauit. Si Deus pro nobis, quis contra nos? Adde adhuc: Qui filio proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non &

Ex tractat. Psal. 150.

Matth. 2.

Psal. 121.

Ex libro de præd. sanct.

Ioan. 15.

Ephes. 1.

Ex tractat. Ioan. 2.

Ioan. 2.

Ioan. 2.

Ioan. 2.

Ioan. 2.

Ioan. 2.

Ioan. 2.

Ioan. 2.

Ioan. 2.

cum illo omnia nobis donauit? Sed quibus nobis? Præscitis, prædestinatis, iustificatis, glorificatis. De quibus sequitur: *Quis accusabit aduersus electos Dei? Nonit Dominus, qui sunt eius.* Ipse sunt oues. Aliquando se ipse nesciunt, sed pastor nouit eas secundum illam prædestinationem, secundum illam Dei præscientiam, secundum electionem ouium ante constitutionem mundi. Nam & hoc dicit Apostolus: *Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem.* Secundum ergo illam præscientiam Dei & prædestinationem, quam multæ oues foris, quam multi lupi intus, & quam multæ oues intus, & multi lupi foris. Quid ergo dicemus ad hæc? *Si Deus pro nobis, quis contra nos?*

Omnium quidem bonorum fidelium Christianorum, maxime tamen gloriosissimorum martyrum vox est: *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Fremebar mundus aduersus eos populi meditantur inania, principes conuenerunt in vnum. Excogitabantur noui cruciatus, & pœnas incredibiles inueniebat ingeniosa crudelitas. Obruebantur opprobrijs, falsis arguebantur criminibus, custodijs intolerabilibus includebantur, vngulis arabantur, ferro perimebantur, bestijs subigebantur, ignibus cremabantur, & dicebant: *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Totus mundus contra vos, & dicitis, quis contra nos? Responderunt tibi. Et quid est totus mundus, quando pro eo morimur, per quem factus est mundus? Possunt corpus non solum perimere, sed etiam dilaniare. Et quid facient? *Ecce enim Deus auxiliator mihi, & Dominus susceptor est animæ meæ.* Et quid mihi obest, cum sit Dominus susceptor animæ meæ, quod mundus interfector est corporis mei, quando susceptor animæ meæ erit restitutor & corporis mei? Vnde probas ô beate gloriose martyr, vnde mihi probas quod dicitis: *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Continuo attulit grande documentum. Continuo introduxit martyrem martyrum, testem testium, illum scilicet, *cui proprio filio pater non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum.* Hinc probauit se verum dixisse: *Si Deus pro nobis, quis contra nos? filio proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum.* Quomodo non & cum illo omnia nobis donauit? Quando cum illo omnia nobis donauit, & ipsam nobis donauit. Terret te fremitus mundi, cui donatur artifex mundi? Christum nobis donatum esse gaudeamus, & nullos inimicos Christi in hoc seculo timeamus. Apostolum beatum audiuius exhortantem & confirmantem nos, cum diceret nobis: *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Pro quibus autem si Deus, superius ostendit, vbi ait: *Quos autem prædestinavit, illos & vocauit, quos autem vocauit, illos & iustificauit. Quos autem iustificauit, illos & glorificauit.* Quid ergo dicemus ad hæc? *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Deus pro nobis, vt prædestinare nos: Deus pro nobis, vt vocaret nos: Deus pro nobis, vt iustificaret nos: Deus pro nobis, vt glorificaret nos. *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Prædestinavit antequam essemus, vocauit antequam auersi essemus, iustificauit cum peccatores essemus, glorificauit cum mortales essemus. *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Prædestinatis, à Deo vocatis, iustificatis, glorificatis, qui vult aduersari, paret se, si potest bellare aduersus Deum. Vbi enim audimus, *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* nisi qui Deum vincit, non lædit nos. Et quis est, qui vincit omnipotentem? Quicumque reluctari voluerit, sibi nocet. Hoc est, quod & Paulo adhuc Saulo de cælo Christus clamauit: *Non tibi expedit contra stimulum calcitrare.* Sæuiat sæuiat quantumcunque potest, qui calces aduersus stimulum mittit, nonne in seipsum sæuit? In his autem quatuor rebus, quas commendauit Apostolus in signes, in his qui pertinent ad Deum, pro quibus est Deus, id est, prædestinatione, vocatione, iustificatione, glorificatione, in his ergo quatuor rebus considerare debemus, quid iam habeamus, & quid adhuc expectemus. In his enim, quæ iam habemus, laudamus Deum largitorem, in his quæ nondum habemus, tenemus debitorem. Debitor enim factus est non aliquid à nobis accipiendo, sed quod ei placuit, promittendo. Prædestinati enim iam sumus, & antequam essemus, vocati sumus, quando Christiani facti sumus. Iam ergo & hoc habemus. Iustificati, quicquid est iustificati, audemus dicere, & hoc tertium habere nos: Et erit quisquam no-

strum, qui audeat dicere, iustus sum, quod est peccator, non sum? Si audes hoc dicere, occurrit tibi Ioannes: *Si diximus, quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, & veritas in nobis non est.* Quid ergo? Nihil habemus de iustitia? An habemus, sed non totum habemus? Si enim iustitiæ nihil habemus, nec fidem habemus: si fidem non habemus, Christiani non sumus. Si autem habemus fidem, iam habemus aliquid iustitiæ. Ipsum aliquid vis nosse quantum sit? *Iustus ex fide uiuit, iustus, inquam, ex fide uiuit,* qui credit quod non videt. Grati sumus ex eo, quod habemus, vt addatur, quod non habemus, & non perdamus, quod habemus. Ergo & hoc tertium iam agitur in nobis. Iustificati sumus, sed ipsa iustitia cum proficimus, crescit.

Qui etiam filio suo proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum.] Quid dabit eis, quos prædestinavit ad vitam, si tanta dedit etiam eis, quos prædestinavit ad mortem? Quæ bona in illa beata vita facit eos sumere, pro quibus in hac vita misera, vnigenitum filium suum voluit vsque ad mortem mala tanta perferre? Vnde Apostolus de ipsis in illud regnum prædestinatis loquens: *Qui proprio, inquit, filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum, quomodo non & cum illo omnia nobis donauit?* Cum hæc promissio complebitur, quid erimus? quales erimus? Quæ bona in illo regno accepturi sumus, quandoquidem Christo moriente pro nobis tale iam pignus accepimus? Qualis erit spiritus hominis? Nullum omnino habens vitium, nec sub quo iaceat, nec cui cedat, nec contra quod saltem laudabiliter dimicet, pacatissima virtute perfectus. Rerum tibi omnium quanta, quam speciosa, quam certa scientia sine errore aliquo vel labore, vbi Dei sapientia de ipso suo fonte potabitur cum summa felicitate sine difficultate. Quale erit corpus, quod omnino spiritui subditum, & eo sufficienter viuificatum, nullis alimentis indigebit. Non enim animale, sed spiritale erit, habens quidem carnis, sed sine vlla carnali corruptione substantiam.

Quod autem à patre sibi dicit datum calicem passionis, profecto illud est, quod ait Apostolus: *Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui filio proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum.* Verum auctor calicis huius est etiam, qui bibit. Vnde idem Apostolus item dicit: *Christus dilexit nos, & tradidit seipsum pro nobis oblationem & hostiam Deo in odorem suauitatis.* Dicitur enim ab Apostolo: *Qui me dilexit, & tradidit semetipsum pro me.* Dicitur est de patre. *Qui filio proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum.* Si ergo pater filium tradidit, & filius seipsum tradidit, Iudas quid fecit? Pater tradendo pro nobis ad mortem filium bene fecit. CHRISTVS tradendo seipsum pro nobis bene fecit. Tradendo Iudas magistrum pro auaritia, fecit male. Non enim quod nobis præstitum est de passione Christi, malitiæ Iudæ deputabitur. Ille mercedem habebit malitiæ, Christus laudem gratiæ.

Quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit?] Quid sibi vult, quod cum pater diceret: *Tu mecum es semper, addidit: Et mea omnia tua sunt?* Qua in re primo cauendum est, ne intelligas ita dictum, omnia mea tua sunt, quasi non sint & fratris, vt tanquam in terrena hereditate patiaris angustias. Quomodo possint omnia esse maioris, si habet ibi etiam minor partem suam? Sic enim à perfectis & purgatis, ac iam immortalibus filijs habentur omnia, vt sint & omnium singula, & omnia singulorum. Vt enim cupiditas nihil sine angustia, ita nihil cum angustia charitas tenet. Sed quomodo omnia? Num & angelos, aut aliquos, & virtutes sublimes ac potestates, atque vniuersa cœlestia Dei mysteria Deus in possessionem tali filio subiecisse putandus est? Si possessionem sic accipias, vt eius possessor ipse sit Dominus, non vtique omnia. Non enim Domini erunt, sed consortes potius Angelorum, de quibus dictum est: *Aequales Dei Angelis.* Sin verò possessio sic intelligitur, quomodo recte dicimus possidere animas veritatem, non inuenio, cur non vere ac proprie possimus accipere omnia, quæ dicta sunt omnia. Nō enim illud ita loquimur, vt dominas veritatis animas dicamus, quam ab eis dicimus possideri. Aut si nomine possessionis ab hoc sensu impeditur, id quoque auferatur. Non enim ait pater, omnia in-

i. Ioan. 8.

Roma. 1.

Ex libr. de ciuitat. Dei 22.

Ex tractat. Equag. secundum Ioa. 10. Ephes. 5.

Ex tractat. Psalm. 65.

Ex li. que est sio. Euan gel. 21.

Matt. 12.

possessionē tibi dabo, sius omnino mea possides vel possidebis, sed *omnia mea tua sunt*. Nec tamen ita sunt eius, vt ipsius Dei. Quod enim in nostra pecunia, potest in nostra familia vel alimentum esse vel ornamentum, vel aliquid huiusmodi. Et certe cum ipsum patrem recte ille possit suum dicere, non video, quae ipsius recte sua vocare non possit diuersis duntaxat modis. Cum enim beatitudinem illam obtinuerimus, nostra erunt ad viuendum superiora, nostra erunt ad cōuiuendum aequalia, nostra erunt ad dominandum inferiora.

Ex libro de do. cbr. 3.

Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat? Quis est qui condemnet, &c.] Quaecumque autem de ambiguis distinctiōibus diximus, eadem obseruanda sunt & in ambiguis pronunciationibus. Nam & ipsa, nisi lectoris nimia vitentur incuria, aut regulis fidei corriguntur, aut praecedentis vel consequentis cōnexionē sermonis, aut si neutrum horum adhibetur ad correctionem, nihilominus dubia remanebunt, vt quolibet modo lector pronunciauerit, non sit in culpa. Nisi enim reuocet fides, qua credimus, Deum non accusaturum aduersus electos suos, & Christum non condemnaturum electos suos, potest illud sic pronunciarī: *Quis accusabit aduersus electos Dei?* vt hanc interrogationem quasi reponso consequatur, Deus qui iustificat. Et iterum interrogetur, quis est qui condemnet? Et respondeatur, Iesus Christus qui mortuus est. Quod credere quia dementissimum est, ita pronuncietur, vt praecedat percontatio, sequatur interrogatio. Inter percontationem autem & interrogationem hoc veteres interesse dixerunt, quod ad percontationem multa responderi possunt, ad interrogationem verò aut non, aut etiam. Pronuncietur ergo ita, vt post percontationem, qua dicimus, quis accusabit aduersus electos Dei? Illud quod sequitur, sono interrogantis enuncietur, Deus qui iustificat? vt tacite respondeatur non. Et ita percontemur, quis est qui cōdemnet? rursusque interrogemus, Christus Iesus qui mortuus est, magis autem qui surrexit, qui est in dextera Dei, qui & interpellat pro nobis? vt vbique tacite respondeatur, non. At verò illo in loco, vbi ait: *Quid ergo dicimus, quia gentes, quae non sectabamur iustitiam, apprehenderunt iustitiam*, nisi post percontationem, qua dicitur: *Quid ergo dicimus*, responso subiiciatur, *quia gentes, quae non sectabamur iustitiam, apprehenderunt iustitiam*, textus consequens non cohærebit. Qualibet autem voce pronuncietur illud, quod Nathanael dixit: *A Nazareth potest aliquid boni esse?* ut affirmantis, vt illud solum ad interrogationem pertinet, quod ait: *A Nazareth*, siue totum cum dubitatione interrogantis, non video quomodo discernatur, vterque ergo sensus fidem nō impedit. Est etiam ambiguitas in sono dubio literarum, & haec quidem ad pronunciationem pertinent. Nam quod scriptum est: *Non est absconditum os meum à te, quod fecisti in abscondito*, non elucet legenti, vtrum correpta o litera pronunciet os, an producta. Si enim corripiat ab eo quod sunt ossa, si autem producat ab eo, quod sunt ora, intelligitur numerus singularis. Sed talia linguæ praecedentis inspectione diiudicantur. Nam in Graeco non stoma, sed ostēu positum est. Vnde plerumque loquendi consuetudo vulgaris vtilior significandis rebus, quam integritas literata. Malem quippe cum barbarismo dici, nō est absconditum à te os meum, quam vt ideo esset minus apertum, quia magis Latinum est. Sed aliquando dubius syllabæ sonus etiam vicino verbo ad eandem sententiam pertinente diiudicator. Sicut est illud Apostoli: *Quae praedico vobis sicut & praedixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt*. Si autem tantummodo dixisset: *quae praedico vobis*, neque subiunxisset: *sicut praedixi*, non nisi ad codicem praecedentis linguæ recurrendum esset, vt cognosceremus vtrum in eo, quod dixit: *praedico*, producenda an corripienda esset syllaba media. Nunc autem manifestum est, producendam esse. Non enim ait: *sicut praedixi*, sed *sicut praedixi*. Non solum autem ista, sed etiam illa ambiguitates, quae non ad distinctionem vel ad pronunciationem pertinent, similiter consideranda sunt, qualis illa est ad Thessalonicenses: *Propterea consolati sumus fratres in vobis*. Dubium enim vtrum & fratres, an hos fratres. Neutrum autem horum est con-

Psal. 138.

tra fidem, sed Graeca lingua hos casus pares non habet, & ideo illa inspecta renuncietur vocatiui, id est, & fratres. Quod si voluisset interpreti dicere: *Propterea consolationem habuimus fratres in vobis*, minus seruitum esset verbum, sed minus de sententia dubitaretur, aut certe adderetur nostri. Nemo enim fere ambigeret, vocatiuum casum esse, cum audiret: *Propterea consolati sumus fratres in vobis*. Sed iam hoc periculosius permittitur, ita factum est in illa ad Corinth, cum ait Apostolus: *Quotidie morior per vestram gloriam fratres, quam habeo in Christo Iesu*. Ait enim quidam interpreti: *Quotidie morior, per vestram inuam gloriam*: quia in Graeco vox iurantis manifesta est sine ambiguo sono. Rarissime igitur & difficillime inueniri potest ambiguitas in proprijs verbis, quātum ad libros diuinarum scripturarum spectat, quam non aut circumstantia ipsa sermonis, qua cognoscitur scriptorum intērio, aut interpretum collatio, aut praecedentis linguæ soluta inspectio.

Qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.

C Apud nostrū ad dexteram patris interpellat pro nobis. Alia membra recipit: alia flagellat, alia mundat, alia consolatur, alia creat, alia vocat, alia reuocat, alia corrigit, alia reintegrat. Certe recte admonet membra sua, vt sursum cor habeant. Audiant ergo & faciant, leuant ad illura, quod male est in terra. Ibi enim non potest cor, si leuetur ad Deum. Frumentum si haberes in inferioribus, ne putresceret, leuares ad superiora. Frumento tuo mutare quæris locum, & cor permittis in terra putrescere? Frumentum leuares in superiora, cor leua in caelum. Et vnde, inquis, possum? Iter tuum ad Deum voluntas tua est. Amando accedis, negligēdo discedis. Stans in terra, in caelo es si diligas Deum. Non enim sic leuatur cor, quemodo leuatur corpus. Corpus vt leuetur, locum mutat, cor vt leuetur, voluntatem mutat.

Quis nos separabit à charitate Dei. Tribulatio an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an gladius?

S Pes quæ hic est, ad iustitiam p̄inet peregrinationis nostrae. Ipsum Apostolum audi. *Adoptionem*, inquit, *expectantes in nobismet ipsis, in gemisimus adhuc*. Vbi est gemitus? Iam potest dici illa felicitas, de qua scriptura dicit: *transtiet labor & gemitus*: Ergo adhuc, inquit, *in nobismet ipsis in gemisimus adoptionem, expectantes redemptionem corporis nostri*. Adhuc in gemisimus. Quare? *Spe enim salui facti sumus. Spes autem quæ videtur, non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus, speramus, per patientiam expectamus*. In hac ergo patientia martyres coronantur. Desiderabant enim, quæ non videbant: contemnebant quæ ferebant. In hac spe dicebant: *Quis nos separabit à charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an gladius?* Quia propter te. Et vbi est propter quem? *Quia propter te, inquit, mortificamur tota die. Propter te? Et vbi est, Beati qui non viderunt & crediderunt? Ecce vbi est, in te est, quia & fides ipsa in te ipso est. An fallit nos Apostolus, qui dicit habitare Christum per fidem in cordibus nostris? Modo per fidem, tunc per spem, modo per fidem, quamdiu in via, quamdiu in peregrinatione. *Quamdiu enim sumus in corpore, peregrinamur à Domino*. Per fidem enim ambulamus, nō per spem. Si hoc est fides, quid erit spes? Audi quid erit: *Vt sit Deus omnia in omnibus*. Quid est *omnia*? Quicquid hic quærebatur, quicquid hic pro magno habebas, ipse tibi erit. Iam enim exaltauit caput meum. Amabas manducare & bibere, ipse tibi erit cibus, ipse erit tibi potus. Volebas sanitatem corporis fragilem, trāseuntem, ipse tibi in mortalitas erit. Quarebas diuitias? Auare quid tibi sufficit? sed quid amabas? Gloriam, honores? Deus tibi erit gloria, cui & modo dicitur: *Gloria mea, exaltans caput meum*. Caput nostrum Christus est. Sed quid miraris? quo caput, & cætera membra. *Tunc erit Deus omnia in omnibus*. Hoc modo credimus, hoc modo speramus: cum venerimus, tenebimus, & iam visio erit non fides: cum venerimus, tenebimus, & iam res erit, non spes. Charitas quid? Nunquid & ipsa modo est, & tunc non erit? Si amamus credendo, & non videndo, quomodo amabimus videndo & tenendo? Ergo charitas non tantum erit, sed perfecta erit, sicut ait Apostolus: *Fides,**

spes,

1. Cor. 13. *spes, charitas, tria haec maior autem horum est charitas.* Hæc habentes, & in nobis nutrientes, securi illo adiuuante perseverantes in illo dicamus: *Quis nos separabit à charitate Christi donec ipse misereatur? Tribulatio an angustia an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Quoniam propter te mortificamur tota die, deputati sumus ut oves occisionis.* Et quis supportat? Quis omnia tolerat? Sed in his omnibus superamus. Unde? Per eum qui dilexit nos. Ergo si Deus pro nobis, quis contra nos?

Sicut scriptum est. Quia propter te mortificamur tota die: estimati sumus sicut oves occisionis.

Extra Tit. 4.4. **P**salms iste filiis Chore dicitur, sicut eius titulus præfert. Interpretatur autem Chore caluitium vel caluaria. Et inuenimus in Euangelio, Dominum Iesum Christum in loco caluarie crucifixum. Ergo clarum est, quod filijs passionis eius canteretur hic Psal. Habemus autem hinc euidentiissimum & firmissimum testimonium Apost. Pauli, quia cum in persecutione gentiliam laboraret Ecclesia, hinc sumpsit versum, quem interponeret ad exhortationem & consolationem patientiæ. Hinc enim dictum est, quod ille in Epistola sua posuit: *Propter te mortificamur tota die, deputati sumus ut oves occisionis.* Vocem ergo martyrum audiamus in Psal. Et vox martyrum videte, quam bonam causam habeat, cum dicit: *propter te.* Nam & ideò Dominus addidit, *propter iustitiam,* cum diceret: *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam,* ne quisquam persecutionem patiens, ex ipsa pœna quæreret gloriam, non bonam habens causam. Et hinc exhortatus suos, ait: *Beati eritis, cum vobis illa & illa fecerint homines propter nomē meum.* Ipse nouit occulta cordis, quid est, nouit occulta? *Quoniam propter te mortificamur tota die, deputati sumus velut oves occisionis.* Potes. n. videre mortificari hominem, quare mortificetur, nescis. Deus hoc nouit, res in occulto est. Sed dicit mihi aliquis: Ecce pro nomine Christi detinetur, nomen Christi confitetur. Nonne & hæretici nomen Christi confitentur? Sed non tamen propter ipsum moriuntur. Prorsus in ipsa Ecclesia dicam Catholica putatis desuisse, aut deesse posse, quæ causa vanæ gloriæ paterentur? Sed si nõ essent huiusmodi homines, non diceret Apostolus: *Si tradidero corpus meum, ut ardeam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest.* Sciebat ergo posse esse quosdam, qui hoc iactationem facerent, non dilectione, ideò obscurum est, Deus hoc solus videt, nos nõ possumus. Ipse solus potest iudicare, qui nouit occulta cordis. Quæsierunt martyres Christum confitendo, tenuerunt moriendo. Magno lucro perdiderunt animas suas scenam perdescentes, corona vincentes. Corona, inquam, vincentes, & vita sine fine regnantes. Fit denique, imò factum est in eis, quod Dominus subsequenter adiunxit: *Et qui perdidit animam suam propter me, inueniet eam.* *Qui perdidit,* inquit, *propter me,* tota causa ibi est. *Qui perdidit,* non quomodocunque, non qualibet causa, sed *propter me.* Illi enim iam in prophetia dixerant martyres: *Propter te mortificamur tota die.* Propterea martyrem non facit pœna, sed causa. Quãdo Dominus passus est, tres cruce causa discreuit, inter duos latrones crucifixus erat. Hinc & inde facinorosi crucifixi, in medio ipse. Et tanquam illud lignum tribunal esset, insultantem damnauit, confitentem iulauit. Quid faciet iudicaturus, qui hoc fecit iudicatus? Iam ergo discernebat cruce. Iam si pœna interrogaretur, similis erat Christus latronibus. Sed interroget quis cruce Christum quare crucifixus est? respondet nobis ppter vos. Dicant illi & martyres, quoniam propter te. Ipse propter nos, nos propter illum. Sed ipse propter nos, ut conferret nobis beneficium, nos propter illum non ad impertiendũ ei beneficium. Proinde in utroque nobis consultum est, & quod manat ex illo, venit ad nos, & quod fit ppter illum, redit ad nos. Ipse est enim, de quo dicit anima, quæ lætatur in Deo, *Dixi Domino, Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non egesset.* Quid est enim bonorum meorum, nisi à te datorum? Et quomodo eget aliquo bono, à quo omne bonum datur? Quid ergo miramini fratres, si amatores Dei martyres tanta pertulerunt, ut acquirerent Deum? Amatores auri videte, quanta patiantur. Hyemalibus asperitatibus

se nauigando committunt. Sic feruet auaritia, ut nulla formidet frigora. Iactantur ventis, suspenduntur fluctibus, ineffabilibus periculis vsque ad mortem agitantur. Dicant & ipsi auro, *propter te mortificamur tota die:* dicant martyres Christo, *propter te mortificamur tota die,* dicant auri auro, *propter te mortificamur tota die:* vox similis, sed causa dissimilis. Ecce utriusque dixerunt, isti Christo, illi auro. *propter te mortificamur tota die.* Respondeat martyribus Christus. Si morieris, inuenies me. Respondeat aurum auaris, si naufragaueris, & me perdes & te.

Sed in his omnibus superamus propter eum, qui dilexit nos.]

Præter hæc autem mala huius vitæ malis bonisq; communia, habent in ea iusti etiam proprios quosdam labores suos, quibus aduersus vitia militat, & in talium præliorum tentationibus periculisq; versantur. Aliquando enim concitatus, aliquando remissus: non tamen definit caro concupiscere aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, ut nõ ea, quæ volumus, faciamus omnem malam concupiscentiam consummando, sed eam nobis, quãtum diuinitus adiuti possumus, non ei consentiendo subdamus vigilijs continuis excubantes, ne regnet peccatum in nostro mortali corpore ad obediendum desiderijs eius, ne membra nostra exhibeantur iniquitatis arma peccato, ne oculus sequatur concupiscentiam, ne in hoc bello laborum periculorumq; plenissimo, vel de viribus nostris speretur faciendi victoria, vel viribus nostris facta tribuatur, sed eius gratiæ, de quo ait Apostolus: *Gratias autem Deo, qui dat nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum.* Qui & alio loco: *In his,* inquit, *omnibus superuincimus per eum, qui dilexit nos.* Sciamus tamen quantalibet virtute præliandi vitijs repugnemus, vel etiam vitia superemus & subiugemus, quam diu sumus in hoc corpore, nobis deesse non posse, unde dicamus Deo: *Dimitte nobis debita nostra.* In illo autem regno, vbi semper cum corporibus immortalibus erimus, nec prælia nobis erunt vlla, nec debita: quæ nusquam & nunquam esse at, si natura nostra sicut recta creata est, permaneret. Ac per hoc etiam noster iste conflictus, in quo periclitamur, & de quo nos victoria nouissima cupimus liberari, ad vitæ huius mala pertinet, quam tot tantorumq; testimonio malorum probamus esse damnatam.

Certus sum enim, quia neq; mors, neq; vita, neque angeli, neque principatus, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neq; profundum, neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.]

Avdiamus ergo, quem finem bonorũ nobis præscribas, quo nos summo amore tendere iubet: *Diliges, inquit, Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua.* Quid vis amplius? Et Paulus: *Diligentibus,* inquit, *Deum omnia procedunt in bonum.* Dicit etiam ipsius dilectionis modum. *Quis ergo nos separabit à charitate Christi, &c.* Et post pauca: *Certus sum enim quia neque mors, neq; vita, & reliqua.* Si ergo nulla res ab eius charitate nos separat, quid esse non solum melius, sed etiam certius hoc bono potest? Nemo separat nos inde minando mortem. Idipsum enim, quod diligimus Deum, mori non potest, nisi dum non diligit Deum, cui mors ipsa est non diligere Deum. Quod nihil est aliud, quam ei, quicquam in diligendo atque sequendo præponere. Nemo inde separat, pollicendo vitam. Nemo enim ab ipso fonte separat aquam pollicendo. Non separat angelus. Non enim est angelus, cum inhæremus Deo, nostra mente potentior. Nõ separat virtus. Si illa virtus hic nominata est, quæ aliquam potestatem in hoc mundo tenet, toto mundo est omnino sublimior mens inhærens Deo. Sin illa virtus dicta est, quæ ipsius animi nostri rectissima affectio est, sin in aliquo est, fauet, ut coniungamur Deo: si in nobis est, ipsa coniungit. Non separant instantes molestiæ. Hoc enim leuius eas sentimus, quo ei, à quo nos separare moliantur, arctius inhæremus. Non separat promissio futurorum. Nam & quicquid boni futurum est, certius promittit Deus. Et nihil est in ipso Deo melius: qui iam profecto bene sibi inhærentibus præsens est.

Ex libro de ciuitat. Dei 22. cap. 23.

1. Cor. 15.

Matt. 6.

Ex libro de morib. Eccles. Catholice.

Matt. 22.

CAPVT IX.

Veritatem dico in Christo, non mentior, contestante mihi conscientia mea in Spiritu sancto, quia tristitia mihi est magna & cotinus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse & Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitae quorum adoptio est, & gloria, & testamenta, & legis constitutio, & obsequium, & promissiones, quorum patres, & ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula. Amen.]

Quid potest abundantius dici? Quid expressius declarari? Quid sanctius commedari? Quae est enim adoptio Israelitarum, nisi per filium Dei? Vnde ad Galatas dicit: *Cum autem venit plenitudo temporis misit Deus filium suum factum ex muliere factum sub lege, ut eos, qui sub lege erant, redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus.* Et quae gloria eorum nisi praecipue illa, de qua idem Apostolus ad eisdem Roman. dicit: *Quid ergo amplius est Iudaeo, aut quae vtilitas est circumcisionis? Multum per omnem modum.* Primum quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei. Iam vero testamenta cur dixit ad Israelitas pertinere praecipue, nisi quia & vetus testamentum illis est datum, & nouum in vetere figuratum? Et legis constitutionem & promissiones, de quo promissiones, nisi de Christo? Quod breuiter alio loco determinat, cum de Christo loquitur, dicens: *Quotquot enim sunt promissiones Dei in illo etiam.* Dicit mihi Paulus: *populi Israelitarum esse legis constitutionem.* Dicit etiam: *Finis enim legis Christus ad iustitiam omni credenti.* Dicit etiam de Christo, loquens: *Quotquot enim sunt promissiones Dei in illo etiam.* Et tu mihi dicis, Israelitas de Christo nihil praedixisse Prophetas? Quid restat, nisi vt eligam, vtrum Manichaeo credam fabulam vanam & longam contra Paulum narranti, an Paulo praemonenti: *Si quis vobis euangelizauerit praeterquam quod euangelizauimus vobis, anathema sit?* Sic ergo pepercit illi genti, vt non accenderet omnem iram suam ad eam penitus eradicandam atque finiendam. Quod in verbis eius & intercessionem pro peccatis eorum Moyse serui eius euidenter apparet, vbi dicit Deus, delebo eos, & faciam te in gentem magnam. Ille intercedit parator deleri pro ipsis, quam ipsos, sciens apud misericordem se id agere, qui quoniam nullo modo deleteret ipsum, etiam illis parceret propter ipsum. Si non Moyse electus eius stetit in confectione in conspectu eius, non ita dixit, stetit in confectione in conspectu eius, quasi vt frangerent iram Dei: sed in confectione, id est, in plaga, qua erat illi ferendi, obiecit semetipsum pro eis, dicens: *Si dimittis illis peccatum, dimitte: sin autem, dele me de libro tuo.* Vbi demonstratum est intercessio sanctorum, quantum pro illis valeat apud Deum: securus enim Moyse de iustitia Dei, quae eum delere non posset, impetrauit misericordiam, ne illos, quos iuste posset, deleteret. Ita stetit in confectione in conspectu eius, vt auerteret iram eius, ne disperderet eos. Ille ergo rex eius, qui eam fundauit altissimus, ipse in ea homo factus est humillimus. De Christo enim dictum est, cum laudare est excellentia populi primi, & deleterentur fracti rami naturales: *Quorum patres & ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula.* Ex quibus Christus secundum carnem, tanquam ex Sion, quia homo factus est in ea, *qui est super omnia Deus benedictus in secula, quia ipse fundauit eam altissimus.* Ex quibus Christus secundum carnem filius Dauid, *qui est super omnia Deus benedictus in secula Dominus Dauid.* Quamuis nec sic quidem (inquit) dignum erit, ex vtero credere Deum & Dominum Christianorum, quasi nos ipsam diuinam naturam ex foemina vtero extitisse credamus. Nonne modo commemoravi Apostoli testimonium, vbi ait de Iudaeis: *Quorum patres & ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia benedictus in secula?* Christus ergo Dominus & Saluator noster filius Dei verus secundum diuinitatem, & filius hominis verus secundum carnem, non ex eo quod est super omnia benedictus in secula, ex foemina natus est, sed ex illa infirmitate, qua suscepit ex nobis, vt in ea moreretur pro nobis, & eam sanaret in nobis, *non ex forma Dei, in qua cum esset, non rapinam arbitratus est esse aequalis Deo, natus ex foemi-*

na est, sed ex forma serui, quam accipiendo semetipsum exinanit. Neque enim ob aliud exinanisse se dictus est, nisi accipiendo formam serui, non amittendo formam Dei. Illa enim natura, quae in forma Dei aequalis est patri, incommutabiliter permanente, suscepit mutabilem nostram per quam de virgine nasceretur.

Non autem quod exciderit verbum Dei. Non enim omnes, qui ex Israel, hi sunt Israelitae: neque, qui semen sunt Abrahae, omnes filij sunt Abrahae, sed in Isaac vocabitur tibi semen, id est, non qui filij carnis, hi filij Dei, sed qui filij sunt promissionis, *estimantur in semine.* Promissionis enim verbum hoc est. *Secundum hoc tempus veniam, & erit Sara filius.]*

Dixerat Abrahæ Deus, cum de ancilla & filio eius foras eiciendis voluntatem coniugis nollet implere: *In Isaac vocabitur tibi semen.* Et certe ibi sequitur, ac dicitur: *Et filium autem ancillae huius in magnam gentem faciam illum, quia semen tuum est.* Quomodo ergo dictum est: *In Isaac vocabitur tibi semen,* cum & Ismaelem Deus sem eius vocauerit? Exponens autem Apostolus, quod sit in Isaac vocabitur tibi semen, id est, inquit, *non qui filij carnis, hi filij Dei, sed filij promissionis deputantur in semine.* Ac per hoc filij promissionis, vt sint semen Abrahæ, in Isaac vocantur, hoc est, in Christum vocante gratia congregantur. Volens igitur beatus Paulus ostendere, quod ea quae promisit Deus, potens est & facere, vt maxime commendatur gratia, cuius est inimici. Neque enim in potestate hominum est, vt Deus impleat, quae promisit, & non ipse, qui promisit. Volens ergo id ostendere, *Non potest,* inquit, *excidere verbum Dei.* Non enim omnes, qui ex Israel, hi sunt Israelitae, neque qui semen sunt Abrahae, omnes filij sunt Abrahae, sed in Isaac vocabitur tibi semen. Hoc est, non qui filij carnis, hi filij Dei, sed filij promissionis deputantur in semen. Promissionis enim verbum hoc est: *Ad hoc tempus veniam, & erit Sara filius.* Tene mente filios promissionis, quoniam qui promisit, potens est & facere. Contra Deum enim loquimini dicendo, nos facimus, quod ille facturum se esse promisit. In Isaac quippe, qui Abrahæ promissus est filius, ij praefigurati sunt non qui seipso iustos, sed quos Deus fuerat ipse facturus. Vnde vniuersae prophetam dicit Ecclesiae: *Ego enim sum Dominus, qui facio.* Propter quod & filij promissionis vocantur. Neque enim nesciebat, quid loqueretur tantus Apostolus, qui duo testamenta in ancilla & libera, allegorica significatione distincta esse dicebat, veteri filios carnis, nouo filios promissionis attribuens. *Non qui filij carnis, inquit, hi filij Dei, sed filij promissionis deputantur in semen.* Filij ergo carnis pertinent ad terram Hierusalem, quae seruit cum filiis suis, filii autem promissionis ad eam, quae sursum est liberam matrem nostram aeternam in caelis. Vnde perspicitur, qui ad regnum terrenum, & qui pertineant ad regnum caelorum. Istam distinctionem, qui etiam illo tempore per Dei gratiam intelligentes, filij promissionis effecti sunt, noui testamenti haeredes in occulto Dei consilio deputati sunt, etiam si vetus testamentum pro temporum distributione, diuinitus datum populo veteri congruenter ministrauerunt.

Non solum autem illa, sed & Rebecca ex vna concubitu habens Isaac patris nostri. Cum enim nondum nati fuissent, aut aliquid egressent bonum aut malum, vt secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante dictum est, quia maior seruiet minori. Sicut scriptum est: *Iacob dilexi, Esau autem odio habui.* Quando enim dictum est: *In Isaac vocabitur tibi semen,* pertinet vtiq; semen ad ciuitatem Dei, separatam est inde aliud semen Abrahæ, quod erat in ancillae filio, & quod futurum erat in filiis Cethuræ: sed adhuc erat ambiguum de duobus geminis filiis Isaac, ad vtrumque an ad vnum eorum illa benedictio pertineret: & si ad vnum, quisnam esset illorum. Quod tunc declaratum est, cum propheticè a patre benedictus Iacob. Non itaque misericordiae gratuita Dei pertinacissima aduerserunt infania, sinant filium hominis in qualibet ætate quaerere & saluum facere, quod perierat, nec de inscrutabilibus iudicij eius audeant iudicare, cur in vna eademque causa super alium veniat misericordia eius, super aliud maneat ira eius. Qui enim sunt isti, qui respondeant Deo, quando quidem illi Rebecca ha-

b. nri geminos ex vno concubitu Isaac patris nostri, cum illi nondum nati nihil egissent boni vel mali, vt secundum electionem, scilicet gratiæ non debiti electionem, qua eligendos facit, ipse non inuenit, non ex operibus, sed ex vocante dicit minori seruiturum esse maiorem? In quam sententiam beatus Apostolus etiam testimonium prophetiæ lóge posterioris asumpsit: Iacob dilexi, Esau autem odio habui, vt intelligeretur hoc apertum postea per Prophetam, quod antequam illi nascerentur, erat in Dei prædestinatione per gratiam. Quid enim diligebat in Iacob, antequam natus, fecisset aliquid boni, nisi gratuitum gratiæ suæ donum? Et quid oderat in Esau antequam natus fecisset aliquid boni vel mali, nisi originale peccatum? Nam nec in illo diligeret iustitiam, quam nullam ille fecerat, neq; odisset in illo naturam, quam bonam ipse fecerat. Cum enim rem stupendam proposuisset, quomodo de nondum natis nec aliquid agentibus boni aut mali recte dici potuerit, quod vnum Deus dilexerit, alterum odio habuerit, ipse sibi obiecta quæstione motum exprimens aditoris.

Quid ergo dicemus, inquit, nunquid iniquitas est apud Deum?

Abst.

Hic ergo erat locus, vt diceret, quod isti sentiunt, futura enim Deus opera præuidebat, quando minori maiorem seruiturum esse dicebat. Non autem hoc Apost. dicit, sed potius ne quisquam de suorum operum meritis audeat gloriari, ad Dei gratiam & gloriam commendandam voluit valere, quod dicit: Cum enim dixisset, *abst vt sit iniquitas apud Deum, tanquam ei diceremus, vnde hoc ostendit, cum asseras non ex operibus, sed ex vocante dictum esse, maior seruiet minori.*

Moyse enim dicit, inquit, miserebor cui misertus ero, & misericordiam præstabo, cui misericors fuero. Igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei.] Vbi nunc merita? vbi opera vel præterita, vel futura tanquam liberi arbitrij viribus adimpleta, siue adimplenda? Nonne apertam protulit Apostolus de gratuita gratiæ (hoc est, veræ gratiæ commendatione sententiam? Nonne stultam fecit Deus hereticorum sapientiam? Quid autem agebatur, vt hoc Apostolus diceret, vt eorum geminorum commemoraret exemplum quid persuadere moliebatur? quid inculcare cupiebat? Nempe hoc, quod ipsorum oppugnantia, quod superbi non capiunt, quod sapere nolunt, qui ignorantes Dei iustitiam, & suam volentes constituere, iustitiæ Dei non sunt subiecti. De ipsa quippe gratia satis agebat Apostolus, & ideo promissionis filios commemorabat. Quod n. promittit Deus, non facit nisi Deus. Commendans ergo promissionis filios, hoc prius significatum ostendit per Isaac filium Abraham. Evidentius namque apparet opus Dei in eo, quem non genuit visitatus ordo naturæ de sterilibus visceribus, & senectute confectis, vt in filiis Dei, qui futuri prænunciabunt, hoc esse diuini operis, non humani. In Isaac, inquit, vocabitur tibi semen, hoc est, non qui filij carnis hi filij Dei, sed filij promissionis deputantur in semine. Promissionis enim verbum hoc est, Ad hoc tempus veniam, & erit Sara filius. Non solum autem (inquit) sed & Rebecca ex vno concubitu habens Isaac patris nostri. Quo pertinet, vt adderet ex vno concubitu, nisi vt non solum de suis, neq; de parterum meritis aliorum, sed nec de ipsis quidem vnius patris mutata sorte in melius voluntate gloriaretur Iacob, dicens ideo se à creatore dilectum, quia pariter eius, quando eum feminauit, melioribus laudabilior moribus fuit? Ex vno, inquit, concubitu. Vnum tunc ad eos seminandos meritum patris, vnum ad concipiendos meritum matris, quia & si mater eos donec pareret visceribus, portauit inclusos, & forte voluntates affectionesque variavit, non vni sed ambobus utique variavit, quos pariter ventre portauit. Intètio ergo intuenda est Apost. quomodo propter gratiam commendandam nolit eum, de quo dictum est: Iacob dilexi, nisi in Domino gloriari: vt cum ex eodè patre, eadem matre, vno concubitu antequam aliquid egissent boni vel mali, alterum Deus diligit, alterum odit, intelligat Iacob ex ipsa massa originalis iniquitatis, vbi fratrem, cum quo habuit communem causam, videt per iustitiam meruisse damnari, non nisi per gratiam se potuisse discerni. Nondum enim nascentibus, inquit, nec aliquid agentibus, boni vel mali,

vt secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei, maior seruiet minori. Electionem autem gratiæ nullis fieri operum præcedentibus meritis, alio loco apertissime idem Apostolus: Sic ergo, inquit, & in hoc tempore reliqua per electionem gratiæ saluæ facta sunt. Si autem gratia, iam non ex operibus. Alioquin gratia iam non est gratia. Secundum ergo hanc gratiam etiam propheticum testimonium cõsequatur assumens. Sicut scriptum est, inquit, Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Et continuo: Quid ergo dicemus, inquit? Nunquid iniquitas apud Deum? Abst. Sed quare abst? An propter opera, qua futura præuidebat amborum? Imò & abst hoc. Moyse enim dicit: Miserebor cui misertus ero: & misericordiam præstabo, cui misericors fuero. Igitur non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei. Atque in vasis, quæ perfecta sunt ad perditionem, quæ damnatæ debita est massæ, agnoscant vasa ex eadem massa in honorem facta, quid eis misericordia diuina largita sit.

Dicit, enim, inquit, scriptura Pharaoni. Quia ad hoc te excitavi, vt ostendam in te potentiam meam, & vt glorificetur nomen meum in vniuersa terra.]

Denique ad vrrunque concludit.

Ergo cuius vult, miserebor, & quem vult obdurat.

Hoc facit apud quem non est iniquitas. Miserebor itaque gratuito dono, obdurat autem iustissimo merito. Sed dicat adhuc superbi & infidelis elatio, vel puniti damnabilis excusatio.

Dicis enim itaq; mihi, Quid adhuc conqueritur? Nam voluntati eius quis resistit?

Dicatur & audiat quod conuenit homini.

O homo tu quis es, qui respondeas Deo?

Ardiat hæc, & non contemnat. Quod si contempserit, etiam vt contemneret, se inueniat obduratum. Si autem non contempserit, etiam vt non contemneret, se credat adiutum: sed obduratum debite: adiutum gratis. Quoniam se isti excusabunt modo? Nempe illo, quem breuiter tanquam ex eorum voce sibi obiecit Apostolus, vt dicant: *Quid adhuc conqueritur? Nam voluntati eius quis resistit?* Hoc est enim dicere: Quid de nobis fit querela, quod Deum offendamus male viuendo, cum ipsius voluntati nemmo possit resistere, qui nos obdurauit misericordiam non præstando? Si ergo illos non pudet hac excusatione non nobis, sed Apostolo contradicere, cur nos pigeat eis quod dixit Apostolus, hoc idem atque iterum dicere? *O homo tu quis es, qui respondeas Deo? Nunquid dicit figmentum ei, qui se finxit, quare sic me fecisti? An non habet potestatem figulus luri, ex eadem massa, utique merito recteque damnata, facere aliud vas in honorem, indebitum propter misericordiam gratiam, aliud in contumeliam debitam propter iræ iustitiam: & vt notas faceret diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiam, sic ostendens quid eis largiatur, cum id supplicium recipiant vasa iræ, quod pariter omnibus debebatur? Satis sit interim Christiano ex fide adhuc viuenti, & nondum cernenti, quod perfectum est, sed ex parte scienti nosse vel credere, quod neminem Deus liberet, nisi gratuita misericordia per Dominum nostrum Iesum Christum, & neminem damnet, nisi æquissima veritate per eundem Dominum nostrum. Cur autem illum potius quam illum liberet, aut non liberet, scrutetur qui potest, iudiciorum eius tam magnum profundum, veruntamen caueat præcipitium. Nunquid enim iniquitas apud Deum? Abst. Sed inscrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. Hic isti iterum liberi arbitrij defensores, imo deceptores, quia inflatores, & inflatores, quia præsumptores non aduersum nos, sed aduersum Euangelium locuturi quid aliud dicent, quam id, quod Apostolus tibi quasi à talibus diceretur, obiecit? *Dicis itaque mihi: Quid adhuc conqueritur? Nam voluntati eius quis resistit?* Hanc contradictionem fibimetipsi tanquam ab altero opposuit, velut ex horum voce, qui nolunt accipere, quod superius dixerat, *ergo cuius vult miserebor, & quem vult obdurat.* Talibus itaq; cum Apostolo dicamus, non enim melius illo inuenire possumus, quid dicamus: *O homo tu quis es, qui respondeas Deo?* Querimus enim meritum obdurationis, & inuenimus. Merito namq; peccati vniuersa massa damnata est. Nec obdurat Deus impietate malitiæ, sed non impietate*

Roman. 1.

miseri cordiam. Quibus enim non impertitur, nec digni sunt, nec merentur: ac potius ut nō impertiatur hoc digni sunt, hoc meretur. Querimus autem meritum misericordiar, nec inuenimus, quia nullum est: ne gratia euacuetur, si non gratis donatur, sed meritis redditur. Si enim dixerimus fidem præcessisse, in qua esset meritum gratiæ, quid meriti habebat homo ante fidem, ut acciperet fidē? Quid enim habet, quod non accepit? Si autem accepit, quid gloriatur quasi non accepit? Sicut non haberet homo sapientiam, intellectum, consilium, fortitudinem, scientiam, pietatem, timorem Dei, nisi secundum propheticum eloquium accepisset spiritum sapientiæ & intellectus, consilij & fortitudinis, scientiæ & pietatis, & timoris Dei, sicut nō haberet virtutem, charitatem, continentiam, nisi accepto spiritu, de quo dicit Apostolus: *Non enim accepimus spiritum timoris, sed virtutis & charitatis, & continentie*, ita non haberet fidem, nisi accepisset spiritum fidei. De quo ipse dicit:

2. Tim. 1.

Psal. 115.

Habentes autem eundem spiritum fidei, secundum quod scriptum est: Credidi propter quod & locutus sum, & nos credimus, propter quod & loquimur. Non autem merito accipi, sed misericordia eius, qui cuius vult miseretur, manifestissime ostendit, vbi de seipso ait: Misericordiam consecutus sum, vt fidelis essem.

Ex epist. ad Simpl. Episcop.

Item lectionis eiusdem explanatio.

Non solum autem, sed & Rebecca ex vno concubitu habens Isaac patris nostri.] Non solum autem, inquit, Isaac promissus est, cum dictum est: Ad hoc tempus veniam, & erit Sara filius: qui vtique nullis operibus promeruerat Deum, vt nalciturus promitteretur, vt in Isaac vocaretur semen Abraham, id est, illi pertinerent ad sortem sanctorum, quæ in Christo est, qui se intelligerent filios promissionis, non superbientes de meritis suis, sed gratiæ vocationis deputantes, quod cohæredes essent Christi. Cum enim promissum est, vt essent, nihil vtique meruerunt, qui nondum erant. Sed & Rebecca ex vno concubitu habens Isaac patris nostri, Vigilantissime ait: Ex vno concubitu. Gemini enim concepti erant, ne vel patris meritis tribueretur, si quisquam forte diceret, idē talis natus est filius, quia pater erat ita affectus illo in tempore, cum fuit in vtero matris, aut erat ita mater affecta,

Ex libr. de ciuitat. Dei 10.

cum concepit. Simul enim ambo sunt vno tempore concepti. Quod autem dictum est: Maior seruiet minori, nemo fere nostrorum aliter intellexit, quam maiorē populū Iudeorum minori Christiano populo seruiturum. Et reuera quamuis in gente Idumæorum, quæ nata est de maiore, cui duo nomina erant (nam & Esau vocabatur & Edom, vnde Idumæi) hoc videri possit impletum, quia postea superanda erat à populo, qui ortus est ex minore, id est, Israelitico, eique futura fuerat subiecta, tamen in aliquid maius intentam fuisse itam prophetiam, qua dictum est: Populus populum superabit, & maior seruiet minori, conuenientius creditur. Et quid est hoc, nisi quod in Iudæis & Christianis euidenter impletur & continuo? Quid enim dicemus, inquit, Nunquid iniquitas apud Deum? Absit. Sed quare absit? An propter opera, qua futura prauidebat amborum? Imo & hoc absit.

Moyse enim dicit, miserabor, & misericordiam præstabo, cui misericors fuero. Igitur non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei.]

Ex lib. contra Iulian. 1.

Hoc si attenderes, non extenderes contra gratiam merita voluntatis, vbi audis: Neque volentis neque currentis, sed miserentis est Dei. Non ergo ideo misertus est Deus, quia voluit & cucurrit Iacob, sed ideo voluit & cucurrit Iacob, quia misertus est Deus. Paratur enim voluntas à Domino, & à Domino gressus hominis dirigenitur, & viam eius volent. Deinde quia propter Iacob dicta est sententia ista generalis, non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei, datur etiam exemplum de Pharaone, propter id quod dictum est: Esau autem odio habui, & subiecitur:

Psal. 95.

Dicit enim scriptura Pharaoni. Quia ad hoc te excitauis, vt ostendam in te virtutem meam, & vt annuncietur nomen meum in vniuersa terra.] Post hæc ad vtroque concluditur:

Ex libro ad Simpl. Episcop.

Ergo cuius vult miseretur, & quem vult obdurat.] Sed miseretur vtique secundum gratiam, quæ gratis datur, nō meritis redditur: Obdurat autem secundum iudicium, quod meritis redditur. De massa quippe damnata facere vas in

honorem, manifesta est gratia: facere autem in contumeliam vas, iustum iudicium est. Neque enim quomodo dicitur est: *non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei*, ita etiam dictum est, non volentis neque currentis, sed obdurantis est Dei. Vnde datur intelligi, quod infra vtroque posuit: *Ergo cuius vult miseretur, & quem vult obdurat*, ita sententiæ superiori posse congruere, vt obduratio Dei sit nolle misereri, vt non ab illo irrogetur aliquid, quo sit homo deterior, sed tantum quo melior sit, non irrogetur. Quod si fit nulla distinctione meritorum, quis non erumpat in eam vocem, quam sibi ipse obiecit Apostolus.

Dicis itaque mihi, quid adhuc conqueritur? Nam voluntati eius quis resistit?]

Conqueritur enim Deus sæpe de hominibus, sicut per innumerabiles apparet scripturarum locos, quod nolunt credere, & recte viuere. Vnde & fideles & facientes voluntatem eius conseruari dicuntur sine querela, quod de illis non queratur scriptura. Sed quid conqueritur? ait: *Nam voluntati eius quis resistit? Quando cuius vult miseretur, & quem vult obdurat.* Huius impudentiam quæstionis ita retundit Apostolus: *O homo tu quis es, qui respondeas Deo?* Sic enim respondet Deo, cum ei displicet, quod de peccatoribus conqueritur Deus, quasi quenquam cogat peccare Deus, cum ipse neminem peccare cogat, sed tantummodo quibusdam peccantibus misericordiam iustificationis suæ non largiatur, & ob hoc dicatur obdurare peccantes quosdam, quia non eorum miseretur, non quia impellit, vt peccent. Eorum autem non miseretur, quibus misericordiam non esse præbendam æquitate occultissima, & ab humanis sensibus remotissima iudicat. Et si hoc mouet, quod voluntati eius nullus resistit, quia cui vult subuenit, & quem vult deserit, cum & ille cui subuenit, & ille quem deserit, ex eadem massa sint peccatorum, & quamuis debeat vtique supplicium, ab vno tamen exigatur, alteri donetur: si ergo hoc mouet, *O homo tu quis es, qui respondeas Deo?* Arbitror enim sub eadem significatione positum, quod dictum est, *O homo, sub qua & illud dicitur: Nonne homines estis, & secundum hominem ambulatis?*

Nunquid dicit figmentum ei, qui se fecit, quare sic me fecisti? Aut nō habet potestatem figulus lutum ex eadem massa aliud quidem facere vas in honorem, aliud in contumeliam?]

Vbi vniuersa ista massa merito damnata est, contumeliam reddit debitam iustitia, honorem donat indebitum gratia, non meritorum prærogatiua, non fatali necessitate, non temeritate fortunæ, sed altitudine diuitiarū sapientiæ & scientiæ Dei. Quam non aperit, sed clausam miratur Apostolus, clamans: *O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quam inscrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius?* Quid Apostolo responsuri sunt, qui cum & hos geminos ad documentum gratiæ gratiæ commemorandos videret, *Nondum enim natus, inquit, nec aliquid agentium boni vel mali, vt secundum electionem propositum Dei maneret, nō ex operibus, sed ex vocante dictum est, quia maior seruauit minori?* Deinde adiungens testimonium Prophetæ Iôge post quidem ista dicentis, sed tamen de hac re antiquum Dei consilium declarantis: *Sicut scriptum est (inquit) Iacob dilexi, Esau autem odio habui.* Nempe doctor gentium in fide & veritate istos geminos nondum natos nihil boni aut mali egisse testatur, vt gratia commendetur, vt quod dictum est: *maior seruauit minori*, non ex operibus, sed ex vocante dictum intelligatur, vt secundum electionem propositum Dei maneret, non meritum hominis anteiret. Non enim dicit electionem voluntatis humanæ siue naturæ, cum par esset in vtroque mortis damnationisque conditio, sed electionem proculdubio gratiæ, quæ non inuenit eligendos, sed facit. Vidit vtique, quid his auditis humana posset infirmitas vel ignorantia cogitare, & eandem quæstionem sibi ipsi proponens: *Quid ergo dicemus?* (inquit) *Nunquid iniquitas est apud Deum?* Continuo respondit: *Absit.* Rationemque reddens, cur absit, id est, cur non sit iniquitas apud Deum, non ait: *miserita enim vel opera indicat esse paruulorum, etiam si adhuc sint in materno vtero constituti.* Quomodo enim hoc diceret, qui iam dixerat de nondum natis, & de his, qui nihil adhuc egerunt boni aut mali, quod non ex

Ex epist. ad Sixtum presbyterum.
Rom. 11.
Ex libro ad Bonifacium contra Eulagium.

operibus, sed ex vocatē dictum sit, maior seruiet minori. Sed cum vellet ostendere, cur in his non sit iniquitas apud Deum, Moysi enim inquit: *misererebatur cui miserit ero, & misericordiam prestabo, cui miseris fuerō.* Quid nos hic docuit, nisi ex illa massa primi hominis, cui merito mors debetur, non ad merita hominum, sed ad Dei misericordiam pertinere, quod quisque liberatur? Atque ita non esse iniquitatem apud Deum, quia neque remittendo, neque exigendo, quod debetur, iniustus est? Ibi enim grata est indulgentia, ubi iusta posset esse vindicta. Vt hinc euidentius appareret, à poena debita liberato, & gratis iustificato, quantum beneficij conferatur, quod alter aequaliter reus sine puniendis iniquitate punitur. Denique subiungit & dicit: *Ignitur nō volentis neque, curantis, sed miserentis est Dei.* Hoc propter eos dictum est, qui per gratiam liberati iustificantur. Propter eos autē, si per quos ira Dei manet, quia & ipsis bene vititur Deus ad docendos alios, quos liberare dignatur, subiungit atque ait: *Dicit enim scriptura Pharaoni: Quia ad hoc te excitauit, ut ostendam in te potentiam meam, & ut annuncietur nomen meum in vniuersa terra.* Denique ad utrumque concludens: *Ergo, inquit, cui vult miseretur, & quem vult, obdurat.* Profecto neutrum aliqua iniquitate, sed utrumque misericordia & veritate, & adhuc tamen audax mouetur infirmitas, eorum scilicet, qui secundum coniecturas cordis humani inscrutabilem altitudinem iudiciorum Dei cogitare conantur. Hanc sibi ex aduerso opponens Apostolus, ait: *Dicis itaque mihi: Quid adhuc conqueritur? Nam voluntati eius quis resistit?* Nobis enim hoc putemus dictum. Quid ergo aliud, quam quod respondit Apostolus, respondere debemus? Aut & si nos talia mouent, quia & nos homines sumus, simul oportet omnes audiamus dicentem: *O homo tu quis es, qui respondeas Deo? Nusquid dicit signum eius, qui se finxit: Quare me fecisti sic? An non habet potestatem signum luti ex eadem massa facere aliud vas in honorem, aliud in contumeliam?* Hęc massa si esset utique media, ut quemadmodum nihil boni, nec mali aliquid mereretur, non frustra videretur iniquitas, ut ex ea fierent vasa in contumeliam. Cum verò per liberum arbitrium primi hominis in condemnationem vniuersa defluerit, proculdubio quod ex ea fiūt vasa in honorem, nō ipsius iustitia, quæ gratiam nullam præcessit, sed Dei misericordiae est: quod verò in contumeliam, non iniquitati Dei, quæ absit, ut sit apud Deum, sed iudicio deputandum est. Hoc quisque cum Ecclesia Catholica sapit, non contra gratiam pro meritis disputat, sed misericordiam & iudicium cantat, ut nec misericordiam recuset ingratus, nec iudicium accuset inuitus.

Item de eadem lectione.

Cum enim nōdum nati fuissent, aut aliquid egissent bonum aut malum. Cum Isaac Deum roganti, ut pareret vxor eius, quæ sterilis erat, concessisset Dominus, quod petebat, atque haberet illa conceptum, gestiebant gemini adhuc in vtero eius conclusi. Qua moleſtia cum agitareretur, Dominū interrogauit, accepitque responsum: *Dua gentes in vtero tuo sunt, & duo populi de vtero tuo separabuntur, & populus populum superabit, & maior seruiet minori.* Quod Apostolus magnum vult intelligi gratiæ documentum, quia nondum illis natis, nec aliquid agentibus boni seu mali, sine vllis meritis eligitur minor, maiore reprobato: quando proculdubio quantum attinet ad originale peccatum, ambo pares erāt, quantum autem ad proprium, alicuius eorum nullum erat. An forte illud iam exploſum repudiatumque sentendum, quod animæ prius in cœlesti habitatione peccantes gradatim atque paulatim ad suorum meritorum corpora veniant, ac pro antea gesta vita magis minusve corporeis peſibus affligantur? Cui opinioni, quamuis sancta scriptura apertissime contradicat, quæ cum gratiam commendaret, nondum natis, inquit, neque quia aliquid egerint boni aut mali, ut secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante dictum est, quod maior seruiet minori: nec ipsi tamen, qui hoc sentiunt, euadunt huius quæſtionis angustias, sed in eis coarctati & hærentes, similitudo, exclamare coguntur. Vnde enim fit, ut homo ab inuente pueritia modestior, temperatior, ex magna parte libidini victor, qui oderit auaritiam, luxuriam detestetur,

atque virtutes cœteras proeſſior apriorque confurgat, & tamen eo loco sit, ubi prædicari gratia Christiana non posset? *Quomodo enim inuocabunt, in quem non crediderunt? Aut quomodo credet ei, quem non audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante?* Alius autem tardus ingenio, libidinofus, deſectus flagitijs, & facinoribus coopertus, ita gubernetur, ut audiat, credat, baptizetur, rapiatur, aut si derentus hic fuerit, laudabiliter hic viuat? Vbi duo isti tam diuerſa merita contraxerunt? Non dico, ut iste credat, ille non credat, quod est proprie voluntatis, sed ut iste audiat, quod credat, ille non audiat. Hoc enim non est in hominis potestate. Vbi, inquam, tam hæc diuerſa merita contraxerunt? Si in cœlo egerunt aliquam vitam, ut pro suis actibus appelarentur vel liberentur in terras, congruisque suis antea cœta vitæ receptaculis tenerentur, ille vtrique melius ante hoc mortale corpus vixisse credendus est, qui eo nō multum meruit prægruari, ut & bonum haberet ingenium & concupiscentijs eius mitioribus vrgeretur, quas posset facile superare, & tamen etiam sibi gratiam prædicari non meruit, qua sola posset à secundæ mortis pernecie liberari. Ille autem pro meritis deterioribus (sicut pugnat) grauari corpori implicitus, & ob hoc cordis obtuli, cum carnis illecebris ardentissima cupiditate vinceretur, & per nequissimam vitam peccatis pristinis, quibus ad hoc venire meruerat, addere peiora terrena, aut in cruce tamen audiuit: *Hodie mecum eris in paradiso,* aut alicui coherit Apostolo, cuius prædicatione mutatus, & per lauacrum regenerationis saluus effectus est, ut ubi abundauit peccatum, superabundaret gratia. Quid hinc respondeant omnino non video, qui volentes humanis coniecturis iustitiam Dei defendere, & ignorantes altitudinem gratiæ, fabulas improbabilis texerunt. Tales ergo prædeſtinari & creari arbitror, ut qui possunt, intelligant, Dei gratiam & spiritum, qui ubi vult spirat, ob hoc omne ingenij genus filijs misericordiae non præterisse, itemque omne ingenij genus in gehennæ filijs prætorire, ut qui gloriatur, in Domino gloriatur. Cedamus igitur & consentiamus auctoritate sacre scripturæ, quæ nescit falli nec fallere: & sicut nondum natos ad discernenda merita eorum aliquid boni vel mali egisse non credimus, ita omnis sub peccato esse, quod per vnum hominem intrauit in mundum, & per omnes homines pertransiit, à quo non liberat, nisi gratia Dei per Dominum nostrum Iesum Christum, minime dubitemus. Neque enim habet vllam cunctationem Apostolica ille sententia de geminis in Rebeccæ vtero nondum agentibus aliquid boni aut mali, nec tamē frustra scriptum est, nec infantem mundum esse à peccato, cuius est vnus diei vita super terram. Et illud in Psalmo: *Ego in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis mater mea me in vtero aluit.* Et quod in Adam omnes moriuntur, in quo omnes peccauerunt. Nunc liquido teneamus, quælibet parentum merita traiciantur in prolem, quæcūque gratia Dei, antequam nascatur, quemque sanctificet, nec iniquitatem esse apud Deum, nec boni malive agere quenquam, quod ad propriam personam pertineat antequam natus est: illamque sententiam, qua nonnulli putant, alibi peccasse magis minusque animas, & pro diuersorum meritis peccatorum in diuerſa corpora esse detrusas, Apostolicæ non conuenire sententiæ, cum apertissime dictum sit, nihil egisse, nondum natos seu boni siue mali. Quis porro tam impie desipiat, ut dicat Deum malas hominum voluntates, quas voluerit, quando voluerit, ubi voluerit, non posse in bonum conuertere? Sed cum facit, per misericordiam facit. Cum autem non facit, per iudicium non facit, quoniam cuius vult miseretur, & quæ vult obdurat. Quod ut diceret Apostolus, gratiam commendabat, ad cuius commendationem de illis in Rebeccæ vtero geminis iam fuerat locutus: quibus nondum natis, nec aliquid agentibus seu boni siue mali, ut secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante dictum est, quia maior seruiet minori. Propter quod adhibuit aliud propheticum testimonium, ubi scriptum est: *Iacob dilexi, Esau autem odio habui.* Sentiens autem, quemadmodum posset hoc, quod dictum est, permouere eos, qui penetrare intelligendo non possunt hanc altitudinem gratiæ.

Esau 12.
Roma. 5.

Ioann. 3.

Ex libro 12.
Genesi 25.
Iherosa. 6.

Ex lib. Enchirid.

Quid ergo dicemus, ait: *Nunquid iniquitas apud Deum?* Iniquum enim videtur, vt sine vllis bonorum aut malorum meritis vnus Deus diligat, oderit alterum. Qua in re, si futura opera vel bona huius, vel mala illius, quæ vtique Deus præciebat, veller intelligi, nequam diceret non ex operibus, sed diceret ex futuris operibus, eoque modo istam solueret quæstionem, imò nullam, quam solui opus esset, faceret mentionem. Nunc verò cum respondisset: *Abst, id est, absit, vt sit iniquitas apud Deum.* Mox vt probaret, nulla hoc iniquitate Dei fieri. Moy si. n. dicit: *Misererbor cui miserus ero, & misericordiam præstabo, cui misericors fuerit.* Quis enim nisi insipiens Deum iniquum putet, siue iudicium pœnale ingerat digno, siue misericordiam præstet indigno? Denique infert & dicit: *Igitur non volentis neq, currentis sed miserentis est Dei.* Ambo itaque gemini natura filij iræ nascebantur, nullis quidem operibus proprijs, sed originaliter ex Adam vinculo damnationis obstricti. Sed qui dixit: *Misererbor cui miserus ero,* Iacob dilexit per misericordiam gratuitam, Esau autem odio habuit per iudicium debitum. Quod cum deberet ambobus, in altero alter agnouit, non de suis distantibus meritis sibi esse gloriandū, quod in eadem causa idem supplicium non incurrit, sed de diuinæ gratiæ largitate, quia *non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei.* Altissimo quippe ac saluberrimo sacramento vniuersa facies, atq; (vt ita dixerim) vultus sanctarum scripturarum bene intuentes id admonere inuenitur, vt qui gloriatur, in Domino gloriatur. Cū autem misericordiam Dei commendasset in eo, quod ait: *Igitur non volentis neq, currentis, sed miserentis est Dei,* deinde vt etiam iudicium commendaret, quoniam in quo non fit misericordia, non iniquitas fit, sed iudicium, non est iniquitas quippe apud Deum, continuo subiunxit atque ait: *Dicit enim scriptura Pharaoni: Quia ad hoc te excitavi, vt ostendam in te fortitudinem meam, vt annunciem nomen meum in vniuersa terra.* Quibus dicitur ad vtrunque concludens, id est, ad misericordiam & ad iudicium, Ergo, inquit, cuius vult miseretur, & quem vult obdurat. Miseretur scilicet magna bonitate, obdurat nulla iniquitate: vt nec liberatus de suis meritis gloriatur, nec damnatus, nisi de suis meritis conqueratur. Sola enim gratia redemptos discernit à perditis, quos in vna perditionis cōcreauerat massa, ab origine ducta causa communis. Hoc autem qui eo modo audit, vt dicat: *quid adhuc conqueritur? Nam voluntati eius quis resistit?* tanquam propterea malus nō videatur esse culpandus, quia Deus, cui vult miseretur, & quem vult obdurat, absit vt pudeat hoc nos respondisse, & respondisse videmus Apostolum: *O homo tu quis es, qui respondeas Deo? Nunquid dicit figmentum ei, qui se finxit: Quare me fecisti sic? An non habet potestatem sigulus lutī ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud in contumeliam?* Hoc loco enim quidam stulti putant Apostolum in responsione defecisse, & inopia reddendæ rationis repressisse cōtradictoris audaciam. Sed magnum habet pōdus, quod dictum est: *O homo tu quis es?* Et in talibus quæstionibus ad suæ capacitatis considerationem reuocare hominem, verbo quidem breuis, sed re ipsa magna est redditio rationis. Si. n. hæc non capit, quis est qui respondeat? Si autem capit, magis non inuenit, quid respondeat. Videt enim si capit, vniuersum genus humanum tam iusto iudicio diuino in apostatica radice damnatum, vt etiam si nullus inde liberaretur, nemo recte posset Dei vituperare iustitiam, & qui liberantur, sic oportuisse liberari, vt ex pluribus non liberatis, atque in damnatione iustissima derelictis ostenderetur, quid commeruisset vniuersa conspersio, & quo etiam istos debitum iudicium Dei duceret, nisi eius indebita misericordia subuenisset: vt volentium de suis meritis gloriari omne os obstruatur, & qui gloriatur, in Domino gloriatur. Multi de isto profundo quærentes reddere rationem, in fabulas vanitatis abierunt. Aliqui dicentes, quia animæ sursum in cælo peccant, & secundum sua peccata ad corpora pro meritis diriguntur, & dignis sibi quasi carceribus includuntur, ierunt post cogitationes suas: volentes disputare de Dei profundo, mersi sunt in profundum. Occurrit enim cum eis Apost. volens gratiam commendare, & elegit illos geminos in vtero Rebeccæ, & dicit: *Nondum enim*

nati, nec qui aliquid egerint boni aut mali. Vide quemadmodum tulit vanis hominibus phantasia conuersationis animarum ante corpus in cælo. Si enim iam ibi conuersati sunt, iam aliquid boni egerunt vel mali, & pro meritis suis ad corpora terrena detrufi sunt. Si placet, cōtradictam Apostolo, qui dixit: *Nondum nati, nec qui aliquid egerint boni aut mali.* Hoc autem quia propter Apostoli euidenter sententiam respicit Catholica fides, quod animæ in cælis prius viuunt, & conuersentur, & illic recipiendorum corporum merita assumant, modo isti nouelli non audent dicere. Sed quid dicunt? Aliqui (sicut audiuius) ipsorum ita disputant, prorsus iniqui pro meritis suis omnes homines moriuntur, quia peccauerunt. Non enim esset mors, nisi veniens de peccato. Optime quidem & verum dictum est. Nō esset mors, nisi veniens de peccato. Sed ego cum hoc audio, ideo laudo, quia illam primam mortem intueor, & illius primi hominis peccatum. Audio enim Apostol. *Sicut in Adam omnes moriuntur, sic & in Christo omnes viuificabuntur.* Per vnum hominem peccatum intravit in mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines petri anfit, in quo omnes peccauerunt. Omnes enim vnus fuerunt. Sic audio dicentem mortem hominis de peccato esse. Non inquit. Et quid dicis? Omnem hominem Deus modo immortalem creat. Mirabilis nouitas. Quid dicis? Prorsus, inquit, omnem hominem Deus immortalem creat. Quare ergo moriuntur paruuli infantes? Nam si dicam: Quare moriuntur grandes homines? dicturus es mihi, peccauerunt. Ergo de maiorum ætate non disputabo: paruulorum infantiam contra te testem citabo. Non loquuntur, & quod dico, probant. Ecce infantes in suis vtique operibus innocētes sunt, nihil secum, nisi quod de primo homine traxerunt, habentes, quibus ppter ea est gratia Christi necessaria, vt in Christo viuificentur, qui in Adam mortui sunt: vt quia iniqui nati sunt generatione, purgentur regeneratione. Ipsos ergo testes citabo. Responde mihi, quare moriuntur, si omnes homines immortales nascuntur, & quoniam peccant, ideo moriuntur, quid putatis dici potuisse? Quæ aures ferunt, peccauerunt & ipsi. Vbi peccarunt rogo te? Quando peccauerunt? Quomodo peccauerunt? Bonum & malum quid sit, nesciunt. Peccatum accipiunt, qui præceptum nō capiunt? Sed aliud dico, isti qui nati sunt, vt arbitraris, peccauerunt. Nam si non peccarent, inquis, non morerentur. Quid de illis dicis, qui non in vtero moriuntur? O angustia, & ipsi inquis, peccauerunt, & ideo moriuntur. Mentiris an falleris? Contradicit Apost. *Nondum nati, nec agentibus boni aliquid aut mali.* Magis audio Apostolum, quam te, magis Apostolo credo, quam tibi. *Nondum nati nec aliquid agentibus boni aut mali.* Si autem hoc testimonium refellis, vade tunc potius ad illas vagationes, & dic quia in cælo peccarunt, & inde in corpora præcipitati sunt. Non dico, inquit, Quare non dicis? Quia dicit Apostolus: *Nondum nati, nec aliquid agentibus boni vel mali.* Si ergo non eos accusas in cælo, quare accusas in vtero? Ad vtrunque respondet Apostolus: Et eis respondet, qui dicunt, in cælo peccauerunt: & eis respondet, qui dicunt, in vtero peccauerunt, quia ad vtrunque valent verba illa, quæ dicunt, antequam nascerentur nihil egisse boni vel mali.

Vt secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante dictum est, quia maior seruiet minori. In eo quod Dominus respondet Rebeccæ: *Due gentes in vtero tuo sunt, & duo populi de vtero tuo separabuntur, & populus populi superabit, & maior seruiet minori.* Spirituali intelligentia carnales in populo Dei significantur per maiore filium, & spirituales per minorem. Quia sicut dicit Apost. *Non prius quod spiritale est, sed quod animale, postea spiritale.* Solet & sic intelligi hoc, quod dictū est, vt in Esau figuratus sit maior populus Dei, hoc est Israeliticus secundum carnem. Per Iacob autem figuratus est ipse Iacob secundum spiritale progeniem. Sed etiam historica proprietate hoc responsum inuenitur esse impletum: vbi populus Israel, hoc est, Iacob minor filius superauit Idumæos, hoc est, gentem quam ppagauit Esau, eosq; fecerunt tributarios per Dauid. Quod diu fuerunt, vsque ad regem scilicet Ioram, sub quo Idumæi rebellauerunt, & iugum Israelitarum à ceruice sua deposuerunt.

Exod. 3.

1. Cor. 1.

Ex ferm. 7. de verb. apostoli.

Ex li. 4. Gen. iii 7.

Sicut scriptum est: Iacob dilexi, Esau autem odio habui.] Habes aperte scripturam dicentem Dei voce: *Iacob dilexi, Esau autem odio habui.* Istos duos genuit Rebecca, Iacob & Esau. Vnus inde eligitur, alius improbat. Vnus succedit in hereditatem, alter exhaereditur. Nō facit populum suum Deus de Esau, sed facit de Iacob. Semen vnum, diuersi qui concepti sunt. Vterus vnus, diuersi qui nati sunt. Nunquid non libera peperit Iacob, quā libera peperit Esau? Luctabantur in ventre matris suae, & dictum est Rebecca, cum ibi luctarentur, *Duo populi sunt in utero tuo.* Duo homines, duo populi, bonus populus, malus populus, sed tamen in vno ventre luctantur. Quanti mali sunt in Ecclesia, & vnus vterus portat, donec in fine discernantur, & boni aduersus malos clamant, & mali aduersus bonos reclamant, & in vnis visceribus vtrique luctantur. Nunquid semper simul erunt? In fine exitur ad lucem. Declaratur natiuitas, quae hic in sacramento figurabatur, & tunc apparebit: *Iacob dilexi, Esau autem odio habui.*

Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas apud Deum? Absit. Moyses enim dicit. Miserebor cui miseror, & misericordiam praestabo, cuius miserus ero.] Ille intelligitur loqui & dicere, transibit ante te, de quo dicit Euāgelium: *Cum venisset hora, ut transiret Iesus de hoc mundo ad patrem: Qui transitus etiam pascha interpretari perhibetur.* Hæc itaque magna omnino prophetia est. Ipse enim ante omnes sanctos trāsiit ad patrem de hoc seculo parare illis mansiones regni cœlorum, quas dabit eis in resurrectione mortuorum, quoniam transiturus ante omnes gentes primogenitus à mortuis factus est. Gratiam verò suam in eo ipse valde commendat, cum dicit: *Et vocabo nomine Domini in conspectu tuo, tanquam in conspectu populi Israel, cuius Moyses cum hæc audiret, typū gerebat.* In conspectu enim gentis ipsius vbique dispersæ vocatur Dominus Christus in omnibus gentibus. *Vocabo autem dixit, nō vocabor, actiuum verbum pro passiuo ponens genere locutionis inusitato, in quo nimirum magnus sensus latet.* Sic enim fortasse significare voluit seipsum hoc facere, id est, gratia sua fieri, vt vocetur Dominus in omnibus gentibus. Quod verò addidit: *Et miserebor, cui miserus ero, & misericordiam praestabo, cui misericordiam praestitero,* ibi plane expressius ostendit vocationem, qua nos vocauit in suum regnum & gloriam non pro meritis nostris, sed pro misericordia sua. Quoniam enim se Gentes introduciturum pollicebatur, dicens: *Vocabo nomine Domini in conspectu tuo, commendauit hoc se misericorditer facere, sicut*

Apostolus dicit: Dico enim Christum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei ad confirmandas promissiones patrum, gentes autē super misericordia glorificare Deum. Hoc ergo prædictum est: Miserebor cui miserus ero, & misericordiam praestabo, cui misericordiam praestitero. Quibus verbis prohibuit hominem velut de propriarum virtutum meritis gloriari, vt qui gloriatur, in Domino gloriatur. Non enim ait, miserebor talibus vel talibus, sed *cui misericors fuero:* vt neminem præcedentem bonis operibus suis, misericordiam tantæ vocationis meruisse demonstret. Etenim Christus pro impijs mortuus est. Sed vtrum hoc idem repetere voluerit, cum addidit: *Miserebor cui miserus ero, cui misericordiam praestitero:* vel sicut alij interpretati sunt, *cui misericors fuero:* an aliqd intersit, nescio, & tamen fortis ille ipse ibi sensus est, quod aut ipsius misericordiae suae firmitate Deus ista repetitione firmavit, sicut *amen amen, sicut fiat fiat,* sicut repetitione somnii Pharaonis, pluraq; inania. Aut in vtrisque; populis, id est, Gentibus & Hebrais, hoc modo Deus prænuñciauit misericordiam se esse facturum. Quod Apostolus, ita dicit: *Sicut enim vos aliquando non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consecuti estis illorum incredulitate: sic & isti nunc non crediderunt in vestra misericordia, vt & ipsi misericordiam consequantur.* Concludit enim Deus omnes in incredulitate, vt omnium misereatur. Ex prima enim transgressionem primi hominis vniuersum genus humanum natum cum obligatione peccati victor diabolus possidebat. Si enim sub captiuitate nō teneremur, redemptore non indigeremus. Venit ad captiuos, non captus. Venit ad captiuos redimendos, nihil in se captiuitatis, hoc est, iniquitatis habens; sed carne mortali precium nostrum portans. Si enim carnem mortalem nō

haberet, vnde in verbo sanguis, quem pro captiuis fundere? Ille autem, quia ad captiuitatem nostram venit, cum similitudine carnis peccati, non cum carne venit peccati. Similitudo enim erat illa carnis peccati. Vera caro, sed similis carnis peccati: vera caro, sed non peccati caro. Si ergo vniuersus mundus sub captiuitate tenebatur, bene dictum est: *Miserebor cui miserus fuero, & misericordiam praestabo, cui misericors fuero.* Si enim totus mundus sub captiuitate, totus mundus in peccato, totus mundus iustissime supplicio destinatus, sed ex parte per misericordiam liberatus, quis dicat Deo: *Quare damnas mundum? Quomodo accusatur iudex Deus, quando damna mundum reus? Reus es.* Si quid debeas, consideres, poena vocatur: nec cum à te debitum exigitur, exactor iuste reprehenditur.

Reprehendatur exactor, si indebitum exigit. Cum verò debitum exigit, quis reprehendat exactorem, quamuis expectet donato rem? *Cuius vult miseretur, & quem vult obdurat: Dicit itaq; mihi: Quid adhuc conqueritur? Nam voluntati eius quis resistit? O homo tu quis es, qui respondeas Deo? Qui sit ille, attende, qui sis tu attende. Ille Deus est, tu homo. Sed iustitiam loqui videris tu, & fons ille iustitiæ siccatus est. Si iustum loqueris, vnde tibi? Aut iniustum loqueris, & debes tacere: aut iustum loqueris, & non habes nisi de fonte iustitiæ. Fons autem iustitiæ quis est, nisi Deus? Primum erò fundamentum fidei pone. Nunquid iniquitas apud Deum? Latere te æquitas potest, esse ibi iniquitas non potest. Expectas à me fortasse, vt dicam tibi quare, cui vult miseretur, & quem vult obdurat. Expectas à me homo. Si & tu homo, & ego homo, ambo audiuius. O homo tu quis es, qui respondeas Deo? Melior est enim fidelis ignorantia, quam temeraria scientia. Deus mihi dicit, per Apostolum Christus loquitur: *O homo tu quis es, qui respondeas Deo? Et ego indignor, quia non noui iustitiam Dei. Si homo sum, non indignor. Excedam hominem, si possum, & fontem attingam. Sed & si attingero, homini non dicam. Excedat & ipse, & attingat mecum. Et quis est (inquis) qui hominem excedat? Ergo non quibusdam exprobrat Apostolus, & dicit: Cum enim dicitis, ego Pauli, ego Apollo, nonne homines estis? Quid eos face-re volebat, quibus exprobrat, quod homines erant? Homo es, ad Adam pertines. Pertine ad filium hominis, & fortè dicit tibi: *Iam non vos seruos dicam, sed amicos, quoniam qua audiui à patre meo, non a vobis feci.***

Igitur non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei.] Dei gratiam vel misericordiam volumus impetrare, cum dicimus: *Fiat voluntas tua, sicut in cœlo, & in terra, vel ne nos in inferas in tentationem, sed libera nos à malo.* Vt quid enim ista orando tanto gemitu petimus, si volentis hominis & currentis, non miserentis est Dei? Non quia hoc sine voluntate nostra agitur, sed quia voluntas non implet, quod agit, nisi diuinitus adiuetur. Hæc est fidei sanitas, quæ nos facit orare, querere vt inueniamus, petere vt accipiamus, pulsare vt aperiat nobis. Contra istam qui disputat, contra seipsum claudit ostium misericordiae Dei. Nolo plura dicere de re tãta, quia melius eam committo fidelium gemitibus, quam sermonibus meis.

Vt in diem credamus, & pie viuamus, *non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei,* non quia velle non debemus, & currere, sed quia ipse in nobis & velle operatur, & currere. Vnde & ipse Dominus Iesus credentes à non credentibus, id est, ab iræ vasis vasa misericordiae discernens, *Nemo, inquit, venit ad me, nisi ei fuerit datum à patre meo.*

Ne quisquam etiam non de operibus de ipso gloriatur libero voluntatis arbitrio, tanquam ab ipso incipiat meritum, cui tanquam debitum reddatur præmium bene operandi ipsa libertas, audiat eundem gratiæ præconem, dicentem: *Deus enim est, qui operatur in nobis, & velle & operari pro bona voluntate, & alio loco: Igitur non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei:* cum proculdubio si homo eius ætatis est, vt ratione iam vtatur, non possit credere, sperare, diligere, nisi velit, nec peruenire ad palmam supernæ vocacionis Dei, nisi voluntate cucurrerit. Quomodo ergo *non volentis neque currentis,* nisi quia ipsa voluntas (sicut scriptum est) à Domino præparatur? Alioquin si propterea dictum est, *non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei,* quæ ex vtroq;

fit, id est, ex voluntate hominis, & misericordia Dei: ut sic dictum accipiamus, *non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei*, tanquam diceretur, non sufficit sola voluntas hominis, si non sit etiam misericordia Dei: non ergo sufficit & sola misericordia Dei, si non sit etiam voluntas hominis. Ac per hoc si recte dictum est, *non volentis hominis, sed miserentis est Dei*, quia id voluntas hominis sola non implet, cur non à contrario recte dicitur, non miserentis est Dei, sed volentis hominis, quia id misericordia Dei sola non implet? Porro si nullus dicere Christianus audebit, non miserentis est Dei, sed volentis est hominis, ne Apostolo apertissime contradicat, restat ut propterea recte dictum intelligatur, *non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei*, ut totum detur Deo, qui hominis voluntatem bonam & preparat adiuuandam, & adiuuat preparatam. Præcedit enim bona voluntas multa Dei bona, sed non omnia. Quæ autem non præcedit ipsa, in eis est & ipsa. Nam vtrunque legitur in sanctis eloquijs, & *Misericordia eius præuenit me, & Misericordia eius subsequetur me*. Nolentem præuenit, ut velit, volentem subsequitur, ne frustra velit.

Psal. 22. *Nisi Dominus edificauerit domum, in vanum laborauerunt edificantes eam.* Quomodo ergo Deus iubet, quod sine adiutorio ipsius vel non, vel difficile impletur, cum si Dominus non ædificet, in vanum ædificans laborasse dicatur, neque scriptum sit, est quidem volentis atque currentis, facilius autem miserentis est Dei? non quia nulla est hominis voluntas atque cursus, sed quia nihil potest, nisi ille miseretur. Nec Apostolus dixerit, & ego, sed dixerit: *Non ego autem, sed gratia Dei mecum*, non quia ipse nihil boni agebat, sed quia nihil ageret, si illa non adiuuaret.

Dicit enim scriptura Pharaoni, quia in hoc ipsum excitauit te, ut ostendam in te virtutem meam, &c. Et propter hoc ipsum conseruatus es, ut ostendam in te virtutem meam, & ut annuncietur nomen meum in vniuersa terra. Hæc scripturæ verba & Apostolus posuit, cum in eodem loco perdifficili versaretur. Ibi autem & hoc ait: *Si autem volens Deus offendere iram, & demonstrare potentiam suam, attulit in multa patientia vasa iræ.* Parcendo vtique his, quos malos futuros esse præsciebat, quæ vasa dicit perfecta in perditionem, *Ut notus, inquit, faceret diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ.* Vnde vasorum misericordiæ vox est in Psalmo. *Deus meus, misericordia eius præuenit me: Deus meus demonstrauit mihi inimicis meis.* Nouit ergo Deus bene vti malis, in quibus tamen naturam humanam non ad malitiam creat, sed perfert eos patiens quousque scit oportere, non inaniter, sed vtens eis ad admonitionem vel exercitationem bonorum. Ecce enim, ut annuncietur nomen Dei in vniuersa terra, vasis misericordiæ vtique prodest. Ad eorum vtique vtilitatem Pharaon seruatus est, sicut & scriptura testatur, & exitus docet. Nul- lum Deus vel Angelorum vel hominum crearet, quem malum futurum esse præscisset, nisi pariter nosset, quibus eos bonorum vrbibus commodaret, atque ita ordinem seculorum quasi pulcherrimum, carnem etiam ex quibusdam antithetis honestaret.

Ergo cuius vult miseretur, & quem vult obdurat.] Quando ergo pater intus auditur, & docet, ut veniatur ad filium, aufert cor lapideum, & dat cor carneum, sicut Propheta prædicante promisit. Sic quippe facit filios promissionis, & vasa misericordiæ, quæ preparauit in gloriam. Cur ergo non omnes docet, ut veniant ad Christum, nisi quia omnes, quos docet, misericordia docet: quos autem non docet, iudicio non docet: quoniam cuius vult miseretur, & quem vult obdurat. Sed miseretur bona tribuens, obdurat digna retribuens. *O homo tu quis es, qui respondeas Deo?* &c. Quantum ad iustitiam spectat & gratiam, potest & de reo, qui liberatur recte dici, & de reo qui damnatur, *Tolle quod tuum est, & vade, huic autem volo, quod non debetur donare. An non licet mihi facere quod volo? An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum?* Hic ille si dicit, cur non & mihi? merito audiet, *Homo tu quis es, qui respondeas Deo? Quem certe in vno vestrum benignissimum largitorem, in te verò exactorem iustissimum, in nullo tamen cernis iniustum.* Cum iustus esse etiam si vtrumque puniret, qui liberatur, habet vnde gratias agat, qui damnatur non habet quod reprehendat.

Sed si iam, inquit, hoc oportebat, ut damnatis non omnibus, quid omnibus deberetur, ostenderet, atque ita gratias suam gratiam vasis misericordiæ commendaret, cur in eadem causa me quam illum potius puniret, aut illum quam me potius liberabit? Hoc non dico, si quæris, quare? quia fateor me non inuenire quid dicam. Si & hoc quæris, quare? quia in hac re, sicut iusta est ira eius, sicut magna est misericordia eius, ita inscrutabilia iudicia eius.

Non hoc loco Apostolus sanctos prohibuit à quærendo, sed eos, qui nondum sunt in charitate radicati & fundati, ut possint comprehendere cum omnibus sanctis latitudinem, longitudinem, altitudinem & profundum, &c. quæ in eodem loco exequitur. Non ergo prohibuit à quærendo, de quibus dicit: *Spiritualis autem bonam iudicat, ipse autem à nemine iudicatur.* Et illud præcipue: *Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum, qui ex Deo est, ut sciamus, quæ à Deo donata sunt nobis.* Quos ergo prohibuit, nisi luteos atque terrenos? qui nondum regenerati intrinsecus atque nutriti, imaginem illius hominis portant, qui primus factus est de terra terrenus, & quia ei, à quo factus est, non luit obtemperare, in id lapsus est, vnde factus, meruitque post peccatum audire: *Terra es, & in terram ibis.* Talibus igitur hominibus dicit Apostolus: *O homo tu quis es, ut respondeas Deo? Nunquid figmentum ei dicit, qui se finxit, quare Ioannes sic me fecisti? Quamdiu ergo figmentum es nondum perfectus filius, quia nondum haufisti plenissimam gratiam, qua nobis data est potestas filios Dei fieri, quo possis audire. Iam non vos dicam seruos, sed amicos: tu quis es, qui respondeas Deo, & velis Dei nosse consilium? Qui si hominis tibi æqualis nosse voluisses, impudenter faceres, nisi prius in amicitiam recipereris. Sicut ergo portauimus imaginem terreni portemus & imaginem celestis, exuentes nos veterem hominem, & induentes nouum, ut non dicatur nobis, quasi luteo figmento: Nunquid dicit figmentum ei, qui se finxit: Quare sic me fecisti? Nam & vt manifestum sit non sanctificato spiritui, sed carnali luto ista dici, vide quid sequitur.*

An non habet potestatem figulus luti ex eadem conspersione facere aliud quidem vas in honorem, aliud in contumeliam?]

Ex quo ergo in paradiso natura nostra peccauit, ab eadem diuina prouidentia non secundum cælum, sed secundum terram, id est, non secundum spiritum, sed secundum carnem mortali generatione formamur, & omnes vna massa luti faciamus, quod est massa peccati. Cum ergo meritum peccatum amiserimus, & misericordia Dei remota nihil aliud peccantibus, nisi æterna damnatio debeatur, quid sibi vult homo de hac massa, ut Deo respondeat, & dicat, quare sic me fecisti? Si vis ista cognoscere, noli esse lutum, sed effici filius Dei per illius misericordiam, qui dedit potestatem filios Dei fieri credentibus in nomine eius, non autem quod tu cupis antequam credant diuina nosse cupientibus. Merces enim cognitionis meritis redditur, credendo autem meritum comparatur, ipsa autem gratia, quæ datur per fidem nullis nostris meritis præcedentibus data est. Quod est enim meritum peccatoris & impij? Christus autem pro impijs & peccatoribus mortuus est, ut ad credendum non merito, sed gratia vocaremur, credendo autem etiam meritum collocarem. Peccatores autem credere iubentur, ut à peccatis credendo purgentur. Nesciunt enim, quod recte viuendo visuri sunt. Quapropter cum videre non possint, nisi recte viuant, nec recte viuere valeant, nisi credant, manifestum est à fide esse incipiendum, ut præcepta, quibus credentes à seculo hoc auertuntur, cor mundum faciam, vbi videri Deus possit. *Beati enim mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Et per Prophetam canitur: *In simplicitate cordis quærute illum.* Quapropter recte dicitur hominibus in veritate vitæ manentibus, & propterea tenebrosum oculum animi gerentibus, *O homo tu quis es, qui respondeas Deo? Nunquid dicit figmentum ei, qui se finxit, quare sic me fecisti? Aut non habet potestatem figulus luti ex eadem conspersione facere aliud quidem vas in honorem, aliud in contumeliam? Expurgate vetus fermentum, ut sitis noua conspersio, & in ea ipsa non adhuc paruulus in CHRISTO, ut lacte potandus sis, sed perueni ad virum perfectum, ut*

his inter illos de quibus dicitur: *Sapientiam loquimur inter perfectos.* Tunc demum rectè & non præposere audies si qua sunt de animarum occultissimis meritis, & de gratia vel iustitia secreta omnipotentis Dei. Nam de Pharaone facile responderetur prioribus meritis, quibus afflixit in regno suo peregrinos, dignum effectum cui obduraretur cor, vt nec manifestissimis signis iubentis Dei crederet. Ex eadem ergo massa, id est peccatorum, & vasa misericordiae protulit, quibus subueniret cum eum deprecarentur filij Israël, & vasa iræ quorum supplicio illos erudiret, id est, Pharaonem & populum eius quia quamuis essent vtrique peccatores, & propterea ad vnam massam pertinerent, aliter tamen tractandi erant qui vni Deo ingemuerant, vt eis subueniret, & aliter illi quorum iniustis oneribus ingemuerant. Pertulit ergo in multa patientia vasa iræ quæ perfecta sunt in perditionem, & eo ipso quo ait in multa patientia, satis significauit priora eorum peccata in quibus eos pertulit, & opportune tunc vindicauit, quando de illorum vindicta subueniendum erat his qui liberabantur, & vt notas faceret diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiae quæ præparauit in gloriam. Nunquid enim latebat Pharaonem quantum bonum consecuta fuerant illa terræ per aduentum Ioseph? Illius ergo rei gestæ cognitio, eius vocatio fuit, vt populum Israël misericorditer tractans non esset ingratus. Quod autem huic vocationi obtemperare noluit, & exercuit crudelitatem in eis quibus humanitas & misericordia debebatur, meruit pœnam vt induraretur illi cor, & tantam cæcitate mentis pateretur vt tot & tantis, tamque manifestis Dei signis non crederet, quo posset eius supplicio siue obdurationis, siue vltimæ visibilis submerisionis eruditi populus cuius afflictione ille & occultæ obtusionis, & manifesta submerisionis meritum compararet. Hæc autem vocatio quæ fuit in singulis hominibus siue in populis atque in ipso genere humano per temporum opportunitates operatur, altæ & profundæ ordinationis est, & comprehendi non potest, ni forte ab eis qui diligunt Deum ex toto corde & ex tota anima, & ex tota mente sua, & diligunt proximos sicut seipsos. Tanta enim charitate fundati possunt iam fortasse cum sanctis comprehendere longitudinem, latitudinem, altitudinem, & profundum. Illud tamen constantissima fide retinendum, neque quicquam Deum iniuste facere neque vllam esse naturam quæ non Deo debeat id quod est.

An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam.] Figulus est cum fragiles, infirmos, & terrenos facit. Audi Apost. dicentem. *Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus.* Sed forte alius nobis fecit hæc vasa. Ipsum audi dicentem: *O homo tu quis es qui respondeas Deo? Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, quare sic finxit? An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud vas in honorem, aliud in contumeliam?* Videte ipsum Christum Dominum quia ostendit se figulum. Nam quia hominem de limo fecerat, de limo inunxit cui minus in vtero oculos fecerat. Sic ergo factus est homo rectus vt manere in ea rectitudine posset, non sine diuino adiutorio, & suo fieri peruersus arbitrio. Vtrumlibet horum elegisset, Dei voluntas fieret, aut etiam ab illo, aut certe de illo. Proinde quia suam maluit facere quam Dei, de illo facta est voluntas Dei, quia ex eadem massa perditionis quæ de illius stirpe profuxit, facit aliud vas in honorem, aliud in contumeliam. In honorem per misericordiam, in contumeliam per iudicium, vt nemo gloriatur in homine, ac per hoc nec in se.

Si de mundo, inquit, essetis, mundus quod suum erat diligeret. Vniuersæ vtique hoc dicit Ecclesiæ, quam plerunque etiam ipsam mundi nomine appellat, sicut illud est: *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi.* Itemque illud: *Non enim venit filius hominis vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum.* Et in Epistola sua Ioan. ait: *Aduocatum habemus ad patrem Iesum Christum iustum, & ipse est propitiator peccatorum nostrorum. Non tantum nostrorum, sed & totius mundi.* Totus ergo mundus Ecclesiæ est, & totus mundus odit Ecclesiæ. Mundus igitur odit mundum, inimicus reconciliatum, damnatus saluatum, inquinatus mundatum. Sed

ipse mundus quem Deus in Christo reconciliat sibi, & qui per Christum saluator, & cui per Christum peccatum omne donatur, de mundo est electus inimico, damnato, contaminato. Ex eadem quippe massa quæ tota in Adam perijt, fiunt vasa misericordiae, in quibus est mundus pertinens ad reconciliationem, quem mundus odit ex eadem massa pertinens ad vasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionem. Denique cum dixisset, *Si de mundo essetis mundus quod suum erat diligeret,* continuo subiicit, *Quia vero de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus.* Ergo & ipsi inde erant, vnde vt non essent electi sunt inde non meritis suis, quorum nulla bona præcesserant opera, non natura quæ tota fuerat per liberum arbitrium in ipsa radice vitata, sed gratuita hoc est vera gratia. *Qui enim de mundo mundum elegit, fecit quod eligeret non inuenit, Quia reliquia per electionem gratiæ saluæ factæ sunt. Si autem gratia (inquit) iam non ex operibus, alioquin gratia iam non est gratia.*

Rom. 11.

Si qua igitur in Christo noua creatura lapsa est, vetus facta est noua. Vna erat massa perditionis ex Adam, cui non nisi supplicium debebatur. Facta sunt vasa inde in honorem ex eadem massa. Habet enim potestatem figulus luti ex eadem massa. Quæ massa? Certe iam perierat. Certe iam illi massæ iusta damnatio debebatur. Gratulare quia tu euasisti. Mortem quippe debitam euasisti, & vitam non debitam repperisti. *Habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud vas in honorem, aliud in contumeliam.* Sed dicis: Me quare fecit in honorem, & alium in contumeliam? Quid responsurus sum? Auditurus es Augustinum, qui non audisti Apostolum dicentem, *O homo tu quis es qui respondeas Deo? Duo paruuli nati sunt, si debitum quævas ambos tenet massa perditionis. Sed cur alium mater portat ad gratiam, alium mater dormiens suffocat? Ambo nihil mali meruerunt. Sed habet figulus luti potestatem ex eadem massa facere aliud vas in honorem, aliud in contumeliam.* Sed mouet me (inquit) quod ille perit, ille baptizatur. Mouet me, mouet tanquam hominem. Si verum vis audire, & me mouet quia homo sum. Sed & si tu homo & ego homo, ambo audiamus dicentem: *O homo.* Vtique si ideò mouemur quia homines sumus, ipsam naturam humanam infirmam ac debilem alloquitur Apostolus dicens: *O homo tu quis es qui respondeas Deo? nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, cur me sic fecisti?* Si posset loqui pecus, & diceret Deo, quare istum hominem fecisti & me pecudem? non iuste succenses & diceres, *O pecus tu quis es qui respondeas Deo?* Et tu homo es, sed ad Deum pecus es. Et vtinam sis pecus eius & ouis pascuæ eius. Agnosce beneficia pastoris, & non sequeris lupos erroris. Lupi eramus. Fuimus & nos natura filij iræ sicut & cæteri. Sed mortua est ouis, & fecit nos oues. *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum, non huius aut illius, sed mundi.* Non ad merita hominum sed ad Dei misericordiam pertinet, cum ex illa massa primi hominis cui merito mors debetur quisque liberatur. Non est enim iniquitas apud Deum, quia neque remittendo neque exigendo quod debetur iniustus est. Et ibi gratuita est indulgentia vbi iusta posset esse vindicta.

Ex serm. de ver. Apost. 11.

Quod si Deus volens ostendere iram & notam facere potentiam suam sustinuit in multa patientia vasa iræ perfecta in interitum vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiae quæ præparauit in gloriam.]

Non ad gratiam pertinere, beatus Apost. tanto succinctiore breuitate, quanto magis auctoritate commemorat. Deum enim dicit volentem ostendere iram, & demonstrare potentiam suam, attulisse in multa patientia, vasa iræ quæ perfecta sunt in perditionem, & vt notas faceret diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiae, quem superius dixerat tanquam figulum luti ex eadem massa facere aliud vas in honorem, aliud in contumeliam. Merito autem videretur iniustum quod fiunt vasa iræ ad perditionem, si non esset ipsa vniuersa ex Adam massa damnata. Quod ergo fiunt inde nascendo vasa iræ, pertinet ad debitam pœnam. Quod autem fiunt reprobando vasa misericordiae, pertinet ad indebitam gratiam. Ostendit ergo Deus iram suam non vtique animi

Ioan. 1. Ex lib. sent. Properi.

Ex Epist. ad Opia. Epist.

Iob. 15.

perturbationem, sicut est quæ circa homines nuncupatur, sed iustam fixamque vindictam, quod de stirpe inobediendiæ ducitur propago peccati atque supplicij. *Et homo natus ex muliere* (sicut in libro Iob scriptum est) *brevi est vitæ, & plenus iracundiæ.* Eius enim rei vas est quæ plenus est. Unde iræ vasa dicuntur. Ostendit & potentiam suam, quæ benè etiam vitur malis, multa illis naturalia & temporalia bona largiens, eorumque malitiam ad exercendos & comparatione admonendos bonos accommodans, ut in eis discant agere gratias Deo quod ab eis non suis meritis, quæ in eadem massa paria fuerunt, sed illius miseratione discreti sunt. Quod maximè apparet in parvulis, de quibus cum per Christi gratiam renascuntur, & istam vitam in illa tenera ætate finientes in æternam transeunt & beatam, dici non potest quod libero discernuntur arbitrio ab alijs infantibus, qui sine hac gratia in ipsius massæ damnatione moriuntur. Si autem hi soli crearentur ex Adam qui essent per gratiam recreandi, & præter illos qui in Dei filios adoptantur, nulli alij homines renascerentur, lateret beneficium quod donaretur indignis, quia nullis ex eadem damnabili stirpe venientibus debitum supplicium redderetur. Cum vero attulit in multa patientia vasa iræ quæ perfecta sunt in perditionem non solum ostendit iram & demonstravit potentiam suam, reddendo vindictam & benè vitendo malis, sed etiam *notas fecit divitias gloriae suæ in vasa misericordiæ.* Ita enim quid sibi præstetur discit gratis iustificatus, dum non suo merito, sed gloria largissimæ Dei misericordiæ discernitur à damnato, cum quo eadem iustitia fuerat & ipse damnandus. Tam multos autè creando nasci voluit quos ad suam gratiam nõ pertinere præsciuit, ut multitudine incomparabili plures sint quàm quos in sui regni gloriam filios promissionis prædestinare dignatus est: ut etiam ipsa reiectorum multitudine ostenderetur quàm nullius momenti sit apud Deum iustum quantalibet numerositas iustissime damnatorum: atque ut hinc quoque intelligant, qui ex ipsa damnatione redimuntur, hoc fuisse debitum massæ illi univærsæ quod tam magnæ parti eius redditum cernerent, non solum in eis qui originali peccato multa addunt malæ voluntatis arbitrio, verum etiam in tam multis parvulis, qui tantummodo vinculo peccati originalis obstricti sine gratia mediatoris ex hac luce rapiuntur. Tota quippe ista massa iustæ damnationis debitum reciperet, nisi ex ea faceret nõ solum iustus sed etiam misericors figulus alia vasa in honorem secundum gratiam non secundum debitum, dum & parvulis subuenit quorum nulla merita dici possunt, & maiores prævenit ut habere aliqua merita dici possint. *Deus meus demonstravit mihi inimicis meis, Quid ait? Quantam circa me exhibuerit misericordiam inimicis meis mihi demonstravit. Relictis comparet se collectus, & repulsus electus. Comparet se vasis iræ vas misericordiæ, & videat quia ex vna massa fecit Deus aliud vas in honorem, aliud in contumeliam. Quid est, Demonstravit mihi inimicis meis? Si enim volens Deus ostendere iram & demonstrare potentiam suam, attulit in multa patientia vasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionem, & propter quid hoc? Ut notas faceret divitias suas in vasa misericordiæ: Si ergo vasa iræ attulit in quibus notas faceret divitias suas in vasa misericordiæ, rectissime dictum est, Misericordia eius præveniet me. Deus meus demonstravit mihi inimicis meis, Id est, quantam circa me habuit misericordiam, in illis mihi demonstravit circa quos non habuit. Nisi enim debitor suspendatur, minus agit gratias cui debitum relaxatur.*

Extrac-
ta.
Psal. 58.

Psal. 58.

Extrac-
ta.
Psal. 61.

Ex Epist.
ad Sixi.
presb.

Apud illum potestas, apud illum misericordia. *Hunc humiliat, & hunc exultat, hunc humiliat potestate, illum exultat misericordia.* Si enim Deus volens ostendere iram & demonstrare potentiam suam attulit in multa patientia vasa iræ quæ perfecta sunt in perditionem. Audisti potestatem, quære misericordiam. *Et ut notas faceret, inquit, divitias suas in vasa misericordiæ.* Pertinet ergo ad eius potestatem damnare iniquos. *Et quis illi dicat, quid fecisti? Tu enim homo quis es, ut respondeas Deo? Time ergo & treme eius potestatem, sed spera mitericordiam eius.*

Debita redditur pœna damnato, indebita gratia li-

berato, ut nec ille se indignum queratur, nec dignum se iste gloriatur, ubi vna eademque massa damnationis & offensionis involvit: ut liberatus de non liberato discat quod etiam sibi supplicium conveniret nisi gratia subveniret. Si autem gratia, utique nullis meritis reddita, sed gratuita bonitate donata. Sed iniustus est, inquit, in vna eademque mala causa hunc liberari, illum puniri, nempe ergo iustum est utrunque puniri. Quis hoc negaverit? Agamus ergo gratias Salvatori, dum nobis non redditum certimus quod in damnatione similibus etiam nobis debitum fuisse cognoscimus. Si enim utique liberarentur, lateret quod peccato per iustitiam deberetur: si nemo, quid gratia largiretur. Ut ergo in hac difficillima quæstione verbis potius utamur Apostoli, *volens Deus ostendere iram & demonstrare potentiam suam, attulit in multa patientia vasa iræ quæ perfecta sunt in perditionem, & ut notas faceret divitias gloriae suæ in vasa misericordiæ.* Cui non potest figmentum dicere, quare sic me finxisti: cum habebat potestatem ex eadem massa facere aliud vas in honorem, aliud in contumeliam.

Si autem volens Deus ostendere iram & demonstrare potentiam suam, attulit in multa patientia vasa iræ perfecta in perditionem, subauditur, tu quis es qui respondeas Deo? Ut recurrente sententia ad verba superiora, iste sit sensus: Si volens Deus ostendere iram attulit vasa iræ, tu quis es qui respondeas Deo? Non autem solum volens ostendere potentiam suam, sed etiam quod sequitur, *ut notas faceret divitias gloriae suæ in vasa misericordiæ quæ preparavit in gloriam.* Quid enim prodest vasis perfectis in perditionem, quod ea Deus patienter sustinet ut ordinate disperdat, utaturque illis ad instrumentum salutis eorum quorum miseretur? Sed illis utique prodest, ad quorum salutem sic illis vitur, sicut scriptum est: *Iustus manus suas lauet in sanguine peccatoris, id est, munderetur ab operibus malis per timorem Dei, cum videt supplicia peccatorum.*

Dat quibus vult, quoniam misericors est, quod & si non det, iustus est, & non dat quibus non vult, *ut notas faceret divitias gloriae suæ in vasa misericordiæ.* Dando enim quibusdam quod non merentur, profecto gratuitam & per hoc veram suam esse gratiam voluit. Non omnibus dando, quid omnes mererentur ostendit. Bonus in beneficio certorum, iustus in supplicio certorum. Et bonus in omnibus quoniam bonus est cum debitum redditur: & iustus in omnibus, quoniam iustus est cum debitum sine cuiusquam fraude donatur.

Etenim etiam illud dici potest: cur omnino creati sunt quos Deus ita peccatores ut æterno igne essent damnandi sine dubitatione præsciuit? Quamvis enim peccata non fecerit, naturas tamen ipsas, quæ per se ipsæ sine dubio bonæ sunt, quibus tamen ex arbitrio voluntatis futura essent vitia peccatorum, & in multis talia quibus esset æterna pœna reddenda, quis nisi Deus creavit? Quare, nisi quia voluit? Quare autem voluerit, O homo tu quis es qui respondeas Deo? Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit. Quare sic me finxisti? An non habet potestatem figulus lutum ex eadem conspersione facere aliud quidem vas in honorem, aliud in contumeliam? Atque utinam dicamus quod sequitur: *Si autem volens ostendere iram, & demonstrare potentiam suam sustulit in multa patientia vasa iræ quæ perfecta sunt in perditionem, & ut notas faceret divitias gloriae suæ in vasa misericordiæ.* Ecce etiam ratio reddita est homini, quanta debuit homini. Si tamen vel ista capit, qui pro sui arbitrij libertate in tantæ infirmitatis servitute contendit. Ecce dictæ sunt causæ. Tu ergo quis es qui respondeas Deo? Si volens Deus ostendere iram, & demonstrare potentiam suam, quod & malis benè ut optimus possit, malis duntaxat non conditione diuina sed vitia voluntatis iniquitate natura, quæ à Deo conditor condita est bona, attulit in multa patientia vasa iræ perfecta in interitum, non quod illi essent necessaria siue Angelica siue humana peccata, cui nec iustitia creaturæ cuiusquam est necessaria, sed ut notas faceret divitias gloriae suæ in vasa misericordiæ, ne se in bonis operibus tanquam de proprijs extollerent viribus, sed humiliter intelligerent, nisi illis Dei gratia non debita sed gratuita subveniret, id fuisse reddendum meritis suis, quod alijs in eadem massa redditum cernerent. Cæteri autem homines ad

istam

istam societatem non pertinentes, quorum tamen & animam & corpus Dei bonitas operata est, & quicquid habet ipsa natura præter vitium quod eidem infligit superbiens voluntatis audacia, propter hoc à Deo præficiente creati sunt, ut in his ostenderet liberum desertoris arbitrium, sine sua gratia quid valeret, & in eorum iustis & debitis pœnis vasa misericordiæ quæ non suorum operum meritis sed gratuita Dei gratia sunt ab illa conformatione discreta, quid sibi collatum esset addicerent, ut omne os obstruatur, & qui gloriatur in Domino gloriatur.

Quos & vocavit nos, non solum ex Iudæis sed etiam ex gentibus, sicut in Osee dicit. Vocavi non plebem meam, plebem meam, & non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam.

Vna est enim ex Adam massa peccatorum & impiorum, in qua & Iudæi & gentes remota gratia Dei ad vnam pertinent conspersionem.

Et erit in loco ubi dictum est eis, non plebs mea vos, ibi vocabuntur filij Dei viui. Hoc testimonium Propheticum de vocatione populi gentium qui prius non pertinebat ad Deum, Apostoli intellexerunt. Et quia ipse quoque populus gentium spiritualiter est in filiis Abraham, ac per hoc recte dicitur Israël, propterea sequitur & dicit: *Et congregabuntur filij Iudæ & filij Israël in idipsum, & ponent sibi principatum vnum, & ascendent à terra.* Hoc si adhuc velimus exponere, cloqui Prophetici obtundetur sapor. Recolatur tamen lapis ille angularis, & duo parietes, vnus ex Iudæis, alter ex gentibus, ille nomine filiorum Iudæ, iste nomine filiorum Israël, eidem vni principatui suo in idipsum innitentes, & ascendentes agnoscatur à terra.

Esaïas autem clamat pro Israël. Si fuerit numerus filiorum Israël tanquam arena maris, reliquia salua sient. Verbum enim consummans & breuians in aequitate, quia verbum breuiatū faciet Dominus super terram.

Nequè enim quia fracti sunt infideles & superbi, ac per hoc infructuosi rami, ut infereretur oleaster Gentium, idèd perire potuit radix Patriarcharum & Prophetarum: quia & si fuerit, inquit Esaïas, numerus filiorum Israël, sicut arena maris, reliquia salua sient. Ad misericordiam quippe gratuitam non debitam pertinet de massa damnationis vasa in gloriam præparare, nõ solum ex Iudæis sicut dicit, sed etiam ex gentibus. Propter quod posuit testimonium de Osee Propheta: *Vocavi non plebem meam, plebem meam.* Et de Esaïa Propheta propter Israël, *Reliquia salua sient. Verbum enim, inquit, consummans & breuians faciet Dominus super terram*, id est, ut compendio fidei per gratiam saluos faciat credentes, non per innumerabiles obseruationes quibus illa multitudo seruiliter onerata premebatur. Per gratiam nobis quippe *verbum consummans dicit: Inguum meum leue est, & sarcina mea leuis est.* Ut autem essent istæ reliquæ, gratia Dei tactū esse, testimonio sequenti docet.

Et sicut prædixit Esaïas, inquit, Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorra similes fuissetemus.

Deinde offendit gentes ex fide apprehendisse iustitiam, Israël autem idèd non apprehendisse quia non ex fide sed tanquam ex operibus. Fides enim habet quod aliquanto post dicit: *Quoniam omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit.* Ad quam salutem pertinet, ut opera nulla sint, & iustitia nobis ex Deo sit nõ ex nobis. Propter quod de illis qui non ex fide, sed tanquam ex operibus offenderunt in lapidem offensionis, sequitur & dicit.

Frates quidem bona voluntas cordis mei, & deprecatio ad Deum sit pro illis in salutem. Testimonium enim perhibeo illis quia zelum Dei habent sed non secundum scientiam, &c. Ex persona enim eorum qui inde crediderunt dicitur: *Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorra similes fuissetemus.* Sed idèd semen, quia sparsum per terras multiplicatum est. Accesserunt enim etiam de lapidibus suscitati filij Abraham. Accesserunt oues que non erant de hoc uili, ut foret vnus grex & vnus pastor. Accessit fides omnium gentium, & creuit numerus non solum sapientium antistitum, sed & obedientium populorum.

Quid ergo dicemus? Quod gentes que non sectabantur iusti-

tiam, apprehenderunt iustitiam, iustitiam autem quæ ex fide est. Israël vero sectando legem iustitia, in legem iustitia non peruenit. Quare? quia non ex fide sed quasi ex operibus.]

Gentes quæ non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam. Iustitiam autem quæ ex fide est impetrando eam ex Deo, non ex ipsis præsumendo. Israël vero persequens legem iustitiæ, in legem iustitiæ non peruenit. Quare? *Quia non ex fide, sed quasi ex operibus, id est, tanquam eam per semetipsos operantes, non in se credentes operari Deum: Deus est enim qui operatur in vobis & velle*

operari pro bona voluntate. Ac per hoc offenderunt in lapidem offensionis. Nam quid dixerit, *Quia non ex fide, sed tanquam ex operibus, apertissime exponit dicens: Ignorantes enim Dei iustitiam & suam volentes constituere, iustitia Dei non sunt subiecti. Finis enim legis Christus ad iustitiam omni credenti.* Quia ipsum: *Non concupisces, & cætera eiusmodi, mandata sancta & bona sibi tribuebant, quæ ut possit homo facere, Deus operatur in homine per silem Iesu Christi, qui finis est ad iustitiam omni credenti, id est, cui per Spiritum incorporatus, factusque membrum eius potest quisque illo incrementum intrinsecus dante operari iustitiam.* De cuius operibus etiam ipse dixit, *quia sine me nihil potestis facere.* Idèd quippe proponitur iustitia legis, quod qui fecerit eam viuet in illa, ut cum quisque infirmitatem suam cognouerit, non per suas vires neque per literam ipsius legis (quod fieri non potest) sed per fidem concilians iustificatorem perueniat, & faciat & viuat in ea. Opus enim quod qui fecerit viuet in eo, non fit nisi à iustificato. Iustificatio autem ex fide impetratur, de qua scriptum est: *Ne dixeris in corde tuo, quis ascendet in cælum? Hoc est Christum deducere, aut quis descendet in abyssum? hoc est Christum à mortuis reducere.* Sed quid dicit? *Prope est verbum in ore tuo & in corde tuo.* Hoc est, inquit, verbum fidei quod predicamus, quia si confitearis in ore tuo quia Dominus est Iesus Christus, & credideris in corde tuo quia Deus suscitauit illum à mortuis, saluus eris. In quantum iustus, in tantum saluus. Per hanc enim fidem credimus, quod etiam nos Deus à mortuis excitet: interim Spiritu ut in nouitate eius gratiæ temperanter & iuste & pie viuamus in hoc sæculo, post etiam carne nostra ad immortalitatem resurrectionis. *Consepulti enim sumus Christo per baptismum in mortem, ut quemadmodum Christus resurrexit à mortis per gloriam Patris, ita & nos in nouitate vite ambulemus.* Fide ergo Iesu Christi impetramus salutem, & quantum nobis inchoatur in re, & quantum perficienda expectatur in spe. *Omnis enim qui inuocauerit nomen Domini saluus erit.* Gentes quæ non sectabantur iustitiam apprehenderunt iustitiam. Sed quam? iustitia autem quæ ex fide est. Gentes quæ non sectabantur iustitiam quæ in lege est, quasi propriam suam quæ sit de timore pœnæ, non de amore iustitiæ, quia non sectabantur iustitiam apprehenderunt iustitiam, iustitiam autem quæ ex fide est. Israël autem, inquit, *persequens legem iustitiæ, in legem non peruenit.* Quare? *Quia non ex fide.* Quid est, quia non ex fide? Non sperauit in Deo, non illam petiuit à Domino Deo, non credidit in eum qui iustificat impium. Ergo *persequens legem iustitiæ in legem iustitiæ non peruenit.*

Quare? Quia non ex fide, sed quasi ex operibus.]

Offenderunt enim in lapidem offensionis.]

Christus humilis in terra iacebat, in cælis quidem & ipse erat, leuata illò carne sua à mortuis resuscitata. Sed nisi & in terra Christus iaceret, non Saulo clamaret: *Quid me persequeris?* Ergo ille iacebat, quia humilitatè præterebar. Ille offendebar, quia non videbar. Et totum hoc videre vnde erat? de tumore superbie. Illi autem qui offenderunt in lapide offensionis, quid de illis dicit Apostolus? *Quia non, inquit, ex fide, sed tanquam ex operibus, quasi ipsi in sua iustitia offenderunt in lapidem offensionis.*

Sicut scriptum est. Ecce pono in Sion lapidem offensionis & petram scandali, & qui crediderit in eum non confundetur.] Qui enim crediderit in eum, non habebit suam iustitiam quæ ex lege est, quamuis sit bona lex, sed implebit ipsam legem non sua iustitia sed data ex Deo. Ita enim non confundetur. *Charitas enim legis est plenitudo. Et vnde charitas ista diffusa est in cordibus nostris? Non utique à nobis, sed per Spiritum*

Ex lib. de spir. & luc.

Philipp. 2.

Ioan. 15.

Rom. 6.

Ex serm. de uer.

Apost. 15.

Az. 7.

sanctum qui datus est nobis. Offenderunt ergo illi in lapidem
offensionis & petram scandali, & ait de illis.

C A P I T U L U M X.

Fratres, bona voluntas quidem cordis mei & deprecatio ad
Deum sit pro ipsis in salutem.]

Deprecatur Apostolus pro non credentibus ut cre-
dant, pro auerſis ut conuertantur. Videtis quia nec ipsa
conuersio sine Dei adiutorio? Deprecatio (inquit) ad Deum
pro illis in salutem.

Testimonium enim illis perhibeo quia zelum Dei habent? Sic
zelum habebat & ipse: zelum Dei habebat.

Sed non secundum scientiam.]

Quid est hoc, non secundum scientiam?

Ignorantes enim Dei iustitiam & suam volentes constituere,
iustitia Dei non sunt subiecti. Finis enim legis Christus, ad iustitiam
omni credenti.]

Vnde ille correctus? non habens meam iustitiam. Illi
volunt suam constituere ego non habeo meam iusti-
tiam, sed eam que est per fidem Christi, iustitiam ex Deo.
Iustitiam inquam ex Deo qui iustificat impium. Tolle te,
tolle inquam te à te, impedis te. Si tu te ædificas, ruinam
ædificas. Nisi Dominus edificauerit domum, in vanum labor auer-
runt qui ædificant eam. Noli ergo velle habere tuam iusti-
tiam.

Ignorantes enim Dei iustitiam & suam volentes constituere,
iustitia Dei non sunt subiecti.] Noli putare quia Christianus
vocaris, idè te non posse offendere in lapidem offensio-
nis. Cuius gratiam denegas, in ipsum offendis. Minus est
offendere in Christum pendentem quam in cælo seden-
tem. Iustitia sit, sed ex gratia sit. A Deo tibi sit, tua nõ sit.

Sacerdotes tui, inquit, induantur iustitiam. Vestis accipitur,
non cum capillis nascitur. Hanc prædicat Apostolus Paulus.
A Deo tibi sit. Geme ut impetres, plora ut impetres,
crede ut impetres. Qui inuocauerit nomen Domini saluus erit.
Quasi à febre, aut à peste, aut à podagra, aut aliquo corpo-
ris dolore, non sic, sed saluus erit, intus erit, quia non est opus
sanis medicus, sed male habentibus. Expõsit cum dixit, Non
veni vocare iustos, sed peccatores. Fides Christi est credere in
eum qui iustificat impium, credere in mediatorem sine
quo nullus reconciliatur Deo, credere in Saluatorem, qui
venit querere & saluare quod perierat, credere in eum qui
dixit, Sine me nihil potestis facere. Sed hanc fidem non ap-
prehendit, qui ignorans Dei iustitiam qua iustificatur im-
pius, suam vult constituere, qua conuincatur superbus.

Talia enim sentientes sua elatione obdurantur & excæcantur,
quia negando Dei gratiam, non adiuuantur. Ignorantes
Dei iustitiam, id est, quam Deus dat qui iustificat impium,
& suam volentes constituere, tanquam suæ voluntatis viri-
bus factam, iustitia Dei non sunt subiecti. Quod omnino &
vos facitis. Iustitiam quippe vestram vultis constituere,
cui Deus secundum merita retribuatur gratiam, nec vultis
gratiam Dei præcedere, quæ vos faciat habere iustitiam.

Item lectionis eiusdem expositio.

Offenderunt in lapidem offensionis, &c.]

Christus sperabatur venturus à populo Iudæorum, &
quia humilis venit non est agnitus. Quia lapis paruus erat,
offenderunt in illum & fracti sunt. Et creuit lapis, & factus
est mons magnus. Et quid ait scriptura? Quicumq; offenderit
in lapidem istum, conquassabitur, & super quem venerit lapis iste,
conteret eum. Discernenda sunt verba. Offendentem dixit
conquassari: super quem autè venerit conteri. Primo quia
humilis, offenderunt in illum homines; quia excelsus ven-
turus est ad iudicium, super quem venerit, conteret eum. Sed
illum non conteret venturus, quem non quassauit, cum ve-
nit. Qui in humilem non offendit non formidabit ex el-
sum. Omnibus enim malis, lapis offensionis est Christus.
Quicquid dicit Christus amarum est illis, & omnis qui cre-
dit in eum, non confundetur.

Omnes, inquit, peccauerunt, & egent gloria Dei, ut qui cre-
derint in eum non confundantur. Sicut & Psalmus dicit: Ac-
cedite ad eum & illuminamini, & vultus vestri non confundentur.

Qui ergo in se gloriatur, confundetur. Non enim sine
peccatis inuenietur. Ille itaque tantummodo non confun-
detur, qui in Domino gloriatur.

Quicumque illum fide expectant, cum venerit gaude-
bunt. Qui sine fine sunt, cum venerit quod vnus non vi-
dent erubescunt. Et confusio illa non erit vnus dici, &
trantiet, quomodo solent confundi qui inueniuntur in ali-
qua culpa, & eis insultatur ab hominibus. Confusio illa
traducet confusos ad sinistram, ut audiant: Ite in ignem æter-
num, qui paratus est diabolo & Angelis eius. Maneamus ergo
in verbis eius, ne confundamur cum venerit.

Fratres, bona voluntas quidem cordis mei, & deprecatio ad
Deum sit pro illis in salutem.]

Quid ergo oramus pro nolentibus credere, nisi ut Deus
in illis operetur & velle? De Iudæis certè Apostolus ait:
Fratres bona voluntas quidem cordis mei, & deprecatio ad Deum
pro illis in salutem. Orat pro non credentibus. Quid, nili ut
credant? Non enim aliter consequuntur salutem. Si ergo
fides orantium Dei præuenit gratiam, nunquid eorum fides
pro quibus oratur ut credant, Dei præuenit gratiam?
Quandoquidem hoc pro eis oratur, ut non credentibus, id
est, fidem non habentibus fides ipsa donetur. Voluntas ut
ad vera credenda moueatur, non sibi sufficit nisi per gra-
tiam Deus opituletur, dicente ipso Domino, cum de non
credentibus loqueretur: Nemo venit ad me, nisi ei datum fue-
rit à Patre. Propter hoc & Apostolus, quamuis eis iustian-
ter Euangelium prædicaret, parum tamen esse credebat,
nisi pro illis etiam oraret ut crederent. Ait enim: Fratres,
bona voluntas quidem cordis mei & deprecatio ad Deum pro illis
in salutem.

Testimonium perhibeo illis quod amulationem Dei habent, sed
non secundum scientiam.]

Zelum, inquit, Dei habent, noui, scio. Apud illos fui, ta-
lis fui. Zelum Dei habent, sed non secundum scientiam. Quis
est hoc Apostole, non secundum scientiam? Expone nobis
quam commendes scientiam, quam doleras in illis non esse,
& in nobis velis esse. Secutus adiunxit, & quod clausum
posuerat aperuit. Quid est zelum Dei habent, sed nõ secundum
scientiam? Ignorantes enim Dei iustitiam, & suam volentes con-
stituere, iustitia Dei non sunt subiecti.

Apostolum audiuius eandem gratiam maximè com-
mendantem, de cuius commendatione habebat Iudæos
inimicos velut de legis litera præsumentes, & tanquã iusti-
tiam suam diligentes atque iactantes. De quibus dicit: Testi-
monium perhibeo illis quia zelum Dei habent, sed non secundum
scientiam. Et tanquam ei diceretur: Quid enim est habe-
re zelum Dei, non secundum scientiam? subiecit continuo:
Ignorantes enim Dei iustitiam, & suam volentes constituere, iusti-
tia Dei non sunt subiecti. Gloriantes, inquit, tanquam de ope-
ribus, excludunt à se gratiam, & tanquam de sanitate sua
falsa præsumentes, respuunt medicinam. Contra tales
enim & Dominus dixerat: Non veni vocare iustos, sed pecca-
tores in penitentiam. Non est opus sanis medicus sed male habentibus.
Hæc est ergo tota scientia magna hominis, scire quia
per se ipse nihil est, & quoniam quicquid est, ex Deo est
& per Deum est. Quid enim habes, inquit, quod non accepisti?
Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non accepisti? Iustitia
Dei est, quam ut habeas Deus dedit. Nam qui volue-
runt de sua iustitia gloriari, quid de illis dicit Apostolus:
Testimonium, inquit, eis perhibeo quia zelum Dei habent. De
Iudæis loquens, zelum, inquit, Dei habent, sed non secundum
scientiam. Quid est non secundum scientiam? Quam enim
commendas vtilem scientiam? Nunquid illam, quæ cum
sola fuerit, inflat? Quæ nisi comitata fuerit charitate, non
ædificat? Non vtique ipsam, sed illam scientiam comitem
charitatis, magistrã humilitatis. Vide si ipsa est. Zelum,
inquit, Dei habent, sed non secundum scientiam. Exponat quam
dicat scientiam. Ignorantes, enim Dei iustitiam & suam volen-
tes constituere, iustitia Dei non sunt subiecti.

Ignorantes enim Dei iustitiam & suam querentes statuere,
iustitia Dei non sunt subiecti.] Dicitur Spiritus Helix qui est
Spiritus Dei, cuius particeps factus Helias illa potuit: sic
dicitur & Dei iustitia quæ nostra est fides donata à Deo. De
qua loquens Apostolus, Iudæos arguens dicit: Ignorantes

Psal. 126.

Psal. 131.

Matth. 9.

Matth. 18.

Ioan. 15.

Ex lib. con.

Julianum.

Ex serm. in

Epist.

Ioan. 3.

Ex serm.

de ver.

Evangelij.

Rom. 5.

Ex serm. in
Epist.
Ioan. 4.

Matth. 21.

Ex lib. de
predic. Jan.

Ex lib. ad
Pauli. No-
lani Epist.

Ex serm.
de ver.
Evangelij.

Ex tracta-
tu.

Psal. 70.

Matth. 6.
Ibidem.

1. Cor. 4.

Ex tracta-
tu.

Psal. 142.

Ex lib. de
Evangelij.
64.

enim Dei iustitiam, & suam volentes constituere, id est, tanquam à se sibi paratam. Contra quales dicit: *Quid enim habes quod non accepisti? Ignorantes enim Dei iustitiam & suam volentes constituere, iustitia Dei non sunt subiecti.* De Iudæis hoc dixit, qui de se præsumentes gratiam repellebant, & in Christum propterea nõ credebant. Suam vero iustitiam dicit eos volentes constituere, quæ iustitia est ex lege, non quia lex ab ipsis est constituta, sed in lege quæ ex Deo est suam iustitiam constituerant, quando eandem legem suis viribus se implere posse credebant. *Ignorantes enim Dei iustitiam, non qua iustitia Deus iustus est, sed quæ iustitia est homini ex Deo. Ignorantes enim Dei iustitiam, & suam volentes constituere, iustitia Dei non sunt subiecti.* Quæ sit autem iustitia Dei de qua hic loquitur, consequenter aperit adiungens: *Finis enim legis Christus ad iustitiam omni credenti.* Hanc itaque iustitiam Dei non in præcepto legis, quo timor incurritur, sed in adiutorio gratiæ Christi, ad quam solum vitiler legis velut pædagogus timor ducit, cõstitutam esse, qui intelligit ipse intelligit quare sit Christianus. Nam si per legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus est. Si autem non gratis mortuus est, in illo solo iustificatur impius, cui credenti in eum, qui iustificat impium deputatur fides eius ad iustitiam. *Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei, iustificati gratis per gratiam ipsius, quia non est opus sanis medicus, sed egrotantibus.* Vnde non venit ille vocare iustos, sed peccatores. Ac per hoc natura humani generis ex illius vnus præuaricatoris carne procreata, si potest sibi sufficere ad implendam legem perficiendam quæ iustitiam, de præmio debet esse secunda, hoc est de vita æterna, etiam si in aliqua gente aut aliquo superiore tempore fides eam latuit sanguinis Christi. Non enim iniustus Deus, qui iustos fraudet mercede iustitiæ, si eis non est annunciatum Sacramentum diuinitatis & humanitatis Christi quod manifestatum est in carne. *Quomodo enim crederent, quod non audierunt? Aut quomodo audirent sine prædicante? Fides enim ex auditu, sicut scriptum est: Auditus autem per verbum Dei. Sed dico, inquit, Nunquid non audierunt? In omnem terram exiit sonus eorum, & in fines orbis terra verba eorum.* Sed antequam inciperet hoc fieri, antequam denique vsque ad fines totius orbis terræ prædicatio ipsa perueniat, quoniam non desunt adhuc vltimæ gentes licet (vt perhibetur) paucissimæ quibus hoc nondum fuerit prædicatum, quid faciat humana natura, vel quid fecit, quæ vel ante non audierat hoc futurum, vel adhuc non comperit factum, nisi credendo in Deum, qui fecit cælum & terram, à quo & se factam naturaliter sentit, & rectè viuendo eius impleat voluntatem nulla fide passionis Christi & resurrectionis imbuta? Quod si fieri potuit, aut potest, hoc & ego dico, quod de lege dicit Apostolus. *Ergo gratis Christus mortuus est.* Si autem hoc ille dixit de lege, quam accepit gens vna Iudæorum, quanto iustius dicitur de lege naturæ, quam accepit vniuersum genus humanum? Si per naturam iustitia, ergo gratis Christus mortuus est. Si autem non gratis Christus mortuus est, ergo omnis humana natura iustificari & redimi ab ira Dei iustissima, hoc est à vindicta, nullo modo potest nisi per fidem, & Sacramentum sanguinis Christi. Carnales Israëlitarum, terrenæ Hierusalem ciues terrigenæ, qui vt dicit Apostolus, *ignorantes Dei iustitiam, id est, quam dat homini Deus qui solus est iustus atque iustificans, & suam volentes constituere, id est, velut à se sibi partam non ab illo impertitam, iustitia Dei non sunt subiecti.* Vtique quia superbi, de suo putantes non de Dei posse placere se Deo. *Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur.* Iustitia vero nobis esse Christum, Paulus Apostolus dicit, ac per hoc qui esurit hunc panem, esuriat iustitiam, sed iustitiam quæ de cælo descendit, iustitiam quam dat Deus, non quam sibi facit homo. Si enim nullam sibi homo faceret iustitiam, non diceret idem Apostolus de Iudæis: *Ignorantes enim Dei iustitiam, & suam volentes constituere, iustitia Dei non sunt subiecti.* Inde erant isti qui panem de cælo descendentem nõ intellegebant, quia sua iustitia saturati, iustitiam Dei nõ esuriebant. *Quid est hoc iustitia Dei, & iustitia hominis? Iustitia Dei hic dicitur, nõ qua iustus est Deus, sed quam dat Deus*

homini, vt iustus sit homo per Deum. Quæ autem erat illorum iustitia? Qua de suis viribus præsumebant, & quasi impletores legis seipso sua virtute dicebant. Nemo autem implet legem, nisi quem adiuuerit gratia, id est, panis qui de cælo descendit. *Legis enim plenitudo* (compendio vt ait Apostolus) *charitas est.* Charitas non nummi sed Dei, charitas non terræ, non cæli, sed eius qui fecit cælum & terram. Vnde ista charitas homini? Ipsum audiamus. *Charitas, inquit, Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.* Est enim iustitia Dei, quæ & nostra sit cum donatur nobis. Ideo autem iustitia dei dicitur, ne homo se putet à seipso habere iustitiam. Sic enim dicit Apostolus Paulus: *Credenti in eum qui iustificat impium.* Quid est qui iustificat impium? Qui ex impio facit iustum, Deputatur fides eius ad iustitiam. Iudæi vero quia suis viribus se putabant implere posse iustitiam, offenderunt in lapidem offensionis, & gratiam Christi nõ agnouerunt. Acceperunt enim legem, qua fierent rei, non qua liberarentur à reatu. Denique quid de illis Apostolus dicit? *Testimonium illis perhibeo quia zelum Dei habent, sed non secundum scientiam.* Quid est quod dixit, *Zelum Dei habent, Iudæi, sed non secundum scientiam?* Audi quid sit non secundum scientiam: *Ignorantes enim Dei iustitiam & suam volentes constituere, iustitia Dei non sunt subiecti.* Si ergo ideò non secundum scientiam zelum Dei habent, quia ignorant dei iustitiam & volunt suam constituere, quia se ex ipsis iustificat, ideò gratiam non cognouerunt, quia gratis saluari vouerunt. *Quis est qui saluatur gratis?* In quo non inuenit Saluator quid coronet, sed quid damnet. Non inuenit merita bonorum, sed inuenit merita suppliciorum. Hoc ait Apostolus: *Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei.* Quid est egent gloria Dei? vt ipse te liberet, non tu. Quia tu te liberare non vales, indiges liberatore. *Finis enim legis Christus ad iustitiam omni credenti.*

Dicernitur quidem ab operibus fides, sicut Apostolus dicit, iustificari hominem per fidem sine operibus legis. Et sunt opera quæ videntur bona sine fide Christi, & non sunt bona, quia non referuntur ad eum finem ex quo sunt bona. *Finis enim legis Christus ad iustitiam omni credenti.* Ideò noluit discernere ab opere fidem, sed ipsam fidem dicit esse opus. *Ipsa est enim fides, quæ per dilectionem operatur.* Nec dixit, hoc est opus vestrum, sed hoc est opus Dei, vt credatis in eum quem misit ille, vt qui gloriatur in Domino gloriatur.

Finis enim legis est Christus ad iustitiam omni credenti. Et quid est, finis Christus? Quia Christus Deus, & finis præcepti charitas, & Deus charitas, quia & Pater, & Filius, & Spiritus sanctus vnus sunt. Ibi tibi finis est, & alibi via est. Noli hære in via, & nõ peruenire ad finem. Ad quicquid aliud veneris transi, vsque quo peruenias ad finem. *Quis est finis? Mibi autem adherere Deo bonum est.* Adhæristi Deo, finisti viam, permanebis in Patria. *Finis enim legis Christus ad iustitiam omni credenti, sicut Apostolus dicit.* Illi credimus, quando incipimus bonam viam ingredi, ipsam videbimus, cum peruenerimus, & ideò ipse finis. *Finis enim legis Christus ad iustitiam omni credenti.* Finis autem dicitur non quia consumit, sed quia perficit. Nam & finitum cibum dicimus, qui manducabatur, & finitam tunicam quæ texebatur. Illud ad consumptionem, hoc ad perfectionem. Quia ergo quo tendamus non habemus, cum ad Christum peruenerimus, ipse cursus nostri finis dicitur.

Finis enim legis Christus est ad iustitiam omni credenti. Intentio enim dirigitur in finem, dirigitur in Christum. Quare finis dicitur? Quoniam quicquid agimus ad illum referimus, & cum ad eum peruenerimus ultra quid queramus non habemus. Dicitur enim finis qui consumit, & dicitur finis qui perficit. Aliter quippe intelligimus cum audimus, finitum est cibum cum manducabatur, & aliter intelligimus cum audimus, finita est vestis quæ texebatur. In vtroque audimus, finita est. Sed cibus vt iam non esset, vellis vt perfecta esset. Finis ergo nostre perfectio nostra debet esse. Perfectio nostra Christus. In illo enim perficimur quia ipsius capitis membra sumus.

Rom. 13.

Rom. 5.
Ex tractatu.
Psal. 30.

Rom. 4.

Ex tractatu.
Euang. secundum
Ioa. 22.Ex sermone.
in Epistola.
Ioa. 10.

Psal. 52.

Ex titulo.

Psal. 13.

Ex titulo.

Psal. 45.

Ex titulo.

Psal. 44.

Et dictus est *finis legis*, quia sine illo nemo perficit legem.

Ex titulo. Psal. 67. & 100. Initium est vetus testamentum, finis nouum. Timor enim praualeat in lege, & initium sapientie timor Domini. Finis autem legis Christus ad iustitiam omni credenti: quo donante diffunditur charitas in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis. *Et consummata charitas foras mittit timorem.*

Ex lib. seu. profperi. Finis legis Christus est, in quo lex iustitiæ non consumitur sed impletur. Omnis enim perfectio in ipso est, vltra quem non est quo se spes fidei & charitatis exteardat. Finis fidelium Christus est, ad quem cum venerit currentis intentio, non habet quod possit amplius inuenire, sed habet in quo debeat permanere.

Moysses enim scripsit, quoniam iustitiam que ex lege est qui fecerit homo, viuet in ea. Que autem ex fide est iustitia, sic dicit. Ne dixeris in corde tuo, quis ascendet in caelum? id est, Christum deducere: aut quis descendet in abyssum? hoc est Christum à mortuis reuocare. Sed quid dicit scriptura.]

In exposit. Epist. ad Galat. 3. Ex autem non est ex fide, sed qui fecerit ea viuet in illis. Non ait qui fecerit ea viuet in illa, vt intelligas legem hoc loco pro ipsius operibus positam. Qui autem viuebant in his operibus, timebant vtique ne si non ea fecissent, lapidationem vel crucem vel aliquid huiusmodi paterentur. Ergo qui fecerit ea, inquit, viuet in illis, id est, habebit præmium ne ista morte puniatur. Non ergo apud Deum, cuius ex fide si quis in hac vita vixerit, cum hinc excesserit tunc eum magis habebit præsentissimum præmium. Non itaque ex fide viuit quisquis præsentia quæ videntur vel cupit vel timet, quia fides Dei ad inuisibilia pertinet quæ post dabuntur. Nam est & ista quædam in operibus legis iustitia, quando sine suo præmio relicta non est, vt qui fecerit ea viuat in eis. Vnde & dicit: *Si enim Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non ad Deum.* Aliud est ergo non iustificari apud Deum, aliud non iustificari. Qui omnino non iustificatur, nec illa seruat quæ temporale habent præmium, nec illa quæ æternum. Qui autem in operibus legis iustificatur, non apud Deum iustificatur, quia temporalem inde expectat visibilemque mercedem, sed tamen est etiam ista vt dixi quædam (vt sic dicam) terrena carnalisque iustitia. Nam & ipse Apostolus eam iustitiam vocat, cum alibi dicit: *Secundum iustitiam quæ in lege est, qui fuerim sine querela.*

Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo. Hoc est verbum fidei quod predicamus, quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, & in corde tuo credideris quod Deus illum suscitauit à mortuis saluus eris.]

Ex tract. Euang. secundum Ioan. 77. An vos mundi estis propter verbum quod locutus sum vobis. Quare nõ ait mundi estis propter baptismum quo abluti estis, sed ait propter verbum quod locutus sum vobis, nisi quia & in aqua verbum mandat? Detrahe verbum, & quid est aqua nisi aqua? *Accedit verbum ad elementum, & fit Sacramentum,* etiam ipsum tanquam visibile verbum. Nam de hoc vtique dixerat quando pedes discipulis lauit: *Qui lotus est, non indiget vt pedes lauet, sed est mundus totus.* Vnde ista tanta virtus aquæ vt corpus tangat, & cor abluat, nisi faciente verbo, non quia dicitur sed quia creditur? Nam & in ipso verbo aliud est sonus transiens, aliud virtus immanens. *Hoc est verbum fidei quod predicamus,* ait Apostolus, *quia si confessus fueris in ore tuo, quia Dominus est Iesus, & credideris in corde tuo quia Deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris.*

Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Vnde & in Actibus Apostolorum legitur: *Fide mundans corda eorum.* Et in Epistola sua beatus Petrus: *Sic & vos, inquit, baptisma saluos facit, non carnis depositio sordium, sed conscientia bona interrogatio. Hoc est verbum fidei quod predicamus,* quo sine dubio vt mundare possit consecratur & baptismus. Christus quippe nobiscum vitis cum Patre agricola, dilexit Ecclesiam, & semetipsum tradidit pro ea. Lege Apostolum, & vide quid adiungat: *Vt eam sanctificaret, inquit, mundans eam lauacro aquæ in verbo.* Mandatio igitur nequaquam fluxo & labili tribueretur elemento, nisi adderetur in verbo. Hoc verbum fidei tantum valet in Ecclesia Dei, vt per ipsam credentem, offerentem,

Act. 15. 1. Pet. 3.

Galat. 5.

benedicentem, tingentem, etiam tantillum mundet infantem, quamuis nondum valentem corde credere ad iustitiam, & ore confiteri ad salutem. *Quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, & in corde tuo credideris quod Deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris.*

Non enim laus fidei Christianorum est, quia credunt mortuum Christum, sed quia credunt resurrexisse Christum. Nam & mortuum paganus credit. Hoc tibi pro crimine obijcit, quia mortuum credidisti. Quæ igitur laus tua? Credere resurrexisse Christum, & sperare te resurrexturum esse per Christum. Hæc est laus fidei. *Si enim credideris in corde tuo quia Dominus est Iesus, & confessus fueris in ore tuo, quia eum Deus suscitauit à mortuis, saluus eris.* Non ait si confessus fueris, quia eum Deus tradidit occidendum, sed quia eum Deus suscitauit à mortuis si confessus fueris, tunc saluus eris. Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Quare autem credimus & mortuum? Quia credere eum resurrexisse non possumus, nisi prius mortuum fuisse credamus. Quis enim resurgit, nisi mortuus fuerit? Quis expergiscitur nisi prius dormierit? Sed nunquid qui dormit, non adiciet vt resurgat? Hæc est fides Christianorum, hoc est verbum fidei quod predicamus, quia si credideris, inquit, in corde tuo quia Dominus est Iesus, & confessus fueris in ore tuo quia Deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris. Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Parum est ergo in corde habere Christum, & nolle confiteri dum timetur opprobrium, sed exprobrantibus respondendum est verbum. Vt autem hoc martyres possent, promissum est eis & dictum: *Non enim estis vos qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.*

Sed dum peregrinamur à Domino, & per fidem ambulamus non per spem, posteriora Christi, hoc est eius carnem per ipsam fidem videre debemus, id est, in solido fidei fundamento stantes quod significat petra, & eam de tali tutissima specula intuentes, in Catholica scilicet Ecclesia. De qua dictum est, *Et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam.* Tanto enim certius diligimus quam videre desideramus faciem Christi, quanto in posterioribus eius agnoscimus, quantum nos prior dilexit Christum. Sed in ipsa carne fides resurrectionis eius saluos facit atque iustificat. *Si enim credideris, inquit, in corde tuo quia Deus suscitauit illum à mortuis saluus eris.* Et iterum: *Qui traditus est, inquit, propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram.* Ideoque meritum fidei nostræ resurrectio Domini est. Nam mortuam esse illam carnem in cruce passionis, etiam inimici eius credunt, sed resurrexisse non credunt. Quod firmissime credentes, tanquam de petra soliditate contuemur. Vnde certa spe ad optionem expectamus, redemptionem corporis nostri: quia hoc in membris Christi speramus quæ nos ipsi sumus, quod perfectum esse in ipso tanquam in capite nostro fidei sanitate cognoscimus.

Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.]

Intrare quisquam Ecclesiam potest nolens, accedere ad altare potest nolens, accipere Sacramentum potest nolens, credere non potest nisi volens. Si corpore crederetur, fieret in nolentibus. Sed non corpore creditur. Apostolum audi: *Corde creditur ad iustitiam.* Et quid sequitur? *Ore autem confessio fit ad salutem.* De radice cordis surgit ista confessio. Aliquando audis confitentem, & nescis credentem. Sed nec debes vocare confitentem, quem iudicas non credentem. Hoc est enim confiteri, diere quod habes in corde. Si autem aliud in corde habes, aliud dicis, loqueris, non confiteris.

Incipe quicumque me audis viuere quomodo Christianus, & vide si non tibi obijciatur & à Christianis, sed nomine, non vita, non moribus. Nemo sentit nisi qui expertus est. Ergo intende, intueri quod audis. Vis viuere vt Christianus, vis sequi vestigia Domini tui. Obijciatur tibi. Erubescis, & erubescendo dimittis. Videris tibi corde credidisse ad iustitiam, sed perdidisti, ore confessio fit ad salutem. Si ergo vis ambulare viam Dei, etiam in conspectu hominum spera Deum, id est, noli erubescere de spe tua.

Quomodo

Quomodo uiuit in corde tuo, sic habet in ore tuo. Quia non sine causa signum suum Christus in fronte nobis figi uoluit, tanquam in sede pudoris, ne Christi opprobrio Christianus erubescat.

Cum dictum esset, *Corde creditur ad iustitiam*, non incassum est ad ditum, *Ore autem confessio fit ad salutem*. Nonne pene oēs qui Christum coram persecutoribus negauerunt, quod de illo corde credebant corde tenuerunt? Et tamen ore ad salutem non confitendo, perierunt, nisi qui poenitentia reuixerunt. Quis ita uanescat, ut exiliat Apostolum Petrum hoc habuisse in corde quod in ore, quando Christum negauit? Nempe in illa negatione intus ueritatem tenebat, & foris mendacium proferebat. Cur ergo lachrymis diluit quod ore negauerat, si salutem sufficiebat quod corde tenebat? Cur loquens in corde suo ueritatem, tam amaro fletu panituit mendacium quod ore deprompsit, nisi quia magnam uidit esse perniciem quod corde quidem credidit ad iustitiam, sed ore non confessus ad salutem? Quapropter illud quod scriptum est, *Qui loquitur ueritatem in corde suo*, non sic accipiendum est quasi retenta in corde ueritate loquendum sit in ore mendacium, sed ideo dictum est, quia fieri potest ut loquatur quisquam ore ueritatem quæ nihil ei proficiat in corde non teneat, id est si quod loquitur ipse non credat, sicut heretici faciunt cum Catholicam ueritatem non quidem credunt, sed tamen loquuntur ut nostri esse credantur. Loquuntur ergo ueritatem in ore suo, non corde suo. Propterea distinguendi erant ab illo de quo dictum est, *Qui loquitur ueritatem in corde suo*. Hanc autem ueritatem Catholicus sicut in corde loquitur quia ita credit, ita & in ore suo debet ut ita prædicet. Contra istam uero nec in corde, nec in ore habeat falsitatem, ut & corde credat ad iustitiam, & ore confessionem faciat ad salutem. Nam & in illo Psalmo cum dictum esset, *Qui loquitur ueritatem in corde suo*, mox hoc additum est, *Qui non egit dolum in lingua sua*.

Corde creditur ad iustitiam, ore confessio fit ad salutem. Multi credunt corde, & erubescunt confiteri ore. Scitis fratres propè iam neminem esse paganorum qui non apud semetipsum miretur & sentiat impleri prophetias de Christo exaltato super cælos, quia uident super omnem terram gloriam eius. Sed cum se inuicem timent, sibimet inuicem erubescunt, faciunt à se longè salutem, quia ore confessio fit ad salutem. Quid prodest corde credidisse ad iustitiam si os dubitauit proferre quod corde conceptum est? Intus fidem deus uidet, sed parum est. Ne confitearis humilem, times superbos, & ei præponis superbos qui pro te displicuit superbis. Humilem times confiteri filium dei, magnum uerbum dei, uirtutem dei, sapientiam dei, non erubescis confiteri natum, crucifixum mortuum erubescis cōfiteri. Altus, excelsus, æqualis patri, per quem facta sunt omnia, per quem factus es & tu, factus est quod tu, & propter te homo, propter te natus, propter te mortuus. Aegrote quomodo sanaberis, qui de medicamento tuo erubescis? Elige tempus. Nunc est tempus, postea contemptus ille ueniet admirandus, iudicatus ille ueniet iudicaturus, occisus ille ueniet excitaturus, exhoratus ueniet honoraturus. Modò & postea, modo in fide res est, postea in manifestatione erit. Elige hoc tēpore quam partem teneas in futuro. De Christi nomine erubescis? habes erubesci modo hominibus ex eo quod erubescis: habes erubesci cum uenerit in gloria sua redditurus quod promissit bonis, quod minatus est malis. Vbi eris tu? quid facies si te attendat ille excelsus, & dicat tibi, erubescisti de humilitate mea, non eris in claritate mea? Discedat ergo mala uerecundia, accedat salubris impudentia, si impudentia dicenda est. Sed tamen fratres extorſi mihi ut hoc dicerem, nec timerem profus. Nolo erubescamus de Christi nomine, insultetur nobis quia credidimus in crucifixum, in occisum. Planè in occisum, sed de quo sanguis nisi manaret, adhuc chirographum peccatorum nostrorum maneret. Profusus in occisum credidi. Sed hoc in illo occisum est quod sumpsit de me, non unde fecit me.

Scriptum est, & apostolicæ displicinæ robustissima

auctoritate firmatum, quia *iustus ex fide uiuit*. Eaque fidei deuotio officium à nobis exigit & cordis & linguæ. Ait enim Apostolus: *Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem*. Oportet nos ergo esse & iustitiam memores & salutis, quandoquidem in sempiternam iustitiam regnaturi à præſenti seculo salui fieri non possumus nisi & nos ad salutem proximorum nitentes etiam ore profiteamur quam corde gestamus.

Quærens à deo pacem sit sibi ipse placatus ne aliud in professione oris, aliud sit in cordis arcano. Nihil enim prodest hoc esse in corde quod uerum est, si hoc dicitur uoce quod falsum est, quia ueritas & credenda est & loquenda.

Dicit enim scriptura omnis qui credit in illum, non confundetur. Non enim est distinctio Iudei & Græci. Nam idem Dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum. Omnis enim qui uocauerit nomen Domini saluus erit.

Quia de peccato graui miseria premebatur genus humanum, & diuina indigebat misericordia, gratiæ dei tempus Propheta prædicens ait: *Erit, omnis quicumque inuocauerit nomen Domini saluus erit*, propter hoc oratio. Sed Apostolus cum ad ipsam gratiam commendandam hoc propheticum commemorat testimonium, continud subiecit. Quomodo autem inuocabunt in quem non crediderunt? Propter hoc symbolum in his duobus intueri tria illa: fides credit, spes & charitas orant, sed sine fide esse non possunt, ac per hoc & fides orat. Propterea quippe dictum est.

Quomodo ergo inuocabunt in quem non crediderunt? Aut quomodo credent ei, quem non audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante? Quomodo uero prædicabunt, nisi mittantur? Sicut scriptum est. Quam speciosi pedes Euangelizantium pacem, Euangelizantium bona.

De gentibus namque dixit non de Iudæis sicut hic somniat. Eos enim uolebat refellere doctor gætiū, qui putabat genti tantummodo Iudæorum non etiam incircuncisis gentibus Euangelium prædicandum. Quod uolens ostendere non ad Iudæos tantum, sed ad omnes gentes pertinere, prius proposuit testimonium de Propheta: *Erit, omnis quicumque inuocauerit nomen Domini saluus erit*. Ac deinde cum dixisset: *Quomodo autem inuocabunt in quem non crediderunt? aut quomodo credent ei quem non audierunt?* continuo subiunxit: *Quomodo autem audient sine prædicante? aut quomodo prædicabunt nisi mittantur?* Ita refutans eos, qui negabant ad incircuncisas gentes prædicatores Christi esse mittendos.

Sed non omnes obediunt Euangelio. Esaias enim dicit. Domine, quis credidit auditui nostro?

Quidam inter se mulsitant, & ubi possunt aliquando proclamant, & turbulenta disceptatione contendunt, dicentes quid fecerunt Iudæi, uel quæ culpa eorum fuit si necesse erat, ut sermo Esaiæ Prophetæ impleteretur quem dixit: *Domine quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est?* Quibus respondemus, dominum præſcium futurorum per Prophetam prædixisse infidelitatem Iudæorum, prædixisse tamen, non fecisse. Non enim propterea quemquam deus ad peccandum cogit, quia futura hominum peccata iam nouit. Ipsorum enim præſciuit peccata, non sua. Non cuiusquam alterius, sed ipsorum. Quapropter si ea quæ ille præſciuit ipsorum, non sunt ipsorum, non uera ille præſciuit. Sed quia illius præſcientia falli non potest, sine dubio non alius, sed ipsi peccat, quos deus peccaturos esse præſciuit: fecerunt ergo peccatum Iudæi, quod eos facere non compulit, cui peccatum non placet, sed facturos esse prædixit, quem nihil latet. Et ideo si non malum, sed bonum facere uoluissent, non prohiberentur, & hoc facturi præuiderentur ab eo, qui nouit quid sit quisque facturus, & quid sit ei pro eius opere redditurus. Sed ea quæ sequuntur Euangelij uerba plus uigent, & profundior facient quæſtionem, Adiungent enim & dicit: *Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Esaias: Excacauit oculos eorum, & indurauit eorum cor, ut non uideant oculis & intelligant corde, & conuertantur, & sanent eos.* Dicitur enim nobis. Si non potuerunt credere, quod peccatum est hominis non facientis quod non potest facere?

Ex ser. de Symbolo Rom. 1.

Ex lib. sententiarum Proffer. 2.

Ex lib. Euthirid.

Ex lib. cōt. inuincion legis & Propher. 1.

Extraß. euangelij secundum Ioan. 50.

Esaias 6. Ioan. 12.

Si autem non credendo peccauerunt, potuerunt ergo credere & non fecerunt. Si ergo potuerunt, quomodo dicit Euangelium: *Propterea non poterant credere quia iterum dixit Esaias, Excacauit oculos eorum & indurauit eorum cor?* ut quid est grauius, ad Deum referatur causa quia non crediderunt, quandoquidem ipse *excacauit oculos eorum & indurauit eorum cor.* Non enim hoc saltem de diabolo dicitur, sed de Deo, quod ipsa prophetica scriptura testatur. Nam si arbitremur hoc dictum de diabolo, quod *excacauit oculos eorum & cor indurauit*, laborandum est quomodo illorum culpam (quia non crediderunt) possumus ostendere de quibus dicitur, non poterant credere. Deinde quid respondebimus & de alio ipsius Prophetæ testimonio quod posuit Apostolus Paulus dicens: *Quod quærebat Israel hoc non est consecutus, electio autem consecuta est, ceteri vero excacati sunt sicut scriptum est, Dedit illis Deus spiritum compunctionis, oculos ut non videant, & aures ut non audiant usque in hodiernum diem?* Audistis fratres propositam quæstionem. Nempe quam profunda sit cernitis. Sed respondeamus vt possumus, Non poterant credere quia hoc Propheta Esaias prædixit, quia Deus hoc futurum esse præsciuit. Quare autem non poterant, si à me quæratur, citò respondeo quia nolebant. Malam quippè eorum voluntatem præuidit Deus, & per prophetam prænuñciauit ille cui abscondi futura non possunt: Sed aliam causam, inquit, dicit Propheta non voluntatis eorum. Quam causam dicit Propheta non voluntatis illorum? *Quia dedit illis Deus spiritum compunctionis, oculos ut non videant, & aures ut non audiant. Excacauit oculos eorum, & indurauit eorum cor.* Etiam hoc eorum voluntatem meruisse respondeo. Sic enim excacat, sic obdurat Deus, deserendo & non adiuuando. Quod occulto iudicio facere potest, iniquo non potest. Hoc omninò pietas religiosorum inconcussum debet inuolutumq; seruari, sicut Apostolus cum eandem ipsam tractaret difficillimam quæstionem. *Quid ergo dicemus, inquit? Nunquid iniquitas apud Deum? Absit.* Si ergo absit vt sit iniquitas apud Deum, siue quando adiuuat misericorditer facit, siue quando non adiuuat iuste facit: quia omnia non temeritate sed iudicio facit. Porò si iudicia sanctorum iusta sunt, quantò magis sanctificantis & iustificantis Dei? Iusta ergo sunt, sed occulta. Ideò cum quæstiones huiusmodi in medium uenerint, quare alius sic, alius autem sic, quare ille deo deserente excacetur, ille Deo adiuuante illuminetur, non nobis iudicium de iudicio tanti iudicis usurpemus, sed contremiscentes exclamemus cum Apostolo: *O altitudo diuitiarum sapientia & scientia Dei, quam inscrutabilia sunt iudicia eius & inuestigabiles via eius.* Vnde dictum est & in Psalmo: *Iudicia tua sicut multa abyssus.* Non ergo me fratres ad hanc penetrandam altitudinem, ad hanc abyssum discutiendam, ad inscrutabilia scrutanda, expectatio nostræ charitatis impingat. Agnosco modulum meum, sentire mihi videor etiam modulum vestrum. Altius est hoc incrementis meis, & fortius viribus meis. Puto quia & vestris: Simul ergo audiamus admonentem scripturam atque dicentem: *Altiora te ne quæseris, & fortiora te ne scrutatus fueris.* Non quia ista negata sunt nobis, cum deus magister dicat, *Nihil est occultum quod non reuelabitur, sed si in quod peruenimus in eo ambulemus, sicut dicit Apostolus, non solum quod nescimus & scire debemus, sed & si quid aliter sapimus, id quoque nobis Deus reuelabit.* Peruenimus autem in viam fidei, hanc perseverantissime teneamus. Ipsa perducit ad cubiculum regis in quo sunt omnes sapientiæ & scientiæ absconditi thesauri. Non enim dominus ipse Iesus Christus suis illis magnis, & præcipuis electis discipulis inuidebat, quando dicebat: *Multa vobis habeo dicere, sed non potestis illa portare modo. Ambulandum, proficiendum est, crescendum est, vt sint corda nostra capacia earum rerum, quas capere modo non possumus. Quod si nos vltimus dies proficientes inuenierit, ibi discemus quod hic non potuimus. Si quis autem istam quæstionem liquidius & melius nouit se posse, & confidit exponere, absit vt non sim paratior discere quam docere: tantum ne audeat quisquam liberum ar-*

bitrium sic defendere vt nobis orationem qua dicimus, *Ne nos inferas in tentationem*, conetur auferre. Rursus ne quisquam neget voluntatis arbitrium, & audeat excusare peccatum, sed audiamus dominum & præcipientem, & opitulantem, & iubentem quid facere debeamus, & adiuuantem vt implere possimus. Nam & quosdam nimia suæ voluntatis fiducia extulit in superbiam, & quosdam nimia suæ voluntatis diffidentia deiecit in negligentiam. Illi dicunt, vt quid rogamus Deum ne vincamur tentatione, quod in nostra est potestate? Isti dicunt vt quid conamur bene viuere, quod in dei est potestate? O Domine, O quies in cælis, ne nos inferas in quamlibet istarum tentationum, *sed libera nos à malo.* Audiamus dominum dicentem, *Rogauit pro te Petre, ne desiciat fides tua, nec sic existimemus fidem nostram esse in libero arbitrio, vt diuino non egeat adiutorio.* Audiamus & Euangelistam dicentem: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, ne omninò existimemus in nostra potestate non esse quod credimus.* Veruntamen in vtroque, illius beneficia cognoscamus. Nam & agenda sunt gratia quia data est potestas, & orandum ne succumbat infirmitas. Ipsa est fides quæ per dilectionem operatur sicut eius mensuram Dominus cuique partitus est, vt qui gloriatur non in seipso, sed in domino gloriatur. Non itaque mirum est quia non poterant credere, quorum voluntas sic superba erat, vt *ignorantes Dei iustitiam & suam volentes constituere*, sicut de illis dicit Apostolus, *iustitia Dei non esset subiecti.* Quia enim non ex fide, sed tanquam ex operibus tumuerunt, ipso suo tumore cæcati offenderunt in lapidem offensionis. Sic autem dictum est, *non poterant*, vbi intelligendum est quod nolebant, quemadmodum dictum est de domino Deo nostro: *Si non credimus, ille fidelis permanere, negare se ipsum non potest:* de omnipotente dictum est, *non potest.* Scut ergo quod Deus negare se ipsum non potest, laus est voluntatis diuinæ, ita quod illi non poterant credere, culpa est voluntatis humanæ. Ecce dico & ego: Quotquot tam superbe sapiunt, vt suæ voluntatis viribus tantum existiment esse tribuendum, vt negent sibi esse necessarium diuinum adiutorium ad bene viuendum, non possunt credere in Christum. Non quia mutari homines in melius non possunt, sed quamdiu talia sapiunt, nõ possunt credere. Hinc excacantur & indurantur, quia negando diuinum adiutorium non adiuuantur. Hoc de Iudæis qui excacati & indurati sunt, deus præsciuit, atque in eius spiritu Propheta prædixit. Quod verò addidit: *Et conuertantur & sanent eos*, vtrum subaudiendū sit non, id est nõ conuertantur, connexa desuper sententia vbi dictum est, *Vt non videant oculos & intelligant corde:* quia & hic vtiq; dictum est, vt non intelligant? Et ipsa enim conuertio de illius gratia est cui dicitur, *Deus virtutum conuerte nos.* An fortè & hoc de supernæ medicinæ misericordiæ factū intelligendum est, vt quoniam peruersæ & superbæ voluntatis erant, & suam iustitiam constituere volebant, ad hoc desererentur vt excacarentur ad hoc excacarentur, vt offenderent in lapidem offensionis, & impleretur facies eorum ignominia, atq; ita humiliati quærerent nomen domini, & non suam qua inflatur superbus, sed iustitiam dei qua iustificatur impius? Hoc enim multis eorum profecit in bonū, qui de suo scelere compuncti in Christum postea crediderunt. Pro quibus & ipse orauerat dicens. *Pater ignosce illis quia nesciunt quid faciunt.* De qua eorum ignorantia & Apostolus dicit: *Testimonium illis perhibeo, quia zelum Domini habent, sed non secundum scientiam.* Tunc enim & hoc subiunxit, atque ait, *Ignorantes enim Dei iustitiā & suam volentes constituere, iustitia Dei non sunt subiecti.*

Ergo fides ex auditu: *auditus autem per verbum Dei Christi.*

Quamuis enim Deus doceat intrinsecus, tamen fides ex auditu est. Et quomodo audient sine prædicante? Neque enim quia deus dat incrementū, ideo non est plantandum neque rigandum. Fides quam qui habent fideles vocantur, & qui non habent infideles, sicut hi qui venientem in propria dei filii non receperunt, quamuis ex auditu in nobis facta sit, non tamen ad eum sensum corporis pertinet qui

Rom. 11.

Esai. 6.

Rom. 9.

Rom. 11.

Psal. 35.

Eccle. 3.

Matt. 20.

Phil. 3.

Ioan. 16.

Luca 21.

Ioan. 2.

Esai. 9.

Ioan. 11.

Psal. 71.

Luca 21.

Ex 16.

Psal. 111.

Ex 16.

de Tim.

net qui appellatur auditus, quoniam non est sonus, nec ad oculos huius carnis, quoniam non est color, aut corporis forma, nec ad eum qui dicitur tactus, quoniam corpulentia nihil habet, nec ad vllum omnino sensum corporis, quoniam cordis est res ita non corporis, nec foris est à nobis sed in intimis nobis, nec eam quisquam hominum videt in alio, sed vnusquisque in semetipso. Denique potest & simulatione confingi & putari esse in quo non est. Suam quisque igitur fidem apud seipsum videt, in altero autem credit eam esse, non videt. Et tantò firmitus credit, quantò fructus eius magis nouit, quos operari solet fides per dilectionem.

Sed dico, nunquid non audierunt? Et quidem in omnem terram exiit sonus eorum, & in fines orbis terra verba eorum. Sed dico, nunquid Israel non cognouit? Primus Moyses dicit. Ego ad emulationem vos adducam in omnem gentem, in gentem insipientem, in terram vos mittam. Esais autem audit & dicit. Inuentus sum à non querentibus me, palam apparui his qui me non interrogabant.

Quo pacto ab Apostolis est prædicatio ista completa, quando adhuc usque sunt gentes (quod certissimum est nobis) in quibus modo cœpit & in quibus nondum cœpit impleri? Non itaque sic dictum est Apostolis, *Eratis mihi testes in Hierusalem & in tota Iudæa & Samaria, & vsque ad extremum terra*, tanquam ipsi soli quibus tunc loquebatur, totum mundum fuerint implenturi: sed sicut eis solis videtur dixisse quod dixit: *Ecce vobiscum sum vsq; ad consummationem seculi*: quod tamen eum vniuersæ Ecclesiæ promissile, quæ aliis morientibus, aliis nascentibus, hinc vsq; in seculi consummationem futura est, quis nõ intelligat? Sicut eis & illud ait, quod ad eos omnino non pertinebat, & tamẽ sic dictum est tanquam ad solos etiam pertineret: *Cum videritis hæc omnia, scitote quia prope est in ianuis*. Ad quos eam hoc pertinet nisi ad eos, qui in carne tunc erunt cum omnia implebuntur? quantò magis illud quod ex magna parte per eos agendum fuit, quamuis ex posteris eorum eadem actio seruaretur? Quod autem dixit Apostolus, *Nunquid non audierunt. In omnem terram exiit sonus eorum, & in fines orbis terra verba eorum*, quamuis locutus sit præteriti temporis verbis, tamen quod futurum fuerat dixit, non quod iam factum atque completum. Sicut & ipse propheta quo vsus est teste, non ait in omnem terram exiturus, sed *exiit inquit sonus eorum*, quod utique nondum erat factum. Quare est etiam illud: *Foderunt manus meas & pedes meos*. quod tam longè factum postea nouimus. Sed ne istas propheticas tantum locutiones, non & Apostolicas fuisse credamus, nonne idem Apostolus ait: *Quæ est Ecclesia Dei viui, columna & firmamentum veritatis? Sine dubio magnum est pietatis sacramentum quod manifestatũ est in carne, in seculum est in spiritu, apparuit angelis, prædicatum est in gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria*. Nempe manifestum est hoc quod in extremo posuit, etiã nunc nondum esse completum, quantò magis tunc quando ista dicebat? Ecclesia quippe tunc assumetur in gloria quando dicitur: *Venite benedicti patris mei, percipite regnum*, & tamen tanquam factum fuisse est dictum quod certo sciebatur futurum.

Multò minus mirandus est, quod etiam verbis præsentis temporis vsus est in eo quod illum identidem dixisse manifestauit, *Propter spem quæ reposita est vobis, quam ante audistis in verbo veritatis Euangelij quod aduenit in vos, sicut & in omni mundo est fructificans & crescens*: quamuis Euangelium nondum mundum tenebat vniuersum. Sed fructificare illud in vniuerso mundo dixit & crescere, vt ita significaret quousque fuisset fructificando & crescendo venturum.

Ad Israel autem dicit. Tota die expandi manus meas ad populum non credentem & contradicentem mihi.

S in eo quod ait, *extendi manus meas*, crucis patibulum intellexerimus, quomodo intellectuari sumus *tota die*? Nunquid tota die dependit in ligno, cum & nox ad totum diem pertinet? Si autem hoc loco voluit diem intelligi qui præter noctem dies appellari solet, etiam talis diei quando crucifixus est iam pars prima & non parua trãserat. Si autem diem pro tempore positum velimus accipere, maximè quia hoc nomine genere sceminino posuit quod

in Latino eloquio non nisi tempus significare solet, arctius questio colligabitur.

Quomodo enim toto tempore, si nec saltem vno toto die manus extendit in cruce? Porro si totum pro parte accipiendum esse dicamus, quia isto genere locutionis vti etiam sancta scriptura consuevit, non mihi occurrit exemplum totum pro parte etiam tunc posse accipi, quando ipsum verbum additur & dicitur totum. Nam & in eo quod dixit Dominus in Euangelio: *Sic & erit filius hominis in corde terra tribus diebus & tribus noctibus*, ideo totum pro parte non insolenter accipitur, quia non ait totis tribus diebus, & totis tribus noctibus. Vnus quippe medius fuit totus dies. Duorum autem partes primi vltima, vltimi prima. Si autem non crucem suam in hac prophetia Psalmi significauit his verbis, sed orationem quam eum ex forma serui fuisse Deo patri Euangelio teste didicimus, vbi eum & longè ante passionem, & sub die passionis, & in ipsa cruce orasse meminimus, nusquã eum hoc tota die fecisse legimus. Proinde cõuenienter per extensas manus tota die, continuationem bonorum operum intelligere possumus, à quorum nunquam intentione cessauit. Nam sicut hic ait, *Tota die expandi manus meas ad te*, quia omnia opera sua non nisi ad voluntatem referat patris, sapissimè cõtestans se venisse vt voluntatem patris impleret, ita quia eadem opera etiam infidelis populus vidit, alius Propheta dicit: *Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem.*

Esais 65.

CAPVT XI.

Dico ergò. Nunquid repulit Deus populum suum? Absit. Nam & ego Israelita sum ex semine Abraham de tribu Benjamin. Non repulit Dominus plebem suam quam præsciuit.]

Ex illo enim populo Israel quicumque in Christo crediderunt, quibus facta est Christi præsentatio & quodammodo promissi redditio salubris atque fructuosa, de quibus & ipse Dominus dicit, *Non sum missus nisi ad oues quæ perierant domus Israel*, ipsi ex illis sunt filij promissionis, ipsi deputantur in seipsum, & ipsi pertinent ad hæreditatẽ Dei. Hinc sunt Ioseph homo iustus, & virgo Maria quæ peperit Christum. Hinc Ioannes Baptistã amicus sponsi, & parentes eius Zacharias & Elizabeth, hinc Simeon senex, & Anna vidua, qui Christum non loquentem sensu corporis audierunt, sed non loquentem adhuc infantem spiritu cognouerunt. Hinc B. Apostoli, hinc Nathanael in quo dolus non erat, hic Ioseph, qui & expectabat etiã ipse regnum Dei, hinc tanta illa multitudo quæ præcedebat & sequebatur iumentum eius dicens: *Benedictus qui venit in nomine Domini*. In qua erat congregatio puerorum, in quibus dixit impletum, *Ex ore infantium & lactantium perfecisti laudem*. Hinc etiam illi post eius resurrectionem, quorum die vno tria, & alio quinq; milia baptizati sunt in animam vnã & cor vnũ charitatis igne conflati, quorum nemo dicebat aliquid proprium, sed erãt illis omnia communia. Hinc sancti Diaconi, quorũ Stephanus ante Apostolos martyri coronatus est, hinc tot Ecclesiæ Iudææ qui in Christo erant, quibus erat facie ignotus Paulus, notus autem scũticia famosissima, sed notior Christi misericordissima gratia. Hinc & ipse secundum præmissam de se prophetiam, *Lupus rapax mane rapiens, & ad vesperum diuidens escas*, id est prius rapiens perceptor ad mortem, postea pascens prædicator id vitam. Ibi erant ex illo populo hæreditas Dei. Vnde ait & ipse minimus Apostolorum, doctor gentium.

Extra-14.

Psal. 78.

Matt. 15.

Matt. 21.

Act. 2.

Dico ergò nunquid Deus repulit plebem suam? Absit. Nam & ego Israelita sum ex semine Israel de tribu Benjamin. Non repulit Deus plebem suam quam præsciuit.

Hæc plebs quæ illa gente Christi corpori accessit, hæreditas Dei est. Nam quod ait Apostolus, *Non repulit Deus plebem suam quam præsciuit*, illi Psalmo vtiq; respondeat, vbi scriptum est: *Quoniam non repellet Dominus plebem suam*. Ibi autem sequitur: *Et hæreditatem suam non derelinquet*. Vbi euidenter apparet talem plebẽ esse hæreditatem Dei. Vt enim hoc diceret Apostolus, suprà commemorauerat propheticum testimonium de prænunciata futura in-

Psal. 94.

credulitate populi Israel. *Tota die expandi manus meas ad populum non credentem & contradicentem.* Hic ergo ne ququam malè intelligens vniuersum illum populum criminem incredulitatis & contradictionis arbitraretur esse damnatum, continuo subiicit: *Dico ergo, Nunquid repulit Deus plebem suam? Absit. Nam & ego Israelita sum ex genere Israel de tribu Benjamin.* Hic ostendit quod plebem dixerit vtrique populi prioris: quam si totam Deus reprobasset atque damnasset, non vtrique esset ipse Christi Apostolus Israelita ex semine Abraham de tribu Benjamin. Adhibet autem valde necessarium testimonium: *An nescitis in Helia quid dicit scriptura? quemadmodum interpellat Deum aduersus Israel? Domine prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & quarunt animam meam. Sed quid dicit illi diuinum responsum? Reliqui mihi septem millia virorum qui non curauerunt genua ante Baal. Sic ergo & in hoc tempore reliquias per electionem gratia salua facta sunt.* Itæ reliquias sunt ex illa gente hæreditas Dei, non illi de quibus paulo post dicit: *Ceteri excacati sunt.* Sic enim ait: *Quid ergo? Quod querebat Israel, hoc non est consecutus: electio autem consecuta est, ceteri vero excacati sunt.*

3. Reg. 19.

Ex lib. de dno perfo.

Non repulit Deus plebem suam quam præsciuit.] Aliquando prædestinatio significatur etiam nomine præscientiæ, sicut ait Apostolus: *Non repulit Deus plebem suam quam præsciuit.* Hic quod ait præsciuit, non rectè intelligitur nisi prædestinatio. Quod circumstantia ipsius electionis ostendit. Loquebatur enim de reliquiis Iudæorum quæ saluæ factæ sunt pereuntibus cæteris. Nam superius dixerat ad Israel dixisse Prophetam, *Tota die expandi manus meas ad populum non credentem & contradicentem.* Et tanquam responderetur, ubi sunt ergo factæ promissiones Dei ad Israel? continuo subiunxit: *Dico ergo: Nunquid repulit DEVS plebem suam? Absit. Nam & ego Israelita sum ex semine Abraham de tribu Benjamin.* Tanquam diceret. Nam & ego ex ipsa plebe sum. Deinde addidit, vnde nunc agimus. *Non repulit Deus plebem suam quam præsciuit.* Atque ut ostenderet dei gratia fuisse relictas reliquias non meritis operum eorum, secutus adiunxit.

An nescitis in Helia, quid dicit scriptura? quemadmodum interpellat Deum aduersus Israel? Domine prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & quarunt animam meam. Sed quid dicit illi responsum diuinum? Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curauerunt genua ante Baal.]

Non enim ait relictæ sunt mihi, sed reliqui mihi: aut reliquerunt se mihi, sed reliqui mihi. Sic ergo, inquit, & in hoc tempore reliquias per electionem gratia salua facta sunt. Si autem gratia, iam non ex operibus. Alioquin gratia iam non est gratia. Et connectens quæ iam supra inerpouit, ait: *Quid ergo? Et huic interrogationi respondens: Quod querebat, inquit, Israel hoc non est consecutus, electio autem consecuta est, ceteri vero excacati sunt.* In hac ergo electione & in his reliquiis, quæ per electionem gratia salua facta sunt, voluit intelligi plebem, quam propterea Deus non repulit quia præsciuit. Hæc est illa electio quæ eos voluit eligi in Christo ante constitutionem mundi vt essent sancti & immaculati in conspectu eius in charitate, prædestinans eos in adoptionem filiorum. Nullus ergo qui hæc intelligit, negare vel dubitare permittitur, ubi ait Apostolus: *Non repulit Deus plebem suam quam præsciuit,* prædestinationem significare voluit. Præsciuit enim eorum reliquias, quas secundum electionem gratia fuerat ipse facturus. Hoc est ergo prædestinatio. Sine dubio enim præsciuit si prædestinatio. Sed prædestinatio, est hoc præscisse quod fuerat ipse facturus. *Quia non repellat Dominus plebem suam.* Laus illi, iubilatio illi. Quam plebem non repellat? Hic nobis interpretari aliquid non licet. Præscriptum habemus ab Apostolo, exposuit hoc Apostolus vnde sit dictum. Erat enim plebs Iudææ, plebs ubi fuerunt Prophetæ, plebs ubi fuerunt Patriarchæ, plebs etiam secundum carnem propagata de semine Abraham, plebs in qua præcesserunt omnia sacramenta saluatorum nostrum promittentia, plebs ubi institutum est templum, vnctio, sacerdos ad figuram, vt cum omnes ipsæ vmbra præterirent ipsa lux adueniret.

Extraff. Psal. 94.

Erat ergo ista plebs Dei, ad eam prophetæ missi, in illa nati qui missi, ei tradita & credita eloquia Dei. Quid ergo? Totum illud damnatum est? Ablit. Arbor oliuæ ipsa dicta est ab Apostolo. Cœpit enim ista arbor à Patriarchis. Sed fuerunt ibi rami aridi, quia nimis alti per superbiam. Præcisa ergo illa propter sterilitatem, insertus est oleaster propter humilitatem. Verumtamen charissimi ne superbiret oleaster insertus, quid ait Apostolus? *Si tu ex naturali incisus oleastro, & contra naturam insertus es in bonam oliuam, quantum magis qui secundum naturam sunt, inserentur sua oliuæ? Vt quomodo tu non permanens in infidelitate, meruisti inferi in oliuam cum es oleaster, sic illi correcti facilius suæ oliuæ naturaliter inferantur.* Hoc de illis Apostolus. Ergo ipsa est arbor. Et si aliqui ex ramis fracti sunt, non omnes. Nam si omnes rami frangerentur, vnde Petrus vnde Ioannes, vnde illi omnes Apostoli? vnde ipse Paulus Apostolus loquebatur, & suo fructu oliuam testabatur? nonne illi omnes inde? Vnde etiam quingenti illi fratres quibus Dominus post resurrectionem apparuit? vnde tot millia ad vocem Petri, quando Spiritu sancto repleti Apostoli omnium gentium linguis locuti sunt, tanta auiditate Dei laudis & suæ accusationis conuersa sunt, vt qui primo sanguinem Domini fuderunt sæuientes, bibere discerent iam credentes? Sic autem omnia illa conuersa sunt millia hominum, vt res suas venderent, & preia rerum suarum ante pedes Apostolorum ponerent. Quod diues vnus non fecit, quando hoc ore Domini audiuit, & à Domino tristis recessit, hoc fecerunt subito tot millia eorum hominum in quorum manibus Christus fuerat crucifixus. Quantum maius vulnus erat in corde ipsorum, tanto auidius medicum quaesierunt. Cum ergo inde illi omnes fuerint, de ipsis modo Psalms: *Quoniam non repellat Dominus plebem suam.* Nam hoc testimonio Psalms cum hinc loqueretur, vltus est Apostolus & dixit: *Quid ergo dicemus fratres? Nunquid Deus plebem suam repulit? Absit. Nam & ego Israelita sum ex semine Abraham de tribu Benjamin: Non repulit Deus plebem suam quam præsciuit.* Vtique si tēpelleret Dominus plebem suam, non esset vnde ipse esset Apostolus. Vnde autem ipse, inde & alij. In his plebs Domini. Non in omnibus, sed quemadmodum scriptum est, *reliquias salua erunt.* Non in omnibus, sed area ventilata massa intromissa est, palea iacet. Totum quicquid vides Iudæorum reproborum, paleam vides. Vnde vides istam paleam, iam inde exijt massa, iam in horreo recondita est. Verba Apostoli: *Attendite, inquit, quid dicit Helias. Domine prophetas tuos occiderunt, altaria tua euerterunt, & ego relictus sum solus, & quarunt animam meam. Sed quid illi dicit responsum diuinum? Reliqui mihi septem millia virorum qui non curauerunt genua ante Baal.* Solum te putas esse seruum benè laborantem? Sunt & alij me timentes, & non pauci. Nam septem millia ibi habeo. Et adiunxit: *Sic ergo & in hoc tempore.* Crediderunt aliqui Iudæi, & multi fuerant reprobat, sicut & ille qui vulpium foueas gestabat in animo. *Sic ergo, inquit, & in hoc tempore reliquias per electionem salua facta sunt,* ideo idem Christus vs est qui tunc & modo, qui & illi tunc Helias dixit, *reliqui mihi.* Quid est reliqui mihi? Ego illos elegi: quia vidi mentes eorum de me præsumentes non de se nec de Baal, non sunt mutati. Sic sunt vt à me facti sunt. Et tu qui loqueris nisi de me præsumeres ubi esses? Nisi gratia mea plenus esses, nonne ante Baal etiam ipse genua flecteres? Gratia autem plenus es, quia nihil de tua virtute, sed totum de mea gratia præsumplisti. Noli ergo in hoc gloriari vt putes te in seruitio tuo non habere conseruos. Sunt quos elegi sicut & te, de me scilicet præsumentes, sicut ait Apostolus: *Et nunc reliquias per electionem gratia salua facta sunt.* Caue o Christiane, caue superbiam, licet enim imitator sanctorum sis, totum semper gratia reputa, quia vt esset aliquid reliquum, gratia in te dei, non tuam meritum fecit. De ipsis denique reliquiis dixerat Propheta Elias commemorans: *Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorra similes fuissetis. Sic ergo, inquit, in hoc tempore reliquias per*

Extraff. ver. 10. 81. 10.

electionem gratia salua facta sunt. Si autem gratia, inquit, iam non ex operibus, id est, iam non de tuo merito extollaris. Alioquin gratia, iam non est gratia. Si enim in tua opera præsumis, ergo merces tibi redditur, non gratia condonatur. Si autem gratia est, gratis datur.

Si ergo & in hoc tempore reliquia secundum electionem gratia salua facta sunt.]

Non vos me elegistis, inquit, sed ego elegeri vos. Hæc est illa ineffabilis gratia. Quid enim eramus quando Christum nõdum elegeramus, & ideo non diligebamus? Nam qui non eum eligit, quomodo diligit? Nunquid iam in nobis erat quod in Psalmo canitur: *Elegi abiectus esse in domo Dei magis, quam habitare in tabernaculis peccatorum*: Non utique. Quid ergo eramus nisi iniqui & perdit? Neque enim iam credideramus in eum, ut eligeret nos. Nam si iam credentes elegerat, electus elegerat. Cur ergo diceret, *Non vos me elegistis*, nisi quia misericordia eius præuenit nos? Hic certe vacat vana illorum ratiocinatio, qui præscientiam Dei defendunt contra gratiam Dei. Ideo nos dicunt electos ante mundi constitutionem, quia præsciuit nos Deus futuros bonos, non seipsam nos facturum bonos. Non hoc dicit qui dicit, *Non vos me elegistis*, quoniam si propterea nos elegerat, quia bonos futuros esse præscierat, simul etiam præscisset quod eum nos fuisset prius electuri. Non enim aliter esse possemus boni, nisi forte dicendus est bonus, non elegerat bonum. Quid ergo elegerat in non bonis? Non enim electi sunt quia boni fuerunt, qui boni non essent nisi electi essent. Alioquin gratia non est gratia, si præcessisse contendimus merita. Hæc quippe electio gratia est, de qua dicit Apostolus: *Sic ergo & in hoc tempore reliquia per electionem gratia salua facta sunt*. Vnde subiunxit: *Sic autem gratia, iam non ex operibus*. Alioquin gratia, iam non est gratia. Audi in grate: *Non vos me elegistis, sed ego elegeri vos*. Non est ut dicas, ideo electus sum, quia iam credebam. Si enim credebam in eum, iam elegeras eum. Sed audi: *Non vos me elegistis*. Non est ut dicas: antequam crederem iam bona operabar, ideo electus sum. Quid enim boni operis ante fidem? cum dicat Apostolus: *Omne quod non est ex fide, peccatum est*. Quid ergo dicturi sumus audiendo, *Non vos me elegistis*, nisi quia mali eramus & electi sumus, ut boni per gratiam nos eligenti essemus? Non est enim gratia si præcesserunt merita. Est autem gratia: Hæc igitur non inuenit, sed effecit merita.

Reliquia per electionem gratia salua facta sunt, quia Propheta prædixerat: *Et si fuerit numerus filiorum Israel sicut arena maris, reliquia salua fient*. Ad hoc enim occisus est Christus à Iudæis & traditus Gentibus tanquam Ioseph Aegyptiis à fratribus, ut & reliquæ Israel saluæ fierent. Vnde dicit Apostolus: *Nam & ego Israëlita sum*. Et ut plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret, id est, ex reliquiis Israel secundum carnem, & plenitudine gentium quæ in fide Christi secundum spiritum sunt Israel. Aut si & gentili illi Israeliticæ restat fidei plenitudo ex qua erant reliquæ, in quibus reliquiis tunc & Apostoli salui facti sunt, hoc significatur ex plenitudine liberationis Israel quæ per Moylen ex Aegypto liberati sunt.

Si autem gratia, iam non ex operibus. Alioquin gratia iam non est gratia.]

Aduersus illos qui in operibus legis gloriabantur Apostolus loquitur, & multum agit, qui fidem operibus sic vult anteponi, ut ex illa pendeant opera bona atque ab ea præueniantur, non ut ipsa velut meritis bonorum operum tribui videatur. Illa enim ad gratiam pertinet. Si autem gratia, iam non ex operibus. Alioquin iam gratia non est gratia.

Iudæos de opere suo gloriantes sic arguit quidam Apostolus, ut eos diceret ad gratiam non pertinere, qui meritis & operibus suis mercedem deberi arbitrabantur. Qui ergo ad gratiam se sciunt pertinere quod est Christus, & quod est Christi, norunt, quia indigent gratia. Si gratia vocatur, gratis datur. Si gratis datur, nulla merita tua præcesserunt. Si præcesserunt merita tua, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Si ergo

dicis præcessisse merita tua, te vis laudare non Deum. Ideo nõ agnoscis Christum quia venit cum gratia Dei. Conuerte ergo te ad merita tua. Vide illa mala fuisse ut non tibi deberetur nisi supplicium. Et cum videris quod tibi per meritum debeat agnoscis quid per gratiam donetur, & sacrificio laudis glorificas Deum. Ibi enim est via qua noueris Christum salutare Dei.

Gratia pluuia voluntaria, quia nullis præcedentibus operis meritis gratis datur. Si enim gratia, iam non ex operibus. Alioquin gratia, iam non est gratia. Non enim dignus sum vocari, inquit, Apostolus, quia persecutus sum Ecclesiam Dei. Gratia autem Dei sum id quod sum. Hæc est pluuia voluntaria. Voluntarie quippe genuit nos verbo veritatis, hæc est pluuia voluntaria. Inde alibi dicitur: *Scuto bona voluntatis tue coronasti nos*.

Quid ergo? Quod quærebat Israel non est consecutus: electio autem consecuta est, ceteri verò excecati sunt, sicut scriptum est. Dedit illis Deus spiritum compunctionis, oculos ut non videant, & aures ut non audiant, usque in hodiernum diem. Et David dicit: *Fiat mensa eorum in laqueum & in retributionem & in scandalum illis*. *Obscurentur oculi eorum ne videant, & dorsum eorum semper incurua*.]

Ecce misericordia & iudicium. Misericordia in electione, quæ consecuta est iustitiam Dei: iudicium vero in cæteris qui excecati sunt. Et tamen illi qui voluerunt, crediderunt, illi qui noluerunt non crediderunt. Misericordia igitur & iudicium in ipsis voluntatibus facta sunt. Electio quippe ista gratiæ est, non utique meritum. Superius enim dixerat: *Sic ergo & in hoc tempore reliquia per electionem gratia salua facta sunt*. Si autem gratia, iam non ex operibus. Alioquin gratia iam non est gratia. Gratis ergo consecuta est quod consecuta est electio. Non præcessit eorum aliquid quod priores darent, & retribueretur illis: pro nihilo saluos fecit illos. Cæteris autem qui excecati sunt, sicut ibi non tacitum est, in retributionem factum est. Vniuersæ viæ Domini misericordia & veritas. Inuestigabiles igitur sunt & misericordia qua gratis liberat, & veritas qua iuste iudicat. Ad lucem Domini vocat vos Propheta cum dicit: *Et nunc tu domus Iacob, venite ambulemus in lumine Domini*. Tu domus Iacob quam vocauit & elegerat, non tu quam dimisit. Dimisit enim plebem suam domum Israel. Quicumque inde venire vultis, ad hanc pertinebitis quam vocauit, illa carebitis, quam dimisit. Lux quippe Domini in qua ambulant gentes, illa est de qua idem Propheta dicit: *Dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque in fines terra*. Cui dictum est mihi Christo? De quo impletum est nisi de Christo? Non est ista lux in vobis, de quibus identidem dictum est: *Dedit illis Dominus spiritum compunctionis, oculo, ut non videant, & aures ut non audiant usque in hodiernum diem*. Non est inquam in vobis hæc lux, ideo nimia cæcitate lapidem reprobat qui factus est in caput anguli. Ergo accedite ad eum, & illuminamini. Quid est accedite, nisi credite?

Sitiebam, & acetum accepi, id est, fidem illorum desideravi, & veritatem inueni. *Fiat mensa eorum coram ipsis in muscipulam*. Qualem muscipulam mihi exhibuerunt, dando mihi talem potum, talis muscipula illis sit. Quare ergo coram ipsis? Sufficeret, *fiat mensa eorum in muscipulam*. Sunt tales qui iniquitatem suam nouerunt, & in ea pertinacissimè persteterunt. Coram ipsis fit muscipula eorum, sed tantum valet animi præsumptio ut coram ipsis muscipula sit, & incidant in eam. *Obscurentur oculi eorum ne videant*. Sequitur hoc: ut quoniam sine causa viderunt, fiat illis & non videre. *Fiat ergo mensa eorum coram ipsis in muscipulam*. *Coram ipsis fiat in muscipulam*, non optantis est, sed propheantis, non ut fiat, sed quia fiet. *Fiat ergo*. Nec potest aliter nisi ut talibus ista eueniant. Et quoniam per spiritum Dei dici talia euentura malis, ad hoc in illis intelligamus hæc, ut talia deuitemus. Hoc enim nobis prodest intelligere, & ex inimicis proficere: *Fiat illis & in retributionem & in scandalum*. Sed nunquid iniustum est hoc? Iustum est. Quare? Quoniam in retributionem. Non enim aliquid illis accidit, quod non habeatur in retributione. Fit & in scandalum, quia ipsi sibi sunt scandalum. *Obscurentur oculi eorum*

Ex tractatu.

Psal. 67.

2. Cor. 15.

Psal. 5.

Ex libro de prædest. sancti.

Psal. 55.

Psal. 24.

Esaiæ 42.

Psal. 33.

Ex tractatu.

Psal. 68.

ne videant, & dorsum illorum semper incurua. Hoc consequens est. Nam quorum fuerint oculi obscurati ne videant, sequitur vt & dorsum illorum incuruetur. Vnde hoc? Quia cessauerunt superna cognoscere, necesse est de inferioribus cogitent. Qui bene audiunt, sursum cor; curuum dorsum non habent. Erecta quoque statura est, qui expectat spem repromissam sibi in caelo, maxime si pramittat thesaurum suum quo sequatur cor eius. At vero qui futurae vitae spem non intelligunt, iam excitati de inferioribus cogitant. Et hoc est habere dorsum curuum. A quo morbo Dominus mulierem illam liberauit. Alligauit eam fatanas annis decem & octo, & eam curatam erexit.

Dico ergo: Nunquid sic offenderunt vt caderent? Absit. Sed illorum delicto salus Gentibus, vt illos emulentur. Quod si delictum eorum diuitis sunt mundi & diminutio eorum diuitia Gentium, quanto magis plenitudo eorum? Vobis enim dico Gentibus. Quamdiu quidem ego sum Gentium Apostolus, ministerium meum honorificabo.]

Luc. 13.

Ex lib. de ciuitat. Dei 21.

Psal. 68.

Psal. 58.

Iudæi qui eum occiderunt, & in eum credere noluerunt quia oportebat eum mori & resurgere, vastati infelicis à Romanis, funditusque à suo regno vbi iam eis alienigenæ dominabantur, eradicari dispersique per terras, quandoquidem vbiq; non desunt, per scripturas suas testimonio nobis sunt prophetias non nos finxisse de Christo. Quas plurimi eorum considerantes, & ante passionem & maxime post eius resurrectionem, crediderunt in eum. De quibus prædictum est: Si fuerit numerus filiorum Israel sicut arena maris, reliquia salua fient. Cateri vero excitati sunt. De quibus prædictum est: Fiat mensa eorum in laqueum & in retributionem & in scandalum. Obscurentur oculi eorum ne videant, & dorsum illorum semper incurua. Proinde cum scripturis nostris non credunt, complentur in eis suæ quas cæci legunt. Quos agnoscimus propter hoc testimonium quod nobis inuiti prohibent eosdem codices habendo atque seruando, per omnes Gentes etiam ipsos esse dispersos, quaquærsum Christi Ecclesia dilatatur. Nam prophetia in Psalmis quos legunt etiam de hac re promissa est vbi scriptum est: Deus meus misericordia eius praueniet me. Deus meus demonstrauit mihi inimicis meis, ne occideris eos ne quando obliuiscantur legem tuam. Disperges illos in virtute tua. Demonstrauit ergo Deus Ecclesie in eius inimicis Iudæis gratiam misericordiae suæ, quoniam sicut dicit Apostolus, Delictum illorum salus gentibus. Et ideo non eos occidit, id est, ne in eis perdidit quod sunt Iudæi, quamuis à Romanis fuerint deuicti & oppressi, ne obliuiscantur legem Dei ad hoc, de quo agimus testimonium nil valerent. Ideo parum fuit vt diceret: Ne occideris eos ne quando obliuiscantur legem tuam, nisi adderet etiam, Disperge illos. Quoniam si cum isto testimonio scripturarum in suâ tantummodo terra non vbiq; essent, profecto ecclesia quæ vbiq; est, eos prophetiarum quæ de Christo præmissæ sunt testes in omnibus gentibus habere non posset.

Si quo modo ad emulandum prouocem carnem meam, & saluos faciam alios ex illis. Si enim amisto eorum reconciliatio est mundi, quæ assumptio nisi vitæ ex mortuis? quod si delibatio sancta est, & massa.]

Ex tractatu. Psal. 87.

Ioan. 6.

Dicit Apostolus: Si quomodo emulari potero carnem meam, & saluos faciam aliquos ex illis. Sed etiam tales medici quamuis non de suo curent, quia nec medici corporis curant de suo, tamen quantumlibet per fidele ministerium opitulentur salutem, viuentes curare possunt non mortuos suscitare, de quibus dictum est: Nunquid mortuis facies mirabilia? Nihil enim occultata est Dei gratia qua hominum mentes quodammodo reuiuiscunt, vt possint à quibuslibet ministris præcepta sanitatis audire. Quam gratiam commendat in Euangelio dicens: Nemo potest venire ad me, nisi pater qui misit me traxerit eum. Quantumlibet ergo excellentes verbi prædicatores & veritatis etiam per miracula suos tanquam magni medici agant cum hominibus, si mortui sunt & tua gratia non reuixerint, nunquid mortuis facies mirabilia? Aut medici exsuscitabant, & hi quos exsuscitabant confitebantur tibi? Hæc enim confes-

sio iudicat viuos. Nam sicut alibi scriptum est, à mortuis uelut qui non sit, perit confessio.

Et si radix sancta, & rami.]

Franguntur superbi rami, humilis inseratur oleaster, maneat tamen radix illis præcis, istis receptis. Vbi manet radix? in Patriarchis. Etenim patria Christi populus Israel, quia ex eis venit secundum carnem. Sed huius arboris radix Abraham, Isaac, & Jacob, Patriarchæ sancti. Et vbi isti? In requie apud Deum, in honore magno, vt in Abraham sinu iustus ille pauper post corporis exitum leuaretur, & in Abraham sinu de longinquo à superbo diuite uideretur. Ergo radix manet, radix laudatur, sed rami superbi & præcisi & arescere meruerunt, oleaster autem humilis illorum præcisione inuenit locum. Audi ergo quemadmodum præciantur rami naturales, quemadmodum inseratur oleaster, ex ipso centurione quem commemorandum putauit. Amen, inquit, dico vobis, non inueni tantam fidem in Israel. Propterea dico vobis, quia multi ab Oriente & Occidente. Quam latè terram occupauerat oleaster. Amara sylvia hic mundus fuit. Sed propter humilitatem, propter, Non sum dignus vt sub tectum meum intres, multi ab Oriente & Occidente ueniunt. Et puta quia ueniunt, quid de illis fiet? Si enim ueniunt, iam præcisi sunt de sylua: vbi inferendi sunt ne arescant? Et recumbent, inquit, cum Abraham, Isaac, & Jacob. In quo conuiuio? Ne fortè non inuites ad semper uiuendum, sed ad multum bibendum. Recumbent cum Abraham, Isaac, & Jacob. Vbi? In regno (inquit) calorum. Et quid erit de illis qui uenerunt de stirpe Abraham? Quid fit de ramis, quibus arbor plena erat? Quid nisi quia præciantur vt isti inserantur? Doce quia præciantur: Filij autem regni ibunt in tenebras exteriores.

Quod si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cum oleaster es, inferus es in illis & socius radices & pinguedinis oleæ factus es, noli gloriari aduersus ramos, quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te.]

Apostolus enim gentibus loquebatur, quibus dicebat: Si ergo vos Christi, ergo Abraham semen estis secundum promissionem heredes. Benedicemur ergo omnes in Deo Abraham, Isaac, & Jacob. Arborem quidem benedixit quandam, eamque oliuam creauit sicut dixit Apostolus, ipsos Patriarchas sanctos, vnde effloruit populus Dei. Sed hæc arbor oliuæ putata est, non amputata, & inde superbi rami fracti sunt. Ipse est blasphemus & impius populus Iudæorum. Manserunt tamen rami boni & vtilis. Nam inde Apostoli. Et cum ibi rami vtilis relictis essent, per Dei misericordiam inferus est & oleaster gentium, cui dicit Apostolus: Tu autem cum es oleaster inferus es in illis, & particeps pinguedinis oleæ factus es. Noli gloriari aduersus ramos: quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te. Hæc vna arbor est pertinens ad Abraham, Isaac, & Jacob. Et quod plus est magis ad Abraham & Isaac & Jacob oleaster inferus pertinet, quam rami fracti. Illi enim per fragmentum iam non ibi sunt. Oleaster non ibi erat & ibi est. Illi per superbiam frangi meruerunt, iste per humilitatem inferi meruit: illi amiserunt radicem, iste tenuit eam. Gentes iam credentes in Christum & quasi superbi cupientes contra Iudæos qui crucifixerunt Christum, cum de ipsis ueniret alius paries occurrens in angulo, id est in ipso Christo, de diuerso uenienti parieti præputij id est gentium: cum ergo erigerent se gentes sic illas reprimat. Si enim tu, inquit, ex naturali incisus oleastro inferus es in illis, noli gloriari aduersus ramos. Nam si gloriaris non tu radicem portas, sed radix te. Ergo de radice Patriarcharum dici fractos quosdam ramos propter infidelitatem, & inferum ibi oleastrum vt esset particeps pinguedinis oliuæ, id est Ecclesiam de gentibus uenientem. Et quis inserit oleastrum in oliuam? Oliua solet in oleastro, oleastrum in oliua nunquam vidimus. Nam quis fecerit non inueniet baccas nisi oleatri. Quod enim inferitur hoc crecit, & eius rei fructus inuenitur. Inuenitur non radicis fructus sed surculi. Hoc ostendens Apostolus omnipotentia sua Deum fecisse, vt oleaster in radice oliuæ infereretur, & non baccas syluestres sed oliuam daret; ad omnipotentiam Dei reuocans ait: Situ ex naturali incisus

Ecc. 7.

Ex tractatu. secundum Ioan. 16.

Matt. 3.

Ex tractatu. Psal. 134.

Ex tractatu. Psal. 77.

incisus

incisus est oleastro, & contra naturam insertus es in oliuam, noli gloriari, inquit, aduersus ramos.

Sed dicit, ait, Fracti sunt rami: vt ego inserar. Bene. Propter incredulitatem fracti sunt: tu autem fide sta. Noli altum sapere, sed time.]

Quid est enim, noli altum sapere? Noli superbire qui insertus es, sed tunc ne frangaris per infidelitatem sicut illi fracti sunt.

Fractos ramos dicit, qui ex ipso populo in Christo credere noluerunt, & in ipsa oleæ radice, id est, origine sanctorum Hebræorum tanquam oleastrum Gentes insertas, vt fierent participes pinguedinis oleæ, quo se redditum gaudet Apostolus, qui inter fractos ramos per incredulitatem fuit. Indese quippe liberatum dicit, cum se à Iudaismo ad Christum transisset, quia Christus semper in illa radice atque in illa arbore prædicatus est: in quem venientem qui non crediderunt, fracti sunt inde, & qui crediderunt, inserti sunt ibi. Quibus ne superbiant dicitur: Noli altum sapere, sed time. Nam si Deus naturalibus ramis non pepercit, neque tibi parcat. Sed ne de ipsis fractis ramis desperetur, paulò post dicit: Et ipsi si non permanserint in infidelitate, inserentur. Potens est enim Deus inserere illos. Nam si tu ex naturali oleastro incisus & contra naturam insertus es in bonam oliuam, quantum magis illi qui secundum naturam sunt inserentur sua oliua? Ecce vide etiam ipse gloriatur à fractura liberatus, & radicipinguedinis redditus.

Iudæi olim vocati ex Aegypto, liberati in manu potentis, per rubrum mare traieci, per siccum euadentes, hostibus insequentibus carentes, manna pasti, de seruitute eruti, ad regnū perducti, tot beneficiis empti, in oliua erāt, superbiendo fracti sunt. Oleaster cōtemptibilis per totum mundum erat, illo totus mundus horrebat syluestri oleastro, sed tamen per humilitatem ibi meruit inferi, vnde oliua superbiendo præcidi. Audi oliuam superbientem, & frangi dignam: Nos de seruitute non sumus nati, patrem habemus Abraham. Respondetur: Si filij Abraham essetis, facta Abraham faceretis. Contrā id quod dictum est: De seruitute non sumus nati, si vos filij liberauerit verè liberi eritis. Liberos vos esse iactatis? Omnis qui facit peccatū, seruus est peccati. Quantum ergo mitius homo terius esles hominis quā peruersæ cupiditatis? Illi tamen superbiendo humilem non receperunt, vide oleastrum dignum inferi, centurionē illum non de Israeliticis, sed de gentibus: Domine non sum dignus, vt sub meum tecum intres. Et Dominus: Amen dico vobis, non inueni tantam fidem in Israel. In oliua non inueni, quod inueni in oleastro. Ergo oliua superbiens præcidatur, oleaster humilis inseratur. Vide inserentem, vide præcidentem. Propterea dico vobis, quia multi ab Oriente & Occidente venient. Multus veniet oleaster inferendus in oliua. Et recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob in regno calorū. Audi uisli quemadmodum humilis inseratur oleastro, audi quæadmodum oliua superba præcidatur. Filij autem regni iument in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium.

Hæc siue gratanter siue indignanter audiant Iudæi, nos tamen ubi possumus cum eorum dilectione prædicemus, nec superbe gloriemur aduersus ramos fractos, sed potius cogitemus cuius gratia & quanta misericordia, & in qua radice inserti sumus, vt non alta sapiamus, sed humilibus consentientes ne his cum præsumptione insultando, sed cum timore exultando dicamus: Venite ambulemus in luce Domini, quoniam magnum uoluerit in Gentibus, Si enim audierint & obaudierint, erūt inter eos de quibus dictum est: Accedite ad eum & illuminamini, & vultus vestri non erubescet. Si autem audiunt & non obaudiunt, vident & inuident, inter eos sunt de quibus dictum est: Peccator videbit & irascetur, dentibus suis siet & tabescet. Ego autem dicit Ecclesia Christus velut oliua fructifera in domo Dei, speraui in misericordia Dei in æternum, & in seculum seculi. Dicit ergo fracti sunt rami, vt ego inserar. Bene. Propter incredulitatem fracti sunt, tu autem fide sta. Noli altum sapere, sed time.

Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit ne forte nec tibi parcat.]

Non enim accepisti, inquit Apostolus, spiritum seruitutis iterum in timore. Sed idem ipse Apostolus oleastro inserto in oliuam timore præcipit, hoc est gentibus ad radicem Abraham, Isaac, & Iacob, vt & ipsa fierent Israel, id est pertinent ad semen Abrahamæ, amputatis propter infidelitatis superbiam naturalibus ramis, qui ignorantes Dei iustitiam & suam volentes constituere iustitiam Dei non sunt subiecti. De his quippe vana elatione tumebantantes se de semine Abrahamæ, semen Abrahamæ fieri noluerunt, vt essent filij promissionis, quia fidem noui testamenti non receperunt, vbi Dei iustitia commendatur, suam constituere volentes, id est tanquam de suis meritis & operibus præfidentes, spreuerunt esse filij promissionis, hoc est filij gratiæ, filij misericordiæ, vt qui gloriatur in Domino

gloriatur, credens in eum qui iustificat impium, hoc est qui ex impio facit pium, vt deputetur fides eius ad iustitiam, & impleatur in eo non quod postulabat eius meritum, sed quod à Domino promissum est beneficium. Cum his igitur agens Apostolus qui oliuæ per gratiam inferebantur: Dicit, inquit, fracti sunt rami vt ego inserar. Bene. Propter incredulitatem fracti sunt, tu autem fide sta. Noli altum sapere, sed time. Dei est enim beneficium, non meritum tuum. Quod

alibi dicit: Gratia salui facti estis per fidem, & hoc non ex vobis, sed Dei donum est, non ex operibus, ne forte quis extollatur. Ipse enim sumus signum creati in Christo Iesu in operibus bonis quæ preparauit Deus, vt in illis ambulemus. In hoc itaque intellectu gratiæ inest timor, de quo dicitur: Noli altum sapere, sed time. Timor autem iste alius est, non est ille seruilis, quem charitas foras mittit. Illo enim timetur, ne incidatur in tormentum supplicij: isto autem ne dimittatur gratia beneficij. Quapropter quamuis fidelibus ad nouum testamentum pertinentibus dicat Apostolus, quod paulò ante commemorauit: Non enim accepisti spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepisti spiritum adoptionis filiorum in quo clamamus, Abba pater, id est, vt fides in nobis sit, quæ per dilectionem operatur, non tam timendo peccatam, quàm amando iustitiam: tamen quia non fit anima iusta nisi participatione melioris qui iustificat impium, quid enim habet quod non accepit? non debet sibi tribuere quod Dei est ita gloriari quasi non accepit. Ob hoc et dictum est, noli altum sapere, sed time. Et timor iste præcipitur etiam his, qui ex fide viuentes heredes sunt noui testamenti, atque in libertatem vocati. Altum enim sapere, dictum est superbire. Quod alio loco econtrariò satis ostendit, vbi ait: Non alta sapientes, sed humilibus consentientes. Ex hoc

quod ait, humilibus consentientes, vtiq; apparuit nihil aliud se dixisse, alta sapientes quam superbiētes. Timor ergo non est in charitate, quia perfecta charitas foras mittit timorem, sed illum seruilem, illum quo cum se quisq; ab opere malo abstinet, pena terretur, nō iustitia delectatur. Hanc foras charitas mittit, quam non delectat iniquitas, etiam si proponatur impunitas, non illum quo timet anima ne amittat ipsam gratiam, per quam in ipsa factum est, vt iam nō peccare delectat, quo timet ne eam Deus deserat etiam si nullis dolorum cruciatibus puniat. Hic timor castus est, non eum eiecit charitas, sed adsciscit. De illo quippe scriptum est: Timor Domini castus permanens in seculum seculi. Nequaquam istum diceret permanentem, nisi sciens alium qui non permaneret. Timore itaque casto permanente in seculum seculi, non alta sapiendo, sed humilibus consentiendo, cum timore & tremore suam ipsorum salutē operentur. Deus est enim qui operatur in eis & velle & operari bona voluntate. Noli altum sapere, sed time. Qui enim altum

sapit, & ideo non timet, vtiq; perniciosè non timet. Neque enim mitis & pius est qui seipsum in seipso laudat & amat, sed elatus & ferox non nouit dicere: In Domino laudabitur anima mea, audiant mites & latentur. Quid enim boni amat qui fortè hoc ipsum propter ipsum amat nihil timere? Potest enim hoc ipsum sibi persuadere non sanitate, sed immanitate. Verbi gratia, est aliquis audacissimus latro, quantum peruersè fortior, tantò periculosè crudelior, qui propter ipsum amorem suum quo amat nihil timere, ingentia facinora molitur, vt quod amat exer-

Ex lib. de gratia noui testamenti. Rom. 8.

Rom. 10.

1. Cor. 1.

Ephes. 2.

Rom. 12.

Psal. 18.

Ex serm. de timore Dei.

Ex lib. cōtra Iudæos.

Ex lib. de iustitia inferi.

1. Tim. 3.

Mat. 5.

Ex lib. cōtra Iudæos.

Psal. 111.

Psal. 111.

ceat, & exercendo corroboret: quanto eius fuerunt maio-
ra commissa, tanto maior erit non timentis audacia. Non
ergo hoc pro magno bono amandum est, quod & in ho-
mine pessimo inueniri potest. Quapropter timeat Chris-
tianus, antequam perfecta charitas foras mittat timorem,
credat & intelligat se peregrinari ad Deo, quandiu uiuit in
corpore, quod corrumpitur & aggrauat animam. Tanto mi-
nor fit timor, quanto patria quo tendimus propior. Ma-
ior enim timor debet esse peregrinantium, minor propin-
quantium, nullus peruenientium. Sic & timor perducit ad
charitatem & perfecta charitas foras mittit timorem. Ti-
meat autem Christianus non eos qui corpus occidunt, &
postea non habent quid faciant, sed eum qui habet pote-
statem & corpus & animam in gehennam ignis occidere.
Ille timor quem foras charitas mittit, propterea pungit a-
nimam, ne amittatur aliquid quod in creatura diligitur,
vel ipsa salus & requies corporalis, aut aliquid tale post
mortem. Propterea enim timentur & apud inferos pœnæ,
& dolores ac tormenta gehennarum. Cum vero cauet ani-
ma, ne Deus illum deserat, timor est castus per-
manens in seculum seculi.

*Vide ergo bonitatem & seueritatem Dei. In eos quidem qui
cecidissent seueritatem, in te autem bonitatem si permanseris in
bonitate. Alioquin & tu excideris. Sed & illi si non permanserint
in incredulitate inferentur. Potens est enim Deus iterum inferere
illos. Nam si tu ex naturali oleastro excisus insertus es in bonam
oliuam, quanto magis hi secundum naturam inserentur sue oliuæ.*

Beatus Apostolus doctor gentium in fide & veritate
exhortans nos, ut in eadem fide cuius idoneus mini-
ster effectus est, stabiles firmique maneamus, præcepto
admonet, terret exemplo. *Vide, inquit, bonitatem & seueri-
tatem Dei. In eos quidem qui ceciderunt, seueritatem: in te au-
tem bonitatem si permanseris in bonitate. Hoc dixit utique de
Iudæis, qui tanquam rami ex illa olea quæ est in sanctis
Patriarchis tanquam in radice fructifera, propter infide-
litate fracti sunt, ut gentium propter infidelitatem in se-
retur oleaster, & fieret particeps pinguedinis oleæ, ramis
naturalibus amputatis. Sed noli, inquit, gloriari aduersus ra-
mos. Nam si gloriaris, non tu radicem portas sed radice te.* Et
quoniam saluantur aliqui ex illis, continuo subiunxit: *Alio-
quin & tu excideris, & illi si non permanserint in infidelitate, in-
ferentur.* Potens est enim Deus iterum inferere eos. Illi er-
go qui permanent in infidelitate, ad illam sententiam Domi-
ni pertinent ubi ait: *Filii autem regni ibunt in tenebras ex-
teriores: ibi erit fletus & stridor dentium.* Gentes autem per-
manentes in bonitate ad illud quod superius ait: *Multi ab
Oriente & Occidente venient & recumbent cum Abraham, Isaac,
& Iacob in regno calorum.* Itaque illis Patriarchis in radice
viuentibus, & infidelis superbia naturalium ramorum ius-
ta Dei seueritate confringitur, & fidelis humilitas olea-
stri gratia diuinæ bonitatis inseritur. Quia cuique culpæ
qualis & quanta pœna debeatur, diuini iudicij est, non hu-
mani, sicut scriptum est: *O altitudo diuitiarum sapientiæ &
scientiæ Dei, quam inscrutabilia sunt iudicia eius & inuestigabi-
les via eius:* Item quia bonitate Dei donantur peccata con-
uersis, hoc ipsum quod Christus missus est satis ostendit,
quia non in sua natura qua Deus est, sed in nostra quam de
scemina assumpsit pro nobis mortuus est. Quam Dei bo-
nitatem circa nos & dilectionem sic prædicat Apostolus:
*Commendat, inquit, Deus charitatem suam in nobis, quoniam cum
adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est, multo
magis nunc iustificati in sanguine ipsius salui erimus ab ira per ip-
sum. Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per
mortem filij eius, multo magis reconciliati salui erimus in vita
ipsius. Quia vero etiam cum peccatoribus pœna debita red-
ditur, non est iniquitas apud Deum, sic dicit: Quid dice-
mus? Nunquid iniquus est Deus qui infert iram? Vno au-
tem loco & bonitatem & seueritatem ab illo esse breuiter
admonuit dicens: *Vides ergo bonitatem & seueritatem Dei. In
eos quidem qui ceciderunt seueritatem, in te autem bonitatem
si permanseris in bonitate.* Salubriter non solum bonita-
tem, verum etiam seueritatem Dei sancta scriptura comen-
dat, quoniam & amatur Deus utiliter & timetur. Vnde
Apostolus eodem loco vtrunque commemorat dicens:*

Vides ergo bonitatem & seueritatem Dei.

*Nam si ex naturali excisus es oleastro, & contra naturam in-
sertus es in bonam oliuam, &c.]* Dicit autem humano more
contra naturam esse quod est contra naturæ usum mortali-
bus notum, nec nos negamus, sicut est quod Apostolus
ait: *Si tu ex naturali excisus es oleastro, & contra naturam insertus
es in bonam oliuam.* Id enim contra naturam dixit, quod est
contra consuetudinem naturæ quam notitia humana com-
prehendit, ut oleaster insertus in olea non oleastri baccas,
sed oliuæ pinguedinem ferat. Deus autem creator & con-
ditor omnium naturarum nihil contra naturam facit. Id
enim erit cuique rei naturale quod ille fecerit à quo est om-
nis modus, numerus, ordo naturæ. Sed contra naturam
non incongruè dicimus aliquid Deum facere, quod facit
contra id quod nouimus in natura. Hanc enim etiam ap-
pellamus cognitum nobis cursum solitumque naturæ, con-
tra quem Deus cum aliquid facit, magnalia vel mirabilia
nominantur. Contra vero illam suam naturam legem
& notitia remotam, siue impiorum siue adhuc infirmorum,
tam Deus nullo modo facit quæ contra seipsum non facit.

*Nolo enim vos ignorare si res mysterium hoc, ut non sitis vobis
ipsis sapientes, quia cecitas ex parte contigit in Israel.]*

In iudicium venit in mundum ille iudex futurus viuo-
rum & mortuorum. Quare venit? *Ut qui non vident vi-
deant, qui se non videre, confiteatur illuminentur, & qui
vident cæci fiant, id est qui cæcitatem suam confitentur, gra-
uiter obdurentur.* Denique impletum est: *Qui vident cæci
fiunt.* Legis defensores, legis tractatores, legis doctores,
legis intellectores, auctorem legis crucifixerunt. O cæci-
tas, ipsa est quæ ex parte in Israel facta est, ut crucifigere-
tur Christus, & plenitudo gentium intraret, *Cæcitas ex
parte Israel facta est.* Quid est? *Ut qui non vident videant, ut plen-
itudo gentium intraret. Et cæcitas ex parte Israel facta est.* To-
tus orbis cæcus iacebat. Sed venit ille, ut qui non vident, vide-
ant, & qui vident cæci fiant. Ignoratus est à Iudæis, crucifixus
est à Iudæis. De sanguine suo collyrium fecit cæcis. Du-
riores facti, cæciores facti, quia se iactabant videre lucem,
crucifixerunt lucem. Quanta cæcitas. Lumen crucifixerunt,
sed crucifixa lux cæcos illuminabat. Audi videntem, qui
cæcus erat. Ecce in quam crucem male offenderunt, qui
cæcitatem suam medico confiteri noluerunt. Remanse-
rat illis lex sine gratia. O miseris, quid fecit lex sine gratia
nisi magis reos? Quare? quia legis auditores & non facto-
res, ac per hoc peccatores, præuicariatores.

*Donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel saluus
fieret, sicut scriptum est. Veniet ex Sion qui eripiat & auertat im-
pientes ab Iacob. Et hoc illud à me testamentum, cum abstulero pec-
cata eorum.]*

Consilium inopis confudistis, quoniam Dominus spes
eius est. Id est, contempstis humilem aduentum filij
Dei quia in eo non vidistis pompam seculi, ut hi quos vo-
cabat in Deo solo spem poneret, non in rebus transeun-
tibus. *Quis dabit ex Sion salutare Israel?* Subauditur, nisi ipse
cuius humilitatem contempstis? Ipse enim in claritate
uenturus est ad iudicium viuorum & mortuorum, reg-
numque iustorum, ut quoniam isto humili aduentu facta
est cæcitas ex parte in Israel, ut plenitudo gentium intraret, illo
alio fiat quod sequitur, *Et sic omnis Israel saluus fieret.* Pro-
ludæis enim beatus Paulus Apostolus etiam illud Esaiæ
Prophetæ testimonium accepit, quod dictum est, Esaiæ 59.
*Veniet ex Sion qui auertat impietatem ab Iacob, sicut hic poli-
tum est: Quis dabit ex Sion salutare Israel?*

O stulti, increpatis, insultastis, colaphizastis, spiritus il-
linistis, spinis coronastis, in crucem erexitis. *Quem? Quis
dabit ex Sion salutare Israel?* Nonne ipse quem dixistis, non
est Deus? *In auertendo Dominus captiuitatem populi sui.* Non
enim auerter captiuitatem populi quis nisi qui voluit inter
vestras manus esse captiuus. Sed qui hoc intelligent? *Exul-
tabit Iacob, & letabitur Israel.* Verè Iacob & verè Israel, mi-
nor ille cui seruiuit maior, ipse exultabit quia ipse cog-
nouit.

Quod verò ait Malachias Propheta, *Mementote legis
Moysi serui mei, quam mandauit ei in Oreb,* ad omnem Israel
præcepta & iudicia opportune commemorat post de-

Ex lib. co-
tra Iu-
deos.

Matt. 3.

Rom. 5.

Ex lib. co-
inimicum
legis &
propheta.

Ex lib. co-
tra Iu-
deos.

Ex ser. de
illuminat.
cæci uati.

Ex tracto-
tu.
Psal. 13.

Ex tracto-
tu.
Psal. 52.

Ex lib. de
inim. Dei.
Malach.

claratum, futurum tam magnum inter obseruatores legis contemptoresque discrimen, simul etiam vt discant legem spiritualiter intelligere, & inueniant in ea Christum, per quem iudicem facienda est inter bonos & malos ipsa discretio. Non enim frustra idem Dominus ait Iudæis: *Si crederetis Moysi, crederetis & mihi. De me enim ille scripsit. Cum autem admonuisset, vt meminissent legis Moysi, quoniam præuidebat eos multo adhuc tempore non eam spiritaliter sicut oportuerat accepturos, continuo subiecit: Ecce ego mittam vobis Heliam Tesbiten, antequam veniat dies Domini magnus & illustris, qui conuertet cor patris ad filium, & hominis ad proximum suum, ne forte veniens percutiam terram penitus.* Per hunc Heliam magnum mirabilemque prophetam exposita sibi lege, vltimo tempore ante iudicium Iudæos in Christum verum, id est, in Christum nostrum esse credituros, celeberrimum est in sermonibus cordibusque fidelium: Ipse quippe ante aduentum iudicis saluatoris nõ immerito separatur venturus, quia & iam nunc viuere immerito creditur.

Curru namque igneo raptus est de rebus humanis, quod euidentissimè sancta scriptura testatur. Cum venerit ergo exponendo legem spiritualiter quam nunc Iudæi carnaliter sapiunt, conuertet cor patris ad filium, id est, cor patrum ad filios. Singulari quippe numero pro numero plurali interpretes septuaginta posuerunt. Et est sensus, vt etiam filij sic intelligant legem, id est Iudæi, quæ admodum eam patres intellexerunt, id est prophetæ, in quibus erat ipse Moyses. Sic enim cor patrum conuertetur ad filios, cum intelligentia patrum perducatur ad indulgentiam filiorum, & cor filiorum ad patres eorum, dum id quod senserunt illi, consentiunt & isti. Vbi septuaginta dixerunt, *Et cor hominis ad proximum suum.* Sunt enim valde proximi inter se patres & filij. In illo itaque iudicio vel circa illud iudicium, has res dicimus esse vêturas, Heliam Tesbiten, fidem Iudæorum, Antichristum persecuturum, Christum iudicaturum, mortuorum resurrectionem, bonorum malorumque diremptionem, mundi conflagrationem, eiusdemque renouationem.

Secundum Euangelium quidem inimici propter vos, secundum electionem autem charissimi propter patres. Sine penitentia sunt dona & vocatio Dei.

Cum dixisset, *Nolo enim vos ignorare fratres sacramentum hoc, vt non sitis vobis sapientes, quia cæcitas ex parte Israel facta est donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret, sicut scriptum est: Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem ab Iacob, & hoc illis à me testamentum cum abstulero peccata eorum.* Mox addidit quod diligenter intelligendum est.

Secundum Euangelium quidem inimici propter vos, secundum electionem autem dilecti propter patres. Quid est, secundum Euangelium quidem inimici propter vos, nisi quod eorum inimicitia qua occiderunt Christum, Euangelio sicut videmus sine dubitatione profecit? Et hoc ostendit ex Dei dispositione venisse, qui benè vti nouit etiam malis, non vt ei profint vasa iræ, sed vt ipso illis benè vtente profint vasis misericordiæ. Quid enim apertius dici potuit, quam id quod dictum est, *Secundum Euangelium quidem inimici propter vos?* Est ergo in malorum potestate peccare, vt autem peccando hoc vel hoc illa malitia faciant, non est in eorum potestate, sed Dei diuidentis tenetras & ordinantis eas, vt hinc etiam quod faciunt contra voluntatem Dei non impleatur nisi voluntas Dei. Legimus in Actibus Apostolorum quod cum dimissi à Iudæis Apostoli venissent ad suos, & indicassent quanta eis sacerdotes & Seniores dixerunt, leuauerunt illi vocem vnanimes omnes ad Dominum & dixerunt: *Domine tu es qui fecisti celum & terram, mare & omnia quæ in eis sunt, qui per os patris nostri David sancti pueri dixisti, Quare fremuerunt gentes & populi meditati sunt inania? Astituerunt reges terræ & principes conuenerunt in vnum aduersus Dominum & aduersus Christum eius. Conuenerunt enim in vnum in veritate in ciuitate ista aduersus sanctum puerum tuum Iesum quem vnxiisti, Herodes & Pilatus & populus Israel, facere quam a manus tua & consi-*

lium prædestinauit fieri. Ecce quod dictum est: Secundum Euangelium quidem inimici propter vos. Tanta quippe ab inimicis Iudæis manus domini & consilium prædestinauit fieri, quanta necessaria fuerant Euangelio propter vos. Sed quid est quod sequitur, *Secundum electionem autem dilecti propter patres?* Nunquid inimici illi qui in suis inimicitis perierunt, & aduersantes Christo IESU de gente ipsa adhuc pereunt, ipsi sunt electi atque dilecti? Absit. Quis hoc vel stultissimus dixerit? Sed vtrunque licet inter se contrarium, id est inimici & dilecti, quamuis non in eisdem homines tamen in eandem gentem conuenit Iudæorum, & ad idem carnale semen Israel, aliis eorum ad claudicationem, aliis ad benedictionem Israel ipsius pertinentibus. Hunc enim sensum apertius superius explicauit vbi ait, *Quod quærebat Israel, hoc non est consecutus, electio autem consecuta est, ceteri vero excæcati sunt. In vtrisque tamen idem ipse Israel.* Vbi ergo audimus, *Israel non est consecutus vel ceteri excæcati sunt,* ibi intelligendi sunt inimici propter nos. Vbi verò audimus: *Electio autem consecuta est,* ibi dilecti intelligendi sunt propter patres, quibus patribus vtiq; ista promissa sunt. *Abraha quippe dicta sunt promissiones, & semini eius.* Vnde & in ista olea oleaster inseritur Gentium. Iam porro electionem quam dicat, quia secundum gratiam omnes non secundum debitum, debet vtiq; occurrere, quoniam reliqua per electionem gratia salua facta sunt. Hæc electio consecuta est cæteris excæcatis. Secundum hæc electionem, Israelitæ dilecti propter patres. Non enim vocatione illa vocati sunt de qua dictum est, *Multi vocati,* sed illa qua vocantur electi. Vnde & hic posteaquam dixit, *Secundum electionem autem dilecti propter patres,* continuo subiecit vnde agimus: *Sine penitentia enim sunt dona & vocatio Dei,* id est sine mutatione stabiliter fixa sunt. Ad hæc vocationem qui pertinent, omnes sunt docibiles Dei, nec potest quisquam eorum dicere credidi, vt sic vocaret. Præuenit enim misericordia Dei, quia sic est vocatus vt crederet. Omnes enim docibiles Dei veniunt ad filium, quoniam audierunt & didicerunt à patre per filium, qui euidentissimè ait: *Omnis qui audiuit à patre meo & didicit, venit ad me.* Istorum autem nemo perit, quia omne quod dedit pater, non perdit ex eo quicquam. Quisquis ergo inde est, omnino non perit, nec erat inde qui perit, propter quod dictum est: *Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis. Nam si fuissent ex nobis, permansissent vtiq; nobiscum.*

Non solum enim dixit, *sine me nihil potestis facere,* verum etiam dixit: *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, & posui vos vt eatis & fructum afferatis, & fructus vester maneat.* Quibus verbis eis non solum iustitiam, verum etiam in illa perseverantia se dixisse monstrauit. Christo enim sic eos ponente vt & ante fructum afferant, & fructus eorum maneat, quis audeat dicere, forsitan non manebit. Sine penitentia enim sunt dona & vocatio Dei, sed vocatio eorum qui secundum propositum vocati sunt. Pro his igitur interpellante Christo ne deficiat fides eorum, sine dubio non deficiet vsque in finem, ac per hoc perseverabit vsque in finem, nec eam nisi manentem vitæ huius inuenit finis.

Sicut enim aliquando & vos non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consecuti estis propter illorum incredulitatem, ita & isti nunc non crediderunt in vestra misericordia, vt & ipsi misericordiam consequantur. Conclussit enim Deus omnia in incredulitate, vt omnium misereatur.

Non hoc ideo dictum est, quod sit neminem damnaturus, sed superius apparet vnde sit dictum. Nam cum de Iudæis postea credituris Apostolus loqueretur, ad Gentes ad quas vtiq; iam credentes conscribat epistolas: *Sicut enim vos aliquando, inquit, non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consecuti estis illorum incredulitate, sic & hi nunc non crediderunt in vestra misericordia, vt & ipsi misericordiam consequantur.* Deinde subiecit, vnde quidam sibi errando blandiuntur, atque ait: *Conclussit enim Deus omnes in infidelitate, vt omnium misereatur.* Quos omnes, nisi de quibus loquebatur tanquam dicens, & vos & illos? Deus ergo & gentiles & Iudæos quos præsciuit & prædestinauit con-

formes fieri imaginis filij sui, omnes in infidelitate conclusit, vt de amaritudine infidelitatis suæ penitendo confusi, & ad dulcedinem misericordiarum Dei credendo conuersi, clamarent illud in Psalmo: *Quam magna multitudo dulcedinum tua Domine, quam abscondisti timentibus te, perfecisti autem sperantibus non in te, sed in te. Omnium itaque miseretur vasorum misericordia. Quid est omnium? Et eorum scilicet quos ex gentibus, & eorum quos ex Iudæis prædestinauit, vocauit, iustificauit, glorificauit, non omnium hominum, sed istorum omnium neminem damnaturus.*

O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius & inuestigabiles via eius. Quis enim cognouit sensum Domini? aut quis consiliarius eius fuit? Aut quis prior dedit illi & retribuetur ei? Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia, ipsi gloria in secula seculorum amen.] Nolunt vt sit ipsi gloria in iustificandis impiis gratuita gratia, qui eius ignorantes iustitiam, suam volunt constituere vt sui præcedat aliquid meriti, quasi priores volentes dare vt retribuat eis ab illo de quo dictum est, *Quis prior dedit illi & retribuetur ei?* & sua putantes præire merita ad illud de quo audiuit, aut potius audire nolunt, quoniam ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia. Quarum aut diuitiarum est altitudo sapientiæ & scientiæ eius? Ex his sunt diuitiarum gloriæ eius in vasa misericordiarum, quæ vocat in adoptionem, quas diuitias notas vult facere per vasa iræ quæ perfecta sunt in perditionem. Et quæ sunt viæ inuestigabiles, nisi de quibus in Psalmo canitur, *Vniuersa via Domini misericordia & veritas?* Misericordia igitur & veritas eius inuestigabiles sunt, quoniam cuius vult miseretur nõ in iustitia, sed misericordiarum gratia, & quem vult obdurat non iniquitate sed veritate viaditæ. Quæ tamen misericordia & veritas ita sibi occurrunt, quia scriptum est, *Misericordia & veritas occurrerunt sibi*, vt nec misericordia impediatur veritatem, qua plebitur dignus, nec veritas misericordiam qua liberatur indignus. Quæ igitur sua merita iactaturus est liberatus, cum si digna suis meritis redderent non esset nisi damnatus? Nulla ne igitur sunt merita iustorum? Sunt planè quia iusti sunt, sed vt iusti fieret, merita non fuerunt. Iusti enim facti sunt, cum iustificati sunt, sed sicut dicit Apostolus, *iustificati gratia per gratiam ipsius.*

O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quam inscrutabilia sunt iudicia eius & inuestigabiles via eius. Quantum itaque nobis iudicia sua manifestare dignatur, gratias agamus: quantum vero abscondere, non aduersus consilium eius murmuremus, sed hoc quoque nobis saluberrimum esse credamus. Neque enim frustra dictum est, *Iudicia tua sicut abyssus multa.* Cuius abyssus altitudinem veluti expauescens exclamat Apostolus: *O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei.* Præmiserat quippe sententiam miræ profunditatis dicens: *Conclusit enim Deus omnes in incredulitate vt omnibus miseretur.* Cuius profunditatis veluti horrore percussus: *O Altitudo*, inquit, *diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quam inscrutabilia iudicia eius & inuestigabiles eius.* Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit, aut quis prior dedit illi vt retribuetur ei? Quoniam ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia, ipsi gloria in secula seculorum amen. Valde ergo paruum sensum habemus ad discutiendam iustitiam iudiciorum dei, ad discutiendam gratiam gratuitam, nullis meritis præcedentibus, non iniquam, quæ non tam mouet cum præstat indignis, quam cum æquè indignis aliis denegatur. Scio quod sicut impossibilitas, ita & iniquitas non est apud deum, & quod superbus resistit, humilibus autem dat gratiam, & scio quod illi cui ne extolleretur datus erat stimulus carnis, angelus Satanæ qui eum colaphizaret, semel & iterum & tertio deprecanti dictum est: *Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate persequitur.* Aliquid ergo est in abdito & profundo iudiciorum dei, vt etiam iustorum omnes obstruat in laude sua, & non aperiat nisi in laudem dei. Hoc autem aliquid quis possit scrutari, quis inuestigare, quis nosse? Tam inscrutabilia sunt iudicia eius & inuestigabiles via eius. Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit? aut quis prior dedit illi & retribuetur ei? Quoniam ex ipso

& per ipsum & in ipso sunt omnia, ipsi gloria in secula seculorum amen.

Dixit Apostolus: *Vnus Deus pater ex quo omnia, & nos in ipso: & vnus Dominus IESVS Christus, per quem omnia & nos per ipsum.* Nunquid non ex filio sunt omnia? quandoquidem ipse dicit: *Quæcunque pater facit, hæc & filius similiter facit.* Si autem ita distinguis vt non sint per patrem omnia, sed ex patre, nec omnia sint ex filio, sed per filium, quis eorum tibi videtur esse ille, de quo idem Apostolus dicit: *O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quam inscrutabilia sunt iudicia eius & inuestigabiles via eius: quis enim cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit, aut quis prior dedit illi & retribuetur ei? Quoniam ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia, ipsi gloria in secula seculorum amen.* Vtrum pater est intelligendus an filius? Deum namq; prius nominauit dicens: *O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei,* postea vero eum dñm appellauit. Nam siue pater sit ille, siue filius, ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia. Quomodo ergo ex patre omnia non ex filio, & per filium omnia non per patrem, quandoquidem quemlibet eorum Apostolus voluerit hoc loco intelligi? *Ex ipso*, inquit, *& per ipsum, & in ipso sunt omnia.* Si ergo siue de patre siue de filio verissimè tamen dicitur, quod *ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia*, sine dubio patris & filij demonstratur æqualitas. Si autem quoniam non nominauit patrem & filium & Spiritum sanctum, sed Deum & Dominum, quod & ipsa Trinitas dici potest, singula horum trium referri ad singulos voluit, ex ipso dicens propter patrem, per ipsum propter filium, in ipso propter Spiritum sanctum, cur hanc Trinitatem vnum Dominum Deum non vultis agnoscere, quandoquidem non ait ex ipsis, per ipsos, & in ipsis, sed ait *ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia*, nec ait ipsis gloria, sed *ipsi gloria in secula seculorum?*

Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit.] Nec mirum est quod sanctis angelis suis in prima lucis conditione formatis prius Deus ostendebat quod erat deinceps creaturus. Neque enim intellectum Dei nosset, nisi quantum ipse monstrasset. Quis enim cognouit intellectum Domini, aut quis consiliarius illi fuit, aut quis prior dedit illi & retribuetur ei? Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Ex ipso ergo discebant Angeli cum in eis fieret cognitio creaturæ deinceps faciendæ, ac deinceps fieret in genere proprio. Qua propter iam luce facta, in qua intelligimus ab æterna luce formatam rationalem creaturam cum in cæteris creandis rebus audimus: *Et dixit Deus, fiat, intelligamus ad æternitatem verbi Dei recurrentem scripturæ intentionem.* Cum verò audimus, & sic est factum, intelligamus in creatura intellectuali factam cognitionem rationis quæ in verbo Dei est condendæ creaturæ, vt in ea natura prius quodammodo facta sit quæ anteriore quodam motu in ipso Dei verbo prior faciendam esse cognouit. Et postremo totum audimus repeti & dici, *quod fecit Deus*, iam intelligamus in suo genere fieri ipsam creaturam. Porro cum audimus, *Et vidit Deus quia bonum est*, intelligamus benignitati Dei placuisse quod factum est, vt pro modo sui generis maneret quod placuit vt fieret, cum spiritus Dei referebatur super aqua.

Aut quis prior dedit illi & retribuetur ei? Quoniam ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia, ipsi gloria in secula seculorum amen.] Et ipsum igitur initium fidei nostræ ex quo nisi ex ipso est? Neque enim hoc excepto ex ipso sunt cætera, sed ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia. Aliter enim dicimus homini, debes mihi, quia dedi tibi, & aliter dicimus, debes mihi quia promisisti mihi. Quando dicis, debes mihi quia dedi tibi, à te processit beneficium, sed mutuatum nõ donatum. Quando autem dicis, debes mihi quia promisisti, tu nihil dedisti & tamen exigit. Bonitas enim eius qui promissit dabit, ne in malitiam fides conuertatur. Qui autem fallit, malus est. Deo autem nunquid dicimus, redde mihi quia dedi tibi? Quid dedimus Deo, quando totum quod sumus & quod habemus boni, ab illo habemus? Nihil ergo ei dedimus. Non est quemadmodum voce ista exigamus debitorem deum, maxime diceate nobis Apo-

Psal. 30.

Ex epist. ad Sixtum Episcop.

Psal. 84.

Rom. 4. Ex lib. de cor. & gra.

Psal. 35.

Ex lib. de spir. & liter.

1. Pet. 5. 2. Cor. 12.

Ex lib. de Maxim.

Ex lib. de Genef. ad liter. 3.

Genef. Ex lib. de pred. sanct.

Ex serm. de verb. apost.

stolo: *Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis eius consiliarius fuit, aut quis prior dedit illi & retribuetur ei?* Illo ergo modo possumus exigere dominum Deum nostrum, ut dicamus: Redde quod promissisti, quia fecimus quod iussisti. Et hoc tu fecisti, qui laborantes iuisti. Nemo ergo dicat, id eodem me vocauit Deus quia colui Deum. Quomodo coluisses si vocatus non fuisses? Si propterea te vocauit Deus quia coluisti Deum, ergo prior dedisti & retribuetur tibi. Nonne istam tibi vocem Apostolus tollit cum dicit, *Aut quis prior dedit illi & retribuetur?* Sed ecce quando vocatus es, nihil iam eras, ut predestinaberis quando non eras, quid Deo dedisti quando qui aliquid dares non eras? Quid ergo fecit Deus quando predestinavit qui non erat? Quod ait Apostolus: *Qui vocat ea que non sunt, tanquam ea que sunt.* Si iam esses, non predestinaberis. Nisi auersus esses non vocaberis. Nisi impius esses non iustificaberis. Nisi terrenus & abiectus esses non glorificaberis. *Quis ergo prior dedit illi & retribuetur ei?* Quoniam ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia. Quid ergo reddimus? *Ipsi gloria*, quia non eramus quando sumus predestinati, quia auersi eramus quando sumus vocati, quia peccatores eramus quando sumus iustificati. Agamus Deo gratias, ne remaneamus ingrati.

Quoniam ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia, ipsi gloria in secula seculorum amen. Religet ergo nos religio vni omnipotenti Deo, quia inter mentem nostram qua illum intelligimus patrem & veritatem, id est lucem interiorem per quam illum intelligimus, nulla interposita creatura est. Quare ipsam quoque veritatem nulla ex parte dissimilem in ipso & cum ipso veneremur, quæ forma est omnium quæ ab vno facta sunt & ad vnum nituntur. Vnde apparet spiritualibus animis per hanc formam facta esse omnia, quæ sola implet quod appetunt omnia, quæ tamen omnia neque fierent à patre per filium, neque suis finibus serua essent nisi Deus summe bonus esset, qui & nulli naturæ quæ ab ipso bona esse possent inuidit, & in bono ipso alia quantum vellent, alia quantum possent ut manerent dedit.

Quare ipsum donum Dei cum patre & filio æquè incommutabile colere & tenere nos conuenit vnus substantiæ Trinitatem, vnum Deum à quo sumus, per quem sumus, in quo sumus, à quo discessimus, cui dissimiles facti sumus, à quo perire non permisi sumus. Principium ad quod recurrimus, & formam quam sequimur, & gratiam qua reconciliamur, vnum quo auctore conditi sumus, & similitudinem eius per quam ad vnitatem reformamur, & pacem qua vnitati adheremus. Deum qui dixit, *fiat*, & verbum per quod factum est omne quod substantialiter & naturaliter factum est, & donum benignitatis eius qua placuit & conciliatum est auctori suo, ut non interiret quicquid ab eo per verbum factum est. Vnum deum quo creatore viuimus, per quem reformati sapienter viuimus, quæ diligentes & quo fruente beate viuimus. Vnum deum ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, ipsi gloria in secula seculorum amen.

Res igitur quibus fruendum est Pater & Filius & Spiritus sanctus eademque Trinitas, vna quædam summa res communisque omnibus fruentibus ea, si tamen & res & non rerum omnium causa, si tamen & causa, Non enim facile nomen quod tantæ excellentiæ conueniat inueniri potest, nisi quod melius ita dicitur: Trinitas hæc vnus deus ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia. Ita Pater & Filius & Spiritus sanctus, & singulus quisque horum deus, & simul omnes vnus deus, & singulus quisque horum plena substantia, & simul omnes vna substantia. Pater, nec Filius est, nec Spiritus sanctus. Filius nec Pater nec Spiritus sanctus. Spiritus sanctus nec Pater, nec Filius. Sed pater tantum Pater, & Filius tantum Filius, & Spiritus sanctus tantum Spiritus sanctus. Eadem tribus æternitas, eadem incommutabilitas eadem maiestas, eadem potestas. In patre vnitatis, in filio equalitas, in Spiritu sancto vnitatis æqualitatisque concordia. Et tria hæc vnum omnia propter patrem, æqualia omnia propter filium, connexa omnia propter Spiritum sanctum.

Vnum scilicet Dominum esse solum, cui seruitus illa debetur, quæ latraria Græco vocabulo nuncupatur. Ipsum enim verbum est in lege, vbi scriptum est, *Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruias.* Quem si Dominum patrem tantummodo dixerimus, respondebitur nobis: Ergo latraria Domino filio non debetur, quod nefas est dici. Si autem debetur, quomodo vni tantum debetur Deo, si & patri debetur & filio, nisi quia vnus Deus, cui soli per latrariam seruire iussi sumus, ita dicitur *Deus solus*, ut & Pater intelligatur & Filius, immo verò etiam ipse Spiritus sanctus? De illo quippe dicit Apostolus: *Nescitis quia corpora vestra templum in vobis est Spiritus sancti quem habetis à Deo, & non estis vestri? Empti enim estis precio magno, glorificate & portate Deum in corpore vestro. Quænam Deum nisi Spiritum sanctum, cuius corpora nostra esse dixerat templum? Debetur ergo gloria Spiritui sancto. Nam si templum ei facere sicut Salomon fecit de lignis & lapidibus iuberemur, utique faciendo templum latrariam exhiberemus: quantum magis latrariam debemus, cui templum non facimus, sed sumus? Ac per hoc si & Patri & Filio & Spiritui sancto latraria debetur & exhibetur à nobis, de quo dictum est, *Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruias*, proculdubio Dominus Deus noster cui soli per latrariam seruire debemus, non est Pater solus, nec solus Filius, nec solus Spiritus sanctus, sed ipsa Trinitas vnus solus Deus, non quo ipse sit Pater qui & Filius, vel Spiritus sanctus, ipse sit aut Pater, aut Filius, cum sit in illa Trinitate Pater filij solius, & Filius patris solius, Spiritus autem sanctus & Patris & Filij sit Spiritus, sed propter vnã eandemque naturam, atque inseparabilem vitam ipsa Trinitas quantum ab homine potest, fide præcedente intelligatur vnus Dominus Deus noster, de quo scriptum est: *Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruias.**

Non enim duos aut tres deos fides Catholica prædicat, sed ipsam Trinitatem vnum Deum, non ut eadem Trinitas simul possit aliquando Pater, aliquando Filius, aliquando Spiritus sanctus dici, sicut Sabellius credit, sed ut Pater non nisi pater, & Filius non nisi filius, & Spiritus sanctus non nisi Spiritus sanctus, & hæc Trinitas non nisi vnus Deus. Quia & cum dixisset Apostolus, *Ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia*, Trinitatem ipsam insinuasse creditur: nec tamen subiecit ipsis gloria, sed *ipsi gloria.*

Pater non habet patrem de quo sit, filius autem de patre est ut sit, atque ut illi coæternus sit. Imago enim si perfecte implet illud cuius imago est ipsa coæquatur ei, & non illud imagini suæ. Vbi iam tanta est congruentia & prima æqualitas, & prima similitudo, nulla in re dissidens, & nullo modo inæqualis, & nulla ex parte dissimilis, sed ad identidem respondens ei cuius imago est, vbi prima est & summa vita, cui non est aliud viuere & aliud esse, sed idem & esse & viuere, & primus & supremus intellectus, cui non est aliud viuere & aliud intelligere, sed id quod est intelligere, hoc viuere est, hoc esse. Vnum omnium tanquam verbum perfectum, cui non desit aliquid, & ars quædam omnipotentis atque sapientis Dei, plena omnium rationum viuentium incommutabilium, & omnes vnum in ea sicut ipsa vnum de vno, cum quo vnum, vbi nouit omnia Deus quæ fecit per ipsam. Et id eodem deo decedant & succedant tempora, non decedit aliquid vel succedit scientiæ dei. Non enim hæc quæ creata sunt, id eodem sciuntur à Deo quia facta sunt, ac non potius ideo facta sunt, vel mutabilia quia immutabiliter à deo sciuntur. Ille igitur ineffabilis quidam complexus patris & imaginis non est sine perfectione, sine charitate, sine gaudio. Illa ergo dilectio, delectatio, felicitas, vel beatitudo, si tamen humana aliqua voce digne dicitur, est in Trinitate Spiritus sanctus, non genitus, sed genitoris genitiue suauitas, ingenti largitate atque vbertate profundens omnes creaturas pro captu earum, ut ordinem suum teneant & locis suis acquiescant. Hæc igitur omnia quæ arte diuina facta sunt, & vnitatem quandam in se ostendunt, & speciem & ordinem. Quicquid enim horum & vnum aliquid est, sicut omnia naturæ corporum, ingeniaque animalium, & aliqua specie formantur, sicut sunt figura, vel qua-

Ex epist. ad Maximin.

1. Cor. 6.

Ex tractatu. Psal. 5.

Ex lib. de Trinit. 6.

litates corporum doctrinæ vel artes animarum, & ordinem aliquem petit, aut tenet, sicut sunt pondera vel colloca- tiones corporum atq; amores aut delectationes anima- rum. Oportet igitur ut creatorem per ea quæ facta sunt intellectum conspicientes Trinitatem intelligamus, cuius in creatura quomodo dignum est, apparet vestigium. In illa enim Trinitate summa origo est rerum omnium, & perfectissimis pulchritudo, & beatissima delectatio. Itaq; illa tria, & à se inuicem determinari videntur, & in se in- finita sunt. Et ita singula sunt in singulis, & omnia in sin- gulis, & singula in omnibus, & vnum omnia. Qui videt hoc vel ex parte vel per speculum & in enigmate, gaudeat, cognoscens Deum sic Deum honoret, & gratias agat. Qui autem non videt, tandat per pietatem ad videndum, non per cæcitatem ad calumniandum, quoniam vnus est Deus sed tamen Trinitas. Nec confusè accipiendum est, *Ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia*, nec diis multis, sed ipsi gloria in secula seculorum, amen.

Ex lib. de
natura bo-
ni.

2. Mach.
7.

Psal. 32.

Quia ergo *D e u s* omnia, quæ non de se genuit, sed per verbum suum fecit, non de his rebus quæ iam erant, sed de his quæ omnino non erant, hoc est de nihilo fecit, ita dicit Apostolus: *Qui vocat ea quæ non sunt, tanquam sint*. Apertius autem in libro Machabæorum scriptum est: *Oro te fili, respice ad cælum & terram & omnia quæ in eis sunt. Vide & scito quia non erant ex quibus fecit nos dominus Deus*. Et illud quod in Psalmo scriptum est: *ipse dixit, & facta sunt*. Manifestum est quod non de se ista genuerit, sed in verbo atque imperio fecerit. Quod autem non de se, vti que de nihilo. Non enim erat aliud vnde fa- ceret. De quo apertissimè Apostolus dicit: *Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia*. Ex ipso autem non hoc si- gnificat quod de se ipso. Quod enim de ipso est, potest dici ex ipso. Non autem omne quod ex ipso, rectè dicitur de ipso. Ex ipso enim cælum & terra, quia ipse fecit ea, non autem de ipso, quia non de substantia sua. Sicut homo ali- quis si gignat filium & faciat domum, ex ipso filius, ex ipso domus, sed filius de se ipso, domus de terra & de li- gno. Sed hoc quia homo est, qui non potest aliquid etiam de nihilo facere. Deus autem *ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia*, non opus habebat aliqua materia quam ipse non fecerat, adiuuari omnipotentiam suam. Cum autem auidiuimus *omnia ex ipso, & per ipsum, & in ipso*, omnes vti que naturas intelligere debemus quæ naturaliter sunt. Neque enim ex ipso sunt peccata, quæ naturam non ser- uant sed vitiant. Quæ peccata ex voluntate esse peccan- tium multis modis sancta Scriptura testatur, præcipuè illo quod dicit Apostolus: *Existimas autem hoc, ô homo, qui iu- dicas eos, qui talia agunt & facis ea, quoniam tu effugies iudicium Dei? An diuitias benignitatis & patientia eius & longanimitatis contempnis, ignorans quoniam benignitas Dei ad penitentiam te ad- ducit? Secundum duritiam autem cordis tui & cor impenitens thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet vnicuique secundum opera sua*. Nec tamen cum in Deo sint vniuersa quæ condidit, inquinant eum qui pec- cat, de cuius sapientia dicitur: *Attingit autem omnia propter suam munditiam, & nihil inquinatum in eam occurrit*. Oportet enim ut sicut Deum incorruptibilem & incomutabilem, ita consequenter etiã incoinquinabilem credamus. Quia vero & minima bona, hoc est terrena atque mortalia ipse fecit, illo Apostoli loco sine dubitatione intelligitur, vbi loquens de membris carnis nostræ: *Quia si glorificatur vnum membrum, congaudent omnia membra, & si patitur vnum mem- brum, compatiuntur omnia membra*; etiam hoc ibi ait: *Deus pos- suit membra, singulum quodq; eorum in corpore prout voluit*. Et *Deus temperauit corpus, ei cui deerat maiorem honorem dans, vt non essent scissura in corpore, sed idem ipsum vt pro inuicem sollicita sint membra*.

C A P V T X I I .

Obscuro itaque fratres per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem. Rationabile obsequium vestrum: Et nolite conformari huic seculo, sed reformamini in nouitate sensus vestri, vt probetis quæ sit vol- untas Dei bona, & beneplacens & perfecta.]

Verum sacrificium est omne opus quod agitur, vt sancta societate inhaereamus Deo, relatum scilicet ad illum finem boni quo veraciter beati esse possumus. Vnde & ipsa misericordia qua homini subuenitur, si non propter Deum fit, non est sacrificium. Et si enim ab ho- mine fit, vel offertur, tamen sacrificium res diuina est, ita vt hoc quoque vocabulo id Latini veteres appellauerint. Vnde ipse homo Dei nomine consecratus & deo votus, in quantum mundo moritur vt deo viuat, sacrificium est. Nam & hoc ad misericordiam pertinet quam quisq; in sei- psum facit. Propterea scriptum est: *Miserere anima tue placens Deo*. Corpus etiam nostrum cum temperantia castigamus, si hoc quemadmodum debemus propter Deum facimus, vt non exhibeamus membra nostra arma iniquitatis peccato, sed arma iustitiae Deo, sacrificium est. Ad quod exhortans Apo- stolus ait: *Obscuro itaque fratres per misericordiam Dei, vt ex- hibeat corpora vestra hostiam viuam, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum*. Si ergo corpus quo inferiore tanquam famulo, vel tanquam instrumento vtitur ani- ma, cum eius bonus & rectus vsus ad Deum refertur, sacri- ficium est, quantum magis anima ipsa cum se refert ad Deum, vt igne amoris eius accensa formam concupiscen- tiæ secularis amittat, eis tanquam incommutabili formæ subdita reformetur. Hinc ei placens quod ex eius pulchri- tudine acceperit, fit sacrificium. Quod idem Apostolus consequenter adiungens, *Et nolite, inquit, conformari huic seculo, sed reformamini in nouitate mentis vestrae, ad probandum vos quæ sit voluntas Dei, quod bonum, & beneplacitum, & per- fectum*. Cum igitur vera sacrificia opera sint misericor- diæ, siue in nos ipsos siue in proximos quæ referuntur ad Deum, opera vero misericordiae non ob aliud fiant, nisi vt à miseria liberemur, ac per hoc vt beati simus: quod non fit nisi bono illo de quo dictum est, *Mihi autem ad- herere Deo bonum est*, profecto efficitur vt tota ipsa redempta ciuitas, hoc est congregatio societatesque sancto- rum, vniuersale sacrificium offeratur Deo per sacer- doteum magnum, qui etiam seipsum obtulit in passione pro nobis, vt tanti capitis corpus essemus secundum for- mam serui. Hanc enim obtulit, in hac oblati est, quia secundum hanc mediator est. In hac sacerdos, in hac sa- crificium. Cum itaque nos exhortatus esset Apostolus, vt exhibeamus corpora nostra *hostiam viuam, sanctam, Deo pla- centem, rationabile obsequium nostrum, & vt non conformemur huic seculo, sed reformemur in nouitate mens- træ, ad probandum quæ sit voluntas Dei, quod bonum, & bene- placitum, & perfectum*, quod totum sacrificium nos ipsi su- mus: Dico enim (inquit) *per gratiam Dei quæ data est mihi, om- nibus qui sunt in vobis, non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad temperantiam, sicut vnicuique Deus partitus est mensuram fidei*. Sicut enim in vno corpore multa membra ha- bentur, omnia autem membra non eodem actu habent, ita multi vnum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius mem- bra, habentes dona diuersa secundum gratiam quæ donata est no- bis. Hoc est sacrificium Christianorum: *Multi vnum corpus in Christo*.

Quod etiam Sacramento altaris fidelibus noto, fre- quentat Ecclesia, vbi ei demonstratur quod in ea re, quam offert ipsa offeratur. Merito illi in cælestibus sedibus con- stituti immortales & beati, qui creatoris sui participatio- ne congaudent, cuius æternitate firmi, cuius veritate cer- ti, cuius munere sancti sunt, quoniam nos mortales & miseros vt immortales beati que sumus misericorditer di- ligunt, nolunt nos sibi sacrificari, sed ei cuius & ipsi nobil- cum sacrificium se esse nouerunt. Cum ipsi enim sumus vna ciuitas dei cui dicitur in Psalmo: *Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei*. Cuius pars in nobis peregrinatur, pars in illis opulatur.

Et nolite conformari huic seculo, sed reformamini in nouitate sensus vestri.] Non ita est accipiendum, quasi totum amiserit homo quod habebat imaginis dei. Nam si omni- nõ nõ amisisset, nõ esset propter & diceretur, *Reformamini in nouitate mentis vestrae*. Et in eandem imaginè transformamur. Sed rursus si totum amisisset, nihil maneret vnde diceretur: *Quantuã ad imaginè ambulet homo, tamen vane cõturbat. Qui*

vero cōmemorati conuertuntur ad Deū ab ea de formitate qua per cupiditates seculares cōformabantur huic saeculo, reformantur ex illo, audientes Apostolum dicentem: *Nolite conformari huic saeculo, sed reformamini in nouitate mentis vestrae, ut incipiat illa imago ab illo reformari à quo formata est. Non enim reformare se ipsam potest, sicut potuit deformare. Dominus qui verbum consummans, & breuians fecit super terram, in duobus praeceptis dixit legem Prophe-
 tasque pendere, ut intelligeremus quicquid aliud diuini praeceptum est, in his duobus habere finem, & ad haec duo esse referendum: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & diliges proximum tuum tanquam teipsum. In his (inquit) duobus praeceptis tota lex pendet & Propheta. Quicquid ergo Dei lege prohibemur & quicquid iubemur facere, ad hoc prohibemur & iubemur ut duo ista compleamus. Et forte generalis prohibitio est, *Non concupisces*: & generalis iussio, *diliges*. Vnde breuiter & Apostolus Paulus vtrunque complexus est: Prohibitio est enim, *Nolite conformari huic saeculo, iussio autem, Sed reformamini in nouitate mentis vestrae*. Illud pertinet ad non concupiscere, hoc ad diligere, illud ad continentiam, hoc ad iustitiam, illud ad declinandum à malo, hoc ad faciendum bonum. Non concupiscendo enim vetustate expoliamur, & nouitate induimur diligendo. Sed nec quisquam quidem potest esse continens, nisi Deus det. Et *charitas Dei diffunditur in cordibus nostris non per nos ipsos, sed per Spiritum sanctum qui datus est nobis*. Hoc autem fit de die in diem, in his qui volendo, & credendo, & inuocando proficiunt, & praeterita obliuiscunt in ea quae ante sunt extenduntur. Ad hoc enim lex ista praecepit, ut cum his implendis homo defecerit, non se extollat superbia tumidus, sed ad gratiam cōfugiat fatigatus, ac si eum lex terrendo ad Christum diligendū pædagogus perducatur officio.*

Quid est autem aliud iustitia cum in nobis est, vel quælibet virtus quae rectè sapienterque viuatur, quam interioris hominis pulchritudo? Et certè secundum hanc pulchritudinem magis quam corpus sumus ad imaginem Dei. Vnde nobis dicitur: *Nolite conformari huic saeculo, sed reformamini in nouitate mentis vestrae, ad probandum vos quae sit voluntas Dei, quod bonum, & beneplacitum, & perfectum*. Si ergo nō in mole, neque in distantibus per loca sua partibus sicut corpora siue cernuntur, siue cogitantur, sed in virtute intelligibili qualis est iustitia, mentem dicimus, seu nouimus, seu volumus pulchram, secundum hanc pulchritudinem reformamur ad imaginem Dei. Ex libro confessionum tertio decimo, cum de initio Genesis disputaretur, vbi animalia animantia iussa sunt fieri secundum genus, homo vero factus est ad imaginem Dei.

Ecce enim Domine Deus noster, creator noster, cum cohibita fuerint affectiones ab amore saeculi quibus moriebamur malè viuendo, & cœperit esse anima viuens benè viuendo, completum quae fuerit verbum tuum, quo per Apostolum tuum dixisti, *Nolite conformari huic saeculo, con-
 sequitur & illud quod adiunxisti statim atque dixisti, Sed reformamini in nouitate mentis vestrae, non iam secundum genus, tanquam imitantes precedentem proximum, & ex hominis melioris auctoritate viuentes. Neque enim dixisti, fiat homo secundum genus, sed faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, ut nos probamus quæ sit voluntas tua. Ad hoc enim dispensator ille tuus generans per Euangelium filios, ne temper paruulos haberet quos lacte nutrirer, & tanquam nutrix foueret, *Reformamini, inquit, in nouitate mentis vestrae ad probandum vos quae sit voluntas Dei quod bonum, & beneplacitum, & perfectum est*. Ideoque non dicitur fiat homo, sed faciamus, nec dicitur secundum genus, sed ad imaginem & similitudinem nostram. Mente quippe renouatus & conspiciens intellectam veritatem tuam, homine demonstratore non indiget ut vsum gentis imitetur, sed te demonstrante probat ipse quæ sit voluntas tua, quod bonum, & beneplacitum, & perfectum est.*

Dico enim per gratiam que data est mihi, omnibus qui sunt inter vos, nō plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem.]
 Intelligamus quàm sit Apostolo oportet temperandum præ-
 Acipienti salubriter, vbi ait: Dico autem per gratiam Dei qua

data est mihi omnibus qui sunt in vobis, non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad temperantiam. Vnicuique sicut Deus partitus est mensuram fidei. Si enim pro viribus suis alatur in fatis, fiet ut crescendo plus capiat. Si autem vires suæ capacitatis excedat, deficiet antequam crescat.

Et vnicuique, sicut Deus diuisit mensuram fidei. Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent, ita multi vnum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra, habentes donationes secundum gratiam que data est nobis differentes. Siue Prophetiam secundum rationem fidei. Siue ministerium, in ministrando. Siue qui docet, in doctrina. Qui exhortatur, in exhortando. Qui tribuit, in simplicitate. Qui præest, in sollicitudine.]

Ecce apertam confessionem illius gratiæ quam vehementer commendat Apostolus. Qui etiam mensuram fidei sine qua impossibile est placere Deo, ex qua iustus viu-
 uit, quæ per dilectionem operatur, ante quam & sine qua omnino nulla cuiusquam bona opera exillimanda sunt, quoniam omne quod non est ex fide, peccatum est, Deum dicit vnicuique partitum. De fide hoc est de voluntate credentis superius disputauimus, vsque adeo demonstrans ad gratiam pertinere, ut Apostolus non diceret, *Misericordiam consecutus sum quia fidelis eram, sed diceret, Misericordiam consecutus sum ut fidelis essem*. Sunt & alia testimonia, in quibus est quod ait: *Sapite ad temperantiam, sicut vnicuique Deus partitus est mensuram fidei*. Et quod iam commemorauimus: *Gratia salui facti estis per fidem, & hoc nō ex vobis sed Dei donum est*. Et illud quod scriptum est ad Ephesios: *Pax sit vobis & charitas cum fide, à Deo Patre & Domino Iesu Christo*.

Constat, sine Spiritu sancto Christum nos diligere, & eius mandata seruare non posse, & id nos posse atque agere tanto minus quanto illum percipimus minus, tanto autem amplius, quanto illum percipimus amplius. Proinde non solum non habenti, verum etiam habenti non incassum promittitur. Non habenti quidem ut habeatur, habenti autem ut amplius habeatur. Nam nisi ab alio minus, ab alio amplius haberetur, sanctus Heliseus sancto Heliae non diceret: *Spiritus qui est in te, duplo sit in me*. Quando autem ait Ioannes Baptista, *Non enim ad mensuram dat Deus Spiritum, de ipso Dei filio loquebatur, cui nō est datus Spiritus ad mensuram, quia in illo habitabat omnis plenitudo diuinitatis. Neque enim sine gratia Spiritus sancti est, mediator Dei & hominum homo Christus Iesus*. Nam & ipse dicit de se fuisse illud propheticum impletum: *Spiritus Domini super me, propter quod vnxit me, Euangelizare pauperibus misit me*. Quod enim est vnigenitus filius aequalis Patri, non est gratiæ sed naturæ. Quod autem in vnitatis personæ vnigeniti assumptus est homo, gratiæ est non naturæ. Confidente Euangelio atque dicente: *Puer autem crescebat & confortabatur plenus sapientia, & gratia Dei erat in eo*. Cateris autem ad mensuram datur, & datus additur, donec vnicuique pro modo suæ perfectionis propria mensura compleatur. Vnde monet Apostolus, *non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad temperantiam. Vnicuique sicut Deus partitus est mensuram fidei*. Neque enim ipse diuiditur Spiritus, sed dona per Spiritum. Nam diuisiones donationum sunt, idem autem Dominus.

Ipsam fidem vnde omnis iustitia sumit initium, propter quod dicitur ad Ecclesiam in Cantico Canticorum, *Venies & pertransies ab initio fidei, restat ut non humano (quod illi extollunt) tribuam, us arbitrio, nec vllis precedentibus meritis, quoniam inde incipiunt bona quæcunque sunt merita, sed gratuitum Dei donum esse fateamur, si gratiam veram, id est, sine meritis cogitamus: quia sicut ab Apostolo dictum legitur, vnicuique partitus secundum mensuram fidei*. Opera quippe bona sunt ab homine, fides autem fit in homine, sine qua illa à nullo sunt homine. Omne enim quod non est ex fide, peccatum est. Quapropter ne se vel ipsius rationis meritum extollat, etiam si ad vincendas temporalium rerum cupiditates & diligenda bona æterna atque ipsum fontem omnium bonorum Deum, adiutorium datur oranti, fides orat quæ data est non oranti, quæ vtique nisi data esset orare non posset. Quomodo enim inuocabant in quem non crederunt? Aut quomodo

Ex Epist.
ad Iulianū.

Rom. 14.
Ex lib. de
gra. & lib.
arbitrio.

Ephes. 1.

Ex tract.
Euang. sa-
cundum
Ioan. 71.

Esai. 61.

Luc. 1.

2. Cor. 12.

Ex Epist.
ad Sixt.
presb.

Rom. 10.

credent quem non audierunt? Quomodo audient sine predicante? Igitur fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi. Proinde minister Christi huius fidei predicator secundum gratiam quæ data est illi, plantator est & rigator, nec tamen qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus, qui unicuique partitur secundum mensuram fidei. Unde & alibi dicitur: Pax fratribus & caritas cum fide. Quæ ne sibi tribuerent, continuo subiunxit, A Deo Patre & Domino Iesu Christo. Quia nec omnium est fides qui audiunt verbum, sed quibus Deus partitur mensuram fidei, sicut nec omnia germinant quæ plantantur & rigantur, sed quibus Deus dat incrementum. Cur autem ille credat, ille non credat eum ambo idem audiant, cum miraculum in eorum conspectu fiat, ambo idem videant, altitudo est diuitiarum sapientiæ & scientiæ eius, cuius inferutabilia sunt iudicia, & apud quem non est iniquitas, dum cuius vult miseretur & quem vult obdurat. Neque enim propterea sunt ista iniusta quia occulta.

Qui miseretur, in hilaritate. Dilectio, sine simulatione. Odientes malum, adherentes bono. Charitatem fraternitatis inuicem diligentes, honore inuicem proueniens. Sollicitudine non pigri.]

Quoniam in multis offendimus omnes, suggerit Dominicam tanquam quotidianam quotidianis etsi leuioribus tamen vulneribus medicinam. Iudicium enim, inquit, sine misericordia, illi qui non fecit misericordiam. Hinc enim & Dominus, Dimittite, inquit, & dimittetur vobis. Dato & dabitur vobis. Beati enim misericordes, quia ipsorum miserebitur Deus. Et hoc utique iustum est ut dimittatur eis quia dimiserunt, & detur eis quia dederunt: Inest quippe Deo & misericordia iudicanti, & iudicium miserenti. Propter quod ei dicitur, Misericordiam & iudicium cantabo tibi Domine. Nam quisquis velut nimium iustus iudicium sine misericordia quasi securus expectat, iram iustissimam prouocat. Quam timens ille dicit: Ne intres in iudicium cum seruo tuo. Unde dicitur populo contumaci: Quid vultis mecum iudicio contendere? Cum enim Rex iustus sederit in throno, quis gloriabitur castum se habere cor, aut quis gloriabitur raudum se esse à peccato? Quæ igitur spes est, nisi superexaltet misericordiam iudiciorum? Sed erga illos qui misericordiam fecerunt veraciter dicendo, Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus, & sine murmuratione dando, Hilararem enim datorem diligit Deus.

Spiritu feruentes, Domino seruientes.]

At Ioannes inter cætera quæ locutus est ad eos, qui venerunt ut ab illo baptizarentur: Ego quidem vos baptizo aqua in penitentiam, qui autem post me venturus est, fortior me est, cuius non sum dignus calcare mentem a portare. Ipse vos baptizabit in spiritu sancto & igni. Quod autem dixit & igni, posset intelligi & tribulatio quam pro Christi nomine credentes fuerant perpassuri. Tamen non abs re est, eundem Spiritum sanctum etiam nomine ignis significatum videri. Propter quod & in aduentu eius dictum est: Visa sunt illis lingue diuise velut ignis, qui & insedit super unumquemque eorum. Hinc & ipse Dominus ait: Ignem veni mittere in mundum. Hinc Apostolus dicit: Spiritu feruentes, quoniam hinc feruet charitas. Diffunditur quippe in cordibus nostris, per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Cui feruori contrarium est quod Dominus ait: Refrigescet charitas multorum. Eloquium Domini igniuit eum. Merito Spiritus sanctus quando à Domino missus est, visa sunt illis lingue diuise velut ignis. Et Apostolus dicit: Spiritu feruentes. A quo igne discendunt de quibus dicitur: Refrigescet charitas multorum.

Spe gaudentes, in tribulatione patientes, orationi instantes, necessitatibus sanctorum communicantes, hospitalem aciem sectantes, Benedicite persequentibus vos. Benedicite & nolite maledicere. Gaudete cum gaudentibus, flete cum flentibus. Id ipsum inuicem sentientes.]

In magna videtur esse tristitia cum dicit, Concupiscit & deficit anima mea in atria Domini. Non enim habet quod desiderat, sed nunquid sine gaudio est: Quo gaudio? Quod ait Apostolus: Spe gaudentes. Ibi iam re gaudebit, modo adhuc spe. Ideoque qui spe gaudent quia certi sunt se adepturos, tolerat in torculari omnes pressuras. Propterea

& ipse Apostolus cum dixisset, spe gaudentes, quasi his loqueretur qui iam in torculari sunt, addidit statim, In tribulatione patientes. In tribulatione, inquit, patientes. Quid deinde? In oratione tolerantis. Quid est tolerantis? Quia differemini. Toleretur quod differtur, quia cum venerit, non aufertur. Quid sibi vult, Labores fructuum tuorum manducabis? Modo labores habemus, fructus postea erit. Sed quia & ipsi & labores non sunt sine gaudio propter spem, de qua Apostolus ait, Spe gaudentes, in tribulatione patientes, modo nos ipsi labores nostri iucundant, & laetos nos faciunt de spe. Si ergo labor noster potuit manducari, & potuit iucundare, manducatus fructus ipsius laboris qualis erit? Manducabant labores suos, qui euntes ibant & stabant miantes semina sua. Quanto iucundius manducabunt fructus laborum, qui venientes venient cum exultatione portantes manipulos suos. Et ut noueritis fratres, quia manducatur labor ille, in superiore Psalmo audistis dictum, Qui manducatis panem doloris. Iste est labor fructuum, panis doloris. Nisi enim manducaretur, non diceretur panis. Nisi autem haberet aliquam suauitatem panis iste, nemo illum manducaret cum tanta suauitate. Plorat in gemitu qui orat, Dulcior est lachryma erantium, quam gaudia theatrorum. Et audi flammam desiderij, quia manducatur ipse panis ab illis de quibus dicit, Qui manducatis panem doloris. Alio loco dicit amans iste, cuius vocem in Psalmo plerumque agnoscimus: Facta sunt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte. Unde factæ sunt lachrymæ panes? Dum dicitur mihi quotidie, ubi est Deus tuus? Ex Epistola ad Macedonium, ubi sapientium mundi sententiam destruit, in præsentem misera vita beatos se esse iactantium.

O nimium superba iactantia. Si beata vita est in cruciatibus corporis, cur non in ea manet sapiens ut fruatur? Si autem misera est, quid obscuro te nisi typos impedit ne fateatur, ne oret Deum, ne iusto & misericordiam supplicet, qui potest vitæ huius mala vel auertere vel mitigare, vel ad ea toleranda fortitudine armare, vel ab eis omnino liberare, & post hæc verè beatam vitam dare, quo nullum malum admittatur, & ubi summum bonum nunquam amittatur? Hoc piorum præmium est. Cuius adipiscendi spe vitam istam temporalem atque mortalem, non tam delectabilem quàm tolerabiliter ducimus, & mala eius tunc bono consilio & diuino munere fortiter ferimus, cum bonorum æternorum fideli Dei promissione, & fideli nostra expectatione gaudemus. Ad hoc nos exhortatus Apostolus ait: Spe gaudentes, in tribulatione patientes. Ostendit enim quare in tribulatione patientes, præmittendo, Spe gaudentes. Ad hanc spem exhortatur, per Iesum Christum Dominum nostrum. Hoc enim Deus ipse magister latente maiestate diuinitatis, & carnis infirmitate apparente, non solum sermonis oraculo docuit, verumetiam suæ passionis & resurrectionis exemplo. In altera enim qualia tolerare, in altera qualia debeamus sperare monstrauit. Istam beatam vitam solus Deus veraciter cultoribus suis post hanc vitam se largiturum esse promisit. Quare assuesce obscuro te, vir bone, beatus esse interim spe, ut sis etiam re, cum pietatis perseverantissimæ retribuetur merces felicitatis æternæ. Hinc enim ausus sum hæc ad te loqui, ut tibi sapientiam qualis esse debeat ostenderem. Hæc est autem in præsentem sæculo verus veri Deicultus, ut sit eius certus atque integer in futuro sæculo fructus, hic constantissima pietas, ibi sempiterna felicitas.

Non alta sapientes, sed humilibus consentientes.]

Tunc enim erit humilitas vera, si non sola ostentetur in lingua, ut simus secundum Apostolum, non alta sapientes, sed humilibus consentientes. Non ait colloquentes, sed consentientes, quod non fit ore. Sed tu hypocrita si dicis habere cum credas te non habere peccatum, foris finis humilitatem, intus amplecteris vanitatem. Ergo & in ore & in corde non habes veritatem. Quid tibi prodesse videri ab hominibus humilis esse quod dicis, si Deus videt altum esse quod sapis? Certè si auribus diuinum insonaret oraculum, noli altum dicere, nec sic immerito damneris, si humilis in ore coram hominibus, altum in corde

Ephes. 1.

Ex lib. ad Hieron. 2. Iacob. 4. Iacob. 2. Luc. 6. Matth. 5.

Psal. 100.

Psal. 142.

Matth. 6. 2. Cor. 9.

Ex serm. de blasph. Spir. sancti. Matth. 3.

Astor. 2.

Matt. 12.

Ex tracta. tu.

Psal. 104.

Matt. 24.

Ex tracta. tu.

Psal. 83.

Ex tracta. tu. Psal. 121.

Psal. 121.

Psal. 41.

Ex tracta. tu. Psal. 111.

coram Domino loqueris. Cum vero audias, *Noli altum sapere, sed timere*, & tu intantum sapis altum, ut te peccatum aestimes non habere: ac per hoc quia non vis timere, nihil tibi aliud remanet quam timere. *Qui se exaltat humiliabitur, & qui se humiliat exaltabitur.* Proinde cum Apostolus nos admonet, ne simus *alta sapientes, sed humilibus consentientes*, cogitat si potest in quantum superbiae praecipitium feratur homo, si non confenserit humili Deo, & quam sit perniciosum impatienter ferre hominem quod voluerit Dominus iustus, si patienter pertulit Deus quod voluit inimicus iniustus.

Nolite esse prudentes apud vosmetipsos, nulli malum pro malo reddentes, providentes bona non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus. Et fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes.]

Saniamadverti facillime possunt. Reddere bona pro malis, non reddere mala pro malis: reddere bona pro bonis, reddere mala pro malis: non reddere bona pro bonis, sed reddere mala pro bonis. Horum duo prima bonorum sunt, & eorum duorum primum melius. Postrema duorum malorum, & eorum posterius deterius. Duo media quodammodo mediocria, sed eorum prius propinquat bonis, posterius propinquat malis. Haec in scripturis sanctis oportet attendere. Reddidit bona pro malis ipse Dominus qui iustificat impium, & pendens in cruce dixit: *Pater ignosce illis quia nesciunt quid faciunt.* Cuius vestigia secutus Stephanus fixo genu oravit pro lapidantibus dicens: *Domine ne statuas illis hoc peccatum.* Ad quam rem hoc praecipitium pertinet, *Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos; & orate pro eis qui vos persequuntur.* Mala pro malis non esse reddenda Paulus Apost. dicit: *Nulli malum pro malo reddentes.* Et Apost. Petrus: *Non reddentes malum pro malo, vel maledictum pro maledicto.* Vnde & in Psalmo legitur: *Si reddidi retribuētibus mihi mala.* Duorum postremorum illud mitius ad novem leproso pertinet, qui cum mundati essent à Domino, gratias non egerunt: illud vero vltimum quo nihil est peius, ad hos pertinet de quibus in Psalmo ipso legitur: *Pro eo ut diligerent me, detrahebant mihi.* Dilectionem quippe debebant tantis Domini beneficijs quam non solum minime reddebant, verum etiam pro illo bono irrogabant malum. Duo vero media quae diximus hominum quodammodo esse mediocria, ita se habeat, ut eorum prius quod est reddere bona pro bonis, habeant & boni, & mediocriter boni vel mediocriter mali. Ideo Dominus hoc non reprehendit, sed non vult in eo solo suos discipulos permanere, quos vult ad maiora provehere, quibus ait: *Si dilexeritis eos qui vos diligunt, id est, reddideritis bona pro bonis, quam mercedem habebitis, id est, quid magnum facitis? Nonne & publicani hoc faciunt?* Vult autem illos & hoc facere & longe amplius, id est, ut non solum amicos verum etiam inimicos diligant. Post haec autem quod est reddere mala pro malis, habent & mali, & mediocriter mali vel mediocriter boni, usque adeo ut lex eis dederit ulciscendi modum, *oculum pro oculo, dentem pro dente.* Quae si dici potest iniustorum iustitia est, non quia iniquum est, ut recipiat quisque quod fecerit, alioquin lex nequaquam ea constitueret, sed quia ulciscendi libido vitiosa est, magisque ad iudicium pertinet inter alios hoc discernere, quam bonum hominem sibi expetere.

Non vosmetipsos defendentes charissimi, sed date locum irae. Scriptum est enim. *Mibi vindictam, & ego retribuam dicit Dominus.*]

Quod scriptum est in Apocalypsi, sub ara Dei martyres ad Deum clamare & dicere, *Quousque Domine non vindicas sanguinem nostrum?* Non est praetereundum quemadmodum accipi oporteat, ne propter exaturandum odium credantur sancti desiderare vindictam, quod ab eorum perfectione longe abest. Sed tamen scriptum est: *Letabitur iustus cum viderit vindictam impiorum, manus suas lavabit in sanguine peccatoris.* Et Apostolus ait: *Non vosmetipsos vindicantes charissimi, sed date locum irae.* Scriptum est enim: *Mibi vindictam & ego retribuam, dicit Dominus.* Nec ipse itaque praecipit aut noluit vindicari, sed non ut seipsum vindicantes dent locum irae Dei, qui dixit: *Mibi vindictam, ego retribuam.* Et Dominus in Evangelio, viduam proponit in similitudinem, quae vindicari desiderans iudicem interpellabat iniustum, qui eam tandem aliquando non iustitia ductus, sed radio victus audiuit. Hoc autem Dominus proposuit, ut ostenderet multo magis Deum iustum citò facturum iudicium electorum suorum, qui ad illum clamant die ac nocte. Inde est & illud sub ara Dei martyrum clamor, ut Dei iudicio vindicentur. Vbi est ergo illud, *Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, & orate pro eis qui vos persequuntur?* Vbi est illud, *Non reddentes malum pro malo, vel maledictum pro maledicto, & nulli malum pro malo reddentes?* Si enim malum pro malo non est cuiquam reddendum, non solum factum malum pro facto malo, sed nec votum malum reddendum est pro facto vel voto malo. Reddit autem votum malum, qui etiam si non ipse vindicat, tamen ut eius inimicum Deus puniat, expectat atque optat. Quapropter cum & homo iustus & homo malus de inimicis suis velint à Domino vindicari, vnde discernuntur nisi quia iustus magis cupit inimicum suum corrigi quam puniri? Et cum in eum videt à Domino vindicari, non eius delectatur poena quia non eum odit, sed divina iustitia, quia Deum diligit. Denique si in hoc saeculo in eum vindicatur, vel pro illo etiam laetatur si corrigitur, vel certe pro alijs ut eum timeant imitari. Ipse quoque sit melior non supplicio illius odia sua pacendo, sed errata emendando. Ac per hoc de benevolentia non de malitia est, quod *latatur iustus cum videt vindictam, & manus suas lavat*, id est, opera mundiora efficit, in sanguine, hoc est in exitio peccatoris, sumens inde non mali alieni gaudium, sed divinae admonitionis exemplum. Si autem in futuro saeculo vltimo Dei iudicio vindicatur, hoc ei placeat quod Domino, ne bene sit malis, ne piorum praemijs etiam impij perfruantur, quod utique iniustum est, & à regula veritatis quam iustus diligit alienum. Cum enim nos ad diligendos inimicos Dominus hortaretur, exemplum proposuit Patris nostri qui in caelis est, qui facit solem suum oriri super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Nunquid tamen ideò vel temporalibus correctionibus non emendat, vel pertinaciter duos in sine non damnat? Sic ergo inimicus diligatur, ut non displiceat Dei iustitia qua punitur. Et sic placeat iustitia qua punitur, ut non de malo eius, sed de bono iudice gaudeatur. Malevolus vero animus contristatur, si eius inimicus correptus euaserit poenam, & cum puniri eum videt, vindicari se ita gaudet, ut non iustitia Dei quam non diligit, sed illius quem odit, miseria delectetur. Et cum ideò demittit iudicium, ut plus noceat Deus quam ipse potest, nocere exoptat. Et cum cibum dat inimico esurienti potumque sitienti, malitiose sapit quod scriptum est: *Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius.* Agit enim ut amplius aggruet, & ei excitet indignationem Dei, quam carbonibus ignis significari putat, non intelligens illum ignem esse poenitentiae vrentem dolore, quo cuiusque caput erectum superbia beneficijs inimici ad humilitatem salubrem deponitur, & in bono illius, huius malum vincitur. Vnde Apostolus vigilanter adiunxit: *Noli vinci à malo, sed vince in bono malum.* Quomodo autem potest vincere in bono malum, in superficie bonus, & in alto malus? Qui opere parcat & corde saevit, manu mitis, voluntate crudelis.

Sed si esurierit inimicus tuus ciba illum. Si sitit, potum da illi. Hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput eius.]

Seruabitur ergo in locutionibus figuratis regula huiusmodi, ut tamdiu versetur diligenti consideratione quod legitur, donec ad regnū charitatis interpretatio perducatur. Si autem hoc iam prope sonat, nulla putetur figurata locutio. Si praecipit locutio est, aut flagitium aut facinus vetans, aut utilitatem aut beneficentiam iubens, non est figurata. Si autem flagitium aut facinus videtur iuberi, aut utilitatem, aut beneficentiam vetare, figurata est. Ait scriptura: *Si esurierit inimicus tuus ciba illum. Si sitit, potum da illi.* Hic nullo dubitante beneficentiam praecipit. Sed quod sequitur, *Hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput eius*, malevolentiae facinus putes iuberi. Ne igitur

Sed si esurierit inimicus tuus ciba illum. Si sitit, potum da illi. Hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput eius.]

Seruabitur ergo in locutionibus figuratis regula huiusmodi, ut tamdiu versetur diligenti consideratione quod legitur, donec ad regnū charitatis interpretatio perducatur. Si autem hoc iam prope sonat, nulla putetur figurata locutio. Si praecipit locutio est, aut flagitium aut facinus vetans, aut utilitatem aut beneficentiam iubens, non est figurata. Si autem flagitium aut facinus videtur iuberi, aut utilitatem, aut beneficentiam vetare, figurata est. Ait scriptura: *Si esurierit inimicus tuus ciba illum. Si sitit, potum da illi.* Hic nullo dubitante beneficentiam praecipit. Sed quod sequitur, *Hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput eius*, malevolentiae facinus putes iuberi. Ne igitur

dubitaueris figuratè dictum. Et cum possit dupliciter interpretari, vno modo ad nocendum, altero ad præstandum, ad beneficentiam te potius charitas reuocet, vt intelligas *carbones ignis* esse vrentes pœnitentiæ gemitus, quibus superbia fanatur eius, qui dolet se inimicum fuisse hominis à quo eius miseriæ subuenitur.

Noli vinci à malo, sed vince in bono malo.]

Ex tra. A. iii. Psal. 36. Ex serm. de natali S. Laurentij.

Contende cum malo, sed de bonitate. Ipsa enim est vera contentio, vel certamen salubre, vt sit bonus contra malum, non vt sint duo mali. Si tu iam non es malus, opta malo, vt sit bonus. Quid scæuis in malos? Quia mali sunt inquis. Addis te illis, scæuicædo in illos. Consilium do, displicet tibi malus, non sint duo. Reprehendis, sed adiungeris, auge eius numerum quem condemnas. Malo vis vincere malum, de malitia vincere malitiam: erunt duæ malitiæ, ambæ vincendæ. Non audis consilium Domini tui per Apostolum? *Noli vinci à malo, sed vince in bono malo.* Forte ille peior est quam tu sis, duo tamen mali. Ego vellem, vt vel vnus esset bonus.

C A P V T XIII.

Ex tra. f. Euang. secundum Ioan. 102. Ex serm. de verbis Euang. secundum Domini 6.

Omnis anima potest atibus sublimioribus subdita sit.] A parte superiore significatus est homo totus. Quid enim dixit, *omnis anima*, nisi *omnis homo*? Bonus si fuerit qui tibi præest, nutritor tuus est: malus si fuerit, tentator tuus est. Et nutrimenta libenter accipe, & in tentatione approbare. Esto aurum, attende mundum istum tanquam fornacem aurificis. In vno angusto loco tria sunt, aurum, palea, ignis, ad illa duo ignis apponitur, palea vritur, aurum purgatur. Cessit nescio quis minis, & adductus est ad idolum. Væ mihi quia paleam plango, cinerem video. Alius non cessit minis, non cessit terroribus. Adductus ad iudicem stetit in confessione sua, non est flexus ad idolum. Quid facit flamma? Nonne aurum purgat? State in Domino fratres, potentior est qui vocauit vos. Minas impiorum ne timueritis, inimicos patimini, habebitis pro quibus oratis, prorsus non vos terreant. Hæc est sanitas, haurete hinc in isto conuiuio, hic bibite vnde satiemini, non illic vnde insaniamini. State in Domino. Argentei estis, aurum eritis. Ista similitudo nõ à nobis est, de diuina scriptura est, legitis, audistis: *Sicut aurum in fornace probauit illos, & sicut holocaustum hostiam accepit illos.* Ecce quid eritis. Ad thesauros Dei estote diuites de Deo, non eum facturi diuitem, sed de illo futuri diuites. Impleat vos, aliud non admittatis ad cor vestrum. Nunquid in superbiam vos erigimus, aut dicimus vobis vt aduersus potestates ordinatas contemptores sitis? Non hoc dicimus. Qui & hinc ægotatis, tangite & hinc illam fimbriam vestimenti. Ipse dicit Apostolus.

Sap. 3.

Omnis anima potest atibus sublimioribus subdita sit.]

Non enim est potestas nisi à Deo. Quæ autem sunt à Deo, ordinata sunt. Qui autem resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt. Nam principes non sunt timori boni operis, sed mali.]

11. q. 3. qui resistit.

Sed quid si illud iubeat quod non debes facere? Hic sane contemne potestatem, timendo potestatem. Ipsos humanarum rerum gradus aduertite. Si aliquid iusserit curator nonne faciendum est? Tamen si contra Proconsulem iubeat, non vtique contemnis potestatem, sed eligis maiori seruire. Nec hinc debet minor irasci, si maior prælatas est. Rursum si aliquid ipse Proconsul iubeat, & aliud iubeat imperator, nunquid dubitatur isto cõtempo, illi esse seruiendum? Ergo si aliud imperator & aliud Deus, quid iudicatis? Minor potestas da veniam, Tu carcerem, ille gehennam minatur. Hinc iam tibi assumenda est fides tua tanquam scutum, in quo possis omnia ignita iacula inimici extinguere. Sed insidiatur contra te potens, & molitur contra te potens. Quid times hominem, õ homo? In Dei sinu positus sta, de illius sinu noli cadere. Quicquid ibi passus fueris, ad salutem valebit, nõ ad perniciem. Lanitatus membrorum martyres pertulerant, & timent Christiani iniurias temporum Christianorum? Qui tibi facit iniuriam modo, timens facit. Non dicit aperte, veni

Ephes. 6.

ad aras meas, ibi conuiuare. Non audeat dicere, sed alta machinatur dolose. Ablaturus est superflua tua, rasurus quicquid relicturus es, tollat quicquid permanebit si potest. Quid tulit potens nocens? Quid magnum tulit? Quod fur, quod effraCTOR, vt multum læuiat, quod latro. Si & ad ipsum corpus occidendum permissus fuerit, quid tollit nisi quod latro? Honorauit cum dixi latro, Nam qualiscunque latro homo est. Quod febris, quod scorpius quod fungus malus. Ista tota potentia scæuentium est, facere quod fungus. Manducant homines fungum malum, & moriuntur. Ecce in qua fragilitate est vita humana quam quandoque relicturus es, noli pro illa sic pugnare vt tu relinquaris, vita nostra Christum est, Christum attende. Pati venit, sed & glorificari: contemni, sed etiam exaltari: mori, sed etiam resurgere. Opus te terret, mercedè vide. Quare vis peruenire delicatus ad eam rem ad quam non perducit nisi labor? Ex Epistola ad Macedonium de religiosa Ecclesiasticæ consuetudinis humanitate interueniendi pro reis.

Prodest ergo & seueritas vestra, cuius ministerio quies adiuuatur & nostra: prodest & intercessio nostra, cuius ministerio seueritas temperatur & vestra. Non vobis displiceat quod rogamini à bonis, quia nec nobis displicet quod timemini à malis. Nam hominum iniquitatem etiam Apostolus Paulus non tantum iudicio futuro, verum etiam de præsentibus nostris sæcularibus potestatibus terret, asserens & ipsas ad dispensationem diuinæ prouidentie pertinere. *Omnis, inquit, anima potest atibus sublimioribus subdita sit. Non est enim potestas nisi à Deo. Quæ autem sunt, à Deo ordinata sunt. Quæ propter qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi iudicium acquirunt.* Principes enim non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem? *Bonum fac, & laudem habebis ex illa.* Dei enim minister est tibi in bonum. Quod si malum feceris, time. Non enim frustra gladium portat, Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malum agit. *Ideoq, necessitate subditi estote, non solum propter iram, sed & propter conscientiam. Ideo enim & tributa præstatis. Ministri enim Dei sunt in hoc ipsum seruientes. Reddite omnibus debita, cui tributum tributum, cui veltigal veltigal, cui timorem timorem, cui honorem honorem. Nemini quicquam debeatis nisi vt inuicem diligatis.* Hæc verba Apostoli, vtilitatem vestræ seueritatis ostendunt. Proinde sicut dilectionem iussi sunt terrentibus debere qui timent, ita dilectionem timentibus iussi sunt debere qui terrent. Nihil nocendum cupiditate fiat, sed omnia consulendi charitate, & nihil fiat immaniter, nihil inhumaniter. Ita formidabitur vltio cognitoris vt nec intercessoris religio contemnatur, quia & plectendo & ignoscendo hoc solum benè agitur vt vita hominum corrigatur. Quod si tanta est peruersitas & impietas, vt ei corrigendæ nec disciplinæ nec veniæ remedia suffragentur, à bonis tamen intentione atque cõscientia quam Deus cernit, siue seueritate, siue lenitate non nisi officium dilectionis impleatur.

Non est enim potestas nisi à Deo. Quæ autem sunt à Deo, ordinata sunt.] Nocendi autem voluntas potest esse à suo quoque animo praua. *Non est autem potestas nisi à Deo, & hoc ab dita altaque iustitia, quoniam non est iniquitas apud Deum.* Malitia hominum cupiditatem nocendi potest habere propriam, potestatem autem, si ille nõ dat, non habet. *Non enim est potestas nisi à Deo.* Definitiuam sententiam Apostoli est. Non dixit, non est cupiditas nisi à Deo. Est enim mala cupiditas, quæ nõ est à Deo. Sed quia ipsa mala cupiditas nulli nocet si ille non permittat, *Non est, inquit, potestas nisi à Deo.* Vnde Deus homo stans ante hominem, *Non haberes, inquit, potestatem nisi data tibi fuisset desuper.* Ille iudicabat, ille docebat. Cum iudicabatur docebat, vt iudicaret quos docerat. *Non haberes, inquit, in me potestatem nisi data esset tibi desuper.* Quid est hoc? Homo tantum nõ habet potestatem, nisi cum acceperit desuper? Quid ipse diabolus? Ausus est vel vnâ ouiculam tollere viro sancto Iob nisi prius diceret, *Mitte manum tuam?* hoc est da potestatem. Ille volebat, sed ille non sinebat. Quando ille permisit, ille potuit. Non ergo ille potuit, sed qui permisit. Ideo benè eruditus ipse Iob, nõ ait, *Dominus dedit, & diabolus abstulit, sed*

Ex lib. de Gene. ad Iob. Rom. 9. Extra. in. Psal. 31.

Ioan. 19.

Iob. 1.

Dominus dedit & Dominus abstulit. Sicut Domino placuit ita factum est. Non sicut diabolo placuit. Quia etiam nocentium potestas non est nisi à Deo, sicut scriptum est loquente sapientia: Per me Reges regnant, & tyranni per me tenent terram. Dicit & Apostolus: Non est enim potestas nisi à Deo. Digne autem fieri in libro Iob scriptum est: Qui regnare facit, inquit, hominem hypocritam propter peruersitatem populi. Et de populo Israël dicit Deus: Dedi eis Regem in ira mea. Iniustum enim non est ut improbis accipientibus nocendi potestatem bonorum patientia probetur, & malorum iniquitas puniatur. Nam per potestatem diabolo datam & Iob probatus est ut iustus appareret, & Petrus tentatus ne de se præsumeret, & Paulus colaphizatus, ne se extolleret, & Iudas damnatus, ut se suspenderet. Cum ergo per potestatem quam diabolo dedit, omnia iuste ipse Deus fecerit, non tamen pro his Iustificatis sed pro iniqua nocendi voluntate quæ ipsius diaboli fuit, ei reddetur in fine supplicium, cum dicetur impijs qui eius nequitiam consentire perseuerauerint, Ite in ignem ætornum quem parauit pater meus diabolo & Angelis eius.

Vis autem non timere potestatem? bonum fac, & habebis laudem ex illa. Dei enim minister est tibi in bonum.]

Quid ergo? (ait aliquis) sanctus Laurentius malum fecerat ut à potestate occideretur? Quomodo in illo impletum est, *Bonum fac, & habebis laudem ex illa*, quando faciendo bonum tantos cruciatus habuit ex illa? Martyr sanctus Laurentius si non haberet laudem ex illa, hodie non honoraretur, non à nobis prædicaretur, non tanto præonio laudaretur. Habet ergo laudem ex illa. Quid enim ait Apostolus: *Bonum fac, & laudabit te potestas ipsa?* Bonum enim fecerunt omnes Apostoli & martyres, & non eos laudauerunt, sed interfecerunt potestates. Ergo si diceret, bonum fac & laudabit te, deperat te. Modo autem tempore uita uerba, circumspexit, appendit, moderatus est, circumcidit. Dicite quid audistis: *Bonum fac, & habebis laudem ex illa*. Si enim iusta est potestas, habebis laudem ex illa, etiam ipsa laudante. Si autem iniqua est, mortuus pro fide, pro iustitia, pro ueritate habebis laudem ex illa, etiam illa sciente. Ex illa enim habebis non ipsa laudante sed ipsa tibi laudis occasionem præbente.

Si autem malum feceris, time. Non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est, vindex in iram ei qui male agit.]

Ex Epistola ad Apringium, ubi pro Donatistis Catholicorum insectatoribus vel etiam necatoribus intercedit.

DE uobis quidem dixisse Apostolum legimus, quod non sine causa gladium geratis, & ministri Dei sitis, vindices in illos qui male agunt. Sed alia causa est prouincie, alia causa est Ecclesie. Illius terribiliter gerenda est administratio; huius clementer commendanda est mansuetudo, ne passionibus seruorum Dei Catholicorum quæ prodesse debent ad exempla patientie, inimicorum suorum sanguine scendantur. Cur non selectas in prouidentiorum partem lenioremque sententiam, quod licet iudicibus facere etiam non in causis Ecclesie? Time ergo nobiscum iudicium Dei Patris, & commenda mansuetudinē matris. Cum enim tu facis, Ecclesia facit propter quam facis, & cuius filius facis. Contende bonitatem cum malis. Illi scelerem immani membra de corpore uiuo uulserunt, tu opere misericordie effice ut illa quæ nefandis operibus exercebant, alicui ut illi operi integra eorum membra deferuiant. Illi non pereceperunt correptionem tibi predicantibus Dei seruus, tu parce comprehensis, parce per ductis, parce conuictis. Illi impio ferro fuderunt sanguinem Christianorum, tu ab eorum sanguine etiam iudicium gladium cohibe propter Christum. Illi ministri Ecclesie occiso extorserunt spatium uiuendi, tu inimicis Ecclesie uiuentibus relaxa spatium poenitendi. Talem te oportet esse in causa Ecclesie iudicem Christianum petentibus, monentibus intercedentibus nobis.

Idem necessitate subditi estote non solum propter iram sed propter conscientiam. Idem enim & tributa prastatis. Ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum seruientes. Reddite ergo omnibus debita. Cui

tributum tributum, cui uel'igal uel'igal, cui timorem timorem, cui honorem honorem.]

In fide Christi non est distantia Iudæi & Græci, non serui neque liberi, non masculi & scæminæ. In quantum enim omnes fideles sunt, omnes unum sunt in Christo Iesu. Et si hoc facit fides per quam in hac uita iuste ambulatur, quanto perfectius atque cumulatus id species ipsa factura est cum uidebimus facie ad faciem? Nam nunc quamuis primitias habentes Spiritus, qui uita est propter iustitiam fidei, tamen quia adhuc mortuum est corpus propter peccatum, differentia ista vel gentium vel conditionis vel sexus iam quidem ablata est ab unitate fidei, sed manet in cōuersatione mortali, eiusque ordinem in huius uita itinere seruandum esse & Apostoli præcipiunt, qui etiam regulas saluberrimas tradunt quemadmodum secum uiuant, & pro differentia gentis Iudæi & Græci, & pro differentia conditionis Domini & serui, & pro differentia sexus, Viri & uxoris, vel si qua talia cætera occurrant. Et ipse prior Dominus qui ait: *Reddito que sunt Cesaris Cesari, & Deo que Dei sunt*. Alia sunt enim quæ seruamus in unitate fidei sine ulla distantia, & alia in ordine uita huius tanquam in uia, ne nomen Domini & doctrina blasphemetur. Et hoc non solum propter iram ut effugiamus offensionem hominum, sed etiam propter conscientiam, ut non simulatè quasi ad oculos hominum ista faciamus, sed pura dilectionis conscientia propter Deum, qui omnes homines uult saluos fieri, & in agnitionem ueritatis uenire.

Nemini quicquam debeatis nisi ut inuicem diligatis.]

Charitatem tanto magis debemus, quanto amplius impenderimus. Cuius nos perpetuos debitores ostendit Apostolus dicens: *Nemini quicquam debeatis, nisi ut inuicem diligatis*. Quamquam si diligentius præcepta Domini cogitemus, reddimus potius quam donamus, si nemini quicquam debendum est nisi ut inuicem diligamus. Ipsa quippe dilectio exigit debitum, ut fraternæ charitati seruiantes eum, qui se adiuuari rectè uelit, in quo possumus adiuuamus, semper existentes debitores charitatis. Ipsa est enim quæ semper redditur, & semper debetur. Sanctitati tuæ salutationem debitam reddo, semper autè deo charitatem quæ sola etiam reddita semper debitorem detinet. Redditur enim cum impenditur, debetur autem etiam si reddita fuerit, quia nullum tempus est quando impendenda iam non sit, nec cum redditur, amittitur, sed potius reddendo multiplicatur. Habendo enim redditur, non carento. Et cum reddi non possit nisi habeatur, nec haberi potest nisi reddatur, immò etiam cum redditur ab homine crescit in homine, & tanto maior acquiritur quanto plurius redditur. Quomodo autem negetur amicis quæ debetur & inimicis? Sed inimicis cauta impenditur, amicis securam rependitur. Agit tamen quantum potest ut ab his etiam quibus pro malis bona tribuit, id recipiat quod impendit. Optamus quippe fieri amicum quem ueraciter diligimus inimicum, quia non eum diligimus nisi uelimus bonum. Quod utique non erit, nisi amiserit inimicitiarum malum. Non ergo sic impenditur charitas ut pecunia. Excepto enim quod illa impendendo minuitur, hæc augetur, etiam illa inter se differunt, quod pecuniam cui dederimus tunc ei beneuolentiores erimus, si recipere non queramus. Non autem potest esse uerus charitatis impensor, nisi fuerit benignus exactor. Quoniam pecunia cum recipitur accedit cui datur, sed recedit à quo datur. Charitas uero non solum apud eum crescit qui hanc ab eo quem diligit exigit, etiam si non recipit, sed etiam ille à quo eam recipit, tunc incipit habere cum reddit. Proinde Domine frater, mutuam tibi charitatem libens reddo, gaudensque recipio. Quam recipio adhuc repeto, quam reddo adhuc debeo. Unum enim magistrum apud quem condiscipulus sumus, per eius Apostolum dociles audire debemus præcipientem atque dicentem: *Nemini quicquam debeatis, nisi ut inuicem diligatis*.

Qui enim diligit proximum, legem impleuit.]

Ides enim sicut Apostolus ait, per dilectionem operatur. Unde item dicit: *Qui enim diligit alterum, legem impleuit*. Istam charitatē quia ueniens Christus per Spiritum sanctum

in expositi. Epist. ad Gal. Matt. 22.

1. Tim. 2.

Ex Epist. ad Seneri Episcop.

Ex Epist. ad Cælestinum num. diu. cennum.

Ex lib. con. Faustum.

quem promissum misit, in manifestatione donauit, quæ sola charitate iustitia legis posset impleri, propterea dixit, *Matth. 5. Non ueni soluere legem, sed adimplere.* Hoc est nouum testamentum, quod huic dilectioni hæreditas regni cælorum promittitur, quod in figuris veteris testamenti temporum distributione tegebatur. Vnde idem dicit: *Mandatuum nouum do vobis, vt vos inuicem diligatis.* Hæc est autem vera dilectio, vt in hærentes veritati iuste viuamus, & idè contemnamus omnia mortalia præ amore hominum quos eos volumus iuste viuere. Ita enim & mori pro fratribus utiliter parati esse poterimus, quod nos Dominus Iesus Christus exemplo suo docuit. Cum enim duo præcepta sint, in quibus *tota lex pendet & Prophetæ,* dilectio Dei, & dilectio proximi, non immerito plerunque scriptura pro vtroque vnum ponit, siue tantum Dei, sicut est illud, *Sci-mus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.* Et iterum: *Quisquis autem diligit Deum, hic cognitus est ab illo.* Et illud: *Quoniam charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis:* & alia multa. Quia & qui diligit Deum, consequens est vt faciat quod præcipit Deus, & intantum diligit inquantum facit. Consequens ergo est, vt proximum diligit quia hoc præcepit Deus. Siue tantum proximi dilectionem scriptura commemorat, sicut est illud: *Inuicem onera vestra portate, & sic adimplebitis legem Christi.* Et illud: *Omnis enim lex in vno sermone impletur, in eo quod scriptum est, Diliges proximum tuum tanquam teipsum.* Et in Euangelio: *Omnia quæcumque vultis vt faciant vobis homines, & vos facite eis.* Hæc est enim lex & Prophetæ. Et pleraque talia reperimus in literis sanctis, in quibus sola dilectio proximi ad perfectionem præcipi videtur, & taceri de dilectione Dei, cum in vtroque præcepto lex pendeat & Prophetæ. Sed hoc idè, quia & qui proximum diligit, consequens est vt ipsam præcipue dilectionem diligit. *Deus autem dilectio est, & qui manet in dilectione, in Deo manet.* Consequens ergo est vt præcipue Deum diligit. Quæri potest cur Apostolus solam commemorauerit proximi dilectionem qua legem dixit impleri, *Qui enim diligit alterum, inquit, legem impleuit.* Nam non adulterabis, non homicidium facies, non furaberis, non concupisces, & si quod aliud est mandatum, in hoc sermone recuperatur, *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Dilectio proximi malum non operatur, plenitudo enim legis charitas. Cur Apostolus solam proximi dilectionem commemorat, nisi quia dilectionem Dei possunt homines mentiri, quia rariores tentationes eam probant: in dilectione autem proximi facilius conuincuntur eam non habere, dum inique cum hominibus agunt? Consequens est autem vt qui ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente Deum diligit, diligit & proximum tanquam seipsum, quia hoc iubet ille quem ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente diligit. Item diligere proximum, id est, omnem hominem tanquam seipsum, quis potest nisi Deum diligit, cuius præcepto & dono dilectionem proximi possit implere? Cum ergo præceptum vtrunque sit, vt neutrum sine altero possit teneri, etiam vnum horum commemorare plerunque sufficit cum agitur de operibus iustitiæ, sed opportunius illud de quo facilius quisque conuincitur, Vnde & Ioannes dicit: *Qui enim non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non videt quomodo potest diligere?* Mentiebantur enim quidam dilectionem Dei se habere, & de odio fraterno eam non habere conuincebantur, de quo iudicare in quotidiana vita & moribus per facile est.

Nam non adulterabis: non occides: non furaberis non falsum testimonium dices: non concupisces. & si quod est aliud mandatum in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tanquam teipsum.]

Ex lib. ad Hieron. 2. Vt ergo non dicimus qui hanc virtutem habet, habere omnes, cum plenitudo legis sit charitas? An quanto magis est in homine, tanto magis est virtute præditus: quanto autem minus, tanto minus inest virtus, quia ipsa est virtus: & quanto minus inest virtus, tanto magis est vitium? Vbi illa plena & perfecta fuerit, nihil ex vitio remanebit. Nolite itaque putare fratres mei in hoc, quod ait Dominus, *Mandatuum nouum do vobis, vt vos inuicem diliga-*

tis, illud maius prætermisum esse mandatum, quo præcipitur, vt diligamus Dominum Deum nostrum *ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente.* Tanquam enim hoc prætermisum videtur dictum vt diligatis inuicem velut hoc ad illud alterum pertinere quod dictum est, *Diliges proximum tuum tanquam teipsum.* In his enim duobus præceptis, inquit, *tota lex pendet & Prophetæ.* Sed bene intelligentibus vtrunque inuenitur in singulis. Nam & qui diligit Deum, non potest eum contemnere præcipientem vt diligat proximum: & qui sanctè ac spiritualiter diligit proximum, quid in eo diligit nisi Deum? ipsa est dilectio ab omni mundana dilectione discreta, quam distinguendo addidit Dominus, *Sicut dilexi vos.* Quam enim nisi Deum dilexit in nobis? Non quod habebamus, sed vt haberemus, vt perducatur nos vbi sit Deus omnia in omnibus. Sic etiam medicus rectè dicitur ægros diligere. Et quid in eis diligit nisi salutem, quam cupit vtrique reuocare, non morbum quem venit expellere? Sic ergo & nos inuicem diligamus, vt quantum possumus inuicem ad habendum in nobis Deum cura dilectionis attrahamus. Hanc dilectionem donat ipse nobis, qui ait, *Sicut dilexi vos, vt & vos diligatis inuicem.* Ad hoc ergo nos dilexit, vt & nos diligamus inuicem, hoc nobis conferens diligendo nos, vt mutua dilectione constringamur inter nos, & tam dulci vinculo connexis membris corpus tanti capitis simus.

Tunc quippe est optimus homo, cum tota vita sua pergit in incommutabilem vitam, & toto affectu in hæret illi. Si autem fe propter fe diligit, non fe refert ad Deum, sed ad seipsum conuersus non ad incommutabile aliquid conuertitur, & propterea iam cum defectu aliquo se fruitur, quia melior est cum totus hæret atque constringitur incommutabili bono, quam cum inde vel ad seipsum relaxatur. Si ergo teipsum non propter te debes diligere, sed propter illum, vbi dilectionis tuæ rectissimus finis est, non succenseat alius homo, si etiam ipsum propter Deum diligis. Hæc enim regula dilectionis diuinitus constituta est. *Diliges,* inquit, *proximum tuum tanquam teipsum.* Deum vero *ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente.* Vt omnes cogitationes tuas, & omnem vitam, & omnem intellectum in illum conferas a quo habes ea ipsa quæ confers. Cum autem ait *toto corde, tota anima, tota mente,* nullam vitam nostræ partem reliquit quæ vacare debeat, & quæ locum dare vt re alia velit frui, sed quicquid aliud diligendum venerit in animum, illuc rapiatur quo totus dilectionis impetus currit. *Quisquis ergo rectè diligit proximum, hoc cum eo debet agere, vt ipse etiam toto corde, tota anima, tota mente diligit Deum.* Sic enim eum diligens tanquam seipsum, totam dilectionem sui & illius refert in dilectionem Dei, quæ nullum a se riuiulum duci extra patitur, cuius deriuatione minuat.

Decalogus legis decem præcepta habet, quæ sic sunt distributa, vt tria pertineant ad Deum, septem pertineant ad hominem. Est enim bellum quod secum agit homo dimicans contra concupiscentias malas, frenans auaritiam, elidens superbiam, suffocans ambitionem, trucidans libidinem. Has pugnas fac in occulto, & non vincaris in aperto. Ad hoc docentur manus vestræ ad prælium. Non est hoc in spectaculis vestris venator, quod citharista. Aliud agit venator, aliud citharista. In spectaculo Dei vnum est. Tangis easdem decem chordas, & feras occidis, vtrunque simul facis. Tangis primam chordam qua vnus colitur Deus, cecidit bestia superstitionis. Tangis secundam, qua nõ accipis nomen Domini Dei tui in vanum, cecidit bestia erroris nefandarum hæresum. Tangis tertiam chordam, vbi pro spe futura quietis facis quicquid facis, interficitur crudelior cateris bestijs amor sæculi huius. Propter amorem sæculi huius laborant homines in omnibus negotijs: tu autem in omnibus operibus tuis labora, non propter amorem sæculi, sed pro sempiterna requie quam promittit Deus. *Honora patrem tuum, & matrem tuam.* Tangis quartam chordam, vt honorem parentibus deferas, cecidit bestia impietatis. *Non machaberis.* Tangis quintam chordam, cecidit bestia libidinis. *Non occides.* Tangis sextam chordam, cecidit bestia crudelitatis. *Non furtum facies.*

Tangis septimam chordam, cecidit bestia rapacitatis. *Non falsum testimonium dices.* Tangis octavam chordam, cecidit bestia falsitatis. *Non concupisces uxorem proximi tui.* Tangis nonam chordam, cecidit bestia adulterinæ cogitationis. Aliud est enim non facere aliquid tale præter uxorem, aliud non appetere alienam uxorem. Ideo duo præcepta sunt, *non mæchaberis, & non concupisces uxorem proximi tui. Nō concupisces rem proximi tui.* Tangis decimam chordam, cecidit bestia cupiditatis. Ita cadentibus omnibus bestiis, securus & innocens in Dei dilectione & humana societate versaris. Charitatem habens, quæ est de corde puro, & cōscientia bona, & fide non ficta, diligit Deum & proximum sicut seipsum. Amator enim Dei amator est sui. Et non diligens Deum, non diligit proximum, quia non diligit seipsum. Pro hac autem dilectione patienter etiam mundi odia toleranda sunt. Necessè est enim, ut nos oderit, quos videt odisse quod diligit.

Dilectio proximi malum non operatur.]

Proximum omnem hominem oportet intelligi, quia nemo est, cum quo sit operandum malum, & dilectio proximi malum non operatur. Qui ergo amat homines, aut quia iusti sunt, aut ut iusti fiant, amare debet. Sic. n. & seipsum amare debet, aut quia iustus est, aut iustus ut sit. Sic enim diligit proximum tanquam seipsum sine ullo periculo. Qui enim aliter se diligit, iniuste se diligit, quoniam ad hoc se diligit, ut sit iniustus, ad hoc ergo ut sit malus, ac per hoc iam non se diligit. *Qui enim diligit iniquitatem, odit animam suam.*

Tenete ergo dilectionem, & securi estote. Quid times, ne malefacias alicui? Quis male facit ei, quem diligit? Dilige, non potest fieri nisi benefacias. Sed forte corripis. Amor hoc facit non seivitia. Sed forte cædis. Ad disciplinam facis, quia amor ipsius dilectionis non te permittit negligere indisciplinatum. Et fit quodammodo quasi diuersus fructus & contrarius, ut aliquando odium blanditur, & charitas sæuiat. Nescio quis odit inimicum suum, & fingit amicitiam. Videt illum aliquid facere mali, laudat, vult eum esse præcipitem, vult cœcum ire per abrupta cupiditatum suarum, unde forte non redeat, laudat eum, quoniam laudatur peccator in desiderijs animæ suæ, adhibet illi vnctionem adulationis suæ. Ecce odit & laudat. Alter videt amicum suum tale aliquid facere, reuocat il illum non audiat, profert etiã verba castigationis, obiurgat, litigat. Aliquando venit ad hanc necessitatem, ut litiget. Ecce odium blanditur, & charitas litigat. Noli attendere verba blandientis, & quasi sæuitiam obiurgantis: venam inspice, radicem unde procedat, quære. Ille blanditur ut decipiat, iste litigat, ut corrigat.

Plenitudo ergo legis est dilectio.]

Plenitudo legis charitas est, quia Deus proximusque diligitur. *In quibus præceptis charitatis tota lex pendet & Prophetæ.* Merito fit omnium reus, qui contra illam facit, in qua pendent omnia. Nemo autem peccat, nisi aduersus illam faciendo: quia *non adulterabis, non homicidium facies, non furaberis, non concupisces,* & si quod est aliud mandatum, in hoc sermone recapitulatur, in eo quod *diliges proximum tuum tanquam teipsum.* *Dilectio proximi malum non operatur.*

Plenitudo autem legis charitas. Nemo autem diligit proximum suum, nisi diligens Deum, ut hoc quantum potest, proximo impendat, quem diligit tanquam seipsum, ut ille diligit Deum: quem si ipse non diligit, nec se nec proximum diligit. *Mandatum nouum do vobis, ut diligatis inuicem, sicut dilexi vos, ut vos inuicem diligatis.* Quod autem hic ita dilexit, hoc est mandatum meum, velut non sit aliud, quid putamus fratres mei? Nunquidnam solum eius de ista dilectione mandatum est, qua diligimus inuicem? Nonne est aliud maius, ut diligamus Deum? Aut vero de sola nobis Deus dilectione mandauit, ut alia non inquiramus? Tria certe commendat Apostolus, dicens: *Manent autem fides, spes, charitas, tria hæc, maior autem his est charitas.* Et si in charitate, hoc est, in dilectione concluduntur duo illa, maior tamen dicta est esse non sola. De fide ergo nobis quam multa mandata sunt? Quam multa de spe? Quis potest cuncta

colligere? Quis enumerando sufficere? Sed intueamur, quod idem ait Apostolus: *Plenitudo legis charitas.* Vbi ergo charitas est, quid est quod possit deesse? Vbi autem non est, quid est quod possit prodesse? Dæmon credit nec diligit. Nemo diligit qui non credit. Frustra quidem, sed tamen potest sperare veniam, qui non diligit. Nemo autem potest desperare, qui diligit. Itaque vbi dilectio est proximi, ibi necessaria fides & spes. Et vbi dilectio proximi, ibi necessaria etiam dilectio Dei. Qui enim non diligit Deum, quomodo diligit proximum tanquam seipsum, quando quidem non diligit & seipsum? Est quippe impius & iniquus. Qui autem diligit iniquitatem, non plane diligit, sed odit animam suam. Hoc ergo præceptum Domini teneamus, ut nos inuicem diligamus, & quicquid aliud præcipit, faciemus, quoniam quicquid est aliud, hic habemus. Discernitur quippe ista dilectio ab ea dilectione, qua se inuicem diligunt homines sicut homines. Nam ut discerneret, adiunctum est, *Sicut dilexi vos.* Ut quid enim nos dilexit Christus, nisi ut possimus regnare cum Christo? Ad hoc ergo & nos inuicem diligamus, ut dilectionem nostram discernamus à cæteris, qui non ad hoc se inuicem diligunt, quia nec diligit. Qui autem se propter habendum Deum diligunt, ipsi se diligunt. Ergo ut se diligant, Deum diligunt. Non est hæc dilectio in omnibus hominibus. Pauci se propterea diligunt, ut sit Deus omnia in omnibus.

Qui sedes super Cherubin. Cherubin sedes gloriæ Dei, & interpretatur plenitudo scientiæ. Ibi sedet Deus in plenitudine scientiæ. Licet intelligamus Cherubin sublimes esse cœlorum potestates, atque virtutes, tamen si vis, eris Cherubin. Si enim Cherubin sedes est Dei, audi quid dicat scriptura. Anima iusti sedes sapientiæ. Quomodo, inquis, ero plenitudo scientiæ? Quis hoc implet? Habes unde impleas, *plenitudo legis charitas.* Noli per multa ire atque distendi. Terret te ramorum diffusio? Radicem tene, & de magnitudine arboris noli cogitare. Sit in te charitas, & necesse est plenitudo scientiæ consequatur. Quid enim nescit, qui charitatem scit? Quando quidem dictum est: *Deus charitas est.*

Et hoc scientes tempus, quia hora est iam nos de somno surgere. Nunc ergo propior est nostra salus, quam cum credidimus. Nox præcessit, dies autem appropinquauit.]

Et mane oratio mea præueniet te. Iam mane, posteaquam nox in fidelitatis & tenebræ transferunt. Quod mane ut mihi esset, misericordiam quidem tuam præuenit me. Sed quia restat illa clarificatio, vbi illuminabuntur occulta tenebrarum, & manifestabuntur cogitationes cordis, & laus erit unicuique à te, nunc in ista vita, in ista peregrinatione, in hac luce fidei, quæ in comparisonem tenebrarum infidelium iam dies est, sed in comparisonem diei, vbi videbimus faciem ad faciem, adhuc nox est, adhuc oratio mea præueniet te. Ut autem ista seruescat & exerceatur oratio, quod nobis quantum expediat nullis (ut opinor) verbis explicari potest, differtur bonum, quod in æternum dabitur, & mala transitura crebescunt, & sæpe amici & noti periclitantes secundum seculum sanctos formidine deserunt. De quibus dicit Apostolus: *Omnes me dereliquerunt, non illis imputetur.* Sed ut quid hæc oratio, nisi ut oratio huius sancti corporis mane, id est, post noctem infidelitatis in luce fidei præueniat Deum, donec veniat salus illa, in cuius nondum re, sed iam spe salui facti sumus, eamque cum patientia fideliter expectamus?

Abijciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis, sicut in die honeste ambulemus.]

Vita fidelium, quæ in hac carne atque in hoc seculo ducitur, in comparisonem vitæ infidelis atque impiæ non irrationabiliter lux & dies appellatur, dicente Apostolo: *Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.* Et illud: *Abijciamus ergo opera tenebrarum, & induamus nos arma lucis, sicut in die honeste ambulemus.* Qui tamen dies, nisi rursus in comparisonem illius diei, quo cœquales angelis facti videbimus Deum sicuti est, ipse quoque nox esset, non hic prophetiæ lucerna indigeremus. Vnde Apostolus Petrus dicit: *Habemus certiorum prophetiarum sermonem, cui benefacitis*

Ex lib. sen. Properi.

Ex tractat. Psal. 11.

Psal. 10. Ex ser. epi. Iam. 10.

Psal. 9.

Ex lib. ad Hieron. 2.

Ex tractat. Iam. Iam. 10. 10. 13.

I. Cor. 13.

Psal. 10.

I. Cor. 15. Ex tractat. Psal. 79.

I. Iam. 4.

Ex tractat. Psal. 87.

Ex libro de Gene. ad li. coram 4. Ephes. 5.

intendentes, sicut lucerna in obscuro loco, donec dies luceat, & lucifer oriatur in cordibus vestris.

Ex tractat.
Psal. 76.

Vita fidelium in comparatione vitæ infidelium dies est. Abjiciamus, inquit, opera tenebrarum, & induamur arma lucis, sicut in die honeste ambulemus. Ergo honeste viuentes, in comparatione vitæ impiorum in die sumus. Sed iste dies vitæ fidelium non sufficit. Hic enim quamuis dies sit vita fidelium, tentatio est vita humana super terram; Nox & dies. Dies in comparatione infidelium, nox in comparatione Angelorum. Habent enim diem Angeli, quem nos nondum habemus. Iam nos habemus, quem non habent infideles. Sed nondum habent fideles, quem Angeli habent. Tunc autem habebunt, cum erunt æquales Angelis Dei, quod illis in resurrectione promissum est.

Non in comessationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitijs, non in contentione & emulatione, sed induimini Dominum Iesum Christum.]

Ex epist. ad
Aurelium
episcopum.

Cum Apostolus tria breuiter genera vitiorum detestanda & vitanda vno in loco posuerit, de quibus innumerabilium peccatorum exurgit seges, vnum horum, quod secundo loco posuit, acerrimè in Ecclesia vindicatur. Duo autem reliqua, id est, primum & vltimum tolerabilia videntur hominibus, atque ita paulatim fieri potest, vt nec vitia iam putentur. Ait enim vas electionis: *Nō in comessationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitijs, non in contentione & dolo, sed induite vos Dominum Iesum Christum, & carnis curam ne feceritis in concupiscentijs.* Horum ergo trium cobilia & impudicitia ita magnum crimen putatur, vt nemo dignus non modo Ecclesiastico ministerio, sed ipsa etiam sacramentorum communione videatur, qui se isto peccato maculauerit. Et recte omnino. Sed quare solum? Comessationes enim & ebrietates ita concessæ & licitæ putantur, vt in honore etiam beatissimorum martyrum non solum per dies solennes (quod ipsum quis non legendum videat, qui hæc non carnis oculis inspicit) sed etiam quotidie celebrantur. Quæ sceditas si tantum flagitiosa, & non etiam sacrilega esset, quibuscumque tolerantia viribus sustentandam putarem, quanquam vbi est illud, quod cum multa vitia enumerasset idem Apostolus, inter quæ posuit ebriosos, ita concludit vt diceret: *Cum talibus nec panem edere?* Sed feramus hæc in luxu & labe domestica, & eorum conuiuioque, quæ priuatis parietibus continetur, accipiamusque cum eis corpus Christi, cum quibus panem edere, prohibemur: saltem de sanctorum corporum sepulchris, saltem de locis sacramentorum, de domibus orationum, tantum dedecus arceatur. De contentione autem & dolo quid ad me attinet dicere, quando ista vitia non in plebe, sed in nostro numero grauiora sunt? Horum autem morborum superbia mater est, & humanæ laudis auditas, quæ etiam hypocrisis sæpe generat. Huic non resistitur, nisi crebris diuinorum librorum testimonijs incutiatur timor & charitas Dei. Si tamen ille, qui hoc agit, seipsum præbeat patientiæ atque humilitatis exemplum, minus sibi assumendo quam offertur, sed tamen ab eis, qui se honorant, nec totum nec nihil accipiendo, & id quod accipitur laudis atque honoris non propter se, qui totus coram Deo esse debet, & humana contemnere, sed propter illos accipiatur, quibus consulere non potest, si nimia deiectione vilescat. Ad hoc enim pertinet, quod dictum est: *Nemo iuuentutem tuam contemnat.* Cum ille hoc dixerit, qui alio loco ait: *Si hominibus placere vellem, Christi seruus non essem.* Magnum est de honoribus & laudibus hominum non lætari, sed omnem eminentem pompam præcidere, & si quid inde necessarium retinetur, id totum ad vtilitatem honorantium salutemque conferre. Non enim frustra dictum est: *Deus confringet ossa hominum placere volentium.* Quid enim languidius, quid tam sine stabilitate ac fortitudine (quod ossa significant) quam homo, quem male loquætiæ lingua debilitat, cum sciat falsa esse, quæ dicuntur? Cuius rei dolor nullo modo animæ viscera dilaniaret, si non amor laudis eius ossa confringeret.

Et carnis curam ne feceritis in desiderijs.]

Crastinus enim dies (inquit) sollicitus erit sibi ipsi. Id est, vt cum oportuerit sumas cibum, vel potum, vel indumentum, cum ipsa scilicet necessitas urgere cæperit. Adferunt enim hæc, quia nouit pater vester, quod horum omnium indigeris. Sufficit enim diei, inquit, malitia sua, id est, sufficit quod ista sumere urget necessitas ipsa. Huic ergo pænæ temporalis necessitatis noli addere aliquid grauius. Quærentibus primum regnum & iustitiam Dei, id est, hoc præponentibus cæteris rebus, vt propter hoc cætera queramus, nõ debet subesse sollicitudo, ne illa desint, quæ huic vitæ propter regnum Dei sunt necessaria.

Fames & sitis quidem dolores sunt, vrunt & sicut febres necant, nisi alimentorum medicina succurrat. Quæ quoniam præsto est ex cõsolatione munus tuorum, in quibus nostræ infirmitati terra & aqua & cælum feruiunt, calamitas delitiæ vocatur. Hoc me docuisti, vt quemadmodum medicamenta, sic alimenta sumpturus accedam. Sed dum ad quietem satietatis ex indigentia molestia transeo, in ipso transitu insidiatur mihi laqueus concupiscentiæ. Ipse enim transitus voluptas est, & non est alius, quod transierat, quàm quo transire cogit necessitas. Et cum salus sit causa edendi & bibendi, adiungit se tanquam pedissequa periculosa iucunditas, & plerumque præire conatur, vt eius causa fiat, quod salutis causa me facere, vel dico vel volo. Nec idem modus vtriusque est. Nam quod saluti satis est, delectationi parum est, & sæpe incertum fit vtrum adhuc necessaria corporis cura subsidium petat, an voluptaria cupiditas fallaciæ ministerium suppetat. Ad hoc incertum hilaris est infelix anima, & in eo præparat excusationis patrocinium, gaudens non apparere, quod satis sit moderationi valetudinis, vt obtentu salutis obumbret negotium voluptatis. His tentationibus quotidie conor resistere, & inuoco dextram tuam. Nemo enim potest esse continens, nisi tu des.

Nec nos terrent quædam more sapientium corpori necessaria. Non enim eis eget ipse animus, in quo posita est beata vita. Ipse enim perfectus est, nullus autem perfectus aliquo eget. Et quod videtur corpori necessarium, sumet si affuerit. Si non affuerit, non eum istarum rerum franget inopia. *Omnis namque sapiens fortis est.* Nullus autem fortis aliquid metuit. Non igitur metuit sapiens ad mortem corporis aut dolores, quibus pellendis vel euitandis, vel differendis sunt necessaria illa, quorum ei potest contingere inopia, sed tamen non definit eis bene vt, si ipsa non desunt. *Carnis, inquit, prouidentiam ne feceritis in concupiscentijs, quia gerimus curam carnis ad necessitatem salutis.* Nemo enim vniquam carnem suam odio habuit, sicut ipse itidem dicit. Hinc est, quod etiam Timotheum, nimium (sicut apparet) corporis castigatorem admonet, vt modico vino vtatur propter stomachum, & frequentes suas infirmitates.

C A P V T X I V .

Infirmum autem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum. Alius credit manducare se omnia, qui autem infirmus est, olus manducet.]

Cor hominis nec videre possumus, nec ostendere. Deus dicit: *Quæ palam sunt vobis, quæ occultæ sunt mihi?* Paulus dicit Apostolus: *Frates nolite ante tempus iudicare quicquam, donec veniat Dominus, & illuminet abscondita tenebrarum, & manifestabit cogitationes cordium, & tunc laus erit vnicuique à Deo.* Non potes inspicere cor noui Christiani. Quid? Cor veteris Christiani potes? Dicturi estis, sed ex necessitate credit. Posset & de illo dici, de quo paulo ante loquebamur, qui primo fuit blasphemus, & persecutor, & iniurius. Et ipsi enim quædam necessitas impacta est, cœlesti voce prostratus est. Vt lumen haberet lumen perdidit, Minare quod volueris: & quantum volueris, da cuiuslibet homini. Quid dulcius ista luce? Quam tamen Paulus, nisi perdidisset, æternam non accepisset. De necessitate credit. Quid timuit? Dicatur mihi quid timuit, Clamantes oues? Oues clamare possunt, mordere non possunt. Potuit & in ipso clamore ouium aduertere gloriam Dei, & timere iudicium Dei. Excitatus est à somno quodammodo, vt

confi-

consideraret impleri de Christo, quæ sunt prædicta de Christo, tantum posse nomen Christi, tantum prævalere gloriam Dei. Itaque breuiter dico charitati vestræ. Ecclesiam Dei alloquor, populum Dei alloquor. Si credidit, tu inuenisti: si timuit, tu vicisti. Interim fratres, ad quod possunt homines, vltra nobis non vsurpemus, quod concessum nõ est. Apostolus dicit: *Infirmum autem in fide recipite, non in diuinationibus cogitationum.* Non nobis vsurpemus diiudicare cogitationes aliorum, sed Deo præbeamus cogitationes nostras etiam pro illis, de quibus forte aliquid dubitamus. Forte dubitat aliquid nouitas ipsius. Amate abundantius dubitantem: amore vestro curate, de corde infirmi dubitationem. Interioriorem faciem videte, de qua gaudeatis, cor Deo committite, pro quo oretis. Sciatis eum desereri a malis, suscipiatur a nobis: Plus amate hominem, quam prius oderatis errorem. Sicut venit Christus ægros sanare: de quo per Euangelium audiuius: *Quia non est opus sanis medico sed male habentibus.* Et, *quis est homo, qui cum per dederit unam ouem, nonne relinquet nonaginta nouem in montibus, & it querere unam, quæ perierat, & cum inuenerit, gaudet de illa? Sic gaudet pater meus de vno penitente magis, quam de nonaginta nouem iustis, quibus non est opus penitentia.* Sic prorsus venit Christus ægros sanare, sic se nouit de inimicis suis misericors vindicare. Quibus forte animus dolet, cõfortibus eius erroris ad horam irascuntur, postea fortassis imitabuntur. Itaque fratres commendamus eum & orationibus vestris, & dilectioni vestræ, & amicitia fidelissimæ, & susceptioni infirmitatis eius. Quomodo prærit, sic sequitur. Bonam viam docete, bonam in vobis inueniat. Iam factus Christianus, discernat quid intersit inter id, quod dimisit, & id quod inuenit. Vitam ipsius & studium circa fidem Christi posteriora tempora comprobabunt: nunc autem fratres mei non fuit necesse, non fuit consilii pastorum repellere pulsantem, differre quærentem: de occultis cordis velle iudicare, & vocem manifestam non acceptare, nec consilij fuit, nec propositi nostri. Nouimus enim, quemadmodum minetur misericors illa Dei auaritia, vndique lucra quærentis de pecunia sua, & dicentis pigro seruo iudicare volenti, quod non videbat, & circa lucra colligenda demini torpescenti: *Serue nequam, ex ore tuo te condemno. Tu me dixisti hominem molestum, metere vbi non seminavi, colligere vbi non sparsi. Noueris ergo auaritiam meam. Tu daves pecuniam meam nummularijs, ego veniens cum vsurus exigerem.* Nos ergo non potuimus, nisi erogare pecuniam dominicam. Exactor ille erit non tantum ipsius, sed & omnium nostrum. Impleamus ergo officium prærogatoris, non vsurpemus locum exactoris. Itaque fratres opus Dei in animo habere, aliud quærebatis, aliud disponebatis, aliud inuenistis. Opus Domini commendamus, serui conseruis. Plus in eo diligamus, quod Dominus noster fecit, quam id, quod facere volebamus. Meliora enim sunt opera ipsius. Et magnam & deuorant vocem eius audiuius. Maioratum nolo, Christianus esse volo. Latamini, exultate amplius quam oderatis amate. Opus suum Christo orationibus commendate: animum fidelem, piuum, amicum rudimētis sæuis exhibete. Quid interest enim, quia videtis iam prouectam ætatem? Hora nona venit ad vineam mercedem æqualem accepturus.

Is qui manducat, non manducantem non spernat, & qui non manducat, manducantem non iudicat. Deus enim illum assumpsit.

EA facta quæ dubium est, quo animo fiant, in meliorem partem interpretemur. Quod enim scriptum est: *Ex fructibus eorum cognoscetis eos,* de manifestis dictum est, quæ non possunt bono animo fieri, sicut sunt stupra vel blasphemia, vel furta, vel ebrietates, & si qua sunt alia, de quibus nobis iudicare permittitur, dicente Apostolo: *Quid enim mihi de his, quæ foris sunt iudicare? Nonne de his, quæ intus sunt, vos iudicatis?* De genere autem ciborum, quia possunt bono animo & simplici corde sine vicio concupiscentiæ, quicunque humani cibi indifferenter sumi, prohibet idem Apostolus iudicari eos, qui carnibus vescébatur, & vinum bibebant, ab eis qui se ab huiusmodi alimentis tempera-

bant. *Qui manducat, inquit, manducantem non spernat, & qui non manducat, manducantem non iudicat.* Ibi etiam ait: *Tu quis es, qui iudicas alienum seruum? domino suo stat aut cadit.* De talibus enim rebus, quæ possunt bono animo & simplici fieri, quamuis etiam possint non bono, volebant illi cum homines essent in occulta cordis ferre sententiam, de quibus solus Deus iudicat. Ad hoc pertinet etiam illud, quod alio loco dicit: *Nolite ante tempus quicquam iudicare quousque veniat Dominus, & illuminet abscondita tenebrarum. & manifestabit cogitationes cordis, & tunc laus erit unicuique à Deo.* Sunt ergo quedam facta media, quæ ignoramus, quo animo fiant, quia & bono & malo fieri possunt, de quibus temerarium est iudicare, maxime vt condemnemus. *Horum autem veniet tempus, vt iudicentur, cum Dominus illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit cogitationes cordis.* Cum audimus, qui credit in Christum, non veniet in iudicium, intelligamus quia non veniet ad damnationem. Dicitur enim iudicium pro damnatione, sicut dicit Apostolus: *Qui non manducat, manducantem non iudicat,* id est, non de illo male existimet. Et Dominus dicit: *Nolite iudicare, ne iudicetur de vobis.* Non enim vobis tollit indulgentiam iudicandi, cum & Propheta dicat: *Si vere iustitiam diligitis, recte iudicate filij hominum.* Et ipse Dominus dicit: *Nolite iudicare personaliter, sed iustum iudicium iudicate.* Sed illo loco, vbi vetat iudicare, illud admonet, ne damnemus aliquem, cuius vel cogitatio nobis non aperta est, vel nescimus, qualis postea sit futurus.

Tu quis es qui iudicas alienum seruum? Domino suo stat aut cadit. Stabit autem. Potens est enim Deus statuere illum. Nam alius iudicat diem inter diem, alius autem iudicat omnem diem. Vni quisque in suo sensu abundet.]

QVamuis de omnibus regeneratis & pie viuētibus loqueretur Apostolus, dicens: *Tu quis es, qui iudicas alienum seruum? suo domino stat aut cadit,* continuo tamen respexit ad prædestinatos, & ait: *Stabit autem.* Et ne hoc sibi arrogarent, *Potens est enim Deus, inquit, statuere illum.* Ipse itaque dat perseverantiam, qui statuere potens est eos, qui stant, vt perseverantissime steter, vel restituere qui ceciderint: *Dominus enim erigit elisos.*

Qui sapit diem, Domino sapit.]

NEc isti Ecclesiæ deuoti sunt, qui videntur esse intus, & contra Christum viuunt, id est, contra mandata Christi faciunt. Nec omnino ad illam Ecclesiam pertinere iudicandi sunt, quam sic ipse mundat lauacro aquæ in verbo, vt exhibeat sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid huiusmodi. Quod si in ista Ecclesia non sunt, ad cuius membra non pertinent, nõ sunt in Ecclesia, de qua dicitur: *Vna est columba mea, vna est matris sue.* Ipsa est enim sine macula & ruga. Aut asserat, qui potest, huius columbæ membra esse, qui seculo verbis, non factis renunciant, interim ad quod videmus. Vnde dictum arbitror, *Qui sapit diem, Domino sapit.* Deus enim iudicat omnem diem. Secundum autem præscientiam, qua nouit, quos prædestinauerit ante mundi constitutionem conformes imaginis filij sui, multi etiam qui aperte foris sunt, & hæretici appellantur, multis & bonis Catholicis meliores sunt. Quid enim sint hodie, videmus, quid cras futuri sint, ignoramus. Et Deo quidem, apud quem sunt præsentia, quæ ventura sunt, etiam quod futuri sunt, iam sunt: nos autem secundum id, quod in præsentia est quisque hominum, quærimus vtrum in illius Ecclesiæ membris, quæ vna columba dicta est & sponsa Christi, sine macula & ruga, hodie depurandi sunt.

Et qui manducat, Domino manducat. Gratias enim agit Deo. Et qui non manducat, Domino non manducat. Gratias enim agit Deo.]

Ita dictum est: *annunciabitur Domino generatio ventura,* ac si diceretur Domino placebunt, qui annunciabunt non sibi, vt ita sit Domino annunciare, sicut est Domino viuere. Sic dictum est: *Qui manducat, Domino manducat, & qui non manducat, Domino non manducat.* Ad hoc quippe addidit, & gratias agit Deo, vt ostēderetur, quid esset Domino, facit, id est, in eius laudem facit. Tunc enim recte, tunc iuste, tunc pie fit, cum opus bonum in eius fit laudem, cuius gratia

1. Cor. 4.

Ex libro de ago. Christiano.

Matth. 7.

Psal. 58.

Ex libro de cor. & gra.

Psal. 144.

Ex libr. 4. de buq. par.

Cantic. 6.

In exposit. Psal. 21.

Ex libro de gra. noui testamenti.

donatur ut fiat. In quo affectu p̄ficiens quicquid boni facit, Domino facit, hoc est in eius laudem, cuius gratiam percepit, ut faciat. Unde est actio gratiarum, quæ intimo fidelium mysterio celebratur.

Nemo enim nostrum sibi vivit, & nemo sibi moritur. Siue enim vivimus, Domino vivimus: siue morimur, Domino morimur. Siue ergo vivimus, siue morimur, Domini sumus.]

Ex lib. 1. Psal. 144. Psal. 113. Eccles. 17. Ioan. 11. Sicut Domini magnitudinis non est finis, sic tuæ laudis non erit finis. Non enim cum mortuus fueris in hac carne, desines laudare Deum. Dictum est quidem: *Non mortui laudabunt te Domine.* Sed illi, de quibus dicitur: *A mortuo velut, qui non sit, perijt confessio:* non illi, de quibus ait: *Qui credit in me, licet moriatur vivet. Quia & Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob, non est mortuorum, sed vivorum.* Si enim nunquam ipse non eris, nunquam à laude ipsius tacebis. Timere poteris, ne dum vivis hic, non ipsius sis, & cum mortuus fueris, non sis ipsius? Audi Apostolum promittentem tibi securitatem: *Siue vivimus, Domino vivimus: siue morimur, Domino morimur. Siue ergo morimur, siue vivimus, Domini sumus.* Et unde factum est, ut eius sis mortuus. Quia precioso sanguinis te redemit. Et mortuus quomodo perdit seruum mortuum, cuius mors est precium tuum? Ideo cum dixisset: *Siue vivimus, siue morimur, Domini sumus, ut ostenderet ipsum precium, Ad hoc enim, inquit, Christus mortuus est, & resurrexit, ut & mortuorum & vivorum dominetur.*

In hoc enim CHRISTVS mortuus est, & resurrexit, ut & vivorum & mortuorum dominetur. Tu autem quid iudicas fratrem tuum? aut tu quare spernis fratrem tuum? Omnes enim stabinus ante tribunal Dei. Scriptum est enim: Vno ego, dicit Dominus, quoniam mihi steterunt omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo.]

Ex lib. Ezechiel. 20. Colos. 3. Philip. 3. Apoc. 20. Apoc. 14. Ideo Christus mortuus est, & resurrexit, ut & vivorum & mortuorum dominetur. Nec tenebit regnum mortis eum, pro quo mortuus est ille liber in mortuis. Regnant itaque cum illo etiam nunc sancti eius, aliter quidē, quam tunc regnabunt, nec tamen cum illo regnant zizanias, quāvis in Ecclesia cum tritico crescant. Regnant enim cum illo, qui faciunt, quod ait Apostolus: *Si resurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt sapite, ubi Christus est in dextera Dei sedens: quæ sursum sunt querite, non quæ super terram.* De qualibus item dicit, quod eorum conuersatio sit in cælis. Postremo regnant cum illo, qui eo modo sunt in regno eius, ut sint etiam ipsi regnum eius. Quomodo autem sunt regnum Christi, qui vt alia taceam, quamuis ibi sint, donec colligantur in fine seculi de regno eius omnia scandala, tamen illic sua quærunt, non Iesu Christi? *Et anima, inquit, occisorum propter testimonium Iesu, & propter verbum Dei, subauditur regnauerunt cum Iesu, animæ scilicet martyrum, nondum sibi corporibus suis redditis. Neque enim impiorum animæ mortuorum separantur ab Ecclesia, quæ nunc est etiam regnum Christi. Alioquin nec ad altare Dei fieret eorum memoria in communicatione corporis Christi, nec aliquid prodesset ad eius baptismum in periculis currere, ne sine illo finiatur hæc vita, nec ad reconciliationem, si forte per penitentiam malamue conscientiam quisquam ab eodem corpore separatus est. Cur enim sunt ista, nisi quia fideles etiam defuncti membra sunt eius? Quamuis ergo cum suis corporibus nondum, iam tamen eorum animæ regnant cum illo. Unde & alibi legitur: *Beati mortui, qui in Domino moriuntur. A modo iam dicit spiritus, ut requiescant à laboribus suis. Nam opera eorum sequuntur illos.* Regnat itaque cum Christo nunc primum Ecclesia in vivis & mortuis. Propterea enim, sicut dicit Apostolus: *Mortuus est Christus, ut & vivorum & mortuorum dominetur.* Sed ideo tantummodo martyrum animas commemoravit, quia ipsi præcipue regnant mortui, qui vsque ad mortem pro veritate certarunt. Sed à parte totum, etiam cæteros mortuos intelligimus pertinentes ad Ecclesiam, quod est regnum Christi.*

Non ergo amplius inuicem iudicemus, sed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri vel scandalum. Scio & cōfido in Domino Iesu, quia nihil commune per ipsum nisi ei qui existimat quid

commune esse, illi commune est. Si enim propter cibum frater tuus contristatur, iam non secundum charitatem ambulat. Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est. Non ergo blasphemetur bonum nostrum.]

DVo sunt, in quibus temerarium iudicium cauere debemus, cum incertum est, quo animo quidē factum sit, vel cum incertum est, qualis futurus sit, qui nunc vel bonus vel malus apparet. Si ergo quispiam (verbi gratia) conquestus de stomacho ieiunare noluit, & tu id non credens edacitatis id vitio tribueris, temere iudicabis. Item si manifestam edacitatem, ebrietatemque cognoueris, & ita reprehenderis, quasi nunquam illa possit corrigi atque mutari, nihilominus temere iudicabis. Non ergo reprehendamus ea, quæ nescimus, quo animo fiant, neque ita reprehendamus, quæ manifesta sunt, ut desperemus sanitatē, & vitabimus iudicium, de quo nunc dicitur: *Nolite iudicare, ne iudicetur de vobis.* Maxime autem hi temere iudicant de incertis, & facile reprehendunt, qui magis amant vituperare & damnare, quam emendare & corrigere. Quod vitium vel superbia est, vel infidentia.

Non est enim regnum Dei escæ & potus, sed iustitia & pax, & gaudium in spiritu sancto. Qui enim in hoc seruit Christo, placeat Deo, & probatus est hominibus. Itaque, quæ pacis sunt, scietur, & quæ adificationis sunt, inuicem custodiantur. Noli propter escam destruere opus Dei.]

Quod autem subiunxit: *Et iustificata est sapientia ab omnibus filiis suis,* ostendit filios sapientiæ intelligere de vso ciborum, nec in abstinentio, nec in manducando esse iustitiam, sed in æquanimitate tolerandi inopiam, & temperantia per abundantiam non se corrumpendi, atque opportune sumendi vel non sumendi ea, quorū non vñus, sed concupiscentia refrenanda est. Non enim interest omnino quod alimentorum sumas, ut succurras necessitati corporis, dummodo congruas in generibus alimentorum his, cum quibus tibi viuendum est, neque quantum sumas tantum interest, cum videamus aliorum stomachum citius fatiari, & eos tamen illi ipsi, quo paruo satiantur ardent & intolerabiliter, & omnino turpiter inhiare, alios autem plufculo quidem fatiari, sed tolerabilius inopiam perpeti, & vel ante ora positas epulas, si in tempore aut opus sit, aut necesse sit cum tranquillitate aspicere, neque tangere. Magis ergo interest, non quid vel quārum alimentorum pro congruentia hominum atque personæ suæ, & pro suæ voluntatis necessitate quis capiat, sed quanta facilitate ac serenitate animi careat, cum his vel oportet, vel etiam necesse est carere, ut illud in animo Christiano compleatur, quod Apostolus dicit: *Scio & minus habere, & scio abundare vbique. In omnibus & in omni inuitus sum. Et satiari, & esurire, philip. 4. & abundare, & penuriam pati. Omnia possum in eo, qui me confortat. Et illud: Neque si manducauerimus, abundabimus, neque si non manducauerimus, egēbimus. Et illud: Non est enim regnum Dei escæ & potus, sed iustitia & pax, & gaudium. Et quia solent homines multum gaudere carnalibus epulis, addidit: *In spiritu sancto. Iustificatur ergo sapientia ab omnibus filiis suis, qui intelligunt vtendis terrenis opportuna tempora esse debere, facilitatem vero carendi talibus, & amorem fruendi æternis, nō variari oportere per tempora, sed perpetuo retinere.**

Omnia quidem sunt munda, sed malum est homini, qui per offendiculum manducat. Bonum est non manducare carnem, & non bibere vinum, neque in quo frater tuus offendit aut scandalizatur, aut infirmatur. Tu fidem habes penes te metipsum, habet cor am Deo. Beatus qui non iudicat semetipsum in eo, quod probat. Qui autem discernit si manducauerit, damnatus est, quia non ex fide.]

AN nō videmus Israelitas malo suo impetrasse, quod culpabili concupiscentia petierunt? Concupierant enim carnis vesci, quibus pluebatur manna de cælo. Fastidiebant quippe, quod habebant, & quod non habebant, impudenter petebant, quasi non melius peterent non vt cibis, qui deerat indecenti desiderio præstaretur, sed vt ille, qui aderat sanato fastidio, sumeretur.

Quando enim nos delectant mala, & non delectant bona, rogare potius debemus Deum, ut delectet bona, quam ut concedantur mala. Non quia malum est carne vesci, cum de hac re loquens Apostolus dicat: *Omnis creatura Dei bona est, & nihil abijciendum, quod cum gratiarum actione suscipitur, sed quia sicut ipse item ait: Malum est homini qui per offendiculum manducat.* Et si per hominis offensionem, quanto magis Dei? Cuius in Israelitis non parua erat offensio reputare, quod dabat sapientia, & petere id, cui inhiabat, concupiscentia, quamuis illi nec peterent, sed quia deerat, murmurarent. Sed ut sciremus, non Dei creaturam esse culpabilem, sed inobedientiam, contumacem & inordinatam cupiditatem, non propter porcum, sed propter pomum mortem homo primus inuenit. Et Esau primatus suos non propter gallinam, sed propter lenticulam perdidit. Audiui aliam vocem tuam: *Post concupiscentias tuas non eas, & a voluntate tua vetare.* Audiui & illam ex munere tuo, quam multum amaui. *Neg, si manducauerimus, abundabimus, neque si non manducauerimus, deerit nobis.* Hoc vere. Nec illa res copiosum me faciet, nec illa erumnosum. Audiui & alteram: *Ego enim didici, in quibus sum sufficiens esse. Et abundare noui, & penuriam pati noui. Omnia possum in eo, qui me confortat.* Ecce iniles calororum caelestium, non puluis quod sumus. Sed memento Domine, quia puluis sumus, & de puluere fecisti hominem, & perierat & inuetus est. Nec ille in se potuit, quia idem puluis fuit, quem talia dicentem affectu tue inspirationis adamaui. *Omnia enim possum, inquit, in eo qui me confortat.* Conforta me ut possim. Da quod iubes, & iube quod vis. Iste se accepisse confitetur, & quod gloriatur, in Domino gloriatur. Alium audiui rogantem, ut accipiat: *Aufer a me concupiscentias ventris.* Vnde apparet sancte Deus meus te dare, cum sit quod imperas fieri. Docuisti me pater bone omnia munda mundis, sed malum esse homini, qui per offendiculum manducat, & omnem creaturam tuam bonam esse, nihilque abijciendum, quod cum gratiarum actione percipitur, & quia esca nos non commendat Deo, & ut nemo nos iudicet in cibo aut in potu, & ut qui manducat, non manducantem non spernat, & qui non manducat, manducantem non iudicat. Didici hoc. Gratias tibi, laudes tibi. Eripe me ab omni tentatione. Non ego immunditiam obsonij timeo, sed immunditiam cupiditatis. Scio Noe omne carnis genus, quod cibo esset vsui, manducare permissum, Heliam cibo carnis refectum, Ioannem mirabili abstinentia praeditum, animalibus, hoc est, locustis in escam cedentibus non fuisse pollutum. Et scio Esau lenticulam concupiscentia deceptum, & David propter aquae desiderium a seipso reprehensum, & regem nostrum non de carne, sed de pane tentatum. Ideoque populus in eremo non quia carnes desiderauit, sed quia escae desiderio aduersus dominum murmurauit, meruit improbari. Itaque freni gutturis temperata relaxatione & constrictione tenendi sunt. Et quis est Domine, qui non rapiaturaliquantulum extra metas necessitatis? Quisquis est, magnus est, magnificet nomen tuum. Ego autem non sum, quia peccator homo sum. Sed ego magnificet nomen tuum, & interpellat te pro peccatis meis, qui vicit seculum, numerans me inter infirma membra corporis sui: quia & imperfectum eius viderunt oculi tui, & in libro omnes scribentur.

Omne autem, quod non est ex fide, peccatum. Omnis in fidelium vita peccatum est, & nihil bonum sine summo bono. Vbi enim deest agnitio aeternae & incommutabilis veritatis, falsa virtus est etiam in optimis moribus.

CAPVT XV.

Debemus autem nos firmiores, imbecillitates infirmorum sustinere, & non nobis placere. Vnquisquisque vestrum proximo suo placeat in bonum ad edificationem. Etenim Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est: *Impropria impropertium tibi ceciderunt super me.*

Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. Hoc testimonio vsus est & Paulus Apostolus, & ait: *Quaecumque enim scripta sunt, ut nos doceremur scripta sunt, ut per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus.* Dixit

ergo Christi hanc fuisse vocem, *Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me.* Quare tibi? Nunquid patri exprobrati sunt, & non ipsi Christo? Quare opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me? Quia qui me odit, odit & patrem. Quia nemo exprobrauit Christo, nisi Deo exprobrans. *Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me, quia me inuenerunt.*

Quaecumque enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus. Deus autem patientia & solatij det vobis id ipsum sapere in alterutrum secundum Iesum Christum, ut vnanimus vno ore honorificetis Deum & patrem Domini nostri Iesu Christi. Propter quod suscipite inimicem, sicut & Christus suscepit vos in honorem Dei.

Nos ergo & ad commemorationem fidei nostrae, & ad consolationem spei nostrae, & ad exhortationem charitatis nostrae libros Propheticos & Apostolicos legimus tanquam caelesti tuba à torpore mortalitatis vite nos excitantes, & tanquam ad palmas supernae uocationis extendentes. De libris enim prophetis quiddam cum commemorasset Apostolus, sicut scriptum est: *Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me,* continuo subiunxit utilitatem diuinae lectionis: *Quaecumque enim ante scripta sunt, inquit, ut nos doceremur scripta sunt, ut per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus ad Deum.*

Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei ad confirmandas promissiones patrum: gentes autem super misericordia glorificare Deum, sicut scriptum est. Propterea consuabor tibi in gentibus Domine, & nomini tuo cantabo. Et iterum dicit. *Latamini gentes cum plebe eius. Et iterum: Laudate omnes gentes Dominum, & magnificate eum omnes populi. Et rursum Esaias ait. Erit radix Iesse, & qui exurget regere gentes, in eum gentes sperabunt. Deus autem spei repleat vos omni gaudio & pace in credendo, ut abundetis in spe & virtute Spiritus sancti. Certus sum autem fratres mei & ego ipse de vobis, quoniam & ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientia, ita ut possitis alterutrum monere. Audacius autem scripsi vobis fratres ex parte, tanquam in memoria vos reducens propter gratiam, quae data est mihi à Deo, ut sim minister Christi Iesu in gentibus sanctificans Euangelium Dei, ut fiat oblatio gentium accepta & significata in Spiritu sancto. Habeo igitur gloriam in Christo Iesu ad Deum. Non enim audeo aliquid loqui eorum, quae per me non efficit Christus in obedientiam gentium verbo & factis, & in virtute signorum & prodigiorum in virtute Spiritus sancti, ita ut ab Hierusalem per circuitum vsque ad Illyricum repleuerim Euangelium Christi. Sic autem predicauit Euangelium hoc, ubi non nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum adificarem, sed sicut scriptum est: *Quoniam quibus non est annuntiatio de eo videbunt, & qui non audierunt de eo, intelligunt.* Propter quod impediabar plurimum venire ad vos, & prohibitus sum vsque adhuc. Nunc vero ulterius locum non habens in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos ex multis iam praecedentibus annis, cum in Hispaniam proficisci cepero spero quod praeterea videam vos, & à vobis deducar illuc si vobis primus ex parte fruius fuero.]*

Secundum speciem corporis, quam Iudaei viderunt & contempserunt, non apud nos fuit Christus: quia & hoc de illo dictum erat, sicut dicit Apostolus: *Dico enim Christum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei ad confirmandas promissiones patrum.* Ad illos debuit venire, quorum patribus est promissus. Ideo & ipse sic ait: *Non sum missus nisi ad oves, quae perierant domus Israel.* Sed quod ait Apostolus in sequenti: *Gentes autem super misericordia glorificare Deum.* Quid & ipse Dominus? *Habeo alias oves, quae non sunt ex hoc ovili.* Qui dixerat: *Non sum missus nisi ad oves, quae perierunt domus Israel,* quomodo habet alias oves, ad quas non est missus, nisi quia significauit praesentiam corporalem non se missum exhibere, nisi solis Iudaeis, qui viderunt & occiderunt? Et tamen inde multi & ante & postea crediderunt, ut esset semen, vnde alia mensis confurgeret. Nunc vero cum fama Euangelij & bono eius odore excitati, credunt fideles eius per omnes gentes, erit expectatio gentium, quando veniat, qui iam venit, quando ab omnibus videatur, qui tunc à quibusdam est visus, à quibusdam non est visus, quando veniat iudicaturus, qui venit iudicandus, quando veniat discre-

turus, qui venit vt non discernetur. Non enim ab impijs
 Christus est discretus, sed cum impijs iudicatus. De illo e-
 nim dictum est: *Et inter iniquos deputatus est.* Latro euasit,
 Christus damnatus est. Accepit indulgentiam criminofus,
 damnatus est, qui omnium crimina confitentium relaxa-
 uit. *Propterea confitebor tibi in gentibus Domine,* propterea tibi
 per me cōfitebuntur gentes Domine. *Et nomini tuo psallam,*
 & latius innotescet bonis operibus meis. Quod ait: *confite-
 bor tibi,* in eis vtique qui confitebuntur, in quibus & loquitur.
 Confessio autem non tantum peccatorum est, sed &
 laus Dei, sicut ipse in Euangelio: *Confitebor tibi,* inquit, *Do-
 mine pater celi & terra.* Quod autem ait: *Cantabo,* hoc est, il-
 lud canticum nouum, de quo in alio Psalmo dicitur: *Canta-
 te Domino canticum nouum, cantate Domino omnis terra.* Ipse
 quippe cantat in nobis, cuius gratia cantamus, sicut dicit
 2. Cor. 13. *Apostolus: An vultis experimētum eius accipere, qui in me loquitur
 Christus?* Neque enim omnis, qui labijs personat, cantat
 canticum nouum, sed qui eo modo cantat, vt Apostol. ad-
 monet, dicens: *Cantantes & psallentes in cordibus vestris Domi-
 no.* Intus enim est hoc gaudium, vbi vox laudis & canitur,
 & auditur, qua voce laudatur, qui gratis amandus est *toto
 corde, tota anima, tota mente:* amatoremq; suum accendit in
 se gratia sancti Spiritus sui. *Vt inhabitet gloria in terra nostra,*
 id est in ea terra, in qua natus erat, quia inde cōepit p̄dicare
 Christus, inde Apostoli, & illuc missi prius, inde Prophe-
 tæ, ibi Patriarchæ. Ipse etiam venit de semine Abraham. Ibi
 manifestatus, ibi mirabilia fecit. Postremo tantum hono-
 rem illi genti detulit, vt cum eum interpellaret quædam
 muliercula Chananæa salutem quærens filia: suæ, dixerit
 ei: *Non sum missus nisi ad oues, quæ perierunt domus Israel.* Hoc
 ergo videns Propeta, ait: *Veruntamen prope mentes eum
 salutare ipsius, vt inhabitet gloria in terra nostra.* *Misericordia &
 veritas occurrerunt sibi.* Veritas in terra nostra ex persona Iu-
 dæorum, misericordia in terra gæcium. Veritas enim vbi?
 Vbi erant eloquia Dei. Misericordia vbi? In illis qui dimi-
 serunt Dominum suum, & conuerterunt se ad dæmonia.
 Nunquid & ipsos dispersit? Quomodo si diceret voce ad
 istos, longe fugio eos, qui multum à me recesserunt. Voca,
 inueniant me quærentem se, quia ipsi nolebant quærere
 me. Ergo *misericordia & veritas occurrerunt sibi.* Quoniam po-
 pulo Israel etiam secundum carnem venienti de semine
 Abraham præmissa erant multa prophetice, & ita ille popu-
 lus propagatus est, in quo implerentur promissa Dei, non
 autem Deus clausis fontem bonitatis suæ etiam in alieni-
 genas gentes, quas sub Angelis constituerat, portionem si-
 bi faciens populum Israel, in hæc duo & Apostolus distin-
 cte distribuit misericordiam Domini & veritatem. Ait. n.
 Christum ministrum fuisse circumcisionis propter verita-
 tem Dei, ad confirmandas promissiones patrum. Ecce quæ
 non fefellit Deus, ecce quia non repulit plebem suam, quæ
 præscijt. Etenim cum de casu Iudæorum ageretur, ne quis
 putaret sic illos improbatos, vt nihil frumenti ex illa ven-
 tilatione in horreum mitteretur, ait Apostolus: *Non repulit
 Deus plebem suam, quam præscijit. Nam & ego Israelita sum.* Si
 totum ille spinæ fuerunt, vnde hoc granum vobis loquor?
 Ergo impleta est veritas Dei in his, qui ex Israelitis credi-
 derunt, & venit vnus paries ex circumcisione applicans se
 ad lapidem angularem. Sed ille lapis angulum nō faceret,
 nisi alium parietem ex gentibus susciperet. Ille itaque pa-
 rietes tanquam proprie pertinet ad veritatem, iste autem al-
 lius ad misericordiam. *Dico enim,* inquit, *Christum ministrum
 fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas pro-
 missiones patrum.*

Luce 22.
 Ex tractat.
 Psal. 16.
 Ex libro de
 gratia noui
 testamenti.
 Luce 10.
 Psal. 95.

2. Cor. 13.
 Ephes. 5.

Ex tractat.
 Psal. 84.

Matt. 15.

Ex tractat.
 Psal. 87.

Ex ferm. de
 pass. Domi-
 ni.

Gentes autem super misericordia glorificare Deum.] Rex ergo
 Iudæorum Christus, sub cuius leue iugum etiam gentes
 meruerunt salutem. Quia eis misericordia maiori conces-
 sum est hoc, apertius ipse ostendit Apostolus, vbi ait: *Dico
 enim ministrum fuisse circumcisionis ad confirmandas promissiones
 patrum. Gentes autem super misericordia glorificare Deum.* Neq;
 enim debitum erat panem sistorum tollere, & mittere canibus,
 nisi canes humiliati ad colligendas micas, quas de mensa
 dominorum cadere cernerent, per ipsam humilitatem ex-
 altati atque homines facti, ad ipsam mensam mererentur
 accedere.

Dominus qui dixit: *Non sum missus nisi ad oues, quæ perierunt* Ex eodem
domus Israel: ostendens illis redditam presentiam ipsius pro-
 missionem, ait tamen alio loco: *Habeo alias oues, quæ nō sunt
 ex hoc ouili, & cetera.* Hinc Apostolus ait: *Dico ergo Christum
 ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei ad confir-
 mandas promissiones patrum.* Ecce quid est? *Non sum missus nisi
 ad oues, quæ perierunt domus Israel.* Deinde subiungit Apo-
 stolus, dicens: *Gentes autem super misericordia glorificare Deum.*
 Ecce quid est, *Habeo alias oues, quæ non sunt de hoc ouili, oportet
 me & ipsas adducere, vt sit vnus grex, & vnus pastor.* Quod
 vtrunque breuiter dictum est in eo, quod de prophetia
 Apostolus idem commemorat: *Laiamini gentes cum plebe
 eius.*

Nunc igitur profisciscar in Hierusalem ministrare sanctis. Pro-
 bauerunt enim Macedonia & Achaia collationem aliquam face-
 re in pauperes sanctorum, qui sunt in Hierusalem. Placuit enim eis,
 & debitores sunt eorum. Nam si spirit alium eorum participes fa-
 cti sunt gentiles, debent & in carnalibus ministrare eis. Hoc igitur
 cum consummauero eis fructum hunc, per vos profisciscar in Hispaniam.
 Scio autem, quoniam veniens ad vos in abund-
 antia benedictionis Christi veniam. Obsecro ergo vos fratres per
 Dominum nostrum Iesum Christum, & per charitatem sancti Spi-
 ritus, vt adiuuetis me in orationibus ad Deum, vt liberer ab infide-
 libus, qui sunt in Iudæa & obsequij mei oblatio accepta fiat in Hie-
 rusalem sanctis, vt veniam ad vos in gaudio per voluntatem Dei,
 vt refrigeret vobiscum. Deus autem paci sit cum omnibus vobis.
 Amen.

Communis cura erat omnibus Apostolis de pauperi-
 bus sanctorum, qui erant in Iudæa, qui rerum suarum
 venditarum precia ad pedes Apostolorum posuerant. Sic
 ergo ad gentes missi sunt Paulus & Barnabas, vt Ecclesie
 gentium, quæ hoc non fecerant, ministrarent in oratione
 ipsorum eis, qui hoc fecerant. Et idcirco ait:

Nunc autem pergam Hierusalem ministrare sanctis, placuit n.
 Macedonia & Achaia communionem aliquam facere in pauperes
 sanctorum, qui sunt in Hierusalem. Placuit enim illis & debitores
 eorum sunt. Si enim spiritualibus eorum communicauerunt gentes,
 debent & in carnalibus ministrare eis. Qui quia prope inueni-
 ti sunt, & vtilis fuerunt gentibus, quæ ab idolorum cultu
 ex longinquo vocabantur, secundum illud quod dictum:
 Ex Sion prodibit lex, & verbum Domini ex Hierusalem: debito-
 res eorum dixit Apostolus ex gentibus Christianos. Debi-
 tores, inquit, eorum sunt, & addidit quare: Si enim spiritali-
 bus eorum communicauerunt gentes, debent & in carna-
 libus ministrare eis.

Cum viderent Iudæi tanta signa fieri in eius nomine,
 quem partim per inuidiam, partim per errorem crucifixe-
 rant, alij incitati sunt ad persequendos prædicatores eius
 Apostolos. Alij verò ad ipsum amplius admirantes, quod
 in eius nomine quem veluti à se oppressum & victum rife-
 rant, tanta miracula fierent, pœnitendo conuersi credide-
 runt eum millia Iudæorum. Non erant iam illi tempora-
 lia beneficia terrenumq; regnum desiderantes à Deo, nec
 promissum regem Christū carnaliter expectantes, sed im-
 mortaliter intelligentes, & diligētes eum, qui pro ipsis ab
 ipsis tanta mortaliter pertulit, & eis vsque ad sui sanguinis
 effusionem peccata donauit, & immortalitatem à se sperā-
 dam & desiderandam exemplo suæ resurrectionis ostendit.
 Itaque iam veteris hominis terrena desideria mortifi-
 cantes, & spiritualis vitæ nouitate flagrantes, sicut præcep-
 rat in Euangelio dominus, vendebant omnia, quæ habe-
 bant, & precia rerum suarum ante pedes Apostolorum
 ponebant, vt ipsi distribuerent vnicuique, sicut cuique o-
 pus erat, viuentesque in Christiana dilectione concorditer,
 Non dicebant aliquid esse suum, sed erant illis omnia commu-
 nia, & anima & cor vnum in Deum. Deinde etiam ipsi à Iudæis
 carnalibus ciuibus carnis suę persecutionem passi atq; per-
 pessi sunt, vt latius Christus eorum dispersione prædica-
 retur, & imitarentur etiam ipsi patiētiam domini sui, quia
 qui propter eos mansuetus passus fuerat mansuetos pro se
 pati iubebat. Ex ipsis sanctorum persecutoribus fuerat et-
 iam Apostolus Paulus, & in Christianos maxime sequiebat,
 sed postea credens & Apostolus factus missus est ad Gen-
 tes, vt Gentibus Euangeliū prædicaret, grauiora perpassus

In expo-
 sitione
 epistolae
 ad Ro-
 mas.

Ex libro
 oper. man.
 Esai. 2.

Ex libro de
 catechiz-
 andis rudi-
 bus.

Act. 4.

pro nomine Christi, quam fecerat contra nomen Christi. Ecclesias autem constituens per omnes gentes, qua Euangelium seminabat, impense præcipiebat, vt quoniam ipsi ex idolorum cultu venientes, & ad vnum Deum colendum rudes, non facile poterant rebus suis venditis & distributis seruire Deo oblationes facerēt in pauperes sanctorum, qui erant in Ecclesijs Iudææ, quæ Christo crederant. Itaque illos tanquam milites, illos autem tanquam stipendiarios prouinciales Apostolica doctrina constituit, inferens eis Christum velut lapidem angularem, sicut per Prophetam prænunciatus erat, in quo ambo quasi parietes de diuerso venientes, de Iudæis videlicet atque gentibus germana charitate copularentur.

CAPVT XVI.

Commuendo autem vobis Phœben sororem nostram, qua est in ministerio Ecclesie, qua est Cenchrus, vt eam suscipiatis in Domino digne sanctis, & assistatis ei in quocunq; negotio vestri indigerit. Etenim ipsa quoq; assistit multis & mihi ipsi. Salutate Priscam & Aquilam adiutores meos in Christo Iesu, qui pro anima mea suas ceruices supposuerunt, quibus non solus ego gratias ago, sed & cuncta Ecclesia gentium, & domesticam Ecclesiam eorum. Salutate Ephentem dilectum mihi, qui est primitiuus Asia in Christo Iesu. Salutate Mariam, qua multum laborauit in vobis. Salutate Andronicum, & Iuliam cognatos & concaptiuos meos, qui sunt nobiles in Apostolis, qui & ante me fuerunt in Christo. Salutate Amphatam dilectissimum mihi in Domino. Salutate Urbanum adiutorem nostrum in Christo Iesu, & Stachin dilectum meum. Salutate Appellem probum in Christo. Salutate eos, qui sunt ex Aristoboli domo. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos, qui sunt ex Narcisci domo, qui sunt in Domino. Salutate Triphenam & Triphosam, qua laborant in Domino. Salutate Persidam charissimam, qua multum laborauit in Domino. Salutate Rufum electum domino, & matrem eius & meam. Salutate Asmeretum, Phlegontam, Hermen, Patrobam, Hermam, & qui cum eis sunt fratres. Salutate Philologum & Iuliam, Nereum & sororem eius, & Olympiadem, & omnes qui cum eis sunt, sanctos. Salutate inuicem in osculo sancto. Salutate vos omnes Ecclesie Christi. Rogo autem vos fratres, vt obseruetis eos, qui dispensationes & offendicula præter doctrinam, qua vos didicistis faciunt, & declinate ab illis. Huiusmodi enim Christo Domino nostro non seruiunt, sed suo ventri, & per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentium. Vestra enim obedientia in omni loco diuulgata est. Gaudeo igitur in vobis, sed volo vos sapientes esse in bono, & simplices in malo.]

Captiuatus est populus Israel ex ciuitate Hierusalem, & ductus in seruitutem Babylonie. Expectabat autem ille populus, donec implerentur tempora septuaginta annorum secundum prophetiam Hieremie: Factum est autem completis septuaginta annis, restitutum est templum, quod destructum erat, & regressa est de captiuitate magna pars illius populi. Sed quoniam dicit Apostolus: Hæc in figura contingebant illis, scripta sunt autem propter nos, in quos finis seculorum obuenerit, debemus & nos nosse prius captiuitatem nostram, deinde liberationem nostram: debemus nosse Babyloniam, in qua captiui sumus, & Hierusalem ad cuius reditum suspiramus. Ciuitas ergo illa quædam terrena cuiusdam ciuitatis æternæ in cælis vmbra gerebat. At vbi cœpit illa, quæ significabatur euidentius prædicari, vmbra qua significabatur, euidentius deiecta est. Propterea modo ibi templum non est, quod fabricatum fuerat in imaginem futuri corporis Domini. Tenemus lucem, vmbra transiit. Tamen adhuc in quadam captiuitate sumus. *Quamdiu sumus, inquit, in corpore peregrinamur à Domino.* Et videte nomina istarum duarum, ciuitatum, Babylon & Hierusalem. Babylon confusio interpretatur, Hierusalem visio pacis. Duas istas ciuitates faciunt duo amores. Hierusalem facit amor Dei, Babyloniam amor seculi. Interroget ergo de vnusquisque quid amet, & inueniet vnde fit eius. Et si se inuenierit ciuem Babylonie, extirpet cupiditatem, & plantet charitatem. Si autem se inuenierit ciuem Hierusalem, toleret captiuitatem, speret libertatem. Incipit exire, qui incipit amare. Exeunt enim multi latenter, & exeuntium pedes

sunt cordis affectus. Exeunt autem de Babylonia, de confusione. Quomodo exitur de Babylone, id est, de confusione? Qui primo confusi erant similibus cupiditatibus, incipiunt charitate distingui. Iam distincti non sunt confusi. Et si adhuc corpore permixti sunt, desiderio tamen sancto discernuntur. Et propter commixtionem corporalem nondum exierunt, propter affectum cordis cœperunt exire.

Omnis eruditus in sancta Ecclesia nosse debet, vnde ciues simus, & vnde peregrinemur, & peregrinationis nostre causam esse peccatum, reuersionis autem munus remissionem peccatorum, & iustificationem gratiæ Dei. Duas ciuitates permixtas sibi interim corpore & corde separatas, currere per ista volumina seculorum vsque in finem. Vna, cui finis est pax æterna, & vocatur Hierusalem: altera cui gaudium est pax temporalis, & vocatur Babylonia. Hierusalem interpretari visionem pacis, Babyloniam confusionem. Hierusalem in Babylonia captiua tenetur non tota, ciues enim eius angeli sunt, sed quod attinet ad homines prædestinatos in gloriam Dei, futurus per adoptionem coheredes Christi, quos de ipsa captiuitate redemit sanguine suo. Particulam ergo istam ciuitatis Hierusalem captiuam teneri in Babylonia pro peccato, incipere autem inde exire prius corde per confessionem iniquitatis, & charitatem iustitiæ, deinde postea in finem seculi etiam corpore separandam.

Deus autem pacis conterat Satanam sub pedibus vestris velociter. Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum. Salutate vos Timotheum adiutor meus, & Lucium & Iason, & Sosipater cognati mei. Salutate vos ego Tertius, qui scripsi Epistolam in Domino. Salutate vos Caius hospes meus, & vniuersa Ecclesia. Salutate vos Erastus arcarius ciuitatis, & Quartus frater. Gratia Domini nostri IESU CHRISTI cum omnibus vobis, amen. Ei autem qui potens est vos confirmare iuxta Euangelium meum, & prædicationis IESU CHRISTI.

Dictum est mulieri vel potius serpenti, cum puniret Deus peccatum primi hominis: Ipsa tuum obseruabit caput, tu autem obseruabis eius calcaneum. In magno mysterio est dictum, in figura dictum Ecclesie futuræ, facte de latere viri sui & hoc dormientis. Erat autem Adam forma hominis futuri. Hoc Apostolus dicit: Qui est forma futuri. Prefiguratum est, quod futurum erat, facta est Ecclesia de latere Domini dormientis in cruce. Nam de latere crucifixi percusso, sacramenta Ecclesie proflexerunt. Quid ergo dictum est Ecclesie? Iam modo audite, intelligite, caute. Ipsa tuum obseruabit caput, & tu eius calcaneum. O Ecclesia, caput serpentis obserua. Quid est caput serpentis? Prima peccati suggestio. Venit tibi in mentem nescio quid illicitum, noli ibi tenere mentem tuam, noli consentire, hoc quod venit in mentem caput serpentis est. Caput calca, & euades cæteros motus eius. Quid est, caput eius calca? Ipsam suggestionem contemne. Sed lucrum suggestit. Magnum ibi lucrum est, si hanc fraudem feceris, diues eris. Caput serpentis est, calca. Quid est calca? Contemne quod suggestit. Sed magnum aurum suggestit. Et quid prodest homini si totum mundi lucrum, anima autem sua deriuamentum patiat? Pereat mundi lucrum, ne fiat anime dampnum. Hæc dicens obseruasti caput serpentis, & calcasti. Ille autem diabolus calcaneum tuum obseruat. Quid est, obseruat calcaneum tuum? Quando laberis à via Dei, tu obseruas primam suggestionem, ille obseruat lapsum tuum. Si enim lapsus fueris, cadis: si cecideris, possidebit. Vt autem non cadas, noli exire de via. Angustiam tibi semitam strauit Deus: quicquid est extra illam, lubricum est. Propterea lumen est Christus, & via est Christus. *Erat lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Et, ego sum via, & veritas & vita.* Si ergo ipse est lumen, ipse est via, si ab illo recesseris, nec in lumine eris, nec in via. Et quid te sequitur? Quod dicit impijs quidam Psalmus: *Fiat via illorum tenebra & lubricum.* Hic ergo draco antiquus hostis noster ita feruidus, insidius astutus, in mari magno est. Draco hic quem finxisti ad illudendum ei. Iam tu illude draconi. Ad hoc enim hic factus est draco: Ille cadens peccato suo de sublimi habitatione cælorum ex angelo factus est diabolus.

Ex tractat. P sal. 136.

Ex tractat. P sal. 103.

Rom. 5.

Luca 9.

Ioa. 1. & 14.

P sal. 124. & 103.

Secundum reuelationem mysterij temporibus æternis taciti, quod nunc patet factum est per scripturas Prophetarum secundum præceptum æterni Dei ad obediendum fidei in cunctis generibus. cognitum soli sapienti Deo per Iesum Christum, cui honor & gloria in secula seculorum. Amen.]

Ex libro de natur. boni.

ATERNUS autem ignis non sicut Deus æternus. Quod etiam sine fine fit, non est tamen sine initio. Deus autem etiam sine initio est. Deinde quia licet perpetuus peccatorum supplicij adhibeatur, mirabilis tamen natura est. Illa est autem vera æternitas, quæ vera immortalitas, hoc est, illa summa incommutabilitas, quam solus Deus habet, qui mutari omnino non potest. Aliud est enim non mutari, cum possit mutari: aliud autem profus non posse mutari. Sicut ergo dicitur homo bonus, non tamen sicut Deus, de quo dictum est. *Nemo bonus nisi vnus Deus, & sicut dictum a anima immortalis, non tamen sicut Deus, de quo dictum est: Solus habet immortalitatem, & sicut dicitur homo sapiens, non tamen sicut Deus, de quo dictum est: Soli sapienti Deo, sic dicitur ignis æternus, nõ tamen sicut Deus, cuius solius immortalitas ipsa est vera æternitas.*

2. Tim. 6.

Ex lib. con. Maximi. 2.

Apoc. 19.

Matt. 4.

In illo etiam testimonio, vbi ait Apostolus: *Soli sapienti Deo*, non d. similis est error vester. Sed quod vobis respondimus de potentia, hoc etiam de sapientia respondemus. Si enim dixisset Apostolus, soli sapienti patri, nec sic inde filium separaret. Non enim quia in Apocalypsi de filio legitur: *Habens nomen scriptum, quod nemo scit, nisi ipse*, ideo pater nescit hoc nomen, à quo est inseparabilis filius. Sicut ergo scit & pater, quod nemo scire dictus est, nisi filius, quia inseparabiles sunt, sic etiam si dictum esset, soli sapienti patri, simul intelligi deberet & filius, quia inseparabiles sunt. Cum verò non sit dictum soli sapienti patri, sed *soli sapienti Deo*, & Deus vnus sit ipsa Trinitas, multo est facilius nobis huius solutio quæstionis, vt sic intelligamus solum Deum sapientem, sicut intelleximus solum potentem, id est, patrem & filium, & Spiritum sanctum, qui est vnus & solus Deus, cui soli seruire iusti sumus, ne male intelligentes, vel potius non intelligentes contra hoc præceptum facere videamur, quia & Domino nostro Iesu Christo ea quæ Deo debetur, seruitute seruimus. Non enim dictum est, Dominum Deum patrem adorabis, & illi plus seruias, vt seruire permitteremur & filio, plus tamen patri tanquàm maiori, minus autem filio tanquam minori Deo, sed dictum est: *dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruias. Soli scilicet omnipotenti, soli sapienti Deo, vt vos repelleremini, qui nolentes accipere vnum solum Deum patrem, & filium, & Spiritum sanctum, & dicentes vnum Dominum Deum, cui soli seruendum est, nõ esse nisi Deum patrem, & tamen etiam & filium Deum & Dominum confitentes, apertissime duos Deos & dominos, maiorem vnum, minorem alterum dicitis, & reos vos secundum errorem vestrum præcepti husus violati esse monstratis, quia non*

solum maiori, verum etiam minori ea quæ Domino Deo debetur seruitute seruias. Vbi autem dixit Apostolus, *soli sapienti Deo*, cum scriberet ad Romanos in fine Epistolæ, sic loquitur: *Ei autem qui potens est, inquit, vos confirmare secundum Euangelium meum, & præconium Iesu Christi, secundum reuelationem mysterij temporibus æternis taciti, manifestati autem nunc per scripturas Prophetarum secundum præceptum æterni Dei in obedientiam fidei in omnes gentes cognitum soli sapienti Deo per Iesum Christum, cui gloria in secula seculorum, hoc est, ei qui potens est nos confirmare, soli sapienti Deo in secula seculorum. Quod autem interpositum est per Iesum Christum, vtrum soli sapienti Deo per Iesum Christum accipi debeat, vt scilicet solus Deus sapiens per Iesum Christum sapiens esse intelligatur, non participando, sed gignendo sapientiam, quod est Christus Iesus, an verò non per Iesum Christum sapienti, sed per Christum gloria soli Deo sapienti, videtur ambiguum. Sed quis audeat dicere, per Iesum Christum fieri, vt sit sapiens Deus pater, cum secundum substantiam suam non dubitandum sit, eum esse sapientem, potiusque sit substantia filij per gignentem patrem, quam substantia patris per genitum filium? Restat ergo, vt soli sapienti Deo gloria sit per Iesum Christum, hoc est, clara cum laude notitia, qua innotuit gentibus Deus Trinitas per ipsum. Ideo per Iesum Christum, quia vt alia taceam, ipse præcepit baptizari gentes in nomine patris & filij, & Spiritus sancti, vbi præcipue commendata est huius indiuiduæ gloria Trinitatis. Deus itaque, quod est ipsa Trinitas, propterea solus sapiens recte dicitur, quia solus secundum substantiam suam sapiens est, non secundum accidentem, vel accedentem participationem sapientiæ, sicut est sapiens rationalis quæcunque creatura. Quod verò additum est, *cui*, vt diceretur *cui gloria*, cum sufficeret, si dictum esset, *ei* autem gloria, inusitatam nostræ linguæ indicat locutionem, non sensum, quem requiramus, vel de quo ambigamus, insinuat. Quid enim sensui deperit, si dicatur ei gloria, cui per Iesum Christum gloria? Hoc est namque ei per Iesum Christum gloria, quod est, cui per Iesum Christum gloria. Sed horum alter inusitatus, alter vsitatus est ordo verborum. Etiam hoc inseruisti verbis tuis, vt diceres, sed vere solus sapiens pater, quasi Apostolus dixerit, soli sapienti patri. Sed dixit, *soli sapienti Deo*: quia Deus est & filius, quod & vos vultis: Deus est & Spiritus sanctus, & si non vultis: & ista Trinitas est solus sapiens Deus, qui nec potuit vnquam esse insipiens omnino, nec poterit, non per gratiam sapientiæ particeps, sed sapiens immobilitate atque mobilitate naturæ.*

**FINIS EPISTOLAE AD
Romanos.**

INCIPIIT ARGUMENTVM IN
EPISTOLAM AD CO-
CORINTHIOS.

Corinthij sunt Achaici, & hi similiter ab Apostolo audierunt verbum veritatis, & subuersi sunt multifarie à falsis Apostolis, quidam à philosophiæ verbosa eloquentia, alij secta legis iudaicæ induciti sunt. Hos reuocat Apostolus ad veram fidem & euangelicam sapientiam, scribens eis ab Epheso per Timotheum.

EXPOSITIO EPI-
STOLAE PRIMAE AD
CORINTHIOS.

CAPVT PRIMVM.

DAVID vocatus Apostolus Iesu Christi, per voluntatem Dei, & Sosthenes fratres Ecclesie Dei, quæ est Corinthi, sanctificatis in Christo Iesu vocatis factis.] Paulus primo Saulus, hoc est, primo superbus, post humilis. Nam quando Saulus, à Saule nomen deriuatum erat. Saul autem rex superbus, in regno

autem David humilem persequebatur. Quando ergo Saulus, qui postea Paulus, tunc utique superbus, tunc persecutor innocentium, tunc vastator Ecclesie. Acceperat enim literas (veluti Zelosynagoge ardens, & insequens Christianum nomen) à sacerdotibus, vt exhiberet quoscunque intenuisset Christianos ad luenda supplicia. Cum pergit, cum anhelat cædes, cum sitit sanguinem, cœlesti Christi voce prostratus est persecutor, erectus est predicator. Prostrauit ergo Christus vna voce Saulum, erexit Paulum: hoc est, prostrauit superbum, erexit humilem. Nam quæ fuit ratio mutandi sibi nominis, vt cum Saulus antea vocaretur: Postea se Paulum dici velle, nisi quia Sauli nomen in se agnouit, cum persequeretur, fuisse superbiæ? Elegit ergo humile nomen, vt Paulus, hoc est, minimus vocaretur. Paulum enim minimum est. Paulum nihil est aliud, quam paruum. De quo nomine iam glorians, humilitatemque commendans, *Ego enim, inquit, sum minimus Apostolorum.* Ille Paulus Apostolus missus est. Minimus ille, factus magnus non per se, sed per eum, quem persequebatur, missus est ad gentes, ex latrone pastor, ex lupo ovis. Missus est ad gentes ille Apostolus minimus, & multum laborauit in gentibus, & per eum gentes crediderunt. Testes sunt eius Epistole. Habes hoc & in Euangelio sacratissime figuratum. *Filia archisynagoga quadam defuncta erat, pater eius rogabat Dominum, vt iret ad eam: ægram reliquerat & in periculo constitutam. Ibat Dominus ad visitandam & sanandam ægram. Interea mortua nunciata est, & dictum est patri, puella mortua est, nolite iam vexare magistrum. Dominus autem, qui sciebat, se mortuos posse iuicitare, non abstulit spem desperato, & ait patri: *Noli timere. Tantum crede.* Pergebat ad puellam, atque in itinere inter turbas quomodo potuit, coarctauit se quadam mulier, quæ fluxum sanguinis patiebatur, & diuturno illo languore in medicos frustra omnia, quæ habebat, impenderat. Vbi*

fimbriam vestimenti eius tetigit, sana facta est. Aliquid est, quod nobis significante mysterio loquitur Christus. Filia illa archisynagoga significabat populum Iudæorum, propter quem venerat Christus, qui dixit: *Non sum missus nisi ad oues, quæ perierant domus Israel.* Illa verò mulier, quæ fluxum sanguinis patiebatur Ecclesiam figurabat ex gentibus, ad quam Christus per præsentiam corporis non erat missus. Ad illam ibat, illius salutem iorendebat: hæc intercurrit, tangit fimbriam quasi nescientis, id est, sanatur tanquam ab absente. Dicit ille: *Quis me tetigit?* Quasi diceret: Non noui hunc populum. *Populus quem non cognoui seruauit mihi.* Tetigit me aliquis. *Ego enim sensi virtutem de me exisse,* id est, Euangelium emissum totum orbem implese. Tangitur autem fimbria, exigua pars vestimenti & extrema. Fac vellem Christi quasi Apostolos. Ibi fimbria Paulus erat, hoc est, extremus & minimus. Nam vtrunque de se dixit: *Ego sum minimus Apostolorum,* nam post omnes vocatus est, post omnes credidit, plus omnibus sanauit.

Cum omnibus qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi in eum loco ipsorum & nostro. Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Qui deuorant populum meum, vt cibum panis, Deum non inuocauerunt. Nonne quotidie tales rogant Deum? Nō rogant Deum. Attendite si possimus hoc dicere adiuuante ipso Deo. Deus gratis se vult coli, gratis se vult diligi, hoc est, caste amari, non propterea amari quia dat aliquid præter se, sed quia dat se. Qui ergo inuocat Deum, vt diues fiat, Deum non inuocat. Hoc inuocat quod vult ad se venire. Quid enim est inuocare, nisi vocare in se? In se vocare, hoc dicitur inuocare. Nam cum dicis: Deus da mihi diuitias, non vis vt ipse Deus ad te veniat, sed vis, vt diuitie veniant ad te. Quod vis vt ad te veniat, hoc inuocas. Si autem Deum inuocares, ipse ad te veniret, ipse esset diuitiarum tuarum. Nunc autem vis habere arcam plenam, & inanem conscientiam. Deus non implet domum, sed pectus. Quid tibi profunt exteriores diuitiæ, si te interior premit egestas? Ergo isti, qui propter secularia commoda, qui propter terrena bona, qui propter vitam præsentem & terrenam felicitatem inuocant Deum, non inuocant Deum. *Et multum misericors omnibus inuocantibus te.* Et quid est, quod dicit multis in locis scriptura: *Quia inuocant, & non exaudiam eos?* Certe misericors est omnibus inuocantibus se, nisi quia quidam inuocantes, non ipsum inuocant. De quibus dicitur: *Dominum non inuocauerunt.* Inuocant, sed non Dominum inuocant. Inuocas quicquid amas. Inuocas quicquid in te vocas. Inuocas quicquid vis, vt veniat ad te. Porro si Deū propterea inuocas, vt ad te veniat pecunia, vt veniat ad te hæreditas, vt veniat ad te secularis dignitas, illa inuocas, quæ vis vt veniant ad te. Quid ergo, inq, faciã? Quid orem? Quid ores? Quod te docuit Dominus, quod te docuit cœlestis magister. Inuoca Deum tanquam Deū, ama Deum tanquã Deum. Illo melius nihil est. Ipsum desiderã, ipsum concupisce. Vide inuocantem Deum in alio Psalmo. *Vnam petij à Domino, hanc requiram.* Quid est quod petij? *Vt inhabitem in domo Domini per omnes dies vite mee.* Vt quid hoc? vt contempler delectationem Domini. Si ergo amator Dei esse vis, sincerissimis medullis castisque suspirijs ipsum dilige, ipsum ama, illum flagra, illi inhia, quo iucundius nihil inuenis, quo melius, quo lætius, quo diuturnius. Quid enim tam diuturnum, quam id quod est sempiternum? Non times, ne aliquando à te pereat, qui facit, ne tu pereas. Si ergo tu inuocas Deum tanquam Deum, securus esto, exaudiris, pertinesque ad istum versum, *Et multum misericors omnibus inuocantibus te.*

Prope est Dominus omnibus inuocantibus eum. Vide quod sequitur: *Omnibus qui inuocant eum in veritate.* Nam multi eum inuocant non in veritate, aliud ab illo quærunt. Quare amas Deum? Quia dedit mihi sanitatem, quia dedit mihi uxorem diuitem, dedit, inquit, filios, dedit familiam. Ideo amas? Ideo nihil amplius quæraris? Esto esuriens, adhuc pulsa ad ianuam patrisfamilias, habet adhuc, quod det. In mendicitate es cum omnibus his, quæ accepisti, & nescis. Pannosam carnem mortalitatis adhuc portas,

Matt. 25.

Psal. 17.

Extr. 84.
Psal. 52.Extr. 84.
Psal. 80.
Prouer. 1.
Psal. 85.
& 13.Extr. 84.
Psal. 52.

stolam illam gloriæ immortalitatis nondum accepisti, & quasi iam satiatus non rogas. *Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quia ipsi saturabuntur.* Ergo si bonus est Deus, quia ista tibi dedit, quanto beator eris, cum seipsum tibi dederit? Desiderasti tanta ab illo, rogo te, desidera & ipsum. Neque enim vere dulcior ista, quam ille: aut aliqua ex parte comparanda sunt illi. Ergo qui Deum ipsum, à quo accepit, de quibus gaudet, præponit his omnibus rebus, quas accepit, ipse inuocat Deum in veritate. Inuocat te Domine fides mea, quam dedisti mihi, quam inspirasti mihi per humanitatem filij tui, per ministerium prædicatoris tui. Et quomodo inuocabo Deum meum, & Dominum meum? Quoniam utique in meipsum eum vocabo, cum inuocabo eum.

Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratia Dei, qua data est vobis in Christo Iesu, quia in omnibus diuites facti estis in illo, in omni verbo, & in omni scientia, sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis, ita ut nihil vobis desit in vlla gratia, expectantibus reuelationem Domini nostri Iesu Christi, qui & confirmabit vos vsque in finem sine crimine in die aduentus Domini nostri Iesu Christi.]

Ex tractat. Psal. 55. **I**n qua unquam die inuocauero te, ecce sciui quoniam Deus meus es tu. Magna scientia. Non ait, sciui quia Deus es, sed quia Deus meus es. Tuus est enim, cum tibi subuenit. Tuus est, cum tu ab illo alienus non es. Vnde dicitur: *Beatus populus, cuius est Dominus Deus ipseus.* Quare cuius est? Cuius enim non est? Omnium quidem Deus est, sed eorum proprie Deus dicitur, qui eum diligunt, qui eum tenent, qui illum possident, qui illum colunt, qui tanquam de domo magna ipsius, sunt familia eius, redempti magno sanguine vnici filij. Quantum dedit nobis Deus, ut ipsius essemus, & ipse sit nolter.

Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem filij eius Iesu Christi Domini nostri.]

Ex tractat. Plal. 109. **F**idelis Deus, qui se nostrum debitorem fecit, non aliquid à nobis accipiendo, sed tanta nobis promittendo. Parum erat promissio, etiam scripto se teneri voluit, veluti faciens nobiscum chirographum promissorum suorum, ut cum ea, quæ promissit, soluere inciperet, in scriptura promissorum considerare ordinem soluendorum. Tempus itaque prophetiæ prædictio erat, ut sæpe iam diximus, promissionum. Promisit salutem æternam & beatam vitam cum Angelis sine fine, & hæreditatem immarcescibilem, gloriam sempiternam, dulcedinem vultus sui, domum sanctificationis suæ in cælis, ex resurrectione à mortuis, nullum deinceps moriendi metum. Hoc est, promissum eius tanquam finale, ex quo decurrit omnis nostra intentio. Quo cum venerimus, nihil amplius requiramus, nihil amplius exigamus. Sed ad illud, quod erit in fine, quo ordine veniatur, neque hoc tacuit promittendo & prænunciando. Promisit enim hominibus diuinitatem. Mortalibus immortalitatem. Pccatoribus iustificationem. Abiectis glorificationem: Quicquid promissit, indigni promissit, ut non quasi operibus merces promitteretur, sed gratia à nomine suo gratis daretur.

Obsecro autem vos fratres per nomen Domini nostri Iesu Christi, ut idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata. Sitis autem perfecti in eodem sensu & in eadem scientia.]

Ex libro de past. **V**ti erant Apostoli, & vni dicitur: *Pasce oues meas.*

Mabsit ut desint modo boni pastores. Absit à nobis, ut desint. Absit à misericordia ipsius, ut non eos gignat, atque constituat. Vtiq; si sunt bonæ oues, sint & boni pastores. Nam de bonis ouibus fiunt boni pastores. Sed omnes boni pastores in vno sunt. Vnum sunt. Illi pascent, Christus pascat. Non enim vocem suam dicunt amici sponsi, sed gaudio gaudent propter vocem sponsi. Ille ergo pascat, vnus in his, & hi in vno. Gloriantur pastores, *Sed qui glorietur, in Domino glorietur.* Hoc est Christum pascere, hoc est Christo pacere, hoc est in Christo pascere. pter Christum sibi non pacere. Sint ergo omnes in pastore vno, & dicant vocem pastoris vnã, quã audiant oues, & sequantur pastorem suum. Non illum, aut illum, sed vnum, & omnes in illo vnã vocem dicant, diuersas voces non habent: *Obsecro vos fratres, ut idipsum dicatis omnes, & non sint in*

vobis schismata. Hanc vocem eliquatam ab omni schismate, purgatam ab omni heresi, audiant oues, & sequantur pastorem suum, dicentem: *Quæ sunt oues mee, vocem meam audiunt, & sequuntur me.* Sunt enim & montes boni: *Leuaui oculos meos in montes, vnde veniet auxilium mihi.* Et vide quia non tibi in montibus spes es. *Auxilium meum à Domino, qui fecit cælum & terram.* Noli putare te iniuriarum facere montibus sanctis, quando dixeris: *Auxilium meum non à mortuis, sed à Domino, qui fecit cælum & terram.* Ipsi montes hoc tibi clamant. Mons erat qui clamabat: *Audite in vobis schismata fieri, & vnusquisq; vestrum dicit: Ego sum Pauli. Ego Apollo. Ego Cepha. Ego autem Christi.* Leua oculos in istum montem, audi quid dicat: & ne in ipso monte remaneas, audi etiam quid sequatur: *Nunquid Paulus pro vobis crucifixus est?* Ergo posteaquam leuaeris oculos tuos in montes, vnde veniet auxilium tibi, id est, in auctores diuinarum scripturarum, attende, omnibus medullis suis, omnibus olisibus clamantem: *Domine quis similis tibi? ut securus sine vlla iniuria montium dicas: Auxilium meum à Domino, qui fecit cælum & terram.* Non solum tunc tibi non succensebunt montes, sed tunc amabunt, tunc magis fauebunt. Si in ipsis spem tuam posueris, contristabuntur.

Significatum est enim mihi de vobis fratres mei ab his, qui sunt Cloes, quia contentiones inter vos sunt. Hoc autem dico, quod vnusquisq; vestrum dicit. Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cepha, ego autem Christi.]

A Gebat Apostolus, ne quisque gloriaretur in homine: **Ex libro de præd.** quoniam dissensiones exorta fuerant inter Corinthios Christianos, ita ut vnusquisq; diceret: *Ego quidem sum Pauli. Alius autem. Ego Apollo. Alius vero; Ego Cepha.* Et inde verum est ut diceret: *Stulta mundi elegit Deus, ut confundat fortia. & ignobilia, & contemptibilia mundi elegit Deus, & ea quæ non sunt, tanquam sint, ut quæ sunt, euacuet, ut non gloriatur coram Deo omnis caro.* Hic certe contra humanam superbiam, satis clara est Apostoli intentio, ne in homine quisquam gloriatur, ac per hoc nec in seipso. Denique cum dixisset: *Vt non gloriatur omnis caro coram Deo, ut ostenderet, in quo debeat homo gloriari, mox addidit: Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu qui factus est nobis sapientia à Deo, & iustitia, & sanctificatio & redemptio, ut quemadmodum scriptum est, qui gloriatur, in Domino gloriatur.* Inde peruenit illa eius intentio, ut postea increpans dicat: *Adhuc enim estis carnales. Cum enim sint inter vos amulatio & contentio, nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis?* Cum enim quis dicat: *Ego sum quidem Pauli, alius autem, ego Apollo, nonne homines estis? Quid ergo est Apollo? Quid autem Paulus? Ministri per quos credidistis, & vnicique sicut Dominus dedit: Ego plantavi, Apollo rigauit, sed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.* Videtis ne nihil aliud agere Apostolum, nisi ut humilietur homo, & exaltetur Deus solus? quandoquidem in eis, qui plantantur & rigantur, nec ipsum plantatorem & rigatorem dicit esse aliquid, sed qui incrementum dat Deum. Quamuis & hoc ipsum, quod ille plantat, hic rigat, non ipsis, sed Domino tribuat, dicens: *Vnicuique sicut Dominus dedit. Ego plantavi, Apollo rigauit.* Hinc ergo in eadem intentione persistens, ad hoc venit ut diceret. Itaque nemo gloriatur in homine. Jam enim dixerat: *Qui gloriatur, in Domino gloriatur.* Post hæc & alia nonnulla, quæ his connectuntur, perducitur eadem ipsa eius intentio, ut dicat: *Hæc autem fratres transfigurati in me, & Apollo propter vos, ut in vobis discatis, ne supra quam scriptum est, vnus pro altero inflatur aduersus alterum. Væ illis qui odierunt vnitatem, & partes sibi faciunt in hominibus. Audiât illum, qui volebat eos facere vnum in vno ad vnum. Audiant illum dicentem: Nolite vos facere multos. Ego plantavi, Apollo rigauit, sed Deus incrementum dedit. Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Illi dicebant: Ego sum Pauli, ego Apollo, ego Cepha. Et ille: Diuisus est Christus? In vno estote, vnum estote, vnus estote. Nemo ascendit in cælum, nisi qui de cælo descendit. Ecce volumus esse tui, dicebant Paulo. Et ille: Nolo sitis Pauli. Sed eius estote, cuius est vobiscum Paulus. Nemo nouit filium, nisi pater*

Neque patrem quis nouit, nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare. Sicut ergo ipse per se nouit patrem, nos autem per ipsum nouimus patrem, sic intrat in ouile per seipsum, & nos per ipsum. Ostium dicebamus per Christum nos habere ad vos. Quare? Quia Christum predicamus. Nos Christum predicamus, & ideo per ostium intramus: Christus autem Christum predicat: quia seipsum predicat, & ideo pastor per seipsum intrat. Tenete ergo, quomodo Dominus Iesus Christus & ostium sit & pastor: ostium, pandendo se: pastor, intrando per se. Et quidem fratres mei, quod pastor est, dedit & membris suis. Nam & Petrus pastor, & Paulus pastor, & ceteri Apostoli pastores, & boni Episcopi pastores. Ostium uero nemo uestrum se dicit, hoc sibi ipse proprie tenuit, qua intrarent oues. Denique, Apostolus Paulus boni pastoris implebat officium, quando Christum predicabat, quia per ostium intrabat. At ubi oues indisciplinatae coeperunt facere schismata, & alia ostia sibi ponere, non qua intrarent, ut congregarentur, sed qua erraret, ut diuiderentur, dicentes alij: *Ego sum Pauli, alij ego Cephae, alij ego Apollo, alij ego Christi*, expauescent ad eos, qui dixerunt: *Ego sum Pauli*, tanquam clamans ad oues. Miseræ, qua itis? Non sum ostium. *Nunquid Paulus*, inquit, *pro uobis crucifixus est? aut in nomine Pauli baptizati estis?* Qui autem dicebant: *Ego sum Christi*, inuenerant ostium. Discite, quantum presumaris de Deo, & quantum tribuatis hominibus, quia *male dicitur omnis, qui spem suam ponit in homine*. Modestissime & humiliter sanctus Apostolus Paulus zelus uere Ecclesiam, sed sponso, non sibi, & horrens illis, quando uoluerunt dicere: *Ego sum Pauli, ego Apollo*, suam personam potius assumptis, quam calcaret & contemneret, ut Christum glorificaret. *Nunquid Paulus pro uobis crucifixus est? aut in nomine Pauli baptizati estis?* Repellit à se, sed ut mittat ad Christum. Non uult à sponsa amari pro sponso, nec amicos sponsi. Amici enim sponsi Apostoli. Huic sponso, & ille humilis Ioannes, qui purabatur Christum, zelabat. Vnde ait: *Non sum ego Christus. Sed qui post me uenit maior me est, cuius non sum dignus corrigiam calceamenti soluere*. Vere quia tantum se humiliat, ostendit se non esse sponsum, sed amicum sponsi, & ideo ait:

Qui habet sponsam, sponsus est. Amicus autem sponsi stat, & audit eum, & gaudio gaudet propter uocem sponsi. Huic ergo zelabat Ecclesiam & Apostolus, dicens: *Sic nos existimet homo, ut ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei*.

Ecclesiae filiae Apostolorum, filij dictum sunt. Ille enim rex regum. Illi autem reges, de quibus dictum est: *Sedebitis super duodecim sedes, iudicantes duodecim tribus Israel*. Prædicauerunt uerbum ueritatis, & genuerunt Ecclesias, non sibi, sed illi. Ad hoc pertinet sacramentum, quod scriptum est in lege: *Si mortuus fuerit frater, accipiat uxorem eius frater eius, & suscit et semen fratri suo*. Accipiat uxorem eius, & suscit et semen, non sibi, sed fratri suo. Dixit Christus: *Dic fratribus meis*. Dixit in Psalmo: *Narrabo nomen tuum fratribus meis*. Mortuus est Christus, resurrexit, ascendit, absentauit se corpore. Susceperunt fratres eius uxorem eius (prædicationem Euangelij) generaturi filios non per seipsos, sed per Euangelium propter nomen fratris: *Ego uos genui*. Itaque suscitantes propter nomen fratris semen fratri suo, quotquot genuerunt, non Paulianos aut Petrianos, sed Christianos nominauerunt. Videte, si non iste sensus uigilat & in his uersibus. Cum enim Dauid diceret: *A domibus eburneis (dixi de regalibus, amplis, pulchris, lenibus, qualia sunt corda sanctorum) subiecit: Ex quibus delectauerunt te filia regum in honore tuo*. Filiae quidem Regum, filij Apostolorum tuorum, sed in honore tuo, quia semen illi suscitauerunt fratri suo. Ideo ipsos, quos suscitauerat fratri suo Paulus, cum uideret currere ad nomen suum, exclamauit: *Nunquid Paulus crucifixus est pro uobis? Quid enim ait Iesus? Et habeat natus nomen defuncti*. Defuncto nascatur, defuncti nomine appelletur. Ad hoc legitimum Paulus uolentes appellari ex nomine suo reuocat: *Nunquid Paulus pro uobis crucifixus est? Ad defunctum aspice: Nunquid Paulus pro uobis crucifixus est? Quid ergo? Quando illos generasti, quid si nomen tuum illis imposuisti? Aut in nomine Pauli baptizati estis? Delectauerunt te filia Regum in honore tuo*. Tenete, seruate. *In honore tuo*.

Hoc est, habere uestem nuptialem, illius honorem, illius gloriam querere. Excellentes quippe in Ecclesia, pauci debent uigilanti intentione consulere, ne propter suos honores superbe agendo schismata faciant unitatis compage dirupta. Colles autem ita eos imitando & obediendo subsequantur, ut eis Christum anteponant, ne malorum montium (quoniam uidentur excellere) uana auctoritate seducti, se à Christi unitate dirumpant. Ideo dictum est: *Suscipiant montes pacem populo*. Dicant quidem: *Imitatores mei estote, sicut & ego Christi*, sed rursus dicant, *Licet si nos aut Angelus de caelo annunciuerit uobis præterquam quod accepistis, anathema sit*. Dicant etiam: *Nunquid Paulus pro uobis crucifixus est? Aut in nomine Pauli baptizati estis?* Ita suscipiant pacem populo Dei, id est, pauperibus Dei, non illis, sed cum illis regnare cupientes. Illi quoque non dicant: *Ego sum Pauli, ego autem Apollo, ego uero Cephae*: sed omnes dicant, *Ego sum Christi*. Hec est iustitia, non antepondere seruis domino, nec æquare: ita seuare oculos in motes, unde auxilium ueniat sibi, ut tamen auxilium non sperent à montibus, sed à Domino, qui fecit caelum & terram.

Et ego dico tibi, Tu es Petrus. Simon quippe antea uocabatur, hoc autem ei nomen, ut Petrus appellaretur, à Domino impositum est, & hoc in ea figura, ut significaret Ecclesiam. Quia enim Christus petra, petrus populus Christianus. Petra enim principale nomen est, ideo Petrus à petra, non petra à Petro, quomodo non à Christiano Christus, sed à Christo Christianus uocatur. Tu ergo, inquit, Petrus, & super hanc petram, quam confessus es, super hanc petram, quam cognouisti, dicens: *Tu es Christus filius Dei uiui, ad se aedificabo Ecclesiam meam*, id est, super me ipsum filium Dei uiui aedificabo Ecclesiam meam. Super me aedificabo te, non me super te. Nam uolentes homines aedificari super homines dicebant: *Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego uero Cephae*. Ipse est Petrus. Alij uero, qui uolebant aedificari super Petrum, sed super petram, dicebant: *Ego autem sum Christi*. Apostolus autem Paulus, ubi cognouit se eligi, & Christum contemni, diuisus est, inquit, Christus? *Nunquid Paulus pro uobis crucifixus est? aut in nomine Pauli baptizati estis?* Quomodo non in Pauli, sic nec in Petri, sed in nomine Christi, ut Petrus aedificaretur super petram, non petra super Petrum. Fuius enim, inquit, aliquando tenebrae, nunc autem lux, sed in Domino. Quod nemo potest in Paulo, nemo in Petro, nemo in alio ullo Apostolorum, hoc potest in Domino. Ideo bene Paulus uiliter se contemnens, illum commendans: *Nunquid Paulus pro uobis*, inquit, *crucifixus est? aut in nomine Pauli baptizati estis?* Non ergo in me, sed mecum, non sub me, sed sub illo.

Diuisus est ergo Christus? Nunquid Paulus crucifixus est pro uobis? aut in nomine Pauli baptizati estis?

Baptismus Domini diuinus, quia Dominus Deus. Potuit autem Iesus Christus, si uellet dare potestatem alicui seruo suo, ut daret baptismum suum tanquam uicem suam, & transferre à se potestatem baptizandi, & constituere in aliquo seruo suo, & tantam vim dare baptismi translato in seruum, quantam vim haberet baptismus datus à Domino. Hoc noluit ideo, ut in illo spes esset baptizatorum, à quo se baptizatos agnoscerent. Noluit ergo seruum ipse ponere in seruo. Ideoque clamabat Apostolus, cum uideret homines uolentes ponere spem in illo. *Nunquid Paulus pro uobis crucifixus est? aut in nomine Pauli baptizati estis?* Baptizauit ergo Paulus tanquam minister, non tanquam ipsa potestas. Baptizauit autem Dominus tanquam potestas. Intendite. Et potuit hanc potestatem seruo dare, sed noluit. Si enim daret hanc potestatem seruis, id est, ut ipsorum esset, quod Domini erat, tot essent baptismi, quot essent serui: ut quomodo dictus est baptismus tuus, sic diceretur baptismus Petri, baptismus Pauli, baptismus Iacobi, Thomae, Bartholomaei, Matthaei. Ille enim Baptismus Ioannis dictus est. Sed forte aliquis existet & dicit: Proba nobis, quod ille baptismus Ioannis dictus est. Probabo ipsa ueritate dicente, quando interrogauit Iudaeos: *Baptismus Ioannis unde est? de caelo an ex hominibus?* Ergo ne tot baptismi dicerentur, quod essent serui, qui baptizabant accepta potestate à Domino, sibi tenuit Dominus baptizandi

Extr. Psal. 71.

Psalm. 71. 1. Cor. 4. Galat. 1. 1. Cor. 1.

Psalm. 120. Ex ser. Euangel. Matt. 16.

Ephes. 5.

Extr. Euange. secundum Ioan. 5.

Matt. 21.

potestatem, seruis ministerium dedit. Dicit se seruis baptizare, recte dicit, sicut Apostolus dicit: *Baptizauit autem & Stephana domum, sed tanquam minister.* Ideo si sit & malus, & contingat illi habere ministerium, & si eum homines non norunt, & Deus eum nouit, permittit Deus baptizari per eum, qui sibi tenuit potestatem, ut siue baptizaret in ministerio seruis bonus, siue baptizaret in ministerio seruis malus, non sciret se ille, qui baptizaretur, baptizari nisi ab illo, qui sibi tenuit baptizandi potestatem. Ergo boues illi Dominum magnificabant, non se. Videte bouem magnificantem dominum suum, quia agnouit bos possessorem suum. Attendite bouem timentem, ne deferatur possessor bouis, & in bouem præsumatur, quomodo expauescit eos, qui volunt in eo spem ponere. *Nunquid Paulus pro vobis crucifixus est? aut in nomine Pauli baptizati estis?* Quod dedi, non ego dedi. Gratis accepistis. Columba de cælo descendit. *Ego, inquit, plantauit, Apollo rigauit, sed Deus incrementum dedit. Neque, qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.*

Ex tractat.
Euang. sec. I.
Ioann. 10.
Esa. 1.

Ex serm. in
epist. Ioan.
3. 1. & 3.

Scribo vobis filioli, quia remittuntur vobis peccata per nomen eius. Ideo filij, quia remissis peccatis nascimini. Sed per cuius nomen remittuntur peccata? Nunquid Augustini? Ergo nec per nomen Donati. Videris quis Augustinus, aut quis Donatus. Nec per nomen Petri. Nam diuidentibus sibi Ecclesiam, & partes facere de unitate conantibus, parturiens paruulos mater charitas, in Apostolo exponit viscera sua, conscindit quodammodo verbis vbera sua, plorat filios, quos videt efferri. Reuocat ad vnum nomen eos, qui multa nomina sibi facere volebant. Repellit ab amore suo, ut Christus ametur, & dicit: *Nunquid Paulus pro vobis crucifixus est? aut in nomine Pauli baptizati estis? Quid dicit? Nolo mei sitis. Ut mecum sitis, mecum estote. Omnes illius fumus, qui pro nobis mortuus est, qui pro nobis crucifixus est. Vnde & hic dimittuntur vobis peccata per nomen eius, non per nomen hominis alicuius. Temporibus Apostolorum, qui dicebant: Ego quidem sum Pauli, ego quidem Apollo, ego autem sum Cepha, quamuis non per impiorum, sed sanctorum nomina, ipsi tamen impia schismata faciebant. Hoc ipsorum erat proprium detestabile vitium. Quod vero sciebant, Christum pro se crucifixum, & se in eius nomine baptizatos, non erroris eorum, sed diuini apud eos muneris erat. Hanc Dei veritatem in iniquitate schismatum suorum detinebant. Hanc approbas Beatissimus Paulus, non per illa vitia destructa etiam istam destruit, sed per hanc confirmatam illa emendanda conuincit: *Nunquid Paulus, inquit, pro vobis crucifixus est? aut in nomine Pauli baptizati estis?* ut per verbum Dei, quod tenebant, de suo falso erubescerent, quod agebant. Prorsus fieri potest, ut aliqui verum habeant baptismum, & non habeant veram fidem, sicut fieri potest, ut verum habeant Euangelium, quod non recte intelligendo, falsi aliquid de Deo credant. Nunquid propter ipsam fidei falsitatem, etiam Euangelium (quod apud eos verum inuenitur) detestandum aut emendandum putabimus? Nec illos Corinthios arbitror (quos in schismata dissiuulisse redarguit) veram fidem habuisse in eo, quod dicebant: *Ego sum Pauli.* Hoc enim falsum erat. Veruntamen baptismum habebant: ex cuius veritate, ut istam corrigere falsitatem, ab eo ipso audiunt: *Nunquid Paulus pro vobis crucifixus est? aut in nomine Pauli baptizati estis?* Erant illic etiam, qui mortuos resurgere non credebant, & in eo utique non veram tenebant, atque habebant fidem. Ex eo tamen, quod verum habebant (quoniam credebant Christum resurrexisse, in quo fuerat baptizati) dat operam Apostolus, etiam illud curare, in quo eis fides sana non erat, dicens: *Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit.* Ut quoniam CHRISTVM resurrexisse crederant, & hoc in eis sanum erat, illud etiam sanaretur, quod resurgere mortuos, errore perniciosissimo non credebant.*

Ex libro de
vnicio bap.

Ex tractat.
Psal. 54.
Psal. 54.

Vide quemadmodum magnus ille miles Christi in se curam paruulorum iactari noluit. *Nunquid Paulus pro vobis crucifixus est? aut in nomine Pauli baptizati estis? Quid eis dixit aliud, nisi iactate in Dominum curam vestram, & ipse vos enutriet?* Modo autem vult paruulus iactare curam suam in

Dominum, & occurrit nescio quis, & dicit: *Ego excipio.* Responde & tu, portum quero, non sexum. Illuminans tu mirabiliter à montibus æternis. Magnifice, cum pondere dictum est tu, ne putet aliquis, quod eum montes illuminent. Multi enim putantes, quod ab ipsi montibus illuminarentur, fecerunt sibi partes de montibus, & ipsi montes ceciderunt, & ipsi contracti sunt. Nescio qui sibi fecerunt Donatum. Nescio qui sibi fecerunt Maximinum. Nescio qui fecerunt illum, & illum. Quare computat sibi salutem suam in hominibus esse, non in Deo? O homo. Venit ad te lux per montes, sed Deus te illuminat, non mons. Illuminans tu, inquit, tu non montes. Tu illuminans à montibus quidem æternis, sed tu illuminans. Ergo fratres ad hoc dictum est, ne quisquam vestrum velit suam spem ponere in hominem. Tam diu est aliquid homo, quam diu illi hæret, à quo factus est homo.

Nam recedens ab illo, nihil est homo & cum hæret illis. Tu sic accipe consilium per hominem, ut illum consideres, qui illuminat hominem. Etenim & tu potes accedere ad illum, qui tibi per hominem loquitur. Non enim fecit illum accedere ad se, & te repellit. Et qui vere sic accessit ad Deum, ut in illo habitet Deus, displicent illi omnes, qui in illo non ponunt spem suam. Propterea datum est quoddam exemplum. Cum ipsos Apostolos sibi diuiserunt, & in schismata ierunt, quid dicebant? *Ego sum Pauli, ego Apollo, ego Cepha, id est, Petri.* Hos plangit Apostolus, & dicit eis: *Diuisus est Christus? & se elegit, quem apud ipsos contemneret. Nunquid Paulus pro vobis crucifixus est? aut in nomine Pauli baptizati estis?* Vide bonum montem, quærentem gloriam non sibi, sed à quo montes illuminantur.

Nolebat de se præsumi, sed de illo, de quo ipse præsumperat. Quisquis ergo ita se commendare voluerit populis, ut si forte contigerit ei aliquis tumultus, frangat populos post se, & diuidat Ecclesiam Catholicam propter se, non est de illis montibus, quos illuminat altissimus. Sed quis est iste? contenebratus à se, non illuminatus à Domino.

Gratias ago Deo meo, quod neminem vestrum baptizauit, nisi Crispum & Caium. Ne quis dicat, quod in nomine meo baptizati sitis. Baptizauit autem & Stephana domum, cæterum nescio, si quem alium vestrum baptizauerim.

Poterat si voluisset Dominus Iesus baptismi sui potestatem dare alicui, vel aliquibus præcipuis seruis suis, quos iam fecisset amicos suos, qualibus ait: *Iam non vos dico seruos, sed amicos.* Ut quemadmodum per virgam florëtem demonstratus est Aaron sacerdos, ita in eiam Ecclesia, vbi plura & maiora miracula facta sunt, per aliquod signum demonstrarentur excellentioris sanctitatis ministri, & dispensatores mysteriorum, qui soli baptizare deberent. Sed si hoc fieret, quamuis eis à Domino attributus, tamen ipsorum iam baptismus diceretur, sicut baptismus Ioannis fuit. Ideo Paulus gratias agit Deo, quod neminem ipsorum baptizauerat, qui tanquam obliiti in cuius nomine baptizati essent, per hominum se nomina diuidebant. Cum enim tantum valet baptismus per hominem contemptibilem, quantum per Apostolum datus, ita nec illius, sed Christi esse cognoscitur. Quod in ipso domino Ioannes per illam columbæ speciem se didicisse testatur. Nam secundum quid aliud dixerit: *Et ego nesciebam eum, non plane video, nisi quia secundum aliquid eum sciebat, secundum aliquid adhuc nesciebat.* Sciebat videlicet sponsum filium Dei, de cuius plenitudine omnes acciperent. Sed quia sic ex eius plenitudine ipse acceperat baptizandi potestatem, ut Ioannis baptismus diceretur, nesciebat vtrum sic daturus esset & cæteris, an vero proprium baptismum sic habiturus, ut per quemlibet daretur, siue excellentioris gratiæ ministerium, siue inferioris, siue per centeni fructus hominem, siue sexageni, siue triceni, siue per frumentum, siue per paleam, non nisi illius vnus esse cognosceretur, & hoc per spiritum didicit, velut columbam descendentem & manentem super eum. Itaque inuenimus dictum ab Apostolis, & gloriam meam, & Euangelium meum, quamuis utique à Domino impartitum atque donatum. Baptismus autem meus nemo eorum dixit omnino. Neque enim omnium equalis

est gloria, nec ministrant omnes æqualiter, nec æquali prudentia sunt omnes prædici. Et in Euangelizando alius alio melius operatur, & ideo dici potest alius alio doctior ex ipsa doctrina spiritali. Alius autem alio magis, minus æ baptizatus dici non potest, siue ab inferiore, siue à superiore & maiore baptizetur.

Non enim misit me Christus baptizare, sed Euangelizare.

Non in sapientia verbi, ut non euacuetur crux Christi.]

Meritabiles tenebras in animo humano. Qui scit quemadmodum debeat leonem domare, & nescit quemadmodum debeat viuere. An & hoc ut sciat, sufficit ei liberum arbitrium, lexque naturalis? Hæc est sapientia verbi, qua euacuatur crux Christi. Sed qui dixit, *Perdam sapientiam sapientium*, quia ista crux non potest euacuari, protecto istam sapientiam, per stultitiam prædicationis, qua credentes sanantur, euerit. Si enim possibilitas naturalis per liberum arbitrium, & ad cognoscendum quomodo viuere debeat, & ad bene viuendum sufficit sibi, ergo Christus gratis mortuus est, ergo euacuatum est scandalum crucis. Cur non etiam ego hic exclamem? Immo exclamabo, & illis increpabo dolore Christiano. Euacuati estis à Christo qui in natura iustificamini, à gratia excidistis. *Ignorantes enim Dei iustitiam & vestram volentes constitare, iustitia Dei non estis subiecti.* Sicut enim finis legis, ita etiam humanæ naturæ vitiosæ Saluator Christus est, ad iustitiam omni credenti.

Non vsque adeo (inquam) duci me putes laudibus meis, ut iniuriam faciam præcedentibus sanctis. Nec præsumam vnquam in sapientia verbi, ne euacuatur crux Christi, sed scripturarum auctoritate contentus, simplicitati obedire potius studeo quam tumori. Sed melius, inquis, ratione quis, quam testimonijs edocetur. Quid ergo? Quam rationem afferre potes, si partum prædices virginis, si reddito oculos non neges cæcis, si sepultos redijisse ostendas à mortuis? Si horum ergo & incomprehensibilis ratio, & veritas prompta est, facilius in negotijs fidei, testimonijs creditur, quam ratio vestigatur.

Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est: ijs autem qui salui sunt, id est nobis, virtus Dei est. Sicut scriptum est, Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobo.]

Secundum scripturas sapiamus, non cogimur contra Christianam gratiam disputare, & ea dicere quibus demonstrare conemur naturam humanam neque in paruulis medico egere, quia sana est, & in maioribus sibi ipsam & iustitiam si velit posse sufficere. Acute quippe videntur hæc dici, sed in sapientia verbi, qua euacuatur crux Christi. Non est ista sapientia de sursum descendens: multo ardentiore zelo nos oportet accendi, ne euacuatur crux Christi. Euacuatur autem si aliquo modo præter illius Sacramentum, ad iustitiam vitamque æternam perueniri posse dicatur.

Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobo. Non enim suam in eis perdit & reprobatur quam ipse donauit, sed quam sibi arrogat qui non habent ipsius. Vnde commemorato isto Prophetico testimonio sequitur, & dicit Apostolus: *Vbi sapiens? Vbi scriba? Vbi conquisitor huius seculi? Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi? Nam quoniam in sapientia Dei non cognouit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes. Quoniam quidem Iudæi signa petunt, & Græci sapientiam querunt. Nos autem, inquit, prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam: ipsi vero vocatis Iudæis & Græcis, Christum Dei virtutem & Dei sapientiam, quoniam stultum Dei, sapientius est hominibus, & infirmum Dei fortius est hominibus. Hoc quali stultum & infirmum, tanquã sua virtute sapientes, fortesque contemunt. Sed hæc est gratia quæ sanat infirmos, non superbe iactantes falsam beatitudinem suam, sed humiliter potius veram miseriam consistentes.*

Vbi sapiens? vbi scriba? vbi conquisitor huius seculi?

Adiuimus filium Dei dicentem, *Confiteor tibi Pater, Domine cæli & terræ. Quid ei confitetur? In quo eum laudat? Quia abscondisti, inquit, hæc à sapientibus & prudentibus,*

*& reuelasti ea paruulis. Qui sunt sapientes & prudentes? Qui paruuli? Quæ ille occultauit sapientibus & prudentibus, & reuelauit paruulis? Sapientes & prudentes illos significat, de quibus Paulus dicit: Vbi sapiens? vbi scriba? vbi conquisitor huius seculi? Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi? Etiam nunc adhuc fortasse quæris. Qui sunt isti? Forte illi sunt, qui multum de Deo disputantes falsa dixerunt. Inflati doctrinis suis, Deum inuenire & cognoscere minime potuerunt, & pro Deo (cuius est incomprehensibilis, inuisibilisque substantia) putauerunt Deum esse ærem, ætherem, Deum esse solem, Deum esse aliquid quod sublimiter eminet in creatura. Attendentes enim magnitudines, & pulchritudines, & fortitudines creaturarum, ibi remanserunt, creatorem non inueniunt. Arguit illos liber sapientiæ, dicitur. Si enim tantum potuerunt valere, ut possent æstimare sæculum, quomodo eius Dominum non facilius inueniunt? Accusati sunt consumentes tempora sua & occupationes disputationum suarum in perferenda & quodammodo metienda creatura, quæsierunt meatus siderum, interualla stellarum, itinera cælestium corporum, ita ut computationibus quibusdam ad eam scientiam peruenirent, ut prædicarent defectum solis, defectum lunæ, & quando prædicarent, eueniret eo die, & ea hora, tantum, & tanta parte ex quanta parte illi prædixerant. Magna industria, magna solertia. Sed ibi creatorem scrutati sunt positum non longè à se, & non inueniunt. Quem si inuenissent, haberent apud se. Optimè itaque & rectissimè accusati sunt, qui potuerunt inuestigare numeros siderum, interualla temporum, defectum luminum cognoscere & prædicere. Rectè accusati sunt, quoniam à quo ista facta atque ordinata sunt, non inueniunt, quia quærere neglexerunt. Tu autem non valde eura gyros siderum, & cælestium, terrenorumque corporum numeros ignores. Vide pulchritudinem mundi, & lauda consilium creatoris. Vide quod fecit, ama qui fecit, tene hoc maxime. Ama qui fecit, quia & te ipsum amatorem suum, ad imaginem suam fecit. Ergo quia est mirum quia talibus sapientibus occupatis circa creaturas qui creatorem negligenter quærere voluerunt, nec inuenire potuerunt, abscondita illa, de quibus dixit Christus, *Abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus:* mirabilis est sapientes & prudentes deprehentos, etiam qui cognoscere potuerunt. *Reuelatur, inquit, ira Dei de cælo super omnem impietatem & iniustitiam hominum qui veritatem iniquitate detinent.* Quæris fortasse quam veritatem detineant in iniquitate? Quia quod notum est Dei, manifestum est in illis. Vnde manifestum est? Sequitur & dicit: *Deus enim illis manifestauit.* Adhuc quæris quomodo manifestauerit eis quibus legem non dedit? Quomodo ergo? *Inuisibilia enim eius, à constitutione mundi per ea que facta sunt intellecta conspiciuntur.* Fuerunt ergo quidam, non sicut Moyse famulus Dei, non sicut multi Prophetæ ista intuentes & intelligentes, adiuti Spiritu Dei, quem Spiritum fide hauserunt, faucibus pietatis biberunt, ore interioris hominis ructauerunt. Non ergo tales ignorauerunt: sed fuerunt alij dissimiles, qui per istam creaturam potuerunt peruenire ad intelligendum creatorem, & dicere de his quæ fecit Deus. Ecce quæ fecit gubernat & continet. Ille ipse qui fecit, implet sua præsentia ista quæ fecit. Potuerunt hoc dicere. Nam & ipsos in actibus Apostolorum commemorauit Paulus. Vbi cum dixisset de Deo, *In illo viuimus & mouemur & sumus,* quoniam apud Athenienses loquebatur vbi isti doctissimi extiterant, adiunxit continuo, *Sicut & quidam secundum vos dixerunt, non est leue quod dixerunt: Quoniam in Deo viuimus & mouemur & sumus.* Vnde ergo dissimiles? Vnde vituperati? Vnde rectè accusati? Audi Apostoli verba quæ dicere ceperam. *Reuelatur, inquit, ira Dei de cælo super omnem impietatem, & eorum scilicet qui legem non acceperunt. Super omnem impietatem & iniustitiam hominum, qui veritatem in iniquitate detinent. Quam veritatem? Quia quod notum est Dei, manifestum est in illis. Quo manifestante? Deus enim eis manifestauit. Quomodo manifestauit? Inuisibilia enim eius à constitutione mundi per ea que facta sunt, intellecta conspiciuntur,**

Rom. 1.

Act. 7.

*semperna quoque virtus eius ac diuinitas. Quare manifesta-
uit? Ut sint inexcusabiles. Si manifestauit ut sint inexcusabiles, unde ergo culpabiles? Quia cognoscetes Deum, non sicut Deum glorificauerunt. Quid est quod dicis, Non sicut Deum glorificauerunt? Neque gratias egerunt. Hoc est ergo glorificare Deum, gratias agere Deo? Hoc sane. Quid enim peius, si ad imaginem creatus, cognito Deo, ingratus eris? Hoc est prorsus, hoc est glorificare Deum, gratias agere Deo. Norunt fideles ubi, & quando dicatur: Gratias agamus Domino Deo nostro. Quis autem gratias agit Deo, nisi qui furtum cor habet ad Dominum? Ergo illi culpabiles qui sunt inexcusabiles, quia cognoscetes Deum, non sicut Deum glorificauerunt, nec gratias egerunt. Sed quid? Sed euauerunt in cogitationibus suis. Unde euauerunt nisi quia superbi fuerunt? Euasit & fumus in altum surgendo, & magis ignis lucet & roboratur, humiliter apprehendo. Euauerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum. Etiam fumus cum sit igne altior, obscurus est. Denique attende quod sequitur, & vide unde tota causa pendeat. Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Sibi arrogando quod praestiterat Deus, tulit quod dederat Deus. Ergo superbi ipse abscondit se, qui per creaturam diligenter scrutantibus creatorem insinuauerat non nisi se. Bene ergo Dominus: Abscondisti haec a sapientibus & prudentibus, siue ab illis qui multiplicibus disputationibus & solertissima inquisitione, ad inuestigationem creaturae peruenerunt, sed creatorem minime cognouerunt, siue ab illis, qui cognoscetes Deum, non sicut Deum glorificauerunt & gratias egerunt, & videre perfecte aut salubriter non potuerunt, quia superbi fuerunt. Abscondisti ergo haec a sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Quibus paruulis? Humilibus. Dic super quem requiescit Spiritus meus? Super humilem & quietum & trementem uerba mea. Haec uerba Petrus tremuit, Plato non tremuit. Teneat piscator, quod perdidit nobilissimus disputator. Abscondisti haec a sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Abscondisti superbis, & reuelasti humilibus. Quae sunt ista? Non enim cum hoc diceret, caelum & terram attendebat, & quasi manu demonstrabat cum diceret haec. Quis enim non uidet haec? Vident boni, vident mali, quia facit solem suum oriri super bonos & malos. Quae sunt ergo ista? Omnia mihi tradita sunt a Patre meo.*

Nonne stultum fecit Deus sapientiam huius mundi?]

Dicitur aliquando in scripturis sapientia pro astutia, abusione uerbi, non proprietate. Unde dicitur: *Vbi sapiens? vbi scriba? vbi conquistor huius saeculi? Nonne stultum fecit Deus sapientiam huius mundi? Quod uero dicitur sapientia abusione uerbi & in malo, consuetudine quidem scripturarum nostrarum: nam quemadmodum legantur auctores mundi, quid ad nos? habes in Genesis libro. Erat ibi serpens sapientior omnibus bestiis. Iste sapientior omnibus bestiis, acutus & astutus ad decipiendum agnoscitur. Pereant argumenta Philosophorum, qui negant in sapientem cadere perturbationes animorum. Stultum fecit Deus sapientiam huius mundi. Et Dominus cognouit cogitationes hominum, quoniam uanae sunt.*

Turbetur plane animus Christianus, non miseria, sed misericordia: timeat ne pereant homines Christo, laetetur cum acquiruntur homines Christo: timeat & sibi ne pereat Christo, contristetur peregrinari se a Christo, concupiscat regnare cum Christo, letetur dum sperat se regnaturum esse cum Christo. Itz sunt quippe quatuor quas perturbationes uocat. Timor & tristitia, Amor & laetitia. Habeant eas iustus de causis animi Christiani, ne Philosophorum, Stoicorum uel quorumcumque similibus consentiatur errori. Qui profecto quemadmodum uanitatem existimant ueritatem, sic stuporem deputant sanitatem, ignorantes sic hominis animum, quemadmodum corporis membrum desperatius aegrotare, quando & doloris amiserit sensum.

Nam quia in Dei sapientia non cognouit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam praedicationis saluos facere credentes.]

Cum in carne manifestatus est filius Dei, in hunc mundum missus est, in plenitudine temporis factus ex femina. Quia enim in sapientia Dei non poterat mundus cognoscere per sapientiam Deum, quoniam lux lucet in tenebris, & tenebra eum non comprehenderunt, placuit Deo per stultitiam praedicationis saluos nos facere credentes, ut uerbum caro fieret, & habitaret in nobis.

Quoniam Iudaei signa petunt, & Graeci sapientiam quarunt, nos autem praedicamus Christum crucifixum, Iudaeis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam: ipsis autem uocatis Iudaeis atque Graecis Christum Dei uirtutem & Dei sapientiam.]

De Domino nostro dixerunt Iudaei: *Vnde huic sapientia haec, & uirtutes? Sapientia, in his quae loquebatur: uirtutes, in his quae operabatur. Ideo & Apostolus dicit Christum Dei uirtutem & Dei sapientiam. Uirtutem, ad signa reuolit propter Iudaeos. Sapientiam autem ad doctrinam propter Graecos, id est gentes.*

Omnia Domine in sapientia fecisti. Ergo omnia in sapientia, id est, in Christo fecisti. Ille contemptus, ille expalmarus, ille consputus, ille spinis coronatus, ille crucifixus. Omnia in illo fecisti. Audi quid ex illo tuo milite nuncios hominibus, quid ex illo praecone sancto praedices gentibus. Christum Dei uirtutem, & Dei sapientiam. Irrideant Iudaei crucifixum Christum quia scandalum est eis. Irrideant Paganus crucifixum Christum, quia stultitia est eis: Nos autem praedicamus Christum crucifixum, Iudaeis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam: ipsis uero uocatis Iudaeis & Graecis Christum Dei uirtutem & Dei sapientiam.

Uirtus uerbo fecit omnia. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Quod autem ad manus Dei attinet, & de caelis dictum est, Et opera manuum tuarum sunt caeli. Et de terra hoc idem dictum est: Quoniam ipsius est mare & ipse fecit illud, & arida manus eius fundauerunt. Ergo si & caelos manibus, & terram manibus, non solum hominem manibus. Etsi caelos uerbo, & terram uerbo, ergo & hominem uerbo. Quod uerbo, hoc manu: & quod manu hoc uerbo. Non enim humanis membris statura Dei distincta est, qui ubique totus est, & nullo continetur loco. Quod ergo uerbo fecit, sapientia fecit: quod manu fecit, uirtute fecit. Christus est autem Dei uirtus & Dei sapientia. Omnia autem per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil.

Si enim solus ibi filius intelligit, & tibi & Patri, & Spiritui sancto, ad illam reditur absurditatem ut Pater non sit sapiens de seipso, sed de filio: nec sapientia sapientiam genuerit, sed ea sapientia Pater dicitur sapiens esse, qua genuit. Vbi enim non est intelligentia, nec sapientia esse potest. Ac per hoc si Pater non intelligit ipse sibi sed Filius intelligit Patri, profecto Filius Patrem sapientem facit. Et si hoc est Deo esse quod sapere, & ea illi est essentia quae sapientia, non filius a patre (quod uerum est) sed a filio potius pater habet essentiam, quod absurdissimum & falsissimum est. Est ergo Deus pater sapiens ea qua ipse est sua sapientia: & filius sapientia patris, de sapientia quod est pater, de quo genitus est filius. Quocirca consequenter est & intelligens pater ea qua ipse sua est intelligentia, neque enim esset sapiens qui non esset intelligens. Filius autem intelligentia patris, de intelligentia genitus quod est pater.

Vocat enim Deus praedestinos multos filios suos, ut eos faciat membra praedestinati uicini filij sui, non ea uocatione qua uocati sunt & qui noluerunt venire ad nuptias. Illa quippe uocatione & Iudaei uocati sunt, quibus Christus crucifixus scandalum est, & gentes quibus Christus crucifixus stultitia: sed ea uocatione praedestinos uocat quam distinxit Apostolus, dicens ipsis autem uocatis Iudaeis & Graecis praedicare se Christum Dei uirtutem & Dei sapientiam. Sic enim ait: *Ipsis autem uocatis, ut ostenderet illos non uocatos, sciens esse quandam certam uocationem eorum qui secundum propositum uocati sunt, quos ante praesciuit & praedestinauit conformes fieri imaginis filij sui. Quam uocationem significans ait: Non ex operibus, sed ex uocante dictum est, quia maior seruiet minori. Nunquid dixit, non ex operibus, sed ex credente? Prorsus etiam hoc abstulit homini, ut totum daret Deo. Dixit ergo, sed ex uocante. Non quacunquē uocatione, sed*

Isai. 66.

Ex lib. de pastoribus.

Gen. 3.

Ex tract. Euang. secundum Ioan. 60.

Ex lib. de Trinit.

Ex lib. de Euang.

Ex tract. tu.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

Psal. 11.

ne, sed qua vocatione fit credens. Hanc intuebatur etiam cum diceret: *Sine penitentia sunt dona & vocatio Dei.*

Quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus: & quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.]

Non enim ad eum qui ubique præsens est, locis mouemur, sed bono studio, bonisque moribus. Quod non possemus, nisi ipsa sapientia tantæ etiam nostræ infirmitati congruere dignaretur, & viuendi nobis præberet exemplum, non aliter quam in homine, quoniam & nos homines sumus. Sed quia nos cum ad illam venimus, sapienter facimus, ipsa cum ad nos venit, ab hominibus superbis quasi stultè fecisse putata est. Et quoniam nos cum ad illam venimus conualescimus, ipsa cum ad nos venit quasi infirma æstimata est. Sed quod stultum est Dei, sapientius est hominibus, & quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. Cum ergo ipsa sic patria, viam se quoque nobis fecit ad patriam: & cum sano & puro interiori oculo ubique sit præsens, eorum qui oculum illum infirmum immundumque habent, oculis etiam carnis apparere dignata est. Quia enim in sapientia Dei non poterat mundus per sapientiam cognoscere Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes. Non igitur per locorum spatia veniendo, sed in carne mortali, mortalibus apparendo venisse ad nos dicitur. Illuc ergo venit ubi erat, quia in mundo erat, & mundus per eum factus est. Sed quoniam cupiditate fruenti, pro ipso creatore creatura homines configurati huic mundo, & mundi nomine congruentissime vocati, non eam cognouerunt, propterea dixit Euangelista, *Et mundus eum non cognouit.* Itaque in sapientia Dei, non poterat mundus per sapientiam cognoscere Deum. Cur ergo venit cum hic esset, nisi quia placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes? Quomodo venit, nisi quia *verbum caro factum est, & habitauit in nobis?* Sicut autem curatio via est ad sanitatem, sic ista curatio peccatores sanandos reficiendosque suscepit. Et quemadmodum medici cum alligant vulnera non in compositis, sed apte id faciunt, ut vinculi utilitatem quædam pulchritudo etiam confequatur: sic medicina sapientiæ, per hominis susceptionem nostris est accommodata vulneribus, de quibusdam contrarijs curans, & de quibusdam similibus. Sic etiam ille qui medetur vulnere corporis, adhibet quædam contraria, sicut frigidum calido, vel humido sicco vel si quid aliud eiusmodi, adhibet etiam quædam similia, sicut linteolum, vel rotundo vulnere rotundum, vel oblongum oblongo: ligaturamque ipsam non eandem membris omnibus, sed similem similibus coaptat: Sic sapientia Dei hominem curans, seipsam exhibuit ad sanandum, ipsa medicus, ipsa medicina. Quia ergo per superbiam homo lapsus, est humilitatem adhibuit ad sanandum. Serpentis sapientia decepti sumus, Dei stulticia liberamur. Quemadmodum autem illa sapientia vocabatur, erat autem stulticia contemptibus Deum, sic ista quæ vocatur stulticia, sapientia est vincentibus diabolus. Nos in immortalitate malè vsi sumus ut moreremur, Christus mortalitate benè vsus est ut viueremus. Corrupto animo scæminæ, ingressus est morbus. Integro corpore scæminæ, processit salus. Ad eadem contraria pertinet, quod etiam exemplo virtutum eius, vitia nostra curantur. Iam vero similia quasi ligamenta membris & vulneribus nostris adhibita, illa sunt, quod per scæminam deceptos, per scæminam natus homo homines, mortalis mortales, morte mortuos liberauit.

Deus tu scis imprudentiam meam. Quæ imprudentia in Christo: Nonne ipse est Dei virtus, & Dei sapientia? An illam dicit imprudentiam suam, de qua dicit Apostolus, *Stultum Dei, sapientius est hominibus? Imprudentiam* (inquam) *meam.* Hoc ipsum quod in me irriferunt qui tibi videntur esse sapientes, tu scis quare fieret, *tu scis imprudentiam meam.* Quid enim tam simile imprudentiæ, quam cum haberet in potestate vna voce suos persecutores proflernere, ut pateretur se teneri, flagellari, conpui, colaphizari, spinis coronari, ligno affigi? Imprudentiæ simile est, & stultum videtur. Sed stultum hoc superat omnes sapientes, Stultum quidem est, sed & granum quando cadit in terram, si nemo

sciat consuetudinem agricolarum, stultum videtur. Labore magno metitur, portatur ad aream, tritatur, ventilatur: post tanta pericula cæli & tempestatum, & labores rusticorum, curamque dominorum, mittitur in horreum frumentum purgatum. Venit hyems, & quod purgatum erat, profertur & proicitur. Imprudentiæ videtur, sed ut non sit imprudentia spes facit. Non ergo ille pepercit sibi, quia & pater illi non pepercit, sed *pro nobis omnibus tradidit illum.* Et de ipso: *Qui dilexit me* (inquit Apostolus) *& tradidit semetipsum pro me.* Quia granum nisi ceciderit in terram ut moriatur, fructum non reddet. Hæc est imprudentia. Sed tu illam noli. Isti autem si cognouissent, nunquam Dominum gloria crucifixissent.

Infirmus carne Iesus. Sed noli tu infirmari. In illius infirmitate tu fortis esto, quia *quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.* Sub hac rerum imagine. Adam qui erat forma futuri, præbuit nobis magnum indicium Sacramenti. Imò Deus in illo præbuit. Nam & dormiens meruit accipere uxorem, & de costa eius facta est ei vxor, quoniam de Christo in cruce dormiente, futura erat Ecclesia de latere eius. De latere scilicet dormientis, quia & de latere in cruce pendens lancea percussio, Sacramenta Ecclesiæ profluxerunt. Sed quare hoc volui dicere fratres? Quia infirmitas Christi nos facit fortes. Magna ibi imago præcessit. Potuit Deus carnem detrahere homini vnde faceret feminam, & magis videtur quasi congruere potuisse. Fiebat enim sexus infirmior, & magis de carne infirmitas fieri debuit quam de osse. Ossa enim carne firmiora sunt. Non detraxit carnem, vnde faceret mulierem, sed detraxit os. Et detracto osse, formata est mulier, & in loco ossis caro adimpleta est. Poterat pro osse, os reddere. Poterat ad faciendam mulierem, non costam, sed carnem detrahere. Quid igitur significauit facta mulier in costa tanquam fortis, factus Adam in carne tanquam infirmus? Christus est & Ecclesia. Illius infirmitas, nostra est fortitudo.

Videte enim vocationem vestram fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, sed qua stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes, & infirma mundi elegit Deus ut confundat fortia, & ignobilia mundi & contemptibilia elegit Deus, & que non sunt, ut ea qua sunt destrueret.]

Humiliatus est Dominus Christus ut esse humiles nosceremus, conceptus est continens omnia, natus est dignens omnia, mortuus est viuificans omnia, sed post triduum resurrexit & ascendit in cælum, & humanam quam susceperat carnem, ad patris dexteram collocavit. Mirabile est fratres, & hoc est quod impij credere nolunt. Mirabile est hominè resurrexisse in carne, & in cælum ascendisse cum carne. Sed multo est mirabilius, totum mundum rem tam incredibilem credidisse. Quid est incredibile? Deum talia fecisse, an mundum credere potuisse? Quid fit & ipse modus consideretur, à nobis quo credidit mundus? Etiam ipse verè diuinus aduertitur & valde mirabilius inuenitur. Ineruditos liberalibus disciplinis, & omnino quantum ad sæculi doctrinas pertinet impolitos, non peritos Grammatica, non armatos dialectica, piscatores Christus cum retibus fidei ad mare sæculi paucissimos misit. Quid dico paucissimos? Duodecim misit, & tamen per eos sic omni genere piscium impleuit Ecclesias, ut plurimi etiam ex ipsis sapientibus sæculi (quibus videbatur ignominiosa crux Christi) ea in fronte lignentur. Et de qua erubescendum putabant, nobisque insultabant, eam in pudoris arce constituunt.

Quare autem primo ignobiles, paucos, imperitos & impolitos elegerit Dominus cum haberet ante oculos suos turbam magnam in comparatione quidem illorum pauperum, sed in genere suo multos diuites, nobiles, doctos, sapientes, quos postea etiam collegit, exponit Apostolus Sacramentum: *Infirma mundi huius elegit Deus ut confundat fortia, & stulta eius mundi elegit Deus ut confundat sapientes, & ignobilia huius mundi elegit Deus, & ea que non sunt, id est, non computantur ut quæ sunt euacuentur.* Venerat enim docere humilitatem, & expugnare superbiam. Venerat humilis Deus, ut nullo modo hic prius altos quæreret, qui

tam humilis venerat, Primò, quia elegit nasci de illa fœmina quæ desponsata erat fabro. Non ergo elegit amplos natales, ne in hac terra nobilitas superbiret. Non elegit saltem nasci in amplissima ciuitate, sed natus est in Bethleem Iudæ, ea quæ nec ciuitatis nomine nuncupatur. Hodieque illam incolæ loci illius villam appellant: tam parua; tam exigua, propè nulla est, nisi pristina Domini Christi natiuitate nobilitaretur. Elegit ergo infirmos, pauperes, indoctos non quia reliquit firmos, diuites, sapientes, nobiles, sed si ipsos primos eligeret, merito diuitiarum suarum, merito substantiarum suarum, merito natalium suorum sibi eligi viderentur, atque inflati de his rebus, salutem humilitatis non reciperent, sine qua nemo redire potest ad illam vitam vnde non laboremus nisi per superbiam. Sed forsàn diceret aliquis, & si ipse humiliter natus est, in discipulorum nobilitate iactare se voluit. Non elegit Reges, aut Senatores, aut Philosophos, aut oratores, imò vero elegit plebeios, pauperes, indoctos, piscatores. Petrus piscator, Cyprianus orator. Nisi fideliter præcederet piscator, non humiliter sequeretur orator. Non de se quisquam desperet abiectus, teneat Christum, & spes eius falsa non erit.

Extra-
tu.
Psal. 65.

Descendit Dominus Deus noster Iesus Christus reparare genus humanum, & dare gratiam suam omnibus intelligentibus, quia gratia illius est non merita eorum. Et ne qualibet persona gloriaretur in carne, infirmos elegit. Nam inde non est electus etiam ille Nathanael. Quid enim tibi videtur vt publicanum in Teloneo sedentem eligeret Matthæum, & non eligeret Nathanaelem, cui perhibuit testimonium ipse, dicens, *Ecce verè Israelita, in quo dolus non est?* Intelligitur ergo iste Nathanael doctus fuisse lege, non quia doctus non erat electurus, sed si ipsos primos elegeret, doctrinæ suæ merito se electos putarent. Ita eorum scientia laudaretur, & laus Christi gratiæ minueretur.

Ex trakt.
Euang. se-
cundum
Ioan. 7.

Idiotas elegit vnde confunderet mundum. Si doctus eligeretur, fortassis idèd diceret se electum, quia doctrina eius meruit eligi. Dominus noster Iesus Christus volens superborum frangere ceruices, non quæsiuit per oratorem piscatorem, sed de piscatore lucratus est imperatorem. Magnus Cyprianus orator, sed prior Petrus piscator, per quem postea crederet nõ tantum orator, sed etiam imperator. Nullus nobilis primo electus est. Nullus doctus, quia *infirmus mundi elegit Deus vt confunderet fortia.* Quanta Christi dignatio.

Ex serm.
de ver.
Epist. B.
Petri.

Petrus iste qui sic loquitur, piscator fuit, & modo magna laudem habet orator, si potuerit ab illo intelligi piscator. Si enim eligeret Christus primitus oratorem, diceret orator, eloquentiæ meæ merito electus sum. Si eligeret senatorem, diceret senator. Dignitatis meæ merito electus sum. Postremo si prius eligeret imperatorem, diceret imperator. Potestatis meæ merito electus sum. Quiescant & differantur isti paululum. Quiescant, non omitantur, non contemnantur, sed paululum differantur, qui possunt gloriari de semetipsis in semetipsis. Da mihi, inquit, illum piscatorem. Da mihi idiotam. Da mihi imperitum. Da mihi eum cum quo non dignatur loqui senator, nec quando emit piscem. Ipsum, inquit, da. Hunc si implevero, manifestatum erit quod ego facio, quamquam & senatorum & oratorum & imperatorum ego sum facturus, quandocunque tamen facturus sum ego & senatorum, sed certius ego piscatorem. Potest senator gloriari de semetipso, potest imperator, non potest nisi de Christo piscator. Veniat propter docendam salubrem humilitatem, veniat prius piscator, per ipsum melius adducitur imperator. Elegit ergo Dominus & oratores, sed illi superbirent si non prius elegeret piscatores. Elegit diuites, sed dicerent merito diuitiarum suarum se electos esse, nisi primo elegeret pauperes. Elegit imperatores postea, sed melius est vt Romam cum venerit imperator, deposito diademate ploret ad memoriam piscatoris, quam vt piscator ploret ad memoriam imperatoris. *Infirmus enim mundi elegit Deus vt confundat fortia. Ignobilia mundi elegit, & ea que non sunt tanquam sint, vt ea que sunt euacuentur.*

Vt non gloriatur omnis caro in conspectu eius.]

Videte quemadmodum nobis abstulit gloriam, vt daret gloriam. Abstulit nostram, vt daret suam: abstulit inanem, vt daret plenam: abstulit mutantem, vt daret solidam. Quanto ergo gloria nostra fortior est, & firmior, quia in Deo est. Non ergo in te debes gloriari. Quod & prohibuit veritas. Sed quod ait Apostolus, hoc præcepit veritas: *Qui gloriatur in Domino gloriatur.* Placuit enim Deo, quo maxime humanæ superbiam præsumptionis extingueret, vt non gloriatur omnis caro coram ipso, id est, omnis homo. Vnde autem non gloriatur caro coram ipso, nisi de meritis suis? Quæ quidem potuit habere, sed perdidit, & per quod habere potuit per hoc perdidit, hoc est per liberum arbitrium. Propter quod non restat liberandum nisi gratia liberantis. Ita ergo non gloriatur omnis caro coram ipso. Non enim gloriatur iniulti, quia non habent vnde. Nec iusti, quia ex ipso habent vnde: nec habent gloriam suam, nisi ipsum cui dicunt, *Gloria mea & exaltans caput meum.* Ac per hoc ad omnem hominem pertinet quod scriptum est, *Vt non gloriatur omnis caro coram ipso.* Ad iustos autem illud: *Qui gloriatur in Domino gloriatur.* Hoc enim Apostolus apertissimè ostendit. Qui cum dixisset, *Vt non gloriatur omnis caro coram ipso*, ne putarent sancti sine gloria se remansisse, mox addidit: *Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu qui factus est nobis sapientia à Deo & iustitia & sanctificatio & redemptio, vt quemadmodum scriptum est, qui gloriatur in Domino gloriatur.* Hinc est quod in hoc loco miseriarum (vbi tentatio est vita humana super terram) virtus in infirmitate perficitur. Quæ virtus? nisi vt qui gloriatur in Domino gloriatur.

Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu, qui factus est nobis sapientia à Deo & iustitia & sanctificatio & redemptio.

Filius factus est nobis à Deo sapientia & iustitia & sanctificatio, quia temporaliter nos ad illum conuertimur, id est, ex aliquo tempore, vt cum illo maneamus in æternum: & ipse ex quodam tempore verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Propterea igitur cum pronunciat in scripturis, aut enarratur aliquid de sapientia, siue dicente ipsa, siue cum de illa dicitur, filius nobis potissimum insinuat. Es porro iustitia, quæ viuunt in seipsa, Deus est proculdubio, atque incommutabiliter viuunt. Sicut autem cum sit in seipsa vita, etiam nobis sit vita, cum eius efficiamur vt cunque participes, ita cum in seipsa sit iustitia, etiam nobis sit iustitia, cum ei coherentes iustè viuimus. Et tanto magis minus è iusti sumus, quanto illi magis minus è coherentes. Vnde scriptum est de vngigenito filio Dei (cum sit vtique patris sapientia atque iustitia, & semper in seipsa sit) quod factus sit nobis à Deo sapientia & iustitia & sanctificatio & redemptio, vt quemadmodum scriptum est, qui gloriatur in Domino gloriatur. Est planè ille summus Deus vera iustitia, vel ille verus Deus summa iustitia, quam profecto esurire & sitire debemus, ea nostra est in hac peregrinatione iustitia, & qua postea saturari speramus, ea nostra est in æternitate plena iustitia.

Vt quemadmodum scriptum est, qui gloriatur in Domino gloriatur.]

Sic enim qui gloriatur non nisi in Domino gloriatur, cum cognoscit non suum, sed illius esse non solum vt sit, verum etiam vt non nisi ab illo benè sit sibi, à quo habet vt sit, & hoc Dei præceptum est. Et hoc præceptum obedienter audire, id est, vt qui gloriatur in Domino gloriatur, similiter & cætera, Dei donum est. Quod donum qui non habes, non dubito dicere, alia quæcunque habet inaniter habet.

Cum dixisset, *Laudamini* (quod vtique benè operantes merito possunt) addidit, *In nomine sancto eius, vt qui gloriatur in Domino gloriatur.* Qui ergo non sibi sed ei volunt psallere, caueant facere iustitiam suam coram hominibus, vt videantur ab eis: alioquin mercedem non habebunt apud Patrem qui est in cælis. Sed luceant opera eorum coram hominibus, non eo fine vt ipsi videantur ab eis, sed vt videant bona opera ipsorum, & glorificent patrem eorum qui in cælis est. Hoc est laudari in nomine sancto eius. Vnde & alio Psal. legitur. *In Domino laudabitur anima mea, audiant mansueti & lætentur.*

CAPUT II.

ET ego cum venissem ad vos fratres, veni non in sublimitate sermonis aut sapientia annuncians vobis testimonium Christi. Non enim iudicavi me scire aliquid inter vos nisi Iesum Christum & hunc crucifixum. Et ego in infirmitate & timore & tremore multo fui apud vos, & sermo meus & predicatio mea non in persuasibilibus humana sapientia verbis, sed in ostensione Spiritus & virtutis, ut fides vestra non sit in sapientia hominum sed in virtute Dei. Sapientiam autem loquimur inter perfectos. Sapientiam vero non huius seculi, nec principum huius seculi qui destruantur.

Vide amatores veritatis, non accipientes in vanum nomen Domini Dei sui, loqui sapientiam inter perfectos, etiam imperfectis non quidem loqui quod sapere non possint, non tamen recedere a veritate & pergere in vanitatem. Quamvis enim imperfecti non capiant, si quid paulo excellentius fuerit disputatum de verbo Dei Deo apud Deum, per quod facta sunt omnia, possint capere quod inter eos loquitur Paulus tanquam inter paruulos Christi, Iesum Christum & hunc crucifixum: non tamen illa est veritas & illa vanitas. Vanitas autem esset, si Christum mortem non impleuisse, sed finxisse diceremus, si vulnera ista in phantasmate fuisse, si sanguinem non verum sed simulatum de vulneribus emanasse, si falsas eum cicatrices (tanquam post falsa vulnera) eum demonstrasse. Cum vero ista omnia vera dicimus, facta dicimus, certa, expressa, impleta credimus & predicamus, quamuis de sublimi illius & de incommutabili veritate non loquamur, non tamen imus in vanitatem. Qui autem omnia ista in Christo falsa & simulata dicunt, ranæ sunt clamantes in palude, strepitum vocis habere possunt, doctrinam sapientiae insinuare non possunt. Denique in Ecclesia loquuntur hærentes veritati veritatem, per quam facta sunt omnia veritatem verbum carnem factum, & habitantem in nobis, veritatem Christum de Deo natum, vnum de vno nigenitum & coæternum. Veritatem, accepta forma serui, natum ex virgine Maria, passum, crucifixum, resurgentem, ascendentem, ubique veritatem, & quæ perfecti capiant, & quam capere paruulus non potest. Veritatem & in pane & in lacte. In pane magnorum, in lacte paruulorum. Idem quippe panis, ut lac hat, per carnem traicitur. Qui autem huic veritati contradicunt, & sua vanitate decepti decipiunt, ranæ sunt, tædium afferentes auribus, non cibum mentibus.

Necessaria est purgatio mentis nostræ, qua illud ineffabile, ineffabiliter videri possit, qua nondum præditi fide nutrimur, & per quædam tolerabiliora, ut ad illud capiendum apti & habiles efficiamur, itinera ducimur. Vnde Apostolus in Christo quidem dicit esse omnes thesauros sapientiae & scientiae absconditos: eum tamen quamuis iam gratia eius renatis, sed adhuc carnalibus & animalibus, tanquam paruulis in Christo, non ex diuina virtute, in qua æqualis est patri, sed ex humana infirmitate, ex qua crucifixus est, commendauit. Ait namque: *Nec enim iudicavi me scire aliquid inter vos, nisi Iesum Christum & hunc crucifixum.* Deinde secutus ait, *Et ego in infirmitate & timore & tremore multo fui apud vos.* Et paulo post eis dicit: *Et ego fratres, non potui loqui vobis quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus. Quasi paruulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam. Nondum enim poteratis, sed nec quidem adhuc potestis. Nec enim iudicauimus, inquit, scire aliquid in vobis nisi Iesum Christum & hunc crucifixum.*

Eis autem loquebatur qui capere altiora de Christi deitate non poterant. Quibus etiam paulo post dicit: *Non potui loqui vobis quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus.* Hoc ergo inter illos nesciebat, quod per illum scire non poterant, & hoc solum se scire dicebat, quod eos per illum scire oportebat. Denique sciebat inter perfectos, quod inter paruulos nesciebat. Ibi quippe ait: *Sapientiam loquimur inter perfectos.* Eo namque genere locutionis nescire quisque dicitur quod occultat, quo dicitur fossa cæca quæ occulta est. Neque enim aliquo genere loquuntur scripturæ, quod in consuetudine humana non inueniatur, quia utique hominibus loquuntur.

Hoc est enim Evangelizare Christum, non tantum di-

cere quæ sunt credenda de Christo, sed etiam quæ obseruanda ei qui accedit ad compagem corporis Christi: immo vero cuncta dicere quæ sunt credenda de Christo, non solum cuius sit filius, vnde secundum diuinitatem, & vnde secundum carnem genitus, quæ per passus, & quare, quæ sit virtus resurrectionis eius, quod donum Spiritus promiserit, dederitque fidelibus, sed etiam qualia membra, quibus caput sit, quos quærat, instituat, diligat, liberet, atque ad æternam vitam honoremque perducatur. Hæc cum dicuntur, aliquando breuius atque constrictius, aliquando latius atque vberius, Christus Euangelizatur, quando non solum quod ad fidem, verum etiam quod ad mores fidelium pertinet, non prætermittitur. Hoc intelligi potest etiam in eo quod commemorat dixisse Apostolum Paulum: *Nihil me dixi scire in vobis nisi Iesum Christum & hunc crucifixum.* Quod illi putant ita dictum, tanquam nihil aliud eis insinuatum esset, ut primitus crederent, ac deinde baptizati, quicquid ad vitam moresque pertinet discerent. Hoc, inquit, Apostolo satis superque sufficit: Qui eis dixit, quod & si multos pædagogos haberent in Christo, sed non multos patres, quia eos in Christo Iesu per Euangelium ipse genuisset. Si ergo ille qui per Euangelium genuit, quamuis gratias agat quod neminem ipsorum baptizauerat nisi Crispum & Caium & Stephanæ domum, nihil eos amplius docuit quam Christum crucifixum: quid si dicat aliquis, nec resurrexisset Christum eos audisse, quando per Euangelium geniti sunt? Vnde est igitur quod eis dixit, *Tradidi enim vobis in primis, quia Christus mortuus est secundum scripturas, & quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundum scripturas, si nihil nisi crucifixum docuerat? Si autem non ita intelligunt, sed hoc quoque ad Christum crucifixum pertinere contendunt, sciant in Christo crucifixo multa homines discere, & maximè quod vetus homo noster simul con crucifixus est, ut euacuetur corpus peccati & ultra non seruiamus peccato. Vnde etiam de seipso dicit: *Mibi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* Proinde attendant, & videant quemadmodum doceatur atque discatur Christus crucifixus, & ad eius crucem nouerint pertinere, quod etiam nos in eius corpore crucifigimur mundo. Vbi intelligitur omnis coertio malarum concupiscentiarum. Ac per hoc fieri non potest, ut eis qui cruce Christi informantur, professa adulteria permittantur. Nam & Apostolus Petrus, de Sacramento ipsius crucis (hoc est passionis Christi) admonet, ut qui ea consecrantur peccare desistant, ita loquens: *Christo ergo passo per carnem, & vos eadem cogitatione armamini, quia qui mortuus est carne, desinit peccare, ut iam non hominum desiderijs, sed voluntate Domini Dei reliquum in carne viuat, &c.* Quibus consequenter ostendit eum pertinere ad Christum crucifixum, hoc est per carnem passum, qui in eius corpore crucifixus carnalibus desiderijs bene viuunt per Euangelium.*

Sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus ante secula in gloriam nostram, quam nemo principum huius seculi cognouit. Si enim cognouissent, nunquam Dominum gloria crucifixissent.]

Ratia ista Christiana (quia omnia sunt tradita Christo à patre eius) omnes latuit sapientes huius mundi. Nec solum illi qui circa creaturas vel terrestres vel celestes, nimia & intentissima curiositate occupati, neglexerunt querere nec valuerunt inuenire creatorem, sed etiam nec illi qui ex creatura & ex eis quæ videbantur inuisibilia eius à quo facta sunt in cognitione peruenire potuerunt, agnouerunt quod dictum est: *Omnia mihi tradita sunt à patre meo.* Hæc Moyses vidit, Prophetæ viderunt, Patriarchæ viderunt. Sapientes illi magni arguti disputatores, inquisitores eloquij, quasi tonantes professores, omnino ignorauerunt hoc mysterium quod absconditum fuit à sæculis in Deum, nunc autem manifestum est sanctis eius, paruulis eius. Ergo humilibus eius super quos requiescit Spiritus eius, quietis & trementibus verba eius.

Nisi ipse esset & filius hominis propter formam serui

Ex lib. de fide & opo.

Ex serm. de lect. Euang. Iohannis.

Ex lib. d. Trinit. 1.

quam accepit, qui est filius Dei propter formam Dei in qua est, non diceret Apostolus de principibus huius sæculi: *Si enim cognouissent, nunquam Dominum gloria crucifixissent.* Ex forma enim serui crucifixus est, & tamen gloriae Dominus crucifixus est. Talis enim erat illa susceptio, quæ Deum hominem faceret, & hominem Deum. Qui tamen, propter quid, & quid secundum quid dicatur, adiuuante Domino, prudens & diligens & pius lector intelligit. Nam ecce diximus quia secundum id quod Deus est glorificatus suos, secundum hoc utique quod Dominus gloriae est, & tamen Dominus gloriae crucifixus est: quia rectè dicitur & Deus crucifixus, non ex virtute diuinitatis, sed ex infirmitate carnis.

Ex lib. con.
Maximiana,
Ioannis 3.

Vna persona est Christus Deus & homo. Propter hoc etiam nemo, inquit, *ascendit in cælum nisi qui de cælo descendit filius hominis qui est in cælo.* Si ergo attendas distinctionem substantiarum, filius Dei de cælo descendit, filius hominis crucifixus est. Si unitatem personæ, & filius hominis descendit de cælo, & filius Dei est crucifixus. Ipse est enim Dominus gloriae, de quo ait Apostolus: *Si enim cognouissent, nunquam Dominum gloria crucifixissent.* Propter hanc ergo unitatem personæ non solum filium hominis dixit descendisse de cælo, sed esse dixit in cælo, cum loqueretur in terra.

Sicut scriptum est, quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ preparauit Deus ijs qui diligunt eum.]

Ex serm.
de eisdem
per. Apoll.

SPes nostra non de isto tempore, neque de hoc mundo est, neque in ea felicitate qua excaecantur homines qui obliuiscuntur Deum. Hoc nosse primitus & Christiano corde tenere debemus, non ad præsentis temporis bona nos factos esse Christianos, sed nescio ad quid aliud quam quod Deus iam promittit & homo nondum capit. De hoc enim bono dictum est: *Quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit quæ preparauit Deus diligentibus se.* Ergo quia hoc bonum, tam magnum, tam præclarum, tam ineffabile non inuenit hominem perceptorem, tenuit Deum promissorem, Magnum est quod promittatur, & non videtur, & erigitur fides qua credimus quod non videmus, vt mereamur videre quod credimus. Quicumque irridet hanc fidem, vt idè putet non sibi esse credendum quia non videt, quando venerit quod non credebatur, erubescet. Confusus separatur, separatus damnatur. Qui autem crediderit, segregatur ad dexteram, & stabit cum magna fiducia & lætitia inter illos quibus dicitur: *Venite benedicti patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi.*

Matt. 25.

Ex serm.
in natali
mar.

Dedit nobis naturam vt essemus, dedit animam vt viueremus, dedit mentem vt intelligeremus, dedit alimenta vt mortalem vitam sustentaremus. Dedit lucem de cælo, dedit fontes de terra. Sed hæc omnia communia dona sunt bonorum & malorum. Si hæc dedit & malis, nihil ne proprium seruat bonis? Seruat planè. Et quid est illud quod seruat bonis? *Quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit.* Quod enim in cor hominis ascendit, infra cor hominis erat: idè in cor ascendit, quia supra illud est cor quo ascendit. Quod seruat bonis, cor illuc ascendit. Non quod ascendit in cor tuum, sed quod ascendit cor tuum, hoc seruat bonis. Noli surdus audire, sursum cor: *Quod ergo oculus non vidit, nec auris audivit. Oculus non vidit, quia non est color. Auris non audivit, quia non est sonus. In cor hominis non ascendit, quia non est terrena cogitatio.* Sic intelligite: *Quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit quæ preparauit Deus diligentibus se.* Adhuc quid hoc sit quæris a me? illum interroga qui habitare cepit in te. Dico tamen & ego. Hoc enim querimus, quid Deus proprium seruet bonis, si bona tanta largitur & malis & bonis. Et quod dicerem, *quod oculus non vidit nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, non desunt qui dicant.* Putas quid est? Ecce quid est quod seruat Deus solis bonis, quos tamen ipse fecerit bonos. Ecce quod est breuiter precium nostrum, definitum est per Prophetam: *Ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi plebs.* Ero illorum Deus, precium nobis seipsum promittit. Quære aliud

si inueneris melius. Si dicerem, promissit aurum, gaude-res. Se promissit, & tristis es? Si diues Deum non habet, quid habet? Nolite aliquid à Deo querere nisi Deum. Gratis amate. Gratis amabitis, si solum Deum ab illo desiderabitis. Nolite timere inopiam. Dat se nobis, & sufficit nobis. Dat seipsum nobis, & sufficit nobis. Philippum Apostolum audi in Euangelio: *Domine ostende nobis patrem, & sufficit nobis.*

Ioan. 1.
Ex tr. 1.
Euang. 1.
Ioan. 1.

Qui autem susceperunt pacem nunciandam populo, contemplati sunt ipsam sapientiam, quantum potuerit humanis cordibus conspici, quod nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit. Si in cor hominis non ascendit, quomodo tunc ascendit in cor Ioannis? An non erat homo Ioannes? An forte nec in cor hominis ascendit, sed cor Ioannis in illum ascendit? Quod enim ascendit in cor hominis, de imo est ad hominem. Quod vero ascendit cor hominis, sursum est ab homine. Etiam sic fratres dici potest, quia si ascendit in cor Ioannis, si aliquo modo dici potest, intantum ascendit in cor Ioannis, in quantum ipse Ioannes non erat homo. Quid est non erat homo? In quantum ceperat esse Angelus, quia omnes sancti Angeli, quia annuntiatores Dei. Idè carnalibus & animalibus non valentibus percipere quæ sunt Dei, quid ait Apostolus? Cum enim dicitis, *Ego sum Pauli, ego Apollō, nonne homines estis?* Quid eos volebat facere, quibus exprobrabat quia homines erant? Vultis nosse quid eos facere volebat? Audite in Psalmis ego dixi, *Dei estis & filij altissimi omnes.* Ad hoc ergo nos vocat Deus, ne simus homines: sed tunc in melius non erimus homines, si prius nos esse homines agnoscamus, id est, vt ad illam celsitudinem ab humilitate surgamus, ne cum putamus nos aliquid esse cum nihil simus, non solum non accipiamus quod non sumus, sed & amittamus quod sumus.

Nobis autem reuelauit Deus per Spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei.]

DE Spiritu Dei dictum est, quod omnia scrutatur, etiam altitudines Dei. Non utique vt quod sciat non inueniat, sed quia nihil relinquit omnino quod nesciat. *Spiritus enim omnia scrutatur, etiam altitudines Dei.* Non quia ille scrutatur qui nouit omnia, sed qui tibi donatus est Spiritus, te scrutari facit. Et quod dono ipsius tu facis, ille facere dicitur, quia sine illo tu non faceres.

Ex tr. 1.
Psal. 138.
Ex tr. 1.
Psal. 52.

Quis enim scit hominum quæ sunt hominis nisi Spiritus hominis qui in ipso est? Ita & quæ Dei sunt nemo cognouit nisi Spiritus Dei.]

Humana natura constat ex corpore & Spiritu, quam etiam animam dicunt. De quo & Apoll. dicit: *Quis enim scit hominum, quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est?* Sic & quæ Dei sunt, nemo scit nisi Spiritus Dei. Et quod adiungit ac dicit, *Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est:* ostendit utique esse alium Spiritum Dei cuius particeps sit Spiritus hominis per gratiam Dei.

Ex lib. 1.
Numeri 11. 18.

Cum quisque venerit ad eam ætatem, vt iam possit capax esse rationis, si veritatem statim comprehendere potuerit, non iam illis sensibus rectoribus vtetur, sed habebit virum, Spiritum rationalem, cui sensus illos in famulatum redigat, seruituti subiiciens corpus suum. Cum & ipse spiritus hominis hæserit Christo (quia caput viri est Christus) amplexus spiritalia, æterna vita sine vilo separationis timore perfruitur. *Quis enim nos separare poterit à charitate Christi?* Est enim animæ quali maritus quodammodo spiritus hominis, quia animalem affectionem tanquam coniugem regit. Non ille Spiritus sanctus qui cum Patre & Filio incommutabilis manet, & dignis animis incommutabiliter datur, sed spiritus hominis, de quo Apostolus dicit: *Nemo scit quid est in homine, nisi spiritus hominis.* Nam & ille Spiritus sanctus, Spiritus Dei est. De quo iterum dicit: *Sic & quæ Dei sunt nemo scit nisi Spiritus Dei.* Hic ergo spiritus hominis cum præsens est, id est, intentus est & se pietate subijcit Deo, intelligit homo quæ spiritaliter dicuntur. Cum autem diaboli error, tanquam ablente intellectu, in anima dominatur, adulter est. *Voca ergo, inquit, virum tuum,* id est, spiritum qui est in te. Quomodo potest

Ex lib. 1.
Numeri 11. 73.

Rom. 1.

homo intelligere spiritalia, si non eum lux veritatis illu-
stret. Ipse adit cum loq̄or tibi, vt spiritalem aquam pos-
sis accipere.

Vnusquisque homo non habet in se proprium spiri-
tum. Animus enim cuiusque, proprius est eius spiritus, de
quo dicit Paulus Apost. *Quis enim scit hominum, que sunt ho-
minis nisi spiritus hominis qui in ipso est?* Deinde adiunxit: *Sic
& que Dei sunt nemo scit, nisi spiritus Dei.* Nostra nemo scit ni-
si spiritus noster. Non enim noui quid cogitas, aut tu quid
cogito. Ipsa enim sunt propria nostra que in internis cogi-
tamus, & cogitationum vnus cuiusque hominis ipsius spiri-
tus testis est. *Sic & que Dei sunt, nemo scit nisi spiritus Dei.*
Nos cum spiritu nostro Deus cum suo. Ita tamen vt Deus
cum suo spiritu sciat etiam quid agatur in nobis: nos autem
sine eius spiritu scire non possumus, quid agatur in deo.
Deus autem scit in nobis, & id quod ipsi nescimus in no-
bis. Nam infirmitatem suam Petrus nesciebat, quando à
domino quod ter eiset negaturus, audiebat: & ager, se igno-
rabat, medicus agrum sciebat. Sunt ergo quedam que
Deus nouit in nobis, nescientibus nobis. Tamen quantum
ad homines pertinet, nemo sic nouit, quomodo ipse ho-
mo. Alius nescit quid in illo agatur, sed spiritus eius nouit.
Accepto ergo spiritu dei, discimus & quid agatur in deo,
non quidem totum, quia non accepimus totum. De pig-
nore multa nouimus. Pignus enim accepimus: & huius pi-
gnoris postea plenitudo dabitur. Interim in hac peregrina-
tione pignus nos consoletur, quia qui nos dignatus est
oppignerare, multum paratus est dare. Si talis est arrha,
qualis est cuius est arrha? *Quis enim scit hominum que sunt ho-
minis nisi spiritus hominis qui in ipso est?* *Sic & que Dei sunt nemo
scit nisi spiritus Dei.* Nos autem, inquit, non spiritum huius mun-
di accepimus, sed spiritum qui à Deo est, vt sciamus que à Deo dona-
ta sunt nobis.

Et admoneor vt dicam: Certè nemo scit que Dei sunt nisi
spiritus Dei. Quomodo ergo scimus & nos que à deo dona-
ta sunt nobis? Respondetur mihi: Quoniam que per eius
spiritum scimus, etiam sic nemo scit, nisi spiritus dei. Sicut
enim rectè dictum est, *Non enim vos estis qui loquimini, eis
qui in dei spiritu loquentur, sic rectè dicitur, non vos
estis qui scitis, eis qui in spiritu dei sciunt.* Spiritus autem
hominis in scripturis dicitur, animæ ipsius potentia ratio-
nalis, qua distat à pecoribus, & eis naturæ lege dominatur.
De quo dicit Apostolus: *Nemo scit que sunt hominis nisi spiri-
tus hominis qui in ipso est.*

Quod enim de patre natum est, ad patrem solum re-
fertur, cum dicitur, Filius. Spiritus vero sanctus patris &
filij est, nec non & noster. Quod autem datum est, & ad
eum qui dedit refertur, & ad eos quibus dedit. Itaque Spi-
ritus sanctus non tantum patris & filij qui dederunt, sed
etiam noster dicitur qui accepimus. Sicut dicitur, *Domini
est salus, quia dat salutem.* Eadem etiam nostra salus est,
quia accepimus. Spiritus ergo & dei qui dedit, & noster
qui accepimus. Non ille spiritus noster quo sumus, quia
ipse est spiritus hominis qui in ipso est, sed alio modo iste
noster, quo dicimus & *panem nostrum da nobis.* Quamquam
& illum spiritum qui hominis dicitur, vtique accepimus.
Quid enim habes, inquit, quod non accepisti? Sed aliud est
quod accepimus vt essemus, aliud quod accepimus, vt
sancti essemus. Vnde scriptum est de Ioanne, quod in spi-
ritu & virtute Helix venerit. Dicitur est & Helix spiri-
tus, scilicet Spiritus sanctus quem accepit Helias. Hoc &
de Moyse intelligendum est, cum ait ei dominus, *Tollam
de spiritu tuo, & dabo eis.* Hoc est, dabo illis de Spiritu sancto
quem iam tibi dedi.

Nemo enim scit quid agatur in homine, nisi spiritus hominis
qui in ipso est, donec veniat dominus, & illuminet abcon-
dita tenebrarum, & manifestabit cogitationes cordis, vt
eas non solum quisque suas videat, sed & aliorum. Secun-
dum hoc enim dixit Apostolus, neminem scire quid agatur
in homine, nisi spiritus hominis qui in ipso est, secundum quod
videmus in nobis. Nam secundum id quod credimus nec
videmus, & multos fideles esse nouimus, & multis noti
sumus.

Hec est autem vita aeterna, vt cognoscant te solum verum Deum,

& quem misisti IESVM Christum. Quia pater & filius
non duo dii, sed vnus est Deus, sine dubio & filius verus
est deus, & adiuncto Spiritu sancto, solus est deus. Neque
enim nos mouere debet, quod nominatus hoc loco nõ est
Spiritus sanctus, tanquam non sit deus, aut non sit verus
Deus. Tale est enim quale si quis dicat nescire Christum
ea que dei sunt, quoniam dixit Apostolus, *Sic & que Dei
sunt, nemo scit nisi spiritus Dei.* Hoc est enim, *nemo scit nisi
spiritus Dei,* quod est, solus ea scit spiritus dei. Sicut ergo
ab hac scientia, quam non habere nisi spiritus dei dicitur
est, non excluditur Christus, sic ab eo quod pater & Chri-
stus dicitur est solus verus deus, non excluditur Spiritus
sanctus. Sic & nomen illud quod in Apocalypsi nemo
nosse dicitur est, nisi ipse qui hoc habebat scriptum (id est
Christus) nouerat vtique & pater quod negare non pote-
stis. Nouerat & Spiritus sanctus, etiam si negetis. *Spiritus
enim omnia scrutatur, etiam altitudines Dei.* Nisi forte, quia
scrutari dicitur est, negatur apprehendere. Negetur ergo
deus apprehendere corda & renes hominum. Scriptum
est enim: *Scrutans corda & renes Deus.*

Nos autem spiritum non huius mundi accepimus, sed spiritum
qui ex Deo est, vt sciamus que à Deo donata sunt nobis.]

At Dominus, quia seruus nescit quid faciat dominus eius.
Nos autem charissimi vt amici domini esse possumus
quid noster dominus faciat, sciamus. Non solum enim ho-
mines verum etiam iustos ipse facit nos, & non ipsi nos. Et
vt hoc sciamus, quis nisi ipse facit? *Non enim spiritum huius
mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est, vt sciamus que à Deo
donata sunt nobis.* Ab ipso quicquid boni est, donatur. Ergo
quia & hoc bonum est, ab ipso vtique donatur, vt scia-
tur à quo bonum omne donetur, vt omnino de omnibus
bonis qui gloriatur, in domino gloriatur.

Hæc dona dei esse quanto magis nosti, tanto magis es
eisdem bonis beatus. Imò aliter non es, nisi quod habes,
noris à quo habeas. Attende enim quid de hac re Aposto-
lus dixerit: *Nos autem non spiritum huius mundi accepimus,
sed spiritum qui ex Deo est, vt sciamus que à Deo donata sunt no-
bis.* Multi quippe habent multa dona dei, & nesciunt à
quo habeant, impia vanitate iactantur. Nemo est autem
donis dei beatus qui donanti existit ingratus. Quia & il-
lud quod inter sacra mysteria cor habere sursù iubemur,
ipso adiuuante id valemus quo iubente admonemur, & id-
eo sequitur, vt de hoc tanto bono sursum leuati cordis,
non nobis gloriam, quasi nostrarum virium tribuamus,
sed domino Deo nostro gratias agamus. Hoc enim con-
tinuo commonemur, quia hoc dignum est, hoc iustum est.
Recordaris hæc verba vnde sint: inter quas actiones &
quanta sanctitate commendentur agnoscis. *Qui enim habet
dabitur ei.* Quid est planè habere? Scire vnde habeas. *Qui
autem non habet* (id est nescit vnde habeat) *& quod habet au-
feretur ab eo.* Denique sicut ipse ait, *Hoc ipsum eras sapientia,
scire cuius esset hoc donum: sic & Apostolus Paulus cum com-
mendaret nobis gratiam dei, in spiritu sancto ait: Nos au-
tem non huius mundi spiritum accepimus, sed spiritum qui ex Deo
est.* Et quasi diceretur illi, vnde discernis? Secutus adiun-
xit: *Vt sciamus que à Deo donata sunt nobis.* Ergo spiritus dei,
spiritus est charitatis, Spiritus huius mundi, spiritus est elati-
onis. Qui habent spiritum huius mundi, superbi sunt, ing-
rati sunt deo. Multa dona eius habent, sed non colunt
eum à quo habent, ideo sunt infelices.

Quæ & loquimur non in doctis humana sapientia verbis, sed in
doctrina spiritus, spiritualibus spiritalia comparantes.]

Intelligitur IESVS discipulos suos de carnalibus vel
animalibus, se spiritales promississe facturum, quam-
uis nondum tales quales erimus, quando spiritale etiam
corpus habebimus, sed qualis erat qui dicebat, *sapientiam
loquimur inter perfectos, & Non potui vobis loqui quasi spiri-
tibus, sed quasi carnalibus, & Non spiritum huius mundi ac-
cepimus, sed spiritum qui ex Deo est, vt sciamus que à Deo dona-
ta sunt nobis, quæ & loquimur, non in sapientia humana do-
ctis verbis, sed in doctrina spiritus, spiritualibus spiritalia com-
parantes.* Animalis autem homo non percipit ea que sunt spiritus dei.
Non itaque percipiens, quæ sunt spiritus dei homo anima-
lis, sic audit quæcunq; audit de dei natura, vt aliud quam

Ex lib. cor.
Maximi. 2.
Ioan. 17.

Apoc. 19.

Psal. 7.

Ex tract.
euangelij
secundum
Ioan. 8.
Ioan. 15.
1. Cor. 10.

Ex lib. de
sanct. vi-
dutar.

Ex tracta.
de natali
marie
Mafylca-
notia.

Ex tracta.
in euangel.
secundum
Ioan. 102.

corpus cogitare non possit, quamlibet amplissimum, vel immensum, quamlibet lucidum ac speciosum, corpus tamen. Ideo prouerbia illi sunt quæcunque dicta sapientia, de incorporea immutabilique substantia. Non quod ea tanquam prouerbia deputat, sed quia sic cogitat, quomodo qui prouerbia solent audire neque intelligere. Cum verò spiritualis ceperit omnia diiudicare, ipse autem à nemine diiudicari, etiam si in hac vita adhuc velut per speculum, & ex parte perspicit, tamen non vlllo corporis sensu, non vlla imaginaria cogitatione, quæ capit aut fingit qualescunq; similitudines corporum, sed mentis certissima intelligentia, Deum non corpus esse sed spiritum perspicit: ita palam de patre annunciat filio, vt eiusdè substantiæ cõspiciatur & ipse qui annunciat. Tunc in eius nomine petunt qui petunt, quia in sono eius nominis nõ aliud quam res ipsa est, quæ hoc nomine vocatur, intelligunt, nec animi vanitate vel infirmitate confundunt tanquam in alio loco patrem, in alio filium ante patrem stantè & pro nobis rogantem, spatia sua quæq; amborum occupantibus mollibus, & verbũ ad eum cuius est verbum facere verba pro nobis, interuallo interposito inter os loquentis & auriculas audientis, & alia talia quæ sibi animales iidemque carnales in cordibus fabricantur. Quicquid enim tale spiritualibus de Deo cogitantibus ex corporum cõsuetudine, occurrit, negando, atque respuendo, tanquam importunas muscas ab interioribus oculis abigunt, & synceritati eius lucis acquiescunt, qua teste ac iudice has ipsas imagines corporum suis internis aspectibus irruentes, falsas omnino esse conuincunt.

Tuus est dies. Qui sunt isti? Spirituales. Et tua est nox. Qui sunt isti? Carnales. Tuus est dies, & tua est nox. Loquantur spirituales spiritualibus spiritualia. Dicitum est enim: *Spiritualibus spiritualia comparantes. Sapientiam loquimur inter perfectos.* Nondum capiunt istam sapientiam carnales. *Non potui loqui vobis quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus.* Ergo cum spirituales spiritualibus loquuntur, *dies diei eructat verbum.* Cum vero & ipsi carnales non tacent fidem crucifixi Christi, quam possunt capere parui, *nox nocti annunciat scientiam.* Tuus est dies & tua est nox. Ad te pertinent spirituales, ad te pertinent carnales. Illos illustras incommutabili scientia & veritate, illos consolaris carnis manifestatione, tanquam luna consolans noctem.

Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei. Stultitia enim est illi, & non potest intelligere quia spiritaliter examinatur.

IN ipsa sorte mortalitatis nostræ ex qua de Adam nascimur, non est prius quod spirituale, sed quod animale, postea spirituale, ex ipso autem animali sensu (*quia homo animalis non percipit quæ sunt spiritus Dei*) omnes dissensiones & schismata generantur. In quo sensu perseverantes, Apostolus dicit ad vetus testamentum pertinere, id est ad terrenorum promissorum cupiditatem: in quibus quidè spiritalia figurantur, sed *animalis homo non percipit quæ sunt spiritus Dei.* Quocumque ergo tempore tales homines esse ceperint in hac vita iam diuinis pro seculorum distributione sacramentis imbuti, si adhuc tamen carnaliter sapiant, & carnalia de Deo, siue in hac vita, siue post hanc vitam sperent atq; desideret, animales sunt. Ecclesia vero (quod est populus Dei) etiã in istius vitæ peregrinatione antiqua res est, in alijs hominibus habens animalem portionem, in alijs autem spiritalem. Ad animales pertinet vetus testamentum, ad spirituales nouum. Sed primis temporibus vt runq; occultum fuit ab Adam vsq; ad Moysen. A Moysen autè manifestatum est vetus, & in ipso occultabatur nouum, quia occulte significabatur. Postea verò quã in carne venit dominus, reuelatum est nouum, veteris autè sacramenta cessauerunt, sed concupiscentiæ tales non cessauerunt. In illis enim sunt quos Apostolus iam per sacramentum noui testamenti natos, adhuc tamen dicit animales, non posse percipere quæ sunt spiritus Dei. Sicut enim in sacramentis veteris testamenti vivebant quidam spirituales, ad nouum scilicet testamentum (quod tunc occultabatur) occultè pertinentes sic & nunc in noui testamenti sacramento quod iam reuelatum est, plerique viuunt & animales: qui

proficere si nolunt, ad percipienda quæ sunt spiritus Dei quo eos hortatur sermo Apostolicus, ad vetus testamentum pertinebunt. Si autem proficiunt & antequam capiant, ipso profectu & accessu ad nouum pertinent. Et si priusquam spirituales fiunt ex hac vita rapiuntur, custoditi per sacramenti sanctitatem, in terra viuentium computantur, vbi spes nostra & portio dominus. Nec inuenio quid verius intelligatur in eo quod scriptum est, *Imperfectum meum viderunt oculi tui.* Quandoquidem sequitur: *Et in libro tuo omnes scribentur.* Quis autem carnalis & animalis homo non per phantasmata sui cordis euagetur, & constituat sibi Deum, qualis ei pro suo carnali sensu placuerit, atque ita credat, tantum longè aliter quam Deus est, quantum à veritate vanitas differt. Verissimam quippe sententiam dixit Apostolus, plenus lumine veritatis: *Animalis, inquit, homo non percipit quæ sunt spiritus Dei.* Et tamen de ijs hæc dicebat, quos iam fuisse baptizatos ipse manifestat. Eis enim dicit: *Nunquid Paulus crucifixus est pro vobis? aut in nomine Pauli baptizati estis?* Habebant ergo isti baptisimi sacramentum, & tamen carnaliter sapiendo quid poterant de Deo credere nisi secundum sensum carnis suæ, vbi *animalis homo non percipit quæ sunt spiritus Dei?* Talibus dicit: *Non potui loqui vobis quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus. Quasi paruulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam. Nondum enim poteratis, sed nec adhuc quidem potestis. Adhuc enim estis carnales.* Tales etiam circumferuntur *omni vento doctrinae,* de quibus dicit: *Vt ultra non simus paruuli iactati & circumlati omni vento doctrinae.* Qui ergo viuunt ex corpore, carnalis homo vel animalis vocatur. Carnalis, quia carnalia sectatur. Animalis autem, quia fertur dissoluta lasciuia animæ suæ, quam non regit spiritus neque coerces intra metas naturalis ordinis, quia ipse se non subdit regendum Deo. Qui autem spiritu animam regit, & per animam corpus (quod facere non potest nisi Deum habeat & ipse rectorum, quoniam sicut caput mulieris vir, ita caput viri Christus est) vocatur spiritualis. Quæ vita cum aliqua molestia nunc agitur: post autem nullam patietur.

Hunc spiritum quod illi non habeant qui sunt ab Ecclesia separati, Iudas Apostolus apertissimè declarauit, dicens: *Qui seipso segregant, animales, spiritum non habentes.* Vnde in ipsa Ecclesia etiã illos qui per nomina hominum quamuis in eius vnitate constitutorum quædam schismata moliebantur, Paulus Apostolus arguens inter cætera ait: *Animalis autem homo non percipit quæ sunt spiritus Dei. Stultitia enim est illi, & non potest scire quoniam spiritaliter iudicatur.* Ostendit quid dixerit, non percipit, id est scientia non capit verbum. Hos in Ecclesia constitutos, paruulos dicit, nondum spirituales, sed adhuc carnales, & lacte alèdos, non escam. In libro qui inscribitur contra Donatistas, commemorato Iudæ Apostoli testimonio, vbi ait, *Hi sunt qui segregant semetipso, animales, spiritum non habentes,* adiunxit etiam dicens: *De quibus Apost. Paulus dicit: animalis autem homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei.* Non sunt isti illis coæquandi, quos omninò ab Ecclesia schismata præcidit. Istos quippe idem Apostolus Paulus paruulos dicit esse in Christo, quos nondum escam valentes capere, lacte nutrit tamen. Illi autè non in filijs paruulis, sed in mortuis & perditis cõputandi sunt: vt si quis eorum correctus, Ecclesiæ fuerit copulatus, rectè de illo dici possit: *Mortuus erat & reuixit: perierat & inuentus est.*

Spiritalis autem iudicat omnia, & ipse à nemine iudicatur, sicut scriptum est. Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis instruxit eum? Nos autem sensum Christi habemus.

VT enim nos & omnes animæ rationales secundum veritatè de inferioribus rectè iudicamus, sic de nobis, quãdo eidem coharemus, sola ipsa veritas iudicat. De ipsa vero nec pater. Non enim minus est quàm ipse: & ideo quæ pater iudicat, per ipsum iudicat. Omnia enim quæ appetunt vnitatem, hanc habent regulam vel formam, vel exemplum, vel si quo alio verbo dici se finit, quoniam solam eius similitudinem à quo sunt implet: sic illa à quo esse accepit implet. Si tamen accepit, nõ incongrue dicitur pro ea significatione qua fili' appellatur, quia nõ de seipso est, sed de primo summoq; principio quod pater

dicitur,

Ex tractatu
de baptisimo.
Psal. 73.

Psal. 18.

Ex lib. 1.
de baptisimo.
1. Cor. 15.

Psal. 119.
Ex lib. de
baptisimo.

1. Cor. 3.

Ex libro
quod est de
Ephes. 3.

Ex lib. de
blasphem.
Spiritus
sancti.
Iuda 1.

Ex 2. lib.
retractati.

Luc. 15.

Ex lib. de
veritate.

dicatur, ex quo omnis paternitas in celo est, & in terra nominatur. Pater ergo non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio. Et spiritalis homo iudicat omnia, ipse autem à nemine iudicatur, id est à nullo homine, sed à sola ipsa lege, secundum quam iudicat omnia. Quoniam & illud verissimè dictum est: Oportet nos omnes exhiberi ante tribunal Christi. Omnia ergo iudicat quia super omnia est, quando cum Deo est. Cùm illo est autem quando purissimè intelligit, & tota charitate quod intelligit diligit. Ita etiam quantum potest lex ipsa etiam ipse fit, secundum quam iudicat omnia, & de qua iudicare nullus potest. Sicut in istis temporalibus legibus quamquam de his homines iudicent cum eas instituit, tamen cum fuerint institutæ atque firmatæ, non licebit iudici de ipsis iudicare, sed secundum ipsas. Conditor tamen legum temporalium, si vir bonus est & sapiens, illâ ipsam consilium æternam de qua nulli animæ iudicare datum est, ut secundum eius incômtables regulas quid sit pro tempore iubendum, vetandumque discernat. A Eternam igitur legem mundis animis fas est cognoscere, iudicare non fas est. Spirituales ergo siue qui præsumunt, siue qui obtemperant, spiritalem iudicant, non de cognitionibus spiritalibus qui lucent in firmamento. Non enim oportet de tam sublimi auctoritate iudicare, neque de ipso libro tuo, etiam si quid ibi non lucet: quoniam submittimus ei nostrum intellectum, certumque habemus etiam quod clausum est aspectibus nostris, rectè veraciterque dictum esse. Sic enim homo, licet etiã spiritalis & rehouatus in agnitione Dei secundum imaginem eius qui creauit eum, fautor tamen legis debet esse, non iudex, neque de illa distinctione iudicare, spiritali videlicet atque carnalium hominũ, qui ruis deus noster oculis noti sunt, & nullis adhuc nobis apparuerunt operibus, ut ex fructibus eorũ cognoscamus eos: sed tu domine iam scis eos, & diuisisti, & vocasti in occulto antequam fieret firmamentum. Neque in turbidis huius seculi populis quenquam spiritalis homo diiudicat. Quid enim ei de ijs qui foris sunt iudicare, ignorantis quis inde venturus sit in dulcedinem gratiæ suæ, & quis in perpetua impietatis amaritudine remansurus? Iudicat enim & approbat quod rectè, improbat autem quod perperam inuenit in operibus, moribusve fidelium, in eleemosynis in castitate, in ieiunijs, in cogitationibus pijs, de his quæ per sensum corporis percipiuntur. De ijs enim iudicare nunc dicitur, in quibus & potestatem corrigendi habet.

CAPVT III.

Et ego fratres non potui loqui vobis quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus.]

Est autem quæstio, vtrum spiritales homines habeant aliquid in doctrina quod carnalibus taceant & spiritalibus dicant. Quia si dixerimus, non habent, respondebitur nobis: Quid est ergo quod dicebat Apostolus, scribens ad Corinthios: Non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus, quasi paruulis in Christo lac vobis potum dedi: non escam, nondum enim poteratis, sed nec adhuc quidem potestis, adhuc enim estis carnales? Si verò dixerimus habet: timendum & cauendum est, ne sub hac occasione in occultis nefaria doceantur, & spiritalium nomine velut ea quæ carnales capere nõ possunt, non solum excusatione dealbanda, verum etiam precatione laudanda videantur. Primum ergo scire debet charitas vestra, quod ipse Christus crucifixus (quod velut lacte paruulos aluisse se dicit Apost.) ipsa vera caro ei in qua facta est vera mors eius, & vulnera vera clauis cõfixus, sanguineque perfusus, non eo modo à carnalibus, quo ab spiritalibus cogitur. Et enim illis est lac, istis cibus quia & si nõ audiunt amplius, intelligunt amplius. Non. n. æqualiter mète precipitur etiam quod in fide pariter ab vtriusque recipitur. Ita fit ut prædicatus ab Apostolis Christus crucifixus, & Iudæis esset scandalũ, & gentibus stultitia, & ipsis vocatis Iudæis & Græcis Dei virtus & Dei sapientia: sed carnalibus paruulis, id tantum credendo tenentibus: spiritalibus autem capacioribus, id etiam intelligendo cernentibus. Illis ergo tanquam lacteus potus, istis tanquam solidus cibus. Non quia hoc illi aliter in populis, isti aliter

in cubiculis cognouerunt, sed quod eodem modo vtriusque cum palam diceretur audiebant, & pro suo modo quique capiebant. Cùm enim Christus propterea sit crucifixus, ut in remissionem peccatorum sanguinem funderet, qua eius vnigeniti passione diuina gratia commendatur, ut nemo in homine gloriatur, quomodo intelligebant, Christum crucifixum, qui adhuc dicebant, Ego sum Pauli? Nunquid quomodo ipse Paulus? Qui dicebat: Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi. De ipso itaque Christo crucifixio, & ipse cibus pro sua capacitate sumebat, & illos lacte pro eorum infirmitate nutrebat. Hoc ergo primitus cognito, quod ea ipsa quæ simul audiunt spirituales atque carnales, pro suo quique modo capiunt, illi ut paruuli, isti ut maiores, illi ut lactis alimentum, isti ut cibi solidamentum, nulla videtur esse necessitas ut aliqua secreta doctrinæ taceantur & abscondantur fidelibus paruulis, seorsum dicenda maioribus (hoc est intelligentioribus) & hoc ideo faciendum putetur quia dixit Apostolus: Non potui loqui vobis quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus. Hoc ipsum enim quod nõ iudicauit se scire in eis nisi Iesum Christum & hunc crucifixum, ipsis non potuit loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus, quia id sicut spiritales capere non volebant. Quicumque autem spiritales inter eos erant, idem quod illi tanquam carnales audiebant, spiritali intellectu ipsi capiebant, ut sic intelligatur quod ait: Non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus. ac si diceret: Non potuistis quasi spiritales, sed quasi carnales sapere quod loquebar. Animalis enim homo (id est qui secundum hominem sapit. Animalis enim dicitur est ab anima, carnalis à carne, quia ex anima & carne constat totus homo) non percipit quæ sunt spiritus Dei, (id est, quid gratiæ credentibus crux conferat Christi) & putat hoc illa cruce actum esse tantummodo, ut nobis vsque ad mortem pro veritate certantibus imitandum præberetur exemplum. Nam si scirent huiusmodi homines, qui nolunt esse nisi homines, quemadmodum Christus crucifixus factus sit nobis sapientia à Deo & iustitia & sanctificatio & redemptio (ut quemadmodum scriptum est, qui gloriatur, in Domino gloriatur) proculdubio non gloriarentur in homine, nec carnaliter dicerent, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cepha, sed spiritaliter, ego sum Christi. Filium hominis, id est hominem nouum, pœnitentia veteris parturit cum dolore & gemitu; Iste quamuis nouus, tamen adhuc carnalis dicitur, cum lacte nutritur: Non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus, inquit Apostolus. Et ut ostenderet iam regeneratos, Tanquam paruulis, ait, in Christo lac vobis potum dedi, non escam. Idem cum relabitur (quod sæpe accidit) ad veterem vitam, cum exprobatone audit quod homo sit, Nonne homines estis, inquit, & secundum hominem ambulatis? Ipsi libenter audientibus, dulcere cupientibus, veritatis cibis inhiantibus, Dominus ait: Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis illa portare modo. Et Apostolus: Non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus. Non tamen desperandis, sed nutriendis. Sequitur enim: Tanquam paruulis in Christo, lac vobis potum dedi, non escam, nondum enim poteratis. Ergo vel nunc dic: Sed nec adhuc quidem potestis. Noli ergo festinare audire quod non capis, sed cresce vt capias.

Audistis cùm Apostolus legeretur, Non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus. Ergo spiritalibus in ecclesiis loquitur, carnalibus autem ut loquatur descendit. Nam vt sciatis quia condescendit, de illo qui descendit loquitur. Ecce Ioannes manentem in se loquitur: In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Cape si potes. Arripe. Cibus est. Sed dicitur es mihi. Ille quid est cibus est, sed ego infans sum. Lactandus sum, ut idoneus fieri possim ad manducandum cibum. Ergo quia tu lacte nutriendus es, ille aut cibus est ipse cibus qui per carnem tibi traiectus est ad fauces; Quomodo ergo cibus mater comedit vt per carnem traiciat ad infantem lac factum, sic cibus angelorum Dominus, verbum caro factus est, & factus est lac, & dicit Apostolus: Lac vobis potum dedi, nõ escam. Nondum enim

Galat. 6.

Ex tractu Psal. 8.

Ex tractu Psal. 33.

Ioan. 6.

Ex tractu Psal. 118.

Ioan. 1.

poteratis, sed nec adhuc quidem potestis. Ergo dando lac, descendit ad paruulos: & quia descendit, descendentem dedit. Ait enim: Nunquid dixi me aliquid inter vos scire nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum? Quia si diceret tantum Iesum Christum, est Iesus Christus etiam secundum diuinitatem, secundum id quod erat verbum apud Deum filius Dei Iesus Christus: sed hunc, id est hoc modo dictum, paruuli non capiunt.

Quomodo ergo capiunt qui lac capiunt? Iesum Christum, inquit, & hunc crucifixum, Surge quod pro te factus est, & cresces ad id quod est.

Tanquam paruuli in Christo lac vobis potum dedi non escam, nondum enim poteratis sed nec adhuc quidem potestis, adhuc enim estis carnales.

Vbi dicitur, nondum vel non adhuc, profecto non desperatur, si eo tenditur ut fit aliquando quod nondum est. Adhuc enim, inquit, estis carnales. Et ostendens vnde sint carnales, inquit: Cum enim sit inter vos amulatio, nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis? Atque id ipsum planius aperiens: Cum enim quis dicat, Ego quidem sum Pauli, alius autem, Ego Apollo, nonne homines estis? Quid ergo est Apollo? Quid autem Paulus? Ministri per quos credidistis. Hi ergo (id est Paulus & Apollo) concordēs erant in vnitāte spiritus & vinculo pacis, & tamen quia istos ita inter se diuidere, & pro altero inflari aduersus alterum cōperant, dicuntur & homines, & carnales, & animales, non valentes percipere quę sunt spiritus Dei. Et tamen quia non sunt ab Ecclesia segregati, paruuli appellantur in Christo: quos utique vel Angelos vel Deos esse cupiebat: quos arguebat, quia homines erant. In his itaque contentionibus, non quę Dei sunt, sed quę hominis, sapiebant. De illis verò qui sunt ab Ecclesia segregati, non dictum est, Ea quę sunt spiritus Dei non percipientes, ne ad scientię perceptionem referretur, sed dictum est, Spiritum non habentes. Non est autem consequens, ut qui habet, etiam sciendo percipiat quod habet. Habent ergo istum spiritum in Ecclesia constituti paruuli in Christo, adhuc animales atque carnales, qui habeant percipere non valentes, id est intelligere & nosse. Nam quomodo essent paruuli in Christo nisi renati ex Spiritu sancto? Nec mirum videri debet, quod quisque aliquid habeat, & quod habeat ignorat. Ut enim tacitam de omnipotentis diuinitate, atque incomutabilis Trinitatis vnitāte, quis facillē scientia percipit quid sit anima? Postremo, ut certissimē nouerimus quod paruuli in Christo non percipientes quę sunt spiritus Dei, habent tamen spiritum Dei, Apostolum paulò post intueamur, quem admodum eos ipsos increpans ait, Nescitis quia templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis? Hoc utique nullo modo diceret ab Ecclesia separatis, qui dicti sunt spiritum non habentes. Sed nec ille dicendus est esse in Ecclesia, & ad istam societatem spiritus pertinere, qui ouibus Christi corporali tantum commixtione ficto corde miscetur. Sanctus enim spiritus disciplinę fugiet fictum. Non omnes quos Ecclesia generat, ad eius pertinent vnitatem, quę vsq; in finem perseverantes, saluabit. Neque enim hi soli ad eam non pertinent qui separationis aperto sacrilegio manifesti sunt, sed etiam illi qui in eius vnitāte corpore mixti, per vitā pessimam separantur. Etenim Simeonem magum per baptismā ipsa pepererat, cui tamen dictum est, quod non haberet partem in hereditate Christi. Nunquid ei baptismus: nunquid Euangelium: nunquid sacramenta defuerunt? Sed quia charitas defuit, frustra natus est, & ei expediebat foras is non nasci. Nunquid non erant nati quibus dicit Apostolus, Tanquam paruuli in Christo lac vobis potum dedi, non escam? Eos tamen à sacrilegio schismatis reuocat. In quod ideo irruerant quia carnales erant. Quasi paruulis, inquit, in Christo lac vobis potum dedi, non escam. Nondum enim poteratis, sed nec adhuc quidem potestis. Adhuc enim estis carnales. Cum eum sint inter vos emulatio & contentio, nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis? Cum enim quis dicat, Ego quidem sum Pauli, alius autem, ego Apollo, nonne homines estis? Ibi ergo si in hac obitinatione & perueritate remanent, certē quidem nati erant, nec tamen ad ipsam Ecclesiam, de qua

nati erant, per pacis atque vnitatis vinculum pertinent.

Hoc à magnis & spiritalibus viris Ecclesię Catholice alumnis, video cautissimē prouideri, ne quid populariter agant, quod nondum esse temporis ut cum populo agatur intelligunt. Alimenta lactea, large audis infirmioribus pluribus, atque instanter infundunt: validioribus autem cibis cum sapientibus paucis vescuntur. Sapientiam enim loquuntur inter perfectos: carnalibus autem & animalibus & quamuis nouis hominibus adhuc tamen paruulis, nonnulla obtegunt, sed nulla mentiuntur. Non enim vanis honoribus suis consulunt, & inanibus laudibus, sed vtilitati eorum cum quibus societatem vitę huius inire meruerunt. Hęc enim lex est diuinę prouidentię, ut nemo à superioribus adiuuetur ad cognoscendam & percipiendam gratiam dei, qui non ad eandem puro affectu inferiores adiuuerit.

Aetas corporis non est in voluntate. Ita nullus secundum carnem crescit quando vult, sicut nullus quando vult nascitur. Vbi autem natiuitas in voluntate est, incrementum in voluntate est. Nemo ex aqua & spiritu nascitur nisi volens, ergo si vult crescit, si non vult decrescit. Quid est crescere? Proficere. Quid est decrescere? Deficere. Quisquis nouit natum se esse, audiat quia puer est & infans, quide inhiat vberibus matris, & cito crescit. Est autem mater Ecclesia, & vbera eius duo testamenta scripturarum diuinarum. Hinc sugatur lac omnium sacramentorum, temporaliter pro æterna nostra salute gestorum, ut nutritus atque roboratus perueniat ad manducandum cibum. Quid est: In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Lac nostrum Christus humilis est. Cibus noster idem ipse Christus, æqualis patri. Lacte te nutrit ut pane pascat. Quibusdā infirmis dicit Apostolus, Lac vobis potum dedi non escam, nondum enim poteratis, sed nec adhuc quidem potestis. Sunt enim infirmi qui non sunt idonei valido cibo, volunt se tendere ad id quod capere non possunt: & si aliquid utcumque ceperint, aut vili sibi fuerint capere, quod nondum ceperunt, extolluntur inde & superbiunt inde, videntur sibi quali sapientes. Hoc autem cōtigit omnibus hæreticis qui cum essent animales & carnales defendendo sententias suas prauas, quas falsas esse, non potuerunt videre, exclusi sunt de Catholica Ecclesia. Dicam charitati vestrę quod possum. Dominus noster Iesus Christus, noster quia verbū dei est, secundum illud Ioannis: In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Panis ergo est vnde viuunt angeli. Ecce panis paratus est tibi, sed cresce de lacte ut ad panem peruenias. Et quomodo, inquis, crescam de lacte? Quod tibi factus est Christus ad infirmitatē tuam, hoc primò crede & fortiter tene. Quomodo ergo mater cum viderit filiū minus idoneum ad capiendum cibum, ipsos cibos ei dat sed traiectos per carnem suam: nam ipse est panis quo infans pascitur, quo & mater eius pascitur, sed ad mesam infans minus idoneus est, ad mamillam idoneus est: panis ergo de mensa traicitur per matris mamillam, ut sic perueniat idem alimentum ad paruū infantem: sic Dominus noster Iesus Christus cum esset verbum apud patrē, per quod facta sunt omnia, qui cū in forma dei esset non rapinam arbitratus est esse æqualis deo, qualē caperet pro modo suo angeli, & vnde in cælo potestates & virtutes intellectuales pascerentur: homo aut infirmus & carne inuolutus, iaceret in terra, nec posset ad eū peruenire panis cælestis, ut panem angelorū manducaret homo & manna descenderet ad vberiorē populum Israel, verbum caro factum est & habitauit in nobis. Quapropter ipsis infirmis Paulus Apostolus hoc dicit, quos dicit animales & carnales: Nunquid dixi me scire aliquid in vobis, nisi Iesum Christum & hunc crucifixum? Nam Christus erat, & non crucifixus, in principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Dominus ergo noster Iesus Christus panem nobis fecit lac, incarnatus & apprensus mortalibus: ut in eo finiretur mors, & non aberraremus à verbo credentes in carnem. Quod factum est

Ex ser. de blasphem. Spiritus sancti.

Ex lib. de corp. par. unior. 1.

Ex lib. de vera ligna.

Extra. epist. 3.

Ex lib. de Psal. 119.

verbum credamus, hinc crescimus, ipso lacte nutriamur. Antequam validi sumus ad capiendum verbum, non recedamus a fide lactis nostri.

Cum enim sit inter vos zelus & contentio, nonne carnales estis & secundum hominem ambulatis? Cum enim quis dicit, ego quidem sum Pauli, alius autem ego Apollo, nonne homines estis?

Quod ergo est ambulare secundum hominem, hoc est esse carnalem, quod à carne (id est à parte hominis intelligitur homo.) Eisdem quippe ipsos superius dixit animalis, quos postea carnales, ita loquens: *Animalis autem homo non percipit ea que sunt spiritus Dei. Stultitia enim est illi. Talibus igitur (id est animalibus) paulò post dicit: Et ego fratres non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus.* Et illud ex hoc eodem loquendi modo (id est à parte totum) intelligitur. Et ab anima quippe & carne, que sunt partes hominis, potest totum significari, quod est homo. Atque ita non est aliud animalis homo, aliud carnalis, sed idem ipsum est, vtrumque id est secundum hominem vivens homo: sicut non aliud quam homines significatur, siue ubi legitur: *Ex operibus legis non iustificatur omnis caro, siue quod scriptum est, Septuaginta quinque anime descenderunt cum Iacob in Aegyptum.* Etenim ibi per omnem carnem, omnis homo, & ibi per septuaginta quinque animas, septuaginta quinque homines intelliguntur. Et quod dictum est, *Non in sapientia humana doctus verbis*, potuit dici, non in sapientia carnalis, sicut quod dictum est, *Secundum hominem ambulatis*, potuit dici, secundum carnem. Magis autem hoc apparuit in his que subiunxit: *Cum enim quis dicat, Ego quidem sum Pauli, alius autem ego Apollo, nonne homines estis? Quod dicebat, animales estis & carnales estis*, expressius dixit: *Homines estis.* Quid est secundum hominem vivens? non secundum Deum, secundum quem si vixeritis, dii estis.

Quid igitur est Apollo? quid vero Paulus? ministri eius cui credidistis. Et vnicuique sicut Dominus dedit. Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit.

Ego sum (inquit Dominus) vitis vera, & pater meus agricola est. *Omnem palmitem, in me non ferentem fructum, tollet eum. Et omnem qui ferit fructum, purgabit eum, ut fructum plus afferat.* Nunquid vnum sunt agricola & vitis? Secundum hoc ergo vitis Christus, secundum quod ait, *Pater maior me est.* Secundum autem id quod ait, *Ego & pater vnum sumus, & ipse agricola est.* Nec talis quales sunt qui extrinsecus operando exhibent ministerium, sed talis ut det etiam intrinsecus incrementum. *Nam neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.* Sed utriusque Deus est Christus, quia *Deus erat verbum.* Vnde ipse & pater vnum sunt. Et si *verbum caro factum est*, assumptit quod non erat, manet quod erat. Denique, cum de patre tanquam de agricola dixisset, quod instructuosos palmites tollat, fructuosos autem purget ut plus afferant fructum, continuo etiam seipsum mundatorem palmitum ostendens. *Iam vos, inquit, mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis.* Ecce & ipse mundator est palmitum, quod est agricola, non vitis officium, qui etiam palmites operarios suos fecit. Nam & si non dant incrementum, impendunt tamen aliquid adiumentum, sed non de suo, quia *sine me, inquit, nihil potest fieri.* Audi etiam ipsos confidentes, *Quid autem est Apollo? Quid autem Paulus? Ministri per quos credidistis, & vnicuique sicut Dominus dedit.* Ego plantavi, Apollo rigavit. Et hoc ergo, sicut vnicuique, Dominus dedit. Non itaque de suo. Iam verò quod sequitur, *Sed Deus incrementum dedit, non per illos, sed per ipsum factum est.* Excedit hoc humanam humilitatem, excedit angelicam sublimitatem, nec omnino pertinet nisi ad agricolam Trinitatem.

Interior ergo magister est qui docet. Christus docet. Inspiratio ipsius docet. Vbi illius inspiratio & illius vntio non est, forinsecus inaniter perstreperunt verba. Sic sunt ista verba fratres, que forinsecus dicimus, quomodo est agricola ad arborem. Forinsecus operatur, adhibet aqua, & diligentiam culturę quamlibet forinsecus adhibet. Nunquid poma format? Nunquid nuditatem lignorum vellet umbra foliorum? Nunquid tale aliquid intrinsecus agit? Sed quis agit hoc? Audite agricolam Apostolum, &

videte quid sumus, & audite magistrum interiore: *Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit. Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.* Hoc ergo vobis dicimus, siue plantemus siue rigemus, loquendo non sumus aliquid, sed ille qui incrementum dat Deus, id est vntio illius que docet nos de omnibus. Nos qui forinsecus loquimur ad aures vestras, ita sumus quasi operarij adhibentes culturam forinsecus ad arborem, sed incrementum dare non possumus, nec fructus formare. Ille autem qui nos creavit & redemit & vocavit per fidem, & per spiritum suum habitans in nobis, nisi loquatur vobis intus, sine causa nos perstreperimus. Vnde hoc apparet? Quia cum multi audiant, non omnibus persuadetur quod dicitur, sed illis solis quibus intus loquitur Deus. Illis autem intus loquitur, qui ei locum præbent. Illi autem Deo locum præbent qui diabolo non præbent.

Apostolus discernens interius Deum creatorem, atque forantem ab operibus creaturę que admonetur extrinsecus, & de agricultura similitudinem assumens ait: *Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit.* Ergo in ipsa vita nostra, mentem iustificando formare non potest nisi Deus. Prædicare autem extrinsecus Evangelium, & homines possunt, non solum boni per veritatem, sed etiam mali per occasionem. In creationem rerum visibilium Deus interius operatur. Exteriores autem operationes, siue bonorum, siue malorum, vel angelorum vel hominum, siue etiam quorumcunque animalium, ita rerum naturę adhibet (in qua creat omnia) quemadmodum terrę agriculturam. Si fuerit iustus minister, computo illum cum Paulo, computo illum cum Petro. Cum illis cõputo iustos ministros, quia iusti ministri gloriam suam non querunt. Ministri enim sunt, pro iudicibus haberi nolunt, spem in se poni exhorrescunt. Ergo computo cum Paulo iustum ministrum. Quid enim dicit Paulus? *Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit.* Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Qui vero fuerit superbus minister, cum Zabulo computatur, sed non contaminatur donum Christi, quod per illum fuit purum, quod per illum transit liquidum, venit ad fertilem terram, puta quia ipse lapideus est, quia ex aqua fructum ferre non potest. Et per lapideum canalem transit aqua ad areolas, in canali lapideo nihil generat, sed hortus plurimum fructum affert. Spiritalis enim virtus sacramenti ita est ut lux, & ab illuminandis pura excipitur: & si per immundos transeat, non tamen inquinatur.

Quid volebat Simon, nisi laudari in miraculis, extolli superbia? Ipsa enim eum compulsi, ut pecunia emendum putaret donum Spiritus sancti. Cui superbię contrarius Apostolus in humilitate manendo, meride feruens spiritu, fulgens prudentia, dicit: *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.* Quia dixerat: *Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit.* Et iterum: *Nunquid Paulus pro vobis crucifixus est? Aut in nomine Pauli baptizati estis? Vide quomodo se coli respuit pro Christo, & non vult se fornicanti animę ostentare pro sponso.* Nonne magnum videtur plantare & rigare? *Sed neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat.* Quomodo tumuit? Non se dicit aliquid ad salutem eorum, quos in Christo edificare cupiebat.

Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.

Omnes regni illius homines docibiles Dei erunt, non ab hominibus audient. Et si ab hominibus audiunt, tamen quod intelligunt intus datur, intus coruscet, intus reuelatur.

Quid faciunt homines forinsecus annunciantes? Quid facio ego homo cum loquor? Streperum verborum ingero auribus vestris. Nisi ergo reuelet ille qui intus est, quid dico, aut quid loquor? Exterior cultor arboris. Interior, est creator. Qui plantat & qui rigat, extrinsecus operantur. Hoc facimus nos: *Sed neque qui plantat est aliquid: neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.*

Quidam putant, cum aliquos ad iustitiam pietatemque exhortantur, exhortationem suam vires non habituram,

nisi

Ex libro
de Trinitate.

Ex tractat.
Euangel.
secundum
Ioan. 5.

Ex ser. de
Kal. Iouis.

Ex tractat.
Euangel.
secundum
Ioan. 26.

Ex lib. d.
sancti v.
dicit.

nisi totum illud quod ut agat homo, agunt cum homine, in hominis constituant potestate, non adiuta Dei munere, sed solo arbitrio liberæ voluntatis exerta: quali possit esse ad perficiendum bonum opus voluntas libera, nisi Dei munere liberata, nec attendunt id ipsum etiam seipso dono Dei habere, quod ea facultate exhortantur, ut ad capeffendam vitam bonam hominum voluntatis pigras excitent, accendant frigidas, corrigant prauas, auersas conuertant, repugnantes pacificent. Sic enim possunt persuadere quod suadent. Aut si hæc in voluntatibus non agant hominum, quid agunt? Ut quid loquuntur? Dimittant eos potius arbitrio suo. Si autem in eis hæc agunt, ita ne tandem homo in hominis voluntate tanta agit loquendo, & Deus non agit aliquid adiuuando? Immo verò quantalibet homo sermonis facultate præpollat, ut solertia disputandi & suauitate dicendi in hominis voluntate inferat veritatem, nutriat charitatem, docendo tollat errorem, exhortando torporem, neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Frustra quippe operarius omnia moliretur extrinsecus, nisi creator intrinsecus latenter operaretur.

Qui plantat autem & qui rigat, vnum sunt. Vnusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem.

Ex lib. de
Trinit. 6.

Nescio vtrum inueniatur in scripturis dictum, ut vnum sint, quorum est diuersa natura. Si autem & aliqua plura eiusdem naturæ sint, & diuersa sentiant, non sunt vnum in quantum diuersa sentiunt. Nam si iam vnum essent ex eo quod homines erant, non diceret Dominus, ut sint vnum sicut & nos vnum sumus, cum suos discipulos patri commendaret. At verò Paulus & Apollo, quia ambo homines & idem sentiebant: *Qui plantat, inquit, & qui rigat, vnum sunt.* Cum ergo sic dicitur vnum, ut non addatur quid vni, & plura vnum dicantur, eadem natura atque essentia non dissidens, neque dissentiens, significatur. Cum verò additur quid vnum, potest aliquid significari ex pluribus vnum, factum: quamuis diuersa natura, sicut anima & corpus non sunt vtrique vnum. Quid enim tam diuersum? Nisi addatur aut subintelligatur quid vnum, id est vnus homo aut vnum animal. Inde Apostolus: *Qui adheret meretrici, inquit, vnum corpus est.* Non dixit vnum sunt, aut vnum est, sed addidit corpus, tanquam ex duobus diuersis, masculino & fœminino, vnum corpus adiunctione compositum. Et qui adheret, inquit, Domino, vnus Spiritus est. Non dixit, *Qui adheret Domino, vnus est, aut vnum sunt,* sed addidit Spiritus. Diuersum enim natura spiritus hominis & spiritus Dei: sed inhærendo fit vnus spiritus, ex duobus diuersis. Ita vt sine humano spiritu beatus sit spiritus Dei atque perfectus: beatus autem spiritus hominis non nisi cum Deo. Nec frustra (vt existimo) cum tanta in Euangelio secundum Ioannem & toties diceret Dominus de ipsa vnitatem, vel sua cum patre, vel nostra inuicem nobiscum, nullquam dixit, ut nos & ipsi vnum, sed vt sint vnum sicut & nos vnum.

Dei enim sumus adiutores, Dei agricultura estis. Dei edificatio estis.

Ex tractatu.
Psal. 66.

Aptiffimè Deus pater dictus est agricola. Apostolus dicit, *Dei agricultura, Dei edificatio estis.* In rebus huiusmodi visibilibus, vitis non est ædificium, & ædificium non est vinea. Nos autem vinea domini sumus, quia colit nos ad fructum: ædificium Dei sumus, quia qui colit nos, habitat in nobis. Et quid ait idem Apostolus? *Ego plantavi, Apollo rigauit, Deus autem incrementum dedit.* Ergo neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Ille ergo incrementum dat. Nunquid fortè isti sunt agricola? Agricola enim dicitur qui plantat, qui rigat. Dixit autem idem Apostolus: *Ego plantavi, Apollo rigauit.* Querimus vnde ipse iam fecerit? Respondet Apostolus: *Non autem ego, sed gratia Dei mecum.* Ergo quocumque te verteris, siue per Angelos, Deum inuenies agricolam tuum, siue per Prophetas, ipse est agricola tuus, siue per Apostolos, eundem ipsum cognosce agricolam tuum. Quod ergo nos? Fortassis operarij sumus agricolæ illius, & hoc ipsum ab hoc ipso imparitis viribus, & ab ipso donata gratia. Ipse ergo & colit & incrementum dat. Agricola enim homo

1. Cor. 15.

vineam colit hætenus vt arer & putet, adhibeat cætera quæ pertinent ad agriculturalum diligentiam, plere vineæ suæ non potest. Quod si fortè irrogare potest, de cuius potest? Ipse quidem ducit irriguū, sed Deus implet fontem. Postremò in vinea suæ incrementum dare farmentis non potest, formare fructus non potest, modificare semina non potest, tempora gignendi temperare non potest. Deus autem qui omnia potest, agricola noster est.

Secundum gratiam quæ data est mihi, vt sapiens architectus fundamentum posui. Alius autem superædificat. Vnusquisque autem videat quomodo superædificet. Fundamentum enim aliud nemo potest ponere præter id quod positum est quod est Christus Iesus.

Certum propriumque Catholicæ fidei fundamentum Christus est. *Fundamentum enim aliud* (ait Apostolus) *nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Iesus.* Neque hoc ideo negandum est proprium fundamentum esse fidei Catholicæ, quia putari potest aliquibus hæreticis hoc nobiscum esse commune. Si enim diligenter quæ ad Christum pertinet cogitentur, nomine tenus inuenitur Christus apud quoslibet hæreticos, qui se Christianos vocari volunt: re ipsa vero non esse apud eos. Quos ostendere nimis longum est, quoniam commemorandæ sunt omnes hæreses, siue quæ fuerunt, siue quæ sunt, siue quæ potuerunt esse sub vocabulo Christiano. Et quam sit hoc verum, per singulas quasque monstrandum est. Fundamentum quando ponitur in terra, desuper ædificantur parietes: & pondus parietum ad ima tendit quia in imo positum est fundamentum. Si autem fundamentum nostrum in cælo est, ad cælum ædificamur. Fundamentum nostrum in summo positiu est. Illuc ergo curramus vbi ædificemur. Sicut fundamentum corporeæ fabricæ in imo est ita fundamentum fabricæ spiritualis in summo est. Terrena ædificatio à terra incipit: cælestis instructio superno crescit exordio.

Si quis autem superædificat supra fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides preciosos, ligna, fenum, stipulam, vnusquisque opus manifestum erit. Dies enim Domini declarabit, quia in igne reuelabitur. Et vnusquisque opus quale sit ignis probabit. Si cuius opus permanferit quod superædificat, mercedem accipiet.

Busdam Petrus Apostolus, sciens de Apostoli Pauli quibusdam subobscuris sententiis, nonnullis iniquos accepisse occasionem, vt tanquam securi de salute quæ in fide est, benè viuere non curarent, commemorauit quædam ad intelligendum difficilia esse in epistolis eius, quæ homines peruerterent, sicut & alias scripturas, ad proprium suum interitum. Cum tamen & ipse Apostolus de salute æterna, quæ nisi benè viuentibus non daretur, eadem sentiret quæ cæteri Apostoli. Sic itaque Petrus, *His ergo, inquit, omnibus pereuntibus, quales oportet vos esse in sanctis conuersationibus & pietatibus, expectantes & properantes ad presentiam dei Domini, per quam cali ardentis soluentur, & elementa ignis ardore decoquentur. Nouos verò calos & terram nouam secundum promissa ipsius expectamus, in quibus iustitia inhabitat. Qua propter charissimi hæc expectantes sat agite inuolati & immaculati apud eum reperiri in pace: & Domini nostri patientiam, salutem existimate, sicut & dilectissimus frater noster Paulus, secundum eam quæ data est illi sapientiam scripsit vobis, vt & in omnibus Epistolis loquens in eis de ijs in quibus sunt difficilia intellectu, quæ indocti & instabiles peruertunt, sicut & cæteras scripturas ad proprium suum interitum. Vos igitur amantissimi prescientes, caute ne in auctororum errore seducti, decidatis à corroboratione vestra. Crescite verò in gratiam & in intellectum domini & saluatoris Iesu Christi. Ipsa gratia, & nunc, & in diem æternitatis. Iacobus autem tam vehementer infensus est eis, qui sapiunt fidem sine operibus valere ad salutem, vt illos etiam comparet dæmonibus, dicens: *Tu credis quoniam vnus est Deus, benè facis. Et dæmones credunt & contremiscunt. Quid breuius, verius, vehementius dici potuit? Cum & in Euangelio legamus hoc dixisse dæmonia, cum Christum filium Dei confiterentur, & ab illo corripentur, quod in Petri confessione laudatum est. Quid proderit* (ait Iacobus) *fratres mei, si fidem dicat se quis habere, operam autem non habeat? Nunquid poterit fides saluare eum? Dicit etiam, quia fides sine operibus mortua est. Quousque igitur falluntur**

qui de fide mortua sibi vitam perpetuam pollicentur. Quapropter diligenter oportet attendere quomodo accipienda sit Apostoli Pauli illa sententia, planè ad intelligendum difficilis, ubi ait: *Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Si quis autem super adificat supra fundamentum aurum, argentum, lapides preciosos, ligna, fenum, stipulam, uniuscuiusque opus manifestabitur. Dies enim domini declarabit, quia in igne reuelabitur. Et uniuscuiusque opus quale sit ignis probabit. Si cuius opus permanerit quod super adificauit, mercedem accipiet. Si cuius opus arserit, damnum patietur. Ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem. Quod ita intelligendum putant, ut illi videantur edificare supra hoc fundamentum aurum, argentum, lapides preciosos, qui fidei quæ in Christo Iesu est, bona opera adiiciunt. Illi autem supra lignum fenum, stipulam, qui cum eadem fidem habeant, malè operantur. Vnde arbitrantur per quasdam pœnas ignis eos posse purgari ad salutem percipiendam, merito fundamenti. Hoc si ita est, falsa ergo erunt illa quæ obscuritatem ambiguitatemque non habent. Si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum, & Quid proderit frater meus si fidem dicat se quis habere, opera autem non habeat? Nunquid poterit fides saluare eum? Falsum erit & illud: Nolite errare. Neque enim fornicatores, neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledicti, neque raptores, regnum Dei possidebunt. Falsum est & illud: Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt fornicationes, immundicia, luxuria, idolorum seruitus, ueneficia, inimicitia, contentiones, emulationes, animositates, dissensiones, haereses, inuidia, ebrietates, commestationes, & his similia, quæ prædico uobis sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt. Item falsa erunt hæc: Si enim tantummodo credant & baptizentur, quamuis in malis alibus perseuerent, salui erunt, per ignem tamen, atque ideo in Christo baptizati etiam qui talia agunt, regnum Dei possidebunt. Frustra dicitur: Hæc quidem fustis, sed abluti estis. Quando & abluti hæc sunt. Inaniter etiam à Petro illud dictum videbitur: Sic & vos simili forma baptisima saluos fecit, non carnis depositio sordium, sed conscientia bonæ interrogatio. Siquidem & habentes pessimas conscientias, omnium flagitiorum & scelerum plenas, nec eorum malorum pœnitentia mutatas, tamen baptisima saluos facit. Illud quoque non video cur Dominus dixerit, Si vis venire ad vitam, serua mandata. & commemorauit ea quæ ad bonos mores pertinent, si etiam ijs non seruatis, ad vitam venire potest per solam fidem, quæ sine operibus mortua est. Illud deinde quomodo verum erit, quod eis quos ad sinistram positurus est, dicit: Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius? Quibus non increpitas quia in eum non crediderunt, sed quia bona opera non fecerunt. Nam profecto ne sibi quisquam de fide (quæ sine operibus mortua est) vitam promittat æternam, propterea omnes gentes segregatarum se dixit, quæ permixtae eisdem pascuis utebantur: ut appareat eos illi dicturos: Domine quando te vidimus illa & illa patientem & non ministravimus tibi? qui in eum crediderant, sed bona operari non curauerant, tanquam de ipsa fide mortua, ad vitam perueniretur æternam. An fortè ibunt in ignem æternum, qui opera misericordiae non fecerunt, & nõ ibunt qui aliena rapuerunt, vel corrupendo in se templum Dei, in se ipsos immisericordes fuerunt? Quasi opera misericordiae aliquid profint sine dilectione. Dicente Apostolo: Si distribuam omnia mea pauperibus, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest. Aut diligat quisquam proximum sicut seipsum, qui non diligit seipsum. Qui enim diligit iniquitatem, odit animam suam. Neque illud esse poterit in quo nonnulli se ipsos deducunt ignem æternum dictum, non ipsam pœnam æternam.*

Per ignem quippe qui æternus erit, transituros arbitrantur eos quibus propter fidem mortuam per ignem promittunt salutem: ut videlicet ipse ignis æternus sit, combustio vero eorum, hoc est operatio ignis, non sit in eis æterna. Cùm & hoc præuidens Dominus, tanquam Dominus, sententiam suam ita concluderet dicens, Sic ibunt illi in

combustionem æternam, iusti autem in vitam æternam. Erit ergo æterna combustio, sicut ignis æternus. Et eos in illam ituros veritas dicit, Quorum non fidem, sed bona opera defuisse declarauit. Proculdubio igitur in illa Apostoli sententia, alius requirendus est intellectus, atque in his deputanda est, quæ Petrus dixit esse in scriptis eius quædam difficultia intellectu: quæ non debent homines peruertere ad proprium suum intentum, ut contra euidentissima testimonia scripturarum securos faciant de percipienda salute nequissimos nequitia suæ pertinacissimè coherentes, nec emendando, aut pœnitendo mutatos.

Hic à me fortassis quaeratur de ipsa Pauli Apostoli sententia, quid ego sentiam, & quoniam modo intelligendam putem? Fateor malle hinc me audire intelligentiores atque doctiores. Dicam tamen quàm breuissimè potero etiam ipse quid sentiam. Fundamentum Christus est in structura architecti sapientis. Hoc expositione non indiget. Apertè enim dictum est: *Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Si autem Christus, proculdubio fides Christi. Per fidem quippe habitat Christus in cordibus nostris, sicut idem Apostolus dicit. Porro fides Christi, illa utique quæ definitur Apostolus, quæ per dilectionem operatur. Non enim fides illa dæmonum, cum & credant, & cõtemiscant, & filium Dei confiteantur Iesum, potest accipi in fundamentum. Quare? Nisi quia non est fides quæ operatur per dilectionem, sed quæ exprimitur per timorem. Fides itaque Christi, fides gratiæ Christianæ, id est ea fides quæ per dilectionem operatur, posita in fundamento, neminem perire permittit. Sed quid sit adificare super hoc fundamentum aurum, argentum, lapides preciosos: & ligna, fenum, stipulam: si subtilius differere coner, vereor ne ad intelligendum difficilior sit ea ipsa expositio. Enitar tamen quantum Dominus adiuuat, & breuiter & quantum potero dilucide expedire quod sentio. Ecce ille qui quæsiuit à magistro bono, quid boni faceret ut haberet vitam æternam: Et audiuit, si ad vitam venire vellet, seruanda sibi esse mandata. Et cum quaereret: Quæ mandata? Dicitur est ei, Non occides. Non moechaberis. Non furtum facies. Non falsum testimonium dices. Honora patrem tuum & matrem tuam. Et diliges proximum tuum tanquam teipsum. Hæc faciès in fide Christi, proculdubio teneret utique fidem quæ per dilectionem operatur. Neque enim diligeret proximum tanquam seipsum, nisi recepta dilectione Dei, sine qua non diligeret seipsum. Porro si faceret etiam quod Dominus addidit, dicens: Si vis perfectus esse, vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in celo, & veni sequere me: ædificaret super illud fundamentum aurum, argentum, lapides preciosos. Non enim cogitationes sunt quantum existimo, aurum, argentum, lapides pretiosi. Porro si circa diuitias suas carnali quodam teneretur affectu, quâuis ex eis multas eleemosynas faceret, nec ad eas augendas fraudis aliquid, rapinæque moliretur, aut earum minuendarum, vel amitendarum metu, in aliquod facinus flagitiumve labereretur: alioqui iam se isto modo ab illius fundamenti stabilitate subtraheret, sed propter carnalem, ut dixi quem in eis habebat affectum, quo talibus bonis sine dolore carere non posset, ædificaret super fundamentum illud ligna, fenum, stipulam: maxime si & uxorem sic haberet ut etiam propter ipsam cogitaret ea quæ sunt mundi, quomodo placeret uxori. Hæc igitur quoniam affectu dilecta carnali, non sine dolore amittuntur: propterea qui ea sic habet, cum habeant in fundamento fidem quæ per dilectionem operatur, neque huic ista vlla ratione vel cupiditate præponant, in eorum amissione passi detrimentum, per quendam ignem doloris perueniunt ad salutem. A quo dolore atque detrimento, tantò est quisque securior, quantò ea vel minus amauerit, vel tanquam non habens, habuerit. Qui verò propter illa vel tenenda vel adipiscenda, homicidium, adulterium, fornicationem, idololatriam, & similia quæque commiserit, non propter fundamentum per ignem saluabitur, sed amisso fundamento, æterno igne torquetur.*

Antequam veniat dies dedicationis domus, videamus

Ex tracta-
tu.
Psal. 26.

quia iam dedicatum est caput nostrum. Iam facta est dedicatio domus in capite, tanquam dedicatio fundamenti. Caput sursum est, fundamentum deorsum. Ne fortè propterea male dixerim, fundamentum esse Christum. Culmen est potius, *ascendit in caelum, sedet ad dexteram patris*. Sed puto nos non errasse. Apost. enim dixit. *Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Si quis autem edificauerit super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides preciosos. Qui benè viuunt, qui Deum honorant & laudant, qui patientes sunt in tribulationibus, qui desiderant patriam, ipsi edificant aurum, argentum, lapides preciosos. Qui autem amant adhuc secularia, & negotijs terrenis implicati sunt, & dediti sunt vinculis quibusdam & affectibus carnis, domibus suis, cõiugibus, possessionibus, & tamen Christiani sunt; ita vt non cor eorum recedat à Christo, & nihil præponant Christo, quomodo in edificando nihil præponitur fundamento, edificant quidem ipsi ligna, scænum, stipulam. Sed quid fecutum est? *Vniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit.* Ignis tribulationis & tentationis. Iste ignis multos martyres hic probauit. Omne autem genus humanum probatur in finem. Inuenti sunt martyres qui haberent ista secularia, quam multi diuites & senatores passi sunt, edificabant tamen quidam eorum ligna, scænum, stipulam in affectibus carnalium & secularium curarum. Sed tamè quia fundamentum habebant, super quod edificabant, arsit scænum. Et ipsi manserunt in fundamento. Sicut dicit Apostolus: *Si cuius opus permanferit, mercedem accipiet.* Et nihil perdet, quia quod amauit, hoc inuenit. Quid ergo ille fecit ignis? Probauit. *Si cuius opus permanferit, mercedem accipiet: si cuius opus arserit, damnatum patietur, ipse autem saluus erit, sicut tamen quasi per ignem.* Sed aliud est, igne non lædi; Aliud est per ignem probari. Et vnde? Propter fundamentum. Non recedat ergo de corde fundamentum: noli super scænum ponere fundamentum. Hoc est, noli antepone scænum fundamento, vt scilicet scænum habeat primum locum in corde tuo, & secundum Christus. Sed si iam non potest nisi esse ibi scænum, vel primum locum ibi habeat Christus, & scænum secundum. Ergo fundamentum est Christus, quo modo dixi, dedicatum est caput nostrum. Ipsum caput est fundamentum. Sed fundamentum deorsum solet esse, caput autem sursum. Intelligat sanctitas vestra quid dicam. Fortassis explicabo in nomine Christi Iesu. Pondera gemina sunt. Ponderum enim est impetus quidam cuiusque rei velut conantis ad locum suum. Hoc est ponderum, fers lapidem manu, pateris ponderum, premit manum tuam, quia locum suum quærit. Et vis videre quid quærat? Subtrahe manum, venit ad terram, quiescit in terra, peruenit quo tendebat, inuenit locum suum. Ponderum ergo illud, motus erat quasi spontaneus sine anima, sine sensu. Sunt & alia quæ versus sursum petunt locum. Namque si aquam mittas supra oleum, pondere suo in ima tendit. Locum enim suum quærit, ordinari quærit, quia præter ordinem est aqua super oleum. Donec ergo veniat ad ordinem suum, inquietus motus est donec teneat locum suum. Contrà: Funde oleum sub aqua (verbi gratia, quemadmodum si vas olei cadat in aquam, in abyssum, in mare, & frangatur) non se patitur oleum subter. Quomodo itaque aqua supra oleum missa, pondere suo ad ima locum quærit suum, sic oleum subter aqua sursum, pondere suo ad summa locum suum quærit. Si ergo ita est fratres, quo tendit aqua & ignis? Ignis sursum tendit, locum suum quærit. Et aqua locum suum quærit pōdere suo. Lapis ima petit & lignum, & columna, & terra vnde edificatur ipsa domus. De illo ergo genere rerum sunt quæ pondere suo deorsum feruntur. Manifestum est ergo id eo deorsum accipere fundamentum, quia pondere suo deorsum versus feruntur. Et nisi sit quod sustineat, totum cadit, quia totum ad terram vergit. Rebus ergo ad ima tendentibus, in imo ponitur fundamentum. Ecclesia verò Dei in imo posita tendit in caelum. Fundamentum ergo nostrum ibi positum, est Dominus noster Iesus Christus, sedens ad dextram patris.*

Ligna quippè, & scænum, & stipula non absurde accipi possunt rerum secularium (quamuis licite concessarum)

tales cupiditates, vt mitti sine animi dolore non possint. Cum autem iste dolor vrit, si Christus in corde fundamenti habet locum, id est vt nihil ei præponatur, & maualt homo qui tali dolore vritur, rebus quas ita diligit, magis carere quàm Christo, per dictam rationis vincendo passionem, per ignem sit saluus. Si autem res huiusmodi temporales & seculares tempore tentationis maluerit tenere quàm Christum, cum in fundamento non habuit, quia hæc priori loco habuit, cum in edificio aliquid non sit prius fundamento. Ignis enim de quo eo loco locutus est Apostolus, talis debet intelligi, vt ambo per eum transeant, id est & qui edificat supra hoc fundamentum aurum, argentum, lapides preciosos, & qui edificat ligna, scænum, & stipulam. Cum enim dixisset, adiunxit: *Vniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit. Si enim opus manserit, quod super edificauit, mercedem accipiet. Si cuius opus exustum fuerit, damnatum patietur. Ipse autem saluus erit, sicut tamen quasi per ignem.* Non ergo vnus eorum, sed vtriusque opus ignis probabit. Est quidem ignis tentatio tribulationis, de quo apertè alio loco scriptum est: *Vasa figuli probat fornax: & homines iustos tentatio tribulationis.* Iste ignis in hac interim vita facit quod Apostolus dixit, si accidat duobus fidelibus, vni scilicet cogitanti quæ sunt Dei, quomodo placeat Deo, hoc est edificanti super Christi fundamentum aurum, argentum, lapides preciosos: alteri autem cogitanti ea quæ sunt mundi, quomodo placeat vxori, id est edificanti super idem fundamentum, ligna, scænum, stipulam. Illius enim opus non exuritur, quia non ea dilexit quorum amissione crucietur: exuritur autem huius, quoniam sine dolore non pereunt quæ cum amore possessa sunt. Sed quoniam alterutra cõditione proposita; eis potius maualt carere quam Christo, nec timore amittedi taha deserit Christum, quamuis doleat cum amittit, *saluus erit quidem, sicut tamen quasi per ignem*, quia vrit eum dolor rerum quas dilexerat amittarum, sed non subuertit neque consumit, fundamenti stabilitate atque incorruptione munitum.

Tale etiam aliquid post hanc vitam fieri, incredibile non est, & vtrum ita sit quæri potest, & aut inueniri aut latere, nonnullos fidei iam per ignem quandam purgatorium, quanto magis minusve bona percuntia dilexerunt, tanto tardius citiusve transuros saluari: non tamen tales de quibus dictum est quod regnum Dei non possidebunt, nisi conuenienter penitentibus eadem crimina remittantur. Conuenienter autem dixi, vt steriles in elemosynis non sint, quibus tantum tribuit scriptura diuina, vt earum tantummodo fructum se imputarum pronunciet Dominus dexteris, & earum tantummodo sterilitatem sinisteris, quando ijs dicitur: *Venite benedicti patris mei, percipite regnum.* Illis autem: *ite in ignem æternum.*

Non sibi polliceatur vnusquisque habens facta nefaria, quæ regnum Dei non possidebunt. Et dicat sibi, quoniam habeo signum Christi, & sacramenta Christi, non movebor in æternum. Et si purgor per ignem, saluus ero. Nam quid est quod ait Apostolus, de ijs qui habent fundamentum? *Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Iesus.* Quid est, inquit, quod sequitur? *Vniuscuiusque autem super fundamentum videat quomodo super edificet. Alius enim super edificat aurum, argentum, lapides preciosos. Alius ligna, scænum, stipulam. Vniuscuiusque opus quale sit ignis probabit. Dies enim Domini declarabit, quia in igne reuelabitur. Si cuius opus permanferit, quod super edificauit, mercedem accipiet, hoc est si super fundamentum iusta opera edificat, aurum, argentum, lapides preciosos. Si autem peccata, ligna, scænum, stipulam, tamen propter fundamentum ipse saluus erit, sicut tamen antequam per ignem.*

Fratres, nimis timidus esse volo. Melius est enim non vobis dare securitatem malam. Non dabo quod non accipio, timens terreo. Securos vos facerem, si securus fierem. Ego ignem æternum timeo, & erit tempus eorum in æternum. Non accipio nisi ignem æternum. De quo alio loco scriptura dicit: *Ignis eorum non extinguetur, & vermis eorum non morietur.* Sed de impijs dixit, ait aliquis: Non dixit de me: quia quamuis peccator sim, quamuis adulter, quamuis fraudator, quamuis raptor, quamuis periurus, habeo ta-

Ex libr.
Enchirid.

men

men fundamentum Christum, Christianus sum, baptizatus sum, ego per ignem purgor, & propter fundamentum nō pereō. Dic mihi iterum. Quid es? Christianus sum, inquis. Interim transi. Quid aliud? Raptor, adulter, &c. de quibus Apollolus dixit: *Quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt.* Certē ergo à talibus non correctus, de talibus commissis penitentiam non agens, regnum cælorum speras? Non opinor, quia qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt. Et ignoras si patientia Dei ad penitentiam te adducet? *Ta* (nescio quid tibi pollicens) *secundum duritiam tuam & cor impœnitens, thesaurizans tibi iram in die ire & reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua.* Attende ergo ipsum iudicem venientem. Benè (Deo gratias) non tacuit sententiam definitiuam. Non misit foras reos & duxit velum, ante enim voluit prænunciare quod disposuit facere. Nempè *congregabuntur ante eum omnes gentes.* Quid de illis faciet? *Separabit eas, & alios ponet ad dexteram, alios ad sinistram.* Nunquid mediis locus seruetur? Quid dextris dicturus est? *Venite benedicti patris mei, percipite regnum.* Quid sinistris? *Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius.* Si itaque non times mitti quo, vide cum quo.

Si ergo omnia illa opera regnum Dei non possidebunt: imò non opera, sed qui talia operantur: nam opera talia in igne non erunt: non enim illo igne ardentes furaturi sunt, & aduiterari, sed qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt: non ergo erunt à dextris cum illis quibus dicitur: *Venite benedicti patris, &c. Quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt.* Si ergo à dextris nō erunt, non restat vt sint nisi à sinistris. Sinistris quid dicit? *Ite in ignem æternū.* Quia erit tempus eorum in æternum. Expone ergo, inquis nobis: Ligna, scænum, stipulam qui ædificant super fundamentum, quomodo non pereant, sed salui fiant, sic tamen, tanquam per ignem. Obscura quidem quæstio illa: Sed vt possum, breuiter dicam fratres. Sunt homines omnino contemptores huius sæculi, quibus nō est notum quidquid temporaliter fluit: non hærent aliqua dilectione terrenis operibus, sancti, casti, continentis, iusti & fortassis omnia sua vendentes, & pauperibus distribuentes, aut possidentes tanquam non possidentes, & vtentes hęc mūdo tanquam non vtentes. Sunt & alij, qui rebus infirmitati cōcessis inhærent aliquanta dilectione. Ille nō rapit villam alienam, sed tamen sic amat suam vt si perdidit, conturbetur. Non rapit nec appetit vxorem alienam, sed sic amat suam, sic inhæret suæ, sic miscetur suæ, vt modum ibi non teneat tabulis per scriptum liberorum procreandorum causa. Non tollit aliena, sed repetit sua, & habet iudicium cum fratre suo. Talibus enim dicitur: *Iam quidem omnino delictum est in vobis, quia iudicium habetis vobiscum.* Verum ipsa iudicia in Ecclesia iubet agi, non ad forum trahi. Tamen delicta esse dicit. Contendit enim Christianus pro rebus terrenis amplius quam decet eum, cui promissum est regnū cælorum. Non totum cor sursum leuat, sed aliquam eius partem trahit in terram. Denique si veniat tentatio ducendi martyrij, illi qui habent in fundamento Christum, & ædificant aurum, argentum, lapides preciosos, quid dicunt ex hac oportunitate? *Bonum est mihi dissolui, & esse cum Christo.* Alacres currunt, aut nihil aut modice de terrena fragilitate cōtristantur. Illi autem amantes res proprias, domos proprias, grauiter conturbantur, scænum, & stipula, & ligna ardent. Habent ergo ligna, scænum, stipulam super fundamentum, sed tamen rerum concessarū, non illicitarū. Dico enim fratres. Possides fundamentum, hære cælo, calca terram. Si talis es, non ædificas nisi aurum, argentum, & lapides preciosos. Cum autem dixeris, amo possessionem istam, timeo ne pereat, & imminet damnū, tu contristaris: non quidem præponens eam Christo. Nam si sicamas possessionem istam, vt si dicatur tibi, ipsam vis an Christum? & si tritis eam perdis, plus tamen amplecteris Christum quem posuisti in fundamento, saluus eris tanquam per ignem. Audi aliud. Non poteris tenere istam possessionem nisi dixeris falsum testimonium. Hoc tamen non facere, Christum in fundamento ponere est. Veritas enim dicit: *Os quod mentitur, occidit animam.* Ergo

si possessionem tuam diligis, non tamen propter illam facis rapinam, non propter illam dicis falsum testimonium, non propter illam facis homicidium, non propter illam falsum iuras, non propter illam Christum negas, eo quod non propter illam facis hæc, Christum habes in fundamento.

Sed tamen quia diligis eam, & contristaris si perdas illam, super fundamentum posuisti non aurum non argentum, aut lapides preciosos, sed ligna, scænum, & stipulam. Saluus ergo eris cum ardere cœperit quod ædificasti, sic tamen tanquam per ignem. Nemo ergo super fundamentum hoc ædificet adulterta, blasphemias, sacrilegia, idololatriam, periuria, & putet se saluum futurum per ignem, quasi ista sint ligna, scænum, & stipula. Sed qui ædificat amorem terrenorum super fundamentum regni cælorum, id est super Christum, ardebit amor rerum temporalium, & ipse saluus erit per idoneum fundamentum.

Si cuius opus asserit, detrimentum patietur: ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem.

HAbent (inquiunt Christiani) Catholici in fundamento Christum, à cuius vnitate non recesserunt, tamen si huic fundamento superædificauerint quamlibet pessimam vitam, velut ligna, scænum, stipulam. Recta itaque fides, per quam Christus est fundamentum, quamuis eum damno, quoniam illa quæ superædificata sunt exurentur, tamen poterit (vt dicunt) eos quandoque ab illius ignis perpetuitate saluare. Respondet eis Apollolus Iacobus *nunquid poterit fides saluare eum?* Et quis est (inquiunt) de quo dicit Apollolus Paulus: *Ipsæ autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem?* Simul quis iste sit inquiramus. Hunc tamen non esse certissimum est: ne duorum Apollolorum sententias mittamus in rixam, si vnus dicat: etiam si mala opera quis habuerit, saluabit eum per ignem fides: alius autem: si opera non habeat, nunquid poterit fides saluare eum? Inueniemus ergo qui possit saluari per ignem, si prius inueniremus quid sit habere in fundamento Christum. Quod vt de ipsa similitudine quanto ocys aduertamus, nihil in ædificio præponitur fundamento. Quisquis itaque sic habet in corde Christum, vt ei terrena & temporalia, nec ea quæ licita sunt atque concessa, præponat, fundamentum habet Christum. Si autem præponit, & si videatur habere fidem Christi, non est in eo tamen fundamentum Christus, cui talia præponuntur. Quanto magis si salutaria præcepta contemnens, committat illicita, non præposuisse Christum, sed postposuisse conuincitur, quem primò habuit imperantem siue cōcedentem, dum circa eius imperata siue concessa, suam per flagitia delegit explere libidinem?

Si quis itaque Christianus diligit meretricem, eique adhærens vnum corpus efficitur, iam in fundamento nō habet Christum. Si quis autem diligit vxorem suam secundum Christum, quisei dubitet fundamentum esse Christum? Si vero secundum hoc seculum, si carnaliter, si in morbo concupiscentiarum, sicut & gentes quæ ignorant Deum, etiam hoc Apollolus secundum veniam concedit, imò per Apollolum Christum. Potest ergo & iste in fundamento habere Christum.

Si enim nihil ei talis affectionis voluptatisque præponat, quamuis superædificet ligna, scænum, stipulam, Christus tamen est fundamentum: propter hoc saluus erit per ignem. Delicias quippe huius mundi amoresque terrenos, propter coniugalem quidem copulam non damnabiles, tribulationis ignis exuret. Ad quem pertinent ignem, & orbitates, & quæcunque calamitates quæ hæc auferunt. Ac per hoc ei qui ædificauit, erit ædificatio ista damnosa, quia non habebit quod superædificauit: & eorum amissione cruciabitur quibus fruendo vtique lætabatur. Sed per hunc ignem saluus erit merito fundamenti, quia & si vtrum id habere mallet, an Christum, à persecutore proponeretur, illud Christo non præponeret. Vide nunc in Apolloli verbis hominem ædificantem super fundamentum aurum, argentum, lapides preciosos. *Qui sine vxore est, inquit, cogitat que sunt Domini,*

Ex lib. de
ciu. Dei. 21

Iacob. 2.

1. Cor. 15.

quomodo placeat Deo. Vide alium ædificatorem ligna, fœnum, stipulam. Qui autem matrimonio sanctus est, inquit, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat vobis.

Vniuscuiusque opus manifestabitur. Dies enim Domini declarabit: dies vtiq; tribulationis.]

Eccl. 27.

Quoniam in igne, inquit, reuelabitur. Eandem tribulationem ignem vocat, sicut alibi legitur: Vasa figuli probat fornax, & homines inflos tentatio tribulationis. Et vniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit. Si cuius opus permanferit, (Permanet quod vnusquisque cogitat quæ sunt dñi, quomodo placeat Deo) quod superædificauit, mercedem accipiet, id est vnde cogitauit hoc sumet. Si cuius autē opus arserit, damnatum patietur, quoniam quod dilexit non habebit. Ipse autem saluus erit: quia nulla eum tribulatio ab illius fundamenti stabilitate femouit. Sic tamen quasi per ignem. Quod enim sine illicito amore non habuit, sine vrente dolore non perdet. Ecce quantum mihi videtur, inuentus est ignis qui nullum eorum damnet: sed vnum ditet, alterum damnicet, ambos probet. Si autem ignem illum loco isto voluerimus accipere, de quo dominus dicit sinistris: *Discedit*

Matt. 25.

*à me maledicti in ignem æternum: vt in eis etiam isti credantur qui ædificant super fundamentum ligna, fœnum, stipulam, eosque ex illo igne post tempus pro malis meritis impartitum, liberet boni fundamenti meritum: quid arbitramur dextros, quibus dicitur, Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum, nisi eos qui ædificauerunt super fundamentum aurum & argentum, lapides preciosos? Sed in illum ignem, de quo dictum est, Sic tamen quasi per ignem, si hoc modo est intelligendus, vtriq; mittendi sunt: & dextri scilicet & sinistri. Illo quoque igne vtriq; probandi sunt, de quo dictum est: Dies enim declarabit: quia in igne reuelabitur: & vniuscuiusque opus quale sit ignis probabit: si ergo vtrunq; probabit ignis, vt si cuius opus permanferit, id est non fuerit igne consumptum, quod superædificauit mercedem accipiat: si cuius autem opus arserit, damnatum patietur: profecto non est ille ipse æternus ignis. In illum enim soli sinistri nouissima & perpetua damnatione mittentur. Iste autem dextros probat. Sed alios eorū sic probat, vt ædificium, quod super Christum fundamentum ab eis inuenerit esse constructum, non exurat atq; consumat: alios autē aliter, id est vt quod superædificauerunt ardeat: damnatumq; patiantur inde, salui fiant autē, quoniam Christum in fundamento stabiliter positum, præcellenti charitate tenerūt. Si autem salui fient, profecto & ad dextram stabunt, & cum cæteris audient: Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum: & non ad sinistram, vbi illi erunt qui salui nō erunt, & ideo audiēt: *Discedit à me maledicti in ignem æternum.* Nemo quippe ab illo igne saluabitur, quia in supplicium æternum ibunt illi omnes, vbi vermicorum non morietur, & ignis non extinguetur, quo cruciabuntur die ac nocte in secula seculorum. Post istius sanē corporis mortem donec ad illum veniatur, qui post resurrectionem corporum futurus est damnationis & remunerationis vltimus dies, si hoc tēporis interuallo, spiritus defunctorū eiusmodi ignem dicuntur perpeti, quē non sentiant illi qui non habuerunt tales mores & amores in huius corporis vita, vt eorū ligna, & sēnū, & stipula consumantur: alij vero fient qui eiusmodi secum ædificia portauerunt, siue ibi tantū, siue & hic & hic & ibi, siue ideo hic, vt nō ibi, & secularia quamuis à damnatione venialia, concremantem ignem trāsitorie tribulationis inueniant, non redarguo, quia forsitan verum est: *Domine, ne in indignatione arguas me, neque in ira tua emendes me.* Futurum est enim, vt quidam in ira Dei emēdentur, & in indignatione arguantur, & forte nō omnes qui arguentur emendabuntur. Nam vtiq; arguet eos quibus dicit: *Esuriui, & nō dedistis mihi manducare. Sitiui, & non potastis me, &c.* Quæ ibi profequens, quandam inhumanitatem & sterilitatem increpat malis, quibus ad sinistram constitutis dicit: *Ite in ignem æternū, qui paratus est diabolo & angelis eius.* Hæc iste grauiora formidās, excepta vita ista in cuius malis plāgit & gemit, rogat & dicit: *Domine, ne in indignatione tua arguas me.* Non sim inter illos quib. dicturus es: *Ite in ignē æternū, qui paratus est diabolo & angelis eius.* Neq; in ira tua emendes me. Vt in hac vita pur-*

Esaiæ 66.

ges me, & talē me reddas, cui iam emendato prius igne nō opus sit, propter eos qui salui erunt, sic tamen quasi per ignem. Quare? nisi quia hic ædificant supra fundamentum ligna, fœnum, stipulam: fœcus si ædificarent aurum, argentum, lapides preciosos, & de vtroque igne securi essent, non solum de illo igne æterno, qui in æternum cruciaturus est impios, sed etiam de illo qui emendabit eos qui per ignem salui erunt. Dicitur enim: *Ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem.* Et quia dicitur *saluus erit*, contemnitur ille ignis. Ita planē, quamuis salui per ignē, grauior tamen erit ille ignis, quā quicquid potest homo pati in hac vita. Et notis quanta hic passi sunt mali, quanta potuerunt pati & boni. Quid enim quisque maleficus, latro, adulter, fœcleratus, sacrilegus, pertulit legibus, quod nō pertulit martyr in confessione Christi? Ista ergo quæ hic sunt, multo faciliora sunt, & tamen videte quemadmodum ea homines ne patiantur, quicquid iusseris faciunt. Quāto melius faciant quod iubet Deus, ne illa grauiora patiantur.

Extra-
u.

Psal. 36.

Aues autem non diuisit. Spiritales non habent diuisionem, nec cogitant schismata. Pax est in eis, custodiunt eam in cæteris quantum possunt: vbi autem in alijs deficiunt, in se tenent. Si erit ibi, inquit, filius pacis, requiescet super eum pax vestra. Si quo minus, ad vos reuertetur. Non est ille filius pacis, diuidi voluit, reuertetur ad te pax tua, quia aues nō diuisit. Venit & caminus: Nam consedit ibi Abraham vsq; ad vesperam, & venit magnus terror diei iudicij. Vespera enim illa finis seculi, & caminus ille, veniens dies iudicij diuisit inter media illa, quæ diuisa erant etiam caminus. Si inter medium transit caminus, alia in dexteram, alia in sinistram separauit. Sunt ergo quidam carnales, & tamen in Ecclesiæ gremio continentur, viuentes secūdum quendam modum suum, quibus timemus ne seducantur ab hereticis. Quamdiu enim carnales sunt diuisibiles sunt. Aues quippe non diuisit. Carnales diuiduntur: Non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus. Et quomodo probatur quia carnales diuiduntur? Adiungit, cum enim dicit vniuscuiusque vestrum: Ego sum Pauli, ego autem Apollo, ego verò Cepha, nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis? Rogo vos fratres, audite & proficite, excutite vos de loco carnali, pergite in turturem & columbam. Aues enim non diuisit. Sed quicumque talis permanferit, & secundum quendam modum vitæ aptum carnalibus non vixerit, & de gremio Ecclesiæ non recesserit, & non fuerit seductus ab hereticis vt ex contraria parte diuidatur, veniet caminus, & ad dextram ponetur.

Sine camino diuidi non potest. Sed si caminum pati non vult, pergat in turturem & columbam. Qui potest capere, capiat. Si autem non sic erit, & ædificauerit super fundamentum ligna, fœnum, stipulam, id est amores seculares fundamento fidei suæ superædificauerit, tamen si in fundamento sit Christus, vt primum locum ipse habeat in corde, & ei nihil omnino anteponatur, portantur & tales, tolerantur & tales, veniet caminus, incendet ligna, fœnum, stipulam: Ipse autem, inquit, saluus erit, sic tamen antequam per ignem. Hoc aget caminus. Alios in sinistram separabit; alios in dextram quodammodo eliquabit.

Nescitis quia templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis.]

O mnes adhuc infirmi, & secundum fidem ambulantes, secūdum fidem templum Dei sunt, & templum Dei erunt aliquando secundum speciem. Tamdiu enim sunt templū secundū fidem, quamdiu in ipsis Christus per fidem habitat, sicut dicit Apostolus: *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris.* Sunt autem iam cæli in quibus iam per speciem habitat Christus, vidētes eum facie ad faciem, oēs sancti Angeli, omnes sanctæ virtutes, potestates, sedes, dominationes. Hierusalem illa cælestis vnde peregrinando ingemiscimus: & quam desiderando oramus. Ibi habitat Deus. Illuc leuauit iste fidem. Illuc ascendit, affectu desiderando: & ipsum desiderū facit animam deserere fordes peccatorum, & mundare ab omni labe vt fiat & ipsa cælum, quia leuauit oculos ad eū qui habitat in cælis. Nam si cælum sit quod oculis videmus, si intellexerimus istud corporeum esse habitationem Dei, trāsitura est habitatio

Ex tra-
u.

Psal. 103.

Genes. 15.

Ex 118-
u.

Psal. 122.

Dei, quia cælum & terra transiet. Deinde antequam faceret deus cælum & terram, ubi habitabat? Sed dicit aliquis, & antequam faceret sanctos, ubi habitabat? In se habitabat deus, apud se habitabat, & apud se est deus: & quâdo dignatur habitare in sanctis, nō sic sunt sancti domus dei, vt ipsa subtracta cadat deus. Aliter enim nos habitamus in domo, aliter deus in sanctis. Tu habitas in domo, quæ si subtracta fuerit, cadis. Deus autē sic habitat in sanctis, vt si ipse discederet cadant. Quicunq; ergo sic portat deum vt sit templum dei, nō putet sic à se portare deū, vt terreat deum si se subducatur. Vt illi se si subtraxerit deus, quia ipse cadet: nam deus in se semper manet. In quibus verò nos habitamus, ipsa nos continent. In quibus autē deus habitat, ipse illos continet. Suscipere te dicit quod protuli. *Nescitis quia templū Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis?* Quod potuisti dicere ideo dictū esse, quia in nomine habitat deus, quem non ante spiritus S. sanctificauerit atque purgauerit, quasi templū deo habitaturū, non sibi sanctificet & purget spiritus S. cum apostolus hinc ostenderit ipsū esse deum, cuius nos dixerat templū, quia non ait, & spiritus dei sanctificat & purgat vos, vt deus habitet in nobis, sed ait, *Spiritus Dei habitat in vobis.* Vtiq; in templo suo deus habitat. Nam quid est templū dei nisi habitaculum dei? Vidisti autē tu etiam consequenter esse deum nostrum, cuius sumus templum, & noluisse aliud testimoniū commemorare quam quod protuli: *Nescitis quia corpus vestrum, templū in vobis spiritus sancti est,* quem habetis à deo? iam ergo confitere deū esse spiritum sanctum. Neq; enim nisi esset deus, haberet templum, & templū non manu factum, sed edificatum de membris dei. Christus. n. super omnia est deus benedictus in secula, cuius membra sūt nostra corpora. Qui enim dixit, *Nescitis quia corpus vestrum templū in vobis spiritus sancti est?* Ipse dixit: *Nescitis quia corpora vestra membra sunt Christi.* Ita ne verò cui de lignis & lapidib; salomon edificauit templū, deus est, & cui templum edificatur de membris Christi (hoc est de membris dei) deus non est? Cū loquens de deo beatissimus Martyr Stephanus dixerit: *Salomon edificauit ei domum: sed summus non in manus altis templis inhabitat.* Et tamen Christi membra quorum caput est super omnes cælos, templū suū spiritus sancti, quem constat venisse de cælo. Istum negare deum quid est, nisi nō esse & nolle esse templum eius? Alloquitur nos apostolus dicens: *Obsecro autem vos fratres per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuam sanctam, deo placentem.* Corpora itaque fidelium hostia sunt deo, membra Christi templū spiritus sancti. Er deus non est spiritus sanctus? Quis hoc dicit nisi in quo non inhabitat? Quoniam in quo habitat, vtiq; templum eius est. Deniq; cū dixisset apostolus, *Nescitis quia corpus vestrum templum in vobis spiritus sancti est, quem habetis à deo, & non estis vestri? Empti enim estis precio magno, cōtinuo secutus adiūxit: Glorificate ergo deum in corpore vestro.* Vbi diuicide ostendit deum esse spiritum S. glorificandum scilicet in corpore vestro, tanquam in templo suo. Et quod Anania dixit apostolus Petrus: *Ansus es mentiri spiritui sancto?* Atq; ostendens deum esse spiritum sanctum: *Non es, inquit, hominibus mentitus, sed deo.* Vbiq; adeit spiritus sanctus, ad homines in æternam vitā regenerandos, & nō est eis deus? Imò vere est, & deus verus est, quia veri dei membra, templū eius sunt. Et vtiq; subiectum est templum illi cuius est templum. Quomodo ergo deus nō est cui sunt membra dei subiecta? Ac per hoc & dominus est templi sui. Quis enim hoc neget? Quis ita desipiat, vt dicat non aliquem esse dominum domus suæ? Quomodo ergo spiritus sanctus non est dominus, qui dominus est membrorū domini? Ipse est quippe spiritus domini, de quo vno eodemq; loco dictum est: *Cum autem conuersus fuerit ad dominum, auferetur velamen. Dominus autē spiritus est: vbi autem spiritus domini, ibi libertas.* Quomodo autem rex non est, cui templum est quæ membra sunt regis? Quomodo non contidet patri & filio qui repleuit filium, qui membra filij vt suam possidet domum? Deinde cum de patre procedat, quomodo cum patre non sedet, cum ipsa seisio non sit vtiq; cogitanda carnaliter? Postremò qualis vobis persuasit spiritus, vt sancto spiritui denegetis, quod sanctis homi-

nibus sancta scriptura concedit, vos videritis. Ait enim apostolus: *Cum essemus mortui peccatis, cōiustificauit nos Christus, cuius gratia sumus salui facti, & simul excitauit, & simul sedere fecit in cælestibus in Christo Iesu.* Sancti ergo quos sanctificat spiritus sanctus cōiustificati Christo, ita simul sedere p̄destinati sunt, vt iam factū dicat apostolus quod certus est esse affuturum, & ipsi spiritui sancto subtrahitur à nobis quisquis est illa confessus: tanquam sedere cum patre & filio sit indignus, qui eadem sede efficit dignos. Deum esse spiritum sanctum, scriptura clamat apud apostolus, quæ dicit: *Nescitis quia templum Dei estis?* Sciatimq; subiecit: *Et spiritus Dei habitat in vobis?* Deus enim habitat in templo suo. Non enim tanquam minister habitat spiritus dei in templo dei. Cū alio loco euidentius dicat ipse apostolus: *Nescitis quia corpora vestra templum in vobis sunt spiritus sancti, quem habetis à deo, & non estis vestri? Empti enim estis precio magno, glorificate ergo deum in corpore vestro.*

Qui supplicaturus deo locum sanctum & aptū requirit, interiora tua munda, & omni inde mala cupiditate depulsa, præpara tibi in cordis tui pace secretum: Volens in templo orare, in te ora, & ita age semper vt templum dei sis. Vbi enim deus exaudit, ibi habitat. Si anima in corpore constituta non solum nullas angustias, verum etiam quandam latitudinem inuenit nō corporalium locorum, sed spiritualium gaudiorum, cum sit quod ait apostolus: *Nescitis quoniam corpora vestra templum in vobis sunt spiritus sancti quem habetis à deo?*

Nec dici nisi stultissime potest, non habere locum in nostro corpore spiritum sanctum, quod totum nostra anima impleuit: quanto stultius dicitur vllis angustias impediri alicubi trinitatem, vt pater & filius & spiritus sanctus vbiq; simul esse non possint? Verum illud est multo mirabilius, quod cum deus vbiq; sit totus, non tamen in omnibus habitat. Non enim omnibus dici potest, quod ait apostolus, vel quod iam dixi, vel etiam illud: *Nescitis quia templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis?* Vnde

contrario de quibusdam dicit idem: *Quisquis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius.* Quis porro audeat opinari (nisi quisquis inseparabilitatem trinitatis penitus ignorat) quod in aliquo possit habitare pater aut filius, in quo non habitat spiritus sanctus? Aut in aliquo spiritus sanctus, in quo non & pater & filius? Vnde fatendum est vbiq; deum esse per diuinitatis præsentiam, sed non vbiq; per inhabitationis gratiam. Propter hanc enim inhabitationem (vbi proculdubio gratia dilectionis eius agnoscitur) non dicimus, *Pater noster qui es vbiq;*, cum & hoc verum sit: sed *Pater noster qui es in cælis*, vt templum eius potius in oratione commemoremus, quod & nos ipsi esse debemus: & in quantum sumus, intantum ad eius societatem & adoptionis familiam pertinemus. Si enim populus dei nondum factus & qualis angelis eius adhuc in illa peregrinatione dicitur templum eius, quanto maius est templum eius in cælis, vbi est populus angelorum, quibus aggregandi & cōquandi sumus, cum finita peregrinatione quod promissum est sumplerimus? Multum mirabilis res est, quemadmodum quorundam nondum cognoscentium deum, sit inhabitator deus, & quorundam cognoscentium non sit. Nec illi enim ad templum dei pertinent, qui cognoscentes deum non sicut deum glorificauerunt aut gratias egerunt. Et ad templum dei pertinent paruuli, sanctificati sacramento Christi, spiritu sancto regenerati, qui certè per gratiam nondum possunt cognoscere deum. Vnde quem potuerunt illi nosse, nec habere, illi potuerunt habere, antequam nosse. Beatissimi autem sunt in quibus hoc est deum habere quod nosse. Ipsa quippe notitia plenissima, verissima, ac felicissima est. Neque hoc in paruulis mirum debet videri, cum apostolus quibusdam maioribus etiam dicat: *Nescitis quia templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis?* De quibus paulò antè dixerat: *Animalis homo non percipit quæ sunt spiritus Dei.* Quos enim paruulos vocat, non carnis ætate, sed mentis. Non itaque percipiunt cognitionem spiritus sancti qui habitat in eis, & habitante in se spiritu sancto, adhuc animales, nondum spirituales erant: quia nondum poterant habitato-

Ephes. 2.

Ex libro de Trin. 7.

Ex lib. sententiarum Prosperii.

Ex epist. ad Dardanum de præsentia Dei.

Rom. 8.

In eod. lib.

Rom. 1.

1. Cor. 2.

rem suum spiritum cognitione percipere. Habitare autem ideò & in talibus dicitur, quia in eis occultè agit vt sint templum eius, idque in proficientibus, & proficendo perseverantibus perficit. *Spe enim salui facti sumus*, sicut Apostolus dicit. Cùm alio loco dicat: *Saluos nos fecit per lauacrum regenerationis*. Cùm ergo hic dicat, *saluos nos fecit*, tanquam salus ipsa iam data sit, quemadmodum accipiendum sit, illic exponit vbi ait: *Spe enim salui facti sumus*. Agit ergo in quibus adhuc mortalibus habitat, ipsam ædificationem habitaculi sui: quam non in ista, sed in alia post hæc vitam perficiet, quando absorbebitur mors in victoria, dicereturque illi: *Vbi est mors victoria tua? Vbi est mors aculeus tuus?* Cùm itaque proficientes in quibus mortalibus habitat, dum de die in diem renouantur, magis magisque iustificat, exaudiat orantes, mundet confitentes, vt exhibeat sibi templum immaculatum in æternum: merito dicitur non habitare in eis, *qui cognoscunt Deum, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt*. Colendo enim & seruendo creaturæ potius quàm creatori, non vnus veri Dei templum se esse voluerunt. Atque ita dum volunt eura habere cum multis, facilius effecerunt vt eum non haberent, quàm vt diis multis falsis ve miscerent. Et merito dicitur habitare in eis, quos secundum propositum vocatos iustificandos, glorificandosque suscipit, etiam antequam incorpoream (quæ vbiq; tota est) valeant eius nosse naturam, quantum nosci *ex parte & per speculum & in ænigmate*, ab homine in hac vita (cum plurimum profecerit) potest. Hostales etiam si antequam perueniant ad spiritalem mentis ætatem, vbi non lacte alantur, sed solido cibo, dies vitæ huius extremis inuenerit, perficiet in eis habitator illorum, quicquid hic intelligentiæ minus habuerunt, quoniam ab vnitæ corporis Christi, qui nobis via factus est, & à templi dei societate non recesserunt. Vnde vt non recedant, regulam fidei, pusillis magnisque communem, in Ecclesia perseveranter tenent, & in quo perueniunt in eo ambulant: & donec eis deus reuelet, si quid aliter sapiunt, cogitationes suas carnales non dogmatizant, quia non obdurant contentiosis defensionibus immanendo, sed quodammodo ambulando (id est proficendo) defudant, intelligentiæ perspicuitatè impetrantes per fidei pietatem.

Si quis autem templum Dei violauerit, disperdet illum dominus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos.

Apostolus audite: *Nescitis quia templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis?* Hoc dicit Christianis, hoc dicit fidelibus. *Nescitis quia templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis? Si quis templum Dei corruperit, corrumpet illum Deus. Videte quomodo minatur. Non vis corrumpi domum tuam, quare corrumpis domum dei? Omnia ergo peccata hominum ad corruptelam pertinent flagitiorum, aut facinorosa nocendi, quia deo nocere non potes: in facinoribus, in flagitiis eum offendis, in corruptelis eum offendis, in te illi iniuriam facis, facis enim iniuriam gratiæ ipsius, dono ipsius. Iam nostri precium tuum, iam nostri quo accedis, quid manduces, quid bibas, imò quem manduces, quem bibas. Nemo dicat in corde suo: Peccata carnis non curat deus. Nescitis, inquit, quia templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis? Quisquis templum Dei corruperit, corrumpet illum Deus. Nemo se fallat. Sed forsitan dicet aliquis, Templum dei animus meus est, non corpus meum. Dicit etiam testimonium: *Omnis caro fœnens, & omnis claritas eius quasi flos sceni*. Infelix interpretatio, puniendâ cogitatio. Fœnens dicta est caro, quia moritur. Sed quod ad tempus moritur non resurgat cum crimine. Vis nosse apertam etiam inde sententiam? *Nescitis, inquit idè Apostolus, quia corpora vestra templum sunt spiritus sancti, quem habetis à Deo?* Iam non cõtinentis corporalia peccata: ecce quia & *corpora vestra templum in vobis sunt spiritus sancti, quem habetis à Deo*. Contemnebas corporale peccatum, contemnis quod peccas in templum ipsum. *Corpus tuum templum est spiritus sancti. Quid facias de templo dei iam vide. Si eligeres in Ecclesia dei facere adulteriũ intra istos parietes quid te esset sceleratius? Modo autem tu ipse es templum dei, templum intras, templum exis, templum in domo tua manes, templum surgis. Vide quid agas, vide ne offendas templi habitatorem, ne dese-**

rat te, & in ruinam vertaris. *Nescitis, inquit, quia corpora vestra* (& hoc de fornicatione loquebatur Apostolus, ne cõtinnerent corporalia peccata) *templum in vobis sunt spiritus sancti quem habetis à Deo, & non estis vestri? Empti enim estis precio magno*. Si contemnis corpus tuum, cõsidera precium tuum. Scio ego, & mecum omnis homo qui paulò attentius cõsiderauerit, neminem deum timentem sub verbis eius non se corrigere, nisi qui putat quia plus habet viuere. Ipsa res est quæ multos occidit cum dicit, *eras, cras; & subito ostium clauditur, & remanet foris cum voce coruina, quia non habuit gemitum columbinum*. Apostolus dicit: *Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos. Quisquis templum enim Dei violauerit, disperdet illum Deus. Templum enim dei violat, qui violat vnitatem*. Non enim tenet caput (ex quo totum corpus connexum & compactum, per omnem textum subministrat, secundum operationem in mensuram vnus cuiusq; partis incrementum corporis facit) in ædificationem sui in charitate. In hoc templo sancto suo dominus est, quod constat multis membris sua quibusq; officia gerentibus, in vnã ædificationem charitatis constructis. Quid violat quisquis causa principatus sui à Catholica societate disungitur. Duo sunt præcepta & duo genera peccatorum. Aut enim in deum peccat homo aut in hominem. Peccatur autem in deum etiam corrumpeudo templum eius. In te etenim habitat deus, redemite sanguine filij sui, quanquam & antequam redimeretis, cuius seruus eras nisi eius qui condidit omnia? Peculiariter quodammodo te habere voluit redemptum sanguine filij sui. *Et non estis vestri, inquit Apostolus, Empti enim estis precio magno. Glorificate & portate Deum in corpore vestro*. Ergo ille à quo redemptus es fecit te domum suam. Nunquid tu vis euerti domum tuam? Sic profecto nec deus suam, hoc est te ipsum. Si tibi nõ parcis propter te ipsum, parce tibi propter deum, qui te fecit templum suum. *Templum enim Dei sanctum est, inquit, quod estis vos: & qui templum Dei corruperit, corrumpet illum Deus*. Quæ peccata homines quando faciunt, putant se nõ peccare, quia nulli homini nocent. Sed quomodo est innocens, qui nõ parcit sibi? Ille enim innocens est, qui nulli nocet, quia dilectionis proximi regula ab ipso est. Hoc enim dixit deus: *Diliges proximum tuum tanquàm te ipsum*. Quomodo ergo in te salua est dilectio proximi tui, quando dilectio tui per intemperantiam vulneratur? Verum templi dei agnoscimus. *Templum enim Dei sanctum est, inquit, quod estis vos*. Si ergo nos sumus templum dei, ara dei anima nostra est. Sacrificiũ dei quid est? Fortè hoc facimus modo. Imponimus in aram sacrificiũ quãdo deũ laudamus. docet enim psal. dicens: *Sacrificium laudis glorificabit me, & ibi via est vbi ostendam illi salutare dei*. At verò sacerdotem si requiras, super cælos est, interpellat pro te qui in te mortuus est pro te.

Nemo se seducat. Si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc seculo, stultus fiat vt sit sapiens. Sapiencia enim huius mundi stultitia est apud deum. Scriptum est enim. Comprehendam sapiencias in astutias eorum. & iterum: Dominus nouit cogitationes sapientium quoniam vane sunt.

Tv nescis cogitationes dei quoniam iustæ sunt. Ille scit cogitationes hominum, quoniam vane sunt. Et homines cognouerunt cogitationes dei. Sed quibus iam amicus factus est, prodit consilium suum. Et vos fratres mei nolite cogitaciones: si cum fide acceditis ad dominum, audite cogitationes dei, eas modo discitis, hoc vobis dicitur, & ad hoc instruitur. Relinquitur ergo cogitationes hominum quæ vanæ sunt, vt comprehendatis cogitationes dei, quæ sapientes sunt.

Qui hic beati esse, & à se ipsis beati fieri mira vanitate voluerunt, irriti hos veritas per prophetam dicentem: *Dominus nouit cogitationes hominum, quoniam vane sunt*. Vel sicut hoc testimonium posuit apostolus Paulus: *Dominus nouit cogitationes sapientium, quoniam vane sunt*. Pereant argumenta philosophorum. *Stultam fecit deus sapienciam huius mundi. Et dominus nouit cogitationes hominum, quoniam vane sunt*. Dicitur aliquando in scripturis sapiencia pro astutia, abusione verbi, non proprietate rei. Vnde etiam dicitur: *Vbi sapiens? vbi scriba? vbi conquistor huius seculi? Nonne*

1. Cor. 15.

Ex ser. de decem eb. 16.

Ex ser. de verb. Domini in monte 16.

1. Petr. 1.

Ex tract. 14. Psal. 16.

Ex serm. de cons. sione ap. 16.

Matt. 22. Psal. 94.

Ex tract. 14. Psal. 93.

Ex lib. de ciuit. Dei. 18. Psal. 93. Ex tract. in euang. 1. Cor. 1. Ex lib. de passio. 1. Cor. 1.

fructum fecit Deus sapientiam huius mundi? Nolite gloriari, & nolite loqui excelsa, neque exeat magniloquium de ore vestro, quoniam Deus scientiarum Dominus. Ipse vos scit, & ubi nemo scit: quoniam qui putat se aliquid esse, cum nihil sit, seipsum seducit. Hec dicuntur aduersariis ciuitatis Dei ad Babyloniam pertinentibus, de sua virtute præsumentibus, in se non in Domino gloriantibus. Deus scientiarum est, atque ideo & arbiter conscientiarum, ibi videns cogitationes hominum quoniam vanæ sunt, si hominum sunt, & ab illo non sunt.

Nemo itaq; gloriatur in hominibus, omnia enim vestra sunt, siue Paulus, siue Apollo, siue Cephus, siue mundus, siue vita, siue mors, siue presentia, siue futura. Omnia enim vestra sunt, vos autem Christi. Christus autem Dei.]

Si a capite numerentur, inueniuntur vnum duo tres quatuor. Item caput mulieris vir, caput viri Christus, caput autem Christi Deus. Si eodem modo numerentur, inueniuntur similiter vnū & duo & tres & quatuor. Porro vnum & duo & tres & quatuor simul ducti sunt decē. Quapropter disciplinam que insinuat conditorem Deum, & conditam creaturam, rectè significat denarius numerus. Et cum corpus perfectum atque inexterminabile subditur animæ perfectæ atque inexterminabili, rursusque ipsa subditur Christo, & Christus Deo, non tanquam dissimilis aut alterius naturæ, sed tanquam patri filius, hoc totum eodem numero denario rectè significatur, quod post resurrectionem corporis speratur futurum in æternum. Et fortassis propterea qui cōducuntur ad vineam, denarium accipiunt mercedis nomine.

Cum dictum est, Quoniam Deus Spiritus est, animaduertendum est, non dictum, quoniam Spiritus Deus est, sed quoniam Deus Spiritus est, vt ipsa deitas Patris & Filij hoc loco dicta sit Deus, quod est Spiritus sanctus. Huic accedit aliud testimonium quod dicit Ioannes Apostolus: Quoniam Deus dilectio est, vt ipsa deitas dilectio intelligatur. Et quod in illa enumeratione connexarum sibi rerum (ubi dicitur: Omnia vestra sunt, vos autem Christi. Christus autem Dei, & caput mulieris vir, caput viri Christus, caput autem Christi Deus) nulla sit commemoratio Spiritus sancti, quia non ferè in ijs quæ sibi connexa sunt, numerari solet ipsa connexio.

C A P U T I V.

Si nos existimet homo vt ministros Christi & dispensatores mysteriorum Dei. Hic iam quaeritur inter dispensatores vt fidelis quis inueniatur.]

Dispensator planè salutis æternæ cum cæteris innumerabilibus conseruis meis sum: quod si volens facio, mercedem habeo. Si autem inuitus, tantum mihi dispensatio credita est. Neque enim esse salutis illius dispensatorem per verbum & Sacramentum, iam hoc est etiam esse participem. Nam si per bonos non dispensaretur, non rectè Apostolus diceret: Imitatores mei estote, sicut & ego Christi. Rursus si per malos dispensaretur, non de quibusdam Dominus diceret: Quæ dicunt facite, quæ autem faciunt facere nolite, dicunt enim & non faciunt. Multi ergo dispensatores sunt, per quorum ministerium peruenitur ad æternam salutem. Sed quaeritur inter dispensatores vt fidelis quis inueniatur: & inter ipsos fideles, in quorum me numero ille qui non fallitur computet, alius est sic, alius autem sic, sicut vniciue Deus partitus est mensuram fidei.

Mihi autem pro minimo est vt à vobis iudicer, aut ab humano die. Sed neq; meipsum iudico, nihil enim mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum. Qui autem iudicat me Dominus est.]

Vnusquisque enim pro se rationem reddet, nec alieno testimonio quisquam adiuuatur apud Deum, cui secreta cordis apparent. Et vix sibi quisque sufficit vt ei testimonium perhibeat conscientia sua. Quis enim gloriatur mundum se habere cor? Inde est quod Apostolus dicit: Mihi minimum est vt à vobis iudicer, aut ab humano die: sed neque meipsum iudico. Quapropter cum de se quisque aut non omnino, aut vix possit veram proferre sententiam, quo-

modo potest de alio iudicare? Cum sciat nemo quid agatur in homine, nisi spiritus hominis, Mihi autem minimum est vt à vobis iudicer aut ab humano die (ait Apollolus) sed neque meipsum iudico. Melius enim me ego noui quàm illi, sed melius Deus quàm ego.

Sancti prædicatores verbi Dei & ipsi abyssus, vt noueritis quia abyssus & ipse Apollolus. Air enim: Minimum est vt à vobis iudicer, aut ab humano die. Quanta autem abyssus sit, audire amplius: Neq; enim meipsum diiudico. Tantam autem profunditatem credit esse in homine, quæ lateat ipsum hominem in quo est, quanta profunditas latebat infirmitatis in Petro, quando quid in se intus ageretur, nesciebat, & se cum Domino, vel pro Domino moriturum, temere promittebat. Quanta abyssus erat, quæ tamen abyssus nuda erat oculis Dei? Nam hoc illi Christus prænunciabat, quod in se ipse ignorabat.

Mihi minimum est vt à vobis diiudicer. Quando enim potestis diiudicare conscientiam meam? Quando examinare quo animo facio quicquid facio? Quantum possunt homines de alio iudicare? Plus homo vtique ipse de se, sed Deus plus de homine, quàm homo de se.

Si vult ipse qui nos vocauit, pastores sumus, non mercenarij. Sed quid ait Apollolus? Mihi minimum est vt à vobis iudicer, aut ab humano die. Sed neq; meipsum iudico, nihil enim mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum. Qui autem iudicat me Dominus est. Non ideo bona est conscientia mea, quia vos eam laudatis. Quid enim laudatis quod non videtis? Ille laudet qui videt. Ille etiam corrigat si quid ibi videt quod eius oculos offendit. Quia & nos non dicimus perfecte nos sanos, sed tundimus pectus nostrum & dicimus Deo: Propitius esto, ne peccem tibi. Tamen puto (eoram illo enim loquor) nihil aliud à vobis quaerentes nisi salutem vestram.

Itaque nolite ante tempus iudicare quo adusque veniat Dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium, & tunc laus erit vniciue à Deo. Hæc autem fratres transfigurauit in me & Apollolus propter vos, vt in vobis discatis ne supra quam scriptum est vnus aduersus alterum instetur pro alio.]

Plerunque in his nostra credulitas fallitur, quia nunquam & historia & multo magis fama mentitur. Pertinet autem ad nos (ne perniciofa opinione fallamur) vt quia non possumus hominum indagare conscientiam, de ipsis rebus habeamus veram certamque scientiam. Hoc est, vt si ille vel ille homo vtrum sit impudicus pudicus ue nescimus, oderimus tamen impudicitiam, & pudicitiam diligamus. Etsi illum vel illum iniustum esse iustum ue nescimus, amemus tamen iustitiam & iniustitiam detestemur, non quas nobis ipsis errando confingimus, sed quas fideliter (hanc scilicet appetendam, illamque vitandam) in Dei veritate conspiciamus: vt cum de ipsis rebus quod appetendum est appetimus, quod deuitandum deuitamus: ignoscatur nobis quod de occultis hominum aliquando immò assidue non vera sentimus. Hoc enim ad humanam tentationem pertinere arbitror, sine qua duci non potest vita ista. Ita vt Apollolus diceret: Tentatio vos non apprehendat nisi humana. Quid enim tam humanum, quam non posse inspicere cor humanum, & ideo nõ eius latebras perscrutari, sed plerunque aliud quàm id quod ibi agitur suspicari? Quamquam & in his rerum tenebris humanarum, hoc est cogitationum alienarum, etsi suspensiones intelligere non possumus quia homines sumus, iudicia tamen, id est definitas, firmasque sententias, continere debemus, nec ante tempus quicquam iudicare, donec veniat Dominus & illuminet abscondita tenebrarum, & manifestet cogitationes cordis. Et tunc laus erit vniciue à Deo. Quando ergo non erratur in rebus vt reëta sit improbatio vitiorum virtutumque probatio, profecto si erratur in hominibus venialis est humana tentatio.

Nondum reuelatum est iudicium. Nox est, apparet dies, apparebit iudicium. Audi Apollolum: Itaque nolite ante tempus iudicare quicquam. Quid est ante tempus? Ante diem.

Audi quia ante diem dixit. Donec veniat Dominus & illuminet

1. Cor. 2.
Extrastru.

Psal. 36.

Extrastru.

Psal. 41.

Extrastru.

Psal. 142.

Ex ferm.

de ver.

Euang. 50.

Ex trastru.

Euang. fecundum

Ioan. 90.

1. Cor. 10.

Extrastru.

Psal. 100.

Ex lib. en

chirid.

abscondita tenebrarum, & manifestet cogitationes cordis: & tunc laus erit unicuique à Deo. Nam modo quamdiu non vides cor meum, & non video cor tuum, tunc est. Non enim scimus mortales corda mortalium. Tunc autem illuminabit Dominus abscondita tenebrarum, & manifestabit cogitationes cordis, & laus erit tunc unicuique à Deo. Quia id laudabitur & diligetur à proximo in proximo, quod ne lateat, ab ipso illuminabitur Deo.

Ex lib. ad
Italicam.

Notitia nostri certior intus est, vbi nemo scit quæ sunt hominis nisi Spiritus hominis qui in ipso est. Sed cum venerit Dominus, & illuminaverit abscondita tenebrarum, & manifestaverit cogitationes cordis, tunc nihil latebit proximū in proximo. Nec erit quod suis quisque aperiat, abscondat alienis, vbi nullus erit alienus. Lux vero ipsa, quæ illuminabuntur hæc omnia quæ modo absconduntur, qualis aut quanta sit quis lingua proferat? quis saltem infirma mente contingat? Profecto lux illa ipse est Deus, quoniam Deus lux est, & tenebræ in eo non sunt vllæ, sed lux mentium purgatarum, non istorum corporis oculorum. Erit ergo tunc mens idonea quæ illam lucem videat, quod nunc nondum est. Hoc autem oculus corporis neque nunc potest, neque tunc poterit.

Ex lib. de
cinu. Dei.

Ita Deus nobis erit notus atque conspicuus, vt videatur Spiritu à nobis singulis in singulis nobis, videatur ab altero in altero, videatur in seipso, videatur in celo nouo & terra noua, atque in omni quæ tunc fuerit creatura, videatur & per corpora in omni corpore quocunque fuerint spiritualis corporis oculi acie perueniente directi. Patentur etiam cogitationes nostræ inuicem nobis. Tunc enim implebitur quod ait Apostolus: *Nolite ante tempus quicquam iudicare, & mox addidit: Donec veniat Dominus, & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit cogitationes cordis. Et tunc laus erit unicuique à Deo.* Quanta erit illa felicitas vbi nullum erit malum, nullum latebit bonum, vacabitur Dei laudibus qui erit omnia in omnibus? Nam quid aliud agatur, vbi neque vlla desidia cessabitur, neque vlla indigentia laborabitur, nescio. Admoneor etiam sancto cantico, vbi lego vel audio: *Beati qui habitant in domo tua, in secula seculorum laudabunt te.*

Psal. 83.

Quis enim te discernit? quid autem habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? Iam saturati estis, iam diuites facti estis. Sine nobis regnatis. Et vtinam regnetis vt & nos vobiscum regnemus. Puto enim quod Deus nos Apostolos nouissimos ostendit tanquam morti destinatos.

Ex Epist.
ad Valentinum.

Robinet Apostolus dicens: *Nemo gloriatur in homine.* Et alio loco: *Qui gloriatur, inquit, in Domino gloriatur.* Illi vero hæretici seipso iustos fieri putantes, quasi hoc eis Deus non dederit, sed ipsi sibi, non vtique in Domino, sed in semetipsis gloriantur. Talibus dicit Apostolus: *Quis enim te discernit? Quod ideo dicit, quia de massa illius perditionis quæ facta est ex Adam, non discernit hominem, vt eum faciat vas in honorem, aut in contumeliam, nisi Deus. Sed quoniam homo carnalis & inaniter inflatus eum audisset, quis enim te discernit? posset responderi vel voce vel cogitatione & dicere, discernit me fides mea, discernit me oratio mea, discernit me iustitia mea: mox Apostolus occurrit cogitationibus eius & dixit: *Quid enim habes quod non accepisti? Si autem & accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* Sic enim gloriatur quasi non acceperint, qui se à seipsis iustificari putant, ac per hoc in seipsis non in Domino gloriantur.*

Ex lib. de
cor. & gra.

Euntibus omnibus ex vno in condemnationem, discernuntur non meritis suis sed per gratiam mediatoris: hoc est in sanguine secundi Adam iustificati gratis. Itaque cum audimus: *Quis enim te discernit? quid autem habes quod non accepisti? si autem accepisti quid gloriaris quasi non acceperis?* ab illa perditionis massa quæ facta est per primum Adam, debemus intelligere neminem posse discerni, nisi quod hoc donum habet qui quisque habet quod gratia Saluatoris accepit. Hoc autem Apostolicum testimonium tam magnum est, vt beatus Cyprianus ad Cyrinum scribens, ipsum subiiecit illi titulo in quo ait, in nullo esse gloriandum quando nostrum nihil sit.

Propterea dixi vobis, inquit, quia nemo potest venire ad me

nisi fuerit ei datum à patre meo. Ergo & credere datur nobis. Non enim nihil est credere. Si autem aliquid magnum est, gaude quia crediti, sed noli extolli.

Quid enim habes quod non accepisti? Misericordia eius præueniet me. Cogitate quod dictum est, præueniet me. Si aliquid tuum primum attulisti, & ex tuo aliquo bono primo misericordiam Dei meruisti, non te præuenit. Quando autem non intelliges quia præuentus es, nisi intelligas quod ait Apostolus: *Quid enim habes quod non accepisti?* hoc est, *Misericordia eius præueniet me.* Denique attendens omnia bona quæcumque habere possumus, siue in natura, siue in instituto, siue in ipsa conuersatione, in fide, in spe, in charitate, in bonis moribus, in iustitia, in timore Dei, totum non esse nisi ex illius donis ita claudit: *Deus meus misericordia mea.* Non inuenit impletus bonis Dei, quid appellaret Deum suum nisi misericordiam suam. O nomen sub quo nemini desperandum est. *Deus meus, inquit, misericordia mea.* Quid est *misericordia mea?* Si dicas, salus mea, intelligo quia dat salutem. Si dicas, refugium meum, intelligo quia confugis ad eum. Si dicas, fortitudo mea, intelligo quia dat tibi fortitudinem. *Misericordia mea quid est?* Totum quicquid sum, de misericordia tua est. Sed promerui te inuocando te. Vt essem, quid feci? vt essem qui te inuocarem, quid egi? Si enim egi aliquid vt essem, iam eram antequam essem. Porro si omnino nihil eram antequam essem, nihil te promerui vt essem. Fecisti vt essem, & tu non fecisti vt bonus essem? Dediti mihi vt sim, & non potuit mihi alius dare vt bonus sim. Si tu dediti mihi vt sim, & alius mihi dedit vt bonus sim, melior ille qui mihi dedit vt bonus sim, quam ille qui dedit mihi vt sim. Porro quia nemo te in misericordia largior, à quo accipi vt essem accipi ab illo vt bonus essem.

Deus meus misericordia mea. Arguens enim superbiam Apostolus, non ait, non habes: sed ait: *Quid enim habes quod non accepisti?* Non arguebaris quia dicebas te habere quod non habebas, sed quia ex te tibi volebas esse quod habebas. Immo & habere te agnosce, & ex te nihil habere, vt nec superbus sis nec ingratus.

Quia spectaculum facti sumus mundo & Angelis & hominibus. Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo. Nos infirmi, vos autem fortes. Vos nobiles, nos autem ignobiles. Vsq; in hanc horam & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cedimur, & instabiles sumus, & laboramus operantes manibus nostris. Maledicimur, & benedicimus. Persecutionem patimur & sustinemus. Blasphemamur, & obsecramus. Tanquam purgantibus huius mundi, facti omnium peripsema vsq; adhuc.

Probrum, inquit, insipienti dediti me. Inter eos me viuere voluisti, inter eos prædicare veritatem, qui amant vanitatem, & non possum nisi irrideri ab eis: quia spectaculum facti sumus huic mundo & Angelis & hominibus. Angelis laudantibus, hominibus opprobrantibus: imò & Angelis & hominibus laudantibus & vituperantibus. A dextris & à sinistris habemus arma quibus militamus per gloriam & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam, vt seductores & veraces. Hæc apud Angelos, hæc apud homines: quia & apud Angelos sunt sancti Angeli, quibus benè viuendo placeamus, & sunt præuaricatores Angeli, quibus benè viuendo displiceamus. Et inter homines sunt sancti viri quibus placeat vita nostra: & sunt nequissimi homines, qui irrideant vitam bonam nostram. Et hæc arma sunt illa dextra, illa sinistra, vtraque tamen arma sunt. Vtrisque armis & dextris, & sinistris vtor, & laudantibus & vituperantibus, & honorem deferentibus & ignominiam irrogantibus. In ijs vtrisque armis configo cum diabolo, vtriusque cum ferro: Prosperis si non corrumpor: aduersis si non frangor.

Non vt confundam vos hæc scribo, sed vt filios meos charissimos moneo. Nam si decem millia pedagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres. Nam in Christo Iesu per Euangelium ego vos genui. Rogo ergo vos, imitatores mei estote, sicut & ego Christi. Ideo misi ad vos Timotheum qui est filius meus charissimus & fidelis in Domino, qui vos commonefaciat vias meas quæ sunt in Christo Iesu, sicut vbique in omni Ecclesia doceo. Tanquam non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam. Veniam autem ad vos cito si Dominus voluerit, & cognoscam non sermonem eorum qui

inflati sunt, sed virtutem. Non enim in sermone est regnum Dei, sed in veritate.]

Quod Psalmita dicit: *Coram patribus eorum fecit mirabilia in terra Aegypti in campo Taphneos*; accommodatius accipimus Patres, Moysen & Aaron, aliosque seniores, qui commemorantur in eadem scriptura, etiam Spiritum accepisse unde acceperat & Moyses, ut eum adiuvarent ad eundem populum regendum ac ferendum. Cur enim non appellarentur patres? Non sicut Deus pater vnus est qui regenerat Spiritu sancto quos facit filios ad aeternam hereditatem, sed honoris gratia propter aetatem, curamque pietatis. Sicut Paulus senior dicit, *Non ut confundam vos, hac scribo, sed ut filios meos charissimos moneo*. Cum ferret utique à Domino dictum: *Ne vobis dicatis patrem in terra, vnus enim est pater vester Deus*. Quod non ideo dictum est ut hoc vocabulum honoris humani de loquendi consuetudine tolleretur, sed ne gratia Dei (qua in aeternam vitam regeneramur) natura vel potestati vel etiam sanctitati cuiusquam hominis tribueretur. Ideo cum diceret, *Ego vos genui*, praedixit in Christo, & per Euangelium, ne ipsius putaretur esse quod Dei est.

Quid vultis? In virga veniam ad vos, an in charitate & Spiritu mansuetudinis?]

Visitabo in virga iniquitates eorum. Sic & Apostolus comminatur: *Quid vultis? In virga veniam ad vos? Absit ut dicerent pij filij. Si cum virga venturus es, noli venire. Melius est enim erudiri in virga patris, quam in blandimento perire praedonis.*

C A P U T V.

Omnino auditur inter vos fornicatio. & talis fornicatio qualis nec inter gentes. ita ut vxor patris sui aliquis habeat. Et vos inflati estis, & non magis luctum habuistis ut tollatur de medio vestrum qui hoc opus fecit. Ego quidem absens corpore, praesens autem Spiritu, iam iudicavi ut praesens eum qui sic operatus est, in nomine Domini nostri Iesu Christi congregatis vobis & meo Spiritu cum virtute Domini Iesu tradere huiusmodi hominem Satanæ in interitum carnis, ut Spiritus saluus sit in die Domini nostri Iesu Christi.]

Quid crudele Moyses aut mandauit, aut fecit, cum commissum sibi populum sancte zelans, & vni vero Deo subditum cupiens, posteaquam cognouit ad fabricandum & colendum idolum defluxisse, mentemque impudicam profutuisse daemionibus, in paucos eorum vindicare gladio, quos Deus ipse quem offenderat alto & secreto iudicio feriendos voluisset inferri, & in praesenti salubriter terruit, & disciplinam in posterum sanxit? Nam eum nulla crudelitate, sed magna dilectione fecisse quod fecit, quis non in verbis eius agnoscat orantis pro peccatis eorum & dicentis? *Si dimittis illis peccatum, dimitte. Sin autem, dele me de libro tuo*. Comparans ergo vnusquisque pie prudens illam caedem & hanc precem, videt profecto apertissime, videt inquam quantum malum sit animæ, per simulacra daemionum fornicari, quando sic fecit qui sic amat. Sic plane & Apostolus non crudeliter, sed ambiliter tradidit hominē Satanæ in interitum carnis, ut Spiritus saluus sit in die Domini Iesu, tradidit & alios ut dicerent non blasphemare.

Magni & sancti viri qui iam optimè scirent mortem istam qua animam dissoluit à corpore, non esse formidandam, secundum eorum tamen animam qui illam timerent, nonnulla peccata morte punierunt, quo & viuētibz metus incuteretur, & illis qui morte puniebantur non ipsa mors noceret, sed peccatum, quod augeri posset si viuērent. Non temerè illi iudicabant, quibus tale iudicium donauerat Deus. Inde est quod Helias multos morte afficit, & propria manu, & igne diuinitus impetrato. Quod & alij multi magni & diuini viri, eodem Spiritu consulendo rebus humanis non temerè fecerunt. De quo Helia cum exemplum dedissent discipuli Domino, commemorantes quid ab eo factum sit, ut etiam ipsis daret potestatem petendi de caelo ignem ad consumendum eos qui sibi hospitium non praeberent, reprehendit in eis Dominus non exemplum Prophetæ sancti, sed ignorantiam vindicandi,

quæ adhuc erat in rudibus: animaduertens eos non amare correctionem, sed odio desiderare vindictam. Itaque postquam eos docuit quid esset diligere proximum tanquam seipsum, infuso etiam Spiritu sancto, quem decem diebus completis post ascensionem suam, desuper ut promiserat misit, non defuerunt tamen tales vindictæ, quamuis multo rarius quam in veteri testamento. Ibi enim ex maiori parte seruientes timore premebantur: hic autem maximè dilectione liberi nutriebantur. Nam & verbis Apostoli Petri: Ananias & vxor eius (sicut in Actibus Apostolorum legimus) exanimis ceciderunt: nec resuscitati sunt, sed sepulti.

Et si huic libro hæretici, qui aduersantur veteri testamento, nolunt credere, Paulum Apostolum, quem nobiscum legunt, intueantur dicentem de quodam peccatore: *Quem tradidi Satanæ in interitum carnis, ut anima salua sit*. Et si nolunt hic mortem intelligere (fortassis enim incertum est) quamlibet vindictam per Satanam factam ab Apostolo fateantur. Quod non eum odio sed amore fecisse, manifestat illud adiectum, *ut anima salua sit*.

Non est bona gloriatio vestra. Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit?]

Quid sibi vult tantus furor separationis istorum ab vnitatem corporis Christi: quæ (sicut Prophetatum legitur) in plerisque iam cernitur toto orbe terrarum, atque in omnibus gentibus dilatatur? Hic certè, sicut scriptum est, filius malus ipse se iustum dicit, exitum autem suum non abluit. Hoc est non excusari, non diluere, non defendit, quod furore schismatico, in hæreticam pestem de domo Dei exire non timuit. Quia si verè iustus esset, sicut Paulus Apostolus cum fratribus falsis (de quibus in suis Epistolis ingemuit) ita in Ecclesia Christi cum eis quos iniustus vel nouerat vel putabat, sine vlla sui contaminatione persisteret, nec bonos propter malos desereret, sed malos propter bonos potius toleraret, tanquam granum cum palea pondere charitatis tritiram ferens, non tanquam leuissimum puluis etiam ante ventilationem flatibus cedens. Eo quippe modo etiam cum iniquis, quos necesse est vsque ad littus retia ista contineant, in vnitatem Catholicam perseuerans, non tamen cum fure concurreret, non peccatis communicaret alienis, non cuiusquam immunditiæ contrectatione macularetur, nec pollueretur tangendo pollutum, nec cuiusquam fermento corrumpetur. Hæc enim sunt consensio peccatorum, qua per scaminam serpens hominem primum, etiam in paradisi felicitate decepit: non communionem Sacramentorum, in qua condiscipulos Iudas mundos, immundus contaminare non potuit. A malis autem cum quibus Sacramenta Dei communicant etiam nunc in area nodum in horreo, iam tamen boni discedunt, & separantur morum dissimilitudine non corporum segregatione, aliter scilicet viuendo, non ad alia conuenticula veniendo. Sic nec cum malis vnum fiunt, nec ab Ecclesiæ vnitatem discedunt.

Expurgate vetus fermentum ut sitis noua conspersio sicut estis. Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus.]

Pascha fratres non sicut quidam existimant Græcum nomen est, sed Hebraicum. Opportunissime tamen occurrit in hoc nomine quædam congruentia vtrarumque linguarum. Quia enim passio Græcè Pasche dicitur, ideo Pascha passio putata est, velut hoc nomen à Pasche (hoc est passione) sic appellatum sit. In sua ergo lingua, hoc est in Hebræa, Pascha transitus dicitur, propterea quia tunc primum Pascha celebravit populus Dei, quando ex Aegypto fugientes, rubrum mare transierunt. Nunc ergo figura illa Prophetica in veritate completa est, cum sicut ovis ad immolandum ducitur Christus. Cuius sanguine illitis postibus nostris (id est, cuius signo crucis signatis frontibus nostris) à perditione huius sæculi tanquam à captiuitate vel interemptione Aegypti liberamur, & agimus saluberrimum transitum, cum à diabolo transimus ad Christum, & ab isto instabili regno ad eius fundatissimum regnum. Ideo quippe ad Deum permanentem transimus, ne cum mundo transeunte transeamus. De hac nobis collata gratia Deum laudans Apostolus dicit:

Actuum 5

Ex lib. de vñico bapts.

Ex trass. Euang. I. Iohann. 55.

Coloss. 1. Qui eruit nos de potestate tenebrarum, & transfudit in regnum filij charitatis sua. Hoc itaque nomen, id est Pascha, quod Latine, ut dixi, transitus nuncupatur, velut interpretans nobis beatus Evangelista: *Ante diem, inquit, festum Pascha sciens Iesus quia venit eius hora ut transeat ex hoc mundo ad patrem. Ecce Pascha. Ecce transitus. Vnde? Et quo? De hoc scilicet mundo ad patrem. Spes membris in capite est data, quod essent illo transeunte, sine dubio secutura. Quid ergo infideles, & ab hoc capite atque ab eius corpore alieni? Nonne & ipsi transeunt, quia non permanent? Transeunt plane & ipsi. Sed aliud est transire de mundo: aliud transire cum mundo. Aliud ad patrem, aliud ad hostem. Nam & Aegyptij transeunt. Non enim persequendo manserunt. Non tamen transierunt per mare ad regnum, sed in mari ad interitum: *Sciens ergo Iesus, quia venit eius hora ut transeat ex hoc mundo ad patrem, cum dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos: utique ut & ipsi de hoc mundo ubi erant, ad suam caput, quod hinc transisset, eius dilectione transirent. Quid est enim in finem, nisi in Christum? Finis enim legis, Christus (ait Apostolus) ad iustitiam omni credenti. Finis perficiens, non interficiens. Finis quo usque eamus, non ubi pereamus. Sic omnino intelligendum est. Pascha nostrum immolatus est Christus.**

Rom. 10. Ipse est finis noster. In illum est transitus noster. Innovatio est vitae nostrae. Et est quidam transitus de morte ad vitam, qui fit primo per fidem, ut in spe gaudeamus, & in tribulatione patientes simus, dum adhuc exterior homo noster corrumpitur, sed interior renouatur de die in diem. Propter ipsum initium novae vitae, propter novum hominem quem iubemus induere, & exuere veterem, *expurgantes vetus fermentum, ut simus nova conspersio, quoniam Pascha nostrum immolatus est Christus? Propter hac vitae novitatem, primus mensis in anni mensibus celebrationi huic attributus est. Nam ipse dicitur mensis novorum. Quia vero in toto tempore saeculi, nunc tertium tempus apparuit, ideo resurrectio Domini tridua est. Primum enim tempus est ante legem. Secundum sub lege. Tertium sub gratia: ubi iam manifestatio est Sacramenti, prius occulti in Prophetico aenigmate. Hoc ergo & in lunari numero significatur. Quia enim septenarius numerus solet in scripturis ad quandam perfectionem mysticus apparere, tertia hebdomade lunae Pascha celebratur, id est, qui dies occurrit ad quartadecima in vicesimam primam.*

Itaque epulemur, non in fermento veteri, neque in fermento malitiae & nequitiae, sed in azymis sinceritatis & veritatis.

Ex lib. ad Ianuarium 2. **Q**uid quod & Pascha a nobis obicit celebrari, nec quod ita ut Iudaei celebramus insultat, cum ovem magis nos habeamus in re praesentis Evangelij, non umbra futuri, eiusque occisionem, tum quotidie, tum maxime in anniverfaria solennitate non venturam praesignemus, sed factam commemoremus? Ideo sane dies Paschae solennitatis nostrae ad diem celebrationis umbraticae Iudaeorum non occurrit, ut & dominicum diem quo Christus resurrexit complecteremur. Azyma vero qui rectae fidei Christiani sunt, non in fermento veteris vitae (hoc est malitiae) sed in ipsius fidei veritate & sinceritate custodiunt, non septem diebus, sed omni die. Quod significatum est numero dierum septenario, quo quotidie omnis voluitur dies. Quod & si aliquantum laboriosum est in hoc saeculo, quoniam angusta & arcta via est quae ducit ad vitam, merces tamen certa servatur. Nam ipse labor significatus est illis Picridijs, quod aliquantulum subamara sunt. Si vultis ergo nosse quare celebramus Pascha, quia tunc pro nobis immolatus est Christus. Si vultis nosse quare illud non ritu iudaico celebremus, quia illud erat venturi veri praefiguratio.

Scripti vobis in Epistola, ne commisceamini fornicarijs. Non utique fornicarijs huius mundi, aut avaris, aut rapacibus, aut idolis servientibus. Alioquin debueratis de hoc mundo exisse. Nunc autem scripti vobis non commiseri. Si is quis frater nominatur inter vos est fornicator, aut avarus, aut idolis serviens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum huiusmodi nec cibum sumere.]

Ex lib. de lapsione cap. 10. **I**oannes dicit, alienae doctrinae hominibus aenon esse dicendum. Paulus autem Apostolus vehementius dicit: *Si quis frater nominatur aut avarus, aut ebriosus, &c. cum eiusmodi nec cibum sumere.* Et tamen cum collegis fornicatoribus, infidiis, fraudatoribus, raptoribus, non privatam mensam, sed Dei altare habebat commune Cyprianus. Quomodo autem hoc defendatur, iam satis dictum est.

Multi Christiani Catholici vocantur, & sunt adulteri, raptores, avari, ebriosi, & quicquid aliud sanae doctrinae adversatur. Nec ideo derogandum sanae doctrinae (quae sola Catholica est) quia multi eius nomine cenferi volunt, & per illam sanari nolunt. Agnoscenda est enim paucitas illa, quam Dominus praecipue commendat in ingenti atque in innumerabili multitudine toto orbe diffusa. Quae tamen paucitas sanctorum atque fidelium (quod saepe commendandum est) tanquam granorum, in comparatione multitudinis palearum paucitas dicitur: per se autem ipsa innumerabilem massam frumenti facit.

Plerique autem boni Christiani propterea tacent, & sufferunt aliorum peccata quae noverunt, quia documentis saepe deferuntur, & ea quae ipsi sciunt, iudicij Ecclesiastici probare non possunt. Quamvis enim vera sint quaedam, non tamen iudici facile credenda sunt, nisi certis indicij demonstrantur. Nos vero ad communionem quemquam prohibere non possumus, quamvis haec prohibitio non sit mortalis, sed medicinalis, nisi aut sponte confessum aut in aliquo siue saeculari siue Ecclesiastico iudicio nominatum atque convictum. Quis enim sibi utrunque audeat assumere, ut cuiquam ipse sit & accusator & iudex? Cuiusmodi regulam etiam Paulus Apost. in eadem ad Corinthios Epistola breviter insinuasit intelligitur, cum quibusdam talibus enumeratis criminibus, Ecclesiastici iudicij formam ad omnia similia ex quibusdam daret. Ait enim, *Scripti vobis in Epistola, non commiseri fornicarijs. Non utique fornicarijs huius mundi, aut avaris, aut raptoribus, aut idolis servientibus. Alioquin debueratis de hoc mundo exisse.* Non enim possunt homines in hoc mundo viuentes nisi cum talibus vivere, nec eos lucri possunt facere Christo, si eorum colloquium conuiuiumque vitauerint. Vnde & Dominus cum publicanis & peccatoribus comedens, *Non est opus, inquit, sanis medicus, sed male habentibus. Non veni vocare iustos, sed peccatores.* Et ideo sequitur Apostolus, & adiungit: *Nunc autem scripti vobis, non commiseri. Si is quis frater nominatur inter vos, est aut fornicator, aut idolis serviens, aut avarus, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum eiusmodi nec cibum quidem sumere simul.* Quid enim mihi de ijs qui foris sunt iudicare? Nonne de ijs qui intus sunt vos iudicatis? De ijs autem qui foris sunt, Deus iudicabit. Auferte a vobis ipsis malum. Quibus verbis satis ostendit Paulus, non temere & quomodolibet, sed per iudicium auferendos esse malos ab Ecclesiae comunione: ut si per iudicium auferri non possunt, tollerentur potius, ne perirse malos euitando quisque ab Ecclesia ipse discedens, eos quos fugere videtur vinciat ad gehennam. Quia & ad hoc nobis sunt in scripturis exempla proposita, vel in messe, ut palea sufferatur vsque ad vltimum ventilabrum, vel infra illa retia, ubi pisces boni cum malis vsque ad segregationem, quae futura est in litore, hoc est in fine saeculi, aequo animo tolerantur. Non enim contrarium est huic loco id quod alio loco dicit Apostolus: *Tu quis es qui iudicas alienum servum? Suo Dominus stat, aut cadit.* Noluit enim hominem ab homine iudicari ex arbitrio suspicionis, vel etiam extraordinario usurpato iudicio, sed potius ex lege Dei secundum ordinem Ecclesiae, siue vitro confessum, siue accusatum atque convictum. Alioquin cur illud dixit, *Si quis frater nominatur aut fornicator, aut idolis serviens, &c.* Nisi quia eam nominationem intelligi voluit quae fit in quemquam, cum sententia ordine iudicario atque integritate profertur? Nam si nominatio sufficit, multi damnandi sunt innocentes, quia saepe falso iniquoque crimine nominantur.

Quid enim mihi de ijs qui foris sunt iudicare? Nonne de ijs qui intus sunt vos iudicatis? Nam eos qui foris sunt Deus iudicabit.]

Fratres ad nos pertinet, vobis dicere: ad nos pertinet Christianis loqui. *Quid enim mihi de eis qui foris sunt inuicere: ipse Apostolus ait. Illos aliter alloquimur tanquam infirmos. Blandiendum est illis ut audiant veritatem, in vobis secunda putredo est.*

Auferte malum ex vobisipfis.]

Aliqui id quod dictum est, *Ex vobisipfis*, ita intelligunt, ut ex seipso vnusquisque auferat malum, hoc est ut ipse sit bonus. Sed utrobilibet modo intelligatur, siue ut seueritate Ecclesiae mali excommunicationibus corripiantur, siue ut se quisque corripiendo & corrigendo a se ipso auferat malum, illud tamen quod supra dictum est non habet ambiguitatem: vbi praecipit non commiseri eis fratribus qui in aliquo supradicto vitio nominantur, id est noti, famosi que sunt. Quo autem animo & qua charitate misericors ista seueritas adhibenda sit, non solum eo loco vbi ait, *Vt Spiritus saluus sit in die Domini Iesu*, sed alibi quoque euidenter ostendit dicens: *Si quis non obaudit verbo nostro per Epistolam: hunc notate, & nolite commiseri cum eo ut erubescat. Et non ut inimicum eum existimetis, sed corripite ut fratrem.*

Quod ait Apostolus, *Auferte malum ex vobisipfis*: ut ex seipso quisque auferat malum, non sic esse intelligendum, sed sic potius ut homo malus auferatur ex hominibus bonis: quod fit per Ecclesiasticam disciplinam, satis Graeca lingua indicat: vbi sine ambiguitate scriptum est, ut intelligatur hunc malum, non hoc malum.

C A P V T VI.

Audet aliquis vestrum habens negotium aduersus alterum iudicari apud iniquos, & non apud sanctos? An nescitis quoniam sancti de hoc mundo iudicabunt? Etsi in vobis iudicabitur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis? Nescitis quoniam Angelos iudicabimus? quanto magis secularia? Secularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad iudicandum. Ad verecundiam vestram dico. Sic non est inter vos sapiens quisquam, qui possit iudicare inter fratrem suum, sed frater cum fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles? Iam quidem omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos. Quare non magis iniuriam accipitis? Quare non magis fraudem patimini? Sed vos iniuriam facitis & fraudatis, & hoc fratribus.]

Hic posset putari iudicium habere aduersus alterum non esse peccatum, sed tantummodo id extra Ecclesiam velle iudicari, nisi secutus adiungeret. Iam quidem omnino delictum est quia iudicia habetis vobiscum. Et ne quisquam ita hoc excusaret, ut diceret iustum se habere negotium, sed iniquitatem se pati, qua vellet a se iudicium sententia remoueri: continuo talibus cogitationibus vel excusationibus occurrit, atque ait: *Quare non magis iniquitatem patimini? Quare non potius fraudamini? Ut ad illud redeatur quod Dominus ait: Si quis voluerit tunicam tuam tollere, & iudicio tecum contendere, dimitte illi & pallium. Et alio loco: Qui abstulerit, inquit, tua, noli repetere. Prohibuit itaque suos de secularibus rebus cum alijs habere iudicium: ex qua doctrina Apostolus dicit esse delictum. Tamen cum sinit in Ecclesia talia iudicia finiri inter fratres fratribus iudicantibus: extra Ecclesiam vero terribiliter vetat: manifestum est quod secundum veniam concedatur infirmis: An nescitis quoniam sancti de mundo iudicabunt? Et si in vobis iudicabitur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis. Nescitis quoniam Angelos iudicabimus? quanto magis secularia?*

Sacramentum magnum est duodenarii numeri. *Sedebitis*, inquit, *super duodecim sedes iudicantes duodecim tribus Israel.* Si duodecim sella ibi sunt, non est vbi sedeat tertiusdecimus Paulus Apostolus: & non erit quomodo iudicet: & ipse se iudicaturum dixit non homines tantum, sed & Angelos. Quos Angelos nisi apostatas Angelos? *Nescitis*, inquit, *quia Angelos iudicabimus?* Respondet ergo turba. *Quid te iactas iudicaturum? Vbi sedebis?* Duodecim sedes dixit Dominus duodecim Apostolos. Vnus cecidit, in locum ipsius sanctus Matthias ordinatus est, impletus est duodenarius numerus sedium. Primo locum inueni vbi sedeat, & sic te minare iudicaturum. Duodecim ergo sedes quid tibi velint videamus. Sacramentum est cuiusdam

vnuerſitatis, quia per totum orbem terrarum futura erat Ecclesia. Non solum ergo illi duodecim, & Apostolus Paulus, sed quotquot iudicaturi sunt, propter significationem vnuerſitatis ad sedes duodecim pertinent. Partes enim mundi quatuor sunt. Oriens, Occidens, aquilo, & meridies. Ista quatuor partes aſidue nominantur in ſcripturis. Ab omnibus istis quatuor ventis, ſicut dicit Dominus in Euangelio, a quatuor ventis ſe collecturum electos ſuos. Ab omnibus ergo illis quatuor ventis vocatur Ecclesia. Quomodo vocatur vndique? In Trinitate vocatur. Non vocatur niſi in baptiſmo, in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti. Quatuor ergo ter ducta, duodecim inueniuntur. Et poſt aliqua: *Quomodo ergo in quinq; ſiatribus illius qui torquebatur apud inferos, millia populi Iudaorum: quomodo in numero centum quinquaginta trium piſcium, millia millium ſanctorum: ſic profecto in duodecim ſedibus non duodecim homines, ſed magnus numerus intelligitur perfectorum. Opera manuum eius veritas & iudicium.*

Teneatur veritas ab ijs qui iudicantur hic. Iudicantur hic martyres & ad iudicium perducuntur, qui non solum eos a quibus iudicati sunt, sed etiam Angelos iudicabunt, aduersus quos eis erat colluctatio etiam cum ab hominibus iudicari viderentur, nec separaret eos a Christo tribulatio, angustia, fames, nuditas, gladius.

Secularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad iudicandum, &c.]

Dominum Iesum (in cuius nomine securus haec dico) testem inuoco super animam meam, quoniam quantum ad meum quidem attinet commodum, multo mallem per singulos dies certis horis aliquid manibus operari, & ceteras horas habere ad legendum, & orandum, aut aliquid de diuinis literis agendum, liberis, quam tumultuosis perplexitatibus causarum alienarum pati de negotijs secularibus, vel iudicando dirimendis, vel interueniendo praecidendis. Quibus nos molestis idem afflixit Apostolus, non utique suo, sed eius qui per eum loquebatur arbitrio: quas tamen ipsum perpeſſum non legimus. Aliter enim se habebat Apostolus eius discursus. Nec dixit: *secularia igitur iudicia si habueritis* ad nos deferre, aut nos constituite ad iudicandum: sed eos qui *contemptibiles sunt in Ecclesia, hos*, inquit, *constituite ad iudicandum.* Ad reuerentiam vestram ad iudicandum. Ad reuerentiam vestram dico. Sic non est inter vos quisquam sapiens qui possit inter fratrem suum iudicare, sed frater cum fratre iudicatur, & hoc apud infideles? Sapientes ergo qui in locis consistebant fideles & sancti, non qui hac atque illac propter Euangelium discurrebant, talium negotiorum examinatores esse voluit. Vnde nunquam de illo scriptum est quod aliquando talibus vacauit: a quibus nos excusare non possumus etiam si contemptibiles sumus: quia & hos collocari voluit si sapientes defuissent, potius quam ut negotia Christianorum deferrentur in forum. Quem tamen laborem non sine consolatione Domini suscepimus pro spe vitae aeternae, ut fructum ferimus cum tolerantia. Serui enim sumus eius Ecclesiae, & maxime infirmioribus membris, qualia libet in eodem corpore membra sumus.

Quare non magis iniuriam accipitis? quare non magis si autem patimini? Sed vos iniuriam facitis, & fraudatis & hoc fratribus.]

Faciens iudicium iniuriam accipientibus. Vindicat iniuriam accipientes, facit illis iudicium. Quibus? Qui accipiunt iniuriam, puniens omnes iniuriosos. Si ergo fauebit iniuriam accipientibus, & punit iniuriosos, vide modo de quorum numero esse vis. Vide, attende vtrum in eis velis esse qui iniuriam accipiunt, an in eis qui iniuriam faciunt. Statim enim ad te procedit vox Apostolica, & dicit tibi: *Iam quidem omnino delictum est, quia iudicia habetis vobiscum. Quare non magis iniquitatem patimini? Quare non magis iniuriam patimini?* Corripit homines quia non patiuntur iniuriam. Non ut patiaris moleſtiam te horrat, sed ut patiaris iniuriam. Non enim omnis moleſtiam iniuria est. Quicquid enim iure pateris, non est iniuria. Ne forte diceret, & ego inter iniuriam passos numeror. Nam illud in illo loco, & illud in illa causa passus sum. Vide si iniuriam passus es. Latrones multa patiuntur, sed non est iniuria. Scelerati,

malefici, effractores, adulteri, corruptores, omnes patiuntur multa mala, sed nulla est iniuria. Aliud est enim pati iniuriam, aliud est pati tribulationem, aut pœnam, aut molestiam, aut supplicium. Considera ubi sis, quid egeris vide, quare patiaris vide, & ibi vides quid patiaris. Ius & iniuria contraria sunt. Ius enim est quod iustum est. Neque enim omne quod ius dicitur, ius est. Quid si aliquis condat ius iniquum? Nec ius dicendum est si iniustum est. Illud ergo verum ius, quod etiam iustum est. Vide quid feceris, non quid patiaris. Si ius fecisti, iniuriam pateris. Si iniuriam fecisti, ius pateris.

An nescitis quia iniqui regnum Dei non possidebunt? Nolite errare, neque fornicari, neque idolis seruire, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque raptores, regnum Dei possidebunt.

Ex lib. de penitentia.

Illud quale est in quo sibi blandiuntur qui sua se vanitate seducunt? Perseuerantes enim in malitijs, atque in luxurijs suis, cum audiunt Apostolum dicentem, *Quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt*, audent sibi præter regnum Dei, salutem quam desiderant polliceri, atque ita inter se loquuntur dum recusant agere pœnitentiam pro peccatis suis, & perditos mores aliquando in melius commutare: Regnare nolo, sufficit mihi saluum me esse. In quo primum eos fallit, quia eorum nec salus est vlla, quorum iniquitas perseuerat. Quod enim ait Dominus: *Quoniam abundauit iniquitas, refrigerabit charitas multorum: qui autem perseuerauerit in finem, hic saluus erit*: Salutem utique promittit perseuerantibus in charitate, non in iniquitate. Vbi autem charitas est, opera illa mala à regno Dei separantia, esse nõ possunt. *Omnia enim lex in vno sermone impleta est in eo quod scriptum est: Diliges proximum tuum tanquam teipsum*. Deinde si est aliqua differentia inter regnantes & nõ regnantes, oportet tamen vt in vno regno sint omnes, ne in hostium, aut in alienorum numero deputentur. Omnes enim Romani, Romanum regnum possident, quamuis non omnes in eo regnent, sed cæteris regnantibus pareant. Non autem ait Apostolus, *qui talia agunt non regnabunt cum Deo, sed regnum Dei non possidebunt*. Quod etiam de carne & sanguine dictum est: *Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt. Quia corruptibile hoc induet in corruptionem, & mortale hoc induet immortalitatem*. Vt iam non caro & sanguis, sed ex animali corpore spiritalis corporis habitum naturamque mereatur.

Matt. 24

Galat. 5.

1. Cor. 15.

Et hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini nostri Iesu Christi, & in Spiritu Dei nostri.

Ex tractatu.

Psal. 85.

Leuit. 19.

Sanctus sum cum audio, *Vocem Domini agnosco, & hic serparo me*. Certè inseparabiliter loquitur à corpore suo, cum sic loquitur: *Et audebo ego dicere, quoniam sanctus sum*? Si sanctus tanquam sanctificans, & nullo sanctificante indigens, superbus & mendax. Si autem sanctus sanctificatus, secundum id quod dictum: *Sancti estote, quia & ego sanctus sum*, audeat & corpus Christi, audeat & vnus ille homo, clamans à finibus terræ, cum capite suo & sub capite suo dicere, *quoniam sanctus sum*. Accepit enim gratiam sanctitatis, gratiam baptismi, & remissionis peccatorum. *Et hæc quidem fuistis*, ait Apostolus, enumerans multa peccata, & leuia & grauia, & vitiosa & horribilia. *Et hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis*. Si ergo sanctificatos dicit, dicat & vnusquisque fidelium, sanctus sum. Non est ista superbia elati, sed confessio non ingrati. Si enim dixeris, te ex te esse sanctum, superbus es. Rursus fidelis in Christo & membrum Christi, si te dixeris non esse sanctum, ingratus es. Etenim ex alio latere incipis iniuriam facere ipsi Domino nostro Iesu Christo. Si enim Christiani omnes & fideles, baptizati in illo, ipsum induerunt (sicut dicit Apostolus): *Quot quot in Christo baptizati estis, Christum induistis*, si membra sunt facti corporis eius & dicunt se sanctos non esse, capiti ipsi faciunt iniuriam cuius membra sancta non sunt. Iam vide ubi sis, & de capite tuo dignitatem cape. Etenim eras in te tenebræ, *nunc autem lux in Domino. Fuistis aliquando tenebræ, sed nunquid tenebræ remansistis? Ad hoc illuminator venit, vt tenebræ remanerentis, aut vt in illo lux fieretis.*

Galat. 3.

Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate.

De quibusdam quæ ad escam pertinent, *Omnia* (inquit Apostolus) *mihi licita sunt, sed ego sub nullius redigar potestate. Esca ventri, & venter escis. Deus autem & hunc & has euacuabit*. Item alibi de hoc ipso: *Omnia licita sunt, sed non omnia expediunt. Omnia licita sunt, sed non omnia adificant. Nemo quod suum est querat, sed id quod alterius est*. Atque vt ostenderet vnde loqueretur: *Omne*, inquit, *quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam*. Et tamen alibi dicit: *Non manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum scandalizem*. Item alibi: *Omnia quidem munda, sed malum est homini qui per offensionem manducat*. Quod est, *omnia quidem munda*, hoc est, omnia licita sunt: & quod est, *sed non omnia expediunt*, ipsum est, *sed malum est homini qui per offensionem manducat*. Ita ostendit ea quæ licita sunt (id est, nullo præcepto Domini prohibentur) sicut expedit potius esse tractanda non præscripto legis, sed consilio charitatis. Hæc sunt quæ amplius eroganur fauicio, qui curandus ad stabulum Samaritani illius miseratione perductus est. Et ideo dicuntur non à Domino præcipi quamuis Domino moneantur offerri, vt tanto intelligantur esse gratiora, quanto magis ostenduntur indebita. Sed ea quæ in his talia sunt, vt quamuis sint licita, non expediunt, non in eis dici potest, bonum est hoc, sed illud melius, sicut dictum est, *Qui dat nuptiam, bene facit; & qui non dat nuptiam, melius facit*. Ibi enim vtrunque licet, & hoc aliquando, aliquando illud expedit. Nam illis qui se non continent, vti que expedit nubere, & quod licet, expedit. Quæ autem vouerint continentiam, nec licet nec expedit. Porro licet discedere ab infideli coniuge, sed non expedit. Manere autem cum illo, si cohabitare consentit, & licet & expedit. Quia si non liceret, expedit non posset, Potest ergo aliquid licere & non expedit: expedit autem quod non licet, non potest. Ac per hoc non omnia quæ licita sunt expediunt, omnia illicita non expediunt. Sicut enim omnis qui Christi sanguine redemptus est, homo est, non tamen omnis qui homo est, etiam Christi sanguine redemptus est: ita omne quod non licet non expedit, nec tamen omne quod non expedit, etiam non licet. Sunt quippe licita quæ non expediunt, sicut Apostolo teste dicimus. Sed inter id quod illicitum est, & ideo nõ expedit, atque id quod licitum est, nec tamen expedit, quid intersit: aliqua vniuersali regula definire difficile est. Citius enim quisque dixerit, omne quod fieri non expedit, peccatum est: omne autem peccatum illicitum est. Omne ergo quod non expedit, illicitum est. Et ubi erunt illa, quæ licita esse, sed non expedit Apostolus dixit, si omne quod non expedit licitum non est? Quapropter quia verum dixisse Apostolum dubitare non possumus, & aliqua peccata esse licita dicere nõ audemus, restat vt dicamus aliquid fieri quod non expedit, & tamen si licitum est, non esse peccatum, quamuis quoniam nõ expedit, non sit vti que faciendum. Quod si absurdum videtur, vt aliquid fiat quod non expedit, & dicatur non peccasse qui fecerit, intelligendum est hoc ex consuetudine rationis esse absurdum. Quæ ita latè patet, vt etiam iumenta quamuis rationis expertia, tamen plerunque dicimus debere vapulare cum peccant. Peccare autem propriè non est nisi eius qui vtitur rationali voluntatis arbitrio. Quod in omnibus mortalibus animantibus non nisi homini est diuinitus attributum. Sed aliud est, cum propriè loquimur, aliud cum verba ex alijs rebus transferendo vel abutendo mutuumur. Vt igitur si possumus onitatur inter id quod licet, & quod non licet, atque ideo non expedit, aliquo certo sine distinguere, ea mihi videntur licere & nõ expedit, quæ per iustitiam quidam, quæ coram Deo est, permittuntur, sed propter offensionem hominum, ne ob hoc impediatur à salute, vitanda sunt. Ea vero non licere & ideo non expedit, quæ sic ipsa iustitia vetantur, vt faciendi non sint, etiam si ab eis quibus in notitiam fuerint per lata, laudentur. Quod si ita est, ideo non nisi illicita prohibentur à Domino, vt ea quæ licita sunt, & non expediunt: non legis vinculo, sed libera dilectionis beneficentia caueantur.

Ex lib. ad Paulinum.

1. Cor. 15.

Esca ventri & venter escis, Deus autem & hunc & hanc destruet. Corpus autem non fornicationi, sed Domino, & Dominus corpori. Deus vero & Dominum suscitauit, & nos suscitabit per virtutem suam.]

Est alia malitia diei, quæ vnam sufficiat ei. Reficimus enim quotidianas ruinas corporis edendo & bibendo prorsusquam ventrem & escas destruas: cum occideris indigentiam fatietate mirifica, & corruptibile hoc indueris incorruptione sempiterna. Cum fuerit salus perfecta in isto corpore, corruptio non erit, quæ intelligitur nomine carnis & sanguinis. Ipsa est enim perfecta sanitas corporis. Nam modo, quomodo sanum est, quod labitur, quid indiget, quod habet quandam perpetuam ægritudinem famis & sitis. Hæc tunc non erunt, quia *esca ventri, & venter escis*. Deus autem & hunc & has destruet. Erit forma corporis perfecta ex Deo, absorpta morte in victoria, nulla remanente corruptione, nulla subrepente defectio, nullis mutata ætatibus, nullo labore lassata, ut cibo fulciatur, & aliqua esca reficiatur. Sed non erimus sine esca & potu. Ipse erit cibus Deus noster, & potus noster: solus ille cibus reficiet nec deficiet.

Nescitis quoniam corpora vestra membra Christi sunt? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit. An nescitis quoniam qui adheret meretrici, vnum corpus efficitur? Erunt enim, inquit, duo in carne vna.]

Corpora nostra membra esse Christi, dixit, quoniam Christus caput nostrum est, eo quod homo factus est propter nos. Caput de quo dictum est, Ipse, Saluator corporis. Corpus autem eius Ecclesia est. Si ergo Dominus noster Iesus Christus tantummodo animam humanam susciperet, membra eius non essent, nisi animæ nostræ. Quia vero corpus suscepit, per quod etiam caput est nobis, qui ex anima & corpore constamus: profecto illius membra sunt & corpora nostra. Si ergo vnusquisque cupiens fornicari, vilescat sibi, & in seipso contemnat seipsum, saltem non in se contemnat Christum, non dicat, faciam. Nihil sum. *Omni caro sanum*. Sed corpus tuum membrum est Christi. Quo ibas? Redi. Quo te tanquam præcipitare cupiebas? Parce in te Christo: agnosce in te Christum. *Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis?* Meretrix est. n. quæ tibi adulterium consentit, & forte ipsa Christiana: tollit membra Christi, & facit membra adulteri. Inuicem in vobis contemnitis Christum, nec agnoscitis Dominum vestrum, nec cogitatis precium vestrum. Qualis enim ille Dominus, qui seruos suos fecit fratres suos? Sed parum erat fratres suos, nisi faceret membra sua. Ita ne tanta dignitas viluit, quia tam benigne præstita est? Honor ei tribuatur. Si non præstaretur, desideraretur. Quia præstita est, contemnitur. Hæc autem corpora nostra, quæ dicit Apostolus esse membra Christi propter corpus Christi, quod ex genere corporis nostri suscepit. Hæc ergo corpora nostra, inquam, dicit idem Apostolus templum esse in nobis Spiritus sancti, quæ habemus à Deo. Propter corpus Christi corpora nostra membra sunt Christi. Propter inhabitantem spiritum Christi, corpora nostra templum sunt Spiritus sancti. Quid horum in te contemnis? Christum cuius membrum es? An Spiritum sanctum, cuius templum es? Nec isti ergo dicendi sunt manducare corpus Christi, quoniam nec in membris computandi sunt Christi. Vt enim alia taceam, non possunt simul esse & membra Christi, & membra meretricis. Denique ipse dicit: *Qui manducat carnem meam, & bibit sanguinem meum, in me manet, & ego in eo*. Ostendit quid sit non sacramento tenus, sed reuera corpus Christi manducare, & eius sanguinem bibere. Hoc est enim in Christo manere, ut in illo maneat & Christus. Sic enim hoc dixit, tanquam diceret: Qui non in me manet, & in quo ego non maneo, non se dicat aut existimet manducare corpus meum, aut bibere sanguinem meum. Non itaque manent in Christo, qui non sunt membra eius. Non sunt autem membra Christi, qui te faciunt membra meretricis, nisi malum illud poenitendo, esse destiterint, & ad hoc bonum reconciliatione redierint.

Qui autem adheret Domino, vnus spiritus est.]

Corporalia adiunctione sui crescunt. Quamuis enim, qui adheret vxori suæ, vnum corpus sit: maius tamen corpus fit, quam si solius viri esset, aut solius vxoris. In rebus tamen spiritualibus, cum minor maiori adheret, sicut creatura creatori, illa fit maior quam erat, non ille. In his enim, quæ non mole magna sunt, hoc est maius esse, quod est melius esse. Melior fit autem spiritus alicuius creaturæ, cum adheret creatori, quam si non adhereret. Et ideo etiam maior, quia melior. Qui ergo adheret Domino, vnus spiritus est. Sed ramen Dominus non ideo fit maior, quamuis fiat ille, qui Domino adheret. Mens diligere seipsam non posset, si se omnino nesciret (id est, sui non meminisset) nec se intelligeret: quia in se imagine Dei tam potens est, ut ei, cuius imago est, valeat inhærere. Sic enim ordinata est naturarum ordine non locorum, vt supra illam non fit, nisi ille. Denique cum illi penitus adhererit, vnus erit spiritus. Cui rei attestatur Apostolus, dicens: *Qui autem adheret Domino, vnus spiritus est*. Accedente quidem isto ad participationem naturæ veritatis, & beatitudinis illius, non tamen crescente illo in natura, veritate, & beatitudine sua. In illa itaque natura, cum ei fideliter adhererit, immutabile videbit omne, quod viderit. Tunc (sicut ei diuina scriptura promittit) *fatrabitur in bonis desiderium eius, bonis, inquam, immutabilibus, ipsa Trinitate de suo, vnus imago est*. Et ne vspiam deinceps violetur, erit in abscondito vultus eius tanta vbertate eius impleta, vt eam nunquam peccare delectet. Commemorans Apostolicum testimonium, quod à me positum est, vbi ait: *Qui adheret Domino, vnus spiritus est*, dic & tu. Cum adheret patri filius, vnus est Deus. Non enim ait Apostolus: *Qui adheret Domino, vnum sunt*, (sicut dictum est: *Ego & pater vnum sumus*) sed ait, *vnus spiritus est*. Cum autem tu non dicas, cum adheret patri filius, vnus Deus est: vt quid & tu adhibes hoc Apostoli testimonium, vbi ait: *Qui adheret Domino, vnus spiritus est*, nisi vt te etiam à te producto teste conuincam? Nunc saltem distingue duo ista, quæ non potuisti, cum simul essemus in nostra disputatione, distinguere. Diligenter itaque attende quod dico. Quando de rebus duabus aut pluribus dicitur, vnus est, vel vna est, & additur, quid vnus, vel quid vna, & de his, quæ diuersæ, & de his, quæ sunt vnus substantiæ, dici potest. Diuersæ sunt enim substantiæ spiritus hominis, & spiritus Domini, & tamen dictum est: *Qui adheret Domino, vnus spiritus est*. Vnius autem substantiæ sunt animæ hominum, & corda hominum, de quibus dictum est: *Erat illis anima vna, & cor vnum*. Vbi autem dicitur de duobus aut pluribus, vnus sunt, nec additur quid vnum, non diuersæ intelliguntur, sed vnus esse substantiæ, sicut dictum est: *Qui plantat & qui rigat vnum sunt*, & *Ego & pater vnum sumus*. Tu autem qui patrem & filium diuersas vis esse substantias, inuenire non potuisti, vbi de diuersis substantiis dictum fuerit, vnum sunt: & qui non vis dicere, cum filius patri adheret, vnus Deus est, adhibuisti & tu apostolicum testimonium, quod & ego adhibueram. Sed adhibuisti contra teipsum, vbi ait: *Qui adheret Domino, vnus spiritus est*. Si enim de his, qui diuersæ sunt substantiæ, recte dici potuit, vnus spiritus est, quanto magis de his, qui vnus substantiæ sunt, recte dicitur, vnus Deus est?

Nunquid Apostolus diceret: Qui autem adheret Domino, vnum sunt? Quid enim aliud diceret, nisi homo sanctus & Deus vnum sunt? Sed absit ab illa sapientia ista sententia. Et ramen dixit: *Qui autem adheret Domino, vnus spiritus est*. Vt noueris de his dicere, vnum sunt, quæ vnus sunt eiusdemque substantiæ, sicut quibusdam hominibus dictum est. *Omnes enim vos vnum estis in Christo Iesu*. Et sicut ait ipse Christus: *Ego & pater vnum sumus*. Cum autem vnus dicitur, & quid vnus adicitur, & de diuersis substantiis dici potest, sicut dictum est: *Qui adheret Domino, vnus spiritus est*: & de rebus vnus substantiæ, sicut dictum est: *Erat eis anima & cor vnum*. Erat dixit, non dixit erant, quoniam dixit, & qui erat, id est, anima & cor. Sic etiam de patre & filio, & vnum sunt, dicimus, quia vnus substantiæ duo sunt, & vnus est dicimus, sed addimus quid vnus, id est, vnus Deus, vnus Dominus, vnus Omnipotens, & si quid huiusmodi est,

Ex libro de Trinitate, c.

Ex libro de Trinitate, 14.

Psal. 102.

Ex li. cont. Maxim. 2.

1 Ioan. 10.

Act. 4.

1. Cor. 3.

Ex eo libr.

Galat. 3.

Ex lib. seu.
Prosperi.

Adhærens Deo, & semper Dei faciens voluntatem, nūquam à suo habitatore descurrit. Et si quædam dura atque diuersa patiatur, non relinquitur, sed probatur.

Fugite fornicationem. Omne peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.

Ex li. qua.
Leuit. vii.
8.

Hic nihil videtur prætermisisse peccati, quando quidem ait: *Omne peccatum quodcumque fecerit homo*. Postea tamen excepit fornicationem, cum intulit: *Qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat*. Quod secundum consuetudinem nostræ locutionis ita diceretur: *Omne peccatum quodcumque fecerit homo, excepta fornicatione, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat*. Quem modum locutionis, nō est alibi reperire, sed in scripturis sanctis. Totum istum locum Apostolus, ppter ipsum corpus iam emptum precio magno, id est, Christi sanguine precioso, templumque Spiritus sancti factum à Domino, ne talibus flagitijs pollueretur, sed potius inuolatum tanquam Dei habitaculum seruari, agebat & defendebat. Quare ergo subiungere voluit hoc, vnde difficilis quæstio nascetur, id est, ut diceret: *Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat*: cum siue ipsa fornicatio, siue alia huiusmodi, quæ non nisi per corpus sunt peccata, turpitudini & fornicationi simillima, non nisi per ipsum corpus gerantur atque exercentur? Quid enim? Poterit ne esse qui ipsam (vt cætera superius memorata taceam) fur vel ebriosus, vel maledicus, vel rapax, extra operationem corporis huius? quamuis nec ipsa idololatria, nec ipsa auaritia præter seruitium corporis huius poterit ad vium fructumque suum peruenire. Quid est ergo, *Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat*? Primum quia in corpore isto homo constitutus, quicquid solo tantum animo poterit concupiscere inique, dici nō potest extra corpus hoc hominem facere, cum constet eum carnali sensu, & carnali prudentia hoc agere, isto adhuc circumseptum corpore. Nam & quod in Psalmo scriptum est: *Dixit impius in corde suo, non est Deus*: idem beatus Paulus Apostolus non potuit itaque separare à corporali opere, illo loco, ubi ait: *Omnes stabimus ante tribunal Christi, vt recipiat vnusquisque secundum ea, quæ per corpus gessit, siue bonum siue malum*. Quia videlicet non nisi in corpore constitutus impius potuit dicere: *Non est Deus*, vt taceam, quod in alia epistola posuit, æmulationes, animositates, dissensiones, inuidias, hæreses: & tamē operibus carnis ista attribuit doctor gentium in fide & veritate.

Psal. 15.

2. Cor. 5.

Quid est ergo, *Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est*: & vnum tantummodo fornicationis peccatum nominans, ait: *Qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat*? Videtur enim beatus Apostolus (in quo loquebatur Christus) exaggerare voluisse fornicationis malum super omnia cætera peccata. Quæ & si per corpus committantur, non tamen animum humanum concupiscentiæ carnali ita efficiunt obstrictum & obnoxium, quemadmodum in solo opere fornicationis corporalis. Commiseri facit animum vis agens libidinis cum ipso corpore, & vnum cum ipso quodammodo agglutinari & deinctum esse, intantum vt nihil aliud ipso momento & experimento huius tam magni flagitij, cogitare homini liceat aut intendere, nisi quod sibi adiicit, in eum quem captiuam subdit ipsa submersio, & quodammodo absorbitio libidinis & concupiscentiæ carnalis, vt hoc esse videatur, quod dictum est: *Qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat*. Quia tunc fit proprie & familiariter seruum corporis cor hominis fornicantis, maxime in tempore ipsius nequissimæ operationis: intantum vt ipse Apostolus volens inculcatius cōmendare, cauendum hominibus hoc malum, dixerit: *Tolens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? & execrās atque detestans responderit: Absit. An nescitis (inquit) quamnam qui adhæret meretrici, vnum corpus est? Erunt enim, inquit, duo in carne vna*. Nunquid hoc pollet dici de alijs quibusque facinoribus hominum? Liberum est enim animo humano in alijs quibusque sceleribus, & vnum aliquid eorum operari, & eo ipso tempore alibi cogitatione distendi. Quod

in fornicationis ipso opere ac tempore non licet, animo ad aliud aliquid cogitandum, liberum esse. Sic enim totus homo absorbetur ab ipso & in ipso corpore, vt iam dici non possit ipse animus suus esse, sed simul totus homo dici possit, quod caro sit, & spiritus vadens, & non rediens. Sic ergo possumus intelligere, quia omne peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat, vt videatur (vt dixi) Apostolus intantum exaggerare voluisse fornicationis malum, vt in comparatione huius fornicationis, cætera extra corpus habenda esse dixerit quæcumque peccata, solo peccatum modo fornicationis malo in corpus proprium peccari dixerit, quia maiori libidinis ardore, quo superior nullus est, voluptas ipsius corporis tenet seruum, efficitque captiuum. Hæc dicta sunt de speciali fornicatione huius corporis. Verum quia non solum fornicatio in sacris literis specialiter, sed etiam generaliter arguitur & nominatur: conemur (Deo adiuuante) & hinc aliter dicere probabiliter. Generalis igitur fornicatio aperte manifestatur in Psalmo, ubi dicitur: *Quoniam ecce qui longe se faciunt à te, peribunt, perdidisti omnem, qui fornicatur abs te*. Vbi subsequenter, qualiter ista generalis fornicatio euadi & effugi possit, adiunxit dicens: *Mihi autem adhaerere Deo bonum est*. Vt exinde facile aduertamus, illam esse generalem fornicationem animæ humanæ, quæ non adhærens quisque Deo, adhæret mundo. Vnde beatus Ioannes Apostolus dicit: *Si quis dilexerit mundum, dilectio patris non est in eo*. Et Apostolus Iacobus dicit: *Adulteri, nescitis quia amicitia huius mundi inimica est Deo? Breuiter ergo definitum est, non posse habere dilectionem Dei, qui habuerit dilectionem mundi, & inimicum Dei esse, qui amicus esse voluerit mundi*. Ad hoc etiam pertinet, quod Dominus in Euangelio dicit: *Nemo potest duobus dominis seruire: aut enim vnum odio habebit, & alterum diligit, aut vnum patrietur, & alterum contemnet*. Et concludit: *Non potestis Deo seruire & mammona*. Ista ergo est generalis fornicatio animæ, vt dictum est, omnia omnino in se continens, quia non adhæretur Deo, dum adhæretur mundo. Vt etiam sic intelligere valeamus secundum istam generalem fornicationem, quod ait Apostolus: *Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est. Qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat*. Quia si non fornicetur anima humana, adhærendo Deo, nec adhærendo mundo, quæcumque alia peccata à concupiscentia carnali prorsus aliena poterit pro ipsa fragilitate mortalitatis vel ignorando, vel negligendo, vel obliuiscendo, vel non intelligendo, homo incurrere, hoc fit quod dictum est: *Omne peccatum quod fecerit homo, extra corpus est*, quia nullum hic corporalis vel temporalis concupiscentiæ peccatum poterit reperiri. Vnde merito extra corpus esse quodlibet tale peccatum dici videtur. Quod si adhærens mundo mundanus homo longe se faciat à Deo, fornicando ab ipso Deo, in corpus proprium peccat, quia corporali concupiscentia in quæcumque temporalia & carnalia carnali sensu & prudētia humanus animus trahitur atque distrahitur, creaturæ potius seruiens quam creatori, qui est benedictus in secula. Sic ergo quantum mihi videtur, salua fide intelligi potest vtriusque fornicationis malum tam specialis quam vniuersalis in hoc vno capitulo tanti & tam magni doctoris, ubi ait: *Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est, qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat*: vt aut exaggeratio facta sit ab Apostolo huius specialis fornicationis, quæ in corpus proprium peccare recte intelligitur, quia nusquam sic totus homo corporis ipsius voluptati addicitur, & ineffabiliter vel inuitabiliter afficitur: vt in comparatione huius tanti mali cætera peccata extra corpus esse videantur, etiam si per corpus exercentur. Si autem etiam generalem significare voluit Apostolus fornicationem, propter quam dixisse videtur: *Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat*: sic accipiendum est & intelligendum, vt quisque dum non adhæret Deo, quia adhæret mundo, omnia temporalia diligens & concupiscens, merito in corpus proprium peccare dicatur, id est, vniuersæ concupiscentiæ carnali deditus & sub-

ditus factus, tanquam totus creaturæ seruus, ab ipso creatore alienus, per illam initium omnis peccati superbiam, cuius superbie initium est (vt scriptum est) *apostatare à Deo*. A quo generali fornicationis malo quisque alienus, quod tuncque aliud peccatum potuerit, vt homo corruptibilis adhuc & mortalis incurrere, hoc intelligatur extra corpus esse, id est, extra corporeæ & temporalis omnis concupiscentiæ in alium alienum, esse extra corpus, vt saepe dictum est. Quod generalis fornicationis malum cauendum, beatus Ioannes admonet, dicens: *Nolite diligere mundum, neque ea, quæ in mundo sunt, quoniam omnia, quæ sunt in mundo, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & ambitio vitæ seculi, quæ non est ex patre, sed ex mundo est, & mundus transiit, & concupiscentia eius. Qui autem fecerit voluntatem Dei, manet in æternum, sicut & ipse manet in æternum*. Ista ergo dilectio mundi, quæ vniuersalem in se concupiscentiam continet mundi generalis est fornicatio, qua peccatur in corpus proprium, eo quod omnibus corporalibus & visibilibus, & temporalibus desiderijs & voluptatibus, humanam indefinenter feruit animus, ab ipso creatore vniuersorum desolatus atque derelictus. Cum mens humana bona voluntate ad interiora ac superiora percipienda, quæ non priuatim, sed communiter ab omnibus, quia talia diligunt sine vlla angustia vel inuidia, casto possidentur amplexu, vel sibi vel alijs consulit, & si fallatur in aliquo per ignorantiam temporalium, quia & hoc temporaliter agit, & modum agendi non teneat, quem debebat, humana tentatio est. Et magnum est, hanc vitam sic degere, quam velut viam redeutes carpinus, vt tentatio nos non apprehendat, nisi humana. Hoc enim peccatum extra corpus est, nec fornicationi deputatur, & propterea facillime ignoscitur. Cum vero propter adipiscenda ea, quæ per corpus sentiuntur propter experiendi vel excellendi, vel contrectandi cupiditatem, vt in his finem boni sui ponat, aliquid agit, quicquid agit, turpiter agit, & fornicatur, in corpus proprium peccat, & corporearum rerum fallacia simulacra introrsum rapiens, & vana meditatione componens, vt ei nec diuinum aliquid, nisi tale, videatur. Priuatim auara, fecatur erroribus: & priuatim prodiga inanitur viribus.

An nescitis, quia membra vestra templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis à Deo?

VNUM Dominum nouimus esse solum, cui seruitus illa debetur, quæ latræ Græco vocabulo nuncupatur. Ipsum enim verbum est in lege, vbi scriptum est: *Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruias*. Quem si Dominum patrem tantummodo dixerimus, respondebitur nobis. Ergo latræ Domino filio non debetur, quod tamen nefas est dicere. Si autem debetur, quomodo vni tantum debetur Deo, si & patri debetur & filio, nisi quia vnus Deus, cui soli per latræm seruire iussi sumus, ita dicitur Deus solus, vt & pater intelligatur, & filius? Imo vero etiam Spiritus sanctus. De illo quippe dicit Apostolus: *Nescitis quia corpora vestra templum est Spiritus sancti, quem habetis à Deo, & non estis vestri? Empti enim estis precio magno: glorificate, & portate Deum in corpore vestro*. Quemnam Deum nisi Spiritum sanctum, cuius corpora nostra esse dixerat templum? Debetur ergo gloria Spiritui sancto. Nam si templum Dei ei facere, sicut Salomon fecit, de lignis & lapidibus iuberemur vtique faciendum templum, ei latræm exhiberemus: quæto magis latræm debemus, cui templum non facimus, sed sumus.

Spiritus sanctus, si creatura non creator esset, profecto creatura rationalis esset. Ipsa est enim summa creaturarum. Et ideo in regula fidei non poneretur ante Ecclesiam, quia & ipse ad Ecclesiam non pertineret in illa eius parte, quæ in cælis est, nec haberet templum, sed etiam ipse templum esset. Templum autem habet, de quo dicit Apostolus: *Nescitis quia corpora vestra templum est Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis à Deo?* De quibus alio loco dicit: *Nescitis quia corpora vestra membra sunt Christi? Quomodo ergo Deus non est, qui templum habet? Aut quomodo minor Christo est, cuius membra templum habet? Neque enim aliud templum eius, aliud templum Dei est. Cum idem dicat Apostolus: *Nescitis quia templum Dei estis? Quod vt probaret, adiecit: Et Spiritus Dei habitat in vobis*. Deus ergo habitat in templo suo,*

non solum Spiritus sanctus, sed & pater & filius. Qui etiam de corpore suo, per quod factus est caput Ecclesie, quæ in hominibus est, vt sit in omnibus ipse primatum tenens, ait: *Soluite templum hoc, & post triduum suscitabo illud*. Templum ergo Dei, hoc est, totius summæ Trinitatis, sancta est Ecclesia, scilicet vniuersa in cælo & in terra. Si Deus, Spiritus sanctus non esset, templum vtique non haberet. Scriptum est quippe in Apostolo: *Nescitis quia templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis? Et iterum: Nescitis quia corpora vestra templum in vobis est Spiritus sancti, quem habetis à Deo? Nonne si templum alicui sancto angelo & excellentissimo de lignis & lapidibus faceremus, anathematizaremur à veritate Christi, & ab Ecclesia Dei, quoniam creaturæ exhiberemus eam seruitutem, quæ vni tantum debetur Deo? Si ergo sacrilegi essemus, faciendum templum cuiuscumque creaturæ, quomodo non est verus Deus, cui templum non facimus, sed nos ipsi templum sumus? Quales autem homines estis, quam religiosè humilitatis, qui Spiritum sanctum adorare non vultis, cum legatis, *Litæra occidit, Spiritus autem viuificat? Non vultis ergo adorare, quem viuificare animas non negatis? Vos autem Spiritum sanctum non permittitis adorari, vt ipsi Dei gratiæ remaneatis ingrati*. Sed da (inquis) testimonia, vbi adoratur Spiritus sanctus, quasi non ex his, quæ legimus, intelligamus. Si autem religionem, qua colitur Deus, sicut dignum est, cogitares, multo plus esse cerneres, quod habet Spiritus sanctus templum, quam si eum legeres adoratum. Et homines enim à sanctis nouimus adoratos: templum vero non est factum ab hominibus, nisi aut vero Deo, sicut Salomon fecit, aut eis, qui pro dijs habentur, sicut Gentes, quæ ignorant Deum. Spiritus autem sanctus (quod cum magno honore de Deo dictum est) *non in manus actis templis habitat, sed corpus nostrum templum est Spiritus sancti*. Et ne corpora nostra contempnas, membra sunt Christi. Qualis ergo Deus, cui templum ædificatur & à Deo, & de membris Dei?*

Et non estis vestri. Empti enim estis precio magno. glorificate & portate Dominum in corpore vestro.

DVO sunt peccata, & duo genera peccatorum. Aut enim in Deum peccat homo, aut in hominē. Peccatur autem in Deum, etiam corrupendo templum eius in te. Et enim Deus redemit te sanguine filij sui. Quamquam & antequam redimereris, cuius eras nisi eius, qui condidit omnia? Peculiariter quodammodo voluit habere redemptum sanguine filij sui. *Non estis, inquit, vestri. Empti enim estis precio magno, glorificate & portate Dominum in corpore vestro*. Ergo ille, à quo redemptus es, fecit te domum suam. Nunquid tu vis everti domum tuam? Sic nec Deus suam, hoc est, te ipsum. Si tibi non parces propter te ipsum, parce tibi vel propter Deum, qui te fecit templum suum. *Templum enim Dei sanctum est, quod & vos estis. Et qui templum Dei violauerit, disperdet illum Deus.*

CAPVT VII.

DE quibus autem scripsisti mihi, bonum est homini mulierem non tangere. Propter fornicationem autem vnusquisque suam uxorem habeat, & vnaquæque suum virum habeat. Vxori vir debitum reddat, similiter autem & vxor viro.]

FRATRES mei. Audiunt me viri, audiunt me feminae. Quid ad me irascimini? Vtinam faciatis quod scriptum est: *Irascimini, & nolite peccare*. Timere debeo, ne contingat mihi, quod contigit tanto Apostolo Paulo, quod modo cum legeretur (si intenti fuisset) audiuitis. Ergo inimicus factus sum vobis verum prædicans? Et si ita est, fiat. Si necesse est, vt inimicus sim, melius vobis opto esse, quam iustitiam. Commendo vos custodiendos etiam vxoribus vestris. Filia meæ sunt, sicut & vos filij mei estis. Audiant me, zelent viros suos. Non sibi feruent vanam gloriam, qua solent à maritis impudicis matronæ laudari, quia impudicitiam virorum suorum æquo animo ferunt. Nolo autem talem patientiam habeant Christianæ mulieres. Prorsus zelent viros suos, non propter carnem suam, sed propte-

Eusef. 10.

Ioan. 2.

Ex libro de Maxim.

1. Cor. 7.

Eusef. ad Romanos. Tit. 6. Tit. 4.

Ex lib. Enchirid.

Ioan. 2. Ex lib. contra Maxim.

Ex lib. contra Maximin. 2. 2. Cor. 3.

Ex libro de duobus generibus peccatorum.

1. Cor. 3.

Ex ser. ad coniugatos. Psalm. 4.

animas illorum. Omnino ego moneo, ego commoneo, ego præcipio, ego iubeo, Episcopus iubet, Christus in me iubet. Nouit ille, in cuius conspectu ardet cor meum. Ego, inquam, iubeo. Nolite viros vestros permittere fornicari. Interpellate contra illos Ecclesiam, non dico iudices publicos, non protonotarium, non vicarium, non comitem, non imperatorem, sed Christum. In cæteris omnibus ancillæ estote virorum vestrorum. Subditæ obsequimini, nulla sit in vobis proteruitas, nulla superbia, nulla contumeliosa ceruix, nõ aliqua inobedientia. Prorsus tanquam ancillæ seruite. Sed vbi peruentum fuerit ad illud negotium, vbi vos beatus Apostolus æquauit, dicens: *Vxor viri debitum reddat. Similiter & vxor viro. Vxor non habet potestatem sui corporis, sed vir.* Quid te extollis? Audi quod sequitur: *Similiter & vir non habet potestatem sui corporis, sed vxor.* Vbi ad hoc fuerit ventum, clamate pro re vestra. Aurum tuum pro necessitate sua vendit maritus, fert femina, fert ancilla, noli litigare, noli contradicere: contemptus auri tui, dilectio est viri tui. Si villam tuam vendit pro necessitate sua, quæ est & tua (non enim potest esse ipse, quæ non sit tua, si est charitas in te, quæ debet esse in vxore) fert patienter: & si dubitat, tu offero. Contemne omnia pro amore viri tui. Sed castum opta, pro castitate litiga. Patienter pereat villa tua, non anima ipsius te patiente pereat. Non dico viris, vt in hac causa zelent vxores suas. Scio quia faciunt noui. Quis ferat adulteram vxorem? & imperatur scemina, vt ferat adulterum virum? O iustitia. Quare rogo te, quare? Quia ego vir sum. Vir es? in fortitudine tua probem, quia vir es. Vir es? Vince libidinem. Quomodo vir, quod vxor est fortior? Tu es caput mulieris vir. Verum est. Si caput est, ducat, vxor sequatur. Si caput es, duc, sequatur illa caput suum. Sed vide quo eas. Noli ire, quo non vis, vt sequatur. Noli ire, quo times pedissequam, ne in foueam simul ruatis: ne cum tu facis, doceas quod tu facis. Doleat tibi anima, si in foueam adulterij ambo ruatis. Doleat tibi anima, si tu solus ruas. Zelo non vis, vt ruat illa timore, noli ruere tu. Nolite autem pudicissimæ scemina imitari impudicos viros vestros. Absit à vobis. Aut vobiscum viuat, aut soli pereant. Impudico marito non debet mulier pudicitiam, sed Deo illam debet, Christo illam debet. Non propter illum faciat, qui non timetur, sed propter Christum faciat. Pretium suum attendat, tabulas legat. Vehementer dolui, sic te voluisse agere cum marito, vt adificium continentia, quod in eo iam construi cœperat, amissa perseverantia, in adulterij ruinam miserabiliter laberetur. Cum enim legendus esset, si post continentiam votam Deo, iamque actu ipso moribusque susceptam, reuerteretur ad coniugis carnem, quanto magis nunc demersus in interitu profundiore, legendus est, qui tam abrupta dissolutione mœchatur, iratus tibi, perniciosus sibi, tanquam in te acerbius sequatur, ipse pereat? Hoc autem tantum malum accidit, dum tu eius animum, non qua debuisti, moderatione tractasti. Quia & si carnali consortio iam ex consensu vobis nõ miscbamini, in cæteris tamen rebus coniugali obsequio, viro tuo mulier seruire debuisti: præsertim cum ambo essetis membra corporis Christi. Et utique si maritum infidelem habuisses, agere te conuersationem subditam oportuit, vt eum Domino lucrareris, sicut Apostoli monuerunt. Ommitto enim, quod ipsam continentiam illo nondum volente, non secundum sanam doctrinam te suscepisse cognoui. Neque enim corporis tui debito fraudandus fuit, priusquam ad illud bonum, quod superat pudicitiam coniugalem, tuæ voluntati voluntas quoque eius accederet. Nisi forte non legeras, nec audieras, vel non attenderas Apostolum, dicentem: *Bonum est homini mulierem non tangere. Propter fornicationes autem vnusquisque suam vxorem habeat, & vnaqueque suum virum habeat. Vxor viri debitum reddat, similiter autem & vxor viro. Vxor non habet potestatem corporis sui, sed vir. Similiter & vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier. Nolite fraudare inuicem, nisi ex consensu ad tempus, vt vacetis orationi: & iterum ad id ipsum estote, ne vos tentet Satanæ propter incontinentiam vestram.* Secundum hæc verba Apostolica, etiam si ipse continere voluisset, & tu noluisses, debitum tibi reddere cogere, & illi Deus imputaret con-

Ex epist. ad
Egdigiam.

continentiam, si non suæ, sed tuæ infirmitati accedens, ne in adulterij damnabile flagitium caderes, maritalem tibi concubitum non negaret. Quanto magis te (quam magis subiectam esse decuerat) ne ipse quoque in adulterium diabolica tentatione traheretur, in reddendo huiusmodi debito voluntati eius obtemperare conuenerat, cum tibi voluntatem continendi acceptaret Deus, quia propterea non faceres, ne periret maritus? Sed hoc (vt dixi) omitto, quoniam postea tibi nolenti sibi ad reddenda coniugalia debita consentire, ad eadem continentia pacta ipse consensit, & tecum continentissime diu vixit, suoque consensu à peccato illo, quo ei debitum carnis negabas, ipse te absoluit. Non ergo in tua causa ista vertitur quaestio, vtum redire debeas ad concubitum viri. Quod enim Deo pari consensu ambo voueratis, perseveranter vsque in finem reddere ambo debuistis. A quo proposito si lapsus est ille, tu saltem constantissime persevera. Quod te non exhortaret, nisi quia tibi ad hoc ipse consenserat. Nam si nunquam tenuisses eius assensum, numeruste nullus defendisset annorum: sed post quantumlibet tempus me consuluisses, nihil tibi aliud responderem, nisi quod ait Apostolus: *Vxor non habet potestatem corporis sui, sed vir.* De qua potestate sic tibi iam promiserat continentiam, vt tecum ipse eam susciperet. Sed illud est, quod minus te obseruasse contistor, quia tanto humiliter & obedientius ei obsequi in domestica conuersatione debuisti, quanto ille religiosius tibi rem magnam etiam imitando concesserat. Neque enim, quia pariter temperabatis à carnali commixtione, ideo tuus maritus esse destiterat. Immo verò sanctius inter vos coniuges manebatis, quanto sanctiora concorditer placita seruabatis. Nihil ergo de tua veste, nihil de auro vel argento, vel qualicumque pecunia, rebusve vllis terrenis, sine arbitrio eius facere debuisti, ne scandalizares hominem, qui Deo tecum maiora vouerat, & ab eo, quod de tua carne licita potestate posset exigere, se continenter abstulerat. Denique factum est, vt vinculum continentia, quo se dilectus indexerat, contemptus abrumperet, & iratus tibi, non parceret sibi. Sicut enim retulit perlator epistolæ tuæ, cum cognouisset, quod omnia, aut pene omnia, quæ habebas, nescio quibus duobus transeuntibus monachis, tanquam pauperibus eroganda donaueris, tunc ille detestans eos tecum, & non Dei seruos, sed domus alienæ penetratores, & suos captiuatores, & depradatores putans, tam sanctam sarcinam, quam tecum subierat, indignatus abiecit. Infirmus enim erat: & ideo tibi (quæ in communi proposito fortior videbaris) non erat præsumptione turbandus, sed dilectione portandus. Quia etiam si ad ipsas eleemosynas largius faciendas forte pigrius mouebatur, posset & ista condiscere, si tuis inopinatis non feriretur expensis, sed expectatis inuitaretur obsequijs, vt etiam hoc, quod temere sola fecisti, multo consultius dilectione concordia, multoque ordinatius & honestius ambo faceretis, ne blasphemarentur serui Dei (si tamen hoc fuerunt, qui marito absente atque nesciente, ab ignota muliere, & aliena vxore tanta sumpserunt) & laudaretur Deus in operibus vestris, quorum esset tam fida societas, vt à vobis communiter teneretur non solum summa charitas, verum etiam gloriosa paupertas. Nunc autem inconsiderata festinatione atterde quid feceris. Nunquid tantum bonum est, quod pauperum carnem largioribus eleemosynis refecisti: quantum malum, quod viri tui mentem à tam bono proposito subruisti? An cuiusquam tibi temporalis salus charior esse debuerat, quam huius æterna? Nonne si ampliores misericordiam cogitans, ideo pauperibus res tuas erogare differres, ne scandalizatus maritus tuus Deo periret, vberiores tibi eleemosynas Deus computaret? Proinde si recolis, quid acquisieras, quando lucrata fueras virum tuum, vt tecum Iesu Christo sanctiore castitate seruiret, intellige per illas eleemosynas tuas, quibus cor eius euersum est, quanto grauiore damno percussa fueris, quam sunt illa lucra, quæ cœlestia cogitabas. Si enim habet ibi magnum locum panis fractus esurienti, quantum locum ibi habere credenda est misericordia, qua homo eripitur diabolo, tanquam leoni rugienti, & quem deuoret inquirenti?

Neque

Neque hoc ita dicimus, vt si quisquam scandalizatus fuerit de bonis operibus nostris, ab eis desistendum putemus: sed alia causa est alienorum, alia necessarium in societate aliqua personarum. Alia fidelis, alia infidelis, alia parètum erga filios, alia filiorum erga parentes. Alia postremo ea, quæ in his rebus vel maxime intuenda est viri & vxoris: vbi mulierem coniugatam nō licet dicere, facio quod volo de meo, cum & ipsa non sit sua, sed capitis sui, hoc est, viri sui. Nam sic quædam (vt commemorat Apostolus Petrus) mulieres sanctæ, quæ in Deum sperabant, ornabant se subiectæ viris suis, sicut Sara obsequabatur Abraham, dominum eum vocans, cuius vos factæ estis filix, cū ad Christianas, non ad Iudæas fœminas loqueretur. Pariter ergo de omnibus consilium haberetis, pariter moderaremini, quid thesaurizandum esset in cælo, quid ad vitæ huius sufficientiam vobis & vestris, vestroque filio relinquendum, ne alijs esset refectio, vobis autem angustia. Et in his disponendis atque faciendis, si quid tibi forte melius videretur, suggereres viro reuerenter: eiusdemque auctoritatem, tanquam tui capitis, sequeris obedienter, vt omnes, qui sane sapiunt, ad quos posset hoc bonum vestrum fama perferre, de domo vestra fructu ac pace gauderent, & aduersarius reuereretur, nihil habes de vobis dicere prauis. Porro si de faciendis elemosynis, & in pauperes impendendis rebus tuis, de quo bono opere & magno tam euidentia præcepta sunt Domini, cum viro tuo fideli, & tecum sancta continentis pacta seruante, consilium communicare deberes, eiusdemque non spernere voluntatem: quanto magis de habitu atque vestitu, nihil tibi præter eius arbitrium mutandum vel vsurpandum fuit? Vnde de hoc nihil diuinitus legimus imperatum. Scriptum est equidem, mulieres esse debere in habitu ordinato. Auri verò circumpositio, & crinium intortio, & cætera huiusmodi, quæ vel ad inanem pompam, vel ad illecebras formæ adhiberi solent, merito reprehensa sunt. Sed est quidam pro modulo personæ habitus matronalis, à viduali veste distinctus, qui potest fidelibus coniugatis, salua religionis obseruantia, conuenire. Hunc te maritus, si deponere noluit, ne te velut viduam illo viuente iactares, puto quia non fuerat in hac re vsque ad dissensionis scandalum perducendus, magis inobedientia malo, quam illius abstinentiæ bono. Quid est enim absurdius, quam mulierem de humili veste viro superbire? Cui te potius expediret obtemperare candidis moribus, quam nigellis vestibus repugnare. Quia & si te indumentum monachæ delectabat, etiam hoc posset gratius marito obseruato, exoratoque præsumi. Quod si omnino non sineret, quid tuo proposito deperiret? Absit vt hinc displiceres Deo, quod coniuge tuo nondum defuncto, non indueris sicut Anna, sed sicut Susanna. Neque enim & ille, qui tecum iam cœperat custodire tam magnū continentis bonum, etiam si coniugale, non viduale voluisset, vt acciperes indumentum, ad indecentem quoque te compulisset ornatum. Quo etsi aliqua dura conditione cogereris, posses habere in supbo cultu cor humile: Nempe apud patres Hester illa regina Deum timens, Deum colens, subdita Deo, marito regi alienigenæ non eundem secum colenti Deum, tamen subdita seruiebat. Quæ cum extremo periculo, non suo tantum, sed etiam gentis suæ, qui tunc erat populus Dei, Domino prosterneretur orando, in ipsa oratione dixit, ita sibi esse ornatum regium, sicut pannum menstrualem. Et ita orantem, confestim exaudivit, qui cordis inspector eam verum dicere sciuit. Et utique maritum habebat multarum mulierum virum, & deorum alienorum, falsorumque cultorem. Tu autem & si ille in proposito, quod tecum susceperat, perduraret, nec à te offensum in flagitium corrumpisset, maritum habebas non solum fidelem, & verum Deum tecum colentem, sed & continentem, qui proculdubio, ppositi vestri non immemor, etsi te ad coniugalia cogeret indumenta, ad superba tamen ornamenta non cogeret. Hæc tibi scripsi, quoniam me cōsulendum putasti, non vt tuum rectum institutum, sermone meo frangerem, sed quod te inordinate & incaute agente, viri tui factum dolerem. De cuius reparatio- ne debes vehementissime cogitare, si vere ad Christum

vis peruenire. Indue itaque humilitatem mentis: vt & Deus te conferuet perseuerantem, noli maritum contem- nere pereuntem. Funde pro illo piis & assiduis orationes. Sacrifica lachrymas tanquam vulnerati sanguinem cordis. Et scribe ad eum satisfactionem, petens veniam: quia in eum peccasti, quod præter eius consilium & voluntatem de rebus tuis fecisti, quod faciendum putasti, non vt te peniteat tribuisse pauperibus, sed eum boni tui operis participem & moderatorem habere noluisse. Promitte de cætero in adiutorio Domini, si & illum suæ turpitudinis pœnituerit, & continentiam, quam deseruit, repetiuerit, te illi, sicut decet, in omnibus seruituram, ne forte (vt ait Apostolus) det illi Deus pœnitentiam, vt respiciat à diaboli laqueis, à quo captius tenetur secundum ipsius voluntatem.

Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. Similiter autem & vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier.

Manifestum est, ita voluisse, legem fœminam esse sub viro, vt nulla vota eius, quæ abstinentiæ causa vouerit, reddantur ab ea, nisi auctor vir fuerit permittendo. Nam cum ad peccatum eiusdem viri pertinere voluerit, nisi prius permiserit, & postea prohibuerit, etiam hinc tamen non dixit, vt faciat mulier, quod vouerat, quia permissa prius à viro fuerat, sed viri dixit esse peccatum, quia abnuit, quod prius concesserat. Non tamen mulieri vel ex hoc permissum dedit, vt cum prius ei vir concesserit, propterea si prohibuerit, contemnatur. Vtrum autem ista etiam ad vota continentiæ, & à concubitu abstinentiæ permaneant, merito quæritur: ne forte ea tantum intelligenda sint aduersus animam voueri, quæ sunt in cibis & potibus. Quod videtur & illud significare, vbi Dominus ait: *Nonne anima plus est, quam esca?* Et cum de ieiunio præcipitur: *Affligetis animas vestras.* Maxime quia cum lex auctoritatem tribuat, non mulieri, quæ viro subdita est, vt tunc persoluenda sint vota mulieris, si vir approbauerit: si autem renuerit, non debeantur: Apostolus tamen, cum de concubitu coniugatorum loqueretur, non ibi maiorem auctoritatem viro, quam fœminæ dedit, sed *vxori* (inquit) *vir debitum reddat, similiter vxor viro. Vxor non habet potestatem corporis sui, sed vir. Similiter autem & vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier.* Quando in hac re parem vtriusque esse voluit potestatem, puto quod nobis intelligendum insinuet, istam de concubendo vel non concubendo regulam non pertinere ad ea vota, vbi non habent parem vir & mulier potestatem, sed viri maior est, ac prope eius solius est. Non enim ait lex, virum non debere reddere vota sua, si vxor prohibuerit, sed vxorem, si vir prohibuerit. Quis enim nescit, vxorem marito tanquam Domino debere seruire. Sed quod ad membra corporis attinet, quibus sexus ipse distinguitur, Apostolus dicit: *Similiter & vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier.* Vt cum in cæteris actibus ad humanam pacem pertinentibus mulier viro debeat seruitutem huius vnus rei, qua sexus vtriusque carnali sorte discernitur, & carnali commixtione cœcernitur, similem in se habeant potestatem, vir in vxorem, & vxor in virum. Fratres mei, filij mei, sufficiant vobis vxores vestræ, quoniam sufficere vos vultis vxoribus vestris. Non vis ab illa fiat aliquid præter te: noli facere aliquid præter ipsam. Tu dominus es, illa ancilla. Deus fecit. *Sara* (inquit scriptura) *obsequabatur Abraham, dominum eum vocans.* Verum istas tabulas subscribit Episcopus. Ancillæ vestræ sunt vxores vestræ. Domini estis vxorum vestrarum. Sed quando venit ad illud negotium, quo sexus discernitur, & sexus sibi vterque miscetur. *Vxor non habet potestatem corporis sui, sed vir:* gaudebas, erigebas te, iactabas te. Bene dixit Apostolus: Optime dixit vas electionis, *vxor non habet potestatem corporis sui, sed vir:* quia ego sum Dominus. Laudasti? Audi quod sequitur. Audire non vis? Rogo vt velis. Quid est hoc? Audi. *Similiter & vir.* Dominus ille? *Similiter & vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier.* Hoc libenter audi. Vitium tibi tollitur, non dominium. Adulteria tua prohibentur, non fœminæ subrogantur. Tu vir es, ostende. Vir à virtute, vel virtus à viro. Ha-

Ex li. qua-
stionis ci-
uil. 59.

Matth. 6.

Ex li. con.
Fauft. c. 22

Ex serm. de
natali mar.

Genes. 18.
1. Petri 3.

bes ergo virtutem, vince libidinem. Caput mulieris vir. Si caput es, duc vt sequatur. Sed vide qua ducas. Caput es Duc. Sequatur. Sed noli ire, quo non vis, vt sequatur. Sic vos parate intrare ad nouam illam nuptam, ad illam pulchram ornatam viro suo non monilibus, sed virtutibus. Si enim casti, & sancti, & boni intraueritis, membra ipsius nouae nuptae vos eritis.

Nolite fraudare inuicem, nisi forte ex consensu ad tempus, vt vacetis orationi, & iterum reuertimini in id ipsum, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram. Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium.]

Ex lib. Enchirid.

Venerabilis Paulus coniugibus ait: Nolite fraudare inuicem, nisi ex consensu ad tempus, vt vacetis orationi, & iterum ad id ipsum estote, ne vos tentet Satanas propter incontinentiam vestram. Quod putari posset non esse peccatum, misereri scilicet conuicti non filiorum procreandorum causa, quod bonum est nuptiale, sed carnalis etiam voluptatis, vt fornicationis, siue adulterij, siue cuiusquam alterius immunditia, vt est mortiferum malum, quod etiam turpe est dicere, quo potest tentante Satana libido pertrahere, incontinentium deuictet infirmitas. Posset ergo (vt dixi) hoc putari non esse peccatum, nisi addidisset: Hoc ergo dico secundum veniam, non secundum imperium. Quis autem neget non esse peccatum, cum dari veniam facientibus, Apostolica auctoritate fateatur? Propter haec atque huiusmodi peccata, & alia, licet his minora, quae sunt verborum & cogitationum offensionibus, Apostolo Iacobo confitente ac dicente: In multis enim offendimus omnes, oportet quot die crebroq; oremus Dominum, atque dicamus: Dimitte nobis debita nostra: ne in eo quod sequitur, mentiamur, Sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.

Iacob. 3.

Matth. 6.

Volo autem omnes homines esse sicut me ipsum. Sed vnusquisque proprium habet donum ex Deo, alius quidem sic, alius vero sic.]

Ex libro de gra. & lib. arbit.

De ipsa quoque pudicitia coniugali, nempe Apostolus ait: Quod vult faciat, non peccat, si nubat, & tamen hoc etiam Dei donum est, dicente scriptura: A Domino iungitur mulier viro. Ideo doctor gentium & pudicitiam coniugalem, per quam non fiunt adulteria, & perfectiorem continentiam, per quam nullus concubitus quaeritur, suo sermone commendans & hoc, & illud, donum Dei esse demonstrauit, admonens coniuges, ne se inuicem fraudet. Quod cum admonuisset, adiecit: Vellem autem omnes homines esse, sicut me ipsum. Quia vtique ipse ab omni concubitu continebat. Et continuo subiunxit: Sed vnusquisque, proprium habet donum a Deo, alius quidem sic, alius autem sic.

Ex libro de bono perse.

Vellem, inquit, oes homines esse, sicut me ipsum. Sed vnusquisque, proprium donum habet a Deo, alius quidem sic, alius autem sic. Vbi satis ostendit, non tantum continentiam donum Dei esse, sed coniugatorum etiam castitatem. Quae cum vera sint, hortamur tamen ad haec, quantum cuique nostrum datum est, vt possit hortari: quia & hoc eius donum est, in cuius manu sunt & nos & sermones nostri. Vnde & Apostolus, Secundum gratiam, inquit, quae data est mihi, vt sapiens architectus fundamentum posui. Et alio loco: Vnicuique, inquit, sicut Dominus dedit. Ego plantaui, Apollo rigauit sed Deus incrementum dedit. Itaque neque, qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed quod incrementum dat Deus. Ac per hoc, sicut exhortatur, & praedicat recte, sed ille, qui accepit hoc donum: ita exhortantem recte atque praedicantem profecto ille obediens audit, qui accepit hoc donum. Hinc est, quod Dominus cum eis loqueretur, qui carnis aures apertas haberent, dicebat tamen: Qui habet aures audiendi, audiat. Quas non omnes habere proculdubio nouerat. A quo autem habeant quicunque habent, ipse Dominus ostendit, vbi ait: Dabo eis cor cognoscendi me, & aures audientes. Aures ergo audiendi ipsum est donum obediendi.

1. Cor. 3.

Luca 8.

Ex epist. ad Iulianam.

Virgo Christi, quae pie intelligit propriam paupertatem cordis humani, & ideo nisi sponsi sui donis nescit ornari, audiat Apostolum dicentem: Desponsauit vos vni viro virginem castam exhibere Christo. Timeo autem, ne sicut serpens Euam seduxit in versutia sua, sic & vestrae mentes corrumpantur a castitate, quae est in Christo Iesu. Et propterea de his

quoque spiritalibus diuitijs, non istum qui dicit, nullus tibi eas praeter te conferre potest, & nisi ex te & in te esse non possunt, sed illum audiat, qui dicit: Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus, vt eminentia virtutis sit Dei, & non ex vobis. De ipsa quoque sacra continentia virginali, quod non sit sibi ex se ipsa, sed sit Dei donum, quamuis credenti volentique collatum, eundem audiat veracem, piisque doctorem. Qui cum hinc ageret, ait: Vellem omnes esse sicut me ipsum. Sed vnusquisque proprium donum habet a Deo, alius quidem sic, alius autem sic. Audiat etiam ipsum, non tantum suum, sed vniuersae Ecclesiae vnicum sponsum, de tali castitate atque integritate dicentem: Non omnes capiunt verbum hoc, sed quibus datum est. Vt intelligat ex eo, quod habet tam magnum donum atque praclarum, se potius Deo & Domino gratias agere debere, quam cuiusquam verba, quod velut ex se ipsa id habeat, vt non dicamus assentantis adulatoris, ne de occultis hominum temere iudicare videamur, certe nec errantis laudatoris audire. Omne quippe datum optimum, & omne donum perfectum (sicut dicit etiam Iacobus Apostolus) Iacob. 1. desursum est descendens a patre luminum. Hinc ergo & sancta virginitas, haec Dei dona sunt, & vestra quidem sunt, sed non ex vobis. Habetis enim thesaurum istum, in terrenis corporibus, & adhuc fragilibus, tanquam in vasis fictilibus, vt eminentia virtutis sit Dei, & non ex vobis. Nec miremini, quia dicimus & vestra esse, & ex vobis non esse. Nam & panem quotidianum dicimus nostrum, sed tamen addimus, da nobis, ne putetur ex nobis.

Dico autem non nuptis & viduis, bonum est illis, si sic permanserint sicut & ego.]

Sancta scriptura nostrae doctrinae regulam figit, ne audeamus sapere plus, quam oportet sapere, sed sapiamus (vt ipsa ait) ad temperantiam, sicut vnicuique Deus partitus est mensuram fides. Non sit ergo mihi aliud te docere, nisi verba tibi doctoris exponere, & de his, quae Dominus dederit, disputare. Ait itaque Apostolus doctor gentium, vas electionis: Dico autem innuptis, & viduis, bonum esse illis, si sic permanserint, sicut & ego. Haec verba ita intelligenda sunt, vt non existimemus viduas, non oportere innuptas dici, quia nuptias videntur expetere. Innuptarum enim nomine illas significat, quae non sunt nuptijs alligatae, siue fuerint, siue non fuerint. Quod alio loco aperit, vbi dicit: Diuisa est mulier innupta & virgo. Quando vtique virginem adiungit, quid mulierem innuptam nisi viduam vult intelligi? Vnde etiam deinceps vno innuptae nomine professionem vtramque complectitur, dicens: Quae innupta est, sollicita est ea, quae sunt Domini, quomodo placeat Domino: quae autem innupta est, sollicita est ea, quae sunt mundi, quomodo placeat viro. Innuptam certe, non eam tantum intelligi voluit, quae nunquam nupsit, sed & eam, quae nuptiarum vinculo per viduitatem liberata, nupta esse destitit. Nam ideo & nuptam non dicit, nisi eam, quae virum habet, non etiam eam, quae habuit, & non habet. Quapropter, vidua omnis innupta est: sed quia non omnis in nupta vidua est (sunt enim virgines) ideo hic vtrumque posuit, vbi ait: Dico autem innuptis & viduis. Tanquam diceret: Quod dico innuptis, non eis solis dico, quae virgines sunt, sed & eis, quae viduae sunt, bonum esse illis, si sic permanserint sicut & ego. Ecce est bonum tuum, ei bono comparatum, quod dicit Apostolus suum, si fides adest. Breuis est ista doctrina, nec ideo contemnenda, quia breuis, sed ideo facilius & charius tenenda, quia in breuitate non vilis. Non enim quaecumque bonum hic commendaret Apostolus, quod fidei nuptiarum sine vlla ambiguitate proposuit. Quantum autem bonum habeat nuptiarum fides, id est, Christianarum & religiosarum coniugarum, hinc intelligi potest, quod cum de fugienda fornicatione praeciperet, ibi vtique & coniugatos alloquebatur. Nescitis, inquit, quia corpora vestra membra sunt Christi? Tantum ergo bonum est fidelis coniugij, vt etiam ipsa membra sint Christi. Hoc autem bono, quoniam melius est bonum continentiae vidualis, non hac professione id agitur, vt aliquid plus sit Catholica vidua, quam membrum Christi: sed vt meliorem, quam coniugata, locum habeat inter membra Christi. Dicit quippe idem Apostolus: Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eosdem actus habent,

Iacob. 1.

Ex libro de bono perse.

Rom. 12.

habent,

habent ita multi vnum corpus sumus in Christo: singuli autem alter alterius membra, habentes autem dona diuersa secundum gratiam: que data est nobis. Ideo etiam cum cominoneret coniugatos, ne debito carnalis commixtionis fraudarent inuicem, & per hoc alter eorum negotio sibi debito coniugali, per incontinentiam suam tentatus à Satana, in fornicationem prolaberetur. Hoc autem dico, inquit, secundum veniam, non secundum imperium. Volo autem omnes homines esse sicut me ipsum. Sed unusquisque proprium donum habet à Deo, alius quidem sic, alius autem sic. Vides etiam coniugale pudicitiam, & thori Christiani matrimoniale fidem esse donum, & hoc à Deo, vt illud, quod vltra liberorum procreandorum necessitatem, modico concumbendi aliquatenus concupiscentia carnalis excedit, non nuptiarum sit hoc malum, sed veniale sit, propter nuptiarum bonum. Non enim de coniugio, quod copulatur liberorum procreandorum causa, & fide pudicitie coniugalis, & indissolubili, quamdiu viuunt ambo matrimonij sacramento, quæ omnia bona sunt, sed de illo inamodico carnis vsu, qui in inimitate coniugum agnoscitur, & interuentu boni nuptialis ignoscitur, ait Apostolus: Secundum veniam dico non secundum imperium.

Quod si se non continent, nubant. Melius est enim nubere, quam vri.]

VTriusque; sexus infirmitas propendens in ruinam turpitudinis, recte excipitur honestate nuptiarum, vt quæ sanis possit esse officium, sit ægrotis remedium. Neque enim, qui a incontinentia malum est, ideò connubium vel quo incontinentes copulantur, non est bonum. Imò verò non propter illud malum culpabile est hoc bonum, sed propter hoc bonum, veniale est illud malum: quoniam id, quod bonum habent nuptiæ, & quod bonum sunt nuptiæ, peccatum esse nunquam potest. Hoc autem tripartitum est, Fides, Proles, Sacramentum. In fide attenditur, ne præter vinculum coniugale cum altera vel altera concubatur. In prole, vt amater suscipiatur, benigne nutriatur, religiose educetur. In sacramento, vt coniugium non separetur, & dimissus vel dimissa, nec causa prolis alteri coniugatur. Hæc est tanquam regula nuptiarum, qua vel naturæ decoratur fecunditas, vel incontinentium regitur prauitas.

Qui potest capere, capiat. Sed non possum, inquit. Non potest? Non possum. Suscipiat te nutritoria quædam Apostoli auctoritas, vt si se non continent, nubant. Fiat aliquid, vnde perueniatur ad veniam: pertinet ad veniam, ne irruatur in æternam poenâ. Fiat quod licet, vnde ignoscatur, quod non licet. Hoc indicat, quod sequitur: Mallem eos nubere, quam vri. Concessit (inquam) aliquid incontinentiæ, quia magis timuit poenas æternas. Timuit quod exspectat & manet adulteros. Etiam hoc, quod coniugati victi concupiscentia vtuntur inuicem, vltra necessitatem liberos procreandi, ponam in his, pro quibus quotidie dicitur. Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.

His autem, qui matrimonio iuncti sunt, præcipio non ego, sed Dominus vxorem à viro non discedere. Quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Et vir vxorem ne dimittat.]

His qui sunt in coniugio, præcipit per Apostolum Dominus, vxorem à viro non discedere: quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Potest enim fieri, vt discedat ea causa, qua Dominus permisit. Aut si femina licet virum dimittere, etiam præter causam fornicationis, & non licet viro, quid respondebimus de hoc, quod dixit posterius: Et vir vxorem ne dimittat? Quare non addidit, excepta causa fornicationis, quod & Dominus permittit, nisi quia humilem formam vult intelligi, vt si dimiserit, quod causa fornicationis permittitur, maneat sine vxore, aut reconcilietur vxori? Non enim male reconciliatur vir illi mulieri, quam cum lapidare nemo ausus esset, dicit ei Dominus: Vade, vide deinceps, ne pecces. Quia & qui dicit: Non licet dimittere vxorem, nisi causa fornicationis, cogit retinere vxorem, si causa fornicationis non fuerit. Si autem fuerit, non cogit dimittere, sed permittit, sicut dicitur: Non liceat mulieri nubere alteri, nisi viro mortuo. Si ante viri mortem nupsit, rea est. Si post viri mortem nupsit, non est rea. Non enim iusta

est nubere, sed permissa. Dominus ergo ad illud confirmandum, vt nõ facile vxor dimittatur, solam causam fornicationis excepit, cæteras vero vniuersas molestias, si que forte extiterint, iubet pro fide coniugali, & pro castitate fortiter sustineri, & mœchum dicit etiam virum, quicum duxerit, quæ soluta est à viro. Cuius rei Paulus Apostolus terminum ostendit. Quia tamdiu obseruandum dicit: quamdiu vir eius viuunt. Illo autem mortuo dat nubendi licentiam. Hanc enim etiam regulam ipse tenuit, & in eâ nõ suum consilium, sicut in nõnullis monitis, sed præceptum Domini iubentis ostendit, cum ait: *Eis autem que nuptæ sunt, præcipio non ego sed Dominus, mulierem à viro non discedere: quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Et vir vxorem ne dimittat.* Credo simili forma, vt si dimiserit, non ducat aliam, aut reconcilietur vxori. Feri enim potest, vt dimittat vxorem causa fornicationis, quam Dominus exceptam esse voluit. Iam vero si nec illi nubere conceditur viuo viro, à quo recessit, neque huic alteram ducere viua vxore, quam dimisit, multo minus fas est, illicita eum cum quibuslibet supra committere.

Si Dominus dimittendæ coniugis solam causam fornicationis admittit, & paganum coniugium dimitti prohibet, consequens est, vt paganismus fornicationi non deputetur. Solam autem fornicationis causam exceptam facere Dominum, cum de dimittenda coniuge loquitur in Euangelio, manifestum est. Paganum vero coniugium huic nõ prohibetur dimitti, quia cum Apostolus consilium de hac re daret, vt fidelis volentem secum esse coniugem infidelem, non dimittat, ait: *Ego dico, non Dominus*, vt intelligatur Dominus non quidem iubere, vt dimittatur: ne contra iussum eius consilium dare videatur Apostolus: sed tamen permittere, vt nemo in ea re iusionis necessitate teneatur, sed consilij voluntate libere faciat. Veruntamen si quæquam asserat solam illam fornicationem Dominum admittit ad causam relinquendæ coniugis, quæ vulgo fornicatio dicitur, id est, quæ concubitu illicito perpetratur, hoc potest dicere Dominum, cum de hac re loqueretur, de vtroque fideli dixisse & marito & vxore: vt si ambo fideles sunt, neutri liceat alterum dimittere, nisi causa fornicationis. Vbi non potest paganismus intelligi, quia vterque fidelis est. Sic enim & Apostolus videtur distinguere, cum ait: *His autem, qui sunt in coniugio, præcipio non ego, sed Dominus, vxorem à viro non discedere: quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari.* Vbi intelligitur, quia etiam si vna illa causa, qua sola relictio coniugij permittitur, mulier à viro suo recesserit, innupta perseverare debet: aut si se non continet, viro potius reconciliari, vel correcto, vel certe tolerando, quam alteri nubere. Sequitur autem & dicit: *Et vir vxorem ne dimittat.* Breuiter eandem formam intinans in viro, quam præcipiebat in femina. Quibus ex præcepto Domini insinuat, ita sequitur: *Cæteris autem ego dico, non Dominus. Si quis frater habet vxorem infidelem, & hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illam.* Vbi dat intelligi Dominum de his locutum, vt neuter alterum dimitteret, si fideles ambo essent.

Quod à Domino in Euangelio dictum est: *Quicumque dimiserit vxorem suam, excepta causa fornicationis, facit eam mœchari*: prohibitum est homini dimittere vxorem, si nulla causa fornicationis extiterit, & dictum est quare, ne scilicet faciat eam mœchari. Vtiq; ideò, quia etiam, si non ipsa dimiserit, sed missa fuerit, erit mœcha, si nupsit. Propter hoc ergo tam magnum malum nõ licet homini dimittere vxorem, nisi excepta causa fornicationis, tunc enim non ipse dimittendo facit adulteram, sed dimittit adulteram. Quid si ergo dicat: dimitto quidem vxorem meam sine vlla causa fornicationis, sed continens permanebo: ideò ne dicemus eum impune fecisse, quod fecit? Quis hoc dicere audebit, qui voluntatem Domini hæc dicentis intelligit? Quoniam nec continentia causa dimittit coniugem voluit, qui solam causam fornicationis excepit. Redeamus igitur ad ipsa Apostoli verba, & eum velut interrogemus, & tanquam præsentem eum quodammodo consulamus. Cur dixisti Apostole, *Quod si discesserit, manere innuptam*? Licet ne discedere, an nõ licet? si omnino non licet, cur præcipis

Ex eo. libr. parum post.

Ex li. quæsim. m. 83.

Ex libro ad Polent. 1. Match. 5.

discedenti, vt maneat innupta? Si autem licet, profecto est aliqua causa, qua liceat. Hæc autem inquisita non inuenitur, nisi quam solam Saluator excipit, id est, causa fornicationis. Ac per hoc non præcipit Apostolus, mulierem si discesserit, manere innuptam, nisi quæ illa causa discedit à viro, qua sola ei licitum est discedere à viro. Nisi ergo illa intelligatur, cui licet discedere, non autem licet, nisi viro fornicante, quo modo iubetur innupta, si discesserit permanere? Quis est, qui dicat, si discesserit mulier à viro non fornicante, innupta permaneat, cum ei nisi à viro fornicante discedere omnino non liceat? Sed rem ipsam paulò apertius proloquamur, & quasi constituamus ante oculos. Ecce placuit continentia mulieri, viro non placet. Discessit ab eo mulier, & cœpit viuere continenter. Ipsa scilicet casta mansura, sed factura, quod Dominus non vult, adulterum virum. Qui cum se non continuerit, alteram queret. Quid sumus dicturi mulieri, nisi quod dicit Ecclesiæ sana doctrina? Redde debitum viro. Ne dum tu quæris, vnde amplius honoreris, ille vnde damnetur, inueniat. Hoc vtique & illi diceremus, si te nolente, continere voluisset. Non enim habes potestatem corporis tui, sed ille: sicut nec ille habet potestatem corporis sui, se tu. Cum hæc atque huiusmodi plura, quæ ad hoc pertinent, dixerimus, placet ne tibi, vt mulier nobis respondeat? Ego Apostolum audio dicentem: *Præcipio, mulierem à viro non discedere: quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari.* Ecce discessi. Nolo reconciliari viro, sed innupta permaneo. Non enim ait, *si discesserit, manere innuptam*, donec viro suo reconcilietur, sed *manere*, inquit, *innuptam, aut viro suo reconciliari.* Hoc, inquit, faciat, aut illud. Vnum è duobus eligendum permisit, non autem in horum alterum compulit. Manere innupta eligo, ac sic præceptum impleo. Corripere, argue, increpa, vt ere qua volueris feueritate, si nupsero. Quid huic contradicam, nisi Apostolum bene intelligis? Neque enim præcepisset, si à viro discesserit, innuptam manere mulierem, nisi eam, cui discedere licuisset, illa vna videlicet causa, quæ ibi propterea tacita est, quia notissima est, hoc est fornicationis. Hanc enim solam Deus magister excepit, cum de dimittenda loqueretur vxore, deditque intelligi talem formam etiam à viro esse seruandam. Quoniam non solum mulier non habet potestatem corporis sui, sed vir: similiter & vir non habet potestatem sui corporis, sed mulier. Cum ergo tuum maritum arguere de fornicatione non possis, quomodo te putas, quod ab eo discedis non nubendo excusare, à quo tibi non licet omnino discedere? Dominus itaque præcipit mulierem à viro non discedere: quod si discesserit: ea vtique causa, qua discedere licitum est, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Muliere nim sub viro, viuo marito iuncta est legi: & viuente viro vocabitur adultera, si fuerit cum altero viro, quoniam mulier alligata est quamdiu vir eius viuunt. Vnde si vxor dimiserit virum suum, & alij nupserit, mœchatur: & qui dimissam à viro duxerit, mœchatur. Ideoque ex eodem præcepto Domini ait: & vir vxorem ne dimittat, quoniam qui dimiserit vxorem suam præter causam fornicationis, facit eam mœchari. Sed si propter hanc causam dimiserit, etiam ipse sic permaneat. Omnis enim, qui dimittit vxorem suam, & ducit alteram, mœchatur. Hæc constituta Domini sine vlla retractatione seruanda sunt. Habet enim hæc iustitia, quæ coram illo est, siue probent, siue improbent homines.

Nam ceteris ego dico, non Dominus. Si quis frater vxorem habet infidelem, & hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illam. Et si qua mulier habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum.]

Ex libro de ser. Domini in monte. 1. Ceteris autem ego dico, non Dominus. Hic primo videndum est quibus ceteris. Dicebat enim superius ex Domini persona, his qui sunt in coniugio, sed non hoc sequitur. Ita enim subiunxit: *Si quis frater habet vxorem infidelem, & hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illam.* Ergo etiam nunc dicit his, qui sunt in coniugio. Quid sibi vult ergo, quod ait, *ceteris*? Nisi quia superius eis loquebatur, qui sic copulati erant, vt pariter in fide Christi essent. Ceteris autem nunc dicit, id est eis, qui sic copulati sunt, vt non ambo fideles sint. Sed quid eis dicit? *Si quis frater habeat v-*

xorem infidelem, & hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illam: & si qua mulier habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum. Si ergo non præcipit ex Domini persona, sed ex sua persona monet, ita est hoc bonum, vt si quis aliter fecerit, non sit præcepti transgressor, sicut de virginibus paulò post dicit, præceptum Domini se non habere, consilium autem dare: atque ita laudat virginatam, vt arripiat eam, qui voluerit, non tamen vt si non fecerit, contra præceptum fecisse iudicetur. Aliud est enim, quod iubetur, aliud quod monet, aliud quod ignoscitur. Iubetur mulier à viro non discedere: quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Aliter ergo non licet facere. Monetur autem vir fidelis, si habet vxorem infidelem, consentientem secum habitare, non eam dimittere. Licet ergo & dimittere, quia non est præceptum Domini, ne dimittat, sed consilium Apostoli. Sicut monetur virgo non nubere. Sed si nupserit, consilium quidem non tenebit, sed contra præceptum non faciet. Ignoscitur tamen, cum dicitur: *Hoc autem dico secundum veniam, non secundum imperium.* Quapropter si licet, vt dimittatur coniunx infidelis, quamuis melius sit non dimittere, & tamen non licet secundum præceptum Domini, vt dimittatur coniunx, nisi causa fornicationis, fornicatio est ipsa infidelitas. Quid enim tu dicis Apostole? Certe vt vir fidelis consentientem secum habitare mulierem infidelem non dimittat, ita inquit. Cum ergo hoc & Dominus præcipiat, ne dimittat vir vxorem, nisi causa fornicationis: quare hic dicis: *Ego dico, non Dominus?* Quia scilicet idolatria, quam sequuntur infideles, & quælibet noxia superfluitio fornicatio est. Deus autem permisit causa fornicationis vxorem dimitti. Sed quia permisit, non iussit, dedit locum Apostolo monendi, vt qui voluerit, non dimittat vxorem infidelem, quo sic fortassis possit fieri fidelis. Quia enim coniunx fidelis relinquere coniugem licite potuit infidelem, id est fieri hoc non Dominus, sed Apostolus prohibet. Quod enim Dominus prohibet fieri, omnino non licet. Monet ergo Apostolus, quod & possit esse multorum lucrandum occasio, vt fideles coniuges in relinquentibus infidelibus permilla licentia non vtantur. Si enim dimittere infidelem vxorem non liceret, hoc fieri Dominus prohiberet, neque Apostolus prohibens diceret: *Ego dico, non Dominus.* Nam si propter fornicationem carnis per mittitur homo à coniuge separari, quanto magis in coniugementis fornicatio detestanda est, id est, infidelitas? De qua scriptum est: *Quoniam ecce, qui se longe faciunt à te, peribunt. Perdidisti omnem, qui fornicatur abs te.* Sed quia ita licitum est, vt non expediat, ne propter coniugum separationes offensi homines ipsam doctrinam salutis, qua illicita prohibentur, exhorreant, ac sic peiores atque perituri in eadem infidelitate remaneant, intercedit Apostolus, & monendo fieri vetat, quod ita licitum est, vt non expediat. Sic enim recedere ab infidelibus vxoribus vel maritis, fideles viri vel feminae non prohibentur à Domino, vt neque iubentur. Nam si dimittere tales coniuges iuberentur, nullus locus esset consilio momentis Apostoli, ne hoc fieret. Nullo modo enim, quod Dominus iubet, feruus bonus fieri prohiberet. Nam quia aliquando hoc Dominus per Esdram Prophetam iussit, & factum est, dimiserunt Israelitæ vxores alienigenas, quicunque tunc habere potuerunt, per quas fiebat, vt & ipsi ad alienos seducerentur deos, non vt illæ per maritos vero acquirerentur Deo. Nondum enim tanta gratia saluatoris illuxerat, & promissis temporalibus veteris testamēti adhuc inhiabat illius populi multitudo. Et propterea cum bona terrena, quæ pro magno expectabant à Domino, viderent etiam his abundare, qui multos falsos colebant deos, blanditijs vxorum prius eos verebantur offendere, deinde inducebantur & colere. Vnde iussit Dominus per sanctum Moysen, ne quis vxorem alienigenam duceret. Merito ergo, quas duxerant Domino prohibente, Domino iubente dimiserunt. Cum verò cœpisset gentibus Euangeliū prædicari, iam coniunctos gentiles gentilibus comperit coniuges. Ex quibus si non ambo crederent, sed vnus aut vna, & infidelis cum fidele consentiret habitare, nec prohiberi à Domino debuit fidelis infidelem

Ex libro de Poleni.

Psal. 72.

3. Esdr. 4.

delem dimittere, nec iuberi. Ideo scilicet non prohiberi, quia iustitia permittit à fornicante discedere: & infidelis hominis fornicatio est maior in corde: nec vera eius pudicitia cum coniuge dici potest, quia omne, quod non est ex fide, peccatum est, quamuis veram fidelis habeat pudicitiam etiam cum infideli coniuge, qui non habet veram. Ideo autem nec iubere debuerunt fideles ab infidelibus separari, quia non contra iustionem Domini gentiles fuerunt ambo coniuncti. Quoniam ergo fidelem ab infideli discedere, nec prohibet, nec iubet Dominus, id est vt non discedat, Apostolus dicit, non Dominus, habens utiq; Spiritum sanctum, in quo dare posset vile & fidele cõsiliu. Quod utique idem monendum, non iubendum fuit, quia non tãto pondere prohibendi sunt homines, facere licita, quamuis non expediant: quanto pondere prohibentur illicita. Si autem alicubi Apostolus etiam illa, quæ iubenda sunt, monere dignatur, hoc fecit parcendo infirmitati, nõ prædicando iustioni. Vnde si dixit: *Non vt confundam vos, hæc scribo sed vt filios meos charissimos moneo*, quid habet quæstionis, ubi non ait: *ego dico, non Dominus?* Itera ubi ait: *Eccẽ ego Paulus dico vobis, quia si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit*: nunquid etiam hic dixit, *Ego dico, non Dominus?* Non sunt itaque ista similia: quia etiam illa, quæ iubet Dominus, non est indignum, neque contrarium, si eadem monet Apostolus. Monemus enim, quos charos habemus, vt faciant Domini præcepta vel iussa. Cum verò ait: *Ego dico: non Dominus*, satis ostendit Dominum non prohibere, quod ipse prohibebat. Prohibuisset autem Dominus, si esset illicitum. Ergo secundum ea, quæ diu supra diximus, multumque versauimus, licitum erat per iustitiam, sed etiam licitum non erat faciendum propter liberam benevolentiam.

Sanctificatus est enim vir infidelis in muliere fidele, & sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem. Alioquin filij vestri immundi essent, nunc autem sancti sunt.]

Sanctificatus est enim, inquit, vir infidelis in vxore, & sanctificata est mulier infidelis in fratre. Credo, iam prouenerat, vt nonnullæ fœminæ per viros fideles, & viri per vxores fideles in fidem venirent. Et quamuis non dicens nomina, exemplis tamen hortatus est ad confirmandum consiliu suum. Denique sequitur: *Alioquin filij vestri immundi essent, nunc autem sancti sunt.* Iam enim erant paruuli Christiani, qui siue auctore vno ex parentibus, siue vtroque consentiente sanctificati erant. Quod non fieret, si vno credente dissociaretur coniugium, & non toleraretur infidelitas coniugis vsque ad opportunitatem credendi. Hoc est ergo consiliu eius, cui credo dictum esse: *Si quid supererogaueris, rediens reddam tibi.* Quid ait Apostolus, cum fideles moneret, vt se ab infidelibus coniugibus non disiungeret. *Sanctificatus est enim vir infidelis in vxore, & sanctificata est mulier infidelis in fratre, alioquin filij vestri immundi essent, nunc autem sancti sunt*: aut sic accipiendum est, quod exempla iam præcellerant & virorum quos vxores, & fœminarum quas mariti lucrificerant Christo, & paruulorum, ad quos faciendos Christianos voluntas Christiana etiam vnus parentis euicerat: aut si (quod & magis Apostoli verba videtur sonare, & quodam modo cogere) al. qua illic intelligenda est sanctificatio, qua sanctificabantur vir vel mulier infidelis in coniuge fidele, & qua sancti nascebantur filij fidelium, siue quia in menstruo cruore mulieris à concubitu continebat, quicunq; vir vel fœmina id in lege didicerat (nam hoc Hiezechiel inter illa præcepta ponit, quæ nõ figurate accipienda sunt) siue propter aliam quãlibet, quæ ibi aperte proposita non est, ex ipsa necessitudine coniugiorum, atq; ad filiorum sanctitatis asperginem, illud tamen sine dubitatione tenendum est, quæcunq; illa sanctificatio sit, valere ad Christianos faciendos, atq; ad dimittenda peccata, nisi Christiani & Ecclesiastici institutione sacramenti efficiantur fideles. Nam nec coniuges infideles, quamlibet sanctis & iustis coniugibus adhæreant, ab iniquitate mundantur, quæ à regno Dei separatos, in damnationem venire compellit, nec paruuli de quibuslibet sanctis iustisq; procreati, originalis peccati reatu absoluntur, ni-

si in Christo fuerint baptizati. Pro quibus tanto impensius loqui debemus, quanto pro se ipsis minus possunt.

Alioquin filij vestri immundi essent, nunc autem sancti sunt. Non vnusmodi est sanctificatio. Nam & catechuminos secundum quendam modum suum per signum Christi, & orationem manus impositionis, puro sanctificari: & quod accipiunt, quamuis non sit corpus Christi, sanctum est tamen & sanctius, quam eibi, quibus alimur, quoniam sacramentum est. Verum & ipsos cibos, quibus ad necessitatem sustentandæ vitæ huius alimur, sanctificari idem Apostolus dixit per verbum Dei & orationem, qua oramus vtrique nostra corpuscula refecturi. Sicut ergo ista ciborum sanctificatio non efficit, vt quod in os intrauerit, non in ventrem vadat, & in fecesum mittatur per corruptionem, qua omnia terrena soluntur: vade & ad aliam escam, quæ nõ corrumpitur, nos Dominus exhortatur: ita sanctificatio catechumini, si non fuerit baptizatus, non ei valet ad intrandum regnum cœlorum, aut ad peccatorum remissionem. Ac per hoc & illa sanctificatio cuiuscunq; modi, quam in filiis fidelium esse dixit Apostolus, ad istam de baptismo & de peccati origine vel remissione quæstionem omnino non pertinet. Nam & coniuges infideles in coniugibus fidelibus sanctificari dicit, eo ipso loco ita loquens: *Sanctificatur enim vir infidelis in vxore, & sanctificatur mulier infidelis in fratre. Alioquin filij vestri immundi essent, nunc autem sancti sunt.* Non opinor, quod quisquam tam infideliter intelligit, quomodo libet in his verbis intelligat, vt ob hoc existimet etiam maritum, nõ Christianum, Christianum, quia vxor eius fuerit Christiana, neq; iam baptizari oportere, & ad peccatorum remissionem peruenisse, & in regnum cœlorum esse intraturum, quia sanctificatus dicitur esse in vxore.

Quod si infidelis discedit, discedat: non est enim seruituti subiectus frater aut soror in eiusmodi, in pace autem vocauit vos Deus.]

Id est, vt propter fidem Christi etiam ipsa vxor legitima societate coniuncta, sine vlla culpa relinquatur, si cum viro Christiano propter hoc, quia Christianus est, permanere noluerit. Eo autem modo illam rectissime dimitti, si viro suo dicat: Non ero vxor tua, nisi mihi de latrocinio diuitias congeras, aut nisi lenocinia solita, quibus nostram domum transigebas, etiam Christianus exerceas, aut si quid aliud vel facinorosum, vel flagitiosum in viro nouerat, quo delectata, vel libidinem explebat, vel facile victum habebat, vel etiam incedebat ornator. Tunc enim ille, cui vxor hoc dicit, si veraciter egit penitentiam, ab operibus mortuis, quando accessit ad baptismum, habet in fundamento fidem, quæ per dilectionem operatur, proculdubio plus tenebitur amore diuinæ gratiæ, quam carnis vxoriæ, & membrum, quod eum scandalizat, fortiter amputat.

Quod si infidelis discedit, discedat. Non est enim seruituti subiectus frater aut soror in eiusmodi. Id est, si infidelis noluerit esse cum coniuge fidele, hic agnoscat fidelis suam libertatem, ne ita se subiectum putet seruituti, vt ipsam dimittat fidem, ne coniugem amittat infidelem.

Diuina nobis, nobiscum caput consistentes, & à corpore separati, doleamus illos fratres tanquam nostros. Velint nolint fratres nostri sunt. Tunc esse desinent fratres nostri, si destiterint dicere: *Pater noster.* Dixit de quibusdam Propheta: *His qui dicunt vobis, non estis fratres nostri, dicite, fratres nostri estis.* Circumspicite, de quib. hoc dicere poterit. Nunquid de paganis? Non. Neque enim eos dicimus fratres nostros secundum scripturas & ecclesiasticum morem loquendi. Nunquid de Iudæis, qui in Christum non crediderunt? Legite Apostolum, & videte, quia fratres, quando dicit Apostolus sine aliquo additamento, nõ vult intelligi, nisi Christianos. *Non est autem subiectus* (inquit) *frater aut soror in huiusmodi.* Cum diceret de coniugio fratris & sororem, dixit Christianum vel Christianam. Item dicit: *Tu autem quid iudicas fratrem tuum?* Aut, *Tu quid spernis fratrem tuum?* Et alio loco: *Vos autem, inquit, iniquitatem facitis & fraudatis, & hoc fratres.* Isti ego qui dicunt: Non estis fratres nostri, Paganos nos dicunt. Ideo enim & baptizare

Ex libro de bapt. para.

Ex libro ad Marcell. 3.

Ex libro de fide & ope.

Ex libro ad consul. Hilarij.

Extra stat. Psal. 33.

nos volunt, dicentes nos non habere quod dant. Vnde consequens est error ipsorum, vt negent nos fratres suos esse. Sed quare nobis dixit Propheta: *Vos dicite illis, fratres nostri estis?* Nisi quia nos in eis agnoscimus, quod non repetimus. Illi ergo non agnoscendo baptismum nostrum negant se fratres: nos autem non repetendo ipsorum, sed agnoscendo non ipsorum, dicimus eis, *fratres nostri estis.*

Vnde enim scis mulier, si virum saluum facies? aut vnde scis vir, si mulierem saluam facies? nisi sicut vnique diuisit Dominus. Vnumquemque, sicut vocauit Deus, ita ambulet.]

Ex libro ad
Polent. I.

Redit enim rationem, cur fieri non expediat, quamuis liceat. *Vnde enim scis (inquit) mulier, si virum saluum facies, aut vnde scis vir, si vxorem saluam facies?* Cum enim superius dixisset: *Sanctificatus est enim vir infidelis in vxore, & sanctificata est mulier infidelis in fratre, id est, in Christiano: Alioquin filij vestri (inquit) immundi essent, nunc autē sancti sunt: sic ad lucrandos coniuges & filios Christo, etiam exemplis, quæ iam prouenerant, videtur hortatus. Cur ergo non expediat etiam infideles coniuges dimittere à fidelibus, causa euidenter expressa est. Non enim propter vinculum cum talibus coniugale seruandum, sed vt acquirantur Christo, recedi ab infidelibus coniugibus Apostolus vetat. Multa sunt autem facienda, non iubente lege, sed libera charitate: & ea sunt in nostris officijs gratiora, quæ cum liceret nobis etiam non impendere, tamen causa dilectionis impendimus. Vnde prior ipse Dominus, cum se tributum non debere demonstrasset, soluit tamen, ne scandalizaret eos, quibus ad æternam salutem gerens hominem consulebat. Iam vero Apostolus, quemadmodum ista commendat, eius verba testantur, vbi dicit: *Cum enim liber sim ex omnibus, omnium seruum me feci, vt plures lucrifacerem.* Cum paulo dixisset: *Nunquid non habemus licentiam manducandi & bibendi? Nunquid non habemus licentiam sororem mulierem circumducendi, sicut & ceteri Apostoli, & frater domini, & Cephas?* *An ego solus & Barnabas non habemus potestatem non operandi? Quis militat suis stipendijs vnquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non comedit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non percipit?* Et paulo post: *Si alij, inquit, potestatis vestrae participant, non magis nos? Sed non sumus vsi hac potestate, sed omnia toleramus, ne quod impedimentum demus Euangelio Christi.* Deinde post pauca: *Quia igitur, inquit, mihi merces erit, vt euangelizans sine sumptu ponam Euangelium, vt non abutar potestate mea in Euangelio?* Continuoq; subiungit, quod paulo antè commemorauit: *Cum enim liber sim ex omnibus, omnium me seruum feci: vt plures lucrifacerem.**

Et sicut in omnibus Ecclesijs doceo, circumcisus aliquis vocatus est, non adducat praputium. In praputio aliquis vocatus est, non circumcidatur. Circumcisio nihil est, & praputium nihil est, sed obseruatio mandatorum Dei.]

In exposi.
in epist. ad
Galas.

Seruabat utique, quod congruere videbat siue Ecclesijs gentium, siue Iudæorum, vt nusquam auferret consuetudinem, quæ seruata non impediabat ad obtinendum regnum Dei: tantum admonens, ne quis in superfluis poneret spem salutis, etiam si consuetudinem in eis propter offensionem infirmorum custodire vellet. Hinc enim dicit: *Circumcisus quis vocatus est, non adducat praputium. In praputio quis vocatus est, non circumcidatur. Circumcisio nihil est, & praputium nihil est, sed obseruatio mandatorum Dei.*

Vnusquisque, in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. Seruus vocatus es, non sit tibi cura. Sed & si potes fieri liber, magis utere. Qui enim in Domino vocatus est seruus, libertus est Domini. Similiter qui liber vocatus est, seruus est Christi. Precio empti estis, nolite fieri serui hominum. Vnusquisque, ergo, in quo vocatus est frater, in hoc permaneat apud Deum.]

Item in ead.
dem.

Hoc enim ad eas consuetudines vel conditiones vitæ retulit, quæ nihil obsunt fidei bonisque moribus. Non enim si etiam latro erat quisque, cum vocatus est, debet in latrocinio permanere.

De virginibus autem preceptum Domini non habeo, consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus à Domino, vt in fidelis.]

Ex libro ad
Polent. I.

Non vt consilium alienum existimemus à Domino. Cum continuo sequatur, & dicat: *Tanquam misericordiam*

consecutus à Domino, vt fidelis essem. Secundum ergo Deus dat consilium fidele in eo spiritu, de quo ait: *Puto autem, quod & ego spiritum Dei habeo.* Veruntamen aliud est Domini iubentis imperium, aliud conferui secundum misericordiam charitatis, quæ illi est à Domino inspirata atque donata, fidele consilium. Ibi aliud facere non licet, hic autem licet: ita sane, vt ipsum licitum partim quidem expediat, partim vero non expediat. Expediit tunc, quando non solum per iustitiam, quæ coram Deo est, permittitur, sed etiam hominibus nullum ex hoc impedimentum salutis inferunt. Velut cum dat consilium non nubendi Apostolus virginibus, vnde preceptum Domini se non habere testatur: licet aliud facere, id est, nubere, & minus quidem continentia, bonum tamen tenere nuptiarum: ipsumque licitum etiam expediit, quoniam in vetita & illicita ruituram carnis infirmitatem sic excipit honestate nubendi, vt neminem cogat: quamuis expediret, magisque honestum esset, si virgo consilium, quo preceptum eam non compellit, arriperet. Tunc autem non expediit id, quod licitum est, quando permittitur quidem, sed vsus ipsius potestatis alijs infert impedimentum salutis, sicut est discessio coniugis fidelis ab infideli: quam non prohibet Dominus precepto legis, quia coram illo iniusta non est, sed prohibet Apostolus consilio charitatis, quia infidelibus affert impedimentum salutis, non solum quia perniciosissime scandalizantur offensi, verum etiam, quia in alia coniugia, cum ceciderint viuentibus eis, à quibus dimittuntur, adulterinis nexibus colligati, difficillime resoluuntur. Maior amor, imposuit maius onus virginibus. Quod licebat noluerunt, vt plus placerent ei, cui se deuouerunt. Ambierunt illam maiorem pulchritudinem cordis sui. Quid iubes tanquam dicerent, quid iubes? Ne adulteræ simus, hoc præcipis? Amando te, plus facimus quam iubes. *De virginibus, ait Apostolus, preceptum Domini non habeo.* Ergo hoc quare faciunt? *Consilium autem do.* Illæ autem amantes, quibus terrenæ nuptiæ viluerunt, quæ terrenos amplexus non desiderauerunt, vsque adeo acceptauerunt preceptum, vt non recusarent consilium: vt plus placerent, plus se ornauerunt. Corporis enim huius, id est, exterioris hominis ornamenta, quanto amplius appetuntur, tanto sunt interioris maiora detrimenta: quanto autem minus appetuntur ornamenta exterioris hominis, tanto magis moribus pulchris homo interior adornatur. Vnde dicit Apostolus: *Ornantes se, non in tortis criminibus.* Cum enim dixisset: *Ornantes se, ne quid aliud à carnalibus, quam visibilia ista ornamenta putarentur, continuo tulit cogitationi, quod cupiditas inquirebat. Non, inquit, in tortis criminibus, neque auro, vel margaritis, vel veste preciosa, sed ille absconditus cordis homo, qui est ante Deum diues. Neque enim Deus diuitias daret exteriori homini, & inopem relinqueret interiorem. Dedit inuisibili diuitias inuisibiles, & inuisibilem ornauit inuisibiliter. His ornamentis studentes Dei puellæ sanctæ virgines, nec quod licebat, appetuerunt, nec quod cogebantur, consenserunt. Multæ enim etiam parentum suorum contrarios conatus ignitæ superno amore superauerunt. Iratus est pater, plorauit mater. Non curauit illa, cui ante oculos versabatur speciosus forma præ filiis hominum. Ei quippe se ornari desiderauit, vt tota eius curam gereret. *Quia quæ nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. Quæ autem innupta est, cogitat quæ sunt Dei, quomodo placeat Deo.* Videte quid sit amare. Non dixit, cogitat ne damnetur à Deo. Adhuc enim iste timor feruilis est, custos quidem malorum, vt abstineant à malis, & abstinendo digni sint ad se admittere charitatem. Sed illæ non cogitant, quemadmodum non puniantur à Deo, sed quomodo placeant Deo pulchritudine interiore, decore occulti hominis, decore cordis, vbi illius oculis nudæ sunt. Nudæ intus, non foris. Integre & intus, & foris. Vel virgines doceant coniugatos & coniugatas non ire in adulterium. Illi faciunt plus quam licet: istæ non faciunt, quod licet. *Misericordiam, inquit, consecutus sum, vt fidelis essem.* Non ait, quia fidelis eram. Fidele ergo datur quidem, sed data est etiam, vt esset fidelis.*

Quatuor enim retributiones sunt. Aut mala pro malis

retribuuntur, sicut Deus ignem aeternum retribuuntur est impijs: aut bona pro bonis, sicut regnum aeternum retribuetur est iustis: aut bona pro malis, sicut Christus per gratiam iustificat impijs: aut mala pro bonis, sicut Iudas per malitiam persecutus est Christum. Harum quatuor retributionum, duae priores pertinent ad iustitiam, ut retribuuntur mala pro malis, bona pro bonis: tertia pertinet ad misericordiam, ut retribuuntur bona pro malis: quartam Deus nescit. Nulli enim malum pro bono retribuit. Haec autem, quam tertio loco posui, in primis est necessaria. Nisi enim Deus retribuere bona pro malis, nullo modo essent, quibus retribuere bona pro bonis. Vide illum Saulum, postea Paulum. *Non ex operibus, inquit, iustitia, quae fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit per leuacrum regenerationis. Et iterum: Qui prius fui blasphemus & persecutor, & iniuriosus: sed misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate mea. Et iterum: Consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus à Domino, ut fidelis essem. Hoc est, ut vincerem, quia iustus ex fide uiuit. Mortuus ergo erat prius per suam iniustitiam; antequam uideret per Dei gratiam. Ipsam porro suam mortem sic cōfiteor. Adueniente autem, inquit, mandato peccatum reuincit, ego autem mortuus sum: & inuentam est mihi mandatum, quod erat in vitam, hoc est in mortem. Retribuit ergo illi Deus bonum pro malo, hoc est, vitam pro morte.*

Existimo ergo hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse.]

Dicit nobis Euangelium: *Obseruate nouissimum diem venturum. Diem aduentus filij hominis.* Quia illos male inuenturus est, qui modo securi sunt, ideo quia peruerse securi sunt. Securi sunt enim in voluptatibus seculi, cum deberent esse securi domitis cupiditatibus seculi. Iam utique illi vitam nos preparauit Apostolus in his verbis.

Vnde enim magnum, magniq; honoris meritum apud Deum fidelis & pia uirginitas habet, nisi quia isto iam tempore continendi ab amplexu, cum omnibus gentibus ad implendum sanctorum numerum largissima suppetat copia, percipiendae sordidae voluptatis libido non sibi vindicat, quod iam sufficiens prolis necessitudo non postulat.

Alligatus es uxori, noli quaerere solutionem. Solutus es ab uxore, noli quaerere uxorem. Si autem acceperis uxorem, non peccasti: & si nupsit uirgo, non peccauit. Tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi. Ego autem uobis parco.]

Nihil ergo expedit, quod illicitum est, & nihil quod prohibet Dominus licitum est. Quae autem nullo constringentis Domini imperio in potestate dimissa sunt, in his audiatur Apostolus in Spiritu sancto monens & cōsulens, ut vel meliora capiantur, vel ea quae non expediunt, caueantur. Ibi audiatur, dicens: *Præceptum Domini non habeo, consilium autem do.* Et, *ego dico, non Dominus.* Ibi, si meliora elegerit, qui audit: *Solutus es ab uxore, non quaerat uxorem.* Quia & si acceperit uxorem, non peccat. Ibi uirgo non nubat. *Qui autem non dat nuptum, melius facit, & qui dat nuptum, bene facit.* Ibi beator sit mulier sic permanendo, quae mortuo viro suo in potestate habet, cui uult nubere in Domino.

Hoc itaq; dico fratres, tempus breue est. Reliquum est, ut & qui habent uxores tanquam non habentes sint: & qui sicut, tanquam non sicut, & qui gaudent, tanquam non gaudentes: & qui emunt, tanquam non possidentes: & qui uiuantur hoc mundo, tanquam non uiuantur.]

Qui gaudium totum suum, totam felicitatem suam constituit in manducando & bibendo, uxorem ducendo, emendo, vendendo, utendo mundo isto, sine sollicitudine est & talis, sed præter arcam, uae illi à diluuiio. Quisquis autem siue manducat, siue bibit, siue aliquid quid agat, omnia in gloriam Dei facit: & si aliqua tristitia est de rebus secularibus, sic fiet, ut intus spe gaudeat: & si aliqua lætitia est in rebus secularibus, sic gaudeat, ut & intus spiritaliter timeat, nec donat se corrumpendum felicitati, nec se dat

aduersitati frangendum. Hoc est enim flere tanquam non flentem, & gaudere tanquam non gaudentem. Quisquis & si habet uxorem, eiusq; infirmitati compatiens reddit, non exigit debitum, aut si propter propriam infirmitatem duxit uxorem, plangens potius, quia sine uxore esse non potuit, quam gaudens, quia duxit: quisquis vendit quod nouit, quia & si maneret, beatum non faceret: quisquis quod emit, nouit, quia transiet, & de ijs omnibus, & si abundantibus, & si circumfluentibus, non presumit, facitque ex eo, quod habet, misericordiam cum eo, qui non habet, ut & ipse accipiat ab illo, qui omnia habet: quisquis talis est, securus expectat diem nouissimum. Non ergo timeat venturum diem, sed speret & desideret. Non enim ueniet illi ad inferendas poenas, sed ad finiendas molestias.

Beatior sane coniugia iudicanda sunt, quae siue filijs procreatis, siue etiam ista terrena prole contempta continentiam inter se pari consensu seruare poterint: quia neque contra illud præceptum sit, quo Dominus dimitti coniugem uetat: non enim dimittit, qui cum ea non carnaliter, sed spiritaliter uiuit: & illud seruatur, quod per Apostolum dicitur: *Reliquum est, ut qui habent uxores, tanquam non habentes sint.* Si uir fortis es, uince cupiditates, quibus iste diligit mundus. Ora fortiter, & dic Deo, quod habes in Plalmo: *De necessitatibus meis erue me.* Ipse te exaudiat, ut interiores & inuisibiles hostes, id est, ipsas cupiditates inuisibiliter & spiritaliter uincas, & sic utaris hoc mundo tanquam non utens, ut ex bonis eius bona facias, non malus fias. Quia & ipsa bona sunt, nec dantur hominibus, nisi ab illo, qui habet omnium caelestium & terrestrium potestatem. Sed ne putentur mala, dantur & bonis: ne putentur magna vel summa bona, dantur & malis. Item que auferuntur ista & bonis, ut probentur, & malis, ut crucientur. Quis enim nesciat? Quis ita sit stultus, ut non videat, quod salus huius mortalis corporis, & membrorum corruptibilium uirtus, & uictoria de hominibus inimicis, & honor atque potentia temporalis, & caetera istiusmodi bona terrena, & bonis dantur & malis, & bonis auferantur & malis? Salus uero animae cum immortalitate corporis, uirtusque iustitiae, & uictoria de cupiditatibus inimicis, & gloria & honor & pax in aeternum, non dantur nisi bonis? Ista ergo dilige, ista concupisce, ista modis omnibus quaere.

Propter hæc acquirenda & obtinenda fac elemosynas, funde orationes, exerce ieiunia, quantum sine lesione tui corporis potes. Bona uero ista terrena noli diligere: quantum tibi abundant, sic eis utere, ut bona multa ex illis, nullum autem malum facias propter illa. Omnia quippe talia peribunt, sed bona opera non pereunt, etiam quae de bonis pereuntibus fiunt.

Præterit enim figura huius mundi. Volo autem uos sine sollicitudine esse. Qui sine uxore est sollicitus est, quae Domini sunt, quomodo placeat Deo. Qui autem cum uxore est sollicitus est, quae sunt mundi, quomodo placeat uxori, & diuisus est.]

Peracto quippe iudicio, tunc esse desinet hoc caelum & hæc terra, quando incipiet esse caelum nouum & terra noua. Mutatione namque rerum non omnimodo interitu transibit hic mundus. Vnde & Apostolus dicit: *Præterit enim figura huius mundi. Volo autem uos sine sollicitudine esse.* Figura ergo præterit non natura. Iudicatis quippe ijs, qui non sunt scripti in libro uitae, & in aeternum ignem missis, tunc figura huius mundi mundanorum ignium conflagratione præteribit, sicut factum est mundanarum aquarum inundatione diluuium. Illa utiq; (ut dixi) conflagratione mundana, elementorum corruptibilium qualitates, quae corporibus nostris corruptibilibus congruebant, ardendo penitus interibunt, atque ipsa substantia eas qualitates habebit, quae corporibus immortalibus mirabili mutatione conueniat, ut scilicet mundus in melius innotatus, apte accommodetur hominibus etiam in melius carne innotatis.

Et mulier innupta & uirgo cogitat, quae Domini sunt, ut sit sancta corpore & spiritu. Quae autem nupta est, cogitat quae sunt mundi, quomodo placeat viro.]

Ex libro de serm. Dom. in monte 1.

Ex epist. ad Rom. communem 1. Psal. 24.

Ex libro de ciuitate Dei 20. Apoc. 21.

Ex libro de sancta uide d Italian.

Quod de inuuptis dixit, vt sit sancta corpore & spiritu, non sic accipiendum est quasi nupta fidelis & casta, & secundum scripturas subdita viro non sit sancta & corpore, sed tantummodo spiritu. Fieri enim non potest, vt sanctificato spiritu non sanctum sit etiam corpus, quo sanctificatus vtitur spiritus. Sed ne cuiquam nos potius argumentari, quam hoc diuino eloquio probare videamur, quoniam Petrus Saram commemoraturus, *Sancta*, inquit, *mulieres* tantummodo, non ait & corpore, illud eiusdem Pauli consideremus, vbi prohibens fornicationes ait: *Nescitis quia corpora vestra membra sunt Christi? Tollens ergo membra Christi, faciam meretricis? Absit.* Ergo audeat aliquis dicere membra Christi sancta non esse? Aut vero audeat à membris Christi, fidelium cōiugatarum corpora separare? Vnde etiam paulo post ait: *Corpus vestrum templum in vobis est Spiritu sancti, quem habetis à Deo, & non estis vestri. Empti enim estis precio magno.* Corpus fidelium, & membra Christi esse dixit, & sancti Spiritus templum: vbi profecto vtriusque sexus fideles intelliguntur. Ibi ergo sunt nuptæ, ibi & inuuptæ, sed distinctæ meritis, & tanquam membris membra prælata: quorum tamen neutra sunt à corpore separata. De inuuptis itaque loquens (vt sit sancta corpore & spiritu) amplio rem inuuptarum, & in corpore & in spiritu sanctificationem intelligi voluit, non corpus nuptiarum omni sanctificatione priuauit. Disce itaque bonum tuum. Imo memento, quod didicisti bonum tuum plus laudari, quia est aliud bonum, quo sit hoc melius: quã si alter hoc bonum esse non posset, nisi illud malum esset, aut omnino non esset. Habet oculi in corpore magnum honorem, sed minorem haberent, si soli essent, & alia minoris honoris membra non essent. In cælo ipso, sua luce sol lunam superat, non vituperat: & stella à stella differt in gloria, non diffidet in superbia. Ideo *fecit Deus omnia, & ecce bona valde.* Non ob aliud, nisi quia omnia. Nam & per singula opera dicebatur: *Vidit Deus quia bonum est.* Vbi autem omnia nominata sunt, additum est *valde*, & dictum est: *Vidit Deus omnia, quæ fecit, & ecce bona valde.* Membra enim quædam meliora singula, quam alia singula, sed meliora simul omnia, quam quælibet singula. Christi itaque doctrina sana in eius corpore sanam te faciat per eius gratiam: vt id, quod alijs melius habes in corpore & spiritu, idem ipse spiritus tuus, qui corpori dominatur, nec extollat insolenter, nec discernat inscruenter.

1. Pet. 3.
1. Cor. 6.

Genes. 1.

Ex eod. libro.

Psal. 44.

IOAN. 14.

Quæ inuupta est, inquit, *solicita est ea, quæ sunt Domini, vt sit sancta & corpore & spiritu: quæ autem nupta est, sollicita est quæ sunt mundi, quomodo placeat viro.* Nō ait sollicita est, quæ sunt mundi, vt sancta non sit: sed certe minor est diuina sanctitas ex ea parte curatur, quæ mundana cogitatur voluptas. Quicquid itaque intentionis animi etiam in his rebus impenderetur, quibus placendum esset viro, colligere quodammodo, & redigere debet inuupta Christiana in eam intentionem, quæ placendum est Domino. Et vide cui placeat, quæ Domino placet: & vtique tanto est beatior, quanto ei plus placet. Quanto autem magis cogitet ea, quæ sunt mundi, tanto minus placet. Placete itaque; tota intentione speciosus forma præ filijs hominum. Eius. n. gratia illi placetis, quæ diffusa est in labijs eius. Placete illi ea quæque parte cogitationis, quæ occuparetur mundo, vt placeretur viro. Placete illi, quæ displicuit mundo, vt placentes ei liberemini ex mundo. Hunc enim speciosum forma præ filijs hominum, viderunt homines in cruce passionis, & non habuit speciem neque decorem, sed facies eius abiecta, & deformis positio eius. Ex hac tamen deformitate redemptoris nostri manauit pretium decoris vestri, sed decoris interioris. *Omnis. n. pulchritudo filia regis intrinsecus.* Hac pulchritudine illi placete, hanc pulchritudinem studiosa cura & sollicita cogitatione componite. Nō amat ille fallaciarum fucos, veris veritas delectat, & ille (si quod legistis, cognoscitis) veritas vocatur. *Ego sum*, inquit, *via, & veritas, & vita.* Currite ad illum per illum. Placete illi ex illo. Viuite in illo, cū illo, de illo. Affectibus veris & sanctissima castitate, à viro tali amate amari.

Porro hoc ad vtilitatem vestram dico, non vt laqueum vobis inueniam, sed in id, quod honestum est, & quod facultatem præbeat sine impedimento Dominum obsecrandi.]

Non quia inuuptarum bonum honestum dixit, ideo putare debemus turpe esse vinculum conjugale. Alioquin etiam primas nuptias condemnabimus, quas nec Cataphryges, nec Nouatiani, nec disertissimus eorum astipulator Tertullianus, turpes ausus est dicere: sed quem admodum cum ait: dico autem inuuptis & viduis bonum esse illis, si sic permanserint: vtique bonum pro meliore posuit: quoniam omne, quod bono comparatum melius dicitur, etiam hoc proculdubio bonum est. Nam quid est aliud, quod ita dicitur melius, nisi quod magis bonum est? Nec ideo consequenter eum sensisse arbitramur malū esse si nupserit, quoniam dixit bonum esse illis, si sic permanserint. Ita etiam cum ait: *Sed ad id, quod honestum est*, nō matrimonium turpe esse monstrauit, sed quod honesto erat honestius, generalis honesti nomine commendauit. Quia honestius quid est, nisi quod magis honestum est? Magis autem honestum vtique honestum est. Aperte quippe declarauit, hoc esse illo bono melius, vbi ait: *Qui dat nuptiam, benefacit: & qui non dat, melius facit.* Et hoc illo beato beatus, vbi ait: *Beatior autem erit, si sic permanserit.* Sicut ergo bono melius, & beato beatus, sic honesto honestius est, quod honestum voluit appellare. Absit enim, vt turpe sit. Vnde loquens beatus Petrus Apost. vbi ait: *Viri vxoribus vestris, utquam vasi infirmiori, & subiecto tribuite honorem quasi coheredibus gratie.* Et illas alloquens subditas esse viris suis exemplo Saræ adhortatur. *Nam sic quadam, inquit, sancta mulieres, quæ in Deū sperabant, ornabant se obsequentes viris suis, quomodo Sara obediebat Abræ, dominum illum vocans.* Cuius factæ estis filiarum benefacientes, & non timentes vllam perturbationem.

Si quis autem turpe se videri existimat super virgine sua, quod sit superadulta, & ita oportet fieri, quod vult faciat, non peccat si nubat.]

Si se non continet, nubat. Hac itaque conditione non continere permittitur, vt tamen nubat. Si ergo elegerit nubere, cogi non potest continere. Sic ergo ista incontinenens compellitur nubere, vt possit quod non continet, non esse damnabile. Nuptiarum igitur bonum, semper est quidem bonum: sed in populo Dei fuit aliquando legis obsequium, nunc est infirmitatis remedium, in quibusdam humanitatis solatium. Filiorum quippe procreationi operam dare, non canino more per vsum promiscuum foeminarum, sed honesto ordine coniugali, non est in homine improbandus affectus etiã, ipsum tamen laudabilium transcendit & vincit, cœlestia cogitans animus Christianus. Sed quoniam, sicut ait Dominus: *non omnes capiunt verbum hoc,* quæ potest capere, capiat, quæ se non continet, nubat, quæ nō cœpit, deliberet, quæ aggressa est, perseueret, nulla aduersario detur occasio, nulla Christo subtrahatur oblatio.

Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habet sua voluntatis, & hoc indicauit in corde suo seruare virginem suam, benefacit.]

Videtur Apostolus de patre loqui, cum dicit: *Seruet virginem suam, & det nuptum virginem suam, & cætera hoc modo.* Vbi nonnulli intellexerunt virginem suam virginitatem suam. Nulla tamen hoc simili scripturarum locutione demonstrant, cum sit inusitatissima.

Sæpe autem accidit, vt quisquis in meliore gradu spiritalis vitæ vel est, vel esse se putat, figurate dicta esse arbitretur, quæ in inferioribus gradibus præcipiuntur, vt (vbi gratia) si celibæ amplexus est vitam, & se castrauit propter regnum cœlorum, quicquid de vxore diligenda & regenda sancti libri præcipiunt, non apprie, sed translate accipi oportere contendat. Et quisquis statuit seruare inuuptam virginem suam, tanquam figuratam locutionem conetur interpretari, quia dictū est: *Trade filiam tuam, & grande opus perfeceris.* Erit igitur etiam hoc in obseruationibus intelligendarum scripturarum, vt sciamus alia omnibus communiter præcipi, alia singulis quibusque generibus personarum, vt non solum ad vniuersum statum valetudinis, sed ad suam cuiusque membri propriam infirmitatem medicina pertineat. In suo quippe genere curadum est, quod ad melius genus non potest erigi.

Ex libro de familia vel ad Iulianum.

1. Pet. 3.

Ex libro ad Polien.

Ex libro ad Iulianum de san. vid.

Matt. 19.

Ex li. quæ num. 11. 51.

Ex libro de doctr. Christiana.

Eccles. 7.

Igitur & qui matrimonio iungit virginem suam bene facit, & qui non iungit melius facit.

In his duabus causis vna de nubendo vel non nubendo, altera de infideli coniuge dimittendo vel non dimittendo, aliquid simile est in verbis Apostoli, aliquid dissimile. Simile quidem illud: quod & ibi dicit: *Præceptum Domini non habeo, consilium autem do.* Et hic dicit: *Ego dico, non Dominus.* Quale est enim: *Præceptum Domini non habeo*, tale est, *Nou dicit Dominus.* Et quale est *consilium do*, tale est, *Ego dico.* Illud autem dissimile est, quia de nubendo, & nõ nubendo potest dici hoc bene fieri, illud melius: quoniam vtrunque expedit: minus hoc, maius illud. At vero de coniuge infideli dimittendo, vel non dimittendo, quoniam vnum horum non expedit, aliud expedit, dici non oportet, qui dimittit, bene facit, & qui non dimittit, melius facit, sed dici oportet. Non dimittat & non dimittat. Quia & si licet, non expedit. Sic ergo possumus dicere, melius esse infidelem coniugem non dimittere, quamuis liceat & dimittere: quemadmodum rectè dicimus, melius esse quod & licet & expedit quàm id quod licet nec expedit.

Sicut autem bono malè uti malum est, sic malo bene uti bonum est. Duo igitur hæc bonum & malum, & alia duo vsus bonus & vsus malus, sibi met adiuncta quatuor differentias faciunt. Bene utitur bono continentiam dedicans Deo. Malè utitur bono continentiam dedicans idolo. Malè utitur malo concupiscentiam relaxans adulterio. Bene utitur malo concupiscentiam restringens concubio. Sicut ergo melius est bene uti bono, quàm bene uti malo, cum sit vtrunque bonum: ita qui dat nuptum virginem suam bene facit, & qui non dat nuptum, melius facit.

Mulier alligata est quanto tempore vir eius viuit. Quod si dormierit vir eius, liberata est, cui vult nubat tantum in Domino. Beatior autem erit si sic permanserit secundum meum consilium.

Satis ostendit beatam esse in Domino etiam post mortem viri iterum nubentem fidelem, sed in eodem Domino viduam beatioram. Hoc est, ut scripturarum non tantum verbis verum etiam exemplis loquar, beatam esse Ruth, sed Annam beatioram. Quapropter hoc primum oportet ut noueris, bono quod eligisti non damnari secundas nuptias, sed inferius honorari. Nam sicut bonum sanctæ virginis quod elegit filia tua, non damnat vnas nuptias tuas, sic nec viduitas tua cuiusquam secundas. Hinc enim maximè Cataphrygatum & Nouatianorum hæreses tumuerunt, quas buccis sonantibus non sapientibus etiam Tertullianus inflauit, dum secundas nuptias tanquam illicitas maledico dente cõcidit, quas omnino licitas Apostolus sobria mente concedit. Ab hac sanitate doctrinæ nullus indocti, nullus docti disputatione mouearis, nec ita extollas bonum tuum, vt quod malum non est, tanquam malum crimineris alienum: sed tanto magis gaude tuo bono, quanto magis vides non tantum illo deitari mala, sed quædam etiam bona superari. Mala sunt enim adulterium vel fornicatio. Ab ijs autem illicitis valdè longè est, quæ voti libertate se obstrinxit, & sibi etiam licita ne licent non imperio legis, sed consilio castitatis effecit. Et bonum est pudicitia coniugalis, sed melius bonum est continentia vidualis. Hoc ergo bonum boni illius summis sione honoratur, nõ illud bonum melioris huius laude damnatur. Nec quia dixi Ruth beatam, Annam beatioram (cum illa bis nupsit, hæc vniura citò viduata diu vixerit) continuo etiam te meliorem putes esse quam Ruth. Alia quippe Prophetis temporibus sanctarum foeminarum dispensatio fuit, quas nubere obedientia non concupiscentia compellebat, vt propagaretur populus Dei, in quo promitterentur Propheta Christi: cum & ipse populus per ea quæ in figura contingebant illis, siue in his qui scirent, siue in illis qui illa nescirent, nihil aliud esset quam Propheta Christi, ex quo nasceretur etiam caro Christi. Proinde sancta Ruth cum semen, quale illo tempore necessarium fuit in Israël non haberet mortuo viro, quæsiuit alterum de quo haberet. Hac itaque bis coniugata ideò Anna vniura beatior fuit, quia & Prophetissa Christi esse meruit. Quam credendum est etiam si filios nullos habuit

(quod quidem scriptura reticendo reliquit incertum) eo spiritu præuidisse Christum ex virgine proximè esse venturum, quo potuit agnoscere & parvulum. Vnde merito etiam sine filijs, si tamen eos non habuit, secundas nuptias recusauit, quia nouerat iam tempus esse, quo Christo non officio pariendi, sed studio continendi, nec coniugalibus foetandis visceribus, sed castificandis vidualibus melius seruiretur.

Si vero etiam sciebat Ruth per suam carnem propagari semen vnde Christus fuerat carnem habiturus, & huic scientiæ nubendo exhibuit ministerium, non audeo iam dicere beatioram fuisse Annam viduatam quàm illius fecunditatem. Quia enim Christi coniugium dicuntur eligere, quæ Christiana sanctitate non nubunt, absit vt sanctarum viduarum iste sit sensus, vt Christus eis videatur quasi secundus maritus. Ipsum enim habebant & antea quando viris suis subditæ seruibant, non carnaliter sed spiritualiter virum, cui Ecclesia ipsa, cuius membra sunt, coniunx est, quæ fidei, spei, & charitatis integritate, non in solis virginibus sanctis, sed & in viduis & coniugatis fidelibus tota virgo est. Vniuersæ quippe Ecclesiæ (cuius illa omnia membra sunt) Apostolus dicit: *Apraui vos vni viro, virginem castam exhibere Christo.* Nouit autem ille virginem coniugem sine corruptione foetare, quem in ipsa etiam carne potuit mater sine corruptione procreare. Quapropter à proposito meliori lapsas si nupsit foeminas, planè non dubitauerim dicere, lapsas & ruinas à castitate sanctiore quæ vouetur Deo, adulterijs esse peiores. Si enim (quod nullo modo dubitandum est) ad offensionem Christi pertinet cum membrum eius fidem non seruat marito, quanto grauius offenditur cum illi ipsi non seruat fides in eo quod exigit oblatum qui non exegerat offerendum? Cum enim quisque non reddit, quod non imperio compulsus, sed consilio commonitus vouit, tanto magis fraudatio voti auget iniquitatem, quanto minus habuit vouandi necessitatem.

De tertijs, & de quartis, & de vltra pluribus nuptijs solent homines mouere quæstionem. Vnde vt breuiter respondeam, nec vllas nuptias debeo damnare, nec eis verecundiam numerositatis auferre. Sed ne cuiquam breuitas huius responsionis meæ forte displiceat, vberius disputantem reprehensorem meum audire paratus sum. Fortassis enim afferat aliquam rationem, quare secundæ nuptiæ non damnentur, tertiæ damnentur. Nam ego (sicut in exordio sermonis huius admonui) non audeo plus sapere quàm oportet sapere. Quis enim sum qui putem definiendum, quod nec Apostolum video definisse? Ait enim: *Mulier alligata est, quamdiu vir eius viuit.* Non dixit primus, aut secundus, aut tertius, aut quotuslibet, sed *mulier*, inquit, *alligata est quamdiu vir eius viuit.* Si autem mortuus fuerit vir eius, liberata est, cui vult nubat, tantum in Domino. Beatior autem erit si sic permanserit. Quid huic sententiæ (quantum ad hanc rem attinet) addi vel detrabi possit ignoro. Deinde ipsum quoque Apostoli ac nostrum magistrum & Dominum audio Sadducæis respondentem, cum proposuisse mulierem non vniuram vel biuram, sed dici potest septiuram, in resurrectione cuius futura esset vxor. Increpans enim eos ait: *Erratis nescientes scripturas, neq; virtutem Dei.* In resurrectione enim nec nubent, nec vxores ducent. Non enim incipient mori, sed erunt aequales Angelis Dei. Eorum itaque resurrectionem memorauit qui resurgent ad vitam, non qui resurgent ad pœnam. Potuit ergo dicere. *Erratis nescientes scripturas, neq; virtutem Dei.* In illa enim resurrectione multinubæ itæ esse non possunt. Deinde adde, nec aliqua ibi habit. Sed nec ipsam (vt videmus) tot maritorum mulierem vlla suæ sententiæ significatione damnauit. Quapropter nec cõtra humanæ verecundiæ sensum audeo dicere, vt quotiens voluerit viris mortuis nubat foemina, nec ex meo corde (præter scripturæ sacre auctoritatem) quotaslibet nuptias audeo condemnare. Quod autem dico vniuræ viduæ, hoc dico omni viduæ. *Beatior erit si sic permanserit.*

Puto autem quod & ego Spiritum Dei habeo.

Cum dixisset de muliere cuius vir mortuus fuerat,

Ex lib. de sancta vid.

2. Cor. 11.

Ex lib. de sancta vid.

Matt. 22.

Ex lib. ad Poll.

Beatorum autem erit sic permanferit, secundum meum consilium: ne quis hoc consilium tanquam humanum & non diuinum contemnendum putaret, adiecit. Puto autem quod & ego Spiritum Dei habeo. Proinde intelligendum est etiam ipsa quæ non à Domino iubentur, sed à sancto eius famulo vtiliter suadentur, eodẽ Domino inspirante suaderi. Absit enim vt quisquam fidelium dixerit, quando suadet Spiritus sanctus, non Dominum suadere, cum & ipse Dominus sit, & inseparabilia sint opera Trinitatis.

Ex tract.
Euang. secundum
Ioan. 14.

Si enim me scieritis, & Patrem meum forsitan scieritis. Ille qui omnia scit, quando dicit, forsitan, non dubitat, sed increpat. Attende enim quomodo increpatiuè dicatur ipsum forsitan, quod videtur esse verbum dubitationis. Sed dubitationis verbum est quando dicitur ab homine idẽ dubitante quia nesciente. Cum vero dicitur à Deo verbum dubitationis, cum Deum nihil vti que lateat, illa dubitatione arguitur infidelitas, non opinatur diuinitas. Homines de ijs rebus quas certas habent aliquando increpatiuè dubitant (id est verbum dubitationis ponunt) cum corde non dubitent. Velut si indigneris seruo tuo, & dicas: Contemnns me? Considera, forsitan Dominus tuus sum. Hinc & Apostolus ad quosdam contemptores suos loquens ait: Puto autem quod & ego Spiritum Dei habeo. Qui dicit puto, dubitare videtur. Sed ille increpabat non dubitabat. Et ipse Dominus Christus alio loco infidelitatem futuram generis humani increpans: Cum venerit (inquit) filius hominis, putas inueniet fidem in terra.

Luc. 8.

C A P V T V I I I .

Deijs autem que idolis sacrificantur, scimus quia omnes scientiam habemus.]

Humilium virtus est de scientia non gloriari, quia est communis omnibus sicut vsus lucis, ita participatio veritatis.

Scientia inflat, charitas vero edificat.]

Non est mirum si lux lucet in tenebris, & tenebræ eam non comprehendunt. In Ioanne lux dicit: Ecce qualem dilectionem dedit nobis Pater vt Filij Dei vocemur & simus.

Et in Pelagianis tenebræ dicunt: Dilectio nobis ex nobis est. Quam si veram (id est Christianam) dilectionem haberent, scirent & vnde haberent, sicut & Apostolus sciebat qui dicebat: Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est, vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis. Ioannes dicit: Deus dilectio est. Et Pelagiani etiam ipsum Deum nõ ex Deo, sed à semetipsis habere se dicunt. Et cum scientiam legis ex Deo nobis esse fateantur, charitatem ex nobis ipsis volunt. Nec audiunt Apostolum dicentem: Scientia inflat, charitas autem edificat. Quid est ineptius? Imò vero quid est amentius, & ab ipsa sanctitate charitatis alienius, quam confiteri ex Deo esse scientiam, quæ sine charitate inflat, & ex nobis esse charitatem, quæ facit vt scientia inflare non possit? Item cum dicat Apostolus: Supereminens scientia charitatem Christi, quid est infanlius quàm putare ex Deo esse scientiam quæ subdita est charitati, & ex hominibus esse charitatem quæ supereminet scientia? Fidem autem veram & doctrinam sanam ambas dicit esse ex Deo, quia scriptum est: A facie eius scientia & intellectus procedit. Et scriptum est: Charitas autem ex Deo est. Et legimus spiritum scientiæ & pietatis: legimus spiritum veritatis & charitatis & continentia: sed maius est donum charitas quam scientia. Nam scientia quando est in homine, charitas est necessaria, ne inflatur. Charitas autem non amulatur, non agit perperam, non inflatur.

1. Cor. 13.

Ex lib. ad
Hieron. 2.

Quid autem est pietas nisi Deicultus: & vnde ille colitur, nisi charitate? Charitas enim de corde puro & conscientia bona & fide non ficta, magna & vera virtus est: quia ipsa est & finis præcepti. Merito dicta est fortis vt mors, siue quia nemo eam vincit sicut mortem, siue quia in hac vita vsque ad mortem est mensura charitatis, sicut Dominus ait: Maiorem hac dilectionem nemo habet, quàm vt animam suam ponat pro amicis suis. Siue potius, quia sicut mors animam euellit à sensibus carnis, sic charitas à concupiscen-

Ioan. 15.

tis carnalibus. Huic subseruit scientia cum est vtilis, nam sine illa inflat. Quod vero illa edificando impleuerit, nihil ibi ista inane quod inflat inueniet. Vtilem porro scientiam definiendo monstrauit, vbi cum dixisset, Ecce pietas est sapientia, continuo adiunxit: Abstinerere vero à malis, scientia est. Scientia inflat. Iam ergo debemus odisse scientiam? ab sit.

Et quid est scientia inflat? Sola sine charitate. Ideo adiunxit, Charitas vero edificat. Adde ergo scientiæ charitatẽ, & vtilis erit scientia, non per se, sed per charitatem.

Ipsa origo nominis dæmonum si diuinos intueamur liberos, aliquid affert cognitione dignissimum. Dæmones enim dicuntur (quoniam vocabulum Græcum est) à scientia nominati. Apostolus autem Spiritu sancto locutus ait: Scientia inflat, charitas vero edificat. Quod rectè aliter non intelligitur, nisi scientiam tunc prodesse cum charitas inest: sine hac autem inflare, id est, in superbiam inanissimæ quasi ventositatis extollere. Est ergo in dæmonibus scientia sine charitate: & idẽ tam inflati, hoc est tam superbi sunt.

Scientia, inquit Apostolus, inflat. Quid ergo? Scientiam fugere debetis, & electuri estis nihil scire potius quàm inflari? Vt quid vobis loquimur, si melior est ignorantia quàm scientia? Vt quid vobis disputamus, vt quid ista distinguimus, vt quid quod nostis admonemus, quod non nostis inferimus, si scientia cauenda est ne inflat? Ergo amate scientiam, sed anteponite charitatem. Scientia si sola sit inflat. Quia vero charitas edificat, non permittit scientiam inflari. Ibi ergo inflat scientia, vbi charitas non edificat: vbi autem edificat, solidata est. Non est ibi inflatio, petra est fundamentum. Quantum autem tentat inflatio (hoc est elatio) vt propter hoc vitium etiam tantus ille Apostolus appobtum sibi esse diceret stimulum carnis Angelum Satanæ à quo colaphizaretur. Qui colaphizatur, caput eius tunditur ne erigatur, & ibi de scientia metus erat inflationis, hoc est elationis. Ait enim: In magnitudine reuelationum mearum ne extollar. Ibi ergo metuenda est elatio, vbi erat rerum magnarum reuelatio.

Scientiam terrestrium, cælestiumque rerum magnæ æstimare solet genus humanum, in quo profecto meliores sunt qui huic scientiæ præponunt nosse semetipsos. Laudabiliorque est animus cui nota est vel infirmitas sua, quàm qui ea non respecta, vias siderum scrutatur etiam cogniturus, aut qui iam cognitatus tenet, ignorans ipse qua ingreditur ad salutem ac firmitatem suam. Qui vero iam euigilauit in Deum, Spiritus sancti calore excitatus, atque in eius amore coram se viluit, ad eumque intrare volens, nec valens, eoque sibi lucente attendit in se, inuenitque se, suamque agridudinem illius munditiæ temperari non posse cognouit, flere dulce habet, & eum precari, vt etiam atque etiam misereatur donec exuat totam miseriam, & precari cum fiducia iam & gratuito pignore salutis accepto per eius vnicum Salvatorem hominis & illuminatorem: Hunc ita agentem ac dolentem scientia nõ inflat, quia charitas edificat. Præposuit enim scientiam scientiæ. Præposuit scire infirmitatem suam magis, quàm scire mundi mœnia, fundamenta terrarum, & fastigia cælorum. Et hanc apponendo scientiam, apposuit dolorem. Dolorem peregrinationis suæ ex desiderio patriæ suæ, & conditoris eius beati Dei sui. Hæc omnia fratres, quia cognouimus id quod à principio est, quia fortes sumus, quia cognouimus patrem, omnia ista quasi cognitionem commendant, charitatem non commendant. Si cognouimus, amemus. Nam cognitio sine charitate non saluos facit. Scientia inflat, charitas edificat. Si confiteri vultis & non amare, incipitis dæmonibus similes esse. Confitebantur dæmones filium Dei, & dicebant, Quid nobis & tibi? & repellebantur. Confitemini & amplectimini. Illi enim timebant de iniquitatibus suis, vos amate dimissorum iniquitatum vestrarum.

Scientia inflat, charitas autem non amulatur, non inflatur. Sic itaque adhibeatur scientia tanquam machina quædam, per quam structura charitatis assurgat, quæ manet in æternum cum scientia destruetur: quæ ad finem charitatis adhibita, multum est vtilis: per se autem ipsa sine tali fine non modo superflua est, sed etiam perniciofa probata est.

Si quis

Ex tract.
Euang. secundum
Ioan. 27.
Ex lib. de
ciu. Dei.

Ex serm.
de ver.
Euang. 85.

2. Cor. 12.

Ex lib. de
Trinit. 4.

Ex tract.
2. Epist.
Ioan.

Matth. 1.

Ex lib. 2.
ad Iuan.

Si quis se existimat scire aliquid, nondum cognouit quemadmodum oporteat eum scire. Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo.]

Nescientes unde habeant quod sunt, stultæ virgines sunt, meritoque foris erunt, quia internæ effectum gratiæ nõ secum ferunt. Quando ergo tales repereris, non tibi persuadeant inanitatem vatorum suorum, sed tu eis potius plenitudinem. Vnde ait Apostolus: *Quisquis se putat aliquid scire, nondum scit quemadmodum oportet scire.* Et mox ostendens quid dixerit: *Quisquis autem, inquit, diligit Deum, hic cognitus est ab eo.* Nec sic dicere voluit cognouit illum, sed dicendo cognitus est ab illo, expressius voluit cõmendare etiam hoc ab illo nobis esse, vt eum diligamus: *Charitas enim Dei diffunditur in cordibus nostris, non per nos ipsos, sed per Spiritum sanctum qui datus est nobis.* Necesse est autem vt parum diligat Deum, qui non ab illo, sed a seipso bonum arbitratu se effectum. Vnde autem fieri potest, vt talis nõ in seipso, sed Domino gloriatur?

De scis autem quæ idolis immolantur, scimus quia nihil est idolum in mundo.

Neque enim vos Paganos dicimus, aut schisma Paganorum, sed habere cum eis quandam similitudinem, eo quod multos colatis Deos: verum vos eis esse longè deteriores quod illi ea colunt quæ sunt, sed pro dijs colenda non sunt. Sunt enim & idola, sed ad salutem nihil sunt: & qui colit arborem, non quidem arando sed adorando, non id colit quod nusquam est, sed quod ita colendum non est. Ipsa etiam dæmonia (vnde dicit Apostolus: *Quæ immolantur gentes, dæmonijs immolant, & non Deo*) vtique sunt. Quibus illos immolare dicit, & quorum nos socios esse non vult. Iam vero cælum, & terra, & mare, & aër, & sol, & luna, & cætera sidera, omnia hæc manifesta oculis apparent, atque ipsis sensibus præsto sunt. Quæ cum pagani tanquam Deos colunt vel tanquam partes vnius magni Dei. (Nam vniuersum mundum, quidam eorum putant maximum Deum) ea colunt quæ sunt. Cum quibus quando agimus vt ea non colant, non eis dicimus quia nulla sunt, sed quod colenda non sunt: eisquæ colendum horum omnium conditorem Deum inuisibilem suademus, cuius solius participatione beatus homo fieri potest: quod omnes velle nemo ambigit. Sed quia nonnulli eorum inuisibilem & incorpoream creaturam colunt (quod est & anima mensque humana) tamen quia nec eiusmodi creaturæ participatione fit homo beatus, ille non solum inuisibilis verum etiam incommutabilis Deus (id est Deus verus) colendus est. Quia solus ille colendus est, quo solo fruens beatus fit cultor eius, & quo solo nõ fruens omnis mens misera est, qualibet re alia perfruatur. Vos autem cum ea colitis quæ omnino non sunt, sed vestrarum fallaciarum fabularum vanitate finguntur, propinquores essetis veræ pietati ac religioni, si saltem pagani essetis, vel in eorum genere qui corpora colunt, & si non colenda, sed tamen vera.

Solent multi malè intelligentes, *Sine ipso factum est nihil*, putare aliquid nihil esse. Peccatum quidem non per ipsum factum est, & manifestum est quia peccatum nihil est, & nihil sunt homines eum peccant: & idolum non per verbum factum est, habet quidem formam quandam humanam, sed ipse homo per verbum factus est. Nam forma hominis in idolo non per verbum facta est, & scriptum est: *Scimus quia nihil est idolum.* Ergo ista non sunt facta per verbum, sed quæcunque facta sunt naturaliter, quæcunque in creaturis sunt.

Et quod nullus Deus nisi vnus.

Nvlla fit partium in deitatis vnitatis diuisio. Vnus est Deus Pater, & Filius, & Spiritus sanctus: hoc est, ipsa Trinitas vnus Deus est. De quo dictum est, quia nullus Deus nisi vnus. Et qui dixit: *Audi Israël, Dominus Deus tuus, Deus vnus est.* Cui vni & soli Deo seruire nos sine vilo scrupulo agnoscimus, quando audimus & legimus: *Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruias.* Ne forte propter hæc verba Christo cuius membra sumus, vel Spiritui sancto cuius templum sumus, seruire nollemus, sed quod dictum est, *Dominum Deo tuo soli seruias*, sic acciperemus tanquam de solo patre, & non de ipsa Trinitate sit dictum. Vos autem cum

queritur à vobis, quem credatis esse de quo scriptum est, *Dominus Deus tuus Deus vnus est*: respondetis: Deus pater est. Item cum queritur de quo Domino dictum sit, *Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruias*: rursus respondetis de Deo patre. Tunc vobis dicitur, si Dominus Deus noster Deus vnus est, & hic pater est, quare vos facitis duos Dominos Deos, dicendo etiam Christum esse Dominum Deum? Item si pater est cui vni Domino Deo ac soli seruiendum est, quomodo obtemperatis huic præcepto, qui tanquam Domino Deo seruitis & Christo? Neque enim illi seruit soli, qui seruit & huic. Secundum fidem autem rectam quicumque ipsam Trinitatem vnum Dominum Deum nostrum esse didicimus, profecto cum ei soli ea quæ Deo debetur seruitute seruiamus, Domino Deo soli seruire nos confidimus. Ergo, inquis, Deus pater pars est Dei. Absit, Tres enim personæ sunt, Pater, & Filius, & Spiritus sanctus. Et hi tres quia vnius substantiæ sunt, vnum sunt, & summe vnum sunt: vbi nulla naturarum, nulla est diuersitas voluntatum. Si autem natura vnū essent, & consensione non essent, non summe vnū essent. Si vero natura dispares essent, vnum non essent. Hi ergo tres quia vnum sunt, propter ineffabilem coniunctionem deitatis, quæ ineffabiliter copulantur, vnus Deus est. Porro autè Christus vna persona est geminæ substantiæ, quia & Deus & homo est, nec tamen Deus pars huius personæ dici potest: alioquin filius Dei Deus antequam susciperet formam serui nõ erat totus: & creuit, cum homo diuinitati eius accessit. Quod si in vna persona absurdissime dicitur, quia pars rei vllius esse non potest Deus, quanto magis pars Trinitatis esse non potest quicumque vnus in tribus? Deinde vbi ait Apostolus: *Qui adhaeret Domino, vnus Spiritus est*, nunquid huius vnius pars est Dominus? Si enim hoc dicimus, quid aliud dicere deprehendimur, nisi quod augeatur adhaerente homine, & recedente minuat? In Trinitate igitur quæ Deus est, & Pater Deus est, & Filius Deus est, & Spiritus sanctus Deus est, & similiter ij tres vnus Deus. Nec huius Trinitatis tertia pars est vnus, nec maior pars duo quam vnus ibi est, nec maius aliquid sunt omnes quàm singuli, quia spiritalis non corporalis est magnitudo. *Qui potest capere capiat*: qui autem nõ potest, credat, & oret vt quod credit intelligat. Verum est enim, quod dicitur per Prophetam: *Nisi credideritis, non intelligetis.* Tu nempe dixisti vnum Deum non ex partibus esse compositum. Et quia de patre hoc vis intelligi, ille inquis, quod est, virtus est ingenita, simplex. Et tamen in hac simplici virtute nunquid bonitas, & sapientia, & clementia, & potentia, partes sunt vnius virtutis quam simplicem esse dixisti? Si dixeris, partes sunt, simplex ergo virtus ex partibus constat, & simplex ista virtus te definiente vnus est Deus, ergo Deum ex partibus esse compositum dicis. Non dico, inquis. Non sunt ergo partes, & tamen quatuor sunt, & vna virtus est eademque simplex est. Si ergo in vna patris persona, & plura inuenis, & partes nõ inuenis, quanto magis Pater, & Filius, & Spiritus sanctus, & propter indiuiduam deitatem vnus est deus, & propter vniuersitatem proprietatè tres personæ sunt, & propter singulorum perfectionem partes vnius dei non sunt? Virtus est Pater, virtus Filius, virtus Spiritus sanctus. Hoc verum dicis. Sed quod virtutem de virtute genitam, & virtutem de virtute procedentem non vis eandem habere naturam, hoc falsum dicis, hoc contra fidem rectam & Catholicam dicis.

Nam & si sunt qui dicuntur dij sive in celo, sive in terra (si quidem sunt dij multi & Domini multi) nobis tamen vnus Deus Pater ex quo omnia, & nos in illo, & vnus Dominus Iesus Christus per quem omnia, & nos per ipsum. Sed non in omnibus est scientia. Quidam autem cum conscientia vsq; nunc idoli, quasi idololatriam manducant, & conscientia ipsorum cum sit infirma polluitur.

Addendo sicuti sunt, eos intelligi voluit, qui digne etiam dicuntur. Ita sane vt latria quæ dicitur Græcè, & interpretatur Latinè seruitus, sed ea quæ ad religionem pertinere intelligitur, non debeat nisi vni vero Deo, qui nobis est Deus. Illi autem qui dicuntur dij, etiam si qui sunt vbi merito dicuntur, prohibiti sunt maledicti, nõ iusti sunt sacrificijs vel vllis latriæ obsequijs honorari.

Quoniam Deus magnus Dominus, & Rex magnus super omnes

1. Cor. 6.

Matt. 19.

Ex lib. 9a. Exod. iij. 83.

Ex tra 3a. iu. Psal. 94.

Deos. Sunt ergo dij super quos sit magnus Deus noster, cui iubilamus, cui exultamus, cui laudes cantici dicimus. Sunt, sed non nobis. Apost. enim ait: *Nam & si sunt qui dicuntur dij, siue in celo, siue in terra, quemadmodum sunt dij & Domini multi, nobis tamen vnus Deus, ex quo omnia, & nos in ipso, & vnus Dominus noster Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum.* Si ergo non nobis, quibus? Audi ex alio Psal. *Quoniam dij gentium demonia.* Gentes omnes sub demonibus erant, demonibus templa fabricata sunt, demonibus aræ constructæ, demonibus oblata sacrificia, demonibus arripitij, tanquam vates instituti. Hæc omnia demonibus gentes exhibuerunt. Hæc omnia vera nonnisi vni magno Deo debentur. Etenim illi volentes videri dij, non sibi ista exigent vt fallerent, nisi quia sciunt id debere vero Deo quod sibi exigit falsus Deus. Ergo *Deus magnus est Dominus, & Rex magnus super omnes Deos.* Hic accipe homines Deos. Non enim Rex Dominus super demonia. Et hinc habemus scripturæ testimonium: *Deus stetit in Synagoga deorum, in medio autem Deos diiudicat.* Deos dixit, participatione, non natura, gratia qua voluit facere deos. Quantus deus est qui facit deos? Aut quales dij sunt, quos facit homo? Quam magnus ille deos faciendo, tam nihil isti qui ab homine facti sunt. Deus verus facit deos credentes in se quibus dedit potestatem filios dei fieri. Et ideo ipse verus deus quia deus non factus est. Nos autem facti non veri dij meliores tamen illis quos homo facit.

Psal. 95.

Ex tractatu. Psal. 83

Confitemini Domino Dominorum, quoniam in æternum misericordia eius. Qui nam sunt dij & domini, quorum deorum & dominorum sit deus & dominus qui est verus deus, merito queri solet. Et scriptum esse inuenimus in alio Psal. deos etiam homines appellatos. Sicut est: *Deus stetit in Synagoga deorum, in medio autem Deos discernit.* Et paulo post: *Ego dixi, dij estis, & filij excelsi omnes. Vos autem sicut homines moriemini: & sicut vnus de principibus cadetis.* Non ergo quia boni sunt omnes. Nam li propterea quia boni essent omnes, non sic eos diiudicaret. Cum vero dixisset, *Deus stetit in Synagoga deorum,* non ait, in medio deos & homines discernit, tanquam ostendens quid inter sit inter deos & homines, sed in medio (inquit) Deos discernit. Deinde sequitur: *Vsquequo iudicatis iniquitatem, &c.* Quæ utique non omnibus dicit, sed quibusdam, quia discernens dicit. Sed queritur: si homines ad quos deus dei est factus dij vocantur, vtrum & Angeli vocandi sunt dij, cum hominibus sanctis maximum præmium promittatur æqualitas Angelorum. Et in scripturis quidem nescio vtrum vel possit vel facillè possit reperiri apte dictos Angelos deos. Sed cum de domino deo dictum esset, *Terribilis super omnes Deos,* cur hoc dixerit cõtinuo velut exponendo subiunxit: *Quoniam dij gentium demonia.* Super tales deos dixit dominum terribilem in sanctis suis, quos cælos fecit, à quibus demonia terrentur. Sic enim sequitur: *Dominus autem cælos fecit.* Non ergo dij sine additamento, sed *dij gentium demonia.* Superius tamen, *Terribilis,* inquit, *super omnes Deos.* Non ait super deos gentium: quamuis hoc intelligi voluerit, addendo quod sequitur: *Quoniam dij gentium demonia.* Operante spiritu etiam hoc dici oportuit quod dictum est, *Dij gentium demonia,* vt intelligeremus sic etiam in Hebræo positum, *dij gentium simulacra,* demonia potius quæ sunt in simulacris significarentur. Nam quod attinet ad ipsa simulacra, quæ Græcè appellantur idola, quo nomine iam vtimur pro Latino, *oculos habent & non vident, &c.* Quæ de ijs ideo dicuntur quia omni sensu carent: quocirca nec terri possunt: quia nisi ea quæ sentiunt terri vtique nõ possunt. Quomodo ergo dictum est de domino, *Terribilis super omnes Deos, quoniam dij gentium simulacra,* nisi per simulacra intelligantur demonia quæ terri possunt? Vnde ait Apost. *scimus quia nihil est idolum.* Hoc enim rerulit ad materiam terrenam sensu carentem. Item ne quisquam putaret non esse aliquam viuentem, sentientemque naturam, quæ gentium sacrificijs deleteretur, adiunxit: *Sed que immolant gentes, demonijs immolant, non Deo.* Nolo vos fieri socios demoniorum. Si ergo nunquam in diuinis eloquijs reperitur sanctos Angelos deos appellatos, ea mihi causa potissimum occurrit ne isto nomine homines ad hoc ædificaren-

tur, vt ministerium vel seruitium religionis (quæ Græcè Liturgia vel latria dicitur) sanctis Angelis exhiberent: quod nec ipsi exhiberi ab hominibus volunt, sed illi Deo qui & ipsorum & hominum deus est. Vnde multò vtilius Angeli vocantur, qui Latine nunciij nuncupantur: vt per nomen non substantia sed officij, satis intelligamus illum deum à nobis coli eos velle quem nunciant. Totam ergo istam quæstionem breuiter Apostolus soluit vbi ait: *Nam & si sunt qui dicuntur dij, siue in celo, siue in terra, quemadmodum sunt dij multi, & Domini multi, sed nobis vnus Deus Pater ex quo omnia, & nos in ipso, & vnus Dominus Iesus Christus per quem omnia, & nos per ipsum.*

Illud vero vbi dicitur, *Deus deorum,* non potest intelligi deus demoniorum. Et *Rex magnus super omnes Deos,* ablit vt dicatur Rex magnus super omnia demonia. Sed homines quoque in populo dei eadem scriptura deos appellat. Ego (inquit) dixi, *dij estis, & filij excelsi omnes.* Potest itaque intelligi horum deorum deus, qui dictus est deus deorum: & super hos deos Rex magnus, qui dicitur *Rex magnus super omnes Deos.* Veruntamen cum à nobis queritur: si homines dicti sunt dij, quod in populo dei sunt quos per Angelos vel per homines alloquitur deus, quanto magis immortales eo nomine digni sunt qui ea fruuntur beatitudine ad quam deum colendo cupiunt homines peruenire? Quid respondebimus, nisi nõ frustra in scripturis sanctis expressus homines nuncupatos deos, quam illos immortales & beatos quibus nos æquales futuros in resurrectione promittitur? Ne scilicet propter illorum excellentiam aliquem illorum nobis constitinere deum infidelis auderet infirmitas, quod in homine facillè est euitare. Et euidentius dici debuerunt homines dij in populo dei, vt certi ac fidentes fierent eum esse deum suum, qui dicitur est deus deorum. Quia & si appellantur dij immortales illi beati qui in cælis sunt, nõ tamen dicti sunt dij deorum, id est, dij hominum in populo dei constitutorum: quibus dictum est, *Ego dixi, dij estis, & filij excelsi omnes.* Hinc est quod a t. Apostolus: *Et si sunt qui dicuntur dij, siue in celo, siue in terra, sicut sunt dij multi, & Domini multi, nobis tamen vnus Deus Pater, ex quo omnia, & nos in ipso, & vnus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum.*

Vnus, inquit, *Deus Pater ex quo omnia, & nos in ipso, & vnus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum.* Quis dubitet eum omnia qua creata sunt dicere, sicut ait Ioannes, *Omnia per ipsum facta sunt?* Quæro itaque de quo dicit alio loco, *Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia, ipsi gloria in secula seculorum?* Si enim de Patre, & Filio, & Spiritu sancto, vt singulis personis singula tribuantur: *Ex ipso,* ex Patre: *Per ipsum,* per Filium: *In ipso,* in Spiritu sancto: manifestum tunc qd Pater, & Filius, & Spiritus sanctus vnus Deus est, quando singulariter intulit: *Ipsi gloria in secula seculorum, Amen.* Vnde enim cepit hunc sensum, non ait, *O altitudo diuitiarum sapientie & scientie Patris, aut Filij, aut Spiritus sancti, sed sapientie & scientie Dei, quam inscrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles via eius. Quis enim cognouit mentem domini? Aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia, ipsi gloria in secula seculorum, Amen.* Si autem hoc de patre tantum modo intelligi volumus, quomodo ergo per patrem omnia sunt, sicut hic dicitur: & omnia per filium, sicut ad Corinthios vbi ait, *Et vnus Dominus noster Iesus Christus per quem omnia: & sicut in Euangelio Ioannis, Omnia per ipsum facta sunt?* Si enim alia per patrem, alia per filium, iam nõ omnia per patrem, nec omnia per filium. Si autem omnia per patrem, & omnia per filium, eadem per patrem quæ per filium. Aequalis ergo est patri filius, & inseparabilis operatio est patris & filij. Quamquam nec ab ipso verbo operatio est Apostolus, & apertissime omnino dixerit, *Qui cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est esse æqualis deo,* hic Deum proprie patrem appellans, sicut alibi: *Capitulum autem Christi: Deus est.*

Et scia autem nos non commendat Deo. Neq. enim si manducauerimus, abundabimus, neq. si non manducauerimus deficiemus. **A**diu Domine Deus vocem tuam: *Post concupiscentias tuas non eas, & a voluptate tua auertere.* Audiui & illam ex munere tuo quam multum amaui: *Neq. si manduca-*

Ex lib. de civ. Dei.

Ex lib. de Trinitate.

Ioan. 1. Rom. 1.

Ex lib. de concupiscentiis. Eccl. 11. Philipp. 1.

uerimus, abundabimus. *Neg, si non manducauerimus, deerit nobis.* Hoc est dicere: Nec illa res me copiosum faciet, nec illa aerumnosum. *Audiui & alteram: Ego enim didici in quibus sum, sufficiens esse: & abundare noui, & penuriam pati noui. Omnia possum in eo qui me confortat.* Ecce miles castrorum caelestium, non puluis quod sumus. Sed memento Domine quia puluis sumus, & de puluere fecisti hominem, & perierat, & inuentus est. Nec ille in se potuit, quia idem puluis fuit quem talia d' centem afflatu tuae inspirationis adamaui. *Omnia possum, inquit, in eo qui me confortat.* Conforta me vt possim. Da quod iubes, & iube quod vis. Ille se acceptile confitetur, vt quod gloriatur in Domino glorie-tur.

Videte autem ne forte haec licentia vestra offendiculum fiat infirmis. Si enim quis viderit eum qui habet scientiam in idolio recubentem, nonne conscientia eius cum sit infirma aedificabitur ad manducandum idolothyta, & peribit infirmus in tua scientia frater propter quem Christus mortuus est. Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. Quapropter si esca scandalizet fratrem meum, non manducabo carnem in aeternam, ne fratrem meum scandalizem.]

Atendite fratres. Hoc enim estis, ex hoc populo estis, iam tunc praedicto, nunc praesentato. De ijs itaque estis qui vocati sunt ab Oriente & Occidente recumbere in regno caelorum, non in templis idolorum. Estote ergo corpus Christi, non pressores corporis Christi. Habebis vestimenti fimbriam quam tangatis, vt à profluuii sanguinis (id est à carnalium voluptatum fluxu) sanemini. Habebis (inquam) vestimenti fimbriam quam tangatis. Vellem putate Apostolos sub textura vnitatis adhaerentes lateribus Christi. In ijs Apostolis erat tanquam fimbria minimi & nouissimus Paulus, ipso dicente: *Ego sum minimus Apostolorum.* In veste minimum & nouissimum fimbria est. Fimbria cum contemptu aspicitur, sed cum salute tangitur. Usque ad hanc horam & esurimus & sitimus, & nudi sumus, & collaphizamus. Quid tam extremum? Quid tam contemptibile? Tange si fluxum sanguinis pateris. Exiit virtus de illo, cuius vestis est, & sanabit te. Fimbria tibi modo tangenda proponebatur, quando ex eodem Apostolo legebatur: Si enim quis viderit eum, qui habet scientiam in idolio recubentem, nonne conscientia eius, cum sit infirma, aedificabitur ad manducandum idolothyta, & peribit infirmus in tua scientia frater propter quem Christus mortuus est? Quomodo putatis decipi posse simulacris homines quæ à Christianis honorari putantur? *Nouit* (inquit) *Deus cor meum*, sed frater tuus non nouit cor tuum. Si infirmus es, caue maiorem aegritudinem. Si firmus es, cura fratris infirmitatem. Qui vident ista, aedificantur ad alia, vt non tantum ibi manducare, sed & sacrificare desiderant. Ecce perit infirmus in tua scientia frater. Audi frater. Si contemnebas infirmum, etiam fratrem contemnis. Expergiscere. Quid si in ipsum Christum peccas? Attende enim quod nullo pacto possis contemnere. *Sic autem, inquit, peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis.* Eant nunc qui ista contemunt, & recumbant in idolio. Nonne erunt prementes, non tangentes? & cum recubuerint in idolio veniant & impleant Ecclesiam, non salutem accepturi, sed pressuram facturi. Sed timeo (inquies) ne offendam maiorem. Times prorsus ne offendas maiorem, & non times ne offendas Deum? Quid plura fratres? Christiani audistis, quia peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. Nolite contemnere, si non vultis deleri de libro vitæ, quamdiu conamur luculente & delectabiliter vobis dicere quod dolor noster cogit quodcunque dicere, & tacere non permittit. Quicunque voluerint ista contemnere, in Christum peccant, videant quid agant. Paganos reliquos colligi volumus. Lapidis illi sunt in via. Venire volentes offendunt, & redeunt. Dicunt enim in cordibus suis: Quare nos relinquamus Deos quos Christiani ipsi nobiscum colunt? Absit à me (inquit) vt ego Deos Gentium colam. Noui, intelligo, credo. Quid facis de conscientia infirmi quam percutis? Quid facis de precio, si contemnis

quod emptum est? Vide quanti emptum est. Peribit (inquit) infirmus in tua scientia, quam te dicis habere vt scias quia nihil est idolum, & animo cogites Deum, & sic recumbas in idolio in hac scientia peribit infirmus. Et ne contemnas infirmum addidit, *Propter quem Christus mortuus est.* Quem vis contemnere, precium ipse attende, & cum morte Christi totum mundum appende. Et ne adhuc te putares in infirmum peccare, & leue duceres peccatum ac paruipenderes, *In Christum, inquit, peccatis.* Solent enim homines dicere, in hominem pecco. Nunquid in Deum? Nega Christum Deum. Audes negare Christum Deum? An aliud in idolio cum recumberes didicisti? Non admittit istam doctrinam Christi doctrina. Quare vbi didiceris, non esse Christum Deum. Pagani hoc solent dicere. Vide quid faciant mensæ malæ, vides quoniam *corrumpunt mores bonos colloquia mala.* Tu ibi de Evangelio loqui non potes, & de idolis loquentes audis? Amittis ibi quod Christus Deus noster est: & quod ibi bibis, in Ecclesia vomis. Fortè hic audes loqui, forte inter turbas audes murmurare. Nunquid Christus non homo fuit? Nonne crucifixus est à paganis? Hoc didicisti, salutem perdidisti, fimbriam non tetigisti. Tange & in hoc fimbriam, & recipe salutem, sicut eam te tangere docuimus in eo quod scriptum est, *Qui viderit in idolio recubentem.* Tange illam & de diuinitate Caristi. De Iudæis dicebat eadem fimbria: *Quorum patres & ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in seculum.* Ecce in quem verum Deum peccas, dum discumbis apud Deos falsos. Non est, inquit, Deus, quia genius est Carthaginis. Quasi si Mars aut Mercurius esset, Deus esset. Sed quomodo ab ipsis habeatur attende, nõ quid sit. Nam & ego tecum scio, quia lapis est. Si genium ornamentum aliquid est, ciues Carthaginis bene vincti, & ipsi erunt genius Carthaginis. Si autem genium demonium est, audistis & ibi: *Qua immolant gentes, demonibus immolant, & non Deo. Nolo vos socios fieri demoniorum. Nouimus quia non est Deus.* Vtinam & ipsi sic norint. Sed propter eos qui hoc non norunt infirmos, non debet percuti conscientia eorum. Hoc monet Apostolo: nam & illi, quod numen habeant, & pro numine accipiant illam statuum, ara testatur. Quid illic facit ara si illud non haberet pro numine? Nemo mihi dicat, non est numen, non est Deus. Iam dixi, vtinam sic ipsi norint hoc quomodo nouimus omnes nos. Sed quid habeant, pro qua re habeant, quid ibi faciant, ara illa testatur, conuincit hominum colentium mentes, nõ conuincat recubentes. Sed non premanur Christiani, si premanur pagani. Corpus Christi est. Nonne hoc dicebamus quia corpus Christi premebatur, & non tangebatur? Tolerabat ille prementes, quærebat tangentes. Atque vtinam fratres à paganis premeatur corpus Christi à quibus premi solet, Christiani nõ premanur corpus Christi. Si queritis vnde vincantur pagani, vnde illuminentur, vnde ad salutem vocentur: Deserite solennitates eorum, deserite nugas ipsorum: & si non consentiant veritati nostræ, erudescant falsitati suæ.

Ipla est ergo lex Christi, vt inuicem onera nostra portemus. Christum autem diligendo, facile sustinemus infirmitatem alterius etiam quem nondum propter sua bona diligimus. Cogitamus enim, quia ille quem diligimus, Dominus propter eum mortuus est. Quam charitatem nobis Apostolus Paulus ingessit cum diceret: *Et peribit infirmus in tua scientia frater propter quem Christus mortuus est: vt si illum infirmum propter vitium, in quo infirmus est, minus diligimus, illum in illo consideremus qui mortuus est propter ipsum, Christum autem non diligere, non infirmitas, sed mors est.* Quapropter ingenti cura & implorata Dei misericordia, cogitandum est ne Christum negligamus propter infirmum, cum infirmum debeamus diligere propter Christum.

Quid est ergo quod plerique homines ista peccata contemunt, & dicunt, quid magnum feci? In hominem peccati. Noli contemnere, in hominem peccasti. Vis nosse quia in hominem peccando peristi? Si te ille in quem peccasti corripuerit inter te & ipsum solum, & audieris illum,

1. Cor. 13.

Ex lib. quasi. 33. verb.

Ex serm. de verb. do. 16.

lucratus est te. Quid est, lucratus est te, nisi quia perieras si non lucraretur te? Nam si non perieras, quomodo lucratus est? Nemo ergo contemnat quando peccat in fratrem. Ait enim Apostolus: Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. Ideo membra Christi omnes facti sumus. Quomodo non peccas in Christum qui peccas in membrum Christi? Nemo ergo dicat quia non peccaui in Deum, sed peccaui in fratrem. In hominem peccaui, leue peccatum est, vel nullum peccatum est. Forte inde debes dicere leuius, quia cito curatur. Peccasti in fratrem: fac factis, & sanus es. Cito fecisti rem mortiferam, sed remedium cito inuenisti.

CAPVT IX.

Non sum liber? Non sum Apostolus? Nonne Christum Iesum Dominum nostrum vidi? Nonne opus meum vos estis in Domino? Si alijs non sum Apostolus, sed tamen vobis sum. Nam signaculum Apostolatus mei vos estis in Domino. Mea defensio apud eos qui me interrogat hac est. Nunquid non habemus potestatem manducandi & bibendi? Nunquid non habemus potestatem sororem mulierem circumducendi, sicut & ceteri Apostoli & fratres Domini & Cephas?

Ex lib. de opere Mo-
nachorum.

Vide quemadmodum primo ostendat quid sibi liceat, & ideo liceat quoniam Apostolus est. Inde enim cepit. Non sum liber? Non sum Apostolus? Et probat se Apostolum dicens, Nonne Iesum Christum Dominum nostrum vidi? Nonne opus meum vos estis in Domino? Quo probato ostendit sibi licere quod ceteris Apostolis, id est, vt non operetur manibus suis, sed ex Euangelio viuat, sicut Dominus eis constituit. Quod in consequentibus apertissime demonstrat. Ad hoc enim & fideles mulieres, habentes terrenam substantiam, ibant cum eis, & ministrabant eis de substantia sua, vt nullius indigerent horum qua ad necessaria vitæ huius pertinent. Quod beatus Paulus licere quidem sibi demonstrat, sicut & ceteri Apostoli faciebant, sed ea potestate vt se noluisse postea commemorat. Hoc quidam non intelligentes, non sororem mulierem, cum ille diceret, Nunquid non habemus potestatem sororem mulierem circumducendi? sed vxorem interpretati sunt. Fefellit eos verbi Græci ambiguitas, quod scilicet & vxor & mulier eodem verbo Græcè dicitur: quamquam hoc ita posuerit Apostolus, vt falli non debuerint, quia neque mulierem tantummodo ait, sed sororem mulierem, neque ducendi, sed circumducendi. Veruntamen alios interpretes non fefellit hæc ambiguitas, & mulierem non vxorem interpretati sunt. Quod quisquis putat non potuisse ab Apostolis fieri, vt cum eis sanctæ conuersationis mulieres irent quacunque Euangelium prædicarent, vt eis de sua substantia ministrarent necessaria, Euangelium audiatur, & cognoscat quemadmodum hoc ipsius Domini exemplo faciebant. Dominus enim noster more misericordiae suæ infirmioribus compatiens, cum ei possent ministrare Angeli, & oculos habebat quo mitteretur pecunia, quæ conferebatur vtique à bonis fidelibus eorum victui necessaria: quos oculos Iudæ commendauit, vt etiam fures si euitare non possemus, tolerare in Ecclesia disceremus: ille enim ea quæ mittebantur (sicut de illo scriptum est) auferebat: & mulieres voluit, vt se ad præparanda & ministranda necessaria sequerentur: ostendens quid Euangelistis & ministris Dei tanquam militibus à plebibus Dei tanquam prouincialibus deberetur, & vt quisquis eo quod sibi deberetur vti nollet, sicut Paulus Apostolus noluit, amplius impenderet Ecclesiæ, non exigendo stipendium debitum, sed quotidianum victum de suis laboribus transigendo. Audierat enim stabularius ad quem vulneratus ille perductus est: Si quid amplius erogaueris, in redeundo reddam tibi. Amplius ergo erogabat Apostolus Paulus qui suis (vt ipse teltatur) stipendijs militabat. In Euangelio enim scriptum est: Et factum est deinceps, vt ipse iter faciebat per ciuitatem & castellum, prædicans & Euangelizans regnum Dei, & duodecim cum illo: & mulieres aliquæ quæ erant curata à spiritibus immundis & infirmitatibus, Maria quæ vocatur Magdalena de qua septem demonia exierant, Ioanna

Ioan. 12.

Luc. 10.
Luc. 8.

vxor Chuzæ procuratoris Herodis, & Susanna, & aliæ multæ, quæ ministrabant eis de facultatibus suis. Hoc exemplum Domini imitabantur Apostoli ad accipiendum debitum sibi cibum. De quo idem Dominus apertissime loquitur: Euntes, inquit, prædicate dicentes quia appropinquauit regnum celorum. Infirmos curate, mortuos suscite, leprosos mundate, demonia eijcite. Gratis accepistis, gratis date. Nolite possidere aurum neque argentum, neque pecuniam in zonis vestris, non peram in via, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam. Dignus est enim operarius cibo suo. Ecce vbi constituit Dominus quod idem Apostolus commemorat. Ad hoc enim dixit illa omnia ne portarent, vt vbi opus essent ab eis acciperent quibus annoncebant regnum Dei. Ne quis autem arbitretur solis duodecim hoc fuisse permittum, vide etiam quid Lucas narrat. Post hæc, inquit, designauit Dominus & alios septuaginta duos, & misit illos binos ante faciem suam in omnem ciuitatem, & locum quo erat ipse venturus, & dicebat illis: Mesis quidem multæ, operarij autem pauci. Rogato autem Dominum menses, vt mittat operarios in messem suam. Ecce ego mitto vos sicut agnos in medio luporum. Nolite portare sacculum, neque peram, neque calceamenta, & neminem per viam salutaueitis. In quamcumque domum intraueritis, primum dicite. Pax huic domui. Et si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illam pax vestra. Sin autem, ad vos reuertetur. In eadem autem domo manete edentes & bibentes quæ apud illos sunt. Dignus est enim operarius mercede sua. Hic apparet non esse illa iusta, sed permittæ, vt quisquis vti vellet, eo vteretur quod sibi liceret ex Domini constitutione: si quis autem vti nollet, non contra iussum faceret, sed de suo iure cederet, misericordius & laboriosius conuersatus in Euangelio, in quo & debitam mercedem nollet accipere. Alioquin contra iussum Domini fecit Apostolus, qui posteaquam ostendit sibi licere, statim adiecit: Sed tamen ego non sum vsus hæc potestate. Sed ad ordinem redeamus, ac totum ipsum Epistolæ locum diligenter consideremus. Nunquid non habemus, inquit, licentiam manducandi & bibendi? Nunquid non habemus licentiam sororem mulierem circumducendi, &c. Quam licentiam dixit, nisi quam dedit Dominus eis quos ad prædicandum regnum celorum misit dicens, Ea quæ apud ipsos sunt manducate: dignus est enim operarius mercede sua: & seipsum proponens ad eiusdem potestatis exemplum, cui fidelissime mulieres talia necessaria de suis facultatibus ministrabant? Amplius autem fecit Apostolus Paulus, cum de coapostolis suis documentum adhiberet huius licentiæ à Domino permittæ. Neque enim reprehendens subiecit, Sicut & ceteri Apostoli, & frater Domini, & Cephas: sed vt hinc ostenderet hoc se accipere noluisse, quod ei liceret accipere, cæterorum etiam commilitonum eius more probaretur.

Aut ego solus aut Barnabas non habemus potestatem hoc operandi?

Quia omnes Euangelistæ & ministri verbi Dei habebant potestatem à Domino acceptam, vt non operarentur manibus suis, sed ex Euangelio viuerent, operantes tantummodo spiritalia in prædicatione regni celorum, & ædificatione pacis Ecclesiæ. Omnes pariter habebant hanc potestatem: qua tamen isti non vtebantur amplius impendentes Ecclesiæ, sicut in illis locis vbi Euangelizabant, infirmis congruere iudicabant. Et ideo ne coapostolos suos reprehendisse videretur, subiunxit & dixit vt sequitur.

Quis militat suis stipendijs vnquam? Quis plantat vineam & fructum eius non edit? Quis pascit gregem & de lacte gregis non manducat? Nunquid secundum hominem dico? An & lex hæc non dicit? Scriptum est enim in lege Moysi: Non alligabis os boui trituranti. Nunquid de bobus cura est Deo? An propter nos vitæ dicit? Nam propter nos scripta sunt, quoniam debet in spe qui arat arare, & qui triturat in spe fructus percipiendi.]

His verbis satis indicat Apostolus Paulus, non sibi alii non operabantur corporaliter vnde haberent vitæ huius necessaria, sed sicut Dominus constituit, ex Euangelio viuentes panem gratuitum manducarent ab eis, quibus gratiam gratiam prædicabant: stipendium enim suum tanquam milites accipiebant, & de vineæ per eos plantatæ fructu,

quod

quod opus erat liberè decerpabant, & de gregis quem pascebant, lacte potabant, & ex area quam triturabāt, cibum fumebant.

Si nos vobis spiritalia seminamus, magnum est si vestra carnalia metamus?

Quæ sunt spiritalia quæ seminant, nisi verbum & ministerium sacramenti regni cælorum? Quæ autem carnalia, quæ sibi metere licere dicit, nisi hæc temporalia, quæ vitæ atque indigentiæ carnis indulta sunt?

Si alij potestatis vestra participes sunt, non potius nos? Sed non vsumus hac potestate, verum omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus Evangelio Christi.

Qua potestate dicit se non vsum, nisi quam habebat in eos à domino acceptam, vt eorum carnalia mereret ad victum vitæ huius quæ in carne agitur? Curus potestatis participes erant etiam alij, qui non eis primo Evangelium annunciauerant, sed ad eorum Ecclesiam id ipsum prædicantes postea venerant. Ideo cum dixisset, *Si nos vobis spiritalia seminamus, magnum est si vestra carnalia metamus?* subiicit: *Si alij potestatis vestra participiant, non magis nos?* Et redit rursus, modisq; omnibus etiam atq; etiam commendat quid sibi licent, & tamen non faciat.

Nescitis quoniam qui in sacrario operantur quæ de sacrario sunt edunt? Qui altario deseruiunt cum altario participiant. Ita & Dominus ipsi ordinavit qui annunciant Evangelium, de Evangelio viuere. Ego autem nullo horum vsum sum.

Dixit dominum ordinasse his qui Evangelium annunciant de Evangelio viuere, id est vitam istam cui opus est victu & tegumento, de Evangelio transigere, sicut superius de suis Coapostolis dixit. Vnde ipse dominus ait: *Dignus est operarius cibo suo, & dignus est operarius mercede sua.* Hunc itaque cibum & hanc mercedem sustentandæ huius vitæ debitum euangelistis ab eis quibus euangelizant, non accepit Apostolus, verum dicens, *Ego autem nullius horum vsum sum, & sequitur & adiungit, ne forte quicumque arbitretur ideo eum non accepisse, quia illi non dederant.*

Non autem scripsi hæc vt ita fiant in me. Bonum est enim mihi magis mori quam vt gloriam meam quis euacuet.

Quam gloriam, nisi quam habere voluit apud Deum in Christo compatiens infirmis? sicut mox apertissimè dicitur est.

Nam & si euangelizauero, non est mihi gloria. Necessitas enim mihi inuenit.

Id est, sustentandæ huius vitæ.

Vt enim mihi si non euangelizauero.

Id est, malo meo non euangelizabo, quia fame crucior, & vnde viam non habebō. Nam sequitur & dicit:

Si enim volens hoc ago, mercedem habeo.

Volentem se dicit facere sine vlla vitæ huius fulciendæ necessitate: & ob hoc habere mercedem vtiq; apud Deum gloria sempiternæ.

Si autem inuitus, dispensatio mihi credita est.

Id est, si necessitate transigendæ huius vitæ inuitus cogit euangelizare, dispensatio mihi credita est, vt scilicet ex dispensatione mea, quia Christum, quia veritatem prædico, quamuis ex occasione, quamuis mea querens, quamuis terreni emolumenti necessitate compellus, alij proficiant, ego autem mercedem apud Deum gloriosam illam sempiternamque non habeam.

Quæ est ergo merces mea?

Interrogans dixit. Propterea suspensa est pronuntiatio. Vide quid respondeat.

Vt Evangelium prædicans sine sumptu ponam Evangelium.

Id est, vt sit credentibus sumptuosum Evangelium, ne putent sibi ad hoc euangelizari, vt id euangelistæ quasi vendere videantur. Et tamen redit etiam atque etiam vt ostendat quid sibi iure dominico liceat, & ipse non faciat.

Vt non abutiar potestate mea in Evangelio.

Iam vero, quia infirmitati hominum compatiens id faciebat, audiendum sequentia.

Nam cum liber sim ex omnibus, omnium me seruum feci, vt plures lucrificarem. Et factus sum Iudæis tanquam Iudæus, vt Iudæos lucriferem. His qui sub lege sunt tanquam sub lege essem, cum

ipse sub lege non essem, vt eos qui sub lege erant, lucrificarem. His qui sine lege erant, tanquam sine lege essem, cum sine lege Dei non essem, sed in lege essem Christi, vt lucrificarem eos qui sine lege erant.

Quod non simulandi verus faciebat, sed compatiendi misericordia, id est, non quasi vt se fingeret Iudæum, sicut nonnulli putauerunt, quia legitima vetera Hierosolymis obseruauit. Fecit enim hoc secundum liberam manifestamque sententiam suam, in qua dicit: *Circumcisus quis vocatus est, non adducat præputium*, id est, non sic viuat quasi præputium adduxerit, sicut alio loco dicit: *Circumcisio tua præputium facta est.* Secundum hanc ergo sententiam suam qua dicit, *Circumcisus quis vocatus est, non adducat præputium: in præputio quis vocatus est, non circumcidatur*: fecit illa quæ non intelligentibus & parum attendentibus finxisse putatus est. Iudæus enim erat, & circumcisus vocatus, noluit adducere præputium, id est, noluit ita viuere ac si circumcisus non esset. Hoc enim iam in potestate habebat. Et sub lege quidem non erat, sicut illi qui eam feruenter operabantur, sed tamen in lege Dei & Christi. Non enim alia erat lex illa, & alia lex Dei, sicut perditio Manichæi solent dicere. Alioquin si cum illa fecit, finxisse putandus est, finxit & paganum, & sacrificauit idolis, quia dicit factum se fuisse ijs qui sine lege sunt quasi sine lege: quos vtiq; non nisi gentiles (quos paganos dicimus) voluit intelligi. Aliud ergo est esse sub lege, aliud in lege, aliud sine lege. Sub lege, carnales Iudæi: in lege, spirituales Iudæi & Christiani. Vnde illi seruauerunt morem illum patrium, sed onera insolita, credentibus gentibus non imposuerunt. Et ideo nec illi circumcisi adduxerunt præputium, nec isti præputiati circumcisi sunt. Sine lege autem gentes quæ nondum crediderunt. Quibus tamen se Apostolus congruisse testatur per misericordem compassionem non per versipellem simulationem, id est, vt eo modo subueniret & carnali Iudæo vel pagano, quomodo sibi ipse si hoc esset, subueniret voluisset: porras vtiq; eorum infirmitatem in compassionis similitudine, non fallens in mendacii fictione, sicut continuo sequitur & dicit:

Factus sum infirmis infirmus, vt infirmos lucrificarem. Omnibus omnia factus sum, vt omnes facerem saluos. Omnia autem facio propter Evangelium, vt particeps eius efficiar.

Hinc enim loquebatur, vt etiam illa omnia diceret. Sicut ergo quod factus est infirmis infirmus, non erat mendacium, sic & cætera illa superius. Quam enim dicit infirmitatem suam erga infirmos fuisse, nisi compatiendi eis? In tantum, vt ne videretur venditor Evangelij, & verbi Dei cursum apud imperatos in malam suspicionem decidens impediret, nollet accipere quod ei iure dominico debebatur. Quod si vellet non vtiq; mentiretur quia verè debebatur. Et quia noluit, non vtiq; mentitus est. Neq; enim dixit nõ sibi deberi, sed deberi ostendit, & debito se vsum non esse, nec omnino vti velle professus est, eo ipso factus est infirmus quo potestate sua vti noluit, tã misericordie scilicet inductus affertur, vt cogitaret quem admodum secum agi vellet, si & ipse ita infirmaretur, vt posset de illis per quos sibi Evangelium prædicaretur, si eos videret sumptus accipere, quasi mercimoniorum nūdinas suspicari. Hic fortassis aliquis dicat, si corporale opus operabatur Apostolus, vnde vitam istam sustentaret, quod erat illud opus? Et quando ei vacabat & operari, & Evangelium prædicare? Cui respondeo. Puta me nescire. Corporaliter tamen operatum esse, & inde in carne vixisse, non vtiq; potestate quam dominus Apostolis dederat, vt Evangelium annuncians, de Evangelio viuere, ea quæ supra dicta sunt sine vlla dubitatione testantur. Vnum scio, quia nec furta faciebat, nec effractor, aut latro erat, nec auriga, aut venator, nec histrion, nec turpilucrus, sed innocenter & honeste quæ apta sunt humanis vitiis operabatur, sicut sese habent opera fabricorum, sutorum, ructorum, rusticorum, & his similia. Neque enim honestas ipsa reprehendit, quod reprehendit superbia eorum qui honelli vocari amant, sed esse non amant. Non igitur dedignaretur Apostolus siue rusticum aliquid opus aggredi,

siue in opificum labore versari. Qui enim ait, *Sine offensione estote Iudæis & Græcis, & Ecclesie Dei*, quos in hac causa reuereri possent, ignoro. Si Iudæos dixerint, Patriarchæ pecora pauperunt. Si Græcos (quos etiam paganos dicimus) etiam philosophos multum sibi honorabiles futuros habuerunt. Si Ecclesiam Dei, homo ille iustus, & ad testimonium conjugalis semper mansuræ virginitatis electus, cui desponsata erat virgo Maria, quæ peperit Christum, faber fuit. Quicquid eorum ergo cum innocentia, & sine fraude homines operantur, bonum est. Nam præcauet hoc & ipse Apostolus, ne quisquam ex necessitate sustentandæ vitæ in mala opera delabatur. *Qui furabatur, inquit, iam non furetur: magis autem laboret manibus suis bonum, ut habeat unde tribuat cui opus est.* Hoc ergo scire sufficit, quia & in ipso opere corporali id quod bonum est operabatur Apostolus. Quando autem soleret operari, id est, quibus temporum spatijs, ne ab euangelizandò impediretur, quis possit comprehendere? Sane quia & diurnis & nocturnis horis operabatur, ipse non tacuit. Mirandam itaque rem fecit Apostolus, qui reuera in tanta sollicitudine omnium Ecclesiarum & propagatarum & propagandarum ad eius curam laboremque pertinentium, etiam manibus operabatur. Quomodo autem ei vacaret operari manibus suis, nisi ad erogandum verbum Dei, certa tempora constitueret? Neque enim & hoc Deus latere non voluit. Nam & cuius artis opifex fuerit, & quibus temporibus vacaret dispensando Euangelio, sancta Scriptura non tacuit. Nam cum dies perfectionis vrgeret in Troade constitutum, & iam mane sabbati congregatis fratribus ad frangendum panem, tanta fuit intentio, & tam necessaria disputatio, ut sermo perdiceretur vsque ad medium noctis, tanquam excidisset eis quod eo die nõ esset ieiunium. Quando autem in alio loco immoraturus quotidie disputabat, quis dubitauerit horas eum dierum habuisse ad hoc officium deputatas. Namque Athenis cum esset, quia studiosissimos rerum inquisitores inuenerat, ita de illo scriptum est: *Disputabat igitur cum Iudæis in synagoga, & Gentibus, & incolis, & in foro per omnem diem ad eos qui aderant.* Non enim in synagoga per omnem diem, vbi mos erat sabbato sermocinari, sed *in foro* (inquit) *per omnem diem*, propter studia utique Atheniensium. Sic enim sequitur: *Quidam vero Epicureorum & Stoicorum Philosophorum conseruebant cum illo.* Et paulò post dicit: *Athenienses autem & aduena hospites, ad nihil aliud vacabant, quam dicere aliquid noui, aut audire.* Putemus Apostolum illis omnibus diebus quibus fuit Athenis, non fuisse operatum. Propter hoc enim & ex Macedonia supplebatur eius indigentia, sicut dicit in secunda Epistola ad Corinthios. Quanquam & aliis horis & noctibus poterat, quia ita valebat & animo & corpore. Sed cum ab Athenis exisset, videamus quid dicit scriptura: *Disputabat, inquit, in synagoga per omne sabbatum.* Hoc apud Corinthum. In Troade ergo, vbi necessitate imminentis perfectionis vsque ad medium noctis sermo protractus est, vna sabbati erat, qui dies Dominicus dicitur. Vnde intelligimus eum non fuisse cum Iudæis, sed cum Christianis, quando etiam dicit ipse narrator ad frangendum panem fuisse collectos. Et ipsa est optima gubernatio, ut omnia suis temporibus distributa ex ordine gerantur, ne animam humanam turbulentis implicationibus inuolutam perturbent. Ibi etiam dicitur quid operabatur Apostolus. *Post hæc* (inquit) *egressus ab Athenis, venit Corinthum.* Et cum inuenisset quendam Iudæum, nomine Aquilam, Ponticum genere, recens aduentem ab Italia, & Priscillam uxorem ipsius, propterea quod edixisset Claudius, discedere omnes Iudæos à Roma, accessit ad illos, & propter artis similitudinem, mansit apud illos opus faciens. Erant enim tabernaculorum artifices.

Quis militat suis stipendijs vnquam? Quis plantat vineam & fructum eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat?

Ex lib. de pastorib.

Inuenimus ergo esse lac gregis, quicquid à plebe distribuitur præpositis ad sustentandam vitam temporalem. Inde enim loquebatur Apostolus cum hæc diceret. Equidè Apostolus quanquam elegerit manibus suis tran-

signi, & nec ipsum lac quærere ab ouibus, tamen lactis percipiendi potestatem habere se dixit: & sic dominum disposuisse, vt qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuant. Et dicit alios Coapostolos suos fuisse hac potestate non vsurpata, sed data. Plus ille fecit, vt nec quod debebatur acciperet. Ipse ergo donauit & debitum, sed alius nõ exegit indebitum. Ille plus fecit. Fortassis enim ipsum significabat, cui cum ægrum adduceret ad stabulum, dixit: *Si quid amplius erogaueris, in redeundo reddam tibi.* De ijs ergo qui non indigent lacte gregis, quid plura dicamus? Mifericordiores sunt, vel potius ipsius misericordie officium largius impendunt. Possunt, & quod possunt faciunt. Laudentur ij, nec damnentur illi. Nam & Apostolus ipse datum non quærebat, fructuosas tamen oues suas esse cupiebat, non steriles sine vbertate. Itaque cum esset quodam tempore in magna indigentia vincus in confessione veritatis, missum est illi à fratribus vnde necessitati & indigentie eius ministraretur. Respondet autem illis gratias ageens, & dicens: *Bene fecistis communicare necessitatibus meis. Ego enim didici, in quibus sum, sufficiens esse. Scio, & abundare noui, & penuriam pati. Omnia possum in eo qui me confortat. Veruntamen vos bene fecistis vsibus meis mittere.* Sed vt ostenderet, in eo quod illi bene fecerunt quod ipse quæret, ne inter illos esset qui se ipsos pascunt non oues, non tam suæ gaudet subuentum esse necessitati, quam illorum gratulatur fecunditati. Quid ergo ibi quærebat? *Non quero, inquit, datum, sed requiro fructum.* Non vt ego, inquit, explear, sed ne vos inanes remaneatis. Qui igitur non possunt facere quod Paulus, vt manibus suis se transigant, accipiant de lacte ouium, sustentent suam necessitatem, sed non negligant ouium infirmitatem. Non hoc ibi quærant tanquam commodum suum, vt ex necessitate penurie sue videantur annunciare Euangelium, sed hominibus illuminandis parent lucem verbi veritatis. Sunt enim tanquam lucernæ, sicut dictum est: *Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes. Et nemo accendit lucernam, & ponit eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt. Sic luceat lumen vestrum coram hominibus, ut videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum qui in celis est.* Si ergo tibi lucerna accederet in domo, nonne adificeres oleum ne extingueretur? Porro, lucerna si accepto oleo non luceret, non erat plane digna quæ in candelabro poneretur, sed quæ continuo frangeretur. Vnde ergo viuatur, est necessitatis accipere, est charitatis præbere, non tanquam venale sit Euangelium, vt illud sit premium eius, quod sumunt qui annunciant vnde viuant. Si enim sic vendunt, magnam rem vili vendunt. Accipiant sustentationem necessitatis à populo, mercedem dispensationis à domino. Non enim est idoneus populus reddere mercedem illis qui sibi charitate Euangelij seruiunt. Non expectant illi mercedem: nisi vnde & isti salutem.

Scriptum est enim in lege Moysi. Non alligabis os boui trituranti. Nunquid de bobus cura est Deo?

Quod attinet ad præcepta quæ hominibus data sunt, de bobus non est cura Deo. Quod non sic intelligitur, tanquam ipse non pascat ea quæ nec seminant nec metunt, uerque congregant in horreum: sed quia ei curæ non est, præcepto monere hominem quomodo boui suo consulat. Fecit enim cælum, & terram, & mare, & omnia quæ in eis sunt. Si ergo omnia quæ in eis sunt, & te. Parum dico & te. Passerem, Locustam, vermiculum, nihil horum non ille fecit. Et cura est illi de omnibus. Non ad præceptum cura est. Nam præceptum soli homini dedit. Dicit enim Psalmista: *Homines & iumenta saluos facies Domine secundum multitudinem misericordie tue Deus. Multitudinem* (inquit) *miseri cordie tue.* Secundum hanc saluos facies homines & iumenta. Et Apostolus: *Nunquid de bobus cura est Deo, ac homines & iumenta saluos facies Domine.* Nunquid contraria sunt ista? Nunquid ergo, ait Apostolus, de bobus pertinet ad Deum? Vbi præceptum dedit, boui trituranti os nõ infrenabis, ibi de bobus non cogitauit Deus. Itaque quosnam boues voluit significare? Non enim hoc curat Deus monere quid agatur cum bobus, habet hoc natura ipsa humana. Sic factus est homo, vt norit consulere iumentis suis. Nec

Philip. 4.

Lucæ. 11.
Matth. 5.

Ex lib. 9.
Exod. 11.
87.

Ex tractat.
Psal. 145.

Psal. 131.

inde præcepta à Deo accepit, sed insinuatū est illi in mente à Deo, vt possit & sine præcepto facere. Fecit illum talem Deus, sed quomodo regit pecus, regendus ab alio, ab eo à quo regitur præceptum accepit. Ad præcepti ergo renorem, non est de bobus cura deo. Ad providentiam vniuersitatis, qua creauit omnia & mundum regit, *homines & inuent a saluo facies Domine*. Audiamus ipsum Deum, principem & magistrum Apostolorum. *Respicite*, inquit, *volatilia cali, quia non seminant neque metunt, neque congregant in horrea, & pater vester caelestis pascit illa*. Ergo & præter hominem animalia ista pertinent ad curam Dei vt pascantur, non vt legem accipiant. Quod ergo ad dandam legem attinet, de bobus cura Deo non est. Quod autem ad creanda, pascenda, gubernanda, & regenda, omnia ad Deum pertinent. *Nonne duo passeret asse veniunt?* Dominus Iesus Christus dicit: *Et vnus ex eis non cadit in terram sine voluntate patris vestri?* Vt hæ animæ quæ habent voluntatem nocendi & rationem cogitandi, sub diuinis legibus ordinatae sunt, ne aliquid iniustum quisquam patiat: ita & omnia animalia, & corporalia in genere suo & in ordine suo diuinæ providentiæ legibus subdita administrantur. Idem Dominus dicit: *Nonne duo passeret asse veniunt? Et vnus eorum non cadit in terram sine voluntate patris vestri*. Hoc enim dixit volens ostendere, quidquid vilissimum homines putant, omnipotentia Domini gubernari. Sic enim & volatilia cali ab eo pasci, & lilia agri ab eo vestiri, veritas loquitur: quæ capillos etiam nostros, numeratos esse dicit. Sed quoniam mundas animas rationales per se ipse Deus curat, siue in optimis & magnis angelis, siue in hominibus tota sibi voluntate seruientibus, cætera vero per ipsos gubernat, verissimè dici potuit etiam illud ab Apostolo, *Non enim de bobus cura est Deo*. In scripturis enim sanctis Deus homines docet, quomodo cum hominibus agant, & ipsi Deo seruiant. Quomodo autem agant cum pecoribus ipsi sciunt, id est, quomodo salutem pecorum suorum gubernent, vsu & peritia & ratione naturali. Quæ quidem omnia, de magnis sui creatoris opibus acceperunt.

Si nos vobis spiritalia seminauimus, magnum est si vestra carnalia metamus?

Quis sicut Dominus Deus vester, qui in altis habitat, & humilia respicit in calo & in terra? Calos nunc arbitror significare eos qui sedebunt super duodecim sedes, & cum domino iudicabunt. Terræ autem nomine, cæteram multitudinem benedictorum qui constituentur ad dexteram, vt per opera misericordiæ collaudati, recipiantur ab eis in æterna tabernacula, quos amicos sibi de mammona iniquitatis in huius vitæ mortalitate fecerunt. Eis quippe dicit Apostolus: *Si nos vobis spiritalia seminauimus, magnum est si vestra carnalia metamus?* Quod etiam his verbis dici potuit: *Si nos vobis caelestia seminauimus, magnum est si terrena vestra metamus?* In calo ergo respicit caelestia seminantes, in terra autem terrena reddentes, tamen humiles & hos & illos. *Humilia enim respicit in calo & in terra*: quia meminerunt vtrique quid fuerint per suam malitiam, quid facti sunt per domini gratiam. Bona sunt ministeria circa pauperes, & maxime circa sanctos Dei, seruitia debita, obsequia religiosa. Redduntur enim, non dantur, dicente Apostolo: *Si nos vobis spiritalia seminauimus, magnum est si carnalia vestra metamus?* Bona sunt, exhortamur ad hæc, & in verbo Domini ædificamus vos. Nolite pigri esse ad suscipiendos sanctos. Aliquando nescientes suscipiendo quos nesciunt, angelos susceperunt.

Nescitis, quoniam qui in sacrario operantur qua de sacrario sunt edunt? Qui altario deseruiunt, cum altario participantur, & cætera.

Altare spiritaliter in interiore Dei templo, ipsam fidem accipere possumus, cuius signum est altare visibile. Quodlibet enim munus offerimus Deo, siue prophetiam, siue doctrinam, siue orationem, siue hymnum, Psalmum, & si quid tale aliquid spiritalium donorum animo occurrat, acceptum esse non potest Deo nisi fidei sinceritate fulciatur, & ei fixæ atque immobili tanquam altari impo-

natur, vt possit integrum atque illibatum esse quod loquimur. Nam multi hæretici, non habentes altare, id est veram fidem, blasphemias pro laude dixerunt, terrenis videlicet opinionibus aggrauati, votum suum tanquam in terram prolicientes. Sed debet esse sana etiam offerentis intentio, cum tale aliquid oblaturi sumus in corde nostro, id est in interiore Dei templo. *Templum enim Dei sanctum est*, inquit, *quod estis vos*. Et in interiore homine habitare Christum per fidem in cordibus vestris.

Et illis immortalibus ac beatis, & nobis mortalibus ac miseris, vt immortales ac beati esse possimus, Deum deorum colendum, qui & nolter est & illorum. Hæc nos seruitutem, quæ patria Græcè dicitur, siue in quibusque sacramentis, siue in nobis ipsis debemus. Huius enim templum simul omnes, & singuli templa sumus, quia & omnium concordiam, & singulos inhabitare dignatur, non in omnibus quàm in singulis maior: quoniam nec mole distenditur, nec partitione minuitur. Cum ad illum fursum est, eius est altare cor nostrum. Eius vnigenito cum sacerdote placamus. Ei cruentas victimas cædimus, quando vsque ad sanguinem pro eius veritate certamus. Eum suauissimo adolemus incenso, cum in eius conspectu pio sanctoque amore flagramus. Ei dona eius in nobis, nolque ipsos vouemus & reddimus. Et beneficiorum eius solennibus festis & diebus statutis dicamus, sacramusque, memoriam, ne volumine temporum ingrata surrepat obliuio. Ei sacrificamus hostiam humilitatis & laudis in ara cordis, igne feruidam charitatis. Ad hunc videndum sicut videri poterit, eique cohærendum, ab omni peccatorum cupiditatumque malarum labe mundamur, & eius nomine consecramur. Ipse enim fons nostræ beatitudinis, ipse omnis appetitionis est finis. Hunc eligentes, vel potius reeligentes, amiseramus enim negligentes, hunc ergo reeligentes, vnde & religio dicta perhibetur, ad eum dilectione tendimus, vt perueniendo quiescamus. Ideo beati, quia illo sine perfecti.

Quid intersit inter bonum quod appetendum est, & necessarium quod sumendum est, hæc sententia dominus declarauit, cum ait: *Querite primum regnum Dei & iustitiam eius: & hæc omnia adijcientur vobis*. Regnum ergo & iustitia Dei, bonum nostrum est, & hoc appetendum. Et ibi finis constituendus propter quod omnia faciamus quæcunque facimus. Sed quia in hac vita militamus, vt ad illud regnum peruenire possimus, quæ vita sine ijs necessarijs agi non potest, apponentur hæc vobis, inquit, sed vos regnum Dei & iustitiam eius primum querite. Cum enim dixit illud primum, significauit quia hoc posterius querendum est, non quidem tempore, sed dignitate. Illud tanquam bonum nostrum, hoc tanquam necessarium nostrum. Necessarium autem propter illud bonum. Neque enim verbi gratia, ideo debemus euangelizare vt manducemus, sed ideo manducare vt euangelizamus. Nam si propterea euangelizamus vt manducemus, vilius habemus Euangelium quam cibum: & erit iam bonum nostrum in manducando, necessarium autem in euangelizando.

Quod etiam Apostolus prohibet, cum dicit licere sibi quidem & permillum esse à domino, vt qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuunt, id est, de Euangelio habeant ea quæ huic vitæ sunt necessaria, sed tamen se non esse ab usum hæc potestate. Erant enim multi, qui occasionem habere cupiebant acquirendi & videndi Euangelium. Quibus eam volens amputare Apostolus, manibus suis victum suum tolerauit. De his enim alio loco dicit: *Vt amputem occasionem, ijs qui querunt occasionem*. Quamquam etiam, sicut & cæteri boni Apostoli, permillum domini de Euangelio viueret, & non eo victum constitueret finem euangelizandi, sed magis ipsius victus sui finem in Euangelio collocaret, id est (vt superius dixi) non ideo euangelizaret vt perueniret ad cibum, & si qua alia sunt necessaria, sed ideo ista sumeret, vt illud impleret, ne non volens, sed necessitate euangelizaret. Hoc enim improbat, cum dicit:

Nescitis quoniam qui in templo operantur, qua de templo sunt edunt? Qui altario deseruiunt, cum altario participantur.

Ex lib. de ciuit. Dei. 10.

Ex lib. de serm. Dom. in monte. Matt. 6.

Sic & Dominus ordinauit ijs qui Euangelium annunciant de Euangelio viuere. Ego autem nullo horum vsus sum.]

Hinc ostendens permillum esse non iustum. Alioquin contrapreceptum domini fecisse tenebitur. Deinde sequitur & dicit:

Non autem scripsi hæc vt ita fiant in me. Bonum est mihi magis mori quam vt gloriam meam quisquam inanem faciat.

Hoc dixit, quia iam statuerat propter quosdam occasionem querentes, manibus suis victum transigere.

Si enim euangelizauero, inquit, non est mihi gloria.

Id est, si ita euangelizauero vt ita fiant in me, id est si propterea euangelizauero vt ad illa perueniam, & finem euangelizandi in cibo & potu & vestitu collocauero. Sed quare non est ei gloria.

Neceffitas enim, inquit, mihi incumbit.]

Id est vt ideo euangelizem, quia vnde viuam non habeo: aut vt acquiram temporalem fructum de prædicatione æternorum. Sic enim iam erat neceffitas in Euangelio, non voluntas.

Va enim mihi erit, inquit, si non Euangeliz. auero.]

Sed quomodo debet euangelizare? Scilicet vt in ipso Euangelio & in regno Dei ponat mercedem. Ita enim potest non coactus euangelizare, sed volens.

Si enim volens, inquit, hoc facio, mercedem habeo: si autem inuitus, dispensatio mihi credita est.]

Id est, si coactus inopia earum rerum quæ temporali vitæ sunt necessaria, prædico Euangelium, alij per me habebunt mercedem Euangelij: qui Euangelium ipsum me prædicante diligunt. Ego autem non habeo, quia non ipsum Euangelium diligo, sed eius precium in illis temporalibus constitutum. Quod nefas est fieri, vt non tanquam filius administret quisque Euangelium, sed tanquam seruus, cui dispensatio credita est, vt tanquam alienum erogans nihil inde ipse capiat præter cibaria, quæ non de participatione regni, sed ad sustentaculum miseræ seruitutis dantur extrinsecus, quanquam alio loco & dispensatorem se dicat. Potest enim & seruus in filiorum numero adoptatus, eandem rem in qua coheredis sortem meruit, fideliter dispensare participibus suis. Sed nunc vbi ait, Si autem inuitus, dispensatio mihi credita est, talem dispensatorem voluit intelligi qui alienum dispensat, vnde ipse nihil accipiat. Hoc est ergo primum querere cibum, & deinde regnum Dei. hoc priore loco ponere, illud posteriore. Si autem ideo queramus cibum vt habeamus regnum Dei: faciamus quod dictum est, *Querite primum regnum Dei & iustitiam.* Et ita querentibus primum regnum Dei & iustitiam eius, id est, hoc præponentibus cæteris rebus, vt propter hoc cætera queramus, non debet subesse sollicitudo ne illa desint, quæ huic vitæ propter regnum Dei sunt necessaria. Dixerat enim superius: *Scit pater vester quia horum omnium indigetis.* Et ideo cum dixisset: *Querite primum regnum Dei & iustitiam eius:* non dixit, deinde querite ista, quamuis sint necessaria: sed ait, *Hæc omnia apponentur vobis,* id est consequenter, si illa queratis, sine vilo vestro impedimento: ne cum ista queritis, illinc auertamini, aut ne duos fines constituatis, vt & regnum Dei propter ista necessaria appetitis, sed hæc potius propter illud. Ista vobis non deerunt, quia duobus dominis seruire non potestis. Duobus autem dominis seruire conatur, qui & regnū dei pro magno bono appetit, & hæc temporalia. Sicut enim omnes militantes annonam & stipendium accipiunt, sic omnes euangelizantes accipiunt victum & tegumentum. Sed non omnes propter reipublicæ salutem militant, sed propter illa quæ accipiunt. Sic non omnes propter salutem Ecclesiæ ministrant Deo, sed propter hæc temporalia, quæ tanquam annonam & stipendium consequuntur, aut etiam & propter hoc, & propter illud. Sed supra iam dictum est: *Non potestis duobus dominis seruire.* Ergo simplici corde tantummodo propter regnum dei debemus operari bonum ad omnes: non autem in hac operatione vel solam, vel cum regno dei mercedem temporalium cogitare.

Ira & dominus ordinauit ijs qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuere. Ego autem nullo horum vsus sum.]

Video & alia iumenta domini quæ significantur cum dicitur: *Boui trituri anti os non insinabis.* Dicit enim ipsum iumentum: *Nunquid de bobus pertinet ad Deum?* Propter nos ergo dicit scriptura. Modo ergo producit terra fœnum iumentis: quia dominus constituit, vt qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuant. Misit prædicatores, & ait illis: *Omnia quæ ab ipsis apponentur vobis, manducate. dignus est enim operarius mercedem suam.* Cum enim dixisset, *quæ apponentur vobis manducate,* ne illi diceret, *Improbi erimus ad mentes alienas.* Cum indigebimus, vis nos ita esse frontofos? Non inquit. *Non est illa donatio eorum, sed vestra merces.* Sed cuius rei merces? *Quid dant? Quid accipiunt? Dant spiritalia, accipiunt carnalia.* Dant aurum, accipiunt fœnum, omnis enim caro fœnum, & claritas carnis flos fœni, omnia temporalia quæ tibi superfluent & abundant, fœnum iumentorum est. *Quare? Quia carnalia sunt.* Audi quorum iumentorum sit fœnum. *Si nos vobis spiritalia seminauimus, magnum est si carnalia vestra metamus.* Hoc Apostolus dixit, talis annunciator, tam laboriosus, tam impiger, tam exercitatus, vt id ipsum fœnum donaret terræ. Ego, inquit, nullo horum vsus sum. Ostendit sibi deberi, & non accepit. Nec condemnauit eos qui accepertat quod debebatur. Condemnandi enim erant exigentes indebita, non accipientes mercedem suam. Ille tamen & ipse mercedem donauit. Non quia tibi alius donauit, non debes alteri. Alioquin non eris irrigata terra quæ producit fœnum iumentis. De fructu operum tuorum, inquit, satiabitur terra, producens fœnū iumentis. Tu noli esse sterilis, producat fœnū iumentis. Sed si nolunt iumenta fœnum tuti, non te tamen sterilem inueniant. Accipis spiritalia, redde carnalia. Debata sunt militi, militi reddas. Prouincialis Christi es.

Nam cum liber sim ex omnibus, omnium me seruum feci, vt plures lucrifacerem.]

Producens, inquit Propheta, fœnum iumentis. Et quasi hoc exponens addidit, *Et herbam seruituti hominum.* Ne non intelligeres quod dictum est, *Producens fœnum iumentis,* repetitione exposuit quod præmisit. Quod enim dixit supra fœnum, postea herbam nominauit. Quod autem dixerat iumentis, seruituti hominum dixit. Ergo seruituti, & libertati. Vbi ergo est, *Vos in libertatem vocati estis?* Sed audi eundem ipsum: *Cum enim liber sim ex omnibus, omnium me seruum feci, vt plures lucrifaciam.* Et quibus dixit, *In libertatem vocati estis, quid adiunxit? Tantum ne libertatem in occasione carnis deris: sed per charitatem seruite inuicem.* Quos liberos fecerat, seruos fecit, non conditione, sed tamen Christi redemptione: non neceffitate, sed charitate. *Per charitatem (inquit) seruite inuicem.* Sed Christo seruius (ait) non populis, non carnalibus, nõ infirmis. Bene Christo seruis, si seruis quibus Christus seruiuit. Nonne de illo dictum est, *Bene seruientem plurimis?* In propheta legitur, de nullo nisi de Christo accipi solet. Audiamus tamen propriè & in Euangelio vocem eius. *Quicumque, inquit, in vobis maior voluerit esse, erit vester seruus.* Seruum me tibi fecit qui te suo sanguine liberum fecit. Dicite hoc nobis, quia verum dicetis. Audi illum alio loco: *Nos autem seruos vestros per Iesum.* Bene diligite seruos vestros, sed in domino vestro.

Et factus sum Iudæis tanquam Iudæus, vt Iudæos lucriferem, & e. vbi supra vsque: Omnibus omnia factus sum, vt omnes saluos facerem.]

Hoc totum dixit, non vt fallaciter se fingeret esse quod non erat, sed vt misericorditer eis ita subueniendum esse sentiret, ac si ipse in eodem errore laboraret, non scilicet mentientis astu, sed compatiens affectu, sicut generaliter intulit, *Factus sum infirmis infirmus, vt infirmos lucrifacerem.* Vti sequens conclusio, *Omnibus omnia factus sum, vt omnes lucrifacerem,* ad hoc referenda intelligatur, vt cuiusque infirmitatem tanquam in seipso miseratus appareat. Non enim & cum diceret, *Quis infirmatur & ego non infirmor?* infirmitatem alterius simulasse potius quam doluisse volebat intelligi. *Factus sum, inquit, Iudæis tanquam Iudæus, vt Iudæos lucrifacerem, & cætera vbi supra.* Compensione scilicet misericordiæ, non simulatione fallaciæ. Fit enim tanquam ægrotus qui ministrat ægroti, non

cum se febres habere mentitur, sed cum animo condolentis cogitat, quemadmodum sibi vellet seruire si ipse ægro-
taret.

Quod autem dixi factum Iudæis tanquam Iudæum. & tanquam gentilem gentibus, non mentientis actu, sed compatientis affectu: non hoc ideo dixi, quod misericorditer illa simulauerit, sed quia sic ea non simulauit, faciebat similia Iudæis, quemadmodum nec illa quæ faciebat similia gentibus. Quæ tu quoque commemorasti, atque in eo me, quod nõ ingrate fateor, adiuuisti. Cùm enim abste-
quæuissem in epistola mea, quomodo putetur ideo factus Iudæus tanquam Iudæus, quia fallaciter suscepit sacramenta Iudæorum, cum & gentibus tanquam gentilis factus sit, nec tamen suscepit fallaciter sacrificia gentiũ: Tu respõ-
disti in eo factum gentibus tanquam gentilem, quod præputium receperit, quod indifferenter permisit vesci cibis quos damnant Iudæi. Vbi ego quæro vtrum & hoc simulate fecerit. Quod sicut absurdissimum atque falsissimum est, sic ergo & illa in quibus Iudæorum consuetudini congruebat libertate prudenti, non necessitate feruili, aut quod est indigni, dispensatione fallaci potius quàm fide-
li. Fidelibus enim & ijs qui cognouerunt veritatem, sicut ipse restatur. Nisi forte & hic fallit. *Omnis creatura Dei bona est, & nihil est abijciendum, quod cum gratiarum actione percipitur.* Ergo & ipsi Paulo, non solum vero, verum etiam dispensatori maxime fidei. Nec solum cognitori, verum etiam doctori veritatis, omnis vtiq̃ue in cibis creatura Dei non simulate, sed vere bona erat. Cur igitur nihil simulate accipiendo sacrorũ, cerimoniarumq̃, gentiliũ, sed de cibis & præputium verum sentiendo ac docendo, tamen tanquam gentilis factus est gentibus, & non potuit fieri tanquam Iudæis Iudæus, nisi fallaciter suscipiendo sacramentum Iudæorum? Cur oleastro inserto serua-
uit dispensationis veracem fidem: & naturalibus ramis, non extra sed in arbore constitutis, nescio quod dispensatorum simulationis velamen obtendit? Cur factus tanquam gentilis gentibus, quod sentit docet, quod agit sentit: factus autem Iudæus Iudæis, aliud claudit in pectore, aliud promittit in verbis, in factis, in scriptis? Sed absit hoc sapere. Vtriusq̃ue enim debebat charitatem de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. Ac per hoc omnibus omnia factus est, vt oēs lucrificeret: non mentientis actu, sed compientis affectu. Id est non omnia mala hominum fallaciter agendo, sed aliorum omnium malis omnibus tanquam si sua essent, misericordis medicinz diligentiam procurando. Cùm itaq̃; illa testamenti veteris sacramenta etiam sibi agenda minime recusabat, non immisericorditer fallebat, sed omnino nõ fallens, atque hoc modo à Domino Deo illa vsque ad certi temporis dispensationem iussa esse commendans, à sacrilegis sacris gentium distinguebat. Tunc autem non mentientis astutia, sed compatiens affectu, Iudæis tanquam Iudæus fiebat, quando eos ab illo errore, quo vel in Christum credere nolebant, vel per vetera sacerdotia sua, cerimoniarumq̃ue obseruationes se à peccatis posse mundari fierique saluos existimabant, sic liberari cupiebat, tanquam ipse illo errore teneretur, diligens vtiq̃ue proximum sicut seipsum, & hæc alijs faciens, quæ sibi ab alijs fieri vellet, si hoc illi opus esset. Quod cùm Dominus monuisset, adiunxit: *Hæc est enim lex & propheta.* Hunc compatientis affectum in epistola ad Galatas præcepit dicens: *Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis instruite huiusmodi in spiritu lenitatis, intendens seipsum, ne & teneberis.* Vide si non dixit fieri tanquam ille, vt illum lucrificas, non vtiq̃ue vt ipsum delictum fallaciter ageret, aut se id habere simularet, sed vt in alterius delicto, quid etiam sibi accidere possit, attenderet, atq̃; ita alteri, tanquam sibi ab altero vellet, misericorditer subueniret. Hoc est, non mentientis actu, sed compatientis affectu. Sic Iudæo, sic Gentili, sic cuilibet homini, Paulus in errore vel peccato aliquo constituto, non simulando quod nõ erat, sed compatiendo quia esse potuisset, tanquam qui se hominem cogitaret, omnibus omnia factus est, vt omnes lucrificeret.

Hoc ergo exhibeamus ei cuius infirmitatem portare

uolumus, quod ab illo nobis vellemus exhiberi, si forte nos in ea essemus, & ipse non esset. Ad hoc pertinet quod ipse Apostolus ait: *Omnibus omnia factus sum vt omnes lucrificerem.* Cogitando scilicet in eo vitio etiam se esse potuisse, vnde cupiebat alterum liberari. Compatiẽdo enim potius id agebat, non mentiẽdo, sicut quidam suspicantur, & ij maxime qui mendacijs suis defendendis, quæ negare non possunt, alicuius magni exempli patrocinium quarunt.

Iusto lex posita non est, vt dicit Apostolus. Sed aliud esse in lege, aliud sub lege. Qui est in lege secundum legem agit. Qui est sub lege, secundum legem agit. Ille ergo liber est, iste seruus. Deinde, aliud est lex quæ scribitur & imponitur seruienti. Aliud lex quæ mente conspicitur ab eo qui non indiget literis.

Nescitis quod ij qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium? Sic currite, vt comprehendatis. Omnis autem qui in agone contendit, ab omnibus se abstinere: & illi quidem vt corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam.]

OMnes quidem currunt, dixit in illo stadio, in illo spectaculo: vnus tamen accipit brauium: ceteri victi discedunt, & si perseverauerint in currendo. Sed cum acciperit vnus, remanebunt ceteri, qui similiter laborauerunt? Hoc non est ita. Si quotquot currunt perseveranter currant, omnes accipiunt. Et qui prior venerit expectat vt cum posteriore coronetur. Agonem quippe istum, non cupiditas, sed charitas facit. Omnes currentes amant se, & ipse amor cursus est.

Ego igitur si curro non quasi in incertum, sic pugno non quasi aerem verberans.]

NON vndeunque datur similitudo à scripturis, laudatur ipsa res, sed tantum similitudo inde trahitur. Non enim laudavit iniquum iudicem, qui nolebat audire illam viduam, & nec Deum timebat, nec homines reuerbatur. Et tamen inde similitudinem Dominus traxit. Nec illum lapidauit pigrum, qui tres panes non propter amicitiam dedit petenti, sed tædio victus. Et tamẽ & inde similitudinem dedit. Et de rebus ergo non laudandis, trahuntur secundum modum quendam nonnullæ similitudines. Aut si propterea putatis eundem esse ad Marfos, quia hoc audistis in scriptura Dei, eundem esse ad spectaculum theatri, quia dicit Apostolus. Non sic pugilior quasi aerem cædens. Pugilari enim est enecatim facere, pancratium facere, spectaculum facere. Tam quia hinc ducta est similitudo, spectacula ista nos delectare debent? Aut quia dixit, *Qui in agone contendit, ab omnibus abstinetur est,* propterea agonistica ista vana & ludicra debet affectare Christianus? Attende quid tibi dicatur ad similitudinẽ, quid moneatur ad prohibitionem. Ita ergo & hic data est quædam similitudo de Marfo qui incantat, vt educat alpitem de tenebrosa cauerna.

Sed castigo corpus meum & in seruitutem redigo, ne forte cum alijs prædicauerim ipse reprobus efficiar.]

Suo timore nos terruit, *Quid enim faciet agnus, vbi aries tremis?*

CAPVT X.

NOlo enim vos ignorare fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes in mare transferunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube & in mari, & omnes eandem escam spiritalem manducauerunt, & omnes eundem potum spiritalem biberunt. Bibebant autem de spiritali conseq̃ente eos petra. *Petra autem erat Christus.]*

EXponendo vnum, in cætera introduxit intellectum. Si enim petra Christus propter firmitatem, cur nõ & manna Christus, tanquam panis viuus qui de calo descendit, quo verè qui vescuntur spiritaliter viuunt? Nam illi veterem figuram carnaliter accipientes, mortui sunt. Sed cùm dicit Apostolus, *Eundem cibum spiritalem manducauerunt, ostendit & illud spiritaliter intelligi in Christo: sicut & potum cur spiritalem dixisset aperuit, cum subiunxit: Petra autem erat Christus.* Quo aperto, cuncta fulserunt. Cur ergo

Ex lib. qu. 83.

Ex tractatu. Psal. 1.

Ex tractatu. Psal. 39.

Ex tractatu. Psal. 57.

Ex serm. de verb. Apost.

Ex lib. cõt. Faustum. cap. 16.

non & nubes & columna Christus, quia rectus & firmus & sulciens infirmitatem nostram, per noctem lucens, per diem non lucens, ut qui non vident videant, & qui vident cæci fiant? Rubet & mare rubrum, baptismus utique Christi sanguine consecratus. Hostes sequentes à tergo moriuntur, peccata præterita. Ducitur populus per desertum. Baptizati omnes nondum perfructes promissa patria, sed quod non vident sperando, & per patientiam expectando, tanquam in deserto sunt. Et illic laboriosa & periculosa tentationes, ne reuertantur corde in Aegyptum. Nec ibi tamen Christus deserit. Nam & illa columna non recedit, & morsus mortiferi serpentum, exaltato & respectu æneo serpente sanantur. Quod verbis ipsius domini declaratur:

Ioan. 3.

Sicut exaltauit, inquit, Moyses serpentem in eremo, sic exaltari oportet filium hominis, ut omnis qui crediderit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam.

Extrahit.

Psal. 113.

Agyptus autem quoniam interpretatur afflictionem, vel afflictionem, vel comprimentem, sæpè in imagine ponitur seculi huius, à quo spiritaliter recedendum est, ne simus iugum ducentes cū infidelibus. Sic enim quisq; Hierusalem cælestis fit ciuis idoneus, cum primo huic seculo renunciauerit: quemadmodum ille populus in terrâ promissionis induci non potuit, nisi prius ab Agypto recederet. Sed sicut ille non inde discessit nisi diuino presidio, ita nemo corde ab hoc seculo auertitur, nisi dominicæ misericordiæ munere adiutus. Quod enim illic semel præfiguratum est, hoc in isto sine seculo, in hac (sicut B. Ioannes scribit) hora nouissima, quotidianis Ecclesiæ scetibus in vnoquoque credente completur. Audite Apostolum doctorem gentium docentem & instruentem.

Hac autem figura nostra facta sunt.]

Certè manifestum est, non humana suspitione, sed Apostolico, id est diuino, & dominico magisterio. Deus enim loquebatur in eis. Et quamuis de carnis nubibus, tamen dominus intonabat. Certè ergo tanto testimonio manifestum est, illa omnia figurate gesta, nunc in nostra salute compleri, quia tunc futura prænucciabantur, nunc præterita leguntur, & præsentia cognoscuntur. Quid est charissimè? Qui vos cognoscitis Israelitas secundum semen Abraham, qui estis domus Iacob secundum promissionem hæredes, cognoscite vos etiam exisse de Agypto qui huic seculo renunciauistis: exisse de populo barbaro, qui confessione pietatis vos à blasphemis gentium seiuuistis. Non est enim lingua uestra, sed barbara, quæ Deum laudare non nouit, cui vos cantatis Alleluia. *Facta est enim Iudæa sanctificatio eius in vobis.* Non enim qui in manifesto Iudæus est, neq; quæ in manifesto in carne est circumcisio, sed qui in occulto Iudæus est, & circumcisio cordis. Interrogate ergo corda uestra. Si ea circumcidit fides, si purgavit confessio, in vobis facta est Iudæa sanctificatio eius, in vobis Israel potestas eius. Dedit enim vobis potestatem filios Dei fieri.

Et omnes per mare transferunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube & mari, & omnes eandem escam spiritalem manducauerunt, & omnes eundem potum spiritalem biberunt.]

Quando autem manducauit manna populus Israel? Cùm transisset mare rubrum. Mare rubrum autem quid significat? Audi Apostolum: *Nolo autem vos ignorare fratres, quia omnes patres nostri sub nube fuerunt & omnes per mare transferunt.* Quid est per mare transferunt? Quasi quæres ab illo, securus ait: *Et omnes per Moysem baptizati sunt in nube & in mari.* Si ergo figura maris tantum valuit, species baptismi quantum valebit? Si quod gestum est in figura, traiectum populum ad manna perduxit, quid exhibebit Christus in veritate baptismi sui, traiecto per eum populo suo? Per baptismum suum traiecit credentes occisis omnibus peccatis, tanquam hostibus consequentibus: sicut in illo mari omnes Aegypti perierunt. Quo traiecit fratres mei, quo traiecit per baptismum Iesus, cuius figuram tunc gerebat Moyses qui per mare traieciebat?

Extrahit. euangelij secundum Ioan. 12.

Ioan. 6.

Quo traiecit? Ad manna. Quid est manna? *Ego sum, inquit, panis viuus qui de celo descendi.* Manna accipiunt fideles, iam traiecti per mare rubrum. Quare mare rubrum? Iam mare, quare & rubrum? Si significabat mare illud ru-

brum, baptismum Christi, vnde rubet baptismus Christi, nisi Christi sanguine consecratus? Quo ergo perducit credentes & baptizatos? Ad manna. Ecce dico manna. Notum est quid acceperint Iudæi, populus ille Israel. Notum est quid illis pluisset deus de celo, & nesciunt carechumeni quid accipiant Christiani. Erubescant ergo quia nesciunt. Transeant per mare rubrum, manducant manna, ut quomodo crediderunt in nomine Iesu, sic se ipsi credat Iesus.

*Patres vestri, inquit, manducauerunt manna, & mortui sunt. Quid est vnde superbitis? Manducauerunt manna & mortui sunt. Quare manducauerunt, & mortui sunt? Quia quod videbant credebant, quod non videbant non intelligebant. Idè patres vestri, quia similes estis illorum, & infidelium filiorum, infideles patres. Nam quantum pertinet fratres mei ad mortem istam visibilem & corporalem, nunquid nos non morimur qui manducamus panem de celo descendente? Sic sunt mortui & illi, quemadmodum & nos sumus morituri, quantum attinet (ut dixi) ad mortem huius corporis visibilem atque carnalem. Quantum autem pertinet ad illam mortem, de qua terret dominus, quia mortui sunt patres istorum, manducauit manna & Aaron, manducauit manna & Moyses, manducauit manna & Phinees, manducauerunt ibi multi qui domino placuerunt, & mortui non sunt. Quare? Quia visibilem cibum spiritaliter intellexerunt, spiritaliter esurierunt, spiritaliter gustauerunt, ut spiritaliter satiarerent. Nam & nos hodie accipimus visibilem cibum: sed aliud est sacramentum, aliud virtus sacramenti. *Patres nostri manna manducauerunt & mortui sunt.* Non quia malum erat manna, sed quia male manducauerunt. *Hic est panis qui de celo descendit.* Hunc panem significauit manna, hunc panem significauit altare Dei. Sacramenta illa fuerunt, in signis diuersa sunt, in re quæ significatur paria sunt. Apostolum audi: *Et omnes eandem escam spiritalem manducauerunt.* Spiritalem utique eandem. Nam corporalem, alteram. Quia illi manna, nos aliud. Spiritalem verò, quam nos. Sed patres nostri, non patres illorum, quibus nos similes sumus, non quibus illi similes fuerunt. Et adiungit: *Et omnes eundem potum spiritalem biberunt.* Aliud illi, aliud nos, sed specie visibili, quod tamen idem significaret virtute spiritali. Quomodo enim eundem potum? *Bibebant, inquit, de spiritali sequenti petra. Petra autem erat Christus.* Inde panis, inde potus. Petra Christus in signo, verus Christus in verbo, & in carne. Et quomodo biberunt? Percussa est de virga bis petra. Gemina percussio, duo ligna crucis significat. Hic est ergo panis de celo descendens, ut si quis ex ipso manducauerit non moriatur, sed quod pertinet ad virtutem sacramenti, non quod pertinet ad visibilem sacramentum: qui manducat intus, non foris: qui manducat in corde, non qui premit dente.*

Et omnes per mare transferunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube & in mari. Et omnes eandem escam spiritalem manducauerunt, & omnes eundem potum spiritalem biberunt. Mare rubrum significat baptismum. Moyses, ductor per mare rubrum, significat Christum. Populus transiens, significat fideles. Mors Aegyptiorum, significat abolitionem peccatorum. In signis diuersis, eadem fides. Significata ergo sunt omnia: non eadem credebant per quos hæc signa ministrabantur, per quos ea quæ credimus prophetata prænucciabantur? Utique credebant. Sed illi ventura esse, nos autem venisse. Idè & sic ait: *Eundem potum spiritalem biberunt.* Sed spiritalem eundem: nam corporalem non eundem. Quid enim illi biberunt? *Bibebant enim de spiritali sequenti petra. Petra autem erat Christus.* Videte autem fide manente, signa variata. Ibi petra Christus. Nobis Christus, quod in altare dei ponitur. Et illi pro magno sacramento eiusdem Christi biberunt aquam profluentem de Petra. Nos quid bibamus, norunt fideles. Si speciem visibilem intendas, aliud est. Si intelligibilem significationem, eundem potum spiritalem biberunt.

Profecto erant etiam in illo populo qui intelligerent, habentes fidem quæ postea reuelata est, non ad legis litteram, sed ad gratiam spiritus pertinentem. Non enim sine

Extrahit. euangelij secundum Ioan. 20.

Exod. 17.

Extrahit. euangelij secundum Ioan. 45.

Extrahit. euangelij secundum Psal. 77.

ipsa fide fuerant, qui eius in Christo futuram revelationem prævidere & prænunciare potuerunt, cum & illa vetera sacramenta, significantia fuerint futurorum. An soli prophetae habebant hanc fidem, non & populus? Imò vero etiam qui prophetas fideliter audiebāt, eadem adiuebantur gratia, vt intelligerent quod audiebant. Sed vtiq; Sacramentum regni cælorum velabatur in veteri testamento, quod plenitudine temporis reuelaretur in nouo. Ait Apostolus: *Et omnes eundem cibum spiritalem manducauerunt, & omnes eundem potum spiritalem biberunt. Bibebant autem de spiritali sequenti eos petra. Petra autem erat Christus.* Idem itaq; in mysterio cibus & potus illorum, qui & noster. Sed significatione idem, non specie. Quia idem ipse Christus illis in petra figuratus, nobis in carne manifestatus. Sed non, inquit, in omnibus illis beneplacitum est Deo. Omnes quidem eundem cibum spiritalem manducauerunt, & eundem potum spiritalem biberunt, id est spiritale aliquid significantia.

Bibebant autem de spiritali consequenti eos petra. Petra autem erat Christus.

Sicut enim mos est diuinorum in scripturis sanctis mysteriorum, vt idem homo aliasiam atque aliam pro re aliqua significantia personam gerat, tunc Moyses populi Iudæorum sub lege positi personam gerabat, eumque in prophetica prænuntiatione figurabat. Sicut ergo Moyses petram virga percussit, de Dei virtute dubitauit: ita ille populus qui sub lege per Moysen data tenebatur, Christum ligno crucis affigens, cum virtutem Dei esse non credidit. Sed sicut percussa petra, manauit vnda sitientibus, sic plaga dominicæ passionis, effecta est vnda credentibus. Habemus enim de hac re præclarissimam ac fidelissimam vocem Apostoli cum inde loqueretur dicentis: *Petra autem erat Christus.*

Quod de petra, aquaeducta est, Apostolus Paulus quid esset exposuit, vbi ait: *Et omnes eundem potum spiritalem biberunt. Bibebant autem de spiritali sequenti petra, petra autem erat Christus.* Significata est ergo de Christo profluens gratia spiritalis, qua interior sitis irrigaretur. Sed & quod virga petra percussit, crux Christi figuratur. Ligno enim accedente ad petram, gratia ista manauit. Et quod bis percussit, euidētius significat crucem. Duo quippe ligna sunt crucis.

Nam qui dirupit mare, & traiecit eos, & statuit aquas quasi in vtres, vt sic stare vnda quasi fuisset inclusa, potest per suam gratiam cohibere fluida & labētia concupiscentiarum carnalium, cum fideliter huic seculo renunciat, vt tanquam inimicis peccatis omnibus perdeletis, fidelium populus per sacramentum baptismatis traiciatur. Qui deduxit eos in nube Dei, & tota nocte in illuminatione ignis, potest etiam spiritaliter dirigere itinera, si ad eum clamet fides: *Itinera mea dirige secundum verbum tuum.* De quo & alibi dicitur: *Ipse enim rector faciet gressus tuos, & itinera tua in pace producet, per Iesum Christum Dominum nostrum, cuius in hoc seculo tanquam in die sacramentum manifestatum est in carne, velut in nube.* In iudicio vero tanquam nitore nocturno, quia tunc erit magna tribulatio seculi tanquam ignis, & lucebit iustis, & ardebit iniustis. *Qui dirupit in deserto petram, & adauit eos sicut in abisso multa, potest vti que sitienti fidei donum Spiritus sancti, quod illa res gesta spiritaliter significabat, infundere de spiritali sequenti petra, quod est Christus, qui stabat & clamabat: Si quis sitit, veniat ad me & bibat. Qui biberit de aqua, quam ego dabo ei, flumina aquæ viue fluent de ventre eius.* Hoc enim dicebat, sicut in Euangelio legitur, *de spiritu quem accepturi erant credentes in eum.* Ad quem velut virga, lignum passionis accessit, vt emanaret credentibus gratia. Non est dictum, Petra significabat Christum, sed *petra erat Christus.* Nec dictum est, bonum semen significat filios regni: aut zizania significat filios maligni: sed dictum est, *Bonum semen, hi sunt filij Regni: zizania autem filij maligni.* Sic ergo solet loqui scriptura, res significantes tanquam eas que significantur appellans.

Multum hæc locutio notanda est, vbi aliqua significantia, earum rerum quas significant nomine appellantur.

Inde est quod ait Apostolus: *Petra autem erat Christus.* Non ait, Petra significabat Christum. Soler res quæ significant, eius rei nomine quam significat nuncupari, sicut scriptum est, *septem spicae, septem anni sunt.* Non enim dixit septem annos significant. Ergo septem boues, septem anni sunt, & multa huiusmodi. Hinc est quod dictum est: *Petra autem Christus.* Non enim dixit, petra significabat Christum, sed tanquam hoc esset quod vti que per substantiam non hoc erat, sed per significationem.

Omnia significantia videntur quodammodo earum rerum quas significant sustinere personas, sicut dictum est ab Apostolo: *Petra erat Christus.* quoniam petra illa de qua hoc dictum est, significabat vti que Christum.

Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo. Nam prostrati sunt in deserto. Hæc autem in figura facta sunt nostri, vt non simus concupiscentes malorum sicut & illi concupierunt, neque idololatra efficiamini sicut quidam ex ipsis, quemadmodum scriptum est. Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. Neque fornicemur sicut quidam ex ipsis fornicati sunt. Et ceciderunt vna die viginti tria milia. Neque tentemus Deum, sicut quidam eorum tentauerunt, & a serpentibus perierunt. Neque murmuraueritis sicut quidam eorum murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore.]

Cum dicit, *Non in pluribus eorum:* erant ergo ibi aliqui in quibus beneplacitum est Deo. Et cum essent omnia communia sacramenta, non communis erat omnibus gratia, quæ sacramentorum virtus est: sicut & nunc iam reuelata fide, quæ tunc velabitur, omnibus in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti baptismatis commune est lauacrum regenerationis, sed ipsa gratia, cuius ipsa sunt sacramenta, qua membra corporis Christi cum suo capite regnatura sunt, non communis est omnibus. Nam & hæretici habent eundem baptismum, & falsi fratres in communione Catholici nominis. Ergo & hic rectè dicitur, *Sed non in omnibus illis beneplacitum est Deo.* Cum enim dixisset Apostolus, *Sed non in omnibus illis beneplacitum est Deo,* ita ostendens fuisse ibi etiã illos in quibus beneplacitum est Deo, continuo subiicit: *Prostrati enim sunt in deserto.* Deinde adiunxit: *Hæc autem figura nostra facta sunt, vt non simus concupiscentes mala, sicut & illi concupierunt, neque idolis seruientes, sicut quidam eorum, sicut scriptum est: Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. Neque fornicemur sicut quidam eorum fornicati sunt, & ceciderunt vna die viginti tria milia. Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tentauerunt, & a serpentibus perierunt. Neque murmuraueritis sicut quidam eorum murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore.* Omnia autem hæc in figura contingebant illis. Scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines seculorum deuenerunt. Nobis ergo ista potius cantata sunt. Vnde in hoc Psalmo inter cetera dictum est, *Vt cognoscat generatio altera, filij qui nascuntur & exurgent.* Porro si ille interitus a serpentibus, & ab exterminatore illa perditio, & gladij trucidatio figuræ fuerunt, sicut euidenter dicit Apostolus, cum illa omnia contigisse manifestum sit, non enim ait, in figura dicebantur, vel in figura sunt scripta, sed *in figura,* inquit, *contingebant illis,* quando maiore diligentia pieratis, cauendæ sunt pœnæ quarum figuræ illæ fuerunt? Proculdubio quippè, sicut in bonis rebus multo amplius bonum est in eo quod per figuram significatur, qui in ipsa figura, ita & in malis longè vti que peiora sunt quæ significantur figuris. Nam sicut terra illa promissionis, quo ille populus ducebatur, in comparatione regni cælorum nihil est, quo Christianus populus ducitur: ita & pœnæ illæ quæ figuræ fuerunt, quantumlibet sint atroces, in comparatione pœnarum quas significant, nihil sunt.

Euangelium legi veteri comparans dominus, & non illud malum quod homines ante didicerant, sed quod ipse docebat perfectius esse contestans: *Audistis, inquit, quia dictum est: Non occides. Qui autem occiderit, reus erit iudicio. Ego autem dico vobis: Quicumque iratus fuerit fratri suo, reus erit iudicio. Qui autem dixerit Racha, reus erit consilio. Qui autem dixerit fatue, reus erit gehenna ignis. Quid tam paruum in peccatis, quam fratri dicere fatue? Quid tam magnum in*

Ex lib. qu.
Lea. tit. 59

Ex lib. de
ciuit. Dei.
18.

Ex 1684-
11.
Psal. 77.

Psal. 77.

Ex lib. cõd.
inimicam
legis &
Propheta.

supplicij, quàm gehenna ignis? Si in lege vel Prophetis iste inuenisset aliquem dicentem fratri suo fatue, lapidari iustum fuisse diuinitus, quantæ Deum crudelitatis argueret? Quis autem non dico lapidari, sed per singulos artus, immò per singula corporis frustra, paulatim atque minutatim viuens & sentiens, dilaniari consumique maluisset, quàm gehennæ ignibus mancipari? Absistatamen vt crudeliorum quiscumq; dicat Euangelij dominum, quam legis Deum, intelligens vtriusque esse vnum & eundem Deum, in lege ferrentem carnalibus, in Euangelio spiritualibus pœnis, & ibi & hic fidelem, nusquam crudelem. Ita est in omnium hominum qui puniuntur, vel corripiuntur in veteri testamento, longè mitioribus quam leguntur in Euangelio corporalibus pœnis. Quod enim diluuium comparari potest æternis pœnis? Quæ cædes? Quæ vulnera? Quæ corporum mortes cruciatibus sempiternis? Viginti quatuor millia cadentium tantò buccarum strepitu inflat infans, quasi non innumerabilia millia quotidie moriantur toto orbe terrarum. Sed transitoria ista corporis mors est. Quis vero æstimare possit, quot milia stabunt ad sinistram ex omnibus gentibus, quæ sempiternis damanda sunt ignibus? Quis autem vtriusq; bet-sexus homo nõ mallet gladio trucidari, etiam illo modo quo trucidauit sacerdos Phinees fornicarios in ipso complexu nefariæ voluptatis, terribile constituens aduersus execrandas libidines vltionis exemplũ, propter quod factum maximè Deo placuit: Quis inquam, nõ mallet tali genere mortis interfici, quis non postremo igne consumi, vel ferinis moribus per ipsa pudenda laniari, quam mitti in gehennam ignis æterni?

Ex lib. I. o.
cutionum
Exo. ii. 9.

Neque idololatra efficiamini, sicut quidam ex ipsis, quemadmodum scriptum est. Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere.

Consurrexerunt in Aaron, & dixerunt ei. Notandum totum pro parte positum. Apostolus enim, sicut reuera erat, quosdam eorum dixit hoc fecisse, nõ totum populum, vbi ait: Neque idolis seruiamus, sicut quidam illorum.

Ex lib. qu.
83.

Facilis ad lusum pueritia. Quid autem lusui puerili tam simile est, quam idola colere: quando & Apostolus ad hoc retulit hoc genus superstitionis, cum ait: Neque idolis seruiamus, quemadmodum quidam eorum, sicut scriptum est, Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere?

Neque tentemus Christum sicut quidam eorum tentauerunt, & à serpentibus perierunt.

Ex lib. cor.
Maxim.

Satis apparet Patris & Filij & Spiritus sancti vnã esse virtutem, vnã deitatem, vnã maiestatem, vnã gloriam, quia ipsa Trinitas est vnus dominus Deus noster. De quo dictum est: Audi israel. Dominus Deus tuus, Deus vnus est. Tunc autem dictum est, quando Dominus solus deducebat eos, & non fuit in eis Deus alienus. Neque enim non eos deducebat & Christus. Cũ dicat Apostolus: Neque tentemus Christum, sicut quidam illorum tentauerunt. Aut Christus non est Deus, aut Christus Deus est alienus? Hic est ergo Deus Pater & Filius & Spiritus sanctus, Trinitas vnus Deus: cui vnũ iubemur, ea qua non nisi Deo debetur seruitute seruire, cum audimus: Dominum Deum tuum adorabis & illi soli seruias. Neque enim hac seruitute nõ seruimus Christo cuius membra sumus, aut Spiritui sancto, cuius templum sumus. Hæc Trinitas vnus Deus, dicit, Ego sum Dominus, & non est alius præter me. Neque enim non est Dominus Christus, quem vós quoq; Deum & Dominum confitemini, aut Spiritus sanctus non est Dominus domus suæ, hoc est templi sui. Ipse est quippe spiritus Dominus de quo dicitur: Dominus autem spiritus est. Vbi autem spiritus Domini, ibi libertas. Hæc est Trinitas vnus Deus. De quo dicit Apostolus: Nullus Deus nisi vnus. Non enim cum hoc Auditis, Deum negare vnigenitum audetis. Hic Deus, Trinitas dicit: Ego sum qui sum, & non sum mutatus. Non enim mutatus est Christus. Cui dicitur: Mutabis celos, & mutabuntur. Tu autem idem ipse es. Aut mutabitur spiritus veritatis, cum sit immutabilis veritas. Qui nos super omne genus serpentium calcare spiritaliter iussit, ipse est & prophetarum Deus, qui populo infidelis ad significanda pec-

Luc. 4.
Deut. 32.

2. Cor. 3.

Exod. 3.

Psal. 101.

Ex lib. cor.

in me, le-

gu & Pro-

phet.

cara, quorum veneno inuitibiler moriebantur, visibiles serpentes, quibus admonerentur, immitit, & plaga emendatoria mortes animarum mortibus corporum figurauit.

Hæc autem omnia in figura contingebant illis. Scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines seculorum denenerunt.]

Temporalium quidem promissiones testamento veteri contineri, & ideo vetus testamentum appellari nemo nostrum ambigit, quodque æternæ vitæ promissio, regnumque cælorum, ad nouum pertinet testamentum. Sed in illis temporalibus, figuras fuisse futurorum que implerentur in nobis, in quos fines seculorũ obuenit, non suspicatio mea, sed Apostolicus intellectus est, dicente Paulo cum de talibus loqueretur: Hæc omnia figura nostra fuerunt. Et iterum: Hæc omnia in figura contingebant illis, scripta sunt autem propter nos, in quos fines seculorum obuenit.

Non ergo vetus testamentum ad consequendas illas promissiones, sed ad intelligendas in eis noui testamenti prænuntiationes accipimus. Veteris quippe testificatio, fidem nouo conciliat. Vnde Dominus posteaquam resurrexit à mortuis, seque non solum intuendum discipulorũ oculis, sed etiam contrectandum manibus obtulit, ne quid tamen cum suis mortalibus & carnalibus sensibus fallaciter agi arbitrentur, magis eos de veterum librorum testificatione firmavit, dicens:

Oportebat impleri omnia qua scripta sunt in lege Moysi & Prophetis & Psalmis de me. Non itaque spes nostra, in temporalium rerum promissione defixa est, quandoquidem nec ipsos illius temporis sanctos & spirituales viros Patriarchas & Prophetas, his terrenis rebus fuisse ditos credimus. Intelligebant enim reuelante sibi spiritu Dei, qui tempore illi congrueret, & quibus modis Deus per illas omnes res gestas & dictas, futura figuranda & prænuntianda decerneret: magisque desiderium eorum de nouo testamento erat. Sed præsens functio corporalis, ad significanda noua ventura, pollicitationibus veteribus præbebatur. Ita illo hominum non tantum lingua, sed & vita prophetica fuit. Carnalis autem populus, promissis vitæ præsentis inhærebat. De quo tamen etiam populo nihilominus significabantur futura.

Isti omninò nesciunt quid intersit inter præcepta vitæ agendæ, & præcepta vitæ significandæ. Exempli gratia: Non concupisces, præceptum est agendæ vitæ. Circumcides omnem masculum est aucto die, præceptum est significandæ vitæ. Ex hac quippe impericia Manichæi, & omnes quibus displicent literæ veteris testamenti, quicquid Deus mandauit priori populo ad celebrandum vmbra futurorum, non intelligentes, & ea modo non obseruari animaduertentes, ex more præsentis temporis illa reprehendunt, quæ vtique illi tempore congruebant, quo ista quæ nunc manifestata sunt, ventura significarentur. Sed quid dicituri sunt aduersus Apostolum qui ait, Hæc omnia in figura contingebant illis scripta sunt propter nos in quos fines seculorum obuenit? Ecce ipse aperuit cur illæ literæ accipiantur à nobis, & cur illa rerum signa iam necesse nõ sit vt obseruentur à nobis. Cũ enim dicit: Scripta sunt propter nos, proculdubio demonstrat quanta nobis cura legenda & intelligenda, & in quanta auctoritate habenda sint, quia propter nos vtique scripta sunt. Cũ vero dicit, Figura nostra fuerunt, & in figura contingebant illis, ostendit iam non opus esse vt cum res ipsas manifestatas agimus, figurarum prænuntiantium celebrationi seruiamus. Vnde dicit alio loco: Nemo ergo vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomenia, aut sabbatorum, quod est vmbra futurorum. Hic etiam cum dicit: Nemo vos in eis iudicet, declarat quã non sit necesse, vt iam hæc obseruentur. Cũ autem dicit, Quod est vmbra futurorum, ostendit quã oportuerit vt illo tempore obseruentur quo ista quæ iam nobis manifestata eluxerunt, per tales vmbra figurarum futura prædicebantur.

Longum est singula commemorare, cum ita concludat Apostolus, & dicat: Hæc autem in figura contingebant illis. Scripta sunt autem propter nos, in quos fines seculorum denenerunt.]

Ex lib. cor.
Fausum.
cap. 4.

Luc. 21.

Exod. 11.
Exod. 20.

Coleff. 1.

Ex lib. cor.
tit. 84.

runt. Finis autem seculorum, tanquam senectus veteris hominis, cum totum genus humanum tanquam vnum hominem constitueris, sexta aetate signatur, qua dominus venit. Sunt enim aetates sex etiam in vno homine. Infantia, pueritia, adolescentia, iuuentus, gravitas, & senectus. Prima igitur humani generis aetas est, ab Adam vsque ad Noe. Secunda à Noe vsque ad Abraham, qui articuli sunt euidentissimi atque notissimi. Tertia ab Abraham vsque ad David: sic enim Matthaeus Euangelista partitur. Quarta à David vsq; ad transmigratiōem in Babyloniam. Quinta à transmigratiōem in Babyloniam vsq; ad aduentum domini. Sexta ab aduentu Domini, vsque ad finem seculi speranda est, qua exterior homo tanquam senectute corrumpitur, qui etiam vetus dicitur, & interior renouatur de die in diem. Inde requies sempiterna est, quae significatur sabbato. Huic rei congruit, quod homo sexto die factus est ad imaginem & similitudinem Dei.

Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat.

Multos enim à perniciosa elatione reprimat quod ait Apostolus: *Quapropter qui videtur stare, videat ne cadat.* Voluntate autem sua cadit qui cadit, & voluntate Dei stat qui stat. Potens est enim deus statuere illum. Non ergo se ipse, sed deus. Sed tamen bonum est non altum sapere, sed timere.

Tentatio vos non apprehendat, nisi humana.

Sunt igitur tentationes per Satanam, nō potestate eius, sed permissu domini, ad homines aut pro suis peccatis puniendos, aut pro Dei misericordia probandos & exercendos. Et interest plurimum in qualem quisque tentatione incidat. Non enim in talem incidit Iudas qui vendidit dominum, in qualem incidit Petrus, cum territus dominum negauit. Sunt etiam humanae tentationes, credo cum bono quisque animo, secundum humanam tamen fragilitatem in aliquo consilio labitur, aut irritatur in fratrem studio corrigendi, paulò tamen amplius quam christiana tranquillitas postulat. De quibus Apostolus dicit: *Tentatio vos non apprehendat nisi humana.* Cum idem dicat: *Fidelis Deus qui vos non sinat tentari supra quam potestis ferre, sed faciet cum tentatione etiam exitum ut possitis sustinere.* In qua sententia satis ostendit non id nobis orandum esse vt non tentemur, sed ne in tentationem inducamur. Inducimur enim si tales acciderint quas ferre non possumus. Sed cum tentationes periculosae, in quas inferri atque induci perniciosum est, aut prosperis rebus temporalibus, aut aduersis oriantur, nemo frangitur aduersarum molestia, qui prosperarum delectatione non capitur.

Homines enim sumus. Vnde aliquid aliter sapere quam se res habet, humana tentatio est. Nimis autem amando sententiam, aut inuidendo melioribus vsque ad praecedendae communionis, & condendi schismatis, vel haereticis sacrilegium peruenire, diabolica est praesumptio. In nullo autem aliter sapere quam se res habet, angelica perfectio est. Quia itaque homines sumus, sed spe angeli, quibus aequales in resurrectione futuri sumus, quam diu non habemus perfectionem angeli, non habemus praesumptionem diaboli. Ideò dicit Apostolus: *Tentatio vos non apprehendat nisi humana.* Humanum est ergo aliquid aliter sapere. Propterea dicit alio in loco: *Quotquot ergo perfecti, hoc sapimus. Et si quid aliter sapitis, hoc quoque vobis deus reuelabit.* Quibus autem reuelat cum voluerit siue in hac vita, siue post hanc vitam, nisi ambulantis in via pacis, & in nullam praedicationem deuiantis? Ideo quoque Apostolus cum dixisset, *Et si quid aliter sapitis, hoc quoque vobis deus reuelabit, ne putarent praeter viam pacis quod aliter sapiebant, sibi posse reuelari, continuo addidit: Verumtamen in quod peruenimus in eo ambulamus.*

Fidelis autem deus est qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione etiam prouentum ut possitis sustinere. Propter quod charissimi mihi, fugite ab idolorum cultura. Ut prudentibus loquor, vos ipsi iudicatis quod dico.

Aliter dicimus, non mihi habuit fidem: aliter, non mihi seruauit fidem. Nam illud est, non credidit quod dixi: illud, non fecit quod dixit. Secundum hanc fidem qua credimus, fideles sumus Deo: secundum illam

vero qua fit quod promittitur, etiam deus fidelis est nobis. Hoc enim dicit apostolus: *Fidelis deus qui non vos permittat tentari supra id quod potestis.* Ne futuris tentationibus deficiat infirmus, nec falsa spe decipiendus est, nec terrore frangendus. Dic ei, prepara animam tuam ad tentationem. Et fortè incipit labi contemiscere, nolle accedere. Habes aliud: *Fidelis deus qui non vos permittat tentari supra quam potestis ferre.* Illud enim promittere & praedicere veteras passionis, infirmum confirmare est. Timentem autem nimium, & ex hoc deterrito, cum polliceris misericordiam Dei, non quia tentationes deerunt, sed quia non permittet tentari supra quam ferre, fractum colligare est. Sunt enim qui cum audierint venturas tribulationes, armant se magis, & quasi porum suum struunt. Paruam enim sibi putant fidelium medicinam, sed quaerunt & martyrum gloriam. Sunt autem alij, qui auditis futuris necessario venientibus tentationibus, quas propriè oportet venire christiano, quas nemo sentit, nisi qui voluerit verè esse christianus: imminenti bus ergo sibi talibus franguntur & claudicant. Offer cōsolationis alligamentum, alliga quod fractum est. Dic. Ne timeas: non deserit in tentationibus ille in quem credidisti. *Fidelis deus, qui te non sinat tentari supra quam potestis ferre.* Non hoc à me audis, apostolus est domini qui dicit. Qui etiam dicit: *Vultis experimentum eius accipere qui in me loquitur christus?* Hæc ergo cum audis, ab ipso christo audis, ab illo pastore qui pacificus israel. Illi enim dictum est: *Potasti nos in lachrymis in mensura.* Quod enim ait apostolus, *Non sinat tentari supra quam potestis ferre,* hoc ait propheta: *In mensura.* Tantum tu noli dimittere corripientem & hortantem, terrentem & consolantem, percutientem & sanantem.

Diabolus, potestas quaedam est. Plerumque tamen vult nocere & non potest, quia potestas illa, sub potestate est. Nam si tantum posset nocere diabolus quantum vult, num aliquis iustorum remaneret? aut aliquis fidelium esset in terra? Ipse per vasa sua impellit quasi parietem inclinatum, sed tantum impellit, quantum accipit potestatem. Vt autem non cadat paries, suscipiet dominus: quoniam qui dat potestatem tentatori, ipse tentato praebet misericordiam. Ad mensuram tentare permittitur diabolus. *Et potabis nos (inquit) in lachrymis in mensura.* Noli ergo timere permissum aliquid facere tentatorem. Habes enim misericordissimum saluatorem. Tantum admittitur ille tentare, quantum tibi prodest vt exercearis, vt proberis, vt qui te nescibas, à te ipso inueniaris. Nam vbi vel vnde, nisi de hac dei potestate & misericordia securi esse debemus? secundum illam apostolicam sententiam: *Fidelis deus qui non permittit vos tentari supra id quod potestis.* Et potum dabis nobis in lachrymis in mensura. Quid est in mensura? Audi apostolum: *Fidelis deus qui non permittet vos tentari supra quam potestis ferre.* Ipsa est mensura pro viribus tuis, ipsa est mensura vt erudiaris, vt non opprimaris.

Hæc spes data est corpori christi, quod est ecclesia, qua consolaretur in humilitate sua. Propter quam spem dicit & apostolus paulus: *Si quod non videmus speramus, per patientiam expectamus.* Sed æternorum est spes ista praemiorum. Est alia spes, quæ in humilitate tribulationis plurimum consolatur, quæ sanctitas data est in verbo dei adiutorium gratiae pollicentis, ne quisquam deficiat. De qua redicit apostolus: *Fidelis deus qui non permittet vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione etiam exitum, ut possitis sustinere.* Hanc spem dedit etiam saluator ore suo, quando ait: *Hac nocte postulauit satanas vexare vos sicut triticum, & ego rogavi pro te petre, ne deficiat fides tua.* Hanc spem dedit & in oratione quam docuit, vbi monuit vt dicamus: *Ne nos inferas in tentationem.* Quodammodo enim promittit se daturum suis periclitantibus quod dici voluit ab orantibus.

Dominus proteget te super manum dexterae tuae. Fides tua, manus dexterae tuae, id est potestas quæ tibi data est vt sis inter filios dei, manus est dexterae tuae. Sed quid valet ipsa potestas quam accepit homo nisi dominus protegat? Ecce. Credidit, iam ambulat in fide, infirmus est, inter tentationes agitatur, inter molestias, inter carnales corru-

Ex lib. de
paſtorib.

1. Cor. 13.

Extraſtat.
Pſal. 61.

Pſal. 79.

Extraſtat.
Pſal. 79.

Extraſtat.
Pſal. 118.

Luca 22.

Extraſtat.
Pſal. 120.

ptiones, inter suggestiones cupiditatis, inter versutias & laqueos inimici, Quid valet ergo, qui habet potestatem? Credidit in Christum, ut sit inter filios Dei. Væ homini, nisi & ipsius fidem dominus protegat, id est, ut non permittat tentari supra quam potestis ferre, sicut dicit Apostolus: *Fidelis Deus qui vos non permittet tentari supra quam potestis ferre.* Quamuis iam fideles simus, quamuis iam manus dexteræ nostræ sit in nobis, protegit nos dominus super manum dextræ nostræ. Non nobis sufficit habere manum dexteræ, nisi ille & ipsam manum dexteræ protegat.

Ex eodem
Psalm.

Eccle. 27.

Custodiat Dominus introitum tuum & exitum tuum, ex hoc nunc & vsque in seculum. Exitum, idem custodiat qui & introitum. Quid est introitum? Quid est exitum? Quando tentamur intramus. Quando vincimus tentationem, exitum. Audi introitum. Audi exitum. *Vasa figuli probat fornax, ait scriptura, & homines iustos tentatio tribulationis.* Si sic sunt homines iusti, quomodo vasa figuli, necesse est ut vasa figuli intrant, & non quando intrant iam securus est figulus, sed cum exierint. Dominus autem securus est, quia nouit qui sunt eius, nouit qui in fornace non crepent. Illi non crepent, qui non habent ventum superbiæ. Humilitas ergo custodit in omni tentatione, quia à conuale plorationis ascendimus cantantes canticum graduum. Et custodit dominus introitum, ut salui intremus, sana fide simus, quando accedit tentatio. Et custodit exitum ex hoc nunc & vsque in seculum. Cum enim exierimus ab omni tentatione iam in æternâ nulla tentatio nos terrebbeit, nulla concupiscentia saltem sollicitabit. Audi Apostolum id ipsum commemorantem, quod paulò antè commemorauit: *Fidelis Deus, qui non permittet vos tentari supra quam potestis ferre.* Ecce introitus tuus custoditur. Quando non sinit tibi Deus accidere tentationem quam non potes ferre, introitum tuum custodit. Vide si custodit & exitum. *Sed faciet, inquit, cum tentatione etiam exitum, ut possitis sustinere.*

Ex lib. de
Catechizã-
dis rudib.

Non autem solum per cupiditates diabolus tentat, sed etiam per terrores insultationum & dolorum & ipsius mortis. Quicquid autem homo passus fuerit pro nomine Christi & pro spe vitæ æternæ, & permanens tolerauerit, maior ei merces dabitur. Quia si cesserit diabolo, cum illo damnabitur. Sed opera misericordiæ cum pia humilitate impetrant à domino, ut non permittat seruos suos tentari plus quam possint sustinere.

Ex ser. de
excidio
vrbis Ro.

Feramus ergo quod Deus nos ferre voluerit: qui nobis curandis atque sanandis, quis etiam dolor sit vtilis, sicut medicus nouit. Certè scriptum est: *Patientia opus perfectum habet.* Quod autem erit opus patientiæ, si nihil aduerli patiamur? Cur ergo mala temporalia perpeti recusamus? An fortè perfici formidamus? Sed planè oremus & ingemiscamus ad dominum, ut seruet erga nos quod Apostolus dicit: *Fidelis Deus qui non vos sinet tentari super id quod potestis, sed faciet cum tentatione etiam exitum, ut sustinere possitis.*

Ex ser. de
corpore &
sanguine
Domini.
Ioan. 6.

Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? Et panis quem si angimus, nonne participatio est corporis Christi?

Avdiamus veracem magistrum, diuinum illum redemptorem, commendantem nobis precium nostrum, sanguinem suum. Locutus est nobis de corpore & de sanguine suo, commendans talem escam & talem potum. *Nisi manducaueritis carnem meam, & biberitis sanguinem meum, non habebitis vitam in vobis.* Et hoc dixit de vita, quis aliud quam ipsa vita? Erit autem illa homini mors, non vita qui mendacem putauerit vitam. Ergo & de corpore, & de sanguine suo, dedit nobis salubrem refectionem. Manducant ergo qui manducant, & bibant qui bibunt, esuriant & sitiant. Vitam manducant, vitam bibant. Illud manducare, refici est. Sed sic reficeris ut non deficiat vnde reficeris. Illud bibere quid est, nisi viuere? Manduca vitam, bibe vitam, habebit vitam, & integra est vita. Tunc autem hoc erit, id est vita vnicuique erit corpus & sanguis Christi, si quod in sacramento visibiliter sumitur, in ipsa veritate spiritaliter manducetur, spiritaliter bi-

batur. Qualem vocem domini audistis inuitantis nos? Quis inuitauit quos inuitauit? & quod præparauit? Inuitauit dominus seruos, & præparauit eis cibum seipsum. Quis audeat manducare dominum suum? Et tamen ait: *Qui manducat me, viuunt propter me.* Quando Christus manducatur, vita manducatur. Nec occidit ut manducetur, sed mortuos viuificat. Quando manducatur reficit, sed non deficit. Non ergo timeamus fratres manducare istum panem, ne fortè finiamus illum, & postea quod manducemus non inueniamus. Manducetur Christus. Viuit manducatus, quia resurrexit occisus. Nec quâdo manducamus, partes de illo facimus. Et quidem in sacramento sic fit, & norunt fideles quemadmodum manducant carnem Christi. Vnusquisque accipit partem suam. Vnde & ipsa gratia partes vocantur. Per partes manducatur & manet integer totus. Per partes manducatur in sacramento, & manet integer totus in cælo, manet integer totus in corde tuo. Totus enim erat apud patrem, quando venit in virginem: impleuit illam, nec recessit ab illo. Veniebat in carnem, ut eum homines manducarent: & manebat integer apud patrem, ut Angelos pasceret. Quod enim scitis fratres, & qui scitis, & qui nescitis scire debetis, quando Christus factus est homo, panem Angelorum manducauit homo. Vnde, quomodo, qua via, quibus meritis, qua dignitate panem angelorum manducaret homo, nisi creator angelorum fieret homo? Hoc quod videtis in altari Dei, etiam transfacta nocte vidistis. Sed quid esset, quid sibi velit, quàm magnæ rei sacramentum contineret, nondum audistis. Quod ergo vidistis panis est & calix, quod vobis etiam oculi vestri renunciant. Quod autem fides vestra postulat instruenda, panis est corpus Christi, calix sanguis. Breuiter quidem hoc dictum est, quod fidei fortè sufficiat, sed fides instructionem desiderat. Dicit enim propheta: *Nisi credideritis, non intelligetis.* Potestis ergo modo dicere mihi, Præcipisti ut credamus, expone ut intelligamus. Potest enim in animo cuiusquam, cogitatio talis oboriri. Dominus noster Iesus Christus, nouimus vnde acceperit carnem, de virgine Maria. Infans lactatus est, nutritus est, creuit, ad iuuenilem ætatem perductus est, a Iudæis persecutionem passus est. Ligno suspensus est. In ligno interfectus est. Sepultus est. Tertio die resurrexit, Quo die voluit, in cælum ascendit. Illic reuelauit corpus suum, vnde est venturus ut iudicet viuos & mortuos. Ibi est modo sedens ad dexteram patris. Quomodo est panis corpus eius? & calix, vel quod habet calix, quomodo est sanguis eius? Ita fratres ideo dicuntur sacramenta, quia in eis aliud videtur, aliud intelligitur. Quod videtur speciem habet corporalem. Quod intelligitur, fructum habet spiritalem. Corpus ergo Christi si vis intelligere, Apostolum audi dicentem fidelibus: *Vos estis corpus Christi, & membra.* Si ergo vos estis corpus Christi & membra, mysterium vestrum in mensa domini positum est, mysterium domini accipitis. Ad id quod estis, amen respondetis, & respondendo subscribitis. Audis ergo corpus Christi & respondes amen. Esto membrum corporis Christi, ut verum sit amen tuum. Quare ergo in pane? Nihil hic de nostro afferamus. Ipsum Apostolum item audiamus. Cum ergo de isto argumento loqueretur, ait, *Vnus panis, vnum corpus multi sumus.* Intelligite & gaudete, vnitas, pietas, veritas, charitas. *Vnus panis, vnum corpus multi.* Recolite enim quia panis non fit de vno grano, sed de multis. Quando exorcizabamini, quali molebamini. Quando baptizati estis, quali conspersi estis. Quando Spiritus sanctificationem accepistis, quali cocti estis. Estote quod videris, & accipite quod estis. Hoc Apostolus de pane dixit. Iam de calice quid intelligeremus etiam non dictum satis ostendit. Sicut enim ut sit species visibilis panis, multa grana in vnum conspurguntur, tanquam illud fiat quod de fidelibus ait scriptura sancta: *Erat illis anima & cor vnum in Deum.* sic & de vino fratres recolite vnde sit vnum. Grana multa pendent ad botrum, sed liquor granorum in vnitate confunditur. Ita Dominus Iesus Christus nos significauit, nos ad se pertinere voluit, mysterium pacis & vnitatis nostræ in sua mensa consecrauit. Qui accipit

Ex ser. de
verb. Eu-
angel.

Psalm. 77.

Ex ser. ad
infantes ad
altare de
sacramen.

1. Cor. 12.

Act. 4.

mysterium vnitatis, & non seruat vinculum pacis, non mysterium accipit pro se, sed testimonium contra se. Nulli est aliquatenus ambigendum, tunc vnumquemque fidelium corporis sanguinisq; dominici participem fieri, quando in baptisinate membrum Christi efficitur: nec alienari ab illius panis calicisque consortio, etiam si antequam panem illum comedat & calicem bibat, de hoc seculo in vnitatem corporis Christi constitutus abscedat. Sacramenti quippe illius participatione ac beneficio non priuatur, quando ipse hoc quod illud sacramentum significat, inuenit.

Panis & Calix, non quilibet quasi propter Christum in spicis & in sacramentis ligatum, sicut illi desipiunt, sed certa consecratione, mysticus fit nobis, non nascitur. Proinde quod non ita fit, quamuis panis & calix, alimentum est refectiois, non sacramentum religionis, nisi quod benedicimus, gratiasq; agimus domino in omni eius munere, non solum spiritali, verum etiam corporali. Dominus Iesus ab eis quorum oculi tenebantur ne illum agnoscerent, in fractione panis voluit agnosci. Nouerunt fideles, sciunt quid dicam. Nouerunt Christum in fractione panis. Non enim omnis panis, sed accipiens benedictionem Christi, fit corpus Christi.

Quoniam vnus panis & vnum corpus multi sumus, omnes qui de vno pane & de vno calice participamus.]

Quia Christus passus est pro nobis, commendauit nobis in isto sacramento corpus & sanguinem suum, quod etiam fecit & nos ipsos. Nam & nos ipsius corpus facti sumus: & misericordiam ipsius, quod accipimus, nos sumus. Recordamini: & vos non fuistis, & creati estis. Ad aream dominicam comportati estis: laboribus bouum, id est annunciantium Euangelium triturati estis. Quando Catechumini differebamini, in horreo seruabamini. Nomina vestra dedistis, coepistis moli ieiunij & exorcismis, postea ad aquam venistis & conspersi estis, & panis dominicus facti estis. Ecce quod accepistis. Quomodo ergo videris esse vnum quod factum est, sic vnum estote, vos diligendo, vos tenendo vnam fidem, vnam spem, indiuiduam charitatem. Hæretici quando hoc accipiunt testimonium, contra se accipiunt: quia illi quaerunt diuisionem, cum panis iste indicet vnitatem. Sic & vinum in multis racemis fuit, & modo vnum est. Vnum est in suauitate calicis post pressuram torcularis. Et vos post illa ieiunia, post labores, post humilitatem, post contritionem cordis, iam in nomine Christi, tanquam ad calicem domini venistis, & ibi vos estis in mensa, & ibi vos estis in calice. Nobiscum vos estis. Simul enim hoc sumimus, simul bibimus, quia simul viuimus. *Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in aeternum. Et panis quem ego dabo, caro mea est, pro mundi vita.* Hoc quando caperet caro quod dixit panem carnem? Vocatur caro quod non capit caro: & ideo magis non capit caro, quia vocatur caro. Hoc enim exhorruerunt, hoc ad se multum dixerunt, hoc non posse fieri putauerunt. *Caro mea, inquit, pro mundi vita.* Norunt fideles corpus Christi, si corpus Christi esse non negligant. Fiant corpus Christi, si volunt viuere de spiritu Christi. De spiritu Christi non viuunt nisi corpus Christi. Intelligite fratres mei quid dixerim. Homo es, & spiritum habes, & corpus habes. Spiritum dico qui anima vocatur, quod homo es. Constas enim ex anima & corpore. Habes itaque spiritum inuisibilem, corpus visibile. Dic mihi quid ex quo viuat. Spiritus tuus viuunt ex corpore tuo? an corpus tuum ex spiritu tuo? Respondet omnis qui viuunt ex spiritu viuo. Qui autem hoc non potest respondere, nescio si viuunt. Quid respondet omnis qui viuunt? Corpus utique meum viuunt de spiritu meo. Vis ergo viuere & de spiritu Christi? In corpore esto Christi. Nunquid enim corpus meum viuunt de spiritu tuo? Meum viuunt de spiritu meo, & tuum de tuo. Non potest viuere corpus Christi, nisi de spiritu Christi. Inde est, quod expones nobis Apostolus Paulus hunc panem: *Vnus panis, inquit, vnum corpus multi sumus.* O sacramentum pietatis. O lignum vnitatis. O vinculum charitatis. Qui vult viuere, habet vnde viuat. Accedat, credat, incorporetur, viuificetur.

Non abscedat a compage membrorum, non sit putre

membrum quod secari mereatur, non sit distortum, de quo erubescat. Sit pulchrum, sit apertum, sit sanum, hæreat corpori. Viuat Deo, de Deo. Nunc laboret in terra, vt postea viuat in caelo.

Hunc itaque cibum & potum, societatem vult intelligi corporis & membrorum suorum, quod est sancta Ecclesia in prædestinatis, & vocatis, & iustificatis, & glorificatis sanctis & fidelibus eius. Quorum primum iam factum est, id est prædestinatio. Secundum & tertium & factum est & fit, & fiet, id est vocatio & iustificatio. Quartum verò nunc in spe est, in re autem futurum est, id est glorificatio. Huius rei sacramentum, id est vnitatis corporis & sanguinis Christi, alicubi quotidie, alicubi certis interuallis dierum, in Dominico præparatur, & de mensa Dominica sumitur quibusdam ad vitam, quibusdam ad exitium. Res verò ipsa cuius sacramentum, est omni homini ad vitam, nulli ad exitium, quicumque eius particeps fuerit. *Caro enim mea, inquit, vere est cibus, & sanguis meus vere est potus.* Cum enim cibo & potu id appetant homines, vt non esuriant neque sitiant, hoc veraciter non præstat nisi iste cibus & potus, qui eos a quibus sumitur immortales & incorruptibiles facit, id est societas ipsa sanctorum, vbi pax erit & vnitatis plena atq; perfecta. Propterea quippe, sicut etiam ante nos hoc intellexerunt homines Dei, Dominus noster Iesus Christus, Corpus & Sanguinem suum in eis rebus commendauit, quæ ad vnum aliquid rediguntur ex multis. Namque aliud in vnum ex multis granis conficitur, aliud in vnum ex multis racemis confluit. *Qui manducat meam carnem & bibit meum sanguinem, in me manet & ego in illo.* Hoc est ergo manducare illam escam, & illum bibere potum, in Christo manere, & illum manentem in se habere. Ac per hoc qui non manet Christus, proculdubio nec manducat eius carnem, nec bibit sanguinem, etiam si tantæ rei sacramentum, ad iudicium sibi manducet & bibat.

Videte Israel secundum carnem. Nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris?]

Est Israel secundum carnem, & secundum spiritum. Nam si Israel non esset dicendus nisi ex genere carnis, non diceret Apostolus, *Videte Israel secundum carnem.* Vbi profecto significat esse Israel secundum spiritum, quia in abscondito Iudæus est, & circuncisione cordis. Ideo quippe addidit *secundum carnem*, quia est Israel secundum spiritum, qui veteres vmbras iam non sequitur, sed eam consequentem, quæ illis vmbris præcedentibus significata est, veritatem & immolat Deo in corpore Christi sacrificium laudis. Ex quo Deus deorum Dominus locutus est, & vocauit terram a solis ortu vsque ad occasum. Hæc quippe Ecclesia, Israel est secundum spiritum: a quo distinguitur ille Israel secundum carnem, qui seruiebat in vmbris sacrificiorum, quibus significabatur singularare sacrificium, quod nunc offert Israel secundum spiritum. Cui dictum atque prædictum est: *Audi populus meus, & loquar tibi Israel, & testificabor tibi, &c.*

De huius domo non accepit vitulos, neque de gregibus eius hircos. Iste immolat Deo sacrificium laudis, non secundum ordinem Aaron, sed secundum ordinem Melchisedech. Quod in eo Psal. positum est, quem Dominus Iesus in Euangelio de se cõscriptum esse testatur, quærens a Iudæis respondentibus Christum filium esse Dauid, quod solum de illo carnaliter nouerant, quomodo eum Dauid in spiritu dixerit Dominum. Tunc enim huius psalmi commemorauit exordium: *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis. Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Ibi quippe & hoc dictum est: *Iurauit Dominus & non poenitebit eum, tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech.* Nouerunt qui legunt quid protulerit Melchisedech quando benedixit Abraham: & si iam sunt participes eius, vident tale sacrificium nunc offerri Deo, toto orbe terrarum. Dei autem iuratio, incredulorum est increpatio: & quod Deum non poenitebit, significatio est, quia hoc sacerdotium non mutabit. Mutauit quippe sacerdotium secundum ordinem Aaron. Vnde alius propheta dicit ad eum qui carnaliter est Israel: *Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus omnipotens, & hostiam non accipiam de mani-*

Irem ex eod. serm.

Ex lib. qu. Exod. tit. 132.

Ex lib. cõr. inimi. legis & Prophetar.

Esai. 49.

Psal. 109.

Malac. 2.

bus vestris. Ecce quod est secundum ordinem Aaron. Cur autem hoc non accipiat, addidit, & dicit: *Quia ab ortu solis usque ad occasum glorificatum est nomen meum in gentibus, & in omni loco incensum offertur nomini meo, & hostia pura, quia magnum est nomen meum in Gentibus, dicit Dominus omnipotens.* Ecce quod est secundum ordinem Melchisedech. Incensum enim, quod est Græcè thymiama, sicut exposuit Ioannes in Apocalypsi, orationes sunt sanctorum.

Quid ergo? Dico quod idolis immolatum sit aliquid? aut quod idolum sit aliquid? Sed quæ immolant gentes, demonijs immolant, & non Deo. Nolo autem vos socios fieri demoniorum, quia non potestis calicem domini bibere, & calicem demoniorum. Non potestis mensam domini participes esse, & mensam demoniorum. An emulamini dominum? Nunquid fortiores illo sumus?

Ex lib. cōr.
inimic. le-
gu & Pro-
phetar.

Ait Apostolus. Sed quia quæ immolant, demonijs immolant & non Deo. Ille autem dixit. Sed qui sacrificant, demonibus sacrificant, quasi omnes qui sacrificant, non sacrificant nisi demonibus. Non enim ait Apostolus qui sacrificant, sed quæ sacrificant, vel sicut à me positum est, immolant: illi scilicet qui idola colunt, quæ sacrificant, demonibus & non Deo sacrificant, siue immolant. Et ideo subiunxit: *Nolo vos socios demoniorum fieri.* Eos quippe ab idololatria prohibebat. Propter quod eis ostendere voluit, ita illos fieri socios demoniorum, si idololatria sacrificij manducauerint, quomodo Israel carnalis socius erat altaris in templo, qui de sacrificijs manducabat. Hinc enim cepit ut hoc diceret. Propter hoc dilectissimi mihi fugite ab idolorum cultura. Deinde secutus ostendit ad quod sacrificium debeant iam pertinere, dicens: *Quasi prudentibus dico.* Iudicate vos quod dico. Calix benedictionis quem benedicimus, nonne communicatio est sanguinis Christi? & panis quem frangimus, nonne communicatio est corporis Domini? quia *vnus panis, vnum corpus multi sumus.* Omnes enim de vno pane participamus. Et propter hoc subiunxit: *Videte Israel secundum carnem.* Nonne qui de sacrificijs manducant, socij sunt altaris? Ut intelligerent ita se iam socios esse corporis Christi, quemadmodum illi sunt socij altaris. Et quia ut hoc diceret, ab idololatria prohibebat, vnde locus iste sermonis eius, sicut commemoravi, sumptit exordium, ne putarent ideo non esse curandum si de sacrificijs ederent idolorum, quia idolum nihil est, existimantes sibi hæc velut superflua non nocere, confirmauit quidem & ipse idolum nihil esse: nec ideo se ista prohibere, quia idolis immolantur quæ non habent sensum, sed quia quæ immolant, inquit, id est, idolorum cultores demonijs & non Deo immolant. Nolo vos socios demoniorum fieri. Istum sensum veritas ipsa declarat, quia in templo, cui seruiebat carnaliter Israel, non vtiq̄ue idolum colebatur; Nam si sacrificia, que in illo templo secundum veterem legem offerebantur deo, tanquam sacrificia idolorum damnarentur, vel tanquam demonijs immolata, nullo modo ipse dominus Christus, leproso quem mūdauerat diceret, *Vade ostende te sacerdoti, & offer munus quod præcepit Moyses in testimonium illis.* Nondum enim dederat pro sacrificijs illis omnibus sui corporis sacrificium. Nondum suscitauerat sui corporis templum. Nec de illo templo eiciens eos qui boues & columbas vendebant diceret: *Domus mea domus orationis vocabitur, vos autem fecistis eam speluncam latronum.*

Matt. 8.

Matt. 21.

Ex lib. cōr.

Fausi. 20.

Ex tra Bat.

Psal. 96.

Verum sacrificium, quod vni vero debetur Deo, quod eius altare solus Christus impleuit, in victimis pecorum imitata demonia, sibi arroganter exposcunt. Vnde dicit Apollolus: *Quæ immolant gentes, demonijs immolant & non Deo.* Non quod offerebatur ob culpam, sed quia illis offerebatur. Hebræi autem, in victimis pecorum quas offerebant Deo, multis & varijs modis, sicut re tanta dignum erat, prophetiam celebrabat futuræ victimæ, quam Christus obrulit. Vnde iam Christiani, peracti eiusdem sacrificij memoriam celebrant sacrosancta oblatione, & participatione corporis & sanguinis Christi. Existit nescio quis disputator, qui doctus ubi videatur, & ait, Non ego illum lapidem colo, nec illud simulacrum quod est sine sensu. Nō enim propheta vester potuit nosse, quia oculos habent & nō vident, & ego nescio quia illud simulacrū nec animam

habet, nec videt oculis, nec audit auribus. Non ego illud colo, sed adoro quod video, & seruiō ei quem non video. Quis est iste? Numen quoddam, inquit, inuisibile, quod præfidet illi simulacro. Hoc modo reddendo rationem de simulacris suis, diserti sibi videntur, quia non colunt idola, & colunt dæmonia. Ipse hoc dixit Apostolus: *Scimus quia nihil est idolum. Sed quæ immolant gentes, demonijs immolant, & non Deo.* Dixit: *Nolo vos fieri socios demoniorum.* Non ergo hinc se excusent quia quasi idolis insensatis dediti non sunt. Dæmonijs magis dediti sunt, quod est periculolius. Nam si tantum idola colerent, sicut eos nō adiuparent, ita illis nihil nocerent. Si autem adores & seruias dæmonibus, erunt dæmones domini tui, & quia erunt domini tui, inuidi tui, libertati tuæ necesse est inuidere, semper te velint possidere, semper talem facere, qualem possint secum trahere. Est enim insita malevolentia quædam & perniciēs nocendi illis malignis spiritibus, gaudent de malis hominum & de fallacia nostra. Si nos fefellerint, pascuntur. Et quid quærunt? Non quibus in æternum dominentur, sed cum quibus in æternam damnentur. Quomodo solet maleuolus latro nominare innocētē? Nunquid si fuerit viuus incensus, minus ardet si duo ardeant? minus moritur si duo moriantur? Pœna illa non minuitur, sed malevolentia pascitur. Mecum moriatur. Non se minus moriturum dicit, sed solatium habet malum alterius. Talis est diabolus: seducere vult illos, qui cum illo puniatur. Et quia non potest iudicem Deum fallere (non enim nominat apud illum innocentem) vera crimina volens habere quæ obiciat, peccata persuadet.

Nolo autem vos socios fieri demoniorum.

Cur non expediat immolato vesci Christiano, Apollolus dicit. Neque enim ipsam immolationem reprehendit, quam faciebant patres præfigurantes sanguinem sacrificij quo nos Christus redemit, sed quæ immolant gentes, demonijs immolant, inquit, & non Deo. Deinde adiecit: *Nolo vos socios fieri demoniorum.* Nam si natura ipsa immolatiuæ carnis esset immunda, vtiq̄ue & nescientem contaminaret. Neque enim eo minus ipsa esset si à sciente acciperetur, sed propter conscientiam, ne demonijs communicasse videatur.

Ex lib. cōr.
Fausi. 21.

Superstitiosum est quidquid institutum est ab hominibus ad faciendā & colendā idola pertinens, vel ad colendum sicut Deum creaturam, partem ve vllam creaturæ, vel ad consultationes & pacta quædam significatorum cum dæmonibus placita, atque fœderata, qualia sunt molimina magicarum artium, aruspicum & augurum libri. Ad hoc genus pertinent omnes etiam ligaturæ atque remedia quæ medicorum quoque disciplina condemnat, siue in præcantationibus, siue in quibusdam notis, quos characteres vocant, siue in quibusque rebus suspendendis atque alligandis. Neque illi ab hoc genere perniciosæ superstitionis segregandi sunt, qui Genethliaci, propter natalium dierum considerationes, nūc autem vulgo mathematici vocantur. Nam & ipsi conantur actionum euenta prædicere. Hoc genus fornicationis animæ salubriter diuina scriptura non tacuit. Neque ab ea sic deterruit animam, ut propterea talia negaret esse sectanda, quia falsa dicuntur à professoribus eorum, sed etiam si dixerint vobis, inquit, & ita euenerit, ne credatis eis. Omnes igitur artes huiusmodi vel nugatoriæ, vel superstitionibus noxiæ, ex quadam pestifera societate hominū & dæmonum, quasi pacta infidelis & dolosæ amicitie constituta, penitus sunt repudianda & refugienda Christiano. Non quod idolum sit aliquid, ait Apollolus, sed quia quæ immolant Gentes, demonijs immolant & non Deo. Nolo vos socios demoniorum fieri. Quod autem de idolis & de immolationibus quæ honori eorum exhibentur, dixit Apollolus, hoc de omnibus imaginarijs signis sentiendum est. Quæ omnia tantum valent, quantum præsumptione animorum, quasi communi quadā lingua cum dæmonibus fœderata sunt. Quæ tamen plena sunt omnia pestiferæ curiositatis, cruciantis sollicitudinis, mortiferæ seruitutis. Non enim quia valebant, animaduersa sunt, sed animaduertendo atque seruando, factum est ut valerent. Et ideo diuersis

Ex lib. 2.
de doct.
Christian.

diuerſarum proueniunt, ſecundū cogitationes & præſumptiones ſuas. Illi enim ſpiritus qui decipere volunt, talia procurant cuique, quilibet eum irretitum per ſuſpiciones & conſenſiones eius vident.

Omnia mihi licent, ſed non omnia expediunt. Omnia licent, ſed non omnia adſciunt. Nemo quod ſuum eſt querat, ſed quod alterius.]

DE quibusdam quæ ad eſcam pertinent, *Omnia, inquit Apoſtolus, mihi licita ſunt, ſed ego ſub nullius reſargar poteſtate. Eſca ventri, & venter eſci. Deus autem & hunc & hæc euacuabit.* Item de hoc ipſo, *Omnia licita ſunt, ſed non omnia expediunt. Omnia licita ſunt, ſed non omnia adſciunt. Nemo quod ſuum eſt querat, ſed quod alterius eſt.* Atque vt offenderet vnde loqueretur, *Omne, inquit, quod in macello venit, manducate nihil interrogantes propter conſcientiam.* Et tamen alibi dicit: *Non manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum ſcandalizem.* Itemque alibi: *Omnia quidem munda, ſed malum eſt homini qui per offenſionem manducat.* Quod eſt, *Omnia quidem munda, hoc eſt, Omnia mihi licita ſunt.* Et quod eſt, *ſed non omnia expediunt, ipſum eſt, ſed malum eſt homini qui per offenſionem manducat.* Ita offendit ea quæ licita ſunt (id eſt, nullo præcepto Domini prohibentur, ſicut expedit potius eſſe tractanda) non præſcripto legis, ſed conſilio charitatis.

Omne quod in macello venit manducate, nihil interrogantes propter conſcientiam. Domini eſt terra & plenitudo eius. Si quis vocat vos inſidelium ad cenam & vultis ire, omne quod vobis ſpōnuntur, manducate, nihil interrogantes propter conſcientiam. Si quis autem dixerit, hoc immolatum eſt idolis, nolite manducare propter illum qui indicauit & propter conſcientiam. Conſcientiam autem dico, non tuam, ſed alterius. Vt quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conſcientia? Si ergo cum gratia participo, quid blaſphemor pro eo quod gratias ago?

Holus vel quilibet fructus in quolibet agro natus eius eſt qui creauit, quia Domini eſt terra & plenitudo eius. Et omnis Dei creatura bona eſt. Sed ſi illud quod in agris naſcitur, conſecratur idolo vel ſacrificatur, tunc inter idolothyta deputandum eſt. Itaque, aut certum eſt eſſe idolothytum, aut certum eſt non eſſe, aut ignoratur. Si ergo certum eſt eſſe, melius Chriſtiana virtute reſpuitur. Si autem vel non eſt, vel neſcitur, ſine vilo conſcientia ſcrupulo in vſum neceſſitatis aſſumitur.

Sine ergo manducatis, ſiue bibitis, ſiue aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.

Vis ergo pſallere? Non ſolum vox tua ſonet laudes Dei, ſed & opera tua concordent cum voce tua. Cum ergo voce cantaueris, ſilebis aliquando. Vita canta, vt nunquam ſileas. Negotium agis & fraudem cogitas, ſiluisti à laude Dei, & (quod eſt grauius) non ſolum à laude ſiluisti, ſed in blaſphemiam perrexiſti. Cum enim Deus laudatur de bono opere tuo, opere tuo laudas Deum. Et cum blaſphematur Deus de malo opere tuo, malo opere tuo blaſphemas Deum. Itaque ad aurium exhortationem canta voce, corde ne ſileas, vita ne taceas. Non cogitans in negotio fraudem, pſallis Deo. Cum manducas & bibis, pſalle, non intermiſcendo ſonorum ſuauiſſitates ad aures aptas, ſed modeſte & frugaliter & temperanter manducando & bibendo, quia hoc dicit Apoſtolus: *Sine manducatis, ſiue bibitis, ſiue quid aliud facitis, omnia in gloriam Dei facite.* Si ergo bene agis, & quod manducas, & bibis, & ad reſectionem corporis ſumis reparationemque membrorum, gratias agens ei qui tibi præbuit mortali & fragili iſta ſupplementorum ſolatia, & cibus tuus, & porus tuus laudat Deum. Si vero modum naturæ debitum, immoderatione voracitatis excedas, & vinolentia te ingurgites, quantalibet laudes De lingua tua ſonet; vita blaſphemat. Poſt cibum & potum requieſcis vt dormias, nec in lecto aliquid turpiter agas, nec excedas vltra conſeſſam licentiam in lege Dei, ſit caſtus cum coniuge thorus, & ſi eſt cura propagandi liberos, non ſit eſſrenata luxuries libidinum. Deſer in lecto tuo coniugi tuæ, quia membra Chriſti eſtis ambo, ambo ab illo conditi, ambo ſanguine ipſius reparati. Hæc agens laudas eum, nec omnino ſilebit laudatio tua. Quid cum ſdmnus aduenerit? Et cum dormis, non te exci-

tet à quiete mala conſcientia tua, & innocentia ſomni tui laudat Deum.

Sine offenſione eſtote Iudeis & gentibus & Eccleſia Dei, ſicut & ego per omnia omnibus placeo, non querens quod mihi vtile eſt, ſed quod multis, vt ſalui ſiant.

Nunquid qui hoc dixit, placebat etiam tam multis perſecutoribus ſuis? Sed placebat omni generi hominum, quod Chriſti congregabat Eccleſia, ſiue iam in-itus poſitis, ſiue introducendis in eum. *Si adhuc, inquit, hominibus placerem, Chriſti ſeruus non eſſem.* Qui hominibus propter veritatem placet, iam non ipſe illis, ſed veritas placet, *Placerem autem dixit quantum in ſeipſo eſt, id eſt, quantum ad eius voluntatem attingit: ac ſi diceret, place-rem vellem.* Non enim ſi hoc eo non agente placere alicui quaſi propter ſeipſum, & non propter Deum atque Euangelium quod annunciat, ſuperbiæ ipſius potius quam eius errori, cui peruerſe placet, tribuendum eſt.

Si adhuc hominibus quærerem placere, Chriſti ſeruus non eſſem. Iubet enim ſeruis ſuis ille, vt diſcant ab ipſo mit-tes eſſe & humiles corde. Quod nullo modo poteſt, qui propter ſeipſum (id eſt, propter ſuam quaſi priuatam & propriam gloriam) placere hominibus quærit. Non ergo moueat quod dicit: *Sicut & ego omnibus per omnia placeo.* Addit enim: *Non querens quod mihi prodeſt, ſed quod multis vt ſalui ſiant.* Nulli autem prodeſt vt ſaluis fiat, ſi homo ei propter ſeipſum placeat. Qui tamen aliter non placet, niſi cum propter Deum placet: id eſt, vt Deus placeat & glorificetur, cum dona eius attenduntur in homine, aut per miniſterium hominis accipiuntur. Cum autem ſic homo placet, iam non homo, ſed Deus placet. Vtrunque ergo rectè dici poteſt, & ego placeo, & ego non placeo. Si enim adſit bonus intellectus piusque pulſator, patebit vtrunque, & nulla inter ſe repugnantia repellat intran-tem.

C A P V T X I.

Imitatores mei eſtote ſicut & ego Chriſti. Laudo autem vos fratres quod per omnia mei memores eſtis, & ſicut tradidi vobis præcepta mea tenetis.]

In Eccleſia iſte ordo eſt. Alij præcedunt, alij ſequuntur.

Et qui præcedunt, exemplo ſe præbent ſequentibus: & qui ſequuntur, imitantur præcedentes. Sed & illi qui ſe exemplo præbent ſequentibus, nunquid neminem ſequuntur? Si neminem ſequuntur errant. Sequuntur ergo & illi aliquem, ipſum iam Chriſtum. Meliores quique in Ec-cleſia, quibus non remanſit iam homo quem imitentur, quia omnes proficiendo ſuperarunt, ipſe Chriſtus eis remanet, quem vſque in finem ſequuntur. Et charitas ordi-nat hos gradus, per Paulum Apoſtolum dicentem: *Imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti.*

Volo autem vos ſcire, quod omnes viri caput Chriſtus eſt. Caput autem mulieris vir. Caput vero Chriſti Deus. Omnis vir orans aut Prophetans velato capite, deturpat caput ſuum. Omnis autem mulier orans aut Prophetans non velato capite, deturpat caput ſuum. Vnum enim eſt, ac ſi decaluetur.

Ita poſt peccatum primi hominis nati ſumus, vt non dum reddita luce mentis, carnalibus ſenſibus ſubditi, carnalem vitam ſine vlla veritatis intelligentia tranſigimus. Tales neceſſe eſt eſſe in fantes & paruulos pueros, qui nondum poſſunt accipere rationem. Et quia naturales ſunt iſti ſenſus, qui primam ætatem regunt, & Deo artifice nobis tributi ſunt, rectè dicuntur viri, id eſt mariti, tanquam legitimi: quoniam non eos error vitio proprio, ſed Dei artificio natura contribuit. Cum autem quiſque venerit ad eam ætatem, vt iam poſſit capax eſſe rationis, ſi veritatem ſtatim comprehendere potuerit, non iam illis ſenſibus rectoribus vtetur, ſed habebit virum ſpiritum rationalem, cui ſenſus illos in famulatum redigar, ſeruituti ſubijciens corpus ſuum. Cum & ipſe ſpiritus hominis hæſerit Chriſto (quia caput viri Chriſtus eſt) amplexus ſpiritualia, æterna vita ſine vilo ſeparationis timore perfruatur. *Quis enim nos ſeparare poterit à charitate Chriſti? Eſt enim animæ quaſi maritus quodammodo ſpiritus hominis,*

Ex lib. de cor. & gra.

Galat. 1.

In expoſitione Epistolae ad Galat.

Extraſta-tu/Pal. 39.

Ex lib. qu. iii. 84.

quia animale affectionem tanquam coniugem regit. Non ille Spiritus sanctus, qui cum Patre & Filio incommutabilis manet, & dignis animis incommutabiliter datur, sed spiritus hominis, de quo Apostolus Paulus dicit, *Nemo scit quid est in homine nisi spiritus hominis.* Nam ille Spiritus sanctus, Spiritus Dei est. De quo iterum dicit sic: *Et que Dei sunt nemo scit nisi Spiritus Dei.* Hic ergo spiritus hominis cum presens est, id est, intentus est, & se pietate subijcit Deo, intelligit homo quæ spiritualiter dicuntur. Cum autem diaboli error, tanquam absente intellectu, in anima dominatur, adulter est. *Voca* ergo, inquit, *virum tuum*, id est, spiritum qui est in te, quo potest homo intelligere spiritalia, si eum lux veritatis illustret: ipse affit cum loquor tibi, ut spiritali aquam possis accipere.

De patre quidem ac filio multis libris differuerunt docti & spiritalis viri: quantum homines hominibus poterant, & quemadmodum non vnus essent Pater, & Filius, sed vnum essent, & quid proprie pater esset, quid filius, insinuare conati sunt: quod ille genitor, ille genitus: ille non de filio, ille de patre: ille huius principium: vnde & caput Christi dicitur, quamuis & Christus principium, sed non patris: hic vero illius imago, quamuis nulla ex parte dissimilis, & omnino indifferenter æqualis. Filius patri debet quod est, hoc etiam vtique debens patri quod idem patri, æqualis, ac par est. Pater autem nulli debet quicquid est.

Omnia vestra, vos autem Christi, Christus autem Dei. Et iterum: *Caput mulieris vir. Caput viri Christus. Caput autem Christi Deus.* Sed rursus. Si Deus in omni omnia similia, quomodo caput Christi Deus, id est, caput Christi, Trinitas, cum in Trinitate sit Christus, vt sit Trinitas? An quod est pater cum filio, caput est ei quod est solus filius? Cum filio enim pater Deus est: solus autem filius, Christus est, maximè quia iam verbum caro factum loquitur. Secundum quam humilitatem eius, etiam maior est pater sicut dicit, *Quoniam pater maior me est.* Vt hoc ipsum Deum esse, quod illi cum patre vnum est, caput sit hominis mediatoris, quod ipse solus est. Si enim mentem rectè dicimus principale hominis, id est, tanquam caput humanæ substantiæ, cum ipse homo cum mente sit homo, cur non multo congruentius multoque magis verbum cum patre, quod simul Deus est, caput est Christi? quamuis Christus homo, nisi cum verbo quod caro factum est, intelligi non possit.

Nam si non velatur mulier, tondeatur. Si vero turpe est mulieri tonderi, vel decaluari, velet caput suum.]

Nolo de ornamentis aureis, vel vestibus præproperam habeas in prohibendo sententiam, nisi eos qui neque coniugati, neque coniugari cupientes, cogitare debent quomodo placeant Deo. Illi autem cogitant quæ sunt mundi, quomodo placeant, vel viri vxoribus, vel mulieres maritis. Nisi quod capillos nudare fœminas (quas etiam caput velare iubet) nec maritatus decet. Fucare autem pigmentis, quo vel rubicundior vel candidior appareat, adulterina fallacia est: qua non dubito etiam ipsos maritos se nolle decipi, quibus solis permittendæ sunt fœminæ ornari, & hoc secundum veniam, non secundum imperium. Nam verus ornatus, maximè Christianorum & Christianarum, non tantum nullus fucus mendax, verum ne auri quidem, vestisque pompa, sed mores boni sunt. Execranda autem superstitio ligaturarum, in quibus etiam in aures virorum in summis ex vna parte auriculis suspensæ deputantur, non ad placendum hominibus, sed ad feruendum dæmonibus adhibetur.

Quis autem poscit speciales nefariarum superstitutionum prohibitiones in scripturis inuenire, cum generaliter Apostolus dicat, *Nolo vos socios fieri demoniorum?* Et iterum: *Quæ consonantia Christi ad Belial?* Nisi forte quia Belial nominauit, & generalem societatem dæmoniorum prohibuit, licet Christianis sacrificare Neptuno, quia nihil propriè vetitum de Neptuno legimus.

Vir quidem non debet velare caput suum, quia imago & gloria Dei est: mulier autem gloria est viri. Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro. Etenim non est creatus vir propter mulie-

rem, sed mulier propter virum. Ideo debet mulier velamen habere supra caput suum, & propter angelos.]

Apostolus dicit virum esse imaginem Dei, & propterea velamentum ei capitis demit, quod mulieri adhibendum monet. Quid ergo dicemus ad hæc? Si pro sua persona mulier adimplet imaginem Trinitatis, cur ea detracta de latere viri, adhuc ille imago dicitur? Aut si & vna persona hominis ex tribus potest dici imago Dei, sicut in ipsa summa Trinitate & vnaquæque persona Deus est, cur & mulier non est imago Dei? Num propterea caput velare præcipitur, quod ille, quia imago est prohibetur? Sed videndum est quomodo non sit contrarium quod dicit Apostolus, non mulierem, sed virum esse imaginem Dei, huic quod scriptum est in Genesi: *Fecit Deus hominem ad imaginem Dei, fecit eum masculum & fœminam. Fecit eos, & benedixit eos.* Ad imaginem quippe Dei, naturam ipsam humanam factam dicit, quæ sexu vtroque completur: nec ab intelligenda imagine Dei separat fœminam.

Dico enim quod *fecit Deus hominem ad imaginem Dei, fecit eum* (inquit) *masculum & fœminam.* Vel certe alia distinctione: *Masculum & fœminam fecit eos.* Quomodo ergo per Apostolum audiuius virum esse imaginem Dei, vnde & caput velare prohibetur, mulierem autem non, & idè hoc ipsa facere iubetur? Nisi credo illud esse quod iam dixi: cum de humanæ mentis natura agerem, mulierem cum viro suo esse imaginem Dei, vt vna imago sit tota illa substantia. Cum autem ad adiutorium distribuitur, quod ad eam ipsam solam attinet, non est imago Dei: quod autem ad virum solum attinet, imago Dei est, tam plena atque integra, quam in vnum cõiuncta muliere, sicut de natura humanæ mentis diximus, quia & si tota contempletur veritatem, imago Dei est, & cum ea ex ea distribuitur aliquid, & quadam intentione deriuatur ad actionem rerum temporalium, nihilominus ex qua parte cõspectam cõsulit veritatem, imago Dei est: ex qua vero intenditur in agenda inferiora, non est imago Dei. Et quoniam quantumcunque se extenderit in id quod æternum est, tanto magis inde formatur ad imaginem Dei, ac propterea non est cohibenda, vt se inde continet ac temperet, idè vir non debet velare caput. Quia vero illi rationali actioni, quæ in rebus corporalibus temporalibusque versatur, periculosa est nimia in inferiora progressio, debet habere potestatem super caput, quod indicat velamentum, quo significatur esse cohibenda. Grata est enim sanctis Angelis, sacra & pia significatio. Nam Deus non ad tempus videt, nec aliquid noui fit in eius visione atque scientia, cum aliquid temporaliter ac transitorie geritur, sicut inde afficiuntur sensus, vel carnales animalium & hominum, vel etiam cœlestes Angelorum.

Figurate ac mystice de velando muliebri capite loquebatur. Quod nisi ad aliquod secretum Sacramenti referatur, inane remanebit. Sicut enim non solum veracissima ratio, sed etiam ipsius Apostoli declarat auctoritas, non secundum formam corporis homo factus est ad imaginem Dei, sed secundum rationalem mentem. Cogitatio quippe turpiter vana est, quæ opinatur Deum membrorum corporalium lineamentis circumscribi atque definiri. Porro autem, non idem B. Paulus Apostolus dicit, *Renouamini spiritu mentis vestrae & induite nouum hominem, eum qui secundum Deum creatus est.* Et alibi apertius, *Exuente vos, inquit, veterem hominem cum actibus eius, induite nouum, qui renouatur in agnitione Dei secundum imaginem eius qui creauit eum.* Si ergo spiritu mentis nostræ renouamur, & ipse est nouus homo qui renouatur in agnitione Dei secundum imaginem eius qui creauit eum, nulli dubium est, non secundum corpus, neque secundum quamlibet animi partem, sed secundum rationalem mentem, vbi potest esse agnitio Dei, hominem factum ad imaginem eius qui creauit eum.

Secundum hanc autem renouationem efficitur etiam filij Dei per baptismum Christi: & induentes nouum hominem, Christum vtique induimus per fidem. Quis est ergo qui ab hoc consortio fœminas alienet, cum sint nobiscum gratiæ cohæredes? & alio loco idem Apostolus dicit, *Omnes enim filij Dei estis per fidem in Christo Iesu.* Quicquid

1. Cor. 2.

Ex serm. de symb.

Ex lib. de Trinit. 6.

Ioan. 14.

Ex Epist. Postid. Ep.

2. Cor. 6.

Ex lib. de Trinit. 12.

Gen. 1.

Item ex eodem lib.

Ex lib. de Trinit. 12.

Galat. 4.

enim in Christo baptizati estis, Christum induistis. Non est Iudaeus neque Graecus, non est seruus neque liber, non est masculus & femina: omnes enim vos unum estis in Christo Iesu. Nunquid nam igitur fideles feminae sexum corporis amiserunt? Sed quia renouantur ibi ad imaginem Dei ubi sexus nullus est, ibi factus est homo ad imaginem Dei ubi sexus nullus est, hoc est in spiritu mentis suae. Cur ergo vir propterea non debet velare caput, quia imago & gloria Dei: mulier autem debet quia gloria viri est, quasi mulier non renouetur spiritu mentis suae, qui renouatur in agnitione Dei secundum imaginem eius creauit illud? Sed quia sexu corporis distat à viro, rite potuit in eius corporali velamento figurari pars illa rationalis, quae ad temporalia gubernanda defecit, ut non maneat imago Dei nisi ex qua parte mens hominis aeternis rationibus conspiciendis, vel consulendis adhærescit. Quam non solum masculos, sed etiam feminas habere manifestum est. Ergo in eorum mentibus communis natura cognoscitur, in eorum vero corporibus ipsius vnus mentis distributio figuratur. Ascendentibus itaque introrsus quibusdam gradibus considerationis per animae partes, vnde incipit aliquid occurrere quod non sit nobis commune cum bestiis, inde incipit ratio ubi iam homo interior possit agnosci. Qui etiam ipse si per illam rationem, cui temporalium rerum administratio delegata est, immoderato progressu nimis in exteriora prolabitur, consentiente sibi capite suo, id est, non eam cohibente atque refrenante, illa quae in specula consilij praesidet quasi virili portione, inueteratur inter inimicos suos, virtutis inuidos daemones cum suo principe diabolo: aeternorumque illa vitio ab ipso etiam capite, cum coniuge vitium manducante subtrahuntur, ut lumen oculorum eius non sit cum illo, ac sic ab illa illustratione veritatis amodo nudati, atque apertis oculis conscientiae, ad videndum quam inhoneste atque indecore remanserint, tamquam folia dulcium fructuum, sed sine ipsis fructibus, ita sine fructu boni operis bona verba contexunt, ut male viuentes quasi bene loquendo contegant turpitudinem suam.

Licet subtilissime differat ipsam mentem hominis, in qua factus est ad imaginem Dei, quandam scilicet rationalem vitam distribui in aeternae contemplationis veritatem, & in quandam rerum temporalium administrationem, atque fieri quasi masculum & feminam, illa parte consulente, hac obtemperante, in hac tamen distributione, non recte dicitur imago Dei, nisi illud quod inhaeret contemplandae incommutabili veritati. In cuius rei figura, Paulus Apostolus virum tatum dicit imaginem & gloriam Dei. *Mulier autem, inquit, gloria viri est.* Itaque quamuis hoc in duobus hominibus diuersi sexus, exterius secundum corpus figuratum sit, quod etiam in vna hominis mente interius intelligitur, tamen & femina quae corpore femina est, renouatur etiam ipsa in spiritu mentis suae in agnitione Dei secundum imaginem eius qui creauit, ubi non est masculus & femina. Sicut autem ab hac gratia renouationis, & reformatione imaginis Dei non separantur feminae, quamuis in sexu corporis earum aliud figuratum sit, propter quod solus vir dicitur imago & gloria Dei: sic & in ipsa prima conditione hominis, secundum id quod & femina homo erat, habebat utique mentem suam, eandemque rationalem, secundum quam ipsa facta est ad imaginem, sed propter vnitatem coniunctionis fecit Deus, inquit, *hominem ad imaginem Dei.* Ac ne quisquam putaret solum spiritum hominis factum, quamuis secundum solum spiritum fieret ad imaginem Dei, fecit illum (inquit) *masculum & feminam*, fecit illos, ut iam etiam corpus factum intelligatur. Rursum ne quisquam arbitraretur ita factum, ut in homine singulari vterque sexus exprimeretur, sicut interdum nascuntur quos Androgynos vocant, ostendit se singularem numerum propter coniunctionis vnitatem potuisse, & quod de viro mulier facta est, sicut postea manifestetur, & ideo pluralem numerum continuo subiecit, dicens: *Fecit eos & benedixit eis. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram.*

Et faciamus, & nostram, pluraliter dictum est, & nisi ex relativi accipi non oportet. Non enim ut facerent Dei, aut

ad imaginem & similitudinem Deorum, sed ut facerent Pater, & Filius, & Spiritus sanctus. Ad imaginem ergo Patris, & Filij, & Spiritus sancti, ut subsisteret homo imago dei. Deus autem Trinitas. Sed quia non omnimodo aequalis fiebat illa imago dei, tanquam non ab illa nata, sed ab eo creata, huius rei significanda causa ita imago est, ut ad imaginem sit. Id est, non aequatur paritate, sed quadam similitudine accedit. Non enim locorum interuallis, sed similitudine acceditur ad deum, & dissimilitudine receditur ab eo. Sunt enim qui ita distinguunt, ut imaginem velint esse filium, hominem vero non imaginem, sed ad imaginem. Fecellit autem eos Apostolus, dicens: *Vir quidem non debet velare caput, cum sit imago & gloria Dei.* Non dixit ad imaginem, sed imago: quae tamen imago cum alibi dicitur ad imaginem, non quasi ad filium dicitur, quae imago aequalis est patri, alioquin non diceret, *Ad imaginem nostram.* Quomodo enim nostra, cum filius solus imago patris sit? Sed propter imparem (ut diximus) similitudinem dictus est homo ad imaginem. Et ideo nostram, ut imago Trinitatis esset homo: non Trinitati aequalis, sicut filius patri, sed accedens (ut dictum est) quadam similitudine: sicut in distantibus significatur quaedam vicinitas, non loci, sed cuiusdam imitationis. Ad hoc enim & dicitur? *Reformamini in nouitate mentis vestrae.* Quibus item dicit: *Estote itaque imitatores Dei, sicut filij dilectissimi.* Nouo enim homini dicitur: *Qui renouatur in agnitionem Dei secundum imaginem eius qui creauit eum.*

Neque inscite distinguitur, quod aliud sit imago & similitudo dei: aliud, ad imaginem & similitudinem dei. Quod non ita est intelligendum, quasi homo non dicatur imago dei, cum dicat Apostolus, *Vir quidem non debet velare caput, cum sit imago & gloria Dei:* sed dicitur etiam ad imaginem dei, quod vnginitus non dicitur, qui tantummodo imago est, non ad imaginem.

Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro. Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum.

Fecit Deus hominem ad imaginem suam. Ut quemadmodum ipse per omnipotentiam suam praestitit vniuersae creaturae, sic homo per intelligentiam, qua etiam creatorem suum cognoscit & colit, praesertim omnibus terrenis animalibus. Fecit illi etiam adiutorium feminam: non ad carnalem concupiscentiam, quandoquidem nec corruptibilia corpora tunc habebant, antequam eos mortalitas inuaderet poena peccati, sed ut haberet & vir gloriam de femina, cum ei praeret ad deum, seque illi praeretur imitandum in sanctitate atque pietate, sicut ipse esset gloria dei, cum eius sapientiam sequeretur.

Femina facta dicitur in adiutorium viri, ut copulatione spiritali, spiritales foetus ederet, id est, bona opera diuinae laudis, dum ille regit, haec obtemperat: ille à sapientia regitur, haec à viro. *Caput enim viri Christus, & caput mulieris vir.* Ideoque dicitur: *Non est bonum solum hominem esse.* Ad hoc enim bonum erat ut fieret, ut non solum anima corpori dominaretur, quia corpus feruleum locum obtinet, sed etiam virilis ratio subiugaret sibi animale partem suam, per quod adiutorium imperaret corpori. Ad huius rei exemplum femina facta est, quam rerum ordo subiugat viro, ut quod in duobus hominibus euidentius apparet, id est, masculo & femina, etiam in vno homine considerari possit, ut appetitum animae per quem voluptates corporis operamur, habeat mens interior tanquam virilis ratio subiugatum. Sic debet vir feminam regere, nec eam permittere dominari in virum. Quod ubi contingit, peruersa & misera domus est. Primo ergo demonstrauit deus homini quanto melior esset pecoribus & omnibus irrationalibus animalibus. Sed haec facilis ratio est. Cito enim homo intelligit se meliorem esse pecoribus. Illa est difficilis ratio, qua intelligit in seipso aliud esse rationale quod regit, aliud animale seu irrationale quod regitur. Et quoniam hoc secretiore sapientia videt, ipsam visionem secretam, nomine soporis significari arbitror, quem immisit deus in Adam, quando ei mulier facta est. Ut enim hoc videatur, non est opus istis oculis corporis, sed quanto quisque ab istis visibilibus rebus ad interiora intelligentiae

Coloss. 3.

Ex lib. 1. retractati.

Ex lib. de catechizandis rudibus.

Ex lib. con. Manich.

fecerit, hoc est autem quasi obdormiscere, tanto melius & syncerius illud videt. Ipsa enim cognitio, qua intelligitur aliud in nobis esse quod ratione dominetur, aliud quod rationi obtemperet. Ipsa ergo cognitio veluti effectio mulieris est de costa viri, propter coniunctionem significandam. Deinde ut quisque huic suæ parti rectè dominetur, & fiat quasi coniugatus in seipso, ut caro non concupiscat aduersus spiritum, sed spiritui subiugetur, id est, concupiscentia carnalis non aduersetur rationi, sed potius obtemperando desinat esse carnalis, opus habet perfectam sapientiam. Cuius contemplatio, quia interior est & secretior, & ab omni sensu corporis remotissima, conuenienter etiam ista soporis nomine intelligi potest. Tunc enim ordinatissime caput mulieris est vir, cum caput viri est Christus, qui sapientia Dei est. Si pariat ista filios, quamuis cum doloribus, & se ad virum conuertat, ut eius ipse dominetur. Tunc enim potest cognosci, non aliam partem in nobis pertinere ad auctorem Deum, & aliam ad gentem tenebrarum, sicut isti dicunt, sed potius & illud quo regendi habet potestatem in homine, & illud inferius quod regendum est, ex Deo esse, sicut Apostolus dicit.

Veruntamen neq; vir sine muliere, neq; mulier sine viro in Domino. Nam sicut mulier de viro, ita & vir per mulierem, omnia autem ex Deo. Vos ipsi iudicate, decet mulierem non velat am orare Deum? Nec ipsa natura docet vos. Quid vir quidem si comam nutriat ignominia est illi, mulier vero si comam nutriat gloria est illi, quoniam capilli pro velamine ei dati sunt.

Sicut enim mulier ex viro, ita & vir per mulierem, quia mulier ex viro facta est, ut etiam vir per mulierem postea nasceretur. Si autem Victor ita diuidit, ut dicat mulierem ex viro esse secundum corpus, ex Deo autem secundum animam & spiritum, quomodo erit verum quod ait Apostolus, *Omnia autem ex Deo*: si mulieris corpus ita est ex viro, ut non sit ex Deo? Quapropter, ut Apostolus potius verum loquatur, quam iste Apostolo præferatur, mulier ex viro est, siue secundum corpus, siue secundum totum quo constat humana natura. Nihil enim horum tantum certum affirmamus, sed quid horum sit adhuc quarimus. Et vir per mulierem, siue ex patre tota hominis natura ducatur, quæ per mulierem nascitur, siue sola caro: vnde adhuc quæstio est. Omnia tamen ex Deo, vnde nulla quæstio est, id est, corpus & anima & spiritus & mulieris. Et si enim non ex Deo nata, vel tracta sunt, vel manarunt, ita ut eius naturæ sint, tamen ex Deo sunt. A quo enim creata, condita, facta sunt, ab illo habent ut sint.

Si quis autem videtur contentiosus esse: nos talem consuetudinem non habemus, nec Ecclesia Dei. Hoc autem præcipio, non laudans quod non in melius, sed in deterius conueniuit.

Quid autem iniquius, quam velle sibi obtemperari à minoribus, & nolle obtemperare maioribus? Apostolo dico, non nobis. Intantum ut etiam comam nutriant, vnde ille nec disputari omnino voluit, dicens: *Si quis autem vult contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neq; Ecclesia Dei. Hoc autem præcipio. Ut scilicet non differentis solertia requiratur, sed præcipientis auctoritas attendatur.* Nam & hoc quo pertinet quæso, tam aperte contra Apostoli præcepta conari? An ita vacandum est, ut nec tonsores operentur? An quia Angelicas volucres imitari se dicunt, quasi depilari timent, ne volare non possint? Vereor in hoc vitium plura dicere propter quosdam Crinitos fratres, quorum præter hoc multa & penè omnia veneramus. Sed quo magis eos in Christo diligimus, eo sollicitius admonemus. Neque enim metuemus, ne humilitas eorum respuat admonitionem nostram, quandoquidem & nos à talibus, ubi forte titubamus aut aberramus, cupimus admoneri. Hoc ergo admonemus tam sanctos viros, ne stultis vanorum argumentationibus moueantur, & eos in hac peruersitate imitentur, quibus sunt in cæteris longè dissimiles. Illi autem venalem circumferentes hypocritism timent, ne vilior habeatur tonsa sanctitas, quam comata. Ut videlicet qui eos videt, antiquos illos quos legimus cogitet, Samuelem, & cæteros qui non tondebantur. Nec cogitant quid inter sit inter illud propheticum velamentum, & hanc Euangelij reuelationem, de qua dicit Apostolus:

Cum transferis ad Christum, auferetur velamen. Quod enim significabat velamen interpositum inter faciem Moyfi & aspectum populi Israël, hoc significabat etiam illis temporibus coma sanctorum. Nam idem Apostolus etiam comam pro velamento esse dicit, cuius auctoritate isti videntur. Aperte quippe ait: *Vir quidem si comatus sit, ignominia est illi.* Ipsam ignominiam, inquit, suscepimus merito peccatorum nostrorum, ad hoc obtendentes simulatæ humilitatis umbraculum, ut sub eo proponant venalem tympum, quasi Apostolus superbiam doceat, cum dicit: *Omnis vir orans aut Prophetans velato capite, confundit caput suum. Et vir quidem non debet velare caput, cum sit imago & gloria Dei.* Qui ergo dicit, non debet, nescit forte docere humilitatem. Sed si hanc ignominiam tempore Euangelij, quod erat Sacramentum tempore Prophetiæ, pro humilitate isti appetunt, tondeant, & cilicio caput velent. Sed non erit tunc species illa venalis: quia Sampson non cilicio, sed coma velabatur.

Primum quidem conuenientibus vobis in Ecclesia audio scissuras esse? & ex parte credo. Nam oportet & hæreses esse: ut & qui probati sunt, manifesti fiant in vobis.

Videns diabolus templa dæmonum deserui, & in nomine liberantis mediatoris currere genus humanum, hæreticos mouit, qui sub vocabulo Christiano, doctrinæ resisterent Christianæ, quasi possent indifferenter sine vlla correctione habere in ciuitate Dei, sicut ciuitas confusionis indifferenter habuit Philophos, inter se diuersa & aduersa sentientes. Qui ergo in Ecclesia Christi morbidum aliquid prauumque sapiunt, si correcti ut sanum rectumque sapiant, resistunt contumaciter, suaque pestifera & mortifera dogmata emendare nolunt, sed defensare peristunt, hæretici fiunt, & foras exeuntes, habentur in exercitibus inimicis. Etiam sic quippe veris illis Catholicis membris Christi malo suo profunt, dum Deus vititur & malis benè, & diligentibus eum omnia cooperantur in bonum. Inimici enim omnes Ecclesiæ quolibet errore cæcentur, vel malitia depræuentur, si accipiunt potestatem corporaliter affligendi, exercent eius patientiam. Si tantummodo malè sentiendo aduersantur, exercent eius sapientiam. Ut autè etiam inimici diligantur, exercent eius benevolentiam, aut etiam beneficentiam, siue suadibili doctrina cum eis agatur, siue terribili disciplina. Ac per hoc diabolus princeps impiæ ciuitatis, aduersus peregrinantem in hoc mundo ciuitatem Dei, vasa propria comouendo, nihil ei nocere permittitur.

Hæreticorum genus callidum: non spiritu sapientiæ, sed impatientiæ, quo solent hæreticorum feruere primordia, & pacem perturbare sanctorum. Sed hæc omnia, in usum cedunt proficientium. Iuxta illud Apostoli: *Oportet & hæreses esse, ut probati manifesti fiant in vobis.* Vnde etiam dictum est: *Filius eruditus sapiens erit, imprudentem autem ministrum vtetur.* Multa quippe ad fidem Catholicam pertinentia, dum hæreticorum callida inquietudine exagitantur, ut aduersus eos defendi possint, & considerantur diligentius, & intelliguntur clarius, & instantius prædicantur: & ab aduersario mota quæstio, discendi existit occasio. Sed malus frater in filio suo, hoc est in opere suo, puer est, id est, seruus fratrum suorum, cum ad exercitationem patientiæ, vel ad profectum sapientiæ scienter vtuntur malis boni.

Quoniam verissime dictum est, *Oportet hæreses esse multas, ut probati manifesti fiant inter vos*, vtamur etiam isto diuinæ prouidentie beneficio. Ex his enim hominibus hæretici fiunt, qui etiam si essent in Ecclesia, nihilominus errarent. Cum autem foris sunt, plurimum profunt, non verum docendo quod nesciunt, sed ad verum querendum carnales, & ad verum aperiendum spiritalia Catholicos excitando. Sunt enim innum erabiles in sancta Ecclesia Deo probati viri, sed manifesti non fiunt inter nos, quamdiu imperitiæ nostræ tenebris delectati dormire malumus, quam lucem veritatis intueri. Quapropter multi, ut veritatem Dei videant, & gaudeant, per hæreticos de somno excitantur. Vtamur ergo etiam hæreticis: non ut eorum approbemus errores: sed ut Catholicam disciplinam aduersus

Ex lib. de Origine anime ad Renatum.

Ex lib. de opere Monachorum.

2. Cor. 3.

Exod. 34.

Ex lib. de ciu. Diu. 1.

Ex lib. de ciu. Diu. 1.

Ex lib. de veratib.

eorum infidias afferentes, vigilantiores & cautiores simus, etiam si eos ad salutem renocare non possumus.

Quamvis inter se dissentiant & Iudæi ab hæreticis, & ipsi hæretici alij ab alijs, vna tamen conditione feruitur, vel ad aliquam attestacionem, vel ad aliquam probationem utiles sunt Ecclesiæ. Nam & de hæreticis dictum est: *Oportet & hæreses esse, vt probati manifesti fiant inter vos.*

Vasa mortis in arcu suo Dominus parauit. Quæri potest, quæ sunt vasa mortis. An forte heretici? Nam & ipsi ex eodem arcu, id est, ex eisdem scripturis, in animas, non charitate inflammandas, sed venenis perimendas intiliunt. Quod non contingit, nisi promeritis. Propterea diuinæ providentiæ etiam ista dispositio tribuenda est, non quia ipsa peccatorum facit, sed quia ipsa ordinat cum peccauerit. Malo enim voto per peccatum legentes, malè coguntur in eligere, vt ipsa sit pœna peccati. Quorum tamen morte, filij Catholice Ecclesiæ tanquam quibusdam spinis, à fomno excitantur, & ad intelligentiam diuinarum scripturarum proficiunt. *Oportet enim & hæreses esse, vt probati, inquit, manifesti fiant inter vos, hoc est, inter homines, cum manifesti sint Deo.*

Multi qui oprimè possunt scripturas dignoscere, & tractare, latebunt in populo Dei, nec afferbant solutionem quaestionum difficilium, cum calumniator nullus obstarer. Nunquid enim perfecte de Trinitate tractatum est, antequam oblatrarent Ariani? Nunquid perfecte de penitentia tractatum est, antequam obfiscerent Nouatiani? Sic nec perfecte de baptismate tractatum est, antequam contradicerent foris positi rebaptizatores. Nec de ipsa vnitæ Christi enucleate dictum est, nisi posteaquam leparatio illa virgere cœpit fratres infirmos. Etiam illi qui nouerant hæc tractare atque dissoluere, ne perirent infirmi sollicitati quaestionibus impiorum, sermonibus & disputationibus suis, obscura legis in publicum deduxerunt. Hinc Apostolus: *Oportet, inquit, & hæreses esse, vt probati manifesti fiant inter vos.*

Congregatio taurorum inter vaccas populorum vt excludantur hi qui probati sunt argento. Tauros vocans, propter superbiam duræ indomitæque ceruicis. Significat enim hæreticos. Vaccas autem populorum seductiles animas intelligendas puto, quia faciliè sequuntur hos tauros. Non enim vniuersos populos seducunt, in quibus graues & stabiles sunt: vnde scriptum est, *In populo graui laudabo te: sed in eis populis, quos inuenerint vaccas.* Ex his enim sunt qui penetrant domos, & captiuas ducunt mulierculas, oneratas peccatis, quæ ducuntur varijs desiderijs, *Semper discentes, & ad veritatis scientiam nunquam peruenientes.* Quod autem ait idem Apostolus, *Oportet & hæreses esse, vt probati manifesti fiant in vobis, hoc etiam hic sequitur, Vt excludantur hi qui probati sunt argento, id est, qui probati sunt eloquijs Domini. Eloquia quippe Domini, eloquia casta, argentum igne probatum, &c.* Nam: *Excludantur dictum est appareant, & emineant, quod ait ille, Manifesti fiant.* Vnde & in arte argentaria exclusores vocantur, qui de confusione massæ nouerunt formam vasis exprimere. Multi enim sanctarum scripturarum sensus latent, & paucis intelligentioribus noti sunt, nec afferuntur commodius & acceptabilibus, nisi cum respondendi hæreticis cura compellit. Tunc enim etiam qui negligunt studium doctrinæ, sopore discussi, ad audiendi excitantur diligentiam, vt aduersarij resellantur. Denique quàm multi scripturarum sanctarum sensus de Deo Christo asserti sunt contra Photinum? Quàm multi de homine Christo contra Manichæum? Quàm multi de Trinitate contra Sabelium? Quàm multi de vnitæ Trinitatis aduersus Arrianos, Eunomianos, Macedonianos? Quàm multi de Catholica Ecclesia toto orbe diffusa, & de malorum commixtione vsque in finem sæculi, quod bonis in Sacramentorum eius societate non obsint, aduersus Donatistas, & Luciferianos, aliosque, si qui sunt qui simili errore à veritate dissentiant? Quàm multi contra ceteros hæreticos, quos enumerare, vel commemorare, nimis longum est, & præsentis operi non necessarium? Quorum tamen sensum probati assertores, vt prorsus laterent, aut non ita eminerent, vt eos emine-

re fecerunt superbiorum contradicciones, quos velut tauros, id est, iugo disciplinæ pacifico, lenique non subditos, commemorat Apostolus. Vbi talem dicit ad Episcopatum eligendum, vt potens sit exhortari in doctrina sana, & contradicentes redarguere. Sunt enim multi non subditi, vt sunt tauri, elatione ceruicis impatientes aratri atque doctrinæ, vaniloqui, & mentis seductores. Has mentes significauit iste Psalmus appellatione vaccarum. Ad hanc ergo vtilitatem, providentia diuina permittit tauros congregari inter vaccas populorum, vt excludantur, id est, vt emineant, qui probati sunt argento. Ad hoc enim hæreses sinuntur esse, vt probati manifesti fiant.

Oportet enim & hæreses esse, vt probati, inquit, manifesti fiant in vobis. Sic vasa iræ, locis congruis, & temporibus ordinantur, vt etiam de ipsis notas faciat Deus diuinitas gloriæ in vasa misericordiae, quæ de massa eiusdem damnationis sunt in honorem gratia illius, non meritis suis. Ille quippe donat prodesse nichis non solum quod docet veritas, verum etiam quod obstreperit vanitas, vt cum responderet iniquitissimæ vanitati, ausculterur syncerissimæ veritati.

Idè diuina providentia multos diuersi erroris hæreticos esse permittit, vt cum insultant nobis & interrogant nos ea quæ nescimus, vel sic discutiamus pigritiam, & diuinas scripturas nosse cupiamus. Propterea & Apostolus dicit: *Oportet multas hæreses esse vt probati manifesti fiant inter vos.* Hi enim Deo probati sunt, qui bene possunt docere. Sed manifesti hominibus esse nõ possunt, nisi cum docent. Docere autem nolunt, nisi eos qui doceri querunt. Sed multi ad querendum pigri sunt, nisi per molestias & insultationes hæreticorum quasi de fomno excitentur, & de illa imperitia sua erubescant sibi, & de illa imperitia sua periclitari se sentiant. Qui homines, si bonæ sunt fidei, non cedunt hæreticis, sed quid eis respondeant, diligenter inquirunt.

Neque eos deserit Deus, vt petentes accipiant, & querentes inueniant, & pulsantibus aperiatur. Hæreticus est qui alicuius temporalis commodi, & maxime gloriæ, principatusque sui gratia, falsas ac nouas opinioniones vel gignit vel sequitur. Ille autem qui huiusmodi hominibus credit, homo est imaginatione quadam veritatis ac pietatis illusus.

Conuenientibus ergo vobis in vnum, iam non est Dominicam cenam manducare. Vnusquisque enim suam preoccupat cenam ad manducandum. Et alius quidem esurit, alius autem ebrius est.

Plam acceptionem Eucharistiæ, Dominicam cenam vocat. Illud itaque mouere potuit homines, vtrum iam refecci die illo vel offerrent, vel sumerent Eucharistiam. Quod in Euangelio dicit: *Cum autem illi manducarent, accepit Iesus panem & benedixit.* Cum etiam superius dixisset: *Cum sero autem factum esset, recubebat cum duodecim, & manducantibus dixit, quoniam vnus ex vobis tradet me.* Post enim tradidit Sacramentum. Et liquido patet, quando primo acceperunt discipuli corpus & sanguinem Domini, non eos accepisse ieiunos. Nunquid tamen propterea calumniandum est vniuersæ Ecclesiæ, quod à ieiunis semper accipitur? Ex hoc enim placuit Spiritui sancto, vt in honorem tanti Sacramenti, in os Christiani prius dominicum corpus intraret, quàm cæteri cibi. Nam idè per vniuersum orbem mos ille seruatur. Neque enim quia post cibos dedit Dominus, propterea pransi aut cenati fratres, ad illud Sacramentum accipiendum accedere debent, aut sicut faciebant quos Apostolus arguit & emendat, mensis suis ista miscere. Namque Saluator, quo vehementius commendaret mysterij illius altitudinem, vltimum voluit hoc insigere cordibus & memoriæ discipulorum, à quibus ad passionem digressurus erat. Et idè non præcepit quo deinceps ordine sumeretur, vt Apostolis, per quos Ecclesias dispositurus erat, seruaret hunc locum.

Nunquid domos non habetis ad manducandum & bibendum? aut Ecclesiam Dei contemnitis, & confunditis eos qui non habent? Quid dicam vobis? Laudo vos, in hoc non laudo.

Ex lib. con. ininicum legu. & Prophetarum.

Itè ex eodem lib. con. Manicheos.

Ex lib. de vtilitate credendi.

Ex lib. ad Iuanuar. 1.

Matt. 26.

Ex lib. 9.
Lenit.
tit. 59.

Ecclēsia homines sunt, de quibus dicitur. Vt exhiberet tibi gloriosam Ecclesiam. Hoc tamen vocari etiam ipsam domum orationum, idem Apostolus testis est, ubi ait: *Nunquid domos non habetis ad manducandum & bibendum? An Ecclesiam Dei contemnitis?* Et hoc quotidianus loquendi vsus obtinuit, vt in Ecclesiam prodire, aut ad Ecclesiam confugere non dicatur, nisi qui ad locum ipsum, parietesque prodierit, vel confugerit, quibus Ecclesie congregatio continetur.

Ecce autem accepi à Domino quod & tradidi vobis, quoniam Dominus noster Iesus Christus in qua nocte tradebatur accepit panem, & gratias agens fregit & dixit: Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur. Hoc facite in meam commemorationem. Similiter & calicem, postquam cœnauit, dicens: Hic calix nouum testamentum est in meo sanguine. Hoc facite quotiescumque bibetis, in meam commemorationem.]

Ex lib. qu.
Nu. tit. 33.

Locus est Dominus ad Moysen & Aaron dicens: *Ista distinctio legis, quacumque, constituit Dominus.* Proculdubio non est distinctio, nisi inter aliqua duo, vel plura. Nam singularitas distinctionem nõ requirit. Nec distinctionem cuiuslibet rei commemorauit, sed ad dedit Legis, & secutus adiunxit, *Quacumque, constituit Dominus*, præcipiendo vtique, non creando. Nam etiam nonnulli interpretes, *Quacumque præcepit Dominus*, transtulerunt. Si ergo hæc est distinctio legis, *Quacumque, præcepit Dominus*, proculdubio magna est ista distinctio, & rectè intelligitur duo testamenta distinguere. Eadem quippe sunt in veteri & nouo ibi obumbrata, hic reuelata: ibi præfigurata, hic manifestata. Nam non solum Sacramenta diuersa sunt, verum etiam promissa. Ibi videntur temporalia præponi, quibus spirituale præmium occulte significetur. Hic autem manifestissime spiritualia promittuntur & æterna. Temporalium autem bonorum atque carnalium, & spiritualium atque æternorum, quæ clarior certiorque distinctio, quàm passio Domini nostri Iesu Christi? In cuius morte fati constitit, non istam terrenam transitoriamque foelicitatem à Domino Deo pro munere sperandam & optandam esse: quandoquidem in vnigenito filio suo, quem tanta illa perpeti voluit, longè aliud à se peti, expectarique oportere, aperitissima distinctione declarauit.

Ex lib. de
sacrificio
vespertino.

Hoc ergo sacrificium, ubi sacerdos est victima, redemit nos suo sanguine creatoris. Non tamen nos creauit cum sanguine, sed redemit sanguine. Creauit enim nos in principio quod erat verbum, & verbum quod erat apud Deum, & Deus erat verbum. Ab hoc creati sumus. Sermo contextus adiungit: *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil.* Hoc est quo creati sumus. Quo vero redempti? Audi: *Quod factum est, inquit, in eo vita est. Et vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.* Adhuc illud dicitur quod incommutabile semper manet, adhuc Deus est, adhuc illud dicitur cui videndo, corda mundanda sunt. Vnde autem mundentur, nõdum dicit. *Lux, inquit, lucet in tenebris, & tenebræ eam non comprehenderunt.* Sed vt non sint tenebræ, possintque comprehendere. Tenebræ enim peccatores, tenebræ infideles. Vt ergo non sint tenebræ, possintque comprehendere, *verbum caro factum est, & habitauit in nobis.* Videte verbum, videte verbum carnem, verbum inante carnem. *In principio erat verbum, & apud Deum Deus erat, & omnia per ipsum facta sunt.* Vbi hic sanguis? Ecce iam auctor tuus, sed nõdum est precium tuum. Vnde ergo redemptus? *Quia verbum caro factum est, & habitauit in nobis.* Quomodo nos amasti pater bone, qui filio tuo vnico non pepercisti, sed pro nobis impijs tradidisti eum? Quomodo nos amasti, pro quibus ille non rapinam arbitratus est, esse se æqualem tibi? *Factus est subditus vsq; ad mortem, mortem autem crucis.* Vnus ille in mortuis liber, potestatem habens ponendi animam suam, & potestatem habens iterum sumendi eam, pro nobis tibi victor, & victima, & ideò victor, quia victima. Pro nobis tibi sacrificium & sacerdos, & ideò sacerdos, quia sacrificium, faciens tibi nos de seruis filios, de te nascendo, nobis feruendo.

Ex lib. 10.
confess.

Quando hoc Dominus commendauit, de carne sua locutus erat, & dixerat: *Nisi quis manducauerit carnem meam,*

Extra tra-
tu.
Psal. 99.

non habebit in se vitam æternam. Et ait: *Verba que locutus sum vobis, Spiritus est & vita.* Spiritualiter intelligite *que locutus sum.* Non hoc corpus quod videtis manducaturi estis, & bibituri illum sanguinem, quem suffuri sunt qui me crucifigent. Sacramentum aliquod vobis commendauit, spiritualiter intellectum viuificabit vos. Et si necesse est visibiliter illud celebrari, oportet tamen & inuisibiliter intelligi.

Ego sum panis viuus qui de cælo descendi. Dixit se panem qui de cælo descendit, hortans vt credamus in eum. Credere enim in eum, hoc est manducare panem viuum. Qui credit, manducat. Inuisibiliter saginatur, qui inuisibiliter renascitur. Infans intus est, nouus intus est. *Ego sum panis viuus, qui de cælo descendi.* Ideò viuus, quia descendit de cælo. De cælo descendit & manna: sed manna vmbra erat, iste veritas est. *Amen amen dico vobis: Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.*

Quomodo quidem edatur, & quisnam modus sit manducandi istum panem, ignoratis. Verum tamen *nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.* Hæc non vtique cadaueribus, sed viuentibus loquebatur. Vnde ne istam vitam intelligentes, & de hac re litigarent, secutus adiunxit: *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam.* Hanc ergo non habet, qui istum panem nõ manducat, nec istum sanguinem bibit. Nam temporalem vitam, sine illo habere homines possunt, æternam vero omnino non possunt. Qui ergo non manducat eius carnem, nec bibit eius sanguinem, non habet vitam in se. Et qui manducat eius carnem, & bibit eius sanguinem, habet vitam æternam. Ad vtrumque autem respondet quod dixit æternam. Non est ita in hæcæsa, quam sustentandæ huius temporalis vitæ causa sumimus. Nam qui eam non sumpserit non viuere. Nec tamen qui eam sumpserit, viuere. Fieri enim potest, vel senio, vel morbo, vel aliquo casu, plurimi & qui eam sumpserint, moriantur. In hoc vero cibo & potu, id est, corpore & sanguine Domini, non est ita. Nam & qui eam non sumit, nõ habet vitam, & qui eam sumit habet vitam, & hanc vtique æternam. *Sicut misit me, inquit, viuens pater, & ego viuo propter patrem. Et qui manducat me, & ipse viuere propter me.* Participatio filij per vnitatem corporis eius & sanguinis, quod illa manducatio potatioque significat, nos efficit meliores. Viuimus ergo nos propter ipsum, manducantes eum, id est, ipsum accipientes æternam vitam, quam non habebamus ex nobis. Vt ergo quisque viuat propter me, participatio facit qua manducat me. Ego itaque humiliatus viuo propter patrem, ille erectus viuere propter me.

Exposuit itaque modum attributionis huius & doni sui, quomodo daret carnem suam manducare, dicens: *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo.* Signum quia manducauit & bibit, hoc est, si manet, & manetur: si habitat, & inhabitatur: si sic hæret, vt nõ deferatur. Hoc ergo nos docuit, & admonuit mysticis verbis, vt simus in eius corpore sub ipso capite in membris eius edentes carnem eius, non relinquentes vnitatem eius. Hoc ergo totum ad hoc nobis valeat, vt carnem Christi, & sanguinem Christi non edamus tatum in Sacramento, quod & multi mali, sed vsque ad spiritus participationem manducemus, & bibamus, vt in Domini corpore tanquam membra maneamus, & eius spiritu vegetemur. Quomodo mansit in illo sanctus Laurentius, cuius hodie festum celebramus. Mansit vsque ad tentationem, mansit vsque ad tyrannicam interrogationem, mansit vsque ad peremptionem. Parum est, vique ad immanem excruciationem mansit. Non enim occisus est cito, sed cruciatus in igne, diu viuere permixtus est, sed tarde mori compulsus est. In illa ergo longa morte, in illis tormentis, quia benè manducauerat, & benè biberat, tanquam illa esca saginatus, & illo calice ebrius, tormenta non sensit. Ibi enim erat qui dixit: *Spiritus est qui viuificat.* Caro enim ardebat, sed spiritus animam vegetabat. Non cessit, & in regnum successit.

Ex tra-
Euang. Jo-
cundum
Ioan. 26.

Item ex
eodẽ tra-
habito de
S. Laurentio.
Ioan. 6.

Ex tra-
Euang. Jo-
cundum
Ioan. 27.

Id. 6. &
2. Cor. 13.

Quotiescumq; enim manducabitis panem hunc, & cali-
betis, mortem Domini annuntiabitis donec veniat.]

Significat finem sæculi, quando erit sanctorum requies,
non adhuc in Sacramento spei, quo in hoc tempore
consciatur Ecclesia quamdiu bibitur quod de Christi la-
tere manavit, sed iam in ipsa perfectione salutis æternæ,
cum traderetur regnum Deo & Patri, vt in illa peripicua
cõtemplatione incommutabilis veritatis, nullis mysterijs
corporalibus egeamus.

*Itaq; quicumq; manducauerit panem, vel biberit calicem Do-
mini indigne, reus erit corporis & sanguinis Domini. Probet autem
seipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat.*

ET sancta possunt obesse. In bonis enim sancta ad salu-
tem sunt in malis ad iudicium. Certe enim fratres no-
nimus qui accipimus, & vtique sanctum est quod accipi-
mus, & nemo dicit non esse sanctum. Et quid ait Aposto-
lus? *Qui autem manducat & bibit indigne, iudicium sibi mandu-
cat & bibit.* Non ait, quia illa res mala est, sed quia ille ma-
lus male accipiendo, ad iudicium sibi accipit bonum quod
accipit. Non enim mala erat buccella, quæ tradita est Iudæ
à Domino. Absit. Medicus non daret venenum. Salutem
medicus dedit, sed indigne accipiendo ad perniciem accepit,
qui non pacatus accepit.

Seio charissimi moneri posse nonnullos, siue pios vt re-
quirant, siue impios vt reprehendant, quod posteaquam
panem tinctum suo traditori Dominus dedit, intrauerit in
illum Satanas. Dicunt enim. Ita ne hoc meruit panis por-
rectus de mensa Christi, vt post illum intraret, in eius
discipulum Satanas? Quibus respondemus, hinc potius
nos doceri, quàm sit cauendum, male accipere bonum.
Multum quippe interest non quid accipiat, sed quis acci-
piat, nec quale sit quod datur, sed qualis sit ipse cui datur.
Nam & bona obfunt, & mala profunt, sicut fuerunt qui-
bus dantur. *Peccatum* (inquit Apostolus) *vt appareat pecca-
tum, per bonum mihi operatum est mortem.* Ecce per bonum
factum est malum, dum male accipitur bonum. Item quæ
ipse ait: *In magnitudine reuelationum mearum ne extollar, datus
est mihi stimulus carnis meæ, Angelus Satana qui me colaphizet.*
Propter quod ter Dominum rogauit, vt auferat eum à me, & dixit
mihi: *Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate persequitur.*
Ecce per malum factum est bonum, dum bene accipitur
malum. Quid ergo miraris, si datus est Iudæ panis Christi,
per quem nanciparetur diabolo, cum videas è contrario
datum Paulo Angelum diaboli per quem perficeretur in
Christo? Ita & malo bonum obfuit, & bono malum pro-
fuit. Recordamini vnde sit scriptum: *Quicumq; manducauerit
panem, aut biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis &
sanguinis Domini.* Et de his erat sermo cum hoc Apostolus
diceret, qui Domini corpus velut quemlibet alium cibum,
indiscrete, negligenter que sumebant. Hic ergo si corripitur
qui non diiudicat, hoc est non discernit à cæteris cibis
dominicum corpus quomodo damnatur, qui ad eius men-
sam fingens amicum, accedit inimicus? Si reprehensione
tangitur negligentia conuiuantis, qua pœna percutitur
venditor inuitantis? *Probet autem seipsum homo, & sic de pane
illo edat, & de calice bibat.*

Quàm multi de altari accipiunt, & moriuntur, & acci-
piendo moriuntur. Vnde dicit Apostolus: *Iudicium sibi
manducat & bibit.* Nam buccella dominica, venenum fuit
Iudæ, & tamen accepit: & cum accepit, inimicus in eum
intrauit. Non quia malum accepit, sed quia bonum malus
male accepit. Videte ergo fratres. Panem cœlestem spiri-
tually manducate. Innocentiam ad altare apportate. Pec-
cata & si sint quotidiana, vel nõ sint mortifera. Antequam
ad altare accedatis, attendite quid dicatis: *Dimittite nobis de-
bita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.* Dimittis,
dimittetur tibi. Securus accede. Panis est, non venenum.
Sed vide si dimittis. Nam si non dimittis, mentiris, & ei
mentiris, quæ non fallis. Mentiri Deo potes, fallere Deum
non potes. Nouit ille quid agas, intus te videt, intus te exa-
minat, intus inspicit, intus iudicat, intus aut damnat, aut
coronat.

Dixerit aliquis non quotidie accipiendâ Eucharistiam.
Quæseris, quare? Quoniam, inquit, eligendi sunt dies,

quibus purius homo continentiusque viuat, quo ad tan-
tum Sacramentum dignus accedat. *Qui enim manducauerit
indigne, iudicium sibi manducat & bibit.* Alius contra, immo,
inquit, si tanta est plaga peccati, atque imperus morbi, vt
medicamenta talia differenda sint, auctoritate antistitis
debet quisque ab altario remoueri ad agendam pœnitentiam,
& eadem auctoritate reconciliari. Hoc est enim indigne
accipere, si eo tempore accipiat quod debet agere
pœnitentiam, non vt arbitrio suo cum libet vel auferat se
communioni vel reddat. Cæterum si tanta non sunt, vt ex-
communicandus quisque iudicetur, non se debet à quoti-
diana medicina Domini corporis separare. Rectius inter
eos fortassis quisquam dirimit litem, qui monet, vt præci-
pue in Christi pace permaneant. Facit autem vnusquisque
quod secundum fidem suam pie credit esse faciendum. Ne-
uter enim eorum exhorret corpus & sanguinem Domini,
sed saluberrimum Sacramentum certatim honorare con-
tendunt. Neque enim litigauerunt inter se, aut quisquam
eorum se alteri præposuit, Zacchæus & Centurio ille,
cum alter eorum gaudens, in domum suam susceperint
Dominum, alter dixerit, *Non sum dignus vt intres sub tectum
meum*, ambo Saluatorem honorificantes diuerso, & quasi
contrario modo, ambo peccatis miseris, ambo misericor-
diam consecuti. Valet etiam ad hanc similitudinem, quod
in primo populo vnique piorum manna secti indum
propriam voluntatem in ore sapiebat, sicut in ore vnus-
cuiusque Christiani Sacramentum illud quo sub iugatus
est mundus. Nam ille honorando, non audet quot idie su-
mere: & ille etiam honorando, non audet vllò die præter-
mittere. Contemptum solum non vult cibus iste, sicut
manna fastidium. Inde enim & Apostolus indignè dicit
acceptum ab eis, qui hoc non discernebant à cæteris cibis,
veneratione singulariter debita. Continuo quippe cum
dixisset, *Iudicium sibi manducat, & bibit*, addidit vt diceret:
Non diiudicans corpus Domini. Quod fatis toto ipso loco
Epistolæ si diligenter attendatur, apparer.

Quid est Christum manducare? Non hoc solum est, in
Sacramento corpus eius accipere. Multi enim accipiunt
indigni, de quibus dicit Apostolus: *Qui manducat panem &
bibit calicem Domini indigne, iudicium sibi manducat & bibit.* Sed
quomodo manducandus est Christus? Quomodo ipse di-
cit: *Qui manducat carnem meam, & bibit sanguinem meum, in
me manet, & ego in eo.* Si itaque in me manet, & ego in illo, tunc
manducar, tunc bibit. Qui autem non in me manet, nec
ego in illo, & si accipit Sacramentum, acquirit magnum
tormentum. Qui ergo in me manet ait, alio loco ipse di-
cit: *Qui facit mandata mea, in me manet, & ego in illo.* Vide-
te ergo fratres, quia si separemini, qui fideles estis, à cor-
pore Domini, timendum est, ne fame moriamini. Ipse
enim dixit: *Qui non manducat meam carnem, nec bibit sangui-
nem meum, non habebit in se vitam.* Si ergo separemini, vt
non manducetis corpus & sanguinem Domini, metuendum
est ne moriamini. Si autem accipiat indigne, & bi-
batis indigne, metuendum est ne iudicium manducetis, &
bibatis. Angustia vobis magnæ vndique. Bene viuere, &
dilatantur angustia. Nolite vobis male viuere vitam
promittere. Quod non promittit Deus, fallit se homo
quando promittit sibi. Malus testis. Tu tibi promittis,
quod veritas tibi negat. Veritas dicit, si male viuere, in
æternum moriemini: & tu tibi dicis, & male viuo, & in
æternum cum Christo viuo. Ergo non potestis bene viuere,
nisi ille adiuuerit, nisi ille dederit, nisi ille donauerit.
Inde orate, & manducate. Orate, & ab his angustijs libera-
mini. Implebit enim vos, & in bene agendo, & in bene vi-
uendo. Inspiciatur vestra cõscientia. Implebit os vestrum
laude Dei & exultatione, & dicetis illi de magnis angustijs
liberati: *Et liberasti gressus meos subter me, & non sunt infirma-
ta vestigia mea.*

Ad altare Dei inuisibile (quo non accedit iniustus) il-
le peruenit, qui ad hoc præsens iustificatus accedit. In-
uenit enim illic vitam suam, qui hic discuerit causam
suam.

*Qui enim manducat & bibit indigne, iudicium sibi manducat
& bibit, non diiudicans corpus Domini.]*

Ex tract. Evang. secundum Iohann. 1.

Talis erat & Iudas, & tamen cum sanctis discipulis vndecim intrabat & exibat. Ad ipsam cenam Domini pariter accessit, conuersari cum eis potuit, eos inquinare non potuit. De vno pane & Petrus accepit & Iudas, & tamen quæ pars fideli cum infideli? Petrus enim accepit ad vitam, Iudas ad mortem. Quomodo enim ille odor bonus, sic ille cibus bonus. Sicut ergo odor bonus, ita & cibus bonus, bonos viuificat, malos mortificat. Qui enim manducauerit & biberit indigne, iudicium sibi manducat & bibit. Iudicium tibi, non tibi. Si iudicium tibi, non tibi, tolera malum bonum, vt venias ad præmia bonorum, ne mittaris in pœnam malorum.

Ex tract. in Psal. 74.

Quam multos Iudas, implet Satanas indigne accipientes buccellas ad iudicium suum? Qui enim manducat & bibit indigne, iudicium sibi manducat & bibit. Non malum est quod datur, sed bonum malo in iudicium datur. Bene esse non potest male accipienti quod bonum est.

Ex serm. de blasphem. Spiritus sancti.

Illud etiam quod ait: Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo, quomodo intellectum sumus? Nunquid etiam illos hic poterimus accipere, de quibus dicit Apostolus, quod iudicium sibi manducat & bibant, cum ipsam carnem manducant, & bibant ipsum sanguinem? Nunquid & Iudas, magistri traditor & venditor impius, quamuis primû manibus eius confectum ipsum Sacramentum carnis & sanguinis eius, cum cæteris discipulis (sicut apertius Lucas Euangelista declarat) manducaret & biberet, mansit in Christo, & Christus in eo? Multi denique qui vel corde ficto carnem illam manducant, & sanguinem bibunt, vel cum manducauerint, & biberint, apostatæ sunt, nunquid manent in Christo, & Christus in eis? Sed profecto est quidam modus manducandi illam carnem, & bibendi illum sanguinem: quomodo qui manducauerit, & biberit, in Christo manet, & Christus in eo. Non ergo quocunque modo quisque manducauerit carnem Christi, & bibit sanguinem Christi, manet in Christo, & Christus in illo, sed certo quodammodo. Quem modum vtrique ipse videbat, quando ista dicebat.

Ex lib. 5. de baptismo.

Sicut enim Iudas, cui buccellam tradidit Dominus, non malum accipiendo, sed male accipiendo, locum in se diabolo præbuit, sic indigne quisque sumens dominicum Sacramentum, non efficit, vt quia ipse malus est malum sit, aut quia non ad salutem accipit, nihil acceperit. Corpus enim Domini & sanguis Domini nihilominus erat etiam illis, quibus dicebat Apostolus: Qui manducat indigne, iudicium sibi manducat & bibit.

Ex Epist. concilij ad Donatistas.

Quisquis à Catholica Ecclesia fuerit separatus, quantum licet laudabiliter se viuere existimet, hoc solo scelere quod à Christi vnitate diuinctus est, non habebit vitam, sed ira Dei manet super eum. Quisquis autem in hac Ecclesia bene vixerit, nihil ei præiudicant aliena peccata: quoniam vnusquisque in ea proprium onus portabit, sicut Apostolus dicit: Et quisque in ea corpus Christi manducauerit indigne, iudicium sibi manducat & bibit. Cum enim dicit, Iudicium sibi manducat, factis ostendit quia non alteri iudicium manducat, sed sibi: quia communio malorum non maculat participatione Sacramentorum, sed consensione factorum. Nam si in factis malis non eis quisque consentiat, portat malus causam suam & personam suam, nec præiudicat alteri quem in consensione mali operis socium non habet criminis.

Ex lib. serm. Prosperij.

Etsi vitam accipit, æternitatis poculum bibit, qui in Christo manet, & cuius Christus habitator est. Nam qui discordat à Christo, nec carnem Christi manducat, nec sanguinem bibit, etiam si tantæ rei Sacramentum, ad iudicium suæ præsumptionis quondam indifferenter accipiat.

Idem autem inter vos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt multi.]

Ex tract. in 1. Cor. 14.

Mortem istam temporalem & visibilem, somni loco scripturas ponere, notum est omnibus Christianis, cum dixerit de ægrotantibus Apostolus. Propterea inter vos, inquit, multi infirmi & ægri, & dormiunt sufficienter. Dormiunt, inquit, moriuntur.

(quod si nosmetipsos diiudicemus, non vtiq, iudicemur.)

Pro illis peccatis quæ legis decalogus continet, & de quibus Apostolus ait: Quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt, in poenitentia maiorem in se quisque seueritatem debet exercere, vt à seipso iudicatus, non iudicetur à Domino, sicut idem Apostolus ait: Si enim nos iudicauerimus, à Domino non iudicemur. Ascendat itaque homo aduersum se tribunal mentis suæ. Si timet illud, quod oportet nos exhiberi ante tribunal Christi, vt illic recipiat vnusquisque qua per corpus gessit, siue bonum, siue malum, constituat se ante faciem suam, ne hoc ei postea fiat. Nam minatur hoc Deus peccatori, dicens: Arguam te, & statuum te ante faciem tuam. Atque ita constituto in corde iudicio absit accusatrix cogitatio, testis conscientia, carnifex timor. Inde quidam sanguis animi confitentis per lachrymas profuit. Postremo, ab ipsa mente talis sententia proferatur, vt se indignum homo iudicet, participatione corporis & sanguinis Christi, vt qui separari timet à regno cælorum per vltimam sententiam summi iudicis, per Ecclesiasticam disciplinam à Sacramento cælestis panis interim separetur. Verferet ante oculos imago futuri iudicij, vt cum alij accedunt ad altare Dei, quo ipse non accedit, cogitet quàm sit contemiscenda illa pœna, cum percipientibus alijs vitam æternam, alij præcipitentur in mortem æternam. Ad hoc enim altare quod nunc in Ecclesia est, in terra positum, terrenis oculis expositum, ad mysteriorum diuinorum signacula celebranda, multi etiam scelerati possunt accedere, cum Deus commendat in hoc tempore patientiam suam, vt in futuro exerat feneritatem suam. Accedunt enim ignorantes, quoniam patientia Dei ad poenitentiam eos adducit. Illi autem secundum duritiam cordis sui, & cor impenitens, thesaurizant sibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet vnicuique secundum opera sua. Ad illud autem altare quo præcurtor pro nobis intravit Iesus Christus, quo caput Ecclesiæ præcessit, membris cæteris secutus, nullus eorum accedere poterit, de quibus (vt iam commemorauimus) dixit Apostolus: Quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt.

Ex lib. de poenitentia. Galat. 3.

2. Cor. 3.

Psal. 49.

Rom. 1.

Galat. 3.

Solus enim sacerdos, sed plane ibi totus absisset, adiuncto scilicet corpore cui caput est, quo iam ascendit in cælum. Ipse est cui dicit Apostolus Petrus: Plebs sancta, regale sacerdotium. Quomodo ergo in interiora veli & in illa inuitibilia sancta sanctorum intrare audebit & poterit, qui medicinam cælestis disciplinæ contemneus, noluit paulisper à visibilibus separari? Qui enim noluit humiliari vt exaltaretur, cum exsultari voluerit, deicietur, & in æternum se iungetur ab æternis sanctis, quisquis hoc tempore per merita obedientiæ, & per satisfactionem poenitentiae, non sibi prouidit locum in corpore sacerdotis. Qua enim fronte impudentiæ tunc volat averti faciem Dei à peccatis suis, qui nunc toto corde non dicit: Quoniam facinus meum ego agnosco, & peccatum meum ante me est semper? Quo pacto quæso Deus dignatur agnoscere, quod in seipso homo indignatur agnoscere?

Ex lib. serm. Prosperij.

Peccata, siue parua, siue magna, impunita esse non possunt, quia aut homine poenitente, aut Deo iudicante plectuntur. Cessat autem vindicta diuina, si conuersio præcurat humana. Amat enim Deus poenitentibus parcere, & eos qui semetipsos iudicant, non iudicare.

Cum iudicamur autem à Domino, corripimur, vt non cum hoc mundo damnemur.]

Ex libro Eucherij.

Multa etiam hic videntur ignosci, & nullis supplicij vindicari, sed eorum poenæ reseruantur in posterum. Neque enim proprie frustra ille dicitur dies iudicij, quando venturus est iudex viuorum atque mortuorum. Sicut e contrario vindicantur hic aliqua, & tamen si remittuntur, profecto in futuro sæculo non nocebunt. Propterea de quibusdam temporalibus poenæ, quæ in hac vita peccantibus irrogantur, eis quorum peccata delentur, ne reseruentur in finem, ait Apostolus: Si enim nos ipsos iudicauerimus, à Deo vtiq, non iudicemur. Cum autem iudicamur à Domino, corripimur, ne cum hoc mundo damnemur.

Ex libro Paulini.

Inuenitur in Regnorum libris, Deus per Prophetam minari alteri Prophetæ, qui eius transgressus est verbum, quod non inferetur cadaver eius in sepulchrum patrum eius. Quæ scriptura sic se habet: Hæc dicit Dominus: Quia

Ex libro Paulini.

5. Reg. 1.

inobediens fuisti ori Domini, & non custodisti mandatum quod tibi precepit Dominus Deus tuus, & reuersus comedisti panem, & bibisti aquam in loco in quo precepit tibi, ne comederes panem, neque biberes aquam, non inferetur cadaver tuum in sepulchrum patrum tuorum. Quanti hæc pœna pendenda sit, si secundum Euangelium cogitemus, ubi post corpus occisum, nihil metuendum esse didicimus, ne membra exanimata patiantur, nec pœna dicenda est. Si autem humanam erga suam carnem consideremus affectum, potuit inde terreri, vel contristari uiuus, quod sensurus non erat mortuus. Et hæc erat pœna, quod dolebat animus id de suo corpore futurum, quamuis cum fieret non doleret. Hactenus enim uoluit seruum suum Dominus plectere, qui non sua contumacia spreuerat præceptum eius implere, sed aliena decipiente fallacia obedire se credidit, quando non obediuit. Neque enim putandum est, ita eum fuisse interemptum morsu bestię, ut ad supplicium tartareum eius deinde anima raperetur: quandoquidem ipsum eius corpus idem leo qui occiderat custodiuit, iumento etiam quo uehebatur illæso, & simul cum illa irmani fera intrepida præsentia ad sui Domini funus astante. Quo mirabili signo, apparet hominem Dei coercitum potius temporaliter usque ad mortem, quam punitum esse post mortem. De qua re Apostolus, cum pro quibusdam offensis commemorasset infirmitates, mortesque multorum, *Si enim nos ipsos, inquit, iudicauerimus, à Domino non iudicauerimus. Cum iudicamur autem à Domino, corripimur, ne cum hoc mundo damnemur.*

Modo parcat malis, adducens illos ad pœnitentiam: flagellat bonos, erudiens illos ad regnum cœlorum. Propterea flagellat modo, quia non seruat tibi ignem sempiternum. Cum tu positus fueris ad dexteram, tunc dicitur positus ad sinistram: *Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo & Angelis eius.*

Tu propitius fuisti illis, & vindicans in omnes affectiones eorum. Etiam vindicans, propitius fuisti: non solum donans peccata, sed etiam vindicans propitius fuisti. Illi ergo Deus irascitur, quem peccantem non flagellat. Nam cui uerè propitius est, non solum donat peccata ne noceant ad futurum sæculum, sed & castigat, ne semper peccare delectet. Vindicabat ergo ita non irascens, sed propitius, ut perliceret cœptum, non ut damnarer eiectum.

Itaque, fratres mei cum conuenitis ad manducandum, inuicem expectate. Si quis esurit, domi manducet: ut non in iudicium conueniat. Cetera autem cum uenero, disponam.

Cum dixisset de hoc Sacramento loquens: Propter quod fratres cum conuenitis ad manducandum, inuicem expectate. Si quis esurit, domi manducet, ut non ad iudicium conueniat. Statim subiunxit: *Cetera autem cum uenero, ordinabo.* Hinc intelligi datur, quia multum erat ut in Epistola totum illis agendi ordinem insinuaret, quem uniuersa per orbem seruat Ecclesia, ab ipso ordinatum esse, quod nulla horum diuersitate variatur.

C A P U T X I I .

DE spiritualibus nolo vos ignorare fratres. Scimus quoniam cum gentes esseris: ad simulacra muta prout ducebamini euntes.]

Omnes gentes in vno vna, ipsa est unitas. Quomodo enim Ecclesia, & Ecclesię: illę Ecclesię, quę Ecclesię: sic illa gens, quę gentes. Antea gentes, multę gentes: modo vna gens. Quare vna gens? Quia vna fides, quia vna spes, quia vna charitas, quia vna expectatio. Postremo, Quare vna gens? Quia vna patria. Patria cœlestis est. Patria Hierusalem est. Quisquis inde ciuis non est, ad istam gentem nõ pertinet. Quisquis autem inde ciuis est, in vna gente Dei est. Et hæc gens ab Oriente in Occidentem, ab Aquilone & mari distenditur per quatuor partes totius orbis.

Idè notum vobis facio, quod nemo in spiritu Dei loquens dicit anathema Iesu. Et nemo potest dicere, Dominus Iesus, nisi in spiritu sancto.

Non omnis qui dicit mihi Domine Domine, intrabit in regnum cœlorum, sed qui facit voluntatem patris mei qui in cœlis est,

ipse intrabit in regnum cœlorum. Ne putemus ad illos fructus iam pertinere, si quis Domino nostro dicat, Domine Domine, & ex eo nobis arbor bona videatur. Sed illi sunt fructus, facere voluntatem patris qui est in cœlis, cuius faciendę seipsum exemplum præbere dignatus est. Sed merito potest moueri, quomodo huic sententię conueniat illud Apostoli, ubi ait: *Nemo in spiritu Dei loquens, dicit anathema Iesu. Et nemo potest dicere Dominum Iesum, nisi in spiritu sancto.* Quia neque aliquos habentes Spiritum sanctum possumus dicere, non intratos in regnum cœlorum, si perseverauerint usque in finem, neque illos qui dicunt, Domine Domine, & tamen non intrant in regnum cœlorum, possumus dicere habere Spiritum sanctum. Quomodo ergo nemo dicit Dominum Iesum, nisi in spiritu sancto, nisi quia proprie Apostolus posuit verbum quod est dicit, ut significet voluntatem, atque intellectum dicentis? Dominus vero generaliter posuit verbum quod ait: *Non omnis qui dicit mihi Domine Domine, intrabit in regnum cœlorum.* Videtur enim dicere, etiam ille qui nec vult, nec intelligit quod dicit. Sed ille proprie dicit, qui voluntatem, ac mentem suam, sono vocis enunciat.

Apostolica vox est: *Nemo dicit Dominum Iesum, nisi in spiritu sancto.* Et quis Dominum Iesum, nisi qui eum diligit, dicit, si eo modo dicit, quo intelligi Apostolus voluit? Multi enim voce dicunt, corde autè & factis negant, sicut de talibus ait: *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant.* Si negatur factis, proculdubio etiam dicitur factis. Nemo itaque dicit Dominum Iesum animo, verbo, facto, corde, opere, nemo dicit Dominum Iesum, nisi in spiritu sancto. Et nemo sic dicit, nisi qui diligit.

Aliter dicuntur verba quę spatia temporum syllabis tenent, siue pronuncientur, siue cogitentur: aliter omne quod notum est verbum dicitur animo impressum, quamdiu de memoria proferri ac definiri potest, quamuis res ipsa displiceat: aliter cum placet quod mente concipitur. Secundum quod genus verbi accipiendum est quod ait Apostolus: *Nemo dicit Dominum Iesum, nisi in spiritu sancto.* Cum tamen secundum aliam verbi notionem dicant hoc & illi, de quibus Dominus ait: *Non omnis qui dicit mihi Domine Domine, intrabit in regnum cœlorum.*

Diuisiones vero gratiarum sunt: idem autem spiritus. Et diuisiones ministracionum sunt: idem autem Dominus. Et diuisiones operationum sunt, idem vero Deus qui operatur omnia in omnibus.

Deus, natura incorporea, & immutabiliter viua, æterna stabilitate in seipso manens, totus adesse rebus omnibus potest, & singulis totus: quamuis in quibus habitet, habeant eum p̄ suę capacitatıs diuersitate, alij amplius, alij minus, quos ipse sibi dilectissimum templum gratiæ suę bonitatis ædificat. Et donationum quidem dictę sunt diuisiones, tanquam per partes, & membra vnus corporis. Vbi & simul omnes vnus templum, & singuli singula templa sumus, quia non est Deus in omnibus, quàm in singulis maior. Et sit plerunque vt plures eum minus capiant, vnus amplius. Sed cum dixisset Apostolus, *Diuisiones autem donationum sunt,* continuo subiecit: *Idem autem spiritus.* Item cum ipsas donationum diuisiones commemorasset, *Omnia autem hæc, inquit, operatur vnus atq; idem spiritus, diuidens propria vniciq; prout vult.* Diuidens ergo, non ipse diuisus, quia ipse vnus atque idem. Illę vero diuisiones dictę sunt, sicut membrorum in corpore: quia non idem valent aures quod oculi, atque ita membra cetera diuersis officijs concorditer distributa: quę tamen, cum sani sumus, vna neque diuersa, nec alibi maiore, alibi minore, sed cum sint ipsa disparia, communi & pari salute congaudent. Huius corporis caput est Christus. Huius corporis unitas nostro sacrificio commendatur. Quod breuiter significauit Apostolus, dicens: *Vnus panis, vnus corpus multi sumus.* Per caput nostrum reconciliamur Deo, quia in illo est diuinitas vni-geniti facta particeps mortalitatis nostrę, vt & nos participes eius immortalitatis essemus. Hoc Sacramentum longè est à cordibus sapientium superborum, & idè non Christianorum, ac per hoc non verè sapientium. Illorum etiam dico sapientium qui cognouerunt Deum. *Quia cognoscentes Deum (sicut dicit Apostolus) non sicut Deum glo-*

Ex 1ra. Euang. secundum Ioan. 7. Tit. 1.

Ex lib. 9. de Trinitate.

Ex lib. ad Dard. unum de presentia Dei.

rificauerunt, aut gratias egerunt. Nosti autem in quo sacrificio dicatur, *Gratias agamus Domino Deo nostro*. A cuius sacrificij humilitate longe abest typus & corhurnus eorum.

Scriptum est de Spiritu sancto, quod *omnia in omnibus operatur*. Et quæ operatur vide. *Vnicuique autem datur manifestatio spiritus ad utilitatem. Alij quidem datur per spiritum sermo sapientie, alij sermo scientie secundum eundem spiritum. Alteri autem fides in eodem spiritu. Alij donatio curationum in vno spiritu. Alij operationes virtutum. Alij prophetia, alij diiudicatio spirituum. Alteri genera linguarum. Omnia autem hæc operatur vnus atque idem spiritus, diuidens propria vnicuique, prout vult, utique sicut Deus.* Quis enim tanta illa operari potest nisi Deus? *Idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus.* Nam & sigillatim si interrogemur de Spiritu sancto, verissime respondebimus, quod *Deus sit qui operatur omnia in omnibus, & cum Patre, & Filio simul vnus Deus est.*

Vnicuique autem datur manifestatio spiritus ad utilitatem.

Acepimus & nos Spiritum sanctum, si amamus Ecclesiam, si charitate compaginamur, si Catholico nomine & fide gaudemus. Credamus fratres: quantum quisque amat Ecclesiam Christi, tantum habet Spiritum sanctum. *Datus est enim spiritus, sicut Apostolus dicit, ad manifestationem. Datur manifestatio.* Sicut ipse idem dicit: *Quia alij datur per spiritum sermo sapientie, alij sermo scientie secundum eundem spiritum, alij fides in eodem spiritu, alij donatio curationum in vno spiritu, alij operatio virtutum in eodem spiritu.* Multa ergo dantur ad manifestationem. Sed tu forte eorum omnium quæ dixi nihil habes. Si amas non nihil habes. Si enim amas *veritatem*, etiam tibi habet quisquis in illa aliquid habet. Tolle inuidiam, & tuum est quod habeo. Tollam inuidiam, & meum est quod habes. Liuor separat, charitas iungit. Oculus solus videt in corpore. Sed nunquid sibi soli oculus videt? Et manui videt, & pedi videt, & cæteris membris videt. Non enim si aliquis ictus in pedem veniat, auerit se inde oculus, ut non precaueat. Rursus sola manus operatur in corpore, sed nunquid sibi soli operatur? Et oculo operatur, & faciei operatur. Nā si ictus aliquis veniens, non eat in manum, sed tantum in faciem, nunquid dicit manus, non me moueo, quia non tendit ad me? Sic pes ambulando omnibus membris militat: membra cætera tacent, lingua omnibus loquitur. Habemus ergo sanctum Spiritum, si amamus Ecclesiam. Amamus autem, si in eius compage & charitate cōsistimus. Nam & ipse Apostolus cum dixisset diuersa dona diuersis dari hominibus, tanquam officia quoruncunque membrorum, *Aduc, inquit, super eminentiorem viam vobis demonstro.* Et cepit loqui de charitate. Præposuit eam linguis hominum & Angelorum, præposuit miraculi fidei, præposuit scientiæ & Prophetiæ, præposuit illi etiam magno operi misericordiæ, quo sua quæ possidet distribuit quisque pauperibus, & ad extremum præposuit eam etiam corporis passioni. His omnibus tam magnis rebus præposuit charitatem. Ipsam habeto, & cuncta habebis, quia sine illa nihil proderit, quicquid habere poteris. Quia vero ad Spiritum sanctum pertinet charitas de qua loquimur, audi Apostolum dicentem: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.* Quare ergo Dominus Spiritum, cuius maximè beneficia sunt in nobis, quia *charitas Dei diffusa est in cordibus nostris*, post resurrectionem suam dare voluit? Quid significauit, ut in resurrectione nostra charitas flagraret, & ab amore sæculi separaret, ut tota currat ad Deum.

Alij quidem datur per spiritum sermo sapientie. Alij autem sermo scientie secundum eundem spiritum.

Habet enim & scientia modum suum bonum, si quod in ea inflat, vel inflare assolet, æternorum charitate vincatur: quæ non inflat, sed (ut scimus) ædificat. Sine scientia quippe nec virtutes ipsæ, quibus rectè viuunt, possunt haberi, per quas hæc vita misera sic gubernetur, ut ad illam quæ verè beata est, perueniatur æternam. Distat tamen ab æternorum contemplatione, actio qua benè vitimur temporalibus rebus. Et illa scientiæ, hæc scientiæ deputatur. Quamuis enim & illa quæ sapientia est, possit scientia nuncupari, sicut & Apostolus loquitur, ubi dicit: *Nunc*

scio ex parte, tunc autem cognoscam, sicut & cognitus sum. Quam scientiam, profectio contemplationis Dei vult intelligi, quod sanctorum summum erit præmium. Tamen ubi dicit, *Alij quidem datur per spiritum sermo sapientie, alij sermo scientie secundum eundem spiritum*, hæc vtrique duo sine dubitatione distinguit: licet non ibi explicet quid intersit, & vnde possit vtrunque dignosci. Verum scripturarum sanctorum multiplicem copiam scrutatus, inuenio scriptum esse in libro Iob, eodem sancto viro dicente: *Ecce pietas est sapientia, abstinere autem à malis, scientia est.* In hac differentia intelligendum est, ad cōtemplationem sapientiam, ad actionem scientiam pertinere. Pietatem quippe hoc loco posuit Dei cultum, quæ Græcè dicitur Theosebia. Nam hoc verbum, habet ista sententia in codicibus Græcis. Et quid est in æternis excellentius quàm Deus, cuius solius immutabilis est natura? Et quis cultus est eius nisi amor eius? Quo nunc desideramus eum videre, credimusque & speramus nos esse viros: & quantum proficimus, *videmus nunc per speculum in enigmate, tunc autem in manifestatione.* Hoc est enim quod ait Apostolus Paulus, *Facie ad faciem.* Hoc etiam quod Ioannes: *Dilectissimi, nunc filij Dei sumus, & nondum apparuit quod erimus. Scimus quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est.* Deijs itaque huiusmodi sermonibus, ipse mihi videtur esse sermo sapientie. Abstinere autem à malis, quam Iob scientiam esse dixit, rerum proculdubio temporalium est, quoniam secundum tempus in malis sumus, à quibus abstinere debemus, ut ad illa bona æterna veniamus. Quamobrem quicquid prudenter, fortiter, temperanter, & iuste agimus, ad eam pertinet scientiam siue disciplinam, qua in euitandis malis, bonisque appetendis, actio nostra versatur. Et quicquid propter exemplam, vel cauenda, vel imitanda, & propter quarumcunque rerum, quæ nostris accommodata sunt vñibus, necessaria documenta, historica cognitione colligimus. De his ergo sermo cum sit, eum scientiæ sermonem puto discernendum à sermone sapientie, ad quam pertinent ea quæ nec fuerunt, nec futura sunt, sed vñ, & propter eam æternitatem in qua sunt, & fuisse, & esse, & futura esse dicuntur sine vlla mutabilitate temporum. Non enim sic fuerunt, ut esse desinerent, aut sic futura sunt, quasi nunc non sint, sed id ipsum esse semper habuerunt, semper habitura sunt. Manent autem, non tanquam in spatijs locorum fixa veluti corpora, sed in natura incorporali, sic intelligibilia præsto sunt mentis aspectibus, sicut ista in locis visibilia, vel contractibilia corporis sensibus.

Fecit Deus in intellectu celos spirituales, sanctos suos: quibus non tantum credere, verum etiam intelligere diuina, donauit. Hoc qui nondum possunt, & solam fidem firmisimam tenent, tanquam infra celos, terræ nomine figurantur. Et quia in baptismo quem acceperunt, inconculsa credulitate consistunt, idè dictum est, *Firmauit terram super aquas.* Item quia scriptum est, de Domino Christo, quod in illo sint *omnes thesauri sapientie & scientie absconditi.* Hæc autem duo, id est, sapientia & scientia, distare inter se aliquid, alia quoque scripturarum testantur eloquia, maximè loquente sancto Iob, ubi quodammodo singula definiuntur. Ait enim: *Dixit autem homini, ecce pietas est sapientia, abstinere autem à malo, scientia est.* Non incongruenter intelligimus sapientiam in cognitione & dilectione eius, quod semper est, atque incommutabiliter manet, quod Deus est. Nam & quod ait, *Ecce pietas est sapientia.* Theosebia dicta est in Græco. Quod ut totum Latine exprimatur, Dei cultus dici potest. *Abstinere autem à malo, quod dixit esse scientiam, quid aliud est, quàm in medio nationis tortuosæ, & peruersæ, tanquam in nocte huius sæculi caute, prudenterque versari, ut abstinendo quisque ab iniquitate, non confundatur tenebris, proprii muneris luce discretus?* Cum ergo quodam loco Apostolus, concordem gratiarum Dei varietatem in hominibus velle offendere, hæc in primis duo posuit dicens: *Alij quidem per spiritum datur sermo sapientie.* Hoc esse arbitror solem in potestate diei. *Alij sermo scientie secundum eundem spiritum.* Hanc lunam. Deinde quodammodo stellas commemorari puto, in eo quod dicitur: *Alij fides in eodem spiritu. Alij*

Ex lib. 5. de Trinit.

Ex tract. Euang. secundum Ioh. 32.

Rom. 5.

Ex lib. 12. de Trinit.

1. Cor. 13.

1. Cor. 13.

1. Ioh. 3.

Ex tract. in Psal. 137.

Gen. 1. Coloss. 2.

donatio curatonum, in vno spiritu, alij operatio virtutum, alij prophetia, alij dijudicatio spirituum, alij genera linguarum, alij interpretatio sermonum. Nihil enim horum est, quod non in huius sæculi nocte sit necessarium. Quæ cum tranſierit, necessaria ista non erunt.

Æterno Deus meus consilio, bona cœlestia proprijs temporibus das super terram. Quoniam quidem alij datur per spiritum sermo sapientiæ, tanquam luminare maius, propter eos qui perspicuæ veritatis luce delectantur, tanquam in principio diei. Alij autem sermo scientiæ, secundum eundem spiritum, tanquam luminare minus. Alij fides, alij donatio curatonum, alij operatio virtutum, alij prophetia, alij dijudicatio spirituum, alij genera linguarum. Et hæc omnia tanquam stellæ. Omnia enim hæc operatur vnus, atq; idem spiritus, diuidens propria vnicuique prout vult, & faciens apparere fideri in manifestationem ad vtilitatem. Sermo autem scientiæ, qua continentur omnia Sacramenta, quæ variantur temporibus, tanquam luna, & notitiæ cæteræ donorum, quæ deinceps tanquam stellæ commemoratæ sunt, quantum differunt ab illo candore sapientiæ, quo gaudet prædictus dies, tantum in principio noctis sunt. His enim sunt necessaria, quibus ille prudentissimus seruus tuus non potuit loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus, ille qui sapientiæ loquitur inter perfectos. Animalis autem homo, tanquam paruulus in Christo, lactisque potator, donec roboretur ad solidum cibum, & aciem firmet ad solis aspectum, non habeat desertam noctem suam, sed luce lunæ, stellarumque contentus sit.

Alteri fides in eodem spiritu, alij gratia sanitas in vno spiritu, alij operatio virtutum, alij prophetia.]

Vnde etiam ipsam fidem inter Dei munera reperiri, quæ dantur in eodẽ spiritu. Vtrunque ergo nostrum est propter arbitrium voluntatis: & vtrunque tamen datum est per spiritum fidei & charitatis. Neque enim sola charitas, sed sicut scriptum est, *charitas cum fide à Deo Patre, & Domino Iesu Christo.*

Alij discretio spirituum, alij genera linguarum, alij interpretatio sermonum.]

Discretio sane difficillima est, cum spiritus malignus, quasi tranquillus agit, ac sine vexatione aliqua corporis, assumpto humano spiritu dicit quod potest: quando etiam vera dicit, & vtilia prædicat, *transfigurans se* sicut scriptum est, *velut Angelum lucis*, ad hoc vt cum illi in manifestis bonis creditum fuerit, seducat ad sua. Hunc discerni posse nõ arbitrator, nisi dono illo de quo ait Apostolus, cum de diuersis Dei muneribus loqueretur: *Alij dijudicatio spirituum.* Non enim magnum est, tunc eum dignoscere, cum ad aliqua peruenerit vel perduxerit, quæ sunt cõtra bonos mores vel regulam fidei. Tunc enim à multis discernitur. Illo autem dono in ipso primordio, quo multis adhuc bonus apparet, continuo dijudicatur an malus sit.

Hæc autem omnia operatur vnus atque idem spiritus diuidens singulis prout vult.

Spiritus sanctus cooperatur est Patris & filij. Vnde Apostolus: *Omnia hæc operatur vnus atque idem spiritus.* Propterea quippe dixit vnus atque idem spiritus, ne tot, quot opera, putarentur, non quod sine Patre & Filio Spiritus operetur.

Omnia autem hæc, operatur vnus atque idem spiritus, diuidens vnicuique propria prout vult. Alij illud, alij hoc, diuisiones sunt operationis.

Omnia hæc operatur vnus atque idem spiritus, radix est vnitatis. Nec possumus dicere quod Spiritus sanctus, & à filio non procedat. Neque enim frustra idem Spiritus, & Patris, & Filij Spiritus dicitur. Nec video quid aliud significare voluerit, cum *sufflans ait, Accipite Spiritum sanctum.* Neque enim flatus ille corporeus, cum sensu corporaliter tangendi procedens ex corpore, substantia Spiritus sancti fuit, sed demonstratio per congruam significationem, non tantum à Patre, sed & à Filio procedere Spiritum sanctum. Quis enim dementissimus dixerit, aliud fuisse Spiritum sanctum quem sufflans dedit, & alium quem post ascensionem suam misit? Vnus enim est Spiritus Dei, Spiritus Patris & Filij, Spiritus sanctus qui operatur omnia in nobis,

& omnia in omnibus. Sed quod bis datus est, dispensatio certæ significationis fuit.

Admonendi sunt legentes, quandoquidem donum Dei iam vident dictum Spiritum sanctum, vt cum audiunt donum Spiritus sancti, illud genus locutionis agnoscant, quod dictum est in expoliatione corporis carnis. Sicut enim corpus carnis nihil est aliud quam caro, sic donum Spiritus sancti nihil est aliud quam Spiritus sanctus. Intantum ergo donum Dei est, in quantum datur eis quibus datur. Apud se autem Deus est, & si nemini datur, quia Deus erit Patri, & Filio cœternus, antequam cuiquam daretur. Nec quia illi dant, ipse datur, ideò minor est illis. Ita enim datur sicut Dei donum, vt etiam seipsum det sicut Deus. Nõ enim dici potest nõ esse suæ potestatis, de quo dictum est: *Spiritus vbi vult spirat.* Et apud Apostolum, quod iam commemoravi: *Omnia autem hæc operatur vnus, atq; idem spiritus, diuidens propria vnicuique prout vult.* Non est illic cõditio dati, & dominatio dantium, sed concordia dari & dantium.

Fortè quis dicat Spiritum sanctum dari potius à Patre & Filio, quam sua voluntate aliquid operari: & ad hoc pertinere quod dictum est, *In Spiritu sancto eijcio demonia*, quod non ipse spiritus, sed Christus hoc faceret spiritu. Vt sic intelligatur quod dictum est, *In Spiritu sancto eijcio*, tanquam diceretur, Spiritu sancto eijcio, id est gladio. Solent quippe ita loqui scripturæ. *Interfecerunt in gladio*, id est gladio. Succenderunt in igni, id est igni. Et accepit Iesus cultros petrinus, in quibus circumcideret filios Israël, id est, quibus circumcideret. Sed qui propterea adimit Spiritui sancto propriam potestatem, illud attendat quod dictum à Domino legitur: *Spiritus vbi vult spirat.* Illud vero quod Apostolus ait, *Omnia hæc operatur vnus atque idem spiritus*, verendum est, ne quicumque arbitretur, quod ea nõ operetur Pater & Filius, cum in eis operibus commemorauerit, & donationes curatonum, & operationes virtutum: vbi est vtique & expulsio dæmoniorum. Cum vero adiungit & dicit, *Diuidens propria vnicuique prout vult*, nonne manifestat etiam Spiritus sancti potestatem, sed à Patre & Filio planè indiuiduam? Ergo hæc ita dicuntur, vt tamen inseparabilis intelligatur operatio Trinitatis: ita vt cum operatio Patris dicitur, nõ eam sine Filio & Spiritu sancto operari intelligatur: & cum operatio Filij, non sine Patre & Spiritu sancto: & cum operatio Spiritus sancti, non sine Patre & Filio. Et quod ait Apostolus de Spiritu sancto, *Omnia autem hæc operatur vnus atq; idem spiritus*, non ideò dictum est, quia nõ ei cooperatur Pater & Filius, sed quia in his operibus non sunt multi, sed vnus spiritus, & in diuersis suis operationibus non est ipse à se diuersus.

Sicut enim corpus vnum est, & membra habet multa, omnia autem membra corporis cum sint multa, vnum tamen corpus sunt: ita & Christus. Etenim in vno spiritu omnes nos in vnum corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue gentiles, siue serui, siue liberi, & omnes vno spiritu vocati sumus.]

Loquens de membris Christi, hoc est de fidelibus, non ait, sic & membra Christi: sed totum hoc quod dixit Christum appellauit. *Membra multa, vnum corpus Christus.* Ergo simul omnes nos cum capite nostro Christus, sine capite nostro nihil valentes. Quare? Quia nos cum capite nostro, vitis sine capite nostro (quod absit) sarmenra præcisa, non alicui operi agriculturalum, sed igni tantum modo destinata. Ideò & ipse in Euangelio dicit: *Ego sum*, inquit, *vitis, vos estis palmites. Pater meus agricola.* Et, *sine me*, inquit, *nihil potestis facere.*

Omnia autem membra corporis cum sint multa, vnum est corpus, ita & Christus. Non ait ita & Christi, sed corpus vnum, membra multa, ita & Christus. Et quia totum Christus, ideò caput de cœlo, *Saule*, inquit, *Saule, quid me persequeris?* Tene hoc, & fixum omnino mandate memoriæ, tanquã filij Ecclesiasticæ eruditionis & fidei Catholicæ, vt agnoscatis Christum caput, & corpus, eundemque Christum verbum Dei vnigenitum, æqualem patri. Et inde videatis, quanta gratia pertineatis ad Deum, vt ipse voluerit esse vobiscum vnus, qui est cum patre vnum. Quomodo cū patre vnum? *Ego & pater vnum sumus.* Quomodo nobiscum vnus? *Non dicit*, inquit, *& feminibus, tanquam in multis, sed tanquam in*

Ex lib. de
Trinit. 15.

Ioan. 13.

Ex lib. de
blasph. Spi-
ritus sancti

Ex tracta-
tu Psal. 30.

Ioan. 15.

Ex tracta-
tu Psal. 42.

Gal. 2. vno, & semini tuo quod est Christus. Sed ait aliquis: Si Christus semen Abraham, nunquid & nos? Memento quia semen Abraham Christus: ac per hoc si nos Christus, ergo & nos semen Abraham. *Quomodo vnum corpus, multa membra, ita & Christus.* Et quot quot in Christo baptizati estis, Christum induistis. Nempe semen Abraham Christus. Nec contradici potest Apostolicis apertissimis verbis: *Et semini tuo quod est Christus.* Videte quid vobis dicat. Si autem vos Christi, ergo Abraham semen estis. Idem magnum est & illud Sacramentum,

Gen. 2. *Erunt duo in carne vna.* Apostolus dicit: *Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo & in Ecclesia.* Christus & Ecclesia, duo in carne vna. Refer ad distantiam maiestatis, duo. Duo plane. Non enim & nos verbum. Non enim & nos in principio Deus apud Deum. Non enim & nos ille per quem facta sunt omnia. Venitur ad carnem: & ibi Christus, & ille, & nos.

Extra. in Psal. 87 *Nam & corpus non est vnum membrum, sed multa. Si dixerit pes, quia non sum manus, non sum de corpore, non ideo non est de corpore: & si dixerit auris, quia non sum oculus, non sum de corpore, non ideo non est de corpore. Si totum corpus, oculus, vbi auditus? Si totum auditus, vbi odoratus? Nunc autem posuit Deus membra vnumquodque in corpore sicut voluit. Quod si essent omnia vnum membrum, vbi corpus? Nunc autem multa quidem membra, vnum autem corpus. Non potest dicere oculus manus, operata tua non indigeo: aut iterum caput pedibus, non estis mihi necessarij.]*

Extra. in Psal. 87 **O**culi mei infirmati sunt ab inopia. Quos oculos eius intellectuiri sumus? Si exteriores in carne in qua patiebatur positos, non eos in eius passione legimus infirmatos ab inopia, id est, tanquam fame, vt affolet, languisse. Post cenam quippe traditus, & eodem die crucifixus est. Si interiores, quomodo infirmati sunt ab inopia, cum in eis esset lux indeficiens? Sed nimirum oculos suos dixit membra, quæ in suo corpore, cui caput est, clariora & eminentiora, & præcipua diligebat. De quo corpore Apostolus loquens, & de nostro corpore similitudinem adhibens, ait: *Si totum corpus vnum, vbi auditus? Si totum auditus, vbi odoratus? Si fuissent omnia vnum membrum, vbi corpus? Nunc autem multa membra, vnum autem corpus. Non potest oculus dicere manibus, opus vobis non habeo. Et si dixerit manus, quia non sum oculus, non sum de corpore: non ideo non est de corpore. Quid autem his verbis velit intellegi euidentius expressit, dicens: Vos autem estis corpus Christi & membra.* Quapropter & illi oculi, id est, illi sancti Apostoli, quibus non reuelauerat caro & sanguis, sed pater eius qui in cælis est, vt Petrus diceret, *Tu es Christus Filius Dei viui*, videntes eum tradi, ac tanta mala perpeti, quoniam non eum videbant qualem volebant, quia non egrediebatur, id est, non manifestabatur in virtute & potentia sua, sed in suis interioribus occultus, omnia quasi superatus atque impotens perferebat, infirmati sunt ab inopia, velut subtracto sibi cibo suo, & lumine suo.

Extra. in Psal. 130 Sunt homines, quos delectat miraculum facere, & ab eis qui profecerunt in Ecclesia miraculum exigunt. Et ipsi qui quasi sibi profecisse videntur, talia volunt facere, & putant se ad Deum non pertinere si non fecerint. Dominus autem Deus noster qui nouit quid cui retribuatur, & vt seruetur compago corporis in pace, alloquitur Ecclesiam per Apostolum: *Non potest dicere oculus manus, opus te non habeo: aut iterum caput pedibus, opus vobis non habeo. Si totum corpus oculus, vbi auditus? Si totum corpus auditus, vbi odoratus? Ergo in membris nostris videtis fratres, quomodo singula officium suum habeant membra. Oculus videt & non audit. Auris audit, & non videt. Manus operatur, nec audit nec videt. Pes ambulat, nec audit, nec videt, nec facit quod manus. Sed in vno corpore si sit sanitas, & non aduersum se litigent membra, & auris videt in oculo, & oculus audit in aure. Nec obijci potest auri, quia non videt, vt dicatur ei, nihil es, minor es. Nunquid videre & discernere colores potes, quod facit oculus? Respondet enim auris de pace corporis. Et dicit: Ibi sum vbi est oculus, in eo corpore sum. In me non video, in illo cum quo sum video. Itaque cum auris dicit, oculus mihi videt: oculus dicit, auris mihi audit: oculi & auris dicunt, manus nobis operantur. Manus dicunt, oculi & aures nobis vident, & audiunt. Oculi & aures & manus dicunt, pedes nobis ambulant. Omnia in vno corpore cum ope-*

rantur, si sit ibi sanitas, & concordent membra, gaudent & congaudent sibi, & si aliquid molestiæ sit in aliquo membro, non se deserunt, sed compatiuntur sibi. Nunquid, quia in corpore pes quasi longè videtur ab oculis (illi enim sunt locati in sublimitate, illi autem infra positi) quando forte pes spinam calcauerit, deserunt oculi, & non, sicut videmus, totum corpus contrahitur, & sedet homo curuatus spina dorso, vt quærat spinam, quæ hæsit in planta? Omnia membra quicquid possunt faciant, vt de infimo, & exiguo loco spina quæ inhæserat, educatur. Sic ergo fratres, quisquis in corpore Christi non potest resuscitare mortuum, non illud quærat, ne discordet in corpore: quomodo si auris quærat videre, discordare potest. Nam quod non accepit, non potest facere. Sed si ei obiectum fuerit, & dictum, Si iustus esses, resuscitares mortuum, quomodo resuscitauit Petrus in Christo. Nam Christus sine Petro facere poterat, Petrus autem nisi in Christo non poterat. Quia sine me (inquit) nihil potestis facere. Cum ergo hoc audierit homo qui proficit, quasi obiectam calumniam ab ignaris paganis, ab hominibus nescientibus quid loquantur, in compage corporis Christi respondeat, & dicat: Quid dicere? Non es iustus, quia non facis miracula. Posses & auri dicere, Non es in corpore, quia non vides. Faceres, inquit, & tu sicut & Petrus fecit. Sed & Petrus mihi fecit, quia in eo corpore sum, in quo & Petrus fecit: in illo quod potest, possum à quo diuisus non sum. Quod minus possum, compatiatur mihi: & quod plus potest, congaudeo illi. Ipse Dominus desuper clamauit pro corpore suo: *Saule, saule, quid me persequeris?* Et ipsum nemo tangebatur, sed pro corpore in terra laborante, caput de cælo clamabat. Si ergo fratres vnusquisque quod potest iuste egerit, & in eo quod alius plus potest, non inuiderit, sed congratulatus fuerit tanquam in vno corpore cum eo constitutus, pertinebit ad eum vox ista Psalmi: *Dominus non est exaltatum cor meum, neque in altum elati sunt oculi mei. Neque ingressus sum in magnis, neque in mirabilibus super me.* Quod enim excessit vires meas (ait) non quæsiui. Non ibi me extendi, nolui ibi magnificari.

Ex lib. con. Faustum. Apostolus, cum de spiritalibus diuersis muneribus, & tamen ad vnitatem consonis, rem planè magnam & diuinam, & abditam nos doceret, de ista ipsa carne nostra similitudinem dedit, cuius artificem Deum, cum hæc loqueretur omnino non tacuit. Nunc autem posuit Deus membra singula, vnumquodque eorum in corpore prout voluit. Si autem fuissent omnia vnum membrum, vbi corpus. Nunc autem multa membra, vnum autem corpus. Si vlla, non dico fides Christiana, vt credatis Apostolo, sed vllus sensus humanus in vobis est, vt manifesta cernatis, vnusquisque in semetipso videat ista, atque consideret quàm vera, quàm certa sint, quàm in paruo magna, & in extremo quàm bona: quandoquidè ista in laude ponit Apostolus, vt per hæc infima quæ videntur, possint facilius illa sublimia spiritalia, quæ non videntur, intelligi. Horum ergo membrorum & corporis nostri, quæ sic commendat, sic laudat Apostolus, quisquis artificem Deum negat, videtis cui contradicat, annuncians nobis præter id quod accepimus. Quid igitur opus est, vt à me redarguatur potius, quàm ab omnibus Christianis anathematizetur.

Sed multo magis quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt. Et quæ putamus ignobiliora membra esse corporis, his honorem abundantiorum circumdamus: & quæ inhonestiora sunt nostra, abundantiorum honorem habent. Honestiora autem nostra nullius egent. Sed Deus temperauit corpus, ei cui deerat, abundantiorum tribuendo honorem, vt non sit schisma in corpore.]

Ex lib. con. Faustum cap. 27. **A**bsit autem, vt sit in membris sanctorum etiam genitalibus aliqua turpitudine. Dicuntur quidem inhonestiora, quia non habent eam speciem decoris, quam membra quæ in promptu locata sunt: vel certe, quod probabilis dici potest, propter legem in membris, repugnantem legi mentis, quæ de peccato accidit, non de prima nostræ institutione naturæ. Sed videte quid dicat Apostolus, cū ex ipsa membrorum corporis nostri vnitatem, atque compage charitatem persuadet Ecclesiæ. *Multo magis, inquit, quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt: & quæ videntur viliora*

esse corporis, ijs abundantiorum honorem circumponimus: & qua inhonesta sunt nostra, abundantiorum honestatem habent: quæ autem honesta sunt nostra, non opus habent: sed Deus temperavit corpus, ei cui deerat maiorem honorem dans, ut non essent scissura in corpore. Illicitum itaque & temperantiæ legibus non subiectus membrorum illorum vsus est turpis, nõ ipsa membra, quæ non solum in excellenti integritate cælibes & virgines seruant, sed ipsi coniugati sancti patres ac matres, sic eis generationi tantummodo consulentes utebantur, ut illenaturalis motus nullo modo turpis esset, qui non libidini, sed rationi feruiret. Vos enim fratres populus Dei estis, sicuti ipse dixit, & oues pascuæ eius. Habetis in nomine Dei pastores seruos, pastores & membra pastoris. Multitudinis animus & voluntas, ad quamq; rem faciendam, istis vocibus poterit apparere: paucorum autem cura pro vobis non vocibus, sed rebus debet ostendi. Itaque fratres quoniam iam quod ad vos pertinebat implestis acclamando, finite ut probetur vobis, vtrum & quod ad nos pertinet, impleamus agendo. Voluntas agendi vna est & nostra & vestra. Motus vero agendi, par esse nõ potest. Putamus charissimi ideo oportere, ut voluntas accipitur à vobis, consilium implenda voluntatis vestræ expectetur à nobis. Ut membra Christi non discordent, impleant omnia quæ in illius corpore sunt officia sua: faciat oculus in sublimitate locatus, quod ad oculum pertinet: auris, quod ad aurem: manus quod ad manus: pes quod ad pedem, ut non sint scissuræ villæ in corpore.

Sed in idipsum pro inuicem sollicita sunt membra, & si quid patitur vnum membrum, compatiuntur omnia membra, siue gloriatur vnum membrum, congaudent omnia membra, vos autem estis corpus Christi, & membrum de membro.]

Plus sanè quàm dici potest miratus sum, quod nec tanta occasione hominum tuorum, fratres sancti Episcopi scripserunt, nec Epistola tua quicquam nobis de tantis tribulationibus vestris insinuauerit, quæ vtique per viscera charitatis nostræ sunt. Nisi fortè faciendum non putasti quod nihil prodesse duxisti, aut nos tuis literis mœstificari noluisse. Prodest aliquid, quantum ego arbitror, etiam ista cognoscere. Primò, quia iniustum est, gaudere nõ velle cum gaudentibus, & flere non velle cum flentibus. Deindè quia tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spes. Spes autem non confundit, quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Abiit itaque, ut reculemus audire etiam quæ amara & tristia sunt erga charissimos nostros. Nescio quo enim modo minus fit quod patitur vnum membrum, si compatiuntur omnia membra. Nec ipsa mali reuelatio fit per communionem cladis, sed per solatium charitatis. Ut quamuis alij ferendo patiantur, alij cognoscendo compatiuntur, communis fit tamen tribulatio, quibus probatio, spes, dilectio, spiritusq; communis est. Omnes autem nos dominus consolatur, qui & hæc temporalia mala prædixit, & post hæc bona æterna promisit. Nec debet cum præliatur, infringi, qui vult post prælium coronari, vires illo subministrante certantibus, qui præparat ineffabilia dona victoribus.

Et quosdam quidem exposuit Deus in Ecclesia, primum Apostolos, secundo Prophetas, tertio Doctores, deinde virtutes, exinde gratias curationum, opulationes, gubernationes, generalium linguarum, interpretationes sermonum: Nunquid omnes Apostoli? nunquid omnes prophetae? nunquid omnes doctores? nunquid omnes virtutes? nunquid omnes gratiam habent curationum? nunquid omnes linguas loquuntur? nunquid omnes interpretantur?]

Lex enim per Moysen data est, gratia autem & veritas per Iesum Christum facta est. Excuius aduentu iam regnum Dei annunciari cepit, quia & lex propheta vsq; ad Ioannem. Lex ut reos faceret qui desiderarent salutem, prophete vt promitterent saluatorem. Cæterum prophetas alios iam exitisse in ecclesia post ascensionem Christi quis nesciat? De quibus Paulus dicit: *Et quosdam constituit in ecclesia, primum quidem Apostolos, deinde prophetas, tertio doctores, &c.* Non itaque de illis dictum est, *Lex & propheta vsque ad Ioannem, sed de ijs qui primum Christi aduentum prophetauerunt. Qui aduentus impletus, nõ vtiq; adhuc posset prophetari.*

Illud quoque sicut imperitissimus, non intelligit quo scriptum est: *Primum Apostolos, deinde prophetas.* Putat enim ante Apostolos, non fuisse prophetas, nesciēs eos prophetas illic commemoratos esse ab Apostolo, qui post Christi aduentum fuerunt. Quos qui vult nosse, actus Apostolorum legat. Et illud quod ait ad Corinthios: *Propheta duo vel tres loquantur.* Si autem non fuerunt prophetae ante Apostolos, qui erant illi per quos ante Deus promisit Euangelium de filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem?

Æmulamini autem charismata meliora, & adhuc excellentiorem viam vobis demonstrabo.]

Respice ad munera ipsius Ecclesiæ. Munus sacramentorum in baptismo, in Eucharistia, in cæteris sanctis sacramentis, quale munus est? Hoc munus adeptus est & Simon Magus. Prophetia quale munus est? prophetauit & Saul malus rex. Et tunc prophetauit cum sanctum Dauid persequeretur. Non se ergo iactet, qui forte sine charitate habuerint hoc munus Dei sanctum, sicut sanctum baptismum, sed videant qualem rationem habituri sunt cum Deo, qui sanctis non sancte vtuntur. Ex his erunt qui dicitur fiant, *In nomine tuo prophetauimus.* Non illis dicitur: *Mentimini.* Sed dicitur, *Non noui vos, recedite à me qui operamini iniquitatem. Quia si habeam omnem prophetiam, charitatem autem non habeam, nihil sum.* Prophetauit & Saul, sed operabatur iniquitatem. Quis autem operatur iniquitatem, nisi qui non habuerit charitatem? *Plenitudo enim legis charitas.* In omnibus scripturis supereminentiissimam viam, supereminentiissimum locum charitas obrinet. Non ad eam aspirant nisi boni. Hanc nobiscum non communicant mali. Possunt comunicare baptismum, possunt comunicare cætera sacramenta, possunt comunicare orationem, possunt comunicare istos parietes, & istam coniunctionem, charitatem nobiscum non comunicant. Ipse enim fons proprius bonorum, proprius sanctorum, de quo dicitur, *Nemo alienus comunicet tibi. Qui sunt alieni? Omnes qui audiunt, Non noui vos.* Si enim non agnoscuntur, vtique alieni sunt, quibus dicitur, *Non noui vos.* Supereminens ergo via charitatis tenet eos, qui propriè pertinent ad regnum cælorum. Quoniam egenus atque indigus amor ita diligit, vt reb. quas diligit subiiciatur: propterea, cū commemoretur spiritus Dei, in quo sancta eius beneuolentia, dilectioque intelligitur, superferri dicitur est, ne faciendæ opera sua, per indigentiam necessitatem potius quam per abundantiam beneficentiæ, Deus amare putaretur. Cuius rei memor Apostolus, diciturus de charitate, supereminentiorem viam demonstraturum se ait: *Et alio loco: Supereminentiorem, inquit, scientia charitatem Christi.* Oliuæ fructus, charitatem significat. Vnde hoc probamus? Quomodo enim oleum à nullo humore premitur, sed diruptis omnibus, exilit & supereminet, sic est charitas. Non potest premi in imò, necesse est vt ad superna emicat. Propterea de illa dicit Apostolus, *Adhuc supereminentiorem viam vobis demonstrabo.* Quia diximus de oleo quia supereminet, ne fortè non de charitate dixerit Apostolus, *Supereminentiorem viam vobis demonstrabo,* audiamus quod sequitur: *Si linguas hominum loquar & angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum velut ærumentum sonans, aut cymbalum tinniens. I, nunc Donate, & clama, disertus sum: I, & clama, doctus sum. Quantum disertus? Quantum doctus? Nunquid linguas angelorum locutus es? Etenim si linguas angelorum loquereris, charitatem non habens, audirem æra sonantia, & cymbala tinnientia. Soliditatem aliquam quæro. Fructum in folijs inueniam, non sint sola verba, habeant oliuam, redeant ad arcam. Sed inquit: Habeo sacramentum. Verum dicit, Sacramentum diuinum est. Habes baptismum, & ego confiteor. Sed quid dicit idem Apostolus? *Si sciero omnia sacramenta, & habuero omnem prophetiam & omnem fidem, ita vt montes transferam.* Ne fortè & hoc diceret: *Credidi, sufficit mihi.* Sed quid dicit sanctus Iacobus? *Et demones credunt, & contremiscunt.* Magna vtique est fides. Sed nihil prodest, si non habeat charitatem. Confitebantur & demones Christum: ergo credendo, sed non diligendo, dicebant: *Quid nobis & tibi? Fidem**

Ex lib. cõr. inimic. le-gis & Prophetar.

1. Cor. 14.

Ex tractat. Psal. 103.

Matt. 7.

Psal. 6. 1. Cor. 13.

Ex lib. de Genes. ad litteram 1.

Ex tractat. Euangel. secundum Ioan. 6.

Iacob. 2.

habebant, charitatem non habebant, ideò demones erant. Noli de fide gloriari, adhuc demones comparandus es. Audi quid dicat Apostolus: *Si distribuero omnia mea pauperibus, & tradidero corpus meum ut ardeam, charitatem autem non habeam.* Ecce quod non habes: *Si tradidero, inquit, corpus meum ut ardeam.* Ut utique pro nomine Christi. Sed quia sunt multi qui iactanter illud faciunt, non cum charitate, ideo *si tradidero corpus meum ut ardeam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest.* Charitate fecerunt martyres. Illi qui in tempore persecutionis passi sunt, charitate fecerunt. Isti autem de tumore & superbia faciunt. Nam cum persecutor desit, seipsum precipitant. Veni ergo ut habeas charitatem. Sed nos non habemus martyres. Quos martyres? Non sunt columbæ, ideò volare conati sunt, & de Petra ceciderunt.

Fortassis scripturæ scrutatæ indicant, quod Spiritus sanctus charitas est: & ne putetis vilem esse charitatē. Quomodo autem vilis est, quando omnia quæ dicuntur non vilia, chara dicuntur? Si ergo quæ non sunt vilia, chara sunt, quid est charius ipsa charitate? Sic autem commendatur charitas ab Apostolo, ut dicat: *Supereminentiorem viam vobis demonstro. Si linguis hominum loquar & angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum ut aramentum sonans, aut cymbalum tinniens. Et si sciero omnia mysteria, & omnem scientiam, & habuero omnem prophetiam, & omnem fidem, ita ut monte transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum. Et si distribuero omnia mea pauperibus, & tradidero corpus meum, ita ut ardeam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest.* Quanta est ergo charitas, quæ si desit, frustra habentur cætera: si asit, rectè habentur omnia? Tamen charitatem laudans Apostolus. Paulus copiosissimè atque vberimè, minus de illa dixit, quàm quod ait breuiter Apostolus Ioannes. Neque enim dubitavit dicere: *Deus charitas est.* Scriptum est enim: *Quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.* Quis ergo nomet patrem & filium, & non ibi intelligat charitatem patris & filij: quam cum habere cœperit, Spiritum sanctum habeat: quam si habuerit, sine Spiritu sancto erit? Et quomodo corpus tuum sine spiritu, quod est anima tua, si fuerit, mortuum erit: si anima tua sine Spiritu sancto, id est sine charitate, si fuerit, mortua deputabitur. *Finis enim præcepti est charitas de corde puro.* Quando isto fine, id est huius rei contemplatione, fit mandatum Dei, tunc fit verè opus bonum, & tunc leuantur manus, quia supernum est, quo leuantur. Propterea de ipsa charitate loquitur Apostolus & dicit: *Supereminentiorem viam vobis demonstro.* Et alio loco: *Cognoscere, inquit, supereminentiorem scientiam charitatē Christi.* Nam si de opere mandatorum Dei, merces terrenæ facilitatis expetitur, deponuntur manus potius, quàm leuantur, quia terrena emolumenta, quæ non sursum, sed deorsum sunt, illo opere requiruntur.

Et omnibus, inquit, nomina vocans. Ibi est totum præmium, habemus nomina quædam apud Deum. Ut nouerit Deus nomina nostra, hoc optare debemus, hoc agere, hoc satagere quantum possumus, non de alijs rebus gaudere. Nec de donis quibusdam spiritualibus videat charitas vestra. Multa donata sunt in Ecclesia, sicut dicit Apostolus: *Alij quidem per spiritum datur sermo sapientiæ. Alij sermo scientiæ secundum eundem spiritum. Alij fides in eodem spiritu. Alij donatio curationum. Alij iudicatio spirituum, id est, ut diiudicent inter bonos & malos spiritus. Alij genera linguarum. Alij prophetia.* Quanta dixit: quàm multa dixit? Multi donis talibus malè vti audient in fine: *Non noui vos.* Et quid dicturi sunt in fine qui audient: *Non noui vos? Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus, & in tuo nomine demonia eiecimus, & in tuo nomine virtutes multas fecimus?* In nomine tuo omnia ista. Et quid dicam eis? *Nunquam noui vos. Discedite à me qui operamini iniquitatem.* Quid est ergo esse iam lumen cæli, consolans noctem, & quod non vincatur à nocte? *Adhuc, inquit, supereminentiorem viam vobis demonstro. Si linguis hominum loquar & angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum veluti aramentum sonans, aut cymbalum tinniens.* Quale donum est, loqui linguis angelorum & hominum? *Tamen si charitatem, inquit, non habeam, aramen-*

tum sum sonans, aut cymbalum tinniens? *Si sciero, inquit, omnia sacramenta, & omnem scientiam, & si habuero omnem prophetiam, & omnem fidem, ita ut montes transferam, (quanta ista dona sunt) charitatem autem non habeam, inquit, nihil sum.* Quale est illud donum martyrij & distributionis rerum suarum? *Et tamen si distribuero, inquit, omnia mea pauperibus, & tradidero corpus meum, ut ardeam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest.* Qui ergo non habet charitatem, & si ad tempus habet hæc dona, auferentur ei. Auferuntur quod habet, quia quiddam non habet. Et si ipsum quiddam hoc non habet, unde cætera teneantur & ipse nō pereat, quid est illud, quod modo ait Dominus, *Qui habet, addetur ei, qui autem non habet, & quod habet auferetur ab eo?* *Qui ergo non habet, & quod habet auferetur ab eo.* Habet gratiam possidendi, sed non habet charitatem vtendi.

Quia ergo illud non habet, & quod habet auferetur ab eo. Propterea discipuli quos volebat in cælo stellis ambulantes facere, ut haberent charitatem supereminentiorem viam, ille qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus ei nomina vocans, cum redirent discipuli quos miserat, exultauerunt, & dixerunt: *Domine, ecce spiritus immundi subiecti sunt nobis propter nomen tuum.* Et ille qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocans, sciens multos dicturos esse, *Nonne in nomine tuo demonia eiecimus?* Quibus dicturus est in fine, *Non noui vos:* quia eos non numeravit in multitudine stellarum, nec eis nomina vocavit. *Nolite, inquit, in hoc gaudere, quia spiritus vobis subiecti sunt: sed gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in cælo.* *Qui dicit se in Christo manere, debet sicut ipse ambulauit, & ille ambulare.* Quæ est ista via in qua Christus ambulauit, nisi charitas, de qua Apostolus ait, *Adhuc supereminentiorem viam vobis demonstro?* Si ergo Christum volumus imitari, per ipsam viam debemus currere, qua Christus & in cruce pendens dignatus est ambulare. In cruce enim fixus erat: & charitatis viam currens, pro suis persecutoribus supplicabat. Denique sic dixit, *Pater ignosce illis: quia nesciunt quid faciunt.* Et nos ergo pro omnibus inimicis nostris hoc iugiter supplicemus: ut illis dominus emendationem morum, & indulgentiam tribuat peccatorum.

C A P V T XIII.

SI linguis hominum loquar, & angelorum: charitatem autem non habeam: factus sum veluti aramentum sonans, aut cymbalum tinniens.]

Videant à charitate Ecclesiæ separati, quàm multa, & quàm magna nihil profint: si vnum quiddam defuerit, & videant quid sit ipsum vnum. Nec me in hoc audiant: sed Apostolum. Quid ergo eis prodest, si & linguam in sacris mysterijs habeant angelicam, & prophetiam: quemadmodum Caiphas & Saul: vt aliquando prophetent: quos fuisse damnabiles, sancta Scriptura testatur? Si sacramenta non tantum sciunt: sed habeant, sicut habuit Simon Magus: si fidè, sicut dæmonia quæ confessa sunt Christum: (neque enim non credebant cum dicerent: *quid nobis & tibi filij Dei? scimus qui sis*) si dispertiant etiam ipsi substantiam suam pauperibus: sicut multi non solum in Catholica, sed in diuersis hæresibus faciunt: si aliqua ingruente persecutione tradant ad fiamas nobiscum corpus suum pro fide quam pariter continentur: tamen quia separati hæc agunt: non sufficientes inuicem in dilectione, neq; studentes seruire vnitatem spiritus in vinculo pacis, charitatem, utiq; non habendo, etiam cum illis omnibus, quæ nihil eis profunt, ad æternam salutem peruenire non possunt.

Dilectio fortis res fratres. Dilectio fortis res. Vultis videre, quam sit fortis res dilectio? Quisquis per aliquam necessitatem non potuerit implere quod iubet Deus: amet illum qui implet, & in illo implet. Intentat charitas vestra. Verbi gratia: Vxorem habet quam dimittere non potest, oportet ut obtèperet Apostolo dicenti: *Vxori vir debitum reddat, & alligatus es vxori: ne quæseris solutionem.* Venit in mentem, quia melior est illa vita, de qua dicit idè Apostolus: *Vellem omnes vos esse sicut me ipsum.* Accendit eos qui hoc fecerunt: amat eos: & in ipsis implet quod in se

Ex tractatu euangel. secundum Ioan. 9.

1. Ioan. 4. Rom. 5.

Extra tract. Psal. 118.

Extra tract. Psal. 146.

Matt. 7.

Matt. 23.

Psal. 147.

Luca. 10. Ex ser. de verb. d. post.

Luc. 23.

Ex lib. de bapt.

Matt. 3.

Extra tract. Psal. 122.

1. Cor. 7.

non potest. Fortis res est dilectio. Ipsa est virtus nostra, quia si in illa non fuerimus, nihil prodest quicquid aliud habuerimus. *Silinguis hominum loquar*, inquit Apostolus, *& angelorum: charitatem autem non habeam, factus sum velut aeramentum sonans, aut cymbalum tinniens.* Adiungit aliud magnum: *Quod si distribuero in cibos pauperum omnem substantiam meam: & si tradidero corpus meum, ut ardeam: charitatem autem non habeam: nihil mihi prodest.* Si autem sit sola charitas, quæ non inueniat quod distribuatur pauperibus, diligit solum: calicem aquæ frigidæ det: tantum illi imputabitur, quantum illi Zechæo, qui dimidiū patrimonij dedit pauperibus. Quare hoc? Ille tam modicum dedit, & ille tantum multum: & tantum illi imputabitur? Tantum planè. Impar enim facultas: sed non impar charitas.

Quid est vestis nuptialis? Queramus illam in literis sanctis. Quid est vestis nuptialis? Sine dubio aliquid est quod mali & boni commune non habent. Hoc inueniamus: & inuenimus vestem nuptialem in donis Dei. Quid est, quod commune non habent boni & mali? Quod homines sumus, & pecora non sumus, Dei donum est: sed commune est hoc cum bonis & cum malis. quod nobis lux de celo oritur: de nube pluiæ descendunt: fontes manant: agri fructificant: dona sunt, sed bonis, malisque communia. Intremus ad nuptias: foris alios relinquamus, qui non venerunt vocati, ipsos conuiuium (id est Christianos) consideremus. Baptismus, Dei donum est, habent illum boni & mali. Altaris sacramenta simul accipiunt boni & mali. Prophetavit Saul iniquus, & viro sanctissimo atque iustissimo infestus, dum eum persequeretur prophetavit. Nunquid dicuntur credere soli boni? & demones credunt, & contremiscunt. Quid facio? Excusi omnia: & ad vestem illam nondum perueni. Inuolucrum meum explicavi: omnia vel penè omnia consideravi: ad vestem illam nondum perueni. Quodam loco Paulus Apostolus aspicit mihi magnum inuolucrum magnarum rerum: & posuit ante me. Et dixit ei: Offende mihi si forè hic vestem nuptialem reperisti. Cœpit excutere singula & dicere: *Si linguis hominum loquar & angelorum: si habeam omnem scientiam, & prophetiam, & omnem fidem, ita ut montes transferam: si distribuero omnia mea pauperibus: & si tradidero corpus meum ut ardeam.* Magnæ vestes: nondum tamen est illa nuptialis. Iam profer nobis nuptialem vestem. Quid nos Apostole Paule suspendis? Prophetia forè donum Dei est: quod non habent boni & mali. *Si charitatem*, inquit, *non habeam, nihil sum: nihil mihi prodest.* Ecce vestis nuptialis. Induite vos & conuiuat, ut securi discumbatis. Nolite dicere: ad istam vestem habendam, pauperes sumus. Vestite, & vestimini, hyems est. Vestite nudos. Nudus est Christus. Et quicumque non habetis vestem nuptialem: dabit illam, ad illum currite, ipsum rogate. Nouit sanctificare fideles suos: nouit vestire nudos suos: ut possitis, vestem habentes nuptialem, non timere tenebras exteriores, non vincula membrorum, & manuum, & pedum.

Deus igitur Spiritus sanctus, qui procedit ex Deo, cum datus fuerit homini: accendit eum in dilectione Dei & proximi: & ipse dilectio est. Non enim habet homo vnde Deum diligit: nisi ex Deo. Propter quod dicit: *Nos eum diligimus, quia ipse prior dilexit nos.* Apostolus quoque Paulus, *Dilectio*, inquit, *Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum sanctum qui datus est nobis.* Nullum est itto Dei dono excellentius. Solum est quod diuidit inter filios regni Dei æterni, & filios perditionis æternæ. Dantur & alia per Spiritum munera: sed sine charitate nihil profunt. Nisi ergo tantum impartiatore cuius: Spiritus sanctus: ut eum habet & proximi faciat amatorem: à sinistra non transfertur ad dexteram. Nec Spiritus sanctus propriè dicitur donum: nisi propter dilectionem, quam qui non habuerit, si linguis hominum loquatur & angelorum, sonans ærumentum est: & cymbalum tinniens, & si habuerit prophetiam, & scierit omnia sacramenta, & omnem scientiam: & si habuerit omnem fidem, ita ut montes transferat: nihil est. Et si distribuierit omnem substantiam suam: & si tradiderit corpus suum ut ardeat, nihil ei prodest. Quantum ergo bonum est, sine quo ad æternam vitam, neminem tantà bona perducunt?

Ipsa vero dilectio, siue charitas (nam vnius rei est nomen vtrunque) si habeat eam, qui non loquitur linguis angelorum, nec habet prophetiam: nec omnia scit sacramenta: omnemque scientiam: nec distribuit omnia sua pauperibus, vel non habendam quod distribuatur: vel aliqua necessitate prohibitus: nec tradit corpus suum ut ardeat: si talis passionis nulla tentatio est: perducit ad regnum. Ita ut ipsa fidem non faciat vtilem, nisi charitas. Sine charitate quippe fides potest quidem esse: sed non prodesse. Propter quod & Apostolus Paulus, *In Christo*, inquit, *Iesu neque circumcisio aliquid valet: neque præputium: sed fides quæ per dilectionem operatur*, sic eam discernens ab ea fide, qua & demones credunt, & contremiscunt. Dilectio igitur, quæ ex Deo est, & Deus, propriè Spiritus sanctus est, per quem diffunditur in cordibus nostris deus charitas: per quem nos tota inhabitat Trinitas. Quocirca rectè si me Spiritus sanctus cum sit Deus, vocatur etiam donum Dei. Quod donum propriè, quid nisi charitas intelligenda est? Quæ perducit ad Deum: & sine qua quodlibet aliud Dei donum, non perducit ad Deum.

Et si habuero prophetiam, & nouerim mysteria omnia, & omnem scientiam.

In hoc, inquit Dominus, *cognoscent omnes, quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis ad inimicem.* Tanquam diceret: Alia munera mea habent vobiscum etiam non mei: non solum naturam, vitam, sensum, rationem, & eam salutem quæ hominibus pecoribusque communis est: verum etiam linguas, sacramenta, prophetiam, scientiam, fidem, distributionem rerum suarum pauperibus, & traditionem corporis sui ut ardeant. Sed quoniam qui charitatem non habent, ut cymbala concrepant, nihil sunt: nihil illis prodest. Non ergo in illis, quæuis bonis muneribus meis, quæ habere possunt etiam non discipuli mei: sed in hoc cognoscent omnes, quia mei discipuli estis: si dilectionem habueritis ad inimicem. O sponsa Christi, pulchra inter mulieres. O dealbata, ascendens & incumbens super fratrualem tuam. Quoniam cuius lumine illustraris, ut candear, eius adiutorio fulciris ne cadas. O quam bene cantatur tibi in illo Cantico Canticorum, vel ut epithalamio tuo: quia charitas in delicijs tuis. Ipsa non perdit cum impijs animam tuam. Ipsa discernit magnam tuam. Et sicut mors, valida est: & in delicijs tuis est. Quam miradè generis mors est, cui parum fuit non esse in pœnis: nisi esset insuper in delicijs.

Ecce accepit sacramentum natiuitatis homo baptizatus: sacramentum habet, & magnum sacramentum, diuinum, sanctum, ineffabile. Considera quale: ut nouum hominem faciat, dimissione omnium peccatorum. Attendat tamen in cor, si perfectum est ibi, quod factum est in corpore. Videat si habeat charitatem. Et tunc dicat: Natus sum ex deo. Si autem non habet charitatem, characterem quidem impositum habet, sed desertor vagatur. Habeat charitatem, aliter non se dicat natum ex Deo. Sed habeo, inquis, sacramentum. Audi Apostolum: *Si sciam omnia sacramenta, & habeam omnem fidem, ita ut montes transferam: charitatem autem non habeam, nihil sum.*

Apostolus enim dicit: *Et si sciero omnia sacramenta, & omnem scientiam: & si habuero prophetiam, & omnem fidem, ita ut montes transferam: charitatem autem non habeam, nihil sum.* Si dixit nihil esse si non habeat charitatem. Non sacramenta, & scientiam, & prophetiam, & fidem. Illa enim magna sunt, etiam si ille nihil sit, qui ea sine charitate habuerit: & eorum veritatem in sua iniquitate tenuerit.

Et si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam: charitatem autem non habuero: nihil sum.

Ego, inquit Ecclesia, si sponsa sum, si arrhas accepi, si precio sanguinis illius redempta sum, audio vocem ipsius: & vocem amici sponsi tunc audio, si sponso meo det gloriam: non tibi. Dicat amicus: *Qui habet sponsam, sponsus est. Amicus autem sponsi qui stat, & audit eum, & gaudio gaudet propter vocem sponsi.* Ecce habet sacramenta, & ego cœcedo. Habes formam, sed samentum es de vite præcisum. Tu formam ostendis, ego radicem quæro. De forma fructus non exit, nisi vbi est radix. Vbi autem ex radix, nisi in charitate? Et audi formam sacramentorum, Paulus loquatur. *Si sciam*, inquit,

Galat. 5.

Ex tractatu euangelij secundum Ioan. 65. Ioan. 13.

Ex tractatu epistolæ Ioan.

Ex lib. de unico bapt.

Ex tractatu euangelij secundum Ioan. 13. Ioan. 3.

omnia sacramenta, & habeam omnem prophetiam, & omnem prophetiam, & omnem fidem. Et quantam fidem? Ita vt montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum. Nemo ergo vobis fabulas vendat, & Pontius fecit miraculum, & Donatus orauit, & respondit eius Dominus de celo. Primum aut falluntur, aut fallunt. Postremò facillum montes transferre, Charitatem, inquit, non habeam, nihil sum. Videamus vtrum habuerit charitatem. Crederem, si non diuulset vnitatem. Nam & contra istos (vt sic loquar) mirabilarios, cautum me fecit Dominus meus, dicens: *In nouissimis autem temporibus exurgent Pseudoprophete, facientes signa, & prodigia, vt inducant, si fieri potest, etiam electos. Ecce prædixi vobis.* Ergo sponsus cautos nos fecit, quia & miraculis decipi non debemus. Aliquando enim & desertor terret provincialem: sed vtrum in castris sit, & aliquid illi profert character ille, in quo signatus est, hoc attendit qui terri non vult & seduci. Teneamus ergo vnitatem fratres mei. Præter vnitatem, & qui facit miracula, nihil est. In vnitatem enim erat populus Israel, & non faciebant miracula præter vnitatem. Erant magi Pharaonis, & faciebant similia Moyfi. Populus Israel (vt dixi) non faciebat. Qui erant salui apud Deum? Qui faciebant, an qui non faciebant? Petrus Apostolus resuscitauit mortuum, Simon Magus fecit multa. Erant ibi quidam Christiani, qui non poterant facere, nec quod faciebat Simon. Sed vnde gaudebant? Quia nomina ipsorum scripta erant in celo. Nam & redeuntibus discipulis Dominus noster Iesus Christus, propter fidem gentium hoc ait. Dixerunt enim gloriantes ipsi discipuli: *Ecce Domine in nomine tuo etiam demonia nobis subiecta sunt.* Benè quidem confessi sunt. Detulerunt honorem nomini Christi. Et tamen quid eis ait? *Nolite in hoc gloriari, quia demonia vobis subiecta sūt: sed gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in celo.* Petrus demonia excludit. Nescio quæ ancilla vidua, nescio quis homo, qualiscunque laicus habens charitatem, tenens integritatem fidei, non facit hæc. Petrus in corpore oculus est, ille in corpore digitus est. In eo tamen corpore est in quo Petrus: & si minus valet digitus quàm oculus, non est tamen præcisus à corpore. Melius est esse digitum, & esse in corpore, quàm esse oculum, & euelli de corpore.

Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, & si tradidero corpus meum vt ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest.]

Quid ergo vos tanquam de Christiana paupertate iactatis, cum Christiana charitate careatis? Habent enim inter se, quàm charitatem vocant, etiam latrones, sibi debentes facinorosam, flagitiosamque conscientiam. Sed charitatem quam commendat Apostolus, vt eam à cæteris improbandis repudiandisque fecerneret, ait alio loco: *Finis autem præcepti charitas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta.*

Non diligamus verbo tantum & lingua, sed opere & veritate. Querimus in quo opere? in qua veritate? Potest ne esse manifestius opus, quàm tribuere pauperibus? Multi, hoc iactantia faciunt, non dilectione. Potest esse maius opus, quàm mori pro fratribus? Et hoc multi volunt putari facere iactantia nominis comparandi, non visceribus dilectionis. Restat vt diligat ille fratrem, qui ante Deum, vbi solus videt, cordi suo persuadet, & interrogat cor suum, an vere propter fratrum dilectionem hoc faciat. Et perhibet illi testimonium oculus qui penetrat cor, quo homo atterere non potest. Ideò Apostolus Paulus, quia paratus erat mori pro fratribus, & dicebat: *Ipse impendar pro animabus vestris,* tamen quia Deus hoc videbat in corde ipsius, non homines quibus loquebatur, ait illis, *Mihi autem minimum est vt à vobis iudicer, aut ab humano die.* Et ostendi etiam ipse quodam loco, quia solet ista fieri inani iactantia, non firmitate charitatis. Ait enim, cum de ipsius charitatis commendatione loqueretur: *Si distribuero omnia mea pauperibus, & tradidero corpus meum vt ardeam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest.* Potest enim hoc quisquam facere sine charitate? potest. Nam qui non habent charitatem, diuiserunt vnitatem. *Querite ibi, & videbitis multos multa tribuere pauperibus. Videbitis alios paratos ad*

fuscipiendam mortem, ita vt desistente persecutore, se ipsos præcipitent. Isti sine dubio, sine charitate hoc faciunt. Reuocemur ergo ad conscientiam, de qua dicit Apollus: *Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientia nostra.* Reuocemur ad conscientiam, de qua item dicit: *Opus autem suum probet vnusquisque, & tunc in semetipso habebit gloriam, & non in altero.* Opus ergo suum probet vnusquisque nostrum, vtrum de vena charitatis emanet, vtrum de radice dilectionis rami bonorum operum pullent. *Opus autem suum probet vnusquisque,* (ait) *& tunc in semetipso gloriam habebit, & non in altero.* Non quando illi testimonium perhibet lingua aliena, sed quando perhibet conscientia propria.

Pascit misericordia, pascit & superbia. Hospitem suscipit misericordia, hospitem suscipit & superbia. Intercedit pro paupere misericordia, intercedit & superbia. Quid est hoc, In operibus non discernimus. Audio aliquid dicere, sed non ego. Paulus dixit: *Moritur charitas,* id est homo habens charitatem confiteretur nomen Christi, ducit martyrium: confitetur & superbia, ducit martyrium. Ille habet charitatem: ille non habet charitatem. Sed audiat ab Apostolo ille qui non habet charitatem: *Si distribuero omnia mea pauperibus, & si tradidero corpus meum vt ardeam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest.* Ergo scriptura diuina intro nos reuocat. A iactatione huius faciei forinsecus, & ab ista superficie quæ iactatur ante homines, reuocat nos intro. Redi ad conscientiam tuam, ipsam interroga. Noli attendere quod floret foris, sed quæ radix est intra. Radicata est cupiditas, species potest esse bonorum factorum, vere opera bona esse non possunt. Radicata est charitas, securus esto, nihil mali procedere potest. Ipse nouit occulta cordis, Quid est, nouit occulta? *Quoniam propter te mortificamur tota die. Deputati sumus velut oves occisionis.* Potes enim videre mortificari hominem, quare mortificetur nescis, Deus hoc nouit, res in occulto est. Sed dicet mihi aliquis: Ecce pro nomine Christi detinetur: nomen Christi confitetur. Nonne & hæretici nomen Christi confitentur? sed tamen non propter ipsum moriuntur. Prorsus in ipsa Ecclesia dicam Catholica, putatis defuisse aut deesse posse, qui causa vanæ gloriæ paterentur? Sed si non essent huiusmodi homines, non diceret Apostolus: *Si dederò corpus meum vt ardeam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest.* Sciebat ergo posse esse quosdam, qui hoc iactatione facerent, non dilectione. Ideò obscurum est, Deus hoc solum videt, nos non possumus, ipse solus potest iudicare, qui nouit occulta cordis. Galaad habet interpretationis suæ vocem, & magni sacramenti. Interpretatur enim aceruus testimonij. Quantus aceruus testimonij est in martyribus? Meus est Galaad. Meus est aceruus testimonij. Mei sunt martyres veri. Moriantur alij pro vetusta vanitate sine sale, nunquid pertinent ad aceruum testimonij? *Quia si tradidero corpus meum, vt ardeam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest.* Sunt quidam qui facilius omnia sua pauperibus distribuunt, quam quod ipsi pauperes Dei sunt. Inflat enim sunt iactantia, qua putant sibi esse tribuendum, non gratiæ Dei, quod benè viuunt. Et ideò iam nec benè viuunt quantacunque opera facere videantur. De suo quippe habere se putant, & gloriantur quasi non acceperint: diuites sui, non pauperes Dei: abundantes sibi, non egentes Deo. Sed ait Apostolus: *Si distribuero omnia mea pauperibus, & tradidero corpus meum vt ardeam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest.* Tanquam si diceret: *si distribuero omnia mea pauperibus, & pauper Dei non fuero, nihil mihi prodest.* Charitas enim non inflatur. Nec est vera Dei charitas in eo qui ingratus est Sancto spiritui eius. Et ideò tales non pertinent ad populum Dei, quia non sunt pauperes Dei. Pauperes quippe Dei dicunt, Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est, vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis. *Omnis consummationis vidi finem. Latum mandatum tuum valde.* Intrauerat quippe in sanctuarium Dei, & intellexerat in nouissima. Omnis autem consummatio mihi videtur hoc in loco intelligenda, vsque ad mortem pro veritate certare, & pro vero ac

Matt. 24.

Lucæ. 10.

Ex lib. cor.
Fausium
cap. 5.Ex tracta.
tu 6. epist.
Iocn.
1. Ioan. 3.

1. Cor. 4.

2. Co

Galat. 6.

Extra.
S. epist.
Ioan.Extra.
Psal. 43.Extra.
Psal. 59.Extra.
Psal. 71.Extra.
Psal. 118.

summo bono, mala omnia tolerare. Cuius consummationis finis est excellere in regno Christi, quod non habet finem: & habere ibi sine morte, sine dolore, & cum magno honore vitam, morte huius vitæ ac doloribus & opprobriis acquisitam. Quod autem addidit, *Latum mandatum tuum valde, non intelligo nisi charitatem.* Quid enim profuisset quacumque morte imminente, & inter quantacunque tormeta illa martyria consistere, si charitas in consistente non esset? Audiamus Apostolum: *Et si tradidero corpus meum ut ardeam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest.*

Charitas autem Dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum Sanctum qui datus est nobis. In hac diffusionem laurudo est, in qua sine angustiis via quoque ambulatur angusta, donante illo cui dictum est: *Dilatasti gressus meos subtus me, & non sum infirmata vestigia mea.*

Pastor ergo bonus Christus. Quid Petrus? Nonne pastor bonus? Noane & ipse pro ouibus animas posuit? Quid Paulus? Quid ceteri Apostoli? Quid eorum tempora consequentes beati Episcopi martyres? Quid etiam Sanctus Cyprianus? Nonne omnes pastores boni? non mercenarij, de quibus dicitur:

Anon dico vobis, & ceperunt mercedem suam. Omnes ergo illi pastores boni, non solum quia sanguinem fuderunt, sed quia pro ouibus fuderunt. Non enim fuderunt elatione, sed charitate. Nam & apud hereticos qui propter iniquitates & errores suos aliquid molestiarum perpessi fuerunt, nonne martyres se iactant, ut hoc pallio delectari facilius furerent, quia lupi sunt? Si autem scire vultis in quo numero habendi sunt, pastorem bonum Paulum Apostolum audite, quoniam non omnes qui corpora sua in passione etiam ignibus tradunt, alienandi sunt sanguinem fudisse pro ouibus, sed potius contra-oues. *Si lingua hominum (inquit) loquar & angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum aramentum sonans, & cymbalum stans. Si sciero omnia sacramenta, & habuero omnem prophetiam & omnem fidem, ita ut montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum.* Magna ergo res est postremo, si des montes transferens. Illa quidem magna sunt, sed si ego hæc (inquit) sine charitate habeam, non illa, sed ego nihil sum. Sed adhuc istos non tetigit, qui falso martyrij nomine in passionibus gloriantur. Audite ut eos tangat, imitatio potius ut transodiatur. *Si distribuero (inquit) omnia mea pauperibus, & si tradidero corpus meum ut ardeam, nunquid iam nihil sum?* Sed vide quid sequitur: *Charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest.* Ecce venit ad passionem, ecce venit & ad sanguinis effusionem, venit & ad corporum incensionem, & tamen nihil prodest, quia charitas deest. Adde charitatem, profunt omnia. Detrahe charitatem, nihil profunt cetera. Quale bonum est charitas illa fratres? Quid preciosius? quid luminosius? quid securius? Multa sunt Dei dona, quæ tamen habent & mali. Qui dicturi sunt: *Domine in nomine tuo prophetamus in nomine tuo demonia eiecimus, in nomine tuo virtutes multas fecimus.* Nec respondebit ille, non fecistis: non enim in conspectu tanti iudicis mentiri audebunt, aut iactare quæ non fecerunt. Sed quia charitatem non habuerunt, respondebit omnibus illis: *Non noui vos.* Quomodo autem habet vel exiguam charitatem, qui etiam conuictus non amat unitatem? Et si non ad salutem, non ad Ecclesiæ pacem, non ad Christi corporis unitatem, non ad sanctam & in diuiduam charitatem, sed ad mala aliqua cogere, nec tibi sic ipse mortem inferre debuit.

Audui quod dixeris Apostolum Paulum significasse hoc fieri debere, ubi ait: *Et si tradidero corpus meum ut ardeam,* quia videbat omnia bona dicebat, quæ sine charitate nihil profunt, sicut sunt linguæ hominum & angelorum, & omnia sacramenta, & omnis scientia, & omnis prophetia, & omnis fides, ita ut montes transferantur, & rerum suarum distributio pauperibus. Ideo videtur tibi etiam hoc inter bona numerasse, ut sibi quisque inferat mortem? Sed attende diligenter, & agnosce quemadmodum dicat scriptura, quod tradat vniuersum suum corpus ut ardeat, non utique ut ipse se in ignem mittat, quando perfe-

quentem patitur inimicum, sed quando ei proponitur, ut aut mali aliquid faciat, aut mali aliquid patiat, eligat non facere mala, quam non pati mala, atque ita corpus suum tradat in potestatem interfectoris, sicut tres illi viri fuerunt qui auream statuum cogebantur adorare, & nisi facerent, minabatur eis ille qui cogebat, caminum ignis ardentem. Idolum adorare noluerunt, non se ipsi in ignem miserunt, & tamen etiam de illis scriptum est, quod tradiderunt corpora sua, ut neque seruirent, neque adorarent vllum deum, sed deum suum. Ecce quomodo dicit Apostolus: *Si tradidero corpus meum ut ardeam.* Quod autem sequitur, vide: *Si charitatem non habeam, nihil mihi prodest.* Ad istam charitatem voceris, ad istam charitatem pertinere non sineris, & putas tibi aliquid prodesse si te ipse precipites in interitum, cum tibi nihil prodesset, etiam si alter occideret charitatis inimicum? Foris autem ab Ecclesia constitutus, & separatus à compage unitatis & vinculo charitatis, æterno supplicio puneris, etiam si pro Christi nomine viuis incendereris. Hoc est enim quod ait Apostolus: *Et si tradidero corpus meum ut ardeam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest.*

Charitas patiens est: benigna est.

Quid ergo de charitate maius aut vberius possum dicere, quam quas per os Apostoli laudes eius intonat Dominus? Quanta est ista anima linguarum, prophetiæ virtus, sacramentorum salus, scientiæ solidamentum, si del fractus, diuitiæ pauperum, vita morientium? Quid tam magnanimum, quam pro impijs mori? Quid tam benignum quam & inimicos diligere? Sola est quam sceleris sua non extollit, quia non inflatur. Sola est quam conscientia mala non pungit, quia non agit perperam. Inter opprobria secura est, inter odia benefica est. Inter iras placida est, inter insidias innocens, inter iniquitates genens, in veritate respirans. Quid illa fortius, non ad retribuendas, sed ad non curandas iniurias? Quid illa fidelibus non vanitati, sed æternitati? Nam ideo tolerat omnia in presenti vita, quia credit omnia de futura vita. Et suffert omnia quæ hic imitantur, quia sperat omnia quæ ibi promittuntur. Meritò nunquam cadit.

Charitas non emulatur, non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa.

Vbi est inuidia, amor fraternus esse non potest. Intendat charitas vestra. Qui inuidet, non amat. Peccatum diaboli est in illo, quia & diabolus inuidedo deiecit. Cecidit enim & inuidit statim. Non ideo voluit deicere, ut ipse staret, sed ne solus caderet. Tenete in animo ex hoc quod subieci, inuidiam non posse esse in charitate. Habes apertè cum laudaretur ipsa charitas: *Charitas non emulatur.* Non fuit charitas in Cain. Et nisi esset charitas in Abel, non acciperet Deus sacrificium eius.

Charitas non emulatur. Quæris causam? Attende quod sequitur: *Non inflatur.* Prior est in vitis superbia, deinde inuidia, non enim inuidia peperit superbiam, sed superbia peperit inuidiam. Non enim inuidet nisi amor excellentiæ. Amor excellentiæ superbia vocatur. Cùm ergo in ordine prior sit superbia, sequatur autem inuidia, Apostolus in laudibus charitatis noluit dicere prius, *Non inflatur,* & postea *non emulatur,* sed prius dixit, *non emulatur,* postea *non inflatur.* Quare hoc? Quia cùm dixisset, *Non emulatur,* quasi quæsiturus erat causam, quare non emulatur, subdit, *Non inflatur.* Ergo si ideo non emulatur quia non inflatur: si inflaretur, emularetur: hoc in vobis crescat & animo solidetur, quia non inflatur.

Dilectio enim non inflatur, & Deus dilectio est, & fideles in dilectione acquiescunt illi. Reuocat à strepitu qui toris est, ad gaudij silentia. *Ecce Deus dilectio est.* Ut quid imus & cur imus in sublimia cælorum & ima terrarum, quærentes eum qui est apud nos, si nos velimus esse apud eum? Nemo dicat non noui quid diligam. Diligat fratrem, & diligat eandem dilectionem. Magis autem nouit dilectionem qua diligit, quam fratrem quem diligit. Ecce iam potest notio rem deum habere quam fratrem. Planè notiorè, quia præsentio rem, notio rem quia interiorè, notio rem quia certio rem. Amplectere dilectionem deum, & dile-

Ex ser. de laude charitatis.

Ex ser. 5. epist. Ioan.

Ex ser. de verb. Euangel.

Ex lib. de Trinit. 8.

ctione amplectere Deum. Ipsa est dilectio que omnes bonos Angelos, & omnes Dei seruos confociat vinculo sanctitatis, nosque & illos coniungit inuicem nobis & subiungit tibi. Quando igitur saniores sumus à tumore superbia, tanto sumus dilectione pleniores. Et quo alio nisi Deo plenus est, qui plenus est dilectione?

Non querit que sua sunt, non irruitur, non cogit malum, non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati. Omnia suffert.]

Neque enim essent etiam homines amatores pecuniæ nisi eo se putarent excellentiores quo ditiores. Cui morbo contraria charitas non querit quæ sua sunt, id est, non priuata excellentia lætatur. Merito ergo & non inflatur.

Charitas omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet.]

Inter eos utique quos connexos sibi met vnum facit, non enim quodlibet credere bonum est. Nam vnde illud fratres, Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritum qui ex Deo est? Nec in laudibus charitatis quod dictum est, Omnia credit, sic accipiendum est vt charitati cuiuspiam derogemus, si non quod audierit statim crediderit. Quid quod charitas eadem admonet non facile de fratre aliquid mali esse credendum: & cum tale aliquid dicitur, hoc à se magis iudicat pertinere ne credat? Postremò ipsa charitas quæ omnia credit, non omni spiritui credit. Ac per hoc omnia quidem credit, sed Deo. Quia non dictum est, omnibus credit.

Charitas nunquam excidit. Siue prophetia euacuabuntur, siue lingue cessabunt, siue scientia destruetur.]

Deus dilectio est, & qui manet (inquit) in dilectione, in Deo manet, & Deus in illo manet. Sit tibi domus Deus, esto domus Dei. Mane in Deo, & maneat in te Deus. Mane in te Deus vt te contineat, manes in Deo ne cadas. Quia sic de ipsa charitate Apostolus dicit: Charitas nunquam cadit. Quomodo cadet quem continet Deus?

Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus. Cum autem venerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est.]

In illo corpore spiritali videbunt sancti omnia non solum si oculos claudant, verum etiam vnde sunt corpore absentes. Tunc enim erit perfectum illud de quo loquens Apostolus, ex parte (inquit) scimus, & ex parte prophetamus: cum autem venerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est. Deinde vt quomodo posset aliqua similitudine ostenderet quantum ab illa quæ futura est distet hæc vita, non qualiumcunque hominum, verum etiam qui præcipua hic sanctitate sunt præditi. Cum essem, inquit, paruulus loquebar, vt paruulus sapiebam, quasi paruulus cogitabam. Cum autem factus sum vir, euacuauit ea quæ paruuli erant. Videmus nunc per speculum in enigmate: tunc autem facie ad faciem.

Nunc scio ex parte, tunc autem cognoscam sicut & cognitus sum. Si ergo in hac vita, vbi hominum mirabilius prophetia ita comparanda est illi vitæ quasi paruuli ad iuuenem, vidit tamen Heliseus accipientem munera seruum suum, vbi ipse non erat, ita ne cum venerit quod perfectum est, nec iam corpus corruptibile aggrauabit animam, sed incorruptibile nihil impedit, illi sancti ad ea quæ videnda sunt oculis corporeis, quibus Heliseus absens ad seruum suum videndum non indiguit, indigebunt? Nam secundum septuaginta interpretes ista sunt ad Giezi verba Prophetæ: Nonne cor meum iit tecum, quando conuersus est vir de curru obuiam tibi? & accepisti pecuniam, & cæc. Sicut autem ex Hebræo interpretatus est presbyter Hieronymus: Nonne cor meum, inquit, in presenti erat quando conuersus est homo de curru suo in occursum tuum? Corde ergo suo se dixit hoc vidisse Prophetam, adiuto quidem mirabiliter nullo dubitante diuinitus. Sed quantum amplius tunc omnes munere isto abundabunt, cum Deus erit omnia in omnibus? Habebunt tamen etiam illi oculi corporei officium suum, & in loco suo erunt, vteturque illis spiritus per spiritale corpus. Neque enim & ille Prophetam quia non eis indiguit vt videret absentem, non ei vus est ad videnda præsentia, quæ tamen spiritu videre posset etiam si illos clauderet, sicut vidit absentia vbi cum eis ipse non erat. Apostolus dixit: Ex parte scimus, & ex parte prophetamus. Cum autem venerit quod perfectum est, quod ex parte est euacuabitur. Quid est per-

fectum? In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Hoc est perfectum. Quid est perfectum? Dicat & Apostolus Paulus: Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo. Hunc æqualem Deo patri, hoc verbum Dei apud Deum, per quod facta sunt omnia, videbimus si uti est, sed in fine. Nam nunc quod Ioannes Euangelista dicit, Dilectissimi filij Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus: scimus quia cum apparuerit similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Hæc visio nobis promittitur. Ad hanc visionem erudimur, ad hanc visionem corda mundamus. Beati enim mundi corde, quoniam ipsi Deum videbunt.

Cum essem paruulus loquebar vt paruulus, sapiebam vt paruulus, cogitabam vt paruulus. Quando autem factus sum vir, euacuauit quæ erant paruuli.]

Apostolus ad illa ineffabilia, quæcunque adhibens de notis rebus exemplum, paruulam ætatem virili comparauit ætati. Cum essem, inquit, paruulus, quasi paruulus loquebar, quasi paruulus sapiebam, quasi paruulus cogitabam. Cum autem factus sum vir, quæ paruuli erant deposui. Cur autem hæc dixerit, consequenter ostendens.

Videmus nunc (inquit) per speculum in enigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam sicut & cognitus sum.]

Mirifica est scientia tua ex me: Inualuit, & non potero ad illam. Ex me quippe intelligo quàm sit mirabilis & incomprehensibilis scientia tua qua me fecisti, quædo nec me ipsum comprehendere valeo quem fecisti. Et tamen in meditatione mea exardescet ignis, vt quæram faciem tuam semper. Incorporalem substantiam scio esse sapientiam, & lumen esse in quo videntur quæ oculis carnalibus non videntur, & tamen vir tantus tamquam spiritalis, videmus nunc (inquit) per speculum in enigmate, tunc autem facie ad faciem. Quale sit, & quod sit hoc speculum, si quæramus, perfectio illud occurrit quod in speculo nisi imago nõ cernitur. Hoc ergo facere conati sumus, vt per hanc imaginem quod nos sumus quæreremus, & videremus vtcunq; à quo facti sumus tanquam per speculum. Hoc significat etiam illud quod ait idem Apostolus: Nos autem reuelata facie gloriæ Dei speculantes, in eandem imaginem transformamur de gloria in gloriam, tanquam à Dei spiritu. Speculantes dixit, per speculum videntes, non de specula prospicientes.

Quod in Græca lingua non est ambiguum, vnde in Latinam linguam translata sunt Apostolica litera. Ibi quippe speculum vbi apparent imagines rerum, à specula, de cuius altitudine longius aliquid intuemur, etiã sono verbi dicitur omnino: satisque apparet Apostolum ab speculo, non ab specula dixisse gloriæ Domini speculantes. Quia verò addidit in enigmate, multis hoc incognitum est, qui eas literas nesciunt, in quibus est quædam doctrina de locutionum modis, quos Græci tropos vocant, eoque Græco vocabulo etiam nos vtimur pro Latino. Sicut enim schemata vstitatus dicimus quàm figuras, ita vstitatus tropos quàm modos. Singulorum autem modorum siue troporum nomina, vt singulis singula referantur, difficillimum est, & insolentissimum Latine enunciare. Vnde quidam interpretes nostri, quod ait Apostolus, Quæ sunt in allegoria, nolentes Græcum vocabulum ponere, circumloquendo interpretati sunt, dicentes: Quæ sunt aliud ex alio significantia. Huius autem tropi, id est allegoriæ, plures sunt species, in quibus est etiam, quod dicitur ænigma. Definitio autem ipsius nominis generalis, omnes etiam species complectatur necesse est. Ac per hoc sicut omnis equus animal est, non omne animal equus est, ita omne ænigma allegoria est, non omnis allegoria ænigma est. Quid est ergo allegoria nisi tropus vbi ex alio aliud intelligitur? quale illud est ad Thessalonicenses: Itaque non dormiamus sicut ceteri, sed vigilemus, & sobrii simus.

Nam qui dormiunt, nocte dormiunt: & qui inebriantur, nocte ebrii sunt. Nos autem qui diem sumus, sobrii simus. Sed hæc allegoria non est ænigma. Nam nisi multum tardis iste sensus in promptu est, ænigma autem est (vt breuiter explicè) obscura allegoria, sicut est, sanguisuga tres erant filia, & quæ-

Ex lib. de Genesi ad iudicam.

Ex lib. de spir. & lit. 1. Ioan. 4. De hoc latius in colationib. Bernar. in serm. de septem spiritibus, qui incipit. Mag. ser. Gentium Paulus.

Extra Bat. 9. epist. Ioan. 1. Ioan. 4.

Ex lib. de ciuit. Dei. 22.

4. Reg. 5.

1. Cor. 15.

Ex ser. in nat. Ioan. Epist. Ioan. 1.

Philip. 2.

1. Ioan. 3.

Ex lib. de spir. & lit. vel ex lib. 2. de baptis. paruul.

Ex lib. de Trin. 5.

2. Cor. 3.

2. Thef. 3.

cinque similia. Sed ubi allegoriam nominavit Apostolus, nō in verbis eam reperit, sed in facto, cum ex duobus filiis Abrahę, vno de ancilla, altera de libera, quod non tantum dictum, sed etiam factum fuit, duo testamenta intelligenda monstravit, quod antequam exponeret, obscurum fuit. Proinde allegoria talis, quod est generale nomen, possit specialiter ænigma nominari. Sed quia non solum qui eas literas nesciunt quibus discuntur tropi, quærunt quid dixerit Apostolus nunc in ænigmate nos videre, verum etiam qui sciunt, tamen quid sit illud ænigma, ubi nunc videmus nosse desiderant, ex utroque vna est inveniendae sententia. Et ex illo scilicet quod ait, *Videmus nunc per speculum*, & ex isto quod addidit, *In ænigmate*. Vna est enim cum tota sic dicitur: *Videmus nunc per speculum in ænigmate*. Proinde quantum mihi videtur, sicut nomine speculi imaginem voluit intelligi, ita nomine ænigmati quamvis similitudinem, tamen obscuram & ad perspiciendum difficilem. Cum igitur speculi & ænigmati nomine quæcunque similitudines ab Apostolo significare intelligi possint, quæ accommodatæ sunt ad intelligendum Deum eo modo quo potest, nihil tamen est accommodatius quam id, quod imago eius non frustra dicitur.

Nemo itaque miretur etiam in isto videndi modo qui concessus est huic vitæ, per speculum scilicet in ænigmate, laborare nos ut quomodocumque videamus. Nomen quippe hic non sonaret ænigmati, si esset facilitas visionis. *Dico enim vobis quod angeli eorum semper in celis vident faciem patris mei qui in celis est*. Sicut ergo illi vident, ita & nos visuri sumus, sed nondum ita videmus. Propter quod ait Apostolus, *videmus nunc per speculum in ænigmate: tunc autem facie ad faciem*. Præmium itaque fidei nobis visio ista servatur. De qua & Ioannes loquens, *Cum apparuerit* (inquit) *similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est*. Facies autem Dei, manifestatio eius intelligenda est, non aliquod tale membrum quale nos habemus in corpore, atque in isto nomine nuncupamus. Itaque visuri sunt Deum sancti in isto corpore: sed utrum per ipsum sicut per corpus nunc videmus solem, lunam, stellas, mare, ac terram, & quæ sunt in ea, non parva quæstio est. Durum est enim dicere, quod si sancti talia corpora tunc habebunt, ut non possint oculos claudere, & aperire cum volent. Durius autem quod ibi Deum quisquis oculos clausit non videbit. Si enim Propheta Heliseus puerum suum Giezi absens corpore videri accipietem munera quæ dedit ei Naaman Syrus, quantum magis in illo spiritali corpore videbunt sancti omnia, non solum si oculos claudant, verum etiam vnde sunt corpore absentes? Illud quoque quod ait Apostolus, *facie ad faciem*, non cogit ut Deum per hanc faciem corporalem, ubi sunt oculi corporales, nos visuros esse credamus, quæ spiritu sine intermissione videbimus. Nisi enim esset etiam interioris hominis facies, non diceret idem Apostolus: *Nos autem reuelata facie gloriam Domini speculantes in eandem imaginem transformamur de gloria in gloriam, tanquam à Domini spiritu*.

Veritate itaque perfuerunt, cum viderimus facie ad faciem, quia & hoc promittitur nobis. Nam quis auderet sperare quod Deus non dignatus esset polliceri vel dare? *Videbimus facie ad faciem*, Apostolus dicit: *Nunc scio ex parte, nunc in ænigmate per speculum, tunc autem facie ad faciem*. Et Ioannes Apostolus in Epistola sua: *Dilectissimi filij Dei sumus, & nondum apparuit quod erimus. Scimus quoniam cum apparuerit similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est*. Hæc est magna promissio. Si amas, sequere.

Vnigenitus filius idemque mediator Dei & hominum, homo Iesus Christus ita videt patrem sicut videtur à patre, nos autem ad illam visionem Dei, quæ nobis in resurrectione promittitur, non ex hoc mundo istam concupiscentiam oculorum transferre conemur, sed mundandis cordibus pio studeamus affectu, nec corporalem faciem cogitemus, cum dicit Apostolus: *Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem*: præsertim quia expressius dixit: *Nunc scio ex parte, tunc autem cognoscam sicut & cognitus sum*. Si ergo tunc corporali facie Deum cognoscemus, corporali nunc eius facie cogniti sumus. *Tunc enim*

cognoscam (inquit) *sicut & cognitus sum*. Vnde si quæris, vnde eum videbimus? respondeo vnde angeli vident, quibus tunc erimus æquales. Sicut enim videntur ista quæ visibilia nominantur, *Deum nemo vidit unquam*, nec videri potest, quoniam lucem inhabitat inaccessibilem, & est natura inuisibilis, sicut incorruptibilis, quæ contextim Apostolus posuit dicens: *Regi autem seculorum inuisibili incorruptibili*. Quia sicut nunc incorruptibilis, nec postea incorruptibilis: ita non solum nunc, sed etiam semper inuisibilis, *Vnigenitus autem filius, qui est in sinu patris*, deitatis naturam atque substantiam insonabiliter narrat, & idem dignis idoneisque tanto conspectu oculis etiam inuisibiliter monstrat. Ipsi enim sunt oculi de quibus Apostolus dicit: *Illuminatos oculos cordis vestri*. Et de quibus dicitur: *Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in mortem. Dominus autem spiritus est, vnde qui adheret Domino, vnus spiritus est*. Proinde qui potest Deum inuisibiliter videre, ipse eum potest incorporaliter videre, ipse potest deo incorporaliter adherere. In qua ergo non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo, in illa Dei forma tunc videbunt eum qui videbunt sicuti est.

Deum enim nemo vidit unquam, vel in hac vita, sicut ipse est, vel etiam in Angelorum vita, sicut visibilia ista quæ corporali visione cernuntur, quia *vnigenitus filius, qui est in sinu patris, ipse enarrauit*. Vnde non ad oculorum corporaliū, sed ad mentium visionem dictum est pertinere quod narrat. Si enim quæris, utrum possit Deus videri, respondeo, potest. Si quæris vnde scientia, respondeo, quia in verissima scriptura legitur: *Beati mundo corde quoniam ipsi Deum videbunt*, & cætera talia. Si quæris quomodo dicitur sit inuisibilis, si videri potest: respondeo inuisibilem esse natura: videri autem cum vult, sicut vult. Plurimis autem est visus non sicuti est, sed quali specie illi placuit apparere. Si quæris, utrum etiam sicuti est, aliquando possit videri: respondeo filijs hoc esse promissum, de quibus dictum est: *Scimus quia cum apparuerit similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est*.

Et si exterior homo noster corrumpitur, interior tamen renouatur de die in diem, ita sanè ut in hac vita quantumcunque prouectus sit, longè ab sit ab illa perfectione similitudinis, quæ idonea erit ad videndum Deum (sicut dicit Apostolus) *facie ad faciem*. In quibus certè verbis si corporaliter faciem voverimus accipere, consequens erit ut etiam deus talem habeat faciem, & si aliquod interuallum inter nostram & ipsius, cum eum videbimus facie ad faciem: & si interuallum, utique & finis, & membrorum habitus terminatus, & cætera absurda, dictumque & cogitatu impia, quibus animalis homo nō percipiens ea quæ sunt spiritus dei, fallacissimis vanitatibus luditur. Dicunt enim quidam eorum, qui talia garrunt, sicut ad me potuit peruenire, nos Deum videre nunc mente, tunc corpore: ita ut etiam impios eum pari modo asseuerant esse visuros. Vide quantum in peius profecerint, dum sine limite timoris vel pudoris hac atque hac vagabunda fertur impunita loquacitas. Antea dicebant, carni suæ tantum hoc præstitisse Christum, ut corporis oculis videret deum. Deinde addiderunt etiam omnes sanctos receptis in resurrectione corporibus, eodem modo Deum esse visuros. Nunc iam istam possibilitatem etiam impijs donauerunt. Donent sane quantum volunt, & quibus volunt. Nam quis audeat contradicere hominibus de suo donantibus? Qui enim loquitur mendacium, de suo loquitur. Tu autem cum ijs qui sanam doctrinam tenent, nihil istorum audeas vsurpare de tuo: sed cum legis, *Beati mundicordes quoniam ipsi Deum videbunt*, intellige impios non visuros, neque enim beati & mundicordes sunt impij. Item cum legis, *Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem*, intellige inde nos tunc visuros facie ad faciem, vnde *nunc videmus per speculum in ænigmate*. Hoc autem utrumque interioris hominis munus est, siue cum in ista peregrinatione adhuc per fidem ambulat, in qua utitur speculo & ænigmate, siue in illa patria cum per speciem contemplabitur. Pro qua visione positum est, *Facie ad faciem*.

Perfectam cognitionem dei (hoc est, qua homini

maior esse non possit) in futura vita sperat Apostolus, quæ sola beata vita dicenda est, ubi & corpus incorruptibile atque immortale spiritui suo, sine vlla molestia, vel reluctatione subdetur. Non quia in hac vita nihil veri omnino inueniri potest, quod mente cernatur non fide credatur, sed quia tantum est quicquid est, vt non faciat beatissimos. Neque enim quod ait Apostolus, *videmus nunc per speculum in enigmate, & nunc scio ex parte*, non cernitur mente. Cernitur plane, sed beatissimos nondum facit. Illud enim beatissimos facit quod ait: *Tunc autem facie ad faciem. Et tunc cognoscam sicut & cognitus sum*. Qui hoc inueniunt, ipsi dicendi sunt in beatitudinis possessione consistere, ad quam ducit via fidei quam tenemus, & quo credendo cupimus peruenire. Quod Dominus Iesus Christus forores Lazari interrogat dicens, *Vbi eum posuistis?* vocationem nostram quæ fit in occulto arbitrator significare. Prædestinatio enim nostræ vocationis occulta est. Cuius secreti signum est interrogatio Domini nescientis, cum ipsi nesciamus, sicut dicit Apostolus: *Vt cognoscam, sicut & cognitus sum*.

Nunc autem manent fides spes, charitas. tria hæc, maior autem his est charitas.

Tria hæc sunt quibus, & scientia omnis & prophetia militat, fides, spes, charitas: sed fidei succedit species quam videbimus, & spei succedit beatitudo ipsa ad quam perueniri sumus. Charitas autem etiam istis decedentibus, augebitur potius. Si enim credendo diligimus quod nondum videmus, quanto magis cum illud videre ceperimus? & si sperando diligimus quod nondum peruenimus, quanto magis peruenimus? Inter temporalia quippe atque æterna hoc interest, quod temporale aliquid plus diligitur antequam habeatur, vilescit autem cum aduenit. Non enim satiat animam cui vera & certa sedes est æternitas: æternum autem ardentius diligitur adeptum, quam desideratum. Nulli enim desideranti conceditur plus de illo existimare quam se habet, vt ei vilescat cum minus inuenierit: sed quantum quisque veniens existimare poterit, plus perueniens inuenitur est. Homo itaque fide, spe, charitate subnixus, eaque inconcusse retinens, non indiget scripturis nisi ad alios instruendos. Itaque multi per hæc tria, etiam in solitudine sine codicibus viuunt. Vnde in illis arbitrator iam impletum esse, quod dictum est, *Sine prophetia euacuabuntur, siue lingua cessabunt, siue scientia euacuabitur*. Quibus tamen quasi machinis tanta fidei, spei, & charitatis in eis surrexit instructio, vt perfectum aliquid tenentes, ea quæ sunt ex parte non querant. Perfectum sane, quantum in hac vita potest. Nam in comparatione futuræ vitæ nullius iusti & sancti est vita ista perfecta. Ideo manent (inquit) *fides, spes, charitas, tria hæc, maior autem charitas*. Quia & cum quisque ad æterna peruenit, duobus istis decedentibus, charitas altior & certior permanebit.

Cum iustus ex fide viuat, finisque præcepti sit charitas de corde puro & conscientia bona & non ficta, maneantque ad formandam vitam fidelium tria hæc, fides, spes, charitas, vnde fieri potest, vt pares cum aliquo mores habeat, qui hæc tria cum illo paria non habet? Qui enim aliud credit, aliud sperat, aliud amat, necesse est vt aliter viuat. Et si vsus quarundam rerum similis videtur nobis esse cum gentibus, sicut cibi & potus, rectorum, vestimentorum, lacuacrorum, & qui ex nostris conjugalem vitam gerunt, vxorum ducendarum & habendarum, filiorum gignendorum, nutriendorum, hereditandorum, longe tamen aliter his rebus vitur qui ad alium finem vsum earum refert, & aliter qui ex his Deo gratias agit, de quo praua & falsa non credit, easdem res non ad eundem finem referendo, sed ad finem legitimum, diuinique præcepti, *charitatem de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta*: à quibus quidam aberrantes, conuersi sunt in vaniloquium.

Pia fides sine spe & sine charitate esse non vult. Sic ergo homo fidelis debet credere quod nondum videt, vt visionem speret & amet. Et visibilia quidem rerum præteritarum, quæ temporaliter transierunt, sola fides est, quoniam non adhuc videnda sperantur, sed facta & transacta creduntur, licet est illud, quod *Christus semel pro peccatis mortuus est, & Resurrexit propter iustificationem nostram, nec iam morietur, & mors ei ultra non dominabitur*. Ea verò quæ nondum sunt, sed futura sunt sicut nostrorum spiritualium corporum resurrectio, ita creditur, vt etiam videntur sperentur, sed ostendi nulla modo possunt. Quæ verò ita sunt, vt neque prætereant, neque futura sint, sed æterna permaneant, partim sunt inuisibilia, sicut iustitia, sicut sapientia: partim visibilia, sicut Christi immortale iam corpus: *Sed inuisibilia intellecta conspiciuntur*, ac per hoc & ipsa modo quodam tibi congruo videntur, multoque certiora sunt quam ea quæ corporis sensus attingit: sed ideò dicuntur inuisibilia, quia oculis istis mortalibus videri omnino non possunt. At illa quæ visibilia sunt, si ostendantur, possunt etiam his mortalibus oculis conspici, sicut se discipulis post resurrectionem Dominus ostendit, sicut etiã post ascensionem Apostolo Paulo & Diacono Stephano. Proinde ista visibilia permanentia, ita credimus, vt etiam si non demonstrantur, speremus ea nos quandoque visuros. Sed hæc inuisibilia, simplici mentis atque rationis intentione intellecta conspiciuntur sine vllis formis & molibus corporalibus, sine vllis lineamentis figurisque membrorum, sine vllis localibus siue finitis, siue spatij infinitis. Hoc ergo lumen vbi hæc cuncta diuidicatur, non vitæ sicut huius solis, & cuiusque corporei luminis fulgor, per localia spatia circunquaque diffunditur, mentemque nostram quasi visibili candore collustrat, sed inuisibiliter & ineffabiliter, & tamen intelligibiliter lucet, tamquæ nobis certum est, quam nobis efficit certa quæ secundum ipsum cuncta conspiciuntur.

*Cum venerit quod perfectum est, quod ex parte est destruetur, id est iam non ex parte erit, sed ex toto: quia fidei & spei iam res ipsa non quæ credatur, & speretur, sed quæ videatur teneaturque, succedet. Charitas autem, quæ his tribus maior est, non auferetur, sed augebitur & implebitur, contemplata quod credebat, & quod sperabat indepta. In qua plenitudine charitatis præceptum illud implebitur: Diliges Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota animata tua, & ex tota mentetua. Nam cum est adhuc aliquid carnalis concupiscentia, quod vel continendo frenetur, non omnimodo ex tota anima diligitur Deus. Non enim caro sine anima concupiscit, quamuis caro concupiscere dicatur, quia carnaliter anima concupiscit. Nullum aliud canticum docer nos Deus, nisi fidei, spei, & charitatis, vt fides nostra firma sit in ipso quandiu non illum videmus, credentes in eum quem non videmus, vt gaudeamus cum viderimus, & fidei nostræ succedat spes lucis eius. Vbi iam nobis non dicetur, crede quod non vides, sed gaude quia vides. Spes etiam nostra incommutabilis sit, & figurat in illo, & non nutet & fluctuet, non agitetur, sicut ipse Deus in quo figuratur, non potest agitari. Spes enim modo vocetur, tunc non spes, sed res erit. Tamdiu enim vocatur spes, quamdiu non videtur quod speratur. Dicitur Apostolo: *Spes autem que videtur, non est spes. Quod enim videt, quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus*. Modo ergo patientia necessaria est, donec veniat quod promissum est. Nemo autem patiens est in bonis. Quando exigitur de homine patientia, in malis agit. Quando dicitur, patiens esto tolera, sustine, molestia est, sub qua te deus vult esse fortem, tolerantem, longanimum, patientem. Sed nunquid decipit qui promisit? Medicus exerit ferrum ad secunda vulnera, & dicit ei quem secturus est, patiens esto, sustine, tolera. In doloribus exigit patientem, sed post dolores promittit salutem. Et ille qui tolerat dolores in ferro medici, nisi sibi proponat sanitatem quam nondum habet, deficit in dolore quem paritur. Multa ergo mala sunt in isto seculo, intus, foris prorsus non cessant. Abundant scandala, nemo illa sentit, nisi qui graditur viam Dei. Ei dicitur in omnibus diuinis paginis, vt toleret præsentia, speret futura, amet quem non videt, vt amplectatur cum viderit. Charitas enim quæ tertia nobis adiungitur ad fidem & ad spem, maior est supra fidem & spem, quia fides rerum est quæ non videntur: erit autem species cum visæ fuerint. Et spes rei est quæ non tenetur: adueniente ipsa re, non erit iam spes, quia tenebimus, non sperabimus. Charitas*

Rom. 6.

Ex lib. qu. 83.

Ex lib. de doctrin. Christian.

Ex lib. de perfectione iustitie hom.

Matt. 22.

Ex lib. adu. Pjal. 91.

Ex lib. coi. Paulinum cap. 20. 2. Tim. 7.

Ex lib. ad Consentium de Trinit.

Rom. 8.

non erit iam spes, quia tenebimus, non sperabimus. Charitas autem non nouit nisi crescere magis magisque. Si enim amamus quem non videmus, quomodo amaturi sumus cum viderimus? Incipit homo à fide, quid pertinet ad fidem? Credere. Sed ad hoc ut ista fides discernatur ab immundis spiritibus, ait Apostolus Iacobus: *Et demones credunt & contremiscunt.* Si tantum credis, & sine spe visis, vel dilectionem non habes, *Et demones credunt & contremiscunt.* Quid magnum est? Dicit Christum filium Dei, hoc dixit Petrus, & audiuit: *Beatus es Simon Bariona.* Hoc dixerunt & demones, & audierunt. *Obmutescite.* Prius ergo discerne fidem tuam à fide demones, Vnde enim discreta? Demones hoc dixerunt timendo, Petrus amando. Adde ergo fidei spem. Et quæ spes est nisi de aliqua conscientia bonitate? Speique ipsi adde charitatem, id est *supereminentem viam*, dicente Apostolo Paulo: *Supereminentem viam vobis demonstro.* Fides enim quæ per dilectionem operatur, sine spe esse nõ potest. Cum autem venerimus, iam non erit ibi fides. Dicitur nobis, crede? Non utique, videbimus eum, contemplantur. *Dilectissimi, filij Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus.* Quia nondum apparuit, ideo fides. *Scimus quod cum apparuerit, similes ei erimus.* Nunquid quia credemus? non. *Quare ergo? quoniam videbimus eum sicuti est.* Quid spes, erit ibi spes? non erit iam spes, quando erit res. Etenim ipsa spes peregrinationi necessaria est. Ipsa est quæ consolatur in via. Viator enim quando laborat ambulando, ideo laborem tolerat quia peruenire sperat. Tolle illi spem perueniendi, cõtinud frangitur vires ambulandi. An fallit nos Apostolus, qui dicit habitare Christum per fidem in cordibus nostris? Modo per fidem, tunc per speciem: modo per fidem quandiu in via, quandiu in peregrinatione, *Quandiu enim sumus in corpore, peregrinamur à domino; per fidem enim ambulamus, non per speciem.* Si hoc est fides, quid erit spes? Audi quid erit. *Ut sit Deus omnia in omnibus.* Hoc modo credimus, hoc modo speramus. Cum venerimus non tenebimus, & iam visio erit, non fides, & iam res erit, non spes. Charitas quid? nunquid & ipsa modo est, & tunc non erit? Si amamus credendo & non videndo, quomodo amabimus videndo & tenendo? Ergo charitas non tantum erit, sed perfecta erit, sicut ait Apostolus: *Maior autem horum est charitas.* Dilectione instandum est ad illud, & inhaerendum illi, ut presente perfruamur à quo sumus, quo absente nec esse possemus. Cum enim per fidem adhuc ambulamus, non per speciem, nondum utique videmus Deum, sicut idem ait, *facie ad faciem.* Quem tamen nisi nunc iam diligamus, nunquam videbimus. Sed quis diligit quem ignorat? Sciri enim aliquid & non diligipotes, diligi autem quod nescitur quæro utrum possit. Quia si non potest, nemo diligit Deum antequam sciat. Et quid est Deum scire, nisi eum mente conspiciere firme percipere? Non enim corpus est, ut carnis oculis inquiratur. Sed & prius quam valeamus conspiciere atque percipere Deum sicut conspici & percipi potest, quod mundis cordibus licet (*beati enim mundicordes, quoniam ipsi Deum videbunt*) nisi per fidem diligatur, non poterit cor mundari, quo ad eum videndum sit aptum & idoneam. Vbi sunt enim illa tria, propter quæ in animo ædificanda, omnium diuinorum librorum machinamenta confurgunt, fides, spes, charitas, nisi in animo credente quod nondum videt, & sperante atque amante quod credit? Amat ergo & quod ignoratur, sed tamen creditur. Nimirum autem cauendum est ne credens animus id quod non videt, fingat sibi aliquid quod non est, & speret diligatque quod falsum est. Quod si fit, non erit *charitas de corde puro & conscientia bona, & fide non ficta*, quæ finis præcepti est, sicut idem dicit Apostolus.

Non enim hoc est habere oculos, quod aspicere: aut item hoc est aspicere quod videre. Ergo animæ tribus quibusdam rebus opus est, ut oculos habeat, quibus iam bene uti possit, ut aspiciat, & ut videat. Oculus animæ mens est ab omni labe corporis pura, id est à cupiditatibus rerum mortalium iam remota atque purgata. Quod ei nihil aliud præstat quam fides primo. Quod enim adhuc ei demonstrari non potest vitis inquinatæ atque ægrotan-

ti, quia videre nequit nisi sana, si non credat aliter se non esse visuram, non dat operam suæ sanitati. Sed quid si credat quidem ita se rem habere ut dicitur, atque ita se videre potuerit esse visuram, sanari tamen se posse desperet? nonne se profusus abijcit atque contemnit, nec præceptis medici obtemperat, præsertim quia ea præcepta necesse est ut morbus dura sentiat? Ergo fidei spes adiicienda est. Quod si & credat ita se habere omnia, & se speret posse sanari, ipsam tamen quæ promittitur lucem non amet, non desideret, suisque tenebris quæ iam in consuetudine iocundæ sunt, se arbitretur debere interim esse contentam, nonne medicum illum nihilominus respuit? Ergo charitas tertia necessaria est, nihil omnino tam necessarium. Sine tribus istis igitur anima nulla sanatur ut possit Deum suum videre, id est intelligere. Cum ergo sanos habuerit oculos, restat ut aspiciat. Aspectus animæ ratio est. Sed quia non sequitur ut omnis qui aspiciat videat, aspectus rectus atque perfectus, id est quem visio sequitur, virtus vocatur. Est enim virtus, vel recta, vel perfecta ratio. Sed & ipse aspectus quamuis iam sanos oculos conuertere in lucem non potest, nisi illa tria permaneant. Fides qua credit ita se rem habere ad quam conuertendus aspectus est, ut visa faciat beatum. Spes quæ cum bene aspexerit se visurum esse præsumat. Charitas qua videre perfruique desideret. Iam aspectum sequitur ipsa visio Dei qui est finis aspectus, nõ quo iam non sit, sed quod nihil amplius habeat quo se intendat. Et hæc est vere perfecta virtus, ratio perueniens ad finem suum, quam beata vita consequitur. Ipsa autem visio, intellectus est ille qui in anima est. Ergo cum animæ Deum videre, hoc est Deum intelligere contigerit, videamus vtrum adhuc ei illa tria sint necessaria. Fides quare sit necessaria, cum iam videat? Spes nihilominus, qui iam tenet. Charitati verò non solum nihil detrahitur, sed additur etiam plurimum. Nam & illam singularem veramque pulchritudinem cum viderit plus amabit: & nisi amore oculum infixerit, nec ab aspiciendo vsquam declinauerit, manere in illa beatissima visione non poterit.

CAPVT XIV.

Sectamini charitatem.]

Dulce & salubre vinculum mentium, sine qua diues pauper est, & in qua pauper diues est. Hæc in aduersitatibus tolerat, in prosperitatibus temperat, in duris passionibus fortis, in bonis operibus hilaris, in tentatione tutissima, in hospitalitate latissima, inter veros fratres letissima, inter falsos patientissima, in Abel sacrificio grata, in Noe per diluuium secunda, in Abrahamæ peregrinatione fidelissima, in Moysæ inter iniurias lenissima, in David tribulationibus mansuetissima. In tribus pueris blandos ignes innocenter spectat, in Machabæis sæuos ignes fortiter tolerat. Casta in Susanna erga virum, in Anna post virum, in Maria præter virum. Libera in Paulo ad arguendum, humilis in Petro ad obediendum, humana in Christianis ad ignoscendum.

Æmulamini spiritibus, magis autem ut prophetetis. Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo. Nemo enim audit. Spiritus autem loquitur mysteria. Nam qui prophetat, hominibus loquitur ad edificationem, & exhortationem, & consolationem. Qui loquitur linguam, semetipsum edificat: qui autem prophetat, Ecclesiam Dei edificat. Volo autem omnes vos loqui linguis, magis autem prophetare. Nam maior est qui prophetat, quam qui loquitur linguis: nisi forte interpretetur, ut Ecclesia edificationem accipiat. Nunc autem fratres, si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi vobis loquar, aut in reuelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina? Tamen quæ sine anima sunt vocem dantia, siue tibia, siue Citbara, nisi distinctionem sonituum dederint, quomodo scietur id quod canitur, aut quod citbarizatur? Etenim si incertam vocem det tibia, quis parabit se ad bellum? Ita & vos per linguam, nisi manifestam sermonem dederitis, quomodo scietur id quod dicitur? Erunt enim in aëre loquentes. Tam multa vtriusque generis linguarum sunt in hoc mundo,

Ex ser. de laude cha.

Et nihil sine voce est. Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquar barbarus, & qui loquitur mihi barbarus. Sic & vos quoniam amulatores estis spirituum ad edificationem Ecclesie, querite ut abundetis. Et ideo qui loquitur lingua, orat ut interpretetur. Nam si orant lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est. Quid ergo est? Orabo spiritu, orabo & mente. Psallam spiritu, psallam & mente. Caterum si benedixeris spiritu, quis supplet locum idiota?]

Ex lib. de
Genes. ad
Hebram 12.

Hic spiritus à mente distinguitur evidentissimo testimonio. Si enim orauero, inquit, lingua, spiritus meus orat, mens autem mea infructuosa est. Cum ergo per linguam intelligatur hoc loco dicere mysticas & obscuras significaciones, à quibus si intellectum mentis remoueas, nemo ædificatur audiendo quod non intelligit. Vnde etiam dicit:

Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo: nemo enim audit. Spiritus autem loquitur mysteria. Satis indicat eam se linguam hoc loco appellare, vbi sunt significaciones velut imagines rerum ac similitudines, quæ ut intelligantur indigent mentis obtutu. Cum autem non intelliguntur, in spiritu eas dicit esse non in mente. Vnde aperit dicit: Si benedixeris spiritu, quis supplet locum idiota? Quomodo dicit amen super tuam benedictionem, quandoquidem nescit, quid dicas? Quia ergo etiam lingua, id est membro corporis quod mouemus in ore cum loquimur, signa vtiq; rerum dantur non respicere proferuntur, propterea translato verbo linguam appellauit quamlibet signorum translationem priusquam intelligantur. Quo enim intellectus accesserit (qui mentis est proprius) fit reuelatio, vel agnitio, vel prophetia, vel doctrina. Proinde ait, Si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi loquar vobis in reuelatione, aut in agnitione, aut in prophetia, aut in doctrina? Id est cum linguis, hoc est linguæ, accesserit intellectus, ut non spiritu tantum, sed etiam mente agatur quod agitur. Proinde quibus signa per aliquas rerum corporalium similitudines demonstrabantur in spiritu, nisi accessisset mentis officium, ut etiam intelligerentur, nondum erat prophetia, magisque propheta erat qui interpretabatur quod alius vidisset, quam ipse qui vidisset. Vnde apparet magis ad mentem pertinere prophetiam, quam ad istum spiritum qui modo quodam proprio vocatur spiritus, vis animæ quædam, mente inferior, vbi corporalium rerum similitudines exprimuntur. Itaque magis Ioseph Propheta, qui intellexit quid significarent septem spicæ & septem boues, quam Pharaon qui eas vidit in somnis. Illius enim spiritus informatus est ut videret: huius mens illuminata ut intelligeret. Ac per hoc in illo erat lingua, in isto prophetia, quia in illo rerum imaginatio, in isto imaginationum interpretatio. Minus ergo Propheta qui rerum quæ significantur sola ipsa signa in spiritu per rerum corporalium imagines videt: & magis Propheta qui solo earum intellectu præditus est. Sed & maxime propheta, qui vtroque præcellit, ut & videat in spiritu corporalium rerum significatiuas similitudines, & eas viuacitate mentis intelligat. Sicut Danielis excellentia tentata est & probata, qui regi & somnium quod viderat dixit, & quid significaret aperuit. Et ipsæ quippe imagines corporales in spiritu eius expressæ sunt, & earum intellectus reuelatus in mente. Ex hoc ergo modo quo appellatur in ista distinctione spiritus, secundum quæ dixit Apostolus, Orabo spiritu, orabo autem & mente, ut signa rerum formarentur in spiritu, & eorum refulgeret intellectus in mente, spiritale appellauimus tale genus visorum quali etiam corporum absentium imagines cogitamus.

Quomodo dicit amen super tuam benedictionem? Quoniam quidem nescit quid dicas. Nam tu quidem bene gratias agis, sed alter non ædificatur. Gratias ago Deo quod omnium vestrum lingua loquor. Sed in Ecclesia volo quing; verba sensu meo loqui, ut alios instruam, quam decem milia verborum in lingua.]

Ex tractat.
Euangel.
secundum
Ioan. 41.

Amen qui ppe interpretatur verum, & tamen non est interpretatum, cum potuisset dici, verum dico vobis. Nec Græcus hoc interpretatus est facere, nec Latinus. Nam hoc verbū quod est Amen, nec Græcum est, nec Latinum,

sed Hebræum. Sic mansit, non est interpretatum, ut honorem haberet velamento secreti, non ut esset negatum, sed ne vilesceret nudatum.

Fratres nolite pueri effici sensibus, sed malitia paruuli estote, sensibus autem perfecti estote.]

In populo noui testamenti, qui non perdurant occurrente in virum perfectum, vel in firmitate virium, vel mentis leuitate, mulieribus & pueris comparandi sunt. Nam illis dicitur: Si tamen initium substantia eius vsque in finem firmum retineamus. Illis autem: Nolite pueri effici sensibus, sed malitia paruuli estote, ut sensibus perfecti sitis. Et ideo neq; in veteri, neque in nouo testamento tales admittuntur ad numerum. Apostolus dicit: Nolite pueri effici mentibus. Et quia Dominus inuitauerat nos ad imitationem puerorum, quando ante se paruulum posuit, & ait: Si quis non fuerit ut puer iste, non intrabit in regnum calorum: ibi quoque Apostolus cautius reuocata mente puerili, & vocat rursus ad imitationem puerilem. Nolite, inquit, pueri effici sensibus, sed malitia paruuli estote, ut mentibus perfecti sitis. Quem delectat imitari puerum, non delectet imperitia, sed innocentia. Proponitur enim pueritia propter imitandam humilitatem, & item proponitur pueritia ad cauendam fatuitatem. Propositum exemplum pueritiæ propter imitandam humilitatem à Domino est, quando vocauit ad se pueros. Et cum prohiberentur ab illo, dixit: Sinite illos venire ad me. Talium enim est regnum calorum. Propositum exemplum pueritiæ ad cauendam fatuitatem, ab Apostolo est: Fratres nolite pueri effici sensibus. Et rursus proponit ad imitationem simplicitatem: sed malitia paruuli estote, ut mentibus perfecti sitis. Nolite fratres & sapissimè auditis in Euangelio Dominum dicere: Sinite pueros venire ad me, talium enim est regnum calorum. Et iterum: Nisi quis receperit regnum Dei, sicut puer, non intrabit in illud. Et multis aliis locis Dominus nolter, singulare humilitatis exemplum, superbiam veteris hominis ad innocuam humiliter vitam similitudine puerilis ætatis, accusat. Quapropter dilectissimi, cum cantari audistis Psalmū, Laudate pueri Dominum, ne arbitramini vos ad istam exhortationem non pertinere, quia iam corporis pueritiam supergressi, vel iuuenili decore virefcitis, vel senili honore canescitis. Omnibus enim vobis dicit Apostolus: Nolite pueri effici sensibus, sed malitia paruuli estote, ut mentibus perfecti sitis. Qua malitia maxime nisi superbia? Ipsa enim de vana granditate præsumens, nõ finit hominem ambulare per arctam viam, & intrare per angustam portam. Puer autem facillè intrat per angustam: & ideo nemo, nisi ut puer, intrat in regnum calorum. Nam scriptum est: Initium superbia hominis apostatare à Deo. Hanc, se aduersus præcepta diuina tumidis ceruicibus erigentem, & suauis iugo Domini resistentem, deiicite, frangite, comminuite, atque consumite, & Laudate pueri Dominum.

In lege enim scriptum est: Quoniam in alijs linguis & labijs alijs loquitur populo huic, & nec sic exaudient me, dicit Dominus. Itaque lingua in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus: Propetia autem non infidelibus, sed fidelibus. Si ergo conueniat vniuersa Ecclesia in vnum, & omnes linguis loquantur, intrent autem idiota aut infideles, nonne dicent, quid insanitis? Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis vel idiota conuenitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus, occulta cordis eius manifesta sunt: & ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians quod vere Deus in vobis sit. Quid ergo est fratres? Cum conuenitis, vnusquisq; vestrum psalmum habet, doctrinam habet, apocalypsin habet, linguam habet, interpretationem habet, omnia ad edificationem fiat. Siue lingua quis loquitur, secundum duos, aut ut multum tres, & per partes, & vnus interpretetur. Si autem non fuerit interpret, taceat in Ecclesia, sibi autem loquatur & Deo. Propetia autem duo aut tres dicant, & ceteri dijudicent. Quod si alijs reuelatum fuerit sedenti, prior taceat. Potest enim omnes per singulos prophetare, ut omnes discant, & omnes exhortentur. Et spiritus prophetarum prophetis subiectus est. Non enim dissensionis est Deus, sed pacis, sicut & in omnibus Ecclesijs sanctorum doceo. Mulieres in Ecclesijs taceant. Non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut & lex dicit. Si quid autem volunt discere, domini viros suos interrogent. Turpe est enim mulieri loqui in Ecclesia. An à vobis verbum Dei processit? aut in vos solos peruenit?]

In legis nomine aliquando simul omnia veteris testamenti sanctarum Scripturarum significatur eloquia. Nam ex Propheta Esaiâ, testimonia ponens Apostolus, *In alijs linguis, & in alijs labijs loquar populo huic, præmisit tamen, In lege scriptum est.* Et ipse Dominus: *In lege, inquit, eorum scriptum est, quia oderunt me gratis,* cum hoc legatur in Psalmo. Aliquando autem propriè vocatur lex quæ data est per Moysen, secundum quod dictum est: *Lex & Prophetæ usque ad Ioannem.* & *In ijs duobus præceptis tota lex pendet & propheta.* Hic utique propriè lex appellata est de monte Sina. Prophetarum autem nomine, etiam Psalmi significati sunt, & tamen alio loco ipse saluator: *Oportebat (inquit) impleri omnia quæ scripta sunt in lege, & prophetis, & psalmis de me.* Hic rursus Prophetarum nomine exceptis psalmis intelligi volunt. Dicitur ergo lex vniuersaliter cum Prophetis & Psalmis: dicitur & propriè quæ per Moysen data est. Item dicuntur communiter Prophetæ simul cum Psalmis, dicuntur & propriè præter Psalmos.

Si quis videtur propheta esse, aut spiritalis, cognoscat quæ scribo vobis, quia Domini sunt mandata. Si quis autem ignorat, ignorabitur. Itaque fratres amulamini prophetare, & loqui linguis nolite prohibere. Omnia autem honestè & secundum ordinem fiant in vobis.]

Illa quæ scripsit Apostolus ad Corinthios, aliter vtiq̄e ab ipsis paruulis, aliter à capaciorebus posse intelligi sciens, ait: *Si quis est inter vos propheta: aut spiritalis, agnoscat quæ scribo vobis: quia Domini est mandatum. Si quis autem ignorat, ignorabitur.* Solidam profecto voluit esse scientiam spiritalium: vbi non sola accommodaretur fides: sed certa cognitio teneretur. Ac per hoc illi ea ipsa credebant quæ spiritalis in super agnoscebant. *Ignoratur autem, ait, qui ignorat:* quia nondum ei reuelatum est, vt quid credit sciat. Quod cum sit in hominis mète, ipse dicitur cognosci à Deo, quia illum Deus cognoscentem facit: sicut alibi dicit: *Nunc autem cognoscentes Deum, immò cogniti à Deo.* Neque enim tunc eos nouerat Deus præcognitis & electos ante cõstitutionem mundi, sed tunc eos seipsum cognoscere fecerat. Nequaquam vt scribis, qui ignorat ignorabitur. De hac re dixit Apostolus, tanquam ista p̄na ille plectendus sit, qui non valet intelligentia sic discernere ineffabilem Trinitatis vnitatem, sicut discernitur in animo nostro memoria, intellectus, voluntas. Aliunde hoc dicebat Apostolus. *Lege, & videbis ea quæ loquebatur: quæ fidè vel mores multorum ædificantur: non quæ vix ad paucorum, eamque exiguum (quantulacunque in hac vita de re tanta esse potest) intelligentiã peruenirent, id est, vt linguis prophetia præponeretur, vt nõ perturbate illa gererentur: quasi prophetiæ spiritus, etiam inuitos cogeret loqui: vt mulieres in Ecclesia tacerent, vt omnia honestè & secundum ordinem fierent.* Hæc cum ageret, ait: *Si quis videtur propheta esse, aut spiritalis, cognoscat quæ scribo vobis: quia Domini est mandatum.* *Si quis autem ignorat, ignorabitur.* His verbis coercens, & ad pacificum ordinem renouans inquietos: tantò ad seditionem faciliores, quantò sibi videbantur spiritu excellere, cum superbiendo cuncta turbarent. *Si quis ergo videtur propheta esse, aut spiritalis, cognoscat quæ scribo vobis: quia Domini est mandatum.* Si quis videtur eile, & vtiq̄e non est. Nam qui est, sine dubitatione cognoscat: nec admonitione & coercionem opus habet: quia omnia iudicat, & à nemine iudicatur. Illi ergo seditiones & perturbationes in Ecclesia faciebant, qui videbantur esse quod non erant. Hos docet agnoscere Domini esse mandatum, quia non est seditionis v̄sus, sed pacis. *Si quis autem ignorat, ignorabitur:* id est improbabitur. Non enim Deus, si ad scientiam referas, ignorat eos quibus dicturus est, *Non noui vos:* sed eorum improbatio hoc verbo insinuat est. Cum autem Dominus dicat: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt:* eaquæ visione nobis in fin: summum præmium promittatur: non est metuendum si nunc ad liquidum quæ de Dei natura credimus, conspiciere non valeamus, ne inde sit dictum. *Qui ignorat, ignorabitur.* *Quia enim in sapientia Dei non cognouit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes.* Hæc stultitia

prædicationis, ac stultitia Dei, quæ sapientior est hominibus, multos contrahit ad salutem: vt non solum qui nondum valent certa intelligentia conspiciere naturam Dei quam fide tenent, verum etiam qui nondum in ipsa anima sua, ita incorpoream substantiam à corporis generalitate discernunt, quemadmodum certi sunt se viuere, nosse, velle: non sint alieni à salute, quam stultitia illa prædicationis fidelibus confert. Nam si propter eos solos Christus mortuus est, qui certa intelligentia possunt ista discernere, pene frustra in Ecclesia laboramus. Si autè quod veritas habet, infirmi populi credentium ad medicum currunt sanandi per Christum, & hunc crucifixum: vt vbi abundauit delictum, superabundet & gratia: miris fit modis per altitudinem diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, & per inscrutabilia iudicia eius, vt & nonnulli à corporibus incorporea discernentes, cum sibi ex hoc magni videntur, & irrident stultitiam prædicationis, qua salui fiunt credentes, ab vnicâ via longè exerrent quæ ad vitam æternam sola perducit. Et multi in cruce Christi gloriantes & ab eadem via non recedentes, etiam qui ista quæ subtilissimè differuntur ignorant (quia non perit vnus de pusillis pro quibus mortuus est) ad eandem perueniunt æternitatem, veritatem, charitatem: id est ad stabilem, certam, plenamque felicitatem: vbi manentibus, videntibus, amantibus, sint cuncta perspicua.

CAPVT XV.

Notum autem vobis facio fratres Euangelium quod prædicauimus vobis, quod & accepistis, in quo & statis, per quod & saluamini, quæ ratione prædicauerim vobis si tenetis, nisi frustra credidistis. Tradidi enim vobis in primis quod & accepi, quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum scripturas, & quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundum scripturas, & quia visus est Cephe.]

Resurrexit (inquit) tertia die secundum scripturas, & apparuit Cephe. Omnium igitur virorum primo apparuisse intelligitur Petro, ex ijs duntaxat omnib⁹ quos Euangelistæ quatuor, & Paulus Apostolus commemorarunt. Cæterum si apparuit alicui aliorum priusquam Petro (quod omnes tacuerunt) quis vel dicere audeat, vel negare? Neque enim & Paulus dixit: Apparuit primo Cephe. Sed apparuit, inquit, Cephe. esset namque contrarium: quod primo mulieribus apparuisse in Euangelio legitur.

Et post hæc (inquit) vndecim.

Qua libuit hora, ipso tamen resurrectionis die, per synecdochen autem accipitur, vbi enim pars maior aut potior, solet eius nomine etiam illud comprehendere, quod ad ipsum nomen non pertinet: sicut ad duodecim Apostolos iam nõ pertinebat Iudas, qui etiam mortuus fuit, cum Dominus resurrexit à mortuis, & tamen ipsius duodenarij numeri Apostolus nomen tenuit: vbi enim ait apparuisse illis duodecim. Cum articulo enim hoc Græci codices habent: vt non possunt intelligi quicumque duodecim, sed illi in eo numero insignet. Eo modo locutionis puto & illud à Domino dictum: *Nonne ego vos duodecim elegi, & vnus ex vobis diabolus est?* vt non ad electionem etiam ipse pertinere videatur. Non enim facillè inuenitur electionum nomen in malo, nisi quando mali eliguntur à malis. Quod si putauerimus & illum electum, vt per eius traditionem Domini passio completeretur, (id est malitiam eius ad aliquid electum benè v̄tente Deo etiã malis) aliud attendamus vbi ait: *Non de omnibus vobis dico. Ego scio quos elegi.* Ibi declarat ad electionem non pertinere nisi bonos. Ac per hoc illud quod dictum est, *Ego vos duodecim elegi:* per synecdochen dictum est, vt nomine maioris meliorisque partis etiam illud complecteretur, quod ad ipsum nomen non pertinet.

Nam non duodecim, sed vndecim nonnulli etiam codices habent, quod credo perturbatos homines emendasse. Sed siue illi codices verius habeant, qui vndecim habent, siue sacratum illum numerum etiam in vndecim stare voluerit: quia duodenarius numerus ita myllicus erat: vt non posset in locum Iudæ, nisi alius, id est Matthiæ, ad

conseruandum sacramentum eiusdem numeri subrogari. Quodlibet ergo eorum sit: nihil inde existit quod veritati repugnare videatur.

Deinde visus est plus quam quingentis fratribus simul, ex quibus multi manent vsque adhuc, quidam autem dormierunt.

Sive illi cum illis vndecim erant congregati clausis Sostiis propter metum Iudæorum: vnde cum exisset Thomas, venit ad eos Iesus: siue post octo illos dies, quando liber. Cæpit autem dicere ad plebem parabolam hanc: *Homo quidam plantauit, &cæt.* In hac ergo plebe intelligendum est etiam illos esse potuisse, qui sic eum audirent quomodo cui dixerant: *Benedictus qui venit in nomine Domini*, qui etiam tales esse potuerunt, vt nõ frustra in ipso corpore Domini, iam sicut membra deputarētur: quia iam baptizauerat plures quàm Ioannes: & habebat turbas discipulorum (sicut ipsi Euangelistæ sæpè testantur.) Et vnde erant etiam illi quingenti fratres, quib⁹ cum Apostolus Paulus post refurrectionem præsentatum esse commemorat.

Deinde visus est Iacobo.

Non tunc primum accipere debemus visum esse Iacobo, sed aliqua propria manifestatione singulariter.

Deinde Apostolis omnibus.

Nec illis tunc primum, sed die ascensionis suæ.

Novissime autem omnium tanquàm abortiuo visus est & mihi.

Sed hoc iam de cælo, post paruum tempus ascensionis suæ. *Pater noster Abraham*, cuius iustitia fidei nobis ad exemplum imitanda proposita est, vt & nos ex fide iustificati pacem habeamus ad Deum, intelligere debemus quemadmodum vixerit, non reprehendere, ne ante per abortum labamur ex vtero matris Ecclesiæ, quàm per stabilem conceptum formati perfectique nascamur.

Ego enim sum minimus Apostolus, qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei: gratia autem Dei sum id quod sum, & gratia eius in me vacua non fuit.

Pluuiam voluntariam segregans Deus hereditati suæ. Etenim *infirmata est, tu vero perfecisti eam*, quia pluuiam voluntariam segregasti, nõ attendens hominũ merita, sed tuam gratiã, & misericordiã. Infirmata ergo ipsa hæreditas, agnouit se infirmam in se, vt firma esset in te. Non firmaretur si non infirmaretur, vt abste, in te perficeretur. Vide huius hæreditatis portiunculã. Paulum vide infirmatum qui dixit: *Non sum idoneus vocari Apostolus, quia persecutus sum Ecclesiam Dei.* Quare ergo Apostolus es? *Gratia Dei sum id quod sum.* Non sum idoneus, sed gratia Dei sum id quod sum. Infirmatus est Paulus. Tu vero perfecisti eum. Iam vero (quia gratia Dei est quod est) vide quid sequatur? *Et gratia eius in me vacua nõ fuit, sed plus omnibus laboraui.* Vide ne præsumptione perdas, quod infirmitate meruisti. Bene hoc, bene. *Non sum idoneus vocari Apostolus, gratia Dei sum id quod sum, & gratia eius in me vacua non fuit.* Omnia optimè. *Sed plus illis omnibus laboraui.* Quasi tibi cæpisti tribuere quod paulò antè Deo dederas. Agnosce & sequere. *Non ego aut, sed gratia Dei mecum.* Bene infirme. Firmissimè eris exaltatus, quia non es ingratus. Tu es idem ipse Paulus in te paruis, in domino magnus. Tuis qui ipse Dominũ rogasti, vt stimulus carnis angelus satanæ, à quo colaphizabaris, auferretur à te. Quid tibi dictũ est? Quid audisti quando hoc petisti? *Sufficit tibi gratia mea. Nam virtus in infirmitate perficitur.* Etenim infirmatus est: tu vero perfecisti eum.

Laborant Pelagiani quantum possunt ostendere, gratiam Dei secundum merita nostrã dari, hoc est gratiam nõ esse gratiam. Quibus enim secundum meritũ redditur, non imputatur merces secundum gratiam, sed secundum debitum: sicut apertissimè dicit Apostolus. Meritum enim fuit quidem in Apostolo Paulo: sed malum, quando persequeretur Ecclesiã. Vnde dicit: *Non sum idoneus vocari Apostolus: quia persecutus sum Ecclesiam Dei.* Cum ergo haberet hoc meritum malum: redditum est ei bonum pro malo, in eo quod secutus adiuxit: *Sed gratia Dei sum id quod sum.* Atque vt ostenderet & liberum arbitriũ, mox addidit: *Et gratia eius in me vacua non fuit: sed plus omnibus illis laboraui.* Hoc enim liberum arbitrium hominis exhortatur & in aliis, quibus dicit: *Rogamus ne in vacuum gratiam Dei recipiamus.* Vt quid enim eos rogat, si gratiam sic susceperunt, vt

propriam perderent voluntatem? Tamen ne ipsa voluntas sine gratia Dei putetur aliquod boni posse: continuo cum dixisset, *Gratia eius in me vacua non fuit, sed plus omnibus illis laboraui*, subiunxit a que ait: *Non ego autem, sed gratia Dei mecum*, id est non solus ego, sed gratia Dei mecum. Ac per hoc, nec gratia Dei sola, nec ipse solus, sed gratia Dei cum illo. Vt autem de cælo vocaretur: & tam magna, & efficacissima vocatione conuerteretur: gratia dei erat sola, quia merita eius erant magna, sed mala. Denique & alibi dicit ad Timotheum: *Collabora Euangelio secundum virtutem Dei, saluos nos facientis, & vocantis vocatione sua sancta: non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum & gratiam, quæ data est nobis à Christo Iesu Domino nostro.* Item, merita sua, sed mala cõmemorans dicit: *Fuimus. n. stulti & nos aliquando, & increduli, errantes, seruitutes desiderijs & voluptatibus varijs: in malitia & in inuidia agentes, abominabiles, inuicem odio habentes.* Quid istis tam malis meritis nisi pœna vtiq; debebatur? Sed Deo reddente bona pro malis per gratiam, quæ non secundum merita nostra datur, factũ est quod deinde subiungit & dicit: *Cum autem benignitas, & humanitas illuxit saluatoris nostri Dei: non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos: sed secundum suã misericordiam saluos nos fecit per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus S. quem distissime effudit super nos per Iesum Christum Saluatorem nostrũ, vt iustificari ipsius gratia, heredes efficiamur, secundum spem vitæ æternæ.* His & talibus testimonijs diuinis probatur gratia Dei, nõ secundũ merita nostra dari, quandoquidè non solum nullis bonis, verũ etiã multis meritis malis præcedentibus videmus datam, & quotidie videmus dari. Sed planè cũ data fuerit, incipiunt esse etiã merita nostra bona: per illã tamen. Nã si feilla subtraxerit, cadit homo nõ erectus: sed libero arbitrio præcipitatus. Quapropter nec quãdo cæperit homo habere merita bona, sibi debetũ buere illa: sed Deo, qui dicitur in Psal. *Adiuutor meus esto: ne derelinquas me Domine Deus meus.*

Sed abundantius omnibus illis laboraui, non ego autem, sed gratia Dei mecum.

Cives sanctæ ciuitatis Dei in huius vitæ peregrinatione secundum Deum viuẽtes, illum optimum & fortissimũ virum, qui in suis infirmitatibus gloriatur, vt eum potissimũ commemoremus, qui ad Ecclesiam Dei ex gentibus venimus, doctorem gentium in fide & veritate, qui & plus omnibus suis Coapostolis laboraui, & pluribus epistolis populos Dei non eos tantum, qui præsentibus ab illo videbantur: verum illos qui futuri præuidebantur instruxit, illum inquam verum athletam Christi, doctum ab illo, vnctum de illo, crucifixum cum illo, gloriosum in illo, in theatro huius mundi, cuius spectaculum factus est & angelis & hominibus, legitimè magnum agonem certantem, & palmam supernæ vocationis in anteriora sectantem, oculis fidei libentissimè spectamus gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus, foris habentem pugnas, intus timores, cupientem dissolui & esse cum Christo: desiderantè videre Romanos, vt aliquem fructũ habeant & in illis sicut & in cæteris gentibus, æmulantè Corinthios, & ipsa æmulatione metuentem ne seducantur eorũ mentes à castitate quæ est in Christo Iesu: magnam tristitiam & dolorem cordis continuum de Israelitis habentè, quod ignorantes dei iustitiam, & suam volentes constituere, iustitiæ dei non sunt subiecti: non solum dolorem, verum etiam luctum suum denunciantem quibusdam qui ante peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam super immunditia & fornicationibus suis.

Quid est quod nunc, quasi apostolatu relicto, Apostoli fiunt quod fuere, & quod dimiserunt repetit, tanquam obliti quod audierant: *Nemo ponens manum super aratrum, respiciens retro aptus est regno celorum?* His ergo quos hoc mouet, respondendum est, non eos fuisse prohibitos: arte sua (licita scilicet atque concessa) vicium necessarium quærere: sui Apostolatus integritate seruata: si quando vnde viuerent, aliud non haberent. Nisi forte quispiam putare audebit aut dicere, Apostolum Paulum non pertinuisse ad eorum perfectionem, qui relicto omnibus Christum secuti sunt: quoniam ne quemquam eorum grauaret quibus Euangelium prædicabat, suum victum suis mani-

Ex lib. cõt.
Paulinum
cap. 25.

Ex ser. de
verb. Eu.
ang. ca. 19.
Psal. 67.

2. Cor. 12.

Ex libro de
erat. & li.
ber. arbit.

2. Tim. 1.

Titum 3.

Ex lib. de
ciuit. Dei.
14.

Ex trab.
euangelij
secundum
Ioan. 122.

bus transigebat. Vbi magis impletum est quod ait: *Plus omnibus laboravi, & adiunxit: Non ego autem, sed gratia Dei mecum, ut hoc quoque appareat Dei gratiæ deputandum: quod & animo & corpore poterat vsque adeo plus illis omnibus laborare, ut neque cessaret ab Euangelio prædicando: neque tamen ex Euangelio sicut illi sustentaret hanc vitam: cum id per tot gentes, in quibus Christi nomen non fuerat Prophetatum, multo latius atque fertilius seminaret. Vbi ostendit ex Euangelio viuendi (hoc est victum habendi) non necessitatem Apostolis impositam: sed potestatem datam. Quam potestatem commemorat idem Apostolus, dicens: *Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum est, si vestra carnalia metamus?* Si alij potestatis vestra participauerunt: non magis nos? *Sed nos, inquit, non sumus vsi hac potestate.* Et paulò post: *Qui altari deseruiunt, inquit, altari compatiuntur. Sic & Dominus ordinauit his qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuere. Ego autem nullo horum vsus sum.* Satis igitur apertum est, non imperatum, sed in potestate Apostolis positum ut aliunde non viverent, nisi ex Euangelio: & ab eis quibus Euangelium prædicando spiritualia seminabant, carnalia mererent: hoc est, carnis huius sustentaculum sumerent: & tanquam milites Christi, stipendium debitum acciperent, sicut à prouincialibus Christi. Vnde idem ipse miles egregius, paulò superius de hac re dixerat: *Quis militat suis stipendijs vnquam?* Quod tamen ipse faciebat: quia plus omnibus illis laborabat. Si ergo B. Paulus ut ea potestate quã profecto cum cæteris Euangelij prædicatoribus habebat, nõ cum cæteris vteretur, sed suo stipendio militaret, ne gentes à nomine Christi penitus alienas doctrina eius quali venalis offenderet: aliter educatus, artem quã nõ nouerat, didicit: ut dũ suis manibus transigitur doctor, nullus grauetur auditor: quãto magis B. Petrus, qui iam piscator fuerat, quã nouerat fecit, si ad presens illud tempus aliud vnde viveret non inuenit? Sed respondebit quispiam: Et cur nõ inuenit: cum Dominus promiserit dicens: *Quærite primũ regnũ Dei & iustitiã eius: & hæc omnia adiungentur vobis.* Profus etiam sic Dominus quod promittit, impleuit. Nam, quis alius pisces qui caperentur apposuit? *Qui nõ ob aliud credendus est eis ingressisse penuriam, quã ut compelleretur ire piscatum, nisi dispositum volens exhibere miraculum: ut simul & prædicatores Euangelij sui pasceret, & ipsum Euangelium, tanto Sacramento quod erat de numero piscium commendaturus augeter.**

Non ego autem, sed gratia Dei mecum. Non quia ipse nihil boni agebat: sed quia nihil ageret, si ille non adiunxerat.

Sive enim ego, siue illi, sic prædicamus, & sic credidistis.

Inter medium montium pertransibunt aquæ. Putemus hoc ita dictum: inter medium Apostolorum pertransibunt prædicationes verbi veritatis. Quid est inter medium montium pertransibunt aquæ? Quid est inter mediũ Apostolorum? Quod medium dicitur cõmune est. Res cõmunis, vnde oēs æqualiter viuunt, media est: nec attinet ad me: sed nec ad te, nec ad me. Propterea loquimur, & sic de aliquibus hominibus. Habent inter se pacem: habent inter se fidem: habent inter se charitatẽ. Sic certe dicimus, Quid est inter se? In medio sui. Quid est in medio sui? Cõmune est illis. Audi aquas intermedium motium, quia cõmunis illi fides erat. Nec quisquã aquas nisi proprias & suas habebat. Si enim nõ sunt in medio: quasi priuatæ sunt: nec publice fluunt: & ego habeo meam, & ille habet suam. Non est in medio, quod aut ego aut ille habeat, sed talis nõ est pacifica prædicatio. At vero ut inter medium motium fluant aquæ, audi vocem motis. *Dens (inquit) pacis det vobis in idipsum sapere in inuicem. Et iterum: Ut idipsum sapiatis omnes: & non sint in vobis schismata.* Quod sentio, sentis, in medio fluit aqua: non habeo quasi priuatã meam, nec tu priuatã tuam. Veritas nec mea sit propria, nec tua, ut & mea sit & tua. *Inter medium montium pertransibunt aquæ.* Audi ipsum montem ut dixi, quia inter medium montium pertransibunt aquæ. *Sive autem ego siue illi, sic prædicamus, & sic credidistis.* Securus dixit, *Sive ego, siue illi, sic prædicamus, & sic credidistis.* Inter medium enim montium fluebant aquæ. Nulla de aquis discordia motium, sed pax consensionis & societas charitatis. Si quis autem vellet aliud prædicare, & iam de suo prædicaret, non de medio, & audi

quid de illo dicatur ab ipso, qui emisit fontes in conuallibus. Qui loquitur medacium, de suo loquitur. Itaque ne acciperetur aliquis mons nõ de medio, sed de suo manans, ait Apostolus: *Quisquis vobis Euangelizauerit, præterquam quod accepistis, anathema sit.* Et vide quomodo noluerit de monte præsumi, ne forte mons discedat ab aquis per medium currentibus, & aliquid proprium velit influere. Licet si nos. Et quãtus mons dixit hoc? Quã vberime aquæ fluebant de cõualle eius? Tamen hoc volebat, ut medius inter montes curreret, & ibi esset certa fides populorum, quod inter se medium atque commune Apostoli retinebant.

Quod autẽ erat Apostoli Pauli Euangelium, hoc etiam cæterorũ Apostolorum, & omnium fidelium dispensatorum tanti Sacramenti. Hinc enim dicit, *Sive ego, siue illi, sic prædicamus, & sic credidistis.* Non enim omnes illi Euangelium cõscripserunt, sed tamen omnes Euangelium prædicauerunt. Narratores quippe originis, factorum, dictorum, passionum Domini Iesu Christi, proprie dicti sunt Euangelistæ. Nam & ipsum nomen si quæramus quid Latine interpretetur, bonum nuncium dicitur Euangelium, vel bona annunciatio. Quod quidem, cum aliquid bonum annunciatur, semper dici potest. Proprie tamen hoc vocabulum obtinuit illa quam dixi annunciatio Saluatoris.

Si autem Christus prædicatur quod resurrexit à mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis: quoniam resurrectio mortuorum non est? Si autem resurrectio mortuorum non est: neq; Christus resurrexit. Si autem Christus non resurrexit: inanis est ergo prædicatio nostra, inanis est & fides nostra. Inuenimur autem & falsi testes Dei: quia testimonium diximus aduersus Deum: quod suscitauerit Christum: quem non suscitauit si mortui non resurgunt.

Atrendamus Apostolum, cum ingenti cura veritatis commendandæ, dicere: *Si autẽ Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra, inanis est & fides nostra. Inuenimur autem & falsi testes Dei: quia testimonium diximus aduersus Deum, quod suscitauerit Christum: quem nõ suscitauit.* Si quis huic diceret: *Quid in hoc mendacio perhorrescis, cum id dixeris, quod etiam si falsum sit, ad laudem Dei maxime pertinet? Nonne huius detestaretur insaniam & quibus posset verbis & significationibus, in lucem penetralia sui cordis aperiret? clamans, nõ minore, aut fortassis maiore scelere, in Deo laudari falsitatem, quam veritatem vituperari.*

Nam si mortui non resurgunt: neq; Christus resurrexit, quod si Christus nõ resurrexit, vana est fides nostra, adhuc enim estis in peccatis vestris. Ergo & qui dormierunt, in Christo, perierunt. Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus: miserabiliores sumus omnibus hominibus.

Sunt veræ connexiones ratiocinationis, falsas habentes sententias: quæ consequuntur errorem illius cum quo agitur. Quæ tamen ad hoc inferuntur à bono & docto homine, ut in his erubescens ille cuius errorem insequuntur, eundẽ relinquat errorem, quia si in eodẽ manere voluerit, necesse est etiam illa quæ damnat tenere cogatur. Nõ enim verè inferbat Apostolus cum diceret: *Neq; Christus resurrexit, & illa alia: Inanis est prædicatio nostra, inanis est fides nostra,* & deinceps alia, quæ omnino falsa sunt, quia & Christus resurrexit: & nõ erat inanis prædicatio eorũ qui hoc annunciabant: nec fides eorum qui hoc crediderunt, sed ista falsa verissime connectebantur illi sententiæ: quæ dicebatur non esse resurrectionem mortuorum. Istis autem falsis, repudiatis (quoniam vera erant si mortui nõ resurgunt) consequens erit resurrectio mortuorum.

Nunc autem Christus resurrexit à mortuis primitiã dormientium: quoniam quidem per hominem mors: & per hominem resurrectio mortuorum, & sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes viuificabuntur, vnusquisq; autem in suo ordine Primitiæ Christus, deinde hi qui sunt Christi: qui in aduentum eius crediderunt.

Homo & homo. Homo ad mortem. Homo ad vitam. Sic dicit Apostolus: *Quoniam quidem per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. Per quem hominem mors? & per quem hominẽ resurrectio mortuorum? Noli festinare. Sequitur, & dicit: Sicut enim in Adam omnes moriuntur: sic & in Christo oēs viuificabuntur. Qui pertinent ad Adam? Omnes qui nati sunt de Adam. Qui ad Christum?*

Galat. 1.

Ex lib. con. Faustian cap. 2.

Ex Epist. ad Hieron.

Ex lib. 2. de doctr. Christi.

Ex tract. Euang. secundum Ioan. 3.

Omnes qui renati sunt per Christum. Quare omnes in peccato? Quia nemo natus est præter Adam. Ut autem nascerentur ex Adam, necessitatis fuit ex damnatione. Nasci per Christum, voluntatis est & gratiæ. Non coguntur homines nasci per Christum. Non quia voluerunt, nati sunt ex Adam. Omnes tamen qui ex Adam, cum peccato, peccatores. Omnes qui per Christum, iustificati & iusti, non in se, sed in illo. Nam in se si interrogas, Adam sunt. In illo si interrogas, Christi sunt. Quare? Quia ille caput Dominus noster Iesus Christus non cum traduce peccati venit, sed tamen venit cum carne mortali. Mors in Adam, pœna peccatorum erat, in Domino, munus misericordiæ erat: non pœna peccati. Homo & homo. Sed ille non nisi homo: iste Deus & homo. Ille homo peccati, iste iustitiæ. Mortuus es in Adam: resurge in Christum. Nam vtrum debetur tibi. Iam credidisti in Christum. Reddes tamen quod debes de Adam: sed non te in æternum tenebit vinculum peccati: quia mortem tuam æternam occidit mors temporalis Domini tui.

Ex tract.
Euang. secundum
Ioan. 75.

Quia ego vivo, inquit, & vos vivetis. Quia vivit: ideo & nos vivemus. Per hominem quippe mors: & per hominem resurrectio mortuorum. Sicut enim in Adam omnes moriuntur: sic & in Christo omnes vivificabuntur. Quoniam nemo ad mortem, nisi per illum, nemo ad vitam, nisi per Christum.

Ex Epist.
ad Opatum
Episcop.

Sicut enim in Adam omnes moriuntur: ita & in Christo omnes vivificabuntur. Quia sicut in regno mortis nemo sine Adam: ita in regno vitæ nemo sine Christo. Sicut per Adam omnes peccatores: ita per Christum omnes iusti homines. Sicut per Adam omnes mortales in pœna facti sunt filij sæculi: ita & per Christum omnes immortales, in gratia fiunt filij Dei.

Rom. 5.
Ex lib. ad
Marcell. 3.

Neque enim alio sensu dictum est ad Romanos: Per unum hominem peccatum intravit in mundum: & per peccatum mors: atq; ita in omnes homines pertransiit: quàm illo dictum est ad Corinthios: Per hominem mors: & per hominem resurrectio mortuorum. Sicut enim in Adam omnes moriuntur: sic & in Christo omnes vivificabuntur. Nemo quippe ambigit, hoc ibi de corpore mortis dictum, quoniam de resurrectione corporis, magna Apostoli intentione quæstio versabatur, & ideo videtur ibi de peccato tacuisse: quia non erat quæstio de iustitia. Ad Romanos autem vtrumque posuit, & vtrumque exposuit, & vtrumque diutissime commendavit, peccatum in Adam, iustitiam in Christo, mortem in Adam: vitam in Christo.

Ex Epist.
ad Dardanum
de præsentia Dei.

Duo ista, quæ in vno fiunt homine, nasci & renasci, ad duos homines pertinent, unum ad illum primum Adam: alterum ad secundum qui dicitur Christus. Sed non prius (ait Apostolus) quod spiritale est: sed quod animale: postea spiritale. Primus homo de terra terrenus. Secundus de caelo cælestis, qualis terrenus, tales & terreni: & qualis cælestis, tales & cælestes. Sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem eius qui de caelo est. Item dicit: Per unum hominem mors, & per unum hominem resurrectio mortuorum. Sicut enim in Adam omnes moriuntur: sic & in Christo omnes vivificabuntur. Omnes & omnes, ideo dixit: quia in mortem nemo nisi per illum: in vitam nemo nisi per istum. In primo patuit quid hominis arbitrium valeret ad mortem. In secundo autem, quid Dei adiutorium valeret ad vitam. Denique primus homo non nisi homo. Secundus vero & Deus & homo. Peccatum enim factum est, relicto Deo: Iustitia non fit sine Deo. Ac per hoc nec moreremur nisi per carnalem propagationem de membris illius veniremus, nec viveremus, nisi per spiritalem connexionem, membra huius essemus. Ideo nobis opus fuit nasci & renasci: illi autem propter nos tantummodo nasci. Nos enim à peccato ad iustitiam renascendo transimus. Ille autem à nullo peccato ad iustitiam transitum fecit, sed in eo quod baptizatus est: nostræ regenerationis Sacramentum sua humilitate altius commendavit: veterem tamen hominem nostrum passione, nouum autem resurrectione significans.

Ex lib. de
Trinit. 4.

Vt ergo sicut per unum hominem mors: ita & per unum hominem fieret resurrectio mortuorum, quia magis vitabant homines quod euitare non poterant, mortem scilicet carnis, quam mortem spiritus, id est, magis pœnam quam meri-

tum pœnæ: nam non peccare, aut non curatur, aut parum curatur: non mori autem, quamuis non obtineatur, vehementer fatagitur: vitæ mediator ostendens quam non sit mors timenda, quæ per humanam conditionem iam euadi non potest: sed potius impietas, quæ per fidem caueri potest, occurrit nobis ad finem quo venimus: sed non qua venimus. Nos enim ad mortem per peccatum venimus, ille per iustitiam. Et ideo cum sit mors nostra, pœna peccati, mors illius facta est hostia pro peccato. Per unum hominem mors, & per unum hominem resurrectio mortuorum. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, sic & in Christo omnes vivificabuntur.

Per hanc enim Apostolicam diuinam, claramque sententiam, satis euidenter elucet, neminem ire in mortem, nisi per Adam, neminem in vitam æternam, nisi per Christum. Hoc est quippe omnes & omnes. Quia sicut omnes homines per primam, hoc est per carnalem generationem, pertinent ad Adam, sic omnes homines ad secundam, id est, spiritalem generationem veniunt, quicumque ad Christum veniunt. Et ideo ergo dictum est hic omnes, & ibi omnes: quia sicut omnes qui moriuntur non nisi in Adam moriuntur, ita & oēs qui vivificabuntur non nisi in Christo vivificabuntur. Ac per hoc quisquis nobis dixerit resurrectione mortuorum quemquam vivificari nisi in Christo: tãquam pestis communis fidei, detestandus est. Item quisquis dixerit quod in Christo vivificabuntur etiam paruuli, qui sine Sacramenti eius participatione de vita exeunt: hic profecto & contra Apostoli prædicationem venit, & totam condemnat Ecclesiam. Vbi propterea cum baptizandis paruulis festinat & currit: quia sine dubio creditur aliter eos in Christo vivificari omnino nõ posse. Qui autem non vivificantur in Christo, restat vt in ea condemnatione maneant, de qua dicit Apostolus: Per unius delictum in omnes homines ad condemnationem. Cui delicto obnoxios paruulos nasci, & Apostolica tradit doctrina, & omnis credit Ecclesia. Plane audiuimus & credidimus, propter quod & locutus sum: quia venit hora quando omnes qui in monumentis sunt, audient vocem eius, & procedent, qui benè fecerunt, in resurrectionem vitæ. Ipsa est, de qua dicitur: Et per unum hominem resurrectio mortuorum. Ipsa est, qua in Christo omnes vivificabuntur. Qui autem malè egerunt, in resurrectionem iudicij. Quid ergo de illis infantibus intelligendum est: qui prius quàm possent agere vel benè vel malè, sine baptismo exuti sunt corpore? Nihil de talibus dictum est? Sed si caro eorum ideo non resurget, quia nec boni aliquid egerunt nec mali: nec illorum resurrectura est, quia percepta baptismi gratia in illa ætate defuncti sunt, in qua nihil mali agere potuerunt. Si autem illi inter sanctos resurgent, id est, inter eos qui benè egerunt: inter quos & illi resurrecturi sunt nisi inter eos qui malè egerunt? ne aliquas humanas animas credamus corpora sua non recepturas, siue in resurrectione vitæ, siue in resurrectione iudicij. Quæ sententia prius quàm refellatur: ipsa iam nouitate displicet.

Propter hoc exemplum futuræ nostræ resurrectionis in corpore, quod præcessit in Domino: dicit Apostolus: Initium Christus: deinde qui sunt Christi. De corporis enim resurrectione illo loco agebatur. Propter quam etiam dicitur: Transfigurabit corpus humilitatis nostræ, conforme corpori gloriæ suæ.

Deinde finis cum tradiderit regnum Deo & Patri: cum euacuauerit omnem principatum, & potestatem, & virtutem.]

Quid putabimus esse domum Dei, nisi templum Dei? Quid autem sit, interrogetur Apostolus & respondeat: Templum Dei sanctum est, quod estis vos. Hoc est etiam regnum Dei, quod filius traditurus est patri. Vnde dicit idem Apost. Initium Christus: deinde qui sunt Christi in præsentia eius: deinde finis, cum tradiderit regnum Deo & Patri. Hoc est, quos redemit precioso sanguine suo, tradiderit contemplando etiam patri suo. Hoc est regnum cælorum, de quo dicitur: Simile est regnum cælorum homini seminanti bonum semen in agro suo. Bonum autem semen, hi sunt filij regni. Qui ethi habent nunc permixta zizania, mittet in fine Rex ipse Angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala. Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris sui:

Ex lib. de
Origine
anime ad
Hieronymum.

Psal. 115.
Ioan. 5.

Ex lib. 4.
de Trinit.

Ex tract.
Euang. secundum
Ioan. 68.

Matt. 13.

Regnum fulgebit in regno: cum regno venerit regnum, quod nunc oramus & dicimus: *Adueniat regnum tuum.* Erit ergo regnum Christianorum, quod modo colligitur, quod modo comparatur, quod modo emittitur sanguine Christi.

Erit aliquando manifestum regnum eius: quando erit aperta claritas sanctorum eius post iudicium ab eo factum. De quo regno etiam Apostolus dicit: *Cum tradiderit regnum Deo & Patri.* Unde etiam ipse: *Venite benedicti patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab initio mundi.*

Nec licet arbitremur Christum, regnum traditurum Deo & Patri, vt adimat sibi. Nam & hoc quidam vaniloqui crediderunt. Cum enim dicitur, *Tradiderit regnum Deo & Patri*, non separatur ipse, quia simul cum patre vnus Deus est. Quid ergo est: *Cum tradiderit regnum Deo & Patri?* Quasi modo non habeat regnum Deus & Pater. Sed quia omnes iustos, quibus nunc regnat ex fide viuentibus, mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus, perductus est ad speciem, quam visionem dicit idem Apostolus, *facie ad faciem*, ita dictum est, *Cum tradiderit regnum Deo & Patri*, ac si diceretur, cum perduxerit credentes ad contemplationem Dei Patris. Sicut enim dicit, *Omnia mihi tradita sunt a patre meo, & nemo nouit filium nisi pater, neq. patrem quis nouit nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare.* Tunc reuelabitur a filio pater, cum euacuauerit omnem principatum & omnem potestatem & uirtutem, id est, vt necessaria non sit dispensatio similitudinum per Angelicos principatus, & potestates, & uirtutes. Ex quarum persona non inconuenienter intelligitur dici in Cantico Canticorum ad sponfam: *Similitudines auri faciemus tibi cum distinctionibus argenti, quoad usq. Rex in recubitu suo est*, id est, quoad usque Christus in secreto suo est, quia *uita nostra abscondita est cum Christo in Deo.* Cum Christus (inquit) apparuerit uita uestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria. Quod antequam fiat, uideamus nunc per speculum in enigmate, hoc est in similitudinibus, tunc autem facie ad faciem. Hæc enim nobis contemplatio promittitur actionum omnium finis, atque æterna perfectio gaudiorum. *Filij enim Dei sumus, & nondum apparuit quod erimus.* Scimus, quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam uidebimus eum sicuti est. Quod enim dixit famulo suo Moyse, *Ego sum qui sum, & Dices itaq. filijs Israël, qui est, misit me ad vos*, hoc contemplantur, cum uiuemus in æternum. Itaque quippe ait: *Hoc est autem uita æterna, vt cognoscant te unum uerum Deum, & quem misisti Iesum Christum.* Hoc fiet cum uenerit Dominus, & illuminauerit occulta tenebrarum. Cum tenebræ mortalitatis huius; corruptionisque transierint, tunc erit manè nostrum. De quo in Psalmo dicitur: *Manè astabo tibi & contemplanor.* De hac contemplatione intelligo dictum: *Cum tradiderit regnum Deo & Patri*, id est, cum perduxerit iustos, quibus nunc ex fide uiuentibus, regnat mediator Dei & hominum, homo Iesus Christus, ad contemplationem Dei & Patris. Neque enim quæremus aliud, cum ad illius contemplationem uerimus: quæ nunc non est, quamdiu gaudium nostrum in spe est. *Spes autem qua uidetur non est spes, quid enim uidet quis, quid sperat?* Si autem quod non uideamus speramus, per patientiam expectamus, quoad usque Rex in recubitu suo est. Tunc erit quod scriptum est: *Adimplebis me lætitia cum uultu tuo.* Illa lætitia nihil amplius requiritur: quia nec erit quid amplius requiratur. Tradet itaque regnum Deo & Patri Dominus uoster Iesus Christus, non se inde separato: nec Spiritu sancto: quoniam perducet credentes ad contemplationem Dei: ubi est finis omnium bonarum actionum, & requies æterna, & gaudium quod non auferretur a nobis. *Cum ergo tradiderit regnum Deo & Patri*, id est, cum credentes & uiuentes ex fide, pro quibus nunc mediator interpellat, perduxerit ad contemplationem: cui percipiendæ suspiramus & gemimus: & transferit labor, & gemitus: iam non interpellabit pro nobis tradito regno Deo & Patri. Fideles quippe eius, quos redemit sanguine suo, dicti sunt regnum eius, pro quibus nunc interpellat. Tunc autem ille eos sibi faciens inhæreret, ubi æqualis est patri: iam non rogabit patrem pro eis. *Ipse enim* (inquit) *pater amat uos.* Ex hoc enim rogat quo minor est

patre. Quo uero æqualis, exaudit cum patre. Illam namque Dei formam, in qua æqualis est patri: proculdubio impij non uidebunt, non enim sunt mundicordes. *Beati enim n. undicordes: quoniam ipsi Deum uidebunt.* Et ipsa uisio est facie ad faciem: quæ summum præmium promittitur iustis, & ipsa fiet *cum tradiderit Regnum Deo & Patri.* In quo suæ formæ uisionem uult intelligi, subiecta Deo uenerfa creatura, & qua filius Dei, filius hominis factus est, quia secundum hanc, & ipse filius tunc subiectus illierit, qui sibi subiecit omnia: *ut sit Deus omnia in omnibus.*

Commemorabuntur (inquit) *& conuertentur ad Dominum* Ex lib. de uniuersis fines terra, & cætera usque Dominabitur gentium. Ille irrisus, ille crucifixus, ille derelictus hoc regnum acquirat: & tradet in fine Deo & patri: non ut ipse amittat: sed quod in fine seminauit, cum uenit minor patre, hoc perducatur ad speciem, in qua æqualis, non recessit a patre.

Oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis.

Diuinarum scripturarum incuriosos, & contentiosum studiosos, fallit uerbum quod positum est *do-* Trinit. 3.
nec. Ita namque sequitur: *Oportet illum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis.* Tanquam cum posuerit, non sit regnaturus. Nec intelligunt ita dictum, sicuti est illud: *Confirmatum est cor eius, non commouebitur donec uideat* Psal. 111.
super inimicos suos. Non enim cum uiderit: iam commouebitur. Ita ergo & illud dictum est: *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos sub pedibus tuis.* Non enim cum fuerint inimici sub pedibus positi: desinet ille sedere ad dextram: nec cum positi fuerint, desinet regnare. Ergo intelligitur, *Oportet eum regnare donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis*, semper regnaturum quoniam semper illi erunt sub pedibus.

Nouissime autem inimica destruetur mors.

Quamdiu sumus in corpore: *pergrinamur a Domino*, non- Extra Fa- tu Pa. 14. 3
dum sumus in patria. Quædo erimus in patria? Quamdiu triumphabimus deuicto inimico diabolo: quædo mors nouissima inimica destruetur. Tunc fiet sermo qui scriptus est: *Absorpta est mors in uictoria. Vbi est mors contentio tua? Vbi est mors aculeus tuus?* Tunc ergo nulla erit mortis contentio: quæ modo est: & facit nos gemere ex defectu: ex mutabilitate rerum: ex fragilitate carnis humanæ. Contendunt nobiscum quotidie tentationes: contendunt quotidie delectationes. Et si non consentimus: tamen molestiam patimur, & contendimus, & magnum periculum est: ne qui contendit vincatur. Si autem non consentiendo vincimus: molestiam tamen patimur resistendo delectationibus. Non cessat & nõ moritur hostis, nisi in resurrectione mortuorum.

Dictum est, *Cum tradiderit regnum Deo & Patri.* Quasi Ex lib. 83. quest.
nunc non teneat regnum pater. Dictum est: *Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis.*

Quali postea non sit regnaturus: & ad hoc ualeat quod supra dictum est: *Deinde finis.* Quod sacrelega opinio hæretici accipiunt: quasi finem dixerit, consummationem regni eius: cum in Euangelio scriptum sit: *Et regni eius non erit finis.* Postremo quod dictum est, *Cum autem ei omnia subiecta fuerint: tunc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia:* sic uolunt intelligi: quasi nunc aut aliquid filio non sit subiectum, aut patri non sit ipse subiectus. Genere igitur locutionis soluitur quæstio, sic enim plerumq. scriptura loquitur: ut quod semper est, tunc fieri dicatur in aliquo, cum ab eo cognosci cæperit. Ita enim dicimus in oratione: *Sanctificetur nomen tuum.* Quasi aliquando non sit sanctum. Ergo *sanctificetur*, id est, sanctum esse innotescat. Ita quoque *cum tradiderit regnum Deo & Patri*, id est, cum patrem regnare monstrauerit, ut per speciem, manifestationemque clarescat, quod nunc a fidelibus creditur, & ab infidelibus nõ putatur. *Euacuabit autem omnem principatum & potestatem*, manifestado utique regnū patris, ut omnibus notū sit, nullū principatum, potestatum, siue cælestium, siue terrestrium, per se habuisse aliquid principatus & potestatis, sed ab illo ex quo sunt omnia nõ solū ut sint, uerumetiam ut ordinata sint. In illa enim manifestatione, nulli spes aliqua

Psal. 107.

remanebit in quoquam principe, aut in quoquam homine, quod etiam nunc Propheta canit: *Bonum est sperare in Domino, quam sperare in principibus*, ut ista meditatione, anima iam in regnum patris assurgat, nec cuiusquam potestatem præter illum magni faciens, nec sua sibi ipse perniciosissime blandiens. Tradet ergo regnum Deo & patri, cum per illum, per speciem cognoscet pater. Regnum enim eius sunt, in quibus nunc regnat per fidem. Aliter enim dicitur regnum Christi, secundum potestatem diuinitatis, quod ei cuncta creatura subiecta est, & aliter regnum eius dicitur Ecclesia secundum proprietatem fidei, quæ in illo est, secundum quod orat qui dicit, *Posside nos*. Neque enim non ipse possidet omnia, secundum quod dicitur etiam illud:

Rom. 6.

*Cum serui essetis peccati, liberi eratis iniustitia. Euacuabit ergo omnem principatum & omnem potestatem & virtutem, ut nulli, patrem intuenti per filium, opus sit, aut libeat in cuiusquam creaturæ, vel in sua conuiescere potestate. Oportet enim eum regnare donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis, hoc est, oportet regnum eius in tantum manifestari, donec omnes inimici eius ipsum regnare fateantur. Hoc enim intelligitur sub pedibus eius futuros inimicos. Quod si de iustis acceperimus, id eod dictum est inimicos, quia ex iniustis iustificatur: & ei credendo subduntur. De iniustis autem, qui ad iustorum beatitudinem futuram non pertinent, sic accipiendum est, quoniam & ipsi eum regnare, ipsa regni eius manifestatione confusi fatebuntur. Ergo, oportet eum regnare donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis: non ira dictum est, quasi cum posuerit inimicos sub pedibus suis, non sit postea regnaturus: sed oportet eum regnare donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis. Oportet eum, inquit, ad tantam euidenciam regnum suum perducere, donec inimici eius nullo modo audeant negare quod regnet: Nam scriptum est: *Ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri*. Nec id eod tamen, eum misertus nostri fuerit: oculos ab eo debeamus auertere. Infantum enim est beatitudo nostra, in quantum eius contemplatione perfruimur. Sic ergo & hoc dictum est, *Oculorum nostrorum intentio ad Dominum* nõ porrigitur nisi vsque ad impetrationem misericordiæ ipsius: non ut postea inde auertatur: sed ut nihil inde amplius requirat. Donec ergo pro eo positum est ut non amplius intelligas. Quo enim amplius, id est, vsque ad quã maiorem manifestationem manifestabitur Regnum Christi, nisi quousque omnes inimici eum regnare fateantur? Aliud est ergo non amplius manifestari: aliud, nõ amplius permanere. Non amplius manifestari, est non fieri manifestius. Non amplius permanere, est non fieri perseverantius. Quando autem manifestius erit regnum Christi, quam cum omnibus claruerit inimicis: nouissima autem inimica destruetur mors? Non enim erit aliquid quod destruetur posteaquam mortale hoc induerit immortalitatem.*

Omnia enim subiecit sub pedibus eius.

Hoc est, ut etiam mortem destruat.

Cum autem dicat: omnia subiecta sunt ei.

Dixit utique Propheta in Psalmis:

Sine dubio præter eum qui subiecit ei omnia.

Patrem vult intelligi omnia filio subiecisse, sicut multis locis idem Dominus in Euangelio commendat & prædicat, non solum propter formam serui: sed & propter principium de quo est: & de quo æqualis est ei, de quo est. Amat enim ad vnum principium referre omnia tanquam imago eius, sed in quo habitat omnis plenitudo diuinitatis.

Cum autem subiecta fuerint ei omnia, tunc ipse filius subiectus erit ei qui sibi subiecit omnia.

Qui filium Dei, patri æqualem non esse contendunt, solent vsurpare familiarius hoc testimonium. Non enim posset eis error oboriri palliatus nomine Christiano: nisi de scripturis non intellectis. Dicunt enim: Si æqualis est, quomodo subiectus erit? Quod utique simile est illi Euangelicæ quæstioni: Si æqualis est, quomodo maior est pater? Ipse enim Dominus ait: *Quoniam pater maior me est*. Regula autem Catholicæ fidei, sic se habet: ut cum aliqua in scripturis dicuntur de filio, quod sit minor patre, secun-

dum susceptionem hominis intelligantur. Cum vero ea dicuntur quibus demonstratur æqualis, secundum quod Deus est, accipiatur. Apparet ergo quemadmodum dictum sit, *Ei pater maior me est*, & *Ego & pater vnum sumus*, & *Deus erat verbum*, & *Verbum caro factum est*, & *Non rapinam arbitratus est esse æqualem Deo*, & *Semetipsum exinanivit formam serui accipiens*. Rectè ergo quæritur hoc loco, vtrum secundum hominis susceptionem Apostolus dixerit: *Tunc & ipse filius subiectus erit ei, qui illi subiecit omnia*. Solet circumstantia scripturæ illuminare sententiam: cum ea quæ circumscripta sunt, præsentem quæstionem contingentia, diligenti discussione tractantur. Inuenimus itaque ventum esse ad hunc locum, ut supra diceret: *Nunc autem Christus surrexit à mortuis primitia dormientium*. Agebat enim de resurrectione mortuorum. Quod in Domino secundum susceptionem hominis factum est, quamquam apertissime sequatur, & dicat: *Quoniam quidem per hominem mors: & per hominem resurrectio mortuorum*. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, sic & in Christo omnes viuificabuntur. Vnusquisque autem in suo ordine. Initium Christus: deinde qui sunt Christi in presentia eius: deinde finis, cum tradiderit regnum Deo & patri: cum euacuauerit omnem principatum & omnem potestatem & virtutem. Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis. Nouissima autem inimica destruetur mors. Omnia autem subiecit sub pedibus eius. Cum autem dixerit, quia omnia subdita sunt, manifestum est quia præter eum, qui subiecit illi omnia. Cum autè illi omnia subiecta fuerint, tunc & ipse filius subiectus erit ei, qui illi subiecit omnia: ut sit Deus omnia in omnibus. Manifestum est ergo hoc secundum susceptionem hominis esse dictum. Cum autem ei omnia subiecta fuerint, tunc & ipse filius subiectus erit ei, qui illi subiecit omnia. Non quasi modo non ita sit, sed tunc manifestum erit secundum locutionem superius tractatam.

Ut sit Deus omnia in omnibus. Alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis? Si omnino mortui non resurgunt: ut quid & baptizantur pro illis? ut quid & nos periclitamur omni hora.

Ipse est finis, quem supra commemorauit: cum totum primum vellet breuiter concludere: deinde quasi membratim explicare & ponere. Loquebatur enim de resurrectione mortuorum, ubi ait: *Initium Christus: deinde qui sunt Christi, in presentia eius: deinde finis*. Ipse scilicet finis est, ut sit Deus omnia in omnibus. Aliter enim dicitur finis qui pertinet ad consummationem: aliter qui pertinet ad consumptionem. Aliter enim tunica finitur texendo: aliter cibus comedendo. Deus autem omnia in omnibus dicitur, ut nemo eorum qui ei coheret, amet aduersus eum suam propriam voluntatem: manifestumque sit omnibus quod idem Apostolus alio loco dicit: *Quid autem habes quod non accepisti?* Hoc autem ita dictum est, ut nouerimus diligentius etiam illud considerari oportere, secundum quod regnet nunc Dominus dispensatione Sacramenti sui per incarnationem atque passionem. Nam secundum id quod Dei verbum est, tam sine fine, quam sine initio & sine intermissione, est regnum eius: Secundum id autem quod *verbum caro factum est*, cæpit regnare in creditibus per fidem incarnationis suæ. Vnde est etiam illud: *Dominus regnauit à ligno*. Hinc autem euacuauit omnem principatum, & omnem potestatem, & virtutem, dum non per claritatem eius, sed per humilitatem salui sunt credentes in eum. Hoc est absconditum à sapientibus & prudentibus, & reuelatum paruulis. Quoniam placuit Domino per stultitiam prædicationis saluos facere credentes. Neque quicquam se inter paruulos scire dicit Apostolus, nisi Christum Iesum, & hunc crucifixum.

Qua prædicatione tam diu opus est, donec ponantur omnes inimici sub pedibus eius: hoc est ipsi humilitati eius, quam pedum nomine significari arbitror, cedat atque subdatur omnis superbia secularis, sicut ex maxima parte iam factum est: & quotidie fieri videmus. Sed quo fine ista fiunt: Ut tradat regnum Deo & patri, id est, ut nutritos fide incarnationis suæ perducatur ad speciem, qua æqualis est patri. Iam enim eis qui crediderunt loquebatur, cum diceret: *Si manserit in verbo meo, verè discipuli mei eritis, & cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos*. Regnum enim

Ioan. 10.

Ioan. 1.

Philipp. 2.

Psal. 122.

Ioan. 14.

enim tradet Deo Patri, cum per id regnabit in contemplantibus veritatem, quo æqualis est patri: & per se vnigenitum, per speciem faciet videri patrem. Nunc enim per hoc regnat in credentibus, quod *semetipsum exinanivit. formam serui accipiens.* Tunc autem tradet regnum Deo & Patri, cum euacuauerit omnem principatum, & omnem potestatem, & virtutem. Vnde euacuabit, nisi humilitate, & patientia, & infirmitate? Quis enim principatus non euacuatur, cum filius Dei propter ea regnat in credentibus, quia eum principes sæculi iudicauerunt? Quæ potestas non euacuatur, cum ille per quem facta sunt omnia, propterea regnat in credentibus, quia ita subiectus est potestatibus, vt diceret homini: *Non haberes in me potestatem, nisi tibi data esset desuper?* Quæ virtus non euacuatur: cum ipse, per quem cæli solidati sunt: id est regnat in credentibus, quia vsque ad crucem, mortemque infirmatus est? Hoc autem modo filius proprie regnat in fide credentium. Non enim pater dici aut credi potest, vel incarnatus, vel iudicatus, vel crucifixus. Per speciem autem quæ æqualis est patri, cum patre regnat in contemplantibus veritatem. Quod autem tradet regnum Deo & Patri, à fide incarnationis suæ ad speciem deitatis perducens eos qui sibi nunc credunt, nõ ipse amittit: sed vterque se vnum ad perfruendum contemplantibus præbet. Tandiu autem opus est: vt in hominibus nondum valentibus æqualitatem Patris & Filij perspiciua mentis luce contueri, per hoc regnet Christus, quod tales capere possint, & quod proprie ipse suscepit (id est, incarnationis humilitatem) donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis, id est, donec omnis superbia secularis, incarnationis eius humilitati subdatur. Sane quod dictum est, *Tunc & ipse filius subiectus erit ei, qui illi subiecit omnia:* quamuis secundum hominis susceptionem dicatur, (quia inde quæstio nata est, cum ageret de resurrectione mortuorum) tamen rectè quaritur vtrum secundum ipsum tantum sit quod est caput Ecclesiæ, an secundum vniuersum Christum, annumerato corpore & membris eius. Cum enim ait ad Galatas: *Non dicit in seminibus, tanquam in multis, sed tanquam in vno, & semini tuo quod est Christus:* ne ipsum solum hoc loco intelligere mus Christum, qui de Maria virgine natus est: propterea dicit: *Omnes enim vos vnum estis in Christo Iesu.* Si vos Christi, ergo Abrahæ semen estis. Et ad Corinthios cum de charitate diceret, de membris corporis similitudinem ducens, *Sicut enim corpus vnum est, inquit, & membra habet multa: omnia autem membra corporis, cum sint multa, vnum est corpus: ita & Christus.* Non dixit, ita & Christi: sed, ita & Christus: ostendens Christum rectè appellari etiam vniuersum, hoc est caput cum corpore suo, quod est Ecclesia.

Et multis scripturarum locis inuenimus Christum etiam hoc modo appellari, vt cum omnibus membris intelligatur, quibus dictum est: *Vos estis corpus Christi & membra.* Non ergo absurdè sic intelligimus, tunc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia. Vt filium non solum caput Ecclesiæ, sed omnes cum eo sanctos intelligamus, qui sunt vnum in Christo, vnum semen Abrahæ. Subiectum autem secundum contemplationem sempiternæ veritatis ad obtinendam beatitudinem: nullo motu animi, nulla parte corporis resistente, vt in illa vita nemine amante propriam potestatem, sit Deus omnia in omnibus.

Quod ait Apostolus, *Cum autem ei omnia subiecta fuerint, tunc & ipse filius subiectus erit ei, qui sibi subiecit omnia.* Aut id est dictum est, ne quisquam putaret habitum Christi, qui ex humana creatura susceptus est, conuersum iri postea in ipsam diuinitatem, vel (vt certius expresserim) deitatem. Quæ non est creatura: sed est vnitas Trinitatis incorporea & incommutabilis, & sibi met consubstantialis, & cœterna natura. Aut si quisquam contendit (vt alij qui senserunt) ita dictum est, & ipse filius subiectus erit ei, qui illi subiecit omnia, vt ipsam subiectionem, conuersionem & conuersionem credat futuram creaturæ in ipsam substantiam, vel essentiam creatoris, id est, vt quæ fuerat substantia creaturæ, fiat substantia creatoris: certe vel hoc concedit, quod nõ habet vllam dubitationem: nondum hoc fuisse factum cum Dominus diceret: *Pater maior me est.* Dixit enim hoc

non solum, antequam ascendisset in cœlum, verumetiam antequam passus resurrexisset à mortuis. Illi autem qui putant humanam in eo naturam, in deitatis substantiam mutari, atque conuerti: & ita dictum, tunc & ipse filius subiectus erit ei, qui illi subiecit omnia, ac si diceretur: Tunc & ipse filius hominis, & à verbo Dei suscepta humana natura, commutabitur in eius naturam, qui ei subiecit omnia: tunc futuram putant, cum post diem iudicij, tradiderit regnum Deo & Patri. Ac per hoc etiam secundum hanc opinionem adhuc pater maior est, quàm serui forma, quæ de virgine accepta est. Quod si aliqui & hoc affirmant, quod iam fuerit in Dei substantiam mutatus homo Christus Iesus, illud certe negare non possunt: quod adhuc natura hominis manebat, quando ante passionem dicebat, *Quoniam pater maior me est.* Vnde nulla cunctatio est, secundum hoc esse dictum, quod forma serui maior est pater, cui in forma Dei æqualis est filius.

Et nunc clarifica me tu pater apud temetipsum, claritate quam habui priusquam mundus esset apud te. Ordo verborum est, *Quam habui apud te priusquam mundus esset.* Ad hoc valet quod ait, & nunc clarifica me. Hoc est, sicut tunc, ita & nunc. Sicut tunc prædestinatione, ita & nunc perfectione: Fac in mundo, quod apud te iam fuerat ante mundum: Fac in suo tempore, quod ante omnia tempora statuiti. Hoc quidam sic intelligendum putarunt, tanquam humana natura, quæ suscepta est à verbo, conuerteretur in verbum: & homo mutaretur in Deum. Immo si diligentius quod opinati sunt, cogitemus: homo periret in Deo. Nõ enim quiscumque ex ista mutatione hominis, vel duplicari Dei verbum dicturus est, vel augeri, aut vt duo sint quod vnum fuit, aut amplius sit quod minus fuit. Porro si natura humana in verbum mutata atque cõuersa, verbum Dei quantum erat: & quod erat, hoc erit vbi est homo si non periret? Sed in hanc opinionem, quam veritati prius non video conuenire, nihil nos vrget, si in filio dicente, & nunc clarifica me tu pater apud temetipsum claritate quam habui, priusquam mundus esset apud te: intelligamus prædestinationem claritatis humanæ (quæ in illo est) naturæ ex mortali immortalis apud patrem futuræ, & hoc iam prædestinando, factum fuisse antequam mundus esset, quod in mundo etiam suo tempore fieret. Si enim de nobis dixit Apostolus: *Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem:* cur abhorrere putatur à vero, si tunc pater caput nostrum glorificauit: quando nos in ipso, vt membra eius essemus elegit? Sic enim nos electi, quomodo ipse glorificatus. Quia priusquam mundus esset, nec nos eramus: nec ipse mediator Dei, & hominum homo Iesus Christus. Sed ille qui per ipsum, in quantum verbum eius est, etiam quæ futura sunt, fecit: & vocat ea quæ non sunt tanquam sint: profecto secundum quod mediator Dei & hominum homo est, ante mundi constitutionem præ nobis Deus pater glorificauit ipsum, si tunc elegit nos etiam in ipso.

Scimus dictum esse: patrem filio esse maiorem, quia in forma serui erat filius, & adhuc in forma est humana filius, quæ leuauit in cœlum. Propterea de illo dictum est, quod & nunc interpellat pro nobis, & sempiterna erit in regno hæc eadem forma immortalis. Propter quod dictum est, *Tunc & ipse filius subiectus erit ei, qui illi subiecit omnia.* Nam de Spiritu sancto, qui nullam suscepit creaturam ad vnitatem personæ suæ, quamuis se per subiectam creaturam visibiliter & ipse, siue per columbæ speciem, siue per linguas igneas sit demonstrare dignatus, nunquam dictus est spiritus adorasse patrem, nunquam dictus est minor patre. Ad horam quippe apparuerunt illa, que per Spiritum sanctum significando monstrarent visibiliter inuisibilem. Columba, propter amorem sanctum: Ignis autem, propter charitatis lumen atque feruorem. Et peracto significationis officio, corporales illæ species transierunt, atque esse vltius destiterunt, sicut columna nubis nebulosa per diem, luminosa per noctem. Denique ne putaretur columba, vel flamma ad substantiam pertinere Spiritus sancti: vel quod se in hæc visibilia tantæ maiestatis natura cõuerterit, aut in vnitatem personæ suæ ista suscepit: nunquã postea sic apparuisse legitur Spiritus sanctus. Christus, autem, qui humana

Extr. Euang. secundum Io. u. 105.

Ioan. 17.

Ex lib. 2. cont. Max. Minum.

non ad horam sumpsit effigiem, in qua hominibus apparet, ac deinde illa species præteriret: sed in unitatem personæ suæ manente inuisibili Dei forma, accepit visibilem formam hominis, non solum natus est in ea de homine matre, verumetiam creuit in ea: & occisus est in ea: & resurrexit in ea: & ascendit in cælum, & sedet ad dextram patris in ea: ad iudicandos vivos & mortuos, venturus est in ea, & in regno suo ei, qui illi subiecit omnia, erit subiectus in ea.

Non autem (vt putas) corpus tantum filij, id est, corpus hominis, verumetiam humanum spiritum, patri dicimus esse subiectum. Et secundum id quod homo factus est, intelligimus dictum: *Cum autem omnia illi subiecta fuerint, tunc & ipse filius subiectus erit ei, qui illi subiecit omnia.* Secundum id quod Christus est caput & corpus. Caput scilicet ipse Saluator, qui resurrexit à mortuis, & sedet ad dextram patris: & Ecclesia quæ est corpus eius, plenitudo eius. Sicut apertissime dicit Apostolus: *Ac per hoc cū omnia Christo subiecta fuerint, & capiti & corpori erunt sine dubitatione subiecta.* Nam secundum id quod sine tempore Deus natus est, nihil vnquam potuit ei non esse subiectum?

Nec quicquam ita existimet de patre intelligendum, quod subiecerit omnia filio, vt ipsum filium sibi subiecissem non putet. Inseparabilis est enim operatio Patris & Filij. Alioquin nec ipse pater sibi subiecit omnia, sed filius ei subiecit qui ei regnum tradidit: & euacuat omnem principatum, & omnem potestatem & virtutem. De filio quippe ista dicta sunt: *Cum tradiderit, inquit, regnum Deo & Patri: cum euacuauerit omnem principatum & omnem potestatem & virtutem.* Ipse enim subiecit qui euacuat.

Vt sit Deus omnia in omnibus.]

Premium virtutis erit ipse qui virtutem dedit, & qui seipsum quo melius, & maius nihil possit esse promissur. Quid est enim aliud, quod per Prophetam dixit: *Ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi plebs:* nisi, ego ero vnde fatientur, ego ero quæcunque ab omnibus honeste desiderantur, & vita, & salus, & victus, & copia, & gloria, & honor, & pax, & omnia bona? Sic enim & illud rectè intelligitur quod ait Apostolus, *vt sit Deus omnia in omnibus.* Ipse finis erit desideriorum nostrorum, qui sine fine videbitur, sine fastidio amabitur, sine fatigatione laudabitur. Hoc munus, hic affectus, hic actus profecto erit omnibus, sicut ipsa vita æterna, communis.

Perniciosum autem est consilium hominis ipsi homini, quo ea quærit quæ sua sunt, non quæ Dei sunt. In cuius hæreditate (quod ipse nobis est) cum ad fruendum se præbere dignatur, nullas patiemur cum sanctis societatis angustias, dilectione rei nostræ quasi priuatæ. Gloriosissima quippe ciuitas illa, adepta promissam hæreditatem, in qua nullus morietur, nullus orietur, non habebit ciues, qui singulis gaudent suis rebus: quia Deus erit omnia in omnibus. Cuius societatem, quisquis in hac peregrinatione fideliter, & flagrantè desiderauerit, assuecit priuatis præferre communia, non sua quærendo, sed quæ Iesu Christi: ne sibi sapiens, & sibi consulens exacerbet Dominum consilio suo: sed sperans quod non videt, non festinet fieri, de his quæ videntur, beatus: atque illud æternum, quod non videtur, patienter expectans, eius in promissionibus sequatur consilium, cuius in tentationibus precatur auxilium. Ita erit & humilis in confessionibus suis, ne fiat istorum similis, de quibus dicitur: *Et humiliati sunt in iniquitatibus suis.*

Iustorum desideriorum satietati, tunc nihil deerit, quando Deus omnia in omnibus erit. Ad quam beatitudinem iperueniunt, qui huic sæculo ante separationem animæ à carne moriuntur: nec in eis inueniuntur cupiditatibus, quas sola superat dilectio Dei: vt & id patiat iniquitas quod elegit, & eo bono fruatur iustitia quod amauit. In quibusdam æternis, potest esse aliqua distantia. Ipsa autem æternitas, absque diuersitate mensuræ est. Et multæ quidem mansiones in vna vita varias meritorum significant dignitates: sed vbi Deus erit omnia in omnibus, fiet etiam in dispari claritate per gaudium: vt quod habebunt singuli, commune sit omnibus. Quoniam per connexionem dilectionis à gloria capitis nulla erit aliena pars corporis. Non mirum est dicere Apostolum etiam in futuro sæcu-

lo, patri filium subiectum futurum, vbi ait: *Tunc & ipse filius subiectus erit ei, qui illi subiecit omnia.* Quandoquidem filio forma humana mansura est, qua semper maior est pater. Quamuis non defuerint, qui illam tunc filij subiectionem, ipsius humanæ formæ in diuinam substantiam commutationem intelligendam putauerint: tanquam hoc cuique rei subijciatur, quod in eam vertitur & mutatur. Sed intelligi potest ideò magis dixisse Apostolum etiam tunc patri filium subiectum futurum, ne quis in eo putaret spiritum, & corpus humanum conuersione aliqua confundendum: vt sit Deus omnia in omnibus, non tantum in illa forma hominis, sed in omnibus, quando capitis gloria vniuersum corpus implebit.

Quotidie morior per vestram gloriam fratres, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro.]

Vt noueris verum iurare non esse peccatum, inuenimus & Apostolum Paulum iurasse: *Quotidie morior per vestram gloriam fratres, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro.* Per vestram gloriam, iuratio est. Non quasi sic ait, Per vestram gloriam morior, quasi vestra gloria me facit mori. Quomodo si diceret, per venenum mortuus est, per inimicum mortuus est, per gladium mortuus est, per bestiam mortuus est, id est, faciente veneno, faciente inimico, faciente gladio, faciente bestia. Non sic dixit, *per vestram gloriam.* Ambiguitatem enim, Græcus sermo dissoluit. Inspicitur in Epistola Græca: & inuenitur ibi iuratio quæ nõ est ambigua: *ma tin hymet éran cai chesin. mà tin,* vbi dicit Græcus, iurat. Quotidie auditis Græcos: & qui Græcè non nostis, *mà tôn theon,* iuratio est. Quando dicit iuratio, per Deum saluatus sum? *Dià tôn theon.* Ergo nemo dubitat iurasse Apostolum Paulum, cum dixit: *Per vestram gloriam fratres.* Et ne putemus eum per humanam gloriam iurasse, addit, *Quam habeo in Christo Iesu Domino nostro.* Est alio loco iuratio prorsus certa & expressa: *Testem Deum inuoco super animam meam. Quia parcens vobis nondum veni Corinthum.* Et alio loco ad Galatas: *Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior.* Ecce iurauit Apostolus: Non vos fallant qui nescio quomodo volentes ipsas iurationes discernere, vel potius nõ intelligere, dicunt non esse iurationem, quando dicit homo: Scit Deus, testis est Deus, inuoco Deum super animam meam verum me dicere. Inuocauit, inquit, Deum, testem fecit Deum, nunquid iurauit? Qui hæc dicunt, nihil aliud volunt, nisi inuocato Deo teste, mentiri. Ita ne vero quisquis es parui cordis, vel peruersi cordis, si dicas, per Deum, iuras: si dicas: Testis est Deus, non iuras? Quid est per Deum, nisi testis est Deus? Aut quid est, Testis est Deus, nisi per Deum? Quid autem est iurare, nisi ius Deo reddere quando per Deum iuras? Ius salutis tuæ reddere, quando per salutem tuam iuras? Ius filijs tuis reddere, quædo per filios tuos iuras? Quod autem ius debemus salutis nostræ, filijs nostris, Deo nostro, nisi charitatis, veritatis, & non falsitatis? Maximè autem per Deum cum sit, ipsa est vera iuratio. Quia & cum dicit quisque, per meam salutem, salutem suam Deo obligat. Quando dicit, *per filios meos,* oppignerat Deo filios suos, vt hoc veniat in caput eorum, quod exit de ore ipsius.

Si verum, verum. Si falsum, falsum. Cum ergo filios suos, vel caput suum, vel salutem suam quisque in iuratione nominans, quicquid nominat obligat Deo, quanto magis quando iurat per ipsum Deum? Timet enim falsum iurare per filium suum, & non timet falsum iurare per Deum suum, fortasse hoc dicens in animo suo. Timeo per filium meum falsum iurare, ne moriatur. Deus autem, qui non moritur etsi falsum per eum iuretur, quid mali contingit Deo quando falsum iuras per Deum: sed contingit mali multum tibi, qui fallis proximum, qui testem adhibes Deum.

Iurationem autem caue quantum potes. Melius quippe nec verum iuratur: quia iurandi consuetudine, & in periurium sæpè caditur, & semper periurio appropinquatur. Sed illi, quantum aliquos eorum audiui, quid sit iurare quando in ore habent, scit Deus, & testis est Deus, & testem Deum inuoco super animam meam, quia non dicitur per Deum: & quia talia reperiuntur in Apostolo Paulo.

Ex eod. lib.

Ex lib. de Trinit. 1.

Ex lib. 22. de ciu. Dei.

Ex tracta. in Psal. 105.

Psal. 105. Ex lib. sen. Prosper.

Ex serm. de Epist. Iacobi, vt nemo iuret.

2. Cor. 1. Galat. 1.

Ex lib. ad conf. Hilarij.

ad etiam illa ibi contra eos inuenta est, quam confitentur esse iurationem, vbi ait Apostolus: *Quotidie morior per vestram gloriam fratres, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro.* In Græcis enim codicibus reperitur omnino hanc esse iurationem. Nec quisquam in Latina lingua hoc sic intelligat dictum per vestram gloriam, quomodo dictum est: *Per meum aduentum ad vos iterum,* & multa similia, vbi dicitur per aliquid, & non est iuratio. Sed non ideo, quia in suis litteris iurauit Apostolus vir in veritate firmissimus, ludus nobis debet esse iuratio. Multo enim tutius, vt dixi, quantum ad nos attinet, nunquam iuramus, vt sit in ore nostro, *Est, est, Non, non,* sicut Dominus monet. Non quia peccatum est verum iurare, sed quia grauissimum peccatum est, falsum iurare, quo citius cadit, qui consuevit iurare.

Qui dicit, *Ecce coram Deo, quia non mentior,* iurauit vtique. Et quid sanctius hac iuratione? Sed non est contra præceptum iuratio, quæ à malo non est iurantis, sed incredulitatis eius, cui iurare cogitur. Nam hinc intelligitur, ita Dominum prohibuisse à iurando, vt quantum in ipso est quicquid non iuret. Quod multi faciunt, in ore habentes iurationem tanquam magnum aut suauis aliquid. Nam vtique Apostolus nouerat præceptum Domini, & tamen iurauit. Non enim audiendi sunt, qui has iurationes esse non putant. Quid enim facient de illa, *Quotidie morior per vestram gloriam fratres, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro?* Quam Græca exemplaria manifestissimam iurationem esse conuincunt. Quando ergo in ipso est, non iurat Apostolus. Non enim appetit iurationem cupiditate aut delectatione iurandi. Amplius est enim quam *Est, est, Non, non:* & ideo à malo est: sed infirmitatis aut incredulitatis eorum, qui non aliter mouentur ad fidem.

Si secundum hominem ad bestias pugnaui Ephesti, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt? Manducemus & bibamus, cras enim moriemur. Nolite seduci. Corruptum mores bonos colloquia mala. Euigilate iusti, & nolite peccare. Ignorantiam enim Dei quidam habent. Ad reuerentiam vobis loquor.]

Apostolorum temporibus inuenimus fuisse quosdam, quibus vna spes non erat, & vnus baptismus erat. Quomodo enim habebant vnã spem cum sanctis & iustis illi, qui dicebant: *Manducemus & bibamus, cras enim moriemur:* dicentes quod non esset resurrectio mortuorum? & tamẽ in ipsis erant, quibus Apostolus dicit: *Nunquid Paulus pro vobis crucifixus est? Aut in nomine Pauli baptizati estis?* Ad eos. n. apertissime scribit, dicens: *Quomodo dicunt quidam in vobis, quia resurrectio mortuorum non est.*

Sunt homines qui dicunt: Non est homini bene, nisi cui assunt carnis delicia. Ipsi sunt, quos notat Apostolus, dicentes: *Manducemus & bibamus, cras enim moriemur.* Quis huc inde surrexit? Quis nobis, quod ibi agitur, dixit? hoc nobiscum tollimus, quod in hoc tempore bene est nobis. Qui hoc dicit, vxorem duxit, carnem amplexatur, carnis voluptatibus iocundatur, à cæpa excusatur, obseruet ne fame interiore moriatur.

Animaduertimus cum Apostoli epistola legeretur, laudabilem motum fidei charitatisque vestrae, quemadmodum exhorrueritis homines, qui putantes hanc solam esse vitam, quam cum pecoribus habemus communem, post mortem autem finire totum, quod est hominis, nec esse vllam spem vitæ vltius melioris: pruritus malarum aurium corruptentes, dicunt: *Manducemus & bibamus, cras enim moriemur,* & quod est perniciosius, de sepulto mortuo argumentum sepeliendi cordis assumitur, & dicitur: *Manducemus & bibamus, cras enim moriemur.* Irrident etiam fidem asserentium, surrecturos esse mortuos, dicentes sibi: *Ecce, iste positus est in sepulcro.* Audiatur vox illius, sed huius non potest. Patris mei vocem audiam, aui mei, proaui. Quis inde surrexit? Quis indicauit, quid agatur apud inferos? Bene nobis faciemus, cum viuimus. Cum autem mortui fuerimus, etiam si parentes nostri, aut chari, aut propinqui afferant ad sepulchra nostra epulas, sibi afferrent, qui viuunt, non nobis mortuis. Hæc quidem irritæ etiam scriptura, dicens de quibusdam bona præsentia non sentientibus, *tanquam si epulas,* inquit, *mortuo circumponas.* Et manifestum est

hæc ad mortuos non pertinere, & cõsuetudinem hanc esse paganorum, non venire de propagine illa, & vena iustitiæ patrum nostrorum patriarcharum, quibus exequias celebratas legimus, paræratum esse non legimus. Hoc etiam in moribus Iudeorum animaduerti potest. Non enim tenebant inde virtutis frugem, sed tamen tenebant in quibusdam solennitatibus consuetudinis vetustatem. Et quod obijciunt quidam de scripturis, *Frange panem tuum, & effunde vinum tuum super sepulchra iustorum, & ne iradas eum iniustis:* non est quidem de hoc differendum: sed tamen posse dico fideles intelligere, quod dictum est. Nam quemadmodum ista fideles faciant religiose erga memorias suorum, notum est infidelibus. Et quia non sunt ista exhibenda iniustis, id est, infidelibus, quia iustus ex fide viuunt: etiã hoc fidelibus notum est. Nemo ergo quærat de medicina vulnus, & de scripturis conetur torquere vinculum, vnde laqueum mortis iniiciat animæ suæ. Manifestum est illud, quemadmodum intelligatur, & aperta atque salubris est hæc celebratio Christianorum. Illud ergo, vt cæperam dicere, videamus propter homines murmurantes in aures infirmorum: *Manducemus & bibamus, cras enim moriemur.* Quia dicunt, nullus inde resurrexit. Non audiui vocem cuiusquam, ex quo ibi positus est auus meus, ex quo atauus, ex quo pater, huius audiui vocem. Tu autem recolens fidem tuam, responde illi, & dic: Stulte, si pater tuus resurgeret, crederes? Dominus omnium resurrexit, & non credis? Vnde enim ita voluit mori & resurgere, nisi vt omnes vni crederemus, ne à multis deciperemur? Et quid faceret pater tuus, si resurgeret, & loqueretur iterum moriturus? Attende cum quanta ille potestate resurrexit, qui iam non moritur, & mors ei vltra non dominabitur, ostendens se ipsum discipulis & fidelibus suis. Contrectata est soliditas corporis, cum parum esset quibusdam videre, quod minerant, nisi etiam tangerent, quod videbant. Confirmata fides est, non solum in cordibus, sed etiam in oculis hominum. Ascendit ille in cælum, qui hæc demonstrauit. Misit spiritum suum discipulis suis. Prædicatum est Evangelium. Si mentimur hæc, interroga orbem terrarum. Multa quæ promissa sunt, facta sunt: multa quæ sperabantur, impleta sunt: in fide Christiana totus orbis viget. Non audent Christi resurrectioni detrabere, nec illi, qui nondum Christo crediderunt. Testimonium in cælo, testimonium in terra, testimonium ab angelis, testimonium ab inferis. Quid remansit, quod non clamer? Et tu dicis: *Manducemus & bibamus, cras enim moriemur.* Desinat ergo murmura male loquentium, & corruptum mores bonos colloquijs malis. Figite pedes in via, figite: vt non relinquatis viam, non vt remaneatis in via, sed quemadmodum dictum est, *sic currite, vt comprehendatis.* Semper vigeat Christus in corde, qui voluit in capite ostendere, quod membra cætera sperent. In terra quidem laboramus, caput nostrum in cælo iam non moritur, nec deficit, nec aliquid patitur. Passus est tamen pro nobis, quia traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram. Expergiscimini ergo ad beatitudinem vestram, nullus malefudus excutiat de cordibus vestris, quod Christus in se xit. Ergo fratres cur hoc dicimus? Ne forte ita vobis surrepãt illi, de quibus ait Apostolus: *Corruptum mores bonos colloquia mala,* quia dicunt: *Manducemus & bibamus, cras enim moriemur.* Vt dicant nobis: Dicis mihi, quod resurrexit Christus, & inde speras resurrectionem mortuorum. Sed Christo licuit resurgere à mortuis. Et incipit iam laudare Christum, non vt illi det honorem, sed vt tibi faciat desperationem serpentis astuta pernicies, vt laude Christi te auertat à Christo. Dolo se prædicat, quem vituperare non audet. Exaggerat maiestatem illius, vt singularem faciat, ne tu speres tale aliquid, quale in illo resurgente monstratum est: & quasi religiosior apparet erga Christum, cum dicit: Ecce qui se audet comparare Christo, vt quia resurrexit Christus, & se resurrecturum putet. Noli conturbari peruersa laude imperatoris tui. Hostiles insidias te perturbat, sed Christi humilitas & humanitas te consolatur. Ille prædicat, quantum erectus sit Christus à te. Christus autem dicit, quantum descendit ad te. Excita ergo fidem, & respõ-

de dicenti. Christus solus potuit, nos non possumus. Responde & dic: Ideo Christus potuit, quia Deus. Respondit ille. Vtique quia Deus. Si quia Deus, quia omnipotens. Si quia omnipotens, cur desperabo quod poterit & in me, quod demonstrauit in te propter me? Vos ergo, vt dixi fratres, contra illos dicite: *Ieiunemus & oremus, cras enim moriemur.* Illi enim dicunt: *Manducemus & bibamus, cras enim moriemur.* Quia resurrectionem non sperant. Nos autem, qui iam resurrectionem, & loquentibus Prophetis, & predicante Christo, & Apostolis credimus & annunciamus, videamus: quia speramus nos post istam mortem victuros. Non deficiamus, ne corda nostra oneremus crapula & ebrietatibus, sed solliciti expectantes accinctis lumbis, & lucernis ardentibus aduentum Domini nostri Iesu Christi, ieiunemus & oremus: non ideo quia cras moriemur, sed vt securi moriamur.

Nolite seduci, corrumpunt mores bonos colloquia mala.]

Fratres mei, qui timetis Deum, mementote quod ait Apostolus Petrus: *Quoniam aduersarius vester diabolus tanquam leuorgiens circuit, quaras quem deuoret.* Quem non potest deuorare seductum ad nequitiam, famam ipsius inquinare conatur, vt si fieri potest, opprobrijs hominum & malarum linguarum detractione deficiat, & sic in eius fauces ruat. Si autem nec famam innocentis maculare potuerit, hoc ei persuadere tentat, vt per maleuolas suspiciones de fratre suo iudicet, & sic ab illo implicatus absorbeat. Et quis omnes captiones eius, & circumuentiones vel comprehendere, vel enumerare sufficiat? Aduersus hanc tamen tria, quae ad causam presentem pertinent, prius, ne mala exempla imitando ad nequitiam seducamini, ita vos per Apost.

Ex epist. ad plebe Hipponensem.

2. Cor. 6.

alloquitur Deus: *Ne sitis iugum ducentes cum infidelibus. Quae enim participatio iustitiae cum iniquitate? Aut quae societas luci ad tenebras? Item alio loco: Nolite, inquit, seduci, corrumpunt mores bonos colloquia mala.* Sobrijs estote, iusti, & nolite peccare. Vt autem linguis detrahentium non deficiatis, sic per Prophetam dicit: *Audite me, qui scitis iudicium, populus meus, in quorum corde lex mea est.* Opprobria hominum nolite metuere, & detractione eorum ne superemini. Nec quod vos spernunt, magni duxeritis. Sicut enim vestimentum, ita per tempus absumuntur, & sicut lana a tineae comedentur: *iustitia autem mea in aeternum manet.* Iam vero, ne maleuolano animo de seruis Dei falsa suspicatio pereatis, illud Apostolicum recordamini, vbi ait: *Nolite ante tempus quicquam iudicare, donec veniat Dominus, & illuminet abscondita tenebrarum, & manifestabit cogitationes cordis, & tunc laus erit unicuique a Deo.* Et item illud, quod scriptum est: *Quae manifesta sunt vobis: quae autem occulta sunt, Domino Deo vestro.*

Sed dicet aliquis: quomodo resurgunt mortui? quali autem corpore venient?]

Ex epist. ad Cor. gentium.

Cum resurrectionem mortuorum persuadere vellet eis, qui dicebant: quia resurrectio mortuorum non est: Christi resurrectione praemissa in exemplum, inter caetera intulit sibi quaestionem, atque ait: *Sed dicet aliquis. Quomodo resurgunt mortui? Quo autem corpore venient?* id est, quali corpore. Deinde adhibet documenta seminum.

Inspiens tu quod feminas non viuificatur, nisi prius moriatur, & quid feminas non corpus, quod futurum est, feminas, sed nudum granum, vt puta tritici, aut alicuius caeterorum. Deus autem dat illi corpus, sicut voluit, & unicuique, seminum proprium corpus.]

Secundum hoc ergo dixerat. Non corpus quod futurum est, feminas. Neque enim non triticum erit ex tritico. Sed quia nemo feminat herbam, vel stipulam, & multiplicia in palea tegumenta granorum, cum quibus tamen femina exurgunt, ideo ait: *sed nudum granum, hinc volens ostendere, quia si Deus potest addere, quod non erat in nudo femine, multo magis potest reparare, quod erat in hominis corpore.* Iam vero quod adiungit, ad differentiam pertinet resurgentium, propter diuersas glorias fidelium atque sanctorum.

Non omnis caro eadem caro, sed alia hominum, alia pecorum, alia caro volucrum, alia autem piscium. Et corpora caelestia, & corpora terrestria. Sed alia quidem caelestium gloria, alia. a. terrestrium. Alia claritas solis, alia claritas lunae, & alia claritas stellarum. Stella enim a stella differunt in claritate, sic & resurrectio mortuorum.]

In his omnibus iste sensus est. Si genera carnis, cum sint cuncta mortalia, differunt tamen inter se pro diuersitatibus animantium: & si corpora, cum sint omnia visibilia, differunt tamen pro diuersitatibus locorum (vnde alia est caelestium gloria, alia terrestrium) & si in locis sublimibus, cum sint cuncta caelestia, differunt etiam ipsae claritates luminum: non mirum est, quod in resurrectione mortuorum distabit gloria meritorum. Hinc iam venit ad illud, quod communiter habet omnis caro, quae ad vitam resurgit aeternam, & dicit:

Seminatur in corpore, surget in incorruptione. Seminatur in ignobilitate, surget in gloria. Seminatur in infirmitate, surget in virtute. Seminatur corpus animale, surget spirituale.]

In his verbis Apostoli, nuquid fas est purare melius corpora nostra resurrectura, quam Christi? cum de illo sit propositum exemplum, quod de illo fideliter intendere, & per eius gratiam sperare debeamus. Ac per hoc non potuit in corruptione resurgere, si nostrum in incorruptione resurrecturum permittitur: nec potuit illud sine gloria, si nostrum resurget in gloria. Quae autem gloria, vbi adhuc corruptio? Nimis itaque absurdum est, vt credamus, illud corpus in infirmitate seminatum esse (id est mortificatum) & in infirmitate resurrexisse, cum corpus nostrum seminetur in infirmitate, surgat in virtute: & dicat idem Apostolus de Christo: *Et si crucifixus est ex infirmitate, sed viuit tamen ex virtute Dei.* Quis autem tam absurde sapiat, vt credat illud corpus animale seminatum, animale resuscitatum, si nostrum seminatur animale, surget spirituale? Cōstat itaque, neq; vilo modo dubitandum est corpus Christi, quod licet corruptionem putredinis in sepulchro non viderit, vnde scriptum est: *Nec dabis sanctum tuum videre corruptionem:* clavis tamen & lancea perumpi potuit: nunc omnino in incorruptione consistere: & quod in contumelia passionis, mortisque seminatum est, nunc esse in gloria vitae aeternae: & quod ex infirmitate potuit crucifigi, nunc in virtute regnare: & quod erat corpus animale, quoniam ex Adam sumptum est, nunc esse spirituale, quoniam spiritui iam inseparabiliter copulatum est. Cum enim vellet Apostolus de corpore animali adhibere testimonium scripturarum, illud posuit, quod in Genesi legitur.

Psalm.

Si est, inquit, corpus animale, est & corpus spirituale, sicut scriptum est. Factus est primus homo Adam in animam viuentem.]

Recolis certe, quemadmodum scriptum est: *Et in sufflante Deus in faciem eius flatum vitae, & factus est homo in animam viuam.* Datum est autem etiam de animalibus: *Producit terra animam viuam.* Intelligitur igitur corpus animale dici simile caeteris animalibus propter mortis dissolutionem & corruptionem, quae quotidie cibo reficitur, & postea separata animantis compage dissoluitur: spirituale autem corpus, quod iam cum spiritu immortale est. Quamuis nonnulli arbitrentur tunc fieri corpus spirituale, cum etiam & ipsum corpus mutatur in spiritum: & quod homo erat ex corpore & spiritu: vtrunque ac totum spiritus erit. Quasi dixerit Apostolus, seminatur corpus, surget spiritus. Dixit autem: *Seminatur corpus animale, surget corpus spirituale.* Proinde sicut animale corpus non est anima, sed corpus, ita spirituale corpus, non spiritum debemus putare, sed corpus. Quis porro audeat opinari, vel Christi corpus non spirituale resurrexisse? vel si spirituale resurrexit, iam non corpus fuisse, sed spiritum? cum hanc opinionem discipulorum refellat, vbi cum cum videntes existimarent se spiritum videre, ait: *Palpate & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet,*

LUCA 24.

sicut me videtis habere. Iam ergo illa caro spirituale erat corpus. Nec tamē spiritus erat, sed corpus, nulla vlterior morte ab anima resoluendum, atque separandum, sicut corpus animale, quale animatum est Dei flatu, cum factus est homo in animam viuam, etiam ipsum ex animali spirituale sine mortis interuentu futurum, nisi transgressio praeccepti, prius commisso peccato infligeret poenam, quam Deus seruare iustitiae daret coronam. Vnde Dominus Iesus per nos ad nos venit, cum peccatores iustus inuenit, per statum quodammodo humilitatis nostrae, sed non cum morbo iniquitatis nostrae. Nam per animale nobis, hoc est, per mortale corpus apparuit: qui vtiq; si voluisset, cum immor-

tali corpore primitus aduenisset. Sed quia nos humilitate filij Dei sanari oportebat, usque ad nostram infirmitatem descendit, & fidei nostræ meritum ac præmium, virtute suæ resurrectionis ostendit. Idem sequitur Apostolus, & dicit:

Nouissimus Adam in spiritum viuificantem.]

Sic intelligatur primus Adam, qui de puluere ante formatus est: nouissimus autem Adam, qui de virgine præcreatus, siue in vnoquoque homine vtrunq; compleatur, vt primus Adam sit homo in corpore mortali, nouissimus Adam idem ipse in corpore immortalis: tamen inter animam viuentem & spiritum viuificantem hoc interesse voluit, vt illic sit corpus animale, hic spiritale. Anima quippe in corpore animali viuunt quidem, sed non viuificat usque ad auferendam corruptionem. In corpore verò spiritali (quoniam perfecte adhaerens Domino, vnus spiritus est) sic viuificat, vt spiritale corpus efficiat, absumens omnem corruptionem, nullam metuens separationem. Proinde sequitur:

Sed non prius, quod spiritale est, sed quod animale, deinde quod spiritale. Primus homo de terra terrenus, secundus homo de caelo caelestis. Qualis terrenus, tales & terreni: & qualis caelestis, tales & caelestes. Igitur sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem caelestis.]

Quid est? *Qualis terrenus, tales & terreni*: nisi mortales ex mortali? Et quid est? *Qualis caelestis, tales & caelestes*: nisi immortales per immortalem? Illud per Adam, hoc per Christum. Dominus enim ad hoc terrenus factus est, cum esset caelestis, vt eos, qui terreni erant, faceret caelestes, hoc est, idem ex immortalis factus est, assumendo formam serui, non domini mutando naturam, vt eos, qui mortales erant, faceret immortales: impartiendo dominicam gratiam, non seruilem iniuriam perpetiundo. Cum igitur de resurrectione corporis Apostolus disputans, doceret nostra corpora futura ex corruptibilibus incorruptibilia, ex cõtemptibilibus gloriosa, ex infirmis fortia, ex animalibus spiritalia, hoc est, ex mortalibus immortalia, subiicit atque ait:

Hoc autem dico fratres, quoniam caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt.]

Et ne quisquam putaret secundum substantiam carnis hoc Apostolum definisse, aperuit quid diceret subiungendo:

Neg, corruptio incorruptelam possidebit.]

Tanquam diceret: Quod dixi caro & sanguis regnũ Dei non possidebunt, idem dixi, quia *corruptio incorruptionem nõ possidebit*. Hoc ergo loco nomine carnis & sanguinis corruptionem mortalitatis intelligi voluit. Denique tanquam ei diceretur: quomodo caro erit, & caro non erit? Caro quippe erit, quoniam Dominus post resurrectionem ait: *Palpate & videte, quia spiritus ossa & carnem non habet, sicut me videtis habere*. Caro autem non erit, quoniam *caro & sanguis regnum Dei non possidebunt*, exponit quid dixerit, adiiciens:

Eccẽ mysterium vobis dico. Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur.]

Sed sicut Græci codices habent:

Omnes quidem dormiemus, non tamen omnes immutabimur.]

Hanc immutationem, vtrum in deterius, an in melius intelligi vouerit, inferiora demonstrant.

In momento siue in atomo, inquit.]

Hoc est, in puncto temporis, quod diuidi non potest.

In ictu oculi.]

Hoc est, in summa celeritate.

In nouissima tuba.]

Hoc est, in nouissimo signo, quod dabitur, vt ista compleantur.

Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur.]

Ergo istam commutationem in melius sine dubitatione oportet intelligi, quia omnes, & iusti, & iniusti resurrecturi sunt, sed sicut Dominus in Euangelio loquitur, qui bene fecerunt in resurrectionem vitæ: qui male egerunt in resurrectionem iudicij. Iudicium appellans pœnã sempiternam. Sicut alio loco; *Qui non credit, inquit, iam iudicatus est*. Proinde illi, qui ad iudicium resurrecturi sunt,

non commutabuntur in illam incorruptelam, quæ nec doloris corruptionem pati potest. Illa namque fidelium est, atque sanctorum. Isti verò perpetua corruptione cruciantur, quia *ignis eorum non exstinguetur, & vermis eorum non morietur*. Quid sibi ergo vult ista distinctio? *Et mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur*: nisi quia omnes incorrupti resurgent? Sed ex his iusti etiam immutabuntur in illam incorruptelam, cui omnino nulla possit nocere corruptio: ac per hoc, qui in eam non commutabuntur, incorrupti quidem resurgunt integritate membrorum, sed tamen corrupendi dolore pœnarum, cum audierint: *Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius*. A quo auditu malo iustus non timebit. De illa verò commutatione iustorum, cum dixisset: *Et nos immutabimur*, tanquam quæremus, quomodo istud fiat, vel qualis ista commutatio futura sit, adiungit & dicit:

Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem.]

Non (vt opinor) dubitandum est secundum hoc dictum: *Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt*. Quia ibi non erit corruptio & mortalitas corporis & sanguinis. Secundum has enim qualitates hoc loco carnem & sanguinẽ nuncupauit. Quocirca (vt aliquid exempli gratia ponam, quod interim occurrit) sicut scriptum est: *Ne forte tentauerit vos is qui tentat, & inanis sit labor noster*, atque hic intelligitur diabolus, tanquam Deus omnino non tentet, de quo ita alio loco scriptura dicit: *Ipse autem neminem tentat, nec* 1. Thess. 3. Iacob. 1. Deut. 13. contraria est ista sententia ei, qua dicitur: *Tentat vos Dominus Deus vester*. Sed soluitur quæstio, cum vocabulum tentationis diuersas intelligentias habet, eo quod alia sit tentatio deceptionis, alia tentatio probationis, secundum illam non intelligitur, qui tentat, nisi diabolus: secundum hanc verò tẽtat Deus. Ita cum dicitur: *Caro possidebit regnum Dei, & caro non possidebit regnum Dei*, etiam huius nominis intelligentia discernatur, & nulla erit quæstio, quoniam caro secundum substantiam, secundum quam dictum est: *Spiritus ossa & carnem nõ habet, sicut me videtis habere*, possidet regnum Dei. Caro autem cum secundum corruptionem intelligitur, non possidebit. Hoc enim expositum est, cum diceretur: *Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt*, in eo quod continuo additum est, *Neg, corruptio incorruptionẽ possidebit*. Manifestum est, quod per caelestem hominem Ex serm. de resurreç. mort. Christũ velit accipi, & per terrenum hominem, Adam nõ propter carnem terrenam, sed propter peccatum, cui dictum est: *Terra es, & in terram ibis*, reo iam factõ, & mortis supplicio destinato. Dominus autem noster non cadens propter se, sed descendens propter nos, sine peccato carnẽ assumpsit. In qua tamen assumptione carnis ostenderet resurrectionem oranis carnis, & portarem⁹ interim fide hominem caelestem, imaginem hominis caelestis. Interim fide, interim corde, postea verò in resurrectione mortuorum, & corpore. *Qualis terrenus, tales & terreni*, id est, omnes morituri: *& qualis caelestis, tales & caelestes*, id est, omnes resurrecturi. Iam enim caelestis resurrexit, ascendit in cælum.

Item quorundam ex eadem lectione explanatio.

Alia claritas solis, & alia claritas lune, & alia claritas stellarum. Stella autem à stella differt in claritate, sic & resurrectio mortuorum.]

Et si alius est alie fortior, alius alio sapientior, alius alio iustior, alius alio sanctior, in domo patris mei mansiones multæ sunt. Nullus eorum alienabitur ab illa domo, vbi mansionem pro suo quisque accepturus est merito. Denarius quidem ille æqualis est omnibus, quem paterfamilias eis, qui operati sunt in vinea, iubet dari omnibus: non in eo discernens, qui minus & qui amplius laborauerunt. Quo vtique denario vita significatur æterna. Vbi amplius alio nemo viuunt, quoniam non est viuendi diuersa in æternitate mensura. Sed multæ mansiones diuersas meritorum in vna vita æterna significant dignitates. *Alia enim gloria solis, alia gloria lune, alia gloria stellarum, stella enim à stella differt in gloria, sic & resurrectio mortuorum*. Tanquam enim stellæ diuersæ claritatis in cælo, diuersas sancti mansiones fortitũtur in regno, sed propter vnum denarium nullus separatur

Ex tractat. August. secund. Ioan. 67. 10. 14.

à regno, atq; ita *Deus erit omnia in omnibus*: vt quoniam De^o charitas est, per charitatem fiat, vt quod habent singuli, commune sit omnibus. Sic enim quisque etiam ipse habet, cum amat in altero, quod ipse non habet. Non erit itaque aliqua inuidia impari claritatis, quoniam regnabit in omnibus vnitas charitatis. Proinde respuendi sunt à corde Christiano, qui putant idè dictum multas esse mansiones, quia extra regnum cœlorum erit aliquid, vbi beate maneant innocentes, qui sine baptismo ex hac vita emigrarunt, quia sine illo in regnum cœlorum intrare non poterunt. Hęc fides non est fides, quoniam non est vera & catholica fides. Ità ne tandem stulti homines, & carnalibus cogitationibus excæcati, cum reprobandi essetis, si mansionem non dico Petri, Pauli, vel cuiuslibet Apostolorum, sed cuiuscunque paruuli baptizati, à regno cœlorum separaretis, non vos putatis esse reprobandos, qui domum Dei patris inde separatis? Non enim ait Dominus: in vniuerso mundo, aut in vniuersa creatura, aut in vita vel beatitudine sempiterna: mansiones multæ sunt: sed *in domo*, inquit, *patris mei mansiones multæ sunt*. Nonne ista est domus, vbi edificationem habemus ex Deo, domum non manu factam æternam in cœlo? Nonne ista est domus, de qua cantamus Deo: *Beati qui habitant in domo tua Domine: in secula seculorum laudabunt te*? Ergò ne vos non domum cuiusque baptizati fratris, sed domum ipsius Dei patris, cui omnes fratres dicimus: *Pater noster, qui es in cœlis*, à regno separare cœlorum, aut eam sic diuidere audebitis, vt aliquæ mansiones sint in regno cœlorum, aliquæ autem extra regnum cœlorum? Absit, absit: vt qui volunt in regno habitare cœlorum, in hac stultitia velint habitare vobiscum. Absit, inquam, vt cum omnis domus regnantium filiorum non sit alibi, nisi in regno, ipsius regni domus pars aliqua non sit in regno. Seruate gradus vestros. Seruat enim vobis Deus honores vestros.

2. Cor. 5.

Meth. 6.

Ex ser. de ver. Euan. 42.

Ex lib. Enchirid.

Ex lib. 13. de ciuitate Dei.

Comparata est resurrectio mortuorum stellis in cœlo constitutis. *Stella enim à stella differt in gloria*, vt Apostolus dicit: *sic & resurrectio mortuorum*. Aliter enim ibi lucebit virginitas, aliter ibi lucebit castitas coniugalis, aliter ibi lucebit sancta viduitas. Diuerse lucebunt, sed omnes ibi erunt. Splendor dispar. Cœlum commune.

Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale.

Resurgent sanctorum corpora sine vllò vitio, sine vlla deformitate, sicut sine vlla corruptione, onere, difficultate. In quibus tanta facilitas, quanta fœlicitas erit. Propter quod & spiritalia dicta sunt, cum pœuldubio corpora sint futura, non spiritus. Sed sicut nunc corpus animale dicitur (quod tamen corpus non anima est) ita tunc spiritale corpus erit, corpus tamen non spiritus. Proinde quantum atinet ad corruptionem, quæ nunc aggrauat animam, & vitia, quibus caro aduersus spiritum concupiscit: tunc non erit caro, sed corpus, quia & cœlestia corpora perhibetur. Propter quod dictum est: *Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt*. Et tanquam exponens quid dixerit: *Neq; corruptio*, inquit, *in corruptionem possidebit*. Quod prius dixerat *caro & sanguis*, hoc posterior dicit *corruptionem*. Et quod prius *regnum Dei*, hoc posterior dicit *in corruptionem*. Quantum autem atinet ad substantiam, etiam tunc caro erit. Propter quod & post resurrectionem corpus Christi caro appellata est. Sed ideo (ait Apostolus) *seminatur corpus animale, surget corpus spiritale*: quoniam tâta erit tunc concordia carnis & spiritus, viuificante spiritu sine sustentaculi alicuius indigentia subditam carnem, vt nihil nobis repugnet ex nobis, sed sicut foris neminem: ita nec intus, nos ipsos patiamur inimicos. Sicut enim spiritus carni seruiens, non incongrue carnalis, ita caro spiritui seruiens, recte appellabitur spiritalis: non quia in spiritu conuertetur (sicut nonnulli putant) ex eo quod scriptum est: *Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale*: sed quia spiritui summa, & mirabili obtemperandi facilitate subdetur, vsque ad implendam immortalitatem indissolubilis securissimam voluntatem, omni molestiæ sentu, omni corruptibilitate & tarditate detracta. Non solum enim nõ erit tale, quale nunc est in quavis optima valetudine, sed ne tale quidem, quale fuit in primis hominibus ante peccatum: qui licet morituri non es-

sent, nisi peccassent, alimentis tamen, vt homines vtcebantur, nondum spiritalia, sed à huc animalia corpora terrena gestantes. Quæ licet senio non veterascerent, vt necessitate perducerentur ad mortem: qui status eis de ligno vitæ, quod in medio paradiso cum arbore vetita simul erat, mirabili Dei gratia præstabitur: tamen & alios fumebant cibos, præter vnã arborem, quæ fuerat interd. cta. Alebantur ergò alijs alimentis, quæ fumebãt, ne animalia corpora molestiæ aliquid esuriendo ac sitiendo sentirent. De ligno autem vitæ propterea gustabatur, ne mors eis vndeunque subreperet, vel senectute confecta decursis temporum spatijs interirent, tanquam cætera essent alimento, illud sacramento: vt sic fuisse accipiatur lignum vitæ in paradiso corporali, sicut in spiritali, hoc est, intelligibili paradiso, sapientia Dei, de qua scriptum est: *Lignum vitæ est omnibus amplectentibus eam*. Corpora ergò iustorum, quæ in resurrectione futura sunt, neq; vllò ligno indigebunt, quo fiat, vt nullo morbo vel senectute inueterata moriantur: neque vllis alijs corporalibus alimentis, quibus esuriendi ac sitiendi qualiscunque molestia deuitetur: quoniam certo & omnimodo inuolabili munere immortalitatis induentur, vt non nisi velint, possibilitate non necessitate vescantur. Certe fides Christiana de ipso Saluatore non dubitat, quod etiam post resurrectionem iam quidem in spiritali carne, sed tamen vera, cibum ac potum cum discipulis sumpsit. Non enim potestas, sed egestas edendi ac bibendi, talibus corporibus auferetur. Vnde & spiritalia erunt, non quia corpora esse desistant, sed quia spiritu viuificante subsistent. Nam sicut ista, quæ habent animam viuentem, nondum spiritum viuificantem, animalia dicuntur corpora, nec tamen animæ sunt, sed corpora, ita illa spiritalia vocãtur corpora. Absit tamen, vt spiritus ea credamus futura, sed corpora carnis habitura subsistãnt, sed nullam tarditatem, corruptionemq; carnalem spiritu viuificante passura. Tunc iam non terrenus, sed cœlestis homo erit, non quia corpus, quod de terra factum est, non ipsum erit, sed quia dono cœlesti iam tale erit, vt etiã cœlo incolendum non amissa natura, sed mutata qualitate conueniat. Erit ergò spiritui subdita caro spiritalis, sed tamè caro, non spiritus, sicut carni subditus fuit spiritus ipse carnalis, sed tamen spiritus, non caro. Cuius rei habemus experimentum in nostræ pœnæ deformitate.

Ex libro 2. de ciuitate Dei.

Non enim secundum carnem, sed vtique secundum spiritum carnales erant, quibus ait Apostolus: Non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus. Et homo spiritalis sic in hac vita dicitur, vt tamè corpore adhuc carnalis sit, & videat aliam legem in membris suis repugnantem legi mentis suæ. Erit autem etiam corpore spiritalis, cum eadem caro sic resurrexerit, vt fiat quod scriptum est:

Seminatur corpus animale, resurget corpus spiritale.

Gentiles, plerunque philosophorum argumentis nobiscum agere student, vt dicant aliquid terrenum in cœlo esse nõ posse. Nostras scripturas enim nõ nouerunt, nec sciunt, quomodo dictum sit, *Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale*. Non enim ita dictum est, quasi corpus vertatur in spiritum, & spiritus fiat, quia & nunc corpus nostrum, quod animale dicitur, non iam in animam versum est, & anima factum, sed spiritale corpus intelligitur, quod ita spiritui subditum est, vt cœlesti habitationi conueniat, omni fragilitate ac labe terrena in cœlestem puritatem, ac stabilitatem mutata atque cõuersa. De qua dicit Apostolus: *Omnes resurgemus, sed non omnes immutabimur*. Quam immutationem non in deterius, sed in melius fieri docet, cum dicit, *& nos immutabimur*. Resurget igitur corpus secundum Christianam fidem, quæ fallere non potest. Quod cui videtur incredibile, qualis sit nunc caro, attendit, qualis autem futura sit, non considerat, quia illo tempore immutationis angelicæ non iam caro erit & sanguis, sed solummodo corpus. Cum enim de carne Apostolus loqueretur: *Alia, inquit, caro volucrium, alia pecudum, alia piscium, alia serpentum, & corpora cœlestia, & corpora terrestria*. Non enim diceret caro cœlestis. In cœlestibus verò nulla caro, sed corpora simplicia & lucida, quæ appellat Apostolus spiritalia. Nonnulli autè vocant æthera. Et idè non resurrectioni carnis contra-

Ex libro 2. de ciuitate Dei.

dicit illud, quod ait: *Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt*, quia in carne & sanguine ventrem & libidinem, id est, opera carnis, quæ ibi omnino non erunt, significat. Nō autem carnem ipsam abolendam dixit Apostolus, quia corporis resurrectione facta à cunctis passionibus liberati, æterna vita, cum ineffabili claritate atque stabilitate, sine corruptione fruemur.

Si est corpus animale, est & spiritale, sicut scriptum est. Factus est primus homo Adam in animam viuentem, nouissimus Adam in spiritum viuificantem.

Primus homo de terra terrenus in animam viuentem factus est, non in spiritum viuificantem, quod ei per obedientiæ meritum seruabatur. Idem corpus eius, quod cibo ac potu egebat, ne fame afficeretur & siti, & non immortalitate illa absoluta atque indissolubili, sed ligno vitæ à mortis necessitate prohibebatur, atque in iuuentute proluxa tenebatur, non spiritale, sed animale fuisse non dubium est, nequaquam tamen moriturum, nisi in Dei prædicentis, minantisque sententiam delinquendo corruisset, & alimentis quidem, etiam extra paradysum non negatis, à ligno tamē vitæ prohibitus esset, tempore vetustateque finendus in ea duntaxat vita, quam in corpore, licet animali, donec spiritale obedientiæ merito fieret, posset in paradiso (nisi peccasset) habere perpetuam. In corpore ergo animali primū hominem factum, sic Apostolus loquitur. Volens enim à spirituali, quod in resurrectione futurum est, hoc quod nūc est animale, discernere:

Seminatur, inquit, in corruptione, surget in incorruptione. Seminatur in contumelia, surget in gloria: seminatur in infirmitate, surget in virtute: seminatur corpus animale, surget corpus spiritale.

Deinde ut hoc probaret, si est, inquit, corpus animale, est & corpus spiritale. Et ut quid esset corpus animale, ostenderet: Sic, inquit, scriptum est: *Factus est primus homo in animam viuentem.* Isto igitur modo voluit ostendere, quid sit corpus animale. Quamuis scriptura non dixerit de primo homine, qui est appellatus Adam, quādo illi anima flatu Dei creata est, & factus est homo in corpore animali: sed factus est homo in animam viuentem. In eo ergo, quod scriptum est: *Factus est homo in animam viuentem*, voluit Apostolus intelligi corpus hominis animale. Spiritale autem, quemadmodum intelligendum esset, ostendit, addendo: *Nouissimus Adam in spiritum viuificantem*, proculdubio Christum significans. Qui iam ex mortuis ita resurrexit, ut mori omnino deinceps non possit. Deinde sequitur, & dicit:

Sed non primum, quod spiritale est, sed quod animale, postea spiritale.]

Vbi multo apertius declarauit, se animale corpus infuisse in eo, quod scriptum est, factum esse primum hominem in animam viuentem. Spiritale verò in eo, quod ait: *Nouissimus Adam in spiritum viuificantem.* Prius est enim animale corpus, quale habuit primus Adam, quamuis non moriturum, nisi peccasset: quale nunc habemus, & nos hætenus eius mutata vitataque natura, quatenus in illo posteaquam peccauit, effectum est, vnde haberet iam moriendi necessitatem, quale pro nobis etiam Christus primitus habere dignatus est, non quidem necessitate, sed potestate: postea verò spiritale, quale iam præcessit in Christo, tanquam in capite nostro: securum est autem in membris eius vltima resurrectione mortuorum. Adiungit autem Apostolus duorum istorum hominum euentissimam differentiam, dicens:

Primus homo de terra terrenus, secundus homo de celo celestis, qualis terrenus, tales & terreni, & qualis celestis, tales & celestes: & quomodo induimus imaginem terreni, induimus & imaginem eius, qui de celo est.

Hoc Apostolus posuit, ut nunc quidem in nobis secundum sacramentum regenerationis fiat, sicut alibi dicit: *Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis.* Re autem ipsa tunc perficietur, cum & in nobis, quod est animale, nascendo, spiritale factum fuerit resurgendo. Ut ergo eius itidem verbis utar, spe salui facti sumus. Induimus autem imaginem terreni hominis propagatione præuaricationis & mortis, quam nobis intulit generatio, sed induimus imaginem celestis hominis gratia indulgentiæ, vitæque

perpetuæ, quod nobis præstat regeneratio, non nisi per mediatorem Dei & hominum, hominem Iesum Christum. Quem celestem hominem vult intelligi, quia de celo venit, ut terrenæ mortalitatis corpore vestiretur, quod celesti immortalitate vestiret. Cælestes verò ideo appellat & alios, quia sunt per gratiam membra eius, ut cum illis sit vnus Christus, velut caput & corpus. Hoc in eadem epistola euidentius ita ponit: *Per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum.* Sicut enim in Adam omnes moriuntur, sic & in Christo omnes viuificantur. Iam utique in corpore spirituali, quod erit in spiritum viuificantem. Non quia omnes, qui in Adam moriuntur, membra erunt Christi. Ex illis enim multo plures secūda in æternum morte plebentur. Sed idem dictum est omnes atque omnes, quia sicut nemo corpore animali, nisi in Adam moritur, ita nemo corpore spirituali, nisi in Christo viuificatur. Pristina stabilitas corporis, quam peccando amisimus, habebat tantam felicitatem, ut in defectum non vergeret senectutis. Huic ergo pristinæ stabilitati restituetur hoc corpus in resurrectione mortuorum, sed habebit amplius, ut nec alimentis corporalibus sustentetur, sed ad sufficientiam viuificetur solo spiritu, cum resurrexerit in spiritum viuificantem, qua causa etiam spiritale est. Illud autem, quod primum fuit, quamuis non moriturum, nisi homo peccasset, tamen animale factum est, hoc est, in animam viuentem. Diximus iam (ni fallor) Adam vnum hominem fuisse, & ipsam esse totum genus humanum. Nam ita diximus, si meminissetis. Quasi fractus est & sparsus, colligitur, & quasi conflatur in vnum societate atque concordia spirituali. Et genuit vnus pauper modò ipse Adam, sed in Christo inuouatur, quia sine peccato venit Adam, ut peccatum Adam solueret in carne sua, & ut reintegraret sibi Adam in imaginem Dei. Adam ergo caro Christi, quia caro Christi de Adam. De Adam ergo templum, quod destruxerunt Iudæi, & resuscitauit Dominus triduo. Resuscitauit enim carnem suam.

Sed non prius, quod spiritale est, sed quod animale, deinde quod spiritale.]

In vno homine, quod dixit Apostolus, experimur. Quia non primum quod spiritale est, sed quod animale, postea spiritale. Vnde vnusquisque, quoniam ex damnata propagine exoritur, primo sit necesse est ex Adam malus atque carnalis, quod si in Christum renascendo profecerit, post erit bonus & spiritualis.

Ita insufflatio cum factus est homo in animam viuentem, non quia illa insufflatio conuersa est in animam viuentem, sed operata est animam viuentem, nondum tamen hominem spiritalem debemus intelligere, qui factus est in animam viuentem, sed adhuc animale. Tunc enim spiritualis effectus est, cum in paradiso (hoc est, in beata vita constitutus) præceptum etiam perfectionis accepit, ut verbo Dei consummaretur. Itaque postquam peccauit recedens à præcepto Dei, & dimissus de paradiso, in hoc remansit, ut animalis esset, & idem animale hominem prius agimus omnes, qui de illo post peccatum nati sumus, donec assequamur spiritalem Adam, id est, Dominum nostrum Iesum Christum, qui peccatum non fecit, & ab illo recreati & viuificati restitutamur in paradysum, vbi latro ille cum ipso eo die meruit esse, quo istam vitam finiuit. Sic enim Apostolus dicit: *Sed non prius quod spiritale est, sed quod animale. Sic enim scriptum est, factus est primus Adam in animam viuentem, nouissimus Adam in spiritum viuificantem.*

Primus de terra terrenus, secundus de celo celestis.]

Primus homo de terra terrenus, ille Adam de limo formatus est. Secundus autem de celo celestis, Dominus Iesus Christus, quia filius Dei venit ad carnem, qua suscepta & homo exterius fieret, & Deus interius permaneret, ut & Dei filius verus esset, per quem facti sumus, & hominis filius verus fieret, per quem resecuti sumus.

Primus homo Adam sic olim defunctus est, ut tamen post illum secundus homo sit Christus, cum tot hominum millia inter illum & hunc orta sint. Et idem manifestum est, ad illum pertinere omnem hominem, qui ex illa successionem propaginis nascitur, sicut ad istum pertinet omnis,

Ex libr. 13.
de ciuitate
Dei.

Ex libro 1.
retract.

Ex tractat.
Euang. sec. 7.
Ioann. 10.

Ex lib. con.
Manich. 2.

Ex lib. con.
tra Faust.
cap. 2.

Ex lib. sen.
Erosperi.

qui in illo gratiæ largitate renascitur. Vnde fit, vt totum genus humanum quodammodo sint homines duo, primus & secundus.

Hoc autem dico fratres, quoniam caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt: neque corruptio incorruptionem possidebit.

Ex serm. de resur. mor.

Nolebat eos ad hoc ædificari, vt arbitrarentur, se talia facturos in regno cœlorum, qualia fiunt in hac vita in corruptionibus manducandi & bibendi, nubendi, vxores ducendi, generandi. Hæc enim corruptio carnis habet, non species carnis. Iudei enim credebant resurrectionem, sed tamen futuram putabant carnaliter, vt ea vita esset in resurrectione, qualem illo tempore agebant. Ista carnaliter cogitantes respondere Sadducæis non poterant proponētibz quæstionem de resurrectione.

Ex ser. de sym.

Credimus & carnis resurrectionem, non tantum qua reparatur anima, quæ propter carnales affectiones caro nominatur: sed hæc etiam visibilis caro, quæ naturaliter est caro, cuius nomen anima, non propter naturam, sed propter affectiones carnales accepit. Hæc ergo visibilis, quæ proprie dicitur caro, sine dubitatione credenda est resurgere. Videtur enim Paulus Apostolus eam tanquam digito ostendere, cum dicit: *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem.* Cum enim dicit hoc, in eam tanquam digito intendit. Quod autem visibile est, id potest digito ostēdi, quoniam posset etiam anima corruptibilis dici: nam vitijz morum ipsa etiam corrumpitur. *Et mortale hoc induere immortalitatem,* cum legitur, eadem significatur visibilis caro: quia in eam identidem velut digitus intenditur. Potest enim & anima, sicut corruptibilis propter morum vitia, ita etiam mortalis dici. Mors quippe animæ est, apostatare à Deo. Quod primum eius peccatum in paradiso sacriliteris cōtinetur. Resurget igitur corpus secundum Christianam fidem, quæ fallere non potest. Quod cui videtur incredibile, qualis sit nunc caro, attendit: qualis autem futura sit, non considerat. Quia illo tempore immutationis angelicæ non iam caro erit & sanguis, sed tantum corpus. Cum enim de carne Apostolus loqueretur: *Alia, inquit, caro pecorum, alia volucrum, alia piscium, & corpora cœlestia, & corpora terrestria.* Non enim diceret caro cœlestis, dixit autem & terrestria corpora. Omnis enim caro etiam corpus est, non autem omne corpus etiam caro est. Primo in ipsis terrestribz, quoniam lignum corpus est, sed non caro, hominis autem & pecoris, & corpus & caro est. In cœlestibus verò nulla caro, sed corpora simplicia & lucida, quæ appellat Apostolus spiritalia, nonnulli autem ætherea. Et ideo non carnis resurrectioni contradicit illud, quod ait: *Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt, sed quale futurum sit, quod nunc caro & sanguis est, prædicat, in qualem naturam quisquis hanc carnem conuerti posse non credit, gradibus ducendus est ad fidem.* Si enim ab eo quæras, vtrum terra in aquam possit conuerti, propter vicinitatem non ei videtur incredibile. Rursus si quæras, vtrum aqua possit in aerem, neque hoc absurdum esse respondet, vicina enim sunt sibi. Et de aere si quærat, vtrum in æthereum corpus (id est, cœleste) possit mutari, iam ipsa vicinitas persuadet. Quod ergo per hos gradus fieri posse concedit, vt terra in corpus æthereum conuertatur, cur non accedēte Dei voluntate (qua & corpus humanum super aquas potuit ambulare) celerrime id fieri posse (quemadmodum dictū est in ic̄tu oculi) sine vllis talibus gradibus credit? sicut plerumque fumus in flammam mira celeritate conuertitur. Caro enim nostra vtique ex terra est. Philosophi autem, quorum argumētis sapius resurrectioni carnis resistitur, quibus asserunt nullum posse esse terrenum corpus in cœlo, quodlibet corpus in omne corpus conuerti & mutari posse concedunt.

Qua corporis resurrectione corpus à temporis conditione liberatum, æterna vita ineffabili charitate p̄fruitur. Tunc enim fiet illud, quod scriptum est: *Absorpta est mors in victoriam.*

Ex libro 1. retractat.

Dixit Apostolus, cum inde loqueretur: *Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt.* Sed si quis ea sic accipit, vt existimet ita corpus terrenum, quale nunc habemus, in corpus cœleste resurrectione mutari, vt nec membra ista, nec car-

nis sit futura substantia, proculdubio corrigendus est, cōmonitus de corpore Domini, qui post resurrectionem in eisdem membris, non solum conspiciendus oculis, verum etiam manibus tangendus apparuit, carnemque se habere etiam sermone firmavit, dicens: *Palpate & videte, quoniam spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere.* Vnde constat Apostolum non carnis substantiam negasse in Dei regno futuram, sed aut homines, qui secundum carnem viuunt, carnis & sanguinis nomine nuncupasse, aut ipsam carnis corruptionem, quæ tūc vtique nulla erit. Nam cum dixisset: *Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt,* bene intelligitur tanquam exponendo quid dixerit, cōtinuo subdidisse: *Neque corruptio incorruptionem possidebit.*

Luca 29.

Quod ergo ait Apostolus: *Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt,* non sic accipiendum est, quasi carnis nō sit futura substantia, sed carnis & sanguinis nomine, ipsam corruptionem carnis & sanguinis intelligendum est. Apostolus nuncupasse, quæ vtique in regno illo non erit, vbi caro incorruptibilis erit. Quamuis & aliter possit intelligi, vt carnem & sanguinem, opera carnis & sanguinis dixisse accipiamus Apostolum, & eos regnum Dei non possessuros, qui perseveranter ista dilexerint.

Ex libro 2. retractat.

Ecce mysterium vobis dico. Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur.

Resurget ergo pius populus, vt veteris hominis sui reliquias trāsformet in nouum. Resurget autem impius populus, qui ab initio vsq; ad finem veterem hominem gessit, vt in secundam mortem præcipitetur.

Ex libro de vera relig.

Dixit Apostolus, cum de resurrectione corporum loqueretur: *Omnes quidem resurgemus,* vel sicut alij codices habent: *Omnes dormiemus.* Cum ergo nec resurrectio fieri, nisi mors præcelleret, possit, nec dormitionem possimus illo loco intelligere, nisi mortem, quomodo omnes dormient, vel resurgent, si tam multi, quos in corpore inuenturus est Christus, nec dormient, nec resurgent? Si ergo sanctos, qui reperientur Christo veniente viuentes, ei que in obuiam rapiētur, crediderimus in eodem raptu de mortalibus corporibus exituros, & ad eadem mox immortalia redituros, nullas in verbis Apostoli patiemur angustias, siue vbi dicit: *Tu quod seminas, non viuificatur, nisi moriatur,* siue vbi dicit: *Omnes resurgemus, aut omnes dormiemus,* quia nec illi per immortalitatem viuificabuntur, nisi quamlibet paululum tamen ante moriantur. Ac per hoc & à resurrectione non erunt alieni, quam dormitione præcedunt, quamuis breuissimum, non tamen nulla. Cur autem nobis incredibile videatur illam multitudinem corporum, in aere quodam modo seminari, atque ibi protinus immortaliter atque incorruptibiliter reuiuiscere, cum credamus, quod idem ipse Apostolus apertissime dixit, in ic̄tu oculi futuram resurrectionem, & in membra sine fine victura tanta facilitate, tamque inæstimabili velocitate rediturum antiquissimorum cadauerum puluerem? Nec ab illa sententia, qua homini dictum est: *Terra es, & in terram ibis,* futuros illos sanctos arbitremur immunes, si eorum morientium in terra non recident corpora: sed sicut in ipso raptu morientur, ita & resurgent, dum feruntur in aera. In terram quippe ibis, id est, in hoc ibis amissa vita, quod eras antequam sumeres vitam, hoc est, eris exanimatus, quod eras, antequam esses animatus. Terræ quippe *insufflauit Deus in faciem statum vitam,* cum factus est homo in animam viuam: tanquam diceretur: Terra es animata, quod nō eras: terra eris animans, sicut eras. Quod sunt & antequam putrescant omnia corpora mortuorum, hoc erunt & illa, si morientur vbicunque moriantur, cum vita carebunt, quam continuo receptura sunt. Sic ergo ibunt in terram, quia ex viuis hominibus terra erunt, quemadmodum it in cinerem, quod fit cinis, it in vetulatem, quod fit vetus: it in testam, quod fit ex luto testa, & alia sexcenta sic loquimur. Quomodo autem sit futurum, quod nunc pro nostra ratiuncule viribus vtique; coniciamus: tunc erit potius, vt nosse possim. Priusquam miserarum delectationum & voluptatum manifesta tormēta procedant, interrogent se, qui tale aliquid amant, videant si non crucientur desiderio, & cum peruenierint ad id, quod illicite desiderant, attendant, si nō crucientur

Ex libro 2. de ciuitate Dei.

Genesi 3.

Ex tractat. Psal. 57.

cientur timore: videat hic ergo pœnas suas, antequam veniat illa resurrectio, cum in carne resurgentes non immutabuntur. Habebunt quippe corruptionem carnis, in qua doleant, non in qua moriantur. Alioquin & illi dolores finirentur.

In momento in ictu oculi, in nouissima tuba. Canet enim tuba: & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur.

Quid sit atomus, multi vestrum non norunt. Atomus dictus est à tome, quod est sectio, atomos Græce, quod secari non potest. Sed atomus in corpore corpusculum est breue, quod iam nõ habet, vbi fecetur. Atomus in tempore, momentum est breue, quod iam non habet, vbi diuidatur. Verbi gratia. Lapis est, diuide eũ in partes, partes ipsas diuide in lapillos. Lapillos diuide in grana arenæ: grana arenæ diuide in minutissimum puluerem, perueni ad aliquã minutiam, quam iam secare nõ potes. Hoc ergo modo vides in corpore, quomodo sit atomus. In tempore verò, quæ admodum annus (verbi gratia) secatur in menses, menses diuiduntur in dies, dies adhuc in horas diuidi possunt, horæ adhuc in partes momentorum quædam productiones admittunt diuisiones, vsquequo venias ad tatum punctum temporis, & quãdam momẽti scintillam, vt produci non possit, cum nihil habeat medium, iste est atomus in tempore. Cum dixisset in *atomo*, subiicit quantum potest fieri actionis, & motus in isto atomi tempore, in *ictu*, inquit, *oculi*. Quantum est ictus oculi, non quo palpebram mouentes claudimus oculum vel aperimus, sed ictum dicit oculi emissionem radiorum ad aliquid videndum. Mox enim, vt aperueris oculum, emittitur radius tuus, nõ dico ad parietem proximum, sed ad montem longe distantem. Nec dico ad montem, qui in terra idẽ videtur, quia proximus est. In sidera, in lunam, in solem, quæ tam magno intervallo distant à terra, mox vt radium emiseras ibi est. Quæ spatia, quoniam cito transuolant, in *atomo*, in *ictu oculi*, in *nouissima tuba* resurrectio mortuorum dicitur fieri signo illo dato de cœlo die iudicij. Quod Christi corpus non dissolutum tabe atq; putredine die tertio resurrexit, nostra verò post lögum tempus ex quadam, qua soluta discesserint, collapsione reparabuntur, humanæ facultati vtrunq; impossibile est, diuinæ autem potestati vtrũque facillimum. Venim radius oculi nostri, non citius peruenit ad p̄pinquiora, tardius ad longinquiora, sed vtraq; interualla pari celeritate contingit: ita cum in ictu oculi (sicut Apostolus dicit) fit resurrectio mortuorum, omnipotentiæ Dei, & ineffabili nutui tam facile est quæq; recentia, quam diuturno tempore dilapsa cadauera suscitare. Incredibilia sunt hæc quibusdam, quia inexperta, cum omnis natura rerum tam sit plena miraculis, vt non quasi facili peruestigatione rationis, sed videndi consuetudine mira nõ sint, quæ ob hoc nec consideratione, nec inquisitione digna videntur. Nam ego, & mecum quicumque inuisibilia Dei per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciunt, aut non minus, aut amplius admiramur in vno seminis tam paruulo grano omnia, quæ laudantur in arbore tanquam licia latuisse, quam mundi huius tam ingentem sinum, quæ de corporibus humanis delabuntur assumpta, resurrectioni futura tota & integra redditurum. Cum solem intuemur orientem, certe manifestum est, quod ad eum acies nostra peruenire nõ posset, nisi transiret totum aeris cœli spatium, quod inter nos & ipsum est. Hoc autem, cuius löginitatis sit, quis æstimare sufficiat? nec vtiq; perueniret eadem acies, vel radius oculorum nostrorum ad transeundum aerem, qui est super mare, nisi prius transisset eum, qui est super terram, in qualibet mediterranea regione simus, ab eo loco vbi sumus, vsque ad litus maris. Deinde si ad eandem lineam conuictus nostri adhuc post mare terræ adiacent: eum quoq; aerem, qui super illas transmarinas terras est, transire acies nostra non potest, nisi prius peracto spatio aeris illius, qui super mare, quod prius occurrit, exteditur. Faciamus iam post illas transmarinas terras, non nisi oceanum remanere: nunquid & aerem, qui super oceanum diffunditur, potest transire acies nostra, nisi prius transierit, quicquid aeris citra oceanum supra terram est? Oceani autem magnitudo incomparabilis perhibetur. Sed quantacunque sit, prius o-

portet aerem, qui supra est, transeat radij oculorũ nostrorum, & postea quicquid ultra est, tum demum ad solẽ perueniant, quæ videmus. Num igitur, quia toties hic diximus prius & postea, idẽ non simul omnia vno ictu traasit nõster obtutus? Si enim clausis oculis faciem contra videndũ solem ponamus, nõne mox, vt eos aperuerimus, ibi potius aciem nostram nos inuenisse, quã illuc eam perduxisse putabimus? ita, vt nec ipsi oculi prius aperti fuisse videantur, quam illuc, quo intenderant peruenisse. Et certe iste corporeæ lucis est radius, emicans ex oculis nostris, & tam lōge posita, tanta celeritate constringens, vt æstimari, compararique non possit. Nempe hic & illa omnia tam ampla, immentiaq; spatia, simul vno ictu transiri manifestum est: & quid prius posteriusq; transeat, nihilominus certum est. Merito resurrectionis nostræ celeritatem, cum exprimere vellet Apostolus, in *ictu oculi* dixit fieri. Neque enim aliquid in rerum corporearum motibus vel ictibus potest celerius inueniri. Immortalitas carnis illo perficietur momento resurrectionis, de quo ait Apostolus Paulus: *In ictu oculi, in nouissima tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur*. In ipso namque ictu oculi ante iudicium resurget in virtute, in corruptione, in gloria corpus spiritale: quod feminatur nunc in infirmitate, in corruptione, in cõtumelia, corpus animale. Imago verò, quæ renouatur in spiritu mentis, in agnitione Dei, non exterius, sed interius de die in diem, ipsa perficietur visione, quæ nunc erit post iudicium *facie ad faciem*. Nunc autem proficit, per *speculum in ængmate*. Propter cuius perfectionem dictum intelligendũ est: *Similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est*. Hoc. n. donum tunc nobis dabitur, cum dictum fuerit: *Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum*. Tunc quippe tolletur impius, ne videat maiestatem Domini, quando ibi bit finitri in supplicium æternum, euntibus dextris in vitam æternam. *Hæc est autem* (sicut ait veritas) *vita æterna, vt cognoscant te*, inquit, *vnum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum*. Ista mors sæpe in scripturis dormitio dicitur propter futuram resurrectionem, velut euigilationem. Hinc Apostolus dicit: *De dormientibus autem nolo vos ignorare fratres*. Et alio loco: *Ex quibus plures manent vsq; adhuc, quidam autem dormierunt*, & alia innumerabilia in hoc testimonio, aperte per scripturas vtriusq; testamenti reperiuntur. Significauit ergo Dominus, futurum fuisse tempus, quo inter tentationes tribulationesq; huius seculi, iam iamque eius expectaretur & speraretur aduentus, tanquam p̄pinquus, & imminens, ad quem præparent se, qui in in eius esse familia videntur. Hoc est enim, quod ait: *exisse obuiam sponso & sponsæ*. *Tardante autem sponso dormierunt*. Non enim tunc venit, cum speratur, sed media nocte, cum valde obfcurum, id est, occultum erit, an veniat. Vnde dicit: *Media nocte clamor factus est, ecce sponsus venit, exite obuiam ei*. Nimirum clamor iste ipsa est tuba illa, quam commemorat Apostolus, vbi dicit: *Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti*. Tubæ nomine aliquod euidentissimum & præclarissimum signum vult intelligi, quam vocem archangeli, & tubam Dei alio loco dicit: quæ etiam vox ipsius Domini Iesu Christi in Euangelio dicitur, quam audient hi, qui in monumentis sunt, & procedent. Surgunt ergo omnes illæ virgines, & sapientes, & stultæ, & aptant lampades suas, id est, rationem præparant reddere de operibus suis. Sed tunc illius clamoris euidentia & resurrectione mortuorum, quæ nulla erit dubitatio iam instantis presentisque iudicij, subtrahetur omne solatium laudis humanæ. Neque enim vacabit de alio disceptare, vel de alio iudicare, aut gratificari, aut suffragari alteri, quando vnusquisque proprium omnino portabit, & de suorum factorum reddenda ratione cogitabit.

Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo, qui scriptus est. Absorpta est mors in victoria, vbi est mors victoria tua? Vbi est mors aculeus tuus? Stimulus autem mortis peccatum est, virtus vero peccati lex. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Iesum Christum Dominum nostrum. Itaque fratres mei dilecti stabiles estote, & immobiles, abundantes in omni opere Domini semper scientes quod labor vester non est inanis in Domino.

Ex libro 3
ad Marcel-
linum

Quia sicut Apostoli apertissima verba declarant, eo absorbebit mors in victoria, quo corruptibile & mortale hoc induet incorruptionem & immortalitatem, id est, quod viuificabit Deus & mortalia corpora nostra propter inhabitantem spiritum eius in nobis: manifestum est & huius mortis corporis, quæ resurrectioni corporis contraria est, aculeum fuisse spiritum. Aculeum autem, quo mors facta est, non quæ mors fecit. Peccato enim morimur, non morte peccamus. Sic itaque dictum est, *aculeus mortis*, quo modo *lignum vitæ*, non quod hominis vita faceret, sed quo hominis vita fieret, & quo modo lignum Scientiæ, per quod scientia fieret hominis, non quod per suâ scienciam fecerit homo. Sic ergo & *aculeus mortis*, quo mors facta est, non quem mors fecit. Sic enim dicimus & poculum mortis, quo aliquis mortuus sit, vel mori possit, non quod moriens mortuusve confecerit. Aculeus itaque mortis peccatum est. Peccato punctum mortificationis; est genus humanum. Quid adhuc quærimus, cuius mortis? vtrû animæ, an corporis? vtrum primæ, qua nunc omnes morimur? an secundæ, qua tunc impij morientur? Nulla causa est exagrandi quæstionem, nullus tergierandi locus. Apostoli verba, quibus id agebat, ad interrogata respondet: *Cum mortale hoc, inquit, induerit immortalitatem, tunc fiet sermo, qui scriptus est: Absorpta est mors in victoriam. Vbi est mors victoria tua? Vbi est mors aculeus tuus? aculeus autem mortis peccatum, virtus vero peccati lex.* De resurrectione corporis agebat, qua absorbebit mors in victoria, cum mortale hoc induerit immortalitatem. Tunc ipsi morti insultabitur, quæ in victoriam resurrectione corporis absorbebitur. Tunc ei dicitur: *Vbi est mors contentio tua? Vbi est mors aculeus tuus?* Morti ergo corporis hoc dicitur. Hanc enim absorbebit victoriosa immortalitas, cum *mortale hoc immortalitatem induerit*. Morti (inquam) corporis hoc dicitur: *Vbi est mors victoria tua*, qua omnes sic viceris, vt etiam Dei filius tecum confingeret: teque non vitam donando, sed suscipiendo superaret? Vicisti in morientibus, victa es in resurgentibus. Victoria tua, qua absorberas corpora morientium, temporalis fuit. Victoria nostra, qua in corporibus absorpta est resurgendum, æterna constabit. Vbi est aculeus tuus? hoc est peccatum, quo puncti & venenati sumus, vt etiam in nostris corporibus fieres, & ea tam longo tempore possideres? *Aculeus autem mortis est peccatum: virtus vero peccati lex. Peccauimus in vno omnes, vt moremur in vno omnes.* Accepimus legem, non vt emendatione finiremus peccatum, sed vt transgressionem aueremus. *Lex enim subintravit, vt abundaret peccatum. Et conuulsit scriptura omnia sub peccato. Sed Deo gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum, vt vbi abundauit peccatum, superabundet gratia: atque vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus, & vinceremus mortem per immortalem resurrectionem, & aculeum eius peccatum per gratiam in iustificationem.*

Rom. 5.

Ex libr. 83.

questionæ.

Rom. 13.

Absorpta est mors in victoria. Vbi est mors contentio tua? Vbi est mors aculeus tuus? Aculeus autem mortis peccatum: virtus vero peccati lex. Mortem significari arbitror hoc loco carnalem consuetudinem, quæ resistit bonæ voluntati delectatione temporalium fruendorum. Non enim diceretur, *Vbi est mors contentio tua*, si non resistisset, & repugnasset. Ipsi contentio etiam illo loco describitur: *Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem.* Hæc enim sibi inuicem aduersantur, vt non quæcunque vultis, illa faciatis. Fit ergo per sanctificationem perfectam, vt omnes carnales appetitus, spiritui nostro illuminato, & viuificato (id est, bonæ voluntati) subijciantur. Et sicut nunc videmus multis puerilibus delectationibus nos carere, quæ nos pueros, si denegarentur, acerrime cruciabant: ita credendum est de omni carnali delectatione futurum esse, cum perfecta sanctitas totum hominem reparauerit. Nunc autem quamdiu est in nobis, quod resistat bonæ voluntati auxilio Dei per bonos homines, & bonos angelos indigemus, vt donec sanetur totum, non ita molestetur, vt perimat etiam bonam voluntatem. Hanc autem mortem peccato meruimus, quod peccatum omnimodo erat in libero arbitrio, cum in paradiso nullus dolor denegatæ delectationis bonæ voluntati hominis resistebat. Sicuti nunc,

verbi gratia, si quisquam existat, quem nunquam venatio delectauit, omnimodo liber est vtrum venari velit, an nolit, nec eum cruciat quisquis hoc prohibet. At si ista libertate male vsus, venatus fuerit contra prohibentis imperiû, paulatim surrepens delectatio mortificat animam, vt si se abstinere velit, sine molestia & angore non possit, cum id ante tota sanitate non ageret. Ergo *aculeus mortis peccatum est*, quia peccato facta est delectatio, quæ iam possit resistere voluntati, & cum dolore cohiberi. Quam delectationem, quia in defectum est animæ deterioris effectæ, iure mortem vocamus. *Virtus vero peccati lex est*, quia multo sceleratius & flagitiosus, quæ lex prohibet, committuntur, quam si nulla lege prohiberentur. Tunc itaque absorpta erit mors in victoria, cum per sanctificationem in omni hominis parte perfectam, delectatione spiritualium delectatio carnalis obruetur.

Absorpta est mors in victoriam. Vbi est mors contentio tua? Vbi est mors aculeus tuus? Modo enim inchoatis in nobis primitiis mentis, vnde desideramus Hierusalem, multa ex carne corruptibili contendunt aduersus nos, quæ non contentent, cum fuerit mors absorpta in victoria. Vincet pax, & finietur bellum. Quando autem vincet pax, vincet & illa ciuitas, quæ diuinitus visio pacis. Nulla ergo erit à morte contentio. Modo cum morte quanta contendimus? Inde enim sunt delectationes carnales, quæ nobis etiam illicitæ multæ suggeruntur. Quibus non consentimus, sed tamen non consentiendo contendimus.

Primo ergo concupiscentia carnis sequentes duxit nos: postea retinentes traxit nos.

Deinde accepta gratia cepit nos nec ducere, nec trahere, sed adhuc contendere nobiscum. Post contentionem erit & victoria, modo te etiam oppugnat, nõ expugnet. Postea cum absorpto fuerit mors in victoria, oppugnare cessabit. Quod dictum est: *Novissima inimica destruetur mors.* Abripiat ergo nos ignis diuinus in Hierusalem, incipiamus ardere charitate, donec totum mortale consumatur, & quod contra nos fuit, eat in sacrificium Domino.

Tunc fiet: Non modo fit, sed tunc fiet. Quid tunc fiet? *Ex sermone sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria. Vbi est mors contentio tua? Vbi est mors aculeus tuus?* Tunc fiet, vt nusquam sit aculeus mortis, nusquam possit inueniri peccatum. Quid festinas? Tunc fiet. Mereatur in te humilitas, vt tunc in te fiat, ne superbia non permittat, vt vel tunc in te fiat. Tunc fiet. Modo interim dum pugnas, dum laboras, dum periclitaris, dic, dic: *Dimitte nobis debita nostra.* Dic omnino cum pugnas. Verum dic, ex animo dic: *Si diximus diabolo eris? Nos ipsos seducimus, & veritas in nobis non est.* Non enim verum dicimus, dicendo nos non habere peccatum, cum hic non simus sine peccato. Dicamus ergo veritatem, vt aliquando inueniamus securitatem. Sit veritas in pugna, vt acquiratur securitas in victoria. Tunc fiet. *Vbi est mors aculeus tuus? Aculeus enim mortis peccatum est.* Sed de lege præsumis, quia tibi data est lex, & datum est tibi præceptum. Bonum est tibi, vt spiritus te viuificet, ne litera occidat. Volo vt velis, sed non sufficit vt velis. Adiuuandus es, vt plene velis, & impleas, quod velis. Nam vis videre, quid valeat sine spiritu adiuuante litera iubens?

Vbi dixit, cum dictum esset: *Vbi est mors aculeus tuus? Aculeus autem mortis est peccatum*, continuo subiunxit: *virtus autem peccati lex*, non mala iubendo, vel bona prohibendo, imo verò mala prohibendo, & bona iubendo, virtus tamè peccati est lex, quia *subintravit*, inquit, *lex, vt abundaret delictum.* Quid est, vt abundaret delictum? *Quia vbi gratia non erat, auxilium prohibitio desiderium.* Et cum quali de proprio præsumitur, virtus facta est grande vitium. Sed quid fecit gratia? *Vbi abundauit peccatum, superabundauit gratia.* Venit Dominus, totum quod de Adam traxisti, totum quod tuis prauis moribus addidisti, totum dimidisti, totum deleuit. Orationem docuit, gratiam promissit, certamen indixit, laboranti subuenit, victorem coronauit.

Stimulus autem mortis peccatum est, virtus vero peccati lex. Aculeus mortis peccatum est. Cuius punctione facta est mors.

Peccatum quasi scorpio est. pupugit nos. & mortui sumus. Sed quando est, vt dicatur: *Vbi est mors victoria tua?* Hoc. n. in nobis, non in hac vita, sed in resurrectione promittitur. Tunc dabitur sanctis, vt peccare non velint omnino, nec possint. Apostolus cum vellet ostendere, quantum peccatum gratia non subueniente ad nocendum valeret, etiam ipsam legem, qua prohibetur peccatum, non dubitauit dicere, virtutem esse peccati. *Aculeus* (inquit) *mortis est peccatū, virtus verò peccati lex.* Verissime omnino. Auget enim prohibitio desiderium operis illiciti, quando iustitia non sic diligitur, vt peccati cupiditas eius delectatione vincatur. Vt autem diligatur & delectet vera iustitia, non sit nisi diuina subueniat gratia. Sed ne propterea lex putaretur mala, quoniam virtus est dicta peccati, ideo ipse alio loco versans huiusmodi quæstionem. Itaq; inquit, *lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & iustum, & bonum.* Quod ergo bonum est, inquit, *mibi factum est mors?* Absit. Sed peccatum, vt appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem, vt fiat super modum peccator, aut peccatum per mandatum. Super modum dixit, quia etiam præuaricatio additur, cum peccandi aucta libidine lex ipsa contemnitur. Augetur enim concupiscentia, & maiores vires accipit lege prohibente, nisi adiuet spiritus gratia. Hoc est, quod dicit ille ipse doctor gentium: *Aculeus autem mortis est peccatum: virtus verò peccati lex.* Ecce vnde dicit homo: Volo legis seruare mandatum, sed virtute concupiscentia meæ vincor. Et cum voluntas eius conuenit, & ei dicitur: *Noli vinci à malo, quid ei prodest, nisi gratia succurrent fiat, quod ipse Apostolus. securus adiunxit?* Nam & cum dixisset: *virtus peccati lex,* cõtinuo subiicit: *Gratias autem Deo, qui dat nobis victoriam per Iesum Christum Dominum nostrum.* Ergo & victoria, qua peccatum vincitur, nihil est aliud quam Dei donū in isto certamine adiuantis. *Virtus verò peccati lex.* Quoniam lex prohibendo auget peccati cupiditatem, nisi diffundat spiritus charitatem.

Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Iesum Christum Dominum nostrum.]

Considerate, ego vici mundum, considerunt & vicerunt. In quo nisi in illo? Non enim vicisset ille mundum, si membra eius vinceret mundus, vnde ait Apostolus: *Gratias Deo, qui nobis dat victoriam,* continuoque subiicit: *Per Dominum nostrum Iesum Christum.* Qui dixerat suis, *consuete, quia ego vici mundum.*

CAPVT XVI.

DE collectis autem, que sunt in sanctos, sicut ordinari Ecclesiis Galatia, ita & vos facite, per vnam sabbati vnusquisque vestrum apud se ponat, recondens quod ei placuerit, vt non cum venero, tunc collecta fiant. Cum autem presens fuero, quos probauerit per epistolas, hos mittam perferre gratiam vestram in Hierusalem: quod si dignum fuerit, vt ego eam, mecum ibunt. Veniam autem ad vos, cum Macedoniam pertransiero. Nam Macedoniam pertransibo, apud vos autem forsitan manebo, vel etiam hyemabo, vt vos me deducatis quocumque iero: nolo enim vos modo in transitu videre. Spero enim me aliquantulum temporis manere apud vos, si Dominus permiserit.]

ET Apostolus Paulus potest videri de crastino cogitare, cum dicit: De collectis autem in sanctos, sicut ordinari in Ecclesiis Galatia, ita & vos facite. Secundum vnam sabbati vnusquisque vestrum apud se ponat, thesaurizans quod ei placuerit, vt nõ cum venero, tunc collecta fiant. His & huiusmodi scripturarum locis satis apparet, Dominum nostrum non hoc improba-

re, si quis humano more illa procuret, sed bene si quis propter ista Deo militet, vt in operibus suis non regnum Dei, sed istorum acquisitionem intueatur. Ad hanc ergo regulam hoc totum præceptum redigitur, vt etiam in istorum prouisione regnum Dei cogitemus: in militia verò regni Dei ista non cogitemus. Ita enim etiam, si aliquando defuerint (quod plerumque propter exercitationem nostram Deus sinit) non solum non debilitant propositum nostrum, sed etiam examinatum, probatumque confirmant. *Gloriamur enim, inquit, in tribulationibus: scientes quia tribulatio patientiam operatur, patientia vero probationem, probatio autem sp̄s. Spes autem non confundit, quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.*

Permanebo autem Ephesi vsque ad Pentecosten. Ostim enim mihi apertum est magnum, & euidentis: & aduersarij multi. Si autem venerit Timotheus, videte vt sine timore sit apud vos. Opus enim Domini operatur sicut & ego. Ne quis ergo illum spernat. Ducite autem illum in pace, vt veniat ad me. Expecto enim illum cum fratribus. De Apollo autem fratre vobis notum facio, quoniam multum rogauit eum, vt veniret ad vos cum fratribus, & vtrique non fuit voluntas eius, vt nunc veniret. Veniet autem, cum ei vacuum fuerit.]

Quid hic aliud potest intelligi, nisi prædicato ibi per eum primitus Euangelio credidisse multos, & multos eiusdem fidei aduersarios extitisse? secundum illud Domini: *Non venit ad me, nisi datum ei fuerit à patre meo.* Et, *vobis datum est nosse mysterium regni cõlorum: illis autem nõ est datum.* Ostim ergo apertum est in eis, quibus datum est.

Aduersarij autem multi ex eis, quibus non est datum.

Vigilate & stete in fide, viriliter agite, & confortamini.]

Viriliter age, noli dissolui, ne sis inter eos, quibus dicit: *Ve is, qui perdidit sustinentiam.* Ergo qui perdit sustinentiam, effœminatus est, perdit vigorem. Hoc viri, hoc fœminæ audiât: quia in vno viro vir, & fœmina talis. In Christo nec masculus, nec fœmina est.

Omnia vestra in charitate fiant. Obscuro autem vos fratres, nostris domum Stephane, & Fortunati, & Achaici, quoniam sunt primitia Achaica, & in ministerium sanctorum ordinauerunt seipsos, vt & vos subditi sitis eiusmodi, & omni cooperanti & laboranti. Gaudeo autem in presentia Stephane, & Fortunati, & Achaici, quoniam id, quod vobis deerat, ipsi suppleuerunt. Refecerunt enim & meum spiritum, & vestrum. Cognoscite ergo, quia eiusmodi sunt. Salutant vos omnes Ecclesia Asia, salutant vos in Domino multum Aquila & Priscilla, cum domestica sua Ecclesia, apud quos & hospitor. Salutant vos omnes fratres. Salutate inuicem in osculo sancto. Salutatio mea manu Pauli.]

Cum dicit: *Omnia vestra cum charitate fiant,* satis ostendit etiam ipsas correctiones, quas asperas & amaras sentiunt, qui corripiuntur, cum charitate esse faciendas, vnde & alibi cum dixisset: *Corripite inquietos, consolamini pusillanimes, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes, mox adiunxit: Videte, ne quis malum pro malo alicui reddat.* Ergo & quando corripiuntur inquieti, non malum pro malo, sed potius bonum redditur. Hæc autem omnia, quæ nisi charitas operatur?

Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema maranatha. Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum. Charitas mea cum omnibus vobis in Christo Iesu. Amen.

Simul Græco & Syro vtitur verbo: *Si quis* (inquit) *non amat Dominum, sit anathema maranatha.* Anathema Græco sermone dixit condemnatus. Maranatha definiuit, donec Dominus redeat.

Rom. 5.

Ex libro de pred. sanct.

Ioan. 6. Luca 8.

Ex tractu Psal. 36. Eccles. 2.

Ex libro de grat. & libero arbit.

1. Thes. 5.

Ex ser. alterationis cum Pasceño Arriano

ARGUMENTUM
IN SECUN-
DAM EPISTOLAM AD
CORINTHIOS.

POST actam à Corinthiis poenitentiam, consolatoriam scribit eis Epistolam Apostolus à Troade per Titum: & collaudans eos, hortatur ad meliora: contristatos quidem eos, sed emendatos ostendit.

EXPOSITIO EIVS-
DEM PER EUNDEM IN SE-
CUNDAM AD CORINTHIOS
Epistolam collecta.

CAPVT PRIMVM.

DAVLVS Apostolus Christi Iesu per voluntatem Dei, & Timotheus frater Ecclesie Dei, quae est Corinthi, cum omnibus sanctis, qui sunt in vniuersa Achaia. Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo. Benedictus Deus, & pater Domini nostri Iesu Christi, pater misericordiarum, & Deus totius consolationis: quia consolatur nos in omni tribulatione nostra: ut possimus & ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt, per exhortationem, quae exhortatur & ipsi à Deo, quoniam sicut abundant passionibus Christi in nobis, ita & per Christum abundat consolatio nostra. Sive autem tribulamur pro vestra exhortatione & salute: sive consolamur pro vestra consolatione sive exhortamur pro vestra exhortatione & salute, quae operatur tolerantiam earundem passionum, quae & nos patimur, ut spes nostra firma sit pro vobis: scientes quoniam sicut socij passionum estis, sic eritis & consolationis. Non enim volumus ignorare vos fratres de tribulatione nostra, quae facta est in Asia, quoniam supra modum grauati sumus, supra virtutem: ita ut taderet nos etiā viuere. Sed ipsi in nobismetipsis responsum mortis habuimus, ut non simus fidentes in nobis, sed in Deo, qui suscitauit mortuos, qui de tantis periculis nos eripuit & eruit, in quem speramus, quoniam & adhuc eripiet, adiuantibus & vobis in oratione pro nobis, ut ex multarum personarum facierum eius, quae in nobis est donationis per multos gratiae agantur pro nobis.]

Ex tractat. epist. 10. 8.

AMat Paulus dicit à nobis peccata sua, ut glorificetur ille, qui talem morbum sanauit. Magnitudinem enim vulneris manus medici secuit, & sanauit. Vox illa de caelo proftrauit persecutorem, & erexit praedcatorem, occidit Saulum, & viuificauit Paulum. Saul enim persecutor erat sancti viri, inde nomen habebat iste, quando persequeretur Christianos. Postea de Saulo factus est Paulus. Quid est Paulus? Modicus. Ergo quando Saulus, superbus, elatus: quando Paulus, humilis, modicus. Ideo sic loquimur. Paulus post videbo te, id est, post modicum. Audi quia modicus factus est. Ego sum minimus Apostolorum, & Mibi minimo omnium sanctorum: dicit alio loco. Sic erat inter Apostolos, quasi himbria vestimenti. Sed tetigit Ecclesia gētium quasi fluxum patiens, & sanata est.

Nam gloriatio nostra haec est, testimonium conscientiae nostrae, quod in simplicitate cordis & sinceritate Dei, & non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conuersari sumus in hoc mundo, abundā-

tius autem ad vos. Non enim alia scribimus vobis, quam quae legistis & cognouistis: spero autem, quod vsque in finem cognoscetis, sicut & cognouistis nos ex parte, quia gloria vestra sumus, sicut & vos nostra in die Domini nostri Iesu Christi. & hac confidentia volui prius venire ad vos, ut secundum gratiam haberetis, & per vos transire in Macedonia, & iterum à Macedonia venire ad vos, & à vobis deduci in Iudeam. Cum ergo hoc voluissem, nunquid leuitate vsus sum? Aut quae cogito, secundum carnem cogito, ut sit apud me, est & non? Fidelis autem Deus, quia sermo noster, qui fuit apud vos, non est in illo est & non, sed est in illo est.]

Superba anima in cōspectu hominum vult placere: humilis anima in occulto, ubi Deus videt, vult placere: ut si placuerit hominibus, de bono opere illis grateletur, quibus placet bonum opus non sibi, cui sufficere debet, quia fecit bonum opus. Gloria nostra, inquit, haec est: testimonium conscientiae nostrae, quomodo enim magna poena est impiorum conscientia, sic magnum gaudium piorum ipsa conscientia. Exultant sancti in gloria, latitantur, &c. Non in theatris, non in amphitheatris, non in circis, non in nugis, non in foris, sed in cubilibus suis. Quid est in cubilibus suis? in cubilibus suis. Audi Apostolum Paulum exultantem in cubili suo. Nam gloria nostra haec est, testimonium conscientiae nostrae. Rursum timendum est, ne quisque apud se ipsum fiat sibi placens, & quasi de conscientia sua superbus gloriatur. Debet enim quisque cum tremore exultare, quia donum Dei est: vnde exultat, non meritum suum. Etenim sunt multi sibi placentes, & iustos se esse arbitantes, & procedit aduerfus illos alia pagina, dicens: Quis gloriabitur castum se habere cor? Aut quis gloriabitur, mundum se esse à peccato? Est ergo quidam modus gloriandi in conscientia, ut noueris fidei tuam esse sinceram, ut noueris spem tuam esse certam, noueris charitatem tuam esse sine simulatione. Sed quoniam multa sunt adhuc, quae possunt forte offendere oculos Dei, lauda eum, qui tibi ista donauit, tunc perficiet, quod donauit. Propterea cum dixisset: Latitantur in cubilibus suis, ne quasi sibi placentes viderentur, adiunxit statim: Exultationes Dei in faucibus eorum. Sic latitantur in cubilibus suis, ut non sibi tribuant, quod boni sunt, sed illi tribuant, à quo acceperunt, quod sunt, à quo vocantur, ut perueniant ad id, quod nondum sunt, & à quo sperant perfectionem, cui gratias agunt, quia inchoauit. Nemo est diabolo astutus ad fingendum. Nam & nunc omnia falsa crimina de sanctis ipse confingit, scit suas criminationes valere non posse apud Dominum, inter homines illas spargit, & hoc ei quid prodest? cum dicat Apostolus: Gloria nostra haec est, testimonium conscientiae nostrae. Putatis tamen, quia ille falsa crimina nulla astutia inde confingit? Nouit quid inde mali agat, nisi ei resistat vigilantia fidei, idem enim & de bonis mala spargit, ut infirmi non putent aliquos esse bonos, & tradant se rapiendos libidinis & dissipandos, dicentes apud seipos: Quis est enim, qui seruat mādaturum Dei? Aut quis est, qui seruat castitatem? Dum putat, quia nemo, ipse fit nemo.

Dei enim filius Iesus Christus, qui in vobis praedicatus est per me, & Sylvanum, & Timotheum, non fuit in illo est & non, sed est in illo fuit. Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo est, idem & per ipsum amen Deo ad gloriam vestram. Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, & qui vnxit nos Deus, & qui signauit nos, & dedit pignus spiritus in cordibus nostris. Ego autem testem Deum inuoco in animam meam, quod parcens vobis nō veni ultra Corinthum, nō quia dominamur fidei vestrae, sed adiutores sumus gaudij vestri. Nam fidei statis.]

Durum tibi videtur aduersum euangelicam auctoritatem venire, durum etiam tibi videatur venire aduersus Apostolū dicentem: Omnia haec figura nostra & fuerunt. Item dicentem de Christo, quia non fuit in illo est & non, sed est in illo erat. Quotquot promissiones Dei, in illo est, id est, in illo exhibitae, in illo adimpletae sunt. Nec eos audiamus, qui non verum hominem suscepisse dicunt filium Dei, neque natum esse de foemina, sed falsam carnem, & imaginem immulatam corporis humani ostendisse videntibus. Nesciunt enim, quomodo substantia Dei administrans vniuersam creaturā inquinari omnino non posset, & tamen praedicant illum visibilem solem, radios suos per omnes feces

& iordes corporum spargere, & eos mundos & synceros ubique seruare. Si ergo visibilia munda visibilibus immundis contingi possunt, & non inquinari, quanto magis invisibilis & incommutabilis veritas per spiritum animam, & per animam corpus suscipiens, toto homine assumpto ab omnibus eum infirmitatibus nulla sua contaminatione liberauit? Itaque magnas patientur angustias, & cum timeat, quod fieri non potest, ne humana carne veritas inquinetur, veritatem dicunt esse mentitam. Et cum ille præceperit, dicens: *Sit in ore vestro, est, est, non, non.* Et Apostolus clamat: *Non erat in illo, est, & non, sed est in illo erat:* isti totum corpus eius falsam carnem fuisse contendunt: vt non sibi videantur imitari Christum, si non suis auditibus mentiuntur. Omnes enim promissiones Dei in illo, est: id est, in illo firmatae sunt, quia in illo impletum est, quicquid pro nostra salute prophetatum est. Et qui signauit nos, & dedit pignus spiritus in cordibus nostris: quamdiu fumus in corpore, & peregrinamur à Domino, gustemus saltem, quã suavis est Dominus, quia dedit nobis pignus spiritum, in quo sentiamus eius dulcedinem, & desideremus ipsum vitae fontem: vbi sobria ebrietate mundemur, irrigemur sic ut signum, quod plaratum est secus decursus aquarum, & dai fructum in tempore suo: & folia eius non decident. Dicit enim Spiritus sanctus: *Filij autem hominum in tegmine alarum tuarum sperabunt: inebriabuntur ab vbertate domus tua: & torrente voluptatis tuae potabis eos: quoniam apud te est fons vite.* Talis ebrietas nõ evertit mentem: sed tamen rapit sursum, & obliuionem præstat omnium terrenorum, sed si possumus roto affectu iam dicere: *Quemadmodum desiderat ceruus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus.*

Notum ergo fratres desiderium nostrum non sit, nisi ad vitam æternam: nemo sibi placeat, quasi qui hic iuste vixerit, & comparet se illis, qui male viuunt secundum Pharisæum, qui se iustificabat, qui non audierat Apostolum: Non quia iam acceperim, aut iam perfectus sim, hoc non acceperat adhuc, hoc quod desiderabat. Pignus acceperat, sicut dixit: *Qui dedit nobis pignus spiritum.* Cuius rei pignus erat, ad hoc peruenire cupiebat. Participatio quædam, sed distat. Aliter modo participamus, aliter tunc participabimus. Modo per fidem, tunc per speciem in eodem spiritu. Tunc autem species erit, res erit. Idem autem spiritus, idem Deus, eadem plenitudo. Qui clamat absentibus, exhibebit se presentibus. Qui vocat peregrinos, nutriat, & alet in patria.

CAPVT II.

Statu autem hoc ipsum apud me, ne iterum in tristitia venirem ad vos. Si enim ego contristo vos, & quis est, qui me latifiet, nisi qui contristatur ex me? Et hoc ipsum scripsi vobis, vt non cum venero, tristitiam super tristitiam habeam: de quibus oportuerat me gaudere, consilium in omnibus vobis, quia meum gaudium omnium vestrum est. Nam ex multa tribulatione & angustia cordis scripsi vobis per multas lachrymas, non vt contristemini, sed vt sciatis, quam charitatem habeam abundantius in vobis. Si quis autem contristauit me non me contristauit, sed ex parte, vt nõ onerem omnes vos. Sufficit illi, qui eiusmodi est, obiurgatio hæc, quæ fit à pluribus, ita vt ex contrario magis donetis & consolimini, ne forte abundantiori tristitia absorbeat, qui eiusmodi est. Propter quod obsecro vos, vt confirmetis in illum charitatem. Ideo enim & scripsi vobis, vt cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obedientes sitis. Cui autem aliquid donastis, & ego: nam & ego quid donauisti quid donauisti propter vos in persona Christi, vt nõ circumueniamur à Satana. Non enim ignoramus cogitationes eius. Cum venissem autem Troadem propter Euangelium Christi, & ostium mihi apertum esset in Domino, non habeo requiem spiritui meo, eo quod non inuenirem Titum fratrem meum, sed valefaciens eis, profectus sum in Macedoniam.]

Quibus valefecit? nisi eis, qui crediderant, in quorum semel cordibus euangelizanti apertum est ostium.

Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in Christo Iesu, & odorem notitie sue manifestat per nos in omni loco: quia Christi bonus odor sumus Deo in his, qui salui sunt, & in his, qui pereunt. Alijs quidem odor mortis in mortem, alijs autem odor vitæ in vitam. Et ad hæc quis tam idoneus? Non enim sumus sicut plurimi ad-

ulterantes verbum Dei, sed ex sinceritate, sicut ex Deo coram Deo in Christo loquimur.]

Ecce vnde gratias agit miles acerrimus, & defensor inuictissimus gratiæ, ecce vnde gratias agit, quia Christi bonus odor sunt Apost. Deo & in his, qui salui salui fiunt gratia eius, & in ijs, qui pereunt iudicio eius. Sed vt minus succenseatur hæc parum intelligentibus ipse admonet, cum adiungit & dicit: *Et ad hæc quis tam idoneus? Domus autem repleta est odore, mundus impletus est bona fama. Qui male viuunt, & Christiani vocantur, Christo iniuriam faciunt.* De qualibus dictum est, quod per eos nomen Domini blasphematur, per bonos nomē Domini laudatur. Audi Apostolum, *Christi bonus odor sumus*, inquit, *in omni loco.* Dicitur & in canticis Canticorum: *Vnguentum effusum est nomen tuum.* Ad Apostolum reuoca intentionem. *Christi, inquit, bonus odor sumus in omni loco, & in his, qui salui sunt, & in his qui pereunt. Alijs sumus odor vitæ in vitam, alijs odor mortis in mortem. Et ad hæc quis idoneus? Ergo vt inde nos conemur loqui, nunquid idonei sumus? aut vos audire hæc idonei estis? Nos quidem idonei non sumus, sed idoneus est ille, qui per nos dignetur dicere, quod vobis proficit audire. Ecce Apostolus, bonus odor est, sicut dicit ipse, sed ipse bonus odor, alijs est odor vitæ in vitam, alijs odor mortis in mortem. Tamen bonus odor. Nunquid ait: Alijs sumus bonus odor in vitam, alijs malus odor ad mortem? Bonum odorem se dixit, non malum, & eundem bonum odorem alijs dixit ad vitam, alijs ad mortem. Fœlices qui bono odore viuunt. Quid autem infœlicius illis, qui bono odore moriuntur? Er quis est (ait aliquis) quem bonus odor occidit? Hoc est, quod Apostolus: *Et ad hæc quis idoneus? Quomodo ea facit Deus miris modis, vt bono odore & boni viuant, & mali moriantur? Quomodo fit? Quantum Dominus inspirare dignatur, nam fortassis ibi lateat altior intellectus, qui à me non potest penetrari, tamen quousque penetrare potero, vobis non debet denegari. Paulum Apostolum bene agentem, bene viuentem, iustitiam verbo prædicantem, opere demonstrantem, doctorem mirabilem, fidelem dispensatorem, fama vsquequaque disseminabat, quidam diligebant, quidam inuidebant. Nam ipse quodam loco ait de quibusdam, quod non caste, sed per inuidiam Christum annunciant. Existimantes, inquit, tribulationem se suscitare vinculis meis. Sed quid ait? *Side occasione siue veritate Christus annuncietur.* Annunciant qui me amant, annunciant qui mihi inuident. Illi bono odore viuunt, illi bono odore moriuntur. Tamen vtrisque prædicantibus nomen Christi annuncietur, optimo odore mundus impleatur. Amasti bene agentem, vixisti bono odore. Inuidisti bene agentem, mortuus es bono odore. Nunquid quia mori voluisti, ideo illum odorem malum esse fecisti? noli inuidere, & te non occidit bonus odor.**

Habeat aliquis sanum olfactum, consentiat quomodo puteant peccata, cui putori peccatorum contrarius erat ille odor, de quo dicit Paulus Apostolus: *Christi bonus odor sumus Deo in omni loco, his qui salui sunt.* Sed vnde nisi de spe? Aliud enim plangimus in hac vita, aliud præsumimus in illa vita. Quod plangitur putet: quod præsumitur, fragrat. Sed quia habemus per spiritum ipsum odorem, vt dicam? sponso nostro: *Post odorem vnguentorum tuorum currimus:* a uertimus à putoribus nostris olfactum, & cõuertentes nos ad ipsum aliquantulum respiramus.

Inde bonus odor: qui significatur nominatis quibusdam aromatibus. Audi Paulum illum minimum fimbriam de vestimento, quod tetigit mulier in fluxu sanguinis, & sanata est. Audi ipsum dicentem: *Christi bonus odor sumus in omni loco, & in his, qui salui sunt: & in his, qui pereunt.* Saluum fieri hominem bono odore non est improbabile, neque incredibile. Perire autem hominem bono odore, quæ ratio est? Magna virtus, magna veritas. Et si capi non potest, ita est. Nam vt noueris, quia difficile capitur, statim subiecit, & ad hæc quis idoneus? qui intelligat homines mori bono odore. Tamen aliquid dicam fratres. Ecce Paulus ipse prædicabat Euangelium. Multi illum amabant prædicatorem Euangelij, multi inuidebant. Illi qui amabant, bono odore vivebant: illi qui inuidebant bono odore, peribant. Ideo

Ex eo. libr.

Extrafat. 51. in Euan. secl. Iouan.

Cantic. 1.

Extrafat. Psal. 37.

Cantic. 1.

Extrafat. Psal. 42. Luca 8.

pereuntibus non malus odor: sed bonus odor. Inde enim magis inuidebāt: quia tam bona gratia præualebat. Nemo enim inuidet misero. Erat enim gloriosus in prædicatione verbi Dei, & viuens secundum regulam virgæ illius directionis: & diligebant eum, qui in illo diligebant Christum: qui sequebantur bonum odorem, diligebāt amicum spōsi sui. Ipsa sponsa, quæ dicit in canticis canticorum: *post odorem vnguentorum tuorum currimus*. Illi autem quanto magis cum videbant in gloria prædicationis Euangelij: & in vita inculpabili: tanto magis inuidia torquebantur: & occidebantur bono odore.

Ex ferm. in natali mar. Cant. 1. Dicit ipsa dominica sponsa: *Post odorem vnguentorum tuorum currimus*. Cuius odoris memor Apostolus Paulus dicit: *Christi bonus odor sumus in omni loco, & in his, qui salui sunt: & in his, qui pereunt*. Magnum sacramentum: *Christi bonus odor sumus in omni loco, & in his, qui salui sunt, & in his, qui pereunt*. *Quibusdam quidem odor vite in vitam: quibusdam odor mortis in mortem*. Et ad hæc intelligenda quis idoneus? Quomodo bonus odor alios vegetat, alios necat? bonus odor, nō malus. Non enim ait, bonus odor bonos vegetat: & malus odor malos necat. Nec ait idem Apostolus: Alijs quidem sumus odor bonus ad vitam: alijs odor malus ad mortem, non hoc ait: sed *Christi bonus odor sumus in omni loco*. Væ miseris: quos bonus odor occidit. Si ergo bonus odor estis, O Apostole, quare iste odor alios occidit, alios vegetat? quod alios vegetat, audio, intelligo: quod alios occidit, difficile allequor: maxime quia dixisti, & ad hæc quis idoneus? Non est mirum: quia non fumus idonei. Faciat nos idoneos: cuius odor erat, de quo loquitur. Cito enim responderet mihi Apostolus. Intellige. *Christi bonus odor sumus in omni loco: & in his, qui salui sunt: & in his, qui pereunt*. Nos tamen bonus odor, alijs odor vite ad vitam: alijs odor mortis ad mortem. Odor iste vegetat diligentes: necat inuidetes: si enim non esset claritudo sanctorum, inuidia non surgeret impiorum. Cæpit persecutionem pati odor sanctorum: sed quomodo solent ampullæ vnguentorum, quanto magis frangebantur: tanto amplius odor diffundebatur.

Ex lib. sen. Proferi. Bonus odor Christi est prædicatione veritatis: quem odorem in vitam capit, qui Euangelio bonis moribus seruit & congruit, mortem incurrit: cuius ab his, quæ bene loquitur vita dislentit. Quæ conditio etiam auditores obstringit: cum recta prædicatione ab alijs per incredulitatem auditur in mortem: ab alijs per fidem suscipitur in salutem.

CAPVT III.

Incipimus iterum nosmetipsos commendare? Aut nunquid ego-
mus, sicut quidam commendatijs epistolæ ad vos, aut ex vobis?
Epistola nostra vos estis scripta in cordibus nostris: qua scitur & legi-
gitur ab omnibus hominibus, manifestati: quoniam Epistola estis
Christi ministrata à nobis, & scripta non atramento: sed spiritu Dei
vivi: non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.]

Ex lib. 3 de doct. Chri- stiana. Ezech. 36 Per Ezechielem Prophetam Dominus dixit: *Et dabo vobis cor nouum: & spiritum nouum dabo in vos, & auferam cor lapideum de carne vestra: & dabo vobis cor carneum*. Vnde ait Apostolus: *tabulu cordis carnalibus*. Cor carneum à corde lapideo voluit vita sentiente discerni: & per vitam sentientem significauit intelligentem. Sic fit Israel spiritalis non vnus gentis, sed omnium, quæ promissæ sunt patribus in eorum semine, quod est Christus. Hic ergo Israel spiritalis ab illo Israele carnali, qui est vnus gentis, nouitate gratiæ, nō nobilitate patriæ, & mente non gente distinguitur. Sed altitudo prophetica dum de illo, vel ad illum loquitur, latèter transit ad hunc, & cum iam de isto, vel ad istum loquatur, adhuc de illo vel ad illum loqui videtur, non intellectu scripturarum nobis quasi hostiliter inuidens, sed exercens medicinaliter.

Ex libro de bap. para. Rom. 5. Spiritus Dei, cuius dono iustificamur, quo fit in nobis, vt non peccare deleat, vbi libertas est, sicut præter hunc spiritum peccare deleat, vbi seruitus: à cuius operibus abstinendum est, hic Spiritus sanctus, per quem diffunditur charitas in cordibus nostris, quæ plenitudo legis est, etiam digitus Dei in Euangelio dicitur. Vnde quia & illæ

tabulæ digito Dei scriptæ sunt, & digitus Dei est spiritus Dei, per quem iustificamur, vt ex fide viuetes per dilectionem bene operemur, quem non moueat ista congruentia? Dies enim quinquaginta cōputantur à celebritate paschæ, quæ occisione agni figurate per Moysen fieri præcepta est, in significatione vtique futuræ dominicæ passionis, vsque ad diem, qua Moyses legem accepit in tabulis digito Dei conscriptis.

Similiter ab occisione & resurrectione illius, qui sic ouis ad immolandum ductus est, quinquaginta diebus completis, congregatos in vnum fideles, digitus Dei, hoc est, Spiritus sanctus impleuit. In hac miserabili cōgruentia illud certe plurimum distat, quod ibi populus accedere ad locum, vbi lex dabatur, horrendo terrore prohibetur. Hic autem in eos superuenit Spiritus sanctus, qui eū promissum expectantes in vnum fuerant congregati. Ibi in tabulis lapideis digitus Dei operatus est: hic in cordibus hominum. Ibi ergo lex extrinsecus posita est, qua iniusti terrentur: hic intrinsecus data est, qua iustificarentur.

Nam non adulterabis: non homicidium facies: non concupisces, & si quid est aliud mandatum, quod vtiq; in illis tabulis scriptum est, in hoc (inquit) sermone recapitulat, in hoc quod Diliges, ait, proximum tuum tanquam teipsum. Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo autem legis est charitas. Hac non in tabulis lapideis conscripta, sed diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. Lex ergo Dei est charitas, huic prudentia carnis non est subiecta, neque enim potest. Sed ad hanc prudentiam carnis terrendam, cum in tabulis scribuntur opera charitatis, lex est operum: & litera occidens præuaricatorem. Cum autem ipsa charitas diffunditur in corde credentium: lex est fidei & spiritus viuificans dilectorem. Illud extra hominem scribitur, vt eum forinsecus terrificet. Hoc in ipso homine, vt eum intrinsecus iustificet. Carnales autem tabulas cordis dixit, non carnalis prudentiæ, sed tanquam viuentis sensum quæ habentis in comparatione lapidis, qui sine sensu est. Noui testamenti charitas legem facit. Vnde dicit Dominus: *Non veni legem soluere, sed adimplere*. Dixit autem Apostolus: *Plenitudo legis charitas, &, Fides qua per dilectionem operatur*. Factum est itaque homini facile in nouo testamento, quod in veteri difficile fuit habenti fidem, quæ per dilectionem operatur, atque illo digito Dei, hoc est, spiritu Dei intus eam in corde scribente, non foris in lapide. Vnde dicit Apostolus: *Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus*, quoniam charitas Dei, qua veraciter impletur mandatum, diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.

Ergo primo data est lex, vbi signatur vetus testamentum: quod est opus tantummodo Dei, & cōscriptio digiti Dei. Quod Apostolus dicit: *Itaque lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & iustum, & bonum*. Lex ergo sancta & bona Dei opus est, vbi homo nihil agit, quia non obtemperat, sed reatu potius premitur lege minante atque damnante. Peccatum enim (inquit) vt appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem. Beatus autem homo est, cum hoc mandatum sanctum, & iustum, & bonum est etiam opus eius, sed per gratiam Dei.

Ex li. que- stio. Exod. li. 146. Galat. 5. *Ex libro de gra. & lib. arbiti. Ezech. 33* *Ex libro de bap. para.* Auferam ab eis cor lapideum, & dabo eis cor carneum. Quod de nouo testamento fuisse prædictum, satis Apostolus ostendit, cum dicit: *Epistola nostra vos estis scripta non atramento, sed spiritu Dei vivi, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus*. Quod non ideò dictum putemus, vt carnaliter viuant, qui debēt spiritaliter viuere, sed quia lapis sine sensu est, cui comparatum est cor durum, cui nisi carni sentienti cor intelligēs debuit comparari? quando quidem ipsum cor lapideum non significat, nisi durissimam voluntatem, & aduersus Deum omnino inflexibilem.

Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum, non quod sufficientes simus cogitare aliquid à nobis, quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est.

Vigilantissime cum dixisset, confidentiam talem habemus per Christum ad Deum, ne nostris hoc viribus tribueretur, continuo commendauit, dicens: *non quod idonei simus cogitare aliquid à nobis, quasi ex nobismetipsis, sed sufficientia nostra ex Deo est.*

Commendans istam gratiam, quæ non datur secundum aliqua merita, sed efficitur omnia bona merita, non quia idonei sumus, inquit, cogitare aliquid quasi ex nobismet ipsis, sed sufficientia nostra ex Deo est. Attendant hic, & verba ista perpendant, qui putant ex nobis esse fidei conceptum, & ex Deo esse fidei supplementum. Quis enim non videat prius esse cogitare, quam credere? Nullus quippe credit aliquid, nisi prius cogitauerit esse credendum, quamuis enim raptim, quamuis celerime credendi voluntatem quædam cogitatione anteuolent, moxque illa ita sequatur, ut quasi coniunctissima comitetur, necesse est tamē, vt omnia illa, quæ creduntur, præueniente cogitatione credantur. Quanquā & ipsum credere nihil est aliud, quā cū assensione cogitare. Non enim omnis qui cogitat, credit, cum idē cogitēt plerique, ne credant, sed cogitat omnis, qui credit, & credendo cogitat, & cogitando credit. Quod ergo pertinet ad religionem atque pietatem, de qua loquebatur Apostolus, si nō sumus idonei cogitare aliquid, quasi ex nobismet ipsis, sed sufficientia nostra ex Deo est, profecto nō sumus idonei credere aliquid quasi ex nobismet ipsis, quod sine cogitatione non possumus, sed sufficientia nostra, qua credere incipiamus, ex Deo.

Cogitantes credimus, cogitantes loquimur, cogitantes agimus, quicquid agimus. Quod autem attinet ad pietatis vitam, & verum Dei cultum, non sumus idonei cogitare aliquid tanquam ex nobismet ipsis, sed sufficientia nostra ex Deo est. Non enim est in potestate nostra cor nostrum, & nostræ cogitationes.

Qui & idoneos nos fecit ministros noui testamenti, non litera, sed spiritu. Litera enim occidit, spiritus autem uiuificat.

CAuendum est, ne figuratam locutionem ad literam accipias. Et ad hoc tantum pertinet, quod ait Apostolus: *Litera occidit, spiritus autem uiuificat.* Cum enim figurate dictum sic accipitur, tanquam proprie dictum sit, carnaliter sapitur, neque vlla mors animæ congruentius appellatur, quam cum id etiam, quod in ea bestijs antecellit, hoc est, intelligentia, carni subiicitur sequendo literam. Qui enim sequitur literam translata verba, sicut propria tenet, neque illud, quod proprio verbo significatur, refert ad aliam significationem, sed cum sabbatum audierit (verbi gratia) non intelligit nisi vnum diem de septem, qui continuo volumine repetuntur. Et cum audierit sacrificium, non excedit cogitationem illud, quod fieri de victimis pecorum, vel terrenis fructibus solet. Ea demum est miserabilis animæ seruitus, signa pro rebus accipere, & supra creaturam corpoream oculum mētis ad hauriendum æternum lumen leuare non posse. Quæ tamen seruitus in Iudæo populo longe à cæterarum gentium more distabat, quandoquidem rebus temporalibus ita subiugati erant, vt vnus in eis omnibus commendaretur Deus, & quamquam signa rerum spiritalium pro ipsis rebus obseruarent, nescientes quare ferrentur, id tamen in situ habebant, quod tali seruitute vni omnium, quod non videbant, placerent Deo. Quam custodiam tanquam sub pædago paruulorum fuisse scripsit Apostolus. Et ideo, qui talibus signis pertinaciter inhæserunt, contemnentem ista Dominum, cum iam tempus reuelationis eorum venisset, ferre non potuerunt, atque inde calumnias, quod sabbato curarer, moliti sunt principes eorum, & populus, quia signis illis tanquam rebus astricti: non credebant Deum esse, vel aduenisse, qui ea sicut à Iudæis obseruabantur, nollet attendere. Sed qui crediderunt (ex quibus facta est prima Ecclesia Hierosolymitana) satis ostenderunt, quanta vtilitas fuerit eo modo sub pædago custodiri, vt signa, quæ temporaliter imposita erant seruientibus, ad vnus Dei cultum, qui fecit cælum & terram, opinionem obseruationemque religerent.

Vbi ait Apostolus: *Litera occidit, spiritus autem uiuificat,* non aliam vult intelligi literam, quam ipsum decalogum, in illis duabus tabulis scriptum. Sic enim dicit: *Litera enim occidit, spiritus autem uiuificat.*

Si autem ministratio mortis literis figurata in lapidibus fuit in gloria, ita vt non possent intendere filij Israel in faciem Moysi propter gloriam vultus eius, quæ euacuatur: quomodo non magis mini-

stratio spiritus erit in gloria? Nam si ministratio damnationis in gloria est, multo magis abudat ministratio iustitiae in gloria. Nam nec glorificatum est, quod claruit in hac parte propter excellentem gloriam. Si enim quod euacuatur per gloriam est, multo magis quod manet, in gloria est. Habentes igitur talem spem, multa fiducia vivimus. Et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, vt non intenderent filij Israel in faciem eius, quod euacuatur, sed obtusi sunt sensus eorum. Vtque in hodiernum enim diem id ipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non reuelatum: quoniam in Christo euacuatur, sed vsque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum.]

ADuerte quam dicat literam, quæ occidit, cui velut è contrario viuificantem ingerit spiritum. Ea certe est ministratio mortis in literis figurata lapideis, & ministratio damnationis, quia lex subintravit, vt abundaret delictum. Porro autem præcepta ipsa tam sunt vtilia facienti atque salubria, vt nisi quis ea fecerit, vitam habere nō possit. Attende & vide, vtrum quicquam propter circumcissionem, vel sabbatum, vel quid aliud vmbra tiles sacramenti, ac non totum propter hoc dicat, quod litera prohibens peccatum, non viuificat hominem, sed potius occidit augendo concupiscentiam & iniquitatem præuacatione curmulando, nisi liberet gratia per legem fidei, quæ est in Christo Iesu: cum diffunditur charitas in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. Apparet igitur literæ vetustatem, si desit nouitas spiritus, reos facere potius cognitione peccati, quam liberare à peccato. Vnde & alibi scriptum est: *Qui apponit scientiam, apponit dolorem,* non quia ipsa lex malum est: sed quia mandatum bonum habet in litera demonstrante, non in adiuvante spiritu, quod mandatum, si fit timore penæ, non amore iustitiæ, seruiliter fit, non liberaliter, & ideo nec fit. Non enim fructus est bonus, qui de charitatis radice non surgit. Porro autem si adsit fides, quæ per dilectionem operatur, incipit condelectari legi Dei secundum interiore hominem, quæ delectatio non literæ, sed spiritus donum est, etiam si alia lex in membris adhuc repugnat legi mentis, donec ad nouitatem, quæ de die in diem in interiore homine augetur, tota vetustas mutata pertranseat, liberante nos de corpore mortis huius gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum. Hæc gratia in veteri testamento velata latitabat, quæ in Christi Euangelio reuelata est dispensatione temporum ordinatissima: sicut Deus noluit cuncta disponere. Et fortasse ad illud ipsum eius latibulum pertinet, quod in eo decalogo, qui datus est in monte Sina, hoc solum præcepto figurato occultatum est, quod ad sabbatum pertinet. Sabbatū autem sanctificationis est. Nec vacat, quod illo die populus ab omni opere seruii abstinere præceptum est, quod significatur peccatum, nisi quia non peccare sanctificationis est, hoc est, muneris Dei per Spiritum sanctū, quod in lege, quæ duabus lapideis tabulis scripta est, solum inter cætera in vmbra figurate positum est, in quo Iudæi sabbatum obseruant, vt hoc ipso significaretur tempus tunc fuisse occultandæ gratiæ, quæ nouo testamento fuerat per Christi passionem tanquam scissione veli reuelanda.

Cum enim (inquit) transtulit ad Christum, auferetur velamē. Dominus autem spiritus est. Vbi autem spiritus Domini, ibi libertas.]

Nemo ergo Christianorum aberret ab hac fide, quæ sola Christiana est: vt dicat ideo sine gratia Dei nos esse iustos non posse, quia legem dedit, quia doctrinam instituit, quia bona præcepta mādauit. Illa enim sine adiuvante spiritu proculdubio est litera occidens. Cum verò adest viuificans spiritus, hoc ipsum intus conscriptum facit diligi, quod foris scriptum lex faciebat timeri. Vera spōsa Christi intelligit, quid distet inter literam & spiritum, quæ duo dicuntur alio modo lex, & gratia, & non iam in vetustate literæ, sed in nouitate spiritus Deo seruicis, non est iam sub gratia: & sic videt non reprehendi legem, cum dicitur: *Litera occidit, spiritus autem uiuificat.* Sicut non reprehenditur scientia, cum dicitur: *Scientia inflat, charitas vero edificat.* Nam utique ipse dixerat: *Scimus quia omnes scientiam habe-*

mas, & tunc adiungit: *Scientia inflat, charitas vero adificat.* Vt quid ergo habebat ipse, quo inflaretur, nisi quia cum charitate, non solum non inflat scientia, sed etiam firmat? Ita litera cum spiritu, & lex cum gratia: iam non eo modo litera & lex appellatur, sicut per seipsam, cum occidit abundante delicto. Ita enim lex & virtus peccati dicta est, cum auget eius noxiam delectationem per seueram prohibitionem. Nec tamen etiam sic mala est, sed peccatum, vt appareat peccatum, per bonum operatum est mortem, ita multa quibusdam sunt noxia, quamuis non sint mala.

Rom. 7.

Ex troctat.
Euan. secū.
Ioan. 119.

Decalogum quippe legis, id est, decem notissima illa præcepta digito Dei duabus lapideis tabulis primum fuisse conscripta, certissimum est nobis. Sed lex, quando non adiuuat gratia, præuaricatores facit, & tantummodo in litera est. Propter hoc enim maxime ait Apostolus: *Litera occidit, spiritus autem viuificat.* Accedat ergo ad literam spiritus, ne occidat litera, quem non viuificat spiritus, sed vt operemur præcepta legis, non viribus nostris, sed gratia Saluatoris.

Ex libro de
spiritu &
litera.

Nos enim dicimus, humanam voluntatem sic diuinitus adiuuari ad faciendam iustitiam, vt præter quod creatus est homo cum libero voluntatis arbitrio, præterque doctrinam, qua ei præcipitur, quemadmodum viuere debeat, accipiat spiritum sanctum, quo fiat in animo eius delectatio dilectioque; summi illius, atque incommutabilis boni, quod Deus est: etiam nunc, cum adhuc nunc per fidem ambulatur, nondum per speciem, vt hac sibi velut arrha elata grauiti numinis inardescat inherere creatori, atque inflammetur accedere ad participationem illius veri luminis, vt ex illo ei bene sit, à quo habet vt sit. Nam neque liberum arbitrium quicquam, nisi ad peccandum valet, si lateat veritatis via, & cum id, quod agendum, & quod vitandum est, cœperit non latere, nisi etiam delectet & ametur, non agitur, non suscipitur, non bene viuatur. Vt autem diligatur, charitas Dei diffunditur in cordibus nostris, non per liberum arbitrium, quod surgit ex nobis, sed per spiritum sanctum, qui datus est nobis. Doctrina quippe illa, qua mandatum accipimus continenter recteque viuendi, litera est occidens, nisi adsit viuificans spiritus. Neque enim solo illo modo intelligendum est, quod legimus: *Litera occidit, spiritus autem viuificat*, vt aliquid figurate scriptum, cuius est absurda proprietas, non accipiamus sicut litera sonat, sed aliud, quod significat intuentes, interiorem hominem spiritali intelligentia nutriamus. Quoniam *sapere secundum carnem mors est: Sapere autem secundum spiritum vita & pax.* Velut si quisquam multa, quæ scripta sunt in Cantico canticorum carnaliter accipiat, non ad luminosæ charitatis fructum, sed ad libidinosæ cupiditatis affectum. Nō ergo solo illo modo intelligendum est, quod ait Apostolus: *Litera occidit, spiritus autem viuificat*, sed etiam illo eoque vel maxime, quo apertissime alio loco dicit: *Concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces.* Et paulo post ait: *Occasione accepta per peccatum mandatum sefellit me, & per illud occidit.* Ecce quid est, *Litera occidit*, & vtique non figurate, quod accipiendum non sit secundum literæ sonum.

Ex epist. ad
Anastasin.

Quanto sunt charitati futura meliora, tanto sunt infirmitati violentiora præsentia, & vtinam ij, qui ea videre & gemere nouerunt, vincere & euadere mereantur, quod sine Dei gratia nullo modo voluntas implet humana. Quia nec libera dicenda est, quamdiu est vincentibus & vincientibus cupiditatibus subdita. A quo enim quis deuictus est, huic & seruus addictus est, & si vos filius liberauerit (ait Christus filius Dei) tunc vere liberi eritis. Lex itaque & iubendo & dicendo, quod sine gratia impleri non potest, homini demonstrat suam infirmitatem, vt quæ rat demonstrata infirmitas Saluatorem, à quo sanata voluntas possit, quod infirma non posset. Lex igitur adducit ad fidem, fides impetrat spiritum largitorem. Diffundit spiritus charitatem, implet charitas legem. Ideo lex paedagogus vocatur, sub cuius minacissima seueritate, qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Quomodo autem inuocabunt, in quem non crediderunt? Proinde est, ne litera sine spiritu occidat. Spiritus viuificans credentibus & inuocantibus dat: *charitas vero Dei diffunditur in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui*

Ioan. 3.

datus est nobis, vt fiat, quod idem Apostolus dicit: *Plenitudo legis charitas.*

Litera occidit, spiritus autem viuificat. Non vt aliud impleretur, quam tibi per literam iubetur, sed sola litera reum facit, gratia & à peccato liberat, & literam donat impleri. Vnde fit per gratiam remissio peccatorum, & fides, qua per dilectionem operatur. Nolite ergo putare, damnatam esse literam, quia dictum est, litera occidit, hoc est enim, litera reos facit. Datur præceptum, non adiuuaris gratia, continuo te iuuenis non solum non operatore legis, sed etiam reum præuaricationis. Vbi enim non est lex, nec præuaricatio. Non ergo reprehensa est lex, cum dictum est: *Litera occidit, spiritus autem viuificat*, quasi illam condemnaret sola litera sine gratia: Exemplum accipite, hac locutione dictum est: *Scientia inflat.* Quid est *scientia inflat*? Scientia damnata est. Sed quoniam adiunxit: *charitas vero adificat*, quomodo vbi adiunxit *spiritus viuificat*, dedit intelligi litera sine spiritu occidit, *spiritus viuificat*, & impleri literam facit, sic scientia sine charitate inflat, charitas cum scientia adificat. Dominus autem ipse non solum ostendit nobis, à quo malo declinemus, & quod bonum faciamus, quod solum potest legis litera, verum etiam adiuuat nos, vt declinemus à malo, & faciamus bonum, quod nullus potest sine spiritu gratiæ. Quæ si desit, ad hoc lex adest, vt reos faciat & occidat. Propter quod dicit Apostolus: *Litera occidit, spiritus autem viuificat.* Qui ergo legitime lege vtitur, discit in ea bonum & malum, & non confidens in virtute sua confugit ad gratiam, qua præstante declinet à malo, & faciat bonum. Quis autem confugit ad gratiam, nisi cum à Domino gressus hominis diriguntur, & viam eius volet? Ac per hoc & desiderare auxilium gratiæ, initium gratiæ est. De quo ait ille: *Et dixi, nunc cœpi, hac est mutatio dexteræ excelsi.* Liberum ergo arbitrium & ad malum, & ad bonum faciendum consistendum est nos habere, sed in malo faciendo liber est quæque iustitiæ, seruusque peccati. In bono autem liber esse nullus potest, nisi fuerit liberatus ab eo, qui dixit: *Si vos filius liberauerit, tunc vere liberi eritis*: nec ita, vt cum quisque fuerit à peccati dominatione liberatus, iam non indigeat sui liberatoris auxilio, sed ita potius, vt ab illo audiens: *Sine me nihil potestis facere*, dicat ei & ipse: *Adiutor meus esto, ne derelinquas me.*

Ex serm. de
Pascha.

Rom. 4.

1. Cor. 3.

Ex libro de
cor. & gra.Ioan. 15.
Psal. 16.

Quod si ministratio mortis literis deformata in lapidibus fuit in gloria, ita vt non possunt intendere filij Israel in faciem Moysi propter gloriam vultus eius, quæ euacuatur, &c.]

*Quod si ministratio mortis literis deformata in lapidibus fuit in gloria, ita vt non possent intendere filij Israel in faciem Moysi propter gloriam vultus eius, quæ destruitur, quare non magis ministratio spiritus erit in gloria? Nā si ministratio damnationis in gloria est, multo magis ministratio iustitiæ abundauit in gloria. Etenim non glorificatum est in hac parte id, quod declaratum est propter excellentem claritatem. Nam si id quod destruitur, in gloria est, multo magis illud, quod manet, in gloria est. Hoc modo iste posuit verba Apostolica, nec à meliore interpretatione plurimū distat, qua dicta est ministratio mortis in literis formata lapideis. Hinc existimat infans iste, quod morti ministrauerit Moyses, id est, mortis auctori maligno scilicet spiritui, quem mundi huius iste opinatur auctorem, ignorans ministrationem mortis dictam legem secundum illud: *Litera occidit, spiritus autem viuificat.* Lex enim quamuis iusta & sancta, & bona, præuaricatoribus intulit mortem, quos Dei gratia non adiuuit ad iustitiam legis implendam. Oportebat enim in testamento veteri, lex imponeretur superbis, & de suæ voluntatis virtute fidentibus, quæ non daret iustitiam, sed iuberet, ac si morte præuaricationis impliciti ad gratiam confugerent: non iubentem tantummodo, sed iuantem, quæ nouo testamento est reuelata. Hinc putant isti diuinorum eloquiorum blasphematores malam fuisse legem, quæ data est per Moysen, quia dicta est ministratio mortis in literis figurata lapideis, non intuentes propter eos esse dictum, qui suo libero arbitrio legem sufficere arbitantes, spiritu gratiæ non adiuti, rei præuaricationis sub eiusdem legis litera nō tenebantur. Vnde alibi dicit: *Lex iram operatur. Vbi enim lex**

Ex lib. con
iustitiæ te
gæ & præ
phatarum.

non est, nec prauaricatio. Hinc ostendens, vnde dixerit: *Lex iram operatur*. Neque enim eius prauaricatio mala esset, nisi lex ipsa bona esset. Multum est & nimis longum cuncta colligere, quæ in hanc sententiam beatus dicit Apostolus, legem distinguens à gratia, eo quod sub illa elidantur elati: sub ista erigantur elisi, & illa in tantum bona sit, vt bona iubeat, hæc intantum, vt bona conferat. Illa iustitiæ facit auditorem, ista factorem, & ideo sub illa peccator, in super etiam prauaricator amissa excusatione ignorantia conuictus iacet: sub ista vero & parcente & opitulante, nec qui mala est operatus, extinguitur, & vt bona operetur, accenditur. Quid ergo mirum est, si illa dicta est ministratio mortis, vbi litera occidit, malum prohibendo quod fit, & bonum temperando, quod non fit? Ista vero dicta est ministratio spiritus vtiue viuificantis, vt à prauaricationis morte surgamus, & iustitiam non rei legamus in tabulis, sed liberi in cordibus & in moribus habeamus. Hoc & testamentum nouum distat à veteri, quia ibi vetus homo formidinis coarctatur angustijs, hic nouus homo spaciatur latitudine charitatis. Atque vt omnes auferantur ambages, quomodo lex & ministratio mortis recte dicta sit, & tamè sancta & recta, & iusta sit, illud recolamus, quod in epistola ad Romanos positum est. Cum enim dixisset: *ita vt seruimus in nouitate spiritus, & non in vetustate literæ* (quæ sententia simillima est illi, quam iste non intelligens posuit) continuo prospexit istos futuros verbosos atque blasphemos, qui putari essent, ex hoc legem fuisse reprehensam, moxque subiunxit: *Quid ergo dicemus? lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognoui, nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces. Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Sine lege enim peccatum mortuum erat. Ego autem vivebam aliquando sine lege. Adueniente autem mandato peccatum reuixit, ego autem mortuus sum, & inuentum est mihi mandatum, quod erat in vitam, hoc esse in mortem. Peccatum enim occasione accepta per mandatum fecellit me, & per illud occidit. Itaque lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & iustum & bonum. Quod ergo bonum est mihi factum est mors? Absit. Sed peccatum, vt appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem.* Ecce quid est ministratio mortis, ecce quid est litera occidit, ecce quemadmodum lex non est peccatum, & mandatum erat in vitam, & lex sancta, & mandatum sanctum, & iustum & bonum: & tamen quia de ipso bono interficitur inobediens anima, vbi Dei non adiuuat gratia, ministratio mortis facta est lex in veteri testamento propter occidentem literam, & ministratio vitæ facta est gratia in nouo testamento propter viuificantem spiritum. Quod est autem ministratio mortis, & ministratio damnationis, hoc est, occasione accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam, hoc est, adueniente mandato peccatum reuixit, hoc est, inuentum est mihi mandatum, quod erat in vitam, hoc esse in mortem, hoc est, occasione accepta peccatum per mandatum fecellit me, & per illud occidit, hoc est, *lex subintravit, vt abundaret delictum*, hoc est, *lex iram operatur*, hoc est, virtus peccati lex. Prohibitio enim peccati, quod est lex, auget profecto desiderium peccandi, quod non extinguitur, nisi contrario desiderio recte facienti, vbi fides per dilectionem operatur, hoc autem non præstat litera iubens, sed spiritus iuuans. Non lex ergo, sed gratia, non vetus testamentum in seruitutem generans, quæ est agar, sed nouum, in quo non sumus ancillæ filij, sed liberæ, qua libertate Christus nos liberauit, & tamè lex sancta est, & mandatum sanctum, & iustum, & bonum. Per hoc ergo mandatum sanctum, & iustum & bonum in his, quæ non habent spiritum Christi, operatur peccatum omnem concupiscentiam, qualem in se fuisse in veteri testamento, etiam ipse Apostolus ostendens, occasione (inquit) accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Per quod mandatum? nisi quod ait: *concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, non concupisces.* Nunquid malum est, non concupiscere? imo maxime bonum. Bona est ergo lex, quæ occidit, sed vbi non adest viuificans spiritus.

Hæc ipsa lex, quæ bonum dixit, occidit, quia peccati virtus est, cum per illam operatur omnem concupiscentiam,

inflammans desiderium de prohibitione, quod non extinguitur per iubentem literam timore pœnæ, sed iuuantem spiritum dilectione iustitiæ spiritus. Ideo ait: *Peccatum vt appareat peccatum, per bonum, &c.* Non enim ait per malum, sed per bonum. Hic euigilent, si possunt, qui legem Dei atque eius ministrum Moysen cæco & furioso corde reprehendant, ideo quippe est ministratio mortis, quia peccatum per bonum mihi operatum est mortem. Ideo est ministratio damnationis, quia peccatum per bonum operatum est damnationem.

Quod si ministratio mortis literis deformatâ, in lapidibus fuit in gloria, &c.

Cur ministratio mortis dicitur, si bona est lex? quia peccatum, vt appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem. Nec mireris, cum de ipsa prædicatione Euangelij dictum sit: *Christi bonus odor sumus in his, qui salui sunt, & in his, qui pereunt, alijs quidem odor vitæ in vitam, alijs autem odor mortis in mortem.* Ad ludæos enim dicta est lex ministratio mortis, ad quos & in lapide scripta est: ad eorum duritiam figurandam nõ ad eos, qui legem per charitatem implent. *Plenitudo enim legis charitas.* Qui enim diligit alterum, legem impleuit, *Non adulatorabis, non homicidium facies, nõ furaberis, & si quod est aliud mandatum, in hoc sermone recapitulatur: Diliges proximum tuum tãquam teipsum,* quia in eadem lege scriptum est:

Quod non poterant intendere filij Israel vsq; in finem, id est, vsq; ad faciem vultus Moysi, & ideo eis per velum loquebatur, hoc significat, quia litera legis iustificat neminem, sed velamen positum est in lectione veteris testamèti, donec ad Christum transeat, & auferatur velamen, id est, transeat ad gratiam, & intelligatur ab ipso nobis esse iustificationem, qua faciamus, quod iubet, qui propterea iubet, vt in nobis deficientes ad illum confugiamus.

Ita vt non possent filij Israel intendere in faciem Moysi propter gloriam vultus eius, quæ euacuatur.

Quod non poterant intendere filij Israel in faciem eius propter gloriam vultus eius, signum erat, quia in lege Christum inlecturi non erant, & ideo velamen inter faciem Moysi & ipsos positum erat, vt non intederent, sicut scriptum est, filij Israel vsque in finem. Finis enim legis quis est? Ad hoc non ego, sed Apostolus ipse respondeat: *Finis enim, inquit, legis Christus est ad iustitiam omni credenti,* finis perficiens, non interficiens.

Finis quippe dicitur, propter quem fiunt omnia, quæcunque aliquo fiunt officio. Nam inter officium & finem hoc distat, quod officium est in eis, quæ facere debemus, finis propter quem faciamus. Quia illa omnia itaque propter Christum fiebant, quem filij Israel in eis, quæ fiebant, non intelligebant, hoc significabat velamen, quod eos vsque in finem non sinebat intèdere, id est, vsque ad faciem Moysi, quæ significabat Christum. Et ideo dictum est, quod euacuatur hæc gloria, quia omnes vmbre significantes euacuantur, cum res, quæ significatur, aduenit. Quemadmodum enim scientia, quæ nunc est, euacuabitur, sicut idem Apostolus dicit, cum venerit illa, quam dicit facie ad faciem: sic & ista, quæ in vmbri tradita erant Iudæis in veteri testamento, necesse fuit euacuari reuelatione noui testamenti. Nec sane omnes in illo populo non intelligebat Christum per illas vmbas testamèti veteris figuratum, neque enim hæc ipse Moyses, & ceteri Prophetæ non intelligebant: qui eum posteris prænunciabant. Nam & in hac ipsa Epistola, vbi hæc dicuntur, quæ iste non intelligens posuit tanquam aduersa & inimica veteris testamenti, cur dicit: *Habentes autem eundem spiritum fidei secūdum quod scriptum est: Credidi propter quod locutus sum, & nos credimus, propter quod & loquimur? Vbi enim scriptum est: Credidi, propter quod & locutus sum? Vtiq; in Psalms ad illa eloquia Dei pertinentibus, quæ credita sunt Iudæis. Eundem (inquit) spiritum fidei habentes.* Quid est eundem? nisi quem habebant etiam illi, per quos hæc ministrata sunt? vsque in hodiernum enim diem id ipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non reuelatum, quia in Christo euacuatur.

Dicit Deus ad Cain: *& nunc maledictus tu à terra, quæ aperit os suum sanguinem accipere fratris tui de manu tua, quoniam fratrem tuum.*

Genes. 4. operaberis terram, & non adficiet virtutem suam dare tibi. Non dixit maledicta terra, sed maledictus tu à terra, que aperuit os suum, in cõfessione peccatorum accipere sanguinem Christi, qui fufus est in remissionem peccatorum, de manu persecutoris nolentis esse sub gratia, sed sub lege, vt esset maledictus ab Ecclesia, id est, vt eum intelligeret & ostenderet Ecclesia maledictum, dicente Apostolo: *Quicumq; enim*

Galat. 3. ex operibus legis sunt, sub maledictio legis sunt. Deinde cum dixit: *Maledictus tu à terra, que aperuit os suum accipere sanguinem fratris tui de manu tua,* non dixit, quoniam operaberis eam, sed dixit: *quoniam operaberis terram, & non adficiet virtutem suam dare tibi.* Vnde non est necesse, eandem terram

intelligere operari Cain, que aperuit os suum accipere sanguinem fratris de manu eius: sed ideo maledictus intelligitur ab hac terra, quoniam operatur terram, que non adficiet virtutem suam dare illi, id est, ideo populum Iudæorum maledictum agnoscit, & ostendit Ecclesia, quoniam occiso Christo adhuc operatur terrenam circumcissionem, terrenum sabbatum, terrenum azyum, terrenum pascha, que omnis terrena operatio habet occultam virtutem intelligendæ gratiæ Christi, que non datur Iudæis in impietate & in infidelitate perseuerantibus, quia nouo testamento reuelata est, & non transeuntibus ad Dominum, non eis auferetur velamen, quod in lætione veteris testamenti manet: quia in solo Christo euacuatur, non ipsa lætio veteris testamenti, que habet absconditam virtutem, sed velamen, quo absconditur. Vnde Christo in cruce passo velum templi scissum est, vt per Christi passionem reuelentur secreta sacramentorũ fidelibus, ad bibendum eius sanguinem ore aperto in confessione transeuntibus. Sed vsq; in hodiernum diem, dum legitur Moyses, velamẽ est positum super cor eorum. *Cum autem conuersus fuerit ad Deum, auferetur velamen.*

Matt. 26. Velamen non Moyses euacuatur, velamen non lex. Attendite quomodo Dominus venerit, & euacuatur velamẽ, quando pependit in ligno, velum scissum est. O magnum mysterium. O ineffabile sacramentum. Transgressores legis auctorem legis crucifixerunt, & legis secreta patuerunt. Nonne crux illa clauis fuit Domini? Tenuit & clausa dissoluit, sed Iudæi etiam discisso velo cooperatam habent faciem. *Nos autem,* ait Apostolus: *reuelat a facie gloriam Dei speculantes, in eandem imaginem transformamur de gloria in gloriam tanquam à Domini spiritu.*

Ex ferm. de Job. Euacuatur namque in Christo non vetus testamẽtum, sed velamẽ eius, vt per Christum intelligatur, & quasi denudetur, quod sine Christo obscurum atque adopertum est. Statim quidem ipse Apostolus subiicit: *Cum autem transeuerit ad Christum, auferetur velamen.* Non ait lex aut testamẽtum vetus. Non igitur per Domini gratiam tanquam inutilia ibi regerentur, ablata sunt, sed tegmen potius, quo utilia tegebantur.

Ex libro de vii. cred. di. Erat prophetia antiquis temporibus, & à prophetiæ dispensatione nulla tempora cessauerunt. Sed illa prophetia, quando in ea Christus non intelligebatur, aqua erat. In aqua enim vinum quodammodo latet. Dicit Apostolus, quid intelligamus in ista aqua? *Vsq; ad hodiernum,* inquit, *diem, quam diu legitur Moyses, id ipsum velamen super cor eorum positum est, quod non reuelatur, quia in Christo euacuatur, & cum transeuerit, inquit, ad Dominum, auferetur velamen.* Velamen dicit adopertionem prophetiæ, vt nõ intelligeretur. Tollitur velamen, cum transeuerit ad Dominum. Sic tollitur insipientia, cum transeuerit ad Dominum, & quod aqua erat, vinum tibi fit. Lege libros omnes propheticos. Non intellecto Christo, quid tamen insipidum & fatuum inuenies? Intellige ibi Christum, non solum sapit quod legis, sed etiam inebriat, mutans mētem à torpore, vt præterita obliuiscens in ea, que ante sunt, extendaris. Nihil enim prodest, testamentum vetus de monte Sina in seruitutem generans, nisi quia testimonium perhibet testamento nouo. Alioquin quam diu legitur Moyses, velamen super corda eorum positum. *Cum autem inde quisque transeuerit ad Christum, auferetur velamen.* Transeuntium quippe intentio ipsa mutatur de vetere ad nouum, vt non iam quisque intēdat accipere carnalem, sed spiritualem felicitatem, id est, ab

intentione, qua expectabatur in carnali regno falsa beatitudo carnalis ad intentionem, qua per nouum testamentum expectatur in regno cælorum beatitudo verissima spiritalis.

Quomodo ergo tollitur velamen, dicit ipse Apostolus: *Cum autem transeuerit ad Dominum, auferetur velamen.* Iudæus ergo non transeuerit ad Dominum, non pertendit ad mentem in finem, quomodo illo tempore in hac figura filij Israel non pertendebant ad mentem cælorum suorum vsq; in finem, id est, in faciem Moyfi. Facies enim Moyfi splendida figuram habebat veritatis. Interpositum est velamẽ, quia non poterant intendere ad hunc splendorem vultus eius filij Israel. Quæ figura euacuatur. Sic enim dicit Apostolus: *Quæ euacuatur.* Quare euacuatur? Quia veniente imperatore imagines tolluntur de medio. Ibi spectatur imago, vbi imperator præsens non est. Vbi autem est ille, cuius imago est, imago remouetur. Imagines ergo præferbantur, antequam veniret imperator noster Dominus Iesus Christus. Imaginibus sublatis fulget præsentia imperatoris. Ergo *cum transeuerit quisq; ad Dominum, auferetur velamen.* Sonabat enim vox Moyfi per velum, & facies Moyfi non apparebat. Sic & modo Iudæis sonat vox Christi per vocem scripturarum veterum. Vocem earum audiunt, faciem sonantis non vident. Volunt ergo, vt auferatur velamen? transeant ad Dominum.

Splendor in facie Moyfi tanquã in facie carnali & mortali, nunquid diuturnus aut æternus esse posset? Morte. n. succedente profecto auferetur. Splendor autem gloriæ beati Domini nostri Iesu Christi sempiternus est. Sed illud figura erat temporalis, hoc autem, quod illa figura significabatur æternum. Legunt itaque, & non intelligunt Christum, non perducunt intentionem vsque in finem: quia velum oppositum negat eis aspectum splendoris interioris, & vide ibi sub velo Christum. Ait enim Dominus noster Iesus Christus: *Si crederetis Moyfi, crederetis & mihi: de me enim ille scripsit.*

Personam eius gerebat Moyses, & ideo velum ante se ponebat, quando loquebatur populo: quia quam diu illi in lege carnalibus gaudijs & voluptatibus dediti erant, & regnum terrenum quærebant: velamen positum erat contra faciem eorum, ne viderent Christum in scripturis. Ablato enim velamine posteaquam passus est Dominus, visa sunt secreta templi. Transeat ergo vnusquisq; ad Christum, vt auferatur velamen, sicut Apostolus dicit. Velamen enim auferitur, quando similitudinis & allegoriæ cooperimẽto ablato veritas nudatur, vt possit videri.

Dominus autem spiritus est. Vbi autem spiritus Domini, ibi libertas. Tanquam proprie videtur filius Domini vocari, dicente Apoll. *Nam etsi sunt, qui dicantur dij sive in cælo, sive in terra, sicuti sunt dij multi, & domini multi: nobis tamen vnus Deus pater, ex quo omnia, & nos in ipso, & vnus Dominus Iesus Christus, per quẽ omnia, & nos per ipsum.* Sed etiam Deus pater multis locis inuenitur Dominus dictus, sicuti est illud: *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Et illud: *Dixit Dominus domino meo: sede ad dextram meam.* Et Spiritus sanctus Dominus dictus inuenitur, vbi Apostolus ait: *Dominus autem spiritus est.* Et ne quisquam arbitraretur filium significatũ, & ideo dictum spiritum propter incorpoream substantiam, secutus contextit: *Vbi autem spiritus Domini, ibi libertas.* Spiritum autem Domini, & Spiritum sanctum esse nemo dubitauerit. Libera semper est seruitus apud Deum, cui non necessitas seruit, sed charitas.

Nos vero omnes reuelat a facie ad gloriam Domini speculantes in eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem, tanquam à Domini spiritu. Satis apparet, Apostolum ab speculo, nõ ab specula dixisse: *Gloriam Domini speculantes.* Quod vero ait: *in eandem imaginem transformamur,* vtique imaginem Dei vult intelligi. Eandem dicens istam ipsam seculi, id est, quam speculamur. Quia eadem imago Dei est, & gloria Dei, sicut a ibi dicit: *Vir quidem non debet velare caput, cum sit imago & gloria Dei.* Transformamur ergo dixit, de forma in formam mutamur, atque tranſimus de forma obscura in formam lucidam:

Ex ferm. de ver. Euan. 17.
Ex traſat. Psal. 64.
Ioan. 5.
Ex ferm. de ver. Euan. 1.
Ex lib. com. Manic. 1.

Dominus autem spiritus est. Vbi autem spiritus Domini, ibi libertas. Tanquam proprie videtur filius Domini vocari, dicente Apoll. *Nam etsi sunt, qui dicantur dij sive in cælo, sive in terra, sicuti sunt dij multi, & domini multi: nobis tamen vnus Deus pater, ex quo omnia, & nos in ipso, & vnus Dominus Iesus Christus, per quẽ omnia, & nos per ipsum.* Sed etiam Deus pater multis locis inuenitur Dominus dictus, sicuti est illud: *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Et illud: *Dixit Dominus domino meo: sede ad dextram meam.* Et Spiritus sanctus Dominus dictus inuenitur, vbi Apostolus ait: *Dominus autem spiritus est.* Et ne quisquam arbitraretur filium significatũ, & ideo dictum spiritum propter incorpoream substantiam, secutus contextit: *Vbi autem spiritus Domini, ibi libertas.* Spiritum autem Domini, & Spiritum sanctum esse nemo dubitauerit. Libera semper est seruitus apud Deum, cui non necessitas seruit, sed charitas.

Nos vero omnes reuelat a facie ad gloriam Domini speculantes in eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem, tanquam à Domini spiritu. Satis apparet, Apostolum ab speculo, nõ ab specula dixisse: *Gloriam Domini speculantes.* Quod vero ait: *in eandem imaginem transformamur,* vtique imaginem Dei vult intelligi. Eandem dicens istam ipsam seculi, id est, quam speculamur. Quia eadem imago Dei est, & gloria Dei, sicut a ibi dicit: *Vir quidem non debet velare caput, cum sit imago & gloria Dei.* Transformamur ergo dixit, de forma in formam mutamur, atque tranſimus de forma obscura in formam lucidam:

Ex lib. de Trinitat. 3. 1. Cor. 8.
Psal. 109.
Ex lib. de Prophe. 1.
Ex libro de Trinitat. 15.
1. Cor. 11.

dam: quia & ipsa obscura imago Dei est. Et si imago, profecto etiam gloria, in qua homines creati sumus, præstantes cæteris animalibus. De ipsa quippe humana natura dictum est: *Vir quidem non debet velare caput, cum sit imago & gloria Dei.* Quæ natura in rebus creatis excellentissima, cum à suo creatore ab impietate iustificatur, à deformi forma formosam transformatur in formam. Est quippe & in ipsa impietate, quanto magis damnabile vitium, tanto certius natura laudabilis. Et ob hoc addidit, *de gloria in gloriam.* De gloria creationis in gloriam iustificationis. Quamuis possit hoc & alijs modis intelligi, quod dictum est: *de gloria in gloriam.* De gloria fidei in gloriam speciei, de gloria, qua filij Dei sumus, in gloriam, qua similes ei erimus, quoniam *videbimus eum sicuti est.* Quod vero adiunxit: *tanquam à Domini spiritu,* ostendit gratia Dei nobis conferri tam optabilis transformationis bonum. Verum hæc huius imaginis est quandoque futura perfectio. Ad hanc consequendam nos erudit magister bonus fide Christiana, pietatisque doctrina, ut reuelata facie à legis velamine (quod est umbra futurorum) *gloriam Domini speculantes,* per speculum seculi inuenientes: *in eandem imaginem transformemur de gloria in gloriam tanquam à Domini spiritu.* Cum ergo hac transformatione ad perfectum fuerit hæc imago renouata, similes Deo erimus, quoniam *videbimus eum non per speculum, sed sicuti est,* quod dicit Paulus Apostolus: *facie ad faciem.* In qua enim facie velamen habent Iudæi, non transendo ad Christum (quoniam cum transierit quisque ad Christum, auferetur velamen) ea nos facie reuelata in eandem imaginem transformemur. Apertissime autem dicit: *Velamen super eorum positum est.* Ibi est ergo facies, qua reuelata nunc in fide, quamuis *per speculum & in enigmate contuemur: tunc autem facie ad faciem.*

CAPVT IV.

Ideo habentes hanc administrationem iuxta quod misericordiam consecuti sumus, non desicimus, sed abdicamus occulta de decoris, non ambulantes in astutia.]

Hanc administrationem non ex meritis nostris, sed ex Dei misericordia esse dixit: *Propter quod habentes administrationem hanc, sicut misericordiam consecuti non infirmemur, sed obijciamus occulta a confusionis, non ambulantes in astutia neque dolo, adulterantes verbum Dei.* Astutiam autem & dolum hypocritarum vult intelligi, qua volunt iusti superbi videri. Vnde & in illo Psalmo, quem ad huius ipsius gratiæ testificationem commemorat idem Apostolus. *Beatus, inquit, cui non imputauit Dominus peccatum, neque est in ore eius dolum.* Hæc est humilium sanctorum confessio, non se iactantium esse, quod non sunt.

Neque adulterantes verbum Dei, sed in manifestatione veritatis commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo.]

Quid faciet animus nutans, cum se obtemperare non posse existimat, & non obtemperare formidat? Si enim bona opera sua in luce posuerit hominibus intuenda, ut faciat, quod præceptum est: *Sic luceat lumen vestrum cor à hominibus, ut videant bona opera vestra, & glorificent patrem vestrum, qui in caelis est,* reum se teneri arbitrabitur, quia contra præceptum fecit, vbi dicitur:

Attendite, ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis. Rursusque si hoc timens & cauens ea, quæ bene facit, absconderit, non se putabit seruire imperanti, & dicenti: *Luceat lumen vestrum coram hominibus, ut videant bona opera vestra.*

Qui autem recte intelligit, utrunque implet. Audi enim Apostolus, utrunque & facientem & docentem. Videte quemadmodum luceat lumen eius coram hominibus, ut videant bona opera eius. *Commendamus* (inquit) *nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum in conspectu Dei.* Et iterum:

Providemus enim bona, non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus. Et iterum: *Placete omnibus per omnia, sicut & ego omnibus per omnia placeo.* Videte rursus, quemadmodum at-

tendat, ne faciat iustitiam suam coram hominibus, ut videatur ab eis.

Opus autem probet suum (inquit) *vnusquisque, & tunc in se metipso gloriam habebit, & non in altero.* Et iterum: *Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientie nostræ.* Et illud, quo nihil est manifestius: *Si adhuc* (inquit) *hominibus placerem, Christi seruus non essem.*

Quod si etiam opertum est Euangelium nostrum, in his qui perierunt, est opertum.]

Et cum dixisset: *Alijs quidem sumus odor vitæ in vitam, alijs odor mortis in mortem,* subiecit statim: *Et ad hæc quis idoneus intelligere, quam iuste fiat, quod idem Dominus dicit: Ego veni, ut qui non vident, videant, & qui vident, cæci fiant.* Ipsa est enim altitudo diuitiarum sapientiæ Ioann. 9. & scientiæ Dei, quam quod iuste facit ex eadem massa aliud Rom. 11. vas in honorem, aliud in contumeliam, & dicitur carni & sanguini: *O homo tu quis es, qui respondeas Deo? Quis ergo & in Ibidem. hæc re cognoscere potest intellectum Domini? aut quis Esai. 40. consiliarius eius fuit?*

In quibus Deus huius seculi excæcauit mentes infidelium, ut non fulgeat in eis illuminatio Euangelij gloriæ Christi, qui est imago Dei.]

Vtinam & isti cæci oppugnatores legis & Prophetarum, sic transeant ad Christum, ut non sint in eis, in quibus obuelatum est & ipsum Euangelium. In his enim, qui pereunt, est obuelatum, ait Apostolus: *In quibus Deus huius seculi excæcauit mentes infidelium, ut non fulgeat illuminatio Euangelij gloriæ Christi, qui est imago Dei, vbi miser iste Deum seculi huius vult intelligi malum, tanquam illi seruiret Moyses in veteri testamento, quasi hoc Apostolus dixerit, vbi necesse esset intelligi Deum seculi huius Deum impiorum, hoc est, diabolum, quoniam omnes diigentiam demonia, & vtique multo maxime princeps dæmoniorum. Non mirum esset.*

Quandoquidem quorundam Deus etiam venter est dictus. Ait enim Apostolus: *Quorum Deus venter est.* Nec ideo Deus venter est. Ita si potest dici, Deus huius seculi diabolus, non ideo diabolus Deus est, quia nec dæmonia sunt dii, quamuis dii gentium sint dæmonia. Potest quippe seculum in malo intelligi. Vnde dicit Apostolus Petrus: *Eripite vos de presenti seculo maligno.*

Sed cum aliter pateat intellectus, quid necesse est hic diabolum putare significatum, ac non potius verum Deum, iustum, & bonum, qui *excæcauit mentes infidelium huius seculi?* ut non hic distinguatur, in quibus Deus huius seculi, ac deinde inferatur, *excæcauit mentes infidelium,* sed ita potius, in quibus Deus, ac deinde subinferat, *seculi huius excæcauit mentes infidelium,* hoc est, infidelium seculi huius mentes excæcauit. Sed istis non placet, ut Deus bonus mentes excæcet aliorum. Non enim attendunt Saluatoris verba dicentis: *Ego in hunc mundum veni, ut qui non vident, videant: & qui vident, cæci fiant.* Ille igitur, qui secundum Apostolicam sententiam, *cuus vult miseretur, & quem vult, obdurat,* proculdubio quem vult illuminat, & quem vult, excæcat. Sed non est inquit, apud Deum, cui dicit Ecclesia: *Misericordiam & iudicium cantabo tibi Domine.* Illuminat ergo misericordia, excæcat iudicio, vtique æquissimo, etsi occultissimo, inferabilia sunt iudicia eius, cui tamen dicitur: *Sedisti super thronum, qui iudicas æquitatem.* Hinc Deo Moyses, & ceteri Prophete, quos iustos sine dubio Dominus ipse testatur. Horum quippe Iudæi sepulchra construebant, & monumenta ornabant, quibus dicit: *Aedificatis sepulchra Prophetarum, & ornatis monumenta iustorum.* Sed illi omnes, etsi temporis dispensatione veteris testamenti ministrabant figuras ad nouum testamentum, quamuis nondum reuelatum, per Dei gratiam pertinebant.

Hanc sententiam plerique nostrum ita distinguunt, ut Deum verum dicant excæcasse infidelium mentes. Cum enim legerint, in quibus Deus, suspendunt pronuntiationem, ac tunc inferunt, *seculi huius excæcauit mentes infidelium.* Quia etsi ita non distinguas, sed exponendi gratia ita verborum ordinem mutas, in quibus Deus excæcauit mentes infidelium huius seculi, id est, qui illa distinctione sensus elucet.

elucet. Potest enim talis operatio, qua excœcantur mores infidelium, secundum quendam modum pertinere ad Deum verum, quod non facit malitia, sed iustitia, sicut idem Apostolus alibi dicit: *Nunquid iniquus Deus, qui infert iram?* Item alibi dicit: *Quid ergo dicemus, inquit? Nunquid iniquus est apud Deum? Absit. Moysi enim dicit: Miserebor cui miserus ero, & misericordiam prestabo, cui miseris fueris.* Cum ergo præmississet, quod inconcusse retinendum est, non esse iniquitatem apud Deum, & paulo post attende, quid dicat: *Si autem volens Deus ostendere iram, & demonstrare potentiam suam, attulit in multa patientia vasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionem, & vt notas faceret diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam, & cætera:* Certe hic nullo modo dici potest alium Deum esse, qui ostendit iram, & demonstrat potentiam suam in vasis, quæ perfecta sunt ad perditionem, & alium ostendit diuitias in vasis misericordiæ. Nam vnum eundemque Deum facere vtrunq; Apostolica doctrina testatur. Hinc est & illud: *Propter hoc tradidit illos Deus in concupiscentias cordis eorum in immunditiam, vt contumelijs afficiant corpora suâ in semetipsis.* Et paulo post: *Propterea tradidit illos Deus in passionem ignominie.* Item paulo post: *Et quoniam non probauerunt Deum habere in notitiam, tradidit illos Deus in reprobum sensum.* Ecce quomodo verus Deus, & iustus excœcat mentes infidelium. Neque enim vquam in his Apostoli verbis, quæ commemoravi alius Deus intellectus est, quam ille, qui filium suum misit, dicentem: *In iudicium veni in hunc mundum, vt qui non vident, videant, & qui vident, cœciant.* Nam & hic fati apparet mentibus fidelium, quomodo Deus excœcet mentes infidelium. Præcedit enim aliquid occultum in occultis, cum Deus agat iustissimum examen iudicij sui, vt quorundam mentes infidelium excœcentur, quorundam illuminentur. Cui verissime dictum est: *Iudicia tua, abyssus multa.* Cuius profunditatis impenetrabilem altitudinem Apostolus admiratus exclamat: *O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quam inscrutabilia sunt iudicia eius, &c.*

[Illuminatio Euangelij gloriæ Christi, qui est imago Dei.]

Ex libr. 83. quæst.

Imago & æqualitas, & similitudo distinguenda sunt, quæ vbi imago, continuo similitudo est, non continuo æqualitas. Vbi æqualitas, continuo similitudo, non continuo imago: vbi similitudo, non continuo imago, non continuo æqualitas, vt in speculo est imago, quia de illo expressa est, est etiam necessario similitudo, non tamen æqualitas: quia multa defunt imagini, quæ insunt illi rei, de qua expressa est. Sed vbi dicitur continuo, vtique intelligitur, quia esse aliquando potest. Potest ergo esse aliquando imago, in qua sit etiam æqualitas, vt in parentibus & filijs inueniretur imago & æqualitas, & similitudo, si interuallum temporis defuisset. Nam & de parente expressa est similitudo filij, vt recte imago dicatur, & potest esse tanta, vt recte etiam dicatur æqualitas, nisi quod parens tempore præcessit. Ex quo intelligitur, & æqualitatem aliquando non solum similitudinem habere, sed etiam imaginem. Potest etiam aliquando esse similitudo & æqualitas, quamuis non sit imago, vt in ouis paribus. Potest similitudo & imago, quamuis non sit æqualitas, vt in speculo. Potest & similitudo esse, vbi æqualitas & imago sit, sicut de filijs commemorauimus, excepto tempore, quo præcedunt parentes. Sic enim æqualem syllabam syllabæ dicimus, quamuis altera præcedat, altera subsequatur. In Deo autem, quia conditio temporis vacat (non enim potest recte videri Deus in tempore generasse filium, per quem condidit tempora) consequens est, vt non solum imago eius sit, quia de illo est & similitudo, quia imago est, sed etiam æqualitas tanta, vt ne temporis interuallum impedimento sit.

Non enim nosmetipsos predicauimus, sed Iesum Christum Dominum nostrum. Nos autem seruos vestros per Iesum, quoniam Deus, qui dixit, de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientiæ claritatis Dei in facie Iesu Christi.

Ex lib. con. inimic. leg. & Prophetarum.

Quin etiam stultitiæ scribentis assignat, quod dixerit tenebras sine initio semper fuisse, lucem vero initium lapsisse de tenebris, quasi legerit in eo libro, cui ca-

lumnatur, tenebras sempiternas, cum scriptum sit: *In principio creauit Deus cælum & terram, terra autem erat inuisibilis & incomparsa, & tenebræ erant super abyssum.* Ex illo ergo tenebræ esse cœperunt, ex quo confusa moles cœli esse cœpit ac terre, antequam lux facta esset, qua illuminaretur, quod sine luce fuerat tenebrosum. Quid autem inconueniens, si mundanæ materiæ fuerant tenebrosa primordia, vt accedente luce, melius quod factum est, redderetur, & tãquam proficientis hominis (quod postea futurum erat) hoc modo significaretur affectio? Porro si huic displicet, lucem initium sumpsisse de tenebris, ipsidem Apostolus hoc dicat, qui scribens ad fideles ait: *Fuisti aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.* Quis autem hoc fecit, nisi ille, qui curæ tenebræ essent super abyssum dixit: *Fiat lux, & facta est lux?* Quod apertius alio loco idem Apostolus Paulus expressit, dicens: *Deus qui dixit de tenebris, lucem clarescere, claruit in cordibus nostris.*

Ad illuminationem, inquit, scientiæ gloriæ eius in faciem Christi Iesu. Hæc est scientia gloriæ eius, quia scimus ipsum esse lumen, quod tenebræ nostræ illuminantur. Et id ipsum attende, quemadmodum inculcet.

Habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus, vt sublimitas sit virtutis Dei, & nõ ex nobis. In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur. Aporiamur, sed non desistimus. Persecutionem patimur, sed non derelinquimus. Humiliamur, sed non confundimur. Desicimur, sed non perimus semper mortificationem Iesu Christi in corpore nostro circumferentes, vt & vita Iesu manifestetur in corporibus nostris. Semper enim nos, qui viuimus, in mortem tradimur propter Iesum, vt & vita Iesu manifestetur in carne nostra mortali. Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis.

Adhærens Deo, & semper faciens Dei voluntatem, nūquam suo habitatore deseritur. Et si quædam dura atque aduersa patiatur, non relinquitur, sed probatur.

Habentes autem eundem spiritum fidei, sicut scriptum est. Credidi, propter quod locutus sum. Et nos credimus, propter quod & loquimur, scientes quoniam qui suscitauit Iesum, & nos cum Iesu suscitabit, & constituet vobiscum. Omnia enim propter vos, vt gratia abundans per multos in gratiarum actione abundet in gloriam Dei.

Habentes autem eundem spiritum fidei. Non enim ait scientiam fidei, sed spiritum fidei. Quod propterea dixit, vt intelligeremus, quia fides etiam non petita conceditur, vt ei petenti alia concedantur. *Quomodo enim inuocabunt, inquit, in quem non crediderunt?* Ergo spiritus gratiæ facit, vt habeamus fidem, vt per fidem impetremus orãdo, vt possim⁹ facere, quæ iubemur. Ea fides iustos sanauit antiquos, quæ sanat & nos, id est, mediatoris Dei & hominum, hominis Christi Iesu: fides sanguinis eius, fides crucis eius, fides mortis & resurrectionis eius. *Habentes ergo eundem spiritum fidei, & nos credimus propter quod & loquimur.* Ante aduentum Domini nostri Iesu Christi, quo humilis venit in carne præcesserunt iusti, sic in eum credentes venturum, quomodo nos credimus in eum, qui venit.

Tempora varia sunt, non fides, quia & ipsa verba pro tempore variantur, cum varie declinantur. Alium sonum habet, venturus est, alium sonum habet, venit. Eadem tamen fides utrosque coniungit, & eos qui venturum esse, & eos, qui eum venisse crediderunt. Diuersis quidem temporibus, sed utrosque per vnum fidei ostium, hoc est, per Christum videmus ingressos. Nos credimus Dominum Iesum, natum ex virgine, venisse in carne, passum esse, resurrexisse, in cælum ascendisse. Totum hoc, sicut verba audistis præteriti temporis: impletum esse iam credimus. In eius sunt fidei societate nobiscum & illi patres, qui crediderunt de virgine nasciturum, passurum, resurrectorum, in cælum ascensurum. Illos enim ostendit Apostolus, vbi ait: *Habentes autem eundem spiritum fidei, sicut scriptum est. Credidi propter quod locutus sum. Et nos credimus, propter quod & loquimur.* Propheta dixit: *Credidi propter quod locutus sum, Apostolus dixit: Et nos credimus, propter quod & loquimur.* Vt scias autem quod vna sit fides, audi dicentem: *Habentes eundem spiritum fidei, & nos credimus.*

Habentes autem eundem spiritum fidei, propter quod scriptum est.

Genes. 1.

Ex libro de bapt. par.

Ex libro de sent. Prop.

Ex libro de gra. & lib. arbit.

Ex rollis. Enan. scilicet. Ioan. 45.

si. Credidi, propter quod locutus sum, & nos credimus, & propter quod & loquimur.]

Non diceret eundem spiritum fidei, nisi admonens etiam antiquos iustos ipsum habuisse spiritum, hoc est, incarnationis Christi. Sed quia illis futura prænunderetur, quæ iam facta nobis annuuntur, & tempore veteris testamenti velabatur, quod tempore noui testamenti reuelatur: ideo eius sacramenta variata sunt, ut alia essent in veteri testamento, alia in nouo, cum fides ipsa varia non sit. Eadem fides Saluatoris saluos faciebat antiquos, pusillos cum magnis, non verus testamentum, quod in seruitutem generat.

Antiquos iustos non saluos fecit, nisi fides mediatoris, qui in remissionem peccatorum sanguinem fudit. Ipsorum enim vox est: *Credidi propter quod locutus sum.* Vnde ait Apostolus Paulus: *Habentes autem eundem spiritum fidei secundum quod scriptum est: Credidi propter quod locutus sum, & nos credimus, propter quod & loquimur.* Quid est eundem spiritum, nisi quem iusti quoque habuerunt, qui ista dixerunt? Dicit etiam Apostolus Petrus: *Quid vultis imponere gentibus, quod neque nos potuimus portare, neque patres nostri? Sed per gratiam Domini nostri Iesu Christi credimus saluari, sicut & illi.* Hoc vos non vultis inimici huic gratiæ, ut eadem gratia Iesu Christi salui facti credantur antiqui, sed distribuitis tempora secundum Pelagium, in cuius libris hoc legitur, & ante legem dicitis, saluos factos esse natura, deinde per legem, postremo per Christum, quasi hominibus duorum superiorum temporum ante legem seculi, & in lege, sanguis Christi non fuerit necessarius, euacuantes quod dictum est: *Vnus enim Deus, vnus & mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus.*

Credidi propter quod locutus sum, hoc est, perfecte credidi. Non enim perfecte credunt, qui quod credunt, loqui nolunt. Ad ipsam enim fidem pertinet, etiam illud credere, quod dictum est: *Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor eum coram Angelis Dei.* Ex hoc enim est appellatus fidelis ille feruus, non tantum quia accepit, sed quia impendit, atque lucratus est. Ita & hoc loco non ait: *Credidi & locutus sum,* sed propter hoc dicit, se locutum esse, quia credidit. Simul enim credidit, & quod præmium loquendo speraret, & quam poenam tacendo timere deberet.

Beatus Paulus Apostolus adhibuit testimonium de scripturis, in quo nobis gloriam martyrum commendauit. Propter quod scriptum est, inquit: *Credidi propter quod locutus sum. Et nos credimus, propter quod & loquimur.* Si enim tantummodo credidissent, & non loquerentur, non paterentur. Credendo apprehenderunt vitam, & loquendo inuenerunt mortem, sed mortem, in qua corpus corruptibile seminaretur, & incorruptio meteretur. Istum sensum, id est, quod credimus, propter quod & loquimur, alio loco idem Apostolus sic explicauit: *Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.*

Propter quod non deficimus, sed licet is, qui foris est noster homo, corrumpatur, tamen is qui intus est renouatur de die in diem. Id enim, quod in presenti est momentaneum, & leue tribulationis nostra, supra modum in sublimitate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis, non contemplantibus nobis, quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporaria sunt, quæ autem non videntur, æterna sunt.]

Nemini dubium est, sicut interiorem hominem intelligentia, sic exteriorem sensu corporis præditum, non quia & ipsa eodem modo sit imago Dei. Manifesta est quippe Apostolica sententia, quæ interiorem hominem renouari in Dei agnitione declarat secundum imaginem eius, qui creauit eum, cum & alio loco ait: *Et si exterior homo noster corrumpitur, sed interior renouatur de die in diem.* Neque enim frustra & iste homo dicitur, nisi quia inest ei nonnulla interioris similitudo. Age nunc, videamus ubi sit, quasi quoddam hominis exterioris interiorisque confinium.

Quicquid enim habemus in animo commune cum pe-

core, recte adhuc dicitur, ad exteriorem hominem pertinere. Non enim solum corpus homo exterior deputabitur, sed adiuncta quædam vita sua, qua compages corporis & omnes sensus vigent, quibus instructus est ad exteriora sentienda, quorum sensuum imagines infixæ in memoria, cum recordando reuifuntur, res adhuc agitur ad exteriorem hominem pertinens, atque in his omnibus nõ distamus à pecore, nisi quod figura corporis non proni, sed erecti sumus. Quia in re admonemur ab eo, qui nos fecit, ne meliore nostri parte, id est, anima, similes pecoribus fiamus, à quibus corporis erectione distamus, non ut in ea, quæ sublimia sunt in corporibus, animum proieciamus. Nam vel in talibus quietem voluntatis appetere, prostertere est animum. Sed sicut corpus ad ea, quæ sunt excelsa corporum, id est, ad cœlestia naturaliter erectum est, sic animus, quæ substantia spiritalis est ad ea, quæ sunt in spiritalibus excelsa, erigendus est, non elatione superbiæ, sed pietate iustitiæ.

Possunt autem & pecora sentire per corporis sensus extrinsecus corporalia, & ea memoriæ fixa reminisci, atque in eis appetere conducibilia, fugere incommoda. Verum ea notare non solum naturaliter apta, sed etiam de industria memoriæ commendata retinere, & in obliuionem iamiamque vel labentia recordando, atque cogitando rursus imprimere, hæc atque huiusmodi, quamuis in sensibilibus, atque in eis, quæ noster animus per sensum corporis traxit, agantur atque versentur, non sunt tamen rationis expertium, nec hominibus pecoribusque communia, sed sublimioris rationis est iudicare de istis corporalibus secundum rationes incorporeales & sempiternas, quæ nisi supra mentem humanam essent, incommutabiles præfecto non essent, atque his, nisi subiungeretur aliquid nostrum, non secundum eas possemus de corporalibus iudicare, si iudicamus autem de corporalibus ex ratione diuisionum atque figurarum, quanquam incommutabiliter manere mens nouit.

Paulus Apostolus interiorem hominem pro spiritu mentis, exteriorem vero in corpore, atque ista mortali vita vult intelligi, non tamen vtrumque horum simul duos homines eum dixisse aliquando in eius literis legitur, sed vnum, quem totum Deus fecerit, id est, & id quod interius est, & id, quod exterius, sed eum ad imaginem suam non fecit, nisi secundum id, quod interius est, non solum incorporeum, verum etiam rationalem, quod pecoribus nõ inest. Non itaque vnum hominem fecit ad imaginem suam, & alterum fecit non ad imaginem suam, sed quia hoc vtrumque interius & exterius simul vnus homo est: hunc vnum hominem ad imaginem suam fecit, non secundum id, quod habet corpus corporealemque vitam, sed secundum id, quod habet rationalem mentem, qua cognoscit Deum, & omnibus irrationabilibus eadem rationis excellentia præponatur. Veterem autem hominem nihil aliud Apostolus, quam vitam veterem dicit, quæ in peccato est, in quo secundum Adam viuitur. De quo dicit: *Per vnum hominem peccatum intrauit in mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerunt.* Ergo totus ille homo, id est, & interiore & exteriori sui parte inueterauit propter peccatum, & pœnæ mortalitatis addictus est. Renouatur autem nunc secundum interiorem hominem, vbi secundum sui creatoris imaginem reformatur, exuens se iniustitiam, hoc est, veterem hominem, & induens iustitiam, hoc est, nouum hominem. Tunc autem cum surget corpus spiritale, quod seminatur animale, etiam exterior percipiet cœlestis habitudinis dignitatem, ut totum, quod creatum est, recreetur, & totum quod factum est, reficiatur, illo recreante, qui creauit, & reficiente qui fecit.

In corpore adhuc mortali renouatio vitæ inchoatur à fide, qua creditur in eum, qui iustificat impium, bonisque moribus augetur, & roboratur de die in diem, cum magis magisque renouatur interior homo: corpus vero tanquam homo exterior, quanto est hæc vita diuturnior, magis magisque corrumpitur, vel ætate, vel morbo, vel varijs afflictionibus, donec veniat ad vltimam, quæ ab omnibus

mors vocatur. Eius autem resurrectio differtur in finem, cum & ipsa iustificatio nostra perficietur ineffabiliter. *Tic*

1. Ioan. 3. enim similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Nunc *Sapient. 9.* vero, quamdiu corpus, quod corrumpitur, aggrauat animam, & vita humana super terram tota tentatio est, non iu-

Psal. 172. stificabitur in conspectu eius omnia viuens, in comparatione iustitiæ, quæ æquabuntur Angelis & gloria, quæ reuelabitur in nobis. *Ex libro de* *1. Tim. 14.* Ita renouatio non momento vno fit ipsius conuersionis, sicut momento vno fit illa in baptismo renouata remissione omnium peccatorum, neq; enim vel vnum quantulumcumque remanet, quod non remittatur. Sed quemadmodum aliud est carere febribus, aliud ab infirmitate, quæ febribus facta est, reualefcere: itemq; aliud est infixum telum de corpore demere, aliud vulnus, quod est factum est, secunda curatione sanare. Ita prima curatio est causam remouere languoris, quod per omnium fit indulgentiam peccatorum. Secunda, ipsum sanare languorem, quod fit paulatim proficiendo in renouatione huius imaginis. Quæ duo demonstrantur in *Psal. 102.* ubi legitur: *Qui propitius sit omnibus iniquitatibus tuis*, quod fit in baptismo. Deinde sequitur: *Qui sanat omnes languores tuos*, quod fit quotidianis accessibus, cum hæc imago renouatur. De qua *1. Cor. 13.* Apostolus apertissime locutus est, dicens: *Et si exterior homo noster corrumpitur, sed interior renouatur de die in diem.* Renouamur autem in agnitione Dei, hoc est, in iustitia & sanctitate veritatis. In agnitione igitur Dei, iustitiæque & sanctitate veritatis, qui de die in diem proficiendo renouatur, transfert amorem à temporalibus ad æterna, à visibilibus ad intelligibilia, à carnalibus ad spiritalia, atque ab istis cupiditatem frenare vel minuere, illi se charitate alligare, diligenter inspicit. Tantum enim facit, quantum diuinitus adiuuatur. Dei quippe sententia est: Sine me nihil potestis facere. In quo profectu & accessu tenentem mediatoris fidem, cum dies vitæ huius vltimus quemque compererit, perducendus ad Deum, quem coluit, & ab eo perficiendus, excipietur ab Angelis sanctis: incorruptibile corpus in fine seculi, nõ ad pœnam, sed ad gloriam recepturus. In hac quippe imagine tunc perfecta erit Dei similitudo, quando

1. Cor. 13. Dei perfecta erit visio, de qua dicit Apostolus Paulus: *Videmus nunc per speculum in enigmate: tunc autem facie ad faciem.* Item dicit: *Nos autem reuelata facie gloriam Domini specularantes, in eandem imaginem transformamur de gloria in gloriam tantam à Domini spiritu.* Hoc est, quod fit de die in diem, in bene proficientibus. Apostolus autem Ioannes, dilectissimi, inquit, nunc filij Dei sumus, & nondum apparuit, quid erimus. Scimus quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Hinc apparet, tunc in ista imagine Dei fieri eius plenam similitudinem, quando eius plenam perceperit visionem.

In baptismo quamuis tota & plena fiat remissio peccatorum, tamen si continuo tota & plena etiam hominis in æternam nouitatem mutatio fieret, non dico & in corpore, quod certe manifestum est adhuc in veteri corruptionem, atque in mortem tendere, in fine postea renouandũ, quando vere tota nouitas erit, sed excepto corpore, si in ipso animo, qui est homo interior, perfecta in baptismo nouitas fieret, non diceret Apostolus: *Et si exterior homo noster corrumpitur, sed interior renouatur de die in diem.* Profecto enim, qui de die in diem adhuc renouatur, nondum totus est renouatus. Proinde ex hoc, quod adhuc in vetustate sunt, quamuis iam baptizati, ex hoc etiam adhuc sunt filij seculi: ex hoc autem, quod in nouitate sunt, hoc est, ex plena & perfecta remissione peccatorum, & quantumcunque illud est, quod spiritaliter sapiunt, eiq; congruos mores agunt, filij Dei sunt. Intrinsecus enim exuimus veterem hominem, & induimus nouum, qui & cetera, quibus Apostolus explicat, quid sit exui veterem hominem, & indui nouum, qui secundum Deum creatus est in iustitia & sanctitate veritatis, & hoc vt faciant iam baptizatos fidelesque adhortatur, quod adhuc monendi non essent, si hoc in baptismo iam perfecte factum esset.

Ephes. 4. Nouus homo & interior & cœlestis habet & ipse pro portione non annis, sed profectibus distinctas quasdam spiritalis ætates suas. Primam in vberibus vtilis historia,

quæ nutrit exemplis. Secundam iam obliuiscentem humanæ & ad diuinam tendentem, in qua non auctoritatis humanae continetur finis, sed ad summam & incommutabilem legem passibus rationis innititur. Tertiam iam fidentiorẽ & carnalem appetitum rationis, robore irritantem gaudetẽque intrinsecus in quadam dulcedine coniugali, cum anima menti copulatur, & velamento pudoris obnubitur, vt iam recte viuere non cogatur, sed etiam si omnes concedant, peccare non libeat. Quartam iam id ipsum multo firmitus ordinatiusque facientem, & emicantem in virtum perfectum, atque aptum & idoneum omnibus & perfectionibus, & mundi huius tempestatibus, & fluctibus sustinendis atque frangendis. Quintam pacatam, atque omni parte tranquillam viuentem in opibus, & abundantia incommutabilis regni summæ, atque ineffabilis sapientiæ. Sextam omnimodẽ immutationis in æternam vitã, & vsq; ad totam obliuionem vitæ temporalis transeuntem perfecta forma, quæ facta est ad imaginem & similitudinem Dei. Septima enim iam quies æterna est, & nullis ætatibus distinguenda beatitudo perpetua. Vt enim finis veteris hominis mors est, sic finis noui hominis vita æterna. Ille nãque homo peccati est, iste iustitiæ. Sicut enim isti ambo nullo dubitante ita sunt, vt vnum eorum, id est, veterem atq; terrenum possit in hac tota vita vnus homo agere, nouum vero & cœlestem nescio in hac vita possit, nisi cum veterem & ab ipso incipiat necesse est, & vsque ad visibilem mortem cum illo, quamuis eo deficiente se proficiente perdet: sic pro portione vniuersum genus humanum, cuius tanquam vnus hominis vita est ab Adam vsque ad finem seculi huius, ita sub diuinæ prouidetię legibus administratur, vt in duo genera distributum appareat, quorum in vno est turba impiorum terrenum hominis imaginem ab initio seculi vsque ad finem gerentium, in altero series populi vni Deo dediti. Sed ab Adam vsque ad Ioannem Baptistam terreni hominis vitam gerens, seruili quadam iustitia, cuius historiam vetus testamentum vocat, quasi terrenum pollicens regnum, quæ tota nihil est aliud, quam imago noui populi, & noui testamenti pollicentis regnum cœlorum, cuius populi vita interim temporalis incipit à Domini aduentu in humilitate vsq; ad diem iudicij, quando in claritate vteretur est. Post quod iudicium veterem homine extincto, erit illa mutatio, quæ angelicam vitam pollicetur. Id enim quod in presenti est momentaneum, & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis, non contemplantibus nobis, quæ videntur, sed quæ non videntur. Attende te hic habere laborem, sed attende, qualem ille requiem pollicetur. Nunquid cogitare potes? Si illam posses cogitare, videres te nihil laborare ad compensationem. Audi eum, qui illud ex parte cernebat, qui dixit: *Nunc scio ex parte.* Quod ait Apostolus: *Etenim quod est ad præsens temporale, & leue tribulationis nostræ iuxta incredibilem modum æternum pondus gloriæ operatur in nobis.* Quid est æternum pondus operatur in nobis? Quibus operatur? Non respicientibus, quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt: quæ autem non videntur, æterna. Noli esse piger laborare breuiter, & gaudere incessabiliter. Hæc est requies sempiterna. Sine fine erit requies ista, sine fine erit gaudium hoc, sine fine erit lætitia ista, sine fine erit incorruptio vita æterna. Habebis requiẽ, quæ non habebit finem. Quanto labore digna est requies, quæ non habebit finem? Si verum vis comparare, & verum iudicare, æterna requies æterno labore recte emitur. Verum hoc est, sed noli timere. Misericors est Deus. Si enim haberes æternum laborem, nunquam peruenires ad æternam requiem. Ergo vt aliquando peruenias ad id, quod emis, non in æternum laborandum est, non quia non valet tanti, sed vt possideatur, quod emitur. Digna est quidem labore emi perpetuo, sed necesse est, vt labore temporali ematur. Decies centena millia annorum in labore quod valent? Decies centena millia annorum finem habent, quod tibi dabo Deus, dicit, non habebit finem. Qualis misericordia Dei? Non dicit, decies centena millia annorum labora, non dicit, vel mille annos labora, non dicit, quingentos annos labora: cum viuus, labora in paucis annis. Inde

quæ nutrit exemplis. Secundam iam obliuiscentem humanæ & ad diuinam tendentem, in qua non auctoritatis humanae continetur finis, sed ad summam & incommutabilem legem passibus rationis innititur. Tertiam iam fidentiorẽ & carnalem appetitum rationis, robore irritantem gaudetẽque intrinsecus in quadam dulcedine coniugali, cum anima menti copulatur, & velamento pudoris obnubitur, vt iam recte viuere non cogatur, sed etiam si omnes concedant, peccare non libeat. Quartam iam id ipsum multo firmitus ordinatiusque facientem, & emicantem in virtum perfectum, atque aptum & idoneum omnibus & perfectionibus, & mundi huius tempestatibus, & fluctibus sustinendis atque frangendis. Quintam pacatam, atque omni parte tranquillam viuentem in opibus, & abundantia incommutabilis regni summæ, atque ineffabilis sapientiæ. Sextam omnimodẽ immutationis in æternam vitã, & vsq; ad totam obliuionem vitæ temporalis transeuntem perfecta forma, quæ facta est ad imaginem & similitudinem Dei. Septima enim iam quies æterna est, & nullis ætatibus distinguenda beatitudo perpetua. Vt enim finis veteris hominis mors est, sic finis noui hominis vita æterna. Ille nãque homo peccati est, iste iustitiæ. Sicut enim isti ambo nullo dubitante ita sunt, vt vnum eorum, id est, veterem atq; terrenum possit in hac tota vita vnus homo agere, nouum vero & cœlestem nescio in hac vita possit, nisi cum veterem & ab ipso incipiat necesse est, & vsque ad visibilem mortem cum illo, quamuis eo deficiente se proficiente perdet: sic pro portione vniuersum genus humanum, cuius tanquam vnus hominis vita est ab Adam vsque ad finem seculi huius, ita sub diuinæ prouidetię legibus administratur, vt in duo genera distributum appareat, quorum in vno est turba impiorum terrenum hominis imaginem ab initio seculi vsque ad finem gerentium, in altero series populi vni Deo dediti. Sed ab Adam vsque ad Ioannem Baptistam terreni hominis vitam gerens, seruili quadam iustitia, cuius historiam vetus testamentum vocat, quasi terrenum pollicens regnum, quæ tota nihil est aliud, quam imago noui populi, & noui testamenti pollicentis regnum cœlorum, cuius populi vita interim temporalis incipit à Domini aduentu in humilitate vsq; ad diem iudicij, quando in claritate vteretur est. Post quod iudicium veterem homine extincto, erit illa mutatio, quæ angelicam vitam pollicetur. Id enim quod in presenti est momentaneum, & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis, non contemplantibus nobis, quæ videntur, sed quæ non videntur. Attende te hic habere laborem, sed attende, qualem ille requiem pollicetur. Nunquid cogitare potes? Si illam posses cogitare, videres te nihil laborare ad compensationem. Audi eum, qui illud ex parte cernebat, qui dixit: *Nunc scio ex parte.* Quod ait Apostolus: *Etenim quod est ad præsens temporale, & leue tribulationis nostræ iuxta incredibilem modum æternum pondus gloriæ operatur in nobis.* Quid est æternum pondus operatur in nobis? Quibus operatur? Non respicientibus, quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt: quæ autem non videntur, æterna. Noli esse piger laborare breuiter, & gaudere incessabiliter. Hæc est requies sempiterna. Sine fine erit requies ista, sine fine erit gaudium hoc, sine fine erit lætitia ista, sine fine erit incorruptio vita æterna. Habebis requiẽ, quæ non habebit finem. Quanto labore digna est requies, quæ non habebit finem? Si verum vis comparare, & verum iudicare, æterna requies æterno labore recte emitur. Verum hoc est, sed noli timere. Misericors est Deus. Si enim haberes æternum laborem, nunquam peruenires ad æternam requiem. Ergo vt aliquando peruenias ad id, quod emis, non in æternum laborandum est, non quia non valet tanti, sed vt possideatur, quod emitur. Digna est quidem labore emi perpetuo, sed necesse est, vt labore temporali ematur. Decies centena millia annorum in labore quod valent? Decies centena millia annorum finem habent, quod tibi dabo Deus, dicit, non habebit finem. Qualis misericordia Dei? Non dicit, decies centena millia annorum labora, non dicit, vel mille annos labora, non dicit, quingentos annos labora: cum viuus, labora in paucis annis. Inde

Ex tractat. Psal. 93. *1. Cor. 13.*

nis. Inde requies erit, & finem non habebit. Verum est ergo, quod dicit Apostolus. *Etenim quod est ad presens temporale & leue tribulationis nostre, iuxta incredibilem modum eternum glorie pondus operatur in nobis.* Ecce quantum precium damus, quodammodo vnam siliquam ad accipiendos thesauros sempiternos, siliquam laboris ad requiem incredibilem. Quæ enim videntur, temporalia sunt: quæ autem non videntur, æterna sunt. Christiano causi recte gaudendi non presens seculum, sed futurum est: & ita est vtendū temporalibus, ne obliuiscamur æternis, & in via, per quam peregrini ambulant, hoc placeat, quod ducit ad patriam.

CAPUT V.

Sciamus enim, quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur, quod ædificationem ex Deo habemus domum non manufactam æternam in cælis. Nam & in hoc ingemiscimus habitationem nostram, quæ de cælo est. Superindui cupientes: sitamen vestiri, & non nudi inueniamur.]

Prior enim omnium creata est quædam sapientia, quia creata est mens rationalis & intellectualis castæ ciuitatis tuæ, matris nostræ, quæ sursum est, & libera est, & æterna est in cælis. Quibus cælis, nisi qui te laudant cæli cælorum? Quia hoc est, & cælum cæli Domino, & si nō inuenimus tempus ante illam, quia & creaturam temporis antecedit, quæ prior omnium creata est, ante illam tamen est ipsius creatoris æternitas, à quo facta sumpsit exordium, quamuis non temporis, quia nondum erat tempus, ipsius tamen conditionis suæ. Vnde ita est abs te Deo nostro, vt aliud plane sit, quam tu, & non id ipsum. Et si non solum ante illam, sed nec illa inuenimus tempus: & quia est idonea, faciem tuā semper videre, nec vsquam defleat ab ea, quo fit, vt nulla tentatione varietur: inest ei tamen ipsa mutabilitas. Vnde tenebresceret & frigeret, nisi amore grādi tibi hærens, tanquam semper meridies luceret & ferueret ex te. O domus luminosa & speciosa, dilexi decorem tuum, & locum habitationis gloriæ Domini mei fabricatoris & possessoris tui. Tibi suspiret peregrinatio mea, & dicam ei, qui fecit te, vt possideat & me in te, quia fecit & me. Erraui sicut ouis perditam, sed in humeris pastoris mei, Itruitoris tui, spero me reportari tibi. Est ne ista domus Dei, non quidem Deo cœterna, sed tamen secundum modum suum æterna in cælis, vbi vices temporum frustra quaruntur, quia non inueniuntur? Supergreditur tamen dissentionem & omne spatium ætatis volubile, cui semper inhære Deo bonum est.

Si possemus aliter peruenire ad Christum, id est, ad vitam æternam, quis vellet mori? Naturam quippe nostram, id est, consortium quoddam animæ & corporis, & quandam in his duobus familiaritatem conglutinationis atque compaginis exponens quodam loco Apostolus, ait habere nos domum non manufactam in cælis æternam, id est, immortalitatem præparatam nobis, qua induendi sumus in fine, cū resurrexerimus à mortuis, & ait: *In quo nolumus expoliari, sed superuestiri, vt absorbeatur mortale à vita.* Si fieri posset, si vellem⁹ fieri immortales, vt iam veniret ipsa immortalitas, & modo sicut sumus, mutaret nos, vt mortale hoc nostrum à vita absorberetur, non post mortem corpus poneretur, vt in fine iterum reciperetur. Quamuis ergo à malis ad bona transeamus, tamen ipse transitus aliquantum amarum est, & habet fel, quod dederunt Domino in passione Iudæi. Habet acre quiddam tolerandum, quo ostenduntur, qui eum aceto potauerunt.

Nam & qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus grauati, eo quod nolumus expoliari, sed superuestiri, vt absorbeatur, quod mortale est à vita.]

Agrauamur ergo corruptibili corpore, & ipsius aggravationis causam, non naturam substantiamque corporis, sed eius corruptionem scientes, nolumus corpore spoliari, sed eius immortalitate vestiri, quod & tunc erit. Sed quia corruptibile non erit, non grauabit. *Aggrauat ergo nunc animam corruptibile corpus, & deprimat terræ habitatio sensum multa cogitantem.* Veruntamen, qui omnia mala ani-

mæ ex corpore putant accidisse, in errore sunt. Nam corruptio corporis, quæ aggravat animam, non peccati primi est causa, sed pœna, nec caro corruptibilis animam peccatricem, sed anima peccatrix fecit esse corruptibilem carnem. Ex qua corruptione carnis, licet existat quædam incitamenta vitiorum, & ipsa desideria vitiosa, non tamen omnia vitæ iniquæ vitia tribuenda sunt carni, ne ab his omnibus purgemus diabolus, qui non habet carnem. *Ingemiscimus grauati, sub sarcina scilicet corruptibilis carnis in-*

Ex form. de natali apo- stoli.
 itam. Certe ingemiscere se dixit sub hoc onere, grauati scilicet dicit sub sarcina corruptibilis carnis. Vide vtrum velit hoc onere spoliari, sub quo grauatur, sub quo ingemiscit. Non hoc sequitur. Sed quid ait? *In quo nolumus expoliari.* O vocem naturæ, confessionem pœnæ. Graue corpus est, onerosum corpus est, corruptibile corpus est. Gemitur sub illo, & libenter deseritur. *Nolumus* (inquit) *expoliari.* Sic remansurus est gemens? Et si ingemiscis grauatus, quare spoliari non vis? Non, inquit. Vide quid sequitur: *Nolumus expoliari, sed superuestiri.* Sub terrena tunica gemo, ad cœlestē festino. Illam volo accipere, istam nolo ponere. *In quo nolumus expoliari sed superuestiri.* Ergo Paule intelligā te. Quid dicis? Fiet iniuria tanto illi vestimento cœlesti, vt veniat tibi super hos pannos mortalitatis & corruptionis, vt hoc sit inferius, illud superius: hoc interius, illud exterius? Absit, inquit. Non sic dico, nō sic dico. Nolo expoliari, sed superuestiri, non tamen vt sub incorruptione maneat corruptio, sed vt absorbeatur mortale à vita. Bene exclamasti, qui scripturas nosti. Sed ne aliquis ignarus scripturarum verba mea putet subsecuta, Pauli verba sunt, omnia ista Apostolica verba sunt: *Ingemiscimus grauati in quo nolumus spoliari, sed superuestiri, vt absorbeatur mortale à vita.* Bene dicis, quod alibi tenes, de resurrectione corporis loquens: *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem.* Tunc fiet sermo, qui scriptus est: *Absorpta est mors in victoriam.* Quod alio loco ait: *Vt absorbeatur mortale à vita, hoc illo loco: Absorpta est mors in victoriam.* Nusquam mors non infra, non supra, non intra, non extra. *Absorpta est enim mors in victoriam. Vbi est mors contentio tua?*

Saluam fecisti de necessitatibus animam meam. Quid iam dicam de necessitate ipsius mortalitatis? Mori necesse est, & nemo vult, quod necesse est. Dura necessitas nolle, quod non potes vitare. Nam si sic fieri posset, nollemus vtique mori, & effici quidem Angeli vellemus, sed commutatione quadam, non morte, sicut dicit Apostolus: *Etenim qui sumus in hac habitatione, ingemiscimus grauati, eo quod nolumus spoliari, sed superuestiri.* Volumus peruenire ad regnum Dei, sed per mortem nolumus.

Mortis diem omnes quidem affuturum sciunt, & eum tamē omnes, aut pene omnes differre conantur, etiam qui post mortem beatus se credunt esse victuros. Tantam habet vim carnis & animæ dulce consortium. Nemo enim vnquam carnem suam odio habuit, & propterea non vult anima, vel ad tempus ab eius etiam infirmitate discedere, quamuis eam se sine infirmitate in æternum recepturum esse confidat. Proinde mente seruiens legi dei, carne autem trahens desideria peccati, quibus obediū verat Apost. mentis quidem ratione concupiscit homo pius dissolui & esse cum Christo, sed id sensu carnis recusat, & refugit: & si fieri possit non vult expoliari, sed superuestiri, vt absorbeatur mortale à vita, id est, vt infirmitate ad immortalitatem ipsum corpus sine morte media transferatur. Vide duas mortes, vnā temporalem eandemque primam, alteram sempiternam, eandemque secundam. Prima mors omnibus præparata est, secunda solis malis, impiis, infidelibus, blasphemis, & quicquid aliud sanæ doctrine aduersatur. Intende, propone tibi istas duas mortes. Si fieri posset, ambas non vis pari. Scio viuere amas, mori non vis, & de hac vita in aliam vitam sic transire velles, vt non mortuus resurgeres, sed viuus in melius mutareris. Hoc velles, hoc habet humanus affectus, hoc ipsa anima nescio, quomodo valet in voluntate, & cupiditate, quoniam diligendo vitam odere mortem: & quoniam carnem suam non odit, nec ipsi vult accidere, quod odit. *Nemo enim*

Ephes. 5. *vnam carnem suam odio habet. Hunc affectum ostendit Apostolus. ubi ait: Habitationem habemus ex Deo, domum non manufactam, aeternam in caelis. Etenim in hoc ingemiscimus, habitaculum nostrum, quod de caelo est, superindui cupientes, in quo volumus, inquit, expoliari, sed superuestiri, ut absorbeatur mortale à vita. Non vis expoliari, sed spoliandus es: hoc tamen agas oportet, ut spoliatus per mortem carneam tunicam inueniaris indutus lorica fidei, hoc enim secutus adiungit: Si iacetis & induti, non nudi inueniamur. Nam prima mors spoliatura est, te carne interim seponenda, & suo tempore recipienda.*

Ex libro de bapt. parv. Cum gratiam vberius in Domino Iesu Christo commendans, vsque ad illud veniret indumentum iustitiae fidei, quo induti non nudi inueniamur, & propter hoc, inquit, ingemiscimus mortalitate praeuati, habitaculum nostrum, quod de caelo est, superindui cupientes, ut absorbeatur mortale à vita, vide quod adiungat.

Qui autem operatus est nos (inquit) in hoc ipsum Deus, qui nobis dedit pignus spiritus.]

Hic enim accipimus per pignus spiritus, & certandi & viuendi vires, bi autem sine hoste villo externo, & interno, ineffabili ac sempiterna pace perfruemur. Quisquis ergo omnia, quae ibi habenda sunt, hic vult habere, fidem se indicat non habere.

Audetes igitur semper & scientes, quoniam dum sumus in corpore peregrinamur à Domino. Per fidem enim ambulamus, & non per speciem. Audemus autem, & bonam voluntatem habemus magis peregrinari à corpore, & praesentes esse ad Dominum: & ideo contendimus siue absentes, siue praesentes placere illi.]

Quisquis arbitratur homini vitam istam mortalem ad huc agenti posse contingere, ut dimoto atque discusso omni nubilo phantasiarum corporalium atque carnalium, serenissima incommutabilis veritatis luce potiat, & mente penitus à consuetudine vitae huius alienata, illi constanter & indeclinabiliter hæreat, nequaquam quid quaerat, intelligit. Credat ergo potius sublimi auctoritati minimeque fallaci, quamdiu sumus in corpore, peregrinari nos à Domino, & ambulare nos per fidem, nondum per speciem, ac sic perseueranter retinens, atque custodiens fidem, spem, & charitatem, intendat in speciem ex pignore Spiritus sancti, quod accepimus, qui nos docebit omnem veritatem: cum Deus, qui suscitauit Dominum Iesum Christum à mortuis, viuificabit, & mortalia corpora nostra per inhabitantem spiritum eius in nobis. Prius autem, quam viuificetur hoc quod mortuum est propter peccatum, proculdubio corruptibile est, & aggravat animam, & si quando ad vitam excedit hanc nebulam, qua tegitur omnis terra, id est, hanc carnalem caliginem, qua tegitur omnis vita terrena, tanquam rapida coruscatione perstringitur, & in suam infirmitatem redit, viuente desiderio, quo rursus erigatur, nec sufficiente munditia, qua ligatur. Et quanto hoc quisque magis potest, tanto maior est: quanto autem minus, tanto minor. Si autem nihil adhuc tale mens hominis experta est, in qua tamen habitat Christus per fidem instare debet minuendis finiendisque cupiditatibus huius seculi, mortalis virtutis actione cum mediatore Christo ambulans, eum qui filius Dei semper est, propter nos filium hominis factum, ut sempiterna virtus eius, & diuinitas nostrae infirmitati, & mortalitati temperata de nostro nobis in se, atque ad se faceret vitam, cum magna spei læticia fideliter teneat, ne peccet, à Rege Christo regatur: si forte peccauerit, ab eodem sacerdote Christo expietur, atque ita in actione bonae conuersationis, & vitae nutritis pennis gemipæ dilectionis, tanquam duabus alis validis euecta terris ab eodem ipso Christo verbo illuminetur, verbo quod in principio erat, verbum apud Deum erat, & verbum Deus erat: & si per speculum in enigmate, longe tamen sublimius ab omni similitudine corporali. Et alij quidem per spiritum datur sermo sapientiae, alij sermo scientiae secundum eundem spiritum: alius diem Domino sapit, alius de pectore Domini liquidius aliquid bibit, alius leuatus vsque ad tertium caelum ineffabilia verba audit, oēs tamen quoadu sunt in corpore, peregrinantur à Dño, & omnibus bonae spei fidelibus in libro vite scriptis seruatur quod dictum est: Et ego diligam eum, & manifestabo meipsum illi.

Ioann. 7. *1. Cor. 12.*

Ioann. 14.

Quamdiu enim sumus in corpore, peregrinamur à Domino.]

Per fidem enim ambulamus, & non per speciem. Audemus autem & bonam voluntatem, habemus magis peregrinari à corpore, & mente esse ad Dominum: & ideo contendimus, siue absentes, siue praesentes placere illi.

Contemplatio quippe merces est fidei, cui mercedi per fidem corda mundantur, sicut scriptum est: *Mundans fide corda eorum.* Probat autem, quod illi contemplationi corda mundentur illa maxime sententia: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Et quia hæc est vita aeterna. Dicit Deus in Psalmis: *Longitudine dierum replebo eum, & ostendam illi salutem meam.*

Agnosco Domine, ut possum. Nimirum illud significas, quia ut parentur istae mansiones viuere debet iustus ex fide, quia per hanc ad speciem contemplandam paratur. *Beati enim mundicordes, quoniam ipsi Deum videbunt.* Et fide mundat corda eorum. Illud in Euangelio, hoc in actibus Apostolorum legitur. Fides autem, qua eorum, qui Deum visuri sunt, quamdiu peregrinantur corda, mundantur, quod non videt, credit. Nam si vides, non est fides. Credenti colligitur meritum, videnti redditur premium. Eat ergo Dominus, & paret locum. Eat ne videatur, lateat ut credatur. Tunc enim locus paratur, si ex fide viuatur. Creditus desideretur, ut desideratus habeatur, desiderium dilectionis preparatio est mansionis. Ita Domine, para quod paras. Nos enim tibi paras, & te nobis paras, quoniam locum paras, & tibi in nobis, & te in nobis. Est illuminatio per fidem, est illuminatio per speciem. Modo cum peregrinamur, per fidem ambulamus, nondum per speciem. Ergo & iustitia nostra per fidem, & non per speciem. Modo non relinquamus eam iustitiam, quae est ex fide, quoniam iustus ex fide viuunt, sicut ait Apostolus.

Per fidem adhuc ambulamus, non per speciem, quamdiu quod non videmus, speramus, & per patientiam expectamus. *Quamdiu enim sumus in corpore, peregrinamur à Domino:* & in quantum inde peregrinamur, in tantum non sumus in regione viuorum. Confidimus autem, & bene arbitramur magis peregrinari à corpore, & manere ad Dominum. Et ideo ambulamus quidem nunc. Quia expectamus adhuc redemptionem corporis nostri. Sed cum absorpta mors fuerit in victoriam, & corruptibile hoc induerit immortalitatem, nullus erit fletus, quia nullus lapsus, & nullus lapsus, quia nulla corruptio. Et ideo iam non ambiemus placere, sed omnino placebimus in conspectu Domini in regione viuorum. *Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur à Domino.* Et quid est peregrinamur? *Per fidem enim ambulamus* (inquit) & non per speciem. Qui ergo peregrinatur, & per fidem ambulat, nondum est in patria, sed iam est in via. Qui autem non credit, nec in patria est, nec in via. Sic ergo ambulemus, tanquam in via simus, quia ipse rex patriae factus est via: Rex patriae nostrae Dominus Christus. Et ibi veritas, hic autem via. *Qua imus? Per fidem. Quo imus? Ad Christum. Qua imus? Per Christum.* Ipse enim dixit: *Ego sum via, veritas, & vita.* Adhuc enim in ista carne, quamdiu peregrinamur à Domino ad angelos sanctos, qui hic videt, infantes sumus, lactandi fide, pascendi specie. Sic enim dicit 74. *Apostolus: Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur à Domino. Per fidem enim ambulamus, non per speciem.* Venturi sumus ad speciem, quae nobis sic promittitur per Ioannem in epistola eius: *Dilectissimi filij Dei sumus, & nondum apparuit, quid erimus.* Filij Dei sumus iam per gratiam, per fidem, per sacramentum, per sanguinem Christi, per redemptionem Saluatoris. *Filij Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus.* Scimus quia cum appauerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum, sicuti est. Ecce ad quod nutrimur percipiendum, comedendum, ut tamen quod comeditur, non minuatur, & qui comedit, vegetetur. Incipit ergo à fide, ut perueniat ad speciem. Via curritur, patria conquiritur. In peregrinatione dicit anima nostra, quoniam ante te est omne desiderium meum, & gemitus meus à te non est absconditus. In patria vero orandi locus nullus erit, sed tantum laudandi. Quare orandi locus nullus erit? Quia nihil deest. Quod hic creditur, ibi videt. Quod hic speratur, ibi tenetur. Quod hic petitur, ibi accipitur.

Ex libr. 4. de Trinita.

Act. 15. Matth. 5. Psal. 90.

Ex tractat. Euan. sec. Ioann. 68.

Ex tractat. 4. epistol. Ioann.

Roman. 1. Ex tractat. Psal. 17.

Ex tractat. Psal. 114.

Rom. 8. 1. Cor. 15.

Psal. 114. Ex tractat. Psal. 24.

Ex serm. de ver. Euan. 74.

1. Ioan. 3.

Psal. 37.

In quantacunque temporali felicitate versemur, poenitere tamē nos debet huius vitæ, vt ad illam incorruptionem tota aueritate curramus. Inde est enim, quod etiam Apostolus ait: *Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur à Domino. Per fidem enim ambulamus, non per speciem.* Quis ergo festinat atque optat ad patriam remeare, & illam speciem, quæ est facie ad faciem contemplari, nisi quem peregrinationis suæ poenituerit? Ex quo dolore poenitentia etiam vox illa miserabilis erumpit & sonat. *Hæc me quoniam peregrinatio mea longinqua facta est.* Et ne putes nondum fidelem ista loqui, vide quid sequatur: *Inhabitavi cum tabernaculis Cedar, cum his, qui oderunt pacem, eram pacificus, cum loquerer eis, expugnabant me valde.* Non solum hominis fidelis, sed etiam Euangelistæ firmissimi, & martyris fortissimi hæc verba sunt.

Tunc ergo magna & perfecta iocunditas, tunc plenum gaudium, ubi iam non spes lætat, sed res nutrit. Tamē etiam nunc antequam res ipsa veniat nobis, antequam nos ad rem ipsam veniamus, iocundemur in Domino. Neque enim parvam iocunditatem habet spes, cuius postea erit res. Et in istis temporalibus rebus iocunditatem non Domini, sed seculi, nonnulli multi amant, & ad ea, quæ amant, nondum peruenerunt, & tamen ardor in spe currit, rem nondum tenet. Verbi gratia amas pecuniam, non amares, si non sperares. Amas uxorem non ductam, sed adhuc ducendam, & forte ducenda amatur, ducta odio habetur. Quare hoc? quia non talis apparuit ducta, qualis ab animo pingebatur ducenda. Deus autem non vilescit præsens, amatur absens. Quantumcunque enim sibi mens humana exaggerauerit bonum, quod Deus est, minus agit, & valde infra est. Et necesse est plus inueniat adeptio, quam formabat cogitatio. Plus ergo amabimus, cum viderimus, si potuimus amare, & antequam videremus.

Laus fidei est non visa credere, præmium erit creditorum adeptione gaudere. Inter temporalia atq; æterna hoc interest, quod temporale aliquid plus diligitur, antequam habeatur: vilescit autem, cum aduenerit. Non enim fatiat animam, nisi incorruptibilis gaudij vera & certa æternitas. Æternum vero ardētius diligitur adeptum, quam desideratum. Nemo enim plus de illo existimat, quam se habet, vt fiat vilis, quia speratum est amplius. Sed tanta ibi est excellentia, vt multo plus adepta sit charitas, quam vel fides credit, vel spes desiderat.

Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque propria corporis, prout gessit, siue bonum, siue malum.

Facienda est ergo iustitia, quæ nobis profit in posterum, quando recipiet quisque secundum ea, quæ per corpus gessit, siue bonum, siue malum. Per corpus quippe ibi dixit Apostolus: per tempus, quo quis vixit in corpore. Neque enim, si quis maligna mente, atque impia cogitatione blasphemet, neque id vllis membris corporis operetur, ideo non erit reus: quia id non motu corporis gessit, cum hoc per illud tempus gesserit, quo gessit & corpus.

Hic omne meritum comparatur, quo possit post hanc vitam reuelari quispiam, vel grauari. Nemo autem se præsumat, quod hic neglexit, cum obierit Dominum promereri. Non ergo ista, quæ pro defunctis commendandis frequentat Ecclesia, illi Apostolicæ sunt aduersa sententia, qua dictum est: *Omnes enim nos astabimus ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque secundum ea, quæ per corpus gessit, siue bonum, siue malum,* quia etiam hoc meritum sibi quisq; dum in corpore viueret, comparauit, vt ei possint ista prodesse. Non enim omnibus profunt. Et quare non omnibus profunt, nisi per differentiam vitæ, quam quisq; gessit in corpore? Cum ergo sacrificia, siue altaris, siue quarumcunque elemosynarum pro baptizatis defunctis omnibus offeruntur, pro valde bonis gratiarum actiones sunt: pro non valde malis propitiationes sunt, pro valde malis etiam, si nulla sunt adiumenta mortuorum, qualescunq; viuorum consolationes sunt. Quibus autem profunt, aut ad hoc profunt, vt sit eis plena remissio, aut certe vt tolerabilior fiat ipsa damnatio.

Omnes astabimus ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque secundum ea, quæ per corpus gessit, non secundum ea, quæ si diutius viueret, gesturus fuit. siue bonum, siue malum. Scimus etiam paruulos secundum ea, quæ per corpus gesserunt, recepturos, vel bonum, vel malum. Gesserunt autem non per seipsum, sed per eos, quibus pro illis respondentibus, & renunciare diabolo dicuntur, & credere in Deum. Vnde & in numero fidelium computantur, pertinentes ad sententiam Domini dicentis: *Qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit.* Propter quod & illis, qui hoc sacramentum non accipiunt, contingit quod sequitur: *Qui autem non crediderit, condemnabitur.* Vnde & ipsi, sicut dixi, si in illa parua ætate moriuntur, vtique secundum ea, quæ per corpus gesserunt, id est, tempore, quo in corpore fuerunt, quando per corda & ora gestantium crediderunt, vel non crediderunt: quando baptizati, vel non baptizati sunt, quando carnem Christi manducauerunt, vel non manducauerunt, quando sanguinem biberunt, vel non biberunt, secundum ergo hæc, quæ per corpus gesserunt, non secundum ea, quæ si diu hic viuerent, gesturi fuerant, iudicantur.

Frustra sibi homo post corpus promittit, quod in hoc corpore comparare neglexit.

Sciētes ergo timorem Domini hominibus suademus: Deo autem manifesti sumus. Spero autem & in conscientijs vestris manifestos nos esse. Non iterum commendamus nos vobis, sed occasionem damus vobis gloriansi pro nobis, vt habeatis ad eos, qui in facie gloriantur, & non in corde.

Nemo Deo suadet, quia manifesta sunt illi omnia, sed hominibus ille bene suadet, qui non se placere illis vult, sed ipsam, quam suadet veritatem.

Sive enim mente excedimus Deo, siue sobrii sumus vobis. Charitas enim Christi vrget nos.

Videbitis cælum apertum, & angelos ascendentes & descendentes supra filium hominis. Audi vno loco ipsum Apostolum ascendentem & descendentem in vna sententia: *Sive enim mente excedimus Deo, siue temperantes sumus vobis. Quid est mente excedimus Deo? vt illa videamus, quæ non licet homini loqui. Quid est temperantes sumus vobis? Non, inquit, iudicavi me scire aliquid inter vos, nisi Iesum Christum, & hanc crucifixum.* Si ipse Dominus ascendit & descendit, manifestum est, quia prædicatores ipsius ascendunt imitatione, descendunt prædicatione.

Extasis verbum est Græcum: Latine quantum datur intelligi, verbo vno exponi potest, si dicatur excessus. Excessus autem proprie solet extasis dici. In excessu vero mētis duo intelliguntur, aut pauor aut intentio ad superna: ita vt quodammodo de memoria labantur inferna. In hac extasi fuerunt omnes sancti, quibus arcana Dei mundum istum excedentia reuelata sunt. De hoc mentis excessu, id est, extasi, Paulus cum loqueretur, se ipsum in sinuans ait: *Sive enim mente excedimus Deo, siue temperantes sumus vobis. Charitas enim Christi compellit nos, hoc est, si ea tantum agere vellemus, & ea tantum contemplari, quæ mentis excessu contuemur, vobiscum non essemus, sed essemus in supernis tanquam contemptis vobis.*

Et quando vos ad illa superiora & interiora infirmo passu sequeremini, nisi rursus compellente nos charitate Christi: *qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo, sed semetipsum exinanivit formam serui accipiens: consideremus nos esse seruos, & non ingrati ei, à quo accepimus altiora propter eos, qui infirmi sunt, non contemnamus inferiora, & temperemus nos eis, qui non possunt nobiscum videre sublimia? Hoc ergo est: Sive mente excedimus Deo. Ille enim videt, quod nos videmus in mentis excessu, ille solus reuelat secreta sua. Ille quippe hoc loquit, qui se dicit arreptum esse & ablatum in tertium cælum, & audisse ineffabilia verba, quæ non licet homini loqui. Tantus autem fuit ille mentis excessus, vt diceret: *Sive in corpore, siue extra corpus nescio, Deus scit.**

Sive (inquit) mente excedimus Deo, siue temperantes sumus vobis. Quod ait, mente excedimus Deo, vos capere non potestis. Excessimus enim omnia ista carnalia, vos adhuc carnales estis. Deo ergo mente excedimus, & quod vidimus, cum mēte excedimus, effari non possumus. Ibi enim audi-

Marc. 19.

Ex lib. sen. Properi.

In exposit. epistol. ad Galat.

Ex tractat. 7. Euan. secund. 10. 1.

2. Cor. 12.

1. Cor. 2.

Ex tractat. Psal. 30.

philip. 2.

2. Cor. 12.

Ibidem.

Ex tractat. Psal. 103.

uit ineffabilia verba, quæ non licet homini loqui. Quid ergo, inquit illi carnales, nos non rigabimur? ad nos nihil perueniet? Et quomodo emittit fontes in conuallibus? Et quomodo inter medium montium pertransibunt aquæ? Ad hoc ergo pertinet. *sive temperantes sumus vobis.* Vnde hoc? Quem imitantur: *Charitas* (inquit) *Christi compellit nos.* Tu particeps verbi, etsi hodie spiritalis, heri carnalis, ad carnales dedignaris descendere, cum ipsum verbum caro factum sit, vt habitaret in nobis.

Multum autem interest inter descendere & cadere: Nam quia cecidit Adam, ideo descendit Christus. Ille cecidit, iste descendit. Ille cecidit superbia, iste descendit misericordia. Non autem ipse solus descendit. Equidem ipse solus de cælo descendit, sed multi imitantes eum sancti descendunt ad nos, & descenderunt ad nos. Nam in quadam altitudine cordis habitabat Apostolus, cum diceret:

Sive enim mente excessimus Deo. Iam quod mente excesserat, Deo excellerat. Excedens enim mente omnem humanam fragilitatem, omnem seculi temporalitatem, omnia quæcunque nascendo & occidendo vanescunt transeuntia, habitabat corde in quadam ineffabili contemplatione, quantum poterat.

De qua dicit, quod audiuit ineffabilia verba, quæ non licet homini loqui. Sed tibi illa loqui non posset. Ipse autem videre illa vt cunque posset, quæ tibi loqui non posset. Itaque si semper manere vellet in eo, quod videbat, & loqui non poterat, te non leuaret, vbi & tu posses videre. Quid autem fecit? descendit. Nam ibi ait: *Sive enim mente excessimus Deo, sive temperantes sumus vobis.* Quid est temperantes sumus? Sic loquimur, vt capere possitis, quia & Christus talem se fecit nascendo & patiando, vt possent de illo homines loqui: quia de homine homo facile loquitur, de Deo quædo homo loquitur sic, quomodo est Deus? Homo autem de homine facile loquitur. Vt ergo magni descenderent ad paruos, & non illis tamen loquerentur, nisi magnum, ipse qui magnus erat, factus est paruus, vt de illo magni paruis loquerentur.

Ex libro de catechizandis rudib.

Cogitemus quid nobis prærogatum sit ab illo, qui demonstrauit nobis exemplum, vt sequamur vestigia eius. Quantumuis enim differat articulata vox nostra ab intelligentiæ nostræ viuacitate, longe differentior est mortalitas carnis ab æquitate Dei. Et tamen cum in eadem forma esset, *semetipsum exinaniuit formam serui accipiens*, & cætera, vsque ad mortem crucis. Quam ob causam, nisi quia factus est infirmus infirmus, vt infirmos lucrificeret? Audi eius imitatore, alibi etiam dicentem: *Sive enim mente excessimus Deo, sive temperantes sumus vobis.* Charitas enim Christi compellit nos indicantes hoc, quia vnus pro omnibus mortuus est. Quomodo enim paratus esset impendi pro animabus eorum, si eum pigeret inclinari ad aures eorum? Hinc ergo factus est paruulus in medio nostrum, tanquam nutrix fouens filios suos. Non enim delectat, nisi amor inuitet, decurtata & mutilata verba immurmurare, & tamen optat homines habere infantes, quibus id exhibeant, & suauis est matri minuta mansa inspuere paruo filio, quam ipsi mādere & deuorare grandiora. Non ergo recedat de corpore etiam cogitatio gallinæ illius, quæ languidulis plumis teneros fœtus operit, & susurrantes pullos contrafracta voce aduocat, cuius blandas alas refugientes superbi præda fiunt alitibus.

2. Cor. 9.

1. Thes. 2.

Si enim intellectus delectat in penetralibus syncerissimis, hic etiā intelligere delectet, quomodo charitas, quanto officiosius descendit in infirma, tanto robustius recurrit in intima per bonam conscientiam, nihil quærendo ab eis, ad quos descendit præter eorum sempiternam salutem.

Aestimantes hoc, quoniam si vnus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt, & pro omnibus mortuus est Christus, vt & qui viuunt, iam non sibi viuunt, sed ei, qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit.

Ex lib. 20. de ciuitate Dei.

Omnes itaque mortui sunt in peccatis, nemine prorfus excepto, siue originalibus, siue etiam voluntate additis, vel ignorando, vel sciendo, nec faciendo, quod iustum est. Et pro omnibus mortuus, viuus mortuus est. Viuus, id est, nul-

lum habens omnino peccatum, vt qui per remissionem peccatorum viuunt, iam non sibi viuunt, sed ei, qui pro omnibus mortuus est propter peccata nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram, vt credentes in eum, qui iustificat impium, ex impietate iustificati tanquam ex morte viuificati ad primam resurrectionem, quæ nunc est, pertinere possimus. Charitas erga nos Dei tantum apparuit, & eluxit iudicium, vt filium suum vnigenitum mitteret, qui pro nobis moreretur. Restat ergo vt fiat, quod Apostolus ait, propterea mortuum esse Christum, vt & qui viuunt, iam non sibi viuunt, sed ei, qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit.

Ex epist. ad Armetar. & Paulin.

Debet enim vita humana in se deficere, in Christo proficere, vt qui viuunt, iam non sibi viuunt, sed ei, qui pro omnibus mortuus est, & resurrexit, & dicat vnusquisq; nostrum, quod dicit Apostolus: *Viuo autem, iam non ego, viuunt vero in me Christus.*

Ex serm. de Epiphania.

Et anima mea ipsi viuere. Ipsi vtique non sibi, sicut superbiorum priuato suo bono lætantium, & ad communi omnium bono, quod Deus est, inani elatione resilientium.

Hoc vtique deuitemus, & communi potius vero omnium bono perfrui, quam priuato nostro gaudere quæratius, vt qui viuat, iam non sibi viuat, sicut ait Apostolus, sed ei, qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit.

Propter hoc enim mediator effectus est, vt nos reconciliet Deo per humilitatem, à quo per impiam superbiam longe recesseramus. Neque enim illud tantum scriptum est: *Initium omnis peccati superbia*, sed etiam hoc ibi legitur: *Initium superbia hominis, apostatare à Deo.*

Non ergo sibi quisque viuat, sed Christo, faciens non suam, sed ipsius voluntatem, & manens in eius charitate, sicut & ipse fecit voluntatem patris, & manet in eius charitate.

Eccles. 10.

Hæc quippe admonens nos, & exemplo suo exhortans, in Euangelio suo locutus est. Si autem ipse, cum in forma Dei esset, æqualis patri, tamè per formam serui, quam propter nos accepit, non suam voluntatem, sed patris se facere commendauit: quanto magis nos propria priuataque voluntate, quæ tenebrati sumus: ad illud commune lumen, vt illuminemur, & vultus nostri non erubescant, debemus accedere, quod *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, vt anima nostra ipsi viuat?

Psal. 33. Ioan. 1.

Itaque ex hoc nos neminem nouimus secundum carnem. Et si cognouimus secundum carnem Christum, sed nunc iam non nouimus.]

Quod dicit: Et si noueramus Christum secundum carnem, sed iam nunc non nouimus, ea ipsa circumstantia scripturæ loci eius satis ostendit, quid loquatur Apostolus. Suo quippe more vitam nostram futuram, quæ iam in ipso homine mediatore Christo Iesu capite nostro resurgente completa est, ita spe certa meditatatur, tanquam iam assit, præsensque tenetur. Quæ vtique vita non erit secundum carnem, sicut vita Christi non est secundum carnem. Carnem namque hoc loco non ipsam corporis nostri substantiam, quam Dominus etiam post resurrectionem suam carnem appellat, dicens: *Palpate & videte, quia spiritus carnis & ossa non habet, sicut me videtis habere*, sed corruptionem, mortalitatemque carnis vult intelligi, quæ nunc non erit in nobis, sicut iam in Christo non est. Hanc enim proprie carnem nominabat etiam, cum de ipsa resurrectione satis euidenter loqueretur, & diceret: *Caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt, neque corruptio incorruptionem possidebit.*

Ex lib. 20. Faustian.

Lucia 24.

1. Cor. 15.

Cum ergo factum fuerit, quod ibi consequenter dicit: *Ecce mysterium vobis dico, omnes quidem resurgemus, non tamen omnes immutabimur in atomo*, id est, in momento, in istu oculi, in nouissima tuba. *Cancet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur.* Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. Iam secundum id, quod carnem, non ipsam corporis substantiam, sed ipsam corruptionem mortalitatis appellat, non erit vtique caro, quia corruptionem mortalitatis mutata non habebit. Secundum autem ipsius substantiæ corporisque originè, eadem caro erit, quia ipsa resurget, & ipsa mutabitur.

ibidem.

Luc. 24.
1. Cor. 15.
Rom. 6.
Coloss. 3.

rabitur. Quia & illud verū est: quod ait Dominus, posteaquam resurrexit: *Palpate & videte, quia spiritus carnis & ossa non habet: sicut me videtis habere, & hoc verum est quod ait Apostolus: Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt.* Illud enim dictum est secundum ipsam substantiam, quæ etiam tunc erit, quia ipsa mutabitur: hoc autem dictum est secundum carnalem corruptionis qualitatē, quæ tunc iam non erit, quia mutata caro non corrumpetur. Noueramus ergo Christum secundum carnem, id est, secundum carnis mortalitatem, antequam resurgeret: sed nunc iam non nouimus, quia sicut dicit idem Apostolus, *Christus resurgens à mortuis iam non moritur, & mors illi ultra non dominabitur.* Nam si Christus idē non habuit carnem. Quia dicit Apostolus, nunc iam non se nosse Christum secundum carnem: nec illi habuerunt carnem, de quibus in eodem loco dicit: *Itaque, nos amodo neminem nouimus secundum carnem.* Sed quia illorum secum vitam futuram tanquam presentem meditabatur, qui resurgentes commutabuntur, amodo, inquit, neminem nouimus secundum carnem, id est, tam certam spem tenemus futuræ nostræ incorruptionis, & immortalitatis, ut amodo iam in ipsa notitia gaudemus. Vnde alio loco dicit: *Si autem resurrexistis cum Christo, qua sursum sunt querite: ubi Christus est ad dextram Dei sedens: qua sursum sunt sapite, & non qua super terram.* Nondum utique surreximus sicut Christus, sed tamen secundum spem quæ nobis in illo est, iam nos cum illo resurrexisse testatus est. *Ille quippe iam resurrexit, & mors ei non dominabitur: quem & si noueramus secundum carnem, cum adhuc moriturus esset: inerat quippe in eius corpore illa mortalitas, quam proprie carnem appellat Apostolus, sed iam nunc non nouimus.* Illud enim eius mortale iam induit immortalitatem, vnde secundum pristinam mortalitatem, iam caro appellari non possit. Itaque loci ipsius contextionem, ubi hæc sententia est, consideremus, ut hoc quod dico magis eluceat. *Charitas, inquit, Christi compellit nos iudicantes hoc, quoniam vnus pro omnibus mortuus est.* Ergo omnes mortui sunt, & pro omnibus mortuus est, ut qui viuunt, iam non sibi viuunt, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit. *Itaque, nos amodo neminem nouimus secundum carnem, & si noueramus secundum carnem Christum, sed iam nunc non nouimus.* Certe iam nunc cuius apparet propter resurrectionem Christi hoc dixisse Apostolum, quando quidem ista verba illud præcessit, *Ut qui viuunt, iam non sibi viuunt, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit.* Quid est enim aliud, non sibi, sed illi viuunt, nisi ut non secundum carnem viuant in spe terrenorum, & corruptibilium bonorum, sed secundum spiritum in spe resurrectionis, quæ iam ex ipsis in Christo facta est? Itaque eorum pro quibus Christus mortuus est, & resurrexit, & qui iam non sibi, sed illi viuunt, neminem secundum carnem Apostolus nouerat propter spem futuræ immortalitatis, in cuius expectatione vivebant: quæ in Christo iam non spes: sed res erat. Et quia omnes in illo etsi nondum re, iam tamen spe hoc sumus, sequitur & dicit.

Si qua ergo in Christo noua creatura, vetera transferunt, & ecclesie facta sunt omnia noua. Omnia autem ex Deo, qui reconciliauit nos sibi per Christum.]

Vnde quemadmodum cum ipsa veritas, & verbum per quod facta sunt omnia, Verbum caro factum est, ut habitaret in nobis: tamen ait Apostolus, *Etsi noueramus Christum secundum carnem: sed nunc iam non nouimus.* Ille quippe qui non solum præuenientibus possessionem, sed etiam viam se præbere voluit venientibus ad principium viarum, voluit carnem assumere. Vnde est etiam illud: *Dominus creauit me in principio viarum suarum, ut inde inciperent qui vellent venire.* Apostolus ergo quamuis adhuc ambularet in via, & ad palmam supernæ uocationis sequeretur vocantem Deum, & tamen ea quæ retro sunt obliuiscens, & in ea quæ ante sunt extensus, iam principium viarum transferat, hoc est eo non indigebat, à quo tamen aggrediendum, & exordiendum iter est omnibus, qui ad veritatem peruenire, & in vita æterna permanere desiderant. Sic enim ait: *Ego sum via veritas & vita, hoc est per me venitur, ad me peruenitur, in me permanetur, ex*

quo intelligitur, quia nulla res in via nos tenere debet: quando nec ipse Dominus in quantum via nostra esse dignatus est, tenere nos voluerit, sed transire: ne rebus temporalibus quamuis ab illo pro salute nostra susceptis & gestis, hæreamus infirmiter, sed per eas potius curramus alacriter, ut ad eum ipsum, qui nostram naturam à temporalibus liberauit, & collocauit ad dexteram patris, prouehi atque peruehi mereamur.

Quid est, *Si non abiero, paracletus non ueniet ad vos: nisi non potestis capere Spiritum sanctum, quamdiu secundum carnem nosse persistitis Christum?* Vnde ille qui iam cooperat spiritu, & si noyeramus, inquit, secundum carnem Christum, sed tunc iam non nouimus, etiam ipsam quippe carnem Christi non secundum carnem nouit, qui verbum carnem factum spiritaliter nouit.

Sed quid est, *Iam non videbitis me?* Non enim ait, *ad patrem vado, & non videbitis me:* ut temporis interuallum quo non videbitur significasse intelligeretur, siue breue, siue longum, tamen utique terminatum: sed dicendo iam non videbitis, vel ut nunquam eos de cætero visuros Christum veritas prænuñciauit. Hæcine iustitia est nunquam Christum videre, & in eum tamē credere? Cum propterea laudetur fides, ex qua iustus uiuit, quoniam credit quem modo non videt Christum, se aliquando esse visurum. Postremo secundum hanc iustitiam nunquid dicturi sumus, Paulum Apostolum non fuisse iustum, consistentem se vidisse Christum post ascensionem eius in cælum, de quo utique iam tempore dixerat, iam non videbitis me? Nunquid secundum iustitiam hanc iustus non erat gloriosissimus Stephanus, qui cum lapidaretur ait, *Ecce video cælos apertos, & filium hominis stantem ad dextram Dei?* Quid ergo est, *ad patrem vado, & iam non videbitis me,* nisi quod modo sum, cum vobiscum sum? Tunc enim erat adhuc mortalis in similitudine carnis peccati: qui esurire poterat, ac sitire, fatigari poterat, ac dormire. Hunc ergo Christum, id est, talem Christum cum transisset de hoc mundo ad patrem: non erant iam visuri, & ipsa est iustitia fidei, de qua dicit Apostolus: *Etsi noueramus Christum secundum carnem: sed iam non nouimus.* Erit itaque, inquit, veltra iustitia: qua mundus arguitur: quia *vado ad patrem: & iam non videbitis me,* quoniam in eum quem non videbitis credetis in me, & quando me videbitis quod tunc ero, non videbitis me quod sum vobiscum modo. Non videbitis humilem, sed excelsum, non videbitis mortalem, sed sempiternum, non videbitis iudicandum, sed iudicaturum, & de hac fide vestra, id est, iustitia vestra arguet Spiritus sanctus incredulum mundum. Si qua igitur in Christo noua creatura, vetera transferunt, ecce facta sunt noua. Omnia autem ex Deo, qui reconciliauit nos sibi per Christum.

Omnis ergo noua creatura, id est, populus innouatus per fidem, ut habeat interim in spe, quod in re postea perficiatur, in Christo habet etiam quod in se sperat. Itaque nunc vetera transferunt secundum spem, quia modo iam non est tempus veteris testamenti, quo temporale atque carnale regnum à Deo expectetur, & facta sunt omnia noua, secundum eandem spem, ut regnum cælorum ubi nulla erit mors, atque corruptio, promissum teneamus. In resurrectione autem mortuorum non iam secundum spem, sed secundum rem, & vetera transferunt, cum inimica nouissima destruetur mors, & sicut omnia noua, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatem. Quod iam factum est in Christo, quem secundum rem, iam non nouerat Paulus secundum carnem. Eorum vero pro quibus mortuus est, & resurrexit, nondum secundum rem, sed secundum spem, neminem nouerat secundum carnem.

Si qua igitur in Christo noua creatura, vetera transferunt, & ecce facta sunt noua. Quæ vetera transferunt? In gentibus omnibus idololatria, in ipsis Iudæis omnis illa seruitus legis, omnia illa sacrificia prænuñciantia præsens sacrificium. Abundabat tunc vetustas hominis, venit quia renouaret opus suum, venit qui confiet argentum suum, qui reformaret monetam suam. Et attendimus plenam

Extr. Euaug. secundum Ioan. 91.

Extr. Euaug. secundum Ioan. 92. Ioan. 16.

Azuum 7

Ex lib. con. Faustian. Manichæi, quia omnia ex Deo.

Ibidem. 1. Cor. 15.

Extr. Psal. 103.

Pfal. 103. terram Christianis credentibus in Deum, auertentes se à prioribus suis immunditijs, & idololatria, & ab spe præterita, ad spem noui sæculi, & ecce nondum est in re, & iam tenetur in spe, & per ipsam spem iam cantamus, & dicimus, *Repleta est terra creatura tua.* Nondum in patria cantamus hoc, nondum in illa requie quæ promittitur, nondum confirmatis vestibus portarum Hierusalem, sed adhuc in peregrinatione, inuentes mundum istum totum, & vndique homines currentes ad fidem, timentes gehennas, contemnentes mortem, amantes vitam æternam, spernentes præsentem. Et talibus spectaculis completi gaudio dicimus, *repleta est terra creatura tua.*

Ex traft. Psal. 62. Vetera transtulerunt, ecce facta sunt omnia noua, nunc in spe, tunc in re. Innouari enim fide, & spe, quanta adhuc vetera agimus. Non enim sic Christo induti sumus, vt eadem iam nihil portemus. Vide veterascentem Adam, innouantem Christum in nobis. *Esti exterior, inquit, homo noster corrumpitur, sed interior renouatur de die in diem.* Ergo ad peccatum, ad mortalitatem, ad præteruolantia tempora, ad gemitum, ad laborem, ad sudorem, ad ætates succedentes non manentes, ab infantia vsque ad senectutem, sine sensu transeuntes, ad hæc intendentes videamus hic veterem hominem: veterem diem: vetus canticum: vetus testamentum. Conuersi autem ad interiorem: ad ea quæ nouanda sunt, pro his quæ immutabuntur: inueniamus hominem nouum: diem nouum: canticum nouum: testamentum nouum: & sic amemus istam nouitatem: vt non ibi timeamus vetustatem. Nunc ergo in occursum transtulimus à veteribus ad noua. Ipse transitus agitur, cum corrumpuntur exteriora: innouantur interiora: donec etiam ipsum quod exterius corrumpitur, reddat debitum naturæ: veniat in mortem: renouetur & hoc in resurrectione. Tunc fient reuera omnia noua: reliqua quæ nunc sunt in spe. Agis ergo aliquid nunc. Quid? A veteribus te exuendo: & in noua currendo.

In expofitione Epist. ad Gal. Nouam creaturam, dicit vitam nouam per fidem Iesu Christi. Et notandum verbum est. Difficile est enim inueniri creaturam vocari etiam eos qui iam credendo in adoptionem filiorum venerunt. Dicit tamen: *Si qua igitur in Christo noua creatura.* Vbi autem dicit, *Et ipsa creatura liberabitur à seruitute iniquitatis:* & postea dicit, *Non solum autem illa, sed & nos ipsi, primitias spiritus habentes,* discernit eos qui crederentur, ab appellatione creaturæ, quomodo eosdem aliquando homines, aliquando non homines dicit. Nam exprobrans Corinthijs obicit quodam loco, quod adhuc homines essent, vbi ait: *Nomne homines estis, & secundum hominem ambulatis?* Quomodo eundem Dominum etiam post resurrectionem alicubi non hominem appellat, sicut cum ait, *Non ab hominibus, neq; per hominem, sed per Iesum Christum,* alicubi autem hominem, sicut in illo loco, vbi ait, *Vnus enim Deus, vnus & mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus.*

Ex traft. Euang. secundum Ioan. 107. *1. Cor. 11.* *Ioan. 12.* *Ioan. 17.* *Ibidem.* *Et dedit nobis ministerium reconciliationis: quoniam iam quidem Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, nõ reputans illis delicta ipsorum, & posuit in nobis verbum reconciliationis.]*

Ex traft. Euang. secundum Ioan. 107. *1. Cor. 11.* *Ioan. 12.* *Ioan. 17.* *Ibidem.* **V**T mundus credat, quia tu me misisti. Ecce qui dixerat, *Non pro mundo rogo,* pro mundo rogat vt credat, quoniam est mundus de quo scriptum est: *Ne cum mundo damnemur.* Pro isto mundo non rogat, neque enim quo sit prædestinatus ignorat. Et est mundus, de quo scriptum est: *Non venit filius hominis vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum.* Vnde & Apostolus: *Deus erat, inquit, in eo Christo, mundum reconcilians sibi.* Pro isto mundo rogat dicens: *Vt mundus credat quia tu me misisti.* Per hanc enim fidem mundus reconciliatur Deo, cam credit in Christum qui est missus à Deo. Si autem diceret, vt cognoscant quia tu me misisti, tantumdem valeret, quantum hoc quod ait, *vt cognoscant mundus.* Ipsi sunt enim mundus non permanens inimicus, qualis est mundus damnationi prædestinatus, sed ex inimico amicus effectus, propter quem *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi.* Ideo dixit: *Ego in eis, & tu in me.* Tanquam diceret, ego in eis ad quos misisti me, & tu in me mundum reconcilians tibi per me.

Deus erat, inquit, in Christo mundum reconcilians sibi, quia

verbum caro factum est, & habitauit in nobis, vt non solum in illo esset, sed etiam ipse Deus esset.

Pro Christo ergo legatione fungimur: tanquam Deo exhortante pro nobis: obsecramus pro Christo reconciliamini Deo.]

Venient legati ex Ægypto, Æthiopia præueniet manus eius Deo. Ægypti vel Æthiopiæ nomine omnium gentium fidem significauit, à parte totum, legatos appellans reconciliationis prædicatores. *Pro Christo enim legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos, obsecramus pro Christo reconciliari Deo.* Non ergo de solis Israelitis, vñ Apostoli electi sunt, sed etiam de cæteris gentibus futuros prædicatores Christianæ pacis, hoc modo mystice Prophetatum est.

De peccato solus liberare potest, qui venit sine peccato, & factus est sacrificium pro peccato. *Obsecramus, inquit, pro Christo, id est, tanquam vos Christus obsecret.* Quid? Reconciliari Deo. Si exhortatur, & obsecrat Apostolus, vt reconciliemur Deo, inimici eramus Deo. Nemo enim reconciliatur, nisi ex inimicitijs. Inimicos autem nos non natura, sed peccata fecerunt. Vnde inimici illius, inde serui peccati. Non habet Deus liberos inimicos, necesse est serui sint, & serui remanebunt, nisi ab illo liberentur, cui peccando inimici esse voluerunt. *Obsecramus ergo, inquit, pro Christo, reconciliamini Deo.* Quomodo autem reconciliemur, nisi solvatur quod inter nos & ipsum separat? Ait enim per Prophetam: *Non grauauit aurem ne audiat, sed peccata vestra separant inter nos & Deum,* ergo non reconciliamur, nisi ablato quod in medio est, & posito quod in medio fit. Est enim medium separans, sed contra est mediator reconcilians. Medium separans est peccatum, mediator reconcilians est Dominus Christus. *Vnus enim Deus, & vnus mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus.* Vt ergo tollatur materia separans, quod est peccatum, venit ille mediator, & factus est sacrificium sacerdos ipse. Et quia sacrificium factus est pro peccato, offerens seipsum in hococaustum in cruce passionis suæ, sequitur Apostolus, & dicit, cum dixisset, *obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo,* quasi diceremus quomodo poterimus reconciliari?

Eum, inquit, qui non nouerat peccatum pro nobis peccatum fecit, vt nos efficeremur iustitia Dei in ipso.

Quæ ignorabam, interrogabant me. Ignorabat peccatum, & hoc ignorabat non quia indicando, sed nõ committendo. Sunt huiusmodi locutiones etiam quotidianæ, cum dicis de aliquo, non nouit stare, hoc est quia non stat, & non nouit benefacere, quia non benefacit, non nouit malefacere, quia non malefacit. Quod alienum est à conscientia, alienum videtur & à scientia, & dicitur nesciuit, quomodo ars non nouit vitia, & tamen per artem cognita deuitantur. Hoc ergo caput nostrum, nobis interrogantibus, ex ipsius Euangelij sui veritate respondet. Cum dixerimus Domine quid ignorabas, quid tu potuisti interrogare quod ignorabas? Respondet. Iniquitates ignorabam, de iniquitatibus interrogabar, habes in Euangelio, si non me credis ignorare iniquitates, quia & ipsos iniquos ignoro, quibus in fine diciturus sum: *Non noui vos: recedite à me qui operamini iniquitatem.* Nunquid non nouerat quos damnabat? Aut potest iuste damnare, nisi bonus cognitor? Et tamen bonus cognitor non est mentitus dicendo: *Non noui vos,* id est, non coarptamini corpori meo, non hærentis regulis meis, vitiatu estis. Ego autem ars ipsa sum, quæ non habet vitium, & in qua quisque non dicit nisi non facere vitium.

Quis dubitet malum esse peccatum, & tamen cum latuere dicitur est de Domino Iesu Christo, quia non nouerat peccatum. Non ergo nouerat hoc malum. Hic si queratur quomodo quod non nouerat arguebat: Neque enim peccata non arguebat: *omnia autem quæ arguuntur,* sicut dicit Apostolus: *à lumine manifestantur,* quomodo igitur à quo arguebantur, ignorabantur? Nonne rectissime responditur, & nouerat, & non nouerat? Rectissime omnino, nouerat enim per sapientiam: non nouerat per experientiam.

Et offerret munus suum Domino agnum anniculum sive vitio

in holo-

Ex trafta. in Psal. 68. Ioan. 1.
Ex trafta. in Psal. 97. Psal. 67.
Ex traft. Euang. secundum Ioan. 38.
Zach. 7.
1. Tim. 2.
Ex trafta. in Psal. 39.
Matth. 7.
Ex lib. com. inimicum Legis & Proph.
Ex lib. qu. Numer. 12.

in holocausta, & agnam anniculam sine vitio vnam in peccatum. Hoc quidam nostri interpretes transferre noluerunt, veluti locutionem inusitatam vitantes, & dixerunt pro peccato, non in peccatum, cum sit sensus in ea locutione: qui non fuerat perturbandus. In peccato quippe dictum est, quia hoc ipsum quod pro peccato offerebatur, peccatum vocabatur. Vnde illud est apud Apostolum de Christo Domino: *Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit.* Deus pater scilicet eum filium pro nobis fecit peccatum, id est, sacrificium pro peccato. Sic ergo agnus in holocausta: ut ipsum pecus esset peccatum, id est, sacrificium fieret pro peccato, sicut de ariete quod sequitur in salutare dicit: tanquam ipsum sit salutare, cum sit sacrificium salutaris. Quod postea repetendo manifestat. Nam & illud pro peccato dicit, quod prius dixerat in salutare.

Quod enim Apostolum dixisse commemoras, quoniam Christus cum peccator non esset, peccatum pro nobis fecit: lege diligentius: & ne forte mendosum incurreris codicem: aut Latinus interpret errauerit: Græcum inspice, & inuenies non Christum pro nobis fecisse peccatum, sed à patre Deo ipsum Christum factum esse peccatum, id est, sacrificium pro peccato. Ait enim Apostolus: *Obsecramus pro Christo reconciliari Deo. Eum qui non nouerat peccatum, peccatum pro nobis fecit.* Non ergo fecit ipse peccatum, sed eum pro nobis Deus Pater peccatum fecit, hoc est ut dixi, sacrificium pro peccato. Si enim recolas vel relegas, inuenies in libris veteris testamenti peccata appellari sacrificia pro peccatis. Similitudo etiam carnis peccati: in qua venit ad nos, dicta est ipsa peccatum. *Misit, inquit, Deus filium suum in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne,* hoc est de similitudine carnis peccati quæ ipsius erat, damnauit peccatum in carne peccati, quæ nostra est. Propter hoc etiam de illo dicitur: *Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel.* Quia similitudine carnis peccati mortuus est, quando moriendo exutus est carne, ut per hoc mysterium significaret eos qui in morte ipsius baptizantur, mori peccato, ut uiuant Deo. Sic etiam pro cruce factus est pro nobis maledictum. Pendens quippe in ligno, mortem quæ de maledicto Dei venerat, suspendit in ligno, atque ita vetus homo noster simul crucifixus est cruce, ut non mendaciter dictum intelligatur in lege: *Maledictus omnis qui pendit in ligno.* Quid est maledictus, nisi terra os, & interramibus? Et quid est omnis, nisi quia & ipse Christus? Qui cum esset vita, mortuus est tamen vera morte non ficta.

Propter similitudinem carnis peccati, in qua uenerat, dictus est & ipse peccatum, sacrificandus ad diluenda peccata. In veteri quippe lege, peccata vocabantur sacrificia pro peccatis. Quod verè iste factus est, cuius umbræ erant illa. Hinc Apostolus cum dixisset, *obsecramus pro Christo reconciliari Deo,* continuo subiunxit: *Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos simus iustitia Dei in ipso.* Non ait ut in quibusdam mendosis codicibus legitur, *is qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit,* tanquam pro nobis Christus ipse peccauerit, sed ait: *Eum qui non nouerat peccatum, id est Christum, pro nobis peccatum fecit Deus,* cui reconciliandi sumus, hoc est sacrificium pro peccatis, per quod recõciliari valeremus. Ipse est ergo peccatum, ut nos iustitia, nec nostra, sed Dei, nec in nobis, sed in ipso, sicut ipse peccatum, non sumus, sed nostrum, nec in se, sed in nobis constitutum, similitudine carnis peccati, in qua crucifixus est, demonstrauit. Hæc est illa iustitia Dei, non qua ipse iustus est, sed qua nos ab eo iusti facti.

Illam namque iustitiam Dei, commendatur eo quod dicitur, ignorantibus Dei iustitiam, qua nos ex eius gratia iusti sumus, ut ipsa iustitia eius nos simus, cum iuste uiuimus credentes in eum qui iustificat impium, non illa qua ipse iustus est æterna sua, & incommutabili iustitia. Hæc itaque iustitia, qua nos Dei munere iusti sumus, significatur in Psalmo illo, ubi scriptum est: *Iustitia tua sicut montes Dei.* Montes quippe Dei sancti eius sunt, de quibus alibi dicitur: *Suscipiant montes pacem populo tuo.* Et illa ergo salus gratuita est, de qua in alio Psalmo dicitur: *Domini est salus, & super populum tuum benedictio tua.* Sicut ergo quod legitur,

Domini est salus, nõ ea salus intelligitur qua Dominus saluus est, sed qua hi salui fiunt, quos ipse saluos fecit, sicut legitur Dei iustitia, non est illa intelligenda, qua Deus iustus est, sed qua iusti homines sunt, quos gratia sua iustificat: inde enim salui, unde iusti. Quoniam quod ait, *Non est opus sanis medicus, sed male habentibus,* exposuit consequenter dicens: *Non ueni uocare iustos, sed peccatores.* Hæc iustitia Dei, qua eius fideles iusti sunt, interim uiuentes ex fide, donec perfecta iustitia perducantur ad speciem, sicut salute perfecta, etiam ad ipsius corporis immortalitatem, gratia est testamenti noui. Vnde dicit: *Pro Christo legatione fungimur: tanquam Deo exhortante per nos, obsecramus pro Christo reconciliari Deo,* ac deinde subiungit: *Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit,* id est, sacrificium pro peccatis, ut nos simus iustitia Dei in ipso, id est, in eius corpore, quod est Ecclesia, cui caput eius est, nos simus iustitia Dei.

CAPUT VI.

Adiuantes autem exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis. Ait enim: *Tempore accepto exaudiui te, & in die salutis adiuui te. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.*

Quid est quæso quod exardescimus, cum audimus, & legimus, *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis,* nullam in quoquam dantes offensionem, ut non reprehendatur ministerium nostrum, sed in omnibus commendantes nosmet ipsos, ut Dei ministros. in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustijs, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigilijs, in ieiunijs, in castitate, in scientia, in longanimitate, in bonitate, in spiritu sancto, in charitate non ficta, in uerbo ueritatis, in uirtute Dei, per arma iustitiæ, à dextris, & à sinistris: per gloriam & ignobilitatem: per infamiam & bonam famam, ut seductores & ueraces: ut qui ignoramur & cognoscimur, quasi morientes: & ecce uiuimus: ut coerciti, & mortificati, ut tristes: semper autem gaudentes: sicut egeni, multos autem ditantes, tanquam nihil habentes, & omnia possidentes? Quid est quod accendimur in dilectionem Pauli Apostoli cum ista legimus, nisi quod credimus eum ita uixisse? uiuendum tamen sic esse Dei ministris: non de aliquibus auditum credimus: sed intus apud nos, vel potius supra nos in ipsa ueritate conspiciamus. Illum ergo quem sic uixisse credimus: ex hoc quod uidemus diligimus, & nisi hanc formam quam semper stabilem, atque incommutabilem cernimus, præcipue diligemus: non idem diligeremus illum: quia eius vitam cum in carne uiueret, huic formæ coaptatam, & congruentem fuisse fide retinemus, sed nescio quomodo amplius, & in ipsius formæ charitatem excitamur per fidem, qua credimus uixisse sic aliquem, & sperem qua nos quoque ita posse uiuere quia homines sumus, ex eo quod alique homines ita uixerunt, minime desperamus: & hoc ut desideremus ardentius, & fidentius prece-mur. Ita & ipsum vitam facit à nobis diligere formæ illius dilectio, secundum quam uixisse credimus, & illorum uita credita in eandem formam, flagrantiore excitat charitatem.

Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum, sed in omnibus exhibeamus nosmet ipsos sicut Dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustijs, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus: in vigilijs, in ieiunijs, in castitate, in scientia, in longanimitate, in suauitate, in spiritu sancto, in charitate non ficta, in uerbo ueritatis, in uirtute Dei.]

Sub illo iugo leui, & sarcina leui, audimus Apostolum dicere: *In omnibus commendantes nosmet ipsos, sicut Dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustijs, in plagis, &c.* Et in eadem Epistola alio loco: *A Iudas quinq; quadragenas, vna minus accepi. Ter uigis castus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, nocte ac die in profundo maris fui, & cuncta pericula quæ numerari quidem possunt, sed tolerari nisi Spiritu sancto iuante non possunt.* Omnia ergo illa quæ commemorauit grauiæ & aspera, frequentius & abundantius sustinebat, sed profecto aderat ei Spiritus sanctus, qui in exterioris hominis cor-

ruptione, interiorem rehouaret de die in diem, & gustata requie spiritali, in affluentia deliciarum Dei, spe futuræ beatitudinis, omnia præsentia deliniret aspera, & omnia grauiare releuaret. Ecce quàm suauem iugum Christi portabat, & quàm leuem sarcinam, vt omnia illa quæ superius enumerata dura, & immania hominis auditus horrefecit, leuem tribulationem diceret, intuens interioribus & fidelibus oculis, quanto precio temporalium emenda esset futura vita, non pati æternos labores impiorum, & sine vlla sollicitudine perfrui æterna felicitate iustorum.

Quod facile toleratur quælibet aduersitas temporalis, vt æterna pœna vitetur, æterna requies comparetur, non immerito ille vas electionis, cum ingenti læticia dixit: *Non sunt condigna pœssiones huius temporis ad superuenturam gloriam quæ reuelabitur in nobis.*

Per arma iustitiæ à dexteris, & à sinistris, per gloriam, & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam.]

Rom. 8.

Ex traß.

Psal. 92.

Dominus noscum cum venisset in carne, quibus prædicabat Euangelium, alijs placebat, alijs displicebat. Nam diuisa sunt aduersus eum lingua Iudæorum. *Alij dicebant bonus est, alijs dicebant non, sed seducit turbas.* Alij benè loquebantur, alijs detrahebant, lacerabant, mordebant, conuitiabantur. Ad eos ergo quibus placebat, decorem induit, ad eos quibus displicebat, fortitudinem induit. Imitare ergo & tu Dominum tuum, vt possis esse vestis ipsius. Ego cum decore ad eos, quibus placent bona opera tua, esto fortis aduersus detractores. Audi Paulum Apostolum imitantem Dominum suum, quomodo & ipse habuit decorem, habuit fortitudinem: *Christi bonus odor sumus, inquit, in omni loco, & in his qui salui fiunt, & in his qui pereunt.* Quibus enim placet bonum, salui fiunt, qui detrahunt bono, pereunt. Quod suum erat, ille odorem habebat bonum, immò bonus odor erat. Quibus erat odor vitæ in vitam, decorem induerat, quibus erat odor mortis in mortem, fortitudinem induerat. De ipso decore & fortitudine, habet alium locum Apostolus Paulus: *Per arma iustitiæ dextra & sinistra.* Video vbi decorem, vbi fortitudinem? *Per gloriam & ignobilitatem, & in gloria decorus, & in ignobilitate fortis.* Apud alios gloriosus prædicabatur, apud alios ignobilis contemnebatur. Decorem quidem afferebat eis quibus placebat, fortitudinem vero aduersus eos, quibus displicebat. Et sic enumerat omnia, vsque in finem, vbi dicit: *Tanquam nihil habentes, & omnia possidentes.* Cum omnia possidet decorus est, cum nihil habent fortis est.

2. Cor. 2.

Ex traß.

Psal. 93.

Malicia enim iniquorum, sinistra sunt arma iustorum, sicut idem dicit Apostolus: *Per arma iustitiæ dextra & sinistra, id est, per gloriam & ignobilitatem,* atque ita deinceps cuncta exequitur, dextra arma demonstrent gloriam, bonam famam, veritatem, quod cognoscebantur, quod vivebant, quod non mortificabantur, quod gaudebant, quod multos dirabant, quod omnia possidebant: sinistra vero, quod ignobiles, & malæ famæ habebantur, quod seductores putabantur, quod ignorabantur, occidebantur, coercerantur, contristabantur, egere, ac nihil habere videbantur, & quod mirum si milites Christi, & dexteris & sinistris armis diabolum expugnant? Sicut autem *pax hominibus bonæ voluntatis,* & quando sunt alijs odor mortis in mortem, sic interitus hominibus malæ voluntatis, & quando iustis arma sinistra sunt ad salutem.

Luce. 2.

Vt seductores & veraces, sicut qui ignoti & cogniti. Quasi morientes, & ecce viuimus, vt castigati & non mortificati.]

Ex traß.

Euang. secundum

Ioan. 29.

Ioan. 7.

Alij dicebant bonus est, alijs dicebant non, sed seducit turbas. Ad dictum enim hoc est ad eorum solatium, qui postea prædicantes verbum Dei, futuri erant vt seductores & veraces. Si enim seducere decipere est, nec Christus seductor, nec Apostolus eius, nec quisquam debet seductor esse Christianus. Si autem seducere alicuius aliquid ad aliud persuadendo ducere est, quærendum est vnde, & quo. Si à malo ad bonum, bonus seductor est. Si à bono ad malum, malus seductor est. In hanc ergo partem qua seducuntur homines de malo ad bonum, vt inam omnes seductores & vocemur, & simus, vt castigati, & non mortificati.

Non moriar, sed viuam, & narrabo opera Domini. Illi stragem funerum vbique facientes: Ecclesiam Christi mori arbitrabantur. Ecce nunc narrat opera Domini: vbique Christus, beatorum martyrum gloria est. Vicit vapulando ferientes, patiendos facientes, diligendo ferientes. Tamen cur tanta indigna per tulit corpus Christi, sanctorum Ecclesiam, populus in adoptionem, indicet nobis. *Emendans, inquit, emendauit me Dominus, & morti non tradidit me.*

Ex traß.

Psal. 117.

Psal. 117.

Quasi tristes, semper autem gaudentes, sicut egentes, multos autem locupletentes, tanquam nihil habentes, & omnia possidentes.]

Ex traß.

in Psal. 117

Et quædam animæ interior firmitas, vbi non frangitur. Quælibet tormenta, quælibet tribulationes, quælibet huius sæculi aduersitates sæuiant, illud quod Dominus in abscondito fecit, firmum in nobis est, frangi non potest, non cedit. A Domino autem facta est quædam firmitas patientiæ nostræ, de qua dicitur in alio Psalmo: *Venerunt a me Deo subiecitur anima mea, quoniam ab ipso est patientia mea.* Et attende Apostolum Paulum habentem intus hoc genus firmitatis.

Psal. 61.

Quasi tristes, inquit, semper autem gaudentes.]

Vnde quasi tristes? Contumelijs, opprobrijs, persecutionibus, flagellis, plagis, lapidationibus, carceribus, cathenis. Quis non eos tunc miseros existimaret? nec illi ipsi persecutores sæuierent in eos, nisi putarent miseros fieri persecutionibus suis. Illi enim eos ex sua infirmitate coniciebant, qui non habebant os absconditum interius. Illi vero qui habebant, hominibus foris tristes videbantur, intus autem gaudebant Deo, cui non erat absconditum os ipsorum, quod fecerat in abscondito. Aperit autem hoc os in abscondito factum à Domino, idem Apostolus Paulus his verbis. *Non solum autem, inquit, sed etiam gloriamur in tribulationibus.* Parum est quia non es tristis, & gloriaris? Sufficiat tibi tristem non esse. Parum est (inquit) Christianis. Tale os fecit mihi in abscondito, vt parum sit non frangi, nisi etiam glorijs. Vnde gloriaris in tribulationibus? *Scientes quia tribulatio patientiam operatur.* Vide quomodo formata sit illa firmitas intus in corde. *Scientes quia tribulatio patientiam operatur, &c.* Sic formatum atque firmatum est os illud absconditum, vt faciat nos etiam gloriari in tribulationibus.

Rom. 5.

Ibidem.

Vox lætitiæ & salutis, in tabernaculis iustorum. Vbi vocem mœroris & exitij putabant esse, qui in eorum corpora sæuiebant. Non enim sæuiebant in interiora gaudia sanctorum, de spe futura, Vnde & Apostolus dicit: *Quasi tristes, semper autem gaudentes.* Et iterum: *Non solum autem, sed etiam gloriamur, inquit, in tribulationibus.*

Ex traß.

in Psal. 117

Millia latantium. Spe enim sunt gaudentes, donec perducantur in finem, quem nunc expectent per patientiam. Mirifice autem cum dixisset, *Millia latantium,* continuo subiecit: *Dominus in illis.* Ne miremur quæ lætantur: *Dominus illis.* Nam *per multas tribulationes oportet nos introire in regnum Dei.* Sed *Dominus in illis,* id est estis quasi tristes, semper tamen gaudentes, nec iam ipso fine, quo nondum venerunt, sed spe sunt gaudentes, & in tribulatione patientes.

Rom. 5.

Ex traß.

in Psal. 67

Psal. 67.

Actuum 14.

Hic ergo quid? labor, pressura, tribulatio, tentatio. Nihil aliud speres, & nisi gaudium, in spe futura. Nam dicit Apostolus: *Semper gaudentes:* In tantis tribulationibus semper gaudemus, semper tristamur. *Semper gaudentes,* quia ipse dixit: *Quasi tristes, semper autem gaudentes.* Tristitia nostra quasi habet, gaudium nostrum non habet quasi, quia spes certa est. Quare tristitia nostra quasi habet? Quia sicut in somnijs transit. Si quis somnium indicat, addit quasi. Quasi sedebam, quasi loquebar, quasi prandebam, quasi equitabam, quasi disputabam. Totum quasi, quia cum euigilauerit, non inuenit quod videbat. Quasi thesaurum inueneram, dicit mendicus. Si quasi non esset, mendicus non esset. Sed quia quasi erat, mendicus est. Itaque modo qui ad lætitijs sæculares oculos aperiuunt, & corda claudunt, transit quasi eorum, & venit verum ipsorum. Quasi ipsorum felicitas est sæculi: verum ipsorum pœna est. Nostrum autem quasi tristitia est, gaudium non est quasi. Non enim ait Apostolus, *Quasi gaudentes, semper*

Rom. 12.

Ex traß.

in Psal. 48

autem tristes: aut quasi tristes, & quasi gaudentes: sed ait, *Quasi tristes, semper autem gaudentes.* Sicut egentes, & ibi inquit quasi multos autem ditantes. Et nihil habebat Apostolus, omnia sua dimiserat, diuitias nullas possidebat. Et quid secutus ait? *Quasi nihil habentes,* & ipsum nihil habere Apostoli quali nihil erat. *Et omnia possidentes.* Ibi non dixit quasi, quia quasi egebat, non autem quasi, sed verè multos ditabat. Quasi nihil habebat: non autem quasi, sed verè omnia possidebat.

In ea societate beatus Ioannes perceperat centuplum ubi nemo dicebat aliquid suum, sed erant illis omnia communia, sicut in Apostolorum actibus scriptum est: Sic enim Apostoli erant *quasi nihil habentes, & omnia possidentes.*

Os nostrum patet ad vos o Corinthij, cor nostrum dilatatum est: Non angustiastimini in nobis, angustiastimini autem in visceribus vestris.]

Latitudo mandati charitas est, quia ubi charitas est, non sunt angustiae. In ipsa latitudine erat Apostolus, cum diceret: *Os nostrum patet ad vos, o Corinthij, cor nostrum dilatatum est, non angustiastimini in nobis.* Ideo ergo latum mandatum tuum valde. Quod est latum mandatum? *Mandatum nouum do vobis, vt vos inuicem diligatis.* Charitas ergo non angustatur. Vis non angustari in terra? In lato habita. Quicquid enim tibi fecerit homo, non te angustat, quia illud diligis, quod non nocet homo.

Eandem autem habentes remunerationem, tanquam filijs dico dilatamini & vos.]

Cordis dilatatio, iustitiae est & delectatio, hoc munus est Dei, vt in praeceptis eius, non timore poenae angustemur, sed dilectione & delectatione iustitiae dilatamur. Hanc enim nobis promittit latitudinem, dicens: *Habitabo in eis & deambulabo.* Quam enim latum est, ubi ambulat Deus. In hanc latitudinem diffunditur charitas in cordibus nostris, per Spiritum sanctum qui datus est nobis.

Nolite iugum ducere cum infidelibus. Quae enim participatio iustitiae cum iniquitate? aut quae societas luci ad tenebras? Quae autem conuentio Christi ad Belial?]

Nulla participatio est iustitiae & iniquitati, non solum quae foris, sed etiam quae intus est. *Nouit enim Dominus qui sunt eius,* & recedat ab iniquitate omnis qui inuocat nomen Domini. Nulla etiam conuentio est luci in tenebris, non solum quae foris, sed etiam quae intus sunt: *Qui enim odit fratrem suum, ait Ioannes, in tenebris est vsq; adhuc.*

Si dixerimus, quia societatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mentimur. Habes & Apostolum Paulum dicentem: *Aut quae societas luci ad tenebras? Dicis te societatem habere cum Deo, & in tenebris ambulas, & Deus lux est: & tenebrae in eo non sunt vllae.* Quomodo ergo societas luci & tenebris? Iam ergo dicat sibi homo. Quid faciam? Vnde ero lux? In peccatis & iniquitatibus viuo. Quasi subrepat quaedam desperatio & tristitia. Salus nulla est, nisi in societate Dei. *Deus lux est, & tenebrae in eo non sunt vllae.* Quid ergo faciemus fratres mei? Societas cum Deo habenda est, alias spes vitae aeternae nulla est. *Deus autem lux est, & tenebrae in eo non sunt vllae.* Iniquitas autem tenebrae sunt. Iniquitatibus premimur, ne societatem cum Deo habere possimus. Quae ergo spes? Quid facimus de peccatis? *Et sanguis Iesu Christi filij eius, purgabit nos ab omni delicto.* Magnam securitatem dedit Deus?

Aut quae pars fideli cum infideli? Qui autem consensus templo Dei cum idolis.]

Profecto dicturi sunt homini. Templum Dei futurus es cum baptismum acceperis. Dicit autem Apostolus: *Quae compositio templi Dei cum idolis? Quare ergo non vident in similitudinem esse dictum: membrum Christi futurus es, cum acceperis baptismum, non possunt Christi membra esse membra meretricis.* Quis & Apostolus hoc loco dicit, qui & alio loco: *Nolite, inquit, errare, neq; fornicatores, neq; idolis seruientes,* & cuncta quae illic enumerat, *regnum Dei possidebunt.* Cur ergo ad baptismum, idolis seruientes non admittimus, & fornicatores admittendos putamus, cum & his, & cunctis malis dicat: *Et haec quidem fuistis, sed abluti*

estis, sed sanctificati estis, in nomine Domini nostri Iesu Christi, & in Spiritu Dei nostri? Quid igitur causa est, vt cum potestas patet vtrunq; prohibendi venientem ad baptismum, permittam fornicarium permanere: & non permittam idolis seruientem? cum & illis dici audiam, Et haec quidem fuistis, sed abluti estis.

Vos enim estis templum Dei viui sicut dicit Deus. Quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos: & ero illorum Deus: & ipsi erunt mihi populus.]

Si consideremus antegratiam Dei quid fuerimus, & per gratiam Dei quid esse coeperimus, profecto sicut dicit Apostolus, *templum Dei viui sumus.* Propter quod dicit Deus: *Inhabitabo in illis, & deambulabo.* Deambulabit autem in nobis praesentia maiestatis, si latitudinem inuenit charitatis. Ad hoc nos exhortans Apostolus ait: *Dilatamini ne sitis iugum ducentes cum infidelibus.* Si dilatamur, deambulabit in nobis Deus. Sed vt dilatamur: operetur in nobis ipse Deus. Si enim latitudinem charitas facit: quae non nouit angustias: videte quia Deus sibi in nobis latitudinem facit, ipso dicente Apostolo: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.* Propter hanc latitudinem inquam in nobis deambulabit Deus.

Propter hoc exite de medio eorum, & separamini dicit Dominus: & immundum ne tetigeritis: & ego recipiam vos: & ero vobis in patrem: & vos eritis mihi in filios, & filias, dicit Dominus omnipotens.

Ecce inquit dicit Propheta, *Recedite, exite inde, & immundum ne tetigeritis.* Quomodo ergo malos pro pace tolerabimus, a quibus exire, & recedere iubemur, ne tangamus immundum? Nos istam recessionem spiritaliter intelligimus: illi corporaliter. Nam & ego clamo cum Propheta: & qualiacunq; sumus vasa, vitur nobis Deus in dispensatione vestra. Clamamus & nos: & dicimus vobis: *Recedite, & exite inde, & immundum ne tetigeritis,* sed contactu cordis, non corporis. Quid est enim tangere immundum nisi consentire peccatis? Quid est autem exire inde, nisi facere quod pertinet ad correptionem malorum, quantum pro vniuscuiusque gradu atque persona, salua pace fieri potest? Displicuit tibi quod quisque peccauit: non tetigisti immundum, redarguisti, corripuisti, monuisti, adhibuisti etiam si res exegit congruam, & quae vnitatem non violet, disciplinam: existi inde. Attendite in facta sanctorum: ne forte nostra videatur interpretatio. Quomodo ergo verba intellexerunt sancti: sic vtiq; intelligenda sunt. *Exite inde,* dicit Propheta. Prius visitata ipsius verbi consuetudine assero istam sententiam: & postea ostendo non meam: Plerunq; accusantur homines: & cum accusati fuerint, defendunt se. Cum autem se ille qui accusatur homo, rationabiliter, iusteque defendit: qui audiunt dicunt: *Exijt inde.* Quomodo inde exijt? Ratione reddita, & defensione iustissima, hoc est quod faciebant sancti, quando excutiebant puluerem de pedibus aduersus eos, qui sibi pacem nunciatam non accipiebant. Exijt inde speculator, cui dictum est: *Speculatorem posui te domus Iſraeſ.* Illi enim dicitur: *Si dixeris iniquo, & non se auerterit ab iniquitate, & a via sua, ille iniquus in sua iniquitate morietur, & tu animam tuam liberabis.* Hoc si facit, exit inde: non separatione corporis, sed defensione operis sui, fecit enim iste quod faciendum fuit: etiam si ille non obtemperauit, cui obtemperandum fuit. Hoc est *exite inde.* Clamauit ista Moyses: clamauit Eſaias: clamauit Hieremias: clamauit Ezechiel. Videamus si hoc ipsi fecerunt: si dimiserunt populum Dei: & se ad gentes alias transtulerunt. Quam multa, & quam vehementer Hieremias increpauit in peccatores & sceleratos populi sui: inter eos tamen erat, vnum cum illis templum intrabat, eadem Sacramenta celebrabat, sed clamando in ea hominum sceleratorum congregatione vivebat: sed clamando exibat inde.

Hoc est exire inde, hoc est immundum non tangere: & voluntate non consentire: & ore non parcere. Certe manifestum est iam prudentiae vestrae, quomodo accipienda sunt omnia talia testimonia scripturarum: vt quando scriptura sonat debere nos recedere a malis: non aliud in-

Ibidem.

Ex serm. de ver. Apostoli. Leuit. 26.

Rom. 5. Esai. 52.

Ex serm. de ver. Euang. 13.

Luc. 10. Ezech. 3.

Extr. ff. de iur. iur. l. 1. §. 4.

Extr. ff. de iur. iur. l. 1. §. 4.

Extr. ff. de iur. iur. l. 1. §. 4.

Qu. 5.

Ex lib. de iur. iur. l. 1. §. 4.

Ioan. 2.

Extr. ff. de iur. iur. l. 1. §. 4.

Ibidem.

1. Cor. 6.

23. qu. 4. Tolerandum.

Esa. 52.

telligere iubeamur, nisi ut corde recedamus, ne maius malum in separatione bonorum committamus, quam in malorum coniunctione fugiamus, sicut ipsi Donatista fecerunt. Certe manifeste dixit Propheta: *Recedite, exite inde, & immundum ne tetigeritis.* Ego ut intelligam quod dixit, attendo quod fecit: facto suo mihi exposuit dictum suum. Dixit *recedite.* Quibus dicit? Vtique iustis. A quibus ut recederent dixit? Vtique à peccatoribus & iniquis. Quæro à talibus utrum ipse recesserit, inuenio quod non recesserit. Ergo aliter intellexit. Nam utique prior faceret quod precepit. Recessit corde: ebiurgauit atque arguit: continendo se à consensu, non tergit immundum. Obiurgando autem exiit liber in conspectu Dei: neque sua Deus peccata imputat, quia non fecit: neque aliena quæ non approbavit: neque negligentiam, quia non tacuit: neque superbiam, quia in unitate permanit.

23. qu. 4.
Ecce in-
quius.

Sic ergo fratres mei, quotquot habetis inter vos, qui adhuc amore sæculi prægrauantur, auaros, periuros, adulteros, speciatiores nugarum, consultores mathematicorum, fanaticorum, augurum, aruspicum, ebriosos, luxuriosos quicquid inter vos malorum esse nostis, quantum potestis improbate, ut corde recedatis: & redarguite, ut inde exeatis: & nolite consentire, ut immundum non tangatis.

CAPVT VII.

Ex tract.
Psal. 142.

HAs ergo habentes promissiones charissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus: perficientes sanctificationem in timore Dei. Capite nos. Neminem lesimus: neminem corripimus: neminem circumuenimus. Non ad condemnationem vestram dico. Prædiximus enim: quod in cordibus nostris estis ad commoriendum & ad conuiuendum. Multa mihi fiducia est apud vos: multa mihi gloriatio pro vobis: repletus sum consolatione: super abundo gaudio in omni tribulatione nostra. Nam & cum venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra: sed omnem tribulationem passi sumus, foris pugna: intus timores. Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus in aduentu Titii. Non solum autem in aduentu eius: sed etiam in consolatione qua consolatus est in vobis: referens nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram amulationem pro me, ita ut magis gauderem.]

Psal. 54.

Iudas filius sponi: persequens sponsum, hoc tunc contigit: & futurorum exemplum præmissum est. Multos enim falsos fratres passura erat Ecclesia: ut adhuc & vsque in finem sponsum illum filius persequeretur. Si enim inimicus exprobrasset mihi, sustinuissem utiq; (ait) & si is qui oderat me, super me magna locutus fuisset, abscondissem me utiq; ab eo. Quis est inimicus? Quis est qui oderat me, qui dicit, quis est Christus? Homo fuit Christus, nec viuere potuit, cum vellet viuere: & mortuus est inquit nolens: & vincetus, & crucifixus, & occisus. Apertus iste inimicus est ait Christus, odit me, apertas mihi indicit inimicitias, facile est istum vel tolerare: vel euitare. Quid facio de Absalon? Quid facio de Iuda? Quid de falsis fratribus? Quid de malis filiis, & tamen filiis? Qui non contra nos blasphemant Christum, sed nobiscum adorant Christum, & in nobis persequuntur Christum. Abscondis enim te à pagano: intrans Ecclesiam. Quando autem & ibi inuenis quod timeas, quid quaris, ubi te abscondas? Denique ille ipse Apostolus, qui gemit in periculis à falsis fratribus: foris, inquit, pugna, intus timores. Si ergo is qui oderat me, super me magna locutus fuisset, absconderam me utiq; ab eo. Tu vero vnanimis nimis. Vnanimem dixit ranquam vnum in Christo. Est ergo Ecclesia quod ferat foris, gemat intus: inimicos tamen suos deputet intus & foris: foris facilius euitabiles: intus difficilius tolerabiles.

Psal. 54.

Quoniam & si contristati vos in Epistola: non me pœnitet. Et si pœniteret videns quod Epistola illa: & si ad horam vos contristauit, nunc gaudeo, non quia contristati estis: sed quia contristati estis ad pœnitentiam. Contristati enim estis secundum Deum: ut in nullo detrimentum patiamini ex nobis.]

Ex lib. de
ciu. Dei 14

Psa tristitia reperitur in bono. Nam laudat Apostolus Corinthios: quod contristati fuerint secundum Deum. Ita enim dicit: Videns quod Epistola illa et si ad horam contrista-

uit vos: nunc gaudeo: non quia contristati estis, sed quia contristati estis in pœnitentia. Contristati enim estis secundum Deum, ut in nullo detrimentum patiamini à nobis.

Qua enim secundum Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur, sæculi autem tristitia mortem operatur. Ecce enim hoc ipsum secundum Deum contristari vos quantum in vobis operatur sollicitudinem, sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed amulationem, sed vindictam. In omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse negotio. Igitur & si scripsi vobis, non propter eum qui fecit iniuriam, nec propter eum qui passus est, sed ad manifestandam sollicitudinem nostram quam habemus pro vobis coram Deo, ided consolati sumus. In consolatione autem vestra abundantius magis gauisi sumus super gaudio Titii, quia relictus est spiritus eius ab omnibus vobis. Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum, non sum confusus, sed sicut omnia vobis in veritate locuti sumus, ita & gloriatio nostra, quæ fuit ad Titium, veritas facta est, & viscera eius abundantius in vobis sunt, reminiscens omnium vestrum obedientiam, quomodo cum timore, & tremore excepistis illum. Gaudeo quod in omnibus confido in vobis.]

Ecce enim id ipsum secundum Deum contristari quantum perfecit in nobis indultriam. Iuxta scripturas igitur sanctas, sanamque doctrinam ciues sanctæ ciuitatis Dei, in huius vitæ peregrinatione secundum Deum viuentes, ætunt, cupiunt, gaudent, dolent. Et quia rectus est amor eorum: istas omnes affectiones rectas habent.

AEnid. 6

CAPVT VIII.

Notam autem facimus vobis fratres gratiam Dei quæ data est in Ecclesijs Macedonia, & quod in multo experimento tribulationis abundantia gaudij ipsorum fuit, & altissima paupertas eorum abundauit in diuitias simplicitatis eorum. Quia secundum virtutem testimonium illis reddo, & supra virtutem voluntarij fuerunt, cum multa exhortationes obsecrantes nos gratiam & communicationem ministerij quod sit in sanctos. Et non sicut sperauimus, sed semetipsos dederunt primum Domino, deinde nobis per voluntatem Dei, ita ut rogarem Titum, ut quemadmodum cepit, ita & perficiat in vobis etiam gratiam istam. Sed sicut in omnibus abundatis fide, spe, & sermone, & scientia, & omni sollicitudine, insuper & charitate vestra in nos, ut in hac gratia abundetis. Non quasi imperans dico, sed per aliorum sollicitudinem etiam vestra charitatis ingenium bonum comprobans. Scitis enim gratiam Domini nostri Iesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est cum esset diues, ut illius inopia vos diuites essetis. Et consilium in hoc do. Hoc enim vobis vile est, qui non solum facere, sed & velle cepistis ab anno priore. Nunc vero & facti perscitate, ut quemadmodum promptus est animus voluntatis, ita sit & perscicendum ex eo quod habetis. Si enim voluntas prompta est, secundum id quod habet accepta est, non secundum id quod non habet. Non enim ut alijs sit remissio, vobis autem tribulatio.]

Propter nos, inquit, pauper factus est, cum esset diues. Quomodo pauper? Nam quomodo diues, quis non videt? Vnde enim homines sunt diuites? Puto auro, argento, familia, terra, sed omnia per ipsum facta sunt. Quid ergo illo ditius: per quem factæ sunt diuitiæ, & illæ quæ non sunt veræ diuitiæ? per illum enim & illæ diuitiæ: ingenium, memoria, vita ipsius corporis sanitas, sensus, confirmatioque membrorum. Etenim cum hæc salua sunt: & pauperes diuites sunt. Per illum & illæ maiores diuitiæ: fides, pietas, iustitia, charitas, castitas, mores boni. Nemo enim & has habet: nisi per eum qui iustificat impium. Ecce quam diues, quis enim diues? Qui habet quod vult alio faciente, an qui facit quod vult, & alium habentem? Puto ditior ille qui fecit quod habes, quia quod ille habet tu non habes. Nimirum si interrogas, & non expauescis? diuitiæ sunt. In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt: & sine ipso factum est nihil. Qui ista dixit, cum diceret diues erat: quanto magis ille de quo dicebat, in principio erat verbum? & non qualecunque verbum, sed verbum Deus: & non vbiunque: sed apud Deum, & non vacans: sed omnia per ipsum facta sunt. Respice & illam vocem: Ego seruus tuus, & filius ancillæ tuæ.

Ex tract.
Psal. 107.
Ioan. 1.

Ioan. 1.

Attende ancillam illam castam, & virginem & matrem. Ibi enim accepit paupertatem nostram: ubi forma serui indutus est: semetipsum exinanens: ne diuitias eius expauesceres: & ad eum accedere cum tua mendicitate non auderes. Ibi accepit inquam formam serui: ibi nostra indutus est paupertate. Ibi se pauperavit: ibi nos ditauit.

Quis enim hominum omnes thesauros sapientiae nouerit in Christo occultos, atque in paupertate carnis eius absconditos? Quia propter nos pauper factus est cum diues esset: ut illius paupertate ditaremur. Cum enim mortalitatem assumeret, mortemque consumeret, in paupertate se ostendit. Sed diuitias dilatas promisit: non ablatas amisit.

Non ait pauper factus est: cum diues fuisset, sed pauper factus est, cum diues esset. Paupertatem assumpsit: & diuitias non amisit. Intus diues, foris pauper. Latens Deus in diuitiis, apprensus homo in paupertate. Vide diuitias eius. In principio erat uerbum, & uerbum erat apud Deum, & Deus erat uerbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt. Quid ditius eo per quem facta sunt omnia? Aurum habere potest diues, creare non potest. Cum itaque ista diuitiae eius commendata essent, uide paupertatem eius. Et uerbum caro factum est, & habitauit in nobis. Hac eius sumas paupertate ditati, quia in sanguine eius qui manauit de carne eius, quod uerbum caro factum est, & habitauit nobis, confessus est faccus peccatorum nostrorum. Per sanguinem illum abieciimus pannos iniquitatis, ut indueremus stolam immortalitatis. Omnes ergo diuites boni fideles, nemo se contemnat. Pauper in cella, diues in conscientia, securior dormit in terra, quam auro diues in purpura. Ibi non excitat sollicitudo maligna, compuncto corde de scelere. Serua diuitias in corde tuo, quas tibi contulit paupertas Domini tui immo ipsum adhibebis custodem. Ne pereat de corde quod dedit, seruet ipse qui dedit.

Sed ex aequalitate in presenti tempore, uestra abundantia illorum inopiam suppleat, ut & illorum abundantia uestra inopia sit supplementum: ut fiat aequalitas, sicut scriptum est. Qui multum, non abundauit: & qui modicum, non minorauit.]

Ex tractatu Pfalm. 121.

ILLI iudicabunt de quibus dictum est, ut fiant amici de mammona iniquitatis, ut & ipsi, inquit, recipiant uos in aeterna fabrica. Sancti sedebunt cum Domino, attendent qui fecerunt misericordiam, & essument illos separatos in dextram in regnum caelorum, & ipsa est pax Hierusalem. Quae est pax Hierusalem? Ut opera misericordiae corporalia iungantur operibus praedicationis spiritualibus, & fiat pax dando, & accipiendo. Ait enim Apostolus, qui rationem dati & accepti dicit esse istas elemosynas. Ait ergo: Si nos semper uobis spiritualia seminamus, magnum est si carnalia uestra metamus? Et de ipsa re ait alio loco:

Qui multum, non abundauit: & qui modicum, non defuit illi.]

Quare qui multum, non abundauit? Quia quod plus habebat dedit indigenti. Et quid est, qui modicum, non defuit illi? Quia accepit ab illo qui abundauit.

Ut fiat, inquit, aequalitas. Ipsa est pax de qua dicitur. Fiat pax in uirtute tua.

Gratias autem ago Deo qui dedit eandem sollicitudinem pro uobis in corde Titi: quoniam exhortationem quidem suscepit: sed cum sollicitior esset, sua uoluntate profectus est ad uos. Misimus etiam cum illo fratrem nostrum, cuius laus est in Euangelio per omnes Ecclesias: non solum autem, sed & ordinatus est ab Ecclesijs comes peregrinationis nostrae in hanc gratiam, quae ministratur a nobis ad Domini gloriam, & destinata uoluntatem nostram.]

Ex libro de opere Monachorum.

IN his uerbis apparet quantam, non solum curam sanctarum plebium esse uoluerit, ministrare necessaria sanctis Dei seruis, consilium in hoc dans, quia hoc magis illis, qui hoc faciebant, proderat, quam illis erga quos faciebant: illis enim aliud proderat, id est hoc erga se obsequio fra-

trū suorum sancte uti, nec propter hoc Deo seruire, nec illa sumere, nisi ad supplendam necessitatem, non ad pascedam pigritiam, sed etiam suam curam. B. Apostolus Paulus tantā dicit in hac ministratioe, quae nunc per Titum transmittetur, ut comitem peregrinationis suae, propter hoc commemoraret ordinatum ab Ecclesijs, boni testimonij, hominem Dei, cuius laus (inquit) in Euangelio est per omnes Ecclesias, & ad hoc dicit illum ordinatum comitem sibi, ut deuitaret hominum reprehensiones, ne sine testimonio sanctorum in hoc ministerio socium, tanquam sibi accipere, & in suos sinus conuertere, ab infirmis, uel impijs putaretur, quae accipiebat ad supplendas necessitates sanctorum per se offerenda, uel distribuenda indigentibus.

Deuitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine, quae ministratur a nobis in Domini gloriam. Prouidemus enim bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus. Misimus autem cum illis & fratrem nostrum quem probauimus in multis sepe sollicitum esse, nunc autem multo sollicitiorem: confidentia multa in uobis, siue pro Tito, qui est socius meus, & in uobis adiutor: siue fratres nostri Apostoli Ecclesiarum gloria Christi. Ostensionem ergo quae est charitatis uestrae, & nostra gloria pro uobis, in illos ostendite in faciem Ecclesiarum.]

VOBISCUM hic uiuimus, & propter uos uiuimus, & intentione, uotumque nostrum est, ut apud Christum uobiscum sine fine uiuamus. Credo autē ante oculos uestrōs esse conuersationem nostram, ut & nos dicere fortassis audeamus, quamuis illi multum impares, quod dixit Apostolus: Imitatores mei estote sicut & ego Christi. Etideo nolō, ut aliquis de nobis inueniat malē uiuendi occasionem.

Prouidemus enim bona. Ait idem Apostolus: Non solum Deo, sed etiam coram hominibus. Propter nos conscientia uestra sufficit nobis, propter uos fama uestra non pollui, sed pollere debet in uobis. Tenete quod dixi, atque distinguite. Duae res sunt, conscientia, & fama. Conscientia tibi, fama proximo tuo. Qui fidens conscientiae suae, negligit famam suam, crudelis est, maxime in hoc loco positus, de quo dicit Apostolus, scribens ad discipulum suum: Circa omnes te ipsum bonorum operum praebens exemplum.

CAPUT IX.

NAM de ministerio quod fit in sanctos, ex abundanti est mihi scribere uobis. Scio enim promptum animum uestrum: pro quo de uobis glorior apud Macedones: quoniam & Achaia parata est ab anno praeterito: & uestra amulatio prouocauit plurimos. Misimus autem fratres: ut ne quod gloriamur de uobis, euacuetur in hac parte: ut quemadmodum dixi parati sitis: ne cum uenerint Macedones mecum, & inuenerint uos imparatos, erubescamus nos, ut non dicamus uos in hac substantia. Necessarium ergo existimaui rogare fratres, ut perueniant ad uos: & praeparent repositam benedictionem hanc paratam esse: sic quasi benedictionem: non quasi auaritiam. Hoc autem dico. Qui parce seminat, parce & metet: & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. Vnusquisque prout destinauit in corde suo, non ex tristitia aut ex necessitate. Hilarem enim datorem diligit Deus. Potens est autem Deus omnem gratiam abundare facere in uobis, ut in omnibus semper omnem sufficientiam habentes abundetis in omni opus bonum.]

ITA ieiuna, ut in alio repraedisse gaudeas: propter orationes ut exaudiaris. Ibi enim ait: Adhuc loquentem te dicam, ecce adsum, si fegeris ex animo esurienti panem. Quia plerunque fit à tristibus, & murmurantibus, ut careant tædio interpellantis, non ut uiscera reficiant indigentis. Hilarem enim datorem diligit Deus. Si panem dederis trillibus: & panem & meritum perdidisti. Ergo ex animo fac: ut ille qui iubet, adhuc loquentem te dicat, ecce adsum.

Habet quandam pinguedinem suam anima uestra: & est quaedam saturitas pinguis sapientiae. Sapientia enim ista animae, quae caret macrescunt, & omnindita exiles sunt, ut in omnibus bonis operibus cito deficiant. Quare cito deficiunt in omnibus bonis operibus? Quia non

Ex ser. de
uita &
mor. cleri-
corum.
1. Cor. 11.

Titum 3.

Ex tractat.
Psalm. 42.
Esaias 58.

Ex tractat.
Psalm. 62.

habent pinguedinem saturitatis suæ. Audi Apostolum de pingui anima præcipientem, vt quisque benè operetur, qui ait: *Hilarem datorem diligit Deus. Quicquid facis. Si autem cum trillitia facis: fit de te, non facis.*

Psal. 90.

Sicut scriptum est: Dispersit, dedit pauperibus: iustitia eius manet in seculum seculi. Qui autem administrat semen seminanti: & panem ad manducandum præstabit: & multiplicabit semen vestrum, & auget incrementa frugum iustitiæ vestra: vt in omnibus locupletati abundetis in omnem simplicitatem: quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo.]

Ex tractat.

Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit: quæ preparauit Deus diligentibus se. Quanti valet hoc quod non videtur, & emittitur tanto, quantum quisque habere potuerit. Propter hoc ille sparsit: dedit pauperibus. Non videbat: & emebat. Sed ille thesaurum seruauit in cælo: qui esurire, ac sitire, in pauperibus dignabatur, in terra. Non mirum est igitur, si iustitia eius manet in seculum seculi: custode illo qui condidit secula.

Psal. 91.

Esaiæ 64.

Quoniam ministerium huius officij non solum supplet ea, quæ desunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino, per probationem ministerij huius: glorificantes Deum in obedientia confessionis vestra, in Euangelio Christi, & simplicitate communicationis vestra in illos, & in omnes: & in ipsorum obsecratione pro vobis desiderantium vos, propter eminentem gratiam Dei in vobis. Gratias ago Deo super inenarrabili dono eius.]

Ex lib. de

opere Mo-

naster.

Quanta pinguedine sanctæ lætitiæ sit perfusus Apostolus, dum loquitur de alterna indigentia, & de alterno supplemento indigentia provincialium Christi, & militum Christi: hinc de rebus carnalibus in illos: inde autem de spiritualibus in istos: vt exclamaret, & tanquam gaudiorum sagina eructaret dicens:

Gratias Deo super inenarrabili dono eius.]

Ita ergo non cessauit Apostolus, immò spiritus Dei possidens, & implens, & agens cor eius exhortari fideles, qui haberent huiusmodi substantiam, vt nihil deesset necessitatibus seruorum Dei, qui celsiorem sanctitatis gradum in ecclesia tenere voluerunt, vt spei secularis vincula cuncta præciderent, & animum liberum diuinæ militiæ dedicarent.

CAPVT X.

Ipsæ autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem & modestiam Christi: qui in facie quidem humilis sum inter vos, absens autem confido in vobis. Rogo autem vos ne præsens audeam per eam confidentiam quæ existimor audere in quosdam, qui arbitrantur nos tanquam secundum carnem ambulemus. In carne enim ambulantes non secundum carnem militamus: nam arma militia nostra non carnalia sunt, sed potentia Dei ad destructionem munitionum consilia destruentes, & omnem altitudinem extolentem se aduersus scientiam Dei, & in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi, & in promptu habentes vlcisci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit vestra obedientia. Quæ secundum faciem sunt videte. Si quis confidit sibi Christi se esse, hoc cogitet iterum apud se, quia sicut ipse Christi est, ita & nos. Nam etsi amplius aliquid gloriarus fuero de potestate nostra quam dedit nobis Dominus in adificationem, & non in destructionem vestram, non erubescam;

Vt autem non existimet tanquam terrere vos per epistolas, quoniam quidem epistole, inquit, graues sunt, & fortes, præsentia autem corporis infirma, & sermo contemptibilis, hoc cogitet qui eiusmodi est: quia quales sumus verbo per epistolas absentes: tales & presentes in facto. Non enim audeamus inferere, aut comparare nos quibusdam, qui seipsos commendant: sed ipsi in nobis nosmetipsos metientes, & comparantes nosmetipsos nobis. Nos autem non in immensum gloriamur, sed secundum mensuram regulæ, quæ mensura est nobis Deus mensuram pertingendi vsque ad vos. Non enim quasi non pertingentes ad vos superextendimus nos. vsque ad vos enim peruuenimus in Euangelio Christi, non in immensum gloriantes in alienis laboribus.

Spem autem habentes crescentiæ fidei vestrae in vobis magnificari secundum regulam nostram in abundantia etiam, in illa

quæ ultra vos sunt euangelizare, non in aliena regula in his quæ preparata sunt gloriarum. Qui autem glorietur, in Domino gloriatur. Non enim qui se ipsam commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat.]

Iste est Deus, qui propter deos alios solus ab impijs non colitur: & eueris dijs alijs, tam euidenter efficit, vt solus colatur: humiliata omni superba altitudine, quæ se aduersus Christum erexerat, pro idolis persequens, interficiensque Christianos.

Ex lib. de
consensu
Euangelij.

CAPVT XI.

Vtinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ: sed & supportate me. Aemulor enim vos Dei æmulatione.]

Dicendo æmulor vos, quid nisi æmulationem demonstrat suam? sed quia non tibi, sed Deo: idè addidit æmulatione Dei. Hanc quippe suo spiritu fidelibus suis inspirat Deus. Amoris enim est, non liuoris. Namque fuit causa, vt hic Apostolus diceret:

Ex tractat.
Psal. 118.

Respondi enim vos, inquit, vni viro virginem castam exhibere Christo. Timeo autem ne sicut serpens Euam seduxit veritatis suæ, sic & vestramentes corrumpantur, & excidant à simplicitate & castitate quæ est in Christo. Nam si is qui venit, alium Christum prædicat quem non prædicauimus, aut alium spiritum accipit quem non accepistis, aut aliud Euangelium quod non recepistis, rectè pateremini. existimo enim nihil me minus fecisse à magnis Apostolis. Et si imperitus sermone, sed non scientia. In omnibus autem manifestus sum vobis. Aut nunquid peccatum feci me ipsum humilians, vt vos exaltemini? Quoniam gratis Euangelium Dei euangelizauimus vobis, alias Ecclesias expoliavi, accipiens stipendia ad ministerium vestrum, & cum essem apud vos, & egerem, nulli onerosus fui. Nam quod mihi deerat suppleuerunt fratres qui venerunt à Macedonia, & in omnibus sine onere me vobis seruauimus, & seruaui. Est veritas Christi in me, quoniam hæc gloriatio non infringetur in me in regionibus Achaia. Quare? Quia non diligo vos? Deus scit. Quod autem facio, & faciam, vt amputem occasionem eorum qui volunt occasionem, vt in quo gloriantur inueniantur sicut & nos. Nam eiusmodi Pseudoapostoli sunt operarij subdoli transfigurantes se in Apostolos Christi. Et non mirum.]

Comedebat eum zelus domus Dei: quam tamen zelabat Christo non sibi. Sponsus enim sibi zelat sponsam suam. Amicus autem sponsi nõ sibi eam debet zelare: sed sponso. Apostolus amicus sponsi, zelat & ipse non sibi, sed sponso. Audi vocem zelantis: Zelo Dei vos zelo, dixit non meo, non mihi, sed zelo Dei. Vnde? Quomodo? Quam zelat? Vel cui zelat? Respondit enim vos vni viro, virginem castam exhibere Christo. Quid ergo times? Quare zelas?

Psal. 68.

Timeo, inquit, ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua: sic & vestri sensus corrumpantur à castitate quæ est in Christo. Respondi enim vos vni viro: virginem castam exhibere Christo.]

Ex tractat.
euangelij
secundum
Ioan. 13.

Habet ergo hic sponsam quam redemit sanguine suo: & cui pignus dedit spiritum sanctum: & eruit eam de mancipatu diaboli: mortuus propter delicta nostra: & resurrexit propter iustificationem nostram. Quis offert tanta sponsæ suæ? Licet offerant homines quælibet ornamenta terrarum, aurum, argentum, lapides preciosos, equos, mancipia, fundos, prædia: nunquid aliquis offert sanguinem suum? Si enim sanguinem suum sponsæ suæ dederit: non erit qui ducat uxorem: Dominus autem securus moriens, dedit sanguinem suum pro ea, quam resurgens haberet: quam sibi iam coniunxerat in vtero virginis. Verbum enim sponsus, & sponsa caro humana: & vtrumque vnus filius Dei: & idem filius hominis. Vbi factus est caput Ecclesiæ. Ille vterus virginis Mariæ, thalamus eius, inde processit tanquam sponsus de thalamo suo, sicut scriptura prædixit: & ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo.

Ex tractat.
euangelij
secundum
Ioan. 13.
Rom. 4.

Omnis Ecclesia virgo appellata est. Diuersa membra esse Ecclesiæ: diuersis donis pollere videtis, atq; gaudere. Alij coniugari, alia coniugata. Alij viduati vxoribus, vltra non querunt, alia viduata maritis, vltra non querunt. Alij integritatem ab ineunte ætate conseruant, alia virgi-

Psal. 28.

Ex tractat.
euangelij
secundum
Ioan. 13.

nitatem suam Deo deuouerunt. Diuersa sunt munera, sed omnes isti vna virgo est. Vbi ista virginitas? Non enim in corpore. In corpore paucarum foeminarum est, & si dici virginitas in viris potest, paucorum virorum sanctitas. Integritas etiam corporis est in Ecclesia, & honorabilis membrum est. Alia autem membra non in corpore, sed omnia in mente seruant virginitatem. Quae est virginitas metis? Integra fides, solida spes, sincera charitas. Hanc virginitatem timebat ille qui zelabat sponso, à serpente corrumpi. Sicut enim membrum corporis violatur in quodam loco, sic seductio linguæ violat virginitatem cordis. In mente non corrumpatur, quæ non vult sine causa tenere corporis virginitatem.

Paucum est virginitas in carne, omnium debet esse in corde. Virginitas carnis, corpus intactum: virginitas cordis, fides incorrupta. Ergo dicitur virgo tota Ecclesia. Nunc desponsata est Ecclesia, & virgo est ad nuptias perducenda, id est cum se continet à corruptione seculari. Illo autem tempore nubet: quo immensa mortalitate prætereunte, in mortali conceptione foerabitur.

Desponsauit, inquit, vos vni viro virginem castam exhibere Christo.

Vos, inquit, virginem à plurali ad singularem concludens. Ideo & virgines dici possunt, & virgo. Sed videmus nunc in enigmate, tunc autem facie ad faciem, & nunc ex parte, tunc autem ex toto. Ipsum autem in enigmate, & ex parte nunc in scripturis aliquid cernere, quod tamen sit secundum Catholicam fidem, ex illo pignore contingit, quod accepit virgo Ecclesia humili aduentu sponsi sui, quæ illo ultimo aduentu cum veniet in claritate, nuptura est, cum omnia facie ad faciem contuebitur. Dedit enim nobis pignus spiritum, sicut dicit Apostolus. Sponsus infans, de thalamo suo, id est vtero virginali, illæsa matris virginitate processit. Illic namque Dei filius humanam sibi dignatus est coniungere naturam, vt sibi capiti immaculato, immaculatum consociaret Ecclesiam, quam Paulus Apostolus virginem vocat, non solas in ea considerans virgines corpore, sed incorruptas deliderans omnium mentes.

Desponsauit, inquit, vos viro virginem castam exhibere Christo.

Ergo & Ecclesia imitans Domini sui matrem, quoniam corpore non potuit, mente tamen & mater & virgo est. Nullo itaque modo virginitatem matris suæ nascendo Christus ademit, qui Ecclesiam suam de fornicatione demonum redimendo, virginem fecit.

Timeo autem ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua: ita corrumpantur sensus vestri, & excidant à simplicitate quæ est in Christo Iesu.

Quid est quod timet? Ne virginitas sponsæ Christi, per astutiam diaboli corrumpatur. Timeo (inquit) ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua, sic & vestrae mentes corrumpantur à simplicitate, & castitate quæ in Christo. Reuera enim corrumpitur fides eorum, qui præponunt mendacium veritati. Qui ergo mendacium ædificant in hominibus, quid ab eis expellunt, nisi veritatem? Immittunt diabolus, excludunt Christum, immittunt adulterum, excludunt sponsum, paranympsi seculi, vel potius lenones serpentis. Ad hoc enim loquuntur, vt serpens possideat, Christum excludatur. Quomodo possidet serpens? Quando possidet mendacium, quando possidet falsitas, serpens possidet. Quando possidet veritas, Christus possidet. Ipse enim dixit: Ego sum veritas. De illo autem dixit: Et in veritate non stetit. Quia veritas in eo non est. Sic est autem veritas Christus, vt totum verum accipias in Christo. Verum verbum Deus, qualis patri, vera anima, vera caro, verus homo, vera natiuitas, vera passio, vera mors, vera resurrectio. Si aliquid horum dixeris falsum, intrat putredo, de veneno serpentis nascuntur vermes mendaciorum, & nihil integrum remanebit.

Serpens ergo ille adulterans, virginitatem corrumpendam non carnis, sed cordis inquirat. Sicut autem adulter homo lætatur in nequitia sua cum carnem corrumpit, sic diabolus lætatur cum mentem corrumpit. Sicut autem

patribus nostris aduersus leonem opus erat patientia, sic nobis aduersus draconem vigilantia: persecutio tamen siue à leone, siue à dracone nunquam cessat Ecclesiæ. & magis metuendus est cum fallit, quam cum sauit. Illo tempore cogebat Christianos negare Christum, tunc cogebat, nunc docet. Tunc ingerebat violentias, nunc insidias. Videbatur tunc fremens, lubricus nunc oberrans difficilè videtur.

Per hæreticos timens, Paulus ne ab eis corrumpetur Ecclesia à virginitate fidei quam gestat in corde, ait:

Timeo ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua, ita & mentes vestrae corrumpantur à castitate quæ in Christo.

Virginitatem corporis pauca foeminae habent in Ecclesia, sed virginitatem cordis omnes fideles habent. In ipsa fide virginitatem cordis timebat corrumpi à diabolo, quam quæ perdidit, sine causa sunt virgines corpore.

Corrupta corde quid seruat in corpore? Ad eam mulier Catholica præcedit virginem hæreticam. Illa enim non est virgo in corpore, illa mulier facta est in corde, & mulier non à marito, sed à serpente. Quid autem Ecclesiæ? Super aspitem & basiliscum ambulabit. Nolite quæstiones mirari hominum, quæ serpens sicut cancer; quemadmodum dixit Apostolus, sed custodite aures vestras, & virginitatem mentis vestrae, tanquam desponsati ab amico sponsi vni viro virginem castam exhibere Christo. Virginitas enim veltra in mente. Virginitas corporis in paucis Ecclesiæ, virginitas metis in omnibus fidelibus debet esse. Hanc virginitatem vult serpens corrumpere, de quo idem Apostolus ait:

Desponsauit enim vos vni viro virginem castam exhibere Christo: & timeo ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua: sic quoque & vestri sensus corrumpantur, & excidant à castitate quæ est in Christo Iesu.

Vestri, inquit, sensus, id est vestrae mentes, nam hoc magis proprium est. Sensus enim intelliguntur, & huius corporis, videndi, audiendi, odorandi, gustandi, tangendi. Mentis vestras timuit corrumpi Apostolus: vbi est fidei virginitas. Modò ergo anima virginitatem tuam conserua: fecundanda postea in amplexu sponsi tui. Sepite ergo, vt scriptum est, aures vestras spinis. Adhuc mulsit serpens: & non tacet: querit pollicitatione quadam scientiæ deiicere de paradiso Ecclesiæ, quem non permittat redire ad illum paradysum, vnde primo eiectus est. Quod gestum est in illo paradiso, hoc geritur in Ecclesia. Nemo nos seducat ab isto paradiso: sufficiat quod illac lapsi sumus: vel experti corrigamur. Ipse est serpens qui semper suggerit iniquitatem, & impietatem. Ipse aliquando promittit impunitatem: quemadmodum & ibi promittit dicēs: Nunquid morte moriemini? Ipse talia suggerit: vt modo male viuant Christiani. Nunquid omnes, inquit, perditurus est Deus? Nunquid omnes damnaturus est Deus?

Ille quidem serpens, id est, ille error hæreticorum qui tentat Ecclesiam, contra quem incantat Apostolus, cum dicit:

Metuo ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua, sic & vestri sensus corrumpantur.

Ille ergo error pectore, & ventre serpit, & terram manducat. Non decipit, nisi aut superbos, q sibi arrogat quod non sunt: aut desiderijs carnalibus implicatos, qui libenter audiunt, quicquid lasciuie faciūt: aut curiosos, qui terrena sapiunt, & spiritalia terreno oculo inquirunt. Ipse enim Satanas transfiguratur se in angelum lucis.

In societate sanctorum Angelorum nullo modo quidem metuimus, ne tales amici vel morte nos sua, vel deprauatione contristent: sed quia nobis non ea qua homines familiaritate miscerent, quod etiam ipsum ad ærumnas huius pertinet vitæ.

Ipse enim Satanas transfiguratur se in angelum lucis. Non est ergo magnum: si ministri eius transfigurentur velut ministri iustitiæ: quorum finis erit secundum opera ipsorum. Iterum dico: ne quis me putet insipientem. Alioquin velut insipientem accipite me: vt & ego modicum quid glorier. Quod loquor, non loquor secundum Deum: sed quasi in insipientia: in hac substantia gloria. Quoniam multi gloriantur secundum carnem: & ego gloriabor.

Ex tractat.
Psal. 90.

Psal. 90.

Ex serm.
quod erit.
modis Christi
suis intelligi
gatur.

Eccle. 28.

Gene. 3.

Ex lib. cõr.
Manich. 2.

Ex lib. de
ciuit. Dei.
19.

Libenter enim suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes.]
AD tentandos eos, quos ita vel erudiri opus est, vel decipi iustum est, magna Dei misericordia necessaria est, ne quisquam cum bonos angelos amicos se habere putat, habeat malos demones fictos amicos, eosque tanto nocentiores, quanto altiores, & fallaciores patiatur inimicos. Et cui magna ista Dei misericordia necessaria est, nisi magna humanae miseriae, quae ignorantia tanta premiatur, ut facile istorum simulatione fallatur? Neque enim sancti & fideles vnus veri Dei, summiq; cultores, ab eorum fallacis, & multiformi tentatione, securi sunt. In hoc enim loco in firmitatis, & diebus malignis, etiam ista sollicitudo non est inutilis: ut illa securitas, ubi pax plenissima, atque certissima est, delirio feruentiore quærat.

Ex libro Enchirid.
 Magis opus est iudicare, atque dignoscere, cum se *Satanas transfiguratus se velut angelum lucis: ne fallendo ad aliqua perniciofa deducat.* Nam quando sensus corporis fallit: mentem vero non mouet à vera rectaque sententiâ: qua quisque vitam fidelem gerit: nullum est in religione periculum: vel cum se bonum fingens, ea facit, siue dicit: quae bonis angelis congruunt: etiam si credatur bonus, non est error Christiana fidei periculosus aut morbidus. Cum vero per hæc aliena ad sua incipit ducere: tunc eum dignoscere, nec ire post eum, magna & necessaria vigilantia est. Sed quotus quisq; hominum idoneus est omnes mortiferos dosos eius euadere, nisi regat, atque tueatur Deus? Et ipsa huius rei difficultas adhuc est utilis: ne sit spes sibi vnusquisque, aut homo alter alteri, sed Deus omnibus. Id enim nobis potius expedire, prorsus piorum ambigit nemo.

Suffinetis enim si quis vos in seruitutem redigit: si quis deuorat: si quis accipit: si quis extollitur: si quis in faciem vos cadit. Secundum ignobilitatem dico: quasi nos infirmi fuerimus in hac parte. In quo quis audeat, (in insipientia dico) audeo & ego. Hebraei sunt, & ego Israelita sunt, & ego. Semen Abrahae sunt, & ego. Ministri Christi sunt, & ego. Ut minus sapiens dico: plus ego. In laboribus plurimus: in carceribus abundantius: in plagis supra modum: in mortibus frequentius. A Iudæis quinque quadragenas vna minus accepi. Ter virgis caesus sum: semel lapidatus sum: ter naufragium feci. Nocte & die in profundo mari sui. In itineribus sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in solitudine, periculis in mari.]

Facies est qua quisque cognoscitur, & legimus apud Apostolum: *Toleratis enim, si quis vos in seruitutem redigit, si quis deuorat, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem vos cadit.* Deinde continuo subiungit: *Secundum ignobilitatem dico, ut exponat quid sit in faciem cædi, hoc est contemni & despici.* Quod quidem non ideo dicit Apostolus, ut illos non sustineret, sed ut se magis, qui eos sic diligeret, ut se ipsum pro eis vellet impendi.

2. Cor. 12. Periculis in falsis fratribus: in labore & erumna: in vigilijs multis.]

In expositione epistolae ad Galat. Galat. 5. Galat. 2.
 Intelligendum est fuisse quosdam: qui cum vellet eis legis seruitutem persuadere: & viderent eos Pauli Apostoli auctoritate reuocari: dicerent etiam ipsum Paulum id sentire: sed non eis facile aperire voluisse sententiam suam: opportunissimè subiecit: *Ego autem fratres, si circumcisionem adhuc prædico: quid adhuc persecutionem patior?* Etiam ab ipsis patiebatur persecutionem: qui talia persuadere mollebantur, cum iam euangelium suscepisse viderentur. Quos tangit & alio loco, ubi ait: *Periculis in falsis fratribus, & hic in capite epistolæ, ubi dicit: Propter subintroductos autem falsos fratres, qui subintroserunt persecrari libertatem nostram, quam habemus in Christo IESV, ut nos in seruitutem redigerent.*

Ex lib. 2. de sermone Domini in Monte.
 In fame & siti: in ieiunijs multis: in frigore & nuditate.]
 In commemoratione tribulationum ac laborum suorum, Apostolus non tantum in carceribus & naufragijs atque huiusmodi multis molestiis, sed etiam in fame & siti, in frigore & nuditate se laborasse commemorat. Quod cum legimus, non existimemus Domini promissâ titubasse, ut famem & sitim pateretur Apostolus, & nuditatem quærens regnum & iustitiam Dei, cum dictum sit nobis:

Querite primum regnum Dei, & iustitiam eius, & hæc omnia aduenient vobis. Quandoquidem ista sicut adiutoria nouit ille medicus, cui semel nos totos commisimus, & à quo habemus promissionem vitæ presentis & futuræ, quando apponat, quando detrahat, sicut nobis iudicat expedire, quos consolâdos, & exercédos in hac vita, & post hanc vitâ in beata requie stabilîendos, atq; firmandos gubernat, & dirigit.

Præter illa quæ extrinsecus sunt: instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium Ecclesiarum.]

Qui apponit scientiam, apponit dolorem. Ecce abundet in te charitas, plus dolebis peccantem. Quotum in te maior charitas est, tantum amplius te torquetur quem toleras. Non torquetur tanquam irascentem illi, sed tanquam dolentem pro illo. Vide Paulum Apostolum quid patiebatur, vide inquam quid patiebatur.

Præter illa, inquit, quæ extrinsecus sunt.
 Dixit enim multa quæ patiebatur, & cœpit dicere interiora præter illa quæ extrinsecus erant, quæ patiebatur à malis persecutoribus Christi. Incursum in me quotidianus, sollicitudo omnium Ecclesiarum. Et vide qualis sit sollicitudo, quàm paterna: quàm materna. Vide quomodo cædebat, ut vindicaretur in omnes affectiones eius. Dicemus & affectiones eius, in quas vindicabat Deus.

Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non vror? Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor. Deus & pater Domini nostri IESV Christi scit, qui benedictus in secula, quod non mentior. Damasci prepositus gentis Aræ regis custodiebat ciuitatem Damascenorum, ut me comprehenderet, & per fenestram in sporta demissus sum per murum, & sic effugi manus eius.]

Quotum maior charitas, tantum maiores plagæ de peccatis alienis. Acceperat quidem ille stimulum carnis, angelum Satanæ, à quo colaphizaretur. Ecce quomodo propitius erat ei Deus, vindicans in omnes affectiones eius. Quæ sunt affectiones in quas sic vindicabat? Ipse exposuit, ipse dixit.

CAPVT XII.

SI gloriari oportet, non expedit quidem. Veniam autem ad visiones & reuelationes Domini. Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim, siue in corpore, siue extra corpus, nescio, Deus scit: raptum huiusmodi usque ad tertium caelum. Et scio huiusmodi hominem, siue in corpore, siue extra corpus, nescio, Deus scit: quoniam raptus est in paradysum, & audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui. Pro huiusmodi gloriabor, pro me autem nihil nisi in infirmitatibus meis. Nam & si voluero gloriari, non ero insipiens. Veritatem enim dicam. Parco autem: ne quis existimet supra id quod videt in me, aut aliquid audit ex me. Et ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ angelus Satanæ, ut me colaphizet.]

Tam perfectus erat, ut tamen timendum esset ne extolleretur. Nam non poneret Deus medicamentum ubi vulnus non esset. Et rogauit vt tolleretur. Aeger ille rogauit, ut auferretur medicamentum.

Propter quod ter Dominum rogavi, inquit, ut auferret eum à me.]

Id est stimulum carnis à quo colaphizabatur, aliquem forte dolorem corporis. Rogavi, inquit, ut auferret eum à me.]

Et dixit mihi: sufficit tibi gratia mea. Nam virtus in infirmitate perficitur. Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi. Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumelijs, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustijs pro Christo.]

Ego noui quem curo. Non mihi det qui ægrotaet consilium. Tanquam emplastrum mordax vrit te, sed sanat te. Rogat medicum ut tollat emplastrum, & non tollit nisi cum fuerit sanatum, quo posuerat. *Virtus in infirmitate perficitur.*

Cum homines à matribus concipiuntur, & formentur: iam formati autem parturiantur ut nascantur: potest mouere quod dictum est: *Quos iterum parturio donec firmetur Christus in vobis, nisi parturitionem hanc pro curarum*

Matt. 6. 1. Tim. 4. Extrat. Psal. 98. Eccle. 1.

1. Cor. 12.

In expositione epistolae ad Galat. Galat. 4.

angoribus positam intelligamus, quibus eos parturivit, vt nascerentur in Christo: & iterum parturit, propter pericula seductionis, quibus eos conturbari videt. Sollicitudo autem talium de illis curarum: qua se quodammodo parturit dicit: ramdiu esse poterit, donec perueniat in mensuram ætatis plenitudinis Christi: vt iam non moueantur omni vento doctrinæ. Non ergo propter robur & perfectionem dictum est: Quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis. Hanc autem parturitionem, aliis verbis alibi commendat, vbi dicit: Incursum in me quotidianus: sollicitudo omnium Ecclesiarum. Quis scandalizatur, & ego non vror?

Vrunt quodammodo omnes tribulationes: sed aliud est vri ad consumptionem: aliud est vri ad purgationem. Nam & Apostolus dicit: Quis scandalizatur, & ego non vror? Sed iste affectus purgabat eum magis: quia de charitate veniebat: & illæ tribulationes, quas iusti patiuntur: ad istam pertinent flammam frameam, quoniam in igne probatur aurum, & argentum, & homines acceptabiles in camino humiliationis. Et iterum: Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis. Ex ossa mea sicut in frixorio sunt confixa; Et ipsa ossa mea, & ipsa fortitudo mea, non sine tribulatione: non sine vltione. Ossa corporis Christi, fortitudo corporis Christi, vbi maior quam in sanctis Apostolis? Et tamen video ossa frigi. Quis scandalizatur, & ego non vror? Fortes sunt fideles boni intellectores verbi: videntes vt loquantur, loquentes vt audiant. Fortes planè sunt: sed omnes qui scandala patiuntur: frixorium illorum sunt. Est enim ibi charitas, & magis in ossibus, quæ interiora sunt omnibus carnibus, & portant omnes carnes. Verum si quisquam patitur aliquod scandalum, & in anima periclitetur: tantò os frigitur quantum amat. Desit amor, nemo frigitur. Absit charitas: & si membrò compago compatitur patiente vno membro: quomodo friguntur qui portant vniuersa ossa?

Damasci prepositus gentis Aretæ regis custodiebat ciuitatem Damascenorum, vt me comprehenderet, & per fenestram in sporta demissus sum per murum, & sic effugi manus eius.]

Vidi in epistola Paulum fugientem. Per murum in sporta summissus est: vt manus persequentis euaderet. Non ergo illi fuit cura de ossibus: quas lupus veniente desererebat? Fuit planè: sed eas pastori in celo sedenti orationibus commendabat: se autem vtilitati earum fugiendo seruabat, sicut quodam loco ait: Manere in carne necessarium propter vos. Ab ipso namque pastore omnes audierant: Si vos persecuti fuerint in vna ciuitate: fugite in aliam. O mercenarie lupum venientem vidisti, & fugisti. Respondet fortè, & dicit: Ecce hic sum: non fugi. Fugisti, quia tacuisti. Tacuisti, quia timuisti. Fuga animi timor est. Corpore stetitisti, spiritu fugisti. Quod ille nõ faciebat, qui dicebat: Et si corpore absens sum, spiritu vobiscum sum. Quomodo enim spiritu fugiebat, qui etiã corpore absens, fornicatores literis arguebat? Recolimus, inquit, verba dicentis: Cum autem persequerentur vos in ciuitate ista, fugite in aliam. Quis autem credat hoc, ista dominum fieri voluisse, vt necessario ministerio, sine quo viuere nequeunt, desererent greges quos suo sanguine comparauit? Nunquid hoc fecit ipse, quando portantibus parentibus in Aegyptum paruulus fugit, qui necdum ecclesias congregauerat, quas ab eo desertas fuisse dicamus? Nunquid quando Apollolus Paulus, ne illum comprehenderet inimicus, per fenestram in sporta summissus est, & effugit manus eius, deserta est quæ erat ibi Ecclesia, necessario ministerio, & nõ ab altis fratris ibidem constitutis, quod oportebat impletum est? Eis quippe volentibus hoc Apollolus fecerat, vt seipsum seruaret Ecclesiæ, quæ propriè persecutor ille quærebat. Faciebant ergo serui Christi ministri verbi, & sacramenti eius, quos præcepit, siue permisit. Fugiant omninò de ciuitate in ciuitatem, quando eorum quisquam specialiter à persecutoribus quæritur, vt ab aliis, qui non ita requiruntur, non deseratur Ecclesia, sed præbeant cibaria conferuis suis, quos aliter viuere nõ posse nouerunt. Cum autem omnium, id est Episcoporum, clericorum, & laicorum est commune periculum, hi qui aliis indigent, non

deserantur ab ijs quibus indigent. Aut igitur ad loca munita omnes transeant, aut qui habent necessitatem remanendi, non relinquuntur ab eis, per quos illorum est Ecclesiastica supplenda necessitas, vt aut pariter viuant, aut pariter sufferant, quod eos paterfamilias vult perpeti.

Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim, siue in corpore, siue extra corpus, nescio, Deus scit: raptum huiusmodi vsque ad tertium cælum: scio huiusmodi hominem siue in corpore, siue extra corpus, nescio: Deus scit: quoniã raptus est in paradysum, & audiuit aëreana verba quæ non licet homini loqui.]

Erat enim hæc eorum consuetudo, qui sacras nobis litteras ministrarent, vt quando ab aliquo eorum diuina narrabatur historia, cum ad seipsum veniret, tanquam de alio loqueretur, & sic se infereret ordini narrationis suæ, tanquam rerum gestarum scriptor, non tanquam sui ipsius prædicator. Nam hoc & sanctus Matthæus fecit. Qui cum in textu narrationis suæ venisset ad seipsum, Vidit, inquit, in teloneo sedentem quendam publicanum nomine Matthæum. & ait illi, Sequere me. Non dixit vidit me, & dixit mihi. Hoc fecit & beatus Moyses, ita de seipso tanquam de alio cuncta narravit. Inutilitatis Apostolus Paulus non in historia, vbi rerum gestarum suscipitur explicanda narratio, sed in epistola hoc fecit. Nam ita de seipso ait:

Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim, siue in corpore, siue extra corpus, nescio: Deus scit: raptum huiusmodi vsque ad tertium cælum.]

Quocirca quod etiam beatus Euangelista non ait, eram recumbens in sinu Iesu, sed ait, erat recumbens vnus ex discipulis, nostrorum autorum consuetudinem agnoscamus, potius quàm miremur. Quid enim deperit veritati, quando & res ipsa dicitur, & modo quodã dicendi incantia deuitatur? Hoc quippe narrabat, quod ad eius laudem maximam pertinebat.

Scio, inquit, hominem in Christo ante annos quatuordecim, siue in corpore, siue extra corpus, nescio, Deus scit: quia raptus est in paradysum, & audiuit ineffabilia verba, quæ non licet homini loqui. In his verbis primum quæ: i solet: quid dicat tertium cælum. Deinde vtrum illic voluerit intelligi paradysum: an postea quàm raptus est in tertium cælum, raptum se esse & in paradysum vbi cunq; sit paradysus: non vt hoc fuerit raptus in tertium cælum, quod in paradysum: sed prius in tertium cælum: & post inde in paradysum: cum & ipsum tertium cælum quod sit, non liquido appareat: vtrum in rebus corporalibus, an fortè in spiritalibus intelligendum sit. Restat ergo fortasse: vt quoniam mentiri non posset Apostolus: qui tanta cura egit, vt discerneret quid sciret, & quid nesciret: hoc ipsum eum intelligamus ignorasse, vtrum quando raptus in tertium cælum est, in corpore fuerit, quomodo est anima in corpore, cū corpus viuere dicitur, siue vigilantis, siue dormientis, siue in extasi à sensibus corporis alienata, an omninò de corpore exierit: vt mortuum corpus iaceret, donec peracta illa demonstratione membrum mortuis anima redederetur: & non quasi dormiens euigilaret, aut extasi alienatus denudò rediret in sensus, sed mortuus omnino reuiuisceret. Proinde quod vidit raptus in tertium cælum, quod etiã se scire confirmat, propriè imaginaliter. Sed quia ipsa à corpore alienatio, vtrum omnino mortuum corpus reliquerit: an secundum modum quendam viuentis corporis ibi anima fuerit, sed mens eius ad videnda vel audienda ineffabilia illius visionis arrepta sit, hoc incertum erat, idèd fortitan dixit siue in corpore, siue extra corpus nescio: Deus scit.

Quod autem nõ imaginaliter, sed propriè videtur, & non per corpus videtur, hoc est visione videtur, quæ ceteras cunctas superat. Ecce in hoc præcepto vno cum legitur, Diliges proximum tuum tanquam teipsum, tria occurrunt genera visionum. Vnum per oculos, quibus ipse literæ videntur, alterum per spiritum hominis, quo proximus & absens cogitatur, tertium per contuitum mentis, quo ipsa dilectio intellecta conspicitur. In his tribus generibus illud primum manifestum est omnibus. In hoc enim videtur cælum & terra, & omnia quæ in eis conspiciunt oculis nostris. Nec illud alterum quo absentia corporalia cogitantur, insinuare difficile est, ipsum quippe cælum &

Ex vrbana
in euangel.
secundum
Ioan. 58.

Matt. 9.

Ioan. 13.

Ex lib. ad
Genesi li-
teram.

Deut. 6.

terram, & quæ in eis videre possumus, etiam in eis constituti cogitamus, ubi nihil videntes oculis corporis, animo tamen corporales imagines intuemur, seu veras, sicut ipsa corpora videmus, & memoria retinemus, seu fictas, sicut cogitatio formare potuerit. Aliter enim cogitamus Carthaginem quam nouimus, aliter Alexandriam quam non nouimus. Tertium verò illud quo dilectio intellecta conspicitur, eas res continet, quæ non habent imagines sui similes quæ nõ sint quod ipsæ. Nam arbor, vel homo, vel sol, & quæcunque alia corpora, siue cælestia, siue terrestria, & præsentia videntur in suis formis, & absentia cogitantur imaginibus animo impressis, & faciunt duo genera visorum, vnum per corporis sensus, alterum per spiritum quo illæ imagines continentur. Dilectio autem nunquid aliter videtur præsens in specie qua est, & aliter absens in aliqua imagine sui simili? Non vtique, sed quantum mente cerni potest ab alio magis, ab alio minus, ipsa cernitur. Si autem aliquid corporalis imaginis cogitatur, non ipsa cernitur. Hæc sunt tria genera visionum. Primum ergo appellamus corporale, quia per corpus percipitur, & corporis sensibus exhibetur. Secundum spiritale: quicquid enim corpus non est, & tamen aliquid est, iam recte spiritus dicitur. Et vtique non est corpus quamuis corpori similis sit, imago absentis corporis, nec ille ipse obtutus quo cernitur. Tertium vero intellectuale, ab intellectu. Triâ igitur ista genera visorum, corporale, spiritale, & intellectuale, sigillatim consideranda sunt, vt ab inferioribus ratio ad superiora conscendat. *Vidit rex Balthasar articulos manus scribentis in pariete, continuoque per corporis sensum, imago rei corporaliter factæ spiritui eius impressa est, atque ipso viso facta, ac præterito, illa in cogitatione permansit. Videbatur in spiritu, & non intelligebatur. Nec tunc intellectum erat hoc signum, cum corporaliter fieret, atque oculis corporalibus appareret. Iam tamen signum esse intelligebatur, id habens ex mentis officio, & quia requirebatur quid significaret, etiam ipsam inquisitionem vtique mens agebat. Quo non comperto Daniel accessit, & spiritu prophetico mente illustrata, perturbato regi, quid illo signo portenderetur aperuit, ipse potius propheta per hoc genus visionis, quod mentis est proprium, quam ille qui signum factum corporaliter viderat, & transacti eius imaginem in spiritu cogitando, cernebat, nec aliquid intellectu poterat nosse, nisi signum esse, & quid significaret inquirere. Vidit Petrus in alienatione mentis vas quatuor lineis alligatum submitti de cælo, plenum variis animalibus, cum audiuit & vocem, *Macta, & manduca. Qui cum redditus sensibus de visu disceptaret, ecce quos Cornelius miserat, nunciauit eos spiritus dicens: Ecce viri quarunt te, sed surge, descende, & vade cum illis, quia ego misi eos. Qui cum venisset ad Cornelium, quid in illa visione intellexerit, ubi audierat, *Qua Deus mundauit, tu ne communia dixeris, sic indicauit dicens: Sed mihi Deus ostendit, neminem communem, aut immundum hominem dicere. Cum ergo illum discum videret, alienatus à corporis sensibus, & illas voces, *macta, & manduca, & quæ Deus mundauit, tu ne communia dixeris, in spiritu audiebat: redditus autem sensibus corporis, id ipsum quod visum atque auditum memoria tenuerat, in eodem spiritu cogitando cernebat. Quæ omnia non corporalia, sed corporalium imagines erant, siue cum primum in ipsa alienatione visæ sunt, siue cum postea recordatæ, atque cogitatæ. Cum vero disceptabatur, & requirebatur, vt illa signa intelligerentur, mentis erat actio conantis, sed deerat effectus, donec annuntiati sunt, qui venerant à Cornelio. Hac ergo etiam corporali accedente visione, cum & Spiritus sanctus rursus in spiritu eius diceret, *vade cum eis, ubi & illud signum ostenderat, & impresserat voces, adiuta diuinitus mens intellexit, quid illis signis omnibus ageretur. His itaque, & huiusmodi rebus diligenter consideratis, factis apparet corporalem visionem referri ad spiritalem, eamque spiritalem referri ad intellectualem, quia illud mentis, atque intelligentiæ lumen, quo & ista inferiora diiudicantur, & ea cernuntur, quæ neque sunt corpora, nec vllas gerunt formas similes corporum, velut ipsa mens, &*****

Daniel. 3.

Actor. 10.

omnis animæ affectio bona, cui contraria sunt eius vitia, quæ rectè culpantur, atque damnantur in hominibus. Quo enim alio modo ipse intellectus nisi intelligendo conspicitur? Ita & *charitas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia, & cuncta huiusmodi, quibus propinquatur Deo, & ipse Deus ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia. Quamquam itaque in eadem anima fiant visiones, siue quæ sentiuntur per corpus, sicut hoc corporeum cælum & terra, & quæcunque in eis nota esse possunt, quemadmodum possunt, siue quæ spiritu videntur similia corporum, siue cum in mente intelliguntur, quæ nec corpora sunt, nec similitudines corporum, habent vtique ordinem suum, & est aliud alio præcellentius. Præstantior enim visio spiritualis, quam corporalis, & rursus præstantior intellectualis. Quapropter cum rapitur anima in ea visa, quæ spiritu cernuntur similia corporalibus, ita vt omninò à sensibus corporis auertatur amplius, quam in somno solet, sed minus quam in morte, iam diuinæ admonitionis est, & adiutorij, vt se non corpora, sed visa corporum similia, spiritualiter nouerit tenere, sicuti qui se in somnis videre, etiam antequam euigilant sciunt. Ibi si etiam videntur futura, ita vt omninò futura noscantur, quorum imagines præsentibus videntur, siue ipsa hominis mente diuinitus adiuta, siue aliquo inter ipsa visa quid significant exponente, sicut in Apocalypsi Ioannis exponebatur, magna reuelatio est, etiam si forte ignoret ille, cui hæc demonstrantur, vtum è corpore exierit, an adhuc sit in corpore, sed spiritu à sensibus corporis alienato ista videat. Potest enim sic arreptus id ignorare, si ei & hoc non ostendatur.*

Galat. 5.

Porro autem si quemadmodum raptus est à sensibus corporis, vt esset in istis similitudinibus corporum, quæ spiritu videntur, ita & ab ipsis rapiatur, vt in illam quasi regionem intellectualium, vel intelligibilium subuehatur, ibi sine vlla corporis similitudine perspicua veritas cernitur, nullis opinionum falsarum nebulis obfuscatur. Ibi virtutes animæ non sunt operosæ, ac laboriosæ. Neque opere temperatiæ, libido frenatur, aut opere fortitudinis toleratur aduersa, aut opere iustitiæ iniqua puniuntur, aut opere prudentiæ mala deuitantur, vna ibi & tota virtus est, amare quod videas, & summa scelicitas habere quæ ames. Ibi enim beata vita in fonte suo bibitur: vnde aspergitur aliquid huic humanæ vitæ, vt in tentationibus huius seculi, temperanter, fortiter, iustè, prudenterque viuatur. Propter illud quippè adipiscendum, ubi secura quies erit, & ineffabilis visio veritatis, labor suscipitur, & continendi à voluptate, & sustinendi aduersitates, & subueniendi indigentibus, & resistendi decipientibus.

Ibi videtur claritas Domini, non per visionem significantem, siue corporalem, sicut visa est in monte Sina: siue spiritalem, sicut vidit Elaias, vel Ioannes in Apocalypsi, sed per speciem, non per ænigmata, quantum eam capere humana mens potest, secundum assumentis Dei gratiam, vt os ad os loquatur ei quem dignum tali colloquio fecerit, non os corporis, sed mentis, sicut intelligendum arbitrator, quod de Moyse scriptum est. Concupiuerat namque sicut in Exodo legimus, videre Dominum, non vtique sicut viderat in monte, nec sicut videbat in tabernaculo, sed in ea substantia qua Deus est, nulla assumpta corporali creatura, quæ mortalis carnis sensibus præferretur, neque in spiritu figuratis similitudinibus corporum, sed per speciem suam, quantum eam capere creatura rationalis, & intellectualis potest, seu decata ab omni corporis sensu, ab omni signatiuo ænigmatate spiritus. Sicut scriptum est: *si ergo inueni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi temetipsum manifestè vt videam te, cum paulò superius legatur:*

Exod. 33.

Locutus est Dominus ad Moysen, facie ad faciem, sicut loquitur quis ad amicum suum. Sentiebat ergo quod videbat, & quod non videbat desiderabat. Nam & paulò post cum dixisset ei Deus, inuenisti enim gratiam in conspectu meo, & scio te præ omnibus. Respondit ei: Ostende mihi gloriam tuam. Nihil tamen concupiram, & desideratam Dei claritatem Moses videre meruisset: non in libro Numerorum diceret Deus

Ibidem.

ad Aaron, & Mariam fratres eius: *Audite vocem verborum meorum: Si fuerit prophet a vester in visione, illi Dominus cognoscatur. & in somno loquar illi, non ita quomodo famulus meus Moyses in tota domo mea fidelis est. Os ad os loquar ad illum. In specie, & non in enigmatate, & claritatem Domini vidit.* Neque enim hoc secundum substantiam corporis, quæ carnis sensibus præsentatur, intelligendum est. Vbi enim sic loquebatur ad Moysen facie ad faciem, contra in contra. Quando tamen ei dixit, ostende mihi teipsum: & nunc etiam ad ipsos quos obliuiscit, & quibus Moysi meritum ita præferrebat: sic loquebatur per creaturam corporalem præsentatam sensibus carnis. Illo ergo modo: in illa specie qua Deus est: longè ineffabiliter secretius & præsentius loquitur locutione ineffabili: vbi enim nemo viuens videt, vita ista qua mortaliter viuunt, in istis sensibus corporis, sed vbi ab hac vita quisque quodammodo moriatur, siue omnino exiens de corpore, siue auersus, & alienatus à carnalibus sensibus, vt merito nesciat sicut Apostolus ait, vtrum in corpore, an extra corpus sit, cum in illam rapitur, & subuehitur visionem. Quapropter si hoc tertium visionis genus, quod superius non solum omnino corporali, quo per corporis sensus corpora sentiuntur, verum etiam omni illo spiritali, quo similitudines corporum, spiritu non mente cernuntur, tertium calum appellauit Apostolus, in hoc videtur claritas Dei, cui videndæ corda mundantur, vnde dictum est: *Beati mundo corde, quia ipsi Deum videbunt.* Non per aliquam corporaliter vel spiritaliter figuratam significationem, tanquam per speculum in enigmatate, sed facie ad faciem. Quod de Moysse dictum est, *Os ad os*, per speciem scilicet qua Deus quicquid est, quantumcumque eum mens quæ non est quod ipse, etiam ab omni terrena labe mundata, ab omni corpore, & similitudine corporis alienata, & abrepta capere potest, à quo peregrinamur mortali & corruptibili onere grauati, quamdiu per fidem ambulamus, non per speciem, etiam cum hic iuste viuimus. Cur autem non credamus, quod tantò Apostolo doctiori gentium, rapto vsque ad istam excellentissimam visionem voluerit Deus demonstrare vitam, in qua post hanc vitam videndus est in æternum? Et cur non dicatur iste paradysus, excepto illo in quo corporaliter vixit Adam, inter ligna nemorosa atque fructuosa? Quando quidem & Ecclesia quæ nos congregat in charitatis sinum, paradysus dicta est, cum fructu pomorum. Sed figurate hoc dictum est, tanquam illo paradiso, vbi propriè fuit Adam, Ecclesia significata sit per formam futuri. Quanquam diligentius considerantibus fortassis occurrat illo paradiso corporali, in quo Adam corporaliter fuit, & istam vitam significatam sanctorum quæ nunc agitur in Ecclesia, & illam quæ post hanc erit in æternum, sicut Hierusalem, quæ interpretatur visio pacis, & tamen quædam terrena ciuitas demonstratur, significat Hierusalem matrem nostrâ, æternam in cælis, siue in his qui spe salui facti sunt, & quod non vident sperantes per patientiam expectant, secundum quod *multi filij desertæ magis quam eius quæ habet virum*, siue in ipsis angelis sanctis per Ecclesiam multiformis sapientiæ Dei, cum quibus post hanc peregrinationem sine labore & sine fine viuendum est. Si enim propriè quidam nemorosus quasi regio vbi animæ benè est: merito paradysus dici potest: non solum tertium cælum quicquid illud est quod profecto magnum, sublimiterque præclarum est, verum etiam in ipso homine, lætitia quædam bonæ conscientie paradysus est. Vnde Ecclesia in sanctis temperanter, & iustè, & piè viuentibus paradysus rectè dicitur, pollens affluentia gratiarum castisque delitiis, quandoquidem & in tribulationibus gloriatur de ipsa patientia spiritalem gaudens, quia secundum multitudinem dolorum in corde eius consolationes Dei iocundant animam eius. Si ergo cælum primum rectè accipimus hoc omne corporeum, generali nomine, quicquid est super aquas & terram, secundum autem in similitudine corporali, quod spiritu cernitur, sicut illud, vnde in animalibus plenus in extasi Petro discus ille summissus est: tertium verò quod mente conspicitur ita

secretæ & remota, & omnino abrepta à sensibus carnis, atque mundata, vt ea quæ in illo cælo sunt, & ipsam Dei substantiam, verbumque Deum, per quod facta sunt omnia, in charitate Spiritus sancti ineffabiliter valeat videre & audire, non incogruenter arbitramur & illuc esse Apostolum raptum, & ibi fortassis esse paradysum omnibus meliorem, & si dici potest paradysum paradysorum. Si enim animæ bonæ, lætitia in rebus bonis est, in omni creatura, quid ea lætitia præstantius, quæ in verbo Dei est, per quod facta sunt omnia?

Mouet quomodo ipsa Dei substantia videri poterit à quibusdam in hac vita positis, propter illud quod dictum est ad Moysen: *Nemo potest faciem meam videre & viuere.* Nisi quia potest humana mens diuinitus rapi ex hac vita ad angelicam vitam, antequam per ipsam commune mortem carne soluat. Sic enim raptus est qui *audiuit illic ineffabilia verba quæ non licet homini loqui.* Vbi vsque adeo facta est ab huius vitæ sensibus quædam intentionis auersio, vt siue in corpore, siue extra corpus fuerit, id est vtrum sicut solet fieri in vehementiore extasi, mens ab hac vita in illam vitam fuerit alienata, manente corporis vinculo, an omnino exolutio facta fuerit: qualis in plena morte contingit, nescire se diceret. Ita fit vt & illud verum sit, quod dictum est: *Nemo potest faciem meam videre, & viuere.* Quia necesse est abstrahi ab hac vita mentem quando in illius ineffabilitatem visionis assumitur, & non sit incredibile quibusdam sanctis, nondum ita defunctis, vt sepeliendâ cadauera remaneret, etiam istam excellentiam reuelationis fuisse concessam.

Et audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui.

Inter ipsos spirituales sunt vtique alij alij capaciores atque meliores, ita vt quidam illorum ad ea peruenerint quæ non licet homini loqui. Quæ occasione vani quidam Apocalypsim Pauli, quam sanitas Ecclesiæ non recepit, nescio quibus fabulis plenâ stultissimâ præsumptione finxerunt, dicentes hanc esse, vnde dixerat, raptum fuisse in tertium cælum, & illic audisse ineffabilia verba, quæ non licet homini loqui. Vtunque istorum tolerabilis esset audacia. Cum vero dixerit *quæ non licet homini loqui*, isti qui sunt qui hæc audeant impudenter & infeliciter loqui?

Intrauit in sanctuarium Dei, qui *audiuit ineffabilia verba quæ non licet homini loqui*: qui dixit quod posset hominibus dici, & tenuit apud se quod non posset dici. Ergo & audiat ad quod possumus, & credatur ad quod non possumus. Si illi diceremus rogamus te, explica magnitudinem ipsius, nonne fortè responderet nobis, non est valde magnus quem video, si à me potuit explicari?

Nam & si voluero gloriari: non ero insipiens, veritatem enim dicam.

Dicat se Dominum qui Dominus est, dicat verum qui veritas est: ne non dicam ego quod vtile est; dum tacet ille quod est. Beatissimus Paulus Apostolus non vtique vnigenitus filius, sed vnigeniti filij Dei seruus & Apostolus, non veritas sed particeps veritatis, ait liberè atque constanter: *Et si voluero gloriari, non ero insipiens, veritatem enim dicam.* Neque enim in seipso, sed in ipsa veritate quæ superior est ipso, humiliter & veraciter gloriaretur, quoniam & ipse præcepit, vt qui gloriatur, in Domino gloriatur. Ita ne, non timeret insipientiam si gloriari vellet amator sapientiæ, & in gloria sua timeret insipientiam ipsa sapientiæ? Non timuit arrogantiæ qui dixit: *In Domino laudabitur anima mea*, & in laude sua timeret arrogantiæ potestatis Domini? In quo laudabitur anima serui?

Et ne magnitudo reuelationum extollat me: datus est mihi stimulus carnis mee.

Nempè hic agnoscis Apostolum habentem magnitudinem reuelationum, & timentem elationis præcipitium. Vt ergo noueris quia & ipse Apostolus qui volebat & alios saluos facere, adhuc curabatur, sed magni pendis ipsius honorem, audi quid ei medicus appouerit ad timorem. *Et ne magnitudo*, inquit, *reuelationum extollat me.* Ecce iam possum dicere Paulo Apostolo: Ne extollaris sancte Apostole. Tunc extollaris adhuc cauendum est? Tunc ne extollaris adhuc timendum est? Quid mihi (inquit)

Ex lib. ad Paulinam de videnda Deo.

Ex tractat. Euangel. secundum Ioan. 25.

Ex tractat. euangel. secundum Ioan. 25.

Ex ser. de verb. Apost. ad Roman.

dicis tu? Audi quid sim, & noli altum sapere, sed time. Audi quomodo brevis agnus ingrediatur, vbi aries sic periclitatur.

In magnitudine, inquit, reuelationum mearum, ne extollar: datus est mihi stimulus carnis mee Angelus Satanae, qui me colaphizat.]

Qualem tumorem timuit, qui mordacissimum epithema accepit? Iam ergo modo dic quod tanta erat in illo iustitia, quanta est in angelis sanctis. Aut forte angelus sanctus in celo ne extollatur, accipit stimulum angelum Satanae à quo colaphizetur? Absit hoc de sanctis angelis suspicari, homines sumus: Apostolos sanctos homines agnoscamus, vasa electa, sed adhuc fragilia, adhuc in hac carne peregrinantes, nondum in caelesti patria triumphantes.

Ex lib. de natur. & grat.

Deus inquit, potest omnia sanare. Hoc utique agit vt sanet omnia, sed agit iudicio suo, nec ordinem sanandi accipit ab aegroto. Proculdubio quippe Apostolum firmum volebat efficere, cui tamen dicit: Virtus in infirmitate perficitur, & non ei torrens oranti aufert nescio quem stimulum carnis, quem sibi dicit datum, ne in magnitudine reuelationum extolleretur. Cetera enim vitia tantum in malefactis valent, sola autem superbia etiam in recte factis cauenda est. Vnde admonentur illi, ne dona Dei, suae potestati tribuendo, seseque extollendo, grauius pereant, quam si nihil operarentur boni, quibus dicitur: Cum timore & tremore vestram ipsorum salutem operamini. Deus enim est qui operatur in nobis & velle & operari probona voluntate.

Ecce nec iusto parcebat, vt eius virtutem in infirmitate perficeret, qui ei dederat colaphizantem angelum Satanae, nisi dicitis quod eum diabolus dederit, diabolus ergo agitabat ne magnitudine reuelationum Paulus extolleretur, & vt virtus eius perficeretur? Quis hoc dixerit? Ab illo igitur traditus erat iustus colaphizandus angelo Satanae, qui per eum tradebat & iniustos ipsi Satanae, de quibus idem dicit: Quos tradidi Satanae, vt discant non blasphemare.

1. Tim. 2.

Ex epist. ad Florentin. Iacob. 1. Psal. 50. Ibidem.

Sollicitissimè cauendum est docendo superbiae vitium, quod in discendo non ita est. Vnde sancta scriptura nos admonet dicens: Sit omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum. Et in Psal. ait: Auditui meo dabis gaudium & latitiam. Continuoque subiicit: Exultabunt ossa humiliata. Vidit enim in audiendo facillimè seruari humilitatem, quod difficile est in docendo. Quoniam necesse est vt doctor habeat superiorem locum, vbi laboriosum est obtinere, ne subrepat elatio. Vides ne quemadmodum periclitemur? à quibus hoc expectatur, vt non solum doctores simus, verum etiam cum simus homines, diuina doceamus. Isto autem periculo non tantum nos: Nam ad illum de quo dicturus sum, quid sumus nos? Nos ergo non tantum isto periculo, sed etiam ille doctor gentium periclitatum se esse testatur cum dicit:

Ne in magnitudine reuelationum mearum extollar, datus est mihi stimulus carnis mee. &c.]

Vnde & ipse Dominus timoris huius admirabilis medicus, Nolite, inquit, ab hominibus vocari Rabbi.

Matt. 23.

1. Cor. 3.

Vnus est enim magister vester Christus. Quod retinens idem ipse doctor gentium, dixit: Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Hoc & ille meminit, qui in natis mulierum quantum magnus erat, tantò se in omnibus humiliabat, indignum se affirmans qui Christi calcamenta portaret. Quid enim aliud ostendit vbi ait: Qui habet sponsam sponsus est, amicus autem sponsi stat & audit eum, & gaudio gaudet propter vocem sponsi? Hic est ille auditus, de quo paulò antè commemorauit in Psalmo positum: Auditui meo dabis exultationem & latitiam, & exultabunt ossa humiliata.

Matth. 3. Ioan. 3.

Extra stat. Psal. 58.

Illud est vitium capitale, quod cum quisque bene profecerit, superbia tentatur, vt perdat totum quod profecit. Denique omnia vitia in malefactis timenda sunt, superbia in benefactis plus metuenda est. Non itaque mirum, quia sic & Apostolus humilis, vt dicit:

Cum enim infirmior tunc potens sum. Factus sum insipiens, vos

me coegistis. Ego enim à vobis debui commendari. Nihil enim minus feci ab his qui sunt supra modum Apostoli. Tamen si nihil sum: signa tamen Apostolatus mei facta sunt super vos in omni patientia signis & prodigijs & virtutibus. Quid est enim quod minus habuistis praeter ceteris Ecclesijs: nisi quod ego ipse non grauaui vos? Donante mihi hanc iniuriam. Ecce tertio hoc paratus sum venire ad vos, & non ero grauis vobis.]

Nam hoc vitio ne & ipse tentaretur, quale sibi medicamentum dicit appositum contra tumorem à medico qui sciret quid curaret? Ne magnitudine (inquit) reuelationum extollar, datus est mihi stimulus carnis, &c. Apostolus doctor gentium, pater fidelium per Euangelium, accepit stimulum carnis, à quo colaphizaretur. Quis nostrum hoc dicere auderet, nisi ille confiteri non crubesceret? Si enim dixerimus hoc non passum fuisse Paulum, cum ei quasi deserimus, mendacem facimus. Sed quia verax est, verum dixit, oportet vt credamus, datum illi esse angelum Satanae, ne magnitudine reuelationum extolleretur. Ecce quam timendus est serpens superbiae.

Exaltatio de abundantia gratiarum, quam sit timenda, ne quis de dono Dei superbiat, sed magis seruet humilitatem, & faciat quod scriptum est, Quanto magnus es, humiliare te in omnibus, & coram Deo inuenies gratiam, quam ergo sit timenda superbia de dono Dei, etiam atque etiam commendandum est charitati vestre. Paulus Apostolus quamuis ex persecutore factus praedicator, abundantiore gratiam consecutus est in omni labore apostolico, quam ceteri Apostoli, vt ostenderet deus suum esse quod dat, non hominis. Quomodo solent medici potentiam artis suae in desperatis ostendere, sic Dominus noster Iesus Christus, medicus & Saluator noster in desperato qui persecutor Ecclesiae fuit, ostendit magnitudinem artis suae, vt non solum eum Christianum faceret, sed & Apostolum, nec tantum Apostolum, sed sicut ipse dixit, vt plus omnibus laboraret. Excellentissimae ergo gratiae fuit. Et videtis fratres quomodo in Ecclesia, Pauli epistolae vigent, magis quam Coapostolorum eius. Alij enim non scripserunt, sed tantum locuti sunt in Ecclesia. Nam quae profuerunt ab errantibus sub nomine ipsorum, quia non sunt ipsorum, improbantur, nec acceptantur ab Ecclesia. Alij autem qui scripserunt, nec tantum nec tanta gratia scripserunt. Cum ergo esset magnae gratiae, & magna dona meruisset à Deo, quid dicit?

Extra stat. Psal. 103. Eccl. 3.

1. Cor. 15.

Propter magnitudinem autem reuelationum ne extollar.]

Intendite, rem tremendam dico vobis. Propter magnitudinem (inquit) reuelationum ne extollar, datus est mihi stimulus carnis mee angelus Satanae, qui me colaphizat. Quid est hoc fratres? Ne extolleretur tanquam iuuenis, colaphizatur puer. Et à quo? Ab Angelo Satanae. Quid est hoc? dolore quodam corporis traditur exagitatus vehementer. Dolores autem corporum, plerumque immittuntur ab Angelis Satanae. Sed hoc ipsum non possunt, nisi permittuntur. Nam & Iob sanctus sic probatus est. Permissus est ad eum probandum Satanas, & percussit eum vulnera vt vermibus putresceret. Immundus enim permittebatur, sed sanctus probabatur. Sic ergo angelus ille satanae quasi libenter permittitur colaphizare Apostol. sed tamen Apostolus curabatur. Et quia illud quod medicus apposuerat, molestum erat infirmo, rogauit medicum, vt auferret. Quomodo enim medicus apponit visceribus aliquid forte epithema molestum & ardens, inde tamen curandus est ille cuius viscera tuebant, cum ille ardere coeperit & cruciari medicamento, rogat medicum vt auferat, medicus autem consolatur, monet patientiam, quia nouit quam sit vile quod apposuit, ita & Apostolus sequitur & dicit:

Propter quod ter Dominum rogavi, vt auferret eum à me.]

Hoc est dicere: Rogavi medicum, vt auferret à me molestum epithema quod mihi apposuerat. Sed audi vocem medici.

Et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea. Nam virtus in infirmitate perficitur.]

Ego noui quid apposuerim, ego noui vnde aegrotas, ego noui

noui vnde faneris. Si ergo charissimi Paulus potuit Apostolus extolli magnitudine reuelationum, nisi acciperet angelum Satanæ, qui se colaphizaret, quis de se possit esse securus? Tutius videtur ambulare qui minus accepit. Sed si non peruerse querat, quod rectè non accepit, querat sine quo non potest esse in corpore Christi, aut sine quo malè est illic. Tutior est enim in corpore digitus sanus, quam lippiens oculus.

Ex tractat.
psal. 97.
Hier. 50

De diaboli pœna futura: Propheta commemorat dicens: *Contritus est malleus vniuersa terra.* Malleum vniuersæ terræ diabolum voluit intelligi. De ipso malleo in manu Dominiposito, id est in potestate Dei: tunduntur ductiles tubæ vt resonent laudes Dei. Videte quemadmodum audeo dicere fratres mei, de isto malleo etiam Apostolus tundebarur.

In magnitudine (inquit) reuelationum ne extollar: datus est mihi stimulus carnis meæ Angelus Satanæ qui me colaphizet.

Ecce tunditur. Videamus quemadmodum sonet.

Propter quod (inquit) ter Dominum rogavi vt auferret eum à me, & dixit mihi: Sufficit tibi gratia meæ, nam virtus in infirmitate perficitur.

Ego tubam, inquit ille fabricator, perficere volo: non perficiam? *In infirmitate virtus perficitur.* Et audi iam ipsam tubam ductilem bene sonantem.

Quando infirmor, tunc potens sum.

Nouit Deus quid nobis expediat. Id agamus tantum: vt nostrum cor sanum sit à peccatis, & quando fortè flagellamur in corpore, ipsum deprececur. Rogauit eum Apostolus Paulus, vt auferret stimulus carnis, & noluit auferre. Nunquid perturbatus est? Nunquid contristatus dixit se desertum? Magis dixit se non desertum: quia non est ablatum quod volebat auferri, vt illa infirmitas sanaretur. Hoc enim inuenit in voce medici.

Sufficit tibi gratia meæ, nam virtus in infirmitate perficitur.

Vnde ergo scis quam putre est, quod secat medicus agès ferrum per putria? Nonne nouit modum quid faciat? quousque faciat? Nunquid vlulatus eius qui secatur retrahit manum medici artificiosè secantis? Ille clamat, iste secat. Crudelis qui non audit clamantem, an potius misericors quia vulnus persequitur, vt sanet ægrotum? Recurrite ad scripturas. Exauditur diabolus, & non exauditur Apostolus. Quid vobis videtur? quomodo exaudiuntur demones? Petierunt se ire in porcos, & concessum est eis. Quomodo non est auditus Apostolus?

In magnitudine (inquit) reuelationum ne extollar, datus est mihi stimulus carnis meæ, &c.

Exaudiuit eum quem disponebat damnare: & non exaudiuit eum, quem volebat sanare. Nam & eger petit multa à medico, & non dat medicus. Non exaudit ad voluntatem, vt exaudiat ad sanitatem.

Propter quod ter Dominum rogavi, inquit, vt auferret eum à me.

Petit æger, vt quod ad salutem apponit medicus, cum noluerit ægrotus auferatur. Medicus dicit, non mordet, sed sanat. Tu dicis, tolle quia mordet. Medicus dicit, non tollo quia sanat. Tu ad medicum quare venisti? Sanari, an molestiam non pati? Non ergo exaudiuit Dominus Paulum ad voluntatem, nõ est magnum: nam non est magnè exaudiri à Domino ad voluntatem. Ne puteris magnum esse hoc quando quisque orat & exauditur, quare quid orat, quare in quo exaudiatur. Etiam temporibus huius vitæ laboriosa atque ærumnosa, cum sit nemo ita iustus vt perfectum se audeat dicere, fideliter attestante Apostolo & dicente, *Non quia iam acceperim, aut iam perfectus sim:* cumque adhuc exercendæ atque in infirmitate perficiendæ virtuti necessariæ sint tentationes & molestiæ corporales, eodem rursus Apostolo manifestante qui ait:

In magnitudine reuelationum ne extolleretur, datum sibi stimulum carnis angelum Satanæ, vt eum colaphizaret.

Rogatumque à se Dominum tertio, vt discederet ab eo, respondisse sibi: *Sufficit tibi gratia meæ. Nam virtus in infirmitate perficitur.* tamen & sanctus Daniel, inter leones saluus atque intrepidus vixit: qui non vtique Deo mentiens, in oratione non tantum peccata populi sui, sed etiam sua

Ex lib. de
Genesi ad
Hieram.

Philip. 3.

Daniel. 9.

fatetur: & in ipsius Apostoli manu mortifera viperam hæsit nec læsit. Potuerunt ergo istam etiam creaturam nihil nocere, sic causa non extitisset, vel terrendorum puniendorumque vitiorum, vel probandæ perficiendæque virtutis, quia & exempla sunt demonstrandæ patientiæ ad profectum cæterorum: & ipse sibi homo in tentationibus certius innotescit, & iustè salus illa perpetua quæ turpiter amissa est per voluptatem, fortiter recipitur per dolorem.

Act. 28.

Fideliter supplicans Deo pro necessitatibus istius vitæ, & misericorditer auditur, & misericorditer non auditur. Quid enim infirmo sit vtile, magis nouit medicus quam ægrotus. Si autem id postulat quod Deus & præcipit, & promittit, fiet omnino quod poscit, quia accipiet charitatem quod parat veritas.

Ex lib. sententiarum
Prophetis

Non enim quero quæ vestra sunt, sed vos: nec enim debent filij parentibus thesaurizare, sed parentes filiis.

Sindones fecit & vendidit. Benè quia sindones fecit. **S**quare vendidit, nisi quia non querit datum, sed requirit fructum? Venditionem enim istam primo intelligite gratuitam fratres. Et aliquis emit gratis? Et vbi est: *Qui scitis ire ad aquam, & emite vobis sine argento?* Quando emis, non argentum das, te ipsum das: & tamen emis. Si emis, aliquid das. Non tamen argentum das, te ipsum das. Sindonem enim referte ad illa linea. Spiritualia sunt quæ facit, & prædicat ista mulier per omnes terras. Et forte vendere dicenda est, quia dicit Apostolus: *Si nos vobis spiritalia seminauimus, magnum est si vestra carnalia metamus?* Etenim ratio illa est dati & accepti. Nam in omni venditione: ratio dati & accepti versatur. Contristatur autem Apostolus aduersus quædam fora, vbi non vendidit sindones. Nulla, inquit, *mibi Ecclesia communicauit in ratione dati & accepti.* Sed ille qui sic vendit, non querit datum, sed requirit fructum. Nec quasi venditorem Euangelij putetis. Est quidem ille mercator Domini sui, sed malus precium querit. Nam prorsus vendit, dat spiritualia. Et quid querit? fortè carnalia. Debentur quidem & ista, sed non ista quærebat Apostolus dicens:

Ex lib. Salomon.

1. Cor. 9.

Philip. 4.
Ibidem.

Non enim quero vestra, sed vos ipsos.

Date ergo precium, date vos ipsos. Neque enim & Ioseph in Aegypto frumenta non vendebat, & tamen ipsos ementes seruos regio faciebat. Volentes viuere in illa fame accipiebant frumenta: fiebant serui. Timemus nos fieri? Væ nobis, si non erimus illius serui. Quid nobis prodest? Recusantes talem Dominum, & sub diabolo erimus, & famem patiemur, & potestatem veri Dei non effugiemus. Te ipsum da, & eme tibi sindonem, id est spirituale amictorium.

Ego autem libentissimè impendam, & super impendam ipse pro animabus vestris, licet plus vobis diligens minus diligar. Sed esto. Ego vos non grauauit, sed cum essem astutus, dolo vos cepi. Nunquid per aliquem eorum quos misi ad vos circumueni vos? Rogauit Titum, & misi cum illo fratrem. Nunquid Titus vos circumuenit? Nonne eodem spiritu ambulauimus? nonne eiusdem vestigijs? Olim putatis quod excusemus nos apud vos. Coram Deo in Christo loquimur. Omnia autem charissimi propter adificationem vestram. Timeo enim ne forte cum venero, non quales volo inueniam vos, & ego inueniar à vobis qualem non vultis, ne forte contentiones, animositates, dissensiones, detractiones, susurraciones, inflationes, seditiones sint inter vos.

Perfecta charitas est: vt paratus sis mori pro fratre. Hanc ipse Dominus in se exhibuit mortuus pro omnibus, orans pro eis à quibus crucifigebatur, & dicens: *Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt.* Sed si solus hoc fecit: non erat magister, si discipulos non habebat. Secuti discipuli hoc fecerunt, lapidabatur Stephanus, genu flexo ait, *Domine ne statuas illis hoc delictum.* Amabat à quibus occidebatur: quia & pro ipsis moriebatur. Audi Apostolum Paulum.

Ex tractatu 6. epistol. Ioon.

Luce 24.

Act. 7.

Et ipse, inquit, impendat pro animabus vestris.

Inter illos enim erat pro quibus Stephanus deprecabatur: quando eorum manibus moriebatur. Perfecta ergo

charitas hæc est. Si quis tantam habuerit charitatem, vt paratus sit pro fratribus etiam mori: perfecta est in illo charitas. Sed nunquid mox vt nascitur iam prorsus perfecta est? vt perficitur nascitur: cum fuerit nata, nutritur: cum fuerit nutrita, roboratur: cum fuerit roborata, perficitur: cum ad perfectionem venerit quid dicit? *Mibi viuere Christo est, & mori lucrum. Optabam dissolui, & esse cum Christo.* Multo enim magis optimum: manere in carne, necessarium propter vos. Propter eos volebat viuere: pro quibus paratus erat mori.

Ne iterum cum venero humiliet me Deus apud vos: & luceam multos ex his qui ante peccauerunt & non egerunt penitentiam super immunditia & fornicatione & impudicitia quam gesserunt.

Si iam de sanitate desperans, addis peccata peccatis, sicut scriptum est, *Peccator cum venerit in profundum malorum, contemnit: noli contemnere, noli desperare.* Clama etiam de profundis ad Dominum: & dic ei: *De profundis clamaui ad te Domine, Domine exaudi vocem meam. Fiant aures tue intendentes, in vocem deprecationis meae. Si iniquitates obseruaueris Domine, Domine quis sustinebit? Quoniam apud te propitiatio est.* De tali profundo Niniuitæ clamauerunt, & hanc propitiationem inuenerunt: faciliusque euacuata est comminatio prophetæ, quam humiliatio penitentiae. Hic forsasè dicitis: Sed ego iam baptizatus in Christo, à quo mihi omnia præterita peccata dimissa sunt, vilis factus sum nimis, iterans vias meas, & quasi canis horribilis oculis Dei conuersus ad vomitum suum, *quo abibo à spiritu eius? & à facie eius quo fugiam? Quo frater nisi ad eius misericordiam penitendo, cuius potestatem peccando contempseras? Nemo enim rectè fugit ab illo: nisi ad illum, ab eius seueritate ad eius bonitatem.* Quis enim locus te accipiet fugientem, vbi eius præsentia non inueniatur? *Si ascenderis in caelum ibi est: si descenderis ad infernū, adest.* Recipe ergo pennas tuas in directū, & habita in spe extrema huius seculi, etenim illuc manus eius deducet te, & perducet te dextera eius. Quicquid enim feceris, quæcunq; peccaueris, adhuc in hac vita es: vnde te omnino si sanare non vellet, auferet. Cur ergo ignoras, quia *patientia Dei ad penitentiam te adducit? Qui enim clamando non tibi persuasit vt recedas, parcendo clamat vt redeas.* Intuere Dauid regem. Iam vtique & ipse illius temporis sacramenta perceperat: iam vtique circumcisus erat quod patres nostri habebant pro baptismo. Nam ad hoc dicit Apostolus, accepisse sanctum Abraham signaculum iustitiæ fidei. Iam etiam vnctus erat vnctione venerabili: qua regale sacerdotium præfigurabatur Ecclesiæ. Repente autem factus & adulterij & homicidij reus: non frustra tamen de tam immani & abrupto profundo sceleris, penitens clamauit ad Dominum dicens: *Auerte faciam tuam à peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele.* Quo tandem merito, nisi quia item dicit, *Iniquitatem meam ego cognosco, & peccatum meum ante me est semper? Quid autem obtulit Domino, vnde illum propitiaret sibi? Quoniam si voluisses sacrificium (inquit) dedissem: vtique holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum Deus non spernes.* Non solum igitur deuote obtulit, sed etiam ista dicendo quid offerri oportere ostendit. Non enim sufficit mores in melius commutare, & à factis malis recedere: nisi etiam de his que facta sunt satis faciat Domino per penitentiam dolorem, per humilitatis gemitum, per contriti cordis sacrificium: cooperantibus eleemosynis. *Beati enim mundi cordis, quoniam ipsis miserebitur Deus.* Non enim dictum est, vt tantum abstinemus à peccatis, sed & de peccatis, inquit, *deprecare Dominum, vt tibi dimittantur.* Et Petrus iam erat fidelis, iam in Christo & alios baptizauerat. Intuere ergo Petrum præsumptum accusatum: tumens vulneratum, flentem sanatum. Iam etiam post aduentum de celo Spiritus sancti, quidam Simon pecunia voluit eundem Spiritum sanctum emere, sceleratissimum & impium mercimonium cogitans, iam baptizatus in Christo, & tamen penitentiae consilium ab ipso Petro correptus accepit. Dicit etiam Paulus Apostolus, qui vtique fidelibus mittebat epistolas:

Ne iterum cum venero humiliet me Deus ad vos, & luceam multos ex his qui ante peccauerunt, & non egerunt penitentiam super immunditia, & luxuria, & fornicatione quam gesserunt.

Circumstant ergo nos & præcepta rectè faciendi, & exempla non tantum rectè facientium, sed etiam penitentium, ad recipiendam salutem quæ fuerat amissa peccando. Sed fac incertum esse, vtrum ignoscat Deus. Quis enim certus est, etiam quod imperator ignoscat? Et tamen pecunia funditur, maria transeuntur, procellarum incerta subeuntur, vt mors euitetur, penè mors ipsa suscipitur. Supplicatur deinde per homines homini. Sine dubitatione sunt ista, cum sit dubium quo sine proueniant. Et tamen certiores sunt clauis Ecclesiæ, quam corda regum, quibus clauibus quodcunque in terra soluitur, etiam in caelo solutum promittitur: & multo est honestior humilitas qua se quisque humiliat Ecclesiæ Dei, & labor minor imponitur, & nullo temporalis mortis periculo, mors æterna vitatur.

Agunt enim homines ante baptismum penitentiam de suis prioribus peccatis, ita tamen, vt etià baptizentur sicut scriptum est in Actibus Apostolorum, loquente Petro ad Iudæos & dicente: *Agite penitentiam, & baptizetur vnusquisque vestrum in nomine Domini nostri Iesu Christi, & dimittentur vobis peccata vestra.* Agunt etiam homines penitentiam, si post baptismum ita peccauerint, vt excommunicari & post reconciliari mereantur, sicut agunt in omnibus Ecclesijs illi qui propriè penitentes appellantur. De tali enim penitentia locutus est Apostolus Paulus vbi ait:

Ne iterum cum venero humiliet me Deus ad vos, & luceam multos ex his qui ante peccauerunt, & non egerunt penitentiam super immunditia, & luxuria, & fornicatione quam gesserunt.

Neque enim scribebat ista, nisi eis qui iam fuerant baptizati. Habemus etiam in Actibus Apostolorum Simonem iam baptizatū, cum pecunia vellet emere, vt per impositionem manus eius daretur Spiritus sanctus, admonitum à Petro vt de hoc graui peccato ageret penitentiam. Est etiam penitentia bonorum & humilium fidelium penne cotidiana: in qua pectora tundimus dicentes: *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.* Neque enim nobis ea dimitti volumus quæ dimissa non dubitamus in baptismo, sed illa vtique quæ humanæ fragilitati quamuis parua, tamen crebra surrepunt: quæ si collecta contra nos fuerint, ita nos grauabunt, & opprimunt, sicut vnum aliquod grande peccatum. Quid enim interest ad naufragium, vtrum vno grandi fluctu navis operiatur & obruatur, an paulatim surrepens aqua in sentinam, & per negligentiam derelicta, atque contempta, impleat nauim atque submergat? Propter hoc ieiunia & eleemosynæ & orationes inuigilant: in quibus cum dicimus, *dimitte nobis, sicut & nos dimittimus* manifestamus nos habere, quod nobis dimittatur: atque his verbis humiliantes animas nostras, cotidianam quodammodo agere penitentiam non cessamus.

C A P V T XIII.

Ecce tertio hoc venio ad vos. In ore duorum vel trium testium, stabit omne verbum. Prædixi ergo & prædico vt præsens vobis & nunc absens his qui ante peccauerunt & ceteris omnibus: quoniam si venero iterum non parciam. An experimentum queritis eius qui in me loquitur Christus? Qui in vobis non insinatur, sed potens est in vobis.

Fortè aliquis arbitratur quoniam non ipse Dominus Christus ad nos venit, sed misit ad nos, non nos audisse vocem ipsius, sed vocem ipsorum quos misit. Absit. Pelletur ista cogitatio de cordibus vestris. Et in his quos misit ipse erat. Ipsum Paulum audi quem misit. Ad gentes enim præcipue Paulum Apostolum misit. Et ait ipse Paulus terrenis, non de se, sed de illo:

An vultis experimentum eius accipere qui in me loquitur Christus?

Audite & ipsum Dominum: *Et alias oves habeo, id est in gentibus: quæ non sunt de hoc ouili, id est de populo Israel,*

Philip. 1.
Ibidem.

Ex lib. de
penitentia.

Psal. 138.

Rom. 2.

Rom. 4.

Psal. 50.

Matt. 5.

Act. 8.

Ex epist. ad
Seleucian.

Act. 3.

Matt. 6.

Extra. 1.
Euangel.
secundum
Ioan. 4.

Ioan. 10.

Ibidem.

oportet me & illas adducere. Ergo & per suos non alter adducit. Adhuc audit: Et vocem meam audient. Ecce quia & per suos ipse loquitur: & per eos quos mittit, vox eius ad dirur.

Ex tractat.
psal. 4.

Moris diuinarum scripturarum est personæ Dei tribuere quod in nobis facit, non quidem vbiq; sed vbi congruenter dici potest: veluti cum ipse loqui dicitur, quando eius dono loquuntur Apostoli, vel Prophetæ, vel quincus nunciij veritatis. Vnde illud est:

An vultis experimentum accipere eius qui in me loquitur Christus?

Non enim ait eius quo illuminante, aut iubente loquor, sed prorsus ipsam locutionem illi tribuit, cuius munere loquebatur.

Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed viuit ex virtute Dei. Nam & nos infirmi sumus in illo: sed viuimus cum eo ex virtute Dei in vobis. Vosmetipsos tentate, si estis infidei, ipsi vos probate. An non cognoscitis vosmetipsos, quia Christus Iesus in vobis est? Nisi forte reprobi estis. Spero autem quod cognoscitis, quia nos non sumus reprobi.]

Ex libro
de Trin. 1.

Talis enim erat susceptio quæ Deum hominem faceret, & hominem Deum. Quid tamen propter quid, & quid secundum quid dicatur, adiuuante Domino prudens & diligens & pius lector intelligit. Nam secundum id quod Deus est glorificat suos, secundum hoc quod vtiq; Dominus gloriæ est, & tamen Dominus gloriæ crucifixus est, quia rectè dicitur & Deus crucifixus, non ex virtute diuinitatis, sed infirmitate carnis.

Oramus autem Deum vt nihil mali faciat: non vt nos probati appareamus: sed vt vos quod bonum est faciat. Nos autem vt reprobi sumus. Non enim possumus aliquid aduersus veritatem, sed pro veritate. Gaudemus enim quoniam nos infirmi sumus: vos autem potentes estis. Hoc & oramus: vestram consummationem. Ideo hac absens scribo, vt non præsens durus agam secundum potestatem quam Dominus dedit mihi in adificationem & non in destructionem. De cetero fratres gaudete: perfecti estote, exhortamini, idem sapite. Pacem habete, & Deus pacis & dilectionis erit vobiscum. Salutate inuicem in osculo sancto. Salutant vos omnes sancti. Gratia Domini nostri Iesu Christi & charitas Dei, & communicatio Sancti Spiritus sit cum omnibus vobis. Amen.]

Ex lib. de
cor. &
gal.

Intelligenda est enim gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum, qua sola homines liberantur à malo, & sine qua nullam prorsus siue cogitando, siue volendo, & amando, siue agendo faciunt bonum, non solum vt monstrante illa quid faciendum sit sciant, verum etiam vt præstante ipsa faciant cum dilectione quod sciunt. Hanc quippe inspirationem bonæ voluntatis atque operis, poscebat Apostolus eis quibus dicebat:

Oramus autem ad Deum ne quid faciat mali: non vt nos probati appareamus, sed vt vos quod bonum est faciat.]

psal. 36.

Quis hoc audiat, & non euigilet, atque fateatur à Domino Deo nobis esse, vt declinemus à malo, & faciamus

bonum? Quandoquidem non ait Apostolus monemus, increpamus, sed ait, oramus ad Deum, ne quid faciat mali, sed quod bonum est faciat. Et tamen etiam loquebatur eis, & faciebat illa omnia quæ commemorati, monebat, docebat, hortabatur, increpabat, sed sciebat hæc omnia non valere quæ plantando & rigando faciebat in aperto nisi eum pro illis exaudiret orantem qui dat incrementum in occulto. Quoniam sicut idem doctor dicit, neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.

Quod isti dicunt nos non debere petere à sempiterna maiestate, sed habere in potestate benedictiones fratres mei, benedictiones nostras quas super nos facimus eua-
1. Cor. 3.
Ex ser. 1. d. Pelagian.
euant, exinaniunt, elidunt. Audistis me credo fratres mei quando dico: Conuersi ad Dominum benedicamus nomen eius, det nobis perseverare in mentibus suis, ambulare in via recta eruditionis sue, placere illi in omni bono opere, & cætera talia. Prorsus, inquit, hoc totum in potestate nostra est constitutum. Ergo nos inaniter talia vobis optamus. Descendamus & nos & vos, vt & vos nō sine causâ benedicamus, & vos nō sine causâ amen subscribatis. Fratres mei, amen vestrum, subscriptio vestra est, consensio vestra est, astipulatio vestra est. Ne forte aliquis ipsorum & nos condemnet & vos, defendamus nos de Apostolo Paulo, videamus si talia optauit plebi sue qualia oramus super nos. Audite quid dixerit quodam loco: Rem breuem dico. Quid dicis o noue hæretice, quicumque audis si præsens es, quid dicis quia non peccare in potestate sic habemus, vt hoc sine adiutorio diuine gratiæ implere possimus? Hoc, inquit. Ergo in potestate habemus non peccare, sine adiutorio Dei? Planè (inquit) liberum arbitrium nostrum ad hoc nobis sufficit. Quid est ergo quod ait Apostolus scribens ad Corinthios: Oramus ad Deum ne quid faciat mali? Attendistis, audistis, accepistis: & quia manifestissimum est, sine dubio intellexistis quid orauit Apostolus. Oramus inquit Deum: ne quid faciat mali. Poterat dicere: monemus vos ne quid faciat mali: docemus ne quid faciat mali: iubemus vobis: præcipimus vobis. Quod quidem si diceret, certum diceret: quia & voluntas nostra agit aliquid. Non enim voluntas nostra nihil agit, sed sola non sufficit. Maluit tamen dicere oramus, vt ipsam gratiam commendaret: vt intelligerent illi quando non faciunt aliquid mali, non sola sua voluntate se vitare malum: sed adiutorio Dei implere quod iustum est. Ergo fratres quando præcipitur, agnoscite voluntatis arbitrium: quando oratur quod præcipitur, agnoscite gratiæ beneficium. Vtrumque enim in scripturis habes.

FINIS EPISTOLAE SECYNDÆ
ad Corinthios.

ARGUMENTUM IN EPISTOLA AD GALATAS.

Galatæ sunt Græci. Hi verbum veritatis primum ab Apostolo acceperunt, sed post discessum eius tentati sunt à falsis Apostolis, ut in legem & circumcisionem verterentur. Hos Apostolus reuocat ad fidem veritatis. scribens eis ab Epheso.

EXPOSITIO DIVI PATRIS AVGVSTINI EPISCOPI IN EPISTOLAM DIVI PAVLI Apostoli ad Galatas, per Venerabilem Bedam Presbyterum collecta.

CAPVT PRIMVM.

PAVLVS Apostolus non ab hominibus, neq; per homine, sed per Iesum Christum & Deum patrem qui suscitauit eum à mortuis: & qui mecum sunt omnes fratres: Ecclesijs Galatia. Gratia vobis & pax à Deo patre nostro & Domino Iesu Christo, qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ut eriperet nos de presenti seculo nequam, secundum voluntatem Dei &

patris nostri, cui est gloria in secula seculorum, Amen. Miror, quod sic tam cito transferimini ab eo qui vos vocauit in gratiam Christi in aliud Euangelium, quod non est aliud, nisi sunt aliqui qui vos conturbant: & volunt conuertere Euangelium Christi.]

PRIORES sunt cæteri Apostoli per Christum adhuc ex parte hominem, id est mortalem, nouissimus est Apostolus Paulus per Christum iam Deum totum, id est omni ex parte immortalem. Hoc enim ait: Non ab hominibus, neq; per hominem, sed per Iesum Christum & Deum patrem, quasi iam Christus Iesus non sit homo. Sequitur enim. Qui suscitauit illum à mortuis. Vt hinc apparetur dixerit, neque per hominem. Proinde propter immortalitatem iam nunc non homo Christus Deus: propter substantiam vero naturæ humanæ in qua ascendit in cælum etiam mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus: Quoniam sic venit quomodo eum viderunt qui viderunt eum in calum.

Sed licet nos aut angelus de celo euangelizet vobis præterquam quod euangelizauimus vobis, anathema sit. Sicut prædixi, & nunc iterum dico. Si quis vobis euangelizauerit præter id quod accepistis, anathema sit. Modo enim hominibus suadeo, an Deo?

PROFUS admonitio beatissimi Apostoli de cordibus non recedat: Si quis vobis euangelizauerit præterquam quod accepistis, anathema sit. Non ait plus quam accepistis, sed præterquam quod accepistis: Nam si illud diceret tibi ipse prædicaret, qui cupiebat venire ad Thessalonicenses, ut suppleret quæ illorum fidei defuerunt. Sed qui supplet quod minus erat, addit, non quod inerat tollit. Qui autem prætergreditur fidei regulam, non accedit in via, sed recedit à via.

Nec ipse Apostolus voluit in se poni spem, sed in ve-

ritate quam annunciabat. Quod per ipsum dicebatur melius erat, quam ipse per quem annunciabatur. Licet si nos, inquit. Parum est, audi sequentia. Aut Angelus (inquit) de celo annunciauerit vobis aliquid præterquam quod accepistis, anathema sit. Videbat posse falsum mediatorem transfigurare se in angelum lucis, & aliquid falsum annunciare. Sicut ergo superbi homines volunt se adorari pro Deo, tibi arrogare quicquid possunt, se nominari & si fieri potest Christum: & in ipsius gloriam transire: ita diabolus & angeli eius. Donatum Donatistæ pro Christo habent. Si audiant aliquem paganum detrahentem Christo, forsitan patienter ferant, quam si audiant detrahentem Donato.

Licet si nos, inquit. Et tu Paule potes aliud prædicare? Audi quod sequitur. Licet si nos, aut angelus de celo annunciauerit vobis præterquam quod accepistis, anathema sit. Si veniat mons aliud euangelizans, anathematizetur. Si veniat angelus aliud euangelizans, anathematizetur. Vnde hoc? quia de priuato vult fluere, non de medio. Et hoc forte homo carnali nebula præpeditus, & à fonte communi ad suam propriam falsitatem redactus posset facere. Nunquid & angelus? Verè si angelus de proprio fluens in paradiso non esset auditus: non præcipitarem in mortem. Media aqua posita erat omnibus præceptum Dei. Aqua media, aqua quodammodo publica, sine fraude, sine labe, sine cæno fluebat. Si ipsa aqua semper biberetur, semper viueretur: venit angelus lapsus de cælo factus serpens, quia insidiosè iam venena spargere cupiebat: emisit venenum de proprio: locutus est de suo: quia qui loquitur mendacium de suo loquitur. Et miseri audiendo dimiserunt quod commune erat: vnde beati erant: & ad suum proprium redacti, cum volunt peruerse esse similes Deo: hoc enim eis dixerat: Gustate, & eritis sicut dij: appetentes quod non erant, quod acceperant amiserunt. Et nouit Israel votum Domino & dixit: Si mihi tradideris populum istum subiectum, id est si mihi tradendo subieceris, anathematizabo illum & ciuitates eius. Hic videndum est quomodo dicatur anathema quod vouetur, & tamen pro maledicto ponitur: sicut & de isto populo dicitur. Vnde illud est: Si quis vobis euangelizauerit præterquam quod accepistis, anathema sit. Hinc vulgò ductum est ut deuotio dicatur. Nam deuotare se quenquam nemo ferè dicit, nisi maledicens. Et anathematizauit eum & ciuitates eius, & vocatum est nomen loci illius anathema. Hinc ductum est, ut anathema, detestabile aliquid & abominabile videatur: ut enim nihil inde vitior in usus suos auferret, sed totum in penam luendam vocaret, hoc erat anathematizare, quod vulgò dicitur deuotare. Origo autem huius verbi est in græca lingua ab ijs rebus, quæ votæ & persolutæ, hoc est promissæ & redditæ, sursum ponebantur in templis, apud tou anathenæ, hoc est sursum ponere vel fingendo, vel suspendendo.

An quero hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem. Notum enim vobis facio fratres Euangelium quod euangelizatum est à me, quia non est secundum hominem. Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per reuelationem Iesu Christi. Audistis enim conuersationem meam aliquando in Iudaismo, quoniam supra modum persequabar Ecclesiam Dei, & expugnabam illam, & proficiebam in iudaismo supra multos coetaneos meos, in genere meo abundantius amulatus existens paternarum mearum traditionum. Cùm autem placuit ei qui me segregauit ex utero matris meæ: & vocauit per gratiam suam ut reuelaret sibi suum in me, & euangelizarem illum in gentibus, continuo non acquieui carni & sanguini. Neq; veni Hierosolymam ad antecessores meos Apostolos, sed abij in Arabiam, & iterum reuersus sum Damascum. Deinde post annos tres veni Hierosolymam videre Petrum, & mansi apud eum diebus quindecim. Alium autem Apostolorum vidi neminem nisi Iacobum fratrem Domini.]

SVNT homines qui putant sibi in benè viuendo sufficere conscientiam, & non valde curant quid de illis alter existimet: ignorantes quia cum homo viderit hominem bonæ conscientie negligentius viuentem, passim se cuilibet & vbilibet coniungentem, habentem conscientiam quod nihil sit idolū, & tamen in idolo recumbentē: con-

Ex ser. de Cal. Iann.

Ex tra. Gal. Psal. 103.

Ioan. 8.

Genes. 3.

Ex lib. os.

nu. tit. 20.

Nu. 27.

Ex libr. 1. retractat.

Afor. 1.

Ex tractatu euangel. secundum Ioan. 98.

Ex lib. de oibus.

scientia illius cum sit infirma, ædificatur non ad ea quæ perferuntur, sed ad ea quæ suspicantur. Neque enim homo par tuus, frater tuus, intrare potest in conscientiam tuam quam nouit Deus. Conscientia tua coram Deo, conuersatio tua coram fratre tuo. Si de te ille aliquid mali suspicans perturbatus ædificatur ad aliquid faciendum quod te putat facere, cum sic uiuis, quid prodest quia uenter conscientia tuæ hausit aquam puram, & ille de tua negligentia conuersatione bibe turbam? Et audis tales cum corripiuntur ne ista fiant, respondere nobis & dicere: Apostolus dixit: *Si hominibus placere uellem, Christi seruus non essem.* Et hic aquam turbas, paucam conculcas. Attende melius, ne & tibi aquam turbes. Quid ait Apostolus? *Si hominibus placere uellem, Christi seruus non essem.* Optime accipimus. Apostolicam sententiam libenter agnosco. Sed aliud in Apostolo non legisti? *Placete omnibus per omnia, sicut & ego omnibus per omnia placeo, non querens quod mihi prodest, sed quod multis, ut salui fiant.* Rursus eundem Apostolum non audisti? *Sine offensione estote Iudæis & Græcis & Ecclesie Dei.* Tertio eundem Apostolum non audisti? *Proinde uis enim bona, non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus.* Ait ergo ille. Expone itaque mihi quomodo intelligam diuersa atque contraria, hac dicentem Apostolum, *Si hominibus placere uellem, Christi seruus non essem,* hac dicentem, *Placete omnibus per omnia, sicut & ego omnibus per omnia placeo,* hac dicentem, *Gloria nostra hac est testimonium conscientia nostra,* hac dicentem, *Proinde uis enim bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus.* Si tranquillus audis, si tibi ipsi aquam tuæ mentis non perturbes, quantum potero fortassis exponam. Sunt homines temerarij iudices, detractores, susurriones, murmuratores, quærentes suspicari quod non uident, quærentes etiam iactare quod nec suspicantur. Contra tales quid remanet nisi testimonium conscientia nostra? Neque enim fratres etiam in illis quibus placere uolumus, gloriam nostram quærimus: aut gloriam nostram quærere debemus, sed illorum salutem, ut si benè ambulemus, nos sequendo non errent. Imitatores nostri sint & nos Christi. Si autem nos non Christi, imitatores sint Christi. Ipse enim pascit gregem suum, & cum omnibus benè pascentibus ipse solus est, quia omnes in illo sunt. Non ergo utilitatem nostram quærimus quando placere hominibus uolumus, sed gaudemus eis placere quod bonum est, propter ipsorum utilitatem, non propter nostram dignitatem. Contra quos autem dixerit Apostolus, *Si hominibus placere uellem, Christi seruus non essem,* manifestum est, & propter quos dixerit, *Placete omnibus per omnia, sicut & ego omnibus placeo per omnia,* manifestum est, utrumque dilucidum, utrumque tranquillum, utrumque purum, utrumque non perturbatum. Tu tantum pascere, & bibe, noli conculcare & turbare. Nam & Dominum ipsum Iesum Christum magistrum Apostolorum utique audisti: *Luceant opera uestra coram hominibus ut uideant bona uestra facta, & glorificent patrem uestrum qui in cælis est,* id est, qui uos fecit tales. *Nos enim populus, & oues pascua eius, & opus manuum eius.* Ille ergo laudetur qui te fecit bonum si bonus es: non tu, qui per te ipsum non poteras esse nisi malus. Quid uis autem in contrarium ducere ueritatem: ut quando boni aliquid facis te uelis laudari: quando mali aliquid facis, Deum uelis uituperari? Vtique enim qui dixit, *Luceant opera uestra coram hominibus,* ipse dixit in eodem sermone: *Nolite facere inuitiam uestram coram hominibus.* Sed sicut tibi in Apostolo ista contraria uidebantur: sic & in Euangelio. Si autem non perturbes aquam cordis tui, & hic agnosces pacem scripturarum, & habebis cum eis & tu pacem. Si autem cum eis habere noluieris pacem: tu in te committis litem tuam, & illæ non amittent pacem suam. Propter illos enim qui se hominibus iactant, & ita uentilant opera sua bona, ut finem bonorum operum suorum in laude hominum ponant, eandem que laudem hominum quasi pro mercede computent bonorum operum suorum, de his dicitur, *Amen dico uobis, receperunt mercedem suam.* Et contra eos dicitur: *Caute inuitiam uestram facere coram hominibus.* Proinde sequitur: *Ut uideamini ab eis.* Ultra non porrexit intentionem, hic

fecit finem. Nolite sic facere coram hominibus quicquid boni facitis, ut uideamini ab eis, ut ipse sit finis boni operis uestri, uideri ab eis. Nolite ergo sic ut uideamini ab eis. Hic autem non ibi ponit finem, ut uideamini ab hominibus, coram quibus uult esse bona uestra facta. Sed ait: *Luceant opera uestra coram hominibus, ut uideant bona uestra opera.* Non quicquid, neque hic remanet: sed duxit hinc te sursum, & tulit à te: caderes enim si esses in te: & ubi tutus esses posuit te. *Videant* (inquit) *bona opera uestra, & glorificent patrem uestrum qui in cælis est.* Noli irasci, quia ille glorificatur: apud illum esto, & in illo glorificaberis. *Ut non glorietur* (ait Apostolus) *omnis caro coram Deo.* Ergo sine gloria remanebimus? Non, ait enim ipse: *Qui gloriatur, in Domino gloriatur.* Nam & testimonium conscientia nostra ita nobis gloria est: quia in illo est. Nam si ita est gloriatio nostra ut nobis placeamus, & efficiamur placentes nobis, ualde stulto homini placet qui sibi placet. Curemus ergo fratres non tantum benè uiuere: sed etiam coram hominibus benè conuersari. Nec tantum debemus curare habere bonam conscientiam, sed quantum potest nostra infirmitas, quantum vigilantia fragilitatis humanæ, curemus nihil etiam facere quod ueniat in malam suspensionem infirmo fratri. Ex libro secundo de sermone Domini in monte. Apostolus dicit: *Si adhuc hominibus placerem, seruus Christi non essem.* Cum alio loco dicat, *Placete omnibus per omnia, sicut & ego omnibus per omnia placeo.* Quod qui non intelligunt, contrarium putant, cum ille se dixerit non placere hominibus: quia non ideo rectè faciebat ut placeret hominibus, sed ut Deo ad cuius amorem corda hominum uolebat conuertere, & eo ipso quo placebat hominibus. Itaque & non se hominibus rectè placere dicebat: quia in eo ipso ut Deo placeret intuebatur: & placendum esse hominibus rectè præcipiebat, non ut hoc appeteretur tanquam merces rectè factorum, sed quia Deo placere non posset qui non se his quos saluos fieri uellet, præberet imitandum. Imitari autem illum qui sibi non placuerit, nullo pacto quisquam potest. Sicut ergo non absurde loqueretur qui diceret: in hac opera qua nauem quæro, non nauem quæro sed patriam, sic Apostolus conuenienter diceret: In hac opera qua hominibus placeo, non hominibus, sed Deo placeo, quia non ad hoc appeto, sed ad id refero, ut me imitentur quos saluos fieri uolo.

Qua autem scribo uobis, ecce coram Deo quia non mentior.]

Ex sermone Epistolæ Iacobi, ut nemo iuret.

NON uobis dicimus non nos iurare. Si enim hoc dicimus, mentimur. Quantum ad me pertinet non iuro, sed quantum mihi uidetur magna necessitate compulso: cum uideo nisi faciam, non mihi credi, & ei qui mihi non credit, non expedire quod non credit. Hac perpena ratione, & consideratione librata, cum magno timore dico coram Deo, aut testis mihi est Deus, aut scit Christus, aut scit sic esse in animo meo. Et uideo quia plus est, id est, quia amplius est quam est, non non, sed hoc quod amplius est à malo est & si non à malo iuratis, à malo est non credentis. Denique non ait, sit in ore uestro est, non non, si quis amplius facit, malum est, sed sit in ore uestro est, non non. Quod autem amplius est, à malo est. Sed quære cuius? Nihil forte putatis fratres, quia si sciret Apostolus Paulus credere sibi Galatas, adderet iurationem, & diceret: quæ autem scribo uobis ecce coram Deo, quia non mentior. Videbat ibi eos qui credebant, uidebat & alios qui non credebant.

Deinde ueni in partes Syria & Cilicia. Eram autem ignotus facie Ecclesie Iudææ, que erant in Christo. Tantum autem auditum habebant, quoniam qui persequeretur nos aliquando, nunc Euangelizat fidem, quam aliquando expugnabat, & in me clarificabant Deum.]

UT quid magnificabant Deum, si non Deus ad se ipsum cor illius uiri suæ gratiæ bonitate conuerterat, quando (ut ipse constat) misericordiam consecutus

est, ut fidelis esset ea fide quam aliquando vastabat? Ipsum etiam verbum quod posuit, quem nisi Deum hoc tam magnum bonum fecisse declarat? Quid est enim, in me magnificabam Deum, nisi in me Deum magnificum prædicabam? Quomodo autem eum magnificum prædicabam, si magnum illud factum de Pauli conuersione ipse non fecerat? Et quo pacto ipse fecerat, si volentem credere, ex nolente ipse non fecerat?

Ex ferm. Epist. 10. S. Matth. 5.
Luceant, inquit Dominus, opera vestra coram hominibus, & non ibi cessauit, non ibi finem fecit, sed addidit: Et glorificet patrem vestrum qui in caelis est. Et Apostolus quid ait? Erant autem ignoti facie Ecclesijs Iudæ, quæ in Christo sunt, tantum autem audientes erant, quia qui aliquando nos persequebatur, nunc Euangelizat fidem, quam aliquando vastabat: & in me magnificabam Deum. Videte quemadmodum & ipse quia sic innotuit, finem non posuerit in laudem suam, sed in laudem Dei. At quantum ad ipsum pertinet, vultor Ecclesiæ, persecutor, inuidus, malignus. Ipse confitetur, nos non conuittamur. Amat Paulus dici à nobis peccata sua, ut glorificetur ille qui talem morbum sanauit. Magnitudinem enim vulneris manus medici secuit & sanauit. Vox illa de caelo prostravit persecutorem, & erexit prædicatorem, Occidit Saulum, & viuificauit Paulum.

C A P V T II.

Dinde post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto & Tito. Ascendi autem secundum reuelationem: & contuli cum illis Euangelium quod prædico in Gentibus. Seorsum autem his qui videbantur aliquid esse: ne forte in vacuum currerem aut cucurrissem.]

Ex lib. con. Faustum, tit. 54.
Ipse Apostolus Paulus post ascensionem Domini de celo vocatus si non inuenit in carne Apostolos quibus communicando, & cum quibus conferendo Euangelium eiusdem societatis esse appareret, Ecclesia illi omnino non crederet. Sed cum cognouissent eum hoc annunciantem, quod etiam illi annuntiabant, & in eorum communione atque vnitrate viuentem, accedentibus etiam per eum talibus signis, qualia & illi operabantur, ita cum Domino commendante meruit auctoritatem, ut verba illius hodie sic audiuntur in Ecclesia tanquam in illo Christus (sicut verissime ipse dixit) locutus audiatur.

Ex tract. Euang. secundum Ioan. 106.
Non pro his autem rogo tantum, id est, pro discipulis qui cum illo tunc erant, sed & pro eis (inquit) qui credituri sunt per verbum eorum in me, vbi omnes suos intelligi voluit, non solum qui tunc erant in carne, sed etiam qui futuri erant. Quotquot enim postea crediderunt in eum, per verbum Apostolorum sine dubio crediderunt, & donec veniat credituri sunt. Iphis enim dixerat: Et vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis. Et per hos Euangelium ministratum est & antequam scriberetur: & utique quisquis in Christum credit, Euangelio credit. Proinde sic intelligamus quod dictum est per verbum eorum, ut ipsum verbum fidei quod prædicauerunt in mundo, hic significatum esse credamus. Dicitur autem esse verbum eorum, quoniam ab ipsis est primitus ac præcipue prædicatum. Jam enim ab ipsis prædicabatur in terra, quando per reuelationem Iesu Christi ipsum verbum eorum Paulus accepit. Vnde & contulit cum eis Euangelium, ne forte in vacuum cucurrisset aut curreret. Et dexteras ei dederunt, quia & in illo (quamuis non per eos) illi datum tamen verbum suum quod iam prædicabant, & in quo fundati fuerant, inueniunt. De quo verbo resurrectionis Christi idem dicit Apostolus: Sive ego, sive illi sic prædicamus, & sic credidistis. Et iterum: Hoc est (inquit) verbum fidei quod prædicamus, quia si confessus fueris in ore tuo, quia Dominus est Iesus Christus: & credideris in corde tuo quia Deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris. Et in Actibus Apostolorum legitur quod in Christo Deus designerit fidem omnibus, suscitans eum à mortuis.

Ioan. 15.
De decem leprosis quos ita mundauit, cum ait: *Ite ostendite vos sacerdotibus*, quæri potest cur ad sacerdotes eos miserit, ut cum irent mundarentur. Nullum enim eorum quibus hæc corporalia beneficia præstitit, inuenitur misis-

Actuum 3. Ex lib. qu. Euang. 2. Luc. 17.

se ad sacerdotes nisi leprosos. Nam & illum à lepra mundauerat, cui dixit: *Vade ostende te sacerdotibus: & offer pro te sacrificium quod præcepit Moyses in testimonium illis.* Quarendum est igitur quod ipsa lepra significet. Non enim sanati, sed mundati dicuntur, qui ea caruerunt. Coloris quippe vitium est non valetudinis, aut integritatis sensuum atque membrorum. Leprosi ergo non absurde intelliguntur, qui scientiam veræ fidei non habentes varias doctrinas profitentur erroris. Nulla porro falsa doctrina est quæ non aliqua vera intermiscet. Vera ergo falsis inordinate permixta in vna disputatione vel narratione hominis tanquam in vnus corporis colore apparentia, significant lepram, tanquam veris falsisque colorum fucis humana corpora variantem atque maculantem: Sacerdotium vero Iudæorum nemo ferè fidelium dubitat figuram fuisse futuri sacerdotij regalis quod est in Ecclesia, quo consecrantur omnes pertinentes ad corpus Christi summi & veri principis sacerdotum. Nam nunc & omnes vnguntur, quod tunc regibus tantum & sacerdotibus fiebat. Et quod ait Petrus ad Christianum populum scribens: *Regale sacerdotium*, vtrumque nomen illi populo conuenire declarauit, quo illa vntio pertinebat. Cætera itaque vitia tanquam valetudinis & membrorum animæ atque sensuum, & per se interius in conscientia & intellectu sanat & corrigit. Doctrina vero vel imbuenda per Sacramenta, vel catechizandi per sermonem sanantem atque lectionem, Ecclesiæ proprie contributa est. Itaque & Paulus voce Domini audita: *Quid me persequeris? & ego sum Iesus quem tu persequeris:* ad Ananiam tamen missus est, ut illo sacerdotio quod in Ecclesia constitutum est, Sacramentum doctrinæ fidei perciperet, & verus eius approbaretur doctor. Non quia non potest Dominus per se ipsum omnia facere, nam quis alius hæc facit etiam in Ecclesijs? Sed vt ipsa societas congregatorum fidelium approbando in inuicem, atque communicando veræ fidei doctrinam in omnibus quæ dicuntur verbis vel signantur Sacramentis, tanquam vnam speciem veri coloris obducatur. Ad hoc etiam pertinet, quod idem dicit Apostolus? *Deinde post annos quatuordecim ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto etiam Tito. Ascendi autem secundum reuelationem, & exposui eis Euangelium quod prædico in gentibus. Seorsum autem his qui videbantur præstantiores, ne forte in vacuum currerem aut cucurrissem.* Et paulò post: *Cum cognouissent (inquit) gratiam qua data est mihi, Iacobus & Petrus, & Ioannes, qui videbantur columna esse dexterarum dederunt mihi & Barnabæ societatis.* Ipsa enim collatio vnam doctrinæ speciem exclusa omni varietate monstrabat.

Sed neq. Titus qui mecum erat cum esset gentilis, compulsus est circumcidi. Sed propter subintroductos falsos fratres qui subintroierunt explorare libertatem nostram quam habemus in Christo Iesu, ut nos in seruitutem redigerent: quibus neq. ad horam cessimus subiectioni, ut veritas Euangelij permaneat apud vos. Ab his autem qui videbantur esse aliquid, quales aliquando fuerint, nihil mea interest. Deus enim personam hominis non accipit.]

Et Timotheum propterea circumcidit, ne Iudæis & maximè cognationis eius maternæ, sic videretur qui ex gentibus in Christum crediderant detestari circumcisionem sicut idololatria detestanda est, cum illam fieri Deus præceperit, hanc Satanæ persuaserit. Et Titum propterea non circumcidit, ne occasionem daret eis qui sine illa circumcissione dicebant credentes saluos esse non posse, & ad deceptionem gentium hoc etiam Apostolum Paulum sentire iactabant. Quod ipse satis significat vbi ait: Sed neque Titus qui mecum erat, cum esset Græcus, compulsus est circumcidi, propter subintroductos autem falsos fratres, qui subintroierunt perscrutari libertatem nostram, ut nos in seruitutem redigerent. Quibus nec ad horam cessimus subiectioni, ut veritas Euangelij permaneat ad vos. Hic apparet quid eos captare intellexerit, ut non faceret quod in Timotheo fecerat, & quod ea libertate facere poterat, qua ostenderet illa Sacramenta nec tanquam necessaria debere appeti, nec tanquam sacrilega debere damnari.

Mibi enim qui videbantur esse aliquid nihil contulerunt. Sed è contra cum vidissent quod creditum est mihi Euangelium præcipit,

sicut & Petro circumcissionis, qui enim operatus est Petro in Apostolatam circumcissionis, operatus est & mihi inter gentes: & cum cognouissem gratiam quæ data est mihi: Iacobus, & Cephas, & Ioannes, qui videbantur columna esse, dexteræ dederunt mihi & Barnabæ societas, ut nos in gentes: ipsi autem in circumcissionem: tantum ut pauperum memores essemus. Quod etiam sollicitus sui hoc ipsum facere.

Dicit venisse se Hierosolymam & Euangelium cum Apostolis contulisse, dexteræ sibi datas fuisse, id est, signum concordie, signum consonantiæ, quod ab eis quæ ipsi didicerant, in nihilo discrepabat.

Cum autem venisset Petrus Antiochiam, in faciem ei restiti, quia reprehensibilis erat. Prius enim quam venirent quidam à Iacobo, cum gentibus edebat. Cum autem venissent, subtrahabat & segregabat se, timens eos qui ex circumcissione erant. Et simulationi eius consenserunt ceteri Iudæi, ita ut & Barnabæ duceretur ab eis in illam simulationem.]

Si hoc fecit Petrus quod facere debuit, mentitus est Paulus quod eum viderit non rectè ingredientem ad veritatem Euangelij. Quisquis enim facit quod facere debet, rectè utique facit, & idè falsum de illo dicit qui dicit eum non rectè fecisse quod eum nouit facere debuisse. Si autem verum scripsit Paulus, verum est quod Petrus non rectè ingrediebatur ad veritatem Euangelij. Ego quidem illud Petrum sic egisse credo, ut gentes cogeret iudaizare. Hoc enim lego scripsisse Paulum, quem mentitum esse nõ credo. Et idè non rectè agebat hoc Petrus, quia erat contra Euangelij veritatem, ut putarent qui credebant in Christum, se sine illis veteribus Sacramentis saluos esse nõ posse. Hoc enim contendebant Antiochiæ, qui ex circumcissione crederant. Ipsum vero Paulum non ad hoc id egisse, quod vel Timotheum circumcidit, vel Cenchris vorum perfoluit, vel Hierosolymis à Iacobo admonitus, cum eis qui vouerant legitima illa celebranda suscepit, ut putare videretur per ea Sacramenta etiam Christianam salutem dari, sed ne illa quæ prioribus ut congruebat temporibus in vmbra rerum futurarum Deus fieri iusserat, tanquam idololatriam gentium damnare crederetur. Hoc est enim quod illi Iacobus ait, auditum de illo esse quod discessionem doceat à Moysè. Quod utique nefas est, ut credentes in Christum discendantur à Propheta Christi, tanquam eius doctrinam detestantes atque damnantes. De quo ipse Christus dicit, si crederetis Moysi, crederetis & mihi. De me enim ille scripsit. Attende enim obsecro ipsa verba Iacobi. Vides (inquit) frater quod nullia sunt in Iudæa qui crediderunt in Christo: & hi omnes amulatores sunt legis. Audierunt autem de te quod discessionem doceas à Moysè, eorum qui per gentes sunt Iudæorum, dicens non debere circumcidere filios suos, neque secundum consuetudinem ingredi. Quid ergo est? utique oportet conuenire multitudinem. Audient enim te superuenisse. Hoc ergo fac quod tibi dicimus. Sunt nobis viri quatuor votum habentes super se. His assumptis sanctifica te cum ipsis, & impende in eos, ut radant capita, & scient omnes quia que de te audierant, falsa sunt, sed sequeris & ipse custodiens legem. Non opinor obscurum est & Iacobum hoc idè monuisse, ut scirent falsa esse quæ de illo audierant hi, qui cum in Christum ex Iudæis credidissent, tamen amulatores erant legis, ne per doctrinam Christi, velut sacrilega, neque Deo mandante conscripta damnari putarentur, quæ per Moysen patribus fuerant ministrata. Hoc enim de Paulo iactauerant, non illi qui intelligebant quo animo à Iudæis fidelibus obseruari tunc ista deberent, propter commendandam scilicet auctoritatem diuinam, & Sacramentorum illorum Prophetiam sanctitatem, non propter adipiscendam salutem, quæ iam in Christo reuelabatur, & per baptismi Sacramentum ministrabatur, sed illi hoc de Paulo sperarant, qui sic volebant ea obseruari tanquam sine his in Euangelio salus credentibus esse non possit. Iptum enim sentiant vehementissimum gratiæ prædicatorem, & intentione eorum maxime aduertim, docentem non per illa hominem iustificari, sed per gratiam seu Christi, cuius prænunciandi causa illæ vmbra in lege mandata sunt. Et idè illi inuidiam & persecutionem concitare molientes tanquam inimicum

legis mandatorumque diuinorum criminabantur. Cuius falsæ criminationis inuidiam congruentius deuitare non posset, quàm ut ea ipse celebraret quæ damnare tanquam sacrilega putabatur: atque ostenderet, nec Iudæos tunc ab eis tanquam à nefarijs prohibendos, nec Gentiles ad ea tanquam necessaria compellendos. Nam si reuera sic ea probaret quemadmodum de illo auditum erat, & idè celebranda suscepit, ut actione simulata suam posset occultare sententiam, non ei diceret Iacobus. Et scient omnes, sed diceret, & putabant omnes, quoniam quæ de te audierunt falsa sunt.

Sed cum vidissem quod non recto pede incedebant ad veritatem Euangelij, dixi Petro coram omnibus. Si tu cum Iudæis sis, gentiliter & non Iudæice viuus, quomodo gentes cogis Iudaizare?]

Ex Epistola ad Hieronymum.

In ipsis Hierosolymis Apostoli decreuerant ne ququam tunc Iudæos Iudaizare prohiberet, quamuis etiam ipsos iam doctrina Christiana non cogeret. Proinde si post hoc Apostolorum decretum Petrus habuit in Antiochia illam simulationem qua gentes cogeret Iudaizare, quod nec ipse cogebatur, quamuis propter commendanda eloquia Domini quæ Iudæis sunt credita, non prohibebatur, quid mirum si constringebat Paulus libere debere afferere, quod cum cæteris Apostolis se Hierosolymis decreuisse meminerat? Si autem hoc (ut magis arbitror) ante illud Hierosolymitanum concilium Petrus fecit, nec sic mirum est, quod eum volebat Paulus non timide obtegere, sed fidenter asserere, quod eum pariter sentire iam nouerat, siue quod cum eo cõtulerat Euangelium, siue quod in Cornelij Centurionis vocatione etiam diuinitus de hac re eum admonitum acceperat, siue quod antequam illi quos timuerat venissent Antiochiam, cum gentibus eum conuerti viderat. Neque enim negamus in hac sententia fuisse iam Petrum, in qua & Paulus fuit. Non itaque tunc eum quid in ea re verum esset docebat, sed eius simulationem qua gentes Iudaizare cogebantur arguebat, non ob aliud nisi quia sic illa omnia simulatoria gerebantur, tanquam verum esset quid dicebant illi qui sine circumcissione præputij, atque alijs obseruationibus vmbra futurorum, putabant credentes saluos esse non posse. In cuius sententiæ non consensionem sed simulationem timore Petrus incidit, ut de illo Paulus verissime scriberet, quod eum vidisset non rectè ingredientem ad veritatem Euangelij, eique verissime diceret quod gentes Iudaizare cogebat, quod Paulus utique non cogebat, ob hoc illa vetera veraciter ubi opus esset obseruans, ut damnanda non esse monstraret, prædicans tamen instanter non eis, sed reuelata gratia fidei saluos fieri fideles, ne ad ea quemquam velut necessaria suscipienda compelleret. Cur itaque mihi non liceat dicere Apostolum Paulum, & alios rectæ fidei Christianos tunc illa vetera Sacramenta paululum obseruando veraciter commendare debuisse, ne putarentur illæ Propheticæ obseruationes à pijsimis patribus custoditæ tanquam sacrilegia diabolica à posteris detestandæ? Iam enim cum venisset fides, quæ prius illis obseruationibus prænunciata, post mortem & resurrectionem Domini reuelata est, amiserant tanquam vitam officij sui. Veruntamen sicut defunctorum corpora necessario deducenda erant quodammodo ad sepulturam, nec simulate, sed religiose: non autem deserenda continuo, vel inimicorum obrectationibus tanquam canum moribus proijcienda. Proinde nunc quisquis Christianorum (quamuis sit ex Iudæis) similiter ea celebrare voluerit, tanquam sopitos cineres eruens, non erit pius deductor vel baiulans corporis, sed impius sepulturæ violator.

A scribentibus auctoribus sanctarum scripturarum maximè canonicarum inconcusse credatur, & defendatur abesse omnino mendacium, ne dispensatores Christi de quibus dictum est. Hic iam quæritur inter dispensatores ut fidelis quis inueniatur, tanquam magnum aliquid sibi fideliter didicisse videantur per veritatis dispensatione mentiri, cum ipsa fides in Latino sermone ab eo dicatur appellata, quia fit quod dicitur. Vbi autem fit quod dicitur,

mentiendi vti que non est locus. Fidelis igitur dispensator Apostolus Paulus proculdubio nobis exhibet in scribendo fidem, quia veritatis dispensator erat, non falsitatis, ac per hoc verum scripsit, vidisse se Petrum non recte ingredientem ad veritatem Evangelij, eique in faciem restitisse, quod gentes cogeret Iudaizare. Ipse vero Petrus quod à Paulo fiebat vtiliter libertate charitatis, sancte ac benigne pietate humilitatis accepit. Atque ita rarius & sanctius exemplum posteris præbuit, quo nõ dedignarentur maiores, sicubi forte recti tramitem reliquissent, etiam à posterioribus corrigi, quam Paulus, quo fidenter audent etiam minores maioribus pro defendenda Evangelica veritate, salua fraterna charitate, resistere. Nam cum factus sit à tenendo itinere in nullo quam aliquo declinare, multo tamen est mirabilis & laudabilis libenter accipere corrigentem, quã audacter corrigere deuantem. Laus itaque iustæ libertatis in Paulo, & sanctæ humilitatis in Petro quantum mihi pro modulo meo videtur, magis fuerat aduersus calumniantem Porphyrium defendenda, quam vt ei daretur obrectandi maior occasio, qua multo mordacius criminaretur Christianos fallaciter vel suas literas scribere, vel Dei sui Sacramenta tractare.

Didicimus Apostolum Petrum in quo primatus Apostolorum tam excellenti gratia præeminet, aliter quam veritas postulat de circumcissione agere solitum à posteriore Apost. Paulo esse correctum. Ergo potuit Petrus nõ recte in aliquo ingredi ad veritatem Evangelij, ita vt gentes cogeret Iudaizare, quod Paulus in ea scribit Epistola, in qua Deum testatus est non se mentiri. Ait enim: *Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior.* Et post hanc tam sanctam atque terribilem attestacionem Dei narravit hæc omnia, in quibus ait: *Cum vidissem quia non recte ingrediuntur ad veritatem Evangelij, dixi Petro coram omnibus: Si tu cum sis Iudæus gentiliter, & non Iudaice viuus: quomodo gentes cogis Iudaizare?* Quapropter Petrus à Paulo posteriore corrigitur, & pacis atque vnitatis vinculo custodito ad martyrium prouehitur.

Ex libro contra mendacium ad Consentium.

Omnino tenendum in doctrina religionis nullo modo esse mentiendum. Ad ostendenda ergo quædam quæ putantur in scripturis esse mendacia, non ea esse quod putantur, si recte intelligantur, non tibi parum aduersus istos valere videatur quod non de Apostoli, sed de Prophetis literis inueniunt velut exempla mentiendi. Illa quippe omnia quæ nominatim commemorant, vbi sit quisque mentitus, in eis libris leguntur in quibus non solum dicta, verum etiam facta multa figurate conscripta sunt, quia & figurate gesta sunt. In figuris autem quod velut mentiendum dicitur, bene intellectum verum inuenitur. Beati Pauli Apostoli vero in Epistolis suis aliter locuti sunt, aliter conscripti actus Apostolorum, iam videlicet reuelato testamento nouo, quod illis figuris Prophetis velabatur. Denique in tot Epistolis Apostolicis atque in ipso tam grandi libro in quo actus eorum canonica veritate narrantur, non inuenitur aliquis talis mentiendi, vt de illo ab istis ad mentiendi licentiam proponatur exemplum. Quandoquidem illa Petri & Barnabæ simulatio qua Gentes Iudaizare cogebant, merito reprehensa atque correctæ est, & ne tunc noceret, & ne posteris ad imitandum valeret. Cum enim vidisset Apost. Paulus, quia non recte ingrederentur ad veritatem Evangelij, dixit Petro coram omnibus: *Si tu cum sis Iudæus, gentiliter & non Iudaice viuus, quomodo gentes cogis Iudaizare?* Id autem quod ipse fecit, vt quasdam obseruationes legitimas Iudaica consuetudine retinendo, & agendo, ne se inimicum legi prophetisque monstraret, abijt vt mendaciter eum fecisse credamus. De hac quippe re satis est eius nota sententia, qua fuerat constitutum, nec Iudæos qui tunc in Christum credebant, prohibendos esse à paternis traditionibus, nec ad eas gentiles cum Christiani fierent, esse cogendos, vt illa Sacramenta quæ diuinitus præcepta esse constat, non tanquam sacrilegia iam nouo testamento reuelata, vel tanquam sine his quicunque conuerterentur ad Deum, salui esse non possent. Errabant

enim qui hoc putabant atque prædicabant, quamuis iam recepto Christi Evangelio, & eis simulate confenserant Petrus & Barnabas, ideoque cogebant gentes Iudaizare. Id enim erat cogere, sic ea necessaria prædicare tanquam & recepto Evangelio nulla sine illis salus esset in Christo, hoc error quorundam putabat, hoc timor Petri simulabat, hoc libertas Pauli redargebat.

Etsi tale aliquid ipse Paulus fecerat, correctum potius etiam ipsum credam coapostoli sui correctionem non potuisse negligere, quàm mendaciter in sua Epistola scribere potuisse, & Epistola qualibet, quãto magis illa in qua prælocutus ait?

Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior, si tu cum Iudæus sis, gentiliter & non Iudaice viuus, quomodo cogis gentes Iudaizare.]

Ipsum Apostolum Paulum interrogans, interpello & requiro in eo quod scripsit vidisse se Petrum non recte ingredientem ad veritatem Evangelij, eique in faciem propterea restitisse, qua illa simulatione gentes Iudaizare cogebat, vtum verè scripserit, an forte nescio qua dispensatiua falsitate mentitus sit, & audio Paulum superius in eiusdem narrationis exordio religiosa voce mihi clamantem: *Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior.* Dent veniam quilibet aliud opinantes. Ego magis credo tanquam Apostolo in suis, & pro suis literis iuranti, quam cuique doctissimo de alienis disputanti.

Illi qui se Christianos Nazarenos vocant, & more Iudaico carnalia præputia circumcidunt nati hæretici ex illo errore, in què Petrus deuians à Paulo reuocatus est, in hoc ad hucusque persistunt. Ergo illi Petro in primatu Apostolorum martyrij gloria coronato, in sua peruersitate præcisi ab Ecclesia remanserunt.

Nos natura Iudæi, & non ex gentibus peccatores.]

Flamma combussit peccatores. Non est hoc nomen in scripturis vsitatum eorum, qui licet iuste & laudabiliter viuant, non sunt tamen sine peccato, magis enim sicut interest inter irridentes & irrisores, inter murmurantes & murmuratores, & inter scribentes & scriptores, & cætera similia, ita scriptura appellare peccatores consuevit valde iniquos & grauibus peccatorum sarcinis oneratos.

Scientes autem quod non iustificatur homo ex operibus legis nisi per fidem Iesu Christi, & nos in Christo Iesu credimus, vt iustificemur ex fide Christi: & non ex operibus legis, propter quod ex operibus legis non iustificabitur omnis caro. Quod si querentes iustificari in Christo inueni sumus & ipsi peccatores, nunquid Christus peccati minister est? Absit. Si enim quæ destruxi, iterum hæc reedifico, præuariatorem me esse constituo.

Non quia opera bona frustrantur, cum Deus reddat vnicuique secundum opera sua, sed quia opera ex gratia, non ex operibus gratia, quoniam fides quæ per dilectionem operatur, nihil operaretur nisi ipsa dilectione Dei diffunderetur in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis, nec ipsa fides esset in nobis, nisi vnicuique Deus partiretur mensuram fidei. Ex fide dicit nos iustificari, quia ipsa prima est ex qua impetrantur cætera.

Ego enim per legem, legi mortuus sum, vt Deo viuam. Christo crucifixus sum cruci. Viuo autem iam, non ego, viuit vero in me Christus.]

Cognita Dei gratia quæ sola liberat à præuaricatione, quæ legis cognitione committitur, orando dicit: *Confige clauis à timore tuo carnes meas.* Sic enim expressius interpretati sunt quidam nostri, quod Græcè vno verbo dici potuit, id est, cathelofon, vbi quid vult intelligi nisi quod ait Apostolus? *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* Et iterum Christus, inquit, crucifixus sum cruci. *Viuo autem iam, non ego, viuit vero in me Christus.* Quod quid est aliud? nisi: non est in me iustitia mea quæ ex lege est, in qua præuicator effectus sum, sed iustitia Dei, id est, quæ mihi ex Deo est, non ex me. Sic quippe in me viuuit non ego, sed Christus, qui factus est nobis sapientia à Deo & iustitia & sanctificatio & redemptio, vt quemadmodum scriptum est, *Qui gloriatur, in Domino gloriatur.* Item dicit, *Qui autem Iesu Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum passionibus &*

Ex lib. 2.
de bapt.

Galat. 1.

Ex Epist.
ad Hieron.

Ex lib. 7.
de bapt.

Ex tract.
Psal. 105.

Ex lib. ad
Paulinum
Episcop.

Ex tract.
Psal. 118.

Galat. 6.

concupiscentijs. Cum hic dictum sit quod ipsi crucifixerunt carnem suam, in isto tamen Psalmo Deus rogatur, ut id fiat cui dicitur: *Confige clavis à timore tuo carnes meas*, ut intelligamus etiam quod rectè facimus, gratiæ Dei esse tribuendum, qui in nobis operatur & velle & operari pro bona voluntate. *Confige*, inquit, *clavis à timore tuo carnes meas, à iudicijs enim tuis timui.* Hoc est à timore tuo casto qui permanet in seculum sacculi, carnalia desideria mea comprimantur, à iudicijs enim tuis timui, cum lex mihi minaretur poenam, quæ mihi non poterat dare iustitiam. Sed hunc timorem quo poena metuitur, consummata charitas foras mittit, quæ non timore poenæ, sed delectatione iustitiæ liberis reddit. Timor namque iste quo non amatur iustitia, sed timetur poena, ferulis est, & idèd non crucifigit carnem. Viuit enim peccandi voluntas, quæ tunc apparet in opere, quando separatur impunitas. Cum vero poena creditur secutura, latenter viuit, viuit tamen. Mallet enim licere, & dolet non licere quod lex vetat, quia non spiritaliter delectatur eius bono, sed carnaliter malum metuit quod minatur. Timore autem casto ipsa quæ hunc timorem foras mittit, peccare timet charitas, etiam si sequatur impunitas, quia nec impunitatem iudicat secutura, quando amor iustitiæ peccatum ipsam deputat poenam. Tali timore carnes crucifiguntur, quando carnales delectationes quæ legis litera vetantur potius quæ vitantur, spiritalium bonorum delectatione vincuntur, & eadè usque ad perfectionem crescente victoria perimuntur.

Audi Apostolus negantem se. *Mihi*, inquit, *mundus crucifixus est, & ego mundo.* Audi adhuc negantem se: *Viuo*, inquit, *non ego.* Aperta sui negatio, sed iam sequitur gloriosa Christi confessio: *Viuit vero in me Christus.* Quid est ergo, nega te? noli tu ipse viuere in te. Quid est, noli tu ipse viuere in te? Noli facere voluntatem tuam, sed illius qui habitat in te.

Quod autem non viuo in carne, in fide viuo filij Dei, qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.]

Apostolus dicit: *Qui filio proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum.* Ecce Christum tradidit pater, tradidit Iudas. Nunquid non quasi simile factum videtur, traditor Iudas, traditor & Deus Pater? Absit, inquit. Non dico, sed Apost. dicit, qui filio proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, & pater illum tradidit & ipse se tradidit. Ait idem Apost. *Qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.* Si pater tradidit filium, & tradidit se ipsum filius, Iudas quid fecit? Facta est traditio à patre, facta est traditio à filio, facta est traditio à Iuda, vna res facta est. Sed quæ res discernit patrem tradentem filium, & seipsum filium tradentem, & Iudam discipulum tradentem magistrum suum. Quia hoc fecit pater & filius in charitate, fecit autem Iudas in proditione. Videtis quia non quod faciat homo cõsiderandum est, sed quo animo & voluntate faciat. In eodem facto inuenimus Deum patrem in quo inuenimus Iudam: patrem benedicimus, Iudam detestamur; benedicimus charitatem, detestamur iniquitatem. Quantum enim præstitum est generi humano ex tradito Christo, nunquid hoc cogitauit Iudas ut traderet? Deus cogitauit salutem nostram qua redempti sumus: Iudas cogitauit precium quo vendidit Dominum. Filius ipse precium quod dedit pro nobis. Iudas cogitauit precium quod accepit ut venderet. Diuersa ergo intentio diuersa facta facit, cum sit vna res. Ex diuersis intentionibus, eam si metiamur, vnũ amandum, alterum damnandum, vnum glorificandum, alterum detestandum inuenimus.

Non abiicio gratiam Dei, si enim per legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus est.]

Quis ita sit furus aduersus Apostolicas voces? quis ita desipiat, immodè insaniat, nesciens quid loquatur, ut audeat dicere legem esse gratiam, cum clamet qui sciebat quid loqueretur, *Qui in lege iustificamini, à gratia excidistis?* Si autem lex non est gratia, quia ut ipsa lex fiat, non potest lex adiuuare, sed gratia. Nunquid natura erit gratia? Nam & hoc Pelagiani ausi sunt dicere, gratiam esse naturam: in qua sic creati sumus, ut habeamus mentem rationalem qua intelligere valeamus, facti ad imaginem Dei, ut

dominemur piscibus maris, & volatilibus cæli, & omnibus pecoribus quæ repunt super terram. Sed non est hæc gratia quam commendat Apostolus per fidem Iesu Christi. Hanc enim naturam etiam cum impijs & infidelibus certum est nobis esse communem. Gratia vero per fidem Iesu Christi eorum tantummodo est, quorum est ipsa fides. Non enim omnium est fides. Denique sicut eis, qui volentes in lege iustificari, à gratia exciderunt, verissime dicit: Si ex lege iustitia: ergo Christus gratis mortuus est, sic & his qui gratiam quæ commendat, & percipit fides Christi, putant esse naturam, verissime dicitur: Si ex natura iustitia, ergo Christus gratis mortuus est. Iam hic enim erat lex, & non iustificabat. Iam hic erat & natura, & non iustificabat. Idèd Christus non gratis mortuus est, ut & lex per illum impleteret qui dixit: *Non veni legem solvere, sed implere,* & natura per Adam perditam, per illum repararetur qui dixit, se venisse quærere & saluare quod perierat.

Nemo in eo quod videtur habere gloriatur tanquam non acceperit, aut idèd putet se accepisse: quia litera extrinsecus vel ut legeretur apparuit, vel ut audiretur insonit. Nam si per legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus est. Porro autem si non gratis mortuus est, ascendens in altum captiuauit captiuitatem, dedit dona hominibus, inde habet quicunque habet. Quisquis autem inde se habere negat, aut verè non habet, aut id quod habet, auferetur ab eo.

CAPUT III.

O Insensati Galatæ, quis vos fascinauit non obedire veritati? Ante quorum oculos Iesus Christus proscriptus est, & in vobis crucifixus. Hoc solum à vobis volo discere, ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei? Sic stulti estis, ut cum spiritu ceperitis, nunc carne consumamini? Tant a passi estis sine causa, si tamen sine causa. Qui ergo tribuit vobis spiritum, & operatur virtutes in vobis: ex operibus legis, an ex auditu fidei? Sicut scriptum est. Abraham credidit Deo, & reputatum est illi ad iustitiam.]

Hic sane illa sententia ponitur, cuius Apostolus meminit propter Dei gratiam commendandam ne circumcisio gloriaretur, gentesque incircumcisas ad fidem Christi nollet admitti. Hoc enim quando factum est, ut credenti Abraham deputaretur fides ad iustitiam, nondum fuerat circumcisus.

Cognoscite ergo quia qui ex fide sunt, hi sunt filij Abrahæ. Præuidens autem scriptura, quia ex fide iustificat gentes Deus: prænucciauit Abrahæ, quia benedicentur in te omnes gentes. Igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abrahæ. Quicunq; enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt. Scriptum est enim: Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus que scripta sunt in libro legis, ut faciat ea. Quoniam autem in lege nemo iustificatur apud Deum, manifestum est, quia iustus ex fide viuit. Lex autem non est ex fide, sed qui fecerit ea viuet in illis.]

Hoc dictum est ad Abraham, hoc ad Isaac, hoc ad Iacob. Vnde non immerito dicit: *Ego sum Deus Abrahami & Deus Isaac, & Deus Iacob.* Completeretur utique in benedictione omnium gentium, quod ex eorum semine promisit. Nec immerito ipse Abraham cum eius seruis ei iuraret, sub femore suo iussit eum ponere manum, sciens inde venturam carnem Christi, in quo benedici omnes gentes, non nunc prænucciamus, sed quod prænucciatum est, nunc videmus.

Impletum est quod promissum est Abraham, & ex his quæ videmus, credimus quæ non videmus. Vnus homo fuit Abraham, & dictum est illi: *In femine tuo benedicentur omnes gentes.* Si ad se attenderet, quando crederet? Vnus homo erat, & iam senex erat, & uxorem sterilem habebat, & ætate iam ita progressam, ut concipere non posset, etiam si sterilis non fuisset. Non erat prorsus vnde aliquid speraretur, sed promittentem attēdebat, & credebat quod non videbat. Ecce ille quod credidit, nos videmus. Ergo ex his quæ videmus, debemus credere quæ non videmus. Genuit Isaac, non vidimus. Et Isaac genuit Iacob, & hoc non vidimus. Et Iacob genuit duodecim filios, & ipsos

Ephes. 2.

Matth. 5.
Luc. 19.Ex lib. sem.
Propheci.Ex lib. de
cin. Dei 16Ex lib. con.
Fauil. 10.
Exod. 3.Ex serm.
de ver.
Euang. 14.
Gen. 22.

non vidimus. Et duodecim filij genuerunt populum Israël. Magnum populum videmus, iam cepi ea dicere quæ videmus. De populo Israël nata est virgo, & peperit Christum, & ecce in Christo benedicuntur omnes gentes, quid verius? quid certius? quid apertius? Desiderate mecum futurum sæculum qui congregati estis ex gentibus. In hoc sæculo implevit Deus promissum suum ex semine Abrahæ. Quomodo ergo non dabit nobis æterna promissa sua quos fecit esse semen Abrahæ? Hoc enim dicit Apostolus: *Si autem vos Christi* (Apostolica verba sunt) *ergo Abrahæ semen estis.* Magna aliquid cepimus esse, nemo se contemnat, nihil fuimus, sed aliquid sumus. Diximus Domino, *Memento quia pulvis sumus*, sed ille de pulvere hominem fecit, & pulveri vitam dedit, & in Christo Domino nostro iam ipsum pulverem ad cæli regna perduxit, quia hic accepit carnem, hic accepit terram, & terram leuavit in cælum, qui fecit terram & cælum.

Legimus iustificari in Christo qui credunt in eum propter occultam communicationem & inspirationem gratiæ spiritualis, qua quisquis hæret Domino, vnus spiritus est, quamuis eum & imitentur sancti eius. Legatur mihi tale aliquid de his qui sanctos eius imitati sunt, vtrum quisquam dictus sit iustificatus in Paulo, aut in Petro, aut quolibet horum, quorum in populo Dei magna excellit auctoritas, nisi quod in Abraham dicimur benedici, sicut ei dictum est: *Benedicentur in te omnes gentes*, propter Christum qui semen eius est secundum carnem. Quod manifestius dicitur, cum hoc idem ita dicitur: *Benedicentur in semine tuo omnes gentes.*

Christus redemit nos de maledicto legis factus pro nobis maledictus: quia scriptum est. Maledictus omnis qui pendet in ligno, vt in Gentibus benedictio Abrahæ fieret in Christo Iesu, vt pollicitationem spiritus accipiamus per fidem. Fratres secundum hominem dico, tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit aut super ordinat.]

Secutus Apostolus dicit de Christo: *Factus est pro nobis maledictus.* Sicut non timuit dicere, *pro omnibus mortuus est.* Hoc enim mortuus est, quod maledictus. Quoniam mors ipsa ex maledicto est, & maledictum est omne peccatum, siue ipsum quod fit vt sequatur supplicium, siue ipsum supplicium quod alio modo vocatur peccatum, quia fit ex peccato. Suscepit autem Christus sine reatu supplicium nostrum, vt inde solueret nostrum reatum, & finiret etiam supplicium nostrum. *Misit, inquit, Deus filium suum in similitudinem carnis peccati, vt de peccato damnaret peccatum in carne.* Non erat ergo illa caro peccati, quia non de traduce mortalitatis in Mariam per masculum venerat, sed tamen quia de peccato est mors, illa autem caro quamuis ex virgine, tamen mortalis fuit: eo ipso quo mortalis erat similitudinem habebat carnis peccati. Hoc appellat etiam peccatum consequenter dicens: *Vt de peccato damnaret peccatum in carne.* Item alio loco: *Eum* (inquit) *qui non nouerat peccatum, peccatum pro nobis fecit, vt nos simus iustitia Dei in ipso.* Cur ergo timeret Moyses dicere maledictum quod Paulus non timuit dicere peccatum? Plane hoc Prophetæ & præuidere debuit & prædicere, paratus ab hæreticis cum Apostolo reprehendi. Nec idem maior inuidia est quod addiderit Deo vt diceret, *maledictus Deo omnis qui pependerit in ligno.* Nisi enim Deus odisset peccatum & mortem nostram, non ad eam suscipiendam atque delendam filium suum mitteret. Quid ergo mirum si maledictum est Deo quod odit Deus? Tanto enim libentius donauit nobis immortalitatem quæ futura est Christo veniente, quanto misericordius odit mortem nostram, quæ in ligno pependerit Christo moriente. Quod autem additum est *omnis*, vt diceretur, *Maledictus omnis qui in ligno pependerit:* non sane Moyses minus præuidit etiam iustos in cruce futuros, sed bene præuidit hæreticos veram mortem Domini negaturos: & idem volentes ab hoc maledicto Christum se iungere, vt à mortis etiam veritate se iungerent. Si enim vera illa mors non erat, nullum maledictum Christo crucifixum pependerit in ligno, quia nec verè crucifixus est. Sed contra longè futuros hæreticos quàm de longè clamat Moyses. Sine causa tergierisamini, o quibus displicet veritas mor-

tis Christi: *Maledictus omnis qui pependerit in ligno*, non ille, aut ille: sed *omnis* omnino. Etiam ne & filius Dei? Etiam profusus. Nam hoc est quod non vultis, inde fatagitis, inde seducitis: displicet enim vobis maledictus pro nobis, quia displicet mortuus pro nobis. Tunc enim extra maledictum ipsius Adam, si extra illius mortem. Cum vero ex homine & pro homine mortem suscepit, ex illo, & pro illo etiam maledictum quod mortem comitatur, suscipere non indignatus est. Etiam ille profusus, etiam ille filius Dei semper viuus in sua iustitia, mortuus autem propter nostra delicta in carne suscepta ex pœna nostra, sic & semper benedictus in sua iustitia, maledictus autem propter nostra delicta in morte suscepta ex pœna nostra. Ac per hoc additum est *omnis*, ne Christus ad veram mortem non pertinere diceretur, si à maledicto quod morti coniunctum est insipienti honorificentia separaretur. Iam vero vbi audis pœnam peccati, aut ex benedictione crede venientem, aut ex maledictione. Si ex benedictione venit pœna peccati, opta semper esse in pœna peccati. Si autem optas inde liberari, crede per diuinæ sententiæ iustitiam ex maledictione venisse. Confitere ergo maledictum suscepisse pro nobis, quem confiteris mortuum esse pro nobis. Hoc est quod asserit Prophetia, quia sciebat Christi mortem in cruce pensuram, & futuros hæreticos qui dicerent: *Pependit quidem in ligno, sed specie quadam, non vt verè moreretur.* Clamando ergo *maledictus*, nihil aliud clamauit nisi quia verè mortuus, sciens mortem hominis peccatoris, quam sine peccato ipse suscepit de illo maledicto venientem quo dictum est: *Si tetigeritis, morte moriemini.* Ad hoc pertinet & serpens ille in ligno suspensus, quo significaretur nõ falsam mortem Christum finxisse, sed illam veram in ligno passionis suæ suspendisse, in quam serpens ille hominem mala suadendo deiecit: quam veram mortem nolunt illi conspiciere: & idem non sanantur à veneno serpentis, sicut in eremo quicunque illum attenderent, sanabantur.

In Prophetia dictum est: *Maledictus omnis qui pependerit in ligno.* Non enim ipse attulit mortem, sed hic inuenit in maledicto primi hominis propagatam. Eandem mortem nostram suscipiens in ligno suspendit, quæ venerat de peccato. Ergo ne putarent aliqui sicut putant quidam hæretici, Dominum Iesum Christum falsam carnem habuisse, & nõ veram mortem in cruce soluisse, intendit hoc Prophetæ & ait: *Maledictus omnis qui pendet in ligno.* Ostendit ergo quia & filius Dei vera morte mortuus est, quæ mortali carni debebatur: ne non maledictum putares non verè mortuum, quia vera illa mors non erat falsa, sed ex illa propagine descenderat quæ venerat de maledicto, cum Deus diceret, *morte moriemini.* Omnino & ad ipsum peruenit vera mors, vt ad nos perueniret vera vita. Etiam ad ipsum peruenit mortis maledictio, vt ad nos perueniret vitæ benedictio.

Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius.]

NVnquid de genere venimus Abrahæ, aut vlllo modo Abraham Pater noster fuit secundum carnem? Originem de carne eius caro Iudæorum ducit, non caro Christianorum. Nos de alijs gentibus venimus, & tamen imitando Abrahæ fidem, filij facti sumus. Apostolum audi: *Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius.* Non dicit, inquit, & seminibus tanquam in multis, sed tanquam in vno, & semini tuo quod est Christus. Si autem vos Christi, ergo Abrahæ semen estis secundum promissionem hæredes. Nos ergo facti sumus semen Abrahæ gratia Dei. Non de carne Abrahæ fecit illi cohæredes Deus, illos ex hæredauit, istos adoptauit. Et de arbore illa oliuæ, cuius radix est in Patriarchis, ramos naturales superbos amputauit, oleastrum humilem inseruit.

Non dicit & seminibus, quasi in multis, sed quasi in vno, & semini tuo, qui est Christus.]

Nisi Christus solus iret ad patrem, non diceret: *Nemo ascendit in cælum nisi qui descendit de cælo filius hominis, qui est in cælo.* Sed etiam Paulus Apostolus dicit: *Nostri enim conuersatio in cælis est.* Sed quare hoc? Quia item dicit: *Si resurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt querite: vbi Christus est in dextera Dei sedens, quæ sursum sunt sapite, non quæ super ter-*

Psal. 103.

Ex lib. 1. de bapt. par. Rom. 3.

Deut. 21.

Ex lib. con. Faustum. 2. Cor. 5.

Rom. 8.

Deut. 21.

Gen. 2. Num. 21.

Extrah. in Psal. 37.

Ex trah. Euang. secundum Ioan. 39.

Ex serm. de ver. 1. 10. 11. 3. Philipp. 3. Coloss. 3.

ram: mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Quomodo ergo ille solus? An ideo solus, quia Christus vnus est cum omnibus membris suis, tanquam caput cum corpore suo?

1. Cor. 12.

1. Ioan. 2.

1. Ioan. 15.

Philip. 2.

Quæ autem corpus eius, nisi Ecclesia? sicut dicit idem doctor: *Vos autem estis corpus Christi, & membra ex parte.* Cum ergo nos ceciderimus, & propter nos ipse descendit, qd est nemo ascendit, nisi qui descendit, nisi quia nemo ascendit, nisi vnus cum eo factus, & tanquam membrum compactum in eius corpore, qui descendit? Sic & discipulis dicit: *quæ sine me nihil potestis facere.* Aliter enim vnum cum patre, & aliter vnum nobiscum.

Vnum cum patre est, quia vna substantia est patris & filij, vnum cum patre est, quia *cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo.* Vnus autem nobiscum factus est, quia *semetipsum exinanivit formam serui accipiens.* Vnus nobiscum factus est secundum semen Abrahamæ, in quo benedicuntur omnes gentes. Quod cum commemorasset, ait Apostolus: *Non dicit in feminibus tanquam in multis, sed tanquam in vno, & semini tuo, qui est Christus.* Et quia & nos ad id pertinemus, quod est Christus, nobis simul corporatis, & illi capiti coherentibus vnus est Christus. Et quia & nobis dicit: *ergo Abrahamæ semen estis secundum promissionem heredes.* Si enim vnum est semen Abrahamæ, & illud vnum semen Abrahamæ non intelligitur, nisi Christus: hoc autem semen Abrahamæ nos sumus, hoc ergo totum, id est, caput & corpus vnus est Christus.

Hoc autem dico testamentum confirmatum à Deo, quæ post quadringentos & triginta annos facta est lex, non irritum facit ad euacuandam promissionem. Nam si ex lege hereditas, iam non ex promissione. Abrahamæ autem per repromissionem donauit Deus.

Ex ll. quæ. Exod. tit. 45.

Apostolus cum Abrahamæ laudaret, & commendaret fidem in ea promissione, qua Christum vult intelligi prophetarum, id est, qua promisit Deus Abraham, quod benedicetur in eo omnes tribus terræ. Hoc autem dico (inquit) *testamentum confirmatum à Deo, quæ post quadringentos & triginta annos facta est lex, non irritum facit ad euacuandam promissionem.* Ex illa promissione, qua vocatus est Abraham, & credidit Deo, post quadringentos & triginta annos factam legem dicit Apostolus. Non ex tempore, quo Iacob intrauit in Ægyptum. Deinde etiam ipsa scriptura Exodi hoc significabatur, non enim dicit incolatus filiorum Israel, quem incoluerunt in terra Ægypti, anni quadringenti triginta, sed aperte dicit: *quam insoluerunt in terra Ægypti, & in terra Chanaan ipsi & patres eorum.* Ac per hoc manifestum est computandum esse tempus etiam Patriarcharum Abrahamæ, Isaac & Iacob, ex quo peregrinari cepit Abraham in terra Chanaan, id est, ex illa promissione, in qua eius fidem laudat Apostolus vsque ad illud tempus, quo ingressus est Israel in Ægyptum. Toto quippe isto tempore peregrinati sunt patres in terra Chanaan, & deinde semel Israel in Ægypto, ac sic completi vnum quadringenti triginta anni à promissione vsque ad exitum Israel ex Ægypto: quando facta est lex in monte Sina, quæ non infirmat testamentum ad euacuandas promissiones. Septuagesimo ergo & quinto anno vitæ suæ Abraham (sicut scriptura dicit) ingressus est in terram Chanaan, & genuit Isaac, cum esset annorum centum. Fiunt itaque anni viginti quinque ex promissione vsque ad natum Isaac. His adduntur omnes anni vitæ Isaac, id est, centum octoginta, & fiunt ducenti quinque. Tunc erat Iacob annorum centum viginti. Nati sunt enim sexagenario patri gemini ipse & Esau. Post decem annos intrauit Iacob in Ægyptum, cum esset annorum centum triginta, Ioseph autem esset triginta nouem. Fiunt proinde anni à promissione vsque ad ingressum Iacob in Ægyptum, ducenti quindecim. Ioseph autem ab illo tricesimo & nono anno ætatis suæ, in quo eum pater in Ægypto inuenit, vixit annos septuaginta vnum: quia omnes ætatis eius anni centum & decem fuerunt. Cum itaque ad ducentos quindecim annos accesserint septuaginta vnus, fiunt anni ducenti octoginta sex, restant centum quadraginta quatuor, vel quinque, quibus intelligitur feruisse in Ægypto populus Israel post mortem Ioseph.

Gene. 21.

Gene. 25.

Gene. 6.

Gene. 50.

Quid igitur lex? propter transgressionem posita est, donec veni-

ret semen, cui promiserat ordinata per angelos in manu mediatoris. Mediator autem vnus non est, Deus autem vnus est.]

Cum exponerem, *Quid ergo? lex transgressionis gratia posita est,* ita distinguendum putavi, vt interrogatio esset, *Quid ergo?* Ac deinde responso, *lex transgressionis gratia posita est,* quod quidem non abhorret à vero. Sed melior mihi videtur ista distinctio, vt interrogatio sit: *Quid ergo lex?* Et inferatur responso, *transgressionis posita est gratia.*

Vbiunque in meis libris polui, *de semine, cui repromissum est, quod dispositum est per angelos in manu mediatoris,* non sic habet Apostolus, sed vt veriores codices, quos post inspexi maxime Græcos. De lege enim dictum est, quod tanquam de semine dictum, multi Latini codices habent per interpretantis errorem.

Lex præuaricationis gratia posita est, donec veniret semen, cui promissum est. Vnde subintravit, vt abundaret delictum, & ubi abundauit delictum, superabundauit gratia, id est, vt acciperet homo præcepta, superbe de suis viribus fidens, in quibus despicens, & factus etiam præuaricator liberatorem, saluatoremque; requireret, atque ita eum timor legis factum humilem tanquam pædagogus ad fidem gratiamque; perduceret: Ita multiplicatis infirmitatibus postea accelerauerit, quibus sanandis opportune Christus aduenit. In cuius gratiam etiam iusti antiqui crediderunt, eadem ipsa gratia eius adiuti, vt gaudentes eum prænoscerent, & quidam etiam prænunciarent, esse eum venturum, vel in illo populo Israel, sicut Moyses, & Iesus Naue, & Samuel, & Dauid, & cæteri tales, vel extra ipsum populum, sicut Iob, vel ante ipsum populum, sicut Abraham, sicut Noe, & quicunq; alij sunt, quos commemorat vel tacet sacra scriptura. *Vnus. n. Deus, & vnus mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus,* sine cuius gratia nemo à cõdemnatione liberatur, siue quam traxit ex illo, in quo omnes peccauerunt, siue quam postea suis iniquitatibus addidit.

Non angelus singulariter, sed omnino angeli dicuntur, per quos non sermo quilibet factus est, sed lex ipsa data manifestissime ostenditur, quam certe nullus fidelium dubitat, Dominum dixisse Moysi ad subiugandum populum Israel, sed tamẽ per angelos datam ita Stephanus loquitur: *Dura ceruice, inquit, & non circumciso corde & auribus, vos semper Spiritui sancto resististis, sicut patres vestri. Quem prophetarum non persecuti sunt patres vestri? & occiderunt eos, qui pronuntiauerunt de aduentu iusti, cuius nunc vos proditores & interfectores sustistis, qui accepistis legem in edictis angelorum, nec custodistis. Quid hoc quidẽtius? quid tanta auctoritate robustius? In edictis quidem angelorum lex illi populo data est, sed Domini nostri Iesu Christi per eam disponebatur, & prænunciabatur aduentus: & iste tanquam verbum Dei miro & ineffabili modo erat in Angelis, in quorum edictis lex dabatur. Vnde dicit in Euangelio: *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi, de me enim ille scripsit.* Per angelos lex tunc Dominus loquebatur, per angelos filius Dei loquebatur mediator Dei & hominum futurus ex semine Abrahamæ suum disponens aduentum, vt inueniret, à quibus reciperetur consentientes reos, quos lex non impleta fecerat transgressores. Vnde & Apostolus dicit: *Quid ergo lex? transgressionis gratia posita est, donec veniret semen, cui promissum est, disposita per Angelos in manu mediatoris.* Quod autem nõ aliquem ex angelis dicit mediatorem, sed ipsum Dominum Iesum Christum, in quantum homo fieri dignatus est, habes alio loco: *Vnus, inquit, Deus, & vnus mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus.* Hinc illud pascha in interfectione agni. Hinc illa omnia, quæ de Christo vetero in carne, atque passuro, sed & resurrecturo in lege figurantur, quæ data est in edictis angelorum. In quibus angelis erat vtique & pater, & filius, & Spiritus sanctus. Et aliquando pater, aliquando filius, aliquando Spiritus sanctus: aliquando sine vlla distinctione personæ, Deo per illos figurabatur, etsi visibilibus & sensibilibus formis apparens, per creaturam tamen suam, non per substantiam suam, cui videndo corda mundantur per hæc omnia, quæ oculis videntur, & auribus audiuntur.*

Dominus noster Iesus Christus tanquam totus perfectus vir, & caput & corpus. Caput in illo homine cognoscimus, qui natus est de Maria virgine, passus sub Pontio Pilato, sepultus,

resurrexit, ascendit in caelum, sedet ad dexteram patris. Inde illum expectamus iudicem viuorum atque mortuorum. Hoc est caput Ecclesiae, corpus huius capitis Ecclesia est, non quae hoc loco est, sed & quae hoc loco & per totum orbem terrarum, nec illa, quae hoc tempore, sed ab ipso Abel usque ad eos, qui nascitur sunt usque in finem, & credituri in Christum, totus populus sanctorum ad vnam ciuitatem pertinentiu, quae ciuitas corpus est Christi, cui caput est Christus. Ibi sunt & angeli ciues nostri, sed quia nos peregrinamur, laboramus: illi autem in ciuitate expectant aduentum nostrum. De illa ciuitate vnde peregrinamur, litera nobis venerunt, ipse sunt scripturae, quae nos hortantur, vt bene viuamus. Quid dicam venisse literas? Ipse rex descendit, & factus est nobis via in peregrinatione, vt in illo ambulantes, nec erremus, nec deficiamus, nec in latrocinijs incidamus, nec in laqueos irriteremus, qui ponuntur iuxta viam. Talem ergo scientes Christum totum atque vniuersum simul cum Ecclesia: ipsum autem solum natum de virgine caput Ecclesiae, mediatorem scilicet inter Deum & homines, Christum Iesum, ad hoc mediatorem, vt eos, qui recesserant, per se reconciliet: medius enim non est, nisi inter duos, recesseramus a maiestate Dei, & peccato nostro offenderamus eum, missus est filius mediator, qui sanguine suo solueret peccata nostra, quibus separabamur a Deo, & interpositus redderet ei nos, & reconciliaret, a quo auersi in peccatis nostris & delictis tenebamur. Ipse est caput nostrum, ipse Deus aequalis patri, verbum Dei, per quod facta sunt omnia, sed Deus vt crearemur, homo vt recrearemur, Deus vt faceret, homo vt reficeret.

Ex ferm. de
ver. Apost.
Rom. 5.

Quid ergo lex? quasi quae utilitas legis? prauaricationis gratia posita est. Hoc est, quod dicit alibi: *Lex enim subintravit, vt abidaret delictum. Prauaricationis gratia posita est, vnde humiliaretur ceruix superbiorum multum sibi tribuentium, & voluntati suae tantum arrogantium, vt liberum arbitrium sibi putarent pro se sufficere ad iustitiam. Lex ergo prauaricationis gratia posita est, donec veniret semen, cui promissum est, disposita per angelos in manu mediatoris. Mediator autem vnus non est, Deus autem vnus est. Quid est mediator vnus non est? quia inter duos utique mediator est. Inuenimus inter quid & quid sit mediator, ipso Apostolo dicente: *Vnus enim Deus, vnus mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus.* Si non iaceres, mediatorem necessarium non haberes: quia vero iaces, & surgere non potes, mediatorem quodammodo Deus tibi porrexit brachium suum. *Et brachium Domini, cui reuelatum est.**

Esai. 53.

Lex ergo aduersus promissa Dei? Absit. *Si enim data esset lex, quae posset viuificare, vere ex lege esset iustitia.*]

Ex epist. ad
Vitalium.

Opus est hoc gratiae, quam qui accipiunt, doctrinae salutari scripturarum sanctarum, etsi fuerint inimici, sunt amici. Non opus eiusdem doctrinae est, quam qui audiunt & legunt sine gratia Dei, peiores eius efficiuntur inimici. Non est igitur gratia Dei in natura liberi arbitrij, & in lege atque doctrina, sicut Pelagiana perueritas desipit, sed ad singulos actus datur illius voluntate, de quo scriptum est: *Pluuiam voluntariam segregans Deus hereditati suae.* Quia & liberum arbitrium ad diligendum Deum primi peccati graditate perdidimus, & lex Dei atque doctrina, quamuis sancta & bona, & iusta, tamen occidit, si non viuificet spiritus. Per quem fit, non vt audiendo, sed vt obediendo, neque vt lectione, sed vt dilectione teneatur. Lex enim sine gratia, litera sola est, manet ad conuincendum iniquitatem, non ad dandam salutem, quid enim ait Apostolus? *Si enim data esset lex, quae posset viuificare, omnino ex lege esset iustitia. Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Christi daretur credentibus.* De hac litera dicit alio loco: *Litera occidit, spiritus autem viuificat.* Habes literam, sed non imple literam. Vnde non imple literam? Quia de te praesumis, operata tua extollis, nescis necessarium esse gratiam adiuuantis, vt impleatur praecipuum iubentis. Ecce iussit Deus, age quod iussit, incipis agere quasi ex viribus tuis, & cadis, & manet super te litera puniens, non saluans. Merito lex per Moysen data est, & gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Si enim data esset lex, quae posset viuificare, omnino ex lege esset iustitia, sed data est lex, vt reos vos faceret, rei facti

Psal. 67.

Ex tractat.
Psal. 70.

2. Cor. 3.

Ioann. 1.

timeretis: timentes indulgentiam peteretis, iam de viribus vestris non praesumeretis, de litera vos non extolleretis.

Putabamus nos facile iustos esse posse, quasi viribus nostris, an tequam acciperemus mandatum. *Adueniente autem mandato peccatum reuixit.* Ego autem mortuus sum, hoc ait Apostolus. Data est enim lex hominibus, non quae saluaret eos iam, sed per quam cognoscerent, in qua aegritudine iacebant. Audi verba Apostoli: *Si enim data esset lex, quae posset viuificare, vere ex lege esset iustitia, sed conclusit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus, vt veniret gratia post legem, & inueneret hominem non solum iacentem, sed iam etiam confidentem, & dicentem: Miser ego homo, qui me liberabit de corpore mortui huius? Et opportune veniret medicus ad conualliam plorationis, & diceret: certe cognouisti, quia cecidisti, audi me, vt surgas, qui me contempnisti, vt caderes. Data est ergo lex, vt aegritudo morbo conuinceret, qui sibi sanus videbatur, vt peccata demonstrarentur, non vt aufererentur. Demonstrato peccato per datam legem auctum est peccatum, quia peccatum est & contra legem.*

Occasione, inquit, accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Quid est occasione accepta per mandatum? Acceptum mandatum quasi viribus suis conari sunt facere homines, vici concupiscentia, etiam ipsius mandati transgressione rei facti sunt. Sed quid dicit Apostolus? *Vbi autem abundauit peccatum, super abundauit gratia, id est, auctus est morbus, commendata est medicina. Si enim data esset lex, quae posset viuificare, omnino ex lege esset iustitia.* Si ergo non est data lex, quae posset viuificare, quare data est? Sequitur & ostendit, quare sit data, quia etiam sic in adiutorium data est, ne te sanum putares, sed conclusit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.

Quando audis promissionem, expecta factorem, idonea fuit humana natura per liberum arbitrium vulnerare se, sed iam vulnerata & sauciata, non est idonea per liberum arbitrium sanare se. *Bona est lex, si quae ea legitime utatur.* Quid est ergo legitime uti lege? Per legem agnoscere morbum suum, & quaerere ad sanitatem diuinum adiutorium, quia sicut dixi, si data esset lex, quae posset viuificare, omnino ex lege esset iustitia, nec quaeretur Saluator, nec veniret Christus, nec sanguine suo ouem perditam quaereret, sicut dicit Apostolus idem alio loco: *Nam si per legem iustitia, ergo Christus gratia mortuus est.*

Quid fecit lex sine gratia, nisi magis reos? Quare? Quia legis auditores, & non factores, ac per hoc peccatores, prauaricatores. Mortuus est puer hospitiæ hominis Dei, & missus est baculus per seruum, & positus est super faciem ipsius, & non reuixit. Quid facit lex sine gratia? Apostolus iam videns, iam ex caeco illuminatus, quid dicit? *Si enim data esset lex, quae posset viuificare, omnino ex lege esset iustitia.* Intendite, respondeamus, & dicamus, quid est quod dixi? *Si data esset lex, quae posset viuificare, omnino ex lege esset iustitia.* Si non poterat viuificare, vt quid data est? Secutus adiunxit: *Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus, promissio illuminationis, promissio dilectionis ex fide Iesu Christi, vt daretur credentibus, scriptura illa, id est lex, conclusit omnia sub peccato.* Quid est, conclusit omnia sub peccato? fecit delictorem etiam prauaricatorem. Nam sanare non potuit peccatorem. *Conclusit omnia sub peccato, sed qua spe? Spe gratiae, spe misericordiae.* Accepisti legem, stare voluisti, non potuisti. A superbia cecidisti, languorem tuum vidisti. Curre ad medicum, laua faciem. Opta Christum, confitere Christum, crede in Christum. Accedat spiritus literae, & eris sanus. Nam si spiritum literae detrahas, litera occidit. Si occidit, vbi spes? *Spiritus autem viuificat.*

Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Christi daretur credentibus.]

Ex hac promissione, hoc est, ex Dei beneficio ipsa lex impletur, sine qua promissione prauaricatores facit, vel vsque ad affectum mali operis, si etiam regulam timoris concupiscentiae flamma transcenderit, vel certe in sola vo-

Ex tractat.
Psal. 83.
Rom. 7.

Rom. 7.

Rom. 5.
Ex ferm. de
ver. Apost.
13.

Ibid. paulo
inferius.

Ex ferm. de
illuminatione
ne caeci. 18.
4. Reg. 4.

Ex li. 2. de
bapt. pau.

luntate, si timor pœnæ suauitatem libidinis vicerit. Quod enim ait: *conclufit fcriptura omnia fub peccato, vt promiffio ex fide Chrifti daretur credentibus*, ipfius conclufionis vtilitas data eft. Nam conclufit ad quos vſus? Niſi quemadmodum alibi dicit: *Prius autem quā veniret fides, fub lege cuſtodiebamur, conclufi in eam fidem, quæ poſtea reuelata eſt.* Lex ergo data eſt, vt gratia quaereretur, gratia data eſt, vt lex impleteretur. Neque enim ſuo vitio non implebatur lex, ſed vitio prudentiæ carnis. Quod vitium per legem demonſtrandum, per gratiam ſanandum fuit.

Exepiſt. ad Opium epiſcopum.

Si enim data eſſet lex, quæ poſſet viuificare, omnino ex lege eſſet iuſtitia. Cui tamen bono lex data ſit, conſequenter adiunxit, dicens: *Sed conclufit ſcriptura ſub peccato omnia, vt promiffio ex fide Ieſu Chrifti daretur credentibus.* Danda itaque fuerat lex, quæ manifeſtius ſibi ipſum oſtenderet hominem, ne ſuperbus animus humanus à ſeipſo ſe poſſe eſſe iuſtum putaret, & ignorans Dei iuſtitiam, id eſt, quæ homini ex Deo eſt, ſuam volens conſtituere, id eſt, quaſi ſuis viribus partam, iuſtitie Dei ſubiectus non fieret. Oportebat itaque, vt addito mandato, cuius vox eſt, *Non cõcupiſces*, ſuperbo peccatori etiam præuariicationis crimen accederet, atque ita gratiæ medicinam non ſanata per legem, ſed conuicta infirmitas quaereret.

Exod. 20. Rom. 7.

Extraſtat. Pſal. 118.

Manifeſtatio, inquit, *verborum tuorum illuminat, & intelligere facit infantes.* Quid eſt paruulus, niſi humilis & infirmus? Noli ergo ſuperbire, noli de tua, quæ nulla eſt virtute, præſumere, & intellige, quare ſit à bono Deo bona lex data, quæ tamen viuificare non poſſit. Ad hoc enim data eſt, vt de te magno paruulum faceret, vt te ad faciendam legem vires de tuo non habere monſtraret, ac inops, indigus, & egenus ad gratiam cõfugeret, & clamaret: *Miferere mei Domine, quoniam infirmus ſum.*

Pſal. 6.

Prius autem quam veniret fides, ſub lege cuſtodiebamur, conclufi in eam fidem, quæ reuelanda er at. Itaque lex pedagogus noſter fuit in Chriſto, vt ex fide iuſtificemur. At vbi venit fides, iam non ſumus ſub pedagogo.

Ex lib. con. ſauſum.

Certe enim ipſa eſt lex, quæ ſubintrauit, vt abundaret delictum, quod ad eius reprehentionem nihil intelligentes, in ore habere conſueuiffis. Ibi ergo lege, & vide, quia ipſa eſt, de qua dicit: *Itaq; lex quidem ſancta, & mandatum ſanctum, & iuſtum, & bonum. Quod ergo bonum eſt, mihi factum eſt mors.* Abſit. Sed peccatum, vt appareat peccatum, per bonum mihi operatum eſt mortem, neque enim lex iubebat delictum, vt illa ſubintrante abundaret delictum, ſed ſuperbos multum ſibi tribuentes, mandati ſancti, & iuſti & boni adiectione reos etiam præuariicationis effecerat, vt eo modo humiliati diſceret, ad gratiam pertinere per fidem, vt iam non eſſent legi ſubditi per reatum, ſed legi ſocietati per iuſtitiam. Idem quippe Apoſtolus dicit: *quia priusquam veniret fides, ſub lege cuſtodiebamur conclufi in eam fidem, quæ poſtea reuelata eſt.* Itaque lex, inquit, *pedagogus noſter er at in Chriſto Ieſu.* Sed poſteaquam venit fides, iam non ſumus ſub pedagogo: quia nos reatus legis non obligat iam per gratiam liberatos. Namque antequam ſpiritalem gratiam humiliati recipemus, nihil mortificabat nos niſi litera iubens, quod non poſſemus implere, vnde idem dicit: *Litera occidit ſpiritus autem viuificat.* Rurſus eiufdem Apoſtoli verba ſunt: *Si enim data eſſet lex, quæ poſſet viuificare, omnino ex lege eſſet iuſtitia. Sed conclufit ſcriptura omnia ſub peccato, vt promiffio ex fide Ieſu Chrifti daretur credentibus.* Item ipſius verba ſunt: *Quod enim impoſſibile er at legis, in quo infirmabatur per carnem, Deus filium ſuum miſit in ſimilitudinem carnis peccati, vt de peccato damnaret peccatum in carne, vt iuſtitia legis impleteretur in nobis, qui non ſecundum carnem ambulamus, ſed ſecundum ſpiritum.* Ecce quod eſt: *Non veni legem ſoluere, ſed adimplere.* Quæ lex enim ſuperbotiam præuariicationis reatu deuinxit augendo peccatum, cum iubet, quod implere non poſſunt: ipſius legis impletur iuſtitia per gratiam ſpiritus in eis, qui diſcunt à Chriſto mites eſſe, atque humiles corde, qui venit non legem ſoluere, ſed adimplere. Deinde quia etiam ſub gratia poſitis in hac mortali vita difficile eſt omnino adimplere, quod in lege ſcriptum eſt: *Non cõcupiſces*, ille per carnis ſuæ ſacrificium ſacerdos effectus, impetrat nobis indulgentiam, etiam hinc adimplens legem, vt quod per no-

Rom. 7.

1. Cor. 3.

Rom. 8.

Matth. 5.

Matth. 11.

Exod. 20.

ſtram infirmitatem minus poſſumus, per illius perfectionem recuretur, cuius capitis membra effecti ſumus, vnde Ioannes dicit: *Filioli hæc ſcribo vobis, vt non peccetis. Et ſi quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrem Ieſum Chriſtum iuſtum, ipſe eſt exoratio pro peccatis noſtris.*

1. Ioan. 2.

Item ex eiſdem libris.

Quod enim adhuc promittitur Eccleſiæ, id eſt, corpori Chriſti, & in manifeſtatione prædicatur, & in ipſo capite corporis Saluatore, id eſt, in ipſo mediatore Dei & hominum, homine Chriſto Ieſu, iam vtiq; completum eſt. Quid enim promittitur, niſi vita æterna ex reſurrectione à mortuis? Hoc iam completum eſt in illa carne, quod *verbum factum eſt, & habitauit in nobis.* Tunc ergo & occulta erant fides. Nam eadem credebant, eademque ſperabant omnes iuſti, & ſancti etiam temporum illorum, & promiſſiua erant illa omnia ſacramenta, omniſque ritus ille ſacrorum. Nunc autem reuelata eſt fides, in quam conclufus erat populus, quando ſub lege cuſtodiebatur. Et quod fidelibus promittitur in iudicio, iam completum eſt in exemplo per eum, qui legem & prophetas non venit ſoluere, ſed adimplere.

1. Ioan. 1.

Matth. 5.

Omnes enim filij Dei eſtis per fidem, quæ eſt in Chriſto Ieſu. Quiſcunque enim in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis. Non eſt Iudeus, neque Græcus, non eſt ſeruus, neque liber, non eſt mafculus, neque femina.

De templo Dei, & quomodo accipiendum ſit: *Quotquot in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis*, ſatis diſſeruiſſe me memini. Neque enim auari, templum Dei ſunt: cum ſcriptum ſit: *Quæ ſocietas templo Dei cum idolis?* Et avaritiam idololatriam eſſe teſtetur Paulus. Induunt autem homines Chriſtum aliquando vſque ad ſacramenti perceptionem, aliquandò vſque ad vitæ ſanctificationem. Atque illud primum & bonis & malis poteſt eſſe commune: hoc autem alterum, proprium eſt bonorum & piorum.

Ex li. 5. de bapt. paru.

1. Cor. 6.

Omnes enim apud eam veſtiti ſunt, veſtiti ſunt & optime. Quam optime vultis noſſe? *Quotquot in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis.* Omnes omnino apud eam veſtiti ſunt, & mali ſerui, & boni ſerui veſtiti ſunt.

Ex ſer. lib. Salomo. de muliere forti.

Prover. 3.

Boni ſerui veſtiti ſunt, qui Chriſtum induerunt, non tantum in forma ſacramenti, ſed etiam in opere exempli, ſequentes veſtigia Domini ſui, alij etiam vſq; ad ſacramentum, reddituri de ſua veſte rationem. Non ceſſat tamen illa mulier, non ceſſat illa mulier omnes veſtire, vt nemo queratur, nemo dicat, ideo non ſum bene operatus, quia non ſum veſtitus.

Omnes enim vos vnium eſtis in Chriſto Ieſu. Si autem vos Chriſti, ergo Abrahæ ſemen eſtis ſecundum promiſſionem hæredes.

Vnus eſt Chriſtus, caput, & corpus docente Apoſtolo atque dicente de ſemine Abrahæ: *Si autem vos Chriſti, ergo Abrahæ ſemen eſtis*, cum dixiſſet ſuperius: *Non dicit, & ſeminibus, tanquã in multis, ſed tanquam in vno, & ſemini tuo, quod eſt Chriſtus.* Si ergo ſemen Abrahæ, hoc eſt, Chriſtus, quid aliud dictum eſt, quibus dictum eſt: *Ergo Abrahæ ſemen eſtis*, niſi ergo Chriſti eſtis? Inde eſt, quod alio loco idem Apoſt. ait: *Nunc gaudeo in paſſionibus pro vobis, & adimpleo ea, quæ de ſunt preſſurã Chriſti in carne mea.* Non dixit preſſurã mearum, ſed Chriſti, quia membrum erat Chriſti, & in ſuis perſecutionibus, quales Chriſtum in toto ſuo corpore pati oportebat, etiam ipſe preſſuras eius pro ſua portione adimplebat.

Extraſtat. Euan. ſec. 1. Ioan. 105.

Coloſſ. 1.

Cur ergo magnum volumus intelligi in hoc titulo ſacramentum, in quo ſcriptum er at, *Rex Iudeorum*, ſi rex eſt Chriſtus & Gentium? Quia ſcilicet oleaſter factus eſt particeps pinguedinis oleæ, non olea particeps facta eſt amaritudinis oleaſtri. Nam in eo, quod de Chriſto veraciter ſcriptus eſt titulus *Rex Iudeorum*, qui ſunt intelligendi Iudæi, niſi ſemen Abrahæ, filij promiſſionis, qui ſunt etiam filij Dei? Quoniam non qui filij carnis (ait Apoſtolus) filij Dei, ſed qui filij promiſſionis deputantur in ſemine. Et gentes erant, quibus dicebat: *Si autem vos Chriſti, ergo Abrahæ ſemen eſtis ſecundum promiſſionem hæredes.* Rex ergo Iudeorum Chri-

Extraſtat. Euan. ſec. 1. Ioan. 11. 4. Ioann. 19. Roma. 11.

Rom. 9.

stus, sed Iudæorum circumfisione cordis, spiritu non litera, quorum laus non ex hominibus, sed ex Deo est, pertinentium ad Hierusalem liberam matrem nostram æternam in cœlis, Saram spiritalem, ancillam, & filios eius de domo libertatis eicientem.

Ex libro de gra. no test Rom. 9. Omnibus in Christum credentibus, non solis, qui ex Israel fideles erant, Apostolus dicit: *Ergo Abraham semen estis secundum promissionem heredes.* Ibi namque commemoravit præfigurationem noui testamēti in eo, quod scriptum est: *In Isaac vocabitur tibi semen,* noui utique in Hismael ancillæ filio. In quibus duobus filijs Abraham, seruo & libero, & duabus mulieribus, ancilla & libera, scribens ad Galatas, duo testamenta dicit in allegoria præfigurata, vnde dicit: *Non ij qui filij carnis, ij sunt filij Dei, sed filij promissionis deputantur in femine, promissionis enim verbum hoc est: Ad hoc tempus veniam, & erit Sara filius.* Non omnia Deus, quæ prædicat, promittit, prædicat enim etiam illa, quæ non ipse facit: quia est omnium præsciens futurorum. Prædicat ergo & peccata hominum, quæ potuit præscire, non facere. Promittit autem, quæ facturus est ipse, nec ea mala, sed bona. Quis enim promittat mala? Quamuis itaque mala inferat malis, non peccata, sed supplicia: minatur tamē ea potius, quam promittit. Omnia igitur prædicat, sed peccata prædicat, supplicia minatur, beneficia pœlicetur. Filij ergo promissionis filij sunt beneficij. Hæc est gratia, quæ gratis datur, non meritis operantis, sed miseratione donantis.

Hinc gratias agimus Domino Deo nostro, quod est magnum sacramentum in sacrificio noui testamenti.

C A P V T I V.

Dico autem, quanto tempore hæres paruulus est, nihil differt à seruo, cum sit dominus omnium, sed sub tutoribus & actoribus est usque ad præfinitum tempus à patre. Ita & nos, cum essemus paruuli, sub elementis mundi huius eramus seruientes. At vbi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege, vt eos, qui sub lege erant, redimeret, vt adoptionem filiorum reciperemus.]

Extra stat. Euan. secū. Ioann. 28. Ioan. 7. **E**t nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora eius, hoc est, quia volebat. Quid est enim, nōdum venerat hora eius? Non enim Dominus sub fato natus est. Hoc nec de te credendum est, nedum de illo, per quem factus es. Si tua hora voluntas est illius, illius hora, quæ est nisi voluntas sua? Non ergo horam dicit, qua cogeretur mori, sed qua dignaretur occidi. Tempus enim expectabat, quo moreretur, quia tempus expectauit, quo nasceretur. De hoc tempore Apostolus loquens ait: *Cum autem venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum.* Ideo multi dicunt, quare nō ante venit Christus? Quibus respondendum est, quia nondum venerat plenitudo temporis, moderante illo, per quem facta sunt tempora. Sciebat enim, quādo venire deberet.

Primum per multam seriem temporum & annorum prædicendus fuit. Non enim aliquid paruum venturum fuit, diu fuerat prædicendus, semper tenendus. Quanto maior iudex veniebat, tātō præconum longior series præcedebat. Denique vbi venit plenitudo temporis, venit & ille, qui nos liberaret à tempore. Liberati enim à tempore, venturi sumus ad illam æternitatem, vbi non est tempus, nec dicitur ibi, quando veniat hora. Dies est enim sempiternus, qui nec præcedit hereterno, nec excluditur crastino. Amare itaque debemus, per quem facta sunt tempora, vt liberemur à tempore, & figamur in æternitate, vbi iam nulla est mutabilitas temporum. Magna igitur misericordia Domini nostri Iesu Christi, factum esse eum propter nos in tempore, per quem facta sunt tempora, factum esse inter omnia, per quem facta sunt omnia, factum esse quod fecit. Factus est enim, quod fecerat. Factus est enim homo, qui hominē fecerat, ne periret, quod fecerat. Quod ait: *Pater venit hora, clarifica filium tuum,* ostendit omne tempus, & quid, & quando faceret, vel fieri fineret, ab illo esse dispositum, qui tempori subditus non est, quoniam quæ futura fuerant per singula tempora in Dei sapientia causas

efficientes habent, in qua nulla sunt tempora. Non ergo credatur hæc hora fato vrgēte venisse, sed Deo potius ordinante, nec fiderea necessitas Christi connexuit passionē, absit enim, vt sidera mori cogerent siderum conditorem. Non itaque Christum tempus, vt moreretur, impedit, sed tempus Christus, quo moreretur, elegit, qui etiam tempus, quo de virgine natus est, cum patre constituit, de quo sine tempore natus est. Secundum quam veram & sanam doctrinam etiam Paulus Apostolus: *Cum autem venit,* inquit, *plenitudo temporis, misit Deus filium suum.* Et Deus p. Prophe-tam: *Tempore,* inquit, *acceptabili ex adiuui te, & in die salutis adiuui te.* Et rursus Apostolus: *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.*

Filius quidem non pater natus est de virgine Maria, sed natiuitatem filij, non patris de virgine Maria, & pater & filius operatus est. Non est quidem passus pater, sed filius. Passionem tamen filij, & pater & filius operatus est. Non resurrexit pater, sed filius, resurrectionem tamen filij & pater & filius operatus est. Ostendat nobis sanctus Apostolus, quomodo natiuitatem filij pater operatus sit: *Cum autem venit,* inquit, *plenitudo temporis, misit Deus filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, vt eos, qui sub lege erant, redimeret.* Audistis, & quia planum & apertum est intellexistis. Ecce pater fecit filium nasci de virgine. Cum enim venisset plenitudo temporis, misit Deus filium suum, vtiq; pater Christum. Quomodo eum misit? *factum ex muliere, factum sub lege.*

Fecit ergo eum pater ex muliere sub lege. Aut forte hoc mouet, quia ex virgine dixeram, & Paulus dicit, *ex muliere?* Non moueat, vt trunque de scriptura dicitur, & ex virgine & ex muliere. Ex virgine quomodo? *Ecce virgo concipiet in vtero, & pariet filium.* Ex muliere autem, sicut audistis, non est contrarium, proprietas enim locutionis Hebrææ mulieres non corrupta virginitate, sed fœminas appellat. Habes euidentem scripturam Geneleos, quando ipsa prima Eua facta est, *formauit eam in mulierem.* Dicit etiam alio loco scriptura iubere Deum, separare mulieres, quæ non cognouerunt cubile viri. Probauimus ergo natiuitatem filij à patre factam, probemus & à filio factam. Quid est natiuitas filij de virgine Maria? Certe assumptio formæ serui. Nam quid est aliud nasci filio, nisi accipere formam serui in virginis vtero? Audi quia & hoc filius fecit: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens.* Videmus natiuitatem filij à patre factam, sed quia ipse filius semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, videmus natiuitatem filij, & ab ipso filio factam. Probemus & passionem filij à patre factam, faciat pater passionē filij: *Qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum.* Faciat & filius passionem suam: *Qui me dilexit, & tradidit seipsum pro me.* Tradidit pater filium, & tradidit filius seipsum. Passio hæc vni facta est, sed ab vtroque facta est. Sicut ergo natiuitatem, ita passionem Christi, nec pater fecit sine filio, nec filius sine patre, tradidit pater filium, tradidit filius seipsum. Quid hic fecit Iudas nisi peccatū? Veniamus ad resurrectionem. Videmus filium quidem non patrem resurgentem, sed resurrectionem filij, patrem & filium facientem. Operetur pater resurrectionem filij. Propter hoc enim exaltauit eum à mortuis, & donauit ei nomen, quod est super omne nomen. Resuscitauit ergo pater filium exaltando eum à mortuis. Nunquid & filius resuscitat semetipsum? Resuscitat plane, in figura enim sui corporis de templo dixit: *Soluite templū hoc, & in triduo resuscitabo illud.* Postremo sicut ad passionem pertinet animam ponere, sic ad resurrectionem animam iterum sumere. Videamus si filius quidem animam suam posuit, & ei animam suam pater reddidit, non ipse sibi. Pater enim quia reddidit, manifestum est. Inde enim Psalmus dicit: *Er suscitauit me, & reddam illis.* Sed quia & filius animam suam sibi reddidit, quod à nobis expectatis, ipse dicat: *Potestatem habeo iterum sumendi eam. Nemo tollet illam à me, sed ego pono eam à me, & iterum sumo eam.*

Misit, inquit, filium suum factum ex muliere. Quo nomine quis catholicus nesciat non eum priuationem virginitatis,

sed differentiam sexus Hebræo loquendi more significare voluisse? Cum itaque ait: *Misit Deus filium suum factum ex muliere*, satis ostendit, eo ipso missum filium, quo factus est ex muliere. Quod ergo de Deo natus est, in hoc mundo erat. Quod autem de Maria natus est, in huc missus aduenit.

Ecce quid est missum esse filium. Quæcunque propter faciendam fidem, qua mundaremur ad complendam virtutem in rebus ortis ab æternitate prolatis, & ad æternitatem relatis, temporaliter gesta sunt, aut testimonia huius missionis fuerunt, aut ipsa missio filij Dei. Sed testimonia quædam venturum prænunderunt, quædam venisse testata sunt. Factum quippe creaturam, per quem facta est omnis creatura, omnem creaturam testem habere oportebat. Nisi enim multis missis prædicaretur vnus, non multis dimissis teneretur vnus. Et nisi talia essent testimonia, quæ paruis magna viderentur, non crederetur, vt magnos faceret magnus, qui ad paruos missus est paruos. Incomparabiliter. n. maiora filij Dei facta sunt cælis & terra omnia, quæ in eis sunt, quia omnia per ipsum facta sunt, quam signa atque portenta, quæ in eius testimonium proruperunt, sed tamen homines, vt hæc magna per eum facta parua crederent, illa parua tanquam magna tremuerunt. *Cum ergo venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum ex muliere factum sub lege*, vsque adeo paruum vt factum. Eo itaque missum, quo factum. Si ergo maior mittit minorem, fatemur & nos factum minorem, & in tantum minorem, in quantum factum, & in tantum factum, in quantum missum. *Misit enim filium suum factum ex muliere*, per quem tamen, quia facta sunt omnia, non solum priusquam factus mitteretur, sed priusquam essent omnia, eundem mitti confitemur æqualem. *Emitte*, inquit, *illam de cælis sanctis tuis, & mitte illam à sede magnitudinis tuæ, vt tecum sit, & tecum laboret*, id est, doceat me laborare, ne laborem. Labores enim eius virtutes sunt. Sed aliter mittitur, vt sit cum homine: aliter missa est, vt ipsa sit homo. In animas enim sanctas se transfert, atque amicos Dei, & Prophetas constituit: sicut etiam implet sanctos angelos, & omnia talibus ministris congrua per eos operatur. *Cum autem venit plenitudo temporis*, missa est non vt impleret angelos, nec vt esset angelus, nisi in quantum consilium patris annuntiabat, quod & ipse erat, nec vt esset cum hominibus, aut in hominibus, hoc enim & antea in patribus & Prophetis, sed vt ipsum verbum caro fieret, id est, homo fieret. In quo futuro reuelato sacramento, etiam eorum sapientiam atque sanctorum salus esset, qui priusquam ipse de virgine nasceretur, de mulieribus nati sunt, & in quo facto atque prædicto salus sit omnium credentium, sperantium, diligentium. Hoc est enim magnum pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, iustificatum est in spiritu, apparuit angelis, prædicatum est gentibus, creditum est mundo, assumptum est in gloria. Verbo itaque Dei ad vnitatem personæ copulatus, & quodammodo commixtus est homo, cum veniente plenitudine temporis missus est in hunc mundum factus ex femina filius Dei, vt esset filij hominis propter filios hominum. Hanc personam angelica natura figurare antea potuit, vt prænunderet, non exprimeret, vt ipsa esset.

Ex libro de Trinitate. 4. cap. 19.

10ann. 7.

11 ex eod. lib. cap. 20. Super. 9.

1 Tim. 3.

Ex eod. lib. cap. 20. in fine.

Ex tractat. Psal. 31.

Rom. 7.

Ex tractat. Euang. sec. 10ann. 3.

ex muliere factum sub lege, vt eos, qui sub lege erant, redimeret, vt adoptionem filiorum reciperemus. Ecce ad hoc venit Christus, vt eos, qui sub lege erant, redimeret, vt iam non simus sub lege, sed sub gratia. Quis ergo dedit legem? Ille dedit legem, qui dedit & gratiam. Sed legem per seruum misit, cum gratia ipse descendit. Et vnde facti erant homines sub lege? non implendo legem. Qui enim legem implet, non est sub lege, sed cum lege. Qui autem sub lege est, non subleuatur, sed premitur lege. Omnes itaque homines sub lege constitutos reos facit lex, & ad hoc illis super caput est, vt ostendat peccata, non tollat. Lex ergo iubet, dator legis miseretur in eo, quod lex iubet. Conantes homines viribus suis implere, quod lege præceptum est, ipsa sua temeraria & præcipiti præsumptione ceciderunt, & non cum lege, sed cum lege facti sunt rei. Et quoniam suis viribus implere non poterant legem, facti rei sub lege implorauerunt liberatoris auxilium, & reatum legis fecit ægritudinem superbis. Aegritudo superbiorum facta est confessio humilium. Iam confitentur ægroti, quia ægrotant, veniat medicus, & sanet ægrotos. Medicus quis? Dominus noster Iesus Christus. *Misit itaq; Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege*: nam legis sacramenta percepit, vt eos, qui sub lege erant, redimeret, id est, quos lex reos tenebat occidente litera, dum præceptum non implet, antequam viuificaret spiritus. *Quia charitas Dei* (quæ præceptum implet) *diffunditur in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Proinde cum dixisset: *vt eos, qui sub lege erant, redimeret*, continuo subiunxit: *Vt adoptionem filiorum reciperemus*, vt videlicet huius gratiam beneficii discerneret ad illa filij natura, qui missus est filius nõ adoptione factus, sed semper genitus filius, vt participata natura filiorum hominum, ad participandam etiam suam naturam adoptaret filios hominum. Neque enim absurde dicitur quisque non carne, sed charitate genuisse, quem filium sibi adoptauerit. Aut vero etiam nos, quibus dedit Deus potestatem filios suos fieri, de natura atque substantia sua genuit, sicut vnicum filium, sed vtique dilectione adoptauit. Quo verbo Apostolus sæpe vti non ob aliud intelligitur, nisi ad discernendum vnigenitum ante omnem creaturam, per quæ facta sunt omnia, qui solus de substantia patris natus est secundum æqualitatem diuinitatis hoc omnino quod pater. Quem missum dicit ad suscipiendam carnem ex illo genere, quo & nos secundum naturam nostram sumus, vt illo participante mortalitatem nostram per dilectionem, nos efficeret participes diuinitatis suæ per adoptionem. Ita enim dicit: *Cum autem venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege, vt eos, qui sub lege erant, redimeret, vt adoptionem filiorum reciperemus.* Et tamen dicimur etiam nati ex Deo, id est, accepta potestate, vt filij efficiamur, qui iam homines eramus. Efficiamur autem per gratiam, non per naturam. Nam si per naturam filij essemus, nunquam aliud fuisset. Cum enim dixisset Ioannes: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri*, quod illa adoptio significat, quam Paulus commemorat, eisdem dicit natos ex Deo. Atque vt apertius ostenderet, qua gratia factum sit: *Et verbum, inquit, caro factum est, & habitauit in nobis.* Tãquam diceret: *Quid mirum, si filij Dei facti sunt, cum caro essent, ppter quos vnicus caro factus est, cum verbum esset?* Hoc iane magna distantia. Quia nos effecti filij Dei, mutamur in melius. Ille autem filius Dei, cum filius hominis factus esset, non est mutatus in deterius, sed assumpsit, quod erat inferius. Dicit & Iacobus: *Voluntariè genuit nos* in eo, quod ait *genuit*, hoc nos fieri putaremus, quod ipse fecit. Ideo principatum quandam in creatura nobis hac adoptione concessum satis ostendit. Adoptionis nomen plurimum habere in nostra fide sacramentum, Apostolica doctrina restatur. Vnde Apostolus Paulus, cum de Iudeorum meritis loqueretur: *Quorum est*, inquit, *adoptio & gloria & testamentum, & legislatio. Quorum patres, ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula.* Item dicit: *Et ipsi in nobismetipsis ingemiscimus, ad adoptionem expectantes redemptionem corporis nostri.* Item alio loco: *Cum autem venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum ex*

Ex libro de factum sub lege: nam legis sacramenta percepit, vt eos, qui gra. not. testi.

Ex libro de conf. Euang. 2. 1. Cor. 4. 10ann. 1.

Iacob. 1.

Ex lib. con. Faustum. tit. 7.

muliere. factum sub lege. ut eos, qui sub lege erant, redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus. Hæc igitur adoptio, quanti sit sacramenti, his atque huiusmodi testimonio satis apparet. Vnicum enim filium Deus habet, quem genuit de substantia sub, de quo dicitur: *Cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo.* Nos autem non de substantia sua genuit. Creatura enim sumus, quam non genuit, sed fecit: & ideo ut fratres Christi secundum modum nostrum faceret, adoptauit. Ille itaque modus, quo nos Deus cum iam essemus ab ipso non nati, sed conditi & instituti, verbo suo & gratia sua genuit, ut filii eius essemus, adoptio vocatur. Vnde Ioannes dicit: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri.*

Quoniam autem estis filij Dei, misit Deus spiritum filij sui in corda vestra clamantem Abba pater. Itaque iam non est seruus, sed filius. Quod si filius & heres per Deum.]

Ex libro de cor. & gra. **M**isit spiritum filij sui clamantem, Abba pater, id est, nos clamare facientem. De ipso quippe spiritu alio loco dicit: *Accepimus spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba pater.* Nos ergo clamamus, sed ille clamare dictus est, qui efficit, ut clamemus.

Ex tractat. Euan. sec. Ioan. 97. Aliquis forsitan quærat, vtrum & à filio procedat Spiritus sanctus. Filius enim solius patris est filius. & pater solius filii est pater. Spiritus autem sanctus non est vnus eorum spiritus, sed amborum. Habes ipsum Dominum dicentem: *Non enim vos estis, qui loquimini, sed spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis.* Habes & Apostolum: *Misit Deus, inquit, spiritum filij sui in corda nostra.* Nunquid duo sunt? Alius patris? Alius huius? Abit. Vnum enim corpus ait, cum significaret Ecclesiam, moxque addidit: *Et vnus spiritus.* Et vide quomodo impleat Trinitatem. *Sicut vocati estis, inquit, in vna spe vocationis vestre.* Vnus Dominus, hic utique Christum intelligi voluit. Restat ut etiam patrem nominet. Sequitur ergo: *Vna fides, vnum baptisma, vnus Deus, & pater omnium, quis super omnes, & in omnibus.* Cum ergo sicut vnus pater, & vnus Dominus, id est, filius, ita sit & vnus Spiritus sanctus: profecto amborum est. Quandoquidem dicit ipse Christus testis: *Spiritus patris vestri loquetur in vobis.* Et dicit Apostolus: *Misit Deus spiritum filij sui in corda nostra.* Habes alio loco eundem Apostolum dicentem: *Si autem spiritus eius, qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis,* hic utique spiritus patris intelligi voluit, de quo tamen alio loco dicit: *Quisquis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius.* Et multa alia sunt testimonia, quibus hoc euidenter ostenditur, & patris & filii esse spiritum, qui in Trinitate dicitur Spiritus sanctus. Nec ob aliud existimo ipsum proprie vocari Spiritum sanctum, cum etiam si de singulis interrogemur, non possumus nisi & patrem & filium spiritum dicere, quoniam spiritus est Deus, id est, non corpus est Deus, sed spiritus. Quod ergo communiter vocatur & singulari, hoc proprie vocari oportuit eum, qui non est vnus eorum, sed in quo communitas apparet amborum. Cur ergo non credamus, quod etiam de filio procedat Spiritus sanctus, cum filii quoque ipse sit spiritus?

Matt. 10. Si enim ab eo non procederet, non post resurrectionem se presentans discipulis insufflasset, dicens: *Accipite spiritum sanctum.* Quid enim aliud significauit illa insufflatio, nisi quod procedat Spiritus sanctus & de ipso? Ad hoc pertinet etiam illud, quod ait de muliere, quæ fluxum sanguinis patiebatur: *Tetigit me aliquis: ego enim sensi virtutem de me exisse.* Nam virtutis nomine appellari etiam Spiritum sanctum, & eo loco clarum est, vbi Angelus dicente Maria: *Quomodo fiet istud: quoniam virum non cognosco:* Respondit: *Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi.* Et ipse Dominus promittens eum discipulis, ait: *Vos autem sedete in ciuitate, quoad usque virtute induamini ex alto.* Et iterum: *Accipietis, inquit, virtutem spiritus sancti superuenientem in vos, & eritis mihi testes.* De hac virtute credendus est dicere Euangelista: *Virtus de illo exibat, & sanabat omnes.* Si ergo de patre & de filio procedit Spiritus sanctus, cur filius dixit, de patre procedit? Cur putas, nisi quemadmodum solet ad eum referre, & quod ipsius est, de quo & ipse est? vnde & illud est, quod ait: *Mea doctrina non est mea, sed eius, qui me misit.* Si igitur hic intelligitur eius doctrina, quam tamē

Ephes. 4. dixit non suam, sed patris, quanto magis illic intelligendus est, & de ipso procedere Spiritus sanctus, vbi sic ait: *de patre procedit, ut non diceret, de me non procedit.* A quo habet filius, ut sit Deus. Est enim de Deo Deus, ab illo habet utique, ut etiam de illo procedat Spiritus sanctus. Ac per hoc Spiritus sanctus, ut etiam de filio procedat, sicut procedit de patre, ab ipso habet patre.

Ex libro de gra. non. 2. **N**aturam filium esse dixisti. Non ergo pater, ideo natura non est, quia spiritus est. Sed forte, quia natus non est, ideo eum non vultis esse naturam. Putatis enim, quod nascendo natura sit dicta. Scitote ergo, quod vnaquæque res esse dicitur per substantiam, hoc esse utique per naturam. Certe si non putatis esse dicendum eiusdem filium, cuius pater est, esse naturæ: cuius pater est, dicite substantiæ. Ad causam, quæ inter nos agitur, sufficit nobis. Veruntamen admonendi estis, ut intueamini, quod ait Apostolus: *His qui natura non sunt dij, seruisti,* vbi certe nos Deo, qui natura est Deus, seruire monstrauit. Vos ergo, qui Deum patrem non natura Deum esse creditis, vbi eum constitutis, aduertite. Tales, quales fuerunt illi, quibus dictum est: *His qui natura dij non sunt, seruisti:* vos si tales esse vultis, petimus ne velitis, & Deum patrem natura Deum esse dicatis, eiusque filium, quem non natura, sed gratia filium iam esse dicitis eiusdem naturæ, cuius pater est, non negetis, ne nihil aliud quam filium verum esse negetis.

Ex libro de gra. non. 2. **N**unc vero cognoscetes Deum, magis autem cogniti ab eo, quomodo conuertimini iterum ad infirma & egena elementa, quibus denuo seruire vultis?]

Ex tractat. Psal. 62. **S**ic in sancto apparui tibi, ut viderem potentiam tuam, & gloriam tuam. Apparui tibi quid est? ut videres me, & ideo vidisti me, ut viderem te. Apparui tibi, ut viderem. Non dixit, apparui tibi, ut videres, sed apparui tibi, ut viderem potentiam tuam, & gloriam tuam. Vnde Apostolus: *Nunc autem, inquit, cognoscetes Deum, imo cogniti à Deo,* prius enim apparuit Deo, ut posset vobis apparere Deus.

Ex libro de gra. non. 2. Cum enim dicitur, quod nos cognoscit, Deus cognitio- nem sui nobis præstat, ut per hoc intelligamus, ne hoc quidem nobis esse tribuendum, quod noscimus Deum, sed eaque quoque scientiam illius misericordiæ tribuamus. Vnde cū Apostolus diceret: *Nunc autem cognoscetes Deum,* correxerit & ait: *Imo cogniti à Deo.* Quid aliud volens intelligi, nisi quod eos ipse fecerit cognitores suos? Nemo autem cognoscit Deum, nisi qui intelligit, illud esse summum atque incomparabile bonum, cuius est participatione bonus.

Ex libro de Gen. ad lit. Dicitur Deus cognouisse, quod ut cognosceretur, fecit à quibus ignorabatur. Neque enim dicente Apostolo: *Nunc autem cognoscetes Deum, imo cogniti à Deo,* fas est, ut credamus, quod eos tunc primum cognouerit Deus, præcognitos ante constitutionem mundi, sed tunc cognouisse dictum est, quod tunc ut cognosceretur, effecit.

Ex libro de Gen. ad lit. Sicut recte dicitur Deus facere quicquid in nobis ipso operante fecerimus, ita recte dicitur Deus quiescere, cum eius munere quiescimus. Hoc genere locutionis Apostolus mirabiliter vsus est, vbi ait: *Nunc autem cognoscetes Deum, imo cogniti à Deo.* Neque enim tunc non eos cognouerit Deus, præcognitos videlicet ante constitutionem mundi. Sed quia tunc ipsi eum illius munere, non suo merito, vel sua facultate cognouerant, maluit tropice loqui, ut tunc ab illo cognitos diceret, cum eis cognoscendum se præstitit, & verbum corrigere, quasi hoc minus recte dixerit, quod proprie dixerat: quam sine, ut hoc sibi arrogarent, se potuisse, quod eis posse ille donauerat.

Ex libro de Gen. ad lit. Dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos: timeo vos, ne forte sine causa laborauerim in vobis. Estote sicut ego, quia & ego sicut vos. Fratres obseuro vos, nihil me lesistis.]

Ex lib. Eucharist. Math. 5. **S**unt quædam, quæ leuissima putarentur, nisi in scripturis demonstrarentur opinione grauiora. Quis enim dicentem fratri suo reum gehennæ putaret, nisi veritas diceret? Cui tamen vulnere subiecit continuo medicinam,

ceptum fraternæ reconciliationis adiungens, mox appropinquat: *Si ergo offers munus tuum ad altare. & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduersum te.* Aut quis æstimaret, quantum peccatum sit dies obseruare, & menses, & annos, & tempora, sicut obseruant, qui certis diebus, siue mensibus, siue annis volunt vel nolunt aliquid inchoare: eo quod secundum vanas doctrinas hominum facta vel infausta existimant tempora, nisi magnitudinem ex timore Apostoli pensaremus, qui talibus ait: *Timeo vos, ne forte sine causa laborauerim in vobis?* Non itaque dies obseruemus, & annos, & menses, & tempora, ne audiamus ab Apostolo: *Timeo vos, ne forte sine causa laborauerim in vobis.* Eos enim culpauit, qui dicunt: non proficiscar, quia posterus est, aut quia luna sic fertur, vel proficiscar, vt prospera cedant, quia ita se habet positio siderum. Non agam hoc mente commercium, quia illa stella mihi agit mensem: vel agam, quia suscepit mensem. Non platem hoc anno vineam, quia bissextus est. Non autem quisquam sapiens arbitratur obseruatores temporum reprehendendos, qui dicunt: non proficiscar hodie, quia tempestas exorta est: aut non nauigem, quia sunt hibernæ reliquæ: aut tempus seminandi est, quod imbribus autumnalibus terra satiatum est: vel si qui forte alij naturales effectus circa motum aeris & humoris ad variandas temporum qualitates in siderum ordinatissima conuersione notati sunt, de quibus dictum est, cum conderentur. Et sint in signis, & temporibus, & in diebus, & annis.

Scitis autem, quia per infirmitatem carnis euangelizauit vobis iam pridem, & tentationem vestram in carne mea non spreuitis, neque respuestis.]

Aliud est induci in tentationem, aliud est tentari. Nam sine tentione probatus esse nullus potest, siue sibi ipse, sicut scriptum est, qui non est tentatus, qualis sit; siue aliis, sicut Apostolus dicit: *Et tentationem vestram in carne mea non spreuitis:* hinc enim eos firmos esse cognouit, quod eis tribulationibus, quæ Apostolo secundum carnem acciderant, non sunt à charitate deflexi. Nam Deo noti sumus & ante omnes tentationes, qui scit omnia, antequam fiant.

Sed sicut Angelum Dei accepistis me sicut Christum Iesum.]

Quia ipse loquitur in sanctis suis, dicente Apostolo: *An experimentum queritis eius, qui in me loquitur Christus?* Et licet dicat: *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus:* non quia seipsum, sed quia illum in se diligere volebat: perhibet tamen testimonium quibusdam dicens: *quia sicut Angelum Dei excepistis me, sicut Christum Iesum.* In omnibus ergo sanctis suis ipse est amandus, qui ait: *Esuriui, & dedistis mihi manducare.* Non enim ait, dedistis illis: sed *dedistis mihi.* Tanta est charitas capitæ erga corpus suum.

Arguuntur quidam, quia cum lac consumerent, & lanis se tegeant, oues negligebant. *Sua ergo tantum quærebant, non quæ Iesu Christi.* Nam quoniam diximus, quid sit lac consumere, quæramus quid sit lanis tegere. Qui præbet lac, potum præbet, & qui præbet lanam, honorem præbet. Ista duo sunt, quæ à populis quærent, qui seipsum pascunt, non oues, commodum supplendæ necessitatis, & fauorem honoris & laudis. Etenim vestimentum propterea bene intelligitur in honorem, quia nuditatem contegit. Est enim vnusquisque homo infirmus. Et quid est quisquis vobis præbet, nisi quod vos estis? Carnem portat, mortalis est, manducat, dormit, surgit, natus est, moriturus est. Si ergo cogites, quid sit secundum seipsum, homo est: & tu honorando tamen amplius, veluti cõtegis, quod infirmum est. Videte cuiusmodi indumentum acceperat à bona Dei plebe Paulus, cum diceret: *Sicut Angelum Dei accepistis me.* Testimonium enim perhibeo vobis, quia si fieri posset, oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi. Sed cum tantum honor illi exhibitus esset, nunquid propter ipsum honorem sibi exhibitum, ne forte negaretur, & minus ille cum argueret, laudaretur, pepercit errantibus. Nam si hoc fecisset, esset inter illos, qui se pascunt, non oues. Diceret ergo apud seipsum: *Quid ad me pertinet? Quis quod velit, agat.* Victus meus saluus est, honor meus saluus est, & lucet luna, latis est mihi. Eat quisque qua potest. Ergo integra tibi sunt

omnia, si eat quisque qua potest? Nolo te prepositum facere, vnum te constituo de ipsa plebe. *Si patitur vnum membrum, compatiuntur omnia membra.* 1. Cor. 12.

Proinde ipse Apostolus, cum eos commemoraret, quales fuerint erga illum: ne quasi oblitus eorum honorificentiæ videretur, testimonium perhibet, quod sicut angelum Dei susceperunt eum, quod si fieri posset, oculos suos vellet eruere, & illi dare. Ea tamen accedit ad ouem languidam, ad ouem putridam, secare vulnus, non parcere languidam. Ergo, inquit, *inimicus vobis factus sum, prædicans veritatem?* Ecce accepit & de lacte ouium, & indutus est lanis ouium, sed tamen oues non neglexit. Non enim sua quærebat, sed quæ Iesu Christi.

Vbi est ergo beatitudo vestra? Testimonium enim perhibeo vobis, quia si fieri posset, oculos vestros eruissetis & dedissetis mihi. Ergo inimicus vobis factus sum, verum dicens vobis? Aemulantur vos non bene, sed excludere vos volunt, vt illos emulemini. Bonum autem emulamine in bono semper, & non tantum cum præsens sum apud vos.]

Cur enim fieri non posset, nisi quia iuste fieri nullo modo posset? sicut & Iob. Atque vtinam possem me occidere, sicut & ad Loth Dominus: *Non potero, inquit, facere, donec tu illud introcas.* Non posse dixit, quod sine dubio poterat per potentiam, sed non poterat per iustitiam.

Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. Vellem autem esse apud vos modo, & mutare vocem meam, quoniam confundor in vobis. Dicite mihi, qui sub lege vultis esse. Legem non legistis?]

Alienati sunt peccatores à vulua. A quadam vulua alienati sunt peccatores, in qua dolores patiebatur charitas per Apostolum dicens: *Quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis.* Expecta ergo formare. Noli tibi tribuere iudicium, quod forte non nosti. Carnalis es, adhuc cõceptus es. Eo ipso quod accepisti nomen Christi sacramento quodam natus es in visceribus matris. Non enim ex visceribus tantum nascitur homo, sed & in visceribus, prius nascitur in visceribus, vt possit nasci de visceribus.

Propterea dictum est Mariæ: *Quod enim natum est in te, de Spiritu sancto est.* Nondum de illo natum erat. Ergo nascuntur intra viscera Ecclesiæ quidam paruuli: & bonum est, vt formati exeant, ne abortu labantur. Generet te mater, nõ abortiat. Viquequo formeris, viquequo in te creata sit doctrina veritatis, continere te debent materna viscera. Si autem in insipientiam tuam concusseris latera matris, cum dolore quidem te excutiet foras, sed magis tuo malo, quam suo.

Scriptum est enim, quoniam Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnum de libera. Sed qui de ancilla, secundum carnem natus est. Qui autem de libera, per reuersionem, que sunt per allegoriam dicta.

Vterque quidem de semine Abraham, sed illum genuit consuetudo demonstrans naturam, illum vero dedit promissio significans gratiam. Ibi humanus vsus ostenditur, hic diuinum beneficium cõmendatur. Natus est ergo Hamael, sicut nascuntur homines permixtione sexus vtriusque naturæ, vñitata lege naturæ. Ideo dictus est secundum carnem, non quod ista beneficia Dei non sint, aut non illa operetur Deus, cuius opifex sapientia attingit (sicut scriptum est) *à sine vsque in finem fortiter, & disponit omnia suauiter, sed vbi significandum fuerat Dei donum, quod indebitum hominibus gratis gratia largiretur, sic oportuit dari filium, quemadmodum naturæ non debebatur excusibus.*

Hæc enim sunt duo testamenta. Vnum quidem in monte Sina in seruitute generans, quæ est Agar. Sina enim mons est in Arabia, qui coniunctus est ei, quæ nunc est Hierusalem, & seruit cum filiis suis.]

Hæc forma intelligendi de Apostolica auctoritate descendens, locum nobis aperit, quemadmodum scripturas duorum testamentorum veteris & noui accipere debeamus.

Pars enim quædam terrenæ ciuitatis imago cœlestis ciuitatis effecta est; non se significando, sed alteram, & ideo seruiens. Non enim propter seipsam, sed propter aliam

1. Cor. 12.

Ex libro ad epist. Gaudentii. Genes. 19.

Ex libr. Psal. 57.

Matth. 1.

Ex libro de ciuitate Dei. 15 cap. 2.

Ex eod. ca. ex paulo ante.

significandam est instituta. Et præcedente alia significacione, & ipsa præfigurans præfigurata est. Namque Agar ancilla Saræ eiusque filius imago quædam huius imaginis fuit. Inuenim' ergo in terrena ciuitate duas formas, vnam suam præsentiam demonstrantem, alteram cœlesti ciuitati significandæ sua præsentia seruientem. Umbra igitur quædam ciuitatis huius, & imago Prophetica significandæ potius, quam præsentandæ seruiuit in terris, quo eam tempore demonstrari oportebat.

Et dicta est etiam ipsa *ciuitas sancta* merito significantis imaginis, non expressæ, sicut futura est veritatis. De hac imagine seruiente, & de illa, quam significat libera ciuitate, Apostolus loquens.

Esaiâ 54. Illa autem, inquit, quæ sursum est Hierusalem, libera est, quæ est mater nostra. Scriptum est enim: *Latere sterilis, quæ non parit, erumpet & clama, quæ non parturus: quia multi filij deserta magis quam eius, quæ habet virum.*

Ex cap. 3. **S**uperior est enim sanctorum ciuitas, quamuis hic pariat ciues, in quibus peregrinatur, donec regni eius tempus adueniat: cum congregatura est omnes in suis corporibus resurgentes, quando eis promissum dabitur regnum, vbi cum suo principe rege seculorum sine vlllo temporis fine regnabunt. Sara quippe sterilis erat, & desperatione prolis saltem de ancilla sua concupiscens habere, quod de se ipsa non se posse cernebat, dedit eam secundam viro, de quo parere voluerat, nec potuerat. Exegit itaque etiam sic debitum de marito, vtens iure suo in vtero alieno. Negat enim natura iam filios tali commixtioni maris & sceminæ, qualis esse poterat Abraham & Saræ in illa iam ætate, etiam mulieris accedente sterilitate, quæ nec tunc parere potuit, quando non ætas fecunditatis, sed ætati fecunditas defuit. Quod ergo naturæ sic affectæ fructus posteritatis non dabatur, significat quod natura generis humani peccato vitiata, ac per hoc iure damnata, nihil veræ felicitatis in posterum merebatur. Recte igitur significat Isaac per repromissionem natus filios gratiæ, ciues ciuitatis liberæ, socios pacis æternæ, vbi sit non amor propriæ ac priuatæ quodammodo voluntatis, sed communi eodemque immutabili bono gaudens, atque ex multis vnum cor faciens, id est, concors obedientia charitatis.

Nos autem fratres secundum Isaac promissionis filij sumus: Sed quomodo tunc is, qui secundum carnem natus fuerat, persequetur eum, qui secundum spiritum, et a & nunc.

Hic apertior promissio est de vocatione Gentium in Isaac, id est, in filio promissionis, quo significatur gratia, non natura, quia de sene & anu sterili promittitur filius. Quamuis enim & naturalæ procreationis excursus Deo operetur: ibi tamen euidens opus Dei est vitiata & cessante natura, vbi euidentius intelligitur gratia. Et quia hoc non per generationem, sed per regenerationem futurum erat, ideo tunc imperata est circumcisio, quando de Sara promissus est filius. Et quod omnes non solum filios, verum etiam seruos vernaculos & emptorios circumcidi iubet, ad omnes istam gratiam pertinere testatur. Quid enim aliud circumcisio significat, quam naturam exuta vetustate renouatam? Et quid aliud, quam Christus octauus dies, qui hebdomade completa, hoc est, post sabbatum, resurrexit? Parentum mutantur & nomina, omnia resonant nouitate, & in testamento vetere obumbratur nouum. Quid est enim, quod dicitur testamētum vetus, nisi noui occultatio? Et quid est aliud, quod dicitur nouum, nisi veteris reuelatio?

Genes. 21. Sed quid dicit scriptura? *Eijce ancillam & filium eius. Nō enim hæres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac.*

Ancilla domo eiicitur cum filio suo, & duo testamenta significantur vetus & nouum, vbi Sara illa supernæ Hierusalem, hoc est, ciuitatis Dei figuram gerit. Et quoniam transituræ erāt umbra luce veniente, ideo dicit libera Sara, quæ significabat liberam ciuitatem, cui rursus alio modo significandæ etiam illa umbra seruebat. *Eijce ancillam & filium eius. Non enim erit hæres filius ancillæ cum filio meo Isaac.* Quod ait Apostolus cum filio liberæ.

Itaque fratres non sumus ancillæ filij, sed liberæ, qua libertate Christus nos liberauit.

Parit autem ciues terrenæ ciuitatis peccato vitiata natura. Cœlestis vero ciuitatis ciues parit à peccato naturam liberans gratia. Vnde illa vocantur vasa iræ, ista vasa misericordiæ. Significatum est hoc etiam in duobus filiis Abraham, quod vnus de ancilla, quæ dicebatur Agar, secundum carnem natus est Hismael, alter est de Sara libera secundum repromissionem natus Isaac.

Scriptum est enim, quoniam Abraham duos filios habuit vnum de ancilla, & vnum de libera. Sed qui de ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera, per repromissionem, quæ sunt per allegoriam dicta. Hæc enim sunt duo testamenta.]

Nostris duos filios Abraham habuisse, quos quidē commemorans Apostolus ad imaginem duorum testamentorum esse dicit. Vnus ex ancilla erat, alter de libera. Ex ancilla Hismael erat, de libera Sara, quem suscepit ex desperatione per fidem, Isaac erat. Vterque ex semine Abraham, sed non vterque hæres Abraham. De Abraham natus vnus, sed tamen non hæredit. Alter etiam hæres non solum filius, sed & hæres. In Hismael sunt omnes, qui carnaliter colunt Deum. Ad ipsos enim & vetus testamentum pertinet. Verus testamentum à Deo, & nouum testamētum à Deo, quo modo de Abraham & Hismael, & Isaac. Sed Hismael ad terrenum, Isaac ad cœleste regnum. Ideo vetus testamentum promissionis habet terrenas, terrenam Hierusalem, terrenam Palæstinam, regnum terrenum, salutem terrenam, hostium subiugationem, abundantiam filiorum, fecunditatem fructuum. Omnia ista promissiones sunt terrenæ, in figura spiritualiter intelliguntur. Quomodo? Hierusalem terrena umbra erat cœlestis, & regnum terrenum umbra erat regni cœlorum. Hismael in umbra, Isaac in luce. Si ergo Hismael in umbra, non mirum, quia ibi tenebræ. Pinguiores enim umbra tenebræ sunt. Ergo Hismael in tenebris, Isaac in luce. Quicumque hic etiam in Ecclesia terrenam felicitatem quærit à Deo, adhuc ad Hismael pertinet. Ipsi sunt, qui contradicunt spiritualibus proficentibus, & detrahunt illis, & habent labia iniqua, & linguas subdolas. Isti sursum volunt ascendere, illi deorsum volunt premere. Isti volare volunt ad Deum, illi conatur pennas euellere. Namque apud Apostolum ita dicitur. Sed sicut tunc, qui secundum carnem natus fuerat, persequetur eum, qui secundum spiritum, ita & nunc. Spirituales ergo persecutionem patiuntur à carnalibus. Sed quid dicit scriptura? *Eijce ancillam & filium eius. Non enim hæres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac.* Sed hoc quod dicit *eijce*: quando erit? Quando area cœperit ventilari?

Fortè quis putat ingenio fieri, vt ea, quæ rerum ordine per sua tempora cucurrerunt, ad Christi significaciones interpretando vertantur. Hoc forte Iudei possunt dicere, siue Pagani. Eis autem, qui se Christianos putari volunt, premit ceruicem Apostolica auctoritas, dicens: *Omnia hæc in figurâ contingebat illis, & hæc omnia in figurâ nostra fuerunt.* Nam si Hismael & Isaac homines nati duo testamenta significant, quid credendum est de tot factis, quæ nullo naturali vsu, nulla negotij necessitate facta sunt? Nihil ne significat? Si quis nostrum, qui Hæbræas literas ignoramus, id est, ipsos vocum characteres, videret eas in pariete cōscriptas honorato aliquo loco: quis esset rā excors, vt eo modo dictum parietem putaret, ac non potius intelligeret scriptum, vt si legere non valeret, non tamen illos apices aliquid significare dubitaret? Ita prius illa omnia, quæ sunt in vetere testamento scripturarum sanctorum, quisquis non peruerso animo legerit, sic oportet moueatur, vt aliquid ea significare non ambigat. Verbi enim gratia, nunquid si oportebat, adiutorium viro sceminam fieri, etiam hoc necessitas vlla cogebat, vel vlla suadebat vtilitas, vt de dormientis latere fieret? Si causa euadendi diluuii opus erat fabricari arcam, quid opus erat mensuras eius, aut ipsas potissimum fieri, aut etiam scriptis ad religionem posteritati propagandis commemorari? Si propter genus reparandum animalia includi oportebat, quid opus erat illo potissimum numero, septena de mundis, bina de imundis? Aditum ad arcam fieri necessitas vti que cogebat: in latere autem fieri, vel etiam memoriæ commendari per literas quid cogebat? Immolare filium iubetur

GENE. 22.

Abraham: iustus hoc fuerit, ut eius obedientia, tali etiam examine probata posteris innotesceret, convenientius magna portauerit filius, ne pater senexque portaret, non sit postea filium ferire permittitur, ne orbitate grauissima feriret: nunquid etiam si nullo effuso sanguine rediretur, minus esset probatus Abraham? Aut si iam opus erat perfici sacrificium, etiam ne ut ille ariet in vepres adhærens cornibus appareret, ad vllum augmentum victimæ pertinebat? Sic omnia cum considerantur, & quasi superflua necessarijs contexta inueniuntur, admonent humanum animum, id est, animam rationalem prius aliquid significare, deinde quid significant querere.

EXTRACT.

Euan. sect.

Iuan. 11.

1. COR. 10.

In populo enim Iudæorum figuratus est populus Christianorum. Ibi figura, hic veritas: ibi umbra, hic corpus, dicente Apostolo: *Hæc autem in figura contingebant illis.* Vox est Apostoli: *Scripta, inquit, propter nos, in quos finis seculorum obuenit.* Et in illis duobus filijs Abraham dicit figuram fuisse duorum testamentorum, veteris & noui. Ad vetus testamentum pertinent dilectores temporalium, dilectores seculi: ad nouum testamentum dilectores vitæ æternæ. Ideo illa Hierusalem in terra umbra erat cælestis Hierusalem matris omnium nostrum, quæ est in cælo.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

Vnum quidem in monte Sina in seruitutem generans, quæ est Agar. Agar ancilla Saræ, quæ data est Abraham, & peperit Hismael seruum, est testamentum vetus, pertinens ad Agar, in seruitutem generans. Quæ autem sursum est Hierusalem, libera est, quæ est mater nostra. Ergo filij gratiæ filij sunt libera. Filij libera filij sunt ancilla. Quære filios ancillæ. *Litera occidit. Quære filios liberæ. Spiritus autem viuificat.* Lex enim spiritus vitæ in Christo Iesu liberavit me à lege peccati & mortis, vnde non potuit liberare lex literæ.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

Quamuis in veteri testamento propter temporalium bonorum promissionem, malorumque comminationem seruos pariat temporalis Hierusalem, in nouo autem, vbi fides impetrat charitatem, qua lex possit impleri, non magis timore pœnæ, quam dilectione iustitiæ liberos pariat æterna Hierusalem: tamen & illis temporibus fuerunt iusti spirituales, quos non occidebat litera iubens, sed viuificabat spiritus iuuans. Vnde & fides venturi Christi habitabat vtiq; in Prophetis, venturum prænunciantibus Christum, & nunc sunt plurimi carnales, qui vel hæreses faciunt, non intelligendo scripturas, vel in ipsa catholica, aut adhuc paruuli lacte nutriuntur, aut tanquam palea perseuerantes, futuris ignibus preparantur. Sicut autem Deus vnus & verus creator bonorum est, & temporalium, & æternorum, ita idem ipse auctor est amborum testamentorum: quia & nouum in vetere est figuratum, & vetus in nouo est reuelatum.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

Vnum quidem in monte Sina in seruitutem generans, quæ est Agar. Sina autem mons est in Arabia, qui coniunctus est ei, quæ nunc est Hierusalem, & seruit cum filijs suis.]

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

In illo testamento, quod proprie vetus dicitur, & datum est in monte Sina, non inuenitur promitti apertissime, nisi terrena felicitas. Vnde illa, quæ est populus introductus per eremum, terra promissionis vocatur, in qua pax & regnum, & ab inimicis victoriarum reportatio, & abundantia filiorum ac terrenorum fructuum, & si quid huiusmodi. Hæc sunt promissa veteris testamenti, quibus etiam figurantur ad nouum testamentum pertinentia spiritualia. Tamen qui propter illa terrena suscipit legem Dei, ipse est hæres veteris testamenti. Ea quippe secundum vetus testamentum promittuntur, atque retribuuntur, quæ secundum veterem hominem concupiscuntur. Quæ autem illic ad nouum testamentum pertinentia? Neque enim nesciebat, quid loqueretur tantus Apostolus, qui duo testamentum in ancilla & libera, allegorica significatione distincta esse dicebat veteri filios carnis, nouo filios promissionis attribuens. *Non qui filij carnis, inquit, filij Dei, sed filij promissionis deputantur in semine.* Filij ergo carnis pertinent ad terrenam Hierusalem, quæ seruit cum filijs suis. Filij autem promissionis ad eam, quæ sursum est liberam matrem nostram æternam in cælis. Vnde perspicitur, qui ad regnum terrenum, & qui pertineant ad regnum cælorum. Istam distin-

EXTRACT.

EXTRACT.

EXTRACT.

tionem, qui etiam illo tempore per Dei gratiam intelligentes, filij promissionis effecti sunt, noui testamenti hæredes in occulto Dei consilio deputati sunt, etiam si vetus testamentum pro temporum distributione diuinitus datum populo veteri congruenter ministrauerunt. Hæc autem sunt duo testamentum. Vnum quidem in monte Sina in seruitutem generans, quæ est Agar. *Sina enim mons est in Arabia, qui comparatur ei, quæ nunc est Hierusalem, & seruit cum filijs suis. Illa quæ sursum est Hierusalem, libera est, quæ est mater nostra.*

Hierusalem cælestis, quæ sursum est mater omnium nostrum, libera. Et libera quidem peccato, sed ancilla iustitiæ, cuius filij adhuc peregrinantibus dicitur: *Vos in libertatem vocati Galat. 5. estis.* Sed rursus eos seruos facit, dicens: *Sed in charitate seruauit inuicem.* Quibus item dicitur: *Cum seruiebatis peccato, liberi eratis à iustitia: nunc vero liberati à peccato, serui autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificatione, finem vero vitam æternam.*

Est autem sicut nostis, vox ascendenti. Quo? nisi ad illam supernam Hierusalem matrem omnium nostrum, qui est in cælis, quæ superna ipsa & æterna. Hæc autem, quæ in terra fuit, vmbra habebat illius. Ista itaque cecidit, illa permanet. Hæc impleuit tempus pædicationis, illa tenet æternitatem reparationis nostræ: ab illa peregrinamur in hac vita, ad eius reditum suspiramus, tam diu miseri & laborantes, donec ad illam redeamus. Nec ciues nostri angeli dimiserunt nos in peregrinatione, sed annunciauerunt nobis ipsum regem venturum ad nos. Et venit ad nos, & contemptus est inter nos, à nobis, & postea nobiscum. Et docuit nos contemni, quæ contemptus est, docuit tolerare, quia tolerauit, docuit pati, quia passus est, & promissit resurrecturos, quia resurrexit, in seipso ostendens, quid sperare debeamus.

Nos autem fratres secundum Isaac promissionis filij sumus. Sed quomodo tunc, qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum, qui secundum spiritum, ita & nunc.]

Testamentum vetus ad Iudæos proprie pertinet. Etenim carnalia beneficia promittebantur, quia spiritualia non capiebantur. Regnum illud terrenum, & vita terrena funditus deiecta, subiectioni inimicorum tradita. Totum carnaliter sperabant de Domino, & propter hæc seruiebant. Interrogentur Christiani, si modo nulli sunt tales. Tales ad vetus testamentum pertinent. Non enim nomen interrogo, sed vitam. De his talibus hæresis schisma. Fugit à facie Saræ illa, & affligebat Sara illam. Quid mirandum? Affligebat eam corporaliter. Sed quid afflictionis passa est pars Donati? propter superbiam suam Agar passa est ancilla Saræ. Audiatur Agar vocem angeli, redi ad dominam tuam. Sed sicut tunc, qui secundum carnem natus est, persequebatur eum, qui secundum spiritum, ita & nunc. Non inuenimus corporaliter persecutum Isaac ab Hismaele. Quia dixerit Apostolus persecutionem, nota ibi, vbi dixit. Sed sicut tunc ille, qui secundum carnem natus est, persequebatur eum, qui secundum spiritum, ita & nunc. Sed quid ait scriptura? *Eijce ancillam & filium eius: non enim hæres erit filius ancilla cum filio libera.* Ergo vbi illud dixit scriptura, ibi quæramus. Quid ait in Genesi? *Et factum est, cum luderet Hismael & Isaac, vidit eos ludentes.* Quis persecutus est? Quem persecutus est? *Ludentes eos vidit Sara, & ait: Eijce ancillam & filium eius.* Quare? Quia vidit eos ludentes. Sed lusum illum Paulus persecutionem vocat, quia lusio illa illusio erat. Si illusio, seductio & deceptio. Omnis lusio puerorum simulachrum est negotij maioris, & quando maior ludit cum minore, quasi ut seducatur, sciens se habere negotia alia, quæ intendit, & simulat quædam puero, id est, infirmo ludens cum illo. Maior erat Hismael, & roboratus in malitia, sed ludens cum illo puero Isaac seducebat Isaac, & quasdam fraudes ludendi cum infirmo faciebat. Animaduertit mater lusum illum esse persecutionem. Si intelligit mater lusum illum, intelligit Ecclesia lusum illum. Sara dixit: *Eijce ancillam & filium eius. Non enim hæres erit filius ancilla cum filio meo Isaac.* Et Ecclesia dicit: *Eijce hæreticos & filios eorum.* Non enim hæredes erunt hæretici cum catholicis. Sed quare non erunt hæredes? Nonne de semine Abraham nati? Et quomodo baptis-

num Ecclesiæ habent? Baptismum habent, hæredem faceret semen Abraham, nisi ab hæreditate superbia excluderet. Eodem verbo nasceris, eodem sacramento, sed ad eandem hæreditatem non peruenis, nisi ad Ecclesiam Catholicam reuerfus fueris. Ex semine Abraham nasceris, sed filius ancillæ foris es propter superbiam.

Exiit Hismael ceruicem, & voluit seducere fratrem suum ludens cum illo. Magnum ibi sacramentum: *ludabant simul Hismael & Isaac, vidit illos Sara ludentes, & ait abraham. Ejice ancillam, & filium eius. Nō enim hæres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac.* Et cum contristatus esset Abraham, confirmavit ei Dominus dictum vxoris eius. Iam hic manifestū est sacramentum, quia nescio, quid futurum parturiebat illa res gestæ. *Ludentes vidit, & dicit: Ejice ancillam & filium eius. Quid est hoc fratres? Quid enim mali fecerat Hismael puero Isaac, quia ludebat cum illo? Sed illa lusio illusio erat. Illa lusio deceptionem significabat. Nam magnum sacramentum attendat charitas vestra. Persecutionem illam vocat Apostolus illusionem ipsam. Ipsum lusum persecutionem vocat. Ait enim: *Sed sicut tunc ille, qui secundum carnem natus erat, persequēbatur eum, qui secundum spiritum, ita & nunc, id est, qui secundum carnem nati sunt, persequuntur eos, qui secundum spiritum nati sunt. Qui sunt secundum carnem nati? Dilectores mundi, amatores seculi. Qui sunt secundum spiritum nati? Amatores regni cælorum, dilectores Christi, desiderantes vitam æternam, gratis colentes Deum. Ludunt, & dicit Apostolus persecutionem. Nam posteaquam dixit Apostolus hæc verba: *Sed sicut tunc ille, qui secundum carnem natus erat, persequēbatur eum, qui secundum spiritum, ita & nunc, secutus est, & ostendit, de qua persecutione diceret: Sed quid dicit scriptura? Ejice ancillam & filium eius. Non enim hæres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac. Quarimus vbi hoc dicat scriptura, vt videamus, vtrum aliqua persecutio præcesserit Hismaelis in Isaac, & inuenim⁹ hoc dictum esse à Sara, quando vidit pueros ludentes simul. Quam lusionem dicit scriptura vidisse Saram, hanc persecutionem ait Apostolus. Plus ergo vos persequuntur, qui vos illudendo seducunt.***

C A P V T V.

State, & nolite iterum iugo seruitutis contineri. Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit. Testificor autem rursus omni homini circumcidēti se, quoniam debitor est vniuersæ legis faciendæ. Euacuati estis à Christo. Qui in lege iustificamini, à gratia excidistis.]

Ex lib. con.
Faustum.

Primis Christianis, qui ex Iudæis crediderunt, donec contra tam diuturnam consuetudinem paulatim persuaderetur, atque ad intellectum perfectum perducerentur, & quia ita nati erant, atque instituti, siverunt eos Apostoli patrum ritum traditionemque seruare, & eos, quibus hoc opus erat, vt congruens illorum tarditati moribusq; monuerunt. Inde est, quod Timotheum Iudæa matre, & Græco patre natum, propter illos, ad quos tales cum eo venerat, etiam circumcidit Apostolus, atque ipse inter eos morem huiusmodi custodiuit, non simulatione fallaci, sed consilio prudēti. Neque enim ita natis, & ita institutis noxia erant ista, quamuis iam non essent significandis futuris necessaria. Magis quippe noxium erat ea, tanquam noxia prohibere in his hominibus, vsque ad quos durare debuerunt: quoniam Christus, qui omnes illas prophetias implere venerat, sic eos initiatos inuenerat, vt iam de cætero, qui nulla tali necessitudine tenerentur, sed ex diuerso voluti pariete, id est, ex præputio, ad illum angularem lapidem, qui est Christus, conuenirent, ad nulla talia cogerebantur. Si qui autem his, qui ex circumcissione venerant, talibusque sacramentis adhuc dediti erant, vltro vellent, sicut Timotheus, conferre congruentiam, non prohiberentur. Verum si in huiusmodi legis operibus putarent suam spem, salutemque contineri, tanquam à certa pernicie vetarentur, vnde est illud Apostoli: *Ecce ego Paulus dico vobis, quia si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit: Circumcidamini scilicet, sicut ipsi volebant, sicut eis à quibusdam deprauatis persuasum erat, quod sine his legis operi-*

bus salui esse non possent. Nam cum Gentes ad Christi fidem ita venirent, maxime per Pauli Apostoli prædicationem, sicut venire debuerunt, vt nullis eiusmodi obseruationibus onerarentur, quia & insolita ista maxime circumcissione grandes ætate reformidantes detererentur à fide, & non ita nati, vt talibus sacramentis imbuerentur, si more pristino proselyti fierent, tãquam Christus per illa mysteria venturus adhuc promitteretur. Cum ergo sic venirent ad fidem, vt iam ex Gentibus venire oportebat, non intelligentes, qui ex circumcissione venerant, cur sibi illa promissa essent, & cur Gentibus imponenda non essent, quibusdam carnalibus seditionibus cœperant Ecclesiam perturbare, quod Gentiles ad Dei populum accedentes non solenniter proselyti fierent in carnis circumcissione, & cæteris huiuscemodi obseruationibus legis, atque in his erant, qui hoc ideo fieri magnopere insistebant, quia timebant Iudeos, inter quos versabantur. Contra hos Apostolus Paulus multa scripsit. Nam in horum simulationem etiam Petrum adductum fraterna obiurgatione correxerat. Sed posteaquam in vnum Apostoli congregati etiam consilio suo censuerunt Gentes ad huiusmodi opera legis non esse cogēdas: displicuit quibusdam ex circumcissione Christianis, non valentibus mente discernere illos solos ab huiusmodi obseruationibus non fuisse prohibendos, quos fides, quæ reuelata est, his iam imbutos inuenerat, vt in eis iam consummaretur ipsa actio prophetica, quos ante adimplerem prophetiæ iam tenuerat, nisi & ab ipsis remoueretur, improbatã potius quam terminatã videretur. Si autem & gentibus imponeretur, aut non Christi promittendi causa instituta esse, aut adhuc Christum promittere putaretur. Primus itaque populus Dei, antequam Christus veniret legem Prophetasque adimplere, illa omnia, quæ hunc promittebant, obseruare iubebatur, liber in eis, qui hæc, quo pertinerent, intelligebant, seruis autem in eis, qui hoc non intelligebant. Posterior ergo populus accedens ad fidem, qua iam Christus venisse, passus esse, ac resuscitatus esse prædicabatur, in his quidem hominibus, quos iam talibus sacramentis institutos eadem fides inuenerat, nec cogebatur ista obseruare, nec prohibebatur. In his autem, qui talibus vacui nulla generis, nulla consuetudinis, vel congruentiæ necessitudine retenti crediderant, etiam prohibebatur, vt per eos iam inciperet apparere illa omnia propter promittendum Christum fuisse instituta, quo veniente, atque hæc promissa adimplente, iam oportere cessare. Hoc igitur temperamentum, moderamentumq; Spiritus sancti per Apostolos operantis, cum displicuisset quibusdam ex circumcissione credentibus, qui hæc non intelligebant, in ea peruersitate manserunt, vt & gētes cogere iudaizare. Hi sunt, quos Faustus Symmatianorum, vel Nazarenorum nomine commemorauit, qui vsque ad nostra tempora iam quidem in exigua, sed adhuc tamē vel in ipsa paucitate perdurant.

Galat. 1.

Ecce ego Paulus dico vobis, quia si circumcidamini Christus vobis nihil proderit.]

Decepit ergo Timotheum, & fecit, vt nihil prodesset ei Christus. Eis itaque dictum est: *si circumcidamini, q̄ propterea volebant circūcidi, quod aliter se putabant in Christo saluos esse non posse. Hoc ergo animo ac voluntate ista intentione quisquis tum circumcidebatur, Christus ei omnino nihil proderat, sicut alibi aperte dicit: Nam si per legem iustificamini, ergo Christus gratis mortuus est. Hoc declarat & ipse, quod commemorauit: Euacuati estis à Christo. Qui in lege iustificamini, à gratia excidistis. Illos itaque arguit, qui se iustificari in lege credebāt, non qui legitima illa in eius honorem, à quo mandata sunt, obseruabant intelligentes, & quæ prænuanciandæ veritatis ratione mandata sint, & quousque debeant perdurare. Illa enim, quæ significationis causa præcepta sunt, quæ gratiæ reuelatione latius innotescēte necesse fuerat aboliri, iustificare neminem poterant. Non tamen ideo fuerant tanquam diabolica Gentium sacrilegia fugienda, etiam cum ipsa gratia iam cœperat reuelari, quæ vmbri talibus fuerat prænuanciata, sed permittenda paululum eis maxime, qui ex illo populo, cui data sunt, venerant, postea vero tanquam cum honore*

Ex epist. ad
Hieronymum.

sepulta sint, à Christianis omnibus irreparabiliter defendenda.

Nos enim spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus.]

Hęc est fides, ex qua iustus vivit, hęc est fides, per quam excluditur gloriatio, siue vt abscedat, qua in nobis inflamur, siue vt emineat, qua in Domino gloriamur. Hęc est fides, qua impetratur largitas spiritus, de quo dicitur: *Nos enim spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus.* Vbi quidem adhuc queri potest, vt rum spem iustitię dixerit, quam sperat iustitia, an qua speratur ipsa iustitia, quoniam iustus ex fide vivens, sperat vtique vitam æternam. Itemq; fides esuriens, sitiensq; iustitiam, renouatione de die in diem interioris hominis proficit in eam, & sperat ea fatiari in vita æterna, vbi fiet, quod in Psalmo de Deo dicitur: *Qui satiati in bonis desiderium tuum.*

Nam in Christo Iesu neque circumcisio aliquid valet, neq; praputium, sed fides, qua per charitatem operatur. Currebatis bene. Quis vos fascinauit veritati non obedire? Nemini consenseritis. Persuasio hac non est ex eo, qui vocauit vos. Modicum fermentum totam massam corrumpit. Ego confido in vobis in Domino, quod nihil aliud sapietis. Qui autem conturbat vos, portabit iudicium, quicumque est ille. Ego autem fratres si circumcisionem adhuc predicco, quid adhuc persecutionem patior? Ergo euacuatum est scandalum crucis. Vtinam & abscondantur, qui vos conturbant. Vos enim in libertatem vocati estis fratres, tantum ne libertatem in occasione detis carnis, sed per charitatem spiritus seruite inuicem. Omnis enim lex in vno sermone impletur. Diliges proximum tuum sicut teipsum.]

Multi enim dico credo, sed fides sine operibus nõ saluatur: opus autem fidei ipsa dilectio est, dicente Apostolo Paulo: *Et fides, qua per dilectionem operatur.* Opera quidem tua præterita antequam crederes, vel nulla erant, vel si bona videbantur, inania erant. Si enim nulla erant, sic eras quasi homo sine pedibus, aut vexatis pedibus ire non valens. Si autem bona videbatur antequam crederes, curreas quidem, sed præter viam currendo errabas potius, quam perueniebas. Est ergo nobis & currendum, & in via currendum. Qui præter viam currit, inaniter currit, imo ad laborem currit. Tanto plus errat, quanto præter viam currit. Quis est via, per quam currimus? Christus dicit: *Ego sum via.* Quæ patria, quo currimus? Christus dicit: *Ego sum veritas.* Per illum curris, ad illum curris, in ipso requiescis. Sine dilectione fides inanis est. Cum dilectione fides Christiani, sine dilectione fides dæmonis. Qui autem non credunt, peiores sunt quam dæmones, & tardiores quam dæmones. Nescio quis non vult credere in Christum adhuc, nec dæmones imitatur. Iam credit in Christum, sed odit Christum, habet confessionem fidei in timore pœnæ, non in amore coronæ: nam & illi puniri timebant. Adde huic fidei dilectionem, vt fiat fides, qualem dicit Apostolus Paulus: *Fides qua per dilectionem operatur.* Inuenisti Christianum, inuenisti ciuem Hierusalem, inuenisti ciuem angelorum, inuenisti in via suspirantem peregrinum. Adiunge te illi, comes tuus est, curre cum illo, si tamen & tu hoc es.

Neq; circumcisio aliquid valet, neque praputium, sed fides. Dic adhuc Apostole, adde, discerne: quia & dæmones credunt, & contremiscunt, quod oderunt. Distingue Apostole, & circumcide fidem meam, & discerne causam meam de gente non sancta. Plane distinguit, discernit, circumcidit. Sed fides, inq; t, qua per dilectionem operatur. Vnusquisque ergo fratres mei inincipiat se intus, apprehendat se, probet se in omnibus factis suis, bonis operibus suis, quæ faciat cum charitate non expectas retributionem temporalem, sed promissum Dei, faciem Dei. Non enim quicquid Deus tibi promittit, valet aliquid apud ipsum Deum. Omnino non me satiaret Deus, nisi promitteret mihi se ipsum Deum. Quid est tota terra? Quid est totum mare? Quid est totum cælum? Quid sunt omnia sidera? Quid sol? Quid luna? Quid exercitus angelorum? Omnium istorum creatorem seruo, ipsum esurio, ipsi dico: Quoniam apud te est fons vita. Quid mihi dixit? Ego sum panis, qui descendi de cælo. Esuriat & utiat peregrinatio tua, vt satiatur presentia mea. Arrideat mundus multis rebus pulchris, fortibus, varijs. Pulchrior est ille,

qui fecit, fortior & clarior ille, qui fecit, suavior est ille qui fecit. *Satiabor cum manifestabitur gloria tua. Vt autem habet spiritus sanctus, nonne vbi vult spirat? Et charitas Dei, sine qua nemo bene vivit, diffunditur in cordibus nostris, non à nobis, sed per spiritum sanctum, qui daturus est nobis. Hęc enim fidem Apostolus definiuit, dicens: Neque circumcisio est aliquid, neq; praputium, sed fides, qua per dilectionem operatur. Ista quippe est fides Christianorum, non dæmoniorum. Nam & dæmones credunt, & contremiscunt, sed nunquid & diligunt? Tu es filius Dei. Si autem diligerent, non dicerent, Quid nobis ibidem. & tibi? Fides igitur ad Christum non trahit. Quæ nisi desuper gratuito munere nobis daretur, nõ ipse diceret: Nemo potest venire ad me, nisi pater, qui me misit, traxerit eum. Nõ sunt bona opera, nisi quæ per fidem & dilectionem fiunt; quia alterum sine altero nullius virtutis fructum parit: Vtinam & abscondantur, qui vos conturbant.*

Maledicta cum ex propheta dicuntur, non sunt de malo voto imprecantis, sed de præscio spiritu denunciatis. Nam illa, quæ de malo voto sunt prohibentur, cum dicitur: *Benedicite, & nolite maledicere.* Hęc autem sæpe inveniuntur in sermone sanctorum. Sic Apostolus Paulus: *Alexander, inquit, ararius multa mala mihi ostendit. Reddat illi Dominus secundum opera sua.* Nam illud tanquam Itomachus & indignatus, etiam male opassee videtur Apostolus. *Vtinam & abscondantur, qui vos conturbant. Quod vtique si consideres personam scribentis, magis eum elegantissimo ambiguo bene optasse intelligas. Sunt enim spadones, qui se ipsos absconderunt propter regnum cælorum. Vos enim in libertatem vocati estis fratres, tantum ne libertatem in occasione carnis detis, sed per charitatem seruite inuicem.*

Quod fieri non potest, nisi alterius infirmitatem quisq; habeat, sicut suam, vt eam æquanimiter ferat, donec ab ea liberetur ille, cuius curat salutem.

Si ergo vos filius liberauerit, tunc vere liberi eritis. Hęc spes nostra est fratres, vt à libero liberemur, & liberando seruos nos faciat. Serui enim eramus cupiditatis, liberati efficiamur serui charitatis. Hoc & Apostolus dicit: *Vos fratres in libertatem vocati estis, tantum ne libertatem in occasione carnis detis, sed per charitatem seruite inuicem.* Nõ ergo dicat Christianus, Liber sum, in libertatem vocatus sum, seruus eram, sed redemptus sum, & ipsa redemptione liber effectus sum, faciam quod volo. Nemo me prohibeat à voluntate mea, si liber sum. Sed si ista voluntate peccatum facis, seruus es peccati. Noli ergo libertate abuti ad libere peccandum, sed vt ad non peccandum. Erit enim voluntas tua libera, si fuerit pia. Eris liber, si fueris seruus. Liber peccati, seruus iustitiæ, dicente Apostolo: *Cum serui essetis peccati, liberi eratis iustitiæ. Nunc autem liberati à peccato, serui autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, sine vero vicam æternam.* Hoc conemur, id agamus.

Quod si inuicem mordetis, & comeditis, videte ne ab inuicem consumamini.]

Quid est mordetis & comeditis inuicem? litigatis inuicem, detrahitis inuicem, opprobria obijcitis inuicem. Quid autem vult falsus testis, nisi docere mordendo, & consumere mentiendo? Denique commonens homines Dei Apostolus: *ne se falsis criminibus appetant: si mordetis, inquit, & comeditis inuicem, videte ne ab inuicem consumamini.*

Dico autem in Christo. Spiritu ambulate, & desideria carnis nõ persequetis. Caro enim concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem. Hęc enim sibi inuicem aduersantur, vt non quæcumque vultis, illa faciatis.]

Non ait, Non feceritis: quia ea non habere non poterant, sed ne persequeritis, id est, ne opera eorũ consensu voluntatis impleueritis. Quod ergo est ad Galatas: *Concupiscitis carnis ne persequeritis, hoc cõtrario est ad Rom. Persequere autem bonum non inuenio, quia nec illi perficiantur in malo: quoniam eis non accedit nostræ voluntatis assensus, nec nostræ voluntas perficitur in bono, quamdiu illarum, quibus non consentimus, permanent motus. Caro enim concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Hęc enim inuicem aduersantur sibi, vt non quæcumque vultis, illa faciatis.*

Cum caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, ut ea quæ non volumus, faciamus, nec carnis perficiuntur concupiscentiæ, quamuis fiant, nec nostra perficiuntur bona opera, quamuis fiant.

Sicut tunc perficitur carnis concupiscentia, cum consentit spiritus ad opera mala, vt non concupiscat aduersus illam, sed cum illa: vt caro opera nostra tunc perficiuntur, quando ita spiritui caro consenserit, vt aduersus eum etiam ipsa non concupiscat. Hoc enim volumus, cum perfectionem iustitiæ concupiscimus.

Ex serm. de ver. Apost. Dico autem: Spiritu ambulate, & concupiscentias carnis non perficietis. Non dixit, Ne habueritis: neque hoc dixit, Ne feceritis, sed *Ne perfeceritis*. Quid sit autem hoc, adiuuante Domino dicam, vt potero, adesse ote vt intelligatis, si spiritu ambulatis. Dixi enim, non frustra Apostolum noluisse dicere, concupiscentias carnis ne habueritis, neq; hoc saltem voluisse dicere concupiscentias carnis ne feceritis, sed dixisse: *concupiscentias carnis ne perfeceritis*. Ipsum nobis luctamen proposuit, in hoc prælio versamur, si Deo militamus. Quid enim sequitur? *Caro enim concupiscit aduersus spiritum, spiritus aduersus carnem, hæc enim inuicem aduersantur, vt non ea que vultis, faciatis*. Hoc si non intelligatur, periculosissime auditur. Ideo sollicitus, ne homines male intelligendo pereant, suscepi hæc verba Apostoli adiuuante Domino vestra exponere charitati. Quid est ergo hoc, quod dixi, periculose auditur, si non intelligatur? Multi concupiscentijs carnalibus, & damnabilibus victi, committunt quæque facinora atque flagitia, & immunditijs tam pessimis voluntantur, quæ turpe est etiam dicere, & dicunt sibi ista Apostoli verba: vide quid dixit Apostolus, *vt non ea que vultis, illa faciatis*. Nolo facere, cogor, compellor, vincor, facio quæ nolo, sicut ait Apostolus: *quia caro concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem, vt non ea que vultis, illa faciatis*. Videtis quam periculose auditur, si non intelligitur. Videtis quemadmodum pertineat ad officium pastoris operos fontes aperire, & aquam puram innoxiam sitientibus ouibus ministrare. *Caro enim concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem. Hæc enim inuicem aduersantur, vt non quacunque vultis, illa faciatis*. Videte quale bellum proposuit, qualem pugnam, qualem rixam, intus, intra te ipsum. *Caro concupiscit aduersus spiritum*. Si non concupiscit, & spiritus aduersus carnem, facis adulterium. Si autem spiritus concupiscit aduersus carnem, luctam video, victum non video, pugna est, concupiscit caro aduersus spiritum. Delectat adulterium. Fateor, quia delectat, sed spiritus concupiscit aduersus carnem, delectat & castitas. Ergo vincat spiritus carnem, aut certe non vincatur à carne. Adulterium tenebras quærit, castitas lucem desiderat. Quomodo vis innotescere, sic viue. Si delectat adulterium, contradicatur, resistatur, repugnetur. Non enim non habes, vnde pugnes. Deus tuus est in te. Spiritus bonus datus est tibi, & tamen permittitur ipsa caro concupiscere aduersus spiritum suggestionibus prauis, & delectationibus genuinis, fiat quod ait Apostolus: *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore*. Non dixit, Non sit. Iam est ibi. Quod ideo peccatum vocatur, quia merito peccati contingit. Non enim in paradiso caro concupisceret aduersus spiritum, aut erat ibi ista pugna, vbi pax erat sola. Sed facta transgressione, posteaquam homo noluit seruire Deo, & donatus est sibi, nec sic donatus est sibi, vt possit saltem possidere se, sed ab eo possessus, à quo deceptus, cœpit caro concupiscere aduersus spiritum. Et hoc in bonis concupiscit aduersus spiritum. Nam in malis non habet contra quem concupiscere. Ibi concupiscit aduersus spiritum, vbi est spiritus. Quod enim ait: *Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem*, noli putare spiritui hominis tantum datum. Spiritus Dei est, qui pugnat in te aduersus te, aduersus illud, quod est in te contra te. Nam vt noueris ad spiritum sanctum hoc officium pertinere, alio loco dicit ipse Apostolus: *Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini. Si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuētis*. In his verbis iam extollebat se homo, quali spiritu suo facta carnis possit mortificare. Expone nobis Apostole, quo spiritu, habere-

nim & homo spiritum ad naturam propriam pertinētem, quo homo est. Homo enim constat ex corpore & spiritu. Et de ipso spiritu hominis dictum est: *Nemo scit, quia sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est*. Video ergo & ipsum hominem habere spiritum suum pertinentem ad naturam suam. Et audio te dicentem: *Si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuētis*. Quæro quo spiritu, meo an Dei? Audi quod sequitur, & intellige. Sublata est questio sequentibus verbis: Cum enim dixisset: *Si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuētis*, continuo addidit: *Quot quot enim spiritu Dei aguntur, bi filij sunt Dei*.

Neq; enim nullum est vitium, cum sicut dicit Apostolus: *Caro concupiscit aduersus spiritum*. Cui vitio contraria virtus est, cum sicut idem dicit: *Spiritus concupiscit aduersus carnem. Hæc enim inuicem aduersantur, vt non ea que vultis, faciatis*. Quid autem facere volumus; cum perfici volumus sine summi boni, nisi vt caro aduersus spiritum non concupiscat, nec sit in nobis hoc vitium, contra quod spiritus concupiscat? Quod in hac vita, quamuis velimus, quoniam facere non valeamus, id saltē adiutorio Dei facimus, ne carni concupiscenti aduersus spiritum, spiritu succumbente cedamus, & ad perpetrandum peccatum nostra consensione pertrahamur.

Hoc autem bellum nunquam vllum esset, si natura humana per liberū arbitrium in rectitudine, in qua facta est, perstitisset. Nunc vero, quæ pacem felix cum Deo habere noluit, secum pugnat infelix: & cum sit hoc malum miserabile, melius est tamen, quam priora vitæ huius. Melius configitur quippe cum vitijs, quàm sine vlla conflictione dominantur. Melius, inquam, bellum cum spe salutis eternæ, quam sine vlla liberationis cogitatione captiuitas. Cupimus quidem etiam hoc bello carere, & ad capeendam ordinatissimam pacem, vbi firmissima stabilitate portioribus inferiora subdantur, igne diuini amoris accēditur. Sed si, quod absit, illius tanti boni spes nulla esset, malle debuimus in huius conflictationis molestia remanere, quàm vitijs in nos dominationem non eis resistendo permittere.

Apostolus Iacobus ait: *Vnusquisq; autem tentatur à concupiscentia*, sed addidit sua, vt qui hæc audit, intelligat quomodo clamare debeat: *Ego dixi, Domine miserere mei, sana a-* *Psalm. 40.* *nimam meam, quia peccavi tibi*. Non enim sanatione indigisset, nisi peccando seipsum vitiasset, sed vt aduersus eam caro sua concupisceret, id est, ipsa sibi metipsum ex ea parte, qua in carne infirmata est, repugnaret. Caro enim nihil nisi per animam concupiscit. Sed concupiscere caro aduersus spiritum dicitur, quando anima carnali concupiscentia spiritui reluctatur. Totum hoc nos sumus, & caro ipsa, quæ discedete anima moritur, nostra pars infirma est. Non fugienda dimittitur, sed recipienda deponitur, nec recepta vltius relinquatur. *Seminatur autem corpus animale surget* *2. Cor. 15.* *corpus spirituale*. Tunc iam caro nihil concupiscet aduersus spiritum, quando & ipsa spiritalis vocabitur: quoniam spiritui non solum sine repugnantia, verum etiam sine vlla corporalis alimēti indigentia in eternum viuificanda subdetur. Hæc igitur duo, quæ nunc inuicem aduersantur in nobis: quoniam in vtroq; nos sumus, vt concordent, oremus & agamus. Non enim alterum eorum putare debemus inimicum, sed vitium, quo caro concupiscit aduersus spiritum, quod sanatum nec ipsum erit, & substantia vtraq; salua erit, & inter vtraq; nulla pugna erit. Verissime ac veracissime scriptum est: *Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem*, sed tamen carnem sine anima concupiscere nihil posse puto, quod omnis doctus indoctusq; nō dubitet: ac per hoc ipsius concupiscentiæ carnalis causa non est in anima sola, sed multo minus est in carne sola, ex vtroq; em̄ sit. Ex anima, scilicet, quod sine illa delectatio nulli sentietur. Ex carne autem, quod sine illa delectatio carnalis non sentietur. Carnem itaq; concupiscentem aduersus spiritum, dicit Apostolus carnalem p̄culdubio delectationem, quam de carne, & cum carne etiam spiritus habet aduersus delectationem, quam solus habet. Solus quippe habet, nisi fallor, illud desiderium, non cum carnis voluptate, vel carnalium rerum cupiditate commixtū, quod desiderat ani-

Ex libro de ciuitat. Dei

Ex libro de ciuitat. Dei

Ex serm. de cour. Iac. 1.

Ex libro de Gene. ad liberat. an.

ma, & desiderat in atriâ Domini. Solus habet etiam illud, de quo & dicitur: *Concupisti sapientiam, serua mandata, & Dominus praebebit illam tibi.* Nam cum spiritus imperat membris corporis, vt huic desiderio seruiant, quo solus accenditur, velut cum assumitur codex, cum aliquid scribitur, legitur, disputatur, auditur, cum denique panis frangitur esurienti, & cætera humanitatis ac misericordiae præstantur officia, obedientiam caro exhibet, non concupiscentiam mouet. His atque huiusmodi bonis desiderijs, quibus sola anima concupiscit, cum aduersatur aliquid quod eandem animam secundum carnem delectat, tunc dicitur caro concupiscere aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Sic enim dicta est caro in eo quod secundum ipsam facit anima, cum ait, *Caro concupiscit*, quemadmodum dictum est, *auris audit, & oculus videt.* Quis enim nescit, quod anima potius, & per aurem audiat, & per oculum videat? Ita loquimur & cum dicimus, manus tua subuenit homini, cum aliquid porrecta manu datur, quo cuiquam subuenitur. Quod si de ipso etiam fidei oculo, ad quem pertinet credere, quæ per carnem non videntur, dictum est, *Videbit omnis caro salutare Dei*, non vtique nisi de anima, qua viuit caro, cum etiam per ipsam carnem nostram Christum pie videre, id est, formam qua indutus est propter nos non pertineat ad concupiscentiam, sed ad ministerium carnis, ne forte aliquis ita velit accipere quod dictum est, *Videbit omnis caro salutare Dei*, quanto congruentius dicitur caro concupiscere, quando anima non solum carni animalera vitam præbet, verum etiam secundum ipsam carnale aliquid concupiscit? Quod in potestate non est ne concupiscat, quamdiu inest peccatum, in membris, id est, violenta quædam carnis illecebra in corpore mortis huius, veniens de vindicta illius peccati vnde propaginem ducimus, secundum quam omnes ante gratiam filij sunt iræ. Contra quod peccatum militant sub gratia constituti, non vt non sit in eorum corpore, quamdiu ita mortale est, vt & mortuum iure dicatur, sed vt non regnet. Non autem regnat, cum desiderijs eius, id est, ijs quæ secundum carnem contra spiritum concupiscuntur, non obeditur.

Diligenda est etiam ipsa dilectio qua diligitur quod diligi oportet, sicut odio habenda est dilectio qua diligitur quod diligi non oportet. Odio quippe habemus concupiscentiam nostram qua caro concupiscit aduersus spiritum. Et quid est ista concupiscentia, nisi mala dilectio? Et diligimus concupiscentiam nostram qua spiritus concupiscit aduersus carnem. Et quid est ista concupiscentia, nisi bona dilectio?

Est amor quo amatur, & quod amandum non est. Et istum amorem odit in se qui illud diligit quod amandum est. Possunt ambo enim esse in homine, & hoc bonum est homini, vt illo proficiente quo bene viuimus, iste deficiat quo malè viuimus, donec ad perfectum sanetur, & in bonum commutetur omne quod viuimus.

Quamdiu vitijs repugnatur, plena pax non est, quia & illa quæ resistunt, periculoso debellantur prælio, & illa quæ victa sunt, nondum securo triumphantur otio, sed adhuc sollicito premuntur imperio. Aegritudo animi rationalis est, cum bonis inferioribus delectatus, superiora ex parte appetit, & ex parte non appetit. Ideoque in duas diuiditur voluntates. Cum quæ vna est, tota non est, & hoc adest vni, quod deest alteri.

Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege.]

Magna mihi videtur quaestio, quid sit esse sub lege sic quemadmodum Apostolus culpatur. Neque enim hæc eum propter circumcissionem arbitrat dicere, aut illa sacrificia, quæ tunc facta à patribus, nunc à Christianis non sunt, & cætera eiusmodi. Sed hoc ipsum etiam quod lex dicit, *Non concupisces*, quod fatemur certe Christianos obseruare debere, atque Euangelicam maximè illustrare prædicationem: legem dicit esse sanctam, & mandatum sanctum, & iustum, & bonum. Et inde subiungit: *Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit. Sed peccatum vt appareat peccatum per bonum mihi operatum est mortem*, vt fiat supra modum peccator, vel peccatum per mandatum. Quod autem hic dicit peccatum per mandatum fieri supra

modum, hoc alibi: *Lex subintravit, vt abundaret delictum. vbi autem abundauit delictum, superabundauit & gratia.* Et alibi cum superius de dispensatione gratiæ loqueretur, quod pfa iustificaret, velut interrogans ait: *Quid ergo lex?* Atque huic interrogationi continuo respondit: *Prædicationis gratia posita est, donec veniret semen cui promissum est.* Hos ergo damnabiliter dicit esse sub lege: quos reos facit lex, non implentes legem, dum non intelligendo gratiæ beneficium ad facienda Dei præcepta, quali de suis viribus superba elatione præsumunt. *Plenitudo enim legis charitas. Charitas vero Dei diffusa est in cordibus nostris: non per nos ipsos, sed per spiritum sanctum qui datus est nobis.* Ergo & illud quod lex ait: *Non concupisces*: si humana infirmitas gratia Dei adiuta non fuerit, sub ferèum tenet, & præuaricatorem potius damnat, quàm liberat peccatorem.

Caro, inquit, concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem: vt non ea quæ vultis, faciatis. Et ne ab ipsa pugna desides faceret, & per hanc sententiam laxamentum peccandi dedisse videretur, adiungit: *Quod si spiritu ducimini, non adhuc estis sub lege.* Sub lege est enim qui timore supplicij quod lex minatur, non amore iustitiæ se sentit abstinere ab opere peccati, nondum liber, nec alienus à voluntate peccandi. In ipsa enim voluntate reus est, quæ malè et si fieri posset, non esse quod timeat: vt libere faciat quod occulte desiderat. Ergo *si spiritu, inquit, ducimini, non adhuc estis sub lege*, vtique lege quæ timorem incurit, non tribuit charitatem, quæ charitas Dei, diffusa est in cordibus nostris: non per legis literam, sed per spiritum sanctum qui datus est nobis. Hæc est lex libertatis, non seruitutis, quia charitatis vtique non timoris, de qua & Iacobus ait Apostolus: *Qui autem perspexerit in legem perfectam libertatis.* Quemadmodum cum loca ipsa terrena in melius coquerentur, alia diruntur, atque franguntur: alia in meliores vsus commutantur: sic & nos sumus. Opera carnis fuerunt in nobis: audistis cum memorarentur.

Manifesta, inquit, sunt opera carnis, quæ sunt, fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum seruitus, venescia.]

Non beneficia, id est, non à bonis dicta, sed à venenis. *Inimicitia, contentiones, amulationes, iræ, rixæ, dissensiones, secta, inuidia, homicidia, ebrietates, comestiones, & his similia: quæ prædico vobis, sicut prædixi: quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur. Frustrum autem spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia, longanimitas, bonitas, benignitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas, Aduersus huiusmodi non est lex.*]

Ista in nobis tanquam idola frangenda sunt: in vsu tamen meliores vertenda ipsa nostri corporis membra: vt quæ seruiebant immunditiæ cupiditatis, seruiant gratiæ charitatis. Audiamus ergo & Apostolum architectum magistrum. *Vt sapiens, inquit, architectus fundamentum posuit. Audiamus ergo istum architectum quædam noua construendum: quædam vetera deiicientem.* *Spiritu, inquit, ambulate.* Noua est ista constructio. *Et concupiscentias carnis ne perfeceritis.* Veterum est ista destructio: *Caro, inquit, concupiscit aduersus spiritum: & spiritus aduersus carnem, hæc enim inuicem aduersantur, vt non ea quæ vultis, faciatis.* Quæ enim vultis? vt omnino nullæ sint concupiscentiæ malarum, & illicitarum delectationum. Quis sanctus non hoc velit? sed non efficit, quamdiu hic viuatur, hoc non impletur. Quid ergo restat? *Spiritu ambulate.* Et quia non potestis efficere, vt concupiscentias carnis consumatis, concupiscentias ne perficiatis. Consumere quidem illas atque finire, & penitus extirpare, omnimode velle debetis, sed quamdiu sunt in vobis, & est alia lex in membris vestris repugnans legi mentis vestræ, *concupiscentias carnis ne perfeceritis.* Quid enim vultis? vt omnino non sint concupiscentiæ carnis. Non vos permittunt implere quod vultis, nolite eas permittere implere quod volunt. Quid vultis? vt omnino non sint. Sed sunt. *Caro concupiscit aduersus spiritum, concupiscat spiritus aduersus carnem.* Si non in totum tibi ceditur, noli & tu cedere prius, sequetur pugna, vt sit aliquando victoria.

Manifesta autem sunt opera carnis: quæ sunt, fornicatio, immunditia, luxuria, idolorum seruitus, venescia, inimicitia, con-

Ex lib. de nat. & gratia

Extra. u. p. sal. 118.

Ex lib. fen. prosperi.

Ex lib. ex lib.

Ex Epist. Hieron.

contentiones, amulationes, ira, rixa, diffensiones, secta, inuidia, homicidia, ebrietates, comestiones, & hu[m]ilia: quæ prædico vobis, sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur.]

Ex lib. de
ca. Cor. 4.
cap. 7. 3.

Cum multis modis quos perferuari & colligere longum est, diuina scriptura nuncupet carnem, quæ sit secundum carnem viuere, quod profecto malum est, cum ipsa carnis natura non sit malum, vt inuenire possimus, iste totus Epistolæ Apostolicæ locus quantum ad rem præsentem satis esse videbitur consideratus, poterit hanc dissolueræ questionem. In operibus namque carnis, quæ manifesta esse dixit, eaque commemorata damnauit, non illa tantum inuenimus, quæ ad voluptatem pertinet carnis, sicuti sunt fornicationes, immunditiæ, luxuriæ, ebrietates, comestiones, verum etiam quibus animi vitia demonstrantur à voluptate carnis aliena. Quis enim seruitutem quæ idolis exhibetur, veneficia, inimicitias, contentiones, amulationes, animositates, diffensiones, hæreses, inuidias, non potius intelligat animi vitia esse, quàm carnis? Quandoquidem fieri potest, vt propter idololatriam, vel hæresis alicuius errorem à voluptatibus corporis temperetur, & tamen etiam tunc homo quamuis carnis libidines continere, ac cohibere videatur, secundum carnem viuere hac Apostolica auctoritate conuincitur, & in eo quod abstinere à voluptatibus carnis, damnabilia opera carnis agere demonstratur. Quis inimicitias non in animo habeat? Aut quis ita loquatur, vt inimico suo, vel quem putat inimicum, dicat malam carnem, ac nõ potius malum animũ habes aduersus me? Postremo sicut carnalitates (vt ita dicam) si quis audisset, non dubitaret carni tribuere, ita nemo dubitat animositates ad animum pertinere. Cur ergo hæc omnia, & his similia doctor Gentium in fide & veritate opera carnis appellat, nisi quia eo locutionis modo quo totum significatur à parte, ipsum hominem vult nomine carnis intelligi? Quod si quisquam dicit carnem causam esse in malis moribus quorumcunque vitiorum, eo quod anima carne affecta sic viuit, profecto non vniuersam hominis naturam diligenter aduertit. Nam corpus quidem corruptibile aggrauat hominem. Vnde etiam idẽ Apostolus agens de hoc corruptibili corpore, de quo paulo ante dixerat: *Et si exterior homo noster corrumpitur. Scimus, inquit, quæ sit terra nostra domus habitacionis dissoluatur, adificationem habebimus ex Deo, donum non manufactam in cælis æternam. Etenim in hoc ingemiscimus, habitaculum nostrum quod de cælo est superindui cupientes, si tamen induti non nudi inueniamur. Etenim qui sumus in hac habitacione, ingemiscimus ingrati, in quo nolimus expoliari, sed superuestiri, vt absorbeat moriale à vita.* Verumtamen qui omnia mala animæ ex corpore putant accidisse, in errore sunt. Nam corruptio corporis quæ aggrauat animam, non peccati primi est causa, sed poena. Nec caro corruptibilis animam peccantem: sed anima peccatrix fecit esse corruptibilem carnem. Ex qua corruptione carnis, licet existant quædam incitamenta vitiorum, & ipsa desideria vitiosa, non tamen omnia vitæ iniquæ vitia tribuenda sunt carni, ne ab his omnibus purgemus diabolum qui non habet carnem. Et si enim diabolus fornicator, vel ebriosus, vel si quid huiusmodi mali est, quod ad carnis pertinet voluptates non potest dici: cum sit etiam talium peccatorum suator & intelligator occultus: est tamen maximè superbus atque inuidus, quæ illum vitiositas sic obrinuit, vt propter hanc esset in carceribus caliginosi huius æris æterno supplicio destinatus. Hæc vitia quæ tenent in diabolo principatum, carni tribuit Apostolus, quam certum est diabolum non habere. Dicit enim, inimicitias, contentiones, amulationes, animositates, inuidias, opera esse carnis, quorum omnium malorum caput, atque origo superbia est, quæ sine carne regnat in diabolo. Quis autem illo inimicior est sanctis? Quis aduersus eos contentiosior, animosior, & magis æmulus atque inuidus inuenitur? At hæc omnia cum habeat sine carne quomodo sunt ista opera carnis: nisi quia opera sunt hominis, quem sicut dixi nomine carnis appellat? Non enim habendo carnem, quam non habet diabolus, sed viuendo secundum seipsum hoc est secundum hominem, factus est

2. Cor. 4.

homo similis diabolo, quia & ille secundum seipsum viuere voluit, quando in veritate non stetit, vt non de Dei, sed de suo mendacium loqueretur.

Potest nobis si frumenta Dominica sumus, cum vitiosis, cum auaris, cum raptoribus, cum ebriosis, & cæteris huiusmodi pestibus, de quibus dicitur, quod regnum Dei non possidebunt, & baptismatis Sacramentum esse commune, & tamen vitia, quibus à regno Dei separantur, non esse communia. Neque enim de solis hæreticis dicit Apostolus: *quia qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt.* Sed non pigeat paululum aduertere, quæ simul enumeret. *Manifesta, inquit, sunt opera carnis, quæ sunt fornicationes, immunditia, luxuria, idolorum seruitus, veneficia, inimicitia, contentiones, amulationes, animositates, diffensiones, hæreses, inuidia, ebrietates, comestiones, & his similia: quæ prædico vobis, sicut prædixi: quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt.* Constituamus ergo aliquem castum continentem, non auarum, non idolis seruientem, hospitalem, indigentibus ministrantem, non cuiusquam inimicum, non contentiosum, patientem, quietum, nullum æmulantem, nulli inuidentem, sobrium, frugalem, hæreticum. Nulli vtique dubium est, propter hoc solum, quod hæreticus est, regnum Dei non possessurum. Constituamus alium: fornicatorem, immundum, luxuriosum, auarum, vel etiam apertius idolis deditum, veneficum, discordiosum, contentiosum, æmulum, animosum, seditiosum, inuidum, ebriosum, comestorem: Catholicum. Nunquid propter hoc solum, quod Catholicus est, regnum Dei possidebit agens talia? De quibus sic concludit Apostolus: *Quæ prædico vobis, sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt.* Si hoc dicimus, nos ipsos seducimus. Nam sermo Dei non nos seducit, qui nec tacet, nec parcat, nec vlla adulatione nos decipit. Ideo quippe & alibi dicit: *Hoc autem scitote cognoscetes, quoniam omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, quod est idolorum seruitus, non habet hereditatem in regno Christi & Dei. Nemo vos seducat in manibus verbis.* Non est ergo quod de sermone conqueramur. Dicit omnino, & aperte ac libere dicit, eos qui malè viuunt ad regnum Dei non pertinere. His igitur omnibus vitijs circumseptum Catholicum non adulemur: nec ei quia Christianus Catholicus est, impunitatem quam scriptura diuina non promittit, promittere audeamus: nec si aliud vnum habeat ex his quæ dicta sunt, debemus ei societatem supernæ illius patriæ polliceri. Ad Corinthios enim singula enumerat: in quibus singulis subauditur, quod regnum Dei non possidebunt. *Nolite, inquit, errare. Neq[ue] fornicatores, neque idolis seruientes, neq[ue] adulteri, neq[ue] molles, neq[ue] masculorum concubitores, neq[ue] fures, neq[ue] auari, neq[ue] ebriosi, neq[ue] maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt.* Non ait: qui hæc omnia vitia simul haberent, regnum Dei non possidebunt, sed neque illi, neque illi: vt in singulis hoc subaudias, quod nulli eorum regnum Dei possidebunt. Sicut ergo hæretici regnum Dei non possidebunt, sic auari regnum Dei non possidebunt. Nec dubitandum est quidem penas ipsas quibus cruciabantur qui regnum Dei non possidebunt, pro diuersitate criminum esse diuersas, & alias alijs acriter: vt in ipso igne æterno pro disparibus ponderibus peccatorum sint disparia tormenta poenarum. Neque enim frustra ipse Dominus ait: *Tolerabilis erit Sodomus quàm vobis in die iudicij.* Sed tamen ad non possidendum regnum Dei, tantum valet ex vitijs illis quod elegeris micus, quantum vel plura, vel vnum, quod prospexeris grauius: quia & illi possessuri sunt in regnum Dei, quos ad dexteram constituet ille iudex: nec eis qui ad dexteram constitui non merebuntur, aliquid aliud quàm ad sinistram remanebit. Nulla vox reliqua est, quàm sicut hædi audiant ex ore pastoris: nisi, *Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & Angelis eius.* Licet ex illo igne, sicut dixi, diuersa possint distribui pro criminum diuersitate supplicia. Vtrum autem Catholicum pessimis moribus, alicui hæretico in cuius vita præter id quod hæreticus est, non inueniant homines quod reprehendant, præponere debeamus non audeo præcipitare sententiam. Si autem quis dicat: quia hæreticus est, non potest hoc solum esse, quin & alia consequantur:

Ex lib. 4.
de bapt.

Ephes. 5.

Matth. 10.

carnalis est enim & animalis: ac per hoc & æmulus sit necesse est, & animosus, & inuidus, & inimicus ipsi veritati, ab eaque dissentiens: intelligat & de illis malis quod vnum mitius elegerit solum in quoquam esse non posse: eius causa, quoniam carnalis & animalis est: velut ebriositas: quam non solum sine horrore nominare: sed etiam cum hilaritate prædicare iam populi consueuerunt: nunquid in quo fuerit sola esse poterit? Quis enim ebriosus non & contentiosus, & animosus, & inuidus, & præceptorum sanitate dissentiens, & arguentibus se grauiter inimicus? Iam vero vt & fornicator & adulter non sit, difficile est. Potest tamen non esse hæreticus: sicut hæreticus potest non esse ebriosus: nec adulter aut fornicator nec luxuriosus, aut amator pecuniæ, aut veneficus: & simul hæc omnia potest non esse. Neque enim vnū aliquid vitium omnia cætera consequuntur: quamuis contra fidem non vterque disputet, & tamen contra fidem vterque viuat, & spe vana vterque fallatur, & à charitate spiritali vterque dissentiat, & ob hoc vterque ab illius vnicae columbæ corpore alienus sit.

Ex lib. de
cin. Dei 15.

Qui non solum diabolo & Angelis eius, sed nec ipsius omnibus hominibus liberationem ab æterno igne promittunt, verum eis tantum qui Christi baptismate abluti & corporis eius & sanguinis participes facti sunt, quomodo libet vixerunt, in quaque hæresi vel impietate fuerint, contradicit eis Apostolus, dicens? *Manifesta sunt opera carnis: que sunt, fornicatio, immunditia, luxuria, idolorum seruitus, veneficia, inimicitia, contentiones, amulationes, animositates, dissensiones, hereses, inuidia, ebrietas, comestiones, & his similia: qua prædico vobis, sicut prædixi: quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt.* Hæc profecto Apostolica falsa sententia est, si tales post quantalibet tempora liberati regnum Dei possidebunt. Sed quoniam falsa non est, profecto regnum Dei non possidebunt. Et si in regni Dei possessione nunquam erunt, æterno supplicio tenebuntur, quoniam non est medius locus vbi non sit in supplicio, qui illo non fuerit constitutus in regno.

Quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt.

Ex tract.
Psal. 143.

Non qui aduersus talia conflagunt: sed qui talia agunt. Cum enim conflagis, aliud opus est. Cum vincis, aliud opus est. Cum pacem & requiem habes, aliud opus est. Suggestur aliquid, lucrum delectat. Habet fraudem: sed magnum est lucrum. Delectat, non consentis: pugnam vide. Adhuc suadet, adhuc instatur, adhuc deliberatur. Ergo qui pugnat, periclitatur. Vidimus pugnam, cætera videamus. Contempsit iustitiam vt fraudem faceret, victus est. Contempsit lucrum vt iustitiæ seruiret, vicit. In his tribus victum doleo, pugnantem metuo, victori gratulor. Sed etiam ille qui vicit, nunquam omnino egit in se vt profusus eum pecunia non attentet, aut nihil ei excitat delectationis, & sit titillatio, & ille hostis iam nec pugnat nec regnat, inest tamen & quasi moratur in carne mortali. Quod non erit. Ducetur enim totum in victoriam, sed postea.

Ex tract.
Euang. secundum
Ioh. 86.
Ioh. 15.

Fructus enim spiritus est, charitas, gaudium, pax, longanimitas, bonitas, benignitas, fides, modestia, continentia. Aduersus huiusmodi non est lex. Quod adiunxit, vt Quodcumque petieritis patrem in nomine meo, det vobis. Tunc utique dabit nobis, si diligamus inuicem, cum & hoc ipsum ipse dederit nobis, qui nos elegit non habentes fructum: quia non eum nos elegeramus, & posuit nos vt fructum afferamus, hoc est inuicem diligamus. Quem fructum sine illo afferre non possumus, sicut palmices facere sine vitæ nihil possunt. Charitas ergo est fructus noster, quam definiuit Apostolus, de corde puro & conscientia bona & fide non ficta. Hæc diligimus inuicem, hæc diligimus Deum. Neque enim vera dilectione diligemus inuicem, nisi diligentes Deum. Diligit enim vnusquisque proximum tanquam seipsum si diligit Deum. Nam si Deum non diligit, non diligit seipsum. In his autem charitatis duobus præceptis tota lex pendet & Prophetæ. Hic est fructus noster. De fructu itaque nobis mandans. *Hæc mando* (inquit) *vobis, vt diligatis inuicem.* Vnde & Apostolus Paulus cum contra opera carnis commendare fructus spiritus vellet, à capite hoc posuit. *Fructus* (inquit) *spiritus est charitas*, ac deinde cætera tanquam ex illo capite exorta & religata contexuit, quæ sunt, *gaudium,*

pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia. Quis autem bene gaudet, qui bonum non diligit vnde gaudet? Quis pacem veram nisi cum illo potest habere, quem veraciter diligit? Quis est longanimis in bono perseveranter manendo, nisi ferueat diligendo? Quis est benignus, nisi diligit cui opitulatur? Quis bonus, nisi diligendo efficiatur? Quis salubriter fidelis, nisi ea fide quæ per dilectionem operatur? Quis viliter mansuetus, cui non dilectio moderetur? Quis ab eo continet vnde turpatur, nisi diligit vnde honestatur. Merito itaque magister horum dilectionem sic sæpè commendat, tanquam sola præcipienda sit, sine qua non possunt prodesse cætera bona, & quæ non potest haberi sine cæteris bonis, quibus homo efficitur bonus.

Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitijs & concupiscentijs. Si viuimus spiritu, spiritu & ambulemus. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem iniudentes.

Congruit nostræ deuotioni vt qui Domini crucifixi passionem iam propinquantem celebraturi sumus, reprimendarum carnalium voluptatum crucem nobis ipsi faciamus, sicut dicit Apostolus: *Qui autem Iesu Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum passionibus & concupiscentijs.* In hac quidem cruce per totam istam vitam, quæ in medijs tentationibus ducitur, perpetuo debet pendere Christianus. Non est enim in hac terra tempus euellendi clauos, de quibus in Psalmo legitur: *Confige clauis à timore tuo carnes meas.* Carnes, sunt carnales concupiscentiæ. Clauis sunt præcepta iustitiæ. His illas timor Dei configit, qui nos illi acceptabilem hostiam crucifigit. Vnde item dicit Apostolus: *Obsecro itaque, vos per miserationem Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuam sanctam, Deo placentem.*

Ex form.
de quadrages.
ges.

Psal. 118.

Rom. 12.

Ex lib. con.
Manich. 1.

Hæc est hominis vita beata, atque tranquilla, cum omnes motus eius rationi veritati que consentiunt, & vocantur gaudia, & amores sancti, & casti, & boni. Si autem consentiunt, nihilominus dum negligenter reguntur consciantur & dissipant animum, & faciunt vitam miseram, & vocantur perturbationes, & libidines, & concupiscentiæ malæ, de quibus nobis iam præcipitur, vt eas cum quanto possumus labore crucifigamus in nobis, donec absorbeat mors in victoriam. Dicit enim Apostolus: *Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum perturbationibus & concupiscentijs.*

CAPUT VI.

Fratres, & si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto: vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans seipsum ne & tu tenteris.

Quaritur inter peccatum & delictum que sit differentia: quoniam si nulla esset, nullo modo diceretur. Quomodo ex peccato, ita & quod pro delicto. Quamuis enim lex eiusque sacrificium nihil distet: quia lex vna est eorum: tamen ipsa duo quorum vnum est sacrificium, id est, peccatum & delictum, si inter se nihil differrent, & si vnus rei duo nomina essent, non curaret scriptura tam diligenter commendare, vnum esse vtriusque sacrificium. Fortasse ergo peccatum est perpetratio mali, delictum autem desertio boni: vt quemadmodum in laudabili vita, aliud est declinare à malo, aliud est facere bonum: quod & admonemur dicente scriptura, *Declina à malo & fac bonum*: ita in damnabili vita aliud sit declinare à bono, aliud facere malum: & illud delictum, hoc peccatum sit. Nam & ipsum vocabulum si discutiat, quid aliud sonat delictum nisi derelictum? Et qui delinquit, quid derelinquit nisi bonum? Græci vero duo nomina vitata huic pesti imposuerunt. Nam delictum apud eos & paraptoma dicitur & plymmeleia. Isto quippe loco Leuitici plymmeleia est. Apostolus autem vbi dicit: *Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto: paraptomati Græcus habet.* Quorum nomen si origo discutiat, in paraptomate tanquam decidere intelligitur, qui delinquit. Vnde cadauer quod Latini à cadendo dicunt, Græcè ptoma dicitur, à πρὸ τοῦ πίπτειν, id est, ab eo quod est cadere. Qui ergo peccando malum

Ex lib. qu.

Leuit. iii.

20.

Hebr. 5.

Psal. 36.

facit, prius delinquendo à bono cadit. Et plymmeleia simile nomen est negligentia. Nam Græce negligentia à meleia dicitur: quia cura non est quod negligitur. Potest etiam videri illud esse delictum, quod imprudenter, id est, ignoranter: illud peccatum, quod à sciente committitur. Huic differentia videntur ista testimonia consonare diuina: *Delicta quis intelligit? & illud: Quoniam tu scisti imprudentiam meam.* Continuo quippe secutus adiunxit: *Et delicta mea à te non sunt abscondita.* Velut alio modo repetens eandem sententiam. Nec ab eadem ratione discordat quod paulo ante commemorauit Apostoli dictum: *Si praeoccupatus fuerit homo in aliquo delicto,* hinc enim quod praeoccupatum dicit, imprudenter lapsam esse significat. Peccatum vero ad scientem pertinere Apostolus Iacobus tanquam definiens ait: *Scienti igitur bonum facere, & non facienti, peccatum est illi.* Indifferenter tamen plerumque dicuntur: vt & peccatum nomine delicti, & delictum nomine peccati appellentur. Neque enim cum dicitur in baptismo fieri remissio peccatorum, non fit etiam delictorum. Nec tamen vtrumque dicitur: quia in illo nomine vtrumque intelligitur. Sic & Dominus ait pro multis effundi sanguinem suum in remissionem peccatorum. Nunquid quoniam nō ait, & delictorum, idēd quisquam dicere audebit in sanguine ipsius, delictorum nō fieri remissionem? Item quod scriptum est apud Apostolum: *Nam iudicium quidem ex vno in condemnationem, gratia vero ex multis delictis in iustificationem:* quid aliud quam nomine delictorum etiam peccata comprehensa sunt. Certe David nullo modo recte dicitur iurare debuisse se esse facturum quod postea cernere se facere non debere. Vnde constat quod non omnia quæ à sanctis vel iustis viris legitima facta, transferre debemus in mores, sed etiam hinc discere quam late pateat, & ad quos vsque perueniat quod Apostolus ait: *Frateres si praeoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis instruite huiusmodi in spiritu lenitatis, intendens teipsum ne & tu tenteris.* Præoccupationes enim sunt in quibus delinquitur, dum quid faciendum sit, aut ad horam non videtur, aut & qui viderit non vincitur: vt scilicet fiat peccatum, cum vel latet veritas, vel compellit infirmitas.

Scimus autem quia lex spiritalis est, ego autem carnalis sum. Ergo carnalis Apostolus, qui alius dicebat: *Vos qui spirituales estis, instruite huiusmodi in spiritu lenitatis,* alios tanquam spirituales alloquitur, & ipse carnalis est? Sed quid dixit ipsis spiritalibus quia nondum erant iam securi: nondum erant in perfectione cælesti & Angelica, nondum erant in illius patriæ securitate, sed in huius peregrinationis sollicitudine versabantur? Quid eis dixit? Certe spirituales eos vocat. *Vos, inquit, qui spirituales estis, instruite huiusmodi in spiritu lenitatis, intendens teipsum, ne & tu tenteris.* Ecce quam spiritalem iam appellauit atatem, timuit illi tentationis fragilitatem, Vnde posset spiritalis tentari? Et si non ex mente, vtique ex carne. Spiritalis enim quia secundum spiritum viuunt, adhuc autem ex parte mortali carnalis, idem spiritalis, idemque carnalis. Ecce spiritalis. *Mente seruo legi Dei.* Ecce carnalis. *Carnem autem legi peccati.* Idem ipse & spiritalis & carnalis? idem plane, quamdiu hic viuunt sic est.

Si praeoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, instruite huiusmodi in spiritu lenitatis, intendens teipsum, ne & tu tenteris. Vide si non dixit hanc tanquam ille, vt illum lucrificas. Non vtique vt ipsum delictum fallaciter ageret, aut se id habere simularet, sed vt in alterius delicto quid etiam sibi accidere posset attenderet, atque alteri tanquam sibi ab altero vellet, misericorditer subueniret, hoc est non mentientis altu, sed compatientis affectu.

Alter alterius onera portate, & sic adimpletis legem Christi.] Vb alia significatione intelligitur tentatio, de qua dictum est: *Tentat vos Dominus Deus vester, vt sciat si diligitis eum.* Illa seductionis est, hæc probationis. Sicut iudicium aliter accipitur de quo dictum est: *Qui bene fecerunt in resurrectionem vitæ: qui male fecerunt, in resurrectionem iudicij.* Et aliter de quo dictum est: *Iudica me Deus, & discerne causam meam*

de gente non sancta. Illud enim iudicium damnationis est, hoc discretionis. Et multa sunt alia verba quæ non habent vnam significationem, sed diuersis locis congruenter posita diuerso modo intelliguntur. & aliquando cum expositione dicuntur, vt est illud, *Nelite parui essetis sensibus, sed malitia paruuli estote, vt sensibus perfecti sitis.* Hoc enim breuiter clausa sententia dici potuit: nolite esse paruuli, sed estote paruuli. Et illud: *Si quis putat se sapientem esse in vobis in hoc saculo, stultus fiat vt sit sapiens.* Quid enim aliud dixit, quam non sit sapiens, vt sit sapiens? Aliquando autem clausæ ita dicuntur: vt exercent inquirentem, vt est quod ait: *Inuicem onera vestra portate, & sic adimplebitis legem Christi.* Qui enim putat se aliquid esse, cum nihil sit, seipsum seducit. Opus autem suum probet vnusquisque & tunc in semetipso habebit gloriam, & non in altero. Vnusquisque enim proprium onus portabit. Nisi oneris nomen sub diuersis significationibus acceperis, proculdubio putabis eundem sibi esse in loquendo contrarium, & hoc in vna sententia tam vicine positis verbis. Qui cum paulo ante diceret: *Alter alterius onera portate:* postea dixit: *Vnusquisque proprium onus portabit.* Sed alia sunt onera participandæ infirmitatis: alia reddendæ rationis Deo de actibus nostris. Illa cum fratribus sustentanda communicantur, hæc propria ab vnoquoque portantur.

Alia sunt onera in quibus vnusquisque proprium portat, nec portat cum alio alter, nec projicit in alterum. Et alia sunt onera in quibus recte dicis fratri, porto tecum, aut porto pro te. Si ergo distinctione opus est, non est facilis intellectus. Contra eos ergo qui putabant posse hominem contaminari peccatis alienis, respondit Apostolus: *Vnusquisque proprium onus portabit.* Item contra eos quibus per hoc posset negligentia subintrare, vt quasi securi facti quod non contaminarentur peccatis alienis, neminem curarent corrigere, inuicem onera nostra portare breuiter dictum, breuiterque distinctum est. Onera quæ portat vnusquisque, peccata sunt. Has detestabilium onerum sarcinas portantibus hominibus, & sub eis frustra sudantibus Dominus dicit: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego vobis reficiam.* Quomodo reficit peccatis oneratos, nisi indulgentia peccatorum?

Quia veteris testamenti custodia timorem habebat, non potuit apertius significari noui testamenti donum esse charitatem quam hoc loco: vbi Apostolus dicit: *Inuicem onera vestra portate, & sic implebitis legem Christi.* Hanc enim legem Christi dicere intelligitur, quia ipse Dominus præcipit: vt nos inuicem diligamus, tantum in ea sententia præcepti pondus constituens, vt diceret: *In hoc cognoscitur quoniam discipuli mei estis, si vos inuicem diligatis.* Huius autem dilectionis officium est: *Inuicem onera vestra portate.* Sed hoc officium non est sempiternum. Perducat sane ad beatitudinem sempiternam, in qua nulla erunt onera nostra, quæ inuicem portare iubeamur. Nunc ergo cum in hac via, id est, in hac vita sumus, onera nostra portemus, vt ad eam vitam quæ caret omni onere, perueniamus. Sicut enim de ceruis nonnulli talium cognitionum studiosi scripserunt, cum fretum ad insulam transeunt pasuorum gratia, sic se ordinant, vt onera suorum capitum quæ gestant in cornibus, super inuicem portent: ita vt posterior super anteriorem ceruicæ proiecta caput collocet. Et quia necesse est vnum esse qui cæteros præcedens non ante se habeat cui caput inclinaret, vicibus dicuntur id agere: vt lassatus sui capitis onere ille qui præcedit, post omnes redeat, & ei succedat cuius ferebat caput cum ipse præiret. Ita inuicem onera sua portantes fretum transeunt, donec veniant ad terræ stabilitatem.

Istam ceruorum naturam fortasse intenderit Salomon cum ait: *Ceruus amicitia, & pullus gratiarum colloquatur ceruis.* Nihil enim sic probat amicum, quem ad modum oneris amici portatio. Nec tamen inuicem portarem onera nostra, si vnum tempus infirmitatis esset amborum, qui onera sua sustinent, aut vnum infirmitatis genus: sed diuersa tempora, & diuersa genera infirmitatis faciunt, vt onera nostra inuicem portare valeamus. Verbi gratia: iram fratris tunc portabis, cum aduersus eum non irasce-

1. Cor. 14.

Ex ferm. de ver. Apost. 22.

Matt. 25.

Ex lib. 5. quæst.

Ioan. 15.

Ioan. 13.

Ex ferm. de ver. Apost. 5. Rom. 7.

Ex Epist. ad S. Hieron.

Ex lib. de cõs. Euang. 2.

Prou. 5. Secundum aliam lit.

ris: vt rursum eo tempore, quo te ira præoccupauerit, ille te lenitate & tranquillitate supportet. Hoc exemplum ad id pertinet, cum diuersa sunt tempora portantium onera sua, quamuis par sit infirmitas. In ambobus enim ab inuicem iri portatur. Ad diuersum autem infirmitatis genus, aliud exemplum videndum est. Veluti si quis in se loquacitatem vicerit, & pertinaciam nondum vicerit: alius vero adhuc loquax, sed iam pertinax non fit: debet ille huius loquacitatem, & iste illius pertinaciam, donec illud in illo, & hoc in isto sanetur, charitate portare. Par quippe infirmitas in duobus si vno accidat tempore, tolerare se inuicem non valent cum aduersum se intendunt. Nam aduersus aliquem tertium, & duo irati sibi conuenient & se tolerant. Quamquam nec tolerare, sed inuicem consolari dicendi sunt, sicut & tristes de re vna magis se portant, & quasi incumbunt sibi, quam si vnus tristis esset & alius gauderet. Si autem aduersum se tristes sint, prorsus se tolerare non possunt. Et ideo in huiusmodi affectionibus suscipienda est aliquantulum ipsa ægritudo, de qua vis per te alium liberari, & sic suscipienda, vt ad auxilium non ad æqualitatem miseræ valeat. Quemadmodum se inclinari qui manum iacenti porrigit. Non enim se projicit vt ambo iaceant: sed incuruat tamen vt iacentem erigat.

Ille languidus grabato portabatur, sanatus autem grabatum portat. Quid dictum est ab Apostolo? *Inuicem onera vestra portate, & sic adimplebitis legem Christi.* Lex ergo Christi charitas. Nec charitas impletur, nisi inuicem onera nostra portemus. *Sufferentes (inquit) inuicem in dilectione, studentes seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis.* Cum esses languidus, portabat te proximus tuus: sanus factus es, porta proximum tuum.

Inuicem onera vestra portate, & sic adimplebitis legem Christi. Audi Psalmum quid dicat: *Pax multa diligentius legem tuam, & non est illis scandalum.* Pacem multam dicit eis, qui diligunt legem Dei, & ideo non esse eis scandalum. Illi ergo qui scandalum patiuntur, pacem perdunt. Et quos dixit non pati scandalum, aut non facere? diligentes legem Dei. Ergo in charitate positi sunt. Sed dicit aliquis. Legem Dei dixit diligentibus, non fratres. Audi quid Dominus dicat: *Mandatum nouum do vobis, vt vos inuicem diligatis.* Quid est lex nili mandatum? Quomodo autem patiuntur scandalum, nisi dum sufferunt inuicem? Sicut Paulus dicit: *Sufferentes inuicem in dilectione, studentes seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis.* Et quia ipsa est lex Christi, eundem audi Apostolum commendantem ipsam legem. *Inuicem, inquit, onera vestra portate, & sic implebitis legem Christi.*

Qui portant inuicem onera sua nisi qui habent charitatem? Qui non habent charitatem graues sunt sibi. Qui autem habent charitatem portant se. Læsit te aliquis: petit veniam. Si non dimittis, non portas onus fratris tui. Si dimittis, portas infirmum. Et tu si forte in aliquam infirmitatem cecideris, quasi homo, oportet vt sic te portet ille, quemadmodum & tu. Audi quid præcesserit. *Fratres, inquit, si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, instruite huiusmodi in spiritu lenitatis.* Et ne forte quia spirituales non uenerat, velut securi sibi viderentur, continuo subiecit: *Intendens teipsum, ne & tu tenteris.* Deinde quod commemorari subiungit: *Alter alterius onera portate, & sic implebitis legem Christi.* Itaque charitas portat onera sua. Sed non timeat ne prematur oneribus talibus, ne peccatis suis vnusquisque prematur attendat. Nam quando portas infirmitatem fratris tui, non te onerant peccata ipsius, plane si consentias, iam tua te premunt non alterius. Quisquis enim consenserit peccatori, non alienis, sed suis grauetur. Consensio enim ad peccatum alterius, tuum fit peccatum. Et non est quare queraris quod peccata aliena te premant: dicitur enim tibi, premunt te, sed tua: vidisti furem, concurristi cum eo. Quid est hoc? Pedibus ambulasti ad furtum? immo mente coniunxisti te furto. Quod ipsius solum erat, factum est & tuum: quia placuit tibi. Si autem displicuerit tibi & oraueris pro eo & deprecatus veniam dederis: vt possis libera fronte dicere in precibus tuis quas tibi iurisperitus cœlestis dictauit: *Di-*

mitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris: didicisti portare onera fratris tui, vt & alius portet: si qua sunt tua: & fiat in vobis quod ait Apostolus. Inuicem onera vestra portate, & sic implebitis legem Christi.

Nam si quis existimat se aliquid esse cum nihil sit, ipse se seducit.]

Namque enim prorsus nulla res est homo de quo ait Apostolus: *Qui se putat aliquid esse cum nihil sit.* In comparatione quippe spiritualis hominis qui scit gratia Dei se esse quod est, quisquis vana præsumit nihil est. In comparatione enim illius quod est, attendens ista quæ ita non sunt, & plus videns mihi deesse quam adesse, humilior sum ex eo quod deest quam elatior ex eo quod adest. Nam qui putant se aliquid habere, cum hic viuunt superbiendo, non accipiunt quod deest qui magnum putant esse quod adest. Qui enim putat se esse aliquid, cum nihil sit seipsum seducit. Nec isti ex hoc magni sunt. Nam & inflatio & tumor imitatur magnitudinem, sed non habet fanitatem.

Laudans inuoca Dominum, & ab inimicis tuis saluus eris. Quia quod ipse Dominus: Sacrificium laudis glorificabit me: & ibi via est vbi ostendam illi salutare meum. Vbi via? In sacrificio laudis. Noli pedem extra hanc viam mittere, in via esto, à via noli recedere, à laude Domini nec vnguem nedum pedem. Si enim volueris ab hac deuiare, & pro Domino te laudare: non eris saluus ab illis inimicis. Quia de ipsis dictum est: *Iuxta semitam scandalosa posuerunt mihi.* Quicquid ergo putaueris boni te habere abs te, deuiasti à laude Dei. Quid iam miraris si te seducit inimicus, quando tui ipsius seductor es? Audi Apostolum: *Qui enim putat se esse aliquid cum nihil sit, seipsum seducit.*

Opus autem suum probet vnusquisque: & sic in semetipso tantum gloriam habebit, & non in altero. Vnusquisque enim onus suum portabit. Communicet autem is qui catechizatur verbo, qui se catechizat in omnibus bonis. Nolite errare. Deus non irridetur. Quæ enim seminauerit homo, hæc & metet. Quoniam qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem: qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam.]

Sulti & qui sibi placent tanquam de bono à se sibi parato, & ab adulantibus vel errantibus ita laudantur, ac si ipsi sint aliquid. *Qui autem putat se aliquid cum nihil sit* (sicut dicit Apostolus) *seipsum seducit.* Opus autem suum probet vnusquisque: & tunc in semetipso gloriam habebit, & non in altero. Hoc est portare oleum secum, non ex aliena laude pendere. Sed quam gloriam in se habebit, nili eum cui dicitur: *gloria mea, & exaltans caput meum*: vt quod sæpè dicendum est, *qui gloriatur, in Domino gloriatur.*

Et nos quidem de sanctæ virginis disciplina & humilitate Christiana, in qua nutrita & educata est hoc existimamus: quod illa verba cum legeret (si tamen legit) ingemuit, & pectus humiliter tuteudit, ac foras sis & fleuit, Deumque cui data est, à quo sanctificata est, si dēter orauit, vt quomodo illa nō sunt verba ipsius, sed alterius: ita non sit talis & fides eius qua se aliquid habere credat, de quo in se non in Domino gloriatur. Nam gloria quidem eius in ipsa est non in verbis alienis, sicut ait Apostolus. *Opus autem suum probet vnusquisque, & tunc in semetipso habebit gloriam, & non in altero.* Sed ablit vt gloria sua ipsa sit, & non ille cui dicitur: *Gloria mea, & exaltans caput meum.* Ita quippe est in ea salubriter gloria eius, cum Deus qui in illa est, ipse est gloria eius, à quo habet omnia bona quibus est bona, & habebit omnia quibus melior erit, in quantum in hac vita melior esse poterit, & quibus perfecta erit quando fuerit diuina gratia non humana laude perfecta. *In Domino enim laudabitur anima eius.*

Bonum enim facientes non deficiamus. Tempore enim suo metemus non deficientes.]

Sane quædam quamuis in nomine eius petamus, id est, secundum Saluatorem, & secundum magistrum petamus, non tunc quando petimus facit, sed tamen facit. Neque enim quando & illud petimus, vt veniat regnum Dei, propterea non facit quod petimus quia non statim cum illo in æternitate regnamus. Differtur enim quod petimus non negatur. Verumtamen orantes tanquam sem

Matth. 6.

Ex tract. Euang. secundum

Ioan. 99.

Ex serm. de ver.

Apost. 12.

Psal. 17.

Psal. 59.

Psal. 139.

Ex lib. de gra. noui testam.

Psal. 3.

1. Cor. 1.

Ex Epist. ad Iulianum.

Psal. 33.

Ex tract. Euang. secundum

Ioan. 70.

nantes non deficiamus, tempore enim proprio metemur.

Extr. 11.
Psal. 111.
2. Cor. 9.
L. 9.
Semen futuræ mæsis opera esse misericordiæ Apostolus testis est qui dicit: *Bonum autem facientes non deficiamus, tempore enim proprio metemur.* Et iterum: *Hoc autem, inquit, qui parce seminat parce & metet,* Quid autem fratres potentius, quam ut regnum cælorum non solum Zachæus emat dimidio rerum suarum, sed & vidua duobus minutis, & tantundem ibi vtrique possideant? Quid potentius, quam ut idem regnum & thesauri diuiti, & calice aquæ frigidæ pauperi valeat?

Ergo dum tempus habemus operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei. Videte qualibus literis scripsi vobis mea manu. Quicumque enim volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi: tantum ut crucis Christi persecutionem non patiantur. Neque enim qui circumciduntur legem custodiunt, sed volunt vos circumcidi, ut in carne vestra gloriantur.]

Eccl. 12.
Sunt qui existimant elemosynas iustis tantum modo esse præbendas: peccatoribus autem nihil eiusmodi dari oportere, ne contra Deum conemur, cuius in eis indignatio declaratur, tanquam ex hoc etiam nobis possit irasci, quia eis volumus subuenire, quos vult ipse punire. Adhibent etiam testimonia sanctarum scripturarum vbi legitur: *Da misericordiam, & ne suscipias peccatorem: & impijs, & peccatoribus redde vindictam: benefac humili, & ne dederis impio: quoniam & altissimus odio habet peccatores & impijs reddet vindictam.* Hæc verba quemadmodum accipienda sint non intelligentes, detestabili crudelitate induuntur. Vnde nos oportet de hac re fratres vestram alloqui charitatem, ne cognitione peruersa cum diuina voluntate consentiat. **Omnibus esse impertendam misericordiam docet Apostolus Paulus apertissime dicens: Infatigabiles (inquit) cum tempus habemus operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei.** Vnde reuera satis apparet in huiusmodi operibus iustos esse præponendos. Quos enim alios intelligamus domesticos fidei, cum aperte sit positum, iustus ex fide viuunt? non tamen alijs hominibus etiam peccatoribus misericordiæ claudenda sunt viscera: nec si etiam aduersum nos hostilem animum gerant ipso nostro Salvatore dicente ac monente: *Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos.* Neque hoc in libris veteribus tacitum est: illud enim tangitur: *Si esurierit inimicus tuus cibus illum: si sitis potum da illi.* Quo etiam in nouo & Apostolus usus est. Nec idem tamen falsa sunt quæ supra posuimus: quia & ipsa diuina præcepta sunt: *Da misericordiam, & ne suscipias peccatorem.* Illa enim ob hoc dicta sunt ne cuiquam peccatori propterea beneficias: quia peccator est. Vt autem beneficias ei quite odit, non quia peccator, sed quia homo est. Itaque vtrumque præceptum tenebis, nec ad vindicandum remissus, nec ad subueniendum inhumanus. Omnis enim qui rectè arguit peccatorem, quid aliud quam non vult eum esse peccatorem? Odit ergo in illo quod & Deus odit, ut perimatur quod homo fecit, & liberetur quod Deus fecit. Peccatum quippe homo fecit: ipsum autem hominem Deus. Et duo ista nomina cum dicimus homo peccator, non vtrique frustra dicuntur. Quia peccator est, corripere: & quia homo est, miserere. Nec omnino liberabis hominem, nisi eum persecutus fueris peccatorem. Huic officio omnis inuigilat disciplina, sicut cuique regenti apta & accommodata est: non solum Episcopo regenti plebem suam, sed etiam pauperi regenti domum suam: diuiti regenti familiam suam: marito regenti coniugem suam: patri regenti prolem suam, iudici regenti prouinciam suam: Regi regenti gentem suam. Omnes hi cum boni sunt, eis quos regunt benè vtrique volunt: & secundum impertitam ab vniuersorum Domino potestati qui etiam regentes regit, dant operam ut iidem ipsi quos regunt, & conferuntur homines, & pereant peccatores. Ita implent quod scriptum est: *Da misericordiam, & ne suscipias peccatorem: ne hoc in illo saluum quod peccator est velint: & impijs & peccatoribus redde vindictam: ut hoc ipsum quod impij & peccatores sunt deleatur in eis. Benefac humili propter hoc quod humilis est, ne dederis impio propter hoc quod impius est, quoniam & altissimus odio ha-*

Eccl. 25.

bet peccatores, & impijs reddet vindictam. Qui tamen, quia non solum peccatores & impij, verum etiam & homines sunt, facit oriri solem super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Ita nulli homini claudenda est misericordia, nulli peccato impunitas relaxanda. Hinc itaque maxime intelligendum est quam non sit contemnenda elemosyna, quæ quibusque pauperibus iure humanitatis impenditur. Quamquidem Dominus subleuabat indigentiam pauperum etiam ex his loculis, quos ex opibus implebat aliorum. Quod si forte quis dixerit, nec illos debiles & mendicos quos Dominus iussit potius inuitari, nec illos quibus solebat de loculis erogare, peccatores fuisse, idem esse consequens ut propter hanc, Euangelica testimonia etiam peccatores à misericordiis suscipi vel pasci iubeantur: illud attendat quod iam superius memorauimus: quia vtrique peccatores & maxime scelerati sunt qui oderunt & persequuntur Ecclesiam. De quibus tamen dicitur: *Benefacite his qui oderunt vos.* Et hoc exemplo Dei patris astruitur, qui facit solem suum oriri super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Non ergo suscipiamus peccatores, propterea quod sunt peccatores, sed tamen eos ipsos, quia & homines sunt, humana consideratione tractemus. Persequamur in eis propriam iniquitatem, misereamur communem conditionem: & sic infatigabiles cum tempus habemus operemur bonum ad omnes, maxime ad domesticos fidei.

Matth. 5.

Mibi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. In Christo enim Iesu, neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed noua creatura.]

Dilexerunt enim gloriam hominum, magis quam gloriam Dei. Videte quemadmodum notauerit Euangelista, & improbauerit quosdam, quos tamen in eum credidisse dixit, qui in hoc ingressu fidei si proficerent, amorem quoque humanæ gloriæ proficiendo superarent, quem superauerat Apostolus dicens: *Mibi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mundus mihi crucifixus est, & ego mundo.* Ad hoc enim & ipse Dominus crucem suam, vbi cum dementia superbæ impietatis irrulit, in eorum qui in illum credenter frontibus fixit. Vbi est quodam modo sedes verecundiæ, ut de nomine eius fides non erubescat, & magis Dei gloriam quam hominum diligit.

Extr. Euang. secundum Ioan. 50. Ioan. 13.

Eccl. 12.
Ibat ergo ad locum vbi fuerat crucifigendus portans crucem suam Iesus. Grande spectaculum: sed si spectet impietas, grande ludibrium. Si pietas grande mysterium. Si spectet impietas, grande ignominia documentum, si pietas grande fidei munimentum. Si spectet impietas, ridet Regem pro virga regni lignum sui portare supplicij. Si pietas, videt Regem baiulantem lignum ad semetipsum figendum quod fixurus erat etiam in frontibus Regum, in eo spernendus oculis impiorum in quo erant gloriatura corda sanctorum. Dicturo enim Paulo, *mibi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi,* ipsam crucem suam suo gestans humero commendabat, & lucernæ arsuræ quæ sub modio ponenda non erat, candelabrum ferebat.

Extr. Euang. secundum Ioan. 114.

Eccl. 12.
Fiat pax in virtute tua, fiat pax in dilectione tua, quia virtus tua dilectio tua. Audi Cantica Canticorum: *Valida est sicut mors dilectio.* Magnum verbum fratres, *Valida est sicut mors dilectio,* magnificentius exprimi non potuit fortitudo charitatis, quam ut diceret, *valida est sicut mors.* Quis enim resistit morti? fratres intendat charitas vestra. Resistitur ignibus, vndis, ferro, resistitur potestatibus. Resistitur regibus, venit vna mors, quæ se resistit? Nihil est illa fortius, propterea viribus eius charitas comparata est, & dictum est *valida est sicut mors dilectio.* Et quia ipsa charitas occidit, quod fuimus ut simus quod non eramus, facit in nobis quandam mortem dilectio. Ipsa morte mortuus erat qui dicebat: *Mundus mihi crucifixus est & ego mundo.* Ipsa morte mortui erant quibus dicebat: *Mortui enim estis: & vestra vita abscondita est cum Christo in Deo.*

Extr. Psal. 121. Cant. 8.

In quantum Dei sapientiam per quam facta sunt omnia spiritaliter intelligimus, in tantum carnalibus affectibus

Ex lib. 2. de Trin.

moritur, vt mortuum nobis hunc mundum deputantes, nosque ipsi huic mundo moriamur, & dicamus quod ait Apostolus: *Mundus mihi crucifixus est. & ego mundo.* De hac enim morte item dicit: *Si autem mortui estis cum Christo, quid adhuc veluti uiuentes de hoc mundo decernitis?* Non ergo immerito nemo potest faciem, id est ipsam manifestationem sapientiae Dei videre, & viuere. Ipsa est enim species, cui contemplandae suspirat omnis qui affectat diligere Deum & ex toto corde, & ex tota mente, & ex tota anima: ad quam contemplandam etiam proximum quantum potest edificat, qui diligit proximum sicut seipsum, in quibus duobus praeceptis tota lex pendet & Propheta. Illa est ergo species quae rapit omnem animam rationalem desiderio sui, tanto ardentior, quanto mundior, & tanto mundior, quanto ad spiritualia resurgenter: tanto autem ad spiritualia resurgenter, quanto à carnalibus morientem.

Cum viderimus eum sicuti est, iam transiet peregrinatio nostra. Postea verò gaudebimus gaudio angelorum. Haec enim via quid est? Via fides est, propter fidem tuam factus est deformis Christus. Manet autem speciosus Christus: *speciosus forma praesilijs hominum*, videbitur post peregrinationem, modo autem fide qualis videtur? Et vidimus, & non habebat speciem neque decorem: sed vultus eius abiectus, & deformis positio eius. Hic est vultus eius despectus, & deformis positio eius, homo in plaga positus & sciens ferre infirmitates. Deformitas Christi te format. Ille enim si deformis esse nolisset, tu formam quam perdidisti non recepisses. Pendebat ergo in cruce deformis, sed deformitas illius pulchritudo nostra erat. In hac ergo vita deformem Christum teneamus. Quid est deformem Christum? *Abstulit mihi gloriari nisi in cruce Domini nostri IESU Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* Haec est deformitas Christi. Nunquid dixi me scire in vobis aliquid nisi viam? Haec est via, credere in crucifixum. Huius deformitatis signum in fronte portamus. De ista deformitate Christi non erubescamus. *Mihi autem abstulit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi.* Poterat dicere in sapientia Domini nostri Iesu Christi, & verum diceret, in maiestate, & verum diceret: poterat in potestate, & verum diceret. Sed dixit in cruce. Vbi mundi philosophus erubuit, ibi Apostolus thesaurum repperit: non contemnendo vile inuolucrum peruenit ad preciosum inuolutum. *Abstulit, inquit, mihi gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi.* Bonam sarcinam sustulisti, ibi totum est quod quaesisti, & quid ibi magnum lateret ostendisti. Qualis adiutorium. *Per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* Quando tibi crucifigeretur mundus nisi pro te crucifigeretur, per quem factus est mundus? Ergo qui gloriatur in domino gloriatur. Quo domino? Christo crucifixo. Vbi humilitas, ibi maiestas: vbi infirmitas, ibi potestas: vbi mors, ibi vita. Si vis ad illa venire noli ista contemnere.

Nam non est magnum in Christi sapientia gloriari, magnum est in cruce Christi gloriari. Vnde tibi insultat impius, inde gloriatur pius: vnde tibi insultat superbus, inde gloriatur Christianus. Noli erubescere de cruce Christi. Ideò in fronte tanquam in sede pudoris signum ipsum accepisti. Recole frontem tuam, ne linguam expauescas alienam.

Signum veteris testamenti, circumcisio in latenti carne. Signum noui testamenti, signum in libera fronte. Ibi enim occultatio est, hic reuelatio. Illud est sub velamine, hoc in facie. Quamdiu enim legitur Moyses, velamen super cor eorum positum est. Quare? Quia non transierunt ad Christum. Cum enim transieris ad Christum, aufertur omne velamen: vt qui habebas in occulto circumcisionem, in fronte portes crucem. *Nos autem reuelata facie gloriam Domini speculantes in eandem* (inquit) *imaginem transformamur de gloria in gloriam, tanquam à domini spiritu, ne tibi tribuas, ne hoc tuum putes, ne ignorans dei iustitiam, & tuam volens constituere, iustitiam dei non sis subiectus.* Nam in eo signum Christi esse praenunciatum quis ambigat? Inde cultrix petrus: petra autem erat Christus. Inde octauus dies circumcisionis, dominicus resurrectionis. Ideo Apostolus inde transiens, inde veniens transiens sci-

licet ad Christum, vtrauferatur velamen, nouit vnde gloriatur? *Mihi autem, inquit, abstulit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi.* Quid enim prius dixerat? *Neque enim qui circumciduntur legem custodiunt, sed volunt vos circumcidi: vt in carne vestra glorientur.* Tu quid Apostole? Transierit signum ad frontem. *Mihi autem abstulit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi.* Hic habeo, inquit, quod ignorabam. Venit testamentum nouum, reuelatum est quod occultabatur, qui sedebant in umbra mortis lumen ortum est eis: reuelatum est quod occultabatur. Quod latebat in aperto est, venit ipsa petra, omnes nos spiritu circumcidit, & suae humilitatis signum in redemptoris fronte defixit.

Gloriemur ergo & nos in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem nobis mundus crucifixus est, & nos mundo crucifigimur. De qua cruce vt non erubesceremus, eam in ipsa fronte, hoc est in pudoris domicilio collocauimus.

Et quicumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos & misericordia, & super Israel Dei. De cetero nemo mihi molestus sit. *Ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo porto. Gratia domini nostri Iesu Christi, cum spiritu vestro fratres. Amen.*

Nouimus quidem Israel spiritalem, de quo dicit Apostolus: *Et quicumque hanc regulam sequuntur, pax super illos & misericordia, & super Israel Dei.* Illum autem Israel scimus esse carnalem, de quo dicit: *Videte Israel secundum carnem.* Sed ista illi non capiunt, & eo ipso carnales seiplos esse conuincunt.

Super Israel magnificentia eius. De quo dicit Apostolus: *Super Israel Dei. Non enim omnes qui ex Israel, hi sunt Israel, quoniam est Israel secundum carnem. Non uult enim qui filij carnis, hi filij Dei sed filij promissionis deputantur in semine.*

ARGVMENTVM IN EPISTOLA AD EPHE- SIOS.

Epheſij ſunt Aſiani. Hi accepto verbo veritatis perſiſterunt in fide. Hos collaudat Apoſtolus, ſcribens eis à Roma de carcere per Tychicum Diaconum.

**EXPOSITIO DIVI
PATRIS AVGVSTINI EPI-
SCOPI IN EPISTOLAM DIVI PAULI
Apoſtoli ad Ephesios, per Venerabilem
Bedam Presbyterum col-
lecta.**

CAPVT PRIMVM.

PAVLVS Apoſtolus Ieſu Chriſti, per voluntatem Dei ſanctis omnibus qui ſunt Ephesi, & fidelibus in Chriſto Ieſu. Gratia vobis & pax à Deo patre noſtro, & Domino IESV Chriſto. Benedictus Deus, & pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui benedixit nos in omni benedictione ſpirituali in caeleſtibus in Chriſto, ſicut elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutione, vt eſſemus ſancti & immaculati in coſpectu eius in chari- tate, qui predeſtinavit nos in adoptione filiorum per Ieſum Chriſtum in ipſum ſecundum propositum voluntatis ſuae in laudem gloriae gratiae ſuae, in qua gratificauit nos in dilecto filio ſuo in quo habemus redemptionem per ſanguinem eius, remiſſiones peccatorum

secundum diuitias gratiæ eius, quæ super abundauit in nobis in omni sapientia & prudentia, vt notum faceret nobis sacramentum voluntatis suæ secundum beneplacitum eius: quod proposuit in eorum dispensatione plenitudinis temporum instaurare omnia in Christo quæ in cælis, & quæ in terra sunt in ipso, in quo etiam & nos sorte vocati sumus prædestinati secundum propositum eius, qui omnia operatur secundum consilium voluntatis suæ, vt simus in laudem gloriæ eius nos qui ante sperauimus in Christo. In quo & vos cum audissetis verbum veritatis, Euangelium salutis vestræ recepistis.]

Ex lib. de prædestin. sanct.

Elegit Deus in Christo ante mundi constitutionem membra eius. Et quomodo eligeret eos qui nondum erant, nisi prædestinando? Elegit ergo prædestinans nos. Nunquid eligeret impios & immundos? Nam si quæstio proponatur vtrum hos eligat, an potius sanctos & immaculatos, quid horum respondeat quis requirat, ac non statim fecit pro sanctis immaculatisque sententiam? Præsciebat ergo (ait Pelagianus) qui essent futuri sancti & immaculati per liberæ voluntatis arbitriū, & ideo eos ante mundi constitutionem in ipsa sua præscientia, quales futuros esse præsciuit, elegit. Elegit ergo (inquit) antequam essent, prædestinans filios quos futuros sanctos immaculatosque præsciuit. Vtique ipse non fecit, nec se facturum, sed ipsos facturos esse præiudic. Intueamur ergo verba Apostoli: atque vidamus vtrum propterea nos elegerit ante mundi constitutionem, quia sancti & immaculati futuri eramus, an vt essemus. *Benedictus, inquit, Deus, & pater domini nostri Iesu Christi, qui nos benedixit in omni benedictione spiritali in cælestibus in Christo, sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, vt essemus sancti & immaculati.* Non ergo quia futuri eramus: sed vt essemus. Nempe certum est, nempe manifestū est. Idēd quippe tales futuri eramus, quia elegit ipse prædestinans, vt tales per gratiam eius essemus. *Ita nos ergo benedixit benedictione spiritali in cælestibus in Christo Iesu, sicut elegit nos ante mundi constitutionem, vt essemus sancti & immaculati in conspectu eius in charitate prædestinans nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum in ipsum.* Deinde quid adiungat attendite: *Secundum placitum (inquit) voluntatis suæ, ne in tanto beneficio gratiæ de placito gloriaremur voluntatis nostræ. In qua glorificauit nos (inquit) in dilecto filio suo.* In qua vtiq; voluntate sua glorificauit nos. Sic dictum est gratificauit nos à gratia, sicut iustificauit dicitur à iustitia. *In quo habemus (inquit) redemptionem per sanguinem ipsius remissionem peccatorum secundum diuitias gratiæ eius, quæ abundauit in nos in omni sapientia & prudentia, vt ostenderet nobis mysterium voluntatis suæ secundum bonam voluntatem suam.* In hoc mysterio voluntatis suæ posuit diuitias gratiæ suæ secundum bonam voluntatem suam, non secundum nostram. Quæ bona esse non posset, nisi ipse secundum bonam voluntatem suam, vt bona fieret subueniret.

Cum autem dixisset secundum bonam voluntatem suam, subiicit: *Quam proposuit in illo, id est, in dilecto filio suo, in dispositionem plenitudinis temporum instaurare omnia in Christo, quæ in cælis sunt, & quæ in terris in ipso.* In quo etiam & sortem consecuti sumus prædestinati secundum propositum, qui vniuersa operatur secundum consilium voluntatis suæ, vt simus in laudem gloriæ eius. Elegit ergo nos Deus in Christo ante mundi constitutionem prædestinans nos in adoptionem filiorum: non quia per nos sancti & immaculati futuri eramus: sed elegit, prædestinauitque vt essemus. Fecit autem hoc secundum placitum voluntatis suæ, vt nemo de sua, sed de illius erga se voluntate gloriaretur. Fecit hoc secundum diuitias gratiæ suæ, secundum voluntatem suam quam proposuit in dilecto filio suo, in quo sortem consecuti sumus: prædestinati secundum propositum, non nostrum, sed eius qui vniuersa operatur. Vtique adeo vt ipse in nobis operetur & velle. Operatur autem secundum consilium voluntatis suæ, vt simus in laudem gloriæ eius. Hinc est quod clamamus vt nemo gloriaretur in homine, ac p hoc nec in se ipso, sed qui gloriatur, in domino gloriatur. Vt simus in laudem gloriæ eius. Ipse quippe operatur secundum propositum suum: vt simus in laudem gloriæ eius, vtiq; sancti & immaculati. Propter quod nos vocauit prædestinans ante

1. Cor. 11.

mundi constitutionem. Ex hoc proposito eius est illa electorum propria vocatio, quibus omnia cooperantur in bonum, quia secundum propositum vocati sunt, & sine pœnitentia sunt dona & vocatio Dei.

Vt simus sancti & immaculati in conspectu eius.]

Hoc agitur vt hoc simus, si immaculati intelligendi sunt, qui omnino sine peccato sunt. Si autem immaculati sunt, qui sunt sine crimine: etiam in hac vita fuisse atque esse negare non possumus, quia non ideo sine vlllo peccato est aliquis: quoniam non habet maculam criminis. Vnde & Apostolus cum ministros eligeret ordinandos, non ait, si quis sine peccato, quod inueniri non posset, sed ait, *si quis sine crimine:* quod vtiq; posset.

Instaurare omnia in Christo, quæ in cælis, & quæ in terra sunt in ipso.]

Quæ in sanctis angelis & virtutibus Dei est Ecclesia, tunc nobis sicuti est innotescet cum ei coniuncti fuerimus in finem, ad simul habendam beatitudinem sempiternam. Ista verò quæ ab illa peregrinatur in terris, eo nobis notior est, quod in illa sumus, & quia hominum est, quod & nos sumus. Hæc sanguine mediatoris nullum habentis peccatum ab omni est redempta peccato. Eius vox est: *Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui filio proprio non pepercit: sed pro nobis omnibus tradidit eum.* Non enim pro angelis mortuus est Christus. Sed idēd etiam pro angelis fit quicquid hominum per eius mortem redimitur, & liberatur à malo: quoniam cum eis quodammodo redit in gratiā post inimicitias quas inter homines & sanctos Angelos peccata fecerunt, & ex ipsa hominum redemptione ruinæ illius angelicæ detrimenta reparantur. Et vtiq; nouerunt angeli sancti docti de Deo, cuius veritatis æterna contemplatione beati sunt, quanti numeri supplementum de genere humano integritas illius ciuitatis expectet. Propter hoc ait Apostolus: *Instaurare omnia in Christo quæ in cælis sunt, & quæ in terris in ipso.* Instaurantur quippe quæ in cælis sunt, cum id quod inde in angelis lapsum est, ex hominibus redditur. Instaurantur autem quæ in terris sunt, cum ipsi homines, qui prædestinati sunt in æternam vitam, à corruptionis vetustate renouantur.

In quo etiam sorte vocati sumus.]

Sortem dicit gratiam qua salui facti sumus. Quare sortis nomine gratiam appellauit? quia in sorte non est electio, sed voluntas Dei. Nam vbi dicitur iste fecit, iste non fecit, merita considerantur, & vbi merita considerantur, electio est, non fors. Quando autem Deus nulla merita inuenit, sorte voluntatis suæ nos saluos facit, quia vult, non quia digni fuimus, hæc est fors. Merito tunica illa domini desuper texta, quæ significat charitatis æternitatem, cum diuidi à persecutoribus nō posset, fors super eam missa est. Ad quos peruenit, eos significauit, qui videntur ad sortem pertinere sanctorum. *Gratia salui facti estis per fidem:* ait Apostolus. *Gratia salui facti estis per fidem:* & hoc nō ex vobis: donum enim Dei est, non ex operibus, quasi vos bene feceritis, vt ad hoc accedere digni essetis.]

Prædestinati secundum propositum eius, qui omnia operatur secundum consilium voluntatis suæ.]

Prædestinati secundum propositum qui operatur vniuersa. Ipse ergo, vt credere incipiamus, operatur qui vniuersa operatur. Vocationem quippe illam, de qua dictum est: *Sine pœnitentia sunt dona & vocatio Dei.* Et de qua dictum est: *Non ex operibus, sed ex vocante,* cum posset dicere, sed ex credente electionem, quam significauit dominus dicens: *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, nec fides ipsa præcedit.* Nō enim quia credimus, sed vt credamus elegit nos, ne priores eum elegisse dicamur, falsumque sit quod ait: *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos.*

In quo & credentes signati estis spiritu promissionis sancto, qui pignus hereditatis nostræ in redemptionem acquisitionis, in laudem gloriæ ipsius.]

Diffusa est enim charitas Christi in cordibus nostris. Non tamen ex nobis, sed per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Si diffusa est charitas in cordibus nostris, & Deus charitas est: ecce iam ex quantulocumque pignore deambulabat

Rom. 8. Rom. 11.

Ex lib. de perfecti iusti homi.

Titum 1.

Ex libro Enchirid.

Rom. 8.

Ex tractat. Psal. 34.

Ephes. 1.

Ex lib. de prædestin. sanctior.

Rom. 11.

Rom. 9.

Ioan. 15.

Ex sermone de visione Dei.

Rom. 5.

Deus in nobis. Pignus enim accepimus. Quid illud est cuius pignus tale est? quamquam melius habent codices, qui habent arrham, quam qui habent pignus. Eandem quippe rem interpretes dicere voluerunt. Interest tamen aliquid in loquendi usu inter arrham & pignus. Pignus enim quando datur, cum datum fuerit propter quod pignus datum est, pignus aufertur. Accipis (verbi gratia) codicem ab amico tuo, ut tibi det, das aliquid pignus. Cum reddideris quod accepisti, propter quod pignus posuisti, ille quod reddideris habebit, tu pignus recipies, non enim habebit ambas res. Quid ergo fratres? Si charitatem modo Deus tanquam pignus dedit per spiritum suum, cum eam rem ipsam reddiderit, quia promissa pignus dedit, auferendum est à nobis pignus? Absit, sed quod dedit, hoc implebit. Ideo melius arrha quam pignus: aliquando enim precium (verbi gratia) preparas dare pro ea re quam tenes bonæ fidei contractu. De ipso precio das aliquid, & erit arrha non pignus: quod sit complendum, non quod auferendum. Iam ergo intellige. Si inuenio dilectorem, habet arrham, & ex arrha desiderat plenitudinem. Arrham ipsam consideret, hoc enim implebitur, unde arrha data est, ipsam cogitet, ipsam apud se discutiatur, ipsam inspiciat, ipsam de plenitudine illa quam non videt interroget. Aspice ergo arrham. *Deus charitas est.* Inde habemus aliquid, inde aspersi sumus, inde irrorati, cuius ros talis est, qualis fons rore isto aspersus. Sed flagrans in fontem, dic Deo tuo, quoniam apud te est fons vitæ. In rore isto natum est desiderium, in fonte satiaberis, ibi est quod sufficit nobis.

Propterea & ego audiens fidem vestram quæ est in Domino Iesu, & dilectionem in omnes sanctos, non cesso, gratias agens pro vobis.]

DEo gratias agit Apostolus pro his qui crediderunt. Non utique quoniam eis annunciatum est Euangelium, sed quoniam crediderunt. Ait enim: *In quo & vos audientes verbum veritatis, (Euangelium salutis vestra) in quo credentes signati estis spiritu promissionis sancto, qui est pignus hereditatis nostræ, in redemptionem acquisitionis, in laudem gloriæ eius. Propter hoc & ego fide vestra audita in Christo Iesu, & in omnes sanctos, non cesso gratias agere pro vobis.* Noua erat & recentior fides prædicato tibi Euangelio. Qua fide audita gratias Deo pro eis agit Apostolus. Si homini gratias ageret pro eo quod illum vel putaret non præstitisse, vel nosset: adulatio vel irrisio, verius quam gratiarum actio diceretur. Non errat Deus, non irridetur, donum est enim etiam eius incipiens fides, ne Apostoli falsa, vel fallax gratiarum actio merito iudicaretur.

Hoc & gratiarum actio indicat, quod oratio. Oratio pro fidelibus, gratiarum actio pro fidelibus. Qui enim est orandus ut faciat, ut faciat, illi est actio gratiarum reddenda cum fecerit. Unde idem dicit Apostolus ad Ephesios: *Propter hoc & ego audis fide vestra in Domino Iesu, & in omnes sanctos, non cesso gratias agere pro vobis.* Loquimur autem nunc de ipsi initijs, cum homines qui erant auersi, & aduersi, conuertuntur ad Deum, & velle incipiunt quod volebant, & habere fidem quam non habebant. Quod ut fiat in eis, oratur pro eis, quamuis non oretur ab eis. *Ipsi enim quomodo inuocabunt in quem non crediderunt? Cum vero factum fuerit quod oratur, ei qui fecit, aguntur gratiæ, & pro eis, & ab eis.*

Memoriam vestri faciens in orationibus meis, ut Deus Domini nostri Iesu Christi, pater gloriæ det vobis spiritum sapientiæ & reuelationis in agnitionem eius.]

Patrem propterea etiam Deum esse vnigeniti filij, intelligere debemus, quoniam factus est homo: & natus ex femina. Et hoc esse quod dicit in Psalmo, vbi quod futurum fuerat prænucciavit: *De ventre matris meæ Deus meus es tu.* Ut ostenderet patrem hinc esse Deum suum, quia homo factus est. Homo enim de ventre matris natus est, & secundum hominē de virgine natus est deus, ut non solum pater illi esset, qui eum de ipso genuit: verum etiam Deus eius esset, quem de ventre matris hominem creauit. *Ex vtero (inquit) ante luciferum genui te. Qui*

est pater filio ex vtero suo, de ventre matris Deus eius est non de suo.

Illuminatos oculos cordis vestri, ut sciatis quæ sit spes vocatiōnis eius, & quæ diuinitas gloriæ hereditatis eius in sanctis, & quæ sit supereminens magnitudo virtutis eius in nos qui credimus.]

Redi, redi: tolle te à corpore. Corpus tuum habitatio tua est. Cor tuum sentit etiam per corpus tuum, ed corpus tuum, non quod cor tuum, dimitte & corpus tuum: redi ad cor tuum. In corpore tuo inueniebas alibi oculos, alibi aures, in corde tuo nunquid hoc inuenis? An in corde non habes aures? De quibus ergo Dominus dicebat: *Qui habet aures audiendi audiat? An in corde non habes oculos? Unde dicit Apostolus: Illuminatos oculos cordis vestri.* Redi ad cor, vide ibi quid sentias forte de Deo: quia ibi est imago Dei, in interiore homine habitat Christus: in interiore homine renouaris ad imaginem dei. In imagine sua cognosce autorem eius. Vide quemadmodum omnes corporis sensus cordi intro nunciant quod senserunt foris. Vide quam multos ministros habeat, vnus interior imperator: & quid apud se etiam sine his ministris agat.

Renunciant oculi cordi, alba & nigra, Renunciant aures eidem cordi canora & dissona. Renunciant nares eidem cordi odora & putentia. Renunciant gustus eidem cordi amara & dulcia. Renunciant tactus eidem cordi leuia & aspera. Renunciant sibi ipsum cor iusta & iniusta. Cor tuum & videt & audit, & cætera sensibilia diiudicat: & quo non aspirant corporis sensus, iusta & iniusta, mala & bona discernit. Diuersa sunt quæ ad cor tuum referuntur, & diuersa tibi membra non inueniuntur. In carne tua alibi audis, alibi vides, in corde tuo ibi audis vbi vides.

Secundum operationem potentia virtutis eius quam operatus est in Christo Iesu, suscitans illum à mortuis, & sedere eum faciens ad dexteram suam in cælestibus, supra omnem principatum & potestatem & virtutem & dominationem, & omne nomen quod nominatur non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro, & omnia subiecit sub pedibus eius.]

Nec eos audiamus qui negant ad dexteram patris sedere filium. Dicunt enim: Nunquid Deus pater habet latus dextrum, aut sinistrum, sicuti corpora? Nec nos de deo patre sentimus. Nulla enim forma corporis deus finitur atque concluditur. Sed dextera patris est beatitudo perpetua quæ sanctis datur, sicut sinistra eius reclusimè dicitur miseria perpetua, quæ impiis datur, ut non in ipso deo, sed in creaturis hoc modo quod diximus intelligatur dextera & sinistra. Quia est corpus Christi quod est Ecclesia, in ipsa dextera, hoc est in ipsa beatitudine futura est, sicut Apostolus dicit, quia & simul nos suscitauit, & simul sedere fecit in cælestibus. Quamuis enim corpus nostrum nondum ibi sit, tamen spes nostra iam ibi est.

Propterea & ipse Dominus post resurrectionem iussit discipulis, quos piscentes inuenit, ut in dexteram partem mitteret retia. Quod cum fecissent, ceperunt pisces, qui omnes magni erant, id est iustos significabant, quibus promittitur dextera. Hoc significat quod etiam in iudicio dixit se agnos ad dexteram, hædos autem ad sinistram esse positurum.

Et ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam, quæ est corpus ipsius, & plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimpletur.]

Nullum maius donum præstare posset deus hominibus, quam ut verbum suum per quod condidit omnia, faceret illis caput, & illos ei tanquam membra coaptaret, ut esset filius dei, & filius hominis, vnus deus cum patre, vnus homo cum hominibus, ut quando loquimur ad deum deprecantes, non inde filium separemus, & quando precatur corpus filij, non à se separet corpus suum, sitque ipse vnus Saluator corporis sui Dominus noster Iesus Christus filius Dei, qui & oret pro nobis, & oret in nobis & oretur à nobis. Orat pro nobis, ut sacerdos noster, orat in nobis, ut caput nostrum, oratur à nobis ut deus noster.

Ex tractatu euangel. secundum Iuan. 18.

Luca 8. Ephes. 1.

Ex lib. de agou. Chistian.

Ex tractatu Psal. 85.

CAPVT II.

ET vos cum essetis mortui delictis & peccatis vestris, in quibus aliquando ambulastis secundum seculum mundi huius, secundum principem potestatis aeris huius, spiritus qui nunc operatur in filiis dissidentiae, in quibus & nos omnes aliquando conuersati sumus in desiderijs carnis nostrae facientes voluntatem carnis & cogitationum.]

Ex tractat.
Epsal. 126.

Nubilofus iste aer ad abyssum pertinet, vbi nubes, vbi venti, vbi tempestates, vbi pluuia, coruscationes, tonitrua, grandines, nix, & quicquid vult Deus super terram fieri de illo humido & caliginoso aere, totum hoc terrae nomine appellauit, quia nimis mutabile est atque mortale, nisi forte putatis quia pluit sursum stellis. Omnia ista hic fiunt propè ad terram, & aliquando sunt homines in cacuminibus montium, & nubes sub se vident, & fiunt plerumque pluuia, & apparent benè intentis omnia ista quae turbato aere concitantur, hic fieri in ista mundi parte infima. Propterea ad ista caliginosa, id est ad hunc aerem tanquam ad carcerem damnatus est diabolus de apparatus supernorum Angelorum lapsus cum Angelis suis. Nam & Apostolus hoc de illo dicit: *Secundum potestatem principis aeris huius, qui nunc operatur in filiis dissidentiae.* Et alius Apostolus dicit: *Si enim Deus Angelis peccantibus non pepercit, sed carceribus caliginosis inferni retrudens, tradidit in iudicio puniendos seruari, infernum hoc appellans quod inferior pars mundi sit.*

2. Pet. 2.

Ex epist. ad
Tit.

Hæc autem potestas tenebrarum, id est diabolus, qui dicitur etiam princeps potestatis aeris, operatur in filiis dissidentiae, princeps iste rector tenebrarum, id est diabolus, dissidentiae filiorum regens eos ad arbitrium suum, quod nec ipse habet liberum ad benefaciendum, sed in maximam malevolentiam poena suis sceleribus obduratum. Vnde nemo sanæ fidei credit aut dicit hos apostatas angelos ad pristinam voluntatem correctæ aliquando voluntate conuerti. Quid ergo operatur hæc potestas in filiis dissidentiae, nisi opera sua mala? Et in primis maximeque ipsam dissidentiam & infidelitatem, qua sint inimici fidei, per quam scit eos posse mundari, posse sanari: posse perfectissimè liberos, quod eis vehementer inuidet, in æternitate regnare. Itaque aliquos eorum per quos amplius decipere affectat, sinit habere nonnulla velut opera bona. In quibus laudantur per quasque gentes, præcipueque in gente Romana, qui præclarè glorioseque vixerunt. Sed quoniam sicut veracissima scriptura dicit, *Omne quod non est ex fide, peccatum est: & sine fide impossibile est utique placere Deo,* non hominibus, nihil sic agit hic princeps, quam ut non credatur in Deum: nec ad mediatorem à quo soluuntur opera eius credendo veniatur. Sed ipse mediator intrat in domum fortis, id est in hoc seculum mortalium, sub potestate diaboli, quantum ad ipsum pertinet, constitutum. De ipso quippe scriptum est, quod *potestatem habeat mortis.* intrat in domum fortis, id est in suo dominatu habentis humanum genus: & prius alligat eum, id est eius coercet & cohibet potestatem, potestatis suæ fortioribus vinculis: & sic eripit vasa eius, quæque prædestinavit eripere, arbitrium eorum ab eis liberans potestate: ut illo non impediende credant in illum libera voluntate. Proinde hoc opus est gratiæ, non naturæ. Opus est inquam gratiæ quam nobis attulit secundus Adam, non naturæ, quam totam perdidit in semetipso primus Adam. Opus est gratiæ tollentis peccatum, & viuificantis mortuum peccatorem: non opus est legis ostendentis peccatum, non à peccato viuificantis.

Ex tractat.
Epsal. 77.

Misit, inquit, in eos iram indignationis suæ: indignationem & iram & tribulationem, immisionem per angelos malos. Esse autem diabolus & angelos eius tam malos utique ut eis ignis præparetur æternus: nullus fidelis ignorat. Sed imitti per eos immisiones super quoslibet à domino Deo, quos ea poena iudicat dignos, durum eis videtur qui minus idonei sunt cogitare, quemadmodum summa Dei iustitiæ benè vtatur & malis. Quos quidem quantum per-

tinet ad eorum substantiam, quis alius quam ipse fecit? sed malos ipse non fecit: vtitur tamen eis, quoniam bonus est, benè, id est conuenienter & iuste, sicut è contra iniqui, creaturis eius bonis vtuntur malè. Vtitur ergo Deus Angelis, non solum ad puniendos malos, sicut in istis omnibus loquitur Psalmus: sicut in Rege Achab, quem fallaciæ spiritus ex Dei voluntate seduxit ut caderet in bello: verum etiam ad probandos & manifestandos bonos, sicut fecit in Iob. In libro namque fidelissimo legimus diabolus potuisse etiam de caelo ignem immittere ad sancti viri tantum pecorum numerum mirabili, & horrendo impetu consumendum. Quod diabolo tribuere nemo fidelium fortassis auderet, nisi sanctæ Scripturæ auctoritate legeretur. Sed ille vir Dei dono iustus & fortis & piè peritus non ait: *Domini dedit, Dominus abstulit:* sed *Domini dedit, Dominus abstulit:* optimè sciens diabolus etiam quod facere de istis elementis poterat, non tamen seruo Dei, nisi eius Domino volente ac permittente, fuisse facturum, malitiam diaboli confundebat, quoniam quis illa in se probando videretur sciebat. In filiis vero dissidentiae tanquam in suis mancipijs operatur, quemadmodum homines in pecoribus suis, & illic tamen quantum Deus iusto iudicio sinit. Sed aliud est quando potestas eius etiam à suis sicut ei placet tractandis maiore potestate prohibetur, aliud quædo ei potestas etiam in eos qui ab illo alieni sunt datur, sicut homo de pecore suo pro humano captu facit quod vult, nec sanè facit si prohibetur à potestate maiore. De alieno autem pecore ut faciat, expectat sibi potestatem dari ab illo cuius est. Ibi ergo potestas quæ fuerat prohibetur: hic autem quæ non fuerat tribuitur. Quæcum ita sint, malis angelis tribuere sine dubitatione possumus mortes pecorum, mortes primitiuorum: & illud maximè vnde religata sunt omnia, obdurationem cordis illorum ut populum Dei nollent dimittere. Hanc enim iniquissimam & malignissimam obstinationem Deus cum facere dicitur, nõ infingendo & inspirando, sed deferendo facit, ut illi operentur in filiis dissidentiae, quod Deus debite iusteque permittit.

Iob. 1.

Nam & illud quod Esaias Propheta dicit, *Domine eccetui iratus es, & nos peccauimus, propterea errauimus & facti sumus, sicut immundi omnes,* ea ratione intellige. Præcessit enim aliquid vnde Deus iustissimè iratus ab eis suum lumen auferret, ut in peccata quæ nulla tergiuersatione defendi possent non esse peccata, cæcitas humanæ mentis defenderet ab itinere iustitiæ deuiando & errando, & quod in alio Psalmo scriptum est de ipsis Aegyptijs, quod Deus conuerterit cor eorum ut odissent populum eius, & dolium facerent in seruos eius, benè creditur Deus fecisse per illos Angelos malos, ut iam vitiosæ mentes filiorum infidelitatis per eos angelos quibus eadem sunt amica vitia excæcarentur, ut odium populi Dei ad quos terrèdos & corrigendos bonos illa mirabilia sequerentur. Et ad hæc quis idoneus? Vnde cum dixisset, *Misit in eos iram indignationis suæ, indignationem & iram, & tribulationem immisiones per Angelos malos,* illud quod addidit: *Viam fecit semitam iræ suæ,* cuius tandem acies sufficit penetrare ut intelligat, capiatque sententiam in tanta profunditate latitantem? Erat enim semita iræ Dei, qua Aegyptiorum impietatem occulta æquitate puniret. Sed eidem semitam iræ fecit, ut eorum tanquam ex abditis per eos angelos malos in manifesta scelera producat, in euidentissimos impios euidentissimè vindicaret.

Epsal. 64.

Epsal. 104.

Epsal. 77.

Ex sermone in natali Sancti Cypriani.

Verè sibi consulit qui Deum iudicem cogitat, apud quem causam gestæ huius vitæ, atque ab illo sibi muneris iniuncti quisque diciturus est, vbi omnis homo recipit, sicut testatur Apostolus, quæ per corpus gessit siue in bonum, siue in malum. Ita sibi consulit, qui ex fide viuens & satagens ne ab extremo præoccupetur die, extremum computat omnem diem, & sic Deo placitos mores perducit vsque ad extremum diem. Ita sibi beatus Cyprianus

2. Cor. 5.

Episcopus misericordissimus & Martyr fidelissimus confutebat, non sicut eum lingua subdola diaboli per os possessi à se impij iudicis monere videbatur dicens: *Consule tibi.* Cum enim eius immobilem mentem videret: Quando ei dixit, *Iusserunt te principes ceremoniari,* responditque ille, *Non facio,* adiecit & ait, *consule tibi.* Ipsa est lingua subdola diaboli, etsi non huius qui nesciebat quæ loqueretur, illius tamen qui per eum loquebatur. Loquebatur enim pro consul non tam secundum principes homines, quorum sibi met iussa iniuncta iactabat, quam secundum principem potestatis: aëris huius, de quo Apostolus dicit: *Qui operatur in filijs dissidentie.* Quem per huius quoque linguam operari Cyprianus nouerat: quod ipse non nouerat. Nouerat in quâ Cyprianus cum à Proconsule audiret, *consule tibi,* quod caro & sanguis dicebat stulte, hoc diabolus dicere subdole: atque intuebatur in vno opere duos, istum oculis, illum fide. Nolebat eum iste mori, nolebat ille coronari. Proinde circa istum placidus, circa illum cautus, hic aperte respondebat, illum occulte vincebat.

Cum tales nos interrogauerunt in quibus diabolus operatur, intelligendus est nos ipse interrogare qui in eis operatur. Apostolus dicit: *Et vos cum essetis mortui in delictis & peccatis vestris, cum viueretis in illis secundum seculum mundi huius, secundum principem potestatis aëris spiritus eius qui nunc operatur in filijs dissidentie: in quibus,* inquit, *& nos aliquando conuersati sumus.* Ostendit se redemptum de Babylonia cepisse iam exire. Sed tamen adhuc quid dicit? *Quia cum hostibus nostris consingimus.* Et ne irascamur hominibus qui nobis ingerunt persecutiones: tollit intentionem nostram Apostolus ab odio hominum, & dirigit in luctam quorundam spirituum quos non videmus, & cum ipsis consingimus. Ait enim: *Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem,* id est aduersus homines quos videtis, à quibus videmini mala pati qui vobis important persecutiones.

Nam pro ipsis orare præcepti sumus. *Non est nobis,* inquit, *colluctatio aduersus carnem & sanguinem,* id est aduersus homines, sed *aduersus principes & aduersus potestates, & rectores mundi tenebrarum harum.* Quid dixit mundi? Dilectorum mundi. Has appellauit & tenebras, id est iniquos & scelestos in fideles peccatores: quibus iam credentibus gratulatur hoc modo vt dicat: *Fuistis enim aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino.* Ergo constituit nos hactenac habere cum illis principibus. Quomodo autem diabolus in cor Iudæ, vt traderet Dominum intrauit, non autem intraret, nisi ille locum daret: sic multi homines mali de media Babylonia per desideria carnalia & illicita locum dant diabolo & Angelis eius in cordibus suis, vt in illis & de illis operetur.

Et eramus natura filij iræ sicut & ceteri.]
Qui autem incredulus est filio, non videbit vitam: sed ira Dei manet super eum. Non dixit, ira Dei venit ad eum, sed *ira Dei manet super eum.* Omnes qui nascuntur mortales, habent secum iram Dei. Quam iram Dei? Quam excepit primus Adam. Sic enim peccauit primus homo, & audiuit, morte moriemini. Factus est mortalis ille, & cepimus nasci mortales. Cum ira Dei nati sumus. Venit inde filius non habens peccatum: & indutus est carne, indutus est mortalitate. Et si ille nob secum communicauit iram dei, nos pigri sumus cum illo communicare gratiam Dei?

Qui ergo non vult credere in filium, ira Dei manet super illum. Quæ ira? De qua dicit Apostolus: *Fuimus enim & nos natura filij iræ sicut & ceteri.* Omnes ergo filij iræ, quia de maledictio mortis venientes. Crede in Christum factum pro te mortalem, vt illum capias immortalem. Quando enim ceperis eius immortalitatem, nec tu eris mortalis. Viuebat, moriebaris: mortuus est vt viuas, attulit gratiam Dei, abtulit iram dei. Deus bibit mortem, ne mors biberet hominem.

Genus humanum est iste cæcus. Hæc enim cæcitas contigit in primo homine per peccatum, de quo omnes originem duximus: non solum mortis, sed etiam iniquitatis. Si enim cæcitas est infidelitas: & illuminatio fides,

quem fidelem quando venit Iesus Christus inuenit? Quando quidem Apostolus natus in genere Prophetarum dicit: *Fuimus enim & nos aliquando natura filij iræ, sicut & ceteri.* Si filij iræ, filij vindictæ, filij pœnæ, filij gehennæ. Quomodo natura, nisi quia peccante primo homine vitium pro natura inoleuit?

Tenebatur itaque iusta damnatione generis humanum: & omnes erant iræ filij. De qua ira scriptum est: *Quoniam omnes dies nostri defecerunt, & in irâ tua defecimus. Anni nostri sicut aranea meditabuntur.* De qua ira dicit Iob: *Homo enim natus ex muliere breuis vitæ, & plenius iræ.* De qua dicit & nominus Iesus: *Qui credit in filium, habet vitam æternam. Qui autem non credit in filio, non habet vitam, sed ira Dei manet super eum.* Non ait venit, sed manet. Cum hæc quippe omnis homo nascitur. Propter quod dicit Apostolus: *Fuimus enim & nos natura filij iræ sicut & ceteri.* In hac ira cum essent homines per originale peccatum tantò grauius & & perniciosius quantò maiora, vel plura insuper addiderant, necessarius erat mediator, hoc est reconciliator, qui hanc iram sacrificij singularis, cuius erant vmbra omnia sacrificia legis & Prophetarum, oblatione placaret. Vnde dicit Apostolus: *Si enim cum inimici essemus reconciliati sumus Deo per mortem filij eius: multo magis reconciliati nunc in sanguine eius, salui erimus ab ira per ipsum.* Cum autem deus irasci dicitur, non eius significatur perturbatio, qualis est in animo irascētis hominis, sed ab humanis moribus translato vocabulo, vindicta eius, quæ non nisi iusta est, iræ nos men accepit.

Ipsa est ira tua homine in Adam, ira cum qua omnes nati sumus, cui nascendo cohæsimus, ita de propagine iniquitatis: ira de massa peccati. Secundum quod dicit Apostolus: *Fuimus & nos aliquando natura filij iræ sicut & ceteri.* Et vnde dicit nominus: *Ira Dei manet super eum qui non credit in vngnitum filium Dei.* Non enim ait, ira Dei venit super eum, quia non tollitur in qua natus est.

Natura nobis facta est pœna. Ex vindicta primi hominis quod erat pœna, nobis natura est. Vnde dicit & Apostolus: *Fuimus & nos natura filij iræ sicut & ceteri.* Natura filij iræ, id est, portantes vindictam. Sed quare dicit *fuimus*? Quia iam spe non sumus. Nam re sumus adhuc, sed illud melius dicimus quod spe sumus: quia certi sumus de spe. Non enim incerta est spes nostra, vt de illa dubitemus.

Vindicta enim primi peccati ipsa vocatur ira Dei: quia de iudicio Dei venit. Vnde Dominus de non credente ait: *Sed ira Dei manet super eum.* Cum ira dei mortales nascimur. Vnde dicit Apostolus: *Fuimus & nos aliquando natura filij iræ sicut & ceteri.* Quid est natura filij iræ, nisi quia portauimus nobiscum pœnam primi peccati? Sed si conuertimus nos, auferitur ita, præbetur gratia.

Qualis sine vitio primitus condita est, ipsa verè ac propriè natura hominis dicitur. Translato autem verbo vitimur, vt naturam dicamus etiam qualis nascitur homo. Secundum quam locutionem dicit Apostolus: *Fuimus enim & nos aliquando natura filij iræ sicut & ceteri.*

Deus autem qui diues est in misericordia, propter nimiam charitatem suam qua dilexit nos: & cum essemus mortui peccatis constituit nos Christo, cuius gratia estis saluati, & contritus carnis & confedere fecit in cælestibus in Christo Iesu.]

Quod hic dixit, *Constituit nos Christo,* hoc dicit ad Corinthios, vt qui viuunt, iam non sibi viuunt, sed ei qui pro ipsis mortuus est & resurrexit. Et quod hic dicit: *Cuius gratia sumus salui facti,* iam velut perfectum sit loquitur quod in spe tenet. Nam apertissime alibi dicit: *Spe enim salui facti sumus.* Ideoque & hic sequitur, & tanquam perfectum enumerat quod futurum est. *Ei simul (inquit) exiit, & simul sedere fecit in cælestibus in Christo Iesu:* Certe enim in cælestibus Christus iam sedet, nõdum autem nos. Sed quia spe certa quod futurum est iam tenemus, simul sedere nos dixit in cælestibus, nondum in nobis, sed iam in illo. Nam que ne putares iam nunc esse perfectum quod in spe ita dicitur tanquam perfectum sit, atque vt intelligas adhuc futurum, sequitur, & dicit.

Extraffat. Psal. 148.

Ephes. 6.

Extraffat. euangelij secundum Iuan. 14. Iuan. 3. Gnes. 2.

Extraffat. euangelij secundum Iuan. 12. de illuminat. pectuari.

Ex lib. Eth. chridi. Psal. 89.

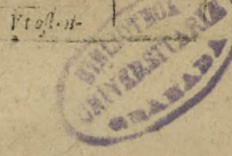
Extraffat. Psal. 101.

Extraffat. Psal. 37.

Extraffat. Psal. 52.

Ex lib. 1. reuati.

Ex lib. cõi. Euan. 12.

Vt ostenderet in superuenientibus seculis superabundantes diuitias gratia suae in benignitate super nos in Christo Iesu.]

In caelo ergo nos futuros esse promisit. Illo enim forma serui leuata est quam sumpsit ex virgine, & ad dexteram patris collocata. Propter spem huius tanti boni & Apostolus ait: *Deus autem qui diues est in misericordia, propter multam dilectionem qua dilexit nos cum essemus mortui peccatis, conuiscuit nos Christo, cuius gratia sumus saluati: & simul excitauit, & simul sedere fecit in caelestibus in Christo Iesu.* Hoc ergo potest intelligi dixisse Dominus: *Vt ubi ego sum, & illi sint mecum.* Et ipse quidem de se dixit quod ibi iam esset: de nobis autem velle se dixit ut essemus ibi cum illo, non quod iam essemus ostedit? Apostolus autem quod Dominus velle se dixit ut fieret, tanquam factum fuerit est locutus. Non enim ait, excitaturus est nos & in caelestibus facturus sedere, sed excitauit & sedere in caelestibus fecit: quia non inaniter, sed fideliter iam deputat factum, quod futurum esse non dubitat.

Gratia enim saluati estis per fidem: & hoc non ex vobis. Dei enim donum est, non ex operibus, ut ne quis gloriatur.]

Non quia bona opera ista pia cogitatione frustrantur: cum Deus reddat unicuique secundum opera eius: sitque gloria, & honor, & pax omni operanti bonum: sed quia opera ex gratia, non ex operibus gratia. Quoniam fides quae per dilectionem operatur, nihil operaretur nisi ipsa dilectio Dei diffunderetur in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Nec ipsa fides esset in nobis, nisi unicuique Deus partiretur mensuram fidei. Bonum est igitur homini, ut cum totis viribus liberi arbitrii sui veraciter dicat, *Fortitudinem meam ad te custodiam.* Quia ille qui putauit sine ipso adiutorio se posse custodire quod dedit: profectus in longinqua, & viuens prodige, cuncta consumpsit, & miseria durae seruitutis attritus, reuersusque in seipsum dixit: *Surgam & ibo ad patrem meum.* Quam cogitationem bonam quando haberet, nisi & ipsam illi in occulto pater misericordissimus inspirasset? Quod intelligens minister ille noui testamenti: *Non quia idonei sumus* (inquit) *cogitare aliquid quasi ex nobis misericors: sed sufficientia nostra ex Deo est.*

Cum dixisset: *Gratia salui facti estis per fidem, & hoc non ex vobis, sed donum Dei est, non ex operibus, ne forte quis extollatur, vidit utique putare posse homines hoc ita dictum, quasi necessaria non sint opera bona credentibus, sed eis sola fides sufficiat, & rursus posse homines de bonis operibus extolli, velut ad ea faciendia sufficiant.* Mox itaque addidit. *Ipsi enim sumus figmentum creati in Christo Iesu in operibus bonis, quae preparauit Deus ut in illis ambulemus.* Quid est hoc, quod cum Dei gratiam commendans dixisset, *Non ex operibus, ne forte quis extollatur, cur hoc dixerit rationem reddens: Ipsi enim* (inquit) *sumus figmentum creati in Christo Iesu in operibus bonis? Quomodo ergo non ex operibus, ne forte quis extollatur? Sed audi & intellige non ex operibus dictum tanquam tuis ex teipso tibi existentibus, sed tanquam his in quibus DEVS finxit, id est formauit & creauit, hoc enim ait: Ipsi sumus figmentum creati in Christo Iesu in operibus bonis, non illa creatione qua homines facti sumus, sed ea de qua ille dicebat, qui utique iam homo erat. Psal. 50. Cor mundum crea in me Deus. Et de qua dicit Apostolus. Si qua igitur in Christo noua creatura, vetera transierunt, ecce facta sunt noua. Omnia autem ex Deo. Fingimur ergo, id est formamur & creamur in operibus bonis, quae non preparauimus nos, sed preparauit Deus ut in illis ambulemus.*

Scriptum est, quia *sumpsit Deus limum de terra, & formauit hominem.* Antequam homo esses, limus eras, antequam limus esses, nihil eras. Sed non de isto solo figmento gratias agas artificii tuo. Audi aliud eius figmentum ubi te fecit. *Non ex operibus* (ait) *ne forte quis extollatur.* Sed qui dixit, *non ex operibus, ne forte quis extollatur,* superius quid commemorauit? *Gratia salui facti estis per fidem. Et hoc ut salui essetis per fidem, non ex vobis.*

Quamuis hoc ipsum quod dixerat gratia, utique non ex vobis. Sed ne quis aliter intelligeret, planius hoc ape-

rire dignatus est. Da intellectorem & totum dixit: *Gratia salui facti estis.* Vbi audis gratiam, gratis intellige. Si ergo gratis, nihil tu attulisti, nihil meruisti. Nam si meritis aliquid redditum est, merces non est, non gratia. *Gratia* (inquit) *salui facti per fidem.* Expone illud apertius propter arrogantes, propter sibi placentes, propter ignorantes Dei iustitiam & suam volentes conlittere. Audi hoc idem apertius. Et hoc (inquit) *quod gratia salui facti estis, non ex vobis, sed Dei donum est.* Sed & nos forte aliquid fecimus ut dona Dei mereremur. *Non ex operibus,* inquit, *inquit, ne quis extollatur.* Quid ergo? Nos bene non operamur? immo operamur. Sed quomodo? Ipso in nobis operante, quia per fidem locum damus in corde nostro ei qui in nobis, & per nos bona operatur. Audi enim vnde opereris bona: *Ipsi enim sumus figmentum creati in Christo Iesu in operibus bonis, ut in illis ambulemus.*

Quomodo quisquam de libero arbitrio in bono gloriari opere, qui nondum est liber ad operandum bene, nisi se vana superbia inflatus extollat? Quam cohibet Apostolus dicens: *Gratia salui facti estis per fidem.* Et ne ipsam sibi saltem fidem sic arrogarent, ut non intelligerent diuinitus esse donatam, sicut idem Apostolus alio loco se dicit, ut fidelis esset, misericordiam consecutum: hic quoque adiunxit atque ait. *Et hoc non ex vobis, sed Dei donum est, non ex operibus, ne forte quis extollatur.* Et ne putarentur fidelibus bona opera defutura, rursus adiecit: *Ipsi enim sumus figmentum creati in Christo Iesu in operibus bonis, quae preparauit Deus ut in illis ambulemus.* Tunc ergo efficimur vere liberi, cum Deus nos fingit, id est format & creat: non ut homines, quod iam fecit: sed ut boni essemus, quod nunc gratia sua fecit, ut simus in Christo noua creatura, secundum quod dictum est: *Cor mundum crea in me Deus.* Neque enim cor eius quantum attinet ad naturam cordis humani, non iam creauerat Deus.

Gratia salui facti estis per fidem: & hoc non ex vobis, sed Dei donum est, non ex operibus: ne forte dicas, promerui, & ideo accepi. Non putes te promerendo accepisse, qui non promereris nisi accepisses. Gratia praecessit meritum tuum: non gratia ex merito, sed meritum ex gratia. Nam si gratiam ex merito emisti, non gratis accepisti. *Pro nihilo,* inquit, *saluos facies eos.* Nihil in eis inuenis vnde salues, & tamen saluas. Gratis das, gratis saluas: omnia merita praecedis ut dona tua consequantur merita mea. Prorsus gratis das, gratis saluas, qui nihil inuenis vnde salues, & multum inuenis vnde damnes.

Ipsi enim sumus factura, creati in Christo Iesu in operibus bonis: quae preparauit Deus, ut in illis ambulemus. Propter quod memores estote quod aliquando vos qui eratis gentes in carne, qui dicebamini preputium ab ea quae dicitur circumciso in carne manufacta: qui eratis illo in tempore sine Christo, alienati a conuersatione Israel, & hospites testamentorum: promissionis spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Christo Iesu vos qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi.]

Praedestinatio est gratiae preparatio: gratia vero iam ipsa donatio Dei. Quod itaque ait Apostolus: *Non ex operibus, ne forte quis extollatur: ipsi enim sumus figmentum creati in Christo Iesu in operibus bonis: gratia est.* Quod autem sequitur, *quae preparauit Deus ut in illis ambulemus:* praedestinatio est, quae sine praescientia non potest esse. Potest autem esse sine praedestinatione praescientia. Praedestinatione quippe Deus ea praesciuit quae fuerat ipse facturus. Vnde dictum est: *Fecit quae futura sunt.* Praescire autem potens est etiam quae ipse non fecit, sicut quaecunque peccata. Quia estis sunt quaedam quae ita sunt, peccata ut poenae sint etiam peccatorum, vnde dictum est, *tradidit illos Deus in reprobam mentem, ut faciant quae non conueniunt,* non ibi peccatum Dei est, sed iudicium. Quocirca praedestinatio Dei quae in bono est, gratiae est (ut dixi) preparatio.

Gratia vero est ipsius praedestinationis effectus. Ille itaque operetur hominem bonum atque custodiat, qui incommutabiliter bonus est. Semper ab illo fieri, semperque in eo perfici debemus inherentes ei, & in ea conuer-

Extraff. euangelij secundum Ioan. 108.

Ioan. 17.

Ex lib. ad Bonifacium Pap. vrb. Rom. 5.

Psal. 58.

Ex lib. de grat. & libe. arbit.

Extraffat. Psal. 144. Genes. 2.

Ex lib. Enchirid.

Psal. 50.

Ex ser. de verb. Apos. 15.

Ex lib. de praedest. Sanctior.

Ex lib. de Genesi ad litteram.

fione, quæ ad illum est, permanentes. De quo dicitur: *Mihi autem adhaerere Deo bonum est.* Et cui dicitur: *Fortitudinem meam ad te custodiam.* Ipsius enim sumus figmentum, non tantum ad hoc ut homines simus, sed ad hoc ut etiam boni simus. Nam & Apostolus cum fidelibus ab impietate cõuerfis gratiam qua salui facti sumus commendaret: *Gratia enim, inquit, salui facti estis per fidem, & hoc non ex vobis, sed donum Dei est, non ex operibus, ne forte quis extollatur.* Ipsius enim sumus figmentum creati in Christo Iesu in operibus bonis, qua preparauit Deus, ut in illis ambulemus. Et alibi cum dixisset: *Cum timore & tremore vestram ipsorum salutem operamini,* ne sibi putarent tribuendum, tanquam ipsi se facerent iustos & bonos, continuo subiicit: *Deus est enim qui operatur in vobis.*

Annunciat firmamentum. Quid? Opera manuum eius. Quæ sunt opera manuum eius? Gratia Dei illa qua salui facti sumus, qua creati in bonis operibus sumus. Ipsius enim sumus figmentum creati in Christo Iesu in operibus bonis. Non solum quippe homines, sed etiam iustos, si tamen sumus, ipse fecit nos, & non ipsi nos.

Ipsa enim est pax nostra, qui fecit utraque vnum: & medium parietem maceris soluens inimicitias in carne sua, legem mandatorum decretis euacuans, ut duos condat in semetipsum in vnum nouum hominem, faciens pacem ut reconciliet ambos in vno corpore Deo, per crucem interficiens inimicitias in semetipso.

Lapis quem reprobauerunt adificantes factus est in caput anguli, quia ex circumcissione & præputio populi rãquam parietes de diuerso venientes in angulo sibi met tanquam que in pacis osculo copulantur. Vnde dicit Apostolus: *ipse est enim pax nostra, qui fecit utraque vnum.* Qui ergo ex domo Iacob huc Israel vocantem secuti sunt, ipsi sunt lapidi angulari coherentes & in Domini luce ambulantes. Quos vero ibi dimisit, ipsi sunt ruinam ædificantes, & angularem lapidem reprobantes.

Et veniens euangelizauit pacem vobis qui longe fuistis, & pacem his qui propè.]

Quos dixit qui erant propè? Iudæos, quia vnum Deum colebant. Quos dixit qui erant longè? Gentes, quæ dimiserant Deum à quo facti erant, & colebant illa quæ ipsi fecerant. Non enim regionibus longè à Deo est quisque, sed affectibus. Amas Deum, prope es. Odisti Deum, longè es.

Quoniam per ipsum habemus accessum ambo in vno spiritu ad patrem.]

ET ad Romanos vbi similis quæstio de pace in Christo Iudæorum gentium que tractatur, hoc dicit: *Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus Abba pater.* Rectè autem de præsentia & dono Spiritus sancti probare voluit gentibus, quod pertineant ad promissionem hæreditatis. Non enim euangelizatum est gentibus nisi post ascensum Domini, & aduentum Spiritus sancti. Ut ergo etiam Gentes quæ non erant sub lege, ad eandem tamen adoptionem filiorum pertinere ostenderet, de sancti Spiritus dono, qui omnibus datus est, docet. Vnde se etiam Petrus de baptizato incircumciso Centurione Cornelio defendit apud Iudæos qui crederant, dicens non se potuisse aquam negare illis, quos iam Spiritum sanctum accepisse claruerat. Nam ipso grauissimo documento etiam ad Galatas vsus est Paulus, cum diceret: *Hoc solum discere volo à vobis. Ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei?* Et paulò post: *Qui ergo tribuit vobis spiritum & virtutes operatur in vobis, ex operibus legis, an ex auditu fidei? Et iterum: Quoniam (inquit) filij Dei estis, misit Deus spiritum filij sui in corda vestra clamantem Abba pater.*

Ergo iam non estis hospites & aduena, sed estis ciues sanctorum & domestici Dei.]

Duas in toto mundo ciuitates faciunt duo amores. Hierusalem facit amor Dei. Babyloniam amor seculi. Interroget se ergo quisque quid amet, & inueniet vnde sit ciuis.

Superædificati super fundamentum Apostolorum & Prophe-

tarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu, in quo omnis adificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino. In quo & vos coadificamini in habitaculum Dei, in Spiritu sancto.]

Fundamenta eius in montibus sanctis. Qui sunt montes sancti, super quos fundata est ista ciuitas? Alter quidam cuius planius dixit hoc Apostolus Paulus, cuius inde Prophetæ, cuius inde Apostolus, & hi propterea loquebantur, ut ceteri ciues exhortarentur. Sed hi, id est, Prophetæ & Apostoli quomodo ciues? forsasè etiam ut ipsi sint montes, super quos fundamenta sunt huius ciuitatis, cuius portas diligit dominus. Dicat ergo alius cuius hoc apertè, (ne nos suspicari videamur) loquens ad gentes, & cõmemorans ut redirent, & quasi construerentur in fabricam sanctam. *Superædificati, inquit, super fundamentum Apostolorum & Prophetarum.* Et quia nec ipsi Apostoli & Prophetæ, in quibus fundamentum est ciuitatis, se tenerent in se, sequitur ibi & ait: *Ipsa summo existente lapide angulari Christo Iesu.* Ne itaque putarent gentes non se pertinere ad Sion. Erat enim quædam ciuitas Sion terrena, quæ per vmbra gestauit imaginem cuiusdam Sion, de qua modo dicitur, cælestis illius Hierusalem. Ne qua dicit Apostolus: *Quæ est mater omnium nostrum.* De ergo illi se non pertinere dicerent ad Sion, quia non erant de populo Iudæorum: hoc eis dixit: *Igitur iam non estis peregrini & inquilini, sed estis ciues sanctorum, & domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum & Prophetarum.*

Habes constructionè tantæ ciuitatis. Sed omnis ista compages vbi nititur, vbi incumbit, ut nusquam cadat? *Ipsa, inquit, summo angulari lapide existente Christo Iesu.* Dicit forsasè aliquis: Si angularis lapis est Christus Iesus: in illo quidem duo parietes compaginantur: neque enim angulum faciunt, nisi duo parietes, in vnum de diuerso venientes, sicut populi duo ex circumcissione, & ex præputio ad pacem Christianam sibi met connexi in vna fide, vna spe, vna charitate. Sed si angulus summus Christus Iesus, quasi videntur priora fundamenta, & posterior lapis angularis.

Potest ergo aliquis dicere: quia magis Christus super Apostolos incumbit, & prophetas, non illi super illum: si illi sunt in fundamento, ipse in angulo. Sed cogitet quid hoc dicit, angulum & in fundamento esse, neque enim ibi tantum est angulus vbi videtur ut surgat in apicem. A fundamento enim incipit. Nam ut noveritis quia & fundamentum Christus, & primum & maximum: *Fundamentum, inquit Apostolus, nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Iesus.* Quomodo ergo fundamenta Prophetæ & Apostoli? Et quomodo fundamentum Christus Iesus, quo ulterius nihil est? Quomodo putamus, nisi quemadmodum apertè dicitur *Sanctus Sanctorum*, sic figurate fundamentum fundamentorum? Si ergo sacramenta cogites, Christus, *Sanctus Sanctorum*: si gregem subditum cogites, Christus pastor pastorum: si fabricam cogites, Christus fundamentum fundamentorum. In ædificiis istis non potest esse idem lapis in imo, & in summo. Si fuerit in imo, in summo non erit, & si in summo fuerit, in imo non erit. Angustias enim omnipotentis corpora pariuntur, nec vbiq; possunt esse, nec semper. Diuinitas autem quæ vbiq; præsto est, vndique ad eam potest duci similitudo: & potest esse totum in similitudinibus: quia nihil horum est in proprietatibus. Ergo fundamentum & lapis angularis ipse est & ab imo surgens: si tamen ab imo. Etenim origo fundamenti huius, summitatem tenet. Et quemadmodum fundamentum corporeæ fabricæ in imo est: sic fundamentum spiritualis fabricæ in summo est. Si ad terram edificaremur, in imo nobis ponendum erat fundamentum. Quia cælestis fabrica est, ad cælos præcessit fundamentum nostrum. Ipse ergo angularis lapis, montesque Apostoli & Prophetæ magni portantes fabricam ciuitatis faciunt vnum quoddam ædificium.

Sicut non absurde dicimus fundamenta cæli, quibus regnum cælorum superædificatur in sanctis & fidelibus, quos dicit scriptura, lapides viuos, quorum fundamentum est primitus ipse Christus ex virgine, de quo dicit Apostolus: *Fundamentum aliud nemo potest ponere præterquam*

quod est Christus Iesus. Deinde ipsi Apostoli & Prophetae quorum auctoritate locus caelestis eligitur, ut eam lectando coaedificemur. Vnde dicit ad Ephesios: *Iam non estis peregrini & inquilini: sed estis ciues sanctorum & domestici Dei, superaedificati super fundamentum Apostolorum & prophetarum: ipso summo angulari lapide Christo Iesu existente, in quo omnis aedificatio constructa creuit in templum sanctum in domino, ita non inconuenienter fundamenta terrae intelliguntur quorum terrenam felicitatem praepolentem atque potentem homines videndo, eorum auctoritate ad huiusmodi bona concupiscenda pertrahuntur, & adipiscendo coaedificantur, tanquam terrena super terram, sicut in illo superno aedificio, caelum super caelum. Quia peccatori dictum est: *Terra es, & in terram ibis*. Et, *cali enarrant gloriam Dei: cum in omnem terram exiit sonus eorum: & in fines orbis terra verba eorum.**

Genes. 3.
Psal. 18.

C A P V T III.

Huius rei gratia ego Paulus vincit Christi Iesu pro vobis gentibus: si tamen audistis dispensationem gratiae Dei, quae data est mihi in vobis: quoniam secundum reuelationem notum mihi factum est sacramentum, sicut supra scripsi in breui, prout potestis legentes intelligere prudentiam meam in ministerio Christi, quod alijs generationibus non est agnitus, filijs hominum, sicuti nunc reuelatum est sanctis Apostolis eius & Prophetis in spiritu: esse gentes coheredes & concorporales & comparticipes promissionis eius in Christo Iesu per Euangelium: cuius factus sum ego minister secundum donum gratiae Dei quae data est mihi secundum operationem virtutis eius. Mihi enim omnium Sanctorum minimo data est gratia haec, in gentibus euangelizare inuestigabiles diuitias Christi, & illuminare omnes quae sit dispensatio sacramenti absconditi a seculis in Deo qui omnia creauit.]

Ex lib. de
Genesi ad
Iteiam 9.

Habet Deus in semetipso absconditas quorundam factorum causas, quas rebus conditis non inseruit: easque implet non illo opere prouidentiae quo natura substituit ut sint, sed illo quo eas administrat ut voluerit, quas ut voluit condidit. Ibi est & gratia per quam salui sunt peccatores. Nam quod attinet ad naturam iniqua voluntate sua deprauatam, recursum per semetipsam non habet: sed per Dei gratiam quae adiuuat & instauratur. Neque enim desperandi sunt homines propter illam sententiam in qua scriptum est: *Omnes qui ambulat ad eam, non reuertentur*. Dictum est enim secundum pondus iniquitatis suae: ut quod reuertitur, qui reuertitur, non sibi tribuat, sed gratiae Dei. *Non ex operibus, ne forte extollatur*. Propterea mysterium gratiae huius Apostolus absconditum dixit? non in mundo, in quo sunt absconditae causales rationes omnium rerum naturaliter oriturarum: sicut absconditus erat Leui in lumbis Abraham quando & ipse decimatus est: sed in Deo qui vniuersa creauit. Quamobrem omnia etiam quae ad hanc gratiam significandam non naturali motu rerum, sed mirabiliter facta sunt: eorum etiam causae in Deo absconditae fuerunt. Quorum si vnum erat, quod ita mulier facta est de latere viri, & hoc dormientis: quae per ipsum firmata facta est, tanquam eius ossis firmata: ille autem propter ipsam infirmus: quia in locum coltae non colta, sed caro suppleta est: non habuit hoc prima rerum conditio quando sexto die dictum est: *Masculum & feminam fecit eos: ut femina sic omnino fieret: sed tantum hoc habuit quia & sic fieri posset: nec contra causas quas voluntate instituit, mutabilis voluntate aliquid faceret*. Quod autem fieret, ut omnino aliud futurum non esset: absconditum erat in Deo qui vniuersa creauit: Sed quoniam sic dixit absconditum, ut innotesceret principibus in caelestibus & potestatibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei: probabiliter creditur sicut illud semen cui promissum est, dispositum est per angelos in manu mediatoris: sic omnia quae ad ipsius feminis aduentum naturae cursum mirabiliter facta sunt, ministrantibus Angelis esse facta: ut tamen ubiq; creator vel reparator creaturarum non sit nisi qui sine plantatore & rigatore quolibet, solum incrementum dat deus.

Prou. 2.

Genes. 1.

Ut innotescat principibus & potestatibus in caelestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei: secundum praesumptionem seculorum quam fecit in Christo Iesu Domino nostro. In quo habemus fiduciam & accessum in confidentia per fidem eius.]

Non sanè propter inferiorum scientiam nuncijs indiget, quasi per eos fiat scientior, sed illo simplici ac mirabili modo nouit omnia itabiliter atque incommutabiliter.

Ex lib. de
Genesi ad
Iteiam 5.

Habet autem nuncios propter nos, & propter ipsos: quia illa modo Deo parere & assistere, ut cum de inferioribus consulant, eiusque supernis praecipis & iussis obtemperant, bonum est eis in ordine praerogae naturae atque substantiae. Nuncijs autem Graecè Angeli dicuntur. Quo nomine generali, vniuersa illa superna ciuitas nuncupatur. Nam nec illud eos latuit mysterium regni caelorum, quod opportuno tempore reuelatum est pro salute nostra: quo ex hac peregrinatione liberati eorum cetui coniungamur. Neque enim hoc ignorarent. Quandoquidem ipsum semen quod opportuno tempore aduenit, per ipsos dispositum est in manu mediatoris, id est in eius potestate qui Dominus eorum est & in forma Dei, & in forma serui. Dicit idem Apostolus:

*Mihi minimo omnium Sanctorum data est gratia haec, in gentibus annuntiare inuestigabiles diuitias Christi, & illuminare quae sit dispositio sacramenti quod fuit absconditum a seculis in Deo qui vniuersa creauit, ut innotesceret principibus & potestatibus in caelestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei secundum praesumptionem seculorum, quam fecit in Christo Iesu domino nostro. Sic ergo fuit hoc absconditum a seculis in Deo, ut tamen innotesceret principibus & potestatibus in caelestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei: quia ibi primitus Ecclesia, quo post resurrectionem & ista Ecclesia congreganda est ut simus aequales angelis dei. Illis ergo a seculis innotuit, quia omnis creatura non ante secula, sed a seculis, ab ipsa enim exorta sunt secula, & ipsa a seculis: quoniam in initium eius initium seculorum est. Vnigenitus autem ante secula, per quem facta sunt secula. Ideoque ex persona sapientiae, ante secula, inquit fundauit me, ut ea faceret omnia, cui dictum est: *Omnia in sapientia fecisti*.*

Eccle. 24.
Psal. 103.

Propter quod peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis, quae est gloria vestra. Huius rei gratia flecto genua mea ad patrem Domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis paternitas in caelis & in terra nominatur, ut det vobis secundum diuitias gloriae suae virtutem corroborari per spiritum eius, in interiori homine Christum habitare per fidem in cordibus vestris.]

Consonant omnes diuinae lectiones, ut spem non in nobis, sed in domino collocemus, inquit Apostolus, *non infirmari in tribulationibus meis pro vobis, quae est gloria vestra peto* (inquit) *vos non infirmari*, id est, ut non infirmemini quando auditis me pati pro vobis tribulationes, quia haec est gloria vestra. Petit ergo eos ut non infirmetur. Quod non faceret nisi eorum vellet excitare voluntatem. Si enim responderent, quid nos petis quod in potestate non habemus? nunquid non viderentur sibi iustum reddidisse responsum? Et tamen Apostolus nisi sciret in eis voluntatis propriae consensionem, ubi & ipsi aliquid agerent, non diceret peto, & si diceret iubeo, nisi eos nosset adhibere posse iussioni suae voluntatem, sine causa hoc verbum de eius ore procederet.

Ex ser. de
eisdem verb.
Apost. qui
7. etia

Sed rursus sciens sine Dei adiutorio infirmam esse hominis voluntatem, non solum ne dicerent, voluntatis arbitrium non habemus, dixit peto, verum etiam ne dicerent voluntatis arbitrium sufficit nobis, videte quid addidit huius rei gratia: *Cuius rei gratia? nisi quam supra dixerat, peto non infirmari in tribulationibus meis pro vobis, quae est gloria vestra*. Quia ergo voluntatis habetis arbitrium, peto, quia vero vobis voluntatis arbitrium non sufficit ad implendum quod peto, huius rei gratia flecto genua mea ad patrem Domini nostri, ex quo omnis paternitas in caelo & in terra nominatur, ut det vobis. Quid det vobis? Quod peto à vobis, rogo det vobis. Peto enim à vobis propter arbitrium voluntatis, rogo det vobis propter auxilium maiestatis.

Sed Apostoli verba praeuenimus. Adhuc fortassis expectatis audire qui textum eiusdem lectionis memoria non tenetis, vtrum reuera ideo propter lectionem patrem genua flectat Apostolus, vt det illis quod dixerat eis, peto. Memerit ergo quid petierit ab ipsis. *Peto non infirmari in tribulationibus meis pro vobis.* Hoc ab ipsis petit. *Modo videte quid illis petit. Flecto genua mea ad patrem Domini mei Iesu Christi vt det vobis secundum diuitias gloriae suae virtute corroborari.* Quid est aliud nisi non infirmari? *Virtute corroborari*, inquit, *per spiritum eius.* Ille spiritus gratiae videte quid petit, hoc à Deo petit quod ab hominibus exigit: quia vt Deus velit dare, debes & tu ad accipiendum accommodare voluntatem. *Quomodo vis accipere gratiam diuinæ bonitatis, qui sinum non aperis voluntatis? Det, inquit, vobis, non enim habetis, nisi det vobis. Det vobis virtute corroborari per spiritum eius.* Si enim dederit vobis virtute corroborari, ibi vobis dabit non infirmari, in interiore homine habitare Christum per fidem in cordibus vestris. Totum hoc det vobis.

In charitate radicati & fundati, vt possitis comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitudo, & longitudo, & sublimitas, & profundum.]

Quid pergis corde homo Christiane per latitudinem terræ, longitudinem temporum, altitudinem cæli, profunditatem abyssi? Quando ista comprehendes, vel mente vel corpore? hoc est siue cogitando, siue carnis oculis intueno quando ista comprehendes? Ipsum audi Apostolum dicentem tibi: *Mibi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi.* Et nos in illa gloriemur, vel quia super illam incumbimus. In illa gloriemur omnes ò boni fratres, in illa gloriemur. Ibi fortè inueniemus & latitudinem, & longitudinem & altitudinem, & profundum. His enim Apostoli verbis crux quodammodo nobis ante oculos constituta est. Habet enim latitudinem in qua manus figuntur. Habet longitudinem, quod inde vsque ad terram ducitur lignum. Habet & altitudinem, quod ab ipso transuerso in quo figuntur manus excedit aliquantulum vbi caput crucifixi ponatur. Habet & profundum, hoc est quod in terra figitur & non videtur. Videte magnum sacramentum. Ab illo profundo quod non vides, surgit totum quod vides. Vbi est ergo altitudo? Conferte ad vitam moresque sanctorum qui dicunt: *Absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri IESU Christi.* Inuenimus in moribus eorum latitudinem charitatis, vnde illos admonet ipse Apostolus dicens: *Dilatamini, ne sitis inquam ducentes cum infidelibus.* Et quia ipse latus erat, qui eos ad latitudinem exhortabatur, audi quid dicat: *Os nostrum patet ad vos ò Corinthis, cor nostrum dilatatum est.* Latitudo ergo charitas est, quæ sola bene operatur. Latitudo fecit, vt *hilarum datorem diligat Deus.* Si enim angustiam passus fuerit, tristis dabit. Si tristis dabit perijt quod dabit. Opus est ergo latitudinem charitatis, ne pereat quicquid boni facis. Sed quoniam ait Dominus: *Vbi abundabit iniquitas, refrigeret charitas multorum:* da mihi & longitudinem. Quæ est longitudo? *Qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit.* Hæc est longitudo crucis: vbi totum corpus porrigitur, vbi quodammodo statur, quo stando perseueratur. Si ergo quæris qui in cruce gloriaris habere crucis latitudinem, habeto bene operandi virtutem. Si vis habere crucis longitudinem, habeto perseuerandi longanimitatem. Si autem vis habere crucis altitudinem, nosce quid audias & vbi audias sursum cor: *Quid est sursum cor? Ibi spera, ibi ama, inde pete virtutem, ibi expecta mercedem.* Nam si bene operaris, & hilariter tribuis, videris habere latitudinem. Si in iisdem bonis operibus vsque in finem perseueraueris, videris habere longitudinem. Sed si omnia hæc non propter supernam mercedem facis, altitudinem non habebis, & illa iam nec latitudo erit nec longitudo. Quid est enim habere altitudinem, nisi cogitare Deum, amare Deum? & gratis amare ipsum adiutorem, ipsum spectatorem, ipsum coronatorem, ipsum præmij largitorem? Possim enim ipsum præmium deputare, nõ aliud ab ipso quam

ipsum expectare? Si amas, gratis ama. Si vero amas, ipse sit merces quem amas. An verò tibi cara sunt omnia, & vilis est ille qui condidit omnia? Hæc vt possimus, flectit genua sua pro nobis Apostolus: vrique ideo vt detur nobis. Terret enim & Euangelium, vobis datum est scire mysterium regni, illis autem non est datum. Quare ergo illi datum est & illi non est datum? Non me piget dicere, hoc est profundum crucis. De profundo nescio quo iudiciorum Dei, quæ perscrutari contemplarique non possumus, procedit omne quod possumus. Quod possum video: vnde possum non video: nisi quia & hoc hæctenus video, quia noni esse à Deo. Quare autem illum quod non illum, multum est à me. Abyssus est, profundum crucis est.

Habitare Christum per fidem in cordibus vestris.]

Fides in nobis, Christus in nobis. Quid enim aliud ait Apostolus, *habitare Christum in cordibus vestris per fidem?* Ergo fides tua de Christo, Christus est in corde tuo.

In interiore homine habitat Christus, vt ait Apostolus. Ad ipsum enim pertinet videre veritatem: cum ille dixerit: *Ego sum veritas.* Et cum loquebatur in Apostolo dicente: *An vultis experimentum accipere eius qui in me loquitur Christus?* Non ei foris vtique, sed in ipso corde, id est in illo cubili vbi orandum est, loquebatur.

Item corundem Apostolicorum verborum explanatio.

Nunc enim dicitur homini: *Tolle crucem tuam & sequere me.* Cruciatum autem caro, cum mortificantur membra nostra super terram. Fornicatio, immunditia, luxuria, auaritia, & cætera huiusmodi. De quibus dicit: *Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini. Si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuētis.* Hinc etiam de seipso dicit: *Mibi autem mundus crucifixus est, & ego mundo.* Et alio loco: *Scientes, inquit, quia vetus homo noster simul confixus est cruci cum illo, vt euacuetur corpus peccati, vt vltima non seruiamus peccato.* Quamdiu ergo id agunt opera nostra vt euacuetur corpus peccati, quamdiu exterior homo corrumpitur, vt interior renouetur de die in diem, tempus est crucis. Hæc sunt etiam bona opera quidem, tamen adhuc laboriosa, quorum merces requies est. Sed ideo dicitur *spe gaudentes*: vt cogitantes requiem futuram, cum hilaritate in laboribus operemur. Hanc hilaritatem significat crucis latitudo in transuerso ligno vbi figuntur manus. Per manus enim opera intelligimus. Per latitudinem, hilaritatem operantis, quia tristitia facit angustias. Per altitudinem, cui caput adiungitur, expectationem retributionis de sublimi iustitia Dei, qui reddet vnicuique secundum opera sua. His quidem qui secundum tolerantiam boni operis, gloriam & honorem, & incorruptionem, quærentibus vitam æternam. Itaque etiam longitudo qua totum corpus extenditur, ipsam tolerantiam significat, vnde longanimis dicitur qui tolerat, profundum autem: quod terræ infixum est, secretum sacramenti præfiguratur. Recordaris enim, nisi fallor, quæ verba Apostolica in ista designatione crucis expedit, vbi ait: *In charitate radicati, & fundati, vt possitis comprehendere cum omnibus sanctis: quæ sit latitudo, longitudo, altitudo, & profundum.* Charitas in commune magis, quàm in priuatum consulens, dicitur non quærere quæ sua sunt. Hac viuūt corda in seculum seculi, tanquam saturata pane cælesti. Meritò ergo istorum qui saturantur, viuunt corda in seculum seculi. Vita enim Christus est, qui habitat in cordibus eorum interim per fidem, post etiam per speciem. Vident enim nunc per speculum in enigmate, tunc autem facie ad faciem. Vnde ipsa charitas nunc in bonis operibus dilectionis exercetur, quæ se ad subueniendum quæqua versum potest porrigit, & hæc latitudo est. Nunc longanimitate aduersa tolerat, & in eo quod veraciter tenuit perseuerat, & hæc longitudo est. Hoc autem totum propter adipiscendam vitam æternam facit, quæ illi promittitur in excelso, & hæc altitudo est. Existit verò ex occulto ista charitas, vbi fundati quodammodo, & radicati sumus, vbi causæ voluntatis Dei non inuesti-

Extr. euan. secundum Ioan. 4.7. Extr. Psal. 4. Ioan. 1.4. 2. Cor. 13.

Ex lib. ad Iuan. 1. Matt. 16. Rom. 8.

Rom. 12.

Ex lib. de grat. no. 127.

1. Cor. 13.

Ibidem.

Tit. 3. *gantur. Cuius gratia sumus salui facti, non ex operibus iustitia*
 Iacob. 1. *qua nos fecimus, sed secundum eius misericordiam. Volunta-*
 Rom. 11. *rie quippe genuit nos verbo veritatis. Et hæc voluntas*
 Esaiæ 40. *eius in abdito est. Cuius secreti profunditatem quodam-*
 modo Apostolus expanscens clamat: O altitudo diuitiarum
 sapientia & scientia Dei, quam inscrutabilia sunt iudicia
 eius, & inuestigabiles via eius. Quis enim cognouit sensum Domini? Et hoc est profundum. Altitudo quippe commune nomen est excelso & profundo. Sed cum in excelso dicitur: sublimitatis eminentia commendatur. Cum autem in profundo, difficultas inuestigationis & cogitationis, vnde & illud Deo dicitur: Quam magnificata sunt opera tua Domine, in nimis profunda facta sunt cogitationes tuae. Et iterum: Iudicia tua velut abyssus multa. Hinc igitur est illud Apostoli: Huius rei gratia, inquit, flecto genua mea ad patrem Domini nostri IESU Christi, ex quo omnis paternitas in caelis & in terra nominatur, vt det vobis secundum diuitias gloriae suae virtute corroborari per spiritum eius, in interiore homine habitare Christum per fidem in cordibus vestris, vt in charitate radicati & fundati, praeualeatis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, & longitudo, altitudo, & profundum: scire etiam supereminentem scientiam charitatis Christi, vt impleamini in omnem plenitudinem Dei. Attende omnia diligenter. Huius rei gratia, inquit, flecto genua mea ad patrem Domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis paternitas in caelo & in terra nominatur. Quæris cuius rei gratia? hoc supra dixerat: Propter quod peto non infirmari in tribulationibus meis pro vobis. Hoc ergo eis optat, vt non infirmetur in tribulationibus Apostoli, quas pro illis sustinebat, & pro hoc flectebat genua ad patrem.

Proinde non infirmari vnde illis sit, sequitur & dicit: Vt det vobis secundum diuitias gloriae suae virtute corroborari per spiritum eius. Hæc sunt diuitiæ, de quibus dicit: O altitudo diuitiarum. Abditas enim habent causas, vbi nullis meritis præcedentibus quid habemus quod non accepimus? Deinde sequitur, & quid oportet adiungit: In interiore, inquit, homine habitare Christum per fidem in cordibus vestris. Hæc est vita cordium, qua viuimus in seculum seculi ab initio fidei vsque ad finem speciei. Vt in charitate, inquit, radicati & fundati, praeualeatis comprehendere cum omnibus sanctis. Ista est communio cuiusdam diuinæ, cælestisque reipublicæ. Hinc saturantur pauperes non sua quærentes, sed quæ IESU Christi, id est, non commoda priuata sectantes, sed in commune vbi salus omnium est consulentes. Nam de ipso pane quo tales saturantur, quodam loco Apostolus ait: Vnus panis, vnum corpus multi sumus. Quid ergo? Comprehendere quæ sit, inquit, latitudo, Sicut iam dixi, in bonis operibus, quibus beneuolentia porrigitur vsque ad diligendos inimicos. Et longitudo vt longanimitate pro hac latitudine molestiæ tolerantur. Et altitudo: vt pro his æternum quod in supernis est præmium, non vanum aliquid temporale speretur. Et profundum: vnde gratuita gratia Dei secundum secretum, & abditum voluntatis eius existit. Ibi enim radicati, ibi fundati sumus. Radicati propter agriculturam, fundati propter ædificationem. Quæ quoniam non est ab homine, dicit alio loco idem Apostolus: Dei agricultura, Dei ædificatio estis. Hoc totum agit, cum in hac nostra peregrinatione fides per dilectionem operatur. In futuro autem seculo perfecta & plena charitas sine vlla malorum tolerantia, non fide credit quod non videt: nec spe desiderat quod non tenet, sed in æternum veritatis incommutabilem speciem contemplantur: cuius sine fine quietum opus erit laudare quod amat, & amare quod laudat. De hoc consequenter dicit: Scire etiam supereminentem scientiam charitatis Christi, vt impleamini in omnem plenitudinem Dei. In hoc mysterio figura crucis ostenditur. Qui enim quia voluit mortuus est, quomodo voluit mortuus est. Non frustra igitur tale genus mortis elegit, nisi in eo quoque latitudinis huius, & longitudinis, & altitudinis, & profunditatis magister existeret. Nam latitudo est in eo ligno quod transuersum desuper figurat, hoc ad bona opera pertinet, quia ibi extenduntur manus. Longitudo in eo quod ab ipso ligno, vsque ad terram conspicuum

est. Ibi enim quodammodo statum, id est persistitur, & perseveratur, quod longanimitati tribuitur. Altitudo est in ea ligni parte, quæ ab illo quod transuersum figurat, sursum versus relinquitur, hoc est ad caput crucifixi: quæ bene separantium superna expectatio est. Iam verò illud ex ligno quod non apparet, quod fixum occultatur, vnde totum illud exurgit, profunditatem significat gratiæ, in quo multorum ingenia conteruntur, id vestigare conantia, vt ad extremum eis dicatur: O homo, tu quis es, qui respondeas Deo? Intelligentes igitur peregrinationem nostram in hac vita, mundo crucifigamur, extendentes manus in latitudine bonorum operum, & longanimitate vsque in finem perseverantes, atque habentes cor sursum vbi Christus est in dextera Dei sedens, totumque hoc non nobis, sed illius misericordiæ tribuentes, cuius profunda iudicia omnem scrutatorem fatigant. Hæc enim est non inaniter fabulosa, vtiliter verax latitudo, longitudo, altitudo, profundum: vnde perueniamus etiã ad supereminentem scientiam charitatis Christi, & impleamur in omnem plenitudinem Dei.

Non enim frustra talem mortem elegit, in cuius potestate erat, vel mori vel non mori. Quare non in potestate sic, vel sic mori? Non ergo frustra crucem elegit, vbi te huic mudo crucifigeret. Nam latitudo est in cruce transuersum lignum, vbi figurantur manus, propter bonorum operum significationem. Longitudo est in ea parte ligni, quæ ab ipso transuerso ad terram tendit. Ibi enim corpus crucifigitur, & quodammodo stat, & ipsa statio perseverantiam significat.

Altitudo autem in illo ligno est, quod ab eodem transuerso sursum versus ad caput eminent, & significatur superiorum expectatio. Vbi profundum nisi in ea parte quæ terræ defixa est? Occulta est enim in abdito. A te non videtur, sed inde eminent quod videtur. Post hæc omnia tu iam extende te, si potes ad cognoscendam agnitionem charitatis Christi supereminentem scientiæ. Cum peruenis, impleberis in omnem plenitudinem Dei. Tunc erit illud facie ad faciem. Impleberis enim in omnem plenitudinem Dei, non vt tu sis Deus plenus, sed vt sis plenus Deo.

Pennæ animarum quæ sunt, nisi quibus sursum attollantur? Pennæ ergo animarum, virtutes, bona opera, recte facta. In duabus alis habent omnes pennas. Omnia enim præcepta in duobus præceptis sunt. Quisquis dilexit Deum & proximum, animam habet pennatam liberis alis: sancto amore volentem ad Deum. Quique implicatur amore carnali, viscum habet in pennis. Vnde ille gemens in tribulationibus dicit: Quis dabit mihi pennas sicut columbae, & volabo, & requiescam? Item alio loco: Si accepero pennas meas sicut columba, & volaero in extremis maris. Ergo habent bona alas & liberat, & nullo visco obligatas animæ bene operantes, Dei præcepta habentes, charitatem de conscientia pura, & fide non ficta. Sed quantumuis sint præditæ virtutibus charitatis, quid ad illam dilectionem Dei qua sunt dilectæ, etiam cum visco essent implicatæ? Maior ergo in nos dilectio Dei, quam nostra in illum. Nostra dilectio pennæ nostræ sunt. Iam dicebat quibusdam Apostolus: Flecto genua mea pro vobis ad patrem, vt det vobis secundum interiore hominem habitare Christum per fidem in cordibus vestris. In charitate radicati & fundati. Iam dat illis charitatem, dat illis alas & pennas. Vt possitis, inquit, comprehendere, quæ sit latitudo, longitudo, altitudo, & profundum. Et quid postea: Cum hæc dixisset Apostolus adiecit? Scire etiam supereminentem scientiam charitatis Christi, cum iam dictum fuisset: In charitate radicati, & fundati. Amatis enim Christum, & ideo in cruce operamini. Sed nunquid amatis quantum ille vos amauit? Amando autem quantumcunque amatis, volatis ad eum vt cognoscatis, quemadmodum vos ille amauerit, hoc est vt sciatis supereminentiam charitatis Christi. Amatis enim vos quantum potestis. Sed ille ambulat super pennas ventorum.

In charitate radicati, & fundati: vt possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, & longitudo, & sublimitas,

Et profundam. Scire etiam supereminentem scientia charitatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei. Et autem qui potens est omnia facere superabundanter, quam petimus, aut intelligimus, secundum virtute in qua operatur in nobis, ipsi gloria in Ecclesia, & in Christo Iesu in omnes generationes seculi seculorum, Amen.]

Ex lib. ad Paulinam de videndo Deo.

EGo hæc verba Apostoli Pauli sic intelligere soleo. In latitudine bona opera charitatis. In longitudine perseverantiam vsque in finem. In altitudine spem cælestium præmium. In profundo inscrutabilia iudicia Dei, vnde ista gratia in homines venit, & hunc intellectum coaptare etiam sacramento crucis, vt in latitudine accipiatur transfusum lignum qua extenditur manus propter operum significationem. In longitudine ab ipso vsque in terram, vbi totum corpus crucifixum stare videtur. Quid significat persistere, hoc est longanimiter permanere. In altitudine ab ipso transfuso ligno sursum versus quo caput eminet, propter expectationem supernorum, ne illa opera eius bona, atque in eis perseverantia propter beneficia terrena, ac temporalia facienda credantur, sed potius propter illud quod desuper sempiternum sperat fides, quæ per dilectionem operatur. In profundo autem pars est illa ligni, quæ in terræ abdito defixa later, sed inde confurgit illud omne quod eminet: sicut ex occulta Dei voluntate vocatur homo ad participationem tantæ gratiæ, alius sic, alius autem sic. Supereminentem vero scientiæ charitatem Christi eam profecto vbi pax ista est, quæ præcellit omnem intellectum, qui nos in omnem plenitudinem Dei misericordia sua implere dignetur, vt videri possit à nobis. Hanc plenitudinem Dei, quidam in sermone Apostoli sic intellexerunt, vt putarent nos hoc omnino futuros quod Deus est. Hæc enim verba sicut recognoscis Apostolus ita posuit loquens: *Cognoscere etiam supereminentem scientia charitatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei. Quapropter si aliquid (inquiunt) minus quam Deus habebimus, & in aliquo minores erimus, quomodo implebimur in omnem plenitudinem Dei? Sed quoniam implebimur, profecto erimus æquales. Auerfari istum vtique, & detestari humanæ mentis errorem, scio, & rectè facis. Beati mundo corde, quia ipsi Deum videbunt. Non cum eis sicut corpus ex aliquo loci interuallo apparebit, sed cum venerit ad eos, & mansionem fecerit apud eos, quoniam sic implebuntur in omnem plenitudinem Dei. Non cum fuerint, & ipsi plenus Deus, sed cum perfectè fuerint pleni deo.*

CAPUT IV.

Obscuro itaque vos ego victus in Domino, vt digne ambuletis vocatione, qua vocati estis, cum omni humilitate, & mansuetudine, cum patientia supportantes inuicem in charitate.]

Ex epist. ad Eudonium.

Sic ergo dilectissimi diligite otium, vt vos ab omni sterrena delectatione refrenetis, & memineritis nullum locum esse vbi non possit laqueos tendere, qui timet ne reuolemus ad deum: & inimicum omnium bonorum, cuius captiui fuimus, iudicemus: nullamque esse nobis perfectam requiem cogitetis, donec transeat iniquitas, & in iudicium iustitia conuertatur. Item cum aliquid strenue atque alacriter agitis, & impigre operamini, siue in orationibus, siue in ieiunijs, siue in elemosynis, vel tribuentes aliquid indigentibus, vel donantes iniurijs, sicut & Deus in Christo donauit vobis, siue domantes consuetudines perniciosas, castigantesque corpus, seruituti subijcentes, siue sufferentes tribulationem, & ante omnia vos ipsos inuicem in dilectione. Quid enim sufferat qui fratrem non suffert? Siue prospicientes altitiam, atque insidias tentatoris, & scuto fidei iacula eius ignita repellentes, & extinguentes. Siue cantantes, & psallentes in cordibus vestris Domino, vel vocibus à corde non diffonis, omnia in gloriam Dei facite, qui operatur omnia in omnibus, atque ita seruente spiritu, vt in Domino laudetur anima vestra. Ipsa est enim actio recti itineris, quæ oculos semper habet ad

nominum, quoniam ipse eueller de laqueo pedes. Talis actio nec frangitur negotio, nec frigida est otio, nec turbulenta, nec marcida est, nec audax, nec fugax, nec præceps, nec iacens. Hæc agite, & Deus pacis erit vobiscum.

Solliciti seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis.]

Ecclēsia accepit hoc donum, vt in Spiritu sancto fiat remissio peccatorum. Quam remissionem cum Trinitas faciat, propriè tamen ad Spiritum sanctum intelligitur pertinere. Ipse est. n. spiritus adoptionis filiorum, in quo claustrum manus Abbater: vt ei possimus dicere; *Dimitte nobis debita nostra.* Et in hoc cognoscimus, sicut Ioannes Apostolus ait: *Quoniam in nobis manet de spiritu quem dedit nobis.* Ipse spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quia sumus filij Dei. Ad ipsum enim pertinet societas qua efficitur vnum corpus vnici filij Dei. Vnde scriptum est: *Si quis igitur exhortatio in Christo, si quod solatium charitatis, si qua societas spiritus:* Propter hanc societatem illi in quos primitus venit, linguis omnium gentium sunt locuti, quia per linguas consolatio constat generis humani. Ec sic oportebat per linguas gentium significari istam societatem filiorum Dei, & membrorum Christi futuram in omnibus gentibus, vt quemadmodum tunc ille apparebat accepisse Spiritum sanctum, qui loquebatur linguis omnium gentium: ita nunc ille se agnoscat accepisse Spiritum S. qui tenetur vinculo pacis Ecclesiæ, quæ diffunditur in omnibus gentibus. Vnde dicit Apostolus: *Studentes seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis. Sicut enim corpus vnum est, & membra multa sunt, omnia autem membra corporis, cum sint multa, vnum corpus sunt, ita & Christus. Et enim in vno spiritu omnes nos in vnum corpus baptizati sumus, siue Iudei, siue gentiles, siue serui, siue liberi, & omnes vno spiritu potati sumus.*

Ex serm. de blasphem. Spiritus sancti.

Philip. 2.

1. Cor. 12.

Vnum corpus, & vnus spiritus, sicut vocati estis in vna spe vocationis vestre.]

Ideò Spiritus sanctus omnium gentium linguis se demonstrare dignatus est: vt ille se intelligat habere Spiritum sanctum, qui in vnitatem Ecclesiæ continetur, quæ linguis omnium loquitur. Paulus dicit Apostolus: *Vnum corpus, & vnus spiritus.* Membra nostra attendite. Multis membris constat vnum corpus, & vegetat membra omnia vnus spiritus. Ecce humano spiritu quo sum ipse homo, membra omnia colligo, & vegeto: impero membris vt moueantur, intendo oculos ad videndum, aures ad audiendum, linguam ad loquendum, manus ad operandum, pedes ad ambulandum. Officia membrorum dispersita sunt, sed vnitatem spiritus continet omnia. Multa iubentur, multa fiunt. Vnus iubet, vni seruitur. Quod est spiritus noster, id est anima nostra ad membra nostra, hoc est Spiritus sanctus ad membra Christi, ad corpus Christi, quod est Ecclesia. Ideò Apostolus cum corpus vnum nominasset, ne intelligeremus mortuum corpus: *Vnum, inquit, corpus.* Sed rogo te, viuit hoc corpus? Viuit, vnde & vnus spiritus. Iam verò si membrum præcidatur de corpore, nunquid sequitur spiritus? Et tamen membrum agnoscitur. Sic & homo separatus ab Ecclesia. Quæris ab illo sacramentum, inuenis. Quæris? Quæro. Nisi intus spiritu vegeteris, frustra foris de forma gloriaris.

Ex serm. 7. in Pentec.

Vnus Dominus, vna Fides, vnum Baptisma. Vnus Deus, & pater omnium: qui super omnes, & per omnia, & in omnibus nobis.]

Aliud sunt ea quæ creduntur: aliud fides qua creditur. Illa quippe in rebus sunt, quæ vel esse, vel fuisse, vel futura esse creduntur. Hæc autem in animo credentis est, ei tantum conspicua cuius est: quamuis sit in alijs, non ipsa sed similis. Non enim numero est vna, sed genere. Propter similitudinem tamen ex nulla diuersitate magis vnam dicimus esse, quam multas. Nam & duos homines simillimos cum viderimus, vnam faciem dicimus & miramur amborum. Facilius itaque dicitur multas animas fuisse, singulas vtique singulorum, de quibus legimus in Actibus Apostolorum quod eis fuerit *anima vna.* quam vbi dixit Apostolus: *vna fides.* Tot eas audeat quisquam dicere

Ex lib. de Trinit. 13.

Matt. 15.
54.

quot fideles. Et tamen qui dicit: *O mulier, magna est fides tua & alteri: Modica fidei, quare dubitasti?* Suam cuique esse significabat. Sed ita dicitur eadem fides vna, quemadmodum eadem volentium voluntas vna, cum & in ipsis qui hoc idem volunt, sua voluntas sit cuique conspiciua, alterius vero lateat, quamuis idem velit. Et si aliquibus signis sese indicet, creditur potius, quam videtur. Vnusquisque autem sui animi conscius, non credit vtiq; hanc esse suam, sed planè præuidet voluntatem.

Vnicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi.]

Ex tra. Ba.
tu euangel.
secundum
Ioan. 14.

Quid est hoc? Non enim ad mensuram dat Deus spiritum. Audi Apostolum dicentem: *Secundum mensuram donationis Christi.* Hominibus ad mensuram dat: vnicui filio non dat ad mensuram. Quomodo hominibus ad mensuram? *Alij quidem datur per spiritum sermo sapientie, alij sermo scientie, secundum eundem spiritum. Alij fides in eodem spiritu. Alij prophetia. Alij iudicatio spirituum. Alteri genera linguarum, alij donatio curationum. Nunquid omnes Apostoli? Nunquid omnes Prophetae? Nunquid omnes Doctores? Nunquid omnes virtutes? Nunquid omnes dona habent sanitatum? Nunquid omnes linguis loquuntur? Nunquid omnes interpretantur? Aliud habet ille, aliud iste. Et quod habet ille, non habet ille. Mensura est, diuisio quædam diuinorum est. Ergo hominibus ad mensuram datur, & concordia ibi vnum corpus facit. Quomodo aliud accipit manus vt operetur: aliud oculus vt videat: aliud auris vt audiat: aliud pes vt ambulet: anima tamen vna est quæ agit omnia: in manu vt operetur, in pede vt ambulet: in aure vt audiat, in oculo vt videat, sic sunt etiam diuersa dona fidelium, tãquam membra ad mensuram propriam cuique distributa. Sed Christus qui dat, non ad mensuram accipit.*

Propter quod dicit. Ascendens in altum captiuam duxit captiuam, dedit dona hominibus. Quod autem ascendit, quid est, nisi quia & descendit primu in inferiores partes terra? Qui descendit, ipse est & qui ascendit super omnes calos, vt adimpleret omnia.]

Ex tra. Ba.
Psal. 67.

AD ipsum Dominum locutione conuersa; *Ascendisti, inquit, in altum, captiuasti captiuam, accepisti dona in hominibus.* Hoc Apostolus sic commemorat, sic exponit de Christo domino loquens. *Vnicuique autem nostrum, inquit, datur gratia secundum mensuram donationis Christi, propter quod dicit: Ascendens in altum captiuasti captiuam, dedit dona hominibus. Quod autem ascendit, quid est, nisi quia & descendit in inferiores partes terra? Qui descendit, ipse est & qui ascendit super omnes calos, vt adimpleret omnia.* Christo ergo sine dubitatione dictum est: *Ascendisti in altum, captiuasti captiuam, accepisti dona in hominibus.* Nec moueat quod Apostolus idem testimonium commemorans non ait, *accepisti dona in hominibus, sed dedit dona in hominibus.* Ille quippe autoritate Apostoli: secundum hoc locutus est quod Deus cum patre sit filius. Secundum hoc quippe *dedit dona hominibus, mittens eis Spiritum sanctum, qui Spiritus sanctus est Patris & Filij.* Secundum illud verò, quod idem ipse Christus in corpore suo intelligitur, quod est Ecclesia: propter quod & membra sunt eius sancti, & fideles eius: vnde eis dicitur, vos autè estis corpus Christi & membra: proculdubio & ipse accepit dona in hominibus. Christus quippe ascendit in altum, & sedet ad dexteram patris. Sed nisi & hic esset in terra, non inde clamasset: *Saule Saule quid me persequeris?* Cum igitur idem ipse dicat: *Quando vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis:* quid dubitamus eum accipere in membris suis, quæ dona membra eius accipiunt? Sed quid est captiuasti captiuam? vtrum quia vicit mortem, quæ captiuos tenebat in quibus regnabat? an ipsos homines appellauit captiuam, quia captiuus sub diabolo tenebatur? Cuius rei mysterium continet etiam titulus illius Psalmi, quando domus ædificabatur post captiuitatem, id est Ecclesia post gentilitatem. Ipsos itaque homines, qui captiuus tenebantur, appellans captiuam, sicut militia cum dicitur, intelliguntur, & qui militat, eandem captiuitatem à Christo captiuitatem dicit. Cur enim

1. Cor. 12.

Act. 9.

Matt. 25.

non sit captiuitas felix? Sic & ad bonum homines pot un capi: vnde Petro dictum est: *Ex hoc iam homines eris cap ens.* Captiuasti ergo, quia capti, & capti, quia subiugari, sub leue illud iugum missi, liberati à peccato, cuius serui erant, & iustitiæ serui facti, cuius liberi erant. Vnde & ipse in illis est, qui *dedit dona hominibus.* Ideo quæ in ista captiuitate, in ista seruitute, in isto curru, sub isto iugo non sunt millia plorantiu, sed millia lætantiu: *Dominus quippe in illis in Sina in sancto.* Cui sensui congruit interpretatio, qua interpretatur Sina mensura. Nam de his donis lætitiæ spiritualis Apostolus loquens id, quod supra commemorari. *Vnicuique nostrum, inquit, data est gratia secundum mensuram donationis Christi.* Ac leinde sequitur, quod etiam hic sequitur. Propter quod dicit: *Ascendit in altum, captiuasti captiuam, dedit dona hominibus.* Quod hic est, accepisti dona in hominibus.

Quid hac & illa veritate concordius? Quid manifestius? Proculdubio Spiritus sanctus donū Dei est, de quo Dominus ait: *Si sires domum Dei, & quis est qui dicit tibi, da mihi bibere, tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam vitam.* Nam quod ibi ait: *Flumina de ventre eius fluent aqua viua.* hoc isto loco: *Fiet, inquit, in eo fons aqua salientis in vitam æternam.* Paulus quoque Apostolus, *Vnicuique, inquit, nostrum datur gratia secundum mensuram donationis Christi.* Atque vt donationem Christi Spiritum sanctum ostenderet, secutus adiunxit: *Propter quod dicit: Ascendit in altum, captiuam duxit captiuam, dedit dona hominibus.* Notissimum est autè dominum Iesum, cum post resurrectionem à mortuis ascendisset in cælum, dedisset Spiritum sanctum, quo impleti qui crediderat linguis omnium gentiu loquebantur. Nec moueat quod ait dona, non donū. Id enim testimoniū de Psalmo posuit. Hoc autem in Psalmo ita legitur: *Ascendisti in altum, captiuasti captiuam, accepisti dona in hominibus.* Sic enim plures codices habent, & maximè Græci, & ex Hebræo sic interpretatum habemus. Dona itaq; dixit Apostolus quemadmodū propheta non donum. Sed cum Propheta dixerit accepisti in hominibus, Apostolus maluit dicere dedit hominibus: vt ex vtroque scilicet verbo, vno Prophetico, Apostolico altero, quia in vtroque est diuini sermonis autoritas, sensus plenissimus redderetur. Vtrumque enim verum est, & quia dedit dona hominibus, & quia accepit in hominibus. Dedit hominibus tanquæ caput membris suis, accepit in hominibus idem ipse vtiq; in membris suis. Propter quæ membra sua clamauit de cælo: *Saule Saule quid me persequeris?* Et de quibus membris suis ait: *Quando vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.* Ipse ergo Christus & dedit de cælo & accepit in terra. Porro autè ob hoc dona ambo dixerunt, & Propheta & Apostolus, quia per donū quod est Spiritus sanctus in commune omnibus membris Christi multa dona quæ sunt, quibusque propria diuiduntur. Non enim singuli quicquid; habent omnia, sed hi illa, alij alia: quamuis ipsum donum à quo vnicuique propria diuiduntur, omnes habeant, id est Spiritum sanctum. Nam & alibi cum multa dona commemorasset, *Omnia, inquit, hæc operatur vnus atq; idem spiritus, diuidens propria vnicuique prout vult.* Quod verbum & in Epistola quæ ad Hebræos est inuenitur, vbi scriptum est: *Attestante Deo signis, & ostentis, & varijs virtutibus, & Spiritus sancti diuisionibus.* Et hic cum dixisset: *Ascendit in altum, captiuasti captiuam, dedit dona hominibus.* Quod autem ascendit ait, quid est nisi quia & descendit in inferiores partes terra? *Qui descendit ipse est, & qui ascendit super omnes calos vt impleret omnia.* Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, quosdam vero Euangelistas, quosdam autem Pastores & Doctores. Ecce quare dicta sunt dona. Quia sicut alibi dicit, *Nunquid omnes Apostoli? Nunquid omnes Prophetae, &c.*

Luca 5.

Psal. 97.

Ex lib. de
Trinit. 15.

Ioan. 4.
Ibidem.

Hebr. 2.

1. Cor. 12.

Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem prophetas, alios vero Euangelistas, alios autem Pastores & Doctores, ad consummationem sanctorum in opus ministerij in adificationem corporis Christi.]

DE Prophetis, quod ait Apostolus, *Quosdam quidem dedit Deus in Ecclesia Apostolos: quosdam autem Prophetas:* hoc intelligo quod ipse scripsit: Prophetas eos dictos isto loco, ex quibus Agabus erit, non illos qui venturum in

Ex lib. ad
Paulinum
Episcopum.

carne Deum Prophetauerunt. Euangelistas vero inuenimus, quos Apostolos fuisse non legimus, sicut fuerunt Marcus & Lucas. Pastores autem & doctores quos maxime ut discernere volumus, eosdem puto esse sicut & tibi visum est, ut non alios pastores, alios doctores intelligamus. Sed ideo cum prædixisset pastores, subiunxit & doctores, ut intelligerent ad officium suum pertinere doctrinam. Ideo enim non ait, Quosdam autem pastores, quosdam vero doctores, sed cum superiora ipso locutionis genere distingueret, dicendo *quosdam Apostolos, quosdam autem Prophetas: quosdam vero Euangelistas*: hos tanquam vnum aliquid duobus hominibus complexus est.

Quosdam autem pastores, & doctores ad consummationem sanctorum in opus ministerij, in edificationem corporis Christi.

Ut enim in exordio generis humani de latere viri dormientis costa detracta femina fieret, Christum & Ecclesiam tali facto iam tunc Prophetari oportebat. Sopor quippe ille viri, mors erat Christi, cuius exanimis in cruce pendens latus lancea perforatum est, atque inde sanguis & aqua defluxit. Quæ Sacramenta esse nouimus, quibus ædificatur Ecclesia. Nam hoc etiam verbo scriptura vsa est: ubi non legitur formauit, aut finxit: sed *ædificauit eam in mulierem*. Vnde & Apostolus ædificationem dixit corporis Christi, quod est Ecclesia.

Hæc est domus, quæ sicut Psalmus canit, ædificatur post captiuitatem: quoniam qui sunt à diabolo eruti, à quo captiui tenebantur: de his ædificatur corpus Christi, quæ domus, appellatur Ecclesia. Hanc autem captiuitatem ipse captiuaui: quia diabolus vicit. Et ne illa quæ futura erant sancti capitis membra in æternum supplicium secum traheret, eum iustitiæ prius, deinde potentia vinculis alligauit. Ipse itaque diabolus est appellatus captiuitas: quam captiuaui qui *ascendit in altum, & dedit dona hominibus, vel accepit in hominibus*.

Donec occurrantur omnes in unitatem fidei, & agnitionis filij Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi: ut iam non simus paruuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ in sequitia hominum, in astutia, ad circumuentionem erroris.

Quod ait Apostolus, occursum nos omnes in virum perfectum, si hoc ad resurrectionis formam inquit quisquam referendum esse, utique Christus in ea mensura corporis in qua mortuus est, resurrexit. Nec fas est dicere cum resurrectionis omnium tempus venerit, accessuram corpori eius eam magnitudinem quam non habuit. Si autem dixerimus ad dominici corporis modum etiam quorumcumque maiora corpora redigenda, peribit de multorum corporibus plurimum: cum ipse nec capillum perituro promiserit. Restat ergo ut suam recipiat quisque mensuram, quæ vel habuit in iuuentute, etiam si senex est mortuus, vel fuerat habiturus si est ante defunctus. Atque illud quod commemorauit Apostolus de mensura ætatis plenitudinis Christi, aut propter aliud intelligamus dictum esse, id est, ut illi capiti in populis Christianis accedente omnium perfectionem membrorum ætatis eius mensura compleatur, aut si hoc de resurrectione corporum dictum est, sic accipiamus dictum, ut nec infra, nec ultra iuuenilem formam resurgant corpora mortuorum, sed in eius ætate & robore, utique ad quam Christum hic peruenisse cognouimus. Circa triginta quippe annos definiunt esse etiam sæculi huius doctissimi homines iuuentutem. Quæ cum fuerit proprio spatio terminata, inde iam hominem in detrimenta vergere grauioris ac senilis ætatis: & ideo non esse dictum, in mensuram corporis, vel in mensuram staturæ, sed in mensuram ætatis corporis plenitudinis Christi.

Veritatem autem facientes in charitate, crescimus in illo per omnia qui est caput Christus: ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem iuncturam subministrationis secundum operationem in mensuram vnusquisque, membri augmentum corporis facit in edificationem sui in charitate.

Ecce qui est vir perfectus, caput & corpus, quod constat omnibus membris, quæ suo tempore complebuntur. Quotidie tamen eidem corpori accedunt dum ædifi-

catur Ecclesia, cui dicitur: *Vos autem estis corpus Christi & membra*. Et alibi: *Pro corpore*, inquit, eius quod est Ecclesia. Itemque alibi: *Vnus panis, vnum corpus multi sumus*, de cuius corporis ædificatione & hic dictum est. *Ad consummationem sanctorum in opus ministerij, in edificationem corporis Christi*. Ac deinde subiectum nunc agimus, *donec occurrantur omnes in unitatem fidei, & agnitionem filij Dei in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, &c.* donec eadem mensura in quo corpore intelligenda esset, ostenderet dicens. Augeamur in illo per omnia qui est caput Christus, ex quo totum corpus connexum & compactum per omnem ætatem subministrationis secundum operationem in mensuram cuiusque partis. Sicut ergo est mensura vnusquisque partis, ita totius corporis, quod omnibus suis partibus constat, est utique mensura plenitudinis, de qua dictum est: *In mensuram ætatis plenitudinis Christi*. Quam plenitudinem etiam illo commemorauit loco ubi ait de Christo: *Et ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam, quæ est corpus eius, plenitudo eius, qui omnia in omnibus impletur*.

Hoc igitur dico & testificor in Domino: ut iam non ambuletis sicut & gentes ambulantes in unitate sensus sui: tenebris obscuratum habentes intellectum.

Omnia qui intelligit, luce quadam non corporali, non carnali, non exteriore, sed interiore illustratur. Est ergo quadam lux intus, quam non habent qui non intelligunt. Vnde iam eos qui desiderant fontem vitæ, & inde aliquid carpunt, alloquitur Apostolus obsecrans & dicit: *Ut iam non ambuletis sicut & gentes ambulantes in unitate suæ mentis obscurati intelligentia*, id est, quia non intelligunt obscurantur. Ergo qui intelligunt illuminantur.

Alienati à vita Dei per ignorantiam, quæ est in illis propter cecitatem cordis ipsorum: qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitie, in operationem immunditiæ omnis, in auaritiæ. Vos autem non ita didicistis Christum, si tamen illum audistis, & ipso edocui estis.

Et anima humana secundum quendam modum dicitur immortalis, sed non est vera immortalitas, ubi tanta est mutabilitas, per quam & deficere & perficere potest. Vnde mors eius est alienatio à vita Dei, per ignorantiam, quæ est in illa. Vita vero eius concurrere ad fontem vitæ, ut in lumine Dei videat lumen.

Sicut non est à carne, sed supra carnem quod eam facit beate viuere, sic non est ab anima quod eam facit beate viuere. Quia ut vita carnis anima est, ita beata vita hominis Deus est. Duæ vitæ sunt, vna corporis, altera animæ. Sicut vita corporis anima, sic vita animæ Deus. Et quomodo si anima deserat moritur corpus, sic anima moritur, si deserat Deus. Anima recedens à luce iustitiæ, quanto magis querit quid inueniat contra iustitiam, tanto plus repellitur à lumine veritatis, & in tenebrosa demergitur.

Sicut est veritas in Iesu: deponite vos secundum pristinam conuersationem veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris.

Neque enim, ut nonnulli putant, vetus homo corpus est, & nouus homo anima: sed corpus exterior homo est: anima interior. In interiore agitur hæc vetustas & nouitas. Cum enim Apostolus diceret: *Exuite vos veterem hominem & induite nouum*: non hoc iubeat ut corpus deponeretur: sed vita in melius mutaretur. Hoc denique consequenter edocuit. Nam volens quid dixerit explanare: *Quapropter, inquit, deponentes mendacium, loquimini veritatem, vnusquisque cum proximo suo*.

Renouamini autem spiritu mentis vestrae, & induite nouum hominem qui secundum Deum creatus est in iustitia & sanctitate veritatis.

Cum dixisset ad imaginem nostram, statim subiunxit: *Et habeat potestatem piscium maris, & volatilium cæli, & ceterorum animalium rationis expertium, ut videlicet intelligamus in eo factum hominem ad imaginem Dei in quo irrationalibus animalibus antecellit. Id autem est ipsa ratio, vel mens, vel intelligentia, vel si alio vocabulo commodius appellatur. Vnde & Apostolus ait: Renouamini spiritu mentis vestrae, & induite nouum hominem, qui venonatur in*

1. Cor. 12.
Coloss. 2.

Ephes. 1.

Extra-
tu Psal. 41.

Ex serm.
de Synib.

Psal. 35.
Ex lib. 10m.
Propri.

Ex lib. de
passione
Domini.

Ex lib. de
Gen ad lit.
3. Gen. 1.

agnitionem Dei secundum imaginem eius qui creauit illum, satis ostendens ubi sit homo creatus ad imaginem Dei: quia non corporis lineamentis, sed forma quadam intelligibilis mentis illuminata. Sicut enim post lapsum peccati homo in agnitione Dei renouatur secundum imaginem eius qui creauit eum, ita in ipsa cognitione creatus est antequam delicto veterasceret: vnde rursus in eadem cognitione renouaretur.

Ex lib. de
Trinit. 14.
Rom. 12.

Qui vero commemorati conuertuntur ad Dominum, ab ea deformitate qua per cupiditates seculares conformabantur huic saeculo, reformantur ab illo, audientes Apostolum dicentem: *Nolite conformari huic saeculo: sed reformamini in nouitate mentis vestrae*: vt incipiat illa imago ab illo reformari, à quo formata est. Non enim reformare seipsam potest sicut potuit deformare, dicit enim alibi: *Renouamini spiritu mentis vestrae, & induite nouum hominem eum qui secundum Deum creatus est in iustitia & sanctitate veritatis*. Quod ait *secundum Deum creatum*, hoc alio loco dicitur *ad imaginem Dei*. Sed peccando iustitiam & veritatem amisit, propter quod hanc imago deformis & decolor facta est. Hanc recipit cum reformatur atque renouatur. Quod autem ait *spiritu mentis vestrae*, non ibi duas res intelligi voluit: quasi aliud sit mens, aliud sit spiritus mentis: sed quia omnis mens spiritus est, non autem omnis spiritus mens est. Est enim spiritus & Deus, qui renouari non potest: quia nec veterasceret potest. Dicitur etiam spiritus in homine qui mens non fit: ad quem pertinent imagines similes corporum, de quo dicit ad Corinth. *Si autem orauero lingua, spiritus meus orat: mens autem mea instructuosa est*. Hoc enim ait, quando id quod dicitur non intelligitur: quia nec dici potest, nisi corporalium vocum imagines sonos oris in spiritus cogitatione perueniant. Dicitur & hominis anima spiritus, vnde est & in Euangelio: *Et inclinato capite tradidit spiritum*. Quo significata est mors corporis anima exeunte. Dicitur etiam spiritus pecoris: quod in Ecclesiaste libro Salomonis apertissime est, ubi ait: *Quis scit spiritus filiorum hominum si ascendet ipse sursum: & spiritus pecoris si descendet ipse deorsum in terra?* Scriptum est etiam in Genesi, ubi dicit diluuium mortuum carnem *qua habebat in se spiritum vitae*. Dicitur spiritus etiam ventus, res apertissime corporalis, vnde illud est in Psalm. *Ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestat, que faciunt verbum eius*. Quia ergo tot modis dicitur spiritus: Spiritum mentis dicere voluit eum spiritum, qui mens vocatur. Sicut idem etiam Apost. in expoliatione corporis carnis non duas vtique res intelligi voluit: quasi aliud sit caro, aliud corpus carnis: sed quia corpus multarum rerum nomen est: quarum nulla caro est: nam multa sunt accepta carne, corpora caelestia & corpora terrestria: corpus carnis dixit corpus quae caro est. Sic itaque spiritum mentis: eum spiritum qui mens est. Alibi quoque apertius etiam imaginem nominauit: scilicet alijs verbis id ipsum praecipiens: *Expoliantes vos, inquit, veterem hominem cum actibus suis: induite nouum qui renouatur in agnitionem secundum imaginem eius qui creauit eum*. Quod ergo ibi legitur: *induite nouum hominem, qui secundum Deum creatus est*: hoc isto loco, *induite nouum hominem qui renouatur secundum imaginem eius qui creauit eum*. Ibi autem ait *secundum Deum*, hic vero *imaginem eius qui creauit eum*. Pro eo verò quod ibi posuit: *in iustitia & sanctitate veritatis*: hoc posuit hic in agnitione Dei. Fit ergo ista renouatio reformatioque mentis secundum Deum, vel secundum imaginem Dei. Sed ideo dicitur *secundum Deum*, ne secundum aliam creaturam fieri putaretur: ideo autem *secundum imaginem Dei*, vt in ea intelligeretur fieri haec renouatio ubi est imago Dei, id est, in mente. Quemadmodum dicimus secundum corpus mortuum esse, non secundum spiritum, eum qui de corpore fidelis & iustus abscedit. Quid enim dicimus secundum corpus mortuum: nisi corpore, vel in corpore: non anima, vel in anima mortuum? Aut si dicamus secundum corpus est pulcher, aut secundum corpus fortis, non secundum animam, quid est aliud quam corpore non animo pulcher aut fortis? Et innumerabiliter ita loquimur. Non itaque sic intelligamus secundum imaginem eius qui creauit eum, quasi alia sit imago secundum quam renouatur: non ipsa quae renouatur.

Coloss. 3.

Propter quod deponentes mendacium loquimur veritatem vniuscuique cum proximo suo, quoniam sumus inuicem membra.]

Nemo cogitet cum Christiano loquentem veritatem, & cum pagino mendacium. Cum proximo tuo loquere. Proximus est omnis homo. Omnes proximi sumus conditione terrenae natiuitatis. Et aliter fratrem illa spe caelestis hereditatis proximum tuum debes putare omnem hominem & antequam sit Christianus. Non enim noster qualis sit futurus apud Deum qui modo aut Iudaeus aut haereticus aut paganus est, forte per misericordiam Dei ita conuertetur ad Dominum, vt inter sanctos primum locum habere mereatur.

Ex ferm.
de hac
lectione.

Ira scimini & nolite peccare.]

Si propterea irasceris seruo tuo quia peccauit, ne ipse pecces, irascere tibi. *Ira scimini*, inquit, *& nolite peccare*. Quod duobus modis intelligi potest. Aut etiam si irascimini nolite peccare, id est, etiam si surgit iam motus animi, qui iam propter poenam peccati non est in potestatem, saltem non ei consentiat ratio & mens quae intus regenerata est secundum Deum, vt mente seruiamus legi Dei, si adhuc seruiamus carne legi peccati. Aut agite poenitentiam, id est, irascimini vobismetipsis de praeteritis peccatis, & ulterius peccare delinite.

Ex tra 9.
Ex Psal. 4.

Legebam, *irascimini & nolite peccare*: & quomodo mouebat Deum meus; qui iam didiceram irasci mihi de praeteritis: vt de caetero non peccarem?

Ex lib. con
f. s. 9.

Dicitur est in Psalm: *Ira scimini & nolite peccare*. Volo vos irasci, sed vt non peccetis. Vt autem non peccetis, quibus haberis irasci nisi vobis? Quid est enim homo poenitens, nisi homo irascens sibi? Vt accipiat veniam, de seipso exigit poenam. Et rectè dicit Deo. *Auerte oculos à peccatis meis: quoniam peccatum meum ego agnosco*, Si tu agnoscis, & ille ignoscit.

Ex ferm.
de ver.
Euang. 35.

Sol non occidat super iracundiam vestram.]

Intelligitur quidem & secundum tempus. Quia si ex ipsa conditione & infirmitate mortalitatis quam portamus, subrepat ira Christiano, non debet diu teneri & fieri pridiana. Eijce illam de corde antequam occidat lux ista visibilis: ne te deserat lux ista inuisibilis. Sed & aliter melius intelligitur: quia noster sol iustitiae & veritatis Christus est: cuius veritate anima humana illustratur: *ad quem gaudent Angeli prospicere*: hominum autem infirmitate acies cordis etsi trepidant sub radijs eius, ad eum tamen contemplandum per mandata purgantur. Cum ipse sol ceperit in homine inhabitare per fidem, non tantam in te videat iracundiam quae nascitur: vt occidat sol super iracundiam tuam, id est, deserat Christus mentem tuam, quia non vult habitare cum iracundia tua.

Ex ferm.
Psal. 25.

Nulli irascenti videtur sua ira iniusta. Vnde ab omni indignatione cito redeundum est ad mansuetudinis lenitatem. Nam pertinax motus facile in eius odium transit, cui non celeriter ignoscit.

Ex lib. sen.
Prosperi.

Si irasci non est fas fratri suo: aut dicere racha: aut dicere fatue: multo minus est animo tenere aliquid, vt in odium indignatio conuertatur. Ad quod pertinet etiam quod alio loco dicitur: *Non occidat sol super iracundiam vestram*.

Matth. 5.
Ex lib. de
ferm. Dom.
in monte
Psal. 6.
Ex tra 8.
Psal. 6.

Turbatus est ab ira oculus meus. Sed ira sua dicit oculum suum esse turbatum: neque hoc mirum est. Nam hic forsitan dictum est, *Non occidat sol super iracundiam vestram*. Quod interiorelem solem, id est, sapientiam Dei tamen occasum in se pati arbitratr mens, quae sua perturbatione illum videre non finitur.

Supercecidit ignis, & non viderunt solem. Videtis quomodo dicit quandam poenam obsecrationis ignis. Supercecidit ignis superbia, ignis fumosus: ignis concupiscentiae, ignis iracundiae. Quantus ignis est? super quem ceciderit, non videbit solem. Ideo dictum est: *Non occidat sol super iracundiam vestram*. Ergo fratres ignem malae concupiscentiae timeate, si non vultis liquefieri sicut cera, & perire à facie Dei. Super cadet enim ignis iste, & solem non videbitis. Quem solem? Non istum quem tecum vident & pecora & mufcae, & boni & mali. *Qui facit solem suum oriri super bonos & malos*. Est alius sol, de quo dicturi sunt illi: *Et sol non est ortus in nobis*.

Ex tra 8.
Psal. 57.

Psal. 67.

Matth. 5.

Sap. 5.

Ex ferm.
de Psal. 11.

In Sacramento dictum accipitur: *Non occidat sol super*

iraundiam vestram: neque detis locum diabolo. Intelligitur autem non de isto sole qui habet quandam claritatem inter celestia visibilia, qui communiter videri potest & a nobis, & a bestiis: sed de illa luce quam non vident nisi pura corda fidelium, sicut dictum est: *Erat lumen verum quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Hoc enim lumen visibilis solis etiam pecora minutissima & breuissima illuminat. Est ergo lumen verum, iustitia, atque sapientia, quod definit mens videre, cum perturbatione iracundiae fuerit tanquam nubilo superata, & tunc quasi occidit sol super iracundiam hominis.

Nolite locum dare diabolo. Qui furabatur, iam non furetur: magis autem laboret operando manibus suis quod bonum est: ut habeat unde tribuat necessitatem patienti. Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat: sed si quis bonus ad edificationem Dei: ut det gratiam audientibus.]

In abscondito te Dominus Iesus Christus iussit orare, sed si agnoscas, cubiculum tuum emundes ubi rogas Deum. *Cum autem oratus, inquit, nolite esse sicut hypocrite, qui stant in plateis & vicis orantes, ut videantur ab hominibus: Tu autem cum oras, intra in cubiculum tuum, & claude ostium, & deprecare Dominum tuum in occulto. Et qui videt in occulto, reddet tibi.* Si homines reddituri sunt, effunde ante homines precem tuam. Si Deus redditurus est, effunde ante eum precem tuam, & claude ostium ne tentetur ingrediari. Tentator non cessat pulsare, ut irrumpat. Si clausum inuenit, transit. Ideo Apostolus, quia in nostra potestate est ostium claudere, ostium cordis non parietum, ibi enim & cubiculum, quia in potestate nostra est hoc solum ostium claudere, *Neq; detis, inquit, locum diabolo.* Etenim si intrat & possedit, attende quia tu negligenter clausisti, aut claudere neglexisti. Quid est autem claudere ostium? Hoc ostium tanquam duas habet valvas, cupiditatis, & timoris. Aut cupis aliquid terrenum, & hac intrat, aut times aliquid terrenum, & hac intrat. Timoris ergo & cupiditatis ianuam claude contra diabolum, aperi ad Christum. Quomodo ipsas valvas aperis ad Christum? Cupiendo regnum caelorum, timendo ignem gehennarum. Per cupiditatem saeculi diabolus intrat, per timorem ignis aeterni Christus intrat. Ecce martyres clausurunt ianuam contra diabolum, Christo aperuerunt. Promisit eis multa mundus iste, riserunt. Clauserunt valvam cupiditatis contra diabolum. Minatus est mundus iste bestias, ignes, cruces, non timuerunt. Clauserunt timoris valvam contra diabolum. Videamus si aperuerunt illas Christo: *Qui confessus, inquit, me fuerit coram hominibus, confitebor & ego illum coram patre meo qui in caelis est.* Amauerunt ergo regnum caelorum, ubi eos confitebitur Christus. Quomodo eos confessurus est? *Venite benedicti patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab initio mundi.* Confitebitur illos ad dexteram positos. Videamus si & timoris Christo valvam aperuerunt, quando diabolo clausurunt. Vno eodemque loco Dominus monet hoc, ut & diabolo claudatur, & sibi aperiatur. *Nolite, inquit, timere eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere.* Monuit ut timoris valva in faciem Diaboli clauderetur: ergo nihil est timendum. Non ergo aperitur aditus timoris Christo, quia clausus est diabolo? Statim subiecit, tanquam dicens, *exclusisti eum, aperi mihi.* Sed *eum timete, inquit, qui habet potestatem & animam & corpus occidere in gehenna ignis.*

Deus tentat ut doceat, diabolus tentat ut decipiat. Cui tamen nisi ille qui tentatur dederit locum, inanis tentatio, & irridenda repellitur, ideò Apostolus: *Neq; detis locum diabolo.* Dant autem locum homines diabolo & concupiscentijs suis. Non enim vident diabolum homines cum quo pugnat, sed facile habent remedium. Seipfos interius vincant, & de illo foris triumphant.

Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in diem redemptionis.

Sicut rectè dicitur Deus facere quicquid ipso in nobis operante fecerimus, ita rectè dicitur Deus requiescere cum eius munere requiescimus. Hoc quidem rectè intelligimus, quia & verum est, & non magnæ intentionis indiget, ut videamus ita dicere quiescere Deum cum re-

quiescere nos facit, sicut dicitur cognoscere, cum nos efficit ut cognoscamus. Neque enim Deus temporalitate cognoscit quod ante non nouerat, & tamen dixit Abraham: *Nunc cognoui quod times Deum.* Vbi quid aliud accipimus, nisi nunc feci ut cognosceres? His locutionum modis cum ea quæ accidunt Deo, tanquam illi accidant loquimur; eum facere agnoscimus, ut nobis accidant ea duntaxat quæ laudabilia sunt. Et hæc quantum scripturarum vsus admittit. Neque enim temere nos aliquid tale de Deo dicere debemus, quod in scriptura eius non legimus. Ex hoc locutionis modo arbitratur dictum illud Apost. Pauli: *Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis.* Neque enim ipsa Spiritus sancti qua est quicquid ipse est, substantia contristari potest: cum habeat æternam, atque incommutabilem beatitudinem magisque sit ipsa æterna & incommutabilis beatitudo. Sed in sanctis habitat, ut eos impleat charitate: qua necesse est ut homines ex tempore gaudeant profectu fidelium & bonis operibus, & idè necesse est etiam contristentur lapsibus, vel peccatis eorum, de quorum fide & pietate gaudebant. Quæ tristitia laudabilis est, quia venit ex dilectione: quam Spiritus sanctus infundit. Propterea ipse spiritus dicitur contristari ab eis qui sic agunt, ut eorum factis contristentur sancti, non ob aliud, nisi quia Spiritum sanctum habent. Quo dono tam boni sunt ut eos mali incesciscunt, hi maximè quos bonos fuisse nouerunt, siue crediderunt. Quæ profecto tristitia non solum non culpanda, verum etiam præcipuè laudanda, ac prædicanda est. Hoc genere locutionis rursus idem Apostolus mirabiliter vsus est, ubi ait: *Nunc autem cognoscentes Deum, immo cogniti à Deo.* Neque enim tunc eos cognouerat Deus, præcognitos videlicet ante mundi constitutionem: sed quia tunc ipsi eum ipsius munere nõ suo merito, vel facultate cognouerant, maluit tropicè loqui, ut tunc ab illo cognitos diceret: cum eis se cognoscendum præstitit: & verbum corrigere: quasi hoc minus rectè dixerit, quod proprie dixerat: quàm finire ut hoc sibi arrogent se potuisse, quod eis posse ille donauerat. Hic ergo intellectus in eo quod post-

Omnia amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor, & blasphemia tollatur à vobis: cum omni malitia. Estote autem inuicem benigni, misericordes, donantes inuicem: sicut & Deus in Christo donauit vobis.]

Blasphemia est per quam de ipso Deo falsa dicuntur: & idè peius est blasphemare, quàm periurare: quoniam periurando falsè rei adhibetur Deus testis, blasphemando de ipso Deo falsa dicuntur.

C A P V T V.

Estote ergo imitatores Dei sicut filij charissimi: & ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos: & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam Deo in odorem suauitatis. Fornicatio autem & omnis immunditia, aut auaritia nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos: aut turpitudo: aut stultiloquium: aut scurrilitas que ad rem non pertinet: sed magis gratiarum actio.]

Traditus est propter delicta nostra: & dilexit Ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea. Vnde ipse dicit Apostolus: *Qui me dilexit, & tradidit seipsum pro me.* Nili ergo se traderet Christus, nemo traderet Christum. Quid habet Iudas nisi peccatum? Neque enim in tradendo Christum salutem nostram cogitauit, propter quam est traditus Christus. Sed cogitauit pecuniæ lucrum, & inuenit animæ detrimentum. Accepit mercedem quam voluit, sed nolenti est data quam meruit. Tradidit Iudas Christum, tradidit Christus seipsum. Ille agebat negotium suæ venditionis, ille nostræ redemptionis.

Nolle debetis, & intelligere qui potestis, credere autem qui intelligere nondum potestis, in ea substantia qua Deus est, non quasi per corporis molem sensus proprijs loci distributos, sicut in carne mortali quorumcumque ani-

Joan. 1.
Extrac-
to Gal. 4.
Matth. 6.
Luc. 10.
Matth. 25.
Widem.
Ex serm.
de immo-
lacione
Ihu.
Ex lib. de
ser. ad li-
teram 4.

Ex lib. con-
menda-
cium.
Ex traft.
Euang. se-
cundum
Joan. 9.
Galat. 2.
Ex traft.
Euang. se-
cundum
Joan. 9.

malum alibi est visus, alibi auditus, alibi olfactus est, per totum autem tactus. Abiit hoc crelere in illa incorporea immutabilique natura. Audire ergo ibi & videre id ipsum est. Dicitur & olfactus in Deo, vnde dicit Apostolus: *Sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam Deo in odorem suauitatis.* Et gustus intelligi potest, secundum quem Deus & odit amaricantes, & nec frigidus, nec calidos, sed tepidos enomit ex ore suo. Et

Ioan. 4. Deus Christus dicit: *Mens eius est, ut faciam voluntatem eius qui me misit.* Est etiam tactus ille diuinus, vnde dicit sponsa de sponsa: *Sinistra eius sub capite meo, & dextera eius amplectetur me.* Non sunt hæc in Deo per diuersa corporis loca. Cum enim dicitur scire, ibi sunt omnia, & videre, & audire, & olfacere, & gustare & tangere sine vlla eius mutatione substantiæ sine vlla mole, quæ in alia parte maior, in alia minor, etiam in sensibus puerili pectore cogitur quando Deus sic cogitur. Nec mireris quod ineffabilis Dei scientia qua nouit omnia, per varios humanæ locutionis modos omnium, istorum corporalium sensuum nominibus nuncupatur, cum & ipsa mens nostra, id est, homo interior, cui vniformiter scienti per hos quinque veluti corporis nuncios diuersa nunciantur, quædo immutabilem veritatem intelligere eligit, diligit, & lumen videt, de quo dicitur: *Erat lumen verum.* Et verbum audit, de quo dicitur: *In principio erat verbum.* Et odorem capit, de quo dicitur: *Post odorem vnguentorum tuorum curremus.* Et fontem bibit, de quo dicitur: *Apud te fons vite.* Et tactu fruitur, de quo dicitur: *Mihi autem adhaerere Deo bonum est.* Nec aliud atque aliud, sed vna intelligentia tot sensuum nominibus nuncupantur.

Hoc enim scitote intelligentes, quod omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, quod est idolorum seruitus, non habet hereditatem in regno Christi & Dei. Nemo vos seducat in anibus verbis, propter hæc enim venit ira Dei in filios dissidentia.]

Propterea est enim oues ad dexteram: hædos ad sinistram. Et dicitur ouibus, id est iustis: *Venite benedicti patris mei: percipite regnum quod vobis paratum est à constitutione mundi.* De hoc vtique regno dixit Apostolus, cum enumeraret opera mala: *Quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt.* Audi quid audiant, *Ita, inquit, in ignem æternum qui preparatus est diabolo & Angelis eius.* Quapropter quis presumere audeat de nomine Christiano: & non cum omni obedientia & timore audiat Apostolum dicentem: *Hoc enim scitote cognoscetes: quoniam omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, quod est idolorum seruitus, non habet hereditatem in regno Dei & Christi.* Nemo vos seducat in anibus verbis: propterea enim venit ira Dei in filios dissidentia. Nolite itaque, effici participes eorum. Latus autem ad Corinthios hæc dicit: *Nolite errare: neque fornicatores, neque idolorum seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt.* Sed vide quemadmodum timorem & desperationem salutis abstulerit eis, qui hæc in vita vetere commiserunt. Et hæc quidem, inquit, fuistis, sed ablutistis: sed sanctificati estis in nomine Domini nostri Iesu Christi, & in spiritu Dei nostri. Quisquis ergo post baptismum aliquo pristinorum malorum opere obligatus tenetur, vsque adeo ne sibi inimicus est, vt adhuc dubitet vitam mutare dum tempus est, cum ita peccat & viuit?

Nam vtique quod ita perseneranter peccat, thesaurizat sibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicii Dei. Quod autem adhuc viuit, patientia Dei ad penitentiam eum adducit. Implicatus igitur tam mortiferorum vinculis peccatorum detrahetur, aut differt, aut dubitat cõfugere ad ipsas clauas Ecclesiæ, quibus soluatur in terra: vt sit solutus in cælo? & audeat sibi post hanc vitam: quia tãtum Christianus dicitur, salutem aliquam polliceri? nec veridico illo vocis dominicæ tonitruo contremiscit: *Non omnis qui dicit mihi Domine Domine, intrabit in regnum celorum: sed qui facit voluntatem patris mei qui in cælis est: ipse intrabit in regnum celorum?* Quod ad Galatas idem Apostolus: Nonne talia enumerans eodẽ hinc concludit? *Manifesta, inquit, sunt opera carnis: quæ sunt fornicationes, immunditie, luxuria, idolorum seruitus, veneficia, inimicitie, contentiones, auultiones, animositates, dissensiones, hereses, inuidia, ebrietates, comestiones, & his similia: quæ prædico*

Ex lib. de penitentia.

Galat. 5. possidebunt. Audi quid audiant, Ita, inquit, in ignem æternum qui preparatus est diabolo & Angelis eius. Quapropter quis presumere audeat de nomine Christiano: & non cum omni obedientia & timore audiat Apostolum dicentem: Hoc enim scitote cognoscetes: quoniam omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, quod est idolorum seruitus, non habet hereditatem in regno Dei & Christi.

Matt. 25. Nolite itaque, effici participes eorum. Latus autem ad Corinthios hæc dicit: Nolite errare: neque fornicatores, neque idolorum seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt. Sed vide quemadmodum timorem & desperationem salutis abstulerit eis, qui hæc in vita vetere commiserunt. Et hæc quidem, inquit, fuistis, sed ablutistis: sed sanctificati estis in nomine Domini nostri Iesu Christi, & in spiritu Dei nostri. Quisquis ergo post baptismum aliquo pristinorum malorum opere obligatus tenetur, vsque adeo ne sibi inimicus est, vt adhuc dubitet vitam mutare dum tempus est, cum ita peccat & viuit?

Nam vtique quod ita perseneranter peccat, thesaurizat sibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicii Dei. Quod autem adhuc viuit, patientia Dei ad penitentiam eum adducit. Implicatus igitur tam mortiferorum vinculis peccatorum detrahetur, aut differt, aut dubitat cõfugere ad ipsas clauas Ecclesiæ, quibus soluatur in terra: vt sit solutus in cælo? & audeat sibi post hanc vitam: quia tãtum Christianus dicitur, salutem aliquam polliceri? nec veridico illo vocis dominicæ tonitruo contremiscit: Non omnis qui dicit mihi Domine Domine, intrabit in regnum celorum: sed qui facit voluntatem patris mei qui in cælis est: ipse intrabit in regnum celorum? Quod ad Galatas idem Apostolus: Nonne talia enumerans eodẽ hinc concludit? Manifesta, inquit, sunt opera carnis: quæ sunt fornicationes, immunditie, luxuria, idolorum seruitus, veneficia, inimicitie, contentiones, auultiones, animositates, dissensiones, hereses, inuidia, ebrietates, comestiones, & his similia: quæ prædico

1. Cor. 6. Nolite ergo effici participes eorum. Eratis enim aliquando tenebræ: nunc autem lux in Domino, vt filij lucis ambulate. Fructus enim lucis est in omni bonitate, & iustitia, & veritate.]

Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. Cum diceret tenebræ, non addidit in Domino. Cum autem dixit lux, addidit vtique in Domino, quia in se ipsis lux esse non possent, vt qui gloriatur in Domino gloriatur. Erat lux vera. Quare additum vera? Quia & homo illuminatus dicitur lux. Sed vera lux illa est quæ illuminat. Nam & oculi nostri dicuntur lumina, & tamen nisi aut nocte lucerna accendatur, aut per diem sol exeat, lumina illa sine causa patent. Sicut ergo & Ioannes erat lux, sed non vera lux, quia nõ illuminatus, tenebræ, sed illuminatione factus est lux, nisi aut illuminaretur, tenebræ erat, sic omnes impij, quibus iam credentibus dixit Apost. *Fuistis aliquando tenebræ.* Modo autem quia crediderunt, quid? *Nunc autem lux in Domino.* Nisi adderet in Domino, non intelligeremus. Lux, inquit, in Domino. Tenebræ non in Domino eratis. Fuistis enim aliquando tenebræ, ibi non addidit in Domino.

Et terra nostra antequam acciperet formam doctrinæ, inuisibilis erat & incomposita, & ignorantia tenebris tegebatur, quoniam pro iniquitate erudisti hominem, & iudicia tua sicut multa abyssus. Sed quia spiritus tuus superferebatur super aquam: non reliquit miseriam nostram misericordia tua, & dixit: *Fiat lux.* Penitentiam agite: appropinquauit enim regnum celorum. Penitentiam agite, fiat lux. Et quoniam conturbata erat ad nos ipsos anima nostra, commemorari sumus tui Domine de terra Iordanis, & de monte aquali tibi, sed prauo propter nos.

Et displicerunt nobis tenebræ nostræ, & conuersi sumus ad te, & facta est lux: & ecce fuimus aliquando tenebræ:

Ex lib. cor. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt.

Ex lib. cor. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt.

Ex lib. cor. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt.

vobis sicut prædixi, quoniam qui talia agunt regnum Dei non consequentur. Iudicet ergo seipsum homo in istis voluntate dum potest: & mores conuertat in melius: nec cum iam non poterit, etiam præter voluntatẽ a Domino iudicetur, & cum in se protulerit feuerissimæ medicinæ, sed tamen medicinæ sententiam, veniat ad antistites, per quos illi in Ecclesia clauis ministrantur: & tanquã bonus iam incipiens esse filius, maternorum membrorum ordine custodito a præpositis Sacramentorum accipiat satisfactionis suæ modum: vt in offerendo sacrificio contribulati cordis deuotus, & supplex id tamen agat quod nõ solum sibi proffit ad recipendam salutem: sed etiam ceteris ad exemplum. Meminerit semper: quia *Deus super his respicit: humilibus autem dat gratiam.* Quid enim est felicitus? quid peruersus, quàm de ipso vulnere quod latere non potest, non erubescere, & de ligatura eius erubescere? Nemo arbitretur fratres propterea se consilium salubre huius penitentiaẽ debere contemnere: quia multos forte aduertit & nouit ad Sacramenta altaris accedere, quorum talia crimina non ignorat. Multi enim corriguntur, vt Petrus: multi tolerantur, vt Iudas: multi nesciuntur, donec veniat Dominus, & illuminet abscondita tenebrarum, & manifestabit cogitationes cordis.

Cum manifestissimum sit multo grauius peccare scientem, quàm nescientem, vellem mihi aliquis diceret: si quis in hæresim incurrat, nesciens quantum malum sit: & alius ab auaritia nõ recedat, sciens quantum malum sit: quis eorum sit peior? Possum etiam ita proponere: Si alius nesciens in hæresim irruat, & sciens alius ab idololatria nõ recedat. Quia & Apost. dicit. *Auaritia, quæ est idolorum seruitus.* Quæro ergo quis peccet grauius: qui nesciens in hæresim incurrat: an qui sciens ab auaritia, id est, ab idololatria non recesserit? Secundum quidem illam regulam, qua peccata scientium peccatis ignorantiaẽ præponuntur, auarus cum scientia vincit in scelere. Sed ne forte hoc faciat in hæresi sceleris magnitudo, quod facit in auaritia scientis admissio, hæreticus nesciens, auaro scienti coarquantur, amborum peccata æqualiter appendantur, ignorantis blasphemia, & scientis idololatria, & eadem sententia iudicetur ille qui Christum quærendo in verisimilem sermonem saltitatis incurrit, & ille qui sciens Christo resistit loquenti per Apostolum, *quoniam omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, quod est idolorum seruitus, non habet hereditatem in regno Christi & Dei.*

Nolite ergo effici participes eorum. Eratis enim aliquando tenebræ: nunc autem lux in Domino, vt filij lucis ambulate. Fructus enim lucis est in omni bonitate, & iustitia, & veritate.]

Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. Cum diceret tenebræ, non addidit in Domino. Cum autem dixit lux, addidit vtique in Domino, quia in se ipsis lux esse non possent, vt qui gloriatur in Domino gloriatur. Erat lux vera. Quare additum vera? Quia & homo illuminatus dicitur lux. Sed vera lux illa est quæ illuminat. Nam & oculi nostri dicuntur lumina, & tamen nisi aut nocte lucerna accendatur, aut per diem sol exeat, lumina illa sine causa patent. Sicut ergo & Ioannes erat lux, sed non vera lux, quia nõ illuminatus, tenebræ, sed illuminatione factus est lux, nisi aut illuminaretur, tenebræ erat, sic omnes impij, quibus iam credentibus dixit Apost. *Fuistis aliquando tenebræ.* Modo autem quia crediderunt, quid? *Nunc autem lux in Domino.* Nisi adderet in Domino, non intelligeremus. Lux, inquit, in Domino. Tenebræ non in Domino eratis. Fuistis enim aliquando tenebræ, ibi non addidit in Domino.

Et terra nostra antequam acciperet formam doctrinæ, inuisibilis erat & incomposita, & ignorantia tenebris tegebatur, quoniam pro iniquitate erudisti hominem, & iudicia tua sicut multa abyssus. Sed quia spiritus tuus superferebatur super aquam: non reliquit miseriam nostram misericordia tua, & dixit: *Fiat lux.* Penitentiam agite: appropinquauit enim regnum celorum. Penitentiam agite, fiat lux. Et quoniam conturbata erat ad nos ipsos anima nostra, commemorari sumus tui Domine de terra Iordanis, & de monte aquali tibi, sed prauo propter nos.

Et displicerunt nobis tenebræ nostræ, & conuersi sumus ad te, & facta est lux: & ecce fuimus aliquando tenebræ:

Ex lib. cor. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt.

Ex lib. cor. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt.

Ex lib. cor. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt.

Ex lib. cor. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt.

Ex lib. cor. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt.

Ex lib. cor. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt.

Ex lib. cor. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt.

Ex lib. cor. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt.

Ex lib. cor. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt.

Ex lib. cor. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt. 1. Cor. 4. Ex lib. 4. de bapt.

enebræ: nunc autem lux in Domino. Et tamen adhuc per fidem, non per speciem. *Spe enim salui facti sumus. Spes autem quæ videtur, non est spes.* Abhuc abyssus abyssum inuocat: sed iam in voce cataractarum tuarum. Adhuc & ille qui dicit: Non potui vobis loqui, quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus: etiam ipse nondum se arbitratur comprehendere: & quæ retro oblitus, in ea quæ ante sunt, extenditur: & ingemiscit grauatus, & fitir anima eius ad Deum viuum: quem admodum ceruus ad fontes aquarum: & dicit quando veniam, habitaculum suum quod de celo est, superindni cupiens: & inuocat inferiorem abyssum, dicens: *Nolite conformari huic seculo: sed reformamini nouitate mentis vestræ, & nolite puri effici mentibus: sed malitia paruuli estote, vt mentibus perfecti sitis.* Et, *ô stulti Galatæ, quis vos fascinauit?* Sed iam non in voce sua. In tua enim quæ mihi spiritum tuum de excelsis, per eum qui ascendit in altum, & aperuit cataractas domorum suarum: vt Fluminis impetus lætificaret ciuitatem tuam. Illi enim suspirat sponsi amicus: habens iam spiritus primitias penes eum: sed adhuc in semetipso ingemiscens, adoptionem expectans redemptionem corporis sui. Illi suspirat, membrum est enim sponsæ, & illi zelat. Amicus est enim sponsi. Illi zelat non tibi, quia in voce cataractarum tuarum, non in voce sua inuocat alteram abyssum, cui zelans timet, ne sicut serpens sedoxit Euam altitia sua, sic & eorum sensus corrumpantur à callitate, quæ est in sponso nostro vnico tuo.

Et vidit Deus lucem quia bona est, & diuisit Deus inter lucem & tenebras, & vocauit Deus lucem diem, & tenebras vocauit noctem. Si ergo Deus vocauit lucem diem, sine dubio illi quibus dicit Apostolus Paulus, *Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino*, dies erant, quoniam ille qui iussit de tenebris lumen clarescere, illuminauit eos. Infantes illi quos cernis exterius dealbatos, interiusque mundatos, qui candore vestium splendorem mentium præfigurant, cum peccatorum suorum nocte premerentur, tenebræ fuerunt. Nunc autem quia mundati sunt lauacro sancto indulgentiæ, quia irrigati fonte sapientiæ, quia perfusi luce iustitiæ: *Hic est dies quem fecit Dominus, exultemus & lætemur in eo.* Audiat nos dies Domini, audiat nos dies factus à Domino, audiat & obaudiat, vt exultemus & lætemur in eo. Quoniam sicut dicit Apostolus, *Hoc est gaudium & corona nostra, si vos statis in Domino.* Audite ergo nos ô nouelli filij castæ matris, immò audite nos filij virginis matris. Quoniam fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino, vt filij lucis ambulate, filijs lucis adhærete, atque vt hoc ipsum planius dicam, bonis fidelibus adhærete. Sunt enim quod peius est, fideles mali, sunt fideles qui vocantur, & non sunt, sunt fideles in quibus Sacramenta Christi patiantur iniuriam, qui sic viuunt, vt & ipsi pereant, & alteros perdant, pereunt quippe ipsi malè viuendo, perdunt vero alios malè viuendi exempla præbendo. Vos ergo dilectissimi, nolite talibus iungi, bonos quærite, bonis adhærete, boni estote. Quemadmodum in ipsis corporibus, ea quæ inferiora sunt, sicut terra, & aqua, & ipse aer, meliora sunt participatione melioris, id est, cum luce illuminantur, & feruore vegetantur, sic incorporeæ creaturæ rationales ipsius creatoris sunt participatione meliores, cum ei co-hærent purissima & sanctissima claritate. Quam omnino sibi caruerint, tenebescunt, & obdurescent quodammodo. Proinde infideles homines tenebræ sunt, qui per fidem conuersi ad Deum, quadam præmissa illuminatione lux fiunt, in qua proficiendo, si ex fide ad speciem peruenerint, vt id quod credunt, etiam conspiciere sicut tantum bonum potest conspici, mercantur, perfectam recipient imaginem Dei. Talibus enim dicit Apostolus: *Fuistis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.*

Probantes quid sit beneplacitum Deo: & nolite communicare operibus instructiuosis tenebrarum, magis autem & redarguite. Quæ enim in occulto sunt ab ipsis: surpe est & dicere.]

Nemo ante tempus deterat aream. Toleret paleam in tritura, toleret in area. Quod enim toleret in horreo non habebit. Veniet ventilator, qui diuidet malos à bonis. Erit etiam corporalis separatio, quam modo spiritalis præcedit. A malis corde semper disingimini, ad tempus cau-

te corpore copulamini. Nec tamen negligentes ius in corrigendis vestris, ad curam scilicet vestram quoquo modo pertinentibus, monendo, docendo, hortando, terrendo, quibuscunque modis potestis agite. Nec cum inuenitis in scripturis, & in exemplis sanctorum, siue qui ante, siue qui post Domini aduentum in hac vita fuerunt, quod mali bonos in vnitate non maculant, efficiamini ad colligendos malos. Duobus modis non te maculat malus. Si non consentias, & si redarguas, hoc est non communicare, hoc est non consentire. Communicatur quippe, quando factio eius consortium voluntatis, vel approbationis adiungitur. Hoc ergo vos ammonens Apostolus, ait: *Nolite communicare operibus instructiuosis tenebrarum.* Et quia parum erat non consentire, h sequeretur negligentia disciplinæ, *magis autem, inquit, redarguite.* Videte quemadmodum verumque complexus est: *Nolite communicare, magis autem & redarguite.* Quid est nolite communicare? Nolite consentire, nolite laudare, nolite approbare. Quid est, magis autem & redarguite? Reprehendite, corripite, coercete. Deinde in ipsa correctione vel coercionem alienorum peccatorum, cauendum est, ne se extollat, qui alterum corripit, & Apostolica cogitanda sententia est. *Quapropter qui putat se stare, videat ne cadat.* Foris terribiliter perfonet increpatio, intus lenitatis teneatur dilectio. *Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, sicut idem dicit Apostolus, vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu mansuetudinis, intendens te ipsum, ne & tu tenearis. Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi.* Item alio loco: *Seruum (quicumque) Domini non oportet litigare, sed mitem esse ad omnes, docibilem, patientem, modestia corripientem diuersa sentientes, ne foris det illis Deus penitentiam ad cognoscendam veritatem: & respiciant à diaboli laqueis: à quo captiui tenentur ad ipsius voluntatem.* Neque enim consentientes sitis malis, vt approbetis: neque negligentes, vt non arguatis: neque superbientes, vt insultanter arguatis.

Omnia autem qua arguuntur, à lumine manifestantur. Omne autem quod manifestatur, lumen est.]

Hoc est iudicium: quoniam lux venit in mundum: & dilexerunt homines magis tenebras quam lucem. Erant enim mala opera eorum. Quid est hoc? Quorum enim erant opera bona? Nonne venisti vt iustifices impios? Sed dilexerunt, inquit, magis tenebras quam lucem. Ibi posuit vim. Multi enim dilexerunt peccata sua: multi confessi sunt peccata sua: quia qui confiteatur peccata, & accusat peccata sua, iam cum Deo facit. Accusat Deus peccata tua: si & tu accuses, coniungeris Deo. Quasi duæ res sunt homo & peccator: quod audis homo, Deus fecit: quod audis peccator, ipse homo fecit: dele quod fecisti: vt Deus saluet quod fecit. Oportet vt oderis in te opus tuum: & ames in te opus Dei. Cum autem cæperit displicere quod fecisti: inde incipiunt bona opera tua: quia accusas mala opera tua. Initium bonorum operum, confessio est operum malorum. Facis veritatem, & venis ad lucem: non tepalpas: non tibi blandiris: non tibi adularis: non dicis iustus sum, cum sis iniquus, & incipis facere veritatem, venis autem ad lucem vt manifestentur opera tua, quia in Domino sunt facta, quia & hoc ipsum, quod tibi displicuit peccatum, nō tibi displiceret, nisi Deus tibi luceret, & eius veritas tibi ostenderet. Sed qui admonitus diligit peccata sua, odit admonentem lucem, & fugit eam, vt non arguantur opera eius mala quæ diligit. Qui autem facit veritatem, accusat in se mala sua, non sibi parcit, non tibi ignoscit, vt Deus ignoscat, quia quod vult vt Deus ignoscat, ipse ignoscit. Et venit ad lucem, cui gratias agit, quod illi quod in se odisset, ostenderit.

Propter quod dicit. *Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus.*]

Somnus animæ, est obliuisci Deum suum. Quæcunque anima obliua fuerit Deum suum, dormiuit. Ideo dicit Apostolus quibusdā oblitis Deum suum, & tanquam in somno agentibus deliramenta eulturæ idolorum. Sic sunt enim qui colunt idola, quomodo qui vident in somnis vana. Si autem euigilet anima ipsorum, intelligit à quo facta est, & nō colit quod ipsa facit. Dicit ergo quibusdam

Apostolus: *Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus.* Nunquid corpore dormientem excitabat Apostolus? Sed excitabat animam dormientem, quando ad hoc eam excitabat, vt illuminaretur à Christo. Ergo secundum ipsas vigilias dicit iste, *Deus Deus meus, ad te de luce vigilo.* Non enim vigilares inte, nisi oriretur lux tua, quæ te de somno excitaret. Illuminat animas Christus, & facit eas vigilare. Si autem lumen suum detrahat, obdormiunt. Ideo illi dicitur in alio Psalmo: *Illumina oculos meos ne vnquam obdormiam in morte.* Aut si ab illo auerfi obdormiunt, præsens est illis lumen, & non possunt videre, quia dormiunt. Quomodo & corpore qui dormit, interdum iam ortus est sol, iam dies calet, & ille tanquam in nocte est, quia non vigilat, vt videat iam ortum diem, sic quibusdam iam præsentem Christo, iam prædicata veritate, inest adhuc somnus animæ. Illis ergo vos si vigilatis, dicitis quotidie: *Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus.*

Psal. 62.

Psal. 12.

Ex serm.

de ver.

Ephes. 4.4.

Nisi enim ad mortuos suscitandos Dominus venisset, non Apostolus diceret: *Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus.* Dormientem audis cum dicit, *Surge qui dormis,* sed mortuum intellige cum audis, & *exurge à mortuis.* Dicitur sunt sæpè dormientes, & mortui visibiliter. Et planè omnes ei qui potest excitare, dormiunt. Mortuus enim tibi est, qui quantumlibet pulses, quantumlibet vellices, quantumlibet lanies, non expergiscitur. Christo autè ille dormiebat, cui dictum est, *Surge,* & continuo surrexit. Nemo tam facile excitat in lecto, quam facile Christus in sepulchro.

Videte itaq; fratres quomodo caute ambuletis, non quasi insipientes, sed vt sapientes: redimentes tempus: quoniam dies mali sunt. Propterea nolite fieri imprudentes: sed intelligentes quæ sit voluntas dei. Et nolite inebriari vino, in quo est luxuria.

Ex serm.

50. Homi-

liarum.

Homil. 10

Dies malos duæ res faciunt, malitia & miseria. Per malitiam hominum, & miseriam hominum dicuntur dies mali. Cæterum dies isti, quantum pertinet ad spatia horarum, ordinati sunt, ducunt vices, agunt tempora. Oritur sol, occidit sol, transeunt tempora. Cui molesta sunt tempora, si homines sibi non sint molesti? Ergo dies malos (sicut dixi) duæ res faciunt, miseria hominum, & malitia hominum. Sed miseria hominum communis est, non debet malitia esse communis. Ex quo enim lapsus est Adam, & de paradiso expulsus, nunquam fuerunt dies nisi mali. Istos pueros qui nascuntur interrogemus quare à ploratu incipiunt, qui nec ridere possunt. Nascitur, & statim plorat, post nescio quot dies ridet. Quando plorabat nascens, Propheta suæ calamitatis erat. Lachrymæ enim testes miseriæ. Nondum loquitur, & iam Prophetat. Quid Prophetat? In labore se futurum, vel timore, & si bene vixerit, & iustus fuerit, certe in medijs positus tentationibus semper timebit. Redimamus tempus, quoniam dies mali sunt. Quid est tempus redimere? Dicitur sum quod pauci audiunt, pauci ferunt, pauci aggrediuntur, pauci agunt, tamen dicam, quoniam ipsi pauci qui me audituri sunt, inter malos viuunt. Redimere tempus hoc est. Quando aliquis tibi infert litem, perde aliquid vt Deo vaces, non litibus, perde ergo, ex eo quod perdis precium est temporis. Certe quando pro tuis necessitatibus procedis ad publicum, das nummos, & emitte panem, aut vinum, aut oleum, aut lignum, aut aliquam suppellectilem. Das & accipis, aliquid amittis, aliquid acquiris, hoc est emere. Nam si nihil amittas, & habeas quod non habeas, aut inuenisti, aut donatum accepisti, aut hæreditate acquisisti. Quando autem aliquid amittis, vt aliquid habeas tunc emis. Quod habes, emptum est, quod amittis, precium est. Quomodo ergo perdis nummos, vt emas tibi aliquid, sic perdas nummos, vt emas tibi quietem. Ecce hoc est tempus redimere. Prouerbum notum est Punicum, quod quidem Latinè vobis dicam, quia Punice non omnes nostris. Punicum enim est prouerbum antiquum, *Nummum querit pestilentia: duos illi da, & ducat se.* Nunquid non hoc prouerbum de Euangelio videtur natum? Nam quid aliud dixit Dominus, quæ redimentes tempus quando ait: *Si quis vult iudicio tecum contendere: & tunicam tuam*

Matth. 5.

vult tollere: dimitte illi & pallium? Iudicio vult tecum contendere, & tunicam tuam tollere: vult auocare te damno, & litibus à Deo tuo. Non habebis quietum cor: non habebis tranquillum animum. Euerteris cogitationibus tuis: irritaris aduersus ipsum aduersarium tuum. Ecce tempus perdidisti. Quanto ergo melius est: nummum amittas, & tempus redimas.

Sed implemini spiritu loquentes vobismetipsis in Psalmis, & hymnis, & canticis spiritualibus, cantantes, & psallentes in cordibus vestris Domino.

Ambulantes ergo in Christo, & adhuc peregrinantes donec perueniamus, & suspirantes desiderio cuiusdam ineffabilis quietis, quæ habitat in illa ciuitate: de qua quiete dictum est: hoc nobis esse promissum: *quod oculus non vidit: nec auris audiuit: nec in cor hominis ascendit.* Ambulantes ergo sic cantemus, vt desideremus. Nam qui desiderat, etsi lingua taceat, cantat corde. Qui autem non desiderat, quolibet ore, quolibet clamore aures hominum feriat, mutus est Deo.

Ex tract.

tu Psal. 68

Ephes. 6.4.

Gratias agentes semper pro omnibus in nomine Domini nostri Iesu Christi Deo & Patri: subiecti inuicem in timore Christi.

Ab hoc vno & vero Deo vitam speramus æternam, habemus enim ab illo præter huiuscemodi beneficia: quæ ex hac administratione naturæ bonis, malisque largitur: magnum & bonorum proprium, magnæ dilectionis indicium. Quamquam enim quod sumus: quod viuimus: quod cœlum, terramque conspicimus: quod habemus mentem atque rationem: qua cum ipsum qui hæc omnia condidit inquiramus: nequaquam valeamus actioni sufficere gratiarum: tamen quod nos oneratos, obrutosque peccatis, & à contemplatione suæ lucis auersos, ac tenebrarum, id est, iniquitatis dilectione cæcatos non omnino deseruit: misitque nobis verbum suum: qui est eius vnicus filius: quo pro nobis assumpta carne nato atque passo, quanti Deus hominem penderet nosceremus: atque illo sacrificio singulari à peccatis omnibus mundaremur: eiusque spiritu in cordibus nostris dilectione diffusa, omnibus difficultatibus superatis in æternam requiem, & contemplationis eius ineffabilem dulcedinem perueniremus: quæ corda, quæ linguæ ad agendas ei gratias satis esse contenderint?

Ex lib. de

ciu. Dei 7.

Mulieres viris suis subdita sint, sicut Domino: quoniam vir caput est mulieris: sicut Christus caput Ecclesie: ipse Saluator corporis eius. Sed sicut Ecclesia subiecta est Christo: ita & mulieres viris suis in omnibus. Viri diligite vxores vestras.

Nolite mœchari post vxores vestras: quia non vultis vt mœchentur post vos vxores vestræ. Nolite ire vos quo eas sequi non vultis. Dicitis, non est vxor aliena, ad quam vado. Nunquid vis vt dicat tibi: non est vir alienus ad quem vado? Absit vt dicat hoc illa: Melius dolet te, quam imitatur te. Non dolet sancta scemina propter carnem: sed dolet propter charitatem: non ideo non vult vt facias, quia ipsa non facit, sed quia tibi non expedit. Nam illa castitatem exhibet Deo. Loquitur enim Christus in corde illius, & consolatur filiam suam huiusmodi verbis. De iniurijs viri tui torqueris. Quid tibi enim fecit? dole, sed ipsum. Et ipsum noli imitari vt male facias, sed ipse te imitetur in bono. Nā in eo quod male fecit, noli eum putare caput tuum, sed me. Nam si in eo quod male facit caput, secuturum est corpus, eunt ambo per præceptum. Vt autem non sequantur malum caput, teneant se ad caput Ecclesie Christum.

Ex serm.

de 10.

ebordis.

Sicut & Christus dilexit Ecclesiam: & seipsum tradidit pro ea, vt illa sanctificaret, mundans eam lauacro aquæ in verbo vite.

Dictum est Domino in Euangelio: *Baptizabat Iesus plures quam Ioannes.* Et posteaquam dictum est: *baptizabat,* subiectum est: *quamquam Iesus non baptizaret, sed discipuli eius.* Quid ergo? falsum dictum erat, & correctum est cum additum est, *quamquam Iesus non baptizabat, sed discipuli eius?* an vtrumque verum est, quia Iesus baptizabat, & non baptizabat? Baptizabat enim, quia præmundabat. Non baptizabat, quia ipse non tingebat. Præbebant discipuli ministerium corporis, præbebat ille adiutorium maiestatis. Quando enim cessaret à baptizando, quando non cessat à mundando? De quo dictum est ab eodem Ioanne, per Ioannis

Ex tract.

Euang. se-

cundum

Ioan. 15.

Ioan. 4.